

DEMETER GÁBOR

KISÁLLAMI TÖREKVÉSEK ÉS NAGYHATALMI ÉRDEKEK
A BALKÁN-HÁBORÚK IDEJÉN
(1912-1913)

Debrecen, 2007

„Törökország kivégzésével a Balkán térképe még korántsem nyert végleges alakot.”

(Pesti Napló, 1913. március 8.)

„It began as a war of liberation, it became rapidly a war of conquest and it has ended... in being a war of extermination.” (Felszabadító háborúként indult, hamar hódító háborúvá vált, végül irtóhadjáratként ért véget).

(Hansard's Parliamentary Debates, Fifth Series, vol. 56. p. 2293. 1913. augusztus 12.
Edward Grey)

A nagyhatalmak **„... nem azért aggódnak, mintha a törököt nagyon szeretnék, hanem azért, mert ösztönszerűleg érzik, hogy a halott öröksége fölött bekövetkezendő osztály... általános világháborút talál eredményezni...”**

(Fényes Elek: Az orosz-török háború. Pest, 1854. 6. p.)

ISBN 978-963-7504-64-8

TARTALOM

1. Bevezetés. A konfliktus kereteinek értelmezése. Alkalmazott módszerek	6
1.1 A Balkán és a keleti kérdés utolsó fázisa a történetírásban	6
1.2 Felhasznált forrásanyag, alkalmazott módszerek	10
1.3 A konfliktus értelmezési keretei és jelentősége	18
1.4 A vizsgálati kérdéskörök és célkitűzések	26
2. A keleti kérdés és a Balkán a nagyhatalmi politikában 1897-1911 között	29
2.1 A Balkán szerepe a nagyhatalmi viszonyok alakításában 1897-1911 között. Az együttműködéstől a Monarchia előretöréséig és a nagyhatalmak felsorakozásáig	29
2.2 A Monarchia elképzeléseinek módosulása a Balkánon 1897-1911 között	36
2.3 Az orosz Balkán-politika az annexiótól Csarikov demarsáig. A tengerszorosok és a Balkán Szövetség dilemmája	52
2.4 Balkáni problémák. A precedens: nagyhatalmi politika a tripoli háború idején	58
2.5 A második Balkán Szövetség előzményei. Az 1897-es és az 1904-es szerb-bolgár megállapodás jelentősége	75
3. A második Balkán Szövetség kialakulása és az első Balkán-háború kirobbanása	83
3.1 A második Balkán Szövetség születése	83
3.2 Az orosz politika szerepe a Balkán Szövetség kialakulásában	112
3.3 Háború vagy reform?	124
3.4 Nagyhatalmi és török kísérletek a konfrontáció elkerülésére	138
4. A londoni béketárgyalások és a kisállamok közötti viszony alakulása 1913 áprilisáig	159
4.1 A fegyverszüneti tárgyalások és a nagyhatalmi álláspont módosulása	159
4.2 A londoni béketárgyalások	168
4.3 A bolgár delegáció a békekonferencián. A bolgár-görög ellentét kiéleződése	176
4.4 A bolgár-román viszony alakulása 1912 márciusától 1913 áprilisáig	186
4.5 A szerb-bolgár ellentét kiéleződése 1912 végén	206
5. A nagyhatalmi politika és a londoni reunió szerepe az érdekelletétek tompításában	209
5.1 A Monarchia külpolitikai koncepciójának módosulása és az Adria-kérdés	217
5.2 Az adriai kikötő és a mozgósítások problémája	233
5.3 A német politika irányvonala 1912 végén. Oroszország és Franciaország politikai alapvetése	243
5.4 A londoni nagyköveti konferencia tevékenysége 1913 júniusáig	255
5.5 A reunió tevékenysége 1913. május 30-a után és a nagyhatalmi politika céljai	272

6. A második Balkán Szövetség felbomlása	283
6.1 Az ellentétek kiéleződésétől a bolgár támadásig	283
6.2 A bolgár támadás okai	296
6.3 A bolgár politika kísérletei az elszigetelődés elkerülésére	303
6.4 A nagyhatalmak szerepe a válság kezelésében	316
7. A bukaresti béke és közvetlen következményei. Kísérlet a „harmadik” Balkán Szövetség kiépítésére: a balkáni antant előzményei	330
7.1 Az út Bukarestig	331
7.2 A bukaresti béketárgyalások	342
7.3 A nagyhatalmi viszonyok alakulása a bukaresti béke idején és utána	357
7.4 Útkeresés. A bolgár-török béketárgyalások eredményei.	368
8. Epilógus	379
8.1 Konzolidációs kísérletek. Az albán felkelés és az Adria-probléma kiújulása	379
8.2 A háborúk közvetlen következményei. „Mozgástér és kényszerpálya”	387

9. Irodalomjegyzék	399

Szerb katonák útban Drinápoly felé (Wagner, H. felvétele)

1. FEJEZET. Bevezetés. A konfliktus kereteinek értelmezése. Vizsgálati módszerek

1.1 A Balkán és a keleti kérdés utolsó fázisa a történetírásban

A „történeti” keleti kérdés¹ a XIX. századi egyetemes történelem egyik legösszetettebb problémája, köszönhetően egyfelől térbeli és időbeli kiterjedésének, másfelől a kérdésben valamilyen módon érintett szereplők nagy számának. 1815-1918 között a 3 kongresszus és 24 konferencia közül 2, illetve 12 kapcsolódott keleti kérdéshez, azaz jelentőségét nem szabad lebecsülni.² Az általunk a történeti keleti kérdés utolsó fázisának tekintett két Balkán-háború vizsgálható egyfelől a tengerszorosok kérdésének szemszögéből,³ de lehetséges a konfliktushelyzeteket a nagyhatalmi szövetségi rendszerek keretein belül értelmezni, s lehet 1912-1913 eseményeit a világháború előzményeként vizsgálni.⁴ Vannak szerzők, akik egy nagyhatalom Balkán-politikájának kontextusára szűkítik a kutatást,⁵ léteznek olyan munkák, melyek egy-egy balkáni államot vizsgálnak a törökök vagy éppen egy nagyhatalom ellenében.⁶ Mások a balkáni államok közötti együttműködésre helyezik a hangsúlyt a Balkán Szövetségben egyfajta integrációs törekvést látva,⁷ megint mások a balkáni államok rivalizálásának vizsgálatára koncentrálnak.⁸ Ugyanígy kutatható a kérdéskör a területi törekvések alapján.⁹ A kötetben az 1912-1913-as Balkán-háborúk komplex diplomáciatörténeti elemzését kíséreljük megvalósítani, figyelembe véve a fent említett történelmi aspektusokat.

Az 1912-1913-as Balkán-háborúknak a közelmúlt eseményei miatt nemcsak sajnálatos aktualitása van, de számos tanulsága hasznosítható is lett volna. Az európai történetírás azonban az 1960-as évek csúcspontja után a Balkánt illetően nem erre a kérdésre koncentrált.

¹ Bodnár E. szóhasználata. Uő.: A keleti kérdés és az orosz Balkán-politika 1815-ig. In: *Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára.* Bp., 2003. 47-51. pp. ill. *Majoros I.: A keleti kérdés kezdetei, Világtörténet,* 1997. tavasz-nyár 59-70. pp.

² Baumgart, W.: *Vom Europäischen Konzert zum Völkerbund. Friedensschlüsse und Friedenssicherung von Wien bis Versailles.* Darmstadt, 1974. 1987. pp. 9-10.

³ Vosztocsnyij voprosz vo vnyesnyej polityike Rosszii konyec 18-nacsalo 20. vv., Moszkva, 1978. (*Vosztocsnyij voprosz...*); Langer, W., Taube, M. A., Rohde, H., Adamow, E., Miller, G. A részletes paramétereket illetően lásd az irodalomjegyzéket.

⁴ Mowat, R. B., Fay, S. B., Roloff, G., Meyer, H., Bickel, O., Hanotaux, G., Joó, A., Bauer, O., Ilcsev, I., Taylor, A. J. P., Albertini, L., Williamson, S., Buxton, N., Seton-Watson, R., Dakin, D., Lieven, D.C.B., Hering, G., Renouvin, P., Lowe, C. J. – Dockrill, M. L.

⁵ Bridge F. R., Markov, W. M., Gersdorff, A., Hiller, G., Lorey, A., Michaelis, H., Tukin, C., Bickel, O., Thaden, E., Djuļgerova, N., Vlahov, T., Zsogov, P.V., Girault, R., Immanuel, F., Carlgren, W. M.

⁶ Madol, H. R., E., Buxton, N., Dakin, D., Kutschbach, A., Driault, E.–Lheretier, M., Cassavetti, D.J., Zsebokrickij, V. A., Wagner, H., Drossos, D.

⁷ Stavrianos, L. S., Xanalatos, D., Batowski, H.

⁸ Rossos, A., Skoko, S., A nézőpontokat még lehetne folytatni. Lásd pl.: több nagyhatalom egymáshoz való viszonyának vizsgálatára tett kísérleteket: Joó A., továbbá Bridge, F. R. és Pantenburg, I. E.

⁹ Djuvara, T. G.: *Cents projects de partage de la Turquie.* Paris, Librairie Felix Alcan, 1914. Véleményünk szerint a történeti keleti kérdésnek 3 fontos összetevője van: a Török Birodalom léte, a nagyhatalmi érdekeltség és a tengerszorosok. Mihelyt valamelyik hiányzik, legfeljebb geopolitikai szempontból beszélhetünk modern keleti kérdésről. Mivel a Török Birodalom 1923-ban megszűnt, így legkésőbb ekkor lezárult a történeti keleti kérdés. Anderson, M. S.: *The Eastern Question,* London, Basingstoke, Macmillan, 1966. xi. A nagyhatalmi viselkedésmód a Balkánon eltért az afrikai és ázsiai területeken megfigyelhetőtől, hiszen gyarmatosítás helyett lehetségesnek tartották független nemzetállamok kialakítását.

Midőn Jugoszlávia szétesése bekövetkezett, az Egyesült Államokban azonnal újra megjelentették a Carnegie-bizottság 1913-as jelentésének reprintjét George F. Kennan, a hidegháború nevezetes diplomatájának előszavával,¹⁰ aki egyértelmű hasonlóságot talált a két balkáni konfliktus között, majd hamarosan újabb könyvek jelentek meg amerikai szerzők tollából,¹¹ miközben az East European Quarterly oldalain vita bontakozott ki a két esemény párhuzamosíthatósága körül.¹² Európában erre hasonlóan magas színvonalon egyedül Katrin Boeckh reagált megkésve 1995-ben, miután a némileg felkészületlen és korábbi Balkán-politikájának rossz megítélése miatt bátortalan Németország megkísérelt vezető szerepet játszani az 1991-ben kitört jugoszláv konfliktus megoldásában.¹³ Több európai könyvcímben a Balkán-háborúk, mint kifejezés nem jelent meg. Ráadásul még a '80-as évek végén szintén az USA-ban Djordjević és Kiraly szerkesztésében megjelent egy tanulmánykötet,¹⁴ mely, ha nem is kísérelte meg a háborúban érintett balkáni országok történetírásának egymáshoz közelítését, legalább teret adott a vezető kutatók által megfogalmazott eltérő - sokszor részrehajló és tendenciózus - véleményeknek.¹⁵ Az álláspontokat egymás mellé helyezve rögtön szembetűnnek azok a nehézségek, melyekkel egy szintézis megírásakor szembesül a témát vizsgáló kutató.

Bulgáriában Georgi Markov¹⁶ kezdte meg hazája szerepének átértékelését, a Balkán Szövetség előzményeit pedig Elena Sztatelova és Radoszlav Popov dolgozta fel a '60-as években (nagyjából a „nyugati” Gunnar Hering és Douglas Dakin fellépésével párhuzamosan), Törökországban pedig az ifjútörök reformmozgalom újraértékelése kapott kulcsszerepet.¹⁷ A '60-as évek fellendülése után némileg meglepő, hogy Nyugat-Európa (az 1991–1999-es konfliktusok ellenére) kisebb érdeklődést mutatott a két Balkán-háború iránt: csak Williamson – a Monarchia-politikáját a világháború előzményeként vizsgáló –

¹⁰ *Carnegie Endowment for the International Peace. A Report of the International Commission to inquire into the Causes and Conduct of Balkan Wars.* Eds.: Redlich, J. – Godart, J. Washington D.C., 1914. (*Carnegie, a reprintet lásd.: The Other Balkan Wars.*)

¹¹ Hall, R. C.: *The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War*, Routledge, London-New York, 2002.; Erickson, E. J.: *Defeat in Detail. The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913*. Praeger, Westport, Connecticut, London, 2003.

¹² Farrar, L. L.: *Aggression versus Apathy: The Limits of Nationalism During the Balkan Wars, 1912-1913*. East European Quarterly XXXVII, Nr. 3. 2003. szeptember, pp. 257-280.

¹³ Boeckh, K.: *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg: Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan*. München, Oldenbourg, 1996.

¹⁴ Djordjević, D. – Kiraly, B. K. (eds.): *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York, Columbia Univ. Press. 1987. (A továbbiakban: *Djordjević-Kiraly*)

¹⁵ Lásd: Skoko, S., Berov, L., Ekmečić, M., Vojvodić, M., Lampe, J. R., Williamson, S. R., Alexić-Pejković, L., Djordjević, D.

¹⁶ Markov, G.: *Bálgarszkoto krusenie, 1913. (The Bulgarian disaster)* Szofija, Izd. na Bálgarszka Ak. na Naukite, 1991.; Markov, G.: *Bálgarija v Balkanszkija Szájuz szrestu Oszmanszkata Imperija 1912-1913g.* Szofija, Nauka i Izkusztvo, 1989.; Markov, G.: *The Bulgarian delegation at the London Peace Conference*. Bulgarian Historical Review. 1984/3. pp. 29-45.; Markov, G.: *Kám isztorijata na bálgaro-rumánszki szpor za Juzsna-Dobrudzsa po vreme na Balkanszkite vojni (1912-1913)*. Izvestija na Insztituta po Isztorija, 30, 1989. pp. 40-112.; Markov, G.: *Bulgaria at the peace conference in Bucharest*. Etudes Historiques, XIII. 1985. pp. 135-161. Egyik műve az interneten is elérhető (http://knigite.abv.bg/gm_bw1/predgovor.html)

¹⁷ Hanioglu, M. S.: *Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902–1908*. Oxford, Oxford Univ. Press, 2001. Kayali, H.: *Arabs and the Young Turks: Ottomanism, Arabisms and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918*. Berkeley-Los Angeles, 1997. v.ö. korábban Ahmad, F.: *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908–1914*, Oxford, Oxford Univ. Press, 1969.

könyve jelent meg 1993-ban. *Átfogó* Balkán-történetek ellenben szép számban jelentek meg.¹⁸

Mi állhat Nyugat-Európa csökkenő érdeklődésének hátterében? Hiszen az 50 éves évfordulón - 1962-1963 között - a Balkan Studies oldalain G. Hering (2 tanulmány), D. Dakin (2 tanulmány), D. Xanatos, és 1966-ban E. Prevelakis és H. Batowski jóvoltából még terjedelmes - bár olykor a nagyhatalmakat túlzottan középpontba állító, így koncepciójukban kissé egyoldalú - tanulmányok születtek.¹⁹ Nyugaton megjelent E. C. Helmreich monográfiájának új kiadása, E. Thaden pedig az Egyesült Államokban megírta Oroszország 1912-1913-as szerepének újraértékeléséről szóló munkáját, míg Dakin a korszak görög mozgalmait vizsgálta Macedóniában.²⁰ Az 1960-as évekre már a csehszlovákok és a lengyelek is rendelkeztek a Balkán-háborúkról szóló monográfiával,²¹ míg a sokkal inkább érintett Magyarország nem erre a kérdésre fókuszált.²²

Az előbbiekkal összevetve Nyugat-Európában az 1990-es évek termése kicsinek tekinthető, annak ellenére, hogy a jugoszláv konfliktus valóban ösztönözhetne volna a tudományos kutatást. Hogy ez miért nem így történt, arra több magyarázat is lehetséges: az egyik, hogy két konfliktus között nem mutatható ki valódi hasonlóság - G. F. Kennannal ellentétben ezt vallja például L. L. Farrar, - így 1912-1913 eseményeinek vizsgálatából nem vonhatunk le következtetéseket a jelen szituációra. Éppen ezért nem szükséges 1912-1913 eseményeivel külön foglalkozni.²³

A második lehetséges magyarázat szerint mivel a kommunista rendszerek bukása utáni kusza helyzetben a nagyhatalmi ellentétek csillapodása, illetve áthelyeződése miatt a hatalmak érdeklődése is lanyhult a térség iránt, ez kihatott a történetírás céljaira és tárgyaira is.²⁴ Mivel a Balkánon megszűnt a nagyhatalmi rivalizálás, a térség elvesztette fontosságát, - vallja Juhász József²⁵ - ennek következtében a nagyhatalmi reagálás is késedelmet szenvedett a szituáció kiéleződésekor. Véleményünk szerint az a tény, hogy a nagyhatalmak már nem voltak érintettek a Balkán-kérdésben, azt eredményezte, hogy Európában kevés tudományos munka született a dezintegrációs hatalmi-etnikai krízisek kezeléséről, és mivel az európai államok nem rendelkeztek stratégiával e kérdéskört illetően, így konfliktushelyzetben a beavatkozással is késlekedtek, s a kezdeményezés végül a felkészültebb USA kezébe került.²⁶

¹⁸ *Williamson, S. R.*: Austria-Hungary and the Origins of the first World War, London, Basingstoke, Macmillan, 1993. *Átfogó* Balkán történetekre lásd: *Castellan, G.*: Histoire des Balkans XIVe–XIXe siècle. Paris, Fayard, 1991; *Weibel, E.*: Histoire et géopolitique des Balkans de 1800 à nos jours. Paris, Ellipses, 2002 és *Jelavich, B.*: A Balkán története I, Bp., Osiris, 1996.

¹⁹ A Balkan Studies 1962 és 1963-as évfolyama (Vol. 3. Nr. 1. és 2., Vol. 4. Nr. 2.), zömmel erre a témára fókuszál. Részletesen lásd az irodalomjegyzéket.

²⁰ *Dakin, D.*: The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913. Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1966.

²¹ *Helmreich, E. C.*: The Diplomacy of the Balkan Wars. Cambridge, Harvard Univ. Press. 1938. és 1967.; *Thaden, E.*: Russia and the Balkan alliances of 1912. Pennsylvania, Penn. State Univ. Press. 1965.; *Batowski, H.*: Historia sojuszu Balkanskięgo 1912.; és *Pavlova, M.*: Balkaneku války 1912-1913 a česky lid. Praha, 1963.

²² Sem *Helmreich*, sem *Boeckh*, sem *Williamson* művét nem fordították le még magyar nyelvre.

²³ Farrar szerint azért nincs rokonság a két eseménysorozat között, mert 1912-1913 nagyhatalmi konfliktus volt, 1992-1999 pedig etnikai.

²⁴ A Németország egyesülése, s a Szovjetunió szétesése feletti örömben Európa a demokrácia diadalát ünnepelte, s megfeledezett arról, hogy amint az egykori „cordon sanitaire” léte okafogyottá válik, megkezdődik annak dezintegrációja is. Álláspontunk szerint részben Csehszlovákia és Jugoszlávia felbomlása is így értelmezhető.

²⁵ *Juhász J.*: A Nyugat-Balkán a mai nagyhatalmi politikában. In: *Árvay V. - Bodnár E. - Demeter G.* (szerk.): A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában. Bp., Hungarovox, 2005. p. 279.

²⁶ A harmadik elképzelés szerint Nyugat-Európa lanyhuló érdeklődésére a posztmodern történetírás előretörése és a történetírás aktualizmustól és értékítéllettől való mentesítése jelenthet magyarázatot, valamint az, hogy az első

Az a módszertani hozzáállás is megkérdőjelezhető, hogy nyugat-európai történészek – a két Balkán-háború esetében mindenképpen – főleg a nagyhatalmak szemszögéből vizsgálják a Balkánt, s fordítva alig. Zömmel arra koncentrálnak, hogy a balkáni események hogyan befolyásolták a nagypolitikát, illetve a nagyhatalmi politika a Balkánt, a balkáni államok érdekérvényesítő képessége a háttérben maradt. A dolgozat egyik célja szakítani ezzel a felfogással, kötetünk bevallottan Balkán-centrikus. Az angolszász szerzők görög – a hadtörténetben pedig török - levéltári forrásokat esetenként még csak-csak felhasználják,²⁷ bolgár és szerbet azonban alig. Ez főleg azért sajnálatos, mert Bulgáriában – ellentétben Szerbiával - a levéltári anyag kiadása máig nem történt meg.²⁸ A kevés publikált, Bulgáriát érintő anyag csak bolgárul tanulmányozható. *Modern* szerb, bolgár vagy török monográfiákat csak elvétve fordítottak le világnyelvekre, így nehezen és késedelmesen kísérhető csak figyelemmel a balkáni történészek álláspontja és annak változása.²⁹ Ez kihát a jelenkori politika sikertelen megoldási kísérleteire és az angolszász történeti kutatások irányvonalára is. A balkáni államok sokszor propaganda célzattal született munkákat adnak ki idegen nyelven, s e tevékenységükben igen sikeresnek tekinthetők, de e munkák valódi történeti értéke csekély. A történelmi események egyoldalú értelmezése veszélyessé válhat, ha széles olvasóközönséghez csakis az egyik fél álláspontja jut el: a görög vezérkar egy friss, angol nyelvű, de sovíniszta hangvételű, részrehajló, ugyanakkor könnyen hozzáférhető kötetben ismerteti a görögök szerepét az 1912-1913-as események alakításában.³⁰

Bár Magyarországon az 1876-1878-as válság, a Monarchia és Bulgária viszonya 1897-ig feldolgozásra került,³¹ illetve a disznóháború, s az annexió eseményeit és hátterét is alaposan kutatták,³² elgondolkodtató, hogy a magyar történetírás máig adós a keleti kérdés történetének szintézisével, jóllehet a Balkán történetének, valamint a Monarchia külpolitikájának összefoglalására történtek kísérletek.³³ A keleti kérdés vizsgálatában nagy tapasztalattal rendelkező magyar történetírók – így Balanyi György, Horváth Jenő, Lajtor László, Wertheimer Ede - egy vesztes háború árnyékában szükségét látták az események olyan magyarázatának, mely a Monarchia felelősségét (Berchtold személyét kivéve)

világháborús ellentétek emléke miatt továbbra sem szívesen nyúlnak az előzmények vizsgálatához, s ha mégis, a Balkán-konfliktust nem önmagában, nem etnikai konfliktusként, hanem a világháború előzményeként és a nagyhatalmi politika részeként vizsgálják, ami viszont 1991-1999 esetében aligha tehető meg.

²⁷ Például *Dakin* és *Erickson*.

²⁸ Dokumenti o spolnoj politici Kraljevine Srbije. Kng. V-VI. (DSPKS) Ed.: *Vojvodić, M.* Beograd, SANU, 1985.

²⁹ Lásd: *Isztorija na Bálgarite 1878-1944 v dokumenti*. Tom 2. 1912-1918. Periodät na vojnite. Szofija, Proszveta, 1996. Eds.: *Trifonov, Sz. – Georgiev, V.* Szerb részről *Vojvodić, Skoko* munkái sem nagyon olvashatók angolul. Ha az eredeti mű (értelmezése) csak áttételesen, feldolgozásokból ismert, akkor a kritikai érzék szenvedhet csorbát.

³⁰ *A Concise History of the Balkan Wars*. Athens, 1998. Hellenic Army General Staff. Army History Directorate.

³¹ *Diószegi, I.*: Ausztria-Magyarország és Bulgária a San Stefanó-i béke után (1878-1879). Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat. 23. Bp., Akadémiai Kiadó, 1961. *Palotás E.*: Az Osztrák-Magyar Monarchia balkáni politikája a berlini kongresszus után 1878-1881. Bp., Akadémiai Kiadó, 1982. és *Palotás, E.*: A Balkán-kérdés az osztrák-magyar és az orosz diplomáciában a XIX. század végén (1895-1897). Bp., Akadémiai Kiadó, 1972.

³² Lásd például: *Angyal D.*: A boszniai válság története (1908-1909). I. A Szandzsák-vasút. Jahrbuch des Wiener Ungarischen Historischen Instituts. I. Bp. 1931. *Gulya K.*: Az annexió válság és az Osztrák-Magyar Monarchia balkáni politikája, *Acta Historica*, Nr. 20, *Acta Universitatis Szegediensis*, Szeged, 1965. és *Bencze L.*: Bosznia és Hercegovina okkupációja 1878-ban. Bp. Akadémiai Kiadó, 1987. *Jánosy D.*: Der handelspolitische Konflikt zwischen der österreichisch-ungarischen Monarchie und Serbien in den Jahren von 1904-1910. Jahrbuch des Wiener Ungarischen Historischen Instituts. II. Bp. 1932.

³³ Többnyire Jelavich művét ismerik leginkább. Ezen kívül lásd még: *Palotás, E.*: A nemzetállamiság alternatívái a Balkánon a 19. század végén-20. század elején. Bp. História Szerk. MTA-TTI 1999., és *Palotás E.*: Kelet-Európa története a XX. század első felében. Bp. Osiris, 2003. továbbá *Diószegi, I.*: Klasszikus diplomácia, modern hatalmi politika. Bp., 1967.; *Diószegi, I.*: A Ferenc József-i kor nagyhatalmi politikája. Budapest, 1987.; *Diószegi, I.*: Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája. Bp., 2001. és *Galántai, J.*: A Habsburg Monarchia alkonya. Bp., 1985.

minimálisra redukálja, ellentétben a nyugati, balkáni és orosz szerzők álláspontjával, így mára elavultnak hatnak.³⁴ Ugyanez a hiány érezhető az 1912-1913-as háborúk kapcsán is. Magyarországon a Balkán-háborúkkal Merényi László foglalkozott doktori disszertációjában a magyar politikai elit és a polgári ellenzék szerepét, valamint a belpolitika és külpolitika kölcsönhatását vizsgálva részben sajtótermékek alapján, de ennek immár négy évtizede.³⁵ Régebbi, kevésbé sikeres kísérletek is akadnak, melyek inkább agitációs céllal születtek, mint tudományosságra törekedve.³⁶ Öröndetes viszont, hogy a közelmúltban legalább egy tanulmánykötet megjelent e téma kapcsán „A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak” címmel.³⁷

Témaválasztásunkat tehát a következő tényezők befolyásolták:

- **a keleti kérdés jelentős szerepe és az erre építő európai és hazai hagyományok a történetírásban**, némely máig élő toposz kiigazítása;
- **kísérlet a hazai történeti irodalomban mutatkozó hiányosságok pótlására;**
- **az eseménysorozat nem elhanyagolható következményekkel járt, amelyek máig is érezhetőek.**³⁸ A tapasztalatok pedig segíthetnek a jelenkori konfliktuskezelésben is (Ortega szerint, tagadva a törvényszerűségek létét, ha két esemény ugyanúgy zajlik le, akkor az ember nem tanult a korábbiából.)

1.2 Felhasznált forrásanyag, alkalmazott kutatási módszerek

A kutatás kezdetekor a következő alapvetések és metodikai célok fogalmazódtak meg bennünk: **alapvetően kisállami és nagyhatalmi célok (illetve stratégiák) és viselkedési módok (taktikák) elemzését tűztük ki célul**, de ehhez a vizsgálódási kört térben és időben egyaránt el kell határolni. Bár döntően 1912-1913 eseményeivel kívántunk foglalkozni, az előzmények ismerete nélkül mindez aligha valósítható meg a balkáni szövetségi rendszerek sajátosságai miatt. Éppen ezért általánosan 1897-től indítjuk az események leírásának és elemzésének menetét. A kiindulópont a következőképpen indokolható: 1897 önmagában is igen jelentős év volt, (Goluchowski-Muravjov paktum, görög-török háború, szerb-bolgár szövetség, albán mozgalmak megújulása); a kötet gerincét adó bolgár - osztrák-magyar viszonyt illetően itt hagyta abba vizsgálatait Palotás Emil. Ezen kívül az 1897-es szerb-bolgár szerződés jelentősebb mérföldkő volt a Balkán Szövetség életében, mint azt Helmreich gondolta, aki a disznóháború és az orosz defenzíva miatt az 1904-es szerződés vizsgálatával kezdi művét: dolgozatunkban az 1897-es szerződés új megvilágításba kerül. Az 1897-es görög-török háború elméletileg akár csúcspont is lehetett volna a küzdelemben, s Horváth Jenő maga is 1895-től számítja a

³⁴ *Balanyi Gy.*: A Balkán-probléma fejlődése a párizsi kongresszustól a világháború kitöréséig.; *Horváth J.*: A Balkáni kérdés utolsó fázisa 1895-1920. Külügyi könyvtár II. Bp., 1921.; *Lajtor L.*: A Keleti-kérdés története. Bp., 1940.; *Wertheimer E.*: Békekongresszusok és békeszerződések a XIX. és XX. században. Bp., 1918.

³⁵ *Merényi L.*: A magyar polgári ellenzék és az első balkáni háború 1912-1913. Phil. Diss. Bp. 1961.

³⁶ *Pogány J.*: A Balkánháború és az osztrák-magyar imperializmus. Bp. Világosság, 1913. p. 48.

³⁷ *Krausz T.* (szerk.): A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Politika történeti tanulmányok XIII. Bp. Napvilág, 1999.

³⁸ A következőkben kiemeléssel hangsúlyozzuk azokat a szövegrészeket, melyek a dolgozat gerincét alkotják: ezek egy része saját megállapítás, más része olyan átvétel, egykorú megnyilatkozás vagy forráshivatkozás, mellyel vagy teljes mértékben egyetértünk, vagy az események menetének és magyarázatának szempontjából igen nagy jelentőségűnek ítéltünk.

keleti kérdés utolsó szakaszát. 1897, 1903-1904 és 1912-1913 összehasonlítása mindezért számot tarthat az érdeklődésre.³⁹

Alapvetően a következő kapcsolatrendszeret vizsgáljuk:

Elemezzük a *Balkán-Balkán viszonyrendszert*, azaz a balkáni államok egymással folytatott politikáját és Törökországgal fenntartott viszonyát.

Vizsgáljuk a *nagyhatalmak-Balkán viszonyrendszert*, azaz a nagyhatalmak elképzeléseit a félsziget rendjét illetően, illetve másik oldalról a kisállamok terveit, akár szerepet kaptak ebben a nagyhatalmak, akár nem.

Kisebb mértékben vizsgáljuk a *nagyhatalmak közötti viszonyrendszer* módosulását, különös tekintettel egy európai összecsapás lehetőségére és elkerülésére, elemezzük a nagyhatalmi beavatkozás esélyeit és eredményét, a nagyhatalmi játszmáknak a kisállami mozgástérre való hatását. (A kötetnek nem célja a nagyhatalmi törekvések *önmagában való* részletes elemzése, számunkra azok a lépések bírnak fontossággal, melyek nyilvánvaló hatást gyakoroltak a kisállamok politikájára).

Végül – megkísérelve a hagyományok folytatását - kiemelten foglalkozunk a *Bulgáriát és a Monarchiát* illető relációkkal 1908-1913 között.

A koncepciónak köszönhetően lehetővé vált az egyes balkáni országok külpolitikájának rekonstrukciója, valamint a nagyhatalmak elképzeléseinek összevetése továbbá a kutatók álláspontjainak ütköztetése is. A külpolitikát befolyásoló belpolitikai viszonyokat csak érzékeltetjük, a belpolitika hatásának elemzése nem tartozik jelen munka fő célkitűzései közé. Ezen felül *a lehetséges alternatívák bemutatása* is kulcsszerepet kapott, emiatt kötetünk helyenként spekulatív vagy ahistorikus jelleget mutathat.

Az elemző jelleget helyenként elnyomják a leíró részek. Ennek a következő okai lehetnek: egyrészt hazánkban hiányzik az események komplex bemutatása, mi pedig célnak tekintettük az események helyes rekonstrukcióját is, kiiktatva ezzel néhány, téves kronológián alapuló toposzt (ilyen az orosz és osztrák mozgósítások vagy a Szandzsák kérdése, Románia kompenzációja, a második Balkán Szövetség előzményei, stb.). Másrészt a szélesebb forrásanyag bevonása érzékelteti az ellentmondások okozta értelmezési nehézségeket, illetve a sokszereplős politika bonyolultságát, hiszen elvben 12 reakció (ország) vizsgálata jut minden egyes eseményre (komparatív megközelítés). Mindehhez járult még az államok és politikai szereplők elképzeléseinek vizsgálata és árnyalása, elkerülve az egyoldalúság okozta sztereotípiákat (kvantitatív módszer).

Azon tényezők, amelyek a téma kiválasztásakor előnyként jelentkeztek - hogy hazánkban kuriózum, - valójában megnehezítették a kutatómunkát. Mivel a Monarchiának a kérdéses időszakra vonatkozó Balkán-politikájával egyrészt többen is foglalkoztak – köztük nemcsak magyarok, – úgy döntöttünk, hogy nem a Monarchia Balkán-politikájának történetét írjuk meg 1912-1913-ban⁴⁰ – hanem egyszerre többet és bizonyos szemszögből

³⁹ Részletesebben csak 1908 után vizsgáljuk a nagyhatalmi politika alakulását status quo megsértésére vonatkozó precedensnek tekinthető annexiók krízis és a líbiai háború eseményein keresztül, bemutatva Oroszország és a Monarchia balkáni elképzeléseinek alakulását a kihívások tükrében. A dolgozat struktúrájának köszönhetően a 2. fejezet döntően feldolgozásokon alapul, bár a bolgár-osztrák és török-osztrák viszonyt illetően igyekeztünk a balkáni országok kevésbé idézett szakirodalmára, valamint a HHStA anyagára támaszkodni. A kötet zömmel saját kutatásokon alapuló törzsanyag alapján az 1912-1913-as esztendő eseményeivel foglalkozik (3-7. fejezet).

⁴⁰ Például Vlahov, T., Zsogov, P. V., Hiller, G., Tukin, C. Magyarországon sokkal inkább a Monarchia-nagyhatalmak kapcsolatrendszer vizsgálatának van nagy hagyománya, mint a Monarchia-kisállamok viszony kutatásának. A Balkán-háborúk története Diószegi István és Galántai József munkáiban is egy-egy fejezetre korlátozódik.

kevesebbet. A döntésben az is szerepet játszott, hogy a **Balkánt eddig zömmel a nagyhatalmi politika függvényében vizsgálták, s sokkal kevesebb hangsúlyt fektettek a balkáni államok Balkán-politikájára és a balkáni államok szövetségi vagy „nagyhatalmi” politikájára.**

A cél az említett hármas viszonyrendszer (Balkán-Balkán, nagyhatalom-Balkán, nagyhatalom-nagyhatalom) alakulásának, *dinamikájának* bemutatása volt 1912-1913 eseményeihez kötődve; álláspontunk szerint ugyanis számos kutató és korabeli politikus is gyakran *statikus*nak fogta fel a körülményeket. Ez nehezebb feladatot jelentett, mint pusztán a Monarchia Balkán-politikájának, vagy akár Bulgária szerepének vizsgálata. E két fent megállapított tény adja viszont a kötet szemléleti és módszertani újszerűségét a szerb, bolgár szerzők vagy akár Helmreich felfogásához képest.

A lehetséges kapcsolatok – és így a lehetséges megközelítések - nagy száma miatt csak néhányat vizsgáltunk kiemelten. Kiválasztottunk tehát egy balkáni államot és egy nagyhatalmat, melyet kiadatlan források és feldolgozások segítségével részletesen megvizsgáltunk – ez volt Bulgária és a Monarchia, – s mely szófiai és bécsi levéltári kutatást igényelt. Ez lehetővé tette Bulgária 5 másik balkáni állammal és a hat nagyhatalommal kialakított viszonyának, és e viszony változásának vizsgálatát. Kiválasztottunk további két balkáni államot, melyek politikáját publikált forrásokból, dokumentum-gyűjteményekből követtünk nyomon, kevesebb figyelmet fordítva a feldolgozásokra. A két kiválasztott balkáni állam Szerbia és Románia volt, így (elvben) további 20 viszonyról sikerült adatokat szerezni. Emellett külön figyelmet szenteltünk az orosz-osztrák-magyar viszony alakulásának és a Monarchia és Oroszország Balkán-politikájának. Ez újabb 10 relációt jelentett.

A kutatott anyagot hat jól körülhatárolt csoportra bontottuk: nem publikált eredeti források (levéltári anyag), publikált források (dokumentum-gyűjtemények), korabeli, de nem feltétlenül megbízható vagy objektív források (napilapok), utólagos, nem megbízható források (memoárok), 1945 előtti feldolgozások, modern feldolgozások. A munka során a források közül a publikálatlan bolgár (*ИЛИА*, Centralen Dărzsaven Isztoriceszki Arhiv) források, továbbá az *ÖHHSStA* (Haus- Hof- und Staatsarchiv, Bécs, lásd még: *WSA*, *OrStA*) anyaga mellett a kiadott forrásgyűjteményekre és az angol parlamenti jegyzőkönyvekre támaszkodtunk.

Bulgária kiválasztását alapvetően négy dolog indokolta a nyelvi tényezőn túl: egyrészt a bolgár források révén lehetőség nyílt Berchtold „tojástáncának”, azaz Bulgária és Románia között való ingadozás előzményeinek részletes elemzésére és újraértékelésére a benne rejlő lehetőségek és kockázatok, illetve ezeknek időbeli módosulása szempontjából. Másrészt az osztrák-bolgár kapcsolatokat illetően támaszkodhattunk az előzményekre, illetve a bolgár memoár-irodalom bőségére, harmadrészt Bulgáriát 1913 februárjáig de facto a Balkán Szövetség vezérének tekintették. Negyedszer a bolgár forrásanyag a legnehezebben hozzáférhető és legkevésbé kutatott a nyugati történészek részéről.

Az első kihívást annak felderítése jelentette, hogy mi az oka, hogy mind a bolgár, mind más nemzetiségű szerzők alig használják a HHStA anyagát publikációikban.⁴¹ Az anyag ismerete nélkül előzetesen a következő lehetőségek merültek fel (bizonyos politikai okokkal magyarázható, a kutatást akadályozó tényezőkön túl): a HHStA anyaga rendezetlen; a

⁴¹ Löding, D., Williamson, S. R. és Markov, G. hivatkoznak elvétele a HHStA anyagára.

bolgár és osztrák levéltár anyaga igen hasonló; illetve értékes anyagait már publikálták dokumentum-gyűjteményekben.

A *Haus- Hof- und Staatsarchiv* állományában a politikai jellegű dokumentumok (PA) országonként vannak csoportosítva, de a Bulgarien Liasse csak elenyésző mennyiségű – 2 doboznyi – anyagot tartalmaz a Balkán-háborúkkal kapcsolatban, melyet zömmel már publikáltak az Österreich-Ungarns Aussenpolitik oldalain.⁴² Balkankonflagration címszó alatt további két doboznyi igen jól hasznosítható anyag található az általános iratok között, amelyek egyrészt máshonnan kiemelt, gyakran több példányban is létező iratokat jelentenek, másrészt egy-egy problémakör tömör és lényegre törő leírását tárják elénk. Ezen iratanyag egy része kimaradt az eddigi forráskiadásokból, bár többen is kutatták. A Balkán-háborúkra vonatkozó források zöme a Türkei (PA XII, Liasse XLV Balkankrieg) fond alá került besorolásra. Itt mintegy 40 doboznyi anyag található, melynek legalább egyharmada Albániával foglalkozik.⁴³ Az iratok zömét az Österreich-Ungarns Aussenpolitik publikálta, ennek érzékeltetésére néhány esetben mind a két hivatkozást megadtuk. Mindezek után világossá vált, hogy külön Bulgáriára vonatkozó anyag nem található, a bolgár anyag csak az összes doboz átvizsgálása esetén válhat teljessé, ami viszont meghaladta lehetőségeinket. 5 doboz átvizsgálása után – mely mintegy 2000 oldalnyi anyagot tartalmazott – főleg az 1912 októbere előtti időszakból és az 1913 augusztusát követő periódusból kerültek elő érdekes dokumentumok. A HHStA és az Ö-U.A. anyagára támaszkodva e kötetben a Monarchia politikája nem tűnik olyan agresszívnek, mint ahogy a korábbi történeti munkák beállították. Ugyanígy Berchtold személyére és politikájára is kedvezőbb fény vetül, mint korábban, különösen a Burián István elképzeléseivel való összevetés során.⁴⁴

A Szófiában megvizsgált publikálatlan levéltári források mintegy 300 lapot (lica) tettek ki. Ez csupán töredéke volt a Markov által ismertnek jelzett és részben felhasznált anyagnak. A hozzáférési problémák ellenére elmondható,⁴⁵ hogy a mai bolgár kutatók jól ismerik az ide vonatkozó dokumentumokat és igen sokat fel is használtak belőlük. Történetírásuk azonban máig sem tudott levetkőzni néhány kellemetlen attitűdöt: a Markov és általunk vizsgált forrásanyag között nagy az átfedés – hiszen Markov alapján indult el a szófiái kutatás – a citált részek azonban jelentősen eltérnek. Különösen a második Balkán Szövetség széteséséről szóló részekben érzékelhető, hogy **a bolgárok a számukra kedvezőtlen kicsengésű dokumentumokat, vagy azok kompromittáló részeit rendszerint nem idézik.** Ennek következtében a bolgár történetírás továbbra is

⁴² A bolgárok 1993-ban megkezdték a HHStA PA XVI Bulgarien anyagának kiadását, de úgy tudom, ezt máig nem fejezték be, legalábbis Markov legújabb műveiben sem ezeket a dokumentumgyűjteményeket idézi (pl. *Todorova, C. – Sztatelova, E. – Popov, R.: Bálgarija v Avsztro-ungarszkite diplomaticseszki dokumenti 1879-1885. Tom. I. Szofija, 1993.*).

⁴³ Az anyag feldolgozását Csaplár Krisztián végzi PhD-disszertációjában, így ez kiesett érdeklődési körünkből. Örvendetes, hogy 1912-1913 eseményei iránt megnőtt az érdeklődés. Külön Bulgáriával foglalkozó iratcsomó itt sincs, a dobozok a kronológiai rendet követik, illetve problémakörökkel foglalkoznak (pl. a bukaresti béketárgyalások, a Balkán-félsziget felosztása). A külön időrendi és tematikus csoportosításnak köszönhetően a dokumentumoknak gyakran van másodpéldánya. További problémát jelentett, hogy sok esetben a dobozban lévő anyagot nem látták el lapszámmal (folio), s az anyagot olykor összekeverték.

⁴⁴ Burián személy szerint sem kedvelte Berchtoldot (úgy vélte a „magyar” Berchtold kinevezése miatt nem maradhatott közös pénzügyminiszter, mert a 3 közös miniszter közül nem lehetett 2 magyar), és mivel 1915-ben ő követte a külügyminiszteri székben, hasznosnak láttuk összevetni 1913-ra vonatkozó egykorú elképzeléseiket Burián naplója alapján (lásd: irodalomjegyzék). Berchtold utólag megírt, kéziratos emlékirataira – amelyben mentegethette volna tevékenységét – szándékosan nem támaszkodtunk (csupán utasításaira), hiszen így az összehasonlítás módszertanilag nem állta volna meg a helyét (a HHStA anyagában a Nachlass Berchtold kutatható).

⁴⁵ A bolgár levéltári anyagok feldolgozottsága és rendezettsége hiányos.

úgy állítja be Bulgáriát, mint áldozatot, amelyet jogtalanul fosztottak meg bolgárlakta területektől, s elutasítja a felelősségvállalást az 1912-1913-as eseményekért, jóllehet az 1912-1913-as politikai elitnek az eseményekben játszott szerepét mindig is támadták a különféle álláspontú bolgár szerzők. A bolgárok számára az időszak érzelmekkel telített, ami megnehezítette az objektív megközelítést. A legújabb törekvések (Markov) ugyan túllépnek ezen, de a zömmel bolgárcentrikus munkák leíró, narratív jellegűek, csak az események pontos rekonstrukciójára szorítkoznak, a szerző részletesebb értelmezésekbe nem bocsátkozik. Markov célja – eltérően elődeitől, akik gyakran elégtelen, vagy preconcepcióval szelektált forrásbázissal dolgoztak, és bocsátkoztak részletes elemzésekbe – az anyagok újrendezése volt, kiküszöbölendő az előző évtizedek tévképzeteit. A mélyebb elemzést, a szomszédok álláspontjának értelmezését és az események egymásra hatásának vizsgálatát emiatt gyakran mellőzi.

A fentiek miatt dolgozatunkban igyekszünk bemutatni a bolgár diplomácia azon lépéseit is, amelyekre a bolgárok sem büszkék. **Célunk a bolgár és a nyugat-európai (beleértve a magyart is) történetírás eredményeinek összevetése volt.** A bolgár történettudomány számára a dolgozat 6. fejezete új, árnyaltabb információkat tartalmaz,⁴⁶ s ugyanez érvényes a HHStA anyagára is a Monarchia Bulgáriát érintő politikai törekvéseit illetően. A magyar történettudomány számára leginkább a bolgár-osztrák-magyar viszonyt érintően kerülnek elő hasznosítható anyagok (4-7. fejezet). Helmreich – méltán legjobbnak tekintett – monográfiájához képest újat a dolgozat a kisállamok egymás közti és nagyhatalmakkal való viszonyait illetően hoz, hiszen ő a Balkán-Balkán viszonyrendszert nem vizsgálta.

A már kiadott forrásbázis – a követi jelentések – segítségével jelentős előrelépés tehető a kapcsolatrendszer további megvilágítása terén. Így került be a vizsgált körbe az *Österreich-Ungarns Aussenpolitik...*, a *Grosse Politik der Europäischen Kabinette*, a *British Documents on the Origin of the War* mellett a *Mezsdunarodnije odnosenyija*, a *Documents Diplomatiques Français*, a *Die Auswärtige Politik Serbiens*, a *Diplomatische Schriftwechseln Iswolskéis* anyaga, az angol *Parliamentary Debates*, a bolgár *Diplomaticseszkei Dokumenti*, az osztrák *Diplomatische Aktenstücke...* kötetei, a román *Documents Diplomatiques* forrásanyaga és a szerb *Dokumentni o Spolnoj politici Kraljevine Srbije*, hogy egymást kiegészítsék, illetve alátámasszák.⁴⁷ A dokumentum-gyűjteményekben közölt források felhasználása mintegy 6000 jelentés

⁴⁶ Demeter G.: Bolgár kísérletek az elszigetelődés elkerülésére a második Balkán-háború előestéjén. In: Történeti tanulmányok XIII. Acta Universitatis Debreceniensis. Series Historica LVII. Szerk: Velkey F. Debrecen, 2005. 135-157. pp.

⁴⁷ A teljes paramétereket illetően lásd az irodalomjegyzéket. Taylor, A. J. P. (Harc a hatalomért. Európa 1848-1918. Bp., Scolar, 2000. 678-689. pp.) figyelmeztet, hogy a B.D. felhasználásánál figyelembe kell venni, hogy Grey egyik politikai ellenfele is a szerkesztőbizottság tagja volt, így objektív kép politikájáról innen aligha nyerhető. Ugyanakkor a balkáni háborúkat igen részletesen ismerteti a sorozat. A G.P. a versailles-i béke 231-i pontja ellen született – ez tartalmazta Németország háborús bűnösségének elismerését, s erre kívánt válaszolni az 54 kötetes munka, cáfolva a francia propaganda állításait. (A bűnösségre lásd: Bourgeois E.–Pages, G.: Die Ursachen und Verantwortlichkeiten des Großen Krieges. Hrsg. u. Übersetzung Schwertfeger, B., Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte 1922.). Az orosz Matyeriali po franko-ruszkih odnosenyii za 1910-1914 (1922) kivonatos-tematikus német fordítása Benckendorff és Izvolszkij iratainak kiadása. A szintén orosz *Mezsdunarodnije odnosenyija* hiányos, de az 1911 májusa és 1912 novembere közötti iratokat kiadták a második részben. Bogičević berlini szerb követ forrásmunkája, a *Die Auswärtige Politik Serbiens* a berlini követségi épületből általa kihozott anyagokon alapul: a nagyhatalmi viszonyok ábrázolása így hiányos, de a szerb dokumentumgyűjtemények közül ez a legjobb nem szerbül kiadott forrásanyag 1912-1913 eseményeit illetően.

áttekintését jelentette. Kutatásunkban tehát egyszerre érvényesült a komparatív és a kvantitatív módszer eszköztára.

A felsoroltak közül Bogičević munkáját hazánkban alig citálják, a Parliamentary Debates 1912-1913-ra vonatkozó anyagát pedig tudomásom szerint nem használták még föl, csakúgy, mint a DSPKS és a bolgár dokumentum-gyűjtemények ide vonatkozó részeit. A forrásgyűjteményeket úgy választottuk ki, hogy a lehetőség szerint teljessé tegyük a palettát, amivel Helmreich (1938) óta tudomásunk szerint senki sem kísérletezett ily méretekben. A nyugat-európai – és részben a kelet-európai - történetírás ugyanis inkább egy-egy részproblémára koncentrált: Löding és Lampe⁴⁸ a gazdasági viszonyokkal foglalkozott, Thaden Oroszország 1909-1913 közötti szerepével, Williamson a Monarchia belpolitikájával, Vlahov, Zsogov, Hiller, Sosnosky, Tukin a Monarchia Balkán-politikájával. Ezek a munkák is nagy segítséget nyújtottak a relációk rekonstruálásánál.⁴⁹

A források kiválasztásánál fontos volt, hogy egyaránt rendelkezésre álljanak egyrészt eredeti, megbízható, ugyanakkor még nem feldolgozott források, illetve olyan, szintén egykorú, de nem feltétlenül pontos források, melyek tájékoztatást adnak a közvéleményről és a saját szempontjaik szerint értékelik is az eseményeket. Az utóbbinak a napilapok megfelelnek. Vizsgálni kívántuk a napilapok szerepét a közvélemény formálásában, a közvélemény külpolitikára gyakorolt hatását, továbbá a közvélemény tájékozottságát is, és azt, hogy a kormánypolitika (és propaganda) hogyan jelenik meg bennük. A vizsgálathoz 2 magyar és egy német nyelvű újság került kiválasztásra: a *Pesti Napló* és a *Budapesti Hírlap* mellett a *Reichspost* anyaga is szervesen beépült a dolgozatba, mivel zömmel megbízható információkat tartalmaztak.⁵⁰ Ezek az újságok gyakran idéznek orosz, német szerb és bolgár lapokból. Hogy pontosságukról e tekintetben meggyőződjünk, a bolgár kormányzat *Mir és Bălgarija* c. lapjait választottuk ki kontrollként, s elmondható, hogy a bolgár lapok állításait aránylag pontosan idézik a magyar és osztrák lapok hasábjain. A bolgár belpolitikai élet mozgalmasságának szemléltetésére Pasa Kiskilova mintegy 200, korabeli bolgár cikket tartalmazó gyűjteményét is felhasználtuk.⁵¹

Ahogy Merényi is megállapította, a Pesti Napló liberálisabb és a parlamenti ellenzékhez közelebbi szelleméből és szemléletéből fakadóan – elsősorban a magyar érdekek szemszögéből – gyakrabban támadja a Berchtold által képviselt politikát, míg az erősen oroszellenes Budapesti Hírlap inkább a Monarchia hatalmi érdekei miatt üt meg – jóval ritkábban – kritikus hangot. A két lap értesülései pontosak, s bár a Monarchia érintettsége

⁴⁸ Löding, D.: Deutschlands und Österreich-Ungarns Balkanpolitik von 1912-14. unter besonderer Berücksichtigung Ihrer Wirtschaftsinteresse. Hamburg, 1969. (Phil. Diss.) p. 281. Lampe, J. R.: Varieties of Unsuccessful Industrialization: The Balkan States Before 1914. The Journal of Economic History. Vol. -35. No. 1. 1975. pp. 56-85., Lampe, J. R.: Austro-Serbian antagonism and the economic background to the Balkan Wars. In.: Djordjević-Kiraly, pp. 338-346.

⁴⁹ A széles forrásbázis alapján több esetben újra kellett értékelnünk, és felül kellett bírálnunk a korábbi kutatók következtetéseit. A dokumentumok esetében a sorszám mellett az időpontot vagy a szerzőt kifejezetten csak akkor adtuk meg, ha annak különös jelentősége van: pl. kronológiai problémára utal, vagy egy ország politikáját vagy az eseményeket egy másik országból való személy értékeli, ami befolyásolja az értelmezést, avagy egy országon belül több politikai irányvonal létezett, ezért nem mindegy, kinek a szájából hangzott el az állítás, vagy értékelés (lásd: A. P. Izvolzskij és Sz. D. Szazonov ellentéte, Kiderlen, Jagow és II. Vilmos viszonya, vagy Tschirschky intrikái, Burián, Tisza és Berchtold háromszöge, angol kormánypárti és ellenzéki képviselők felszólalása). Ahol a dolgozat szempontjából nincs jelentősége, ott az időpontot és a személyt nem adjuk meg.

⁵⁰ Az utóbbi napilapra az Osztrák Nemzeti Könyvtár internetes portáljának köszönhetően terelődött figyelmünk: www.anno.onb.ac.at.

⁵¹ Kiskilova, P.: Balkanszkitе vojni po sztrанице na Bălgarszkija peccat ot 1912-1913 g. Szofija, Marin Drinov, 1999.

miatt sokszor részrehajlóak és spekulatívak, de fantáziadúsak. A tényeken túl ennek a gazdagságnak a bemutatása is cél volt.⁵²

A háborús felelősség elutasítása, ugyanakkor a bolgár politikai vezetés kritikája nemcsak a két világháború közötti bolgár történetírásra⁵³ és politikai célú öngazolásra igaz (Bobcsev, Gesov, Kalinkov, Madzsarov, Radev, Szalabasev, Radoszlavov, Ficsev),⁵⁴ de a marxista bolgár történetírásra (Vlahov) és a Bulgária szerepével foglalkozó orosz történészek felfogására (Zsebokrickij) is. A bolgár „burzsoá politikusok” felelősségre vonása – a művekben – már a két világháború között megtörtént: ez például az 1941-ben kiadott, a rankei típusú történetírásnak a kor színvonalán leginkább megfelelő (lábjegyzetelt, megbízható), ugyanakkor irredenta hangvételű *Vojnatában* is megfigyelhető, - bár a mű egyértelműen a szomszédokra hárította a felelősséget a második háború kiobbantása miatt. A kommunista érában sem tiltották a Balkán-háborúk kutatását, s a világháborútól különválasztva is vizsgálható volt. A bolgár történetírásban korábban nagy vita folyt arról, hogy „a nemzeti egység” elérésére irányuló „imperialista” törekvések miatt az 1915-1918 közötti korszak a Balkán-háborúk folytatásaként, avagy mint egyetemes történet, a világháború kontextusában vizsgálendő. Az 1960-as években született nagy, többszerzős, marxista (ugyanakkor szerbellenes) összefoglalások sajnos mind az analízis, mind a szintézis színvonalát elkerülték, s nem is mertek a diplomáciatörténetre koncentrálni, inkább a hadtörténetet és a hátországokat vizsgálták a ЦДИА forrásanyagának kompromittáló volta miatt.⁵⁵

A korábbi szintézisek nem a ЦДИА anyagát használták fel – még a Vojnata sem – sokkal inkább hagyatkoztak a követek visszaemlékezéseire, memoárjaira. Ezeket mi is beemeltük vizsgálati köreinkbe.⁵⁶ A bolgár állam – éppen fiatalsága miatt – kevés levéltári anyaggal rendelkezett, ezért kifejezetten kérték a diplomatákat, hogy írják meg memoárjaikat, amelyet a politikai öngazolás is ösztönzött. Ezek a művek hatalmas mennyiségű – korábban ellenőrizhetetlen hitelességű, - forrásanyagot közöltek. Az anyagot a bolgár történetírás máig használja, és korrektnek tartja, és a kor bolgár politikai memoár-irodalma az egyik legteljesebb a Balkánon. Számos, korábban e művekben jelzet nélkül idézett jelentés valóban megtalálható a ЦДИА raktárában.⁵⁷ Az idézett szerzők művei a

⁵² Mivel doktori disszertációjában Merényi L. már feldolgozta a Pesti Napló mögött álló társadalmi és politikai csoportok álláspontját a Monarchia politikájával és a Balkán-háborúkkal kapcsolatban, számunkra elsősorban az értesülések pontosságának vizsgálata és a kifejezetten a balkáni államokra vonatkozó álláspontok és híradások anyaga vált jelentőssé.

⁵³ Hrisztov, Tosev, Gancsev művei és a Vojnata, lásd az irodalomjegyzéket.

⁵⁴ Lásd részletesen az irodalomjegyzéket.

⁵⁵ *Balkanszjata vojna 1912-1913*. Dărzsavno Voенno Izd., Szofija, 1961. p. 501. és *Mezsduszajuznicseszkata vojna 1913*. Szofija, 1963.

⁵⁶ A nagykövetek műveinek elemzésekor figyelembe kell venni, hogy Kalinkovot társai nagykövetként használhatatlannak írták le (ami persze nem feltétlenül igaz). Madzsarov londoni követet Ferdinánd cár kegyencének tartották, Radev pedig publicista volt – igaz európai híró, - Bobcsev ruszofil, aki nem bízott Szalabasevben, Genadiev pedig nem tudott szabadulni attól a tényről, hogy az ő külügyminisztersége alatt írták alá a bukaresti békét, ráadásul a korábbi fejleményekről nem is ő tehetett, hiszen ellenzékben volt. Tosev és Ficsev monumentális munkája máig használható.

⁵⁷ Mindemellett óvatossággal kell eljárni a nagykövetek által idézett jelentésekkel, nem szabad megfélekedni arról, hogy nem tudtak elfogulatlanul véleményt nyilvánítani az eseményekről, melyeknek részesei vagy éppen felelősei voltak. A bolgár diplomaták a felső vezetésben szorgoskodó pártpolitikusok voltak (Genadiev, Gesov, Madzsarov, Toncsev), vagy katonák, akik a szintén átpolitizálódott hadsereget vezették (Ficsev, Szavov, Dimitriev). Ez a bolgár politikai és polgári elit kiforratlanságának és szűk társadalmi bázisának volt köszönhető.

szófiai Ohridi Szent Kliment Egyetem könyvtárában és a Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár állományában található meg.

A legújabban kiadott bolgár szöveggyűjteményre jellemző, hogy igen nagy fontosságot tulajdonít mind a Balkán-háborúknak, melyekről mintegy 100 oldalnyi levéltári anyagot építettek be az egyetemi oktatásba; mind Macedónia kérdésének, melynek külön részt is szentel, jóllehet Macedónia a XIX. században sem tartozott Bulgáriához. De használhatónak bizonyultak a régebbi, átfogóbb diplomácia-történeti kiadványok is.⁵⁸

Az alkalmazott vizsgálati módszer megkövetelte a nem bolgár diplomata-szemtanúk, újságírók visszaemlékezéseinek felhasználását is.⁵⁹

Ami a szerb szakirodalmat illeti, a szerb nyelven megjelent munkák felhasználását a nyelvtudás hiánya korlátozta (Vojvodic könyveivel, a DSPKS 3 kötetével tettünk próbát), az angol, német nyelvű szerb anyagok azonban feldolgozásra kerültek (Djordjević-Király, Bogičević). Tanulmányozásuk különösen fontos a szerb-bolgár megállapodás tartalmának értelmezését illetően. A szerb történeti munkák is tele vannak szándékos csúsztatásokkal vagy anyaghiányból, nem megfelelő forráskezelésből következő téves következtetésekkel. Ilyenek például a Monarchia politikáját illető, nemcsak hogy negatív, de tendenciózusan torzító, az objektivitást meg sem célzó megjegyzések, a szerb-bolgár katonai egyezmények tartalmát nem ismerő vagy megkérdőjelező tanulmányok, és a szerbek 1913 júniusa és júliusa közötti szerepét szépítő, illetve tevékenységüket illetően hallgatásba burkolózó munkák. Csak kiragadva néhány, a kötetben részletezendő következtetést, a források értelmezésével és egymás mellé helyezésével bebizonyítható, hogy **a szerbek ki akarták provokálni a bolgár támadást, és szándékosan tagadták meg a fegyverszüneti kérelmet 1913. július 2-án; hogy a szerb követelések, bár reálisak voltak, de jogilag helytelenül megtámogatottak; hogy a szerbek nem fogadták volna el az oroszok számukra esetlegesen kedvezőtlen döntőbíróági ítéletét, ezért a bolgárokat akarták rávenni a szerződészegésre; hogy a szerb-görög egyezmény ellentmondott a nemzetközi jognak és a fennálló szerződésekből eredő kötelezettségeknek; hogy a szerbek szándékosan kísérelték meg eltorzítani a szerb-bolgár egyezmény döntőbíráskodásra vonatkozó javaslatát a görögök és a montenegróiak bevonásával.** Szintén jellemző volt mind a szerb, mind a bolgár történetírásra a térképek szándékos hamisítása.⁶⁰

Pozitívan kell nyilatkoznunk azokról a tudósokról, diplomatákról, akik nemcsak a háború szemtanúi voltak, de részt vettek az ide vonatkozó dokumentumok rendezésében, kezelésében és kiadásában és ezek alapján írtak összefoglaló műveket (Stieve, Pribram, Sosnosky).⁶¹ A források és a szakirodalom kiválasztásakor az egyik vezérelv az volt, hogy

⁵⁸ *Isztorija na Bălgarije ...; Keszjakov, B.*: Prinosz kăm diplomacieszkata isztorija na Bălgarija 1878-1925. Tom. 1. Szofija, Kliszarov, 1925.

⁵⁹ Így Grey, Giesl, Csarikov, Izzet pasa, Conrad, Kokovcev, Nyekljudov, Bethmann-Hollweg, Trockij, Masaryk, Burián, Poincaré, Szazonov, Noradunghian, Mijatović, Buxton, Szilassy, Steed munkái is bekerültek a vizsgált irodalom körébe, lásd részletesen az irodalomjegyzéket.

⁶⁰ A felhasznált irodalmak kritikája nemcsak azok tartalmát illeti, de szemléletmódjukat is. Nem tudtunk egyetérteni az olyan szerzőkkel, kik a Balkán Szövetség létrejöttét egyfajta integrációelméleti megközelítés kontextusába helyezik és a történelmi fejlődés szempontjából szükséges lépésnek tartották, mely a félsziget egyesítésének előképe volt (*Stavrianos, L. S.*). Jugoszlávia szétesésével - valamint a második Balkán Szövetség tagjainak hozzáállásával - álláspontjuk ugyanis vitatható (egyáltalán az is, hogy van fejlődés a történelemben), még akkor is, ha az Európai Unió miatt a hazai történetírásban is egyre nagyobb tér kap az integráció-elméleti irányzat.

⁶¹ *Stieve, F.*: Die Tragödie der Bundesgenossen Deutschland und Österreich Ungarn 1908-1914. Berlin-München, 1930.; *Die politische Geheimvertäge Österreich – Ungarns 1879-1914. Nach den Akten des Wiener Staatsarchivs.* 1. Band,

lehetőleg minden nagyhatalom álláspontját bemutassuk legalább egy-két mű erejéig, mégpedig az egykorú feldolgozások mellett a modern munkákra is figyelmet fordítva.

A vesztesekkel keményen bánik a történetírás. Ezt már 1913-ban is tapasztalhatták a bolgárok, s szerb és görög részről a Balkán-háborúkat illetően ma is ez az uralkodó hozzáállás.⁶² A mai bolgár történetírás ennél ugyan magasabb színvonalat képvisel, de lehetőségeit messze nem használja ki. 1912-ben a bolgárok még nem tűntek fel olyan rossz színben nyugaton, mint a világháború után: a Carnegie Bizottság jelentésében még áldozatként jelennek meg, Marriottnál viszont már felelősként.⁶³

1.3 A konfliktus értelmezési keretei és jelentősége

A témaválasztás indoklása e kötet legitimitációjának tekinthető. Mivel az általunk vizsgált konfliktuskör hazánkban alulreprezentált, alig kutatott, a legfontosabb kérdés, melynek megválaszolása döntő lehet a témaválasztás indokoltságát illetően minden fentebb kifejtett historiográfiai megfontoláson túl, a következő: jelentős konfliktusnak tekinthető-e a két Balkán-háború a saját korszakában? Vannak-e olyan következményei vagy tanulságai, melyek máig szóló érvényűek, esetleg hasznosak a jelenlegi balkáni helyzet sikeres kezelésében?

Ha kiragadjuk eredeti kontextusából, a keleti kérdésből, ha megfeledkezünk a nagyhatalmi jelenlétről, a világháborús előjátékról, a megmozgatott tömegekről és pénzekről, a félmillió halotról és több mint egymillió elűzöttről, és csupán a balkáni államok belpolitikai életre gyakorolt hatását vesszük figyelembe, az eredmény még akkor is döbbenetes. Alig egy éven belül meggyilkoltak egy görög uralkodót, egy török hadügyminisztert s egy miniszterelnököt, megbukott egy szerb, egy montenegrói, két török és két bolgár kormány. És mindez nagyhatalmi szemszögből nem sok hasznot hozott: **a két Balkán-háború ugyanis a kisállamok közti erőviszonyokat döntően nem módosította, s a háború hatására egyedül Szerbia kötelezte el magát véglegesen az egyik nagy szövetségi rendszer mellett.** Bizonyossá vált, hogy a félsziget nem fog egységesen fellépni saját érdekei védelmében, vagy akár nagyhatalmi érdekek képviseletében. Ugyanakkor egyik nagy szövetségi rendszer sem jutott döntő erőfölényre (jóllehet a helyzet ezzel kecsegtetett), csak mozgásterük szűkült, miközben a lehetséges konfliktusforrások száma megnőtt.⁶⁴ Bár az antant együttműködése a megszilárdulás jeleit mutatta, míg a hármasszövetségen belül nőtt a rivalizálás, ez azonban nem oldotta fel a patthelyzetet.

A félszigetet lángba borító háború minden nagyhatalmi érdek és beavatkozás ellenére éppúgy nem hozott végleges megoldást az itt élő népek számára, mint ahogyan az 1992-1999 között lezajlott konfliktussorozat sem. A nagyhatalmi beavatkozást az első esetben

Eds.: *Pribram, A. F.*, Wien, Leipzig 1920. Wilhelm Braumüller Uninvestitäts-Verlagsbuchhandlung, p. 327. *Sosnosky, Th. von*: Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866. Bd. 2., Berlin, Deutsche Verlag Anst. 1914.

⁶² Pl. *Skoko, S.*: Drugi Balkanskom rat 1913. Beograd, 1968. Vojnoistorijski Institut; A Concise History of the Balkan Wars. Athens, 1998. Hellenic Army General Staff. Army History Directorate.

⁶³ *Carnegie és Marriott, J. A. R.*: The Eastern Question. A study of European Diplomacy. Oxford, Oxford Univ. Press, 1917.

⁶⁴ Ezt a véleményt osztja: *Angelow, J.*: Kalkül und Prestige. Der Zweibund am Vorabend des Ersten Weltkrieges. Köln und Wien, Böhlau Verlag, 2000. p. 1.

gazdasági és politikai érdekek kényszerítették ki, a második esetben viszont a hagyományos nagyhatalmi struktúrák hiányoztak a színpalak mögül - így megakadályozták ugyan a háború eszkalációját, de a válság nem oldódott meg. A túlzott aktualizálás ugyan helytelen, de meglátásunk szerint a korábbi konfliktusok tanulmányozása hasznos tapasztalatokat szolgáltathat a későbbi szituációk kezelésére nézve. Az alábbiakban a konfliktus kereteinek értelmezési lehetőségei és a Balkán-háborúk általános érvényű tapasztalatai kerülnek bemutatásra vázlatosan, először a nagyhatalmak, majd a kisállamok oldaláról.

Az első lapon olvasható idézetek kiválasztása nem volt véletlenszerű. A szituáció súlyosságával már 1912-1913-ban tisztában voltak nemcsak a sajtó, hanem a nagyhatalmi diplomácia képviselői is. A Pesti Napló munkatársa érezte, hogy Törökország legyőzésével a konfliktus még korántsem tekinthető megoldottnak, és várható a balkáni konfliktus hullámainak továbbgyűrűzése. Sir Edward Grey angol külügyi államtitkár jól látta meg, hogy a kisállamok háborús céljai rendkívül gyorsan változnak és a mögöttük húzódó ideológia is „rugalmas”. Fényes Elek pedig megjósolta, hogy a keleti kérdés fogja kiobbantani a világháborút; ami ugyan nem volt szükségszerű, de bekövetkezte éppen azért sajnálatos, mert e veszéllyel már 60 évvel azt megelőzően is tisztában voltak.

A dolgozat a nagyhatalmak és a Balkán Liga pozícióharcát, a nagyhatalmak érdekeit szem előtt tartó, éppen ezért gyakran életképtelen kompromisszumoknak, valamint a balkáni államok nemzeti törekvéseinek antagonizmusát mutatja be a szövetség kialakulásától annak felbomlásáig. A két korábbi domináns nagyhatalom, a Monarchia és Oroszország egyrészt 1904-1908 között elveszítette monopóliumát a félsziget ügyeinek intézésében, - a disznóháború és a japánokkal vívott háború következtében - és gazdasági majd politikai síkon is megtörtént a nagyhatalmak felsorakozása a térségben. Másrészt a félsziget két „rendőre” 1908 - az annexió és Reval - után ellenségként nézett szembe egymással a félszigeten és az erővonalak is az ellentétek mentén polarizálódtak. 1903-1905 között az „abbáziai entente”, az annexiót követően az olasz-román-orosz-szerb, a németek szorgalmazta osztrák-román-görög-török szövetség, Berchtold osztrák-román-bolgár szövetségi rendszerének kísérlete és kudarca mind-mind erre vezethető vissza: amelyik fél megszerzi a Balkánt, irreverzibilisen befolyásolja a nagyhatalmi egyensúlyt. A Balkán-félsziget szerepének vizsgálatakor nem szabad megfeledkezni arról a tényről sem, hogy az orosz-osztrák-magyar együttműködést hivatalosan is rögzítő három császár szövetsége mindkét esetben (1878, 1885) részben balkáni ügyek miatt futott zátonyra. A félszigeten a németek mögé szoruló Monarchia számára, mely ugyanolyan nemzetiségi problémáktól szenvedett, mint a Balkán és Törökország, 1912-1913 tanulságos próbatétel és előjel volt (lehetett volna).

A felszínen a nagyhatalmak mindent megtettek a háború eszkalációjának megakadályozására, pontosabban, hogy kimaradjanak a konfliktusból. Önmagában a Balkán-kérdés közömbös volt számukra, mindaddig, míg egy hatalom kísérletet nem tesz a beavatkozásra, ezzel az egyensúly módosítására. Csakhogy a Balkán-kérdést már nem lehetett önmagában szemlélni. **A nagyhatalmak számára a balkáni államok igényei természetszerűleg mellékesek voltak, mert az egyensúly felborulásával fenyegettek** (s az ebben rejlő lehetőséget inkább saját maguk hasznára kívánták kamatoztatni). **Az összehívott konferenciák sem a Balkán-kérdést voltak hivatottak rendezni, hanem a nagyhatalmak egymással való viszonyát.** A londoni konferencia inkább a lehetséges nagyhatalmi illetve nagyhatalmi-kisállami

különlegességek okozta egyensúly-módosulást igyekezett kiküszöbölni. **Az ellentétek miatt nem találtak optimális megoldást a rendezésre, így viszont a konferencia határozatait a Balkán Szövetség nem fogadta el. A nagyhatalmak ezzel elvesztették utolsó lehetőségüket a félsziget kollektív kontrolljára.**

Gazdasági szempontból a Balkán kiszolgáltatott volt a hatalmaknak. Korlátozások helyett – s ez különösen a legutóbbi konfliktus idején adott volna fontos tapasztalatokat – azonban a nagyhatalmak még a béketárgyalások idején is fegyverrel és pénzzel segítették a harcolókat.

A status quo értelmezéseinek megszorodása - miként a nemzetiségi elv és az erőegyensúly rivalizálása is - és végül az utóbbi előtérbe kerülése a térségben az instabilitás jeleként értelmezhető. Az „erőegyensúly” a területi kiegyenlítést, a meglévő különbségek és arányok fenntartását, az egyenlő osztozkodást és gazdasági életképességet egyaránt jelenthette. De hasonlóan képlékeny volt a nemzetiségi elv is, amely mögött valójában mind a kisállamok, mind a nagyhatalmak esetében „imperialista” törekvések húzódtak meg, amit az első világháborút követő rendezés is bizonyít. A Monarchia is egyszerre képviselte az erőegyensúly „status quo” politikáját (defenzív törekvések) és saját geopolitikai törekvéseit (offenzív törekvések), s ezek álcázására a nemzetiségi elv mögé bújt Albánia kérdéskörében. A látszat ellenére 1912-1913 során a nemzeti elv háttérbe szorult.

A balkáni nagyhatalmi politikát - miképp a világpolitikát is 1912-1913-ban, – az éppen enyhülő angol-német viszony határozta meg, s nem annyira a hagyományos orosz-osztrák. A szűkre szabott pályán a diplomáciát az útkeresés jellemezte: lehetséges-e az osztrákellenes nyitány, a Balkán Szövetség létrehozása ellenére is egy orosz-osztrák együttműködés (Bulgária kárpótlása 1913-ban) és az előretörő németek kiszorítása, avagy az esetlegesen kialakuló német-francia (Görögország pártfogásba vétele esetében), német-angol (a szkutari blokádnál), vagy orosz-francia közeledés (flottaegyezmény, vasúti kölcsönök) lehetetlenné teszi ezt. **Az a tény, hogy a Balkán-háborúk után a Monarchia és Oroszország viszonya a többi nagyhatalom benyomulása ellenére sem javult (miként pozíciójuk sem, sem egymással, sem a többi hatalommal szemben), döntő volt a későbbi eseményeket illetően.** Szazonov több baráti lépést is tett a Monarchia felé, miközben követte, Ny. G. Hartwig a Monarchia felosztását fejtegette a románok és a szerbek előtt. A fenti ambivalenciáknak köszönhetően a korábban sem egyértelmű viszonyok tovább kuszálódtak. Mivel az eseményeket nem kizárólag a nagyhatalmak irányították, a kezdeményezést pedig elvesztették, így kénytelenek voltak párhuzamosan több külpolitikai irányvonalat „futtatni”.

Végző soron a „nagyhatalmi koncert” csúfosan leszerepelt: sem a Balkán-háborúk elkerülése, sem az egymással való viszony rendezése nem sikerült; a nagyhatalmak elképzeléseiket egymásra, s a félszigetre sem tudták rákényszeríteni. A haldokló „status quo”-val, majd az egyensúly elvével az együttműködést is eltemették Londonban. A nagyhatalmak immár nem tudtak előre tervezni, mert a Balkán politikai porondból, „sakkasztólából” értékes figurává lépett elő.⁶⁵ Mivel a balkáni államok kezébe került a cselekvés lehetősége a sorozatos nagyhatalmi hibáknak köszönhetően (2-3. fejezet), így az

⁶⁵ Maradva sakkifejezéseknél, csak azért nem válhattak maguk is „játékossá”, mert a Balkán Szövetség nézetünk szerint nagyhatalmi támogatás nélkül nem valósulhatott volna meg 1912-re (vagy nem abban a formában, ahogy mi ismerjük), emellett a balkáni államok lépései túlzottan is a két nagyhatalmi csoportosulás egymással szembeni tevékenységétől függtek.

utóbbiak csak követő modellt alkalmazhattak. A lépéseket nem lehetett előzetes tesztelésnek alávetni, mint korábban (akár az annexió esetében), így nőtt a konfrontáció lehetősége. A gyors reagáláshoz rugalmas és kompetens diplomáciai kar kellett, ami viszont növelte az önálló akciók veszélyét.

Baumgart álláspontjából⁶⁶ kiindulva a keleti kérdés, ezen belül a három fő komponens, az orosz befolyás, az osztrák-orosz és angol-orosz antagonizmus, illetve a balkáni népek függetlenségi törekvései sajátos fluktuációt mutattak, ahol a periódusosan, mintegy 20 évente ismétlődő nagyhatalmi (összhatalmi) beavatkozás mellett a kisállami háborúk és etnikai incidensek mutattak ciklicitást. Orosz beavatkozásra átlagosan 20 évente került sor: 1768, 1788, 1806, 1828, 1853, 1877, 1897, 1912: az utóbbi két esetben a fegyveres fellépés elmaradt, de a diplomácia nagy aktivitást mutatott. Míg a XVIII. században a nagyhatalmak (vagy legalább egy közülük) az oroszok oldalán léptek fel kifejezetten a törökök ellen, a XIX. század elején a nagyhatalmak részéről már nem a törökellenes fellépés volt az elsődleges cél, hanem a túlsúly, avagy annak megakadályozása. 1806, 1828, 1853 esetében a többi nagyhatalom is fegyveres konfliktusba keveredett a Balkánon. 1806, 1853, 1877 esetében pedig a hatalmakat kifejezetten az orosz befolyás megállítására vezérelte, jóllehet az utóbbi esetben a fegyveres fellépés elmaradt, akárcsak 1897-ben és 1912-ben. Az orosz beavatkozást mindig balkáni háborúk kísérték, vagy jelezték előre: a nagyhatalmak nem tudtak függetlenül mozogni a balkáni eseményektől, és a nagyhatalmi viszonyok is befolyásolták a balkáni eseményeket. 1804-től zajlott a szerb felkelés, 1821-től a görög, 1876-ban a bolgár, 1897-ben kitört egy görög-török háború, nem is beszélve az örmény mézárjárásról és a krétai felkelésről. Ekkor a Monarchia és a Távol-Keleten lekötött Oroszország inkább megegyezett, elmaradt a beavatkozás. 1893/97 után szövetségi rendszerek léptek az államok helyére, 1908 után pedig az angol-orosz ellentét enyhülésével (Perzsia) kiiktatódott az egyik meghatározó komponens. A köztes fázisokat a bolgár egyesülés (1885), az Illés-napi felkelés (1903), az annexió válság (1908) jelzi. Az események, illetve az orosz befolyás fluktuációját az **1.1 ábra** mutatja be. Jelen munkában hasonlóképpen vázoljuk a Monarchia helyzetének változását 1895-1912 között.

Kérdés, hogy miben jelentett újat a két Balkán háború az eddigi konfliktusokhoz képest? Diószegi István fontosnak tartja megjegyezni, hogy a Balkánon „*az osztrák-orosz hatalmi versengés már egy évszázada fennállt, de még sohasem okozott általános krízist a világpolitikában*”.⁶⁷ Ezzel szemben 1912-1913 során sor került az általános krízisre, ráadásul *csak részben* az orosz-osztrák ellentét mentén, úgy, hogy az összecsapást nem (csak) a nagyhatalmak provokálták ki: 1912-1913 minőségileg tehát valami újat hozott. A problémát nemcsak az jelentette, hogy a XX. század elejére a keleti kérdés kiszélesedett, s többszereplőssé vált, - hiszen erre volt már példa – hanem az is, hogy a Balkán immár a mérleg nyelveként szerepet játszott az események és a bipolaríssá váló nagyhatalmi viszonyok alakulásában. **A Balkán-probléma azért tudott jelentős szerepet kivívni magának, mert a két nagyhatalmi csoportosulás erőviszonyaira döntő hatással lehetett (volna), hogy a térség kisállamai miképp befolyásolják a kialakult labilis egyensúlyi állapotot.**⁶⁸ (Más kérdés, hogy végül 1913 végére a mérleg nyelve egyik oldalra

⁶⁶ Baumgart, W., p. 22.

⁶⁷ Diószegi I.: Klasszikus diplomácia, modern hatalmi politika. Bp., 1967. 371. p. A krími háború idején Oroszország szövetségi politikájának sikertelensége miatt nem fenyegetett világháború.

⁶⁸ Uo.

sem billent ki igazán). Ez volt az utolsó fontosabb európai terület, mely még nem sorakozott fel a két nagyhatalmi tömb valamelyike mellett.⁶⁹

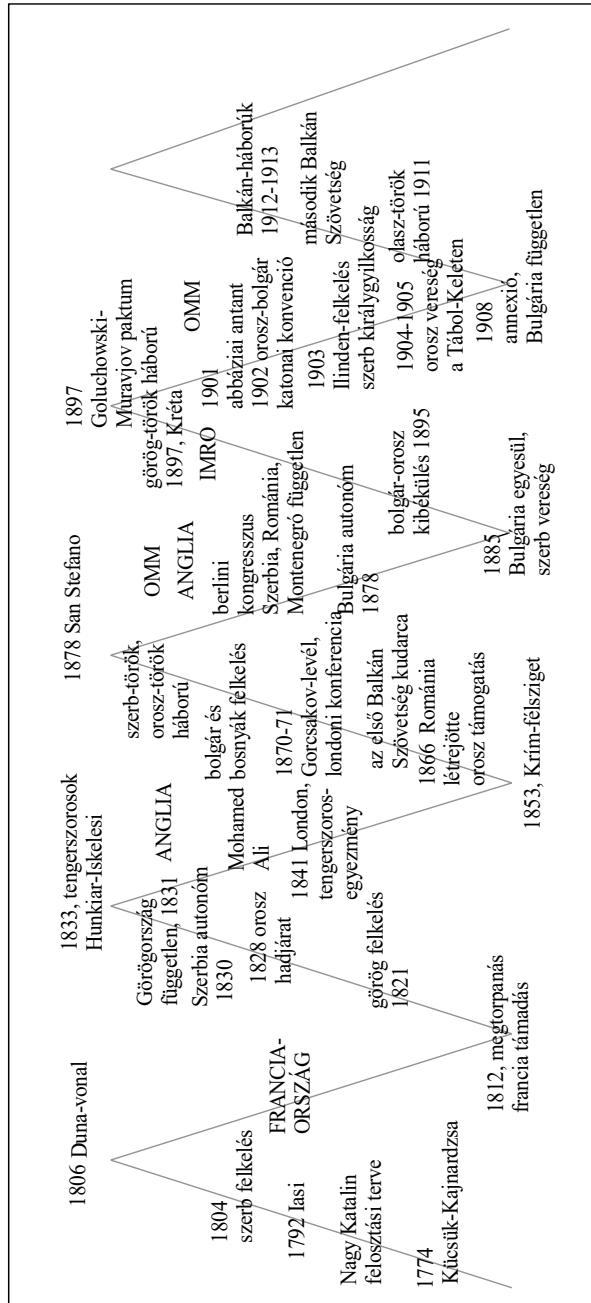
A vizsgált periódusra tehát a Balkán és a nagyhatalmak kapcsolata megváltozott, de ez nemcsak az angolok, franciák és németek fokozódó érdeklődésével, gazdasági, politikai jelenlétével mérhető. Míg korábban a nagyhatalmak jobban hatottak a Balkánra, mint fordítva, 1912-1913-ban a viszony már korántsem volt egyirányúnak tekinthető. Ennek alátámasztására elegendő megfigyelni a konfliktust megelőző ötven év tanulságait. Míg 1878-ban a nagyhatalmak osztották fel a félszigetet egymás igényeit korlátozva, 1913-ban, Bukarestben a kisállamok tették meg ugyanezt a nagyhatalmak és egymás korlátozásával; ráadásul korábban, 1853-1856 között, még éppen a felosztás ellen léptek fel a hatalmak. Hogy a beavatkozási lehetőségek hogyan szűkültek, illetve mekkora veszélyeket hordoztak magukban, arra jó példa, hogy míg 1853-1856 között a nagyhatalmak képesek voltak háborúba menni Oroszország ellen, miközben ugyanúgy a Balkán, a tengerszorosok és Törökország integritása volt a tét, mint 1912-ben; 1876-1878-ban már inkább a diplomáciai nyomásgyakorlás eszközét választották Oroszország megállítására, a katonai fellépés elmaradt. 1913-ban egy nagyhatalmi katonai beavatkozás még komolyabb veszélyt rejtett magában, a nyomásgyakorlás pedig semmit sem ért.

Másfelől viszont a krími háborúban s az 1856-os rendezésben tevőleges szerepet nem játszó balkáni kisállamokat 1878-ban már ott találjuk a törökök ellen hadat viselők között, 1913 augusztusában pedig a rendezést is saját kezükbe vették. A kisállamok részéről az igazán önálló lépések sorozata talán az 1885-ös kelet-ruméliai annexióval kezdődött, s a szerb-bolgár háborúval folytatódott, amit akkor a Monarchia a bolgárok figyelmeztetésével még következmények nélkül le tudott állítani; 1913-ban erre már a nagyhatalmak akarata sem volt elegendő. Elsősorban azért, mert **akaratauk nem volt egyöntetű, mert a szövetségi rendszerek erőpróbájaként tekintettek a válságra, a döntő erőfölény kiharcolására tett kísérletként, amit kisállami szövetségeseiken keresztül áttételesen is elérhetnek, anélkül, hogy ténylegesen fegyverhez kellett volna nyúlniuk.** A végeredményt mindkét fél döntetlenként vagy a saját győzelmeiként könyvelte el, s ez erősen befolyásolta a későbbi konfliktusokhoz való hozzáállásukat.

Ellentétben 1853-mal, a balkáni szituáció kiéleződése 1912-1913-ban nem nagyhatalmi kezdeményezésnek volt köszönhető: 1853-1856 és 1878 kudarca után, amikor is nyílt nagyhatalmi ellenzéssel szembesült, Oroszország 1912-1913-ban már nem mert közvetlenül beavatkozni, más stratégiát választott céljai eléréséhez, s ehhez – új taktikai elemként - egy elvben életképes, önfenntartó (bár irányíthatatlan) szövetségi rendszert hozott létre, ami a Monarchiának minden törekvése ellenére sem sikerült 1904 után. Az oroszok korábbi kísérlete – egyetlen balkáni szövetséges támogatása, - mindig kudarcba fulladt a Monarchia szerb-bolgár ellentétet kihasználó ellenszövetségi tervei miatt, a csarikovi nyílt behatolás szintén.⁷⁰

⁶⁹ Említhető lenne még Svédország vagy Spanyolország, de az előbbi még 1897-ben elutasított egy oroszellenes török védelmi szövetséget, nem kívánt belebonyolódni a nagyhatalmi küzdelembe. Spanyolország és Portugália 1910 körül belső instabilitást mutatott (spanyol anarchisták, Portugália köztársaság, Spanyol-Marokkó).

⁷⁰ Az oroszok nagy tévedése az volt, hogy egy ilyen szövetségi rendszer életképessége, önfenntarthatósága (és irányíthatósága) csak addig tartott, míg volt közös ellenség. Márpedig ennek megítélésében nem volt egység az oroszok és a bolgárok, illetve szerbek között.

1.1. ábra. Az orosz politika ciklusos fluktuációja a Balkánon (Baumgart, W. után módosítva)

1912-ben hasonló volt a helyzet, mint 1878-ban, csak ekkor nem egy nagyhatalom állt Konstantinápoly kapujában⁷¹ – a kisállamok erejét és a helyzet súlyosságát mutatta a tény, hogy ezen lépésük ugyanúgy egy konferencia összehívásához vezetett, mint korábban Oroszorszáé. Az a tény, hogy a nagyhatalmi beavatkozási lehetőségek eszköztára egyre inkább beszűkült, illetve a fellépések egyre nagyobb veszélyt rejtettek magukban, míg a kisállamok mindeközben önállóbbá váltak, az előbbieik alapján aligha vonható kétségbe, (erre példa, hogy a Monarchia 1878-ban egy nagy bolgár állam kialakulását tartotta leginkább veszélyesnek pozícióra, 1913-ban viszont többen vélték úgy, hogy éppen ez a Nagy-Bulgária biztosíthatna volna tovább érdekeit) - s véleményünk szerint **1912-1913 eseményeinek éppen ez a jelentősége, a fenti folyamatok betetőzése ekkor következett be.** A kötet mindezen kérdésköröket igyekszik érinteni.

A célkitűzéseink tételes felsorolása, magyarázata és indoklása előtt szükséges kitekintést tenni azokra az irányzatokra, amelyek különbözőképpen magyarázzák a Balkán-háborúk mozgatórugóját, illetve melyek összefüggéseket vélnek felfedezni a közelmúlt és 1912-1913 eseményei között. L. L. Farrar az 1991-1999 és 1912-1913 közötti konfliktusok esetében a nacionalizmus szerepét vizsgálta az események alakulásának irányításában, és ellentétben Kennan véleményével, nem tartja rokonnak a két konfliktust (nemcsak a nagyhatalmi érdekek eltérő mértékű manifesztációja miatt).

Sokan csak a nacionalizmust - s így a Balkán-háborúkat is - tartották felelősnek az 1914-es háború kitöréséért.⁷² S. B. Fay szerint a balkáni konfliktust és a világháborút a nagyhatalmi érdekeket szolgáló status quo és a növekvő nemzeti érzés konfliktusa okozta, nem pedig a nagyhatalmak „imperializmusa”.⁷³ Farrar azonban nem osztja ezt a nézetet.⁷⁴ Szerinte nem feltétlenül agresszív jelenség a nacionalizmus. Kiváltképpen nem igaz a Balkánra a - korábban leírt - népek közötti ősi gyűlölet. M. Todorova szerint a XX. századi balkáni események sokkal inkább köszönhetők a manipulatív politikai vezetőknek, mint a közvélemény nyomásának, még a legutóbbi esetekben is, amikor pedig a közvéleménybe elvileg minden (aktív) állampolgár belefoglalható.⁷⁵ Farrarral együtt tehát elutasítják a nacionalizmus szerepét az 1912-1913-as konfliktus kiobbantásában, s az imperializmus-elmélet mellett teszik le voksukat, melynek kiszolgálója-eszköze a nemzeti érzés volt. Kiegészítjük ezt azzal, hogy imperializmuson nem csak a nagyhatalmi törekvéseket kell érteni, a kisállamok társadalmi-politikai elitje részéről hasonló jelenség figyelhető meg, s a nemzeti érzést a pártok is kihasználták céljaik érdekében.

A nacionalizmus-teória – és 1912-1913 illetve 1991-1999 rokonságának - hirdetője viszont L. S. Stavrianos és George F. Kennan: „*A legerősebb motivációs tényező a Balkán-háborúk során nem a vallás, hanem az agresszív nacionalizmus volt... a nemzeti eszme*

⁷¹ Hanotaux, G.: Le guerre des Balkans et l'Europe 1912/13. Etudes diplomatiques vol. 2. Paris, Plon-Nourrit et Cie, 1914. p. 183.

⁷² Hale, O. J.: The Great Illusion 1900-1914. New York, Harper and Row, 1971. p. 11.

⁷³ Fay, S. B.: The Origins of the World War. Vol. I. New York, The Free Press, 1966. p. 542. és Lieven, D. C. B.: Russia and the Origins of the First World War. New York, St. Martin's Press, 1983. p. 38.

⁷⁴ Farrar, L. L.: Aggression versus Apathy: The Limits of Nationalism During the Balkan Wars, 1912-1913. East European Quarterly XXXVII, Nr. 3. 2003. szeptember, pp. 257-280.

⁷⁵ Todorova, M.: Balkani – balkanizám. Szofija, Universzitetszko Izdatelstvo Svz. Kliment Ohridszki, 2004. p. 400. és Todorova, M.: Imagining the Balkans. Oxford, Oxford University Press, 1997. továbbá Kaufman, S.: The Symbolic Politics of Ethnic War, Ithaca, Cornell University Press, 2001. p. 5.

megalomániája”.⁷⁶ Mint a felosztási tervek bizonyítják, ennek az elképzelésnek is vannak komoly alapjai. Számunkra azonban fontosabb a kérdés, hogy ekkoriban képes volt-e hosszú időre manipulálni a sovinizmus a tömegeket.⁷⁷

Tény, hogy a háború kitörését minden balkáni fővárosban hatalmas ováció fogadta.⁷⁸ Farrar helyesen állapítja meg, hogy Bulgária esetében a második Balkán-háború már egyáltalán nem találkozott a tömegek szimpátiájával – értve ezalatt a katonáskodó parasztokat –, és a nacionalizmus csakis az urbánus kisebbséget hatotta át, igaz ekkor ők alkották a közvéleményt. Sőt, azt is megkockáztatja, hogy mivel a háborúról szóló döntést már jóval a háború előtt meghozták a kormányzatok, valójában a lelkesedés inkább a következménye, mintsem az oka volt a háborús politikának.⁷⁹ Ami pedig a népiertást – a sovinizmus következményét - illeti, sok esetben a helyi gazdasági rivalizáció és személyes, lokális ellentétek miatt tűntek el egész falvak és népcsoportok a föld színéről, melyek csak látszólag viseltek etnikai színezetet, mintsem a kormányzatok tudatos politikája vagy a nemzetek sovinizmusa miatt.

A nacionalizmus határait világosan bemutatja a háború előtti szerb-bolgár megállapodás, mely felosztotta Macedóniát, mellőzve az önrendelkezési elvet, továbbá a bukaresti béke, mely szintén nem volt tekintettel nyelvekre és nemzeti érzésre, és az Albániát érintő szerb-montenegrói aspirációk, melyeket éppen a Monarchia utasított el a nemzeti elvre hivatkozva. Ezek a tendenciák egyértelműen azt mutatták, hogy **nem nemzeti alapon igyekeznek megoldani a problémákat, bár a retorikában látszólag ezt tapasztalhatjuk, hanem „imperialista”, nagyhatalmi módon.** A Balkán ebben legalábbis felnőtt Európához 1914 előtt. A gyakorlatban a szerbek, montenegróiak és a görögök egyértelműen hódítással és fegyverekkel kívánták legitimálni jogukat, az erőegyensúlyra hivatkozva, a „fait accompli”-ban bízva, míg a bolgárok esetében az első háborúban csak Szaloniki és Drinápoly esetében figyelhető ez meg, Macedóniát illetően naiv módon bíztak a szerződésben és a nemzeti elv érvényesülésében.

Az előbb kifejtett gondolatok alapján kimondható, hogy a **Balkán államai függetlenné váltak a nagyhatalmi politikától, de eszközeikben és céljaikban egyre inkább azt utánozták.**⁸⁰ A Balkán-háborúk azt demonstrálták, hogy a Balkán államai kicsiben egy ugyanolyan hatalmi rendszert képeznek le, mint amilyen a nagyhatalmi rendszer. Miként korábban a nagyhatalmaknál is, 1912-1913 azzal a következménnyel járt, hogy a Balkánon is a „balance of power” vált domináns

⁷⁶ *Stavrianos, L. S.*: The Balkans 1815-1914. New York, Holt, Rinehart and Winston, 1963. p. vii és *Kennan, G. F.*: “The Balkan Crisis: 1913 and 1993” The New York Review of Books, July, 15. 1993. p. 6. „the strongest motivating factor involved in the Balkan Wars was not religion but aggressive nationalism... the megalomania of the national idea.” A nacionalizmus és a nemzeti ideál megvalósítására való törekvés azonosítása nem mindig szükségszerű, de a Balkán esetében ezt megtehetjük.

⁷⁷ A tömegek nacionalizmusát vallja Treadway. Szerinte a montenegrói uralkodó hiába játszott a ki a hat nagyhatalmat, országa lakóinak területszerző-nacionalista vágyait nem tudta háttérbe szorítani, Szkutari esetében mintegy ez kényszerítette ki külpolitikája irányvonalának módosítását. *Treadway, J. D.*: Montenegro and Austria-Hungary, 1908-1914. Lafayette, Purdue Univ. Press, 1983. pp. ix-x. Véleményünk szerint ez már csak azért sem helytálló megállapítás, mert Nikola végül engedett Szkutari ügyében, ráadásul úgy, hogy ő – a nagyhatalmi pénzügyi támogatásnak köszönhetően - jól járt, de népe nem. Véleményünk szerint a köznép azért ragaszkodott Szkutarihoz, mert túl sok véráldozatba került, s emiatt volt kénytelen Nikola is megmakacsolni magát.

⁷⁸ *Rossos, A. A.*: Russia and the Balkans: Inter-Balkan Rivalries and Russian Foreign Policy, 1908-1914. Toronto, University of Toronto Press, 1981. p. 79.

⁷⁹ *Farrar, L. L.*, p. 259.

⁸⁰ Ugyanerre a következtetésre jut *Farrar* és *Jelavich, B.*, is (I. p. 296.).

eszmévé, amit a győztesek részéről kiegészített még a „status quo” védelme is, ami ugyanúgy a nagyhatalmi politikából öröklött rendszer volt. Bukarest után Károly román király nyíltan az erőegyensúly elvét hangoztatta és már retorikájában sem bújta a nemzeti eszme mögé.⁸¹ Ugyanígy a világháború után kialakuló Jugoszlávia is legalább annyira magán hordozta a szerb „imperializmus” vonásait, mint amennyire jogosnak tekinthető az önrendelkezési elv értelmében egy egységes délszláv állam igénye.

1.4 A vizsgálati kérdéskörök és célkitűzések

Analitikus jellegű célkitűzésünk mellett (**stratégiák és taktikák vizsgálata, továbbá a viszonyrendszerek módosulására adott reakciók elemzése**) a fent említett tények is a dolgozat „pillérei” jelentik, melyek elfogadása és ismerete nagyban megkönnyíti e munka értelmezését. A módszertani, vizsgálati metódusokról és alapvetésekről már esett szó, így itt a konkrét vizsgálati kérdések szerepelnek:

1. Miben fogható meg leginkább az 1897-es konfliktus és 1912-1913 különbsége és hasonlósága? Mi az oka annak, hogy az általunk vizsgált események 1912-1913-ban következtek be, s nem 1897-ben, 1904-ben vagy 1908-ban?
2. Milyen történeti előzményei voltak a második Balkán Szövetségnek s mennyiben tekinthető önálló kezdeményezésnek? Mennyire játszott létrejöttében szerepet a nagyhatalmi beavatkozástól való félelem okozta összefogási kényszer, a nagyhatalmi buzdítás a szövetség kiépítésére, a félsziget kisállamainak közös területi céljai, közös ellensége, s egymás iránti kölcsönös bizalmatlansága, valamint a közöttük lévő viszonylagos erőegyensúly, az erőfölény hiánya? Melyek voltak azok a döntő külső és belső tényezők, melyek 1912-ben – a korábbi kísérletekkel ellentétben – végül ideiglenesen működőképessé tették a szövetséget?
3. Hogyan értelmezték-e a szerződés rendelkezéseit a felek, voltak-e hátsó szándékaik a szövetség megkötésével? Mi okozta a szövetség széthullását? Szükségszerű volt-e, hogy a közös ellenfél legyőzése után a kölcsönös féltékenység miatt egymásnak essenek a felek? Mennyire köszönhető ez annak a ténynek, hogy Nagy-Bulgária létrejötté ugyan legalább nagy vonalaiban kielégítette volna az önrendelkezés elvét, de ugyanennyire ellent is mondott az erőegyensúlynak? Ez utóbbi elvet a kisállamok önként vélték követendőnek, avagy a nagyhatalmak cselekedetei és az instabil nagyhatalmi egyensúlyi helyzet miatt kényszerültek ennek átvételére?
4. Mennyire tekinthető a Balkán-félsziget önálló politikai entitásnak, volt-e esély arra, hogy azzá váljon – mennyire volt erős a nagyhatalmak befolyása, képes volt-e önálló cselekvésre és érdekérvényesítésre a félsziget? Mely esetekben léptek fel a kisállamok egységesen, s mi módon játszhatták ki őket egymás ellen a nagyhatalmak?
5. A nagyhatalmi jelenlét típusai milyen előnyöket és milyen hátrányokat nyújtottak a kisállami politizálás számára, hogyan igyekeztek kihasználni azokat a Balkán-háborúk különböző periódusában? 1912-1913 során a nagyhatalmak-Balkán viszony egyirányú volt, avagy a kisállamok okozta helyzet is hatott a nagypolitikára?
6. Mennyire tekinthetők stabilnak a félsziget szövetségi rendszerei, minek köszönhető a különböző szövetségi rendszerek esetleges dinamikus változása? Eltért-e a félsziget

⁸¹ *Seton-Watson, R. W.: A History of Roumanians from Roman Times to the Completion of the Unity. Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1934. p. 438.*

- államai által alkalmazott politika a nagyhatalmi politika sajátosságaitól (pl. nemzeti törekvések-imperializmus, önrendelkezés stb.)?
7. A Monarchia politikája rugalmatlan és hibás volt-e 1912-1913-ban? Ha nem, ért-e el pozitív eredményt Berchtold politikája? Ha igen, hol történt a hiba: az 1913-as „tojástánc” idején, 1908-ban, vagy esetleg még korábban 1904-ben? A célokat és módszereket illetően akár elhibázott volt, akár nem, sikeresnek tekinthető-e a Monarchia külpolitikája?
 8. A bolgár-román-osztrák szövetség terve irreális volt-e 1912-1913-ban? Volt-e precedens megvalósítására 1912 előtt? Miért volt ez fontosabb Berchtold számára, mint a németek által propagált román-görög-török-osztrák szövetség (az abbáziai antant feltámasztása)? A német magatartás mindig elutasító volt a bolgár szövetséggel kapcsolatban? Az osztrák és német balkáni elképzelések különbözőségei rivalizálásból fakadnak, avagy mindkét fél jóhiszeműen, a hármasszövetség érdekében járt el? A németek miért éppen az abbáziai antant feltámasztását szorgalmazták 1912-1913-ban? A céljuk ezzel a Monarchia balkáni elképzeléseinek háttérbe szorítása volt? Volt-e antagonizmus a németek és osztrákok politikai céljai között?
 9. Minek köszönhető a Monarchia nemzetközi megítélésének romlása? Az oroszok helyesen értékelték-e 1908 után a Monarchia szándékait? Lemondott-e valóban a Monarchia a Szandzsákról és Szalonikiról? Ha nem, hogyan fogalmazta meg burkolt igényét, ha igen, miért, milyen kompenzációt kívánt cserébe?
 10. Oroszország tisztában volt-e a Balkán Szövetség törekvéseivel? Mennyiben egyeztek az orosz és kisállami elképzelések, s ha mégis ellentét volt közöttük, miért keresték mégis az orosz támogatást a kisállamok? Miért nem állították meg az eseményeket, mielőtt kicsúszik a kezükből az irányítás? Miért vált hirtelen politikailag aktívvá Oroszország 1912 őszén? A Balkán Szövetséget célnak vagy eszköznek tartották az oroszok?
 11. Mennyire és miért volt szükségszerű vagy kényszerű orosz részről éppen e formáció felállításának feltétlen támogatása? Ha nem ez az egy orosz politikai koncepció létezett, végül külső okokra (pl. egy nagyhatalom előretörésére), vagy belpolitikai okokra vezethető vissza ennek győzelme?
 12. Hogyan módosult az orosz politika iránya látván, hogy a szövetség irányíthatatlan? Hozzájárult-e az orosz politika Románia vagy Szerbia későbbi bolgárellenes aktivitásához, vagy az Adria-kérdés bonyolódásához?
 13. Milyen politikai eszközökkel érték el a kisállamok, hogy a nagyhatalmak 1912 augusztusáig csak az olasz-török háborúra és a Monarchia Szandzsákot illető – alaptalan – elképzeléseire koncentráljanak, ahelyett, hogy a kisállamok háborús készülődésével foglalkoztak volna? Felkészültek voltak-e a kisállamok a háborúra, tudatos politikát folytattak, avagy a hirtelen lehetőség csábításának engedtek? Miért döntött úgy Bulgária, hogy szövetségesekre van szüksége célja megvalósításához, holott korábban éppen egyedül akarta megoldani a macedón problémát?
 14. A Monarchia vagy Oroszország mozgósította először hadait, és mi volt ezzel a szándéka? Orosz nyomásra adta fel Berchtold a status quo-hoz való ragaszkodását, vagy önként jutott erre az elhatározásra? Szándékozott-e a Monarchia Szkutari és az 1913. októberi demars előtt komoly katonai lépéseket tenni? Milyen diplomáciai

eszközt választott a Monarchia érdekei érvényesítésére és sikerrel alkalmazta-e azt? Az oroszok elismerték-e a szövetség jogát a status quo negligálására, vagy betartották a status quo-ra vonatkozó megállapodást, mielőtt a Monarchia erről lemondott volna?

15. A nagyhatalmak miért nem akadályozták meg a háborút? Fűződött-e érdekük e lokalizált konfliktus végeredményének megtapasztalásához? Az egyes nagyhatalmak mit nyertek és mit veszítettek az első Balkán-háború eseményeivel és közvetlen következményeivel?
16. Miért volt sikertelen a londoni béketárgyalás, a reunió és a londoni békeszerződés? A kisállamok, az egyes nagyhatalmak, avagy a szövetségi rendszerek érdekeit képviselték a nagyhatalmak Londonban? Elsősorban mely hatalmak jártak jól a konferencia összehívásával? Kinek állt érdekében az időhúzás és a nagyhatalmi beavatkozás a londoni béketárgyalásokon?
17. Románia kompenzációs követeléseit a hirtelen helyzet szülte, vagy volt rá korábban precedens? Támogatta valamely nagyhatalom a román fellépést a Monarchia és Németország politikusain kívül? Kiknek állt érdekében a második Balkán-háború kirobbanása, és milyen kimenetelben reménykedtek? Miért tiltakozott Bulgária a Romániával való megállapodás ellen?
18. Volt-e valós alapja Ferdinánd bolgár király elképzelésének arról, hogy a Monarchia beavatkozik Bulgária védelmében Szerbia ellen, Törökország pedig semleges marad? Másképpen megfogalmazva: minek köszönhető, hogy Bulgária elidegenítette magától az összes nagyhatalmat és szövetségeseit: a bolgár külpolitika hibája volt ez, vagy a nagyhatalmi konstelláció okozta helyzet is hozzájárult?
19. Az 1911-1912-ben diplomáciailag teljesen elszigetelt Törökország milyen stratégiát választott helyzete javítására, és sikeres volt-e törekvéseiben?
20. Miért maradtak távol a nagyhatalmak Bukaresttől? A bukaresti béke a nagyhatalmak nyomására és azok elképzelései szerint jött létre, avagy a tárgyalássorozat teljes egészében a kisállamok diadalát hozta a nagyhatalmi törekvések felett?
21. Az osztrák és orosz politikai eszközök és célok mennyiben voltak ellentétesek, vagy fedték át egymást? Miért voltak képtelenek ezen hatalmak tartós politikai szövetségi rendszer létrehozására?
22. Miért hiúsult meg a bukaresti béke revíziója, amikor két, egymással szembenálló nagyhatalom is támogatta azt? A diplomáciai eszközök hiánya miatt tett le a revízióról a Monarchia, vagy azért, mert ezzel is megvalósultak céljai, hiszen szövetségese, Románia lett a béke legnagyobb haszonélvezője?
23. Végül is kik kerültek ki egyértelműen győztesen 1912-1913 eseményeiből a nagyhatalmak közül? Milyen következménye volt annak, hogy az erőpróbát mind az antant – főleg az oroszok – mind a hármasszövetség győzelemként könyvelte el? Tekinthető-e egyértelmű vesztesnek a Monarchia?

2. FEJEZET. A keleti kérdés és a Balkán a nagyhatalmi politikában 1897-1911 között

2.1 A Balkán szerepe a nagyhatalmi viszonyok alakításában 1897-1911 között. Az együttműködéstől a Monarchia előretöréséig és a nagyhatalmak felsorakozásáig

Cavour jóval 1878 előtt kijelentette, hogy a nacionalizmus lesz a XIX. század legfőbb politikai eszméje, és úgy látszik, a Berlini Szerződés gyengesége éppen abban állt, hogy megalkotói elmulasztották felismerni ezt a tényt.⁸² Az 1897-es görög-török háború azonban még azzal a tanulsággal szolgált a kisállamok számára, hogy egyedül, balkáni szövetségesek vagy külső, nagyhatalmi támogatás nélkül a törökök nem verhetők. Céljaik eléréséhez tehát – a török területek felosztásához, a nemzeti ideál megvalósításához - gyengeségük folytán az itteni országok szövetségesekre szorultak, ami viszont befolyásolhatta a két nagyhatalmi szövetségi rendszer erőviszonyait is (tehát a másik fél is érdekelt volt a Balkán sorsában). A kérdés az lett a következő évtizedben, hogy nagyhatalmi támogatót, vagy kisállami szövetségest sikerül-e találni hamarabb, s melyik jár kisebb kockázattal és nagyobb haszonnal. **A kisállamok politikáját egyszerre jellemezte a nagyhatalmi expanzió elleni védekezés, egyben a nagyhatalmi támogatásra való ráutaltság.**

1897 kulminációs pont lehetett volna a Balkánon a nagyhatalmak vagy a balkáni államok beavatkozásával bármelyik fél oldalán, de mivel akkor a két nagy európai tömb még nem nyert végleges formát, a manőverezési lehetőségek is jobbák voltak és a hatalmak közti ellentétek sem mélyültek el, így a beavatkozás elmaradt. 1897-ben a nagyhatalmak nem álltak szemben egymással a Balkánon. Az előbbieket másképp megfogalmazva, **a kisállami fellépés esélytelen volt mindaddig, míg a nagyhatalmak jelenléte korlátozott a Balkánon, illetve nincsen közöttük jelentős érdekellentét.** A törökök elleni fellépést tehát végeredményben a nagyhatalmi ellentétek fokozódása, a nagyhatalmak balkáni behatolása tette lehetővé.

1897 májusában kötötték meg a Goluchowski-Murajov egyezményt, mely – a status quo égisze alatt – a többi nagyhatalom kizárásával Törökország szétesése esetén Oroszország és a Monarchia között osztotta fel a félszigetet, egyaránt elutasítva a nagyhatalmi és kisállami beavatkozást. Alig 10 év múlva viszont immár az összes nagyhatalom érdekeltté vélt a Balkánon. Álláspontunk szerint 1897-ben e megállapodás (pontosabban az előzetes tárgyalások) is hozzájárult ahhoz, hogy a hatalmak és a kisállamok ekkor ne avatkozzanak be a török-görög háborúba. Mintegy válaszként erre a kisállamok törekvéseivel ellentétes nagyhatalmi lépésre, 1897 februárjában indult meg a szerbek és bolgárok közeledése, mely végül 1912-ben két sikertelen próbálkozás tapasztalataiból okulva a második Balkán Szövetség megalakulásához vezetett.

1895-1897 kulminációs pont lehetett volna akkor is, ha csupán a kisállamok avatkoznak be a török-görög háborúba, de egyelőre az összecsapás elmaradt. Ebben közrejátszhatott az is, hogy ekkor még nem volt olyan nagyhatalom (sem kisállam), mely egyidejűleg *több* balkáni államot vagy azok szövetségét is támogatta volna a török vagy más ellenfél ellen. Az ütközőállamok sikerre még csak nagyhatalmi támogatással számíthattak, és ez 1912-ig így is maradt. **A kisállami szövetségek lényege is inkább egy másik, rivális kisállam kiszorítására vagy kontrolljára irányult, mint egy törökellenes (vagy**

⁸² *The Balkan Situation*. The American Journal of International Law. Vol. 3. No. 3. 1909. July, p. 688.

osztrákellenes) fellépésre,⁸³ avagy a nagyhatalmak törekvései ellen igyekezett védelmet nyújtani.⁸⁴ Sőt, a kisállamok részéről gyakran a nagyhatalmi támogatók keresése (így a nagyhatalom-kisállam szövetségek) is a rivális kiszorítását célozta meg, legyen az akár kisállam, akár nagyhatalom, s nem Törökország likvidálását. Ez utóbbi szerb részről még az 1912-es szerb-bolgár megegyezésre is igaz, de jó példa erre az 1881-es szerb-osztrák-magyar egyezmény és az 1902-es orosz-bolgár megállapodás is, vagy Románia csatlakozása a hármasszövetséghez. Az 1897-es, de főleg az 1904-es szerb-bolgár megállapodás is inkább tekinthető az elszigeteltségtől való félelem miatt létrejött megállapodásnak, mint egy olyan szövetségi rendszernek, mely a török örökség felosztását irányozza elő. Az egyetlen komolyabb, több kisállamot tömörítő balkáni szövetségi rendszer, mely nagyhatalmi támogatóval is bírt, pedig éppen hogy a status quo fenntartását szorgalmazta és Törökországot, a majdani prédát is magában foglalta: ez volt az abbáziai antant a Monarchia védnöksége alatt.

A kisállami szempontú értelmezési lehetőségen túl a háttérben azonban a nagyhatalmak behatolása és blokképítő kísérletei szintén egy önálló feltételrendszerként jelennek meg. A részben az osztrák-orosz tárgyalások hatására létrejött 1897-es szerb-bolgár-montenegrói megállapodás defenzív volt, de az ellentétek miatt nem állt fenn sokáig. A bolgárok macedóniai aspirációit kordában tartani szándékozó sikertelen szerb-török szövetségi tervre válaszul hamarosan bolgár-montenegrói megállapodás született. A töröktől való 1897-es veresége után a Balkánon egyre jobban elszigetelődő Görögország helyzetét Zaimisz az 1901-es görög-román szerződéssel igyekezett stabilizálni, amit a „legnagyobb kedvezmény” elve alapján kötött kereskedelmi szerződés követett. Az 1895-ös görög-bolgár szerződés gyakorlatilag érvényét veszítette, s az 1901. augusztus 12-i legnagyobb kedvezmény alapján kötött török-román kereskedelmi szerződéssel pedig Dimitriu Sturdza létrehozta a görög-török-román-osztrák blokkot, ami a Monarchia befolyásának csúcspontját jelentette a félszigeten.

A Monarchia megerősödésére válaszul bolgár-orosz katonai konvenció született 1902-ben, ami kölcsönös segítséget ígért a hármasszövetség támadása esetén. Az 1902-es bolgár-orosz szerződést azonban nem követte a Kuropatkin orosz hadügyminiszter által szorgalmazott szerb-bolgár katonai szerződés, így egyelőre elodázódott egy nagyhatalmi égisz alatt szerveződő Balkán Szövetség létrejötte. Ezért 1903-ban az oroszok ismét megegyeztek a Monarchiával Müritzstegben az 1897-es Goluchowski-Muravjov paktum alapján.

Szerbia 1903-as külpolitikai irányváltása kellemetlenül érintette a Monarchiát, ámde a müritzstegi egyezmény elvben továbbra is biztosította a félszigeten nagyobb változások kockázatának elkerülését. Az egyezmény a balkáni ügyekben Oroszország és a Monarchia közös eljárását mondta ki, (orosz-osztrák érdekszférának tekintve a Balkánt), részben ki is zárta a többi hatalmat a balkáni ügyekből. Az abbáziai antant léte, a müritzstegi egyezmény, majd az 1903-as szerb belpolitikai fordulat, illetve az oroszok távol-keleti lekötöttsége miatt az egyedül maradt Szerbia és Bulgária közeledésének eredményeképpen 1904-ben egy újabb szerb-bolgár megállapodás született, szétzúzva a Monarchia emelte erőteret. Az

⁸³ A szerbek éppen így értelmezték az 1897-es szerb-bolgár megállapodást, de ilyen az 1909-es szerb-török tárgyalássorozat is.

⁸⁴ Példa erre az 1904-es szerb-bolgár egyezség szerb értelmezése. A két állam elképzelései eltértek egymástól, ami megnehezítette egy hatékony együttműködés kialakítását a jövőre nézve is.

egyezmény az 1897-es politikai szövetségen túl már a vámuniót is propagálta. Mivel közben az abbáziai antant megszűnt létezni, Horváth szerint ezzel a lépéssel a balkáni hegemoniát végleg a szláv államok kaparintották kezükbe.⁸⁵ A kissé sarkított megfogalmazás mögött szerintünk az rejlik, **hogy minden törekvése ellenére a Monarchiának ettől kezdve nem sikerült szövetségi rendszert kiépítenie a félszigeten.** Az oroszok távol-keleti lekötöttségük miatt nem próbálkoztak ezzel.

Az orosz - osztrák-magyar kölcsönös megnehtámadási egyezmény (1904) és az oroszok lekötöttségének hatására a hatalmi vákuumban a Monarchia több lépcsőben megkísérelte megroppant befolyásának helyreállítását a félszigeten. A szerb-bolgár szövetségre és annak macedóniai aspirációira válaszul a Monarchia először erősebben gyakorolt hatást a macedón reformfolyamatra, ami viszont kiváltotta több nagyhatalom beavatkozását is.⁸⁶ Ennek volt köszönhető a megélenkülő brit politika, mely a Balkan Committee informális szerepének növekedéséhez vezetett.⁸⁷ Grey beavatkozási kísérlete és az 1903-as szerb fordulat viszont kirobbantotta a szerbellenes disznóháborút. A „háború” előtt Szerbia exportjának 90%-át a Monarchia piacai vették fel, mikor a „háború” kitört, az osztrák lapok azzal fenyegetőztek, hogy Szerbia a saját sertézsírjába fullad majd.⁸⁸ Ehhez képest a szerb tüzérségi rendelkezéseket is a franciák szerezték meg 1906-ban, a németek pedig az osztrák iparcikk-kereskedelem helyét vették át. **A gazdasági nyomásgyakorlás kudarca intő jel lehetett volna 1908 és 1912-1913 esetére is, mert bebizonyította a Monarchia versenyképességének és gazdasági potenciáljának korlátait.**⁸⁹ A disznóháború másik eredménye ismét csak a nagyhatalmi jelenlét megnövekedése lett Macedóniában. A gazdasági vereség után a Monarchia az Uvač-Mitrovica vasútvonalat kívánta megépíteni, ellensúlyozásul az oroszok rögtön egy orosz-szerb-olasz transzbalkáni Duna-Adria vasút építését szorgalmazták.⁹⁰ Ez elvben a berlini és mürzstegi megállapodás felrúgását jelentette, míg a Szandzsák-vasútra a Berlini Szerződés XXV. pontja – miként ezt Tittoni olasz külügyminiszter is elismerte - lehetőséget adott a Monarchiának,⁹¹ amely offenzíváját 1908-ban az annexióval és egy osztrák-magyar-bolgár együttműködésre tett szerb- és törökellenes kísérlettel fejezte be. Ekkorra a nagyhatalmak felsorakozása a félszigeten már teljessé vált, a Monarchia viszont nem tudott erőfölényt kiharcolni, s ennek komoly következményei lettek. Összefoglalva elmondható, hogy 1912 előtt a félsziget politikailag instabil volt, a szövetségek képlékenyek, s a nagyhatalmak pozícióharcát a

⁸⁵ Horváth, J.: A Balkáni kérdés utolsó fázisa 1895-1920. Külügyi könyvtár II. Bp., 1921. 43. p.

⁸⁶ A Balkan Committee egyik vezére 1903-ban már azt követelte, hogy vessenek véget a szultán „közvetlen hatalmának” Macedónia felett, illetve, hogy a brit kormány ebbe az irányba befolyásolja a többi hatalom magatartását is. *HHSa PA VIII.* England, Kt. Rot. 130., Nr. 59., *Mensdorff an Goluchowski*, 1903. okt. 1. Bülow szerint viszont egy összhatalmi konferencia csak újabb ellentéteket szült volna a nagyhatalmak között, nagyobb nyomatékokat adva a közöttük már egyébként is meglévő nézetkülönbségeknek. *British Documents on the Origin of the War.* Eds.: *Gooch, G. P. - Temperley, H.*, London, His Majesty's Stationery Office. 1926. (BD.) V., p. 72, Nr. 31., *Sir F. Lascelles to Lansdowne*, 1904. febr. 26.

⁸⁷ *Jeszenszky, G.*: Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894-1918), Budapest. Magyar Szemle Könyvek, 1994. 110. p.

⁸⁸ *Gallagher, T.*: The Outcast Europe. The Balkans 1789-1989. New York, Routledge, 2001. p. 62.

⁸⁹ Például az annexiót követő török bojkott is komoly károkat okozott. *Giesl, W.*: Zwei Jahrzehnte im Orient. Aufzeichnungen des Generals der Kavallerie Baron Wladimir Giesl. Berlin, Verlag von Kulturpolitik, 1927., Ed. Ritter von Steinitz, p. 286.

⁹⁰ *May, A. J.*: The Novibazar Railway Project. *Journal of Modern History.* Vol 10. No. 4. 1938. dec. pp. 496-527.

⁹¹ Horváth J., 53. p. Ennek ellenére a Monarchiát vádolták az európai koncert megszégésével, holott Tittoni nyilatkozta korábban, hogy a macedón kérdést angol-orosz megegyezés útján, a Monarchia mellőzésével fogják megoldani. *Horváth, J.*, p. 53.

kisállamok egymás közti rivalizálása is segítette.

Maga a boszniai válság 1912-re végül a nagyhatalmak felsorakozásához, a nagyhatalmi viszonyok módosulásához, egy bipoláris rendszerhez és új kisállami-nagyhatalmi szövetségi formációk kialakulásához vezetett a Balkánon, - éppen ahhoz, amit a Monarchia leginkább el akart kerülni - s ez mindenképpen politikájának terhére róható még akkor is, ha az ellenséges viszony megszületéséért nem kizárólag ő tehető felelőssé. Álláspontunk szerint az 1908-as események önmagukban nem okozhattak volna akkora pozícióvesztést a Balkánon, mint amit végül is a Monarchia elkönyvelni kényszerült 1909-1912 között, ráadásul mindezt úgy, hogy 1908-ban területi növekedése révén helyzetében látszólag éppen javulást könyvelhetett el. 1908 egy folyamat vége volt: az annexió után a Monarchia offenzívából defenzívába kényszerült: az offenzíva azonban nem 1908-ban kezdődött, hanem jóval korábban.

A macedón reformok és a mürzstegi megállapodás hátterében valójában egy bonyolult nagyhatalmi küzdelem zajlott. 1902-ben, a búr háború lezárása után Bécsben remények fogalmazódtak meg, hogy a londoni Foreign Office ismét nagyobb figyelmet szentel majd a Földközi-tenger térségének. 1902 őszén Lansdowne külügyminiszter a Monarchia segítségét kérte, hogy csatlakozzon Nagy-Britannia tiltakozásához a Portával szemben, amiért a török vezetés engedélyezte négy orosz torpedónaszád áthaladását a tengerszorosokon. Goluchowski reménykedett, hogy elérkezett a megfelelő alkalom a *földközi-tengeri egyezmény* megújítására, ahogyan azzal 1897 előtt is kísérletezett.⁹² 1902-ben tehát még volt remény Andrássy egyik fő céljának megvalósítására: az angolokkal való szövetségekötésre. A macedón probléma éleződésével – mely Andrássy másik alapelvét, a Szalonikihez való kijutást veszélyeztette - azonban Goluchowski válaszút elé került és 1903-ban az oroszokkal való kooperáció mellett döntött, ezzel a mediterrán együttműködés lehetősége háttérbe szorult. Az adott körülmények között Andrássy alapelvei ellentmondtak egymásnak. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy 1903 után a britek is hagyták feláldozni a Monarchiát, hiszen azt a funkciót, amely miatt Anglia a napóleoni háborúk óta ragaszkodott a dunai monarchiához, már nem tudta betölteni.

Az oroszokkal való együttműködés sem volt teljesen zavartalan: Zwiedinek szekciófőnök óvatosságra intette a Monarchia politikusait a Balkánt illetően, mert szerinte az oroszok balkáni együttműködésének célja az, hogy a Monarchiát eltávolítsák a németektől.⁹³ A Monarchia viszont úgy szerette volna folytatni az együttműködést Oroszországgal, hogy ne rontsa kapcsolatait Londonnal és Berlinnel. Ez nem volt könnyen megvalósítható feladat, hiszen a német diplomácia burkoltan opponálta az orosz-osztrák-magyar entente kezdeményezéseit, a külügyben ugyanis azon az állásponton voltak, hogy a reformok és az orosz-osztrák közeledés végső soron csak az Ottomán Birodalom bukását siettetik, és egyik sem Németország érdeke. Marschall konstantinápolyi német követ már ekkor amiatt aggódott, hogy nem sikerül útját állni egy összecsapásnak Bulgária és a Török Birodalom között.⁹⁴

⁹² *Bridge F. R.*: From Sadowa to Sarajevo: The Foreign Policy of Austria-Hungary. 1866-1914, Foreign Policies of the Great Powers. London, Boston. 1972. Routledge & Kegan Paul, p. 260.

⁹³ *Joó, A.*: Három nagyhatalom diplomáciai háromszöge. 1900-1914. Nagy-Britannia, Németország és Ausztria-Magyarország kapcsolatai és ezek háttere. (Phil. Diss.), Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 2001. 98. p.

⁹⁴ *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette*. Eds.: *Thimme, F.* - *Lepsius, I.* - *Mendelssohn-Bartholdy, A.* Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte. 1927. (G.P.) XVIII.-1., Nr. 5477. Marschall an Ausw. Amt,

A liberális brit politikusok viszont nem voltak már meggyőződve arról, hogy az Ottomán Birodalom támogatása a továbbiakban is elsőrendű brit érdek. A brit kabinet környezetében a San Stefanóban felrajzolt határok helyreállítása is felmerült. Korábban maga Salisbury is szakított Gladstone görögbarát elképzeléseivel és egy erős Bulgária létrehozását támogatta, hogy megállítsák az orosz előrenyomulást a tengerszorosok felé. A tengerszorosok kérdésében is szemléletváltás következett be. Amíg korábban a brit diplomácia mindent megtett, hogy a Boszporuszt és a Dardanellákat óvja Oroszország és pártfogoltja, Bulgária terjeszkedési szándékaitól, s emiatt támogatást nyújtva a Török Birodalomnak együttműködésben volt a Monarchiával, addig most elképzeléseivel messzebb ment, mint az 1870-es években Oroszország, s már nyugodt szívvel akár Bulgáriára is rábízta volna a tengerszorosok őrzését – inkább, minthogy Oroszországé legyenek.⁹⁵ Ez csökkentette a Monarchia fontosságát.

Szemben Lansdowne külügyi államtitkár elképzelésével, utóda, Grey már elégtelennek tartotta a Monarchiára és az oroszokra bízni a balkáni ügyek intézését. A Noël Buxton és Pavel Miljukov,⁹⁶ a Kadet Párt politikusja vezette Balkan Committee **tagjai** ugyanis úgy vélték, „...amíg Macedónia a Török Birodalom része marad, mindaddig a reformok nem érnek többet a papírnál ... a vérontás és anarchia egy török-bolgár háborúban fog végződni, mely valószínűleg európai konflagrációhoz vezet.”⁹⁷

1904 áprilisára a német megfigyelők számára nyilvánvalóvá vált, hogy a macedón reformakcióban Ausztria-Magyarország teljességgel átvette a vezető szerepet. Giesl katonai attasé és Calice követ egyre határozottabban léptek fel, a tárgyalások során magukhoz ragadták a kezdeményezést.⁹⁸ Nem volt azonban mindegy, hogy ezt a lépést azért tette meg a Monarchia, mert az oroszok támogatása nélkül egyedül kellett szembeszállni az egyre élénkebb angol, olasz és a reformokat hátráltató török törekvésekkel,⁹⁹ vagy azért, mert az oroszokat is el akarta távolítani a félszigetről, akár egyedül, vagy más hatalmak segítségével. Mint ahogy az sem mindegy, hogy az angolok az orosz érdekek védelmében fogtak össze az olaszokkal, avagy az olaszokat akarták elcsábítani a hármasszövetség oldaláról, vagy alapjaiban kérdőjelezték meg a müncheni egyezséget. 1907 előtt az angolok részéről nem kell túlzott oroszbarátságot feltételezni, így a müncheni osztrák-orosz együttműködés - mely a mediterrán antant érdekeit veszélyeztette - gyengítése nem irreális elképzelés.

1902. november. 23. Berlinben attól féltek, hogy az orosz-osztrák-magyar reform-erőfeszítésekhez más hatalmak is csatlakoznak, ezáltal egy új, Németországot mellőző koalíció létrejöttét alapozva meg, ami az anatóliai vasutat is ellehetleníti. A németek attól is tartottak, hogy Ausztria-Magyarország, ha a kemény nyomásgyakorlás eszközeivel lép fel, elidegeníti magát a Porától. *G.P.* XXII. Nr. 7445., Wedel an Bülow, 1904. jún. 12.

⁹⁵ *Bridge, F. R.*: Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914; A Diplomatic History. London, School of Economics and Political Science –Weidenfeld & Nicolson, 1972. p. 6. A britek részéről hivatalosan ez az elképzelés 1912-1913-ban már nem merült fel.

⁹⁶ *Stavrianos, L. S.*: The Balkan Federation. A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times. Northampton, Smith College, Mass. 1944. és New York, Holt, Rinehart, 1964. p. 178.

⁹⁷ *The Balkan Committee*. Annual report of executive Committee for 1906. London, 1907. pp. 3-21. Idézi *Horváth, J.*, 49. p.

⁹⁸ *Pantenburg, I. F.*: Im Schatten des Zweibundes. Probleme österreichisch-ungarischer Bündnispolitik 1897-1908. Veröffentlichungender Kommission für neuere Geschichte Österreichs, Band 86., Vrlg. Böhlau, Bécs, Köln, Weimar, 1996. p. 351. és *G.P.* XXII., p. 137-138., Nr. 7431., Richtofen an Wedel, 1904. ápr. 10.

⁹⁹ Mérey Kajetán véleménye egyezett a Monarchia londoni követe és Gołuchowski által megfogalmazott nézetekkel, amely szerint Anglia és Olaszország együttműködik a macedón reformokat illetően. *Steed, H. W.*: Through Thirty Years 1892-1922. A Personal Narrative. I. Heinemann Ltd., London, 1924. p. 231. Nigra gróf szerint a Monarchia még mindig kényelmesebb partner Itália számára, mint egy romjain létrejövő nagy szláv államalakulat, amely olaszellenes politikát folytat. *Bülow, B. Fürst von: Denkwürdigkeiten*. I-IV. köt., Ullstein, Berlin, 1930. I. p. 628.

A Monarchia elképzeléseit illetően is két ellentétes interpretációról van szó, jóllehet ha az elsőként említett célt - az angolok és olaszok kiszorítását - eléri, abból az következik, hogy nagy valószínűséggel a második elképzelés megvalósítására is kísérletet tesz. De a szerb politikai irány 1903-as megváltozása is éppen elegendő okot szolgáltatott volna a határozottabb osztrák fellépésre, arról nem is beszélve, hogy Oroszország távol-keleti veresége arra indította a törököket, hogy ne siessenek a reformok gyakorlati megvalósításával.

Pantenburg feltevése szerint is a második elképzelés állt a háttérben: Giesl fellépése valóban arra a gyanúra adott okot a német diplomácia köreiből is, hogy a Monarchiának szándékában áll kihasználni az Orosz Birodalom gyengeségét és a balkáni problémákat teljes egészében a saját érdekeinek megfelelően rendezni.¹⁰⁰

Azt, hogy a Monarchia egyedül tegyen rendet, egy nagyhatalom sem hagyta volna. Éppen ezért a Monarchia törekvése, hogy az oroszok kizárásával (vagy más hatalmak közreműködésével) tesz rendet a félszigeten, szükségszerűen vezetett ahhoz, hogy a Balkán az összes nagyhatalom felvonulási színterévé vált. Ez egy olyan szituáció volt, amelyből a Monarchia nem jöhetett volna ki győztesen, így persze nem is kívánhatta más hatalmak „segítségét”. A legjobb esetben ugyanis „lecseréli” az oroszokat az angolokra és olaszokra, a legrosszabb esetben pedig őket is elidegeníti magától az oroszokkal egyetemben. Ily módon a Monarchia maga idézte elő helyzetét romlását, és játszott az angolok és olaszok kezére a rivális osztrák-orosz együttműködés gyengítésével. A japán háború drága lecke volt Oroszországnak, mely ettől kezdve törekedett arra, hogy mindig legyen legalább egy stabil szövetségese a Balkánon, hogy ne csak a nagyhatalmi játszmatól függjön az orosz befolyás erőssége. S mivel egy szövetséges kevésnek bizonyult, így hamarosan körvonalazódott egy önfenntartó szövetségi rendszer gondolata, amelynek természetesen az volt a veszélye, hogy megfelelő kontroll alkalmazása nélkül elszabadulhat.

Horváth, elemelve a brit és osztrák diplomácia céljait, úgy vélte, hogy az antant által kihívásként érzékelt uvač-mitrovicai vasútról még szó sem volt,¹⁰¹ mikor Grey már hadat üzent a mürzstegi programnak mondván, hogy „...a csendőrség nem tudja orvosolni a fő bajt, melyben Macedónia szenved, a közbiztonság hiányát, ... eljött az ideje annak, az idegen tisztek **teljes** végrehajtó hatalommal ruháztatásának fel ... a bandák elnyomásának egyetlen módja az ottomán csapatok redukációjában rejlik...”¹⁰² Az angol külügyi államtitkár 1907-ben azt a kijelentést tette, hogy a brit kormány a három macedóniai vilajet közös, európai ellenőrzés alá vételét javasolja. Osztrák és török vélekedés szerint ez már nyílt beavatkozás volt a status quo-ba, s egyenlő volt a mürzstegi megállapodás negligálásával: új hatalmak jelentkeztek a balkáni küzdőtéren.

A Monarchia részéről ellenlépésként fogantatosított annexióra válaszul¹⁰³ az olaszok azt

¹⁰⁰ Lásd: Pantenburg, I. F., p. 351.; „... az Osztrák-Magyar Monarchia ... politikai vezetése, ... arra az álláspontra jutott, hogy a japán háború felkínálja a régóta vágyott alkalmat arra, hogy végleg rendezze a balkáni kérdést Oroszország ellenében...” Az idézet: G.P XXII., p. 149., Nr. 7433., *Aufzeichnung Holsteins, Konzept*, 1904. máj. 8.

¹⁰¹ Megépítése 1902-1903 során egyszer már felmerült, de az oroszok tiltakoztak.

¹⁰² Idézi: Horváth, J., 52. p.

¹⁰³ Izvolszkij Buchlauban elismerte a Monarchia jogát Boszniára cserébe az osztrák támogatásért a szorosok megnyitását illetően. Az orosz elképzelés azonban megbukott a francia és angol ellenálláson: a Monarchia élve az egyezség adta lehetőséggel annektálta Bosnyit, míg az oroszok kompenzáció nélkül maradtak. Berlint éppúgy meglepetésként érte az annexió, mint a többi európai nagyhatalmat. Németország nehéz helyzetben volt: érdekei azt diktálták volna, hogy a törökök mellé álljon, de akkor elveszti a Monarchia szövetségét. Bülow a Monarchia mellé állt, félt ugyanis attól, ha enged az orosz-angol nyomásnak, amely konferencia egybehívását szorgalmazta, könnyen megismétlődhet az, ami

terveztek, hogy a félszigeten *olasz-albán-román-macedoromán szövetséget* alakítanak ki. A szerbek pedig a Duna és Száva között legalább 5 osztrák-magyar hadosztályt le tudnának kötni háború esetén.¹⁰⁴ Conrad erre preventív háborút szorgalmazott az olaszok ellen, s ebben egy ideig Aehrenthal is partner volt, vélvén hogy az olaszok és oroszok 2-3 év múlva úgy megerősödnek, hogy a Monarchia ellen fordulhatnak.¹⁰⁵ A feszült helyzetet Olaszországgal 1909 végére sikerült rendezni.¹⁰⁶ A sértődött Oroszország eleinte diplomáciai támogatást ígért a szerbeknek, ha a törökökkel közösen lépnek fel, amennyiben az egyidejűleg nem irányul egy másik *szláv* ország (így Bulgária) ellen. Az Anglia által is támogatott *szerb-(bolgár)-török szövetség* az osztrákellenes balkáni együttműködés egyik korai megnyilvánulása volt.

Miután A. P. Izvolszkij külügyminiszter december 25-én váratlanul elismerte az annexió jogosságát, majd pedig a Porta is kilépett a nemzetközi felülvizsgálat támogatói közül, Szerbia maga maradt,¹⁰⁷ hiába követelte Bosznia-Hercegovina függetlenné nyilvánítását, vagy a területi kompenzációt.¹⁰⁸ A Monarchia ideiglenes sikert ért el. Joó úgy véli, az annexió válság megoldása rövidtávon sikert hozott, megrendítve a hármass *antant* tagjainak egymásba vetett bizalmát is, az elkövetkező három évre új utakat jelölve ki a nagyhatalmi politikának. „*Véglegesen nem sikerült azonban éket verni Oroszország és nyugati partnerei közé, a központi hatalmak csupán időt nyertek a maguk számára, amit egy következetes politika révén akár sokkal jobban is kihasználhattak volna.*”¹⁰⁹ Felismerve a kedvezőtlen hatásokat, **1908 után a Monarchia nem az antant egy tagjának kikapcsolásával, vagy egy, a Balkánt érintő kéthatalmi megállapodással, hanem egy új, saját balkáni szövetségi rendszer kialakításával** - ennek kudarca után pedig egy hasonló formáció létrejöttének megakadályozásával - **kísérletezett.**

A brit diplomaták nem látták valószínűnek, hogy Ausztria a közeljövőben kalandor politikába bocsátkozik a Balkánon. D. K. Szentovszkij-Kurilo szófiai orosz követ viszont azt feltételezte, hogy bármely komolyabb zavar Törökországban okot adhat, hogy Ausztria ismét megszállja a novipazari szandzsákot, első lépésként az egészen Szalonikiig tartó menetelésben, a német Balkán-politika szálláscsinálójává válva a Balkán-félszigeten. Ez a félelem beleivódott az antantba és ezt a kisállamok kihasználták 1912-ben. Az orosz politika az annexióból azt az alapvető osztrák céloknak egyáltalán nem megfelelő, de 1913 végére mégis beigazolódó következtetést vont le, hogy **minél inkább beavatkozik a**

egykor Marokkóban. Németország le akarta választani az antanttól Oroszországot, de nem akarta, hogy osztrák-magyar-orosz különegyezmény szülessen.

¹⁰⁴ Horváth J., 66. p.

¹⁰⁵ Lajtor L., p. 116. és Galántai, J., 235. p.

¹⁰⁶ A hármasszövetség VII. cikkelye kimondta a kölcsönös kompenzációt a másik térfelére esetén. A Góluhowski-Visconti-Venosta-találkozón megállapodtak Albánia autonómiájáról (egyik fél sem szállhat meg albán területeket). Olaszország kompenzációra jogosult, ha a Monarchia bevonul a Szandzsákba. Az olaszok kompenzációja az annexióért Tripoli volt. A Szandzsákba pedig azért sem lehetett a továbbiakban bevonulni, mert akkor kárpótlásképp az olaszok adriai pozícióját kellett volna erősíteni.

¹⁰⁷ Kiamil pasa 1909. február 28-án a sztambuli egyezményben a novipazari szandzsák átengedése, kártérítés, valamint a vámtételek emelése fejében lemondott Bosznia-Hercegovináról.

¹⁰⁸ A szerbek október 6-án 100 ezer embert mozgósítottak, de 9-én 93:66 arányban elvetették az azonnali hadüzenetet, és 5786 km²-t követeltek Bosznia-Hercegovinából 204 ezer lakossal (53% ortodox, 42% mohamedán) és kijáráttal az Adriai-tengerre. Montenegró pedig 4772 km²-t igényelt 113 ezer lakossal (53% ortodox, 40% mohamedán). Szerbia kompenzációként közös határt kívánt Montenegróval. Balanyi Gy., 250-251. pp. A Szandzsák egy részének átadása ellen London is tiltakozott, hiszen az csak a törökök rovására történhetett volna. London aggodalma a szerbek magatartása kapcsán az volt, hogy az végül kiválthatja a Monarchia fegyveres támadását, ami viszont a szentpétervári vezetést állította volna megoldhatatlan dilemma elé. *BD. V.*, p. 537., Nr. 490., *Cartwright to Grey*, 1908. dec. 24.

¹⁰⁹ Joó A., 223. p.

Monarchia a Balkánon, annál inkább alárendeltjévé válik Németországnak.¹¹⁰

Bár az a feltételezés, hogy a Monarchia alapvető célja a Balkánon a beavatkozás, és hogy politikusainak nincs ellenére a német befolyás növekedése, alapvetően ellenkezett a Monarchia alapelveivel, Szentovszkij következtetése az eredményt illetően mégis helytálló volt. Ha az orosz téves kiindulópontból jutott el erre a következtetésre, míg a Monarchia 1913 végére egészen más politikát képviselve, mégis ugyanide jutott (lásd 7. fejezet), akkor kérdéses, hogy a szituációnak lehetett-e egyáltalán más kimenetele? Másképp megfogalmazva: az események 1908 után determináltak voltak-e, mint azt Joó vélte, és szükségszerűen vezettek a német dominancia megvalósításához, akármilyen utat választ a Monarchia, avagy nem, s a Monarchia azért került ilyen helyzetbe, mert politikája 1908 vajon ugyanúgy elhibázott volt, mint 1904-1908 között, annak ellenére, hogy nem azt az utat választotta, amit az antant feltételezett, azaz a Szandzsák, Szerbia és Szaloniki megszerzését?

2.2 A Monarchia elképzeléseinek módosulása a Balkánon 1897-1911 között

A Balkánt a Monarchia saját érdekszférájának tekintette.¹¹¹ 1895-1897 között számos terv született a behatolás előkészítésére. Conrad, Hohenlohe és Calice követek tervezetei a Balkán felosztásával, a Monarchia területgyarapodásával vagy szláv ütközőállamok létesítésével számoltak, de végül az 1897-es Goluchowski-Muravjov paktum ennél jóval mérsékeltebb megoldást szorgalmazott.¹¹² A rendezési terv rövid életű volt, alig két évvel az orosz-osztrák-magyar érdekszféra-felosztás után az oroszok már idejétmúltak látták azt. Dumba akkori párizsi nagykövet jelentése szerint Muravjov nagykövet a következő javaslatot tette francia és német diplomaták jelenlétében: Oroszország megkapja Galíciát, Németország a nagynémet egység beteljesítéseképpen a németek lakta osztrák tartományokat esetleg Csehországgal együtt, míg Magyarország megmarad a Habsburg-ház számára. Franciaország Németország ilyen mértékű területi és hatalmi megerősödése miatt kompenzációként visszakapná Lotharingiát, és Metzben erődítéseket hozhatna létre.¹¹³ Muravjov ezzel a megoldással egy angolelles kontinentális antantot akart létrehozni, a francia-orosz szövetségbe bevonva Németországot, meggyengítve a Monarchiát, az angolok barátját, ezáltal erőfölényre jutni a Balkánon.¹¹⁴

¹¹⁰ *BD*. IX.-1., p. 18. Nr. 18., *Findlay to Grey*, 1909. júl. 7.

¹¹¹ *Palotás E.*: A cári Oroszország és a Balkán. In: *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig.* (Szerk.: Krausz T.) Politikátörténeti Füzetek XIII. Bp. 1999. 42. p.

¹¹² Terjedelmi korlátok miatt ezek elemzésére itt nincs lehetőség, jóllehet hatásuk a későbbiekre letagadhatatlan. A tervezetek átalakulása önmagában is képet ad a Monarchia politikájának irányvonalairól és azok módosulásáról. Lásd részletesen: *Palotás, E.*: *A Balkán-kérdés az osztrák-magyar és az orosz diplomáciában a XIX. század végén (1895-1897).* Bp. Akadémiai Kiadó, 1972. Lásd még: *Walters, E.*: *Unpublished documents. Austrian – Russian Relations under Goluchowski 1895-1906. I. The Slavonic and East European Review.* (SEER). Vol. 31. No. 76. 1952. Dec. pp. 212-232. és *Walters, E.*: *Unpublished documents. Austrian – Russian Relations under Goluchowski 1895-1906. II. The Slavonic and East European Review.* Vol. 31. No. 77. pp. 503-528.

¹¹³ *Wiener Staatsarchiv, Geheimakten XXXIII/20.* Konstantin Dumba an Kajetán Mérey, 1899. nov. 11. A források teljes szövegét közli: *Walters, E.*: *Franco-Russian discussions on the partition of Austria-Hungary, 1899. The Slavonic and Eastern European Review,* (SEER) 1949. Nr. 70. pp. 184-197.

¹¹⁴ *Djuvara, T. G.*: *Cents projets de partage de la Turquie.* Paris, Librairie Felix Alcan, 1914. p. 433. Ugyanez az elképzelés mutatkozott meg Gorloff 1899-es brosrájában is, mely már a Balkánra is kiterjedt. Gorloff szerint Konstantinápoly, a Boszporusz és Galícia orosz uralom alá kerülne, Erdélyt a románok kapják, Dél-Albániát a görögök, Montenegrót, Bosznia-Hercegovinát és a Szandzsákot a szerbek, Macedóniát Szalonikitől Drinápolyig és Csataldszáig a bolgárok, Csehország és Magyarország független lenne, Ausztriát megkapná Németország.

1897 után Aehrenthal – még nagykövetként - úgy vélte, hogy át kellene adni a szorosokat az oroszoknak, mert így ők is nagyon sebezhetővé válnának, és ez kizárná a lehetőségét, hogy a Balkánon bármiféle rebelliót támogatóknak a török örökség romjai felett. Az orosz jelenlét Konstantinápolyban veszélytelen a Monarchiára nézve, sőt kiindulópontja lehet a félsziget déli és nyugati részére irányuló osztrák igények teljesítésének, a szorosok átadásának ellentételezéseképp. Míg Berlinben Andrassy két nagy célt tűzött ki – elkerülni a szerb földek egyesülését, illetve egy nagy szláv állam létrejöttét, - Aehrenthal szerint az utóbbi megvalósítása már nem célja az orosz politikának. 1903-ig Aehrenthal egy osztrák-magyar-török-orosz együttműködést szorgalmazott a balkáni államok, elsősorban a szerbek ellen, illetve másik tervében egy orosz-osztrák-magyar összefogást szorgalmazott Törökország felosztására szintén a balkáni államok erősödése ellenében. Goluchowski az Aehrenthal javasolta elképzelést kockázatosnak tartotta. „*Egy ilyen vállalkozással nem barátkozhatunk meg... Szaloniki, mint kereskedelmi bázis értéke kétséges, elég egy pillantás a térképre, és nagyon hamar nyilvánvalóvá válik, hogy e pozíció megtartása csak Szerbia egyidejű elfoglalásával lenne elképzelhető... Bosznia és Hercegovina jelentősége, hogy védi a dalmát határt... Ezen területek felosztása Szerbia és Montenegró között veszélyezteti a déli határainkat.*”¹¹⁵ Goluchowski feladta a Szaloniki felé való közvetlen behatolás tervét, s Albánia autonómiája került előtérbe, mint stratégiai célpont. 1912-ben erre majd visszatérnek.¹¹⁶ Ha mégis szétesik az európai Törökország, a területek sorsának Bécs és Pétervár közös döntésén kell alapulnia.

A Szaloniki felé való előretörés nehézsége jó meglátás volt Goluchowski részéről, előrevetítve a Balkán Szövetség megalakulását (és egyik potenciális célját) bő 14 évvel annak létrejötte előtt, s adalékot szolgáltat a Monarchia dilemmájához is, hiszen a Monarchia macedóniai előretörésének megállítására annak a Bulgáriának is érdeke volt, mellyel 1908 után viszont egyre szorosabbra fonódnak a Monarchia és Aehrenthal kapcsolatai Goluchowski korábbi ódzkodása ellenére.

A Szandzsák okkupációja után a Monarchia előtt két út állt: vagy kiáll Szaloniki megszerzése mellett, ezzel összefogásra készíti a balkáni államokat, vagy támogatja a Balkánon egy szövetség létrejöttét, mely esetleg elősegíti Vardar-menti törekvéseit. Eltekintve a nehézségtől, melyet e szövetség felállítása és összetartása jelentett, a Monarchia szembesült volna a ténnyel, hogy csak saját magának teremt riválist. Egy törökellenes Balkán Szövetség létrehozása értelmetlen lett volna, Bulgária pedig - ellentétben a törökökkel – nem egyezett volna bele egy törökbarát szövetségbe, hacsak

¹¹⁵ W.S.A. *Geheim* XXXII. /481.(f) 1899. márc. 2.; Bécs; Nr 132. A dokumentumot lásd, Walters, E.: Unpublished documents. Austrian – Russian Relations under Goluchowski 1895-1906. III. The Slavonic and East European Review. 1953. dec. vol 32. No. 78. pp. 188. és 208-211. Lásd még: *Carlgren, W. M.*: Iswolsky und Aehrenthal vor der bosnischen Annexionskrise. Uppsala, Almqvist & Wiksells. 1955. p. 22. Andrassy kétségtelenül megjósolta a második Balkán Szövetség létrejöttét, bár az okát elvétette, amikor azt állította, hogy „*a keleti bonyodalmak következő szakasza kétségtelenül Szerbia, a fekete Montenegró és Bulgária együttműködése lesz Törökország ellen, kiindulópontul véve a boszniai kérdést.*” Idézi *Diószegi I.*: Ausztria-Magyarország és Bulgária a San Stefanó-i béke után (1878-1879). Bp., Akadémiai Kiadó, 1961. 33. p. a következő dokumentum alapján: *HHSiA PA VIII*. England, Fasc. 170. MOL. Filmtár W 38. doboz.

¹¹⁶ 1900 után Szaloniki megint felértékelődik, amikor Kállay javaslatára elhatározzák a Szandzsák-vasút megépítését, amely ellen az oroszok már ekkor is tiltakoztak. Kállay egyértelműen leszögezte, hogy vonal jelentőségét az adja, hogy így a Monarchia kezébe kerül a félsziget vasútvonalainak ellenőrzése, ami a Monarchia stratégiai túlsúlyát jelenti, új piacokat és gyorsabb csapatszállítási lehetőségeket a balkáni érdekek hatékonyabb védelme érdekében. Ez viszont elővetítette azt a veszélyt, hogy Olaszország a Valona-Monasztrir vonalon keresztül próbálja Macedóniát és Albániát megszerezni. *Carlgren, W. M.*, pp. 43-44. 1912-ben ez majd ismét komoly kihívást jelent.

nem Szerbia macedóniai vagy Románia dobrudzsai aspirációi elleni védekezéséért. Egy Szerbia és Románia nélküli bolgár-osztrák szövetség „távoli”, éppen ezért a Monarchia számára ellenőrizhetetlen lett volna. Szerbia kimaradása e szövetségből egyértelműen azt is jelentette volna, hogy a Vardar-tengely uralása vagy az Égei-tengerhez való kijutás is kudarcba fullad, ráadásul a magát fenyegetett helyzetben érző kisállam túl sok nagyhatalmat vonzott volna a térségbe. Szerbia bevétele viszont mind a török- mind az osztrákellenes irányultságot erősíthette volna.¹¹⁷ Ami Oroszország feltartóztatását, vagy a kisállamok kölcsönös kontrollját illeti, a szövetségből kimaradó államok orosz támogatással ellenszövetséget hozhattak létre, ahogy 1904-ben meg is tették a szerbek és bolgárok.

A másik út az volt, amitől Goluchowski jobban tartott: a Szandzsák megszerzése után továbbmenni Szaloniki felé, egységbe kovácsolva a Balkánt a Monarchia ellen. Hosszú távon mindkét fenti elképzelés kudarchoz vezetett volna. Feloldandó az előbb vázolt dilemmákat, az osztrákok egy harmadik megoldást választottak: Bulgária és Románia szövetségével elzárhatták volna a félszigetet az orosz befolyástól, bekerítve Szerbiát, nyitva hagyva az utat az Égei-tenger felé. 1912-ben Berchtold jól látta meg e lehetőségét realitását.

Aehrenthal még 1898-ban úgy vélte, hogy „*Szerbia engedélyünk nélkül nem mer ellenséges vállalkozásba kezdeni Törökország ellen.... Mitrovica megtartásával a Szandzsákban izolálható Montenegró. Ha sikerül a konfliktus lokalizálása, a szerbek nélkül a bolgárok veszélyt szenvednek, ha a törökök teljes erejüket ellenük fordítják.*”¹¹⁸ Mikor e kijelentést tette, ez talán valóban igaz volt még a friss szerb-bolgár szerződés dacára is. Lehetséges, hogy 1897-ben az osztrák beavatkozás veszélye is gondolkodóba ejtette a bolgárokat és szerbeket, és többek között ezért sem kapcsolódtak be a görög-török háborúba.

A Szandzsák birtoklása tehát prevenciószerepet töltött be az osztrák külpolitikában – amellet, hogy kitűnő támaszpont volt Szerbia beolvasztásához és a Szalonikihez való kijutáshoz. A „lokalizálás” kívánalma 1912-1913-ban is komoly szerepet kap majd, csakhogy akkor Mitrovicában már nem állomásoztak osztrák csapatok, ismételt bevonulásukat pedig a nagyhatalmak nem óhajtották, így más megoldást kellett kitalálni a szerbek visszaszorítására. Berchtold 1912-ben véleményünk szerint helyesen cselekedett azzal, hogy nem vonult be újra a Szandzsákba.¹¹⁹ A Szandzsákról való lemondás miatt a Monarchiának újra kellett értékelni a balkáni politika elveit, s Aehrenthal 1908 után erre tett kísérletet. A Szandzsák feladását nem szabad úgy értékelni, hogy a Monarchia feladta volna Szalonikit érintő terveit, sem úgy, hogy a Szerbiával való viszonyában döntő változás állt be, viszont a kisállam bekebelezése az új politika keretében immár nem volt elengedhetetlen feltétel. **A Szandzsák feladása ugyan átértékelésre készítette a Monarchia politikáját 1908-ban, de a kitervelt bolgár-török, vagy román-bolgár**

¹¹⁷ A Monarchia nem nyert volna egy ilyen kisállami szövetségből semmit, hacsak nem akarja megsemmisíteni Szerbiát, vagy területet szerezni az eddig támogatott Törökországtól. Az abbáziai antant e dilemma feloldására tett kísérlet volt, hiszen nem tartalmazta Szerbiát, de Törökország révén elvileg kedvező lehetőség nyílt Szaloniki felé, másrészt Románián keresztül szemmel tarthatók voltak Bulgária törökellenes ambíciói, harmadrészt Törökország és Görögország csatlakozása a szövetséghez az előbbi területi integritását jelentette. Ennek ára viszont az volt, hogy éppen a Monarchia déli határainál 1904-ben egy szerb-bolgár ellenszövetség bontakozott ki, mely az 1902-es bolgár-orosz katonai megállapodás révén sokkal veszélyesebb lehetett volna, ha Oroszország éppen nincs másutt lekötve.

¹¹⁸ W.S.A. Geheim XXXII/481. (f). Aehrenthal memoranduma Goluchowskinak 1898. dec. 31.; Prága. Közli Walters, E.: Unpublished documents. Austrian – Russian Relations under Goluchowski 1895-1906. III. SEER. p. 202.

¹¹⁹ A kisállamok által a nagyhatalmak körében keltett hisztéria éppen ezen a félelmen alapult, de Berchtold minden áron el akarta hárítani, hogy a Monarchiát tegyék felelőssé a Balkán-háború bármilyen fordulataért, hiszen ezzel a lépéssel saját érdekérvényesítő-képességét és presztízsét rontotta volna a nagyhatalmak szemében.

szövetség megvalósítása kompenzálhatta volna az így elszenvedett ideiglenes hátrányt. 1912-ig azonban az új politika megvalósítása és szövetségi rendszere nem jött létre, így a térségben hatalmi vákuum keletkezett, amit a bolgárok, szerbek és az oroszok kihasználtak.

1903 szeptemberében a német kancellárral való beszélgetés során Goluchowski két alapvető szempontot határozott meg, amelyeket érdemes figyelembe venni a Balkánon: meg kell előzni a konfliktusokat Törökország és a balkáni államok közt, illetve ha ezek mégis kirobbannának, lokalizálni kell őket: ebben egyetértett Aehrenthallal. **E célból viszont nem a kisállamokra kell nyomást gyakorolni, hanem a szultán politikáját kell mérsékelni.** A külügyminiszter egyúttal síkraszállt a balkáni status quo megőrzéséért, a tengerszorosok kérdésében pedig úgy látta, jobb a kezdeményezést a nyugati hatalmaknak átengedni, ezáltal elkerülve az oroszokkal való konfrontációt. Továbbá a Monarchia nem engedheti meg, hogy Oroszország megkaparintsa Konstantinápolyt, a Török Birodalom felbomlása után a Balkán-félszigeten az önálló államok olyan konstellációját képzelte el, amely Ausztria-Magyarország számára a legelőnyösebb: Szerbia és Montenegró meggyengítésével, Bulgária erősítésével és az önálló Albánia létrehozásával.¹²⁰ **Az olasz törekvések akadályozása mellett az utóbbi közvetve lehetőséget biztosított volna az égei-tengeri kijutáshoz is.** II. Vilmos ellenezte Goluchowski elképzeléseit. Ezért miután az orosz cár is Bécsbe érkezett, az 1897-es megállapodást részben felújítva októberben megszületett a mürzstegi egyezmény, amely mérföldkőnek számított nemcsak a macedón kérdés rendezésében, hanem az orosz-osztrák-magyar kapcsolatok terén is.¹²¹

Goluchowski utódjaként Aehrenthal eleinte egészen más politikát folytatott a Macedóniát, a Balkánt és a török örökséget érintő kérdésekben is, mint az annexió után. 1908 előtt úgy látta, hogy a status quo fenntartása immár a Monarchia pozícióit gyengíti, s csak az érdekszférákra való elkülönítés és az oroszokkal való megegyezés hozhat előrelépést (ahogyan ezt már 1898-tól szorgalmazta), ami a Nyugat-Balkánt a Monarchia befolyása alá vonja. Szerbiából vazallusállamot akart csinálni, visszatérve az 1903 előtti időkhöz, s Splitben ajánlott számukra kontrollált kijutást a tengerhez. Ugyanígy politikájának alapját jelentette a szerb-bolgár viszony kiélezése Macedónia kapcsán, megakadályozva közöttük egy újabb szövetség kialakulását 1897 és 1904 után.¹²² „*Ha ebben a vitában a bolgárokat pártoljuk és Nagy-Bulgária megeremtését Szerbia rovására, meg kell tenni a szükséges intézkedéseket, hogy megfelelő időben rátegyük kezünket Szerbia nagy részére*” – vélte.¹²³ Így a Szandzsák önmagában való birtoklása szükségtelessé vált Aehrenthal számára. Egy ideig azt is fontolóra vette, hogy felosztja Szerbiát Bulgária és Románia között. Ezzel mindkét országot lekötölte volna, nem kevésbé a trianizmustól és Szerbia bekebelezésétől rettegő magyarokat is. 1907 elején az a gondolat is felmerült benne, hogy Bulgária megnyerése Románia irredentizmusának mérséklésében is szerepet játszhat, nemcsak Szerbia ellensúlyozásában.¹²⁴

¹²⁰ Bülow, B., pp. 626-627.

¹²¹ *Diószegi, I.*: A Ferenc József-i kor nagyhatalmi politikája. Budapest, Kossuth, 1987. pp. 98-99.

¹²² *Tukin, C.*: Die politischen Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Bulgarien von 1908 bis zum Bukarester Frieden. Hamburg, H. Christian, 1936. p. 62.

¹²³ Idézi: *Galántai, J.*: A Habsburg Monarchia alkonya. B. Kossuth, 1985. 275. p. és Österreich-Ungarns Aussenpolitik. Eds.: Bittner, L. - Pribram, A. F. - Übersberger, H. Wien, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1930. (Ö-U.A.) I. Nr. 32.

¹²⁴ *Carlgren, W. M.*, pp. 119-120. és p. 115. valamint *Diószegi I.*: Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája. Bp., 2001. 121. p. Carlgren szerint Aehrenthal a balkáni terjeszkedést nemcsak végecélnek, hanem a Monarchia szerkezetének

Aehrenthal attól tartott, hogy a nagyhatalmak beavatkozási lehetőségei a műrzstegi program ellenére is csak nőni fognak, különösen, ha az antant megszilárdul. Éppen ezért az 1907-es angol-orosz egyezményvel párhuzamosan megkísérelte megakadályozni a két hatalom tényleges együttműködését. Elképzelése az volt, hogy ha **a Balkán sorsáról egy nagyhatalmi konferencia döntene, akkor a Monarchiának a status quo fenntartására kell törekednie, ha viszont a hatalmak Oroszországra és a Monarchiára bizzák a kérdés rendezését, akkor nem szabad kizárni egy kölcsönös megegyezés, vagy gyarapodás lehetőségét.** Ez a koncepció 1912-ben is érvényben volt. Aehrenthal tulajdonképpen a Dreikaiserbund felélesztésével kísérletezett, amelybe belefoglalta volna az Oroszországgal ekkor már igen szoros kapcsolatokat ápoló Franciaországot is Péterváron és Berlinen kívül.¹²⁵ Ami a szövetséget illeti, ez Goluchowski korábbi elképzelésével ellentétben kifejezetten a britek ellen irányult volna, így talán biztosítva Németország egyetértését is. Mivel terve még 1907-ben kitudódott, a brit aktivitás növekedett a félszigeten, ami a vasútépítési terv bejelentése után újabb zavarokhoz vezetett.

Berchtold nemcsak, hogy figyelembe vette Aehrenthal elképzelését, hanem maga is törekedett ennek megvalósítására. Nem véletlenül hirdette meg 1912 augusztusában a Monarchia ragaszkodását a status quo-hoz, hiszen azt várta, hogy vagy a nagyhatalmak rendezik a válságot az európai koncert szellemében, vagy felkérik a két leginkább érintett hatalmat a válság kezelésére. A Monarchiának az előbbi esetben a félsziget rendjének túlzott, érdekeivel ellentétes megváltozása ellen kell fellépnie, utóbbi esetben pedig lehetőség nyílik a megegyezésre az oroszokkal - így újra életet lehet lehelni a műrzstegi programba, - vagy a befolyási zóna kiszélesítésére. Aehrenthal képességeit támasztja alá, hogy nemcsak felismerte a tendenciát, hogy a Balkán hamarosan a nagyhatalmi összeütközések színterévé válhat, de a beavatkozás jellegét is, és mindkét esetre előre kidolgozta a Monarchia stratégiáját, melyen utódjának 1913 áprilisáig nem is kellett módosítania.

Goluchowskihoz hasonlóan Aehrenthal 1907 után úgy vélte, hogy egy független Albánia, egy baráti Montenegró és Nagy-Bulgária léte szolgálná leginkább a Monarchia érdekeit, s nem a Szandzsák annexiója vagy Szerbia meghódítása. Albánia létrejötté esetén a Monarchia és Bulgária érdekei sehol sem fognak ütközni. A Monarchia érdekei aligha megvalósíthatók a Szandzsák újbóli megszállása által, sőt ez kiváltaná a rossz szerb-montenegrói viszony javulását.¹²⁶ Véleményünk szerint egy török kézen lévő Szandzsák és emiatt a törökkel is ellenséges Szerbia sokkal inkább megfelelt a Monarchia érdekeinek, mintha Szerbia csak a Monarchia felé mutatott volna területi követeléseket; és ráadásul így is megvalósult a két szerb állam elkülönítése. 1881 után Szerbia déli irányú expanziójának támogatásával valójában csak a Boszniára irányuló figyelem elterelése volt a cél. Inkább Törökország felé legyen Szerbiának területi követelése, mert addig is le van kötve, és törekvései akadályozójának kivételesen nem a Monarchiát kell tekintenie. Joggal remélhette

trialista átalakításához szükséges eszköznek is tekintette, s a Monarchia délszláv tartományainak egyesítését tervezte.

¹²⁵ Walters, E.: Unpublished documents. Aehrenthal's Attempt in 1907 to Re-group the European Powers. SEER. vol. 30. No 74. 1951. dec. pp. 213-252. és *Wiener Staatsarchiv* (WSA) Türkei XXXV/10 fasc. XII/296. 1907. április-július. Nr. 21. Berchtold an Aehrenthal. Szentpétervár, 1907. május 28.

¹²⁶ Helmreich, E. C.: The diplomacy of the Balkan wars. Cambridge, 1938. Harvard Univ. Press. pp. 171-174. Szemben az angolokkal, Aehrenthal 1908-ban nem akadályozta volna Törökország széthullását és a Szandzsák felosztását a két szláv állam között. Ö-U.A. I. Nr. 32.

az osztrák vezetés, hogy dél felé a szerbek összeütközésbe kerülnek a bolgárokkal, és ez lefoglalja őket, s így akár még a Török Birodalom integritása is fenntartható egy ideig. Amennyiben a birodalom életképtelen, a Vardar-tengely elvesztését a Monarchia kompenzálhatja az Adria partján is. A Hamburg-(Trieszt/Budapest)-Szaloniki közlekedési vonalat Albánia létrehozásával a Durazzo-Monasztir-Szaloniki, vagy egy román-bolgár szövetség révén a Hamburg-Budapest-Bukarest-Kavala-vonal is helyettesíthette, s erre 1912-ben reális esély nyílt.

Bár 1903 és 1908 között nem fogalmazódott meg egy olyan bolgár szövetség gondolata, amely a Monarchia aktív támogatásával juttatott volna török területeket bolgár kézre, de Bulgária területgyarapodásának elvi lehetőségét - főleg Szerbia rovására¹²⁷ - már akkor sem ellenezték. Az annexió után, melynek során szoros együttműködésre került sor a Monarchia és Bulgária között, viszont felmerült egy tényleges török- és szerbellenes osztrák-bolgár szövetség lehetősége is.

Vlahov szerint a Monarchia az annexiót és a Bulgáriához való közeledést figyelmeztetésnek szánta, és ezzel azt akarta kifejezésre juttatni, hogy Törökország bármiféle távolodása az osztrák-német blokktól csak további, a törökök számára még rosszabb következményekkel jár.¹²⁸ Ez esetben ugyanis a Monarchia fel fogja adni a status quo elvét. Az angolbarát Kiamil pasa bukása után a török-osztrák viszony rendeződött, így a Bulgáriával folytatott tárgyalások is szükségtelemmé váltak.¹²⁹ Az osztrák politika a bolgár tárgyalásokon keresztül valóban nyomást akart gyakorolni Törökországra Bosznia-Hercegovina ügyében, de a szövetségi tervzetnek Törökország „rendreutasításán” túl szerbellenes célja is volt. Érthető volt az antant félelme is, hiszen „*ha Németország megszerzi a gazdasági uralmat Törökország, a Monarchia pedig a Balkán felett, az véget vet Anglia biztonságának*”.¹³⁰

Aehrenthal már 1906-ban úgy vélte, hogy a macedón reformok kudarcra vannak ítélve, ezért más politikát kell alkalmazni a Balkánon, s ennek vált részesévé Bulgária is.¹³¹ A bolgár függetlenség kikiáltása után 1908. október 9-én Nikiforov tábornok, a bolgár küldött Berlinben arról számolt be, hogy Bulgária jelenlegi területének növelését kívánja, s háborús hangulat uralkodott el az országban.¹³² 1908. október 17-én azonban a ruszofil Paprikov tábornok, akkori külügyminiszter kijelentette, hogy nem szabad további háborús lépéseket fontolgatnia a kormánynak, Pichon francia külügyminiszter ugyanis arról tájékoztatta Ferdinánd királyt, hogy a háború következményeképpen majd Kelet-Rumélia visszadását követelik a nagyhatalmak.¹³³ Aehrenthal ekkor úgy vélte, hogy a Monarchia kötelessége támogatni Bulgáriát, hogy ne érezze fenyegetve magát se a töröktől, se más államtól, így

¹²⁷ Aehrenthal 1906-ban is javaslatot tett Szerbia felosztására Bulgáriának, majd 1908-ban ezt megismételte. 1906-ra lásd Conrad von Hötzendorf, F.: Aus meiner Dienstzeit 1906-1918. Wien, Leipzig, München, 1922. I. p. 528. és 1908-ra Vlahov, T., p. 22. „*Erental izleze sz plan za razdeljaneto na Szärbija mezsdu Avsztrija, Rumänija i Bälgarija.*”

¹²⁸ Vlahov, T., p. 28. hivatkozik a következő munkára: *Isztorija diplomatii* Tom. II. pp. 193-198.

¹²⁹ Ö.-U.A. II. Nr. 1934. és Vlahov, T., p. 29.

¹³⁰ Idézi Vlahov, T., p. 30. a következő munkára hivatkozva: *Isztorija diplomatii*. Tom. II. pp. 185-186.

¹³¹ *Uő.*, p. 35.

¹³² Tukin, C. p. 37. A bolgárok a törököknek fizetendő pénzösszeg ellenében az exarchátus kérdésének rendezését, a macedóniai helyőrség létszámának csökkentését, a vasúti összeköttetés kiépítését Kumanovo és Szófia között és kereskedelmi kedvezményeket követeltek. A törökök határkiigazítást kértek Musztafapásától nyugatra, ez esetben beérték volna 5 millió fonttal is. A bolgárok válaszul elrendelték a mozgósítást.

¹³³ *Uő.*, A törökök csak Bulgária függetlenségét voltak hajlandóak elismerni, de Kelet-Ruméliát nem.

csökkentse a háború kockázatát, egyben meglátta a lehetőséget a balkáni helyzet Monarchia számára kedvező módosítására.

Az osztrákok valójában távol kívánták tartani a bolgárokat egy Szerbia és Törökország alkotta Monarchia-ellenes Balkán Szövetségtől, amelyen az antant dolgozott.¹³⁴ Ebben egy darabig a németek is partnerek voltak. Aehrenthal fő céljának immár egy bolgár-román-görög szövetség létrehozását tekintette Törökország és Szerbia ellen. A külügyminiszter azon a véleményen volt, hogy egy Bulgária elleni szerb-török háború elkerülése közös érdeke a Monarchiának és Bulgáriának is. Thurn szófiai osztrák követnek 1908. december 14-én Dobrovics, a bolgár király kabinetfőnöke azt nyilatkozta, hogy Bulgáriának nem áll szándékában sem Szerbiával, sem Törökországgal egyezséget kötni, s megígérte, hogy egy Szerbia és a Monarchia, vagy Törökország és a Monarchia közötti háborúban semleges marad.¹³⁵ Ugyanebben az időpontban viszont az orosz igazságügy-miniszter, Scseglovitov, Bulgária, Montenegró és Szerbia közeledését szorgalmazva felhívta a figyelmet arra, hogy egy török- vagy szerbellenes osztrák háború esetén reálisan a Monarchia győzelme várható, és az valószínűleg elfoglalja Szalonikit, így Bulgária örökre lemondani kényszerül Macedóniáról.¹³⁶

A Monarchia külügyminisztere feljegyzésében kifejtette elképzelését a felek kötelezettségeiről egy Szerbia és a Monarchia közötti háború, illetve egy bolgár - török(-szerb) konfliktus esetén. Az első esetben a bolgár érdekek nyilvánvalóan semmilyen közbelépést nem szorgalmaznak, de a Monarchia nem tiltakozik a szerbiai Pírot környékének esetleges bolgár kézre kerülése ellen, azt viszont megakadályozná, hogy Szerbia ellenséges magatartást tanúsítson Bulgária ellen, vagy megtámadja.¹³⁷ A szerb-bolgár ellentét fenntartása érdekében tehát Macedónia helyett Szerbia egy darabját ígérték Bulgáriának semlegessége vagy támogatása esetén.¹³⁸ Aehrenthal ez esetben nem a törökök ellen, hanem Szerbia ellen kívánt támogatót találni.

A tervezet másik lényeges pontja viszont azt mondta ki, ha mind a szerbek, mind a törökök egymással szövetségben megtámadják akár a Monarchiát, akár Bulgáriát, akár mindkét államot, akkor kölcsönösen támogatják egymást a harcban.¹³⁹ Aehrenthal így egy szerb-török koalíciót kívánt ellensúlyozni egy védelmi jellegű bolgár-osztrákkal. A külügyminiszter – túllépve korábbi javaslatán - odáig ment, hogy Bulgáriának titkos

¹³⁴ *Vinogradov, K. B.*: Osznovnue oszobennosztyi polityiki Avsztro-Vengrii na Balkanah v 1909-1913 gg. p. 846. Elismeri, hogy az antant már az annexió után számolt egy szerb-bolgár szövetséggel ellensúlyozandó egy osztrák-bolgár-román-török megállapodást.

¹³⁵ *Tukin, C.*, p. 43.

¹³⁶ Ö-U.A. I. Nr. 727. és Nr. 735. Nr. 736. Paprikov nem ellenezte az orosz befolyás növekedését, Nikolajev hadügyminiszter viszont arra figyelmeztetett, hogy Bulgáriának immár döntenie kell, hogy a Monarchia vagy Oroszország szövetségét részesíti előnyben, nehogy mindkettőt elszalassza, de Ferdinánd óvakodott a végleges elköteleződéstől. Thurn úgy vélte, hogy a bolgárok azért húzódoznak a Szerbia elleni szövetségtől, mert így az egész szlávág gyűlöletét veszik magukra. A szerbellenes osztrák-bolgár szövetséget ugyanis még az ausztrófilok is elutasították, mint Nikolajev. *Tukin, C.*, p. 44.

¹³⁷ *BD. IX-1. Nr. 528. Cartwright to Grey, 1908. december 5. és Ö-U. A. I. Nr. 828.*

¹³⁸ Ö-U.A. I. Nr. 687.

¹³⁹ Bár a Monarchia aligha félt egy török támadástól, hiszen közös határuk is alig volt, egy szerb-török akciótól viszont tarthatott. A Monarchia katonai segítséget a bolgároknak nem adhatott, ha a törökök szerb segítség nélkül támadják meg Bulgáriát, (hacsak nem Románián keresztül), márpedig a bolgárok számára ez is reális eshetőség volt, s ezt elkerülendő nem zárkóztak el a tárgyalásoktól. Egy szerb támadás esetén viszont volt lehetőség a beavatkozásra. Kezdetben török területet, (Macedóniát) a Monarchia nem akart Bulgáriának ígérni, csak szerbet, azaz hamar világossá tette, hogy nem áll érdekében egy pusztán bolgár-török összecsapás: a Monarchia a szövetséget elsősorban nem a törökök, hanem a szerbek ellen - esetleges beavatkozásukban bízza - akarta igénybe venni. Az ajánlat nem ment ki a bolgár köztudatból 1913-ra sem.

biztosítékot adott, hogy Szerbiát, ha kell, katonai erővel is visszatartja, ha Bulgária és Törökország között a tárgyalások sikertelenül végződnek a kártérítést illetően, és ha Törökország rátámad Bulgáriára.¹⁴⁰

Mikor 1909. január 11-én Thurn előadta a tervezetet Ferdinándnak, Ferdinánd azonnal megkérdezte, hogy Bulgária területgyarapodása csak Pirost esetében áll-e ez fenn, avagy más irány is elképzelhető. Nyilvánvalóan Macedóniára gondolt, ami teljesen kimaradt az osztrák javaslatból. Az akkori bolgár vezérkari főnök, Nazlámov tábornok január 13-án beleegyezett a szövetségi javaslatba, amennyiben az osztrákok elismerik, hogy nincs területi igényük Macedóniában,¹⁴¹ s cserébe elfogadták volna Albániát osztrák érdekszféraként. Macedónia emlegetése kényes helyzetbe hozta Aehrenthal, aki kijelentette, hogy nem ellenzi a bolgár területi igények megvalósulását Macedóniában, ámde, míg egy Szerbia elleni háborúban rá tudja venni a románokat a semlegességük fenntartására, Bulgária területi növekedése esetén, az erőegyensúly védelme érdekében Románia kompenzációt követel majd, ha Bulgária macedón területekkel gyarapszik.¹⁴² **A Monarchia ezzel a lépéssel, Románia kvázi beemelésével a két állam viszonyát érintő kérdésekbe, feladta azt az 1904 után előtérbe kerülő elképzelését, hogy egyedül is képes fenntartani a Balkán békéjét és a status quo-t, vagy az erőegyensúlyt.** A Monarchia továbbra is defenzívában gondolkodott, az annexió után nem léphetett fel területi igényekkel vagy kompenzációs törekvésekkel önmaga számára, hiszen ezt egyértelműen ellenséges lépésnek tekintették volna az érintettek. Éppen ezért részéről 1912-ben sem a Monarchia kárptótlása merült fel, hanem Albánia létrehozása, Románia kárptótlása. **A Monarchia tehát kénytelen volt általában szövetségese nevében fellépni, vagy számára kompenzációt kérni. Ezzel viszont Románia lehetőségei nemcsak a diplomáciai manőverezésre, de a területszerzésre is megnöttek. Ez a tény viszont az annexió egyik következményeként róható fel.**

Érezve, hogy ígérete nem elegendő, a Nikolajev hadügyminiszterrel folytatott további tárgyalások során a Monarchia még akkor is támogatást ígért a bolgároknak a törökök ellen, ha háborújuk sikertelenül végződik.¹⁴³ A külügyminiszter azonban továbbra is kitért a Macedónia sorsát illető állásfoglalás alól, a románok kompenzációja pedig nem talált kedvező fogadtatásra Bulgáriában. Másrészt a Monarchia nem ajánlotta fel segítségét a bolgár pénzügyi helyzet rendezésében, hiszen maga is pénzügyi nehézségekkel küszködött, s tőkeimportra szorult.

A kortárs Pogány úgy vélte, Aehrenthal vonakodásának az oka az volt, hogy a Monarchiának szánta Macedóniát, azaz továbbra sem mondott le Szalonikiról, és a bolgárokat Szerbia egy részével kívánta kárptólni: 1909. márciusában már Niš is szóba

¹⁴⁰ *HHSIA PA*, Kt. Rot. 486. Briefwechsel zwischen Aehrenthal und Thurn, Aehrenthal Thurnnak, 1909. január 26.

¹⁴¹ *Ö-U.A. I.* Nr. 893 és Nr. 895. továbbá *Tukin, C.*, pp. 45-50.

¹⁴² *Conrad, F.*, I., p. 140. Mindaddig, mg Aehrenthal fenntartotta eredeti álláspontját Szerbia bekebelezésének vagy függésbe kényszerítéséről, azaz a Szaloniki felé vezető út ellenőrzéséről (1909. március-április), addig a Monarchia nem mondhatt le Macedóniáról sem, hiszen ha ezt megteszi, Szerbia birtoklása is fölöslegessé vált volna, s ez esetben a Boszniát érintő szerb irredentizmus megfékezése is kudarcba fullad.

¹⁴³ *HHSIA PA*, Kt. Rot. 486. Briefwechsel zwischen Aehrenthal und Thurn, Aehrenthal Thurnnak, 1909. március 2. Ez azt jelenti, hogy a Monarchia immár elvben elfogadta a bolgár-török összecsapás lehetőségét, amennyiben a törökök teszik meg az első lépést, még akkor is, ha szerbek kimaradnak a játszmából. (A korábbi ajánlat arról szólt, hogy a török-bolgár összecsapás a szerbek beavatkozását is magával vonja, amit a Monarchia blokkolhat, és így „rendet tehet” a félszigeten).

került kompenzációként.¹⁴⁴ A bolgár vezetők válaszul kijelentették, hogy „*nem fogjuk megúrnálni, hogy 40 km-re fővárosunktól egy obyan szomszéd telepedjen le, mint Ausztria.*”¹⁴⁵ A bolgár válasz egyaránt jelenthette azt, hogy a bolgárok nem hagyhatják, hogy a Monarchia az egész szerb államterületet fennhatósága alá vonja, azaz Bulgária is részt követel abból, másrésztől jelenthette azt is, hogy a Monarchia előretörése Macedóniában veszélyezteti a bolgár állam érdekeit, ezért Szerbiát ütközőzónaként kell hasznosítani, ami viszont egy szerb-bolgár megegyezést vetített elő. Sokan emlékeztek még Sztambolov szavaira: „*Ausztria segítségével megvédelmézhető az ország függetlensége, de a nemzeti kérdést csak Oroszország segítségével oldhatjuk meg ... Macedóniában az osztrákok a mi riválisainknak számítanak...*”¹⁴⁶

Ezt a helyzetet használták ki az oroszok: 1909. január 30-án felajánlották a Törökország által követelt jóvátétel kérdésének rendezését,¹⁴⁷ majd a Balkán Szövetség megalakulásakor nyugodt szívvel egyeztek bele Macedónia felosztásába, hiszen az nem Oroszország érdekszférája volt, hanem a Monarchiáé. Az orosz politika korábbi kudarcai miatt többet kockáztatott, és ez alkalommal győztesen távozott a porondról - **az orosz diplomácia a Balkánon offenzívában maradt egészen 1912 közepéig** úgy, hogy olyat ígért, amit nem tudott betartani vagy betartatni, s ennek 1912-1913-ban lettek súlyos következményei. Az orosz közbelépésnek köszönhetően 1909. február 17-én Ferdinánd már Sztolipinnek bizonygatta, hogy hajlandó együttműködni Oroszországgal. Izvolszkij kijelentette, hogy csak abban az esetben fogják elismerni a bolgár függetlenséget, ha Szerbiával baráti viszonyra törekszenek. Ferdinánd tehát megígérte, hogy Bulgária egy osztrák-szerb háború esetén nem tesz ellenséges lépést Szerbiával szemben.¹⁴⁸ **1908 „sikere” után fél évvel a Monarchia defenzívába szorult a félszigeten.** Jóllehet a román-bolgár szövetséget a Monarchiában ekkor még nem propagálták (csak a „megállapodást”), úgy tűnik, hogy nem Berchtold találta ki a „tojástáncot”, hanem csak követte Aehrenthal Bulgária betagolására vonatkozó elképzelését, aki hasonló nehézségekkel nézett szembe, mint utódja.¹⁴⁹

A Monarchia nemcsak a bolgár fél támogatásának megszerzéséről nem mondott le továbbra sem, de diplomatái a nyílt törökellenes fellépést sem tartották lehetetlennek.¹⁵⁰ A törökök az annexiók krízis során bojkottálták a Monarchia áruinak forgalmát, komoly kárt okozva, ezért a Monarchia ellenlépéseket tervezett. Giesl akkori konstantinápolyi attasé Macchio külügyminisztériumi osztályvezetőnek 1909. január 11-én írt levelében úgy vélte, hogy a bolgár hajóhad egy törökök elleni osztrák-magyar háború esetén sakkban tudja

¹⁴⁴ G.P. XXVI. Nr. 9332. és lásd még a kortársak közül: *Hiller, G.*: Die Entwicklung des österreichisch-serbischen Gegensatzes 1908-1914. Akademischer Verlag, Halle, 1934. p. 9.

¹⁴⁵ *Pogány J.*, A Balkán-háború és az osztrák-magyar imperializmus. Bp. Népszava-Világosság, 1913. 23-24. pp. A Monarchia igyekezett elkerülni a bolgárok törökök elleni offenzív jellegű fellépését.

¹⁴⁶ *Idézi Radev, Sz.*: Konferenciája v Bukurest i bukurestkiyat mir ot 1913g. Szofija, Tinapresz, 1992. p. 86.

¹⁴⁷ Oroszország szintén nem bővelkedett tőkében, de Törökország az 1878-as hadisarc jelentős részével még tartozott – ezt elengedték az oroszok, így kivásárolták Bulgária adósságát, anélkül, hogy komolyabb összegbe került volna, és megszerezték Ferdinánd jóindulatát is.

¹⁴⁸ *Tukin, C.*, p. 55. Ezzel az osztrák-magyar-bolgár kapcsolatok kihűltek, amit az is okozhatott, hogy a Monarchia végül elismerte a jóvátétel jogosságát, és maga is fizetett a törököknek a két tartomány annexiójáért, a bolgárok számára kellemetlen precedenst teremtve ezzel.

¹⁴⁹ 1909-1910-ben kifejezetten sokat ígérő lett volna egy ilyen osztrák-magyar-bolgár szövetség: ha a Monarchia kész elismerni Macedóniát, mint bolgár érdekszférát, akkor talán a román kompenzáció is megvalósulhatott volna bolgár részről, és a szövetséges Bulgárián keresztül a Monarchia kijutott volna Szalonikihez. Ez esetben az „oroszarát” Balkán Szövetség elkerülhető lett volna, s a Monarchia lépéselőnyben maradt volna az oroszokkal szemben.

¹⁵⁰ *Löding, D.*: Deutschlands und Österreich-Ungarns Balkanpolitik von 1912-14. unter besonderer Berücksichtigung Ihrer Wirtschaftinteresse. Hamburg, 1969. (Phil. Diss.) p. 15.

tartani a török flottát.¹⁵¹ Giesl szerint Bulgária azért volt fontos geopolitikai szempontból, mert fedezné a Monarchia szárnyát és bekeríthetné Szerbiát egy szerb-osztrák-magyar háború esetén, egyidejűleg katonailag támadhatná Törökország szívéét, és megakadályozhatná, hogy Oroszország utánpótlást szállítson Szerbiának, melyet így a hármasszövetség tökéletesen bekerítene. Az oroszok pedig nyíltan sosem lépnének fel Bulgária ellen. Tehát, **ha Bulgária a Monarchiával szövetkezne, vagy legalábbis semleges maradna, egy Monarchia elleni Balkán Szövetség lehetlenné válna**, és így az oroszok tervei is összeomlanának.¹⁵² A helyzetelemzés alapvetően jó volt: rámutatott arra, **hogy nagymértékben Bulgária állásfoglalásán múlik egy életképes Balkán Szövetség létrehozása és irányultsága**, s egy Bulgária és a Monarchia közé szorult Szerbia viszont gyakorlatilag életképtelenné válik.¹⁵³

A gazdaságtörténész Löding szerint a Monarchia három szempontból is ellensúlyt látott Szerbia ellen Bulgáriában, ezért értékelődött fel az állam. Először is, ez a két ország szinte állandóan vitázott Macedónia hovatartozásán, ami Szerbiát gyengítette. Másrészt egy bolgár-szerb háború esetén a Monarchia politikusai szerint nem kellett orosz közbeavatkozástól tartani,¹⁵⁴ e háború viszont a Monarchia érdekeinek nem mondott ellent. Harmadrészt, mert az osztrák-magyar befolyás Bulgáriában a szláv államok közötti egyensúlyi helyzetet és politikát erősítette volna apánszlávizmussal vagy szeparatista törekvésekkel szemben. Ezek a politikai megfontolások vezettek oda, hogy 1912 márciusában (a szerb-bolgár megegyezéssel egyidőben) kereskedelmi szerződés született a Monarchia és Bulgária között.¹⁵⁵

Arra viszont Giesl sem kínált megoldást, hogy a bolgárok számára miért lenne kedvezőbb ez a konstelláció, mint egy balkáni szövetség. Valószínűleg azért nem kapunk erre választ, mert a **Monarchia politikusait nem a kisállamok igényeinek kielégítése foglalkoztatta, hanem saját nagyhatalmi érdekeit állította előtérbe**, elhanyagolva a másik fél lekötését. Ezt a hibát az oroszok nem követték el, míg a Monarchia bolgár és román politikája viszont végig ezzel a problémával küzdött 1912-1913 során (is).

Bár maga Grey is úgy vélte, hogy sem Oroszország, sem a Monarchia nem akarja megbontani az egyensúlyt, és igazából nem is érdeklődtek a balkáni kisebbségek problémái iránt, mert a status quo fenntartása volt az érdekük,¹⁵⁶ **a bécsi kormányzatot a balkáni status quo is csak addig érdekelte, amíg Törökország szabad utat tud biztosítani Szaloniki felé, és távol tartja Szerbiát az Adriától**. Aehrenthal 1907 májusában még szintén úgy vélte, hogy Oroszország, Németország és Franciaország inkább érdekelt egy status quo politikában Törökországot illetően, mint a Monarchia. Macchio Gieslnek írott levelében szintén felvetette egy Törökország elleni háború lehetőségét – reflektálva Aehrenthal előző felvetésére, - és Szmirna megszállásának szükségességét fogalmazta meg, de **egy bolgár-török konfliktust sokkal kedvezőbbnek tartott volna, mert így nem a Monarchia lenne az agresszor és cselekvési és döntési**

¹⁵¹ *HHStA* Nachlaß Freiherr v. Macchio Kt. 1. 1909. január 11. Giesl an Macchio.

¹⁵² *Uo.*

¹⁵³ Másrészt, ha komolyan fontolgatták a török elleni támadást, az aligha vált volna lehetővé, ha nincs meg Bulgária szövetsége – hacsak nem a Szandzsákon keresztül, - az viszont Szerbiát is érintette volna. Ha pedig a Monarchia háborúba keveredik Szerbiával és Törökországgal, Oroszország fellépése is várható lesz.

¹⁵⁴ Ha a Monarchia nem támad rá Szerbiára, és Törökország sem avatkozik be.

¹⁵⁵ Löding, *D.*, p. 16.

¹⁵⁶ *Viscount Grey of Fallodon, E.: Twenty-five years 1892-1916.* New York, Frederick A. Stokes Co., 1925. p. 193.

szabadságát is megtarthatja, ami jelentős diplomáciai előnyhöz juttatja.¹⁵⁷

Az annexiók krízis előtt született, 1908. augusztus 9-i Semmering-émlékirat még Nagy-Bulgária létrejöttével, Törökország összeomlásával számolt, és Szerbia felosztásának szükségességét hirdette. A bolgár szövetség kudarca és a törökkel való kibékülés után, 1909. augusztus 15-én Aehrenthal új koncepciójának szellemében egy emlékiratot szerkesztett, melyben leszögezte, hogy a Monarchia politikájának középpontjában immár Törökország fenntartása áll.¹⁵⁸

Szerbia még 1904-ben felajánlotta a Monarchiának, hogy támogatja a macedón reformokat (egyébként is támogatta őket kezdetben), amennyiben Macedónia szerbek lakta része majdan Szerbiához kerül. Ez esetben Szerbia a dinasztiaaváltás ellenére továbbra is lojális maradt volna a Monarchiához, ha az megvédi macedóniai érdekeit Bulgáriával szemben.¹⁵⁹ Mivel ez ellentmondott a müzstegi megállapodásnak, Dumba belgrádi követként elutasította a javaslatot. Ezt követően vált fontossá Szerbia számára a bolgárokkal fenntartott viszony.

1909 novemberében Milovanović szerb miniszterelnök Aehrenthaltól azt kérte, hogy a Monarchia egyezzen bele Szerbia Szandzsákra és Koszovóra vonatkozó igényeibe, és támogassa annak megszerzésében. Mivel minden hatalom békét akart az ifjútörököknek, és a Monarchia nem akart szembekerülni velük, ezt a kérést is elutasította.¹⁶⁰ Szerbia tehát mindkét esetben először a Monarchiához fordult. Ezt követően kezdődött el az újabb bolgár-szerb közeledés. Conrad úgy vélte, ez kardinális hiba volt, 1909-ben szerinte a Szandzsák sorsának illetően rendezésével a Monarchia megoldhatta volna a szerb kérdést, ráadásul nem a Monarchia vesztett volna területet, és megakadályozhatták volna a Balkán Szövetség létrejöttét.¹⁶¹ A történész Lončarević úgy véli, hogy a különben kompromisszumkész Milovanović ettől kezdve vált ellenségessé a Monarchia irányában.¹⁶² Bár Aehrenthal a szerb kompenzációs igényeket az Adria és a török kézre került Szandzsák felé elutasította, azt viszont leszögezte, hogy változások esetén nem tiltakozik a déli irányú expanzió ellen, talán abban a reményben, hogy ezzel növeli a szerb-bolgár feszültséget.¹⁶³

A Szalonikihez való kijutást Aehrenthal nem a Szandzsákon, hanem eleinte Szerbián át látta megvalósíthatónak, s ez a kisállamnak nem sok jót ígért. 1909-re viszont Szerbia bekebelezése és a Szandzsák megtartása egyaránt lekerült a napirendről. 1908 után az is felmerült Aehrenthalban, hogy Szaloniki osztrák kézre kerülése sem szükséges, elegendő, ha a kikötő nem jut a szerbek kezére, s e célnak megfelel, ha Bulgária útját állja Szerbiának Macedóniában.¹⁶⁴ Akár törekedett a Monarchia Szaloniki megszerzésére, akár beérte volna az utóbbi esettel, a Szandzsák birtoklása egyik esetben sem volt szükséges, az utóbbi

¹⁵⁷ *HHStA*, Macchio Nachlaß Kt. I. Macchio an Giesl, 1909. 01. 05. Ez meg is valósult 1912-1913-ban, bár kissé más formában.

¹⁵⁸ *Diószegi I.*, (2001.) p. 128. Aehrenthal elutasított minden területi növekedését a Török Birodalom rovására, és célja immár a status quo fenntartása volt. Kérdésesnek tartotta viszont, hogy a birodalom képes-e önmaga fenntartani uralmát az európai részekben, éppen ezért számolt a háborúval a balkáni államok és Törökország között. A Balkán-félsziget új politikai rendjének kialakítását a Monarchia bevonása nélkül határozottan ellenezte.

¹⁵⁹ *Dumba, K.*: *Dreibund und Entente Politik in der Alten und Neuen Welt*. Wien-Leipzig, Amalthea Verlag, 1931. p. 206.

¹⁶⁰ *Ö.U.A.* II. Nr. 1727. és *Hiller, G.*, p. 15. illetve *Baernreither, J.*: *Fragments...* p. 90. és p. 131.

¹⁶¹ *Conrad, F.*, III. p. 132. A diplomaták zömének ekkor még fontosabb volt, hogy Montenegró és Szerbia ne rendelkezzen közös határral.

¹⁶² *Lončarević, D. A.*: *Jugoslawiens Entstehung*. Zürich, Amalthea Verl. 1928. p. 442.

¹⁶³ *Helmreich, E. C.*, p. 13.

¹⁶⁴ *G.P.* XXVI. Nr. 8927.

esetben pedig Szerbia meghódítására sem volt szükség. Baernreither egykori kereskedelmi miniszter vélekedése szerint Szerbia gúzsba kötését a vámunió szolgálta volna legjobban.¹⁶⁵

Aehrenthal 1909 végére egyértelműen felismerte, hogy Szerbia annexiója a magyarok ellenzése és az olasz kárpótlás miatt lehetetlen, és **az erőszakos behatolás megnöveli egy Balkán Szövetség felállításának veszélyét, ami sokkal rosszabb, mintha Szerbia területi, vagy kereskedelmi kedvezményekhez jutna,**¹⁶⁶ hiszen még Szerbia megsemmisítése és bekebelezése után is létrejöhetne egy Monarchia-ellenes Balkán Szövetség. A külügyminiszter ettől kezdve azon volt, hogy maga hozzon létre egy ilyen formációt, megelőzve annak Monarchia-ellenes élet.

A Szerbiához fűződő viszony enyhülésére utal, hogy 1909. április 15-én Aehrenthal immár azt fejtette ki, hogy a szerb probléma megoldására csupán két lehetőséget lát: a Szandzsákra irányuló szerb igények támogatását, vagy a szerb gazdasági követelések támogatását.¹⁶⁷ Az első megoldást mint láttuk, elutasította, mert bízott az ifjútörökök megújuló-képességében, de a másodikat nem ellenezte. Az ifjútörökökbe vetett remény volt az oka annak is – a Szaloniki-problémakörön túl, - hogy korábban Bulgáriát sem macedón, hanem szerb területekkel kívánta jutalmazni Aehrenthal. Azt később maga Berchtold is elismerte, hogy Szerbia annexiójának elmaradása esetén nem lehet egyszerre szétzúzni a nagyszerb álmokat és Szerbia gazdasági életképességét is: valamelyik kérdésben engedni kell. Azt azonban mindketten elutasították, hogy a szerb területi és gazdasági követelések közül mindkettő teljesüljön. Aehrenthal tehát először kísérletet tett a Szerbiával való kereskedelmi megegyezésre 1910-1911 között, majd ennek csődje után fordult ismét Törökország és Bulgária felé.

A Törökországgal való szorosabb kapcsolat kiépítésének problémaköre szorosan összefüggött a román szövetséges lanyhuló támogatásával, Csarikov demarsával, a szerb-bolgár tárgyalásokkal és a balkáni orosz behatolás kérdésével. Bár Aehrenthal független tudott maradni a német külpolitikától (pl. a marokkói krízis során), amit sokan érdemül rónak fel, midőn azonban a Kaiser 1909. novemberében egy *török-német-osztrák-magyar-(román)* szövetség koncepcióját vázolta fel, és a berlini török követ, Oszmán Nizámi pasa is erre tett javaslatot, Aehrenthal nem reagált elutasítóan. A törököket részben ugyanaz a cél vezette, mint a Monarchia politikusait: a leginkább törökellenes **Bulgária kivonását egy esetleges törökellenes Balkán Szövetségből.**¹⁶⁸

A tárgyalásokat gyorsította, hogy 1911. december 2-án Fürstenberg herceg **bukaresti követ** tájékoztatta feletteseit, hogy a román kormány aggódik - az olasz-török háború következményeképp - a tengersizorosok esetleges lezárása miatt, és ennek elkerülésére akár az oroszokkal való együttműködést is vállalja. **Fürstenberg ezért a tengersizorosok semlegesítésére tett javaslatot, párhuzamosan Csarikov fellépésével, hogy Románia érdekei ne sérüljenek, illetve azokat ne az oroszok biztosítsák.**¹⁶⁹ A Monarchia számára ez intő jel volt, ráadásul a török kormányzat által javasolt szövetséget Fürstenberg kivitelezhetetlennek tartotta, mert Törökország képtelen volt stabilitást mutatni és többé

¹⁶⁵ Baernreither, J.: Fragments of a Political Diary. London, Macmillan, 1930. p. 69. 1909. február 21.

¹⁶⁶ Ö-U.A. II. Nr. 1518.

¹⁶⁷ Hiller, G., pp. 8-10.

¹⁶⁸ HHSIA PA. XII. Türkei Kt. 374. Liasse XL/3. Pallavicini an Aehrenthal, 1911. 12. 14. Akár úgy, hogy Bulgária is a szövetség tagja, akár úgy, hogy Románia sakkban tartja.

¹⁶⁹ Uo. PA XII Türkei Kt. 374. Liasse XL/3. Nr. 3145. 1911. december 8.

nem számított hatalmi tényezőnek.¹⁷⁰ Románia megnyerése a törökkel való szövetségnek azért volt fontos, nehogy a megegyezésből kimaradva az oroszok oldalára **álljon**.

Török szempontból a helyzet súlyosságát és a dilemmát már december 15-én reálisan felvázolta Mavroyeni bej, aki kijelentette, hogy Törökország vagy a szláv államokkal egyezik meg a status quo fenntartása érdekében, vagy egy nagyhatalmi csoportosulással, pl. a Monarchiával¹⁷¹ és Németországgal, mert a nagyhatalmak - érdekkellentétek miatt - *együttesen* Törökország védelmében fellépni nem fognak. Mind a Monarchia, mind Törökország számára az utóbbi volt a kedvezőbb megoldás, mivel a Monarchia a kisállamokkal szemben nem követelt területet Törökországtól, ugyanakkor török területen jó eséllyel kiépíthették volna a Szaloniki-Szandzsák vasutat. (Ekkor még a németek sem voltak elutasítók a török szövetséggel szemben, később azonban álláspontjuk megváltozott). A törökök úgy vélték, hogy az antant nem lesz jó partner, mert az angolok és franciák együttműködtek Oroszországgal, melynek viszont balkáni aspirációi voltak, ugyanakkor Anglia és Franciaország messze volt ahhoz, hogy megvédje Törökországot akár az oroszokkal, akár a központi hatalmakkal szemben. Akkor már inkább az utóbbiakkal kell szövetséget kötni, s így mérsékelni vagy elismerni egyes igényeiket, mert ez utóbbiak közelsége látszólag elég garanciát jelentett az oroszok (és a kisállamok) féken tartására.¹⁷² Az ifjútörököket gyakran németbarátsággal vádolták, bár a fentiek alapján inkább reálpolitikai megfontolások vezették őket. Egyébként is csak az angol elutasítás után fordultak a közelebbi központi hatalmakhoz.¹⁷³

A törökök számára persze egy titokban maradó *török-osztrák-magyar* szövetség nem jelentett perspektívát, nem lévén elrettentő ereje, ezért a nyilvánosságra törekedtek, ami viszont nem különösebben nyerte meg a Monarchia tetszését, hiszen egy ilyen szövetség - párhuzamosan a líbiai háborúval - nem találkozott volna Olaszország helyeslésével.¹⁷⁴ A Monarchia számára egy *török-bolgár-román* szövetség - a Monarchia kimaradásával - kedvezőbb lett volna. De Bulgária csatlakozását a németek nem óhajtották. A törökök a bolgár részvételt nem ellenezték – nekik ez kifejezetten előnyös volt és Aszim bej külügyminiszter ezt javasolta is – és így egy Monarchia égisze alatt kötendő Balkán Szövetség terve bontakozott ki, megakadályozandó az oroszbarát szerb-bolgár együttműködést, amelyhez Olaszország is csatlakozhatna.¹⁷⁵ A románok sem utasították el a bolgár részvételt, de 1911. december 15-én leszögezték, hogy Bulgária vagy lemond macedóniai törekvéseiről, vagy kompenzációt ad Romániának.¹⁷⁶ A román-magyar viszony alakulása mellett így a román-bolgár viszony is egyre nagyobb szerepet kapott a Monarchia külpolitikájában.

Mivel az oroszok is kacérkodtak egy törökbarát Balkán Szövetséggel, így kénytelen-kelletlen a hármasszövetség is átvette ennek kezdeményezését. Pallavicini osztrák követ

¹⁷⁰ Uo. PA XII Türkei Kt. 374 Liasse XL/3. (XXXX/3) Verhandlungen bezüglich einer entente zwischen der Türkei und den Zentralmächten (eventuell Bulgarien und Rumänien) zwecks Erhaltung des status quo auf der Balkanhalbinsel 1911. XII. – 1912. II. No. 52. Bukarest, 1911. december 2. Fürstenberg

¹⁷¹ Uo. PA XII Türkei Kt. 374. Liasse XL/3. 1911. december 15. „Entweder müsse die Türkei mit den slavischen Balkanstaaten einen Bund eingehen, der ihr die Aufrechterhaltung des status quo sicherstelle, oder sie müsse dasselbe Ziel durch eine ad hoc mit Österreich-Ungarn zu vereinbarenden Entente erreichen.“

¹⁷² Uo. PA XII Türkei Kt. 374. Liasse XL/3. 1912. június 25. Jenikőj. Pallavicini

¹⁷³ Uo. PA XII Türkei Kt. 374. Liasse XL/3. 1911. december 28. Konstantinápoly, Pallavicini

¹⁷⁴ Uo. PA XII Türkei Kt. 374. Liasse XL/3. No. 54. Bukarest, 1911. december 15. Fürstenberg

¹⁷⁵ Uo. PA XII Türkei Kt. 374. Liasse XL/3. No. 690. 1911. december 14. Aehrenthalnak.

¹⁷⁶ Uo. PA XII Türkei Kt. 374. Liasse XL/3. fol. 405. Szófia, 1911. december 15. Tarnowski

megállapította, hogy Bulgária nem maradhat ki a törökbarát Balkán Szövetségből, mert ez a politika az oroszok karjaiba kergetné őket, ami a többi balkáni államra gyakorolna kedvezőtlen hatást, és így végső soron Törökország helyzetét nehezítené meg.¹⁷⁷ Amennyiben kimarad a szövetségből, Bulgária úgy érezkelheti, hogy ellene egy bekerítési politika van kialakulóban, s ez csak növelné a bolgárok és szerbek megegyezőkézségét. Csarikov terveit leginkább Bulgáriának a szövetségbe való bevonásával lehet megbénítani, s Aszim bej is osztotta e nézetet, hiszen Bulgária bevonása a status quo-t fenntartó szövetségbe éppúgy lehetetlenné tenné a bolgár területi követelések realizálását, mint az ország kimaradása.¹⁷⁸

1912 elején Aehrenthal betegsége véget vetett a tárgyalásoknak, jóllehet ekkor már egy újabb verzió – Bulgária nélkül, de Romániával – került a figyelem középpontjába. A szerződéstervezet szerint a felek kölcsönösen megegyeztek abban, hogy ha balkáni birtokait egy harmadik állam részéről támadás éri – ez alól gondosan kivonták Görögországot, mellyel a Monarchia nem volt határos, - akkor fegyveres erővel sietnek egymás megsegítésére.¹⁷⁹ A Monarchia szemszögéből ez egyértelműen egy szerbellenes szerződéstervezet volt, hisz Bulgária a Monarchia balkáni birtokait aligha támadhatta, mivel nem volt határos azokkal, török szempontból pedig a szövetség egy szerb-bolgár szövetséget ellensúlyozott volna. Ha Bulgária egyedül támadja meg a törököket, a Monarchia úgysem tud beavatkozni (de Románia igen), és egy ellenféllel valószínűleg a törökök is elbírnak. Ez a defenzív tervezet tökéletesen alkalmas lett volna a második Balkán Szövetség agressziójának megakadályozására. E tárgyalások azért érdekesek, mert a törökök és az osztrákok sem tudtak a szerb-bolgár szövetség tartalmáról.¹⁸⁰

Aehrenthal halála viszont azt jelentette, hogy a két párhuzamosan épülő blokk közül az egyik zátonyra futott, s ezt a kedvező helyzetet gyorsan kihasználták a balkáni államok. Bár Aszim bej 1912. június végén ismét előhozakodott az osztrák-román-török szövetség tervével, ez Berchtold számára már nem jelentett vonzerőt.¹⁸¹ Hogy más lett volna-e a helyzet, ha tudnak az 1912. márciusi szerb-bolgár megállapodás tartalmáról, megválaszolatlanul marad. Tarnowski szófiái osztrák követ még 1912. július 6-án is úgy vélte, hogy valószínűtlen egy szerb-bolgár megállapodás. Az oszmánok tájékozottságára jellemző, hogy július közepén is úgy vélekedtek, hogy a balkáni államok magatartása korrekt.¹⁸² **A törökök számára a szövetség eredménye hosszú távon a belviszonyok konszolidációja lett volna, azáltal hogy a kisállamok végérvényesen lemondanak területi növekedésükről Törökország kárára: ez viszont Szerbiát és Bulgáriát egyértelműen a Monarchia ellen fordította volna.** Bár Bulgáriai területi követelése nem volt a Monarchiával szemben, így nem biztos, hogy támogatta volna a szerbeket, az utóbbiak számíthattak viszont az orosz támogatásra. Ráadásul a németek elutasították a törökkel való szövetséget biztonságpolitikai okokból, s csak egy román-török szövetséget támogattak volna a Monarchia és Németország részvétele nélkül. Ily módon a törökökkel

¹⁷⁷ Uo. PA XII Türkei Kt. 374. Liasse XL/3. Nr. 3316. 1911. december 21. Konstantinápoly, Pallavicini

¹⁷⁸ Uo. PA XII Türkei Kt. 374. Liasse XL /3. 1911. december 28. Konstantinápoly, Pallavicini

¹⁷⁹ Uo. PA XII Türkei Kt. 374. Liasse XL /3. 1912. február 27. Konstantinápoly, Pallavicini. „... dass Österreich-Ungarn, Rumänien einerseits und die Türkei andererseits sich verpflichtet würden, im Falle Angriffe dritter auf ihre Balkanbesitzungen sich gegenseitig militärische Unterstützung zu leihen.”

¹⁸⁰ Uo. PA XII Türkei Kt. 374. Liasse XL /3. 1912. június 25. Jenikőj. Pallavicini

¹⁸¹ Ö.-U.A. IV. Nr. 3585. 1912. június 25. Pallavicini

¹⁸² Uo., IV. Nr. 3607. 1912. július 6. Tarnowski és Ö.-U.A. IV. Nr. 3638. 1912. július 23.

való szövetség, akár kimarad ebből Bulgária, akár nem, nem jelentett volna végleges megoldást a Monarchia gondjaira, bár Szaloniki elérése ismét reális közelségbe került.

A török-osztrák tárgyalásokkal egyidőben a bolgár politika is útkereséssel próbálkozott. 1910. október 10-én Ficsev vezérkari főnök kiemelte Bulgária értékét az antant számára: a tábornok úgy vélte, hogy ha Törökország csatlakozik a hármasszövetséghez (melyre egyébként sok esély nem volt), akkor Bulgária kénytelen külső segítség után nézni Románia és Törökország szövetsége ellenében, ez pedig csak az antant lehetne. Helyesen látta meg, hogy Bulgária szerepe azért fontos, mert meg tudja akadályozni a német, osztrák és török hadak egyesülését és a Balkán előzönlését, így Németország, illetve a hármasszövetség nem juthat ki a szorosokhoz.¹⁸³ Ez is visszatarthatta Berchtoldot attól, hogy Törökországgal szövetségre lépjen, hiszen így, ellenszövetség hiányában, a Balkán Liga nem vált az antant szövetségesévé, egy román-török szövetség viszont a nagyhatalmak felsorakozását jelentette volna a félszigeten a két kisállami csoport mögött.

Aggasztó jel volt az is, hogy Kiderlen német külügyminiszter román-orosz barátkozásról számolt be 1912. június közepén. Mind az oroszok, mind Kiderlen arra a következtetésre jutottak, hogy bolgár területeket kellene Romániának odaadni, „100 ezer bolgár tússzal” – de a románok számára ez kevés volt. Románia igényei pedig aligha lennének kielégíthetők Besszarábia irányába, akár az oroszok ajánlanák ezt fel a szövetségért cserébe – egyébként a terület átadására nem sok hajlam volt orosz részről, – akár a hármasszövetség tenne ilyen javaslatot.¹⁸⁴

Bár 1908 után a Monarchia politikájának egyik alappontja volt a balkáni status quo, azt a politikusok is elfogadták, hogy a Török Birodalom szétesése esetén Bulgária kell, hogy átvegye helyét és a híd szerepét Németország és Kis-Ázsia között. Erről Aehrenthal is beszámolt Tarnowski szófiai követnek 1911. június 23-án.¹⁸⁵ Tarnowski szerint párhuzamosság figyelhető meg a Monarchia és Bulgária érdekei között. Bulgária azért megfelelő partner, mert nincsen területi igénye a Monarchiával szemben, csak Macedóniában, ahol a Monarchiának nincsenek közvetlen érdekeltségei. „*Bulgária nélkülünk vagy ellenünk nem tud vállalkozásba kezdeni a Balkánon*” – vélte.¹⁸⁶ Éppen ezért az osztrák politika kettős volt Bulgária irányában: **meg kellett akadályozni, hogy Bulgáriában megerősödjön egy idegen állam befolyása, és másfelől meggátolni, hogy Bulgária képessé váljon önálló lépéseket tenni a félszigeten érdekei érvényesítésére. Egy balkáni szövetség létrehozásán túl 1912-ben ez a politika is kudarcot vallott.** A követ úgy vélte, hogy Bulgária területi törekvéseit is érdemes folyamatosan támogatni, mert ha megváltozna a Monarchia hozzáállása e kérdésben, az bizonyosan az orosz befolyás megerősödését jelentené az országban. Ugyanakkor azt is leszögezte, hogy Ferdinánd csak akkor válna oroszbaráttá, ha ténylegesen nem maradna más választása. Éppen ezért a Monarchia számára egy tényleges szövetség Bulgáriával haszontalan lenne, mert csak kötelezettségeket róna a Monarchiára, míg Bulgária mindenképpen elvégzi a neki szánt munkát. A Romániával való osztrák-magyar viszonyt nem szabad veszélyeztetni Bulgária támogatásával: Tarnowski ellenezte a „tojástáncot”.¹⁸⁷

¹⁸³ *BD*. IX-1. Nr. 190. p. 227. 1910. október. 11.

¹⁸⁴ *Ö-U.A.* IV. Nr. 3569. június 14. Fürstenberg

¹⁸⁵ *Uo.*, III. Nr. 2547. és *Ö-U.A.* IV. Nr. 3539. 1912. május 23. Tarnowski

¹⁸⁶ *Uo.*, IV. Nr. 3747. 1912. augusztus 29.

¹⁸⁷ Másfelől a bolgárok is úgy vélték, hogy stratégiailag kedvezőtlen lenne Bulgária számára, ha az ország akár a Monarchia, akár Oroszország felé végérvényesen elkötelezné magát.

Aehrenthal a szerb-bolgár tárgyalások miatt gyanakvóan tekintett a bolgárokra, s végül ejtette Nagy-Bulgária tervét. Utódja viszont - ilyen szempontból más politikát képviselve - a már létező szövetség kikapcsolására kellett, hogy koncentráljon, s ehhez 1912 őszén nem egy ellenszövetség kidolgozását látta szükségesnek, mint Aehrenthal, hanem - a szerb-bolgár ellentétek kiélezésével - a már létrejött szövetség bomlasztását. A szerb-bolgár rivalizálás kihasználása szintén nem hiányzott elődje eszköztárából. **A Balkán Szövetség egyik legnagyobb „vívmánya” éppen az lesz, hogy a két egymással ellenséges viszonyban lévő ország ideiglenesen képes volt megegyezésre jutni.** Ekkor úgy tűnt, hogy az „Aehrenthali variáció”, hogy Bulgária területi gyarapodásának támogatásával likvidálható Szerbia, kudarcot vall. A második Balkán-háború bolgár kudarcra után Berchtold is váltott – már csak azért is, mert immár nem volt mit szétverni a Balkán Szövetségen – s csakúgy, mint Aehrenthal ő is kísérletet tett egy osztrákbarát szövetség felállítására, csak Törökország helyére Bulgáriát helyezte. Egyébként tervezete a Monarchia szempontjából éppen úgy szerbellenes volt, mint az 1912. februári török-osztrák-magyar tárgyalások idején.¹⁸⁸

Míg 1879-ben Andrássy úgy nyilatkozott, hogy közös érdek volt a nagy balkáni nemzetállamok kialakulásának megakadályozása,¹⁸⁹ addig 1913-ra a Monarchia balkáni pozíciója is éppen egy ilyen nemzetállam megvalósulásától, illetve „támogatásától” függött. Baernreither, az egykori kereskedelmi miniszter már 1909-ben felismerte, hogy a Monarchia külpolitikája és a német Ostpolitik egymással ellentétes, valamint saját délszláv-politikája is ellentmondásos, és ezt a dilemmát kezelni nehéz.¹⁹⁰ Aehrenthal halála után, 1912. október 20-án Berchtold is erre a következtetésre jutott: „*évtizedek óta turkofílok vagyunk és semmi hasznunk belőle*”.¹⁹¹ Ez azt jelezte előre, hogy az 1911-es török tárgyalások folytatása nem várható Berchtold külügyministersége alatt, s egy törökbarát balkáni szövetség felállása (a Monarchia nélkül) is valószínűtlen, hacsak a németek nem viszik ezt véghez, az osztrákok akarata ellenére.

Végeredményben Aehrenthal Balkán-politikája a következőképpen foglalható össze Helmreich szerint (Törökország szétesése esetén): 1. Kompenzáció a szövetséges Romániának. 2. Nagy-Bulgária létrehozása és a szövetségbe való bevonása. 3. Autonóm Albánia. 4. Szerbiát nem kell bekebelezni.¹⁹² A szerbek ennek ellenére féltek, és **országuk megnagyobbítása volt céljuk**, annál is inkább, mert **egy megnövekedett területű Szerbiát egy trialistává alakuló Monarchia sem tudna megemészteni, viszont kiindulópontja lehet a többi szerb egyesítésének.** Mellesleg a magyar politikusok éppúgy nem lelkesedtek Szerbia beolvasztásáért, mint ahogy területi gyarapodásával sem tudtak megbarátkozni: ez komoly dilemmát okozott.

Aehrenthal 1908 utáni külpolitikájáról leginkább a következő mondat árulkodik. „*Minél*

¹⁸⁸ HHSa PA I. Kt. 494. Die Balkankonflagration Liasse XLV /17. Hauptsachliche Bestimmungen eines Geheimvertrages zwischen Österreich-Ungarn und Bulgarien. D.n. fol. 326-327. valamint HHSa PA I. Kt. 494. Balkankonflagration, Liasse XLV /17. fol. 328-329.

¹⁸⁹ Hiller, G., p. 27. Ahogy az oroszok Szerbia területnövekedését ellenezték 1878-ban, úgy az angolok és osztrákok Bulgáriáét.

¹⁹⁰ Baernreither, J.: Fragmente eines politischen Tagebuches. Die südslavische Frage und Österreich-Ungarn vor dem Weltkrieg. Hrsg.: Redlich, J., Berlin, 1928. p. 130.

¹⁹¹ Uő., p. 163.

¹⁹² Helmreich, E. C., p. 176. Helmreich szerint a fő cél a nagyhatalmi és a kisállamok közötti erőegyensúly fenntartása volt, nem szembefordulni az „események természetes menetével” a Balkánon, ugyanakkor Románia és Bulgária érdekeit szem előtt tartani.

*inkább hisznek ezek az államok abban, hogy csapataink bevonulása a Szandzsákba lehetséges... annál inkább megkísérlük megakadályozni a Balkán békéjének megzavarását, és így nem adnak lehetőséget nekünk egy ilyen akcióra. Tehát ily módon közvetve érjük el célunkat: a Balkán status quo-jának fenntartását.*¹⁹³ Aehrenthal azonban titokban tartotta ezeket a külpolitikai elveket. Így, amikor Cartwright angol nagykövet 1910-ben felkereste, s egy esetleges török-bolgár háború esetén bekövetkező osztrák lépésekről érdeklődött, nem válaszolt. Sőt, ugyanez megismétlődött 1912 szeptemberében. Ezért elterjedtek a Szandzsák reokkupációjáról szóló pletykák, ami érthetővé teszi az 1912-es szerb-bolgár katonai konvenció cikkeleit és a nagyhatalmak fokozott éberségét.

Berchtold Aehrenthal politikájának örököse volt, s igazán újat nem is találhatott ki, hiszen szinte azonnal kitört a Balkán-háború. Berchtold a „tojástánc” során valójában Aehrenthal 1. és 2. pontját próbálta megvalósítani, ami ellentmondást hordozott önmagában. A külügyminiszter a békepolitikát csak Szkutarinál adta fel, a siker küszöbén, miután fél évig ellenállt a nyomásnak.¹⁹⁴ Tulajdonképpen Berchtoldot terheli bizonyos mértékben a felelősség, hogy Bulgária végül a központi hatalmak oldalára került: Aehrenthal minden ilyen irányú kísérlete (osztrák-magyar-bolgár megállapodás, törökbarát balkáni szövetség) sikertelen volt. **Ha a Monarchia nem ragaszkodott volna annyira 1912-1913-ban stratégiai szempontok miatt egy független Albániához, a szerbek talán nem kerestek volna Macedóniában kárpótlást a bolgárok rovására.** Berchtold politikája akár sikeresnek is nevezhető, mert amellett, hogy megakadályozta a szerbek kijutását az Adriára, még gyarapította is a Monarchia szövetségeseinek számát, igaz mindezt azon az áron, hogy a feszültség tovább nőtt Szerbia, Románia és a Monarchia között.

2.3 Az orosz Balkán-politika az annexiótól Csarikov demarsáig. A tengerszorosok és a Balkán Szövetség dilemmája

Az orosz diplomácia általános célja az volt, hogy - eszközül részben a balkáni szövetségek szolgáltak - helyreállítsa tekintélyét a szláv népek körében, és előkészítse visszatérését a félszigetre, ahol a XIX. század utolsó évtizedére alig maradtak szövetségesei.¹⁹⁵ A Monarchia és Oroszország, a két balkáni rivális 1897 és 1903 között akár példának is nevezhető együttműködése¹⁹⁶ 1908 után szinte lehetetlenné vált, 1904-1908 között pedig Oroszország nem volt olyan helyzetben, hogy beavatkozzon az események menetébe. Oroszország számára tehát stratégiai váltásra volt szükség.

Edward Thaden meglátása az, hogy Otto Bickel és Hans Kiendl eltúlozták A. P. Izvolszkij állítólagos pánszlávizmusát és a balkáni államok közeledésében játszott szerepét.¹⁹⁷ Thaden szerint a balkáni államok együttműködésének megteremtése Izvolszkij

¹⁹³ Ö.-U. A. III. Nr. 2823. Idézi Helmreich, E. C., p.178.

¹⁹⁴ *Diószegi, I.* (2001). 135. p. Berchtold „tojástáncát” csak annyiban érheti kritika, hogy akkor is kísérletezett vele, amikor Bulgária esetleges csatlakozása a központi hatalmakhoz, de akár Romániához is, Nagy-Bulgária megvalósításának igénye miatt (Szerbia ellenében) a világháború veszélyét hordozta magában.

¹⁹⁵ *Renouvin, P.*: Histoire des relations internationales. Tom 6/2. Paris, Hachette. p. 235. és *Palotás E.*: A cári Oroszország és a Balkán. In: A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. 42. p.

¹⁹⁶ 1895-ben – a Gołuchowski-Muravjov-paktumot megelőzően megkérdezte Oroszország, hogy meddig megy el támogatásában a francia kormányzat, ha egy harmadik hatalom arra kényszerítené, hogy a Balkánon beavatkozzon. A nem túl kedvező válasz elősegítette a paktum megkötését. *Lorey, A.*: Frankreichs Politik während der Balkankriege 1912-1913. (Phil. Diss.) Frankfurt. M. Dresden. 1941. p. 9.

¹⁹⁷ *Bickel, O.*: Russland und die Entscheidung des Balkanbundes 1912. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des Weltkrieges

részéről valójában csak az 1908-as fiaskó után a túlélésért folytatott játszmában merült fel, kizárólag a pánszláv közvélemény és az azt képviselő kadet párt nyomására. Izvolszkij külügyminisztersége alatt Oroszország még Törökország területi integritását is felajánlotta a szorosok megnyitására cserébe;¹⁹⁸ ez viszont egyáltalán nem illett össze valamiféle törökellenes, sláv jellegű balkáni szövetségi rendszer koncepciójával, mint amivé végül is a Balkán Szövetség átalakult. Vizsgálandó az is, hogy törekedett-e Izvolszkij egy Monarchia-ellenes balkáni tömörülés létrehozására. Otto Bauer szerint ugyanis Oroszország a Balkán Szövetség létrehozásával egyfelől Törökországot szeretne volna meggyengíteni, hogy rátehesse kezét a szorosokra, másrészt a Monarchia ellen egységbe kovácsolni és felsorakoztatni a kisállamokat. Bármelyik megoldás az orosz diplomácia sikerét jelentette volna.¹⁹⁹

Okulva a távol-keleti tapasztalatokból, Izvolszkij ellenezte minden diplomáciai kalandot, mely veszélybe és háborúba sodorhatná Oroszországot. A tengerszorosok békés megszerzésére irányuló - majd 1911-ben Ny. V. Csarikov által képviselt - koncepció viszont már sokakban felmerült. Izvolszkij is azt remélte, hogy az angolok támogatni fogják az 1871-es londoni szerződés revízióját.²⁰⁰ Miután terve, hogy a *kisállamok kihagyásával* egy nagyhatalmi megállapodás vagy alku (Buchlau) részeként sikerül változást elérnie a szorosok státusában, kudarcba fulladt az annexió miatt, Izvolszkij lépéskényszerbe került. Az annexió után, 1908. október 9-én a Novoje Vremja, az egyik jobboldali sajtóorgánium kifejtette, hogy Oroszország Bosznia-Hercegovina elvesztéséért jobb kompenzációt nem is kaphatna, mint az összes délszláv végső egyesítését. Ez sokkal fontosabb, mint bármilyen nyereség a tengerszorosok ügyében.²⁰¹

Nemcsak az annexió, hanem ezen elképzelések is súlyos csapást jelentettek Izvolszkij pozíciójára, akinek a Monarchia megnyerésére és Oroszország kompenzációjára irányuló tervével még a miniszterelnök, P. A. Sztolipin sem értett egyet. Ő és Csarikov egy török-szláv blokk megalkotását látták szükségesnek, s Csarikov már az annexió előtt is ezt szorgalmazta.²⁰² Az októbristák és az ellenzéki kadet párt szintén Sztolipinék mellé álltak a kérdésben a Recs napilappal együtt. A kadet párt a Balkán Szövetség megalakítását határozottan németellenes lépésként szeretne volna megvalósítani, amit viszont az októbristák elleneztek, az utóbbiak nem kívánták sem a háborút, sem a német viszony megromlását, csak a Monarchia megállítását. Sztolipin hozzájuk állt közelebb.²⁰³

A. I. Gucskov, a III. Duma elnöke, figyelmeztette Izvolszkijt, hogy politikáját csak azért támogatják, mert a boszniai krízis kimeneteléből következően 1908. december 25-én a Duma előtt Izvolszkij a balkáni államok mellé állt, Sztolipin és Csarikov álláspontjára

Königsberg – Berlin, Osteuropa Verlag 1933. pp. 95-96.; 98-99.; *Kiendl, H.*: Russische Balkanpolitik von der Ernennung Sasonows bis zum Ende des zweiten Balkankrieges, Garmisch, Druck von A. Adam, 1925. A Balkán *egészének* egy szövetségbe tagolása 1908-ig nem merült fel az oroszok részéről, sem önálló szövetségként, sem egy nagyhatalmi csoportosulás tagjaként, nem utolsósorban az irányíthatatlanság veszélye miatt.

¹⁹⁸ *Thaden, E.*: Russia and the Balkan alliances of 1912. Pennsylvania, Pennsylvania Univ. Press, 1965. p. 15.

¹⁹⁹ *Bauer, O.*: Der Balkankrieg und die deutsche Weltpolitik. Berlin, s.n. 1912. p. 38.

²⁰⁰ Mivel a szorosok a hadihajók előtt zárva voltak, így az orosz-japán háborúban a fekete-tengeri flotta nem tudott kijutni a világtengerre, hogy a távol-keleti flottát megerősítse, a balti flottának kellett odamennie, amely aztán súlyos vereséget szenvedett.

²⁰¹ *Thaden, E.*, p. 19.

²⁰² *Besztuzsev, I. V.*: Borba v Roszszii po voproszjam vnyesnyej polityiki 1906-1910. Moszkva. Ak. Nauk, 1961. pp. 204-205.

²⁰³ *Thaden, E.*, p. 20.

helyezkedve.²⁰⁴ De Izvolszkij sosem tudott megbarátkozni egy Törökországot is magába foglaló Balkán Szövetséggel.²⁰⁵ A kadet párt szimpatizánsai és D. K. Szentovszkij-Kurilo szófiai követ is megkérdőjelezték egy ilyen formáció életképességét – de nem Izvolszkij védelmében tették mindezt – s csak egy szerb-bolgár szövetséget láttak reálisnak.²⁰⁶ Mivel Sz. D. Szazonovot, Sztolipin rokonát 1909 májusában helyettes külügyminiszterré nevezték ki, Izvolszkij többé nem tudott a kormányfő elképzeléseivel ellentétes nézeteket kifejtteni.

A balkáni szövetség létrehozását ráadásul megnehezítette, hogy az orosz politika a Balkánon 1908-1911 között csak Montenegró támogatására számíthatott. De az orosz támogatásban bízva a kis állam egyre agresszívebb politikát folytatott a törökökkel szemben. 1910. december 15-én Szentpétervárott aláírtak egy katonai konvenciót, melyben az oroszok katonai szakértőket és évi 600 ezer rubelt ígértek, cserébe a kis ország beleegyezett abba, hogy minden haderejét az oroszok rendelkezésére bocsátja, amikor azok kéri, és nem kötnek offenzív szövetséget egy harmadik hatalommal az oroszok beleegyezése nélkül. Amennyiben ezt megszegnék, megszűnik a szubszidium fizetése.²⁰⁷ Mikor 1911. május 16-án ottomán csapatok elfoglalták a Dečín-hegyet a montenegrói határ közelében, a megvert malisszor albán felkelők engedélyt kaptak a montenegrói területre való menekülésre. A török kormányzat értesítette a montenegrói vezetést, hogy a felkelők üldözése során esetlegesen török csapatok léphetnek Montenegró területére, de ezt ne tekintsék háborús cselekménynek. A montenegrói kormány viszont megtagadta az engedélyt az országhatár átlépésére. Sőt, Mitar Martinović tábornok meggyőzte az uralkodót, hogy provokáljon háborút a törökökkel, abban a reményben, hogy az oroszokat támogatásra kényszeríthetik.²⁰⁸

Mivel a nagyhatalmak törökök elleni támogatása - az 1878-as rendezéshez kapcsolódó régi határvita kapcsán - végül elmaradt, Montenegró 1911. június 19-én értesítette az oroszokat, hogy szigorúan semleges politikát fog követni, de mivel azok visszatartották a segílyt, Montenegró elrendelte a mozgósítást. Július 20-án végül nagyhatalmi nyomásra a Porta nemcsak amnesztiát adott, de oktatási és gazdasági reformokat is ígért, fegyverviselési engedélyt, és adócsökkentést is bevezetett az albán tartományokban. Így a montenegrói király is meghátrált és augusztus 3-án a felkelők is elfogadták a török javaslatokat. **A későbbiekre nézve az eset riasztó jel lehetett volna az oroszok és más nagyhatalmak számára, hiszen a félsziget legkisebb államát saját szövetségese sem tudta kordában tartani. A hatalmak már csak Törökországra voltak képesek nyomást gyakorolni, s ezzel kísérleteztek 1912 októberében is.**

Izvolszkijnak a szorosok megszerzésére irányuló elképzelései - nagyhatalmi támogatással, ugyanakkor a balkáni államok és a törökök együttműködésének mellőzésével - kudarcba fulladtak. De a szorosok megszerzésére volt más lehetőség is: Csarikov hírhedt

²⁰⁴ *Uő.*, p. 21. Antantbarátsága miatt a kadet P. Miljukov is bizalmáról biztosította Izvolszkijt. A jobboldal viszont erősen kritizálta, a külügyminiszter ugyanis nem konzultált a radikális jobboldali vezetőkkel, akik ugyan támogatták a balkáni szlávokat, de Oroszországot alapvetően gyengének tartották a németellenes beavatkozáshoz. *Taube, M. A.*: *La Politique russe d'avant-querre et la fin de l'empire des tsars (1904-1917)*. Paris, Librairie Ernest Leroux, 1928. pp. 194-198.

²⁰⁵ Izvolszkij az angolok és a szerbek előtt azt hangoztatta, hogy ő vette rá az a Monarchiát, hogy adja át a Szandzsákot. Szerbiának pedig kárpótlást ígért, ami kétféleképpen valósulhat meg: területi kompenzációként, de nem Törökország rovására, gazdasági kompenzációként a dunai hajózásnál a Monarchia kárára. *Grey, E.*, p. 183.

²⁰⁶ *Recs*, 1909. november 19. / december 1. A lapot idézi *Besztuzsev, I. V.*, pp. 339-342.

²⁰⁷ *Mezsdunarodnije otosenyija v epohu imperializma* / Izd. Komisszija po Izdanyiju Dokumentov 1938-1940. (MO) 2. XVIII-2. p. 518. Szuhomlinov jelentése, 1911. október 2.

²⁰⁸ *Uo.*, XVIII-1. p. 10. not. 3. Arsenyev Nyeratovnak, 1911. május 20.

diplomáciai manőverének előzménye az volt, hogy törökök 1911-ben 2 hadihajót rendeltek Angliától, és tárgyalásokat folytattak 1911 óta pedig a franciákkal is néhány vasútvonal koncessziójának ügyében, melyek Samsuntól és a török-perzsa határtól Anatóliáig húzódtak volna.²⁰⁹ Pétervár válaszul megkísérelte a szorosok megnyitását a hadihajók előtt, hogy megerősítse fekete-tengeri flottáját.

Az orosz flotta vezérkari főnöke aggodalmát fejezte ki, hogy a szorosok megnyitása más hatalmak számára is jogalapot biztosíthat a Fekete-tengerre való behatoláshoz, és inkább a Boszporusz északi részének megszállását és megerősítését javasolta, V. A. Szuhomlinov hadügyminiszter viszont kijelentette, hogy Oroszország képtelen olyan katonai potenciált felvonultatni, mely erre lehetőséget adna, tehát a cél csak békés manőverekkel érhető el.²¹⁰ Szuhomlinov úgy vélte, hogy Oroszország csak úgy tudja megőrizni stratégiai előnyét, ha szintén a vasúthálózat fejlesztésébe kezd. A veszély azonban váratlanul elhárult,²¹¹ ennek ellenére Szazonov távollétében mégis sor került Csarikov fellépésére a tengerszorosok megnyitása érdekében. Mivel Olaszország 1911 szeptemberében Líbia megszerzése céljából megtámadta Törökországot, néhány török diplomata fejében már megfordult a szövetségesek keresése, így az orosz diplomatáknak elő sem kellett igazán készíteni a terepet.

Csarikov hangsúlyozta, hogy az akció megindítása előtt Oroszországnak a többi nagyhatalom előzetes támogatását kell megnyernie, különösen az olaszokét és a franciákét, s ekkor még nem említette a balkáni konföderáció tervét, mivel még úgy vélte, Oroszországnak kell szorosok urává válnia, és hadihajói számára átjárást kell biztosítani a Törökországgal való egyenlőség alapján, amíg csak az ország létezik, majd végül egyedülként, mikor Törökország megszűnik létezni. Levelében arra is figyelmeztetett, hogy együttműködésre kell felszólítani a balkáni államokat, nehogy Törökország felbomlása során harcra kerüljön sor közöttük.²¹²

Az oroszok úgy gondolták, mivel Olaszországgal máris háborúban áll, Törökország aligha van olyan helyzetben, hogy visszautasítson egy orosz javaslatot. 1911. október 2-án tehát a Szazonovot helyettesítő A. A. Nyeratov egy négy pontból álló tervezett küldött Csarikovnak, mely tartalmazta a vasúti koncessziók, a tengerszorosok s a török vámok emelésének kérdését, és a két hadihajó ügyét. A szorosokra vonatkozó tervezet a status quo fenntartását ígérte a Boszporusz és a Dardanellák szomszédságában fekvő területeken az orosz hadihajók szabad átjárásáért cserébe. Ekkor Csarikov még egy javaslatot fűzött a szerződéstervezethez, melyben az állt, hogy a balkáni államok és az Ottomán Birodalom törekednek a jószomszédi viszonyra, mely a status quo-n alapszik. Majd a választ meg sem várva ezt a javaslatot is közölte a tervezettel együtt a török féllel október 12-én, felettesei

²⁰⁹ A vonalak elkészülte esetén jelentősen lerövidült volna az idő, míg a török csapatok a Kaukázusban az orosz határ mentén felvonulnak, míg a 2 hadihajó a fekete-tengeri orosz pozíciókat fenyegette. *MO*, XVIII-1, Nr. 34, 35. Csarikov Nyeratovnak

²¹⁰ *Uo.*, XVIII-1, p. 227. not. 2. 1911. május 11. és Nr. 231. 1911. július 20. továbbá XVIII-1, Nr. 233. 1911. július 21.; Nr. 310. Szuhomlinov Nyeratovnak, 1911. augusztus 11.

²¹¹ A németek saját vasúti érdekeltségeik miatt rávették a török kormányt, hogy vonja vissza az amerikai szindikátusnak ígért koncessziót. A franciák pedig beleegyeztek abba, hogy nem építenek vasútvonalat olyan területen az oroszok előzetes engedélye nélkül, melyet az 1900-as orosz-török vasúti egyezmény orosz érdekszférába sorolt be. A Porta nem kívánt konfrontálódni az orosz érdekekkel, sőt, 1911. július 29-i döntésével úgy látszott, hogy hajlandó együttműködni a balkáni államokkal és Oroszországgal a Duna-Adria ellenvasút megépítésében, hiszen egy francia cég kapott megbízást a kivitelezésre.

²¹² *MO*. XVIII-2. Nr. 497. és 470. Csarikov Nyeratovnak, 1911. szeptember 26.

értésítése nélkül.²¹³

Csarikov tervének hátterében a következőket feltételezhetjük (azon túl, hogy a Törökországot tartalmazó balkáni szövetség tervét is komolyan vehetjük): elképzelhető, hogy a szerb-bolgár szövetség terve valójában Törökország „meggyőzését” célozta volna, remélve, hogy a törökök megijednek, és a védelemért cserébe kedvezményeket adnak a szorosoknál. De az is lehetséges, hogy ráeszmélve, hogy az általuk támogatott szerb-bolgár szövetség terveikkel ellentétben törökellenes lesz, megkísérelték megelőzni annak fellépését egy másik szövetség létrehozásával, s így kifogni a szelet a kisállamok vitorláiból, vagy bebiztosítani érdekeiket, mielőtt a háború elkezdődik. Elképzelhető, hogy egyszerre kívánták döntésre vinni a Monarchia feltartóztatását és megszerezni a szorosokon való átkelés jogát; lehetséges az is, hogy Csarikov terve a nagyhatalmak megtévesztésére szolgált, hiszen lépéssorozatáról a sajtó beszámolt, a bolgár-szerb tárgyalások eredménye viszont titokban maradt 1912 közepéig.²¹⁴ Valószínű az is, hogy az oroszok a szerbekkel való szövetségtől ódzkodó bolgárokat kívánták meggyőzni: Romanovszkij katonai attasé és Nyekludov követ ugyanis azzal fenyegették a bolgárokat, hogy ha nem egyeznek meg Szerbiával, akkor az oroszok a törökökkel és az osztrákokkal kötnek megállapodást a status quo fenntartásáról a Balkánon.²¹⁵ Csarikov kudarca után az oroszok a Monarchia ellen akarták irányítani a Balkán Szövetséget akár Törökország feláldozása árán is.

Csarikov úgy látta, hogy a szorosok megnyitása feltétlenül az angol és francia földközi-tengeri flotta megerősödéséhez vezet, így ezen országok nem ellenzik az elképzelését, a Monarchia és Németország viszont megnyerhető különböző kompenzációkkal. Meglepetésére Németország és Olaszország jóval készségesebbnek mutatkozott, mint a franciák vagy az angolok. Kiderlen-Wächter külügyminiszter kijelentette, hogy Németország beleegyezik a szorosok megnyitásába, reménykedve, hogy így Franciaország és Anglia védeni kényszerül az oroszok által megbolygatott status quo-t, és a hármas antant meggyengül.²¹⁶ A Monarchia erőteljesen tiltakozott az orosz-német kapcsolatok javulása miatt, mely az 1910-es potsdami császártalálkozó óta tartott.²¹⁷ Franciaország és Anglia nem mondott határozott nemet, de aktív támogatást sem adott. Az angolok valóban nem örültek volna, ha a szorosok státuszában változás áll be, de nyíltan nem óhajtottak szembeszállni a többé-kevésbé baráti Oroszországgal, inkább azt kívánták elérni, hogy az elképzelés a török vagy osztrák-német ellenálláson vagy a „körülményeken” bukjon meg.

Az ifjútörök Hakki-kormány bukásával Törökországban a konzervatív reformer, Kücsük Szaid pasa kormánya került hatalomra, aki parlamenti beszédében kifejtette, hogy **Törökország számára a semlegesség nem jelent megoldást, csatlakoznia kell valamelyik nagyhatalmi blokkhoz**, amit viszont azok vezetői elutasítottak. A Recs megtárgyalta a Törökországot is magába foglaló Balkán Konföderáció lehetőségét. A lap úgy látta, hogy Izvolszkij idején, mikor az ifjútörökök hatalomra kerültek, s amíg kezdetben

²¹³ *Uo.*, XVIII-2 Nr. 570. Csarikov Nyeratovnak, 1911. október 9. A Szaid pasának szóló leveléről csak 1911. október 14-én adott tájékoztatást Pétervárnak.

²¹⁴ A dokumentumok e spekulatív gondolatmenet feloldásában sajnos nem sok segítséget nyújtanak.

²¹⁵ *Panajotov, I.*: Russzko-bolgarszkije odnosennija vo vremja balkanszkih vojn 1912-1913. Iszvesznyik Insztituta na Vedomosztyi. T. 20. Szofija, 1968. p. 54.; Krasznij Arhiv, VIII. Nr. 4. 5. 32. 34. 62. 65. 68. 69. 70. 71. 75. *Popov, A. L.* (ed.).

²¹⁶ *Thaden, E.*, p. 49.

²¹⁷ Potsdamban a németek megígérték az oroszoknak, hogy Németország nem akarja a Monarchia agresszív politikáját a Balkánon folytatni, és a Monarchiának sem fogja engedni ezt a továbbiakban. *Albertini, L.*: *The Origins of the War 1914* I. London, Oxford University Press, 1952. p. 368.

hajlottak a birodalom decentralizációja felé, addig volt esély a szövetségre, a jelenlegi ifjútörök kormányzat azonban centralizál, márpedig a balkáni szövetség elengedhetetlen feltétele, hogy Törökország autonómiát adjon Macedóniának és Albániának.²¹⁸

A török kormány úgy döntött, hogy antantbarát politikát fog folytatni, és megkísérli a szövetségekötést Angliával. Az ifjútörök Mahmud Sefket pasa ugyan az oroszokkal való szövetség híve volt, és úgy vélte az oroszok megnyerése önmagában elegendő lehet a Monarchia és Olaszország törekvéseinek meggátolására, de Szaid az angolok felé orientálódott. Ez azt is jelenti, hogy téves az az állítás, miszerint az ifjútörökök befolyásolta kormányok kezdettől fogva németorientációt képviseltek volna. Az orosz javaslat tárgyalási alapként való elfogadása török részről talán annak volt köszönhető, hogy az oroszok és angolok között megegyezés és jó viszony állt fenn,²¹⁹ s a törökök így akarták enyhíteni elszigeteltségüket.

Tevfik pasa londoni követ tehát szövetséget ajánlott az angoloknak. Mivel Grey az olaszokat is meg kívánta nyerni az antant ügyének, azt válaszolta, hogy amíg zajlik a török-olasz háború, addig nem lehet szó a szövetségről, utána igen.²²⁰ A Törökországot is magába foglaló Balkán Konföderáció pedig fantazmagóriának tűnt számukra, hiszen „*egy balkáni szövetség még igencsak távoli elképzelés. A szerbek és a bolgárok nemcsak a törökökben nem bíznak, de egymásban sem.*”²²¹ A török kérés elutasítása rontotta az oroszok tárgyalási pozícióit is. Grey a beleegyezését attól tette függővé, hogy a törökök előzetesen elfogadják az orosz javaslatot, illetve, hogy minden hadihajó számára szabad lesz az átjárás a szorosokon, nemcsak az oroszok számára.²²² Aszim bej viszont csak az angolok szövetsége esetén egyezett volna bele a tervezetbe és az orosz javaslatba. Az angolok pedig csak akkor léptek volna szövetségre Törökországgal, ha az békét köt, ezzel viszont elvész az oroszok stratégiai előnye (a béke és az angol szövetség miatt egyaránt). Az angol részről érkező elutasítás Törökországban szükségképpen az orosz tervezet elvetését is maga után vonta. Látván, hogy az olaszok ellen nem szerezhető meg a brit támogatás, Aszim bej inkább segítséget kért a britektől, ha az oroszok megkísérelnék kieroszakolni a szorosok megnyitását. A törökök így legalább minimális támogatást értek az angolok részéről, igaz nem azok ellen, akik aktuálisan nagyobb veszélyt jelentettek.²²³ Ez Csarikov tervének kudarcát jelentette. Szazonov december 9-én leállította a tárgyalásokat és visszahívta a követet.

Mindazonáltal Csarikov demarsának a presztízsveszteség mellett volt haszna is. Az oroszok megbizonyosodtak arról, hogy a Porta macedóniai és albániai

²¹⁸ Thaden, E., pp. 48-49. (1911. október 14/27. és okt. 23./nov. 5.).

²¹⁹ Megjegyzendő, hogy a bolgár dokumentumokban ekkorra már egyértelmű megfogalmazást nyer a *tronija szajuz* és a *trojnoto szaglasenje*, a hármasszövetség és a hármasszövetség, mint kibékíthetetlen, megbonthatatlan és egymással szemben álló nagyhatalmi tömb, jóllehet hivatalosan az antant csak 1914 szeptemberében vált szövetségi kapcsolattá.

²²⁰ *Vosztocsnyij voprosz vo vnyesnyej polityike Roszszii konyec 18 – nacsalo 20, v. Moszkva, 1978. (Vosztocsnyij voprosz...)*, pp. 344-345.

²²¹ *BD, IX-1. Nr. 330.*

²²² *MO, XVIII-2. Nr. 700, 723, 824.* Benkendorf Nyeratovnak, 1911. október 23., október 25., november 7. Grey kijelentette, hogy 1908-ban megígérte ugyan Izvolszkijnak, hogy nem fogják ellenezni a kérdés felvetését, de mivel ez egy érvényes szerződés módosításához vezet, minden érintett féllel tárgyalni kell. Éppen ettől tartott Izvolszkij 1908-ban, s éppen ezt kerülte ki a Monarchia annak idején az annexióval. A tárgyalásokba szintén bekapcsolódó Izvolszkij párizsi követként lehetővé tette volna, hogy háború esetén minden ország hajói áthaladjanak a szorosokon, ha Törökország e háborúban semleges fél marad, és abba is beleegyezett, hogy békeidőben *minden fekete-tengeri ország* hadihajói áthaladhatnak a szorosokon, 24 óra alatt egyszerre maximum három.

²²³ *BD, IX-1, Nr. 319.* Lowther to Grey, 1911. november 25.

engedékeny politikája, a Duna-Adria ellenvasút tervének elfogadása, és Törökország balkáni államokkal való békülékenysége ellenére tarthatatlan a Sztolipin és Csarikov által megfogalmazott, és sokáig reálisnak tűnő törökbarát politika, mely prioritásként a szorosok megszerzését, Törökország ideiglenes egyben tartását és a balkáni államokkal való kibékülését és szövetségét tűzte ki célul. Úgyszintén alkalmatlan volt az Izvolszkij által szorgalmazott törökellenes politika, a nagyhatalmi alkuk és kompenzációk rendszere a szorosok megszerzésére. Úgy tűnt, hogy a balkáni orosz befolyás visszaszerzéséhez, és a németek, illetve a Monarchia háttérbe szorításához vezető út nem Konstantinápolyon, hanem a Balkánon át vezet. A három elképzelés egyenértékű és egyenrangú volt, csak a politikai helyzet pillanatnyi változásai döntöttek végül az egyik megvalósulása mellett. A Balkán Szövetség megvalósult formája nem volt szükségszerű (de okszerű igen).

Az antant nem kockáztatott, így elmulasztotta megszerezni a dominanciát a térségben. A továbbiakban elhúzódó küzdelemmel kellett számolni pusztán azért, mert Anglia érdekeinek a kisebb kockázat, a kontinentális egyensúly megtartása és a Németországgal való megegyezés, valamint a hármasszövetség megosztása érdekében az olaszok támogatása felelt meg. Ez viszont oda vezetett, hogy az olaszokkal háborúzó törökök a Balkán-háborúk előestéjén szövetségesek nélkül maradtak. A Monarchia és Németország ugyan biztosította a törököket, hogy a szorosok kérdésében a status quo-t támogatja, de a szövetséget ezek a hatalmak is elutasították.

2.4 Balkáni problémák. A precedens: nagyhatalmi politika a tripoli háború idején

A Balkán válsággóca, Macedónia egyik problémája abban rejlett, hogy nem voltak konkrét határai – hiszen 3 vilajet alkotta – továbbá bizonytalan volt a lakosság etnikai összetétele és identitása: a nemzetetté válás fázisa még nem zárult le a térségben.²²⁴ A terület szlávjainak zöme ugyan az exarchátus léte és a sikeres bolgár iskolapolitika miatt bolgárnak vallotta magát, de minden összeírás más képet mutatott (2.1 táblázat, 2.1. ábra).²²⁵ Ugyanakkor a kereskedelem szempontjából a térség birtoklása kulcsfontosságú volt minden érdekelt fél számára. Tengerpartja, észak-déli és kelet-nyugati irányú vasútvonala által Macedónia a Balkán-félsziget ütőereinek számított. A másik probléma abban állt, **Macedónia már 1903-tól az Ottomán Birodalom jövőjével kapcsolatos nagyhatalmi tervek**

²²⁴ Macedónia történetére bolgár szemszögből lásd a következő dokumentum-gyűjteményeket: *Bozsinov, V. – Panajotov, L.* (eds.): *Makedonija. Szbornik ot dokumenti i materialni I-II.* Szofija, 1978.; *Atanaszov, L. – Sopov, J. N.* eds. *Oszvoboditelno dvizsenie v Makedonija i Odrinszko II. Szpomeni i materialni.* Szofija, Nauka i Izkusztvo. 1983.; *Georgiev, V. – Trifonov, Sz.* eds. *Isztorija na Bálgarite v dokumenti. Tom. I-II. 1878-1912.* Szofija, Proszveta, 1994-1996. Továbbá *Anastasoff, C.*: *The Tragic Peninsula: A History of the Macedonian Movement for Independence since 1878.* St. Louis, Blackwell Wicklandy, 1938.; *Makedonija vo bilateralnite i multilateralni dogovori na balkanszkité drzsavi 1861- 1913. Dokumenti.* Ed.: *Minoszki, M.*, Szkopje, 2000.; *Katardzsiev, L.*: *Makedonija mezsdu Balkanszkité i Vtorata Szvetszka Vojna. Isztorija na makedonszkiot narod.* Szkopje. Insztitut za Nacionalna Isztorija, 2000.; *Kajcsev, N.*: *Makedonijo vazzselana. Armijata, ucislisteto i gradezsát na nacijata v Sárbiija i Bálgarija (1878-1912).* Szofija, Paradigma, 2003.

²²⁵ *Palotás E.*: *A nemzetállamiság alternatívái a Balkánon a 19. század végén-20. század elején.* Bp., História Szerk. MTA-TTI 1999. 7. p. A későbbi görög kerületek közül Drámában csak 15%-os, Szalonikiben 28%-os, Kavalában 29%-os volt a tényleges görög jelenlét 1912-ben. Ez 1926-ra sorrendben 97, 80, 100%-ra nőtt a népességcsereknél és elmenekülőknél köszönhetően. A monasztiri körzetben 30 évvel a századforduló előtt csak a lakosság 1/3-a vallotta magát bolgárnak.

„gyakorlóterepe” lett, így a terület „ütközőzónává” válva a nagyhatalmak befolyását növelte a félszigeten, ami egyre nagyobb beavatkozást jelentett a balkáni államok belpolitikájába is.

2.1 táblázat. Macedónia etnikai viszonyai különböző összeírások szerint

Lakosság (1000 fő)	Török	Bolgár	Görög	Albán	Vlach	Zsidó	Cigány	Szerb	Összesen
Bolgárok szerint (1900)	500	1033	228	128	80	68	54,5	500?	2258
Szerbek szerint (1889)	231	58	201	165	70	66	29	2048	2870
Görögök szerint	634	332	654	-	25	53	9	-	1725
Török (Hilmi pasa, 1904)		560	650						
Török (1906, Hilmi pasa)	423	178	259					13	950
Törökök szerint (1906)	1145 muzulmán	626+pomákok	633	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	0	2300
Szerb (Spiridon Gopcevic)	225	50	222	80	0	?	?	1600- 2000	2200
Bolgár kormány	132	1038	429	0	0	80	?	0	2871?
Bolgár (Vaszil Kancsov)	495	1178	211	115	0	0	?	0	2000
Görög (Kleantisz Nikolaidisz)	620 albánokkal	200	650	0	50	80		250	1820
Görög (Kleantisz Nikolaidisz), 2		656	454					576	1686
Francia (Gersin)	500	1182 szláv	228	28	80	67	?	1182 szláv	2085
Olasz	300	450	250	300	375	100	?	50	1825
Macedón	400	1950 szláv	270	210	105	45	30	1950 szláv	3000
Pétervár (1899)	800	1200	220	?	?	?	?	?	2220
Brancsov, bolgár		1172	190						

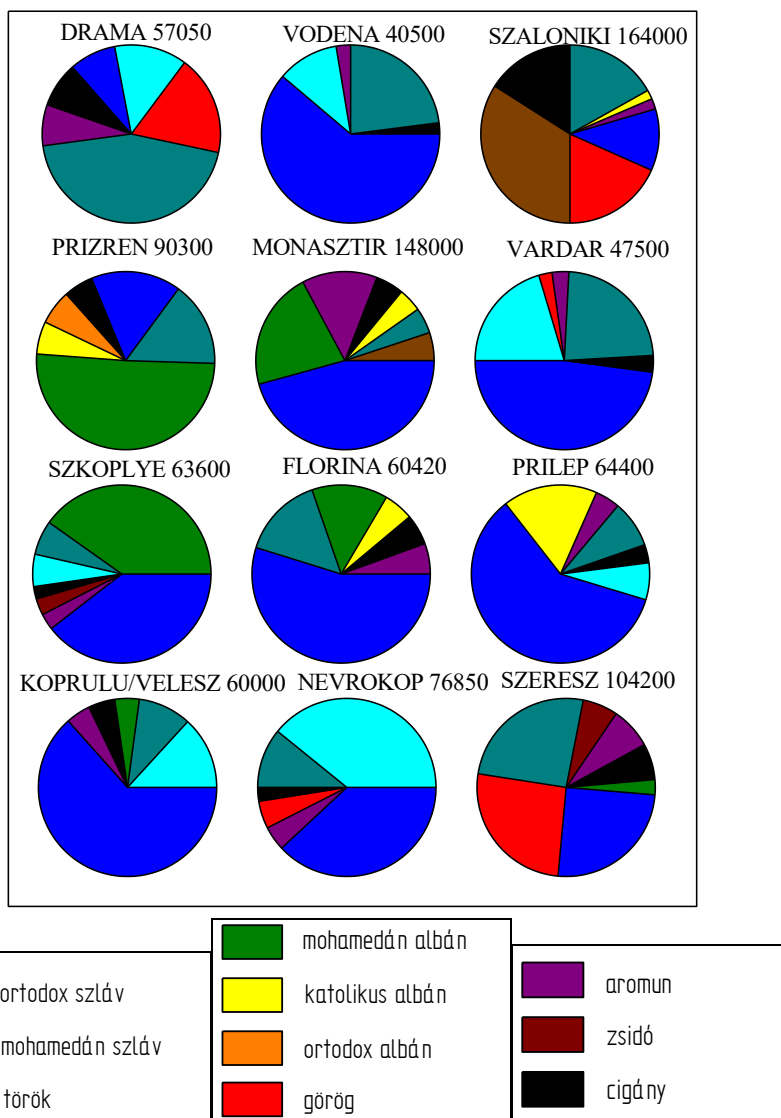
Forrás: Carnegie, pp. 28-30., Jelavich, B., 85. p. és Lörinc P. 163. p. A török összeírás felekezetek szerint történt, így a patriarchátushoz tartozó szerbek és görögök nem különültek el. Az etnikai szerveződések tiltása miatt a propaganda vallási alapon működött.

1893-ban Macedóniában megalakult az IMRO (Belső Macedón Forradalmi Szervezet), ami Macedónia területi, politikai autonómia iránti törekvéseinek gyökerét jelentette. Legfőbb ellenfele az 1895-ben Bulgáriában megalakult Külső Macedón Szervezet, más néven a Legfelső Bizottság volt (verhovisták), amely az autonomista IMRO-val ellentétben egész Macedónia Bulgáriához csatolásáért küzdött. Az IMRO politikailag helytelennek vélte Macedónia bolgár annexióját, félvén a szomszédok étvágyától, mely valószínűleg a vilajetek feldarabolásához vezetett volna, eleinte egy délszláv föderációban képzelte el Macedóniát, majd később az önállóságot propagálta: „Macedónia a macedóniaiaké”.²²⁶ A

²²⁶ Paounovsky, V.: The Bulgarian Policy on the Balkan Countries and National Minorities 1878-1912. In: Construction and Deconstruction of National Histories in Slavic Eurasia. Hokkaido, 2002. pp. 336. ill. Carnegie, p. 39. A fegyveres harc módszereinek megítélésében is komoly különbségek mutatkoztak a két szervezet között. A verhovisták az általuk toborzott, és Bulgária területéről átdobott csetákat arra kívánták felhasználni, hogy kisebb helyi konfliktusokat provokáljanak ki, amelyek a török megtorló intézkedések miatt előkészíthetik az európai hatalmak közbelépését. A „belső szervezet” a fegyveres erejét ezzel szemben egy, a lakosság tömeges részvételén alapuló, s egész Makedóniára kiterjedő össznépi felkelés katonai támogatására kívánta felhasználni. Palotás E.: A nemzetállamiság ... 8-9. pp.

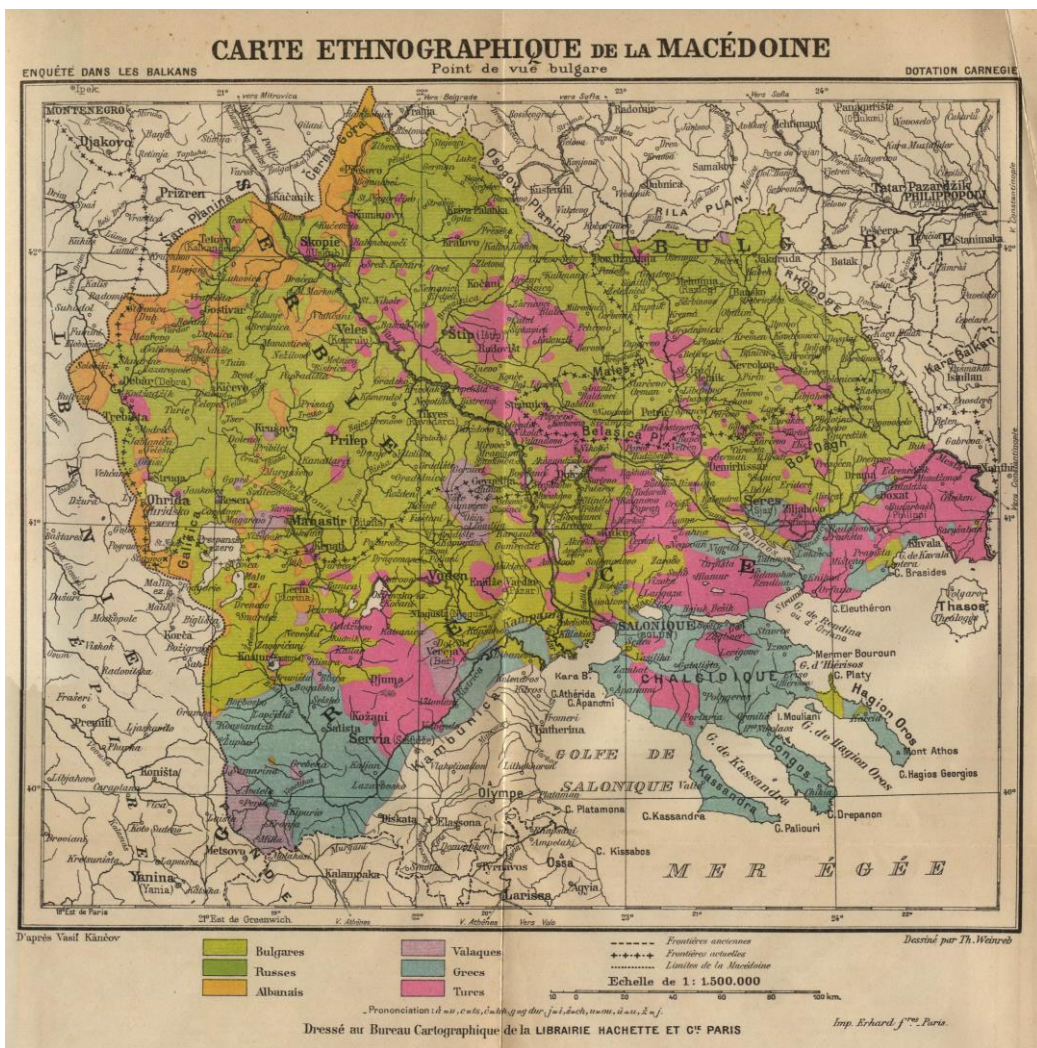
Legfelső Bizottság megalakulását a bolgár hadsereg üdvözölte, mivel igen sok macedón szolgált a hadsereg tisztikarában, amely így egyre inkább átpolitizálódott, ugyanúgy, mint a görög és szerb. Ez a demokratikus deficit befolyásolta az események kimenetelét, és egyben a polgári kormányzat csődjét, a balkanizáció kezdetét jelentette. 1896-ban a hasonló jellegű görög *ethniki hetairia* emberei, majd a turkofil hellén *organosis* tagjai is megjelentek Macedóniában.²²⁷ A bolgárok először a nagyhatalmak segítségét kérték, s csak 1897 után léptek fel agresszíven szervezeteiken keresztül.

2.1. ábra. Macedónia közigazgatási egységeinek etnikai viszonyai és lakosságszáma (1912)

²²⁷ Horváth J., 24. p.

2.2. ábra. Macedónia etnikai térképe a XX. század elejéről (bolgár változat)

Forrás: Carnegie

2.2 táblázat. A bolgár pártrendszer átalakulása

1883-ban	1904 körül	
Liberális Párt	Ruszofilok (Cankov)	Progresszív Párt (Danev)
	Liberális Párt (Radoszlavov)	Demokrata Párt (Karavelov, Malinov)
		Liberális Párt (Radoszlavov)
		Nemzeti Liberális Párt (Sztambolov, Petrov, Genadiev)
Konzervatív Nemzeti Párt (Sztoilov, Grekov, Nacsovics)	Konzervatív Nemzeti Párt (Sztoilov, Grekov, Nacsovics)	Ifjú Liberális Párt (Toncsev)
		Bolgár Népi Földműves Szövetség (Sztambolijszki)

Forrás: Wagner, H., pp. 22-66. alapján

2.3. ábra. Macedónia etnikai viszonyai a XX. század elején (szerb változat)

Forrás: Carnegie

2.3 táblázat. A bolgár pártok politikai orientációja

Párt neve és vezetőik 1912-ben	Sajtóvisszhang	Orientáció
Progresszív Párt (Danev)	Békepárt	Oroszbarát
Demokrata Párt (Malinov)	Nemzetiek (háborús párt)	Mérsékeltlen osztrák- és oroszbarát
Liberális Párt (Radoszlavov, Toncsev)	Nemzetiek (háborús párt)	Német és osztrákbarát
Nemzeti Liberális Párt (Genadiev)	Nemzetiek (háborús párt)	Osztrákbarát, korábban törökbarát
Konzervatív Nemzeti Párt (Gesov, Nacsovics)	Békepárt	Mérsékeltlen orosz és törökbarát

Saját szerkesztés a PN. és a Mir alapján

2.4 táblázat. A propaganda eredményei Macedóniában 1901-re

	iskola	tanár	diák
bolgár	785	1220	40000
szerb	178	321	7200
görög	924	1400	57500

Schurman, J. G. alapján

Az 1897-es Goluchowski-Muravjov egyezmény és az 1897-es szerb-bolgár megállapodás lépésekre sarkallták a török kormányt. A macedóniai reformokkal a szultán Husszein Hilmi pasát bízta meg, aki az „oszd meg és uralkodj” elve alapján kijátszotta egymás ellen a bolgár és görög bandákat, aminek csak az lett az eredménye, hogy még több csoport jött létre ott is, ahol eddig nem volt. Ahelyett, hogy a török kormány barátságos lépéseket tett volna Bulgária felé gazdasági kijáratot biztosítván az Égei-tengerre, miként azt az angolok javasolták, a Porta inkább a macedóniai népek rivalizálásában segítette őket, tudván, hogy Szerbia és Görögország úgyszólván meg fogja akadályozni a bolgár terveket.²²⁸ 1897 táján új bolgár püspökségek alakultak a szultán támogatásával, jutalmazva, hogy a bolgárok nem támogatták a görögöket a törökök elleni háborúban. Ez a felfogás végeredményben sikerhez is vezethetett volna, csak azzal nem számolt a Porta, hogy a három balkáni államnak mindig lesz egy közös ellensége: az, amelyik Macedóniát éppen birtokolja, és mivel egyedül gyengék, előbb-utóbb rákényszerülnek az összefogásra.

A győztes thesszáliai háború után Abdul Hamid minden engedményről megfeledkezett. A macedóniai helyőrség létszámát hamarosan 200 ezer főre emelték, de ennek a lépésnek sem sok foganatja volt, s 1898-1902 között összesen 132 konfliktus robbant ki 512 áldozattal a belső szervezet és a török reguláris erők között.²²⁹ Bár a szervezet egyik vezetőjét, Goce Delcevot a törökök elfogták és kivégezték, az IMRO-nak – reagálva a rivális verhovisták 1902-es sikertelen felkelésére, - mégis sikerült kiűznie a 1903-as Illés-napi felkelést. Kruševóban egy rövid életű köztársaság jött létre, de a törökök végül leverték a megmozdulást, mert elmaradt a nagyhatalmak támogatása. Ezzel zárult a macedón autonómia-törekvések első szakasza.

A macedón kérdés *második szakaszát* (1904-1907) az európai hatalmak beavatkozása jellemezte a török közigazgatásban. 1903-ban a nagyhatalmak segítségének elmaradása látszólag azzal volt igazolható, hogy Lamsdorff orosz és Goluchowski osztrák külügyminiszterek – a status quo jegyében – közös tervet dolgoztak ki a koszovói, monasztiri és szaloniki vilajetek igazgatásáról, melyben egy 3 éves mandátummal megbízott keresztény főfelügyelő kinevezését és nemzetközi csendőrség felállítását javasolták, és amelyet a törökök február 23-án, tehát még a felkelés kezdete előtt elfogadtak. A felkelés leverését követően ezek alapján született meg októberben a *műrzszegei program*, melyben II. Miklós és Ferenc József elhatározták, hogy nagyhatalmi (orosz-osztrák) irányítás alatt álló külföldi tanácsadókat és rendfenntartókat küldenek a térségbe. A megállapodás egyik pontja azt is kimondta, hogy Macedóniát etnikai alapokon körzetekre osztják, de ez sosem

²²⁸ A Porta először a görögök ellen lépett fel, s bátorította a bolgár propaganda kiterjesztését és az ohridi, üszkübi (1891), veleszi, nevrokopi (1894) majd a monasztiri, dibrai és sztrumicei püspökségek létrehozását (1898). A vitatott vilajetek autonóm Macedóniává való szervezésére a többi állam úgy tekintett, mint az első lépésre, amely a Bulgáriával való egyesüléshez vezet. Ezért Görögország és Szerbia érdeke az volt, hogy Macedóniát osszák fel, s eszköztárban a nagyhatalmi reformfolyamat hátráltatása is szerepelt. Erre példa a 1897-es szerb-bolgár szövetség.

²²⁹ *Carnegie*, p. 33.

valósult meg. 1905-ben ugyancsak a nagyhatalmak flottatüntetése – Ripper osztrák-magyar admirális vezetésével – vette rá Törökországot, hogy a három macedón vilajet jövedelmét az államadosságra eső rész levonásával a terület szükségleteire fordíthassák, végül a Porta Macedónia pénzügyeinek nemzetközi felügyeletébe is beleegyezett.²³⁰

A műrzstegi program egy nagyhatalmi érdekeket szolgáló, nagyhatalmak közötti kompromisszummá vált, nem pedig egy probléma valós megoldási kísérlete volt.²³¹ Kisállami szemszögből ez különösen igaz, jóllehet az eredeti jó szándék kétségbevonhatatlan. A macedón helyzet instabilitására jellemző, hogy a politikai gyilkosságok száma 1904-re elérte a havi 100-as átlagot. 1905-1911 között pedig a magukat bolgárnak vallók száma 1,2 millióról 1 millióra csökkent Macedóniában.²³² 1903-ig a macedónok úgy vélték, a bolgár állam nélkül, önfelszabadítással is kivívható a függetlenség az olasz mintájára, így egyenrangúak lehetnek a balkáni államokkal, s nem kellett volna felosztástól vagy betagolási kísérletekről tartaniuk. 1903 viszont bebizonyította, hogy a törökök képesek úrrá lenni a belső zavarokon, ha elmarad a szomszédok és a hatalmak beavatkozása. 1912-re pedig Bulgária látta be, hogy sem a forradalom, sem a reform nem hozhat eredményt a macedón kérdés bolgárok számára kedvező - azaz Macedónia Bulgáriához csatolását eredményező megoldásában, - csak a háború. A két érdek így lassan találkozott.

A macedón válság *harmadik szakaszát* ismét a bandák tevékenysége uralta: ez tulajdonképpen az ifjútörök reformkísérlettel vette kezdetét. A szaloniki török helyőrség az 1908-as második revali találkozóból²³³ és a Curzon-memorandumból - mely Ázsiában Mekka központtal szervezte volna újjá a birodalmat és az európai részeket felosztotta volna a hatalmak között - azt a következtetést vonta le, hogy a nagyhatalmak minden útonmódon a Törökország belügyeibe való beavatkozás lehetőségeit keresik, nem pedig a szövetségét. A beavatkozás elkerülése csak akkor lehetséges, ha a reformok nemcsak kielégítik az európai közvéleményt, de egyben meg is erősítik Törökországot.

Az ifjútörök forradalom sikerét követő lelkesedés – nemcsak egyes hatalmak ellenséges fellépése és a területvesztés miatt – hamar alábbhagyott. Az Egység és Haladás Pártja ugyanis teljes, nyugati értelemben vett egységet akart megvalósítani egy olyan birodalomban, mely összetételénél és történeti fejlődésénél fogva híján volt minden egységnek.²³⁴ A nyugatnak való megfelelés alapján hirdették meg a birodalom minden

²³⁰ Jelavich, B., II. 88. p.

²³¹ Gibbons, H. A.: The New Map of Europe. London, Constable, 1914. pp. 165-166. Műrzsteg esetében felmerül a kérdés, hogy a macedón reformok kivitelezése valóban az osztrák-magyar balkáni hegemonia megszerzésének eszköze volt-e. Gibbons véleményével ellentétben más megközelítés is létezik. Ez volt az első eset, hogy tényleges nagyhatalmi közreműködéssel vezettek be reformokat Törökországban. Az osztrák befolyás nem a kolonializmust és expanziót szolgálta, hanem a Balkán európaizálását. Az is megfontolandó, hogy az osztrák-magyar balkáni jelenlét, amíg erőteljes volt, korlátozta a pánszlávizmus és germanizmus közti konfrontáció lehetőségét a félszigeten (A Monarchia félig szláv, félig germán jellegű állam volt; egy kísérlet a két nép együttélésére). Szembetűnő az osztrák-magyar külpolitikai koncepció eltérése a franciától, melynek a lényege az autark kis nemzetállamok megerősítése volt, hogy a területen ne valósuljon meg a gazdasági integráció a Monarchia vezetése alatt. (Ez az első világháborút követő rendezésekben is tükröződik.). Az előbbi eset ugyanis kedvezőbb egy nagyhatalom számára a gazdasági behatolást és a költségek megtérülését illetően.

²³² Carnegie, pp. 32-35. és *Balkanszkata vojna 1912-1913*. Szofija, Dărzsavno Voенno Izdatelsztvo, 1961. p. 40.

²³³ A nagyhatalmak követelték beleszólásukat a macedóniai török kormányzó kinevezésébe.

²³⁴ Balanyi, Gy., 255-256. pp. A kormány látszólag modernizációs indítatásból 1909 augusztusában törvényt hozott a teljes egyesülési szabadságról, de ugyanakkor eltörölte az etnikai alapon szerveződő társaságok létesítésének lehetőségét, ami valójában a birodalom homogenizációjának veszélyét hordozta magában. Ezzel a lépéssel ugyan megszűntek Macedóniában a fegyveres önvédelmi testületek törvényes működésének alapjai, de maguk a bandák nem tűntek el.

lakóját azonos jogokkal felruházó politikai nemzet fogalmát, annak centralizáló és nyelvi homogenizációt hirdető formáját. Az ifjútörökök radikalizmusát kétségkívül befolyásolta az ellenforradalom és a szeparatizmus szinte állandó veszélye, mely megnehezítette a reformfolyamatot, s az, hogy minden szomszédos ország be akarta bizonyítani: a birodalom életképtelen.²³⁵

A törökök azzal érveltek, hogy az ifjútörök vezéreszme, a nacionalizmus - a nyugatias mintákon alapuló liberalizmus mellett - a balkáni nacionalizmus adaptációja, természetes válaszreakció, hiszen a balkáni népek szeparatizmusuk miatt visszautasították az alkotmányt, mely egyenjogúságukat biztosította, és továbbra is feudális privilégiumaikhoz ragaszkodva elutasították azt, hogy ottománoknak tekintsék őket. Így **a küzdelem átvitt értelemben az alkotmányos liberalizmus (liberálnacionalizmus) és a balkáni etnikai nacionalista szeparatizmus között zajlott.**²³⁶ A krétaiak görögök akartak lenni, s nem alkotmányt követeltek. A decentralizáció és autonómia ezért hamarosan az ifjútörök nézetekkel teljesen ellentétessé vált, s az ottomán-tudat fejlesztése helyett immár nemzetállam kiépítésére törekedtek, ami viszont lehetetlennek tűnt.²³⁷ Az ifjútörök rezsim azzal, hogy egy homogén török államot akart létrehozni, ahol a török az államnyelv, olyan helyeken is felszította nacionalizmus lángját, ahol ez eddig elképzelhetetlennek látszott (Jemen). Az ifjútörökök ugyan azzal érveltek, hogy Európa nyugati fele is leszámolt kisebbségeivel,²³⁸ csakhogy ott a homogenizáció évszázadok alatt, az abszolutizmust kísérő polgárosodás és gazdasági fellendülés mellett ment végbe (és ott is forradalommal végződött), nem pedig néhány év alatt egy csödközeli helyzetben lévő országban.

Mivel korábban a muszlimok a sorkötelezettség miatt gazdaságilag hátrányba kerültek a gyarapodó keresztényekkel szemben, Sefket pasa hadügyminiszter az utóbbiakra is kiterjesztette a katonáskodási kötelezettséget, viszont eltörölte a kharadzst, a keresztényeket sújtó fejadót. Ezzel viszont újabb törésvonalként a hadseregben megjelent az ifjútörökötörök szembenállás mellett a muzulmán-keresztény ellentét is. Mivel a török alkotmány kimondta a közsiskolák állami felügyeletét – amely különben szintén modern felfogás volt, - így megtiltották a nemzeti alapon szerveződő iskolák működtetését, főleg ha külföldi pénzből tartották fenn magukat. Mikor az Amerikából visszatérő szlávok elkezdtek felvásárolni a földeket a mohamedán földesuraktól, az állam gyorsan felvásárolta az eladó birtokokat, s aztán szétosztotta azokat a muhadzsiroknak, a boszniai menekülteknek, akik félkatonai alakulatokat hoztak létre. 1909 novemberében bandaellenes törvények születtek, melyek lehetővé tették egész falvak felelősségre vonását, amennyiben egy lakóról bebizonyosodott, hogy terrorszervezet tagja, vagy támogatója, vagy akár csak ismeretlen helyen tartózkodik. *Carnegie*, p. 37. és *Balkanszkata vojna...* p. 53. Az ifjútörök alkotmány kimondta, hogy vallásától függetlenül minden állampolgár egyenlő, így a görög kisebbségnek védelmet nyújtó, ugyanakkor a Megali Ideát szimbolizáló, az államra veszélyt jelentő patriarchátus különállását is fel akarták számolni, hiszen az egyházi autonómiát és a privilégiumokat feudális csökevénynek tartották. A görögkeleti vallás és a konstantinápolyi pátriárka ellen irányuló támadásokkal a mozgalom a turkofil *organosist*, a bolgárellenes helléneket is elhidegítette magától. A muhadzsirok letelepítése és Koszovó albánosításának folytatása pedig a szerbeket idegenítette el, akik válaszul az ifjútörökök ellen támogatást ígértek az albánoknak, az albánok ellen pedig Montenegrót biztatták fel, hogy csökkentse aspirációikat a Szandzsák felé.

²³⁵ *Miller, G.*: The Straits: British Policy towards the Ottoman Empire and the Origins of the Dardanelles Campaign. 2004. www.dardanelles.co.uk. 8. fejezet. Lásd az ifjútörök Taalat bég nyilatkozatát.

²³⁶ Lásd: *Demeter G.*: The Views of the Young Turks and Conservatives about Foreign and Domestic Politics before the Balkan Wars: Historiographical Overview. Pisa, CLIOHres.net TWG 6, 2006. pp. 195-205. www.clioHres.net. Az alkotmányos liberalizmusra példa az ifjúoszmánok és az 1911-es disszidens liberálisok felfogása, a liberálnacionalizmusra a radikális ifjútörököké. A szeparatizmus etnikai jellegét fontos hangsúlyozni, hiszen az 1860-as évek kisállami törekvéseire inkább a liberálnacionalizmus elnevezés illik, az I. Balkán Szövetség idején ebbe még beletartozott a szlávok részéről az etnikai sokszínűséget toleráló balkáni föderáció gondolata (a görög Megali Idea viszont inkább a birodalmi gondolat továbbvivője volt), ami a második Balkán Szövetség korára már egyáltalán nem volt jellemző.

²³⁷ Az ifjútörökök nagy része macedóniai muzulmán volt, s éppen Macedónia veszélyeztetettsége miatt voltak elvakult fanatikuskok. A székhelyük és katonai támogatóik is Szalonikiben voltak: ez megmagyarázza ellenségességüket a Balkán Szövetséggel szemben.

²³⁸ *Gibbons, H. A.*. pp. 185-186.

Bár 1908 után az egyik legbefolyásosabb macedón vezér, Szandanszki komitácsi csoportja az ifjútörök forradalom hatására letette a fegyvert, sőt az ellenforradalom leverésében is segítettek a macedónok, az ifjútörökök türelmetlen nacionalizmusa hamar kiábrándította őket. A nagyhatalmak, szintén bízva az ifjútörök reformokban, kivonták a csendőrséget a területről.²³⁹ Ettől kezdve ismét elszaporodtak az ifjútörökök és a muhadzsirok elleni merényletek. 1910-ben a macedón bandavezérek felkelést robbantottak ki, mely kellő lakossági támogatás nélkül gyorsan összeomlott.²⁴⁰

1911. október 31-e után ezért a belső szervezet ismét a terror eszközéhez nyúlt, magára vállalva a felelősséget minden törökellenes megmozdulásért. Új politikájuk nyitányként macedón aktivisták 1911. december 11-én bombát dobtak Isztipben egy mecsetre, ahol néhány muzulmán megsebesült. A feldühödött tömeg az utcára vonult és mészárolni kezdte a keresztényeket, aminek 25 halott és 169 sérült lett a következménye. 1912 augusztusában megismétlődtek az események, ezúttal Kočániban. A merénylet során négyen haltak meg, az ezt követő mészárlásnak viszont 150 macedón halálos áldozata volt és 250-en megsérültek. Hasonló esemény játszódott le Dojranban szeptember 10-én, ami a 80 sérült mellett 13 ember életét követelte. Eközben Kičevóban minden provokáció nélkül 80 keresztényt mészároltak le a muhadzsirok.²⁴¹ Az első merénylet a szerb-bolgár tárgyalások menetére volt nagy hatással, a többi pedig a Balkán-háború kitörésének időpontját befolyásolta.

Az IMRO és a verhovisták ekkor egy célt tartottak szem előtt: kiprovokálni Bulgária beavatkozását, még ha ez háborúhoz vezet is. A bolgár politikusok megfenyegetésétől sem riadtak vissza. Ráadásul a szervezet sok tagja a bolgár parlament soraiban ült. Nyikolaj Hartwig belgrádi orosz követ még 1912-ben is ezt jelentette fölöttesének: „*Ferdinánd, hogy a Monarchiát megnyerje, ellenezte a Szerbiával kötendő szerződést, mert a kormányzat, félve a macedón szervezet bosszújától, sosem menne bele, hogy Macedónia ügyében engedelményeket tegyen.*”²⁴² Gesov bolgár miniszterelnök viszont a merényletek hatására határozta el, hogy „...a macedón kérdést ki kell venni a az IMRO kezéből, ahogy Cavour is kivette az olasz egység kérdését az olasz forradalmárok kezéből.”²⁴³ A megnyilatkozás jellege és az események, illetve a forradalmi és kormányzati módszerek párhuzamossága nem véletlen: az olasz Risorgimento eszméi, az önerőből történő felszabadulás már az 1860-as években hatással volt Botev és Rakovszki elképzeléseire is. Az olasz út adaptációja egy aktívabb bolgár Balkán-politika nyitányát jelentette. Az 1903-as felkelés sikertelensége után végleg kettészakadt IMRO jobb szárnya (A. Protogerov, T. Alexandrov, Darvingov, D. Rizov, P. Csaulev, H. Matov) a Bulgáriával való egyesülést hangoztatta, a Jane Szandanszki vezette szereszi balszárny, mely 1908-ban még az ifjútörököket is támogatta pedig 1912-re ideiglenesen félretette az autonómiáról szóló elképzelést, úgy véelve, hogy a Bulgáriához csatlós jobb megoldás a felosztásnál. A balszárny egyébként sem talált kedvező

²³⁹ Malinov bolgár kormányfő úgy vélte az egész ifjútörök mozgalom csak trükk, hogy a nagyhatalmak beavatkozását korlátozzák, s ilyen értelemben sikeres is volt. Ennek viszont meg lettek a szomorú következményei. Paounovsky, V., p. 340.

²⁴⁰ Ekkorra a cseták elvesztették vonzerejüket a törökök és a bandák részéről a polgári lakosságot ért gyakori retorziók és repressziók miatt. Inkább terrorszervezetre hasonlítottak a bandák, mint a függetlenségi harc hőseire.

²⁴¹ Helmreich, E. C., p. 37.

²⁴² Idézi uő., p. 38. Az eredeti forrást lásd: *Krasznij Arhiv*, VIII. Nr. 7.

²⁴³ Gueshoff, I. E.: *The Balkan League. / L'Alliance Balkanique.* (Guéchoff) London, Murray, 1915. p. 19. Lásd: *Bodnár E.*: Mazzini, a szlávok és a keleti kérdés. In: *Italianistica Debreceniensis.* Szerk.: Madarász I. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2006. XIII. 25-33. pp.

megítélésre a kisállamok törekvéseinél, mivel demokratikus, földosztást szorgalmazó elképzeléseit a tradicionális elit nehezményezte. Ezért a helyi elit sokszor mindent megtett, hogy Macedóniát ne a bolgárok, s még inkább ne az IMRO szabadítsa fel, ami jelentős következményekkel járt egyes városok birtoklása szempontjából.²⁴⁴

Miközben a Balkán Liga Törökország megtámadására készült, és részben szerb biztatásra kitört az újabb albán felkelés, Monasztirban 1912 júniusában – bár a kormány törvényt hozott a politikai tevékenységet kifejtő katonák elbocsátásáról és 2-4 hónapos bebörtönzésükről²⁴⁵ – katonai felkelés tört ki az ifjútörökök ellen. Mahmud Sefket, majd a Szaid-kormány is lemondott. A régi rend hívei szövetkeztek a liberálisokkal (Szabadság és Egység Párt), mely az Egység és Haladás Pártjának központosító törekvéseivel szemben decentralizációt hirdetett és kormányt alakítottak.²⁴⁶

Az ifjútörök nacionalizmus a birodalom leghűbb támaszait, az albánokat is maga ellen fordította. A közigazgatásilag egységes albán terület hiánya, a görög és a szerb nacionalizmus előretörése veszélyt jelentett az albán nemzetre nézve, melynek nacionalizmusát maga II. Abdul Hamid is szította, hogy megállítsa a szlávokat. Az albán nemzettudat viszont kihívást jelentett az uniformista ifjútörökök számára. A konzervatív albán vezetők a vilajetek egyesítését követelték, de megtartották volna a törököt hivatalos nyelvként. A radikálisok viszont albán hivatalos nyelvet akartak.²⁴⁷ Vezetőjüket, Hadzsi Mulla Zekát a törökök 1902-ben kivégezték. Válaszul 1905-ben létrejött a Bizottság Albánia Felszabadításáért, mely Bajo Topulli vezetésével gerillaegységeket hozott létre, s meggyilkolták a koricaai görög metropolitát, ami tovább fokozta a törökellenes görög érzelmeket. A gyakovai, prizreni és ipeki ulemák elleneztek a Törökországtól való különválást, sokan viszont az autonómiáért harcoltak. „*Az albán autonómia voltaképp az adómentesség és a nem katonáskodás autonómiáját jelenti: ösztönyszerű fellázadása egy népnek, amely semmit sem kap, se anyagi, se szellemi kultúrát a török államtól – ez ellen az állam ellen.*”²⁴⁸

A katonáskodás és adózás erőltetése miatt a Ljuma-vidéken tört ki lázadás 1909-ben. A következő tavasszal a szerb határ mellett élő mohamedán albán törzsek kezdték el a küzdelmet, Issza Boletini irányításával. 1911-ben ismét lángban állt Albánia, részben a Fekete Kéz tevékenységének köszönhetően. Tartani lehetett attól is, hogy a malisszorok által ösztökélt Montenegró is hadba lép. A szultán a felkelőknek általános amnesztiát adott, adócsökkentést hajtott végre, megígérte a latin-görög betűs írás használatát és a nemzeti iskolák létesítését, s visszahívta a török haderőt.²⁴⁹ A malisszorok és mirditák behódoltak, de 1912 tavaszán a felkelés újra kitört. A felkelők követelték az ifjútörök kormány menesztését. Július 17-én a priština-i kajmakám elmenekült a felkelők elől, a gyakovai és prizreni helyőrség megtagadta a harcot. Bardovca mellett a törökök 520 embere,

²⁴⁴ Legújabban a görög történészek is elismerik, hogy Szalonikit a bolgár sereggel küzdő macedón cseták szabadították fel. De Haszán Tahszin pasa szándékosan a görögöknek adta meg magát, mert a város környékén jelentős csiflik-nagybirtokai voltak: ha a város bolgár terület lesz, akkor az IMRO felosztja a földet, a görög államban azonban dívott a nagybirtok. (Dimitrisz Michalopoulosz közlése az IRCICA 2012 októberében a Balkán-háborúk kitérésének 100. évfordulója alkalmából rendezett konferenciáján.)

²⁴⁵ Helmreich, E. C., p. 94.

²⁴⁶ Pogány J.: 16. p. V. Mohamed az ötörök Tevfik és Muktár pasákat bízta meg a kormányalakítással. A hadügyminiszter Názim, a miniszterelnök a 87 éves Kiamil pasa lett. A konzervatív török kormány további tagjai Gabriel Noradunghian – külügyminiszter; Zia – pénzügyminiszter; Husszein Hilmi pasa – igazságügy; Mahmud Muktár pasa (az előbbi fia!) – tengerészet; Ferid pasa – belügyminiszter.

²⁴⁷ Jelavich, B., II. 81. p.

²⁴⁸ Pogány J., 1913. 19. p.

²⁴⁹ Balanyi Gy., 268. p.

Gyakorában 4 tiszte és 200 embere a tüzésséggel együtt átállt a felkelőkhöz. Ez már a török sereg agóniáját mutatta, éppen a Balkán-háborúk előestéjén!²⁵⁰

Mivel júliusban az albánok által gyűlölt ifjútörök kormány megbukott, a felkelők hajlandóak voltak tárgyalni: felsőbb iskolák állítását, albánul értő hivatalnokok alkalmazását, a lakóházak felépítését követelték. A törökök mindenbe beleegyeztek, de követelték a fegyverek kiszolgáltatását. A felkelők 12 ezer embere válaszul augusztusban elfoglalta Üszküböt, ami viszont Bulgáriát és Szerbiát riadóztatta, így Törökországra újabb oldalról nehezedett nyomás. A Porta megígérte, hogy Janinában, Üszkübben, Szkutariban és Monasztirban felső iskolákat állítanak fel, de nem volt hajlandó belemenni a katonai szolgálat csökkentésébe és a fegyverek kiadásába. Iszmail Kemál bej albán adminisztrátorokat nevezett ki a görögök és törökök helyére, amit a keresztény és muzulmán albánok is elfogadtak. Észak-Albániában viszont tovább folytak a harcok. A Balkán-háború kitörésekor Nikola, a montenegrói uralkodó a malisszorok megnyerésének céljából megígérte, hogy nem kebelezi be a „felszabadított” albán területeket, ezért az albánok kezdetben mellálltak és segítettek, de hamar kiderült, hogy Montenegrónak mások a tervei.²⁵¹

Az albánok követelése az volt, hogy egy vilajetben egyesítsék az albán területeket, albán adminisztratív nyelvvel. Lamprosz Koromilasz görög külügyminiszter ezért elutasította az 1912-es felkelés támogatását.²⁵² Görögország elismerte, hogy az elbasani, díbrai, prizreni, pristinai és ipeki szandzsák albán jellegű, és a jövőben létrehozandó autonóm albán területekhez tartozik - ezzel a szerbek igényeit csorbítva - de a valonai, prevezai, janinai és argirokasztrói szandzsák esetében a terület görög jellege miatt ezt megtagadták. Nagy jelentőségű lépés volt az autonóm Albánia igényének kimondása éppen a Balkán-háború kirobbanása előtt: hivatkozási alap volt ez a Monarchiának, hogy fellépjen Albánia létrehozása mellett. (Tulajdonképpen azzal, hogy a Balkán-háború 1911 helyett 1912 végén tört ki, lecsökkent a kisállamok lehetősége Albánia felosztására). Maguk az albánok a janinai és szkutari vilajet mellett a prizreni és a novipazari (!) szandzsákot is az albán autonómiára jogosult területek közé sorolták, a pristinai, ipeki és kalkandeleni, díbrai és elbasani szandzsák mellett, így mind a szerbek, mind a görögök rovására kiterjesztették az autonóm térség tervezett területét.²⁵³

Bulgária politikai instabilitását a rendkívül liberális alkotmány mellett az okozta, hogy a macedón kérdés minden belpolitikai kérdésnél súlyosabban esett latba a szűk létszámú

²⁵⁰ A helyzetet Montenegró fellépése is nehezítette: még 1878-ban odaigérték Nikitának Rjanica (Guszínje, Plava) vidékét, de az albán ellenállás miatt le kellett mondania róla és csupán Dulcignót kapta kárpótlásul. 1911-ben ismét benyújtotta igényét a két városra, és cserébe támogatta volna az albán felkelőket. Mivel Oroszország távol akarta tartani a kis államot a konfliktustól, és annak makacskodása miatt megszüntette a szokásos szubszídium fizetését, Nikita a menekülő albánokon próbálta bevasalni azt, ami végül a montenegrói-albán ellentét kiéleződéséhez vezetett. Mojkovácánál szabályos csata zajlott a törökök és a montenegróiak között. A törökök azt hitték, hogy osztrákok állnak a háttérben, az osztrákok azt, hogy olaszok. Orosz javaslatra egy határrendező bizottság ült össze, de Törökország nem ratifikálta az egyezményt, mert az albán területek Montenegróhoz való csatolása újabb felkeléshez vezetett volna. *Helmreich, E. C.*, p. 91.

²⁵¹ *Swire, J.*: *The Rise of a Kingdom*. London, Williams és Norgate Ltd. 1929. p. 133.

²⁵² *Kondis, B.*: *Greece and Albania 1908-1914*. Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1976. pp. 68-69. és p. 74. A szerző a következő dokumentumra hivatkozik: a Görög Külügyminisztérium Arhívumai (AYE) 1912. No. 176. 1912. május 30. és AYE 1912. B/42. 4353. No. 16693. 1912. június 13.

²⁵³ Követeléseiket illetően az albánok nem voltak egységesek, 3 nagy szárnyba tömörültek: autonomisták, akik szerint az autonómia a függetlenséget készíti elő, ifjútörök-ellenes alkotmányvédők, konzervatívok.

polgári közvélemény szemében, így a mindenkori külpolitikai helyzet határozta meg a belpolitikait is, s ezt csak tetézte a különböző nagyhatalmak befolyása a pártok irányvonalára.²⁵⁴ A macedón problémakör ráadásul nemcsak a területi kérdésből, a bolgár földek egyesítésének problémájából állt, ugyanilyen kihívást jelentett az IMRO és a Külső Macedón Szervezet nyomásgyakorlása a kül- és belpolitikára.²⁵⁵

²⁵⁴ Az igen liberális bolgár alkotmány lehetetlenné tette az uralkodó hatalmának megerősödését, s ez a pártpolitikának kedvezett. Az alkotmányhoz való viszonyulás kezdetben valóban döntően meghatározta a pártok identitását. Mind az alkotmányt támadó Konzervatív Nemzeti Párt, mind az alkotmányt védő Liberális Párt élete az alkotmány módosításával vette kezdetét, de az utóbbi több frakcióra szakadt (**2.2 táblázat**). Az előbbieket az alkotmányról így vélekedtek: „*angol szellemű alkotmány – angol polgárok nélkül, de orosz elektorokkal.*” Idézi Wagner, H.: *With the victorious Bulgarians*. London, Constable, 1913. pp. 44-45.

²⁵⁵ Ferdinánd fejedelem megválasztása után Sztoilov, Grekov és Nacsovcis is miniszteri pozíciókhoz jutottak, Sztambolov tehát jobbra nyitott. Ráadásul Nacsovcis személyében egy turkofil került kormányba. Sztambolov a törökkel való békés együttműködéstől azt remélte, hogy az oroszoknak romlanak, nekik viszont Macedóniában javulnak a pozícióik. Törökbarátságában támogatta Burián István báró, a Monarchia akkori szófiai konzulja és Crispi kormányzata is. A belpolitikai helyzet – tudniillik a liberálisok ekkor kezdik feszegetni Nagy-Bulgária kérdését, hogy csökkentsék Sztambolov támogatását – és az orosz ellenállás miatt egyre erősebb lett az országban a Sztambolov- és a törökellenesség.

Sztambolov bukása után Ferdinánd továbbra is egy sztambolovista liberálisokból és konzervatívokból álló nemzeti kormányt kívánt támogatni. Sztoilov, az 1897-es szerb-bolgár szövetség kidolgozója lett a kormányfő, Nacsovcis a külügyminiszter, Gesov a pénzügyminiszter, de Radoszlavov és Toncev is helyett kapott a liberálisok részéről a kormányban. A konzervatívok – bár nem voltak ruszofilok – barátságos politikát folytattak Oroszország felé. A Sándor herceg detronizálásában tevékenyen részt vett két tiszt kivételével visszatérhetett minden katona, így visszajött Ratko Dimitriev; Cankov, és Karavelov is kiszabadult. Dimitar Rizov is visszatért Brüsszélből, s bár mind Sztoilov, mind Sztambolov politikai ellenfelének számított (vagy éppen ezért), Macedóniába küldték konzulnak. Tevékenységének köszönhetően a macedón mozgalom megélnéül Sztoilov kormányzása alatt: már 1895-ben felkelés tört ki Macedóniában. Bár a felkelést sikerült elfojtani, Sztoilov tudtával és támogatásával Borisz Szarafov, egy macedobolgár tiszt megkezdte az IMRO átszervezését. A hadseregben a tisztek egyharmada macedón volt. A politikai életet befolyásoló szófiai Központi Macedón Bizottság első elnöke Nikolajev tábornok volt, aki Malinov kormányában (1908-ban) a hadügyminiszteri posztot is magához ragadta. Okulva a felkelés kudarcából, a bolgárok 1897-ben szövetségre léptek Szerbiával. Mivel a török kormány nem gördített nehézséget a macedón püspökségek létrehozása elé, a bolgárok cserébe semlegesek maradtak az 1897-es török-görög háborúban.

Sztoilovot 1899-ben a Grekov-Radoszlavov koalíció követte, de Milán exkirály belgrádi visszatérése után a szerb-bolgár kapcsolatok megromlottak. Ekkor kezdték használni ismét Karavelov híres mondását: „*Az út Macedóniába és Szalonikibe Bulgária számára Nišen keresztül vezet.*” Értették mindezt katonai és politikai céllal egyaránt. A demokráta Karavelov hatalomra jutása után 1901-től Danev progresszistái próbálkoztak a macedón mozgalom háttérbe szorításával. Ők inkább a balkáni szláv államok szövetségére kívántak támaszkodni, mint a macedón fegyverekre. Lamsdorff orosz külügyminiszter kérésére Danev bolgár kormányfő feloszlatta ugyan a Bulgáriában szerveződő macedón bizottságokat, de 1903-ban a macedón felkelés mégis kitört, és ebbe a bolgár kormány is belevetett. Ezzel a nagykoalíció felbomlott. Petrov tábornok (a sztambolovisták vezére) kabinetje csak 1904-ben jutott abba a helyzetbe, hogy a törökökkel a semlegességről megegyezzen, és a török csapatok leszereléséért cserében megvonta támogatását a bolgár bandáktól. A kereskedelmi miniszter a macedón Nikola Genadiev lett. Bár az „Ilinden” felkelést leverték, a szintén macedón születésű Rizov vezetésével már zajlottak a szerb-bolgár kereskedelmi és szövetségi tárgyalások. Hogy ezt mennyiben követte volna egy katonai jellegű szövetségkötés, azt nem tudni, de figyelmeztető jel volt, hogy Szavov tábornok 1906-ra ígérte a sereg felkészítését a törökellenes háborúra. Nem volt azonban egység a macedón vezetők között sem, hiszen 1903-tól Szandanszki követői el akarták halasztani az általános felkelést, hogy teljes legyen a felkészültség, míg Borisz Szarafov követői nem vártak tovább. A kialakult helyzettel Petrov kormánya sem tudott mit kezdeni, időt kellett tehát nyerni Szavov számára, ezért Nacsovcisot küldték törökországi követnek, ami az ideiglenes békepolitika győzelme jelentette. Ugyanakkor engedélyezték a Bulgáriában szervezett bandák Macedóniába történő behatolását. Hiába állt viszont készen 1906-ra Szavov hadserege, addigra a nagyhatalmi beavatkozás már korlátozott autonómiát biztosított Macedóniának. Úgy tűnt, hogy a bolgároknak nem lesz ürgyűk beavatkozni a Török Birodalom sorsába. Ennek következtében Petrov is megbukott, s a szintén sztambolovista Petkov követte a miniszterelnöki székben (Wagner, H. pp. 22-66.). 1907-ben a független Sztancsov lett a bolgár külügyminiszter, aki abban reménykedett, hogy az orosz-osztrák együttműködés, melyet Németország is támogat (ez viszont nem volt igaz!), ugyanakkor a britek erősödő beavatkozása meghozza az autonómiát. Dakin, D.: *The Greek Struggle in Macedonia*. Thessaloniki, Inst. For Balkan Studies, 1966. p. 333.

Ezt követően az annexió válság hozta el újra a macedón probléma megoldási lehetőségét: a második sztambolovista kormányzat megbukott és a demokráta Alexander Malinov jutott hatalomra. Izvolszkij hiába tartotta befolyása alatt a hadügyminisztert, Paprikovot leváltották, és Pétervárra küldték nagykövetnek, s 1908-ban mobilizálták

A bolgár kül- és belpolitika kezdettől fogva a berlini rendezés szétrombolására törekedett.²⁵⁶ A közvélemény Macedónia felszabadítását várta, támogatásra csak az a kabinet számíthatott, mely ezt felvállalta. A bolgár belpolitika gyakori kormányváltásaival instabilitást mutatott, amelynek a fentiek éppúgy okai, mint következményei is voltak. Megvizsgálva a kormányon lévő pártok parlamenti támogatottságát, azt tapasztaljuk, hogy míg 1908 elején a 175 képviselőből 150, tehát elsöprő többség sztambolovista volt, a következő parlamentben viszont keresve sem találunk sztambolovistát. 1911-ben, mikor I. E. Gesov és Sz. Danev kerültek hatalomra, csak 1 konzervatív és 3 cankovista képviselő ült a szobranjében, a választások után 79 cankovista és 80 nemzeti konzervatív mellett viszont mindössze 4 demokrata képviselő kapott helyet.²⁵⁷ Hogyan lehetséges ilyen gyors változás?

A válasz abban keresendő, hogy a liberális alkotmány ellenére a csekély társadalmi bázissal bíró pártok (klikkek) nem alulról építkeztek. Az uralkodó kifejezte óhaját, hogy szerinte melyik párt lenne alkalmas kormányalakításra, ez pedig általában kisebbségben volt. A párt kisebbségi kormányt alakított, amely természetesen képtelen volt a parlamentben támogatást szerezni. Erre az uralkodó a minisztertanács döntése értelmében feloszlatta az országgyűlést, a kormány új választást írt ki, amelyen „meglepő módon” az új kormány pártja győzedelmeskedett – egyébként kezdődhetne az eljárás előlről – és végül elsöprő többséget szerezve megkezdte működését a már felállított kormánnyal az élén. A parlament így mindig támogatta a kormányt, a kormány pedig az uralkodó politikáját, hiszen ő nevezte ki a kormányfőt; így sikerült látszólagos stabilitást teremteni. A választáson legtöbb szavazatot kapott párt automatikusan abszolút többséghez jutott. Ferdinánd tehát megtalálta a módját, hogy kijátssza az igen liberális szellemű „oroszkormányt”. Miért volt erre a rendszerre szükség? Trockij szerint Bulgáriának hidakra, vasutakra, fegyverre és seregre volt szüksége – akár a nemzeti idea érdekében, akár modernizációs célokból. Ehhez viszont tőke kell. Tőkét csak külföldi kölcsönökből tudnak szerezni, mert a térség államai tőkeszegények voltak. Kölcsönt viszont akkor kaphattak, ha betartották a Nyugat-Európa által megkívánt parlamentáris játékszabályokat. A politikai pártok közötti váltógazdaság így Ferdinánd szemszögéből annak függvényévé vált, hogy Ausztria vagy az oroszok támogatják-e inkább Bulgáriát, a franciáktól vagy a németektől lehet-e kedvezőbb feltételekkel kölcsönt felvenni. Mivel a támogatók különböző okok miatt gyakran változtak, Trockij szerint a bolgár politika teljesen külföldfüggővé vált, kiszolgáltatottá a különböző külföldi érdekcsoportoknak. Az elképzelhetetlen volt, hogy bár a franciák kedvező feltételekkel kölcsönt adnának, de nincs politikai erő, mely ezt elfogadhatná, mert az uralkodó párt épp franciaellenes. Ilyenkor az uralkodó keresett egy pártot, mely kellően franciabarát, és lecseréltette a kormányt és a parlamentet. Mivel Bulgáriának valójában nincs sem kulturális, sem politikai tradíciója, ezért szükségképpen nyugati mintákat utánoz, és így nem esik nehezére alkalmazkodni.²⁵⁸

A bolgár uralkodó a bel- és külpolitikában egyaránt a „politique d’oscillation” elvét

a Tundzsa-hadosztályt. A bolgárok mégsem használták ki a törökök ellen kínálkozó lehetőséget, mert nem bíztak a szerbek támogatásában – ill. a Monarchia védelmében. *Dakin, D.*: *The Greek Struggle...* p. 333. Ez végül a Malinov-kormány bukását jelentette. Mivel egyik kormány sem tudta magát függetleníteni a macedón problémától, világossá vált, hogy a hatalom megtartása a macedón-kérdés rendezését kívánja meg, a törökök ellen pedig biztosítani kell Szerbia vagy a Monarchia együttműködését.

²⁵⁶ *Paounovsky, V.*, p. 332.

²⁵⁷ *The Balkan Wars. The War Correspondence of Leon Trotsky*, New York, Pathfinder, 2001. (*Trotsky*) p. 78.

²⁵⁸ *Uo.*, pp. 80-82.

követve mindig ahhoz a hatalomhoz fordult, amelytől lehetőség volt némi kölcsönhöz jutni, ez viszont rengeteg kormányváltással járt. Az eredetileg különböző értékpreferenciájú pártok a századfordulóra elvesztették eredeti ideológiájukat: az, hogy egy párt konzervatív vagy liberális, már kiüresedett, a sajtóban immár külföldi támogatójuk, és háború- vagy békepártiságuk után nevezték el őket (2.3 táblázat).

A demokraták 1904-1908 között elleneztek a függetlenség kinyilvánítását, amíg Macedónia nem szabad vagy egyesül Bulgáriával. Azok után, hogy a párt elmulasztotta megragadni 1908-1909-ben a törökellenes háborúra kínálkozó lehetőséget, Malinov kabinetje hamarosan megbukott és a Progresszív és a Nemzeti Párt kapott mandátumot kormányalakításra.²⁵⁹ Keresztülvitték az uralkodó hatalmát erősítő alkotmánymódosítást a liberális extrémisták ellenére, ezzel a király számára lehetővé vált szövetségek kötése a szobranje előzetes hozzájárulása nélkül. Így születhetett meg az 1912-es szerb-bolgár megállapodás is. A közvélemény nem volt tisztában e szövetség részleteivel.

Az ötörök elittel szembenálló két rivális csoportosulás tagjai - az ifjútörökök és a belőlük kiváló liberálisok - abban egyetértettek, hogy a birodalmat vagy a nagyhatalmak szövetségének elnyerésével, vagy reformokkal lehet fenntartani, de elképzeléseik nemcsak, hogy egymással álltak szöges ellentétben, ezzel is további belpolitikai instabilitást okozva, de eme törésvonalak mentén a két nagyhatalmi csoportosulás is szembekerült egymással Törökország sorsát illetően. A liberálisok meghirdette decentralizáció ugyanis a franciák és angolok érdekeivel vágott egybe, akik Törökországot érdekszférákra osztani szándékoztak, míg az ifjútörökök centralizmusa és homogenizációs elképzelései a német vasúti érdekeltségeknek feleltek meg leginkább.²⁶⁰ II. Abdul Hamid lavírozó politikát folytatva úgy vélte, hogy a **status quo fennmaradását maguk a nagyhatalmi (és kisállami) érdekellentétek biztosítják, így szolgálva Törökország túlélését**, így mind a reformok, mind a szövetség felesleges, s egyébként sem bízott a hatalmakban. Birodalma szándékosan nem csatlakozott egy nagyhatalmi blokkhoz sem, az ifjútörökök szerint viszont ez volt az oka a tripoli és balkáni vereségnek. A politikai csoportok közötti rivalizálás a belpolitikai instabilitás növekedéséhez vezetett, ami viszont a nagyhatalmi és kisállami beavatkozás

²⁵⁹ Gesov Konzervatív Pártja Teodorov pénzügyminisztert és Sztefan Bobcsevet delegálta, Nikiforov tábornok pedig berlini nagyköveti rezidenciáját cserélte fel a hadügyminiszteri székre. A Progresszív Pártot Alekszander Ljudszkanov és Dimitar Hrisztov képviselték, vezetőjük, Danev, a szobranje elnöke lett. A progresszisták oroszbarát orientációt képviseltek. Teodorov tehetséges gazdasági szakember volt, aki 1894-ben a szobranje elnöke lett, majd 1896-ban pénzügyminiszter volt. Madzsarov miniszterrel együtt a vasúthálózat fejlesztését kezdték el. Párizsból 1911 nyarán sikerült jelentősebb kölcsönt szereznie, mintegy 50 millió levát. Ennek a kölcsönnek és a megtakarításoknak köszönhetően sikerült 200 millió értékű papírpénzt piacra dobnia, anélkül, hogy elszabadult volna az infláció. Ezzel megélénkítette Bulgária gazdaságát.

²⁶⁰ De a török konzervatívok szempontjából sem alakult kedvezően a helyzet. A törökök korábban nemcsak az orosz-oztrák, de az angol-orosz és angol-francia ellentétre is számíthattak a keleti kérdésben. 1907 után viszont bezárult az antant köre, s az utóbbi két ellentét enyhült. Az új politika szellemében Grey már 1906-ban megszerezte a Sínai-félszigetet a Török Birodalomtól, majd 1907-ben az oroszokkal megosztozott Perzsián. A *Committee of Imperial Defence* 1903 februárjában még azt deklarálta, hogy addig nincs veszélyben a földközi-tengeri egyensúly, ameddig Nagy-Britannia ellenőrzése alatt tudja Egyiptomot, 1907-ben viszont már a Balkánon is érdekeltnek tartotta magát. Az ellentétek – lásd Lansdowne és Salisbury ruszofóbiája - enyhülésére a legjobb példa az A.B.C.-memorandum, mely jóval 1907 előtt (1901-ben) lefektette és népszerűsítette az angol-orosz megegyezés gondolatát. Ha Oroszország tartózkodik minden törekvéstől, amely az egyiptomi status quo megváltoztatását célozza, akkor Nagy-Britannia elismeri, hogy az Oroszország beavatkozása a Balkánon nem sért létfontosságú brit érdekeket. Az ázsiai Törökországban tartózkodni kell a német expanziós tervek támogatásától.

veszélyét növelte meg, amit a három párt leginkább el akart kerülni.

A Balkán Szövetség aktivitását mégis két, nem törökországi esemény váltotta ki - s ilyen szempontból a hatalmak felelőssége vitathatatlan: az egyik a két nagyhatalmi csoportosulás szembenállását kielező második marokkói válság volt, a másik az ebből következő – az 1901-es olasz-francia szerződésből kiinduló – olasz akció volt, mely 1908 után először sértette meg a Török Birodalom területi integritását, és a status quo-t,²⁶¹ **precedenst teremtve az igények háborús érvényesítésére.** Az 1901-es szerződésben Franciaország Marokkó megszerzése esetén Olaszországnak ígerte Tripolit – a Török Birodalom integráns részét. Azon hatalmak egyike, melyek 1878-ban a status quo fenntartására tettek ígéretet, fegyveres fellépésre bízta Olaszországot.²⁶² Az annexió válság annyiban volt más, hogy ott nem következett be hadüzenet az osztrák elképzelések érvényesítésénél, egyébként Tripoli ugyanúgy távol esett a birodalom központjától és kompenzációként fogható fel, mint Bosznia – erre hivatkoztak az olaszok.

1908-1909 igen kedvező lehetőséget biztosított volna a balkáni államoknak, ha Szerbia és Bulgária összefog, és a szerbek a kompenzációt nem a Monarchia, hanem a törökök rovására képzelték el. Ezt azonban akkor a Balkán Szövetség pártfogói, az oroszok és angolok elutasították, a bolgárok pedig nem mertek lépni egy szövetség nélkül, mely legalább azt leszögezi, hogy a felek nem támadják egymást hátba,²⁶³ ezért a Monarchiával kezdtek tárgyalásokba, mint azt bemutattuk.

A líbiai válság a Haldane-misszióval kezdődő enyhülést megakasztotta, és puszkaporos hordóvá tette a Balkánt.²⁶⁴ A marokkói helyzet csak arról győzte meg San Giuliano olasz külügyminisztert és Giolitti miniszterelnököt, hogy eljött a cselekvés ideje, hiszen Franciaország, Anglia és Németország egymással vannak elfoglalva. Barraclough helyesen állapította meg, hogy *„morális szempontból az olasz-török háború talán nem volt ocsmányabb, mint a Marokkó függetlensége ellen indított francia támadás. Marokkó azonban független ország volt, Kiraneika viszont az ottomán birodalom integráns része! A veszély abban állott, hogy amennyiben meg szabad sérteni az egyik helyen az Oszmán Birodalom épségét, úgy meg lehet sérteni másutt is.”*²⁶⁵

A támadás váratlanul érte a törököket is. 1911. szeptember 29-én a török miniszterelnök még így nyilatkozott: *„Olaszország nem ránt kardot, – mert tudja, ha megtámad bennünket, Európa a történelem legvéresebb harcába bonyolódik majd, egy harcba, mely szükségyszerűen követi majd az Oszmán Birodalom tönkretételét.”*²⁶⁶ A következményekben igaza lett, de másnap Tripoli olasz bombázásával mégis kitört a háború. Törökország vezetőinek rövidlátása kihatott az ország állapotára. *„Csak az ifjútörökök álmaiban létezett, hogy Törökország tarthatja*

²⁶¹ Hanotaux, G.: La guerre des Balkans et l'Europe. Paris, Plon-Nourrit et Cie. 1914. p. 112.

²⁶² Lajtor L., 109. p. Sőt ugyanezt tették az oroszok a racconigi találkozó során, a Monarchia pedig az annexió után Tripoli olasz érdekszférába esésének elismerésével. A franciák sem önkényesen, hanem az 1904-es angol-francia antant szövege szerint jártak el Marokkóban, cserébe elismerve az angol jelenlétet Egyiptomban.

²⁶³ Az 1912-es szerb-bolgár megegyezésnek tulajdonképpen ez volt a lényege a bolgárok számára. (A szerbek számára a Monarchia elleni védelem és a tengeri kijárat megszerzése, az oroszok számára pedig a szövetség a Monarchia blokkolását jelentette a térségben). Megkockáztatható, hogy az oroszok számára a Törökország elleni sikeres támadás a Balkán Szövetség részéről azt a hasznot hajthatta volna, hogy Törökország kénytelen az oroszokhoz fordulni a szövetségeselek leállításáért, és cserében támogatja az orosz elképzelést a szorosokat illetően.

²⁶⁴ Wertheimer E.: Békekongresszusok és békeszerződések a XIX. és XX. században. Budapest, 1918. 135. p. Lord Haldane felajánlotta, ha leáll a német flottaprogram, Anglia finanszírozná a Bagdad-vasút megépítését. Kiderlen-Wächter külügyminiszter viszont inkább kölcsönös angol-német semlegességet akart elérni, ami azt jelentette volna, hogy Anglia sorsára hagyja az antantot.

²⁶⁵ Idézi Barraclough, G.: Agadtól a háborúig. Egy válság anatómiája. Bp., Kossuth, 1988. 220. p.

²⁶⁶ Idézi Gibbons, H. A., p. 231.

*fenn az erőegyensúlyt a két európai hatalmi csoportosulás között. Hiába mondta Sefket pasa: Törökország egymillió szuronyra dönt Európa szerencséjéről,*²⁶⁷ Törökország immár nem a mérleg nyelve, hanem felosztandó préda volt.

A fentebbi idézet feltűnően hasonlít Szazonov későbbi megnyilatkozására az „*ötszázézer szurony*” szerepéről a Balkán Szövetséget illetően. Ez viszont felveti azt a kérdést: ha a Török Birodalom nem bírt a mérleg nyelvévé válni, a kisállamoknak miért sikerült ugyanezt elhíttetni a nagyhatalmakkal? Véleményünk szerint az integer²⁶⁸ Török Birodalom „megszerzése” is végérvényesen módosította volna a helyzetet a nagyhatalmi csoportok között, miként a Balkán Szövetség megszerzése is ugyanehhez vezetett volna – ha az előbbi esetben a kisállamok, utóbbi esetben a törökök nem állnak egyidejűleg a másik oldalra.²⁶⁹ Mert ez utóbbi esetben az egyensúlyi helyzet nem változik, de egy konfliktus esetén jóval kiterjedtebb válsággal kellett volna számolni. Éppen ezért nem támogathatta 1912-1913-ban a két felet nyíltan és egyértelműen az egyik nagyhatalmi csoportosulás sem, jöllehet a Balkán Szövetség az antanttól nagyobb támogatást élvezett, mert határos volt a Monarchiával, a törökök pedig a hármasszövetségtől kaptak nagyobb támogatást, viszont az, hogy az antant egyértelműen mindig a Ligát, a hármasszövetség pedig a törököket támogatta, nem igaz.²⁷⁰

Az integer Törökország szövetségének megszerzése erősen korlátozta volna a szövetséges nagyhatalom mozgásterét, s mivel túl sok hatalom volt Törökország elköteleződésében ellenérdekelt, egy ilyen lépést nyílt kihívásként értékelték volna, ezért igyekeztek elutasítani az ottománok szövetségi ajánlatait. A Balkán Szövetség megszervezése és fenntartása viszont nem vezetett háborúhoz a hatalmak között, és így éppen a béke fennmaradása tette lehetővé az egyensúly (a katonai és geopolitikai potenciál) módosulását. Törökország szövetségének megszerzése egy háború kitörése nélkül túl sok anyagi és diplomáciai ráfordításba került volna, míg ugyanez a kockázat kezdetben látszólag elhanyagolható volt a Balkán Szövetség esetében, mely beérte ígérvényekkel, és azzal, hogy Oroszország a kellő pillanatban szemet hunyt törökellenes törekvései előtt, azért, hogy ezzel biztosítsa az antant szövetséges körének gyarapodását. Ez semmilyen kötelezettséget nem rótt az oroszokra. Mivel azonban a Balkán Szövetség több független állam laza konglomerátuma volt, a hármasszövetség szétverhette azt a belső ellentétek fokozásával háború nélkül is. Törökország esetében ez aligha lett volna járható út. Az első világháború után természetesen az antant azzal, hogy szétdarabolta az országot, egyben megszüntette Törökország egyensúlyt megbontani képes potenciálját is, de ez csak háború árán ment, az erőviszonyok végleges módosításával.

Szazonov kijelentése mindemellett nem volt hibás, a Balkán Szövetség valóban képes (lett volna) módosítani a nagyhatalmi erőviszonyokat, ha a szövetség nem a törökök ellen irányul, s a törökellenesség mellett valódi érdekszövetség is összekapcsolja a tagokat.

A nagyhatalmi vezetők tisztában voltak az olasz-török háború veszélyeivel. II. Vilmos így nyilatkozott az olasz támadás várható következményeiről: „*A török kormány megbukik,*

²⁶⁷ Idézi *u.ö.*, p. 235.

²⁶⁸ Fontos ezt hangsúlyozni, hiszen a felosztás eleve lehetetlenné tette a dominancia megszerzését – éppen ezért támogatták végül ez a megoldást a nagyhatalmak.

²⁶⁹ Ezzel természetesen reálisan lehetett számolni, de nem volt szükségszerű, hiszen Csarikov is az ellentétek kiküszöbölésén fáradozott.

²⁷⁰ Példa rá orosz részről 1912-ben a bolgárok Konstantinápoly elleni támadásának letiltása, Románia igényeinek támogatása.

Konstantinápolyban forradalom üt ki, a külföldieket lemészárolják, Albániában már amúgy is nyugtalanság uralkodik, a bolgárok, a szerbek, a görögök és a krétaiak kibaszálják a törökök balszerencsését, a Dardanellák kérdése ismét napirendre kerül, az angolok elragadják Arábiát, egyszóval a világegés mennykőcsapása fenyeget minden borzalmával.²⁷¹ A németek egyébként 1908-1912 között Bismarck tézisének vették elő, azaz nem voltak érdekeltek a keleti kérdésben.²⁷² V. György úgy vélte, hogy a helyzetnek óhatatlanul a hármasszövetség és az antant közötti háború lesz az eredménye, hacsak a jelenlegi nagyhatalmi csoportosulás összetétele meg nem változik.²⁷³

Mivel a nagyhatalmak féltek a háború eskalálódásától is, a beavatkozási lehetőségeik pedig leszűkültek, várakozó álláspontra helyezkedtek: „Ezen a szerencsétlen incidensen csak akkor lehet a leghamarabb túljutni, ha nem tesszünk keresztké az olaszok előtt egyetlen szalmaszálát sem. Ha ugyanis a törökök a rokonszenv legcsekélyebb jelét tapasztalják, ez arra bátoríthatja őket, hogy keményen harcoljanak, akkor pedig elhúzódhat a háború.” – írta Grey.²⁷⁴ Sem az antant, sem a hármasszövetség nem kívánta elveszíteni Itáliát, hiszen ez megbontotta volna a nagyhatalmi csoportosulások közötti egyensúlyt, ezért nem léptek fel az olaszok ellen.

A háború a török kormány titkos reményeit igazolva valóban elhúzódott, de mivel retorzióktól nem kellett tartaniuk, az olaszok egyre durvább eszközökhöz nyúltak.²⁷⁵ A háború prolongálását kívánták a balkáni államok is, hogy felkészüljenek a törökökkel való összecsapásra. Főleg a bolgárok vélték úgy, míg tart az olasz-török háború, addig a nagyhatalmak nem mernek beavatkozni, s még a kisállam(ok) támadása esetén is meggondolják a közbelépést. Számukra sokkal kockázatosabb lett volna az a szituáció, ha az olaszok békét kötnek és a kisállam egyedül marad a törökökkel szemben, ebben az esetben nem látták biztosnak a nagyhatalmak kimaradását.

A kisállamok beavatkozása esetén a korlátozott háborút általános háború veszélye váltotta volna fel. Ez véget vetett a nagyhatalmak struccpolitikájának. Giolitti eleinte együttműködött volna a balkáni államokkal, de az eskaláció veszélye miatt később a válság lokalizálását kívánta. Az olaszok 1912 májusában a mielőbbi békekötésért és Líbia átengedéséért cserébe felajánlották, hogy a nagyhatalmak elismerik Törökország jövőbeni integritását,²⁷⁶ de a vereség elismerése diszkreditálta volna a török kormányt, belpolitikai válságot okozva. A nagyhatalmak annyira féltek az általános háborútól és a háborús felelősségtől, hogy észre sem vették: be nem avatkozásukkal elvesztették az események irányításának lehetőségét, és katasztrófa felé sodródnak. Voltak, akik félreértették a lehetőséget, mint II. Vilmos. „Hadd jöjjen csak a háború. Ha megverik Törökországot (a

²⁷¹ Idézi Barraclough, G., 221. p.

²⁷² *Vosztocnyij voprosz...* p. 339.

²⁷³ Barraclough, G., 234. p.

²⁷⁴ Idézi *uő.*, 223. p. Az olasz-török háború alatt a britek szerették volna Ciprust kicserélni egy szorosokhoz közelebbi szigetre, de attól tartottak, hogy ez esetben Németország szerzi meg Ciprust. Ugyanakkor úgy vélték, hogy azokat a szigeteket, melyeket Törökország nem tud megtartani, Görögországnak kell adni: ez előre jelezte később a brit álláspontot 1913-at illetően is. *Dakin, D.: The Greek Struggle in Macedonia*, p. 430. a következő dokumentumra hivatkozik: F.O. 1912. 800/153. Bertie to Grey, november 1.

²⁷⁵ Mivel a törökök nem fogadták el a november 5-i deklarációt Tripoli annexiójáról, és továbbra is löszert szállítottak az ellenállóknak, az olaszok 1912. február 24-én lőni kezdték Bejrútot, majd májusban megszállták a Dodekanézoszt. Bombázták a Dardanellák erődjait, mire a törökök lezárták a szorosokat, ahol 200 hajó rekedt. Az oroszok nem tudtak gabonát szállítani Európa piacaira Odesszából, a kényszerexport megszűnt gazdasági válsággal fenyegetett. Mire az oroszok elérték a szorosok újbóli megnyitását, Giolitti már Albánia és Szaloniki megszállását és Szmirna és a Dardanellák lövetését tervezte. Lásd pl. *Ö-U.A. IV. Nr. 3311.*

²⁷⁶ Gibbons, H. A., p. 242.

kisállamok), *akkor igazuk volt. És ez esetben számíthatnak bizonyos kompenzációkra. Ha vereséget szenvednek, akkor kevésbé lesznek fontosak; békében maradnak bosszú ideig, és a területi kérdés el fog tűnni.*²⁷⁷ **A nagyhatalmak abban tévedtek, hogy már nem tudták kontrollálni a folyamatot.** Negyedszázaddal korábban mindenki az Ottomán Birodalom haldoklásáról beszélt. Most viszont Törökország lett az európai béke legfontosabb láncszeme, amelyet senkinek nem volt mersze kettévágni a balkáni államok kivételével.

2.5 A második Balkán Szövetség előzményei. Az 1897-es és az 1904-es szerb-bolgár megállapodás jelentősége

Az 1897-es Goluchowski-Muravjov egyezményt a szakirodalom általában „status quo” egyezménynek ismeri el, amely tehát nem szándékozott jelentős változást okozni a félsziget politikai helyzetében a nagyhatalmi erőegyensúly esetleges megbontása során beálló helyzet kiismerhetetlenségétől való félelem miatt. A kisállamok álláspontját azonban nem vizsgálták eddig kellőképpen. Éppen az ő reakcióik adnak ugyanis választ arra a kérdésre, hogy valóban „status quo” megállapodásnak tekinthető-e a paktum, illetve egyezett-e a kisállami érdekekkel. Paradox módon ugyanis részben éppen a Goluchowski-Muravjov paktumot megelőző tárgyalások – és a napvilágra került tervezetek, mint Sydačoffé, amely Beck vezérkari főnök elképzelésére hasonlított²⁷⁸ - gerjeszthettek olyan félelmeket a Balkán kisállamai között, melyek Szerbia és Bulgária ideiglenes közeledéséhez vezettek, s ez szintén egy – a nagyhatalmi beavatkozást kizáró – „status quo” egyezményben öltött testet. A nagyhatalmi beavatkozás a macedón helyzetbe a müzrstegi egyezmény alapján pedig még nyilvánvalóbbá tette azt a veszélyt, hogy az oroszok és az osztrákok a Balkán rendjébe való beavatkozás jogát egyedül maguknak tartják fenn, s a balkáni államokat ebből kizárni igyekeznek. A kisállamok egyáltalán nem látták szívesen a nagyhatalmak önálló tevékenységét a Balkánon – szövetségesként persze hasznosak lehettek, - és éppen a fokozódó orosz-osztrák jelenlét és „együtműködés” miatt támogatták immáron a rivális nagyhatalmak megjelenését is.

Kisállami szempontból tehát - akárcsak a müzrstegi megállapodás, - a Goluchowski-Muravjov paktum nem volt „status quo” egyezmény, hiszen szentesítette a két rivális nagyhatalom beavatkozását, és ezzel növelte a kisállamok fenyegettség-érzését; az 1897-es szerb-bolgár megegyezés pedig - a hozzáfűzött kommentárok alapján - minden látszata ellenére még annyira sem. Erre olyannyira nem vetült figyelem a nyugat-európai történetírásban, hogy a Balkán Szövetség közvetlen előzményeként máig az 1904-es szerb-bolgár megállapodást tekintik. Álláspontunk azonban az, hogy az 1897-es egyezmény szolgált alapjául az 1904-esnek is.²⁷⁹

Az 1897-es szerb-bolgár szerződés előtörténetének ismerete érdekes dolgokra irányítja rá a figyelmet. Oroszország 1896. február 12-én azt javasolta a balkáni államoknak a montenegrói követ jelenlétében, hogy kössenek titkos szövetséget.²⁸⁰ Az oroszok tehát a Monarchiával való tárgyalások ellenére sem bíztak meg maradéktalanul az osztrákokban, s

²⁷⁷ G.P. XXXIII. Nr. 12225. II. Vilmos, 1912. október 4.

²⁷⁸ Demeter G.: A Balkán felosztására vonatkozó... 126. p. In: Árvay V. – Bodnár E. - Demeter G. (szerk.)

²⁷⁹ Szerbia és Bulgária között 1897. február 19-én írták alá a szerződést, a Goluchowski-Muravjov paktumot pedig áprilisban kötötték meg. A két szerződés aláírásának időbeli közelsége azt jelentheti, hogy a két esemény egymástól elválaszthatatlan, a tárgyalások menetét mindkét oldalon befolyásolta a másik oldalon lejátsszódó történések ismerete.

²⁸⁰ Vojvodić, M.: Srbija u međunarodnim odnosima krajem XIX i početkom XX veka Beograd, SANU, 1988. p. 75.

ezért ezzel párhuzamosan, tartalék „forgatókönyvükben” a balkáni államok egységbe kovácsolását kívánták megvalósítani, akár végcél, akár eszköz lett volna ez számukra. A szerb-montenegrói szövetség meg is valósult. A szerbek, hogy a montenegróiak majdan támogassák macedóniai aspirációikat Bulgáriával szemben, kénytelenek voltak a Metohiját, a Szandzsák nagy részét és Észak-Albániát Montenegrónak ígérni,²⁸¹ ez az ígélet az 1912-1913-as események megelőlegezése volt. Ha a fentiek után az 1897-es szerb-bolgár megegyezésre is úgy tekintünk, mint az előbbi szerves folytatására, akkor nem meglepő, hogy a szerbek és bolgárok úgy gondolták, hogy kezdeményezésüket orosz részről nem veszik majd rossz néven.

Az orosz elképzelések realizálását azonban nehezítette, hogy Sztoilov bolgár kormányfő első tervezetében Macedónia jövőbeni felosztására tett javaslatot; ez egyben kitűnő példa arra is, hogy az 1897-es szerződés nem status quo szerződésként akart megszületni. Az oroszok számára azonban a Monarchia esetleges blokkolása ekkor még nem érte meg Törökország tartományainak feláldozását. Mivel az elképzelés nem nyerte meg az orosz diplomácia tetszését, már csak ezért is fontosabbá váltak időközben az orosz-osztrák tárgyalások.

Miután Sztoilov első javaslatát nemcsak a hatalmak, de a szerbek is elvetették, a kisállamok újabb elképzelése az volt, hogy a nagyhatalmak bevonásával rendezik Macedónia helyzetét, amelynek Krétához hasonló autonómiát követeltek, és ennek eléréséhez a hatalmak támogatására is számítottak.²⁸² Látszólag tehát a nagyhatalmakkal együttműködve akartak közreműködni, hiszen lépéseikről mind a Monarchiát, mind Oroszországot tájékoztatták,²⁸³ valójában azonban macedóniai reformtörekvésekkel túlmentek a nagyhatalmi célkitűzéseken: az oroszok és osztrákok számára az autonomista reformtörekvés nem volt azonos a status quo-val, főleg, ha azt a kisállamok követelik. 1903-ban ugyanígy csak nagyhatalmi reformtervet láttak kivitelezhetőnek, a kisállamok törekvéseit korlátozva. A nagyhatalmi reakciót ráadásul a görögök törökellenes fellépése is kedvezőtlenül befolyásolta, emiatt viszont a szerbek és bolgárok nem akarták őket bevonni a megállapodásba, hiszen a görögök nyilvánvalóan offenzív fellépése ekkor ellentétes volt a bolgár és főleg a szerb intenciókkal.²⁸⁴ A kisállamok nem voltak felkészülve egy Törökország ellen nagyhatalmi támogatás nélkül folytatott háborúra 1897-ben, a támogatást viszont megszerezniük nem sikerült.

Bulgária és Szerbia tehát nemcsak a területi növekedésről volt kénytelen lemondani, de a reformok kivitelezéséről is, így viszont az osztrák-magyar-osztrák tárgyalások a status quo fenntartásáról már nemcsak, hogy érdektelenné váltak, de kifejezetten veszélyt jelentettek számukra. Pusztán a szöveg tanulmányozása alapján a szerb-bolgár szerződés valóban a nagyhatalmak elképzeléseinek diadalát jelentette, más azonban a helyzet, ha a szöveg értelmezésekor Sztoilov jegyzeteihez nyúlunk vissza, mely az eredeti célkitűzéseket is

²⁸¹ *Uo.*

²⁸² *Uő.*, p. 118. idézi a következő dokumentumot: АС МИДС ПО ф–V. д-1. пов. број 187. Simić, 1897. 01. 26.

²⁸³ *Uő.*, p. 121.

²⁸⁴ A görögök számára fontos lett volna a csatlakozás a szerb-bolgár szövetséghez 1897-ben, hiszen a kréti helyzet miatt hamarosan kitört a török-görög háború. A bolgár diplomácia ekkor kihátrált a görög javaslat elől Macedónia miatt, a megegyezési kísérlet elutasításával mégis a szerbeket vádolta, holott éppen a szerb javaslat képezte a tárgyalási alapot, akik még engedményeket is adtak a görögöknek Macedóniában, igaz a bolgárok rovására. A megállapodás előzményei 1891-re mennek vissza, amikor Trikupisz megkísérelt megegyezésre jutni Belgráddal és Szófiával Törökország felosztásáról. *Walters, E.*: Unpublished documents. The Serbo-Bulgarian treaty of 19th February 1897. The Slavonic and East European Review, 1950. April, No. 71. p. 493.

tartalmazta. Mielőtt ezt megteesszük, érdemes a szerződés néhány további értelmezését is megvizsgálni. Otto Bauer úgy véli, hogy a macedóniai helyzet miatt a szerbek, görögök és bolgárok halálos ellenségévé váltak, részben ezért maradt semleges a szövetséget kötött Bulgária és Szerbia a görög-török háború idején, hogy ezzel is a görög pozíciókat gyengítsék, és egy riválisukat kiiktassák.²⁸⁵ M. Vojvodić szerint a szerbek csak azért mentek bele az egyezménybe, mert tartottak attól, hogy a bolgárok megkísérlik Macedónia megszerzését,²⁸⁶ ami siker esetén Szerbia halálra ítéelésével lett volna egyenlő. A krétai szituáció miatt Szerbia egy törökellenes balkáni háború kirobbanását valószínűsítette, s ez esetben Bulgária csatlakozása Görögországhoz a macedóniai szerb aspirációk végét jelentené; Szerbiának azért volt szüksége a szerb-bolgár megegyezésre, hogy ezt megakadályozza.

Szerbia azt akarta elérni, hogy a Török Birodalom szétesése esetén Szerbia, Bulgária és Montenegró közösen lépjenek fel:²⁸⁷ nyilvánvalóan ezzel nemcsak a szövetség sikerének esélyét akarták növelni, de egymás kontrollját is, azaz, hogy Szerbia se maradjon ki az osztozkodásból.

A szerb-bolgár egyezmény felfogható úgy is, mint az orosz elképzelések megvalósulása, mely a nagyhatalmi paktummal párhuzamosan a kisállami megállapodással is igyekezett biztosítani magát: kirekeszteni a Monarchiát Macedóniából. A két kisállam közötti megállapodás értelmezhető továbbá úgy is, hogy 1897-ben (és 1904-ben is) a bolgárok és a szerbek sikeresen korlátozták az osztrák-orosz együttműködés offenzív beavatkozási lehetőségeit azzal, hogy ők maguk tartózkodtak mindenféle tevékenységtől, mely a Balkán status quo-jának megváltoztatására irányul:²⁸⁸ burkoltan ugyanezt az absztinenciát várták a nagyhatalmaktól is. Nagyhatalmi szempontból viszont az 1897-es és 1904-es szerb-bolgár megállapodás úgy értelmezhető, hogy a kisállamok az osztrák-orosz megállapodásból fakadó nagyhatalmi nyomás hatására megegyeztek abban, hogy tartózkodnak a törökellenes politikai kalandoktól, a szerb-bolgár egyezményt tehát nagyhatalmi kényszer hozta létre a nagyhatalmi érdekeknek megfelelően, s ilyen szempontból a Goluchowski-Murajov egyezmény sikerként könyvelhető el.

Az 1897-es megállapodás tartalma a következő pontokban foglalható össze: I. cikkely: Minden kérdéstről, mely a két szerződő felet egyaránt érinti, kölcsönös egyetértéssel döntenek. II. cikkely: Az említett szerződő felek egyike sem engedhet meg *bármilyen* egyoldalú és a másik fél előzetes beleegyezésének megszerzése nélkül elindított vállalkozást, mely a jelenlegi status quo-t megzavarhatja, sem politikai, sem katonai akciók révén. III. cikkely: Ameddig a szerb és bolgár érdekszférák elhatárolásáról az Ottomán Birodalomban nem jutnak kölcsönös egyetértésre, addig mindkét kormányzat kötelezi magát, hogy nemzeti és egyházi adókérdésekben nemcsak, hogy nem akadályozzák, hanem kölcsönösen támogatják egymást. A szerződést Montenegró fejedelmének tudomására hozzák, és meghívják a szerződéshez való csatlakozásra.²⁸⁹ A második cikkely volt az, ami nemcsak a

²⁸⁵ Bauer, O.: Der Balkankrieg und die deutsche Weltpolitik. Berlin, 1912. p. 35. és Paounovsky, V., p. 337.

²⁸⁶ Vojvodić, M.: Srbija u međunarodnim odnosima.... p. 121.

²⁸⁷ Uő., p. 125. a következő dokumentumot idézi: АС МИДС ПО 1897 ф-VII. д-1. пов. број 271. Milovanović: „Srbija, Bugarska i Crna Gora pokazhu solidarne ako bi kritski dogadaji izazvali ruzhenje celokupnosti Turske...”

²⁸⁸ Paounovsky, V., p. 337. Szerinte status quo egyezmény volt, elutasítva a görög-török háborúba való beavatkozást.

²⁸⁹ Walters, E.: Unpublished documents. The Serbo-Bulgarian treaty of 19th February 1897. pp. 497-498. közli a következő dokumentumot: W. S. A., Geheim XXXIII./31. No 27. 1904. jún. 9. Szófia; Beilage 2. Szerbül: АС МИДС ПО ф-V. д-1. Ugodba, 1897. 02.19. In: Stojković, M. (ed.): Balkanski ugovorni odnosi 1878-1996. I. Služebni list-SJU Međunarodna politika. Beograd, 1998. pp. 216-217.

szerb és bolgár törekvések, de kimondatlanul a nagyhatalmak ellen is irányult, bár a megfogalmazásból látszik, hogy konkrét ellenlépések említésétől eltekintettek. Nem született megállapodás a török területek felosztásáról.

Sztoilov, a bolgár miniszterelnök a tárgyalásokon rövid feljegyzést készített a szerződés értelmezéséről, és túlmenően az írott változat tartalmán a következő kiegészítéseket és meglátásokat fűzte hozzá a kormányzat számára, ami még inkább kidomborította az ártalmatlannak látszó megegyezés valódi tartalmát: „(1) *A szerbek nem akarnak Görögországgal megegyezésre jutni. Nem bíznak bennük.* (2) *A szerbek félnek az osztrákoktól és azt hiszik, hogy ezek kihasználják a lehetőséget, hogy békétlenség esetén Macedóniába bevonuljanak, a berlini szerződés hatalmát kihasználva és pacifikálják. Ebben az esetben a szerbek fegyvert ragadnak kezükbe, hogy Szerbia ne legyen osztrák enkláve. Mi megígértük nekik, hogy melléjük állunk ez esetben is, és az Ausztria elleni háborúban részt veszünk.* (3) *Megegyezésre jutottunk, hogy közös érdekünk, hogy a békét és a status quo-t – ebből következően Törökország integritását – megóvjuk.* (4) *Kréta autonómiaja vagy annexiója, egy Törökország és Görögország közötti háború esetén nem elegendő motiváció arra, hogy passzivitásunkat feladjuk.* (5). *Egy forradalom Dél-Macedóniában szintén nem érdekel minket* (tehát nem avatkoznak be a status quo védelmében sem – ez a valójában görögellenes kitétel lényegében a desinteressement elvének megfogalmazása). (6). *Ha a forradalom Észak-Macedóniára is tovaterjed, ahol szlávok laknak, és amit török atrocitások követnek, Szerbia és Bulgária közösen beavatkozhat egy katonai okkupáció révén.*”²⁹⁰ A Sztoilov által vázolt hat pont az 1904-es szerződésben is hasonlóképpen jelent meg.²⁹¹ A kisállamok fellépése a status quo helyreállítása érdekében a nagyhatalmak hasonló jogait vonta kétségbe. Az agresszívebb bolgár értelmezés kétségtelenül eltért a szerbekétől: a szerbek biztosítani akarták, hogy nélkülük ne történjen változás Macedónia helyzetében, s inkább a kisállami beavatkozástól (Bulgária) tartottak és a Monarchia benyomulása ellen kerestek védelmet, ugyanakkor egy *közvetlenül* Szerbiát ért támadás esetén a megállapodás nem irányzott elő semmit, szemben az 1912-es egyezményekkel.

A szerződés értelmezése részben ellentmondott az orosz intencióknak: az oroszok ugyanis egyáltalán nem akarták, hogy a megállapodás Törökország területi integritását fenyegetse,²⁹² sőt, az 1896-os kijelentés alapján inkább a Monarchia törekvéseit kívánták blokkolni. A 2. pont alapján a 3. pont egyfelől a Monarchia-ellenes fellépést propagálta, amennyiben az akciót indít. A nagyhatalmaktól a be nem avatkozást várták. Másfelől a kölcsönös féltékenység jegyében kizárta a kisállamok egyoldalú területgyarapodását. A II. cikkely és a 3. pont irányulhat Oroszország ellen is, amennyiben az a szorosok megszerzésére törekedne. A 6. pont pedig kimondta, hogy a 3. pont nem érvényes Szerbiára és Bulgáriára. **Sarkítva fogalmazva, a Balkán rendjébe nincs joga**

²⁹⁰ W.S.A., Geheim XXXIII./31. No 27. Közli: Walters, E.: Unpublished documents. The Serbo-Bulgarian treaty ... pp. 498-499. A 2. pont alapján, ha csak Koszovóba vonulnak be az osztrákok, a bolgár értelmezés szerint nem kötelesek segíteni Szerbián. Szerbia geopolitikai helyzete a Szandzsák kiűritésével jelentősen javult, hiszen ezt követően Koszovóba és Macedóniába aligha vonulhattak be az osztrákok.

²⁹¹ Ami az 1904-es szerb-bolgár megállapodást illeti, az osztrákok már májusban tudtak arról, hogy szerb-bolgár szerződés született: példaként ráadásul éppen az 1897-es szerződést hozták fel a megegyezés vélt tartalmának alátámasztására, azaz egyértelmű rokonságot láttak a két megállapodás között. Márpedig az 1904-es szerződésről senki sem állította, hogy pusztán nagyhalmi érdekeket szolgált volna. Igaz, az oroszok számára valóban előnyös volt, de nem ők álltak mögötte, és távol-keleti lekötöttségük miatt kihasználni sem tudták volna. W. S. A., Geheim XXXIII./31. Nr. 21c. 1904. május 4.: Forgách (Beilage). Közli: Walters, E.: Unpublished documents. The Serbo-Bulgarian treaty of 19th February 1897.

²⁹² Vojvodić, M., Srbija u međunarodnim odnosima..., p. 128.

beavatkoznia nagyhatalmaknak, még Törökország területi integritásának védelmében sem, csakis a kisállamok jogosultak erre. Ugyanakkor az okkupáción túl az annexió még nem merült fel az 1897-es jegyzetben. **Ez az elképzelés, „a Balkán Monroe-elve”, melyet csak 1913-ban sikerül rövid időre érvényre juttatni a bukaresti békében,²⁹³ a félsziget államainak nagykorúvá válását szimbolizálja.**

A megállapodás nem maradt sokáig hatályban: a szerbek - belpolitikai problémákkal küszködve - nem akartak beavatkozni az 1903-as eseményekbe, Bulgária részben a támogatók hiánya miatt, részben a török ígéreteknek engedve (mely mellékesen a macedóniai szerb befolyás gyengülését eredményezte), nem avatkozott be az Illés-napi felkelésbe.

Az 1904-es tárgyalásokon bolgár részről Heszapcsiev tábornok és a macedón születésű verhovista Rizov, szerb oldalról Nikola Pašić és Milovanović vettek részt. A szerződő felek közös postai díjakban, az utazási és szállítási költségek csökkentésében, a hazai termékek szabad kereskedelmében egyeztek meg, és kilátásba helyezték a vámunió lehetőségét.²⁹⁴ Mégsem valószínű, hogy ez valóban a gazdasági kibontakozás lehetőségét hordozta volna magában, amelyet csak a Monarchia hiúsított meg. A másik, 1904 áprilisi titkos szerződést teljes egészében csak 1929-ben publikálták. A szerződés II. cikkelye értelmében a felek kölcsönös katonai segítségnyújtásban egyeztek meg egy olyan ellenséges támadás esetén, amely az államok területi integritása vagy az uralkodó dinasztia ellen irányul (1897-ben ez nem volt benne). Ez a pont ekkor egyértelműen a szerb érdekeket szolgálta és kifejezetten Monarchia-ellenes volt. A harmadik cikkely ugyanígy közös akciót helyezett kilátásba egy Ószerbiát vagy Macedóniát ért agresszió esetén. Ez utóbbi mind Bulgária, mind Szerbia érdekeit szolgálta: Macedónia zöme bolgár érdekszférává vált, tehát megtörtént a felosztás, jóllehet a megegyezés alapját Macedónia jövőbeli autonóm státusza képezte s nem bekebelezése; Bulgária viszont cserébe elismerte, hogy a Szandzsák a koszovói vilajethez tartozik, – azaz Ószerbia részének tekintendő – így tulajdonképpen szembekerült a Monarchia törekvéseivel. A 7. cikkely a viták rendezését az orosz cásra bízta, mint döntőbíróra, illetve elutasítás esetén a Hágai Nemzetközi Bíróságra. Az utolsó cikkely kimondta, hogy a szerződés titkos.²⁹⁵ Ezek pontról pontra megisméltődnek az 1912-es szerb-bolgár szövetségben.

A Monarchia tehát tudott az 1904-es szerződések tartalmáról, de ezek problémaként mégis csak akkor merültek fel, amikor a szerb-bolgár általános vámtarifa egyezmény, mely egyébként 1917-ig lett volna érvényben, a szobranje elé került, és az 1906 januárjában elfogadta, miközben a szerbek és a Monarchia éppen gazdasági tárgyalásokat folytattak. Látszólag tehát nem a Macedóniát érintő politikai szövetség és a Monarchia beavatkozása ellen tervezett katonai lépések váltották ki a reakciót, amely a disznóháború kitöréséhez vezetett.

Valódi veszélyt persze nem a két szegény agrárország gazdasági szövetsége jelentett, hiszen aligha jelentkeztek vetélytársként a Monarchia számára. Maga az átrendeződés, egy új alternatíva jelentkezése volt aggasztó, az hogy Szerbia a Monarchia nélkül is képes

²⁹³ A balkáni Monroe-elv már az I. Balkán Szövetség idején megfogalmazódott, a nagyhatalmi expanzió elleni védekezésékként, csak érvényre juttatni nem sikerült. 1897 miatt helyesebb talán Sztoilov-Pašić elvnek hívni.

²⁹⁴ Helmreich, E. C., p. 5. Elemzi és részletesen közli a szerződés szövegét is, ezért a dolgozatban ezzel nem foglalkozunk. Továbbá: Nemzetközi szerződések IV. A világpolitika szerződései 1871-1920. Szerk.: Horváth J., Bp., Magyar Külügyi Társ. 1922. 231-232. pp.

²⁹⁵ Stavrianos, L. S., p. 154. A teljes szöveget lásd Helmreich művének Appendixében.

megtalálni számítását. Pašić híres beszédében kifejtette, hogy Szerbia legalább annyira kívánja a Balkán-államok barátságát, mint a Monarchiáét és kijelentette, hogy „a Balkán a balkán népeké,”²⁹⁶ azaz a „balkáni Monroe-elv” nyíltan megfogalmazódott és a balkáni államok, annak ellenére, hogy nagyhatalmi támogatásra szükségük volt céljaik realizálásához, felléptek a nagyhatalmi expanzió ellen.

Összegzésképpen: a Monarchia a macedón reformok során kísérletet tett a Balkán-félsziget hegemoniájának megszerzésére. Politikája 1904-1908 között kifejezetten offenzív volt: jöllehet célul a nagyhatalmi befolyás erősödésének megállítását tűzte ki a félszigeten, minden lépése éppen a nagyhatalmi jelenlét növekedéséhez vezetett. Ennek következtében 1908 után defenzívába szorult. Mivel szövetségi rendszert a Balkánon létrehozni ezt követően nem sikerült, a status quo támogatása maradt a legfontosabb eszköze. A konstruktív külpolitikát felváltotta a destruktív; a formációk létrehozása helyett létrejöttük megakadályozása, és a már létrejött formációk felbomlasztása került a középpontba. A sikertelenségek oka az Andrássy-féle alapelvekben rejlő ellentmondás volt. 1903 után csökkent az angol szövetség esélye, majd Aehrenthal eljutott oda, hogy beismerje Szaloniki megszerzésének lehetetlenségét. Berchtold „tojástánca” nem újkeletű elképzelés volt 1912-ben: Bulgária szövetségbe való bevonása már 1908-ban felmerült, és végig Aehrenthal koncepciójának szerves részét képezte. Az osztrák Szandzsák-politika egy veszélyes blöffön alapult, a bevonulással való hazardírozás később rosszul ütött vissza, a nagyhatalmak egyre agresszívebbnek érzékelték a Monarchia status quo-politikáját.

Az orosz politikát 1904-1912 között a folyamatos kudarcok miatt az állandó teljesítménykényszer jellemezte, ez növekvő kockázatvállalással járt. 1908-1912 között az orosz politikának legalább három, teljes értékű iránya volt a Balkánt illetően. Az orosz külpolitika feladta előbb a nagyhatalmak segítségével a tengerszorosok megszerzésére irányuló nyílt törekvéseit, majd azt az elképzelést, hogy célját egy törökbarát vagy törökellenes Balkán Szövetségen keresztül éri el, s csak ezt követően vált fontossá egy Monarchia-ellenes, szláv jellegű szövetség kidolgozása.

A szövetségi rendszerek küzdelme miatt a Balkán szerepe felértékelődött, a Törökországot illető „noli tangere”-politika miatt immár a Balkán lett a mérleg nyelve a szövetségi rendszerek között. A Balkán-háború azért 1912-ben tört ki, s nem korábban – pl. 1897-ben, 1903-1904-ben, - mert a nagyhatalmak felsorakozása, s két szembenálló csoportra bomlása ekkorra befejezetté vált; mert a kisállamok ekkor tudtak nagyhatalmi támogatókat szerezni törekvéseikhez; s immár nem egymás igényei ellen kerestek támogatókat, két államnál több tagból állt szövetségük. Igen kedvező volt a külpolitikai helyzet: a török belpolitikai válság, az albán, a krétai és a macedón krízis, valamint a precedens értékű tripoli háború a beavatkozást erősítették.

Álláspontunk szerint a Balkán Szövetség alapjául szolgáló szerb-bolgár szerződés előzményének nem az 1904-es hasonló egyezmény tekinthető, mint azt Helmreich állítja, hanem az 1897-es. Az 1897-es szerződés válaszreakció volt a különböző nagyhatalmi törekvésekre, de felvázolta a kisállamok tervezett expanziójának irányait is.

²⁹⁶ Idézi Helmreich, E. C., pp. 8-9.

Ferdinánd király meglátogatja a vezérkart (Wagner, H. felvétele)

Szavov tábornok bolgár főparancsnok, Ficsév tábornok vezérkari főnök
(Wagner, H. képei)

Paprikov tábornok volt hadügyminiszter

Tosev tábornok

3. FEJEZET. A második Balkán Szövetség kialakulása és az első Balkán-háború kirobbanása

Részben már áttekintettük, hogy a nagyhatalmi politika kihívásai milyen önvédelmi mechanizmusokat és ellenlépéseket hívtak életre a kisállamok részéről, de mindezt főként a nagyhatalmak oldaláról; a kisállami érdekekről csak érintőlegesen volt szó. Éppen ezért szükséges annak vizsgálata is, hogy a második Balkán Liga mennyire tekinthető önálló képződménynek, kialakulásához mennyire járult hozzá a nagyhatalmak tevékenysége, s a körülmények folytonos változása. Igaz-e, hogy a Balkán Szövetség orosz közreműködéssel, kifejezetten orosz politikai célok megvalósulása érdekében jött létre, avagy más is szerepet játszott ebben? Volt-e hátsó szándéka a szövetségeseeknek az oroszokkal szemben? Érdeke volt-e az oroszoknak, vagy bármely más hatalomnak egy balkáni háború kirobbantása? Felkészültek-e a balkáni államok a háborúra?

Az itt leírt események történelmi jelentőségét már a kortársak is felismerték: „*Ez az első eset a keleti kérdés történetében, hogy a kisállamok olyannyira függetlenek voltak a nagyhatalmaktól, hogy képesnek érezték magukat boldogulni nélkülük, anélkül, hogy magukkal rántották volna őket.*”²⁹⁷ A korai és túlzottan optimista megnyilatkozás azonban csak akkor igaz, ha változtatunk a mondat szerkezetén, és így fogalmazzuk meg: „*Ez az első eset a keleti kérdés történetében, hogy a kisállamok olyannyira függetlenek voltak a nagyhatalmaktól, hogy képesnek érezték magukat boldogulni nélkülük, és magukkal rántották őket.*” Hiába írta a Szamouprava szerb lap, hogy: „*Nem lehet háborús elképzeléseket megvalósítani a nagyhatalmak akarata ellenére. A Balkán annyira a nagyhatalmak érdekszférájába került, hogy az a lehetőség, hogy bármely állam, akár kicsi, vagy akár egyedül saját érdekei szerint cselekedjen, kizárt. Ez a körülmény többé-kevésbe elbárítja a háború veszélyét ...*”²⁹⁸ – éppen ez a politikai patthelyzet hozta el a lehetőséget a Balkán államai számára, hogy önállóan cselekedjenek, s szándékaikat illetően félrevezessék az egymással elfoglalt és a nagyhatalmi beavatkozás következményeitől tartó nagyhatalmakat. Míg a hatalmak többsége a békét akarta, addig a balkáni államok erejükhöz képest erőszakosak voltak.²⁹⁹

3.1 A második Balkán Szövetség születése

A második Balkán Szövetség előzményei visszavezethetők akár az első Balkán Szövetségig is. A területi kérdések ellentmondásai miatt ez a meg nem valósult tervezet nem növelte a balkáni térség kisállamaiban egymás iránt érzett bizalmat. Az első Balkán Szövetség kívül esik a tárgyalt korszakunkon, így nem szándékozunk mélyrehatóbban tanulmányozni, azt azonban fontos megemlíteni Macedónia miatt, hogy 1867 februárjában felmerült egy szerb vezetésű jugoszláv királyság gondolata, mely Szerbiából és Bulgáriából tevődött volna össze, az *utóbbiból* értve Trákiát és Macedóniát is. A bolgárok számára ez azt jelentette, hogy Macedónia a jövőben létrejövő Bulgária részeként kezelendő. Birtoklására viszont hasonló „jogalapja” volt a szerbeknek is, mert a szerb-görög és az 1868-as szerb-román megállapodás során a felek már azt kötötték ki, hogy a Ruszcsuk-Várna vonal Romániáé, a

²⁹⁷ *Documents diplomatiques français, 1871-1914. 3. série. Ed.: Costes, A. III. Nr. 466., Doucet Poincaréak, 1912. szeptember 27. (DDF.)* Ez csak a háború kitörésére és a bucaresti békére igaz. A kisállamok részéről 1912 decembere és 1913 júniusa között sok esetben felmerült a nagyhatalmak bevonása, stámogatásuk elnyerésére is történtek kísérletek.

²⁹⁸ *BD. IX-1. Nr. 748. Paget Greynek, 1912. szeptember 26.*

²⁹⁹ *Ilcsev, I.: Rodinata mi – Prava ili ne. Szofija, Univerzitetzsko Izd. Szv. Kliment Ohridszki, 1996. p. 466.*

többi bolgár terület Szerbiáé.³⁰⁰ Ezt követően egy olasz-montenegrói-szerb-román szövetség (de nem államszövetség) ötlete vetődött fel Viktor Emánuel olasz trónörökös és Elena montenegrói hercegnő házasságkötésekor, de ez sem valósult meg. E terv újból előkerült 1908-ban kiegészülve immár az albánokkal és a macedorománokkal. Ugyanekkor javasolta Lahovary volt román külügyminiszter egy szerb-bolgár-román államszövetség, illetve egy vámunió tervezetét.³⁰¹

Egyfajta Balkán Szövetség kialakításával nemcsak a félsziget államai próbálkoztak, hanem a hatalmak is. 1889-ben például Crispi olasz miniszterelnök vázolt fel Kálnoky Gusztávnak, a Monarchia külügyminiszterének egy Balkán Szövetséget, melyben Romániát, Szerbiát és Bulgáriát igyekezett volna rávenni egy katonai együttműködés létrehozására. Az olaszok kifejezetten Oroszország ellen irányították volna a szövetséget.³⁰² Kálnoky azonban elutasította a lehetőséget, egyrészt, mert attól tartott, hogy ezzel a blokkal, mely délről körbefogta volna a Monarchiát, tulajdonképpen a félszigetre gyakorolt osztrák befolyás csökkentését kívánják elérni az olaszok, másrészt nem látott semmilyen biztosítékot arra, hogy az együtt viszonylag komoly erőt képviselő kisállamokból álló csoportosulás nem tűz ki maga elé saját – például törökellenes – célokat.

Dorđević konstantinápoly szerb követ még az 1897-es niši találkozó előtt felvetette egy minden balkáni államra kiterjedő, így Törökországot is magában foglaló balkáni szövetség létrehozását, majd 1898-ban megismételte a tervet, kiegészítve a katonai együttműködést a vámunió tervével.³⁰³ Miroslav Spalajković követ 1899-es párizsi programjában szerb-montenegrói uniót, szerb-bolgár, szerb-olasz és szerb-horvát szövetséget hirdetett. 1902-ben Ruszcsukban Danev vetette fel egy – immár Törökország nélküli – szövetség gondolatát (az akkor aláírt bolgár-orosz katonai konvenció továbbgondolásaként). Az előbbi nyilvánvalóan a nagyhatalmak – főleg a Monarchia – ellen (esetlegesen orosz vagy olasz támogatással), az utóbbi viszont Törökország ellen jött volna létre, s ezzel el is érkeztünk a Balkán Szövetség egyik legfőbb dilemmájához.³⁰⁴

1905-1907 között, mikor vitába került Péter királlyal és kormánya megbukott, Pašić – 1867-es terv ismétléseként – felvetette Ferdinánd fejedelemnek a szerb-bolgár perszonáluniót immár az utóbbi vezetése alatt. A szerb-bolgár vámunió tervezete mellett ez is kitudódott s hozzájárult a disznóháború folytatásához.³⁰⁵ A törökök elleni háborút

³⁰⁰ Tosheff, A.: The Bulgarian-Serbian dispute. Sofia, Royal Printing Office, 1932. p. 5.

³⁰¹ Kutschbach, A.: Die Serben im Balkankriege 1912-1913 und im Kriege gegen die Bulgaren. Stuttgart, Franckische Verlagshandlung, 1913. p. 11. A dátumból következően nem igazán Monarchiabarát csoportosulás lett volna. A románok 1904-ben is készítettek egy homályban maradt memorandumot, amelyben Törökország európai területeiből egy konföderációt hoztak volna létre. A területet három részre osztották: Albánia, Macedónia és Trákia, sorrendben Szkutari, Szaloniki és Konstantinápoly központtal. A Szandzsákot felosztották Szerbia és Montenegró között, Koszovó Macedóniához került volna. A svájci kantonok mintájára szerveződő térségben Macedónia és Albánia élén olasz kormányzó állna, az olasz lenne a hivatalos nyelv, az országgyűlés Szalonikiben ülésezne. *Djuvara, T. G.*, pp. 434-435. Ez a terv komolyan foglalkozott Macedónia egyben tartásával. Az olaszok növekvő szerepét és a románokkal való együttműködési szükségüket tanúsítja 1908-ban az albán-román-olasz szövetség terv felvázolása.

³⁰² Sosnosky, Th. von: Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866. Bd. 2., Berlin, Deutsche Verlag Anst. 1914. p. 271.

³⁰³ Vojvodić, M.: Srbija u međunarodnim odnosima ... p. 75. és Kutschbach, A., p. 11.

³⁰⁴ Azaz, hogy a szövetség a Monarchia, avagy a törökök ellen jön létre. Midőn 1904-ben létrejött a szerb-bolgár szövetség, Pašić Bosznia, és nem Macedónia megszerzését hangoztatta, azaz egyértelművé vált, hogy merre található Szerbia törekvéseinek fő célpontjai, s hogy a törökök ellenében bekövetkező déli irányú területnövekedés csupán kárpótlás lehet az 1908 eseményei miatt elmaradt északi irányú területszerzésért. Macedónia felosztása főként a félsziget erőgyensúlya miatt fontos, 1908-ig nem itt volt Szerbia nemzeti céljainak fő területe.

³⁰⁵ Ö-U. A. II. Nr. 1845.; Bogitschewitsch, M.(ed): Die auswärtige Politik Serbiens 1903-1914. III. Berlin, Brückenverlag, 1928-1931. p. 117.

pártoló bolgár Petkov-kabinet bukásával azonban kihűltek a szerb-bolgár kapcsolatok is. 1906 őszén, amint Sztancsov került a külügyminisztérium élére, kampány kezdődött a szerb szomszéd ellen, s Bulgária elállt az 1904-es szerződéstől. Ennek következtében a Bulgáriába irányuló szerb export és a Fekete-tengeren keresztül lebonyolított átmenő szerb távolsági kereskedelem is erős visszaesést mutatott.³⁰⁶ A viszony mélypontja 1907 közepére esett, mikor a szerbek Szavov tábornok kijelentései után egy bolgár támadás bekövetkezésétől tartottak. 1908-ban Whitehead követ Belgrádból ezt üzenté Londonnak: „Összefoglalva a helyzetet, világossá vált, hogy Szerbia és Bulgária viszonya nem lesz szívélyes, amíg a két nemzet török uralom alatt lévő szláv területekért folytatott versenye véget nem ér. ...Pašić együttműködne a bolgárokkal, ...akik viszont az egész San Stefanóban nekik adott területet követelik.”³⁰⁷

A viszály az olaszok és szlávok között Dalmácia birtoklásáért sem csitult, Tresić-Pavišić a délszláv-olasz együttműködés megteremtését szorgalmazta. A bolgár publicista (és mellesleg Szavov és Ficsev bolgár tábornokok bizalmasa, majd diplomata), Szimeon Radev, válaszul egy szerb-bolgár szövetség tervezetét vázolta fel. Mivel ez a macedóniai szerb-bolgár-görög bandaháborúk miatt irreális volt, ezért ebben a kaotikus helyzetben Radev 1907-ben felvetette a felosztás helyett Macedónia autonómiáját, amit a szerbek és a görögök vonakodtak elfogadni, tartva attól, hogy ez a közeljövőben a tartomány Bulgáriához csatolását jelentené.³⁰⁸

Az annexió után szinte azonnal körvonalazódnak kezdtek a különböző nagyhatalmak által támogatott komplett Balkán Szövetség-tervek. Berchtold jól látta meg a kialakult helyzet lényegét: „Szembe kell nézniünk azszal a ténnyel, hogy Bosznia-Hercegovina annexiójának módja nemcsak az első lökést adta meg a Balkán Szövetségnek, de elkerülhetetlenül bizalmatlanságot okozott minden nagyhatalomnál...”³⁰⁹ Az oroszoknak is ekkor támadt az a gondolata, hogy a Balkán Liga alkalmas lenne az osztrák törekvések megállítására. Az antant létrejöttével az erők ugyanis olyan kiegyensúlyozottá váltak, hogy immár nagyon fontossá vált a kisállamok feletti befolyás megszerzése.³¹⁰ **Ezért szemben az első kísérlettel és az 1897-es és 1904-es szerződéssel, a második Balkán Liga megalakítása már egyes nagyhatalmak aktív támogatását is élvezte.**

Mivel a nagyhatalmak úgy vélték, hogy az európai hatalmi egyensúly lehet a béke egyedüli megbízható garanciája, figyelemreméltó, hogy egyik nagyhatalmi csoportosulás sem kívánta kihagyni Törökországot a szövetségből. Ez egyrészt a tengerszorosok birtokát is jelenthette, másrészt egy *törökellenes* Balkán Szövetség óhatatlanul a status quo megbomlását eredményezte volna. Az egyik nagyhatalmi tömb, oldalán a szövetséggel, illetve a másik nagyhatalmi tömb, oldalán Törökországgal csak a nagyhatalmi vetélkedés további növekedéséhez, további polarizációhoz és a térség destabilizációjához vezetett volna. A másik oldalról viszont Törökország bevonása egy balkáni szövetségbe szintén ugyanezt a kockázatot hordta magában a többi nagyhatalom ellenzése miatt, hiszen így a

³⁰⁶ Hering, G.: Die serbisch-bulgarischen Beziehungen am Vorabend und während der Balkankriege I. Balkan Studies, 1962. Vol. 3. Nr. 2. pp. 297-326. p. 298. (folytatását lásd: Hering, G.: Die serbisch-bulgarischen Beziehungen am Vorabend und während der Balkankriege II. B.S. 1963. vol. 4. Nr. 2. pp. 347-378.)

³⁰⁷ BD. V. Nr. 118.

³⁰⁸ Horváth, J., 52. p.

³⁰⁹ Ö-U. A. IV. Nr. 3928. A külügyminiszter kijelentése is arra utal, amit Pallavicini és Joó is megfogalmazott munkájában, hogy az annexió végzetes hiba volt, s annyira megrontotta a viszonyokat, hogy 1908 után szűkké vált a Monarchia mozgásteré.

³¹⁰ Helmreich, E. C., p. 12. Izvolszkij 1910-ig nem akart Balkán Szövetséget, hacsak az elő nem segíti a szorosok megszerzését.

szövetséget támogató nagyhatalmi tömb erőfölényhez jutott volna, ezért álláspontunk szerint az ilyen szövetségi tervek kudarcra voltak ítélve. Az annexió hatására ugyan a szerbek hajlandók lettek volna a törökökkel szövetséget kötni, hiszen számukra a Monarchiától való függetlenedés volt a kulcskérdés, a bolgárok számára viszont nem a Monarchiától való védelem, hanem a törökök birtokolta Macedónia megszerzése volt fontosabb, ami behatárolta egy megegyezés lehetőségeit.

1908-ban mind Szerbia, mind Bulgária az egymással való megállapodás helyett a törökökkel való együttműködés lehetőségét kereste,³¹¹ hogy így az oszmán területen élő szlávok sorsát javítsa. Ebben mind Oroszország, mind Anglia támogatta őket. Az angolok egy ilyen megállapodásban a lehető legjobb eszközt látták arra, hogy a Monarchia előretörését megakadályozzák a Balkánon és fenntartsák a status quo-t. E. C. Helmreich szerint e szövetség nemcsak egy offenzív Monarchia ellen irányult, de ugyanúgy egy defenzív Monarchia ellen is. Hering feltételezése szerint Csarikov Törökország és a balkáni államok segítségével a Monarchiát próbálta megállítani, egyben megszabadítván a törököket a legveszedelmesebb ellenségeiktől, a kisállamoktól.³¹² Emlékirataiban az ótörök Muktár pasa, Kirkkilisze védője, volt tengerészeti miniszter is tagadta, hogy a Balkán Szövetség egy török elleni háború céljával jött volna létre – legalábbis az orosz külügyminisztérium részről egyáltalán nem ez volt a szándék.³¹³ Ezt mindenesetre alátámasztja az oroszok azon kijelentése 1912 közepén, hogy Törökország csatlakozása a szövetséghez nem elképzelhetetlen.

Izzet pasa – későbbi hadügyminiszter - szerint a szerb és bolgár király 1909-es látogatása után kibontakozó közeledés megragadása nem volt őszinte volt az oroszok részéről. Izzet úgy véli, a szövetség nem a szerbek és bolgárok macedóniai igényei miatt hiúsult meg, hanem, mert a szövetségnek és az orosz támogatásnak az lett volna az ára, hogy a törökök engedményeket tegyenek a szorosok kérdésében. A pasa azt sem tartotta valószínűtlennek, hogy később a szerb-bolgár szövetség létrehozásával is ez volt a célja az oroszoknak növelve Törökországban a fenyegetettség érzését, így a megegyezésre való hajlandóságát, azaz a szövetség létrehozásával Oroszország a szorosokat illetően akart nyomás gyakorolni a törökökre.³¹⁴ Egy ilyen megállapodásnak az angolok örültek volna a legkevésbé.

A szerbek 1908-ban Vesnić párizsi szerb követ révén értesültek, hogy az oroszok támogatják őket, ha előzőleg megegyeznek Bulgáriával és Montenegróval. Az orosz politika fordulatát jelezte a külügyminiszter ekkori nyilatkozata: „*Nem akarunk többé Nagy-Bulgáriát. Egy ilyen ötletet elhibáztunk tartunk.*”³¹⁵ (Ez később még módosult többször is). Ez a macedóniai szerb igények realizálását is magában hordozhatta amellet, hogy Szerbia megmenekült a bekerítéstől. Az a tény, hogy az oroszok nem támogatják Nagy-Bulgária megvalósulását - egyben Törökország felosztását sem, - viszont inkább arra ösztönözte a szerbeket, hogy elsőként ne Bulgáriával egyezzenek meg, hanem Törökországgal; így

³¹¹ A kedvezőtlen szerb-bolgár viszony alakulására lásd: Popov, R.: Politikata na Szarbijka kam Balgarija prez perioda na balkanszkata kriza (1908-1909). Isztoriczeszki Pregled, 1968/5. pp. 7-28.

³¹² Hering, G., I. pp. 299-300. Szerintünk Csarikov terve egyáltalán nem a Monarchia megállítását szolgálta.

³¹³ Denkwürdigkeiten des Marschalls Izzet Pascha. Leipzig, Karl von Klinghardt, 1927. (Izzet) pp. 153-154. illetve Moukhtar, Mahmúd Pascha: La Turquie, L'Allemagne et l'Europe (depuis le Traité de Berlin jusqu'à la Guerre Mondiale). Paris, 1924.

³¹⁴ Izzet, p. 151.

³¹⁵ Bogitschewitsch, I. Nr. 6. p. 5. Vesnić an Milovanović, 1908. október 5.

Bulgária esetleg teljesen kiszorítható Macedóniából.

Az annexió hatására a szerbek és az ifjútörökök közeledni kezdtek egymáshoz. Maga a szerb-török együttműködés felvetődése nem meglepő, már 1849-ben is volt erre elképzelés. A progresszív párt vezére, Stojan Novaković Konstantinápolyban 1908 októberében egy katonai konvenciót, majd novemberben egy védelmi szerződést terjesztett elő, mely háború esetén kölcsönös segítségnyújtásra kötelezte volna mindkét felet.³¹⁶ A szerbek azonban el akarták fogadtatni azt a kitéletet, hogy egyik fél se fogadja el Bosznia-Hercegovina „*jelenlegi és jövőbeni*” állapotának módosulását a másik fél beleegyezése nélkül: ez már önmagában is problémás volt, hiszen mindkét fél igényt tartott a területre.³¹⁷ Mivel ez az annexió miatt tulajdonképpen egy szerb (és orosz) érdekeket szolgáló Monarchia-ellenes lépés lett volna, a törökök inkább visszakoztak a konfliktushelyzet elől (jóllehet Szerbia figyelmének elterelése Macedóniáról a már elvesztett Bosznia segítségével nem mondott ellent a török érdekeknek). Mivel azonban ők is nagyhatalmi szövetségest kerestek, akár a kisállamok, a törökök nem akartak nyíltan a nagyhatalmak viszályába beleszólni, mert ezzel csak saját gondjaikat tetézték volna. A nagyhatalmi támogatás megszerzése viszont a kötelezettségeik növekedését jelentette volna, amit viszont elkerülni igyekeztek.

A november 10-i ellenjavaslat során törökök egy esetleges közös, Bulgária elleni győztes háborúban a meghódított területeket úgy osztották volna el, hogy azok keleti fele török, a nyugati szerb kézre került volna.³¹⁸ Szerbia ezt pedig már csak azért is elutasította, mert Bulgáriával szemben nem voltak jelentős követelései, másrészt az európai hatalmak úgysem engedték volna, hogy felszabadított keresztény területek kerüljenek újra török uralom alá (ez az ún. Salisbury-elv).³¹⁹ A szerb-török tárgyalások nem vezettek sikerre: a törökök kifejezetten egy korlátozott, Bulgária-ellenes szerződés megkötésében voltak érdekeltek, ez viszont a szerbek számára nem biztosította volna sem Oroszország támogatását, sem pedig a Monarchiával szembeni igényeik elismerését (a védelmet még kevésbé), ráadásul az angolok tiltakoztak az offenzív szerződés ellen.³²⁰ A szerbek Bulgária ellen ugyan hajlandók lettek volna hadat viselni, amennyiben a törökök megsegítik őket a Monarchia ellen is, az utóbbiak azonban erre nem voltak hajlandók. A tárgyalások megszakadtak és a török kormány, lemondva Boszniáról különmegvezményt kötött a Monarchiával 1909. április 15-én.

A szerbek megegyezőkézségét aláasta az az erősödő gyanú, hogy a közlekedésföldrajzilag stratégiai jelentőségű Koszovó albánosítását a török szándékosan vitték végbe, hogy a muszlim többség megakadályozza mind a szerb, mind az osztrák előretörést a térségben dél felé, remélve, hogy megjelenésükkel Macedónia térségében is elősegíthetik az iszlamizációt (albánokat pl. Skopje és Isztip környékére is telepítettek). Szerb értesülések szerint a törökök először maradék szerb többségű déli területeket,

³¹⁶ *Stavrianos, L. S.*, p. 159.

³¹⁷ *B.D. V. Nr. 440.*

³¹⁸ *Stavrianos, L. S.* p. 159.

³¹⁹ *Hering, G.*, I. p. 301.

³²⁰ *Helmreich, E. C.* p. 19. A török dilemma lényege az volt, hogy akár a kisállamokkal lépnek szövetségre a nagyhatalmak ellen, akár a nagyhatalmakkal a kisállamok ellen, Törökország pozíciója nem javul. Egy kisállamok elleni szövetség óhatatlanul kiváltotta volna egyes nagyhatalmak ellenzését. A kisállamokkal való szövetség pedig ugyanehhez vezetett volna. Szerbia szövetsége Monarchia-ellenességet követelt volna és Oroszország beavatkozási lehetőségeinek további növelését jelentette volna. A fő probléma abban rejlett, hogy nemcsak a kisállamok és a nagyhatalmak törekvései között volt ellentét, de a nagyhatalmak illetve a kisállamok törekvésein belül is.

Prizrent és Ipeket akarták iszlamizálni, majd északon Mitrovicát.³²¹ E politikában állítólag Tahy mitrovicai osztrák-magyar konzul is segítette az albánokat, arra buzdítván őket, hogy a törökországi szerbeket megtámadva vegyék el tőlük ingóságait. Így ők megélhetés nélkül Szerbiába menekülnek, és sosem térnek vissza.³²² Egyes szerb körök ebből azt a következtetést vonták le, hogy a muszlim többség a feltételezett török célok ellenére valójában inkább az osztrák behatolást segíti elő a térségben. Az albán felkeléseket ugyanúgy szerbellenesnek tekintették.³²³ A szerb politika válasza az volt, hogy - azon túl, hogy 1909-ben elutasította a török szövetséget - 1912 tavaszán Pašić autonómiát ajánlott Koszovónak, ha csatlakozik Szerbiához, vallási és oktatásügyi önállóságot, egyenlőséget, nemzetgyűlést ígérve. Nikola montenegrói uralkodó azonban elárulta a tárgyaló albán küldötteknek, hogy valójában már egész Albániát felosztotta Montenegro, Szerbia és Görögország, így a közbeékelődő Koszovó az ígéret ellenére aligha kaphat különleges státust.³²⁴

Ekkor Anglia és Oroszország már kifejezetten siettette Szerbiát valamiféle szerződés megkötésében, bár féltek attól, hogy egy szerb-török szerződés Bulgáriát a Monarchia karjaiba hajsolja és ez háborúhoz vezet,³²⁵ ezért a bolgárokat is be kívánták vonni a szövetségbe, csakhogy ennek meg a bolgárok oldaláról nem lett volna értelme (a románoktól a törökök aligha védhetik meg őket az oroszoknál jobban). Az angolok eredeti célja az oroszok balkáni tehermentesítése lett volna, hogy a Monarchia fellépése esetén ne kelljen Angliának nagyhatalmi konfliktusba bonyolódni. Ezért a törökkel való megállapodás kudarca esetén Grey a szerb-bolgár-montenegrói szövetség ötletét is elfogadta.³²⁶ Bülow válaszul rögtön felvetette a rövid ideig támogatott bolgár-osztrák-magyar szövetség tervét, Aehrenthal pedig megígérte, hogy bolgár-török háború esetén nem engedi, hogy a szerbek megtámadják Bulgáriát (lásd 2. fejezet).³²⁷

Mivel a szerb-török megegyezés sikere elhalványult, az oroszok ekkor Bulgáriát és Törökországot próbálták megegyezésre bírni, ezért is vállalták át a bolgár államadósság nagy részét Törökországgal szemben. A török kormányzat hajlott a megegyezésre, csakhogy az 1908 után bekövetkező török belpolitikai fordulatok (az ifjútörök reformokban való csalódás, a megélenkülő nacionalizmus, a közigazgatás összeomlása Macedóniában) miatt a török fél már nem volt kíváncsú szövetséges Bulgária számára sem. Így Ferdinánd bolgár király és a román vezérkari főnök isztambuli látogatása ellenére sem körvonalazódott szélesebb körű együttműködés.

Bulgária 1909 elején a román, a török és szerb magatartás (a szerbek nehezteltek a bolgárookra, mert a számukra Bosznia elvesztését jelentő annexió és Bulgária függetlensége között – jogosan – összefüggést láttak, Románia viszont kompenzációt követelt) Monarchiával kezdett tárgyalásokat, mint azt korábban már írtuk. Midőn Szerbia 1909

³²¹ Mikić, Dj.: The Albanians and Serbia During the Balkan Wars. In: Djordjević, D. – Bela K. Kiraly eds.: East Central European Society and the Balkan Wars. New York, Columbia University Press, 1987. p. 169.

³²² Mikić, Dj., p. 169. a következő forrásra hivatkozva: АС МИДС ППО 1905. június 27., Nr. 671 és 1912. február 26., Nr. 228.

³²³ DSPKS, V/2. Nr. 98. 1912. augusztus 11.

³²⁴ Uő., p. 170. és p. 177. A következő forrásokra hivatkozik. АС МИДС ПО ф VIII / 0/11-11 Nr. 5138. és АС МИДС ПО ф IV/I-X-VI, Nr. 2398. Cetinje, 1912. október 18. Milovanović és pártja viszont valóban hitt a szerb-albán koegzisztencia lehetőségében, s ez 1913-ban is jelen volt a szerb politikában.

³²⁵ BD. V. Nr. 443. p. 496. Grey to Whitehead

³²⁶ Uő., V. Nr. 493.

³²⁷ Ö.U. A. I. Nr. 828.

júliusában tudomást szerzett arról, hogy Ferdinánd és Malinov Pesten folytatnak gazdasági tárgyalásokat, erősen tartott egy bolgár-osztrák-magyar megállapodástól, ezért Oroszországhoz fordult, hogy gyakoroljon nyomást Bulgáriára. Oroszország ekkor vetette fel a bolgárok tárgyalóasztalhoz ültetése érdekében az 1902-es katonai konvenció megújításának, feltételei módosításának kérdését.³²⁸ A bolgár-szerb megbékélést Olaszország is sürgette, mert tartott az osztrák Balkán-politika tényérésétől, ezért Imperiali próbálta rávenni M. Szarafov római bolgár követet, hogy nyissanak a szerbek felé.³²⁹ A racconigi olasz-orosz találkozó, majd az olasz-bolgár-szerb együttműködés felmerülése után a Monarchia az annexió keltette viharoknak köszönhetően teljesen izolálódott a Balkánon, ezért Törökország fenntartása és Albánia kérdése különösen hangsúlyossá vált számára. Ferdinánd számára viszont ez azt jelentette, hogy Bulgária Ausztria-Magyarországon keresztül aligha juthat Macedónia közelébe, miként azt Aehrenthal 1909 végén az „albán ajánlatok” ellenére le is szögezte, ezért megszakította a tárgyalásokat és az oroszok felé fordult, akik viszont a szerbekkel való kiegyezést szorgalmazták. Az antant szintén pártolt egy szerb-bolgár megállapodást, mert ezzel vélte távol tartani a Monarchiát az Égei-tengertől. Természetesen e megállapodás nem lehetett törökellenes angol vélemény szerint, tehát először egy konzervatív-defenzív szerb-bolgár-török szövetség képe kezdett kirajzolódni. Ezt karolta fel az orosz diplomácia először Csarikov demarsával, majd később, az 1902-es bolgár-orosz katonai konvenció megújításának tárgyalásakor. Ez azonban Bulgária fent említett igényei miatt nem valósulhatott volna meg. A törökök bevonásának lehetetlenségére ráébredve a francia diplomácia már egy törökök nélküli Balkán Szövetséget is hajlandó lett volna elfogadni. Ferdinánd 1909-es első szerbiai látogatása azzal a szimbolikus eredménnyel zárult, hogy Szerbia felhagyott a Szaloniki vilajetben folytatott szerb propagandával (annál is inkább, mert itt alig volt szerb), a második látogatása során pedig egyelőre egy gazdasági együttműködés körvonalazódott, mely a szerbek számára volt kedvező (nem kellett kedvezőtlen export-import egyezményeket kötnie a Monarchiával). Ez állt tehát az orosz aktivitás és az 1902-es katonai konvenció 1910-es újratárgyalásának kísérlete mögött.

Az oroszok tulajdonképpen még az annexió előtt (a vasútválság és a macedón reformmozgalom kudarca miatt) már 1908 márciusában megújítani-módosítani kívánták a bolgár-orosz katonai megállapodást, de a bolgár függetlenség kinyilvánítása utáni balkáni diplomáciai helyzet miatt elálltak végül ettől.³³⁰ 1908 végén Szentovszkij-Kurilo és Leontyiev ezredes szófiái attasé újra felveti az ötletet, hogy Bulgáriát távol tartsák a Monarchiától, de Izvolszkij ellenezte (és bírta a cár egyetértését is), mert ez megerősítené Bulgária törekvéseit Macedónia felé. Természetesen Macedónia megszerzését diplomáciai úton nem ellenezte, de úgy gondolta, ezt egy orosz katonai szövetség nélkül kell elérnie a kisállamnak. Drinápoly közelében pedig a szorosok kérdése miatt egyáltalán nem kívánt bolgárokat látni Izvolszkij, viszont úgy vélte, egy direkt orosz-bolgár katonai megállapodás, vagy szövetség helyett egy szerb-bolgár is megfelelő lenne, mely kölcsönösen biztosítaná Szerbia védelmét a Monarchiától és Bulgária túlzott macedóniai jelenlétét is korlátozhatná.³³¹ A bolgároknak mindenképpen fontos lett volna az 1902-es megállapodás

³²⁸ *Sztatelova, E.*: Za balgaro-szarbszkoto otnosenija v perioda 1909-1911. Isztoriceszki Pregled, 1969/5. p. 22.

³²⁹ *Sztatelova, E.*: Za balgaro-szarbszkoto otnosenija... p. 24.

³³⁰ *Sztatelova, E.*: Ruszko-balgarszko politiceszki otnosenija (1908-1912). Isztoriceszki Pregled, 1973/1. p. 4.

³³¹ *Sztatelova, E.*: Ruszko-balgarszko... p. 5.

meghosszabbítása, ezért is utazott Ferdinánd cár 1909 elején Pétervárra. Az 1909. június 11-i orosz minisztertanácson Szentovszkij-Kurilo, Leontyiev, Szazonov helyettes-külgyminiszter és Szuhomlinov hadügyminiszter és A. A. Nyeratov is a bolgárokkal való kapcsolat szorosabbra fűzését tanácsolták, már az ország geopolitikai jelentősége miatt is.

Az itt közreadott tervezet azonban erősen aszimmetrikus volt: Oroszország csak akkor támogatta volna katonailag Bulgáriát, ha azt egyszerre két állam támadja meg Bulgária provokációja nélkül, míg Bulgária köteles lett volna megsegíteni az oroszokat, akár Románia, akár a törökök, akár az osztrákok, akár a németek támadják meg (ez utóbbi két esetben nyilván a földrajzi távolság a közvetlen segítség lehetőségét lecsökkentette). Bulgária csak akkor számíthatott volna területi kompenzációra, ha Törökország támad Oroszországra, ez esetben a San Stefano-i Bulgária valósulhat meg Drinápoly nélkül, illetve, ha Románia támad az oroszokra, ebben az esetben Dobrudza lesz a bolgároké. Bolgár vereség esetén Oroszország vállalta a bolgár határok megváltoztathatatlanságának védelmét.³³²

Izvolzskij azonban 1910 februárjában tiltakozott a tervezet ellen, mondván, hogy ha kiderül, hogy mennyire német- és osztrákellenes, az igen kínos helyzetet teremt, másrészt Törökország és Románia azonnal a hármasszövetséghez fordulna és ezzel egyértelműen kikristályosodnának a frontvonalak. Ekkor Bulgáriában Malinov volt hatalmon, aki nem kifejezetten volt ruszofil, Izvolzskij tartott is tőle, hogy mindent kiszivárogtat az osztrákoknak. Oroszországnak a szorosok miatt nem érdeke, hogy Törökországnak stabil szövetségese legyen, Románia megnyeréséről pedig nem szabad lemondani, hiszen a Balkánra az út Románián keresztül vezet és így Bulgária támogatása is kérdésessé válhat pl. egy törökellenes konfliktusban.³³³ Izvolzskij megint felhívta a figyelmet Szerbia szerepére, azonban az 1908-as szerb-bolgár tárgyalások éppen a Macedóniát érintő szerb követelések miatt hiúsultak meg. Orosz biztatás nélkül tehát Bulgária nem akart Szerbiával tárgyalni – közölte Paprikov, és a tervezet sem nyerte meg tetszésüket. p. 8. A bolgárok egy jóval szimmetrikusabb szövetségre vágytak, Szerbia nélkül. E célból Ferdinánd, Malinov és Paprikov 1910. február 23-án Pétervárra utaztak Szentovszkij-Kuriloval, Izvolzskijjal és Szazonovval tárgyalni. A bolgár javaslat szerint Oroszország elismeri Bulgária jogát a San Stefano-i Bulgária megteremtésére, ha háborúba keveredik Törökországgal (beleértve Szalonikit és Drinápolyt is). Ha Törökország megtámadja Bulgáriát, Oroszország semlegességre kényszeríti Romániát. Bulgária köteles támogatni Oroszországot fegyverrel, ha Törökország egyedül vagy szövetségben megtámadja az oroszokat. Ugyanakkor Bulgária célja a béke fenntartása a félszigeten, s nem kezd akcióba, ha az oroszok vállalják a macedónok érdekvédelmét a török állam túlkapásaival szemben. Oroszország korlátozza a szerb propagandát Macedóniában. Ehhez képest Izvolzskij válaszában a status quo fenntartását hangoztatta tervezetében, s ragaszkodott ahhoz, hogy Bulgária megtámadása esetén Oroszország fenntartsa döntési szabadságát, azaz Bulgária továbbra is csak egy Oroszország elleni támadás esetén kaphatott volna kompenzációt. Oroszország biztosítani szeretne volna Bulgária támogatását minden további balkáni elkötelezettség nélkül. p. 9-11. A bolgár szempontok érvényesülését az orosz-bolgár szövetségi tervezetben a szerb-bolgár és bolgár-török közeledéstől tette függővé.

1910 márciusában Péter szerb király Pétervárra érkezett és elmagyarázta, hogy a

³³² Szatelova, E.: Ruszko-balgarszko... pp. 6-7.

³³³ Uo.

Monarchia szorításából csak egy dél felé való terjeszkedéssel törhet ki és kérte az orosz diplomáciát, hogy ilyen irányban hasson a bolgárokra. Szentovszkij-Kurilo 1910. december 13-án kelt telegramjában (mely megismétli a dél felé történő expanzió szükségét) látható, hogy az orosz kormányzat egyetértett ezen elképzeléssel, már csak azért is, mert el akarta kerülni a balkáni orosz beavatkozás egy Bulgáriát ért támadás esetén. Ezért mindenképpen a szerb-bolgár megegyezést szorgalmazták. Az 1910. március 20-án (régi idő) Bulgáriának küldött orosz táviratban Oroszország magának követelte a szorosok feletti ellenőrzés jogát, a távirat tartalmazta Szerbia adriai igényeinek elfogadását és azt, hogy ha a törökök képtelenek rendet tenni, akkor Bulgária megkaphatja Szalonikit. Az adriai kitétel az orosz értelmezés szerint egyet jelentett Macedónia felosztásával is, éppen ezért mentek bele, hogy Bulgáriáé legyen Szaloniki (de Drinápoly nem). Az 1910. május 27-i bolgár válaszlevél elfogadta ugyan a szerbek kijutását az Adriára, de csak Macedónia határaitól északra (Sar-hegység), s kérték, hogy Románia – ki nem provokált - támadása esetén Oroszország támogassa Bulgáriát. Ferdinánd elégedetlen volt az aszimmetrikus viszonyra építő, Oroszország érdekeit szolgáló defenzív tervezetekkel, illetve a szerb kompenzáció bevonásával a két államot érintő kapcsolatokba.³³⁴ 1910 szeptemberében a román-török közeledés hatására (amitől Izvolszkij tartott) Szazonov már hajlott arra, hogy cserébe egy európai általános háborúban bekövetkező bolgár segítségért támogassa a bolgár igényeket Törökország ellen. Szentovszkij-Kurilo halála és Malinov bukása (1911) után a bolgár kormányzat hirtelen elzárkózott az orosz-bolgár konvenció megkötésétől, a szerb-bolgár egyezmény megkötése után pedig ez részben okafogyottá is vált. Az 1911-es alkotmánymódosítás után pedig Ferdinánd lett a bolgár diplomácia vezetője, így a megegyezést sürgető politikusokra, mint a Malinov-kormány bukása után Pétervárra küldött ruszofil Paprikovra nem hallgatott.³³⁵

Bár a szerb-bolgár kapcsolatok lassan javulni látszottak, a bolgárok az orosz javaslatot, hogy az 1902-es orosz-bolgár szerződés alapján kössenek szélesebb katonai együttműködést (bevonva a szerbeket is a saját geopolitikai konfliktusaikkal) 1909-1910 telén - az oroszok szerint - elutasították, mondván, hogy egy olyan szerződés, mely csupán Romániától védi az országot, de nem teszi lehetővé a török területek megszerzését, semmit sem ér.³³⁶ Ebből nyilvánvalóvá vált, hogy Bulgária célja nem az orosz érdekek kiszolgálása volt, hanem a törökellenes fellépés. Csakhogy 1912-ben a bolgárok mégis arról informálták a görögöket, hogy az 1902-es szerződés érvényes.³³⁷ A bolgár történész, Sztatelova szerint bolgár uralkodó végül elküldte Teodorovot és Sztancsovot Pétervárra, hogy megkérdezzék, Oroszországra számíthatnak-e egy román támadás esetén, de nem kaptak pozitív választ. Ráadásul a törökök, bár tárgyaltak a szerb és bolgár királlyal, közben a románoknak is védelmi szerződést ajánlottak,³³⁸ a tengerszorosok megnyitását pedig visszautasították, mert számukra a szorosok lezárása volt az egyetlen fegyver, ami reményt adott volna az 1911 óta tartó tripoli háború leállításához. Így az oroszok számára ez a lehetőség is kútba esett.

Mint láttuk, az orosz politika 1910 óta három vágányon haladt: az annexióba belebukott Izvolszkij Párizsban a Monarchia feltartóztatását, a tengerszorosok megnyitását kívánta az orosz hadiflotta előtt. Csarikov, a gazdasági célokat szem előtt tartva, az orosz

³³⁴ Sztatelova, E.: Ruszko-balgarszko... p. 12.

³³⁵ Sztatelova, E.: Ruszko-balgarszko... pp. 15-17.

³³⁶ Ez az aktus később sok vitát vált majd ki az 1902-es szerződés érvényességével kapcsolatban.

³³⁷ Dokumenti o spoljnoj politici Kraljevine Srbije. Ed.: Vojvodić, M. Beograd, SANU, 1985. (DSPKS), V/2. Nr. 278.

³³⁸ G.P. XXVII. Nr. 9774.

gabona szorosokon való szabad áramlását akarta elérni törökbarát balkáni szövetségi rendszert szorgalmazó politikájával. Izvolszkij egy ideig támogatta is, mert a tengerszorosok megnyitását remélte tőle. Ny. G. Hartwig belgrádi és A. V. Nyekljudov szófiai követek pedig egy pánszláv Monarchia- és törökellenes Balkán-koalíció felállításán munkálkodtak.³³⁹ Végül a harmadik megoldás vált kivitelezhetővé. Osztrák források szerint Hartwig életcélja egy nagy délszláv állam kialakítása volt orosz segítséggel.³⁴⁰ E dokumentumok szerint Hartwig a Balkán Szövetséggel a török területek felosztását kívánta elősegíteni a szláv államok között, és ettől Oroszország évszázados álmának beteljesítését, a Boszporusz megszerzését remélte.³⁴¹ Az új orosz külügyminiszter, Szazonov, valamint Csarikov nem elleneztek ugyan a Balkán-szövetséget, de azt változatlanul a törökök bevonásával tartották csak lehetségesnek, míg a pánszláv szimpatizáns Nyikolaj nagyherceg támogatta Hartwig elképzelését.³⁴²

1908 után - Hering szerint - Ferdinánd és a bolgár demokraták a „hintapolitika” doktrínáját kívánták alkalmazni az antant és a hármasszövetség között. Malinov demokratai úgy vélték, hogy – mint az annexiók krízis is megmutatta - a Monarchia túl erős, így veszélyes lenne Szerbiával szövetséget kötni, egyúttal Anglia és Oroszország oldalára állni. Az ellenzék viszont - a ruszofil cankovisták, a konzervatív sztoilovisták és a két baloldali párt - azért akart az antant, és így a szerbek oldalára állni, mert úgy látták, hogy a Monarchia folyamatosan elszigetelődik. 1911-ben Gesovnak és Milovanovićnak nyíltan az volt a nézete, hogy ha Törökország likvidálása párhuzamosan a Monarchia szétesésével következne be, minden egyszerűbb lenne: akkor a románok megkapnák Erdélyt, a szerbek pedig Bosznia-Hercegovinát, és Bulgáriának jutna az összes török terület.³⁴³ A nagyhatalmi konfliktus elmaradása esetén csak Törökországon lehet megosztani, csökkentve a bolgároknak jutó terület nagyságát. Ez a szerb szövetség ellen hatott. Egy izolált Szerbia viszont a Monarchia könnyű zsákmánya lenne. Egy közös határ pedig a Monarchiával – Szerbia esetleges elfoglalása esetén – szintúgy veszélyeztetné a bolgárok szaloniki és macedóniai pozícióját.

Paprikov bolgár külügyminiszter (az egyetlen ruszofil a Malinov-kormányban) bécsi látogatása során kifejtette Simić szerb küldöttnék, hogy a balkáni államok szövetsége csupán egy ártatlan kívánság, amit a katonailag meggyengült oroszok óhajtanak elérni, másrésztől viszont a lehetőség, hogy így a szerbek segítségével megoldják a macedón kérdést, nagyon csábító.³⁴⁴ Így a belgrádi bolgár követ, Tosev, 1909. január 7-én - miközben még zajlottak az osztrák-bolgár tárgyalások - már az iránt puhatolózott, hogy a szerbek a bolgár támogatást a Monarchia vagy a törökök ellen óhajtják igénybe venni: amennyiben a válasz az utóbbira szorítkozik, úgy azonnal szerződést kell kötni. A ruszofil Paprikov szeme előtt a San Stefano-i Bulgária képe lebegett, amikor tárgyalni kezdett a szerbekkel, és azzal számolt, hogy az ifjútörök „alkotmányos komédia” hamar összeomlik. Ez esetben Macedónia autonóm - de nem független - tartomány lehet, vagy felosztandó a

³³⁹ Fay, S. B.: Der Ursprung des Weltkrieges. Berlin, August Scherl, 1930. p. 296. és Stavrianos, L. S., p. 161.

³⁴⁰ Ö-U.A. IV. Nr. 4732. Akárcsak Ignatyevé. Wertheimer, E., 124. p.

³⁴¹ Krasznij Arhív, VIII. p. 45.

³⁴² Vosztočnyij voprosz..., p. 345.

³⁴³ Guéchoff, I. E. p. 27. (Gueschoff, I. E., p. 17.)

³⁴⁴ Hering, G., I. p. 302.

balkáni államok között.³⁴⁵ A bolgárok számára a Monarchia ajánlata - Szerbia megcsonkítása a Monarchia szövetségében - kevésbé volt vonzó, mint Törökország megcsonkítása Szerbia szövetségében.

Csakhogy az utóbbinak ára volt: Milovanović szerb külügyminiszter főleg az osztrákok elleni fellépés (és védelem) lehetőségét látta meg 1909 elején az oroszok által propagált szövetségi tervezetben, amit a bolgárok elutasítottak. A szerb politikus helyesen érzékelte, hogy a Monarchia magasabb gazdasági és kulturális színvonalat képvisel Bosznia-Hercegovina szlávjai számára, semhogy azok a gyenge Szerbiához kívánnának csatlakozni, ámde egy szerb-bolgár szövetség talán elegendő politikai súlyt jelentene ahhoz, hogy felébresszék a Monarchiában élő szerb testvérek vágját a Szerbiával való egyesülésre.³⁴⁶ Ezen elképzelésektől vezérelve a szerb-bolgár közeledés egyik fő kiváltója valóban Milovanović volt.

1911 közepéig Gesov bolgár kormányfő maga is úgy vélte, hogy a szerb törekvések elsőrendű célpontja Bosznia-Hercegovina, nem Macedónia, jóllehet az annexió után ennek realizálására még kevesebb esély volt.³⁴⁷ Bosznia követelése egyfelől ugyan kedvező volt a bolgár politika számára, mert nem veszélyeztette déli érdekeiket, másrészt viszont komoly kötelezettségeket rótt volna Bulgáriára egy osztrákellenes szövetség esetén. A bolgárok abba sohasem egyeztek volna bele, hogy egy offenzív törökellenes szövetség egyszerre offenzíven Monarchia-ellenes is legyen, azaz lehetetlennek tartották, hogy Bosznia-Hercegovina és Macedónia megszerzésére egyidőben tegyenek kísérletet a kisállamok a nagyhatalmak katonai támogatása nélkül. Az pedig nyilvánvaló volt a szerbek számára, hogy Bulgária, ha megszerzi Macedóniát, (s ha nem, akkor is) utólag már nem fog olyan Monarchia-ellenes szerződést kötni Szerbiával, mely kifejezetten Bosznia szerbek általi megszerzését irányozza elő. Mivel a szerbek és bolgárok két kívánsága egyszerre nem teljesülhetett, világos volt, hogy Szerbia török elleni támogatásának ára lesz – a kárpótlás a boszniai zsákmány elmaradásáért Macedónia egy része, Ószerbia, s a Szandzsák lehet. 1909 februárjától Tosev belgrádi bolgár követ úgy tudósított, hogy a szerb politikusok Ószerbiát és Macedónia bizonyos részeit Skopje központtal Szerbiához csatolandónak tekintik, ami óvatossá tette a bolgár fellépést.³⁴⁸ Milovanović nem tudta megnyerni szerb politikustársainak támogatását koncepciójához, melyet főleg Pašić ellenzett.

A bolgár politika első óvatos lépése a szerbekhez és az antanthoz való közelítés során Ferdinánd pétervári útja volt 1909-ben. A bolgár uralkodó bejelentette, hogy a Monarchia és országa között semmilyen Szerbia-ellenes szerződés nem áll fenn.³⁴⁹ Izvolszkij viszonzásképp Oroszország támogatásáról biztosította bolgárokat, ha szorosabbra fűzik a köteleket Szerbiával, és elfogadta a bolgár igényt a San Stefano-i Bulgária megvalósítására,³⁵⁰ így ellentmondásba került korábbi, 1908-as kijelentésével. Erről nem tudva Szerbia értesítette Oroszországot, hogy kész a szerződés kötésre. Bulgária ezt függetlensége elismeréséhez kötötte, majd ezt követően a bolgár kormányzat 1909.

³⁴⁵ *Vojnata mezsdu Bălgarija i drugite Balkanski državi prez 1913g. I. Vojnata mezsdu Bălgarija i Turcija 1912-1913 g. Podgotovka na vojната. Minisztersztvo na vojната. Stab na armijata. Voeno-istoriceszka komisziya. Sofija, 1937. pp. 36-37. (Vojnata I.)*

³⁴⁶ *Hering, G.*, I. p. 304. és *Vojnata, I.*, p. 36.

³⁴⁷ *Boeckh, K.*, p. 21.

³⁴⁸ *Vojnata, I.* p. 38. Tosev do Paprikov, 1909. február 4. A német szerző a „Bundesgenosse” kifejezést használja.

³⁴⁹ *Bogitschewitsch I. Nr. 61.* p. 65. Popowitsch an Milowanowitsch 1909. február 28.

³⁵⁰ *Tukin, C.*, p. 70.

szeptember 27-én felvetette, hogy Macedónia kapjon autonóm státuszt, míg Szerbia megkapná Ó-Szerbiát és a Szandzsákokat.³⁵¹ A szerbek válaszul azt javasolták, hogy csak az egyértelműen bolgár, illetve szerb területeket kebelezzék be országaik, míg Macedónia nagy részét kulturális befolyási szférákra kell osztani. De ebből a javaslatból nem derült ki, hogy Macedónia nagy részének jövőjét a Török Birodalmon belül autonómia nélkül vagy autonóm macedón állam révén képzelik el, avagy bekebelezzik az egyes befolyási övezeteket.³⁵²

1910 februárjában, Sándor szerb trónörökös szófiai látogatása után Milovanović már olyan kedvezőnek látta a helyzetet, hogy Hartwig tanácsára Szófiába utazott, hogy Malinovval tanácskozzon. A tárgyalások egyelőre nem hoztak sikert, mert Malinov Macedónia autonómiája mellett kardoskodott, a szerb külügyminiszter viszont fel kívánta osztani a területet.³⁵³ Paprikov és Ferdinánd viszont újabb pétervári látogatásuk után megrovást kaptak az oroszoktól a törökellenes háború előkészítéséért.³⁵⁴ Ez visszavetette a tárgyalásokat. Mivel Milovanović és Péter király isztambuli látogatása 1910 első hónapjaiban szintén megállapodás nélkül végződött, a sikertelenség miatt Simić követ a következő kérdéseket tette fel a bolgár kabinetnek 1910. december elején: „1. *Nem érzik-e úgy a bolgárok az ifjútörökök európai területen megnyilvánuló törökösítő-islamizáló politikája miatt, hogy itt lenne az ideje, hogy a balkáni államok kölcsönös megegyezésre és együttműködésre jussanak?* 2. *Ha ez így van, akkor elég erősnek tartja-e a bolgár kormány a balkáni államokat, hogy önállóan képviseljék érdekeiket Törökország ellen?* 3. *Melyik európai nagyhatalmi csoportosulástól várhatnak támogatást a balkáni államok?*”³⁵⁵

A szerb ajánlat gyakorlatilag a bolgárok kezébe adta a szövetségi keretek meghatározását és a nagyhatalmi támogatók megnevezését, legyen az az antant vagy a hármasszövetség tagja.³⁵⁶ Az önálló fellépés lehetőségét is fontolgatták nagyhatalmi támogatás nélkül, Oroszország elképzelésének mellőzésével. Simić ezzel egyértelművé tette, hogy Szerbia nemhogy nem gondol offenzív szövetségre a Monarchia ellen, hanem kifejezetten a török ellen kíván fordulni, és beéri egy védelmi megállapodással a Monarchiával szemben, tartván attól, hogy az kihasználná a szerb erők törökellenes lekötöttségét. Malinov azonban kikerülte a nyílt válaszadást és habozásának oka az volt, hogy Milovanović korábbi ajánlatában Üszküb, Prilep, Ohrid és Velesz - a bolgár propaganda által bolgárnak tartott városok – vidékét követelte, s ezzel nyilvánvalóvá vált, hogy Bulgáriának redukálnia kell igényeit, ha a szerbek is részt vesznek egy törökellenes szövetségben.³⁵⁷ Simić közölte, hogy a kompenzáció elmaradása esetén Szerbia nem vesz részt Bulgária semmilyen törökök ellen irányuló akciójában.³⁵⁸ Az oroszok belátták, hogy a balkáni államok egyesítése csak akkor lehetséges, ha Oroszország saját kezébe veszi az irányítást.

Szerbia Simić ajánlatáig egyértelműen oroszbarát politikát folytatott – ami nem jelentett

³⁵¹ *Uő.*, p. 64. és *BD.*, IX-1. p. 62.

³⁵² Milovanović Hamiltonnak tette a javaslatot. Lásd: *Bogitschewitsch*, I. Nr. 130. Gruitsch an Milowanowitsch 1909. szeptember 29. és *G.P.* XVII/1. Nr. 9736.

³⁵³ *Sztatelova, E.*: *Za balgaro-szarbszkité otnosenija...* p. 31.

³⁵⁴ *Vojnata*, I. p. 40.

³⁵⁵ A követ fellépéséről beszámol: *BD.* IX. 1. Nr. 200. Findlay Greynek 1910. december 7.

³⁵⁶ A szerbek nem utasították el a Monarchia közbenjárását sem, ha ez szerb területnövekedést jelentett volna.

³⁵⁷ *BD.* IX. 1. Nr. 202. Napier belgrádi katonai attasé, Barlaynak 1910. december. 7. és *Vojnata*, I. p. 42. Milovanović Tosevnek.

³⁵⁸ *Uo.* IX. 1. Nr. 157. 1910. november. 8. Findlay Greynek.

természetesen bolgárbarát irányzatot, - Bulgáriában azonban ez nem így volt. „Egy ruszofil kabinet (cankovisták) szövetséget kötne, ha Oroszország kérné, míg egy demokrata inkább háborúzza Szerbiával, ha Macedónia érdekei azt diktálják.”³⁵⁹ – nyilatkozta Nikolajev vezérkari főnök a Malinov-kormány bukását megelőzően.

A nemzetközi porondon zajló események mégis amellet szóltak, hogy Bulgária ne utasítsa el Szerbiát. 1910-ben a szövetségest kereső török külügyminiszter, Dzsaveid bej Djuvara román külügyminiszterrel tárgyalt, a görög-bolgár közeledés hatására pedig Hakkí pasa miniszterelnök látogatott Bukarestbe. 1910 szeptemberében a *Matin* egy román-török szerződésről írt, mely a status quo védelmében született. Noha a szerződést valójában nem írták alá, s ezt később a belgrádi francia követ is megerősítette, aki „nyugalmat és fegyverkezést” tanácsolt a kisállamoknak,³⁶⁰ a két ország közeledése önmagában is elég volt ahhoz, hogy Bulgária újra fontolóra vegye a szerb szövetség ügyét. Különösen kedvezett ennek az autonómia-párti Malinov-kabinet bukása.

1911. március 24-én I. E. Gesov alakított Bulgáriában kormányt, amelyben az általa vezetett nemzeti pártiak (sztoilovisták) és a Sz. Danev vezette ruszofil cankovisták egyaránt részt vettek, a 426 parlamenti helyből 363-at szerezve meg. Ferdinándnak szüksége volt egy olyan koncentrációs kormányra, mely valóban tükrözi a választók akarát és hangulatát. Ilyen szempontból a kormányváltás egyértelműen a külpolitikai fordulat és a háborús készülődés jele volt. Gesov azonnal más irányt adott a szerb-bolgár tárgyalásoknak, nem mintha túlzottan törökbarát vagy szerbellenes lett volna, hanem mert a sztambulovi példát tartotta szem előtt: megkísérelt az eredeti csarikovi orosz terveknek megfelelően megállapodást kötni Törökországgal, de ez megghiúsult a törökök követelése miatt, akik a másik belpolitikájába való kölcsönös be nem avatkozást szabták feltételként.³⁶¹ Bulgária csak abban az esetben volt érdekelt a törökökkel való megegyezésben, ha így a birodalom fennhatósága alatt élő macedo-szlávok fölött növelhette volna befolyását.

Gesov a macedóniai kérdést bolgár ügyként értelmezte, és ezt már 1911. április 8-án jelezte a szófiai szerb nagykövetnek.³⁶² Ferdinánd cár elképzeléseivel ellentétben Gesov úgy vélte, hogy egy autonóm, Macedónia egy részét is magába foglaló Albánia az osztrák behatolást készíti elő, és ez előnytelen országa számára. A szerb-bolgár szövetségről is eltérő véleménye volt, mint Malinovnak és a ruszofiloknak: Bax-Ironside angol követ augusztus 28-án beszámolt Gesov és Aszim bej párbeszédéről, ahol egy török-görög-bolgár szövetség kidolgozását körvonalazták nagyvonalakban egy közös ellenség ellen. Ez vélhetően a Monarchia és Szerbia macedóniai aspirációi ellen irányuló lépés volt.

Londonban a bolgár követ, Madzsarov sem tartott lehetetlennek egy bolgár-szerb-görög-török szövetséget, ehhez azonban a bolgárok számára Macedónia autonómiája elengedhetetlen feltétel volt. A macedónok is rendelkeztek önálló koncepciókkal e kérdésben, egy Londonba eljuttatott elképzelés szerint Macedóniának brit domíniumi státuszt kell biztosítani az angol uralkodó védelme alatt, hasonló, mint Kanadának vagy Dél-Afrikának.³⁶³

A ruszofil Danev odáig ment, hogy 1911. augusztus 30-án kijelentette a szófiai szerb

³⁵⁹ Idézi Helmreich, E. C., p. 30.

³⁶⁰ Szatelova, E.: *Za balgaro-szarbszkite otnosenija...* p. 32.

³⁶¹ Gueshoff, I. E., p. 38. Az Aszim bejjel folytatott tanácskozások ellenére a török-bolgár viszony nem javult.

³⁶² *BD*. IX.-1. p. 498. és Tukin, C., p. 70.

³⁶³ Madzsarov, M.: *Diplomaticseszka podgotovka na nasite vojni. Szpomeni, csaszni pismo, sifrovani telegrami, i poveritelni dokladi*. Szofija, Izd. na Akcionernoto Druzsesztvo „Mir”, 1932. p. 11. és p. 38.

követnek, ha a Monarchia Törökország ellen tesz lépéseket, akkor Szerbia mellett Bulgáriával is szembetalálja magát. Ez az 1897-es és 1904-es megállapodás öröksége volt, és tökéletesen alkalmas az antant megtévesztésére a szerb-bolgár tárgyalások céljait illetően.³⁶⁴ A Balkán államai Macedóniát továbbra is „saját prédának” tekintették.

Egy nem Törökország, hanem a Monarchia előretörése ellen irányuló Balkán Szövetség a törököknek sem lett volna ellenére. Sefa bej és Ristić szerb követ szerint Törökországnak megegyezésre kellene jutnia szomszédaival, Szerbiával, Montenegróval és Görögországgal, amelyekhez később Bulgária is csatlakozhat. Tehát török részről is egy össz balkáni szövetség elképzelése körvonalazódott. Ez a tervzet csak részben a Monarchia, valójában inkább Bulgária balkáni terveit hivatott megakadályozni. Míg a status quo fenntartása a Monarchiával szemben Törökország és a kisállamok érdekeit egyaránt szolgálta volna, a status quo fenntartása a kisállamok törekvéseivel szemben csak a törököknek tett volna szolgálatot. Az viszont aligha volt valószínű, hogy egy Monarchia elleni hadműveletbe a törökök bekapcsolódnak, vagy bevonul(hat)nak Szerbiába az országot megvéendő. Ráadásul Sefa Bej kijelentette, hogy Krétát sohasem annektálhatja Görögország, ezzel viszont alaposan csökkentette a görögök bevonásának esélyeit.³⁶⁵ Mindazonáltal 1912 elejéig egy Törökországot tartalmazó Balkán Szövetség lehetőségét nem zárták ki a szerbek sem. Mivel azonban ez ellenkezett a bolgár érdekekkel, és ez esetben a bolgárok sohasem kötöttek volna szövetséget a szerbekkel a Monarchia ellen, az orosz és szerb politika kénytelen volt feladni a Törökország bevonását illető álláspontját, hogy legalább a Monarchia elleni defenzív jelleget megtarthassa.

Mivel a törökökkel megegyezni nem sikerült, és mert Macedóniára mindkét fél igényt tartott Törökország szétesése esetén, bolgár részről is a szerbekkel való tárgyalás került ismét előtérbe. 1911. március 31-én Milovanović felhívta az albán kérdésben rejlő veszélyre a figyelmet: a szerbek nemcsak attól tartottak, hogy az albán autonómia megvalósulása Macedónia területét kisebbiti meg, hanem kifejtették afeletti aggodalmukat, hogy a Monarchia az albán lázongások ürügyén még a törökök elleni szerb-bolgár hadüzenet előtt megszállja a Szandzsákot – ezzel nemcsak a szerb területi növekedést, de egyáltalán a szerbek katonai felvonulását is veszélyeztette volna.³⁶⁶ Ez a gondolatmenet arra utalt, hogy **a törökellenes katonai fellépés már 1911 elején sem volt idegen a balkáni államok előtt, amikor az olaszok még nem álltak hadban Tripoliban.** Másfelől felvetette azt a problémát, hogy nagyhatalmi szövetséges nélkül az osztrákok beavatkozása nem lesz kiküszöbölhető, ez esetben viszont Szerbia sem fog akciót kezdeményezni a törökök ellen.³⁶⁷ Világossá vált, hogy Szerbia - Simić korábbi felvetésével ellentétben - addig nem akar akciót, amíg nincs nagyhatalmi szövetséges. Az osztrák bevonulás lehetősége a

³⁶⁴ *Tukin, C.*, p. 83.

³⁶⁵ *Bogitschewitsch*, I. Nr. 153. Ristić a külügyminiszternek, 1911. október 3. Bukarest

³⁶⁶ *BD. IX-1. Nr. 470.* Paget Greynék, *Bogitschewitsch*, I. Nr. 151. és *Hering, G. I.* p. 312. Szerbia attól félt, hogy a Monarchia bekeríti. Ezzel viszont aligha készíthették volna szövetségre Bulgáriát, ezért kellett a törökellenes katonai felvonulás akadályoztatottságára célozni, ami érzékenyen érintette a bolgárokat.

³⁶⁷ A szerb vonakodásnak voltak más okai az 1885-ös szerb-bolgár háború kellemetlen emlékein túl is. Okulva az 1876-os kudarcból, Belgrád már akkor más alapokra helyezte politikáját: *valamely hatalmas szövetséges támogatását kereste.* A szerb kormány úgy vélte, és ezt már az előző török elleni konfliktusban - 1876. november 4-én - meg is fogalmazta, hogy csak akkor szabad háborút indítania, ha azt Oroszországgal karöltve vívják, és ha Oroszország garantálja, hogy a háború eredményeként a délszlávok felszabadulnak; Ó-Szerbia és Bosznia egyesül Szerbiával, egyetlen királyságot alkotva az Obrenović dinasztia uralma alatt. *Hornýák A.*: A berlini kongresszus és Szerbia. In: *Árva V. – Bodnár Zs. – Demeter G. (szerk.): A Balkán... 98. p.* Szerbia 1912-ben szintén diplomáciai támogatást, pénzt és fegyvert várt az oroszoktól.

bolgárok terveit is keresztezte: a szerb-bolgár együttműködés Monarchia-ellenes (de defenzív) jellege mellett felmerült immár egy nagyhatalom támogatásának megszerzése is.

Mindenesetre a fentiek miatt újra megélenkült a bolgár-szerb párbeszéd. 1911. április 15-én Pašić a szkupstina előtt is elismerte a Balkán Szövetség előkészítését. A tárgyalásokkal megbízott Milovanović közölte a bolgárokkal, hogy Szerbia elsődleges célja a kijutás az Adriai-tengerre, Macedóniából csak Skopje és Velesz környéke érdekli, a határt a Bregalnica-patak – Babuna – Dibra – tengerpart vonalon képzelel el. Pašić a Bregalnica – Velesz - Durazzo vonalhoz ragaszkodott, de kijelentette, hogy Konstantinápoly bolgár megszállása esetén támogatnák a bolgárokat az oroszok ellen.³⁶⁸ A bolgár ajánlat viszont csak a Moravica-patak – Orizari (Kumanovotól északra) – Treszka-patak – Dibra vonalat adta volna Szerbiának, azaz Ószerbia mellett Macedóniából alig valamit. (1912-ben végül félúton, a Kriva-patak mentén, Velesztől északra húzták meg az érdekszférák határait).

A tárgyalásokkal egyik fél sem volt elégedett. 1911 áprilisában Milovanović első javaslatát a macedóniai érdekszférák felosztásáról három ok – a tengersizorokat érintő orosz célok, a szövetség osztrákellenes éle, de leginkább Macedónia felosztása – miatt a bolgár kormányzat elutasította, s csak közvetlenül a török-olasz háború kitörése után vette újra fontolóra. A bolgárok a tervezetet a szerbek kérése ellenére is eljuttatták az oroszokhoz (Uruszov herceghez). Az indiszkréciónak miatt másnap a szerbek is visszavonták javaslatot.³⁶⁹

A bolgárok gyanakodva tekintettek a szerb ajánlatra, mert abban több ellentmondást is találtak. A szerbek elutasított javaslata a következő 3 pontból tevődött össze: (1) Szerbia területi kijáratot akar magának biztosítani az Égei-tengerre, hogy kereskedelme függetlenné váljon a Monarchia tengeri kereskedelmétől.³⁷⁰ (2) Az albánok még nem elég érettek arra, hogy önmagukat kormányozzák. Egy független albán állam léte, illetve a létrehozása a nagyhatalmaknak, különösen a Monarchiának kitűnő ürügyet teremt a beavatkozásra a Balkánon. Az albán probléma legjobb megoldása, ha felosztják ezeket a területeket Szerbia és Görögország között: ez végeredményben szerb szemszögből teljesen érthető hozzáállás volt, és a nagyhatalmi politikai intenciók reális ismeretét tükrözte. (3) Szerbia déli határait úgy kell megállapítani, hogy a kereskedelmi kijutása az Égei-tengerhez Szalonikin keresztül biztosított legyen. Szerbiának egy kereskedelmi centrumra volt szüksége délen a Mediterráneumban és a hozzá vezető utak biztosítására.³⁷¹ Kérdés, miért, ha az albán Durazzo úgyszólván az övék lesz? Ez a szerb elképzelés arra a későbbi követelésükre utal, hogy a bolgár területek ne terjedjenek túl a Vardaron. Két eset lehetséges a követelések megfogalmazását és a szerbek tengeri kijáratához fűződő többirányú törekvéseit illetően: vagy számoltak a Monarchia várható ellenállásával; vagy pedig ellenkezőleg, a „hagyományos” osztrák *Drang nach Salonika* vagy az orosz „*Drang nach den warmen Meeren*” kisebb, szerb változatával állunk szemben. Az első esetben a szerbek nagy engedményt tettek azzal, hogy a végleges szerződésben nem a Vardar mentén osztották fel Macedóniát, a második esetben viszont nyíltan területszerző politikai követtek.³⁷²

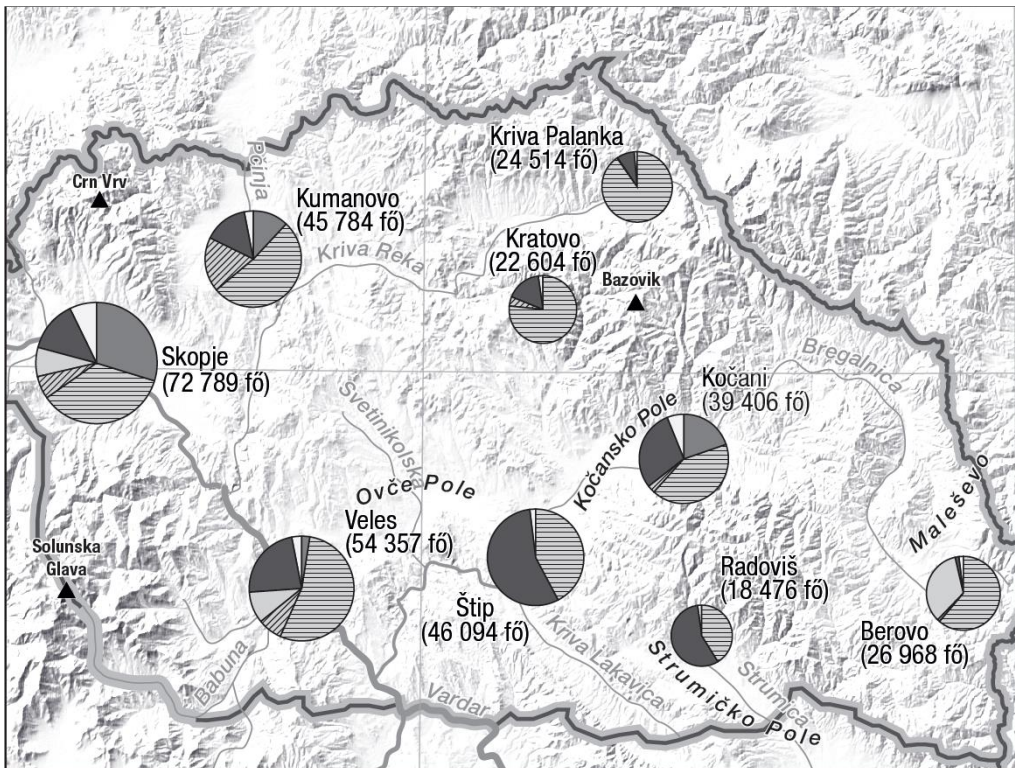
³⁶⁸ *Sztatelova, E.*: *Za balgaro-szarbszkite odnosenija...* pp. 32-35.

³⁶⁹ *Sztatelova, E.*: *Za balgaro-szarbszkite odnosenija...* pp. 34-36.

³⁷⁰ Lásd korábban is: *Bogitschewitsch, I.* Nr. 49. Gruitsch an Milowanovitsch, 1909. február. 5.

³⁷¹ *Vojnata, I.* p. 37.; *BD. IX.-1, Nr. 202.* Napier Barclay-nak 1910. december. 17. melléklet

³⁷² Tehát a bolgárok tudták, hogy mi vár rájuk, ha nem valósul meg az adriai szerb kikötő. Az előbbieket ismeretében felelőtlennek tűnik a majdani szerződés jogi formulákban jobban bízó bolgár fél viselkedése, hogy még minimális katonai erőt sem biztosított macedóniai igényei realizálásához.

A Szkopjei szandzsák lakosságának megoszlása népcsoportok szerint 1903-ban
Jelmagyarázat
Az összlakosság (350 992 fő) megoszlása

albán nyelvűek

szláv nyelvűek

exarchista

patriarchista

muszlim

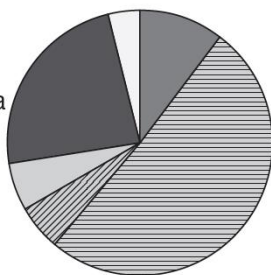
török nyelvűek

egyéb nyelvűek

népcsoportok szerint

muszlimok

ortodoxok

exarchista

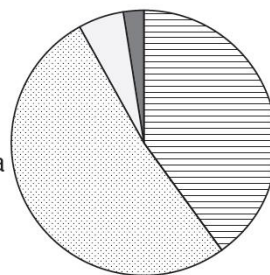
patriarchista

egyéb vallásúak

vallás szerint

A vitatott területek lakosságának etnikai-vallási megoszlása kazánként (Kral konzul 1903-as adatai - HHStA – alapján Bottlik Zsolt szerkesztette)

Az olasz-török háború kitörése megváltoztatta a helyzetet. Milovanović lokalizálni

kívánta az olasz-török háborút, s nem belekeverni a balkáni államokat mindaddig, amíg nincs nagyhatalmi támogató, - márpedig az olasz-török háború miatt ilyen aligha találtak volna - s ezért is javasolta, hogy az oroszok bevonásával kezdődjenek a tárgyalások, akik nyilván elleneztek volna az azonnali beavatkozást.³⁷³ A bolgároknak viszont aggodalmat keltettek a bolgároknak az orosz-török tárgyalások, melyek sikere biztosíthatta volna Törökország területi sérthetetlenségét, számukra egyszerre sürgőssé vált a megegyezés és beavatkozás.³⁷⁴

Az első kezdeményező lépéseket orosz részről Nyekljudov, Szementovszkij utódja tette meg, aki a bolgárokat kívánta kedvező irányban befolyásolni.³⁷⁵ Azt tanácsolta Teodorov bolgár pénzügyminiszternek, hogy Bulgária lépjen szövetségre Szerbiával, majd később esetleg Görögországgal és Montenegróval, de Törökországot semmi esetre sem provokálják. A szerbeket szintén óva intette a törökök elleni fellépéstől. Ha ugyanis a szerbek és Montenegró megtámadják a törököket, akkor a Monarchia várhatóan ismét bevonul a Szandzsákba. A szófiai szerb követnek arra a megjegyzésre, hogy ez esetben sohasem egyesülhet Montenegró Szerbiával, azt válaszolta, hogy éppen ezért kell Szerbiának és Bulgáriának megállapodásra jutnia. Ekkor ugyanis már félmillió fegyverrel kellene számolnia az osztrákoknak és ódzkodnának az elhamarkodott lépésektől. A szerb követ húzódozott ettől, mert a szerb lapok Ferdinánd király és a Monarchia megállapodásáról cikkeztek, s hogy a Monarchia Ništ és a Morava vonalát juttatja a bolgároknak, továbbá Üszküöt (Szalonikit nem). Nyekljudov hangoztatta, hogy újsághíreknek nem kell hitelt adni, és kijelentette, hogy az orosz diplomácia politikájának központjában egy szerb-bolgár megegyezés áll, amely nem lehet törökellenes.³⁷⁶ Nyekljudov azzal, hogy a görögökkel és a montenegróiakkal is szövetségre buzdította a szerbeket, túllőtt a hivatalos orosz politika elképzelésén.

Hogy a szerbek számára nem Törökország megtámadása volt a kizárólagos cél, hanem a Monarchiától való védelem, azt Kalafatović szerb katonai attasé jelentése is bizonyítja, aki szintén leszögezte, hogy a Monarchia egészen máshogy fogja szemlélni a Balkán problémáját, ha tudja, hogy a szerb hadsereg mögött 400 ezer bolgár fegyver áll.³⁷⁷ A szerbek és az oroszok is tisztában voltak azzal, hogy a bolgárokat csak Törökország feláldozásával lehet legalább részlegesen felsorakoztatni a Monarchia ellen, ez esetben jogos a szerb kompenzáció Észak-Macedóniában. Mivel a szövetséget nem a Monarchia elleni támadásra akarták használni, így már megfelelt a bolgároknak is. Pašić Gesov tudomására hozta elképzelését Szerbia tervezett déli határáról, mely a Bregalnicát követve, Veleszt szerb kézen hagyva Durazzoig, tehát az albán tengerpartig terjedt volna.³⁷⁸ Ez az álláspont azért is érdekes, mert bár a későbbi szerződésben Albániáról nem esett szó, a

³⁷³ *Balkanszkata vojna 1912-1913*. p. 42. „Trjábva da sze csaka kraja na Italiano-turszkata vojna, i da sze oszíguri poddärzskata na Ruszija.” Eléggé bizonytalanok voltak a kisállamok a tekintetben, hogy vajon hagynák-e nagyhatalmak Törökország megtámadását, jóllehet Olaszország esetében különböző szerződésekből eredő kötelezettségeik miatt szemet hunytak efelett.

³⁷⁴ *Izstorija na diplomacijata*, 2. Szofija, 1965. p. 202. és *Balkanszkata vojna 1912-1913*. Szofija, Därzsavno Voenno Izd. 1961 p. 40. Bár az oroszok csak a szorosok környezetére ígértek garanciát.

³⁷⁵ Javaslataira az oroszok kifizették Ferdinánd király 3 millió frankos tartozását. *Bogitschewitsch*, III. p. 127.

³⁷⁶ *Bogitschewitsch*, I. Nr. 148. Milojewitsch a külügyminiszternek, 1911. szeptember 11. Szófia

³⁷⁷ *Uo.*, I. Nr. 166. Kalafatowitsch őrnagy attasé a hadügyminiszternek, 1912. február 14. Szófia

³⁷⁸ *Hering, G.*, I. p. 313. Szerbia a Köprülü-Monasztir vonalat követelte Monasztir nélkül, de Ószerbiával. A bolgárok Üszkü, Veleszt (Köprülü), Prilep kaazakat is követelték. Gesov beleegyezett Kumanovo és Üszkü szerbek általi okkupálásába, Szerbia pedig abba, hogy Bulgáriaé lesz Monasztir és Szaloniki. Köprülü-ről nem született döntés. *BD*. IX-1. Nr. 525. Bax-Ironside Nicholonnak, 1911. október 23.

bolgárok tisztában lehettek a szerb aspirációkkal, így fel is készülhettek volna az elképzelések nem teljesülése esetén fellépő problémákra, Macedónia újrafelosztásának kérdéskörére is. A szerbek 1913-ban, a szerb-görög egyezményben ugyanehhez a javaslatához tértek vissza.

Míg Gesov diplomáciai körúton külföldön időzött, Teodorov pénzügyminiszter folytatta a párbeszédet. A szerb követtel megállapodott, hogy a szerb-bolgár szerződésnek alapvetően két célja lesz: először is a szerb-bolgár befolyási zónák felvázolása, másodsorban pedig status quo fenntartása bármilyen idegen hatalom beavatkozása ellenére, hasonlóan 1897 és 1904 szerződéséhez. Nyekljudov figyelmeztette Teodorovot a status quo ilyen irányú értelmezésének helytelenségére.³⁷⁹

Teodorov ajánlata szerint Skopje Szerbiához tartozna, Bulgáriáé lenne Szaloniki, Velez és Monasztir.³⁸⁰ Három nappal később, 1911. október 6-án, már Rizov, az 1904-es szerződés atyja is Belgrádban tárgyalt. Rizov a tárgyalások során a következő célt tartotta a szeme előtt: Macedóniát lehetőleg egyben tartani, és ha az egész nem juttatható bolgár kézre, akkor inkább autonómiát kell neki adni. Szófiában ugyanakkor azt feltételezték, hogy ez utóbbi esetben a Monarchia nemcsak a Szandzsákot szállja meg, de bevonul Macedóniába is, ezért az utóbbit inkább fel kell darabolni, mint elveszíteni az egészet. Ficsev tábornok bolgár vezérkari főnök a következőket nyilatkozta az osztrák behatolás veszélyeiről: „*érdekeink a Monarchia macedóniai jelenléte ellen szólnak. A Monarchia ugyanis Szalonikét akarja, azt viszont csak a Vardar-völgy ellenőrzésével biztosíthatja, ami viszont Macedónia nagy részének elvételével is jár*”.³⁸¹ A Monarchia bevonulásának lehetőségébe Rizov teljesen belenyugodott, mert szerinte innen csak egy irányba lehet továbblépni: szorosabbra fűzik a Monarchia és Bulgária közötti kapcsolatokat és előbb-utóbb az egész Macedónia átkerül Bulgáriához, mert a Monarchia ódzkodik a trializmustól, közlekedéscsúszástól és katonailag egyébként is tarthatatlan lenne e helyzet Szerbia megszállása nélkül. Rizovot szemmel láthatólag jobban érdekelt szülőföldje függetlenítése a töröktől és egyben tartása, mint Bulgáriával való egyesítése vagy az osztrák szomszédság iránti bolgár kifogások.³⁸²

A tripoli krízis kitörése után Gesov már október 4-én Párizsban, majd 7-én Bécsben arról érdeklődött, hogy a háború lokalizálása feltett szándéka-e minden hatalomnak, és lesz-e nagyhatalmi beavatkozás, ha a háború áterjed a Balkán-félszigetre.³⁸³ Bécsben meglátogatta a szintén ott időző Ferdinánd királyt, hogy beleegyezését kérje egy szerbekkel kötendő szerződéshez a következő alapokon: (1) A szerb-bolgár szövetség az 1904-es alapokon kötendő meg „mutatis mutandis”. Mindkét fél ragaszkodik a macedón reformokhoz, ami a tartomány autonómiáját vonja maga után, vagy ha ez elérhetetlen, a területet fel kell osztani. (2) A bolgárok elfogadták a szerbek Macedónia elfelezéséről szóló javaslatát a bizonytalan hovatartozású zóna létrejöttével együtt. (3) A casus foederis életbe lép, ha Szerbiát vagy Bulgáriát egy harmadik hatalom megtámadja, vagy a Monarchia Albániába vagy Macedóniába vonul be (a Szandzsákot nem tartalmazta e javaslat), avagy Törökország megtámad egy államot a Balkánon, illetve, ha a törökországi nyugtalanság a

³⁷⁹ *Bogitschewitsch*, II. Nr. 525. 1911. október 2.

³⁸⁰ *Uo.*, I. Nr. 152. p. 181. Milojewitsch aus Sofia an Milowanowitsch, 1911. november 3.

³⁸¹ In: *Uo.*, I. Nr. 166. Kalafatowitsch őrnagy attasé, 1912. február 14. Szófia

³⁸² *Tukin*, C., p. 85. a következő dokumentumra hivatkozik: *Ó-U.A.* V. p. 596. Berchtold meg is jegyezte, hogy miért a szerbekkel tárgyalnak a bolgárok, s nem a Monarchiával.

³⁸³ *Hering*, G., I. p. 315. Mint az ismert, mind az antant, mind a központi hatalmak eltérő okok miatt, de hagyták, hogy Olaszország szabadon cselekedjen. *Bogitschewitsch*, II. Nr. 532.

békét és közrendet felforgatással veszélyezteti, és Bulgária és Szerbia úgy véli, be kell avatkoznia.³⁸⁴ Ez utóbbi kitétel jól megvilágítja, hogy valójában offenzív jellegű volt a szövetségi tervezet.

1911. október 11-én, az Aehrenthallal való találkozó után, Gesov elhagyta Bécset és másnap hajnalban egy vasútállomáson találkozott Milovanovićyal Belgrád közelében. A szerb külügyminiszter itt korábbi, Albániának Szerbia és Görögország közötti feldarabolását szorgalmazó tervével állt elő,³⁸⁵ ellenezte a macedón tartományok autonómiáját, és délebbre helyezte a „senkiföldje” északi és déli határait, – a Pcsinától egészen Bregalnicaig, – amelynek sorsáról az orosz cár hivatott dönten. Viszont a szövetség céljait hasonlóképpen fogalmazta meg, mint Gesov. Milovanović figyelmeztetett, hogy az időpont nem alkalmas akcióra, mert a nagyhatalmak lokalizálni kívánják a tripoli háborút, és szükségesnek látta megszerezni az oroszok támogatását is.

Ferdinánd felhatalmazta Gesovot, hogy kösse meg a szerződést, amennyiben a szerbek az autonómia tervét hajlandók elfogadni. A szerb bizalmatlanság Macedónia autonómiája iránt nem volt véletlen. Mindenki emlékezett Kelet-Rumélia esetére, mely autonóm tartomány volt, s később Bulgária annektálta, ráadásul az azt követő háborúban a szerbek vereséget szenvedtek, és a Monarchia mentette meg őket a komolyabb következményektől. Most attól tartottak, hogy ugyanez ismétlődik meg.³⁸⁶ Ugyanakkor a bolgárok biztosítani kívánták az IMRO Jane Sandanski vezette balszárnyának támogatását, mely autonomista alapokon állt, arról nem is beszélve, hogy az IMRO jobb szárnya, mely Bulgáriában befolyásosabb volt (Genadiev, Darvingov, Protogerov, Csaulev), s Macedónia Bulgáriához csatolásáért küzdött is szívesebben látta volna egész Macedóniát Bulgária fősége alatt, mint szétدارabolását.

A határkérdés rendezése volt a legbonyolultabb. Ferenc József a bécsi látogatás eredményeképpen 1911. november 27-én ígéretet tett Ferdinándnak, hogy nem akadályozza a déli irányú területnövekedést, így a bolgárok pozíciói ilyen szempontból is javultak. A bolgárok ugyanakkor nem tudták, hogy mi áll a szerb huzavona mögött. Đorđević szerb levéltári források alapján bebizonyította, hogy 1911-ben Milovanović két tűz között volt: noha Pašić a párttársa volt, eltérően tekintettek a szövetség céljaira. Abban ugyan egyetértettek, hogy a szövetség nélkülözhetetlen mind Szerbia védelme, mind az esetleges területgyarapodás szempontjából, de a részleteket illetően igen eltért a véleményük. Milovanović elsősorban egy osztrák támadás ellen kívánta biztosítani Szerbiát, így a bolgár határ kérdését illetően nem kívánt nehézségeket támasztani. Pašić éppen ellenkezőleg, Bulgária macedóniai jelenlétének megakadályozását fontosabbnak tartotta a biztonságpolitikai kérdéseknél. Ezért a Rizovval való első, 1911. szeptemberi találkozó során Pašić nem volt hajlandó területi engedményekbe belemenni. Ráadásul a bíraskodás kérdésében sem egyezett álláspontjuk: Milovanović eleinte a cár döntőbíráskodását tartotta szem előtt az egész területre vonatkozóan, s csak a bolgárok nyomására egyezett

³⁸⁴ Guechoff, I. E., pp. 21-27; Guechoff, I. E., pp. 13-14.

³⁸⁵ Milovanović az ellen is kifogást tett, hogy Albánia autonóm státuszt nyerjen. Szerinte egy olyan albán állam, mely határos Bulgáriával és magában foglalja a monasztíri és úszkübi vilajetet, a Monarchia intenciói miatt veszélyt jelent a szlávok számára. Az egyetlen megoldás, ha Albániát felosztják Montenegró és Szerbia között.

³⁸⁶ A bolgár kormányzat csak taktikai okokból ragaszkodott Macedónia autonómiájához, hogy megszerezze az IMRO támogatását. Amint a szerbek számára nyilvánvalóvá vált, hogy az autonómia valójában a terület Bulgáriához csatolását készíti elő, a területi megosztás vált kulcsfontosságúvá. A második Balkán-háború előtt a bolgárok sem emlegették az autonómiát.

bele Macedónia részletes felosztásába, amit viszont Pašić megint ellenezett, éppen azért, mert a határkérdés során nem az ő elképzelése valósult meg, viszont úgy vélte, hogy az oroszok a megegyezéses határnál kedvezőbb döntést hoznának a szerbek részére. Az 1911 decemberi találkozó során a két szerb teljesen összekülönbözött, Milovanovićot a visszahívástól csak az mentette meg, hogy a megállapodás Pašićnak is fontos volt ezért hajlandó volt engedni (s mert Milovanović hamarosan bekövetkező halála után az ő kezébe került minden hatalom a Radikális Párton belül). 1911 decemberében azonban Pašić elutasította Kratovo és Kriva Palanka átadását a bolgároknak, s a tárgyalások elhúzását javasolta, miközben Szerbia folytatta a szerb-albán zászlóaljok megszervezését a novipazari szandzsákba, hogy ezzel akadályozza meg a Monarchia esetleges bevonulását, s így a stratégiai helyzet romlását egy Balkán-háború esetén. Milovanović ezt elutasította és saját kezdeményezésére folytatta a tárgyalásokat a bolgárokkal.³⁸⁷ Vélhetően ezek is (nemcsak az eltérő szövegértelmezési lehetőségek) közrejátszottak abban, hogy Pašić egészen másképp értelmezte a szövetségi szerződést és a benne lefektetett határokat, illetve az orosz döntőbíráskodást, s esze ágában sem volt betartani azok bolgár értelmezését.

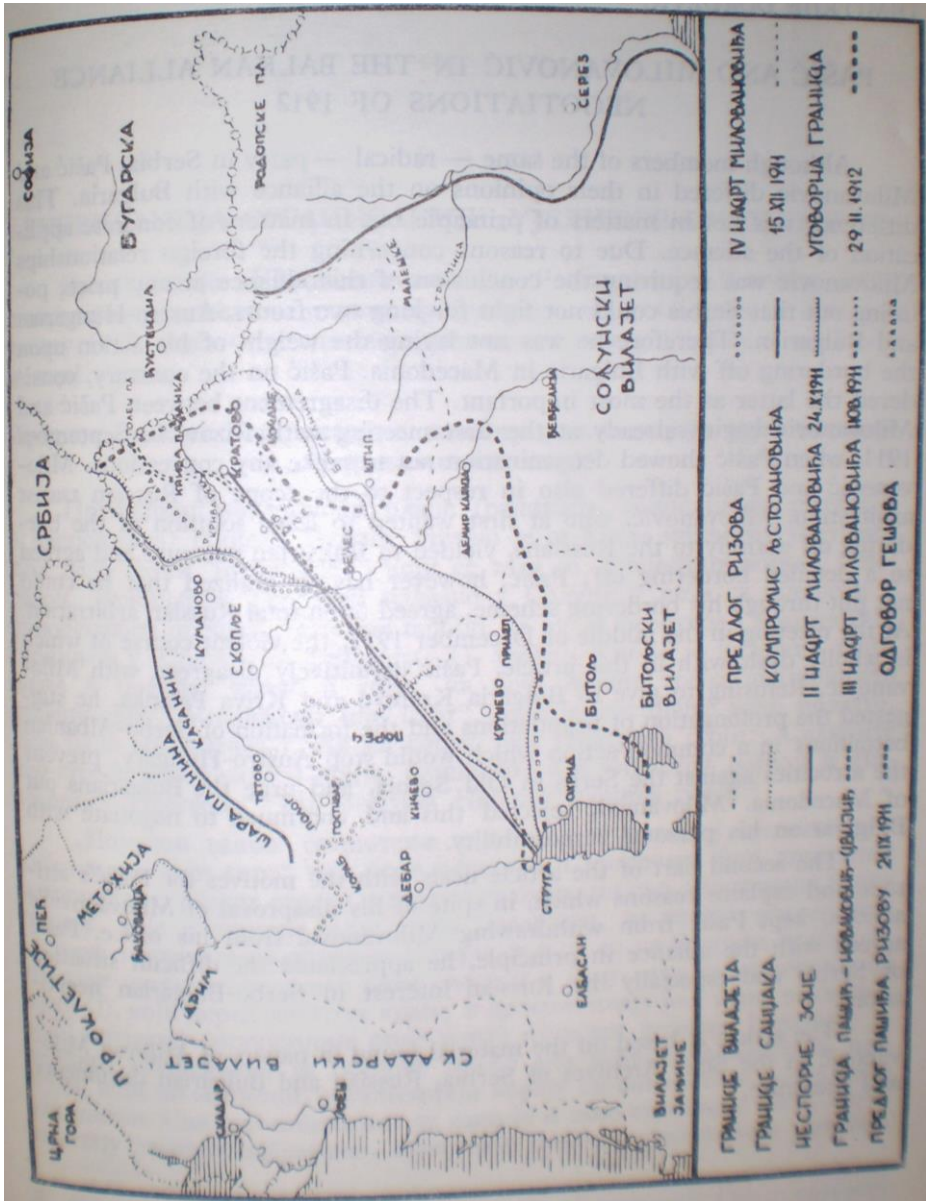
Végül egy szerb kormányválság után 1912. március 13-án aláírták a felek az előzetes szerződést. Ebben megegyeztek, hogy garantálják a másik állam szuverenitását és integritását. Kötelezték magukat, hogy egymás segítségére sietnek minden erejükkel, abban az esetben, ha *bármely nagyhatalom* megkísérel anektálni vagy ideiglenesen megszállni török uralom alatt álló balkáni területeket, ha a szerződő felek egyike ezt alapvető érdekeivel ellentétesnek találja. Ez részben Monarchia-ellenes kitétel volt. Szintén megállapodtak abban, hogy egymás segítségére sietnek, ha egy vagy több állam a szerződő felek egyikét megtámadná,³⁸⁸ háború esetén nem kötnek különbékét és harmadik felet csak a két szerződő fél közös egyetértésével vonnak be a szövetségbe (III. és VII. cikkely). A háború indítása csak Oroszország beleegyezésével történhet. Az egyezmény 1921-ig lett volna érvényben.

A titkos kiegészítő egyezményben a két állam – az 1904-es szerződés alapján - kilátásba helyezte beavatkozását, ha a macedóniai lakosság helyzetének romlása azt megkívánja, s ha a török kormányzat képtelen úrrá lenni a problémákon, vagy nyilvánvalóan erőszakos megoldást választ. A felek egyetértettek abban, hogy hadüzenet előtt konzultálnak az oroszokkal. Ha mindkét fél a háború mellett dönt és az oroszok sem ellenzik, akkor a beavatkozás megindulhat. Ha csak az egyik fél akar háborút, akkor az oroszok döntése kötelező érvényű mindkét félre nézve, ha Oroszország nem hoz döntést ez ügyben, az egyik állam semleges maradhat, de mozgósítania kell csapatait, és ha közben egy harmadik hatalom Törökország oldalán hadba lép, köteles szövetségese segítségére sietni.³⁸⁹ Ez a bolgárok számára volt fontos.

³⁸⁷ Dorđević, D.: Pašić i Milovanović u pregovorima za Balkanski savez 1912. Istoriski Časopis, 1959. pp. 467-486.

³⁸⁸ 1-2. cikkely. A szöveget lásd: *Istorija na Bălgarite* Tom 2. pp. 11-12. valamint *Gueshoff, I. E.*, Appendix 2., pp. 114-115. Szerbül: *Stojkovič, M.* (ed.): *Balkanski ugovorni odnosi 1878-1996. I.* Služebni list-SJU Međunarodna politika. Beograd, 1998. pp. 285-289.

³⁸⁹ *Gesov, I. E.*: *Balkanszkijat šajuz.* Szpomeni i dokumenti. Szofija, 1915. pp. 73-74.

Javaslatok Macedónia felosztására 1911-ben. *Dordević, D.: Pašić i Milovanović u pregovorima za Balkanski savez 1912.* p. 485.

A kiegészítő megállapodásban leszögezték, hogy a megszerzett területet kondomíniumként kezelik. A II. cikkely szerint a Šar-hegységtől *északra és nyugatra* lévő területek *vitám felül* (uncontested zone, bezszporna zona) Szerbia leendő tulajdonát képezik, míg ugyanezt a bolgárok számára a Sztrumától és Rodopétól *keletre fekvő* régiók testesítik meg. Macedónia tehát *nem* szerepelt az itt felsorolt területek között. A Szandzsákot, a

Márvány-tengert és Drinápolyt viszont elvileg *magába foglalták* e földrajzi tájak.³⁹⁰ Macedónia kapcsán megállapodtak, ha az autonómia valamelyik félnek elfogadhatatlan, felosztják a területet az előzetes megállapodás szerint a cár döntőbíráskodásával legkésőbb a békekötést követő 3 hónap múlva.³⁹¹ Szerbia megígérte, hogy Sztruga-Kratovo-Kriva-Palanka vonalon túl nem követel területet, és Bulgária is elfogadta Macedónia megosztását ezen a vonalon, amennyiben a cár nem változtat rajta (**3.1. ábra**).³⁹² E kitétel később vitákra adott okot: a bolgárok úgy értelmezték, hogy csak számukra kedvező változtatás lehetséges, a szerbek úgy, hogy a cár kifogást emelhet a határral kapcsolatban és déli irányban is módosíthatja a vonalat.³⁹³

A vitás zóna határai a bolgárok szerint a szerb minimumot és a maximumot testesítették meg Macedóniát illetően. Thaden és a szerbek szerint viszont egyszerűen nem létezett a bolgár „vitattott zóna”, valójában egész Macedónia a vitattott terület, amelynek sorsáról később döntenek, ha felek nem fogadják el a szerződésben lefektetett megosztást. Így érthetővé válik a bolgárok későbbi vonakodása a döntőbíráskodástól, melynek kimenete attól függött, hogy az orosz cár a szerb vagy a bolgár elképzelést teszi magáénak. Az, hogy a bolgárok olyan elkeseredetten küzdöttek Sztruga hovatartozásáért a szerb-bolgár szövetség aláírása előtt, arra utal, hogy elfogadták, hogy Bulgária nem tudta volna megváltoztatni a Sztruga-Kratovo vonalat és nem számíthatott többre egy esetleges döntőbíráskodás esetén sem.³⁹⁴ Drinápoly Ferdinánd kérése ellenére mégis kimaradt: Szazonov 1912 májusában úgy reagált, hogy a várost San Stefanóban sem ítélték Bulgáriának.³⁹⁵ Az Adria, Albánia és Szaloniki szintén nem szerepelt a dokumentumban, így később mindkét fél hamisan hivatkozott rá. A status quo szereplése ellenére a szövetség törökellenes és agresszív maradt, bár a szerződés aláírásakor mind Péter király, mind Gesov megígérte, hogy Oroszország előzetes beleegyezése nélkül nem vállal aktív külpolitikát.³⁹⁶

³⁹⁰ Ezt erősíti meg *Djuvara, T. G.* munkájának függeléke, ahol a szerződés szövegét francia nyelven idézi, s a *BD. IX.* kötetének Appendixe, mely angolul közli a teljes szöveget és a Trifonov-Georgiev szerkesztette legújabb bolgár szöveggyűjtemény is.

³⁹¹ *Keszjakov, B. D.*, pp. 36-37. és *Stavrianos, L. S.*, pp. 162-163.

³⁹² *Gesov, I. E.*: Balkanszkijat szájuz. pp. 115-116. A szerb, bolgár és angol verzió eltérő kifejezéseket használ, így viszont az értelme is más!

³⁹³ Hornyák Árpád szerb szövegen alapuló fordításában például az utóbbi is lehetségesnek tűnik, de az angol szöveg mást mond: a mi olvasatunk szerint a cár csak a Sztruga-Kratovo vonal és a Šar-hegység között húzhat új határt, tehát a bolgár verzió nem hibás értelmezés eredménye (ti. „*Bulgaria undertakes to accept this line, if His Majesty the Russian Emperor who will be requested to act as supreme arbitrator pronounces to in its favour. ... „It is understood that the two parties bind themselves to accept as a definite frontier the line between the indicated frontiers”* - kiemelés tőlem. A kifejezés elvben egyaránt vonatkozhat mind a Sztruga és a Šar közötti területre, mind a Šar és a Sztruga-Kratovo közötti területre, de egy korábbi sor „*Serbia undertakes to ask for nothing beyond a line.*” és közvetlenül utána a Sztruga-Kratovo vonal leírása az utóbbit valószínűsíti). Lásd: *BD. IX-1. Appendix*

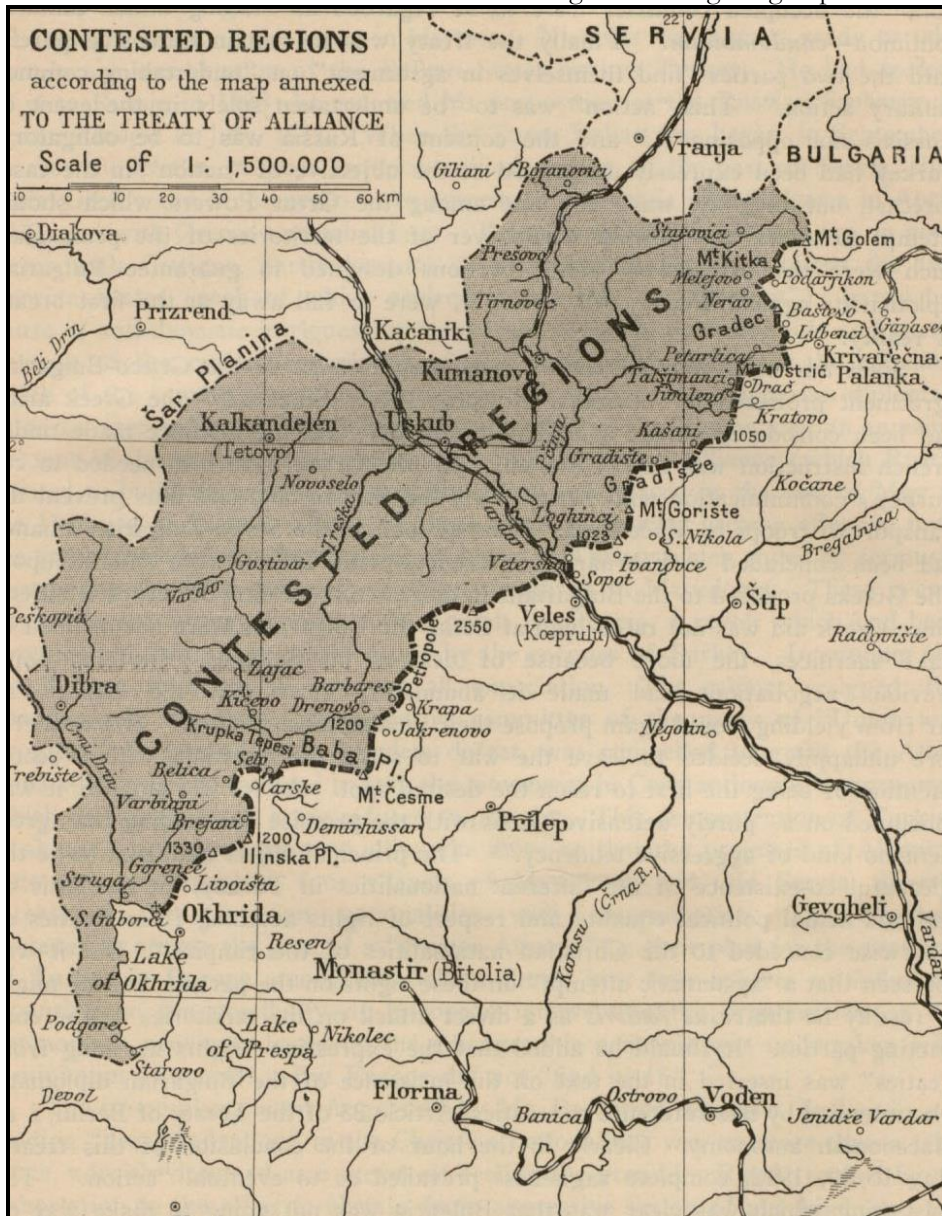
³⁹⁴ Ezt az álláspontot vallja V. Stojančević történész (In: *Djordjević-Király* eds., pp. 397-404.) és az egykori kortársak közül a nyelvész-történész-propagandista Belić is. A szerb álláspont szerint, ha létezett a „vitattott terület”, akkor az a Šar-hegység és a Rodope közötti teljes területre vonatkozott, tehát egész Macedóniára, így a kondominium kifejezés is erre a területre értendő. Belić rámutatott, hogy a vitás terület kifejezés ráadásul egyáltalán nem fordul elő a szerződésben. A szerbek szerint a bolgár-szerb megegyezés annullálta a San Stefanó-i határokat, és ez bizonyos szempontból igaz, - így viszont újra felvetette Drinápoly hovatartozásának problematikáját is. A világ a vitattott zóna kiterjedéséről először Cvijić 1912 novemberében közölt tanulmányából szerzett tudomást, de innen a szerbek kihagyták a „határ” leírását, mert ekkor már ezen túlmenően is követeltek területeket. Azt viszont beletették, hogy Szerbia jogosult egy tengeri kikötőre Szkutari közelében, Alessio és Durazzo térségében. Ez viszont azt is jelenti, **hogy a szerbek előbb törekedtek a szerződés felülvizsgálatára, mintsem, hogy feladták volna adriai elképzeléseiket.** A mi olvasatunk szerint a bolgár értelmezés a helyes.

³⁹⁵ *Thaden, E.*, p. 95.

³⁹⁶ *MO. XIX-2. Nr. 613. Hartwig Szazonovnak, 1912. március 11.*

Ennek ellenére Nyekljudov úgy írt Pétervárnak, hogy Bulgária hamarosan talál egy alkalmat Törökország megtámadására.³⁹⁷

3.1 ábra. Macedóniát megosztó határvonal pontos futása
A vitatott zóna Macedóniában az 1912-es szerb-bolgár szövetségi megállapodás szerint

Forrás: Carnegie

³⁹⁷ *Uo.*, XX-1. p. 87. not. 4. és Nr. 100., Nyekljudov Szazonovnak, 1912. május 21. és 29.

A szerződés tehát egyértelműen török és Monarchia-ellenes volt. A szerbeknek főleg az utóbbi, a bolgároknak az előbbi cél volt fontos. Az oroszok számára a megegyezés pedig a Monarchia terjeszkedésének megállítását tette lehetővé. Május 12-én a felek egy külön katonai konvenciót kötöttek, amit júniusban és augusztusban a vezérkari főnökök titkos egyezménye követett.³⁹⁸ Bulgária köteles volt 200 ezer katonát, Szerbia 150 ezret kiállítani, ebből legalább 100-100 ezer főnek a Vardarnál kell felsorakoznia a törökök ellen. Egy Szerbiát ért osztrák-magyar támadás esetén Bulgária köteles volt a Monarchiának hadat üzeni és 200 ezer katonát bocsátani a szerbek rendelkezésére, mind offenzíva, mind védekezés esetén. Ugyanez volt érvényes abban az esetben is, ha a Monarchia megszállja a Szandzsákot, és erre válaszul Szerbia hadat üzen, vagy szintén benyomul a Szandzsákba. A bolgárok számára a Monarchia elleni háború lehetősége hátrányként jelentkezett, a szerbek viszont biztosítékot kaptak, hogy a Monarchia támadása esetén számíthatnak Bulgária segítségére, nemcsak a Macedóniát vagy Albániát ért osztrák támadás esetén. Ha Románia támadná meg a szerbeket, a bolgároknak kötelességük harcba szállni a román csapatokkal, ha azok a Dunán átkelnek. Ha Románia a bolgárokat támadja meg, Szerbia köteles 100 ezer főt Bulgária segítségére bocsátani a Dunánál vagy Dobrudzásában. Ha valamelyik fél előzetes megállapodás nélkül hadat üzen egy harmadiknak, akkor a másik fél jóindulatú semlegességet mutatva 50 ezer katonát tartozott mozgósítani. Tulajdonképpen a szerbek azt akarták elérni, hogy a Monarchia esetleges támadása esetén a bolgár csapatok ne a törökök ellen vonuljanak fel.³⁹⁹

Az oroszok szeptembertől azon az állásponton voltak, hogy a Monarchia nem fog beavatkozni egy háború esetén.⁴⁰⁰ A Foreign Office szerint Szerbia megtámadása világháborút jelent és ezzel az osztrákok is tisztában vannak,⁴⁰¹ de a szerbek óvatosak voltak. A Monarchia mozgósításáról elterjed hírek miatt kérték, hogy a július 2-i katonai konvenciót, mely a Maricát tette meg fő támadási iránynak, vizsgálják felül, és a Vardar legyen a közös fő front, félvén a kétfrontos harc jelentette terhektől. Így a bolgár erők egy része mellett oda kívánták csoportosítani a teljes szerb sereget, a korábbi 100 ezer fő helyett 150 ezret, azzal indokolva, hogy Macedónia felszabadításáért küzdenek, nem Trákiáért. Ez kellemetlenül érintette a bolgárokat, akiknek háta így védtelen maradt volna, így ráadásul az elképzelés a márciusi szerződésben vitathatatlanul elismert trákiai aspirációik csökkentését vonta volna maga után, ezért nem egyeztek bele a bolgár csapatok átdobásába. A szerb félelmekkel együtt viszont megnőtt a görögök szerepe is.

Milovanović júliusi halála után Pašić szeptember 12-én új kormányt alakított, és a közvélemény értelmezése szerint ez a törökök elleni háború végleges elhatározását jelentette.⁴⁰² A szeptember 21-i niši találkozón Pašić azt követelte, hogy ha a Monarchia mozgósít, akkor Szerbiának ne kelljen harcba szállnia a török seregek ellen - míg Bulgáriának ekkor a törökök és a Monarchia ellen is fel kellene lépnie egyszerre. Danev rávette a szerb kormányfőt, hogy ez esetben is mozgósítsa a seregét, bár egy Törökország

³⁹⁸ Lásd: *Isztorija na Bálgarite...* Tom. 2. pp. 13-16. valamint *Gesov, I. E.*: Balkanszkijaj szájuz. pp. 77-78.

³⁹⁹ *Stojkovič, M.* (ed.) pp. 295-301. és *Zsebokrickij, V. A.*: Bolgarija vo vremja balkanszkih vojn 1912-1913 gg. Izdatyelsztvo Kijevszkogo Universzityeta. 1961. p. 6. és *Guéchoff, I. E.*, pp. 205-206.

⁴⁰⁰ *DSPKS*, V/2. Nr. 20. 1913. július 30.

⁴⁰¹ *Uo.*, V/2. Nr. 94. 1912. augusztus 10.

⁴⁰² *MO.*, XX-1. Nr. 308. Gartwig Nyeratovnak, 1912. júl. 16.; és *uo.* XX-2. Nr. 660. Artamonov Danyilovnak, 1912. szept. 10.

elleni hadüzenetre nem tudta rábírní.⁴⁰³ Így komoly esélyt adott volna a Monarchiának (és Törökországnak is) a konfliktus kirobbanásának megakadályozására, ha a Monarchia még a balkáni hadüzenet előtt elrendeli a mozgósítást. A szerbek attól tartottak, hogy nemcsak Boszniában és Grazban lesznek csapaterősítések, de Dél-Magyarországon is.⁴⁰⁴ Mint tudjuk, a Monarchia nem ezt tette. Ha az oroszok tisztában voltak ezzel az eshetőséggel, s láttak némi esélyt a Szandzsák osztrák megszállásra, **úgy érthetővé válik kora szeptemberi, varsói és kijevi mozgósításuk, hiszen a Monarchia így a későbbiekben már nem mozgósíthatott teljes erővel a szerbek ellen, az orosz mozgósítás miatt.** Ha e feltevés igaz, az azt jelenti, hogy az oroszok nagyon is tisztában voltak minden apró lépés jelentőségével, és burkoltan támogatták a Balkán Szövetséget, de legalábbis a szerbeket, azon az alapon, hogy ami rossz a Monarchiának, az nekik kevésbé az.⁴⁰⁵

Végül a szeptember 28-i katonai konvenció - jelentős kedvezményeket adva - Bulgária részéről a Vardar-völgyben 300 ezer ember helyett csak 30 ezer bevetését irányozta elő. Sőt, ezt a kontingenst Trákiában is fel lehetett használni, ha a szerbek nem tartottak rá igényt. A módosítást az tette lehetővé, hogy a görögök 120 ezer ember mozgósítását vállalták a törökök ellen ugyanazon a fronton.⁴⁰⁶ Gesov úgy értekelte, hogy a Szerbiával kötött megegyezés a bolgár külpolitika, és nem az orosz vagy szerb elképzelések diadalát jelenti. Nyekljudov hiába figyelmeztette még 1911-ben a bolgárokat, hogy egy törökellenes fellépés esetén Oroszország segítségére nem számíthatnak, csak a Monarchia beavatkozására, de ezzel éppen ellentétes hatást ért el: Gesov ettől kezdve a görögök szövetségét is kereste, amely lehetővé tenné a szövetség sikerét orosz támogatás nélkül is.⁴⁰⁷

A bolgárok azért követelték Macedónia autonómiáját, mert tudták, hogy míg a reformokat a törökök talán elfogadják, ezt viszont biztosan elutasítják a korábban autonóm státuszt kapott területek szeparatista törekvései miatt. Az autonómia elutasítása pedig alkalmas ürügy volt a háború kirobbantására. Gesov azért is jónak látta belefoglalni az autonómiát a szerződésbe, mert úgy gondolta, hogy ha Szerbia és Bulgária felszabadítja Macedóniát, akkor más, (még) nem szövetséges országok kompenzációs követelése ily módon kikerülhetők.⁴⁰⁸ Éppen ezért késlekedett Gesov a görögökkel is megkötni az egyezséget: addig erre nem volt hajlandó, míg mindkét szerződésbe szövegesen be nem került Macedónia autonómiája; a görögök persze ekkor még nem tudták, hogy a bolgárok megállapodtak a tartomány felosztásáról a szerbekkel. Mivel Görögországgal semmilyen megosztási egyezmény nem született, - s ez egyébként arra utalt, hogy sietve zajlottak a tárgyalások, és a felek nem voltak teljesen felkészülve a háborúra, de az olasz-török háború

⁴⁰³ Tosev, A.: Balkanszkite vojni. Tom. 1-2. Szofia, Izd. Fakel. 1931. I. pp. 381-382.

⁴⁰⁴ DSPKS, V/2. Nr. 82. és 83. 1912. aug. 9. A Monarchia Montenegróra akart nyomást gyakorolni az albán helyzet miatt, nem Szerbiára.

⁴⁰⁵ Az orosz mozgósítás okát és célját a következő két fejezet vizsgálja részletesen.

⁴⁰⁶ Marriott, J. A. R.: The Eastern Question. A study of European diplomacy. Oxford, Oxf. Univ. Press, 1917. p. 396. és Markov, G.: Bálgarija v Balkanszkija Szájuz szrestu Oszmanszkata Imperija 1912-1913. Szofija, 1989. Nauka i izkustvo. p. 26. A teljes szöveget lásd: *Isztorija na Bálgarite...* Tom. 2. p. 19. valamint Gesov, I. E.: Balkanszkijat szájuz. p. 84. A konvencióban a szerbek beleegyeztek abba, hogy ha elérik a Skopje-Štip-Veles vonalat, a balszárnyat alkotó bolgár erők is átadhatják a bolgárok a trákiai frontra, ha szükséges. A szerbek pártját fogó Kutschbach viszont úgy véli, a bolgárok a kijelölt vonal elérése előtt egyszerűen kivonták csapataikat Stepanović parancsnoksága alól és Szaloniki ellen indították őket.

⁴⁰⁷ Hering, G., I. pp. 315-316. és Bogitschewitsch, II. Nr. 532.

⁴⁰⁸ Balkanszkata vojna 1912-1913. p. 42.

nyújtotta lehetőséget nem akarták elszalasztani - az autonómia kimondása a szerződésben fontos volt a bolgárok számára. A későbbiekben döntő szerepe lesz annak, hogy Görögország Macedónia kérdésében kezdettől fogva számíthatott Szerbia támogatására, hiszen egymással nem volt vitájuk, míg mindkettejük területi igényekkel lépett fel Bulgáriával szemben.⁴⁰⁹

A görög-bolgár szövetségnek nem volt hosszú előtörténete. 1897-ig, Trikupisz bukásáig volt némi közeledés a két ország között, de a görög vereség megszakította ezt, s 1910-ig fel sem merült egy ilyen formáció. A bolgárok iránt egyértelmű ellenszenvvel viseltetett minden görög politikai irányzat. Az abbáziai antant felbomlása után ismét elszigetelődött görögök a mediterrán antanthoz kívántak csatlakozni. Abban a hitben, hogy Salisbury és Lansdowne már említett bolgárbarát (és ruszofób) politikája nem a végleges angol választ jelenti, Theotokisz miniszterelnök és Elliot angol helyettes külügyi államtitkár megbeszélésén 1907-ben a görögök egy haditengerészeti bázis ajánlottak fel az angoloknak. *„Vannak emberek, akik azt hiszik, hogy Bulgária képes gátat vetni Oroszország terjeszkedésének a Boszporusz felé, de ő (Theotokisz) nem hiszi azt, hogy Ő Felsége Kormánya ilyen illúziókba ringatná magát... A nyugati hatalmak érdeke megegyezik Görögországgal, mert ha Bulgáriának megengedik, hogy megvesse a lábát az Égei-tenger partján az halálos lenne Görögország számára... Másfelől Görögország igen keveset kér cserébe... akár két, akár ötven év múlva következnek be Törökország felbomlása, Epirosz, melyhez jogát már az egész Európa elismeri, Görögországnak adassék, és a Konstantinápoly felé vezető utat ne zárják el előle.”*⁴¹⁰ Az angolok és a franciák azonban nem kívántak szövetkezni Görögországgal sem Bulgária, sem Oroszország ellen. Az elutasítás után a görögök a törökök ellen Szerbiával kívántak szövetkezni.

Természetesen nem ez volt az egyetlen irányzat a görög államon belül. A törökbarát bolgárellenes szövetség tervének is voltak szószólói, különösen az ifjútörök reformok kezdetén. A Szuliotisz–Nikolaidisz, a thesszaloniki titkos szervezet megszervezője, s görög részről 1910-ig a macedón harc vezére, valamint Ion Dragumisz, a macedón születésű diplomata egyaránt úgy vélték, hogy az ifjútörök rezsim képes a megújulásra és a görög érdekek biztosítására, így lehetséges az együttműködés a két állam között. Különösen a bolgár függetlenség kikiáltásakor enyhült meg a görög-török viszony. Maga Dragumisz, a szerb-görög szerződés majdani kidolgozója, úgy fogalmazta meg a helyzetet, hogy az Ottomán Birodalom egyszerre *„híd, illetve kerítés a szlávok ellen”*.⁴¹¹ Dragumisz szerint a görögség dilemmája úgy fogalmazható meg, hogy adva van egy görög állam, melynek határain kívül él a görög nemzet jelentősebb része, és az a fő kérdés, hogy *„a Görög Királyság tisztán állami politikában gondolkodik, vagy elsősorban nemzeti politikában és másodsorban állami politikában... Az állam a faj egyesítését keresse, de ne imperialista sémák alapján.”*⁴¹² A konstantinápolyi szervezet (organosis) célja az, hogy *„a törökországi görögök a törökök teljes bizalmát élvezzék. Nem szabad semmi olyat tenniük (a görögöknek), mely azt mutatná, hogy sorsukat elváltasztják az államétól. Hangsúlyoznunk kell, hogy a törökökkel együtt egyforma gyűlölet él bennük a bolgárok iránt és bárki iránt, aki a közös szülőföld ellen konspirál...”*⁴¹³ Ha török-bolgár háború

⁴⁰⁹ *Uo.*, p. 46.

⁴¹⁰ Idézi Dakin, D.: The Greek proposal for the alliance with France and Great Britain, June-July 1907. *Balkan Studies*, 1962, Vol. 3. Nr. 1. pp. 43-60.

⁴¹¹ Xanatalos, D.: The Greeks and the Turks on the eve of the Balkan Wars. *Balkan Studies*, 1962. Vol. 3. Nr. 2. p. 279.

⁴¹² Idézi *uó.*, p. 280. Az eredeti szöveg megtalálható: Dragumisz, I.: *Programmatikoi politikoi sztokhaszmoi*. 1916. pp. 4-5.

⁴¹³ Idézi Xanatalos, D., p. 286.

törne ki, Görögországnak az ifjútörököket kell megsegítenie Dragumisz szerint. Politikájuk lényege abban foglalható össze, hogy a Török Birodalom esetleges összeomlása után a görögöknek kell átvenni a törökök helyét a Megali Idea szellemében, megakadályozva a szlávok előretörését a térségben. Mivel a krétai kérdés miatt ismét megromlott a görög és török állam viszonya, az irányzat vereséget szenvedett.

A két Venizelosz-ellenes konzervatív politikus ellenezte a Balkán Szövetség megkötését is, s még a görög győzelmek sorozata után is attól félt, hogy a bolgárok különbékét kötnek a törökökkel. Szuliotisz így tudósít a károkról, amit szerintük a megdöntött „imperialista” politika a görögségnek okozott: *„Feltűzeli szívünket annak felismerése, micsoda pokoli szerződést kötöttünk, egy szerződést, mely tisztán görög városokat szolgáltat ki a bolgároknak. A tárgyalások pozíciójából hirtelen háborúba dobtak bennünket, ... bár csak vártak volna még két évig... az eddigi nemzetiségi politika folytatásával keleti politikánk is megfelelő mederben folyt volna... A kormányzat nem hallgatott ránk... Konstantinápolyban Dragumisz és én egy egész más programot hirdettünk... egy új politikai Kelet születését... A bolgárok becsaptak minket... egy olyan jegyzéket adtak át a törököknek, ami a háborún kívül kizárt minden más megoldást. Most attól félek, hogy nemzetét válásunk egy bizonytalan úton halad, míg a bolgárok szilárd államként fejlődnek majd. A hellénség, mint nemzet... el fog tűnni... A szlávok felfalják a görögöket, mert a görög politikusok csak államban képesek gondolkodni... míg sokkal természetesebb politika nemzeti politikát folytatni... Mi megpróbáltuk Dragumiszszal távol tartani a Balkántól az északi népeket, de mások, más mentalitással leboztták őket a Rodopég.”*⁴¹⁴

A krétai származású Venizelosz 1911. október 18-án lett miniszterelnök, és Dragumiszszal ellentétben a bolgár szövetség lelkes, de nem önzetlen hívének számított. *„Abelyett, hogy mindent feláldozunk Bulgária részére, itt a lehetőség, hogy részt kapjunk Macedóniából... Bulgária segítségével összezúzhatjuk a Török Birodalmat – Bulgária segítségével Törökország zúzó össze minket (ha a görögök területi növekedést akarnak – D.G.). Ha Bulgária segít, annak ára lesz, amit meg kell fizetnünk.”*⁴¹⁵ Attól tartva, hogy Görögország kimarad a Balkán újraosztásából, terveiről már 1910. február 26-án beszélt Bourchier-nek, felvázolván egy törökellenes védelmi szövetség létrehozásának szükségességét. A Times levelezője a tervezetet Wickham Steedhez juttatta Bécsbe, aki átadta a bolgároknak. Gesov 1911. áprilisában így értesült az ajánlatról. A görög javaslatot azonban október 16-án félredobták, mert Gesov attól félt, hogy a krétai affér kapcsán Görögország az olaszok oldalán háborúba keveredik a törökökkel, miközben a szerb-bolgár szövetség még nem állt készen. Megjegyzendő, hogy egy évvel később viszont maga javasolta a szerbeknek az olaszokkal való együttműködést a törökök ellen.⁴¹⁶ A görögök nem tudtak a szerb-bolgár tárgyalásokról,⁴¹⁷ Panasz görög követ azonban ígéretet kapott arra, hogy védelmi szerződést kötnek velük. Mikor Teodorovot a görög követ megkérdezte 1911. november 10-én, hogy milyen magatartást tanúsít Bulgária, ha Görögországot a törökök megtámadják, Teodorov Gesov álláspontjával ellentétben kijelentette, hogy Bulgária ez esetben nem marad semleges, jóllehet a szerb-bolgár tárgyalásokat még ekkor sem zárták le. A görögök hamarosan egy hasonló nyilatkozatot juttattak el a bolgárokhöz az ő

⁴¹⁴ Idézi uő., p. 291. Dragumisz bolgárelenessége később is megmaradt, hiszen ő hozta tető alá az 1913-as szerb-görög szerződést.

⁴¹⁵ Idézi Gibbons, H. A., p. 223.

⁴¹⁶ DSPKS, V/2. Nr. 91. 1912. augusztus 10.

⁴¹⁷ Helmreich, E. C., p. 86.

szerepvállalásukról.⁴¹⁸ 1912. április 27-én Panasz bemutatta a szerződés tervezetét. Mivel ebben nemcsak Macedónia és Trákia autonómiájáról nem esett egy szó sem, de még azokat a privilégiumokat sem garantálták a keresztény szláv lakosságnak, amelyeket az 1878-as Berliini Szerződés XXIII. cikkelye, a bolgárok elutasították a javaslatot.⁴¹⁹ A görögök nem akartak autonómiát adni Macedóniának, mert ez jelentős görög kisebbségről való lemondást jelentett volna. Végül 1912. május 30-án mégis megszületett a szerződés, hiszen a görögök az olaszok fellépését a Dodekanészosz ellen nyílt kihívásként értelmezték.

A szerződés kimondta, ha bármelyik felet török támadás éri, a másik köteles a segítségére sietni (I. cikkely). A két állam egymással egyetértésben közösen cselekszik a törökökhöz és nagyhatalmakhoz való viszonyában. A szerződés záradékában megemlégték, hogy a megállapodás érvényét veszti, ha a hadüzenet azért következik be, mert a görög parlament a törökök ellenzésével optálja a krétai parlament tagjait így egyesítve a szigetet az anyaországgal.⁴²⁰ S bár a bolgár-görög megállapodás is védelmi jellegű lett volna, szövegébe bekerült az az offenzív kitétel, hogy ha a Török Birodalom macedóniai területein a lakosságot repressziók érik, a felek jogosan avatkoznak be a népesség védelmében.⁴²¹

Katonai konvenció egészen október 5-ig nem született. Ennek IV. cikkelye kimondta, hogy ha az egyik államot egy harmadik állam támadja meg, nem pedig Törökország, a másik jóindulatú semlegességet fogad.⁴²² A VI. cikkely megállapította, hogy miután Bulgária és Görögország elrendelte a mozgósítást, az utóbbi ország köteles rendezni a krétai kérdést a lakosság óhajának megfelelően, a görög parlamentbe optálva a krétai tagokat, és ha emiatt Törökország hadat üzen, ezúttal a görögök már jogosan számítanak a bolgárok katonai támogatására. Súlyos következményekkel járó hiba volt, hogy a területi kérdéseket nem foglalták írásba. A bolgárok csak az Égei-tenger szigeteit és Krétát juttatták volna a görögöknek, akiknek ez nem felelt meg.⁴²³

A szövetség tovább bővült, s Montenegrót is bevonták az újabb tárgyalásokba. 1910 októberében Nikola felvette a királyi címet. A ceremónián a másik újdonsült király, Ferdinánd is részt vett és megállapodtak abban, hogy a Szandzsák nyugati harmada a montenegróiakat illeti.⁴²⁴ 1911 májusában a törökök, érezvén a veszélyt, felújították a montenegróiaknak juttatott szubszidiumot. Június 11-én pedig egy török-montenegrói protokoll lefektette a határkiigazítás alapjait, melyet a montenegróiak 1878 óta folyamatosan követeltek, hol a törököktől, hol a nagyhatalmaktól. A törökök azonban az újabb albán felkelés miatt nem ratifikálták a szerződést, nehogy a felkelők felháborodását még ez is növelje. Augusztus 10-én, miután montenegrói csapatok török posztokat támadtak meg, a montenegrói kormány hivatalosan is kérte a nagyhatalmakat a

⁴¹⁸ Drossos, D. J. D.: La fondation de L'Alliance Balkanique, Athén, J. Vartsos, 1929. pp. 23-24. és *Balkanszkata vojna* 1912-1913. p. 45.

⁴¹⁹ Gueshoff, I. E., p. 37.

⁴²⁰ Stavrianos, L. S., p. 166. A teljes szöveg: *Isztorija na Bálgarite*, Tom 2. pp. 16-17. valamint *Gesov, I. E.: Balkanskiját szájuz*. pp. 85-86.

⁴²¹ *Keszjakov, B.*, pp. 48-49.

⁴²² A konvenció szövegét közli: *Isztorija na Bálgarite ...* Tom 2. pp. 17-19. valamint *Gesov, I. E.: Balkanskiját szájuz*. pp. 87-89.

⁴²³ Gueshoff, I. E., p. 40.

⁴²⁴ A szerb-montenegrói viszony nem volt túl jó, mert Sándor meggyilkolásával elűszott Nikola esélye, hogy kövesse a szerb trónon a fiúörökös nélkül elhalt Obrenovićot. A kapcsolatot pedig mélypontra vitte a két merénylet a montenegrói király ellen 1907-ben és 1910-ben, melyekben a szerbek is szerepet játszottak. *Stavrianos, L. S.*, p. 167.

határkiigazításra.⁴²⁵ Az orosz katonai attasé szerint a montenegróiak a török határerődöket akarták így megszerezni, megkönnyítve a későbbi támadást. Az olasz-török háború során Nikola felajánlotta az olaszoknak a katonai együttműködést, de azok visszautasították, félve, hogy a konfliktusba az egész félsziget belebonyolódik.⁴²⁶

Ilyen előzmények után kezdett tárgyalni Nikola Bécsben Ferdinánddal és Gesovval. Bár írásos egyezmény nem született, a következő szóbeli megállapodásra jutottak: mindkét fél kötelezte magát, hogy teljes erővel kezdi meg a háborút, Montenegró nem később, mint 1912. szeptember 28-án, Bulgária pedig a montenegrói akciót követő egy hónapon belül. Montenegró beleegyezik, hogy minél nagyobb létszámú ellenséges erőt köt le. Bulgária a háború minden hónapjában 700 ezer frankot fizet Montenegrónak. Montenegróé lesz minden általa elfoglalt terület. A háború kezdete késhet, ha a bolgár csapatok még nem állnak készen.⁴²⁷ Bár Mitar Martinović montenegrói tábornok azt mondta Danevnek, hogy Montenegró bármikor hajlandó kirobbantani az ellenségeskedést, ha Bulgária anyagi támogatást nyújt, mivel azonban a görög-bolgár katonai konvenciót csak október 5-én írták alá, addig Danev kérésére a montenegróiak elkerülték a határincidenseket a török féllél. Azért éppen Montenegrónak kellett az ellenségeskedéseket megkezdenie, mert egyfelől periferikus elhelyezkedése révén jelentős ellenséges csapatokat tudott lekötni, másrészt, 1909 óta az albán-kérdés miatt gyakorlatilag permanens hadiállapotban volt, harmadszor pedig a legkisebb állam lévén nem sok vizet zavart a nemzetközi diplomáciában.

Végül 1912. október 2-án Svájcban megkötötték a szerb-montenegrói egyezség is teljesen azonos feltételekkel, mint a bolgár-montenegrói - október 14-ét jelölve meg a hadüzenet legkésőbbi időpontjául. Különbség csak annyiban mutatkozott, hogy a szerb-montenegrói megállapodás részben Monarchia-ellenes volt. Az esetleges vitákat a megszerzett területek elosztásakor a bolgár és a görög uralkodó döntése hivatott rendezni.⁴²⁸ Valószínűsíthető, hogy szóban védelmi megállapodás jött létre Montenegró és Görögország között is. Elmondható tehát, hogy a Balkán Szövetség kialakulása nem egy direkt többoldalú szerződés, hanem legalább öt kétoldalú megállapodás eredménye volt. Éppen ezért az egymásnak tett ígéretek és kötelezettségek nem voltak azonosak, ami megnehezítette a szövetség működését, és előrevetítette annak a rémét, hogy a közös ellenség legyőzése után a szövetségesek ellentétei a Liga széteséséhez fognak vezetni. Ezt a folyamatot a Monarchia természetesen gyorsítani, Oroszország pedig megakadályozni igyekezett. Ez viszont idővel a többi nagyhatalom beavatkozásához vezetett, ami pedig végérvényesen a mürzstegi egyezség végét jelentette.

Bulgária számára a bolgár-szerb és bolgár-görög megállapodás elegendő garanciát jelentett, hogy a szomszédok támogatják harcát, és nem fordulnak ellene. Hasonló módon akarta magát bebiztosítani (részben ez esetben is a Monarchia ellen), valamint a szövetségen belüli pozícióját javítani Szerbia is, ezért megállapodást kívánt kötni Görögországgal. Biztosítani akarta Görögország katonai támogatását Macedóniában,⁴²⁹ hogy a szerb seregek egy része az északi határ mentén maradjon. Ha pedig a görög fél a Monarchia elleni védelmet is biztosította volna, Szerbia - a területi növekedés mellett -

⁴²⁵ Thaden, E., pp. 100-103.

⁴²⁶ Helmreich, E. C., p. 85.

⁴²⁷ DSPKS, V/2. Nr. 352/279. és Stavrianos, L. S., p. 168.

⁴²⁸ Stojkovič, M. (ed.): Balkanski ugovorni odnosi ... I. p. 316.

⁴²⁹ Hornyák Á.: Szerbia külpolitikája a századfordulón az első Balkán-háborúig. In: Kutatási Füzetek 11. Pécsi Tudományegyetem. Pécs, 2005. 57. p.

másik fontos célját is sikerrel teljesíti, arról nem is beszélve, hogy Albánia felosztása így egészen biztosan napirendre került volna. A görög kormány viszont inkább egy háromoldalú szerb-görög-bolgár egyezmény megkötését javasolta, mely kizárólag a török elleni harcot hangolta volna össze, azzal az engedménnyel, hogy a krétai helyzet miatt esetlegesen kitörő görög-török háború esetén nem lenne kötelező a segítségnyújtás. A szerbek ezt elutasították - ürügyként azt hozva fel, hogy a bolgárok sem hajlanak a hármas megállapodásra - nyilván a területi kérdés rendezetlensége miatt - valójában azért, mert sem a szerb tengerpart, sem a Monarchiától való védelem biztosítékát nem tartalmazta a tervezet. Maga Pašić nem lett volna ellene egy támadó és védelmi jellegű négyes szerződésnek, ha előbb kötnek egy görög-szerb egyezséget, de a görögök - állítólag a Monarchia ráhatására - nem lelkesedtek az albán területek felosztásáért, hanem helyette Kis-Albánia autonómiáját preferálták. A szerbek ennek ellenére 3 tervezetet is eljuttattak a görögökhöz. A második tervezetből kihagyták, azt, ami szerb szemszögből az első terv lényege lett volna, hogy tudniillik megvédik egymást bármely nagyhatalom támadása esetén, viszont - béke esetén - egy macedóniai szerb egyháztartomány megszervezésének támogatását kérték.⁴³⁰

Athént viszont nem Albánia felosztása érdekelte, hanem Bulgária területi követelései zavarták, ezért kívánta a vitás kérdések *közös* rendezését. Szerbia hajlandó lett volna támogatni Athén igényeit, ha ezzel egyidőben a görögök belemennek Albánia felosztásába (1912. november 9.). A görögök ebbe beleegyeztek, ha Szerbia támogatja a bolgárok macedóniai igényeinek mérséklését.⁴³¹ Ezt azonban a szerbek ekkor nem merték megtenni, mert ez bolgár csapatokat még azelőtt Szerb-Macedónia ellen fordította volna, hogy egyáltalán megszerzik a törököktől a kívánt területeket. Ezt a kérdést, és a szerb-görög viszonyt csak jóval később rendezték.

3.2 Az orosz politika szerepe a Balkán Szövetség kialakulásában

Volt-e esélye egy balkáni szövetség létrejöttének és tartós megmaradásának nagyhatalmi támogatás nélkül, vagy éppen az esetleges nagyhatalmi ellenzés ellenében? Ha erre nem volt esély, akkor az ötletgazda szerepe a bekövetkezett eseményekben vitathatatlan. Láthattuk, hogy az oroszok beavatkozása nélkül milyen lassan haladtak a tárgyalások, és azt is, hogy a két korábbi, komoly nagyhatalmi támogatás nélkül létrejött szerb-bolgár szövetség sem volt hosszú életű. Jellemző módon az oroszok 1910-ben arra a következtetésre jutottak, hogy a Balkán egyesülése csak akkor valósulhat meg, ha Oroszország veszi kezébe az események irányítását.⁴³² Ignatyev párizsi katonai attasé - eltérően az orosz diplomaták nagy részétől - azonban felhívta a figyelmet arra, hogy **a második Balkán Szövetséget nem a Monarchiától való félelem, hanem a Törökország zsákmányolni kívánt terület és a kölcsönös féltékenység és bizalmatlanság köti csak össze.** „*Nem szabad illúziót táplálnunk a Balkán Szövetség megbízhatósága és stabilitása iránt. Nyilvánvaló, hogy amint véget ér a küzdelem a törökökkel, a faji viszályok újra előtérbe kerülnek, és semmiféle stabilitásra nem számíthatunk a felszíjén még sok évig.*”⁴³³ Az orosz diplomácia felelőssége e nyilatkozat

⁴³⁰ *Uő.*, 56. p.

⁴³¹ *Uő.*, 59. p. és *Vojvodić, M.*: Srpsko-gréki pregovori o savezu 1912. In: *Srbija i Balkansko pitanje*. p. 338.

⁴³² *Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Ententepolitik* I, Ed.: *Siebert, B.* Berlin-Leipzig, Vrlg. Gruyter, 1921. (DAGE) 1910. november 25. Nr. 52. Nyekljudov

⁴³³ *Idézi Stavrianos, L. S.*, p. 170.

fényében egyértelműnek tűnik.

A kérdés volt az is, hogy önálló entitásként vagy nagyhatalmi bábként működik-e majd a szövetség. Az előbbi lehetőségét gyengítette, hogy a Liga egyes tagjai egyértelműen háborút akartak (amihez támogató kellett), s paradox módon a béke választása gyengítette volna a tagok közt az összetartó erőt, ugyanakkor a béke a nagyhatalmi célok megvalósulásához teremtett volna lehetőséget. Be kell látnunk, hogy a szövetség igen csak törékeny volt. A zsákmány és a kölcsönös féltékenység mellett viszont véleményünk szerint jelentős tényező volt az Oroszország diplomáciai-katonai támogatásában való reménykedés. Éppen ennek Törökország elleni elmaradása ébresztette rá a szövetségeseket, hogy a szövetség önálló erőként is működhet, ami nagy veszélyt jelentett az európai biztonsági rendszerre.⁴³⁴ De erre ellentétek miatt képtelenek voltak, sőt szándékukban sem állt elszalasztani a lehetőséget Törökország megrablására, holmi európai biztonságpolitika és a hosszú távú érdekek miatt. Az oroszok ugyan nem Törökország ellen akarták irányítani a szövetséget, de elképzeléseikbe belefért, hogy az európai Törökország feláldozásával a kielégített bolgárok és az élettérhez jutott, és önbizalmukban megerősödött szerbek védelmi szövetsége a Monarchia ellen is fenntartható a későbbiekben; ha másért nem, akkor a közös zsákmány elvesztésétől való félelem miatt. Ez ugyanis később a kisantantot is életben tudta tartani (nagyhatalmi támogatással).

Kérdés, hogy a Monarchiától való félelem vajon fenntarthatta volna a szövetséget? Ha az állam nyilvánvaló fenyegetést jelent a megszerzett macedóniai török területekre, a szövetség valószínűleg együtt marad, és inkább elhalasztja a zsákmány felosztásának vitáját. Ebből a szempontból Berchtold húzása, hogy a Monarchia és a szövetség között zajló küzdelmet a hivatalosan nem felosztott Albániára korlátozta Macedónia vagy a Szandzsák helyett, és inkább az összhangot igyekezett megbontani a felek között, nem pedig a status quo-hoz, a területek török kézen maradásához, vagy saját kompenzációjához ragaszkodott, kitűnő lépésnek tekinthető.

Sok függött attól, hogy van-e nagyhatalmi támogatója a rendszernek. A törökök elleni fellépésnek és ebből következően az orosz támogatás elmaradásának volt ugyanis egy hátulütője. Ha a Monarchia agresszívebb, és példának okáért 1913 tavaszán megtámadja Szerbiát, vagy bevonul a Szandzsákba, a szövetség szintén széthullott volna orosz katonai támogatás nélkül, mert Bulgária nem akarhatott hadba menni Szerbia oldalán (minden ellenkező kijelentése ellenére): tökéletesen elégedett lett volna azzal, hogy az élethalálharcot vívó Szerbia ideiglenesen elzárja a Monarchia útját Szaloniki és Macedónia felé, amely így bolgár kézbe kerül. Ha a románok támadják meg Bulgáriát, a szerbek valószínűleg ugyanúgy nem lépnek közbe. A szövetségi szerződések ugyan kötelezték a feleket a katonai segítségnyújtásra, de jól tudták, hogy bármelyikük csak akkor adna támogatást, ha a nagyhatalmi (vagy román) támadás a Törökország elleni háború előtt, esetleg azzal

⁴³⁴ Bá a következő gondolatmanet spekulatív, mint alternatívát nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ha féken tartják törökellenes (és egymás elleni) szenvedélyeiket, akkor a Balkán Szövetség talán tartósan politikai tényezővé, pufferzónává nőhetne volna ki magát, mert akkor nem találkozik nyílt elutasítással. Idővel talán még Törökország szövetségét is megszerezhették volna. Kérdés, hogy a Monarchia hogyan tűrte volna az újabb szövetséget, mely 1897, majd 1904 után újból elzárja előle az utat dél felé, de ugyanakkor nem táplál „nyilvánvalóan agresszív” szándékokat Törökország (és Macedónia) ellen. A korábbi ilyen jellegű együttműködések mind szétestek, olykor a Monarchia hathatós együttműködésével, de ettől a küzdelemtől diplomáciailag a Monarchia is mindegyre gyengült. Az oroszok ismerték ezt a „forgatókönyvet”, nem véletlenül támogatták megvalósulását. A bolgárok számára viszont egy ilyen szövetség terhes lett volna, hiszen azért mentek bele a szövetségbe, mert gyors leszámolási lehetőséget láttak benne, és nem akartak évtizedeket várni és még a Monarchiával is megküzdeni.

egyidőben következik be (és az oroszok nem zárkoznak el pl. az 1902-es szerződés teljesítésétől). Arra azonban, hogy a zsákmány megszerzése után, de még annak elosztása előtt bekövetkező nagyhatalmi támadás esetén segítséget nyújtsanak egymásnak, nem lehetett számítani, hiszen a segítség elutasítása esetén több marad a zsákmányból a konfliktus által le nem kötött fél számára. Berchtold számára tehát kézenfekvő lett volna a beavatkozás 1913 májusa után (amennyiben biztos, hogy az oroszok nem lépnek közbe, és éppen ez volt az a bizonytalanság, melyre a Liga építhetett), de a problémát maguk a szövetségesek oldották meg azzal, hogy képtelenek voltak megegyezni.

Az oroszok arról kívánták meggyőzni a bolgárokat, hogy az ő érdekük is a szövetségkötés Szerbiával, és ezzel annak megakadályozása, hogy az osztrákok Szalonikiig jussanak, és Szerbiát bekebelezzék.⁴³⁵ A bolgár kormányzat valóban arra a következtetésre jutott 1909-re, hogy Szerbia teljes alávetése a Monarchia oldaláról nem lenne kedvező lépés Bulgária számára, és Macedónia miatt Bulgária nem kívánhatja a Monarchia közvetlen szomszédságát.⁴³⁶

Gesov sokáig azért húzódozott a szerbekkel való együttműködéstől, mert válaszlépésként tartott a román-török-osztrák-magyar szövetség kiépülésétől, ami viszont - megszüntetve Törökország izolációját - Bulgária elsődleges célját, a török területek megszerzését veszélyeztette volna,⁴³⁷ A bolgárok szerencséjére az olasz-török háború miatt Aehrenthal halála után a Monarchia nem tudott egy ilyen lépéssel komolyan kísérletezni, mert ezzel olasz szövetségesét hozta volna kínos helyzetbe. **Végső soron a tripoli konfliktus nemcsak a bolgár beavatkozás esélyét növelte meg, de egyben a Monarchiát is lecsökkentette.** Ezért egyfelől diplomáciailag kedvezőbb helyzetet jelentett volna a bolgárok számára, ha már 1912 elején beavatkoznak - igaz viszont, hogy ekkor még nem jött létre a balkáni szövetségi rendszer.⁴³⁸ A bolgárok 1912 előtt joggal tartottak a macedóniai szerb aspirációk megvalósulásától és egy szerb-bolgár összeütközéstől, hiszen Aehrenthal a bolgároknak csak 1911-ben jelentette ki, hogy nem tiltakozik Bulgária déli irányú területnövekedése ellen, míg Szerbiával ezt már korábban is közölte. A beleegyezésnek köszönhetően a bolgároknak immár okuk volt remélni, hogy macedóniai törekvéseiket illetően nem kerülnek hátrányba a szerbekkel szemben, s ez a tárgyalások felgyorsításához, s szerződés megkötéséhez vezetett, melynek születéséhez közvetve, akaratlanul - hiszen lépésével épp az ellentétet kívánta élezni a két állam között - a Monarchia is hozzájárult.⁴³⁹

Leszögezhetjük, hogy 1912-ben kellett a nagyhatalmak érdekeltsége a Liga létrejöttéhez és működéséhez. Az orosz diplomácia komolyan közreműködött a szerződés létrejöttében. Azonban, hogy ezt tudatos megfontolásból tette, vagy csupán alkalmazkodott a gyorsan változó politikai helyzethez, egyáltalán nem mindegy. Miképpen az sem volt mindegy, hogy

⁴³⁵ DAGE I. p. 151. 1911. április 8. Nyekljudov Szazonovnak. (Az oroszok mentségére szolgál, hogy kezdetben nem katonai szövetségre gondoltak, hanem első lépésként vámunióra. A szerbek eleinte csak a Szandzsák megszerzését óhajtották, s nem Macedóniát, illetve azt megakadályozni, hogy a Monarchia bevonuljon oda.)

⁴³⁶ *Uo.*, I. p. 138. „...*Jedoch haben wir Grund dieses mal größeren Erfolg zu erwarten, da man in Bulgarien die volle Unterwerfung Serbiens unter Österreich fürchtet, was für Bulgarien die unmittelbare Nachbarschaft mit Österreich-Ungarn zur Folge haben würde...*” Iswolsky in Sofia, 1909. április 18. és még p. 143. Iswolsky in Sofia, 1909. augusztus 16. „...*da Bulgarien kaum wünscht der direkte Nachbarschaft Österreich-Ungarns...*”.

⁴³⁷ *Uo.*, I. p. 152. (Nr. 42.) a bécsi orosz követ Szazonovnak 1911. október 8-án.

⁴³⁸ Katonailag viszont öngyilkosság lett volna, mert olasz katona nem volt a Balkánon, a bolgároknak egyedül kellett volna felvenniük a harcot a törökökkel.

⁴³⁹ *Uo.*, I. p. 153. 1911. december 12. Nr. 98. Nyekljudov Szazonovnak

fel akarták-e használni a szövetséget bármilyen irányú támadó akcióra, vagy csak defenzív szerződésben gondolkodtak. A következőkben ezt vizsgáljuk.

1908 után a különböző orosz koncepciókat részben már ismertettük. Lieven úgy vélte, hogy a Balkán Szövetség létrejötte 1912-ben valóban az orosz külpolitika azon koncepciójából született, mely szerint a Balkán ellensúlyát képezhetné a Dunai Monarchiának,⁴⁴⁰ jóllehet az előző fejezetben bizonyítást nyert, hogy több orosz koncepció létezett. Buchanan angol nagykövet még tovább ment: szerinte az oroszoknak kettős céljuk volt a Ligával, amellet hogy ki akarták zárni a Monarchiát az Égei-tengerről, biztosítani akarták a Balkánon a status quo és a béke fenntartását.⁴⁴¹ Szerintük egyáltalán nem állt az oroszok szándékában Törökország megcsonkítása.

Bár 1912 ugyanúgy az orosz diplomácia offenzíváját hozta, mint 1911, fontos kiemelni, hogy az orosz külpolitika vezetői ekkor sem képviseltek egységes irányvonalat. 1912-ben a Balkán Liga az oroszok számára már nem volt olyan fontos, mint lett volna két-három évvel azelőtt, akár az osztrák előretörés megállítása érdekében, vagy akár egy éve a tengerszorosok biztosítása miatt. Szazonov távollétében Nyeratov nem igazán ösztönözte a Balkán Szövetség kialakulását.⁴⁴²

Midőn Csarikov, a portai követ, egy Törökországot is magába foglaló Balkán Szövetségben gondolkodott, mindenekelőtt azt akarta megakadályozni, hogy a szerbek és bolgárok felosszák egymás között az európai Törökország örökségét, létrehozva Nagy-Szerbiát, és Nagy-Bulgáriát.⁴⁴³ Az utóbbi ugyanis Csarikov szorosokra és Konstantinápolyra vonatkozó elképzelései miatt volt veszélyes, emellett veszélyeztette volna az orosz kereskedelmet. Az orosz követ Görögországot és Romániát sem akarta bevonni a szövetségbe, az előbbi Konstantinápolyra vonatkozó pánhellén ábrándjai miatt, az utóbbit a Monarchiával való kapcsolatai miatt. Csarikov tehát a „status quo” vonalhoz tartozott.⁴⁴⁴ 1910 őszén Szazonov viszont még egy görög-bolgár-szerb együttműködést szorgalmazott (a törökök nélkül), hogy megállítsa a Monarchia előretörését Szaloniki felé; tehát kezdetben igen aktív és osztrákellenes volt politikája és a görögöket magában foglaló Balkán Szövetséget sem zárta ki, amit viszont később elutasított. A görögök azonban tartottak attól, hogy a bolgárok vonulnak be Szalonikibe: Theotokisz úgy vélte, hogy még az osztrák bevonulás is sokkal jobb, mert ők úgysem fogják kolonizálni a területet, így a görög lakosság dominanciája megmaradhat.⁴⁴⁵ Nyekljudov és Hartwig belgrádi orosz követ egyértelműen Csarikov ellen dolgoztak, s inkább törökellenes szándékok vezették őket, bár ellentétben Nyekljudovval Hartwig a Monarchia ellen is fel akarta használni a szövetséget. Mint látjuk, ez nem felelt meg az akkori „törökbarát” orosz külpolitikai irányvonalnak.

Pétervárott jól látták 1911-ben azt is, hogy egy szerb-bolgár szövetség akkor is Németország és a Monarchia fokozott ellenállását váltja ki, ha a létrejött liga inkább török- és nem nyíltan Monarchia-ellenes. Hihető, hogy mindezt 1912-ben nem vették fontolóra? Igaz, elvben ragaszkodtak a status quo-hoz és sohasem mondták ki, hogy Törökország

⁴⁴⁰ Lieven, D. C. B.: *Russia and the Origins of the first World War*. New York, St. Martin's Press, 1983. p. 42.; *Aleksić-Pejković, L.*: Political and diplomatic importance of the Balkan Wars. In: *Djordjević-Kiraly* eds... p. 375.

⁴⁴¹ Buchanan, G.: *Meine Mission in Russland*. Berlin, Verlag für Kulturpolitik, 1926. p. 66.

⁴⁴² Thaden, E., p. 62. Mikor a belgrádi orosz nagykövet szófiai látogatást fontolgatott, hogy előremozdítsa a szerb-bolgár megegyezést, Nyeratov és a cár nem engedélyezték ezt.

⁴⁴³ Boeckh, K., p. 24.

⁴⁴⁴ Seton-Watson, R.: *The Rise of Nationality in the Balkans*, s.l. s.n. 1917. p. 150.

⁴⁴⁵ Dakin, D., *The Greek Struggle in Macedonia*, p. 431. a következő dokumentumit idézi: F.O. 800/185A. Hardinge to Lowther, 1909. 05. 1.

nem lehet a szövetség tagja, de Hartwig szerint, bár az elvi cél a status quo fenntartása volt, kezdettől fogva burkoltan támogatták a szövetség törökök vagy osztrákok ellen fordulását,⁴⁴⁶ hogy ezzel növeljék a szövetség kohézióját. Jól látták ugyanis a szövetség belső gyengeségét maguk az oroszok is.

A helyzet kezelésére Uruszov herceg dolgozott ki egy megoldást Szófiában még 1911 májusában. Elképzelése szerint Oroszország anyagi, pénzügyi és katonai támogatást nyújtana a balkáni államoknak. Ezzel megakadályozható, hogy orosz beleegyezés nélkül katonai és diplomáciai műveletekbe kezdjenek. Ez az elképzelés hasonló volt ahhoz, mint amit Montenegró esetében ténylegesen is alkalmaztak. Uruszov csak abban tévedett, hogy Oroszországnak nem volt akkora pénzügyi potenciálja, mely az éves pénzügyi segély finanszírozását lehetővé tette volna, hisz kétszer akkora összeggel akár a németek is nézeteik megváltoztatására kényszeríthették volna a szerbeket (Montenegró kapott a törököktől és a Monarchiától is pénzt); bár konfliktuskerülő módszer volt.⁴⁴⁷ A határozatlan Nyeratov Szazonov távollétében elutasított minden agresszív szándékot, éppen ezért 1911 novemberében erősen kritizálta a szerződéstervezetet, mert az Macedónia felosztását és katonai operációkat tartalmazott.⁴⁴⁸ Macedónia megosztása helyett kulturális szférák elkülönítését ajánlotta. Az orosz vezetés tehát kezdettől fogva tisztában volt azzal is, hogy a status quo csak álca, mégsem lépett közbe hathatós lépésekkel, vélvén, hogy az orosz beleegyezés a tényleges cselekvéshez elegendő kontroll lesz.

Az erős kéz hiánya Pétervárott arra ösztönözte Hartwigot és Nyekljudovot, hogy megpróbálják saját kezükbe venni az irányítást. Hartwig szerint Oroszországnak két külpolitikai célja lehet: a szláv államokat támogatva létrehozni egy erős balkáni szövetséget és ösztönözni a tagjait az európai Törökország örökségének felosztására, illetve a Boszporusz megszerzése. Hartwig szerint az első cél sokkal fontosabb.⁴⁴⁹ Emellett Bulgária helyett Szerbiát kell preferálnia az orosz külpolitikának, mely hídfőállás a Balkánon a Monarchia ellen, míg Bulgáriának fekvéséből eredően túl sok földrajzi és gazdasági előnye van ahhoz, hogy könnyen orosz érdekszférába vonható legyen, illetve, hogy huzamosabban bármelyik hatalom befolyása alá vonja, míg Szerbia ugyanezekkel nem rendelkezik.⁴⁵⁰ Bár Ny. Ny. Girsz orosz követ szerint sok orosz tábornok a Monarchiával való fegyveres leszámolásról beszélt neki 1912 márciusában, mindennek ellenére Hartwig egyáltalán nem akart azonnali és fegyveres összecsapást,⁴⁵¹ mint ahogy Wertheimer beállítani igyekszik.

Abban már kezdettől fogva összhang volt Nyeratov és Nyekljudov között, hogy meg kell akadályozni az offenzív jellegű szerb-bolgár szövetséget. Nyeratov attól félt, hogy a Monarchia kihasználja a lehetőséget a Szandzsák újbóli okkupálására. Nyekljudov nem hitt a status quo fenntarthatóságában, szerinte a Török Birodalom felbomlása küszöbön állt, ezért is ellenezte Csarikov tervét, és használta fel a bolgárok zsarolására. A szerbek és a

⁴⁴⁶ Fay, S. B., p. 297.

⁴⁴⁷ MO. XVIII-1, Nr. 6.

⁴⁴⁸ Uo. XVIII-2 Nr. 512, Nyekljudov Nyeratovnak, 1911. október 2. és uo. XVIII-2 Nr. 850, Nyeratov Hartwignak, 1911. november 10.

⁴⁴⁹ Uo. XVIII-2. Nr. 806. Hartwig Nyeratovnak, 1911. november 11.

⁴⁵⁰ Thaden, E. p. 69. a következő dokumentumokra alapozza véleményét: MO. XIX-1. Nr. 277. Hartwig Szazonov, 1911. december 28.

⁴⁵¹ Giesl, V.: Zwei Jahrzehnte in Nahen Orient. Ed. Ritter von Steinitz. Berlin, Verlag der Kulturpolitik, 1927. p. 260. Giesl szerint Hartwig, ha még él 1914-ben, megakadályozhatta volna a világháború kitörését, azzal, hogy ráveszi a szerbeket a Monarchia követeléseinek teljesítésére. Wertheimer véleménye szerint (122-124. pp.) Hartwig pánszláv volt, aki minden szlávot egy államban, a cár jogára alatt akart egyesíteni.

bolgárok természetes ellenségének a törököket tartotta, nem a Monarchiát. Nyekljudov szerint viszont Oroszország még nem volt abban a helyzetben 1912-ben, hogy profitálhasson Törökország összeomlásából, vagy támogassa a kisállamokat, így egy törökellenes szövetségnek sem jött el még az ideje. Ezért a legmegfelelőbb a Monarchiával megegyezni a Balkánon, mely a status quo elvén és Törökország integritásának fenntartásán alapszik. Ő sem bízott a Monarchiában, de képtelennek tartotta agresszív fellépésre, mindaddig, amíg Törökország érintetlen marad, és amíg az orosz diplomácia megakadályozza balkáni szlávok támadását. Nyekljudov szerint ugyanis Oroszország a közvélemény miatt nem maradhat semleges egy balkáni háborúban, ha a Monarchia beavatkozik,⁴⁵² ezért ezt a szituációt el kell kerülni. Hartwiggal szemben végig Bulgáriát támogatta Szerbia ellenében annak stratégiai jelentősége miatt, és meg akarta akadályozni, hogy Bulgária csatlakozzon a Monarchiához.⁴⁵³ Volt tehát külön egymással rivalizáló bulgarofil és szerbbarát orosz külpolitikai irányvonal, ami azzal hozható kapcsolatba, hogy a Monarchia feltartóztatását, avagy a balkáni pozícióik stabilizálását tartották inkább fontosabbnak. E kettősségnek a későbbiekben különösen nagy szerepe lesz. Emiatt a belgrádi és szófiai követek szerepével részletesebben foglalkozunk, ez persze nem jelenti azt, hogy Szazonovval szemben ők határozták volna meg a külpolitika irányát, vagy jelentős befolyással bírtak volna az orosz vezetésre - a bolgárokról és szerbekre azonban midenképpen.

Fenntartásai ellenére Nyeratov nem tiltakozott a bolgár-szerb szövetségekötés ellen, amikor először hallott Rizov, Pašić és Milovanović tárgyalásairól 1911 októberében, bár október 30-án figyelmeztette Bulgáriát, hogy Oroszország csak egy olyan szerb-bolgár szerződést tud elfogadni, amely a balkáni status quo-n alapszik és esetleg magában foglalja Törökország későbbi csatlakozását is.⁴⁵⁴ Nyekljudov viszont, módosítva korábbi állásfoglalásán, azt közölte a szerbekkel, hogy a Monarchia valószínűleg az első adandó lehetőséget kihasználja, hogy újra megszállja a Szandzsákok, Ószerbiát, sőt esetleg Szerbiát is, hogy az bázisul szolgáljon egy Szaloniki felé irányuló expanzióhoz is, tette mindezt azért, hogy a bolgárokkal való megegyezés létrehozására motiválja őket, s hogy ne menjenek bele törökellenes kitételekbe. (Girsz, a bécsi orosz nagykövet viszont nem tartotta valószínűnek,

⁴⁵² Thaden, E., p. 71. a következő dokumentumokra hivatkozva: *MO.* XVIII-2 Nr. 512. 598. Nyekljudov Nyeratovnak, 1911. október 2., október 12. *Uo.* XIX-1 Nr. 66. Nyekljudov Nyeratovnak, 1911. november 22. *Uo.* XVIII-2 Nr. 758. *Uo.* XVIII-1, Appendix 1. Nyekljudov Nyeratovnak, 1911. november 22.

⁴⁵³ A belgrádi és szófiai követek személyének kiemelése abból adódik, hogy jelezni kívántuk: részben szembenálltak az uralkodó külpolitikai irányvonallal, a szazonovi konzervatív-dinasztikus politikával. Tény, hogy Bulgária ekkor az orosz politika perifériáján tartózkodott, így a mindenkori követnek nem sok befolyása volt az orosz külpolitikára. Nyekljudovot sokszor nem vették komolyan. Ugyanakkor jólértesültsége a második háború elején megkérdőjelezhetetlen mind bolgár részről, mind orosz részről. Személyének hangsúlyozása a második Balkán-háború háború idején nem saját kvalitásai miatt fontos, hanem annak bemutatására, hogy ekkor már Szazonov „szócsöveként” működött, míg korábban ellenezte politikáját. Szerepük hangsúlyozása a vezetés és besztottak közti összhang hiányának veszélyére hívja fel a figyelmet, s ezzel nem azt kívánom bemutatni, hogy Szazonov háttérbe került-e vagy sem.

⁴⁵⁴ *MO.* XVIII-2. Nr. 796.; Nyeratov Hartwignak, 1911. október 26. Az oroszok azon elképzelése, hogy status quo szerződést akarnak, ellenkezett a szerződő felek érdekeivel. Melyik állam fenyegette leginkább a status quo-t? Törökország és Oroszország aligha (az utóbbi is csak azért, mert éppen maga javasolta a szövetséget). Csak a Monarchia jöhetett szóba, vagy a kisállamok. A status quo-ról jószerivel szó sem esik a végleges szerződésben, hiszen abban felosztották a Balkánt. Ha az oroszok a törököket akarták volna védeni a kisállamok ellen egy status quo szerződéssel, akkor nem a kisállamokat kellett volna a status quo-ról meggyőzniük, hanem sokkal egyszerűbb lett volna Törökországgal egy védelmi megállapodást kidolgozni (amit viszont az oroszok a szorosok státuszának megváltoztatásához költöttek). E lépés elmaradásából az következik, hogy **az oroszok számára Törökország védelme mellékes probléma volt, a szerb-bolgár szerződéssel nem ez volt a céljuk**, hanem a status quo fenntartása a Monarchiával szemben.

hogy a Monarchia bevonul a Szandzsákba).⁴⁵⁵

Nyekljudov azt javasolta Nyeratovnak, hogy Oroszország garantálja a Törökországban élő szlávok jogait, mely egyfajta biztosítékként szolgálna, hogy Szerbia és Bulgária bizonyosan elfogadja a status quo-t. Törökország – vélte Nyekljudov – tartsa meg európai birtokait, de Oroszország harcolja ki a szlávok autonómiáját.⁴⁵⁶ Csak hogy Nyeratov veszélyesnek tartotta Oroszország egyedüli fellépését a kérdésben, tartva a Monarchia ellenzésétől, és elutasította az ötletet, hiszen részben éppen Oroszország nyílt beavatkozásának kiváltására akarták létrehozni a Balkán Szövetséget.

A szerbek tervezetükben 3 részre osztották fel Macedóniát, a szerb zóna magában foglalta a *szkuntari vilajetet* és a koszovói vilajet északi részét, a bolgár zóna a szaloniki vilajetet, a drinápolyi vilajetet és a koszovói vilajet déli részét, a köztes területről pedig az orosz cár döntőbíráskodása hivatott dönteni.⁴⁵⁷ Orosz szempontból itt az a momentum fontos, hogy a szerbek igényt tartottak az Adria-tenger partjára és cserébe a *teljes* drinápolyi vilajetet átadták volna a bolgároknak, és hogy erről az orosz diplomáciának tudomása volt. Ez ugyanis három dolgot jelentett: az oroszok 1911 végéig tisztában voltak azzal a ténnyel, hogy nem status quo-n alapuló szerződés születik, másrészt, hogy a szerbek követelik az Adriai-tenger partvidékét, amit az orosz politika eddig ellenzett, harmadrészt, hogy Bulgária igényli Drinápolyt, így veszélyes lehet a szorosokra.

Nyekljudov azonnal értesítette a szerb követet, hogy Oroszország nem fogadhatja el a szerződést, mert csak védelmi és a status quo-n alapuló szerződést támogat. Oroszország úgy tekintett a megállapodásra, mint amely garantálja a közös érdekeket és bármilyen támadás elhárításának eszközéül szolgál.⁴⁵⁸

November 7-én Spalajković egy új tervezetet mutatott be, melyben minden háborús cselekmény megindítását az oroszok előzetes beleegyezéséhez kötötték, Nyeratov viszont még mindig ragaszkodott ahhoz, hogy a balkáni államok érjék be Macedónia kulturális érdekszférákra különítésével. December 6-án hozzáfűzte, hogy Törökország csatlakozását sem kellene teljesen kizárni a lehetőségek közül.⁴⁵⁹ Nyeratov a döntést el akarta halasztani Szazonov visszatéréig, akinek december 9-i elutasító deklarációja azonban véget vetett Csarikov és talán Nyeratov reményeinek is a tengersizorosokkal és a törökökkel kapcsolatban.

Thaden szerint nincs okunk azt hinni, amit Langer hitt 1928-ban, és amit egyes délszláv lapok képviseltek 1913-ban, hogy Szazonov 1910-1912 között az Ottomán Birodalom szétzúzásáról álmodozott a Balkán Szövetség segítségével.⁴⁶⁰ Kezdetben támogatta Csarikov tervét is a Balkán Szövetséget illetően, s próbálta erről Szerbiát és Bulgáriát is meggyőzni. 1910 szeptemberében még egy román-török-osztrák szövetség elhíresztelésével is kísérletezett. Látván, hogy terve sikertelen, inkább az orosz érdekek szolgálatába igyekezett állítani törekvéseiket. Szazonov célja az volt, hogy gyorsan lezárja a

⁴⁵⁵ Uo. XVIII-2 Nr. 598, 758., Nyekljudov Nyeratovnak, 1911. október 12., október 30. Uo. XVIII-2, Nr. 845. Girsz Nyeratovnak, 1911. november 9.

⁴⁵⁶ Uo. XVIII-2 Nr. 757. Nyekljudov Nyeratovnak, 1911. október 30.

⁴⁵⁷ Uo. XVIII-2 Nr. 829. Gartwig Nyeratovnak, 1911. november 7.

⁴⁵⁸ DSPKS V/2. Nr. 398. 1912. szeptember 7/20. „I gledala je na to „soglašenje” kao na akt garancije nihovih opštih interesa i kao na sredstvo odbrane od napada.”

⁴⁵⁹ Thaden, E. p. 80. a következő dokumentumokra hivatkozva: MO. XVII-2 Nr. 850., Nyeratov Gartwignak, 1911. november 10. és Uo. XIX-1 Nr. 163.; Uo. XVIII-2 Nr. 813, Nyekljudov Nyeratovnak, 1911. november 4.

⁴⁶⁰ Langer, W. L.: Russia, the Straits Question and the Origins of the Balkan League 1908-1912. Political Science Quarterly XLIII (1928. szept.) p. 335.

szerb-bolgár szövetség problémáját, különösen a Bulgáriában és Montenegróban 1911-1912 telén megélenkülő osztrák tevékenység miatt. 1909-ben és 1910-ben a Monarchia kormányzata lehetővé tette, hogy Bulgária kölcsönt kapjon Bécestől, majd 1912 márciusában kereskedelmi szerződést írt alá a két ország.⁴⁶¹ Szazonov attól tartott, hogy a Monarchia célja Szerbia és Bulgária eltávolítása azáltal, hogy Bécs szabad kezet ad Szófiának Macedóniában.⁴⁶² Ezért a tárgyalások gyorsítását javasolta, feladva korábbi álláspontját.

Hozzájárult ehhez, hogy Montenegróban is problémák merültek fel orosz részről. Giesl osztrák követ szerint 1911 októberében az a hír terjedt el, hogy Bécs Cetinjének ígérte Beranét és Szkutarit, abban az esetben, ha a Monarchia elfoglalja a Szandzsákot.⁴⁶³ November elején Nikola még egy titkos szerződés megkötését is felajánlotta a Monarchiának, és megígérte, hogy megfogadja Ausztria javaslatait és elképzeléseit, ha Bécs elismeri jogát Észak-Albániára, „*ha a körülmények esetleg a Monarchia és Montenegró akarata ellenére Törökország megszüntetéséhez vezetnek.*”⁴⁶⁴ De Giesl úgy vélte, hogy Montenegró csupán Oroszország ellen akarja kijátszani a Monarchiát. Ennek ellenére Bécs 3,5 millió frankos kölcsönt adott a Bodenkreditanstalton keresztül 1911. december 17-én.⁴⁶⁵ Mikor az oroszok ezt megtudták, azzal fenyegetőztek, hogy megszüntetik a Montenegrónak folyósított évi segílyt. Egy nagy bank, mint a Bodenkreditanstalt, ily módon könnyen megszerezhetné volna a montenegrói gazdaság feletti ellenőrzést, de a montenegrói kabinetfőnök, Lazar Tomanović a Monarchiát ellenségnek tekintette - az oroszok szerencséjére.

Az orosz diplomácia válaszul e lépéssorozatra, melyben szándékos provokációt szimatolt, határozta el végérvényesen a szerb-bolgár szövetség létrehozását, amely így egyre inkább Monarchia-ellenes élt kapott orosz részről (is). Egy ilyen szövetség volt ugyanis az egyetlen biztosíték, hogy Bulgária sosem lesz a Monarchia támogatója vagy szövetségese. Szazonov úgy vélte, hogy részvételük a tárgyalásban biztosítja a vétőjogot.⁴⁶⁶ Azt is remélte a szerződéstől, hogy ezzel elszigetelheti Montenegrót, mely így óvakodni fog attól, hogy háborút robbantson ki Törökországgal. Ugyanezért ellenezték az oroszok a bolgár-montenegrói és bolgár-görög megállapodást is, hiszen azok egyértelműen törökellenes szándékkal, orosz közreműködés nélkül jöttek létre, ráadásul bármikor háborús helyzet alakulhatott ki Kréta miatt, és mellékesen e közeledésnek semmi köze nem volt a Monarchia feltartóztatásához az országok földrajzi elhelyezkedéséből adódóan is. **Oroszország mind Cetinje, mind Athén tagságát ellenezte – egyrészt, mert a szövetség kibővítése nehezítette volna az orosz ellenőrzést, másrészt olyan törekvések melegágya lett volna, melyek összeegyeztethetetlenek az orosz érdekekkel.**

Az oroszoknak most már sürgős lett volna a megegyezés, de a szerbek és bolgárok viszályai megnehezítették a tárgyalások lezárását. Ennek következtében Oroszország már most kénytelen volt döntőbíróként fellépni, miközben egyre jobban megismerte a felek valódi szándékait és az egyezség törekvésében rejlő veszéllyel is tisztába jött. A

⁴⁶¹ *Tukin, C.*, p. 80.

⁴⁶² *MO.* XVIII-1 Nr. 64. Szazonov Nyekljudovnak, 1912. május 23.

⁴⁶³ *Ö-U.A.* III. Nr. 2774. Giesl Bécsbe, 1911. október 17.

⁴⁶⁴ *Uo.* III. Nr. 2857. Giesl Bécsbe, 1911. november 1.

⁴⁶⁵ *Uo.* III. Nr. 2580. Giesl Bécsbe, 1911. augusztus 4. Ebből 1 millió a költségvetési hiányt fedezte, 1 millió útépitésre ment, 1,5 millió pedig mezőgazdasági kölcsön volt; *Uo.* III. Nr. 2903.

⁴⁶⁶ *Sazonov, S.*: *Fateful Years. Reminiscences*, New York, Frederick A. Stockes Co., 1928. p. 55.

szerbeket különösen érdekelte a szlávok lakta dibrai és ohridi-tavi régió, mert ezek birtoklása könnyebbé tette volna a koszovói régió albánjainak ellenőrzését és asszimilációját. Ezen kívül ez a régió lett volna a tervezett Duna-Adria ellenvasút (adriai kikötő),⁴⁶⁷ és a Novipazar-Monasztir-Szaloniki vasút hátországa is – többek között ezért kívánták a bolgár érdekszférát a Vardar-folyó mentén korlátozni. A szerb kormányzat a Kratovo-Sztruga vonalat javasolta Macedónia megosztására.⁴⁶⁸ A bolgár kormányzat Kriva Palankát a bolgár érdekszférába tartozónak kívánta átsorolni **(3.1 ábra)**. A szerbek december 28-án kijelentették, hogy átadják Kratovót és Kriva Palankát, ha cserébe megkapják az Ovcsepolje északi részét, melynek stratégiai szerepe Üszküb védelme szempontjából jelentős volt, hiszen a várost a szerbek vasúti csomóponttá kívánták fejleszteni. Ha Szófia ezt a javaslatot elutasítja, orosz bíraskodáshoz fognak fordulni. Hartwig a következőképpen indokolta a szerbek álláspontját: Pašić és a radikális párt vezeterei ellenszegülnek a további engedményeknek és emiatt Milovanović személyes presztízse megrendülni látszik. Ovcsepolje stratégiai szempontból jelentéktelen a bolgárok számára, de fontos Üszküb védelme szempontjából. Orosz szemszögből fontos, hogy Bulgária elfogadja ezeket a javaslatokat, mert ezzel Szerbia - Oroszország előretolt állása – stratégiai helyzete javul.⁴⁶⁹ Érdekes, hogy a fontossági sorrendet tekintve Hartwig első helyre a szerb belpolitikai tényezőt tette, ami azt jelenti, hogy nem elhanyagolható problémával állt szemben, és hogy számára Szerbia megnyerése sokkal fontosabb volt, minthogy jelentéktelen területi viták miatt elveszítse az országot Oroszország számára. Az ellenzék sokallta az engedményeket: Pašić, midőn a szerb-bolgár szerződés felülvizsgálatát kéri 1913-ban, szintén az ellenzék oppozíciójára hivatkozik.

A második indok szintén izgalmas, mert némileg új megvilágításba helyezi a szövetségi szerződés értelmezését. Hartwig álláspontjában ugyan nem explicite, de benne van, hogy az ún. vitás zónának (contested zone) nevezett területet a szerbek kapják. Feltételezhető, hogy az orosz döntőbíráskodás Szerbiának juttatta volna Skopje környékét s a „vitattott területet” 1913 júniusában is. Harmadik helyre került viszont az orosz nagypolitika számára fontos elv.

Midőn a Davosban időző gyomorbetegséggel küszködő, ezért a kezdeményezést kezéből kiadó Szazonov megtudta a hírt, hogy a szerbek és a bolgárok tárgyalnak egymással, így kiáltott fel: „*Nagyszerű! Mostantól 500 ezer szurony védi a Balkánt, örökre megakadályozva a németek és osztrákok térnyerését.*”⁴⁷⁰ 1912. január 1-én arra utasította Nyekljudovot, hogy a legutolsó szerb javaslat alapján minél hamarabb kössék meg a szerződést. Míg azonban Szazonov úgy vélte, hogy csakis a szövetség léte képes

⁴⁶⁷ DSPKS, V/2. Nr. 21. 1912. július 31. A szerbek egy ideig a megvalósulás reményében tárgyaltak a törökökkel is, ez esetben a háború nem lett volna szükségszerű.

⁴⁶⁸ MO. XIX-1. Nr. 145. Hartwig Nyeratovnak, 1911. december 11. Szófia stratégiai okokra hivatkozva követelte az Ohridi-tó partján a Fekete-Drin mentén fekvő Sztruga városát a Fekete-Drin torkolatának keleti oldalával. Romanovszkij alezredes orosz megbízásból tehát kijelölt egy vonalat, melyet a bolgárok megkaptak volna a Fekete-Drin mentén. A szerbek azonban elutasították a javaslatot és ragaszkodtak a december 28-i elképzeléseikhez. Szazonov megkérte Hartwigot, hogy közölje a szerbekkel, hogy Oroszország morálisan elkötelezte magát, amikor San Stefanóban Sztrugát Bulgáriának ítélte. Ez azonban nagyon veszélyes érv volt, mert sok más várost is a bolgároknak ítélte akkor, amely 1878 óta szerb kézen volt (Pirót!) Szazonov tehát ekkor Nyekljudov és a bolgárok oldalára állt. Erre utal, hogy 1912 márciusában például orosz segítséggel kaptak a bolgárok egy párizsi kölcsönt. Uo., XIX-2. Nr. 371. Szazonov Hartwignak, 1912. január 19.; ill. Nr. 374. Hartwig Szazonovnak, 1912. január 20.

⁴⁶⁹ Uo. XIX-1 Nr. 291. Nyekljudov Hartwignak, 1911. december 31. és Nr. 277. Hartwig Szazonovnak, 1911. december 28.

⁴⁷⁰ Idézi *Nekljudoff, A.*: Diplomatic reminiscences Before and During the World War. London, Murray, 1920. pp. 45-46.

megakadályozni a háborút, és hiánya összecsapáshoz vezetne, akár a törökökkel, akár a Monarchiával, addig Poincaré ezt éppen fordítva gondolta: „*A bolgár-szerb unió egy veszélyes elemet tartalmaz, a késértést, hogy támadó szándékkal használják.*”⁴⁷¹ Megakadályozandó a konfliktus kitörését, az oroszok most már azzal riogatták a szerbeket, hogy egy háború esetén a Monarchia okkupálná Szerbiát, Törökország pedig így már legyőzné Bulgáriát. Az oroszok ezért a békét ajánlották.⁴⁷² Bár Bulgária kijelentette, hogy a szerbek nélkül nem támad, az orosz politika vereségét jelzi a tény, hogy a háború mégis kitört. Az oroszok egy osztrákellenes védelmi szövetséget akartak létrehozni, s helyette egy törökellenes támadó szándékú szövetség jött létre, de mégis úgy vélték, elegendő féket építettek be a szövetségi tervezetbe: „*Szazonov úgy vélte, az orosz politika képes Törökország megtámadását megakadályozni.*”⁴⁷³ V. Ny. Kokovcev miniszterelnök is úgy gondolta, a bolgárok sosem támadnának II. Miklós engedélye nélkül. A szövetség tagjait a szerződés hiába kötelezte az engedelmességre, ennek érvényt szerezni, vagy kényszerítő eszközöket alkalmazni nem áll módjukban az oroszoknak. Ráadásul egyes orosz körök kifejezetten reménykedtek, hogy ha már a konfliktus elkerülhetetlen, a háború kitörésének felelősségét nem kell a balkáni államok nyakába varrni, és így elhárítható a Monarchia beavatkozása: „*Míg egy szláv államok részéről történő független akció nemcsak hogy nem találkozna egyetértésünkkel, de igazolná Ausztria ellenakcióját is, addig a szituáció egészen más lenne, ha mindez egy török provokáció eredménye lenne. Reménykedjünk ebben!*”⁴⁷⁴

Nem szabad elhanyagolni az orosz militarista és pánszláv körök agitációjának hatását sem a szerb politikára. Fennmaradt szerb dokumentumokból tudjuk, hogy 1912. január 26-án egy meg nem nevezett orosz tábornok a következőképpen festette le a helyzetet Stefanović ezredes szerb katonai attasé előtt: a tervezett Balkán Szövetség katonai oldala szerint a szövetségesek és az oroszok fő célja a Monarchia elleni hadműveletek kidolgozása lenne és csak kivételesen, és ha feltétlenül szükséges, fordítják fegyvereiket a törökök ellen. Ez utóbbi esetben a bolgárokra hárulna a fő szerep. A szerb és montenegrói hadak feladata lesz a Monarchia elleni hadmozdulatok kidolgozása. Egy győztes háború esetén Szerbia megkapná Boszniát és Hercegovinát, továbbá Ószerbiát Prištinától Novi Pazarig, a Szandzsák többi részét viszont Montenegró kapja, és ekkor egész Macedónia a bolgároké lehet.⁴⁷⁵ A kormányzat és egyes nem hivatalos körök hasonló állásponttal bírtak a törökellenes küzdelem elvetését illetően. A hivatalos irányvonal és a kadetek, októbristák valamint pánszlávok által képviselt álláspont között az eltérés abban mutatkozott meg, hogy az utóbbiak egyértelműen *offenzív* értelmet kölcsönöztek a szerződésnek a Monarchia ellenében, míg ez a szazonovi irányvonalban nem feltétlenül volt meg.

Bár Boeckh szerint szerb-bolgár szövetség megkötése után az oroszok úgy vélték, hogy a Balkánon egy ideig semmilyen politikai kaland sem képzelhető el, az előbbi felvetés ellentmond ennek. Szerinte az orosz diplomácia azt várta, hogy a következő lépés egy bolgár-orosz megállapodás lesz, hasonló tartalommal, mint az 1902-es, mely inkább román-ellenes volt, mint a törökök ellen fordítható.⁴⁷⁶ A Balkán Szövetség kialakulásának következő szakasza azonban már nélkülözte az orosz kezdeményezést és támogatást. 1911.

⁴⁷¹ Sazonov, S., pp. 54-55.

⁴⁷² DSPKS, V/2. Nr. 399. 1912. szeptember 7/20.

⁴⁷³ Nekludoff, A., pp. 45-46.

⁴⁷⁴ Idézi Helmreich, E. C. p. 34.

⁴⁷⁵ Bogitschevitsch, I., Nr. 163. 1912. 01. 26. Stefanović ezredes Pétervárról a hadügyminiszternek

⁴⁷⁶ Boeckh, K., p. 27.

október 19-én, 3 nappal azután, hogy Panasz görög követ ajánlatot tett a bolgároknak, Uruszov herceg elfogadta a görög-bolgár szövetség tervét, de Nyekljudov erősen ellenezte azt a krétai kérdés miatt, bár elismerte, hogy még mindig jobb egy bolgár-görög szövetség, mint egy újabb abbáziai antant.⁴⁷⁷ Továbbra is fennállt ugyanis egy ellenszövetség veszélye a Monarchia és Németország támogatásával. Az oroszok ennek ellenére sem szorgalmazták a görögök bevetését a Kréta státuszában rejlő állandó háborús provokáció veszélye okán. Ez azt is alátámasztani látszik, hogy valóban a szövetség Monarchia-ellenes kitételei voltak fontosak az oroszoknak, hiszen Görögország a Monarchiával nem volt határos. Az érezhető ellenállás miatt, mikor 1912 februárjában a bolgárok újra tárgyalni kezdtek a görögökkel, immár nem is értesítették az oroszokat. Nyekljudov csak április 30-án jutott használható információkhoz és május 14-én kapta meg a tervezet francia szövegét. Felismerte, hogy az I. cikkelyben rejlő kitétel, mely egy török támadás, vagy a nemzetközi szerződésekből eredő népjogok áthágása esetén helyezi kilátásba a kölcsönös segítségnyújtást, valójában a szerb-bolgár szöveg megismétlése. A II. cikkelyben pedig a szerződő felek a status quo-t ugyanúgy értelmezik, mint a szerb-bolgár szerződésben.

Véleményünk szerint a Balkán Szövetség ellenőrzésének és felhasználásának lehetősége akkor siklott ki az orosz külpolitika által preferált irányról, amikor Oroszország felgyorsította a tárgyalások menetét a Monarchia megélnéknél politikájától tartva, s amikor ennek következtében lényegében feladva a status quo elvét, hallgatólagosan elfogadta Törökország felosztását, amelyet csak látszólag takargathatott a szerződés „védelmi” jellege; illetve amikor Oroszország elmulasztott a szerződésbe féket illeszteni, valamint amikor kívánsága ellenére megkötötték a bolgár-görög egyezményt, amelybe beleszólási joga nem volt.⁴⁷⁸ Pétervár lassan elvesztette az ellenőrzést a szövetség felett.

Szazonov tisztában volt vele, hogy Szerbia területnövekedése és esetleges kijutása az Adriára magára vonná a Monarchia és Olaszország haragját és beavatkozását. Éppen ezért nem támogatta e háborús törekvéseket; ugyanígy a bolgárok esetleges kijutása a Márvány-tengerre is kellemetlenül érintette volna az orosz politikusokat. Nyekljudov figyelmeztette kormányzatát, hogy Bulgária a szövetséget Törökország lerohanására akarja felhasználni, ráadásul katonailag felkészültebb Szerbiánál. Hartwig viszont egy héttel a háború kitörése előtt feletteseinek még azt erősítette, hogy Pašić a béke elkötelezettje, jöllehet szeptember 24-e után az orosz vezetés is tudta, hogy a háború eldöntött kérdés, csak az időpontja bizonytalan.⁴⁷⁹ Ugyanakkor bolgár kezdeményezés esetén (a török ellen) egy Béccsel való konfliktus - akár az oroszokra, akár a Ligára nézve - valószínűsége jóval kisebb volt, mintha a szerbek provokálnának ki egy háborút, és az oroszokat döntően ez befolyásolta, amikor nem álltak ellen a bolgár háborús diplomáciának, bár a segítségnyújtást megtagadták.⁴⁸⁰ Szazonovnak egy lehetősége maradt háború esetén - vélte Bickel - a katonai és diplomáciai támogatás teljes megtagadása.⁴⁸¹ Egy ligaellenes beavatkozás kizárt

⁴⁷⁷ Thaden, E., p. 100.

⁴⁷⁸ Az oroszok az 1831-1832-es havasalföldi Szervezeti Statútumokból is kifejezték a módosítás tiltásáról szóló cikkelyt.

⁴⁷⁹ Boeckh, K. p. 29. Péter szerb király szeptember 30-án írta alá az ukázt a teljes mozgósításról. Pašić ugyanakkor azt jelentette Hartwignak, hogy egy mozgósítás még nem jelent háborút. Ha a törökök október végéig bevezetik a reformokat, vagy garanciát adnak rá - elmarad a háború. Illetve *MO.*, XX-2. Nr. 762. 1912. szeptember 11. Artamonov és Zsebokrickij, V. A., p. 7.

⁴⁸⁰ Boeckh, K., pp. 29-30.

⁴⁸¹ Bickel, O.: Russland und die Entstehung des Balkanbundes. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des Weltkrieges. Dargestellt vorwiegend auf Grund des amtlichen Aktenmaterials. Königsberg-Berlin, Osteuropa Verlag, 1933. p. 156.

volt: annak a Monarchia hasznát látta volna. Álláspontunk szerint viszont a burkolt segítségnyújtás - a kisállami igények támogatása a háború mihamarabbi befejezése érdekében - jellemezte 1913 februárjáig az orosz politikát - hiszen a Liga fellépése mégiscsak kedvezőtlen volt a Monarchia számára.

Az osztrák elképzelések azonban némileg eltérnek Szazonov megközelítésétől. Hoyos szerint a Monarchia megakadályozhatta volna a háború kirobbanását, ha mozgósít Romániával egyetemben rögtön a hadüzenet után, de a politikusok orosz fellépéstől való félelme ezt megakadályozta. Hoyos ugyan azt feltételezte, hogy az oroszok nem elleneznék a Monarchia beavatkozását, hiszen a tengerszorosok miatt ők sem a kisállamok döntő győzelmében voltak érdekelték, de a szeptemberi orosz mozgósítások ennek ellentmondtak. Ráadásul orosz semlegesség esetén is jelentős volt a kisállamok ereje, és Németország is ellenezte a beavatkozást, a katonai fellépés tehát kockázatos lett volna.⁴⁸²

Az osztrák „hégják” feltételezései szerint az orosz taktika elvben az lett volna, hogy ha a Monarchia diplomáciai vagy katonai úton fellép a szövetség ellen, akkor az az orosz céloknak megfelelően a Monarchia ellen fordul, ha pedig a Monarchia nem avatkozik be, akkor megsemmisíti Törökországot, ami szintén a hármasszövetség számára hátrányos. Az elképzelés valóságosságát gyengíti, hogy eredendően a kisállamok győzelmét feltételezte egy törökellenes háború esetén, illetve érdekeltnek tette fel őket egy Monarchia elleni katonai fellépésben, ami nem volt egyértelmű.

Akik viszont azt feltételezték, hogy a Liga nem orosz célokat követ, úgy vélték, hogy az oroszok eredetileg is azért mentek bele a törökellenes kitételekbe, mert arra számítottak, hogy az így provokált Monarchia megakadályozza azok megvalósulását, így saját fejére vonja a kisállamok haragját, miközben végérvényesen összekovácsolja őket az eredeti osztrákellenes orosz célokat követve. A háborút elutasító oroszok, látván, hogy a háború kitörése részükre aligha akadályozható meg, abban reménykedtek, hogy ezt a Monarchia teszi meg katonai-diplomáciai beavatkozásával.

Csak hogy a Monarchia a hadüzenet előtt nem nyúlt ilyen eszközökhöz, utána pedig már a török ellen küzdő kisállamoknak nem lett volna esélye még a Monarchia ellen is egy külső támogató nélkül. A Monarchia támadása ekkor orosz beavatkozáshoz vezethetett volna, egy újabb hatalom fellépése viszont a világháború veszélyét idézte volna elő. Ráadásul a fenti elképzelésnek is ellentmond a szeptemberi varsói és kijevi orosz mozgósítás ténye, hiszen ez korlátozta a Monarchia beavatkozását a háború előtt. Hoyos álláspontja szerint Berchtold politikája a priori nélkülözötte az agresszivitást, mert a Monarchia asszimilációs potenciálja gyenge ahhoz, hogy újabb területeket kebelezzon be, ezért pár héttel a háború kitörése után hajlandó volt elismerni a területi változások zömét.⁴⁸³

Mi volt a szerbek váráhozása? Az ismétlődő felkelések miatt tartottak egy albán állam létrejöttétől, főleg Berchtold augusztusi jegykei után. Spalajković úgy vélte, muszáj növelni a szerb területeket, mert különben egy trialistává átalakuló Monarchia beolvasztaná a kis Szerbiát. 1912. május 28-án a szófiai szerb követ kijelentette francia társának, hogy Ferenc Ferdinánd trónra jutása Szerbia végét jelentené, mert akkor trialista állam jönne létre, és

⁴⁸² Hoyos, A.: Der deutsch-englische Gegensatz und sein Einfluss auf die Balkanpolitik Österreich-Ungarns auf die Balkanpolitik Österreich-Ungarns. Berlin-Leipzig, Vrlg. Vereinigung Wissenschaftlicher Verl. de Gruyter, 1922. pp. 32-33.

⁴⁸³ *Uő.*, p. 34

Szerbia elveszteni befolyását a délszláv népesség fölött. És ezzel a Monarchia számára szabadabbá válna az út Szerbia bekebelezésével Szaloniki felé.⁴⁸⁴ Spalajković szavai burkolt célzást jelentettek az antant számára, és arra hívták fel a figyelmet, hogy nem maradhat ki egy balkáni konfliktusból, mert ez esetben Szerbia kénytelen-kelletlen megadja magát a Monarchiának.

A szerbek - kissé naiv - elképzelése az volt, hogy azzal a céllal adnak katonai segítséget a bolgároknak a törökök elleni háborúban, hogy amikor *majd* a jövőben Szerbia leszámol másik ellenségével, a Monarchiával, mely sokkal veszélyesebb, mint a törökök, viszonzásul a bolgárok is nyújtsanak segítséget a szerbeknek.⁴⁸⁵ Nem véletlenül tolták ki a szerződés érvényességét 1921-ig. A törökök ellen ugyan valóban lehetett számítani az erősebbnek vélt bolgár seregre, de még az sem volt biztos, hogy - a szerződésben foglaltak ellenére - a Szandzsákot ért osztrák-magyar támadás esetén segítenek a bolgárok (évekkel Macedónia megszerzése után). Ezért is óhajtották a szerbek a katonai egyezmények módosítását a háború előestéjén. Pašić tiltakozott a szerződés ellen, melyben szerinte Szerbia odaigérté Macedóniát a bolgároknak úgy, hogy semmi biztosítékot sem kapott érte a későbbiekre nézve, s félt, hogy Ferdinánd elárulta a szerződést Bécsnek. Milovanović viszont azzal érvelt, hogy ez volt az ára a bolgár fegyvereknek, mert egyedül a szerb sereg nemcsak a Monarchia, de Törökország ellen is gyenge.⁴⁸⁶ Milovanović halála után a szerbek a szerződés módosítását követelték, de Bulgária ezt elutasította, s augusztusban bejelentette, hogy elszánta magát a háborúra. Ezt a szerb koronatanács is elfogadta.⁴⁸⁷ Szerbia számára tehát az Adria maradt az egyetlen terjeszkedési irány. Ennek megfelelően 1912 júniusában Pašić ígéretet kapott Kokovcevtől, hogy nem engedi Ausztriának Nagy-Albánia létrehozását.

3.3 Háború vagy reform?

A Monarchia és Oroszország Balkán-politikáját igen sokan vizsgálták eddig, de a Balkán Monarchia- és orosz politikáját és a balkáni államok Balkán-politikáját nem; különösen igaz ez az 1909-1913 közötti évekre. A következőben megkíséreljük annak bizonyítását, hogy a bolgárok (és a szerbek) a „defenzív” jellegű szövetséget egyértelműen támadó szándékkal akarták használni, kiaknázva az olasz-török háború nyújtotta lehetőséget, és részükről a szövetség megkötésének is ez volt az egyetlen célja - eltekintve attól, hogy a szomszédok egymás ambíciót legálisan korlátozzák és ellenőrizzék – így keresztülhúzták az orosz diplomaták számításait.

Ferdinánd cárnak 1909 után döntenie kellett, hogy tartja-e magát az osztrák politika status quo vonalához, kockáztatva a háborúpárti és a ruszofil bolgár polgárság támogatását, vagy követi saját, a balkáni területszerzésre irányuló terveit, így viszont a Monarchiával való viszonyát rontja meg; esetleg a Monarchia segítségével elérendő területi növekedést választja **Szerbia rovására**.⁴⁸⁸ A Monarchia ugyan nem tiltakozott az ellen, hogy Törökország szétesése esetén Bulgária kapja a területek zömét, azt viszont nem látta volna

⁴⁸⁴ DDF. 3. III. Nr. 48. és Helmreich, E. C., p. 57.; Albertini, L.: The Origins of the War 1914, I. London, Oxford University Press, 1952. pp. 370-371.

⁴⁸⁵ Bogitschewitsch, I. Nr. 195. Spalajkowsch, 1912. október 3.

⁴⁸⁶ Helmreich, E. C., pp. 58-59.

⁴⁸⁷ Zsebokrickij, V. A., pp. 5-6. ill. Tosev, A., pp. 349-357.

⁴⁸⁸ Vlahov, T., p. 30.

szívesen, ha az összeomlást annak a Bulgáriának a tevékenysége váltja ki, amely potenciális szövetségesként is szóba került a Ballhausplatzon. Ezt a németek nem nézték volna jó szemmel. Szerbia és Oroszország sem egyezett volna bele egy olyan szövetségbe, mely egyedül Törökország ellen irányul, ezért Ferdinánd a Balkán Szövetség megkötésekor szembemenetelni kényszerült az osztrák érdekekkel.⁴⁸⁹

A kortárs Radev úgy vélte, Bulgáriát a Balkán Szövetség megkötésére éppen a Monarchia kényszerítette, mely a macedón reformfolyamat elszabotálásával nem hagyott más lehetőséget Bulgáriának,⁴⁹⁰ így lépése öngólnak tekinthető. Ha a Monarchia nem avatkozik be Macedóniában, a Balkán Szövetség sosem jött volna létre abban a formában, ahogy azt az oroszok szerették volna.

Az oroszorientáció erősödése ellenére Ferdinánd továbbra is tárgyalópartnernek tekintette a Monarchiát, olyannyira, hogy 1912 júniusában ismét felajánlotta Berchtoldnak, hogy osztozzanak meg a balkáni érdekszférán. Ferdinánd kijelentette, hogy Bulgáriának nincs keresnivalója Albániában és egy 3 millió fős lakosságú Nagy-Albánia létrehozását javasolta; amit viszont a Gesov-Danev kabinet igen veszedelmesnek tartott. Ferdinánd javaslatában Szerbia - a szövetséges – igényei egyáltalán nem fogalmazódtak meg, az viszont igen, hogy Nagy-Albánia létrejötté esetén Szerbia nemcsak hogy az Adriára nem juthat ki, de Koszovót is elveszti, így a szerződésben szereplő „Šar-hegységtől északra és nyugatra” formula igencsak leszűkült volna.⁴⁹¹

Ezzel a lépéssel Ferdinánd azt kívánta elérni, hogy Szerbiának esélye se legyen a macedón területek közelébe jutni, tehát nem vette túl komolyan Bulgária kötelezettségeit. Ez is azt bizonyítja, hogy a szövetségi szerződés a bolgárok részéről csak eszköz volt,⁴⁹² nem cél – az utóbbi megközelítés az orosz diplomáciára volt jellemző. Ha a bolgárok háborúzni akartak a törökökkel, akkor nemcsak az oroszok kielégítése, de a Monarchia és Szerbia figyelmének kölcsönös lekötése (a másikkal való fenyegetés révén) is létszükséglet volt, nehogy hátbatámadástól, vagy a török területek nagyhatalmi okkupációjától kelljen tartaniuk. A király ugyanakkor anélkül próbált a Monarchiával egyezsége jutni, hogy más irányú elkötelezettségéről említést sem tett. A Monarchia egyébiránt nem adott konkrét választ Ferdinánd elképzelésére, de későbbi lépései nagy hasonlóságot mutattak 1912-ben a bolgár király által javasolttal, ami azt jelenti, hogy rövidtávon a bolgár uralkodó felismerte a Monarchia érdekeit, s kijátszotta a feleket egymás ellen.

A bolgárok macedóniai behatolását nehezítette, hogy a törökök nem építették meg a Macedóniát Bulgáriával összekötő vasutakat, bár ezzel saját felvonulásukat is megnehezítették. Az igények realizálhatóságának időpontja ugyancsak kérdéses volt.

⁴⁸⁹ *Ö-U.A.* VI. Nr. 7837. Nr. 7838. és *Vlahov, T.*, p. 33. A bolgárok élénken emlékeztek arra, hogy 1885-1887 között **viszályuk** volt a törökökkel, a szerbek hátra támadták őket, és az oroszok sem támogatták Bulgáriát. Ezt most el akarták kerülni, tehát kellett a szerbek támogatása is. Mivel az utóbbiak ellenséges viszonyban voltak a Monarchiával, aligha volt várható, hogy egy Monarchia és Bulgária közötti szövetség esetén a szerbek egy törökellenes háborúban a bolgárokat támogatják, és semlegességük is kérdéses volt, hiszen Oroszország – a szerbek egyértelmű támogatója – kikapcsolhatta volna a Monarchiát a háborúból, s akkor Bulgária a török és szerb sereg közé szorul. Éppen ezért a Monarchiával való szövetség nem volt igazi alternatíva. Sokkal jobb szituációt kínált Szerbia és rajta keresztül Oroszország támogatásának megszerzése, hiszen Ferdinánd arra számított, hogy a Monarchia egyébként sem fog tiltakozni Bulgária területnövekedése ellen, amit katonailag nem is akadályozhatott meg, nem lévén határos Bulgáriával. Ferdinánd azt remélte, hogy a románokat az oroszok ki tudják kapcsolni. De az oroszok számára a Monarchiával és Oroszországgal egyaránt határos Románia geopolitikailag fontosabb volt, mint Bulgária.

⁴⁹⁰ *Radev, Sz.:* Konferenciája ., 86. p.

⁴⁹¹ *Keszjakov, B.*, p. 38. és *Ö-U.A.* IV. Nr. 3549. 1912. június 1. ., ... *Ein kulturfähiges Volk von 3 Millionen.*”

⁴⁹² *Vlahov, T.*, p. 32. „...szredsztvo...”

Genadiev, a későbbi bolgár külügyminiszter úgy vélte, a kormányzat legalább 8 hónappal a háború kitörése előtt lényegében már eldöntötte, hogy háború lesz, csak az időpontja volt bizonytalan, ellenkező esetben értelmetlen lett volna egyáltalán szerződést kötni a szerbekkel.⁴⁹³ Maga a szerződés szerinte pontosan a háborús szándék bizonyítéka. Genadiev úgy vélte, hogy az orosz támogatás legalább elvi megszerzésével, és a megegyezés aláírásával lényegében eldőlt, hogy egy bolgár-török háború esetén a nagyhatalmak nem avatkoznak be a küzdelembe (a világegéstől való félelmük miatt), és a balkáni államok sem támadják hátba a bolgárokat. Bulgária számára tehát azért is volt fontos Oroszország támogatása, hogy egy másik nagyhatalom ne avatkozzon be a konfliktusba.

A bolgár kormányzat olyannyira készült a törökökkel való leszámolásra, hogy felvetődött az is, hogy balkáni szövetségesek nélkül, felkészületlenül, a kínálkozó lehetőséget kihasználva lép be Bulgária az olaszok oldalán a török elleni háborúba. Ez természetesen sok kérdést felvetett. A tripoli háború kitörése előtt röviddel Gesov a nagyhatalmak hozzáállását kipuhatólandó „egészségügyi okokból” Vichybe látogatott. Távollétében Bosdari gróf szófiai olasz követ Teodor Teodorov pénzügyminiszter véleményét kérdezte a kialakult konfliktusról, aki nyíltan azt felelte: „*Követni fogjuk az Önök példáját, amikor arra alkalom nyílik.*”⁴⁹⁴ Bolgár körökben tehát már ekkor megérett a török elleni háború gondolata.

Gesov útban hazafelé Bécsben megállt – egyrészt, hogy bevárja Ferdinánd királyt, aki Bécsben tárgyalt a Monarchia vezetésével Nagy-Albániáról, szintén a bolgár politika kiütkeresése részeként – másrészt, mert tanácskozni kívánt követeivel a kialakult helyzetről. Név szerint jelen voltak: Sztancsov párizsi bolgár követ, Szabalasev, a bécsi követ, Rizov, római követ és Ivan Sztefanov Gesov, a miniszterelnök rokona, a berlini követ. Mint az általában a korban és Bulgáriában szokás volt, valamennyien a kormánypártból (Nemzeti Konzervatív Párt) jöttek, ennek ellenére nem volt egyetértés köztük a helyzet megítélését illetően.

Először Szalabasev szólalt fel, s őva intett a döntés elhamarkodásától: „*1908-1909-ben sokkal kedvezőbb lehetőségek nyíltak a háborúra, mint most, mert Törökország akkor a teljes zűrzavar állapotában leledzett, jóllehet én akkor is a békés megoldás mellett voltam pénzügyminiszterként. Most még inkább osztom ezt a nézetet, főleg, mert nem tartom olyanak a kapcsolatainkat a balkáni szomszédainkkal, hogy beletörődjenek bármiféle területi növekedésbe.*”⁴⁹⁵ Szalabasev tehát a szomszédokkal való rendezetlen kapcsolatok miatt – a találkozó még jóval a Balkán Szövetség megkötése előtt zajlott – nem javasolta a konfrontáció erőltetését, amíg velük nem sikerül megállapodni. Csatlakozott a háborúellenességhez a berlini követ is, aki úgy vélte, hogy az idő nem alkalmas arra, hogy fegyverek erejével oldják meg a vitás kérdéseket. Kijelentette, hogy mivel 1909-ben sem kockáztatták meg a háborút, most sem egyezhet ebbe bele, mikor a nagyhatalmak status quo elve nagyon értelmetlenné teszi a háborús politikát.

Sztancsov nem értett egyet kollégáival. Ő a Petkov-féle háborúpárti katonai kabinetben volt külügyminiszter, és már 1906-ban háborúra uszította a szobranjét. Sztancsov opportunistá módon úgy vélte, hogy túl nagy fontosságot nem kell tulajdonítani a

⁴⁹³ Genadiev, N.: Recs ot Genadiev m-r na vānsnite raboti i na izpovjadanijata proizneszena na 8. IX. 1913g. v gradskoto kazino v Szofija. Szofija. s.n. 1913. pp. 7-10. és lásd még Genadiev, N.: Mezdsu Politikata i Vlasztta, Zagovorite i Zatvora. Szofija, Drinov, 2003. p. 103. Álláspontja egyezik a miénkkel.

⁴⁹⁴ Idézi Wagner, H., p. 7.

⁴⁹⁵ Idézi uő., p. 8.

nagy hatalmak status quo politikájának, főleg, hogy egy közülük már meg is szegte azt büntetlenül, és kijelentette, hogy ennél kedvezőbb alkalom úgysem kínálkozik.⁴⁹⁶ Ami a status quo-t illeti, számítása később bevált, de 1911-ben kérdéses volt, hogy egy kisállam felé is elnézőek lettek volna a hatalmak, ha az szövetségesek nélkül ugrik fejést (az olaszok oldalán) egy olyan háborúba, melynek végét alig várták a nagy hatalmak. A sikerhez a megfelelő szövetségesek megszerzése elengedhetetlen feltétellé vált, mivel már az olaszok is a lokalizáció hívévé szegődtek.

A macedón származású Rizov egyértelműen támogatta Sztancsovot. A bécsi megbeszélésen a következőképpen nyilatkozott: *„Mi haszna van itt egy régebbi jóvátehetetlen hibáról beszélni? Olyan lebetőségünk, mint 1908-1909-ben volt, nem lesz több. És ha egy nap a tripoli háború is a múlté lesz, újból sötét időszak köszönt törökországi honfitársainkra. A macedóniai bolgárok eltörökösítése folytatódni fog, a törökök megépítik stratégiai vasútvonalaikat... [Ez megnöveli a sereg mobilitását]. Most Törökország védtelen a támadással szemben...”*⁴⁹⁷ Rizov szerint az albán felkelés bebizonyította a törökök katonai gyengeségét, olyannyira, hogy úgy vélekedett: *„a balkáni államokkal való szövetség hasznos lenne, de nem feltétlenül szükséges a Törökország elleni háború deklarációja előtt. Hasznos lenne, mert bizonyos garanciákat adna, hogy nem merül fel ellentét a balkáni államok között. De az biztos, ha Bulgária hadat üzen, ők is belépnek – akár van szövetség, akár nincs – mert berántja őket pusztán az a tény, hogy Bulgária háborúzik.”*⁴⁹⁸

Rizov valószínűleg úgy értette ezt, hogy a többi balkáni állam kénytelen megtenni ezt a lépést, ha nem akar kimaradni az osztozkodásból, és ezáltal Bulgáriának átadni a vezető szerepet a félszigeten. Márpedig ezt azok nyilván nem akarták. Rizovban fel sem merült az, hogy a többi balkáni állam esetleg - inkább Bulgária ellenében, mintsem Törökország védelmében - a másik oldalon sorakozik fel. Ez több dologra is ráirányítja a figyelmünket. Egyrészt Rizov a török haderő mellett olyan gyengének tartotta a török külpolitikát is, hogy az immár képtelen ellentétet gerjeszteni a kisállamok között, másrészt a balkáni államokat pedig nemzetileg annyira elkötelezettnek, illetve egymásra féltékenynek tételezte fel, hogy – egyébként racionálisan – inkább választják a kölcsönös területi növekedést és egy biztos győzelmet a többfrontos háborúra kényszerített Törökország ellen, mint Bulgária hátbatámadását, amivel területet nem nyernek. A következmények egy dologban nem Rizovot igazolták: meglepedkezett arról, ha végeztek Törökországgal, semmi sem gátolja meg a szövetségeseket, hogy Bulgária ellen forduljanak.

A megbeszélés következménye az volt, hogy ideiglenesen a békés és a balkáni államokkal megegyezést szorgalmazó vonal diadalmaskodott, hiszen Bulgária nem lépett be az olaszok oldalán a háborúba, csak majdnem egy év múlva, mikor már a törököket és az olaszokat is szorította az idő a megegyezésre. Mivel pedig Bulgária elhalasztotta az azonnali belépést a háborúba, nyilvánvalóvá vált, hogy egyedül később még kevesebb esélye lenne. Ez Gesov részéről a Balkán Szövetség szükségességének belátásához vezetett. Így a bolgár kormányzat nyert egy évet a háborús készülődésre; ha valóban háború volt az elsődleges célja.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ *Uő.*, p. 9.

⁴⁹⁷ *Idézi uő.*, p. 10.

⁴⁹⁸ *Idézi uő.*, p. 11.

⁴⁹⁹ Gesovot erősen aggasztották a török csapatösszevonások a határ közelében. A minisztertanács elrendelte a bolgár sereg mozgósítását, jöllehet a hadügyminiszter, Nikiforov, ellenezte ezt a lépést. Ez két dologra is rávilágít: 1911 végén a bolgár sereg nemhogy a támadásra nem állt készen, de egyenesen támadástól tartott. Nyeratov, az orosz külügyminiszter-helyettes is úgy vélte, hogy a nagyhatalmaknak kell beavatkozni Bulgária biztonságáért, érdekében,

Másrészről mindez azt is jelentette, hogy korábban sem az oroszokkal 1910-ben, sem a Monarchiával Nagy-Albániáért cserébe, sem önállóan, sem az olasz szövetség segítségével nem sikerült elismertetni jogukat a Törökország elleni beavatkozásra. Így került csak sor a Balkán Szövetség kiépítésére, mint végső megoldásra.

Ami a felkészülést illeti, Teodorov bolgár pénzügyminiszter 1912-ben egyértelműen a háború, sőt a késő őszi háború mellett volt, mondván, hogy ősszel a parasztok befejezik a termés betakarítását – élelem van elég, – télen pedig úgysem csinálnak semmi hasznosat, tehát el lehet őket vinni katonának.⁵⁰⁰ A miniszter a totális mozgósítás híve volt. Szerinte egy 4 milliós lélekszámú ország hadserege 350-500 ezer főre tölthető fel minden nehézség nélkül, ami eléri a lakosság 10-15%-át. Ilyen arányt még a híres francia mozgósítás sem tudott elérni.⁵⁰¹ Mivel az időjárás csak november közepéig alkalmas a támadásra, a hadjáratnak tehát 2 hónap alatt sikerrel kell zárulnia, ellenkező esetben nő a vereség kockázata. Teodorov fejében villámháborús elképzelések körvonalazódtak és a gazdaságot is egyszeri, de nagy erőfeszítés végrehajtására állította át. Ez, valamint a késő nyári időpont és az élelemhiány jelentősen rontotta a bolgár sereg esélyét a második Balkán-háborúban.

A pénzügyminiszter egyértelmű külpolitikai irányvonalat követelt, mert ennek rendelte volna alá hosszútávon a gazdaságot. Az isztupi mézszárlás után bejelentette, hogy a gazdaság készen áll. A büdzsé összege akkor 200 millió leva körül volt, s ez számításai szerint 1914-re valószínűleg eléri a 350 milliót. Megépülne addigra a vasútvonal az Égei-tengerig és a Dunát átívelő híd Korábiánál. Így Oroszország, Budapest, Berlin és Hamburg is bekapcsolódhat a bolgár vasúthálózatba Szalonikiig vagy Kavaláig, ami egyet jelentett volna a német-osztrák-magyar elképzelések megvalósulásával.⁵⁰² Teodorov tehát nem bánta a német befolyás erősödését, tervezetéből ugyanakkor világosan kiderül, hogy 1914 körül a bolgároknak a vasútvonalak birtoklásával együtt ki kell jutniuk az Égei-tengerre, ez pedig békés úton nem elképzelhető.

Teodorov 1912 közepén, pétervári útja során azt nyilatkozta, hogy a török-olasz háború mielőbbi befejezése nem áll érdekében, ami azt is jelentette, hogy a bolgárok nem kívánják kihasználatlanul hagyni a kedvező lehetőséget, és hogy katonailag ekkor még nem voltak felkészülve.⁵⁰³ A bolgárok csak egyfrontos harc esetén érezték magukat elég erősnek. Az egyetlen siker, amit az oroszok igyekezetükkel elértek az volt, hogy Gesov azt javasolta a szerbeknek, halasszák az őszre az ellenségeskedés megkezdését. Ha ugyanis az olaszok addig sem képesek befejezni a háborút, érdekeltek lehetnek a balkáni államok segítségével.

Mídonn Bogičević berlini szerb követ az angol Paget-nek Bulgária harckészségét emlegette, mint fő problémát, Szerbia még ideig-óráig el tudta altatni a nagyhatalmak

nehogy Törökország megtámadja. Bár a külpolitikai szituáció 1911. október 14-én - a Balkán Szövetség létét leszámítva - ugyanolyan volt, mint egy évvel később, Bulgária ekkor mégsem mert lépni. Ezért mindenképpen jelentős lépés volt a szövetség létrejötte. (G.P. XXXIII. Nr. 12037. Kiderlen an von Lucius, 1911. október 14. és Uo. XXXIII. Nr. 12038. von Lucius an Kiderlen, 1911. október 16.) Az orosz politika nem akarta, hogy a Balkán Szövetség az olasz-török háború indokaként/alkalmából alakuljon ki. Der diplomatische Schriftwechsel Iswolskis 1911-1914. Aus dem Geheimakten der russischen Staatsarchive. Ed.: Stieve, F. Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte. 1925. (Iswolsky) I. Nr. 150. Iswolsky an Neratov, 1911. szeptember 26.

⁵⁰⁰ G.P. XXXIII. Nr. 12181. von Biel aus Athen an Kiderlen, 1912. szeptember 30. Szófia szerint egy téli hadjáratra is alkalmas a bolgár sereg, míg az ázsiai eredetű török csapatok nem rendelkeznek téli ruházattal. Nem számoltak azonban a kolerajárvánnyal, az állóháború egyik nagy veszélyforrásával.

⁵⁰¹ Wagner, H., pp. 95-96.

⁵⁰² Uő., pp. 25-26.

⁵⁰³ Bogitschewitsch, II. Nr 579. Iswolsky an Sazonov, 1912. június 6.

gyanúját.⁵⁰⁴ Spalajković szerint minden áron meg kell akadályozni, hogy Szerbia vagy Bulgária egy elszármított lépést tegyen, ugyanakkor el kell kerülni azt is, hogy a törökök az olaszokkal az ősz előtt békét kössenek.⁵⁰⁵ Mindegyik állam érdeke az ellenségeskedés folytatása volt (még a törököké is, úgy vélve, hogy Itália sikertelensége ráébreszti a nagyhatalmakat a beavatkozás szükségességére). Pašić bevallotta Vesnić párizsi követnek szeptember 17-én, hogy elkerülhetetlen a háború a törökökkel.⁵⁰⁶

„Németország lokalizálni kívánja a háborút, ami annyit tesz, hogy nem támogatja a nagyhatalmi intervenciót.”⁵⁰⁷ - írta Trockij balkáni haditudósítóként. Az idézett cikk október 5-én jelent meg, amikor a Balkán-háború még nem tört ki, de a megjegyzés nem az olasz-török konfliktusra vonatkozott. A Németország magatartása felett érzett öröm azt jelentette a szerbek számára, hogy nem fog beleszólni a háború menetébe, ha az kitorne. Milorad Drašković, az Újradikális Párt embere is elkerülhetetlennek tartotta a háborút, és azt is bevallotta, amennyiben a vérontás megkezdődik, a szerbek többé nem elégszenek meg az autonómiával,⁵⁰⁸ győzelem esetén területi növekedést akarnak, ami a nagyhatalmi status quo elvének nyílt féltre dobását jelentette. „Nem hiszem, hogy fennállna a szakítás veszélye Szerbia és Bulgária között. Az osztrák sajtó állandóan ennek elkerülhetetlenségét szajkózza. De ha mi meggyengülünk, az nagy veszélyt rejt Bulgáriára nézve. Ma Ausztria a szomszédunk. Ha Ausztria bekebelez minket, Bulgária szomszédja lesz. A bolgárok nem kívánhatják ennek bekövetkezését.”⁵⁰⁹ A pénzügyminiszter, Lazar Paču elutasította annak lehetőségét, hogy Európa úgy kezelje a félszigetet, mint a gyarmati politikában. „Európa a törökök mellé állt, őket védi...⁵¹⁰ Európa úgy kezel minket, mintha marokkóiak volnánk!... A hátunk mögött akarja eldönteni sorsunk. Nos, hát mi arra kényszerítjük az európaiakat, hogy vegyék észre: nem vagyunk marokkóiak!...”⁵¹¹ Paču javaslatára szeptember 30-án a szerb kormány vita nélkül, egy ellenszavazattal a 122 ellenében, 44 millió frank belső hitelt vett fel a háborúra.⁵¹² A hadsereg 21,5 millió frank hitelt kapott, amiből 60 ezer puska és 15 hegyi üteg (60 ágyú) beszerzése vált lehetővé.⁵¹³

A törökök teljesen téves információkkal rendelkeztek a szerződés céljait illetően. Nabi bej követnek arról volt tudomása, hogy Szerbia és Bulgária szövetséget kötött, melynek célja „a status quo fenntartása”, és üdvözölte azt, mert Törökországnak is érdeke egy ilyen megállapodás léte.⁵¹⁴ Ezt a tévedést kihasználva Spalajković 1912 augusztusában figyelmeztette Refik bej követet, hogy veszélyes lenne az albánoknak autonómiát adni, mert ez egy új államterület kiszakadását jelentené a birodalomból, ami veszélyezteteti a status quo-t és ez Szerbiának nem érdeke.⁵¹⁵ Miként – folytatta a szerb követ - veszélyt jelenthet a

⁵⁰⁴ DSPKS, V/2. Nr. 6. 1912. július 29.

⁵⁰⁵ Bogitschewitsch, I. Nr. 180. Spalajkowitzsch a külügyminiszternek, 1912. július 30.

⁵⁰⁶ Vojvodić, M.: Serbia and the First Balkan War: Political and Diplomatic Aspects. In: Djordjević-Kiraly, p. 248.

⁵⁰⁷ Gyeny, Nr. 4. 1912. okt. 5. In: The Balkan Wars. The War Correspondence of Leon Trotsky, New York, Pathfinder, 2001. p. 109. A kötet Trockij 1912-1913-ban írt cikkeinek, publikációinak teljes szövegét tartalmazza feltüntetve a megjelenés helyét.

⁵⁰⁸ Uo. In: Trotsky, L., p. 112. Paprikov tábornok szerint egy esetleges bolgár támadás Törökország ellen nem hódítási szándékkal történik, hanem csupán a macedón viszonyok javítását célzóan a reformok kikényszerítése érdekében, és a megszállás csupán ideiglenes lesz.

⁵⁰⁹ Uo. In: Trotsky, L., p. 113.

⁵¹⁰ Kijevszkaja miszl, Nr. 276. 1912. okt. 5. In: Trotsky, L., p. 118.

⁵¹¹ Gyeny, Nr. 4. 1912. okt. 5. In: Trotsky, L., p. 110.

⁵¹² Paču szerint a mozgósítás napi egymillió frankba kerül, ezért értelmetlen és fenntarthatatlan. Uo. No. 3. 1912. okt. 4. In: Trotsky, L., pp. 91-92.

⁵¹³ Magyar Katonai Közl. (MKK) 1912/XII. 1117. p.

⁵¹⁴ Bogitschewitsch, I. Nr. 173. Spalajković a külügyminiszternek, 1912. május 31.

⁵¹⁵ Hiszen a szerbek számára létfontosságú volt kijutni az Adriára, és féltek egy Nagy-Albánia létrejöttétől.

megvalósuló albán autonómia Macedónia hasonló törekvései miatt is, ezt pedig a bolgárok használnák ki. (A szerbek az albán és a macedón autonómiát ellenezték.). Spalajković úgy vélte, Tripolit semmiképpen sem szabad átadni az olaszoknak, mert ez a kormány bukását és az ifjútörökök hatalomra kerülését jelentené. Törökország ne legyen engedékeny, most, mikor a balkáni államok is a status quo fenntartása mellett vannak, mert egy esetleges török gyengeség a nagyhatalmak beavatkozását vonná maga után az ország belügyeibe.⁵¹⁶ Spalajković jó diplomata volt, rá akarta venni a törököket, hogy folytassák a háborút és megnyugtassák őket, hogy a balkáni államok nem jelentenek veszélyt. A szerbek célja tehát a reformok késleltetése, a bizonytalanság minél tovább való fenntartása volt. Bár amit a követ mondott, az a szerbek részéről kétségkívül igaz volt, csak éppen ezek a tanácsok nem oldották volna meg a törökök problémáit, sőt megfogadásuk Szerbia malmára hajtotta volna a vizet.

Gesov is azt remélte, hogy a török-olasz konfliktus hosszan elhúzódik, és ki tudja használni a háború nyújtotta lehetőséget a felkészülésre. Remélte, hogy az olaszok rábíráhatók a háború kiterjesztésére a Balkánon, ha cserébe megkapják Valonát, tudván, hogy annak megszerzése még nem zavarja a szerbek Adriai-tenger felé irányuló aspirációit. Bulgária be is jelentette, hogy nem maradhat semleges, ha Olaszország átteszi a tripoli háború színhelyét a Balkánra. Danev pedig pontosan ezt tanácsolta az olaszoknak.⁵¹⁷ Gesov a szófiai olasz követnek kijelentette, hogy Bulgária készen áll, csak az olasz flotta vár. A miniszterelnök úgy vélte, hogy Valona ügyében a császár nem fog agresszíven közbelépni, mert túl öreg ahhoz, hogy háborút kezdeményezzen, másrészt a Monarchia Olaszország és a Balkán-államok erejével is szembe kerülne és még nem készült fel annyira a háborúra, mint amennyire 2-3 éven múlva felkészült lesz.⁵¹⁸ Valona átadása viszont azt is jelentette volna, hogy nélküle egy életképes Albánia aligha hozható létre, így a terület felosztható Liga tagjai között.⁵¹⁹

Madzsarov viszont úgy vélte, hogy Olaszország nem szándékozik átjönni Európába, és hadat viselni a török ellen. Törökország erősebb Bulgáriánál, inkább 1908-ban kellett volna megtámadni, az ifjútörök forradalom után. Ha Bulgária most támadja meg a törököket, azok azonnal békét kötnek az olaszokkal, ezért a balkáni szövetségesekre mindenképpen szükség van. Ráadásul ez esetben a Monarchia megszállhatja a Szandzsákot, mihelyst Szerbia bevonul Macedóniába – ami legyen csak szerbek baja.⁵²⁰

Olaszország támogatásának elmaradása érzékenyen érintette a bolgárokat és lehet, hogy Gesov ezért vált bizonytalanná 1911 október elején, ami a követeivel való tanácskozásban is megfigyelhető. Ezen felül Pašićnak is időre volt szüksége kormánya megszilárdítására. Bár Gesov hezitált, a közvélemény a júliusi koćanai mészárlás után háborús lázban égett. Szófia elérkezettnek látta az időt a berlini XXIII. cikkely

⁵¹⁶ *Bogitschewitsch*, I. Nr. 181. Spalajković a külügyminiszternek, 1912. augusztus 10.

⁵¹⁷ *Albertini*, L. p. 371.

⁵¹⁸ *Tukin*, C., p. 106. Valona olasz birtoklása a Monarchiát az Adriai-tenger lezárása miatt, szükségszerűen Szaloniki felé vezette volna szerintünk, ami ellentétben állt a bolgár törekvésekkel. Ezért kérdéses, hogy Gesov ajánlata mennyire vehető komolyan. De nem szabad megfeledkezni ugyanakkor arról, hogy ekkor Olaszország még hadviselő fél volt, Valona pedig török terület, így egy osztrák katonai intervenció nyílt állásfoglalás lett volna. Az osztrákok ezért az olaszok ellen valószínűleg nem léptek volna fel, a bolgárok ellen viszont talán. Gesov azonban úgy vélte, ha Olaszország támogatja a Balkán Szövetséget, akkor nem kell félni a Monarchia beavatkozásától, akkor sem, ha a Liga is csatlakozik a törökellenes háborúhoz.

⁵¹⁹ *Bogitschewitsch*, I. Nr. 182. Spalajković, Szófia, 1912. augusztus 10.

⁵²⁰ *Madzsarov*, M., p. 37. 1912. április 28. (május 11.) Gesovnak

alkalmazására.

Gesov kormányzata tartott az ellenzék és a macedón bandák közötti szoros összefonódásoktól. Július elején az IMRO aktivistái A. Nikiforov bolgár hadügyminisztertől fegyvereket kértek egy általános felkeléshez. Nikiforov arra kérte az IMRO képviselőit, hogy a felkelést halasszák szeptemberre, akkor megadja a kért fegyvereket. Ez viszont arra utal, hogy a bolgár kormányzat 1912-re tervezte a fegyveres fellépést s nem 1914-re.⁵²¹ Ugyanakkor a hadsereg tisztában volt azzal is, hogy a fegyveres erők felkészültsége még nem megfelelő. 1912. szeptember 29-én, a hadsereg vezetése kijelentette, hogy bár a beszerzések elindultak, 1912 végére még komoly hadianyaghiánnyal kellett számolni (**3.4 táblázat**); a vezérkar mindemellett nem utasította el a háború lehetőségét, ha a kormányzat mindent megtesz a hiányosságok pótlására.⁵²²

Szazonov figyelmeztette a bolgárokat, hogy a szerbeket a Monarchia ki fogja kapcsolni; Anglia Kiamil pasa kormányát támogatja, az olaszok pedig azonnal békét kötnek a törökökkel. Bulgária ne indítson addig támadást, míg nem biztosítja magának legalább egy hatalom támogatását.⁵²³ Madzsarov válasza az volt, hogy Bulgária 1885-ben is nagyhatalmi támogatás nélkül volt sikeres, igaz akkor Törökország nem üzent hadat. Szazonov kifejtette, hogy országa támogatja a macedón reformokat, de azok nem érhetők el akkor, ha a bolgár csapatok az országhatáron állnak. Háború esetén Oroszország nem fog támogatást nyújtani.⁵²⁴

Madzsarov tájékoztatta a kormányfőt, hogy Anglia részéről Bulgária háborúja csak akkor kaphat támogatást, ha a bolgár sereg rögtön az első napokban döntő győzelmet arat. Anglia nem akar elhúzódó háborút, Európa nem egységes, két táborra szakadt, mely mindegyike háborúra készül. Ha a török elleni konfliktus elhúzódik, fennáll a veszély, hogy mindkét blokk belebonyolódik, és akkor sok angol hal meg a német fegyverektől egy olyan háborúban, melyet nem Anglia érdekeiért vívnak.⁵²⁵

De Bulgária elszánta magát, hogy az eddigiekkel ellentétben akkor is támadást indít, ha egyedül marad. A Monarchia úgyszem tud ellenlépést tenni, mert Szerbia ugyan határos a Monarchiával, de Bulgária nem.⁵²⁶ Ezzel a bolgárok a szerbekre és rajtuk keresztül az oroszokra kívántak nyomást gyakorolni. A szerbekre azzal, hogy nélkülük szerzik meg egész Macedóniát, illetve az osztrák ellenlépések csak Szerbiát érinthetik, és ha Szerbia nem tart Bulgáriával a török ellen, akkor Bulgária sem segít a szerbeknek, amennyiben a Monarchia megszállná a Szandzsákot. Az oroszokra pedig azzal, hogy Bulgária egyedül vereséget szenved a törököktől. A szerbek már csak emiatt sem maradhattak ki a konfliktusból, ehhez viszont a Monarchia figyelmét kellett lekötöni, véleményünk szerint erre szolgált a kijevi és varsói orosz mozgósítás. A bolgárok ugyan becsületszavukat adták Nyekljudovnak, hogy nem támadnak, ha egyedül maradnak, de biztosították arról is, hogy

⁵²¹ Thaden, E., p. 105.

⁵²² *Iztorija na Bálgarite...* Tom 2., pp. 22-23. valamint *Narodno szábranie. Doklad na parlamentarnata izpitatelna komisziya*. Sofija, 1919. (*ДПННК*), Tom. 2. p. 14.

⁵²³ *Madzsarov, M.*, pp. 57-59. 1912. szeptember 9-10. (szept. 22-23). A csataldzsai rohammal éppen ezt akarták kiprovokálni a bolgárok.

⁵²⁴ *Uő.*, pp. 59-61.

⁵²⁵ *Uő.*, p. 62. 1912. szeptember 12/25.

⁵²⁶ *Bogitschewitsch*, I. Nr. 193. Spalajković a külügyminiszternek, 1912. október 2. A szerbek ezért ragaszkodtak ahhoz, hogy minden lépésnek közösen kell megtörténnie, a kölcsönös mozgósítás elrendelése után, egy különakcióba nem egyeztek bele. *Uo.*, I. Nr. 184. Paschtsich az athéni követnek, 1912. szeptember 3.

Bulgária nem fog egyedül maradni.⁵²⁷

A kočánai mézszárlás hatása a közvéleményre szintén a háború sürgetését jelentette. Újabb nyomás nehezedett Gesovra, mikor megkapta Berchtold nagyhatalmakhoz szóló augusztus 13-i jegyzékét, melyben azt javasolta, hogy a nagyhatalmak ösztönözzék Törökországot reformok bevezetésére. A bolgárok igazából nem attól tartottak, hogy a törökök beleegyeznek és a szövetségeseknek nem lesz sem ürügyük a háborúra, hanem attól, hogy az osztrákok az albán autonómia ürügyén Albánia határait a Vardarig tolják ki, így ellenőrizve a vidéket Szalonikiig.⁵²⁸ Berchtold jegyzéke tehát nem érte el a hangulatok csillapítását. Hasonló félelmet ébresztett a 15 ezer albán felkelő benyomulása Üszkübbe augusztus 12-én. A bolgárok azt sem akarták, hogy a négy albánlakta vilajet (a szkutari, koszovói, janinai és a monasztiri) a törököktől teljes területével együtt kapjon autonómiát, mert ez keresztezte volna a Macedóniára vonatkozó elképzeléseiket: a monasztiri vilajet ugyanis Macedónia része volt, Koszovót pedig egyértelműen a szerbeknek ígérték. A montenegróiak szintén viszolyogtak az albán autonómia lehetőségétől, és a szerbeknek kilátásba helyezték, hogy már július végén megkezdik a támadást a törökök ellen, ha a szerbek is csatlakoznak hozzájuk, de az utóbbiak ezt egyelőre ellenezték.⁵²⁹

Berchtold augusztus 13-i jegyzéke, melyben a törökországi tartományok homályosan megfogalmazott „decentralizációja” került a középpontba, mindenütt nagy vihart kavart. Ha Albánia számára a Monarchia decentralizációt követel, azaz autonómiát, akkor Pétervár ugyanezt követeli a szlávok számára – hangzott a válasz, ami a balkáni államok malmára hajtotta a vizet, hiszen tulajdonképpen ez az oroszok támogatását jelentette. A francia és orosz sajtó is Albánia autonómiáját és Szaloniki megszerzésének kísérletét gyanította a decentralizációs törekvések mögött.⁵³⁰ A Monarchia viszont úgy vélte, mind a törököket, mind a balkáni államokat meg kell nyugtatni és erősíteni, hogy ellenálljanak a háborús agitációnak. Emellett a nagyhatalmak egységének felmutatását remélte jegyzéktől, valamint azt, hogy a legközelebb lévő, így leginkább érdekelt nagyhatalom (azaz a Monarchia) rendcsinálási jogát elismerik.⁵³¹ A decentralizációt a törökök nem autonómiaként értelmezték, hanem a tartományi tanács mozgáskörének kiszélesítéséeként, amit viszont a szlávok keveselltek.⁵³² A decentralizáció emlegetése Berchtold augusztusi jegyzékeiben csak arra volt jó - a nagyhatalmi ellenkezés miatt, - hogy a bolgárok és szerbek ebbe kapaszkodjanak, és ürügyként használják elmaradását a török elleni háborújukhoz.⁵³³

⁵²⁷ *Uo.* I. Nr. 197. Spalajkowsitch a külügyminiszternek, 1912. október 4.

⁵²⁸ *Diplomatische Aktenstücke betreffend die Ereignisse am Balkan* 13. aug. 1912.- 6. nov. 1913. Wien, K.u.K. Ministerium des Aussern. 1914. XXXIV. Nr. 1. 1912. augusztus 13. (*DAB*) és *MO.* XX-2. Nr. 517. Romanovszkij Danyilovnak, 1912. augusztus 20.

⁵²⁹ *BD.* IX-1. Nr. 614. és *MO.* -XX-1. Nr. 381. Obnorszkij Nyeratovnak, július 28. Spalajković korábban ezért gyözködte arról a törököket, hogy az autonómia megadása helytelen lépés lenne.

⁵³⁰ *G.P.* XXXIII. Nr. 12132. v. Pourtalés an Bethmann-Hollweg, 1912. augusztus 30., *Ö-U.A.* IV. Nr. 3709. 1912. augusztus 18. Thurn, és *uo.* IV. Nr. 3698. 1912. augusztus 16. Szögyény és *Kondis, B.*, p. 80.

⁵³¹ *Ö-U.A.* IV. Nr. 3687. 1912. augusztus 13.

⁵³² *Uo.* IV. Nr. 3766. 1912. szeptember 5. Pallavicini. Szófiában háborús hangulat uralkodott el a jegyzék után, másnap délután 5-kor 30 ezer ember tüntetett a macedóniai és a drinápolyi vilajet felszabadításáért. Ez volt a legnagyobb tüntetés az országban. Minden politikai párt a háború mellett állt. A gyűlésen a következő érvek hangzottak el a béke fenntarthatatlansága mellett. A határprovokációk büntetlenek, a törökök jutalmazták a tetteiket. Az ottomán uralkodó kitér minden érdemi válasz és tárgyalás elől. A magukat megadó bandavezéreket a megállapodással ellentétben kivégezték. A hatóságok ösztönzik a török bandák alakulását és lefegyverzik a szlávokat. A törökök provokálják a mézszárlásokat. Egész falvak lakosságát üzik el és telepítik újra mohamedánokkal. *BD.* IX-1. Nr. 615. Barclay to Grey, 1912. augusztus 14.

⁵³³ A bolgárok felhasználhatták a jegyzék tartalmát, hogy Törökországot reformok bevezetésére kényszerítsék, még

A románok szerint a Monarchia javaslatának kiváltó oka az a félelem volt, hogy a Monarchia befolyását az orosz befolyás felülmúlja lassan a félszigeten, ezért az osztrákok kénytelenek kezdeményezően fellépni. Az orosz külügy valóban aggódott, hogy a kezdeményezést ezzel a Monarchia veszi magához, hiszen Oroszország aligha léphetett bármit is az eddigi eredmények kockáztatása nélkül.⁵³⁴

A Monarchia vezetése azzal védekezett, hogy az a feltételezés, hogy Macedóniának és Albániának autonómiát akart volna, merőben téves, mindösszesen csak arra akarta rávenni a nagyhatalmakat, hogy ők is elismerjék a Balkán Szövetség felé, hogy a török kormány jó irányba halad. A szerb vélemény szintén az volt, hogy, ha a Berchtold hangoztatta „decentralizáció” Nagy-Albánia autonómiáját jelenti beleértve Koszovót és esetleg a Szandzsákot, akkor Szerbia legrosszabb félelmei igazolódnak be, míg ha a decentralizáció nem autonómiát jelent, akkor semmit sem jelent, tehát nem is támogatható. Egyszerre fenntartani Törökország integritását, és a radikális reformokat bevezetni, autonómiát adni a szlávoknak és autonómiát adni az albánoknak lehetetlen.⁵³⁵ A szerbek elutasították a nagyhatalmi elképzeléseket.

A tömegesen Macedóniába érkező boszniai muzulmán menekültekre, a török sorozásokra, a kičevói mészárlásra, majd az IMRO fenyegetőzéseire, hogy bolgár államférfiakat választ ki célpontul, hivatkozva a bolgár parlament, hogy az ellenzék egyetértésével szeptemberben a XV. Narodno Szobranje (nemzetgyűlés) ülésén deklarálta a háború elkerülhetetlenségét.⁵³⁶ Ez azonban csak a külvilágnak szánt színjáték volt: augusztus 26-án a titkos koronatanács, melyen Danev, Gesov, Teodorov és Nikoforov hadügyminiszter vettek részt, már a háború mellett döntött.⁵³⁷

De vajon megvolt-e valójában minden eszköz a háború megnyerésére? A francia kormány figyelmeztette a bolgárokat, hogy nem fogják megkapni az újabb kölcsönt, ha továbbra is háborút fontolgatnak. Nagyhatalmi értesülések szerint Bulgáriának mindössze 2,8 millió font tartaléka volt a háborúra. Ez - napi 3 millió leva kiadást feltételezve - csak egy 30 napos villámháborúra lett volna elég.⁵³⁸ Genadiev szerint a fegyverzet gyenge volt, a bolgár tüzérség elavult. Ha a kormányzat mindössze 15 millió levát fordított volna a tüzérségre, akkor Drinápoly sokkal hamarabb esik a szerbek segítsége nélkül is. A kormány 1912. október 7-én, egy nappal a háború kitörése előtt még 15 millió töltényt, 41 tonna nitroglicerint és 2500 Mannlicher-karabélyt vásárolt, november 15-én, gyakorlatilag a háború első szakaszának vége előtt újabb 50 ezer puskát vettek attól a Monarchiától, mely leginkább örködött a status quo felett, összesen 4 millió leváért! A kormányzat csak 1912.

pedig olyan formában és hangnemben, melyet az aligha fog eltúrni, így végül az ürügyet a támadásra is maga a nagyhatalmi jegyzék tartalma szolgáltatná. Pogány szerint Berchtold jegyzékeivel valójában egy antant különmegyezményt kívánt megelőzni, s nem a kisállamokat vagy akár a békés megoldást támogatni. *Pogány J.*, 28. p.

⁵³⁴ *BD. IX-1. Nr. 647. Vaughan to Grey, 1912. augusztus 21.; Nr. 648. Buchanan to Grey, 1912. augusztus 22.*

⁵³⁵ *Uo. IX-1. Nr. 650. Goschen to Grey, 1912. augusztus 23. és uo. IX-1. Nr. 659. Paget to Grey, 1912. augusztus 26.*

⁵³⁶ *Dnevnic na XV. OHC. I. 1912g. illetve közli még: Mir, 1912. szeptember 25.*

⁵³⁷ *Panajotov, I., p. 57.*

⁵³⁸ *BD. IX-1. Nr. 670. Bertie to Grey, 1912. augusztus 29. (1 font = 24 korona = 24 leva). Ljapcsev tábornok egy katona napi ellátmányát 5 frankra becsülte, ami napi 2,5 millió, havi 75 millió frankot jelentett. Trotsky, L., p. 401. Az akut pénzhiányon a kormányzat államkölcsönök jegyzésével próbált segíteni – „igazságossága” mellett ez is népszerűsítette a háborút a „burzsoázia” köreiben, hiszen 2400 leva értékű jegyzett kölcsönig 10%, 4800 leváig 20%, e fölött 30% kamatot ígért az állam. *Zsebokrickij, V. A., p. 19. és Centralen Därzsaven Isztoriceszki Arhiv (ЦДИА), ф 173. on. 3. a.e. 29 л. 4-5.**

november 23-án vásárolt 73 ezer leváért orvosi eszközöket a kolera ellen, miközben 17-e óta napi 70-80 haláleset történt és kb. 300-600 ember betegedett meg, 600 ezer katonára csak 600 orvos jutott a kolerajárvány kitörésekor, s Teodorov is csak 900 ezer levát utalt ki a kért 2 millió helyett orvosi eszközökre.⁵³⁹

Bulgária gazdasági állapotáról tájékoztatnak a **3.1-3.5 táblázatok**. A tőkeszegény nehézipar alárendelt szerepet játszott, Bulgáriának kereskedelmi kapcsolata szomszédaival alig volt, a külkereskedelmi mérleg 1906-1911 között 130 millió leva passzívumot mutatott,⁵⁴⁰ a megtámadni szándékozott Törökország viszont annál inkább fontos kereskedelmi partner volt. Háború esetén ez nagy kiesést jelent mind a költségvetésnek (amit adóemeléssel vagy kölcsönökkel lehet pótolni), mind a magánembereknek. Ami a bolgár nyersanyaggyártást illeti, a 457 ezer tonnás fémalapanyag-szükséglet (vasúti sínek) 41%-a külföldről származott. 1912-ben a fegyvergyárakban csak 917 ember dolgozott. Ugyanakkor tény, hogy 1912-ben a költségvetésből így is 39 millió levával (20%) részesedett a hadsereg, ami az első helyet jelentette. Kissé későn, 1912. szeptember 29-én katonai szükségletekre 50 millió leva rendkívüli kiadást szavazott meg az országgyűlés.⁵⁴¹ Mindezek azt látszanak alátámasztani, hogy a bolgár fél hosszú háborúra nem tudott felkészülni a rendelkezésre álló 8 hónap alatt.⁵⁴² A háború mégis kitört, s ennek alapvetően az volt az oka, hogy egyrészt a lehetőség túlon túl kedvező volt ahhoz, hogy elszalasszák, másrészt a macedón és török provokációk miatt a belpolitikai feszültség egyértelműen nőtt, a közvélemény s maguk a tisztek és miniszterek háborút akartak, különben pozícióikat kockáztatták.

3.1 táblázat. A balkáni államok gazdasági ereje, az iparba fektetett tőke

	Millió frank összesen			Egy főre jut (frank)		
	Románia (1912-13)	Bulgária (1911)	Szerbia (1911-13)	Románia (1912-13)	Bulgária (1911)	Szerbia (1911-13)
Magánkézben lévő nagyipar *	519	112	95	71	25	33
Magánkézben lévő kisipar	185	88	116	25	20	39
Növénytermesztés	1501	611	590	206	139	197
Erdészet	206	97	95	28	22	32
Állattenyésztés	292	213	273	40	48	91
Bányászat és olaj	106	1	16	15	0,3	5

* 20 alkalmazott, vagy 20000 frank tőke felett

Forrás: *Lampe, J. R.*: Varieties of Unsuccessful Industrialization: The Balkan States Before 1914. The Journal of Economic History. Vol. 35. No. 1. 1975.

⁵³⁹ *Genadiev, N.*: Recls... pp. 9-15. és *Markov, G.*: Bălgarija v Balkanszkija Szájuz szrestu Oszmanszkata Imperija 1912-1913. Szofija, Nauka i izkustvo, 1989. pp. 105.

⁵⁴⁰ *Zsogov, P. V.*: Diplomatyija Germanii i Avsztro-Vengrii i pervaja Balkanszkaja Vojna 1912-1913. Moszkva, Nauka, 1969. p. 16.

⁵⁴¹ *Popov, K.*: Sztopanszka Bălgarija. Szofija, 1916. p. 319. és *Balkanszkata vojna 1912-1913*. p. 60. valamint *Isztorija na Bălgarije...* Tom. I. p. 508. és II. pp. 33-39. 1917-ben ez ugyancsak 25%-ot tett ki, de négyszer akkor összeg volt (104 millió leva a 431 millióból). A háború alatt az export 80%-a mezőgazdasági termék volt, az import 68%-a iparcikk. 34 ezer egylovas kocsi, 78 ezer kétlovas, 437 ezer ökörfogat, 210 mozdony, 4600 tehervagon volt az országban. Ebből 13 ezer lovaskocsit és 14 ezer ökrösszekeket vett igénybe a hadsereg.

⁵⁴² Például 140 ezer nadrág hiányzott a hadsereg számára. *Vachkov, A.*: The Balkan War, 1912-1913. Sofia, Anzsela, 2005. pp. 22-23.

3.2 táblázat. Bulgária ipari létesítményei a Balkán-háborúkat megelőzően

Bulgária ipari üzemei	Üzemek száma	Munkaerő létszáma és az átlagos üzemméret (fő)	Befektetett tőke (millió frank) és az egy vállalkozásra eső befektetés
Bányák	4	675 (168)	2,4 (0,6)
Kovácsműhely/ kereskedés	16	816 (51)	2,3 (0,15)
Fazekasműhely/ kereskedés	10	593 (59)	5,4 (0,54)
Vegyüzemek	25	497 (20)	2,6 (0,1)
Étel és italkereskedés	100	2647 (26)	26,5 (0,265)
Textilüzem és kereskedés	61	3971 (65)	12,6 (0,2)
Fafeldolgozó üzem	18	939 (52)	3,3
Bőrcserzés és kereskedelem	22	434 (20)	1,8 (0,188)
Papírkereskedés és nyomda	2	185 (92)	1,2 (0,6)
Magán	261	10807 (41)	64,46 (0,25)
Bánya	2	1360 (680)	x
Fémhőhely	3	786 (262)	x
Állami	5	2146 (429)	1,64 (0,328)

Forrás: Carnegie után (pp. 383-384.) módosítva

3.3 táblázat. A Görögországba érkező tőke megoszlása

	Befektetett tőke 1904-ben (millió frank)	Befektetett tőke 1912-ben (millió frank) (növekedés %-ban 1904 óta)	Részvények piaci értéke 1913.01.01. (millió frank)
Bankok	232	238 (+2.5%)	315 (+138%)
Vasutak	65,5	78 (+19%)	72 (+10%)
Villamosság, köz munkák	22	35,5 (+61%)	39 (+77%)
Ipari üzemek	7,8	19 (+143%)	23 (+200%)
Egyéb cégek	17,5	85 (+385%)	69 (+300%)
Összesen	345	455 (+32%)	518 (+50%)

Forrás: Carnegie, p. 393. után módosítva

3.4 táblázat. Bulgária katonai szükségletei és beszerzései 1912 októberéig

1912. szept. 29-én	Szükséglet/hiány	1912 végéig rendelt és beérkezett
Puska	30 000	n.a.
Lőszer	150 000 000	n.a.
Tüzérségi lövedék	100 000	n.a.
Köpeny	135 000	100 000
Zubbony	130 000	50 000
Nadrág	140 000	50 000
Sátorponyva	165 000	100 000
Csizma	233 000	89 000

Forrás: Isztorija na Bălgarite. Tom 2. pp. 22-23. Eds: Trifonov, Sz.–Georgiev, V. és Doklad na parlamentarnata izpitatelna komisziya. Tom 2. p. 14.

(millió K)	Szerbia		Románia		Bulgária		Görögország	
Behozatal	75		375		177		137	
Görögországból	0,14	0,20%	1,4	0,36%	0,42	0,23%	X	
Bulgáriából	0,35	0,46%	0,83	0,22%	X		5	3,65%
Szerbiából	X		0,43	0,43%	2,2	1,20%	n.a.	
Romániából	1,62	2,16%	X		6,5	3,70%	1,7	1,20%
Törökországból	4,85	6,50%	12	3,20%	21	12%	11,7	8,50%
Összesen	6,96	9,26%	14,66	3,90%	30,1	17,13%	18,4	13,65%
Kivitel	95		470		129		101	
Görögországba	0,19	0,20%	0,66	0,14%	6,3	4,88%	X	
Bulgáriába	3,63	3,80%	4,4	0,90%	X			
Szerbiába	X		1,3	0,27%	0,41	0,32%	n.a.	
Romániába	2,3	2,40%	X		0,86	0,67%	0,6	0,60%
Törökországba	22	23%	28	6%	44,2	34%	6,3	6,30%
Összesen:	8,32	29,40%	40,3	7,31%	45,5	40%	6,9	6,90%

3.5 táblázat. A balkáni államok egymás közötti kereskedelme 1910-ben
Saját szerkesztés Havass R. (Földrajzi Közlemények 1913) alapján, az adatok millió koronában és %-ban

Görögország esetében szintén van adatunk a készülődésre. Trikupisz idején 5 romboló és 3 cirkáló – a Psara, Hydra és a Spetsai - alkotta a flottát. A Leon, Panther, Ierax, Aetes rombolókat a háború előestéjén bolgár ösztönzésre vették a görögök, meglehetősen magas áron, de a bolgárok nem járultak hozzá a költségekhez. A gazdasági fejlődésnek köszönhetően Görögországban 1909-re helyreállt a drachma=frank árfolyam. Ez a folyamat azért is egyedülálló, mert a papírpénz végig inkonvertibilis maradt, a pénzügyminisztérium tehát nem tehette meg, hogy nagy mennyiségű papírpénzt dob a piacra gazdaságélénkítés céljából (mint ezt a bolgárok megtették). 1909-ben sikerült helyreállítani a költségvetés egyensúlyát.

Diomédész pénzügyminiszter az 1913-as költségvetés előterjesztésekor, 1913. március 15-én összefoglalta a gazdaság 1909-1912 közötti eredményeit, és a háború költségeit. Korábban Koromilasz külügyminiszter a következő becslést adta 1911-re: bevétel 138,73 millió drachma, kiadás 137,86 millió drachma, s bár ezeket akkor túlon túl optimistának vélték a parlament tagjai, az év végére 11,88 millió drachma többletet sikerült elérni. És bár a bevétel zömét az új, 92,4 milliós kölcsön tette ki, amelyből 40 milliót rögtön törlesztettek is a régi kölcsönök részleteként, 1912 elejére a görög kormányzat a kölcsönök révén mégis 92,8 millió drakhmás többlettel rendelkezett.⁵⁴³

A törökök az albán felkelők augusztusi üszkübi bevonulása után Janinába is albán válít neveztek ki. Ez riadóztatta a görögöket és a Balkán Szövetség támogatása felé fordította

⁵⁴³ Ennyi pénze volt Görögországnak a háborúra. Mivel a takarékoság 1910-től megindult, feltételezhető, hogy ettől kezdve vagy egy háborúra készültek, vagy gazdasági fellendülést reméltek. Az utóbbi esetben azonban a tezurálás értelmetlen, hiszen ipartámogató befektetésekre, beruházásokra kellett volna költeni a pénzt.

őket.⁵⁴⁴ Görögország is tartott egy 4 vilajetre kiterjedő Albániától. Augusztus 18-án, miután Törökország elfogadta az albán követeléseket, Görögország egy négyes egyezmény megkötését szorgalmazta, hogy manipulálja Berchtold decentralizációs javaslatát a szláv államok érdekében az albánok ellenében. Koromilasz a reformkövetelések nyomtatékosítására a mozgósítást és a háborús fenyegetést javasolta, s mivel ezt a szlávok megfogadták, de a háborús készülődést a görög külügyminiszterrel ellentétben nem csupán blöffnek tekintették, így Koromilasz is tevékenyen hozzájárult a helyzet romlásához.⁵⁴⁵

Szeptember 5-én Bulgária értesítette a görögöket, hogy Szerbiával együtt elszánta magát a háborúra, és a sokszor hangoztatott 1878/XXIII. cikkely csak ürügy, mert Törökország képtelen a határidőn belül teljesíteni a törekvéseket.⁵⁴⁶ A görög terv túl jól sikerült, Venizelosz ekkor még nem akart háborút, sőt, inkább azt fontolgatta, hogy hajlandó elismerni a szultán formális uralmát Krétán és egy kisebb pénzüsszeget fizetni a krétai küldöttek görög parlamentbe való optálásáért cserébe, és még az enosziszt, a sziget egyesítését az anyaországgal sem látta szükségesnek.⁵⁴⁷ De a többi szövetséges fellépése lehetetlenné tette Görögország kimaradását – látta be Venizelosz - ha Görögország semleges marad, az eseményeknek két kimenete lehetséges. Vagy a koalíció győz, s akkor Görögország kiszorul Macedóniából, vagy a törökök nyernek, s akkor a macedóniai görögök helyzete ugyanúgy romlani fog.⁵⁴⁸

Genadiev néhány oldallal feljebb közölt véleménye az orosz égisz alatt kötött szerződés szerepéről is azt a meglátást látszik alátámasztani, hogy balkáni államok sikeresen kijátszották a nagyhatalmak figyelmét és éberségét, és kihasználták közöttük a rivalizációt saját céljuk elérése érdekében. Ugyanaznap, amikor aláírták a bolgár-görög szerződést, Nyekljudov kifejezte reményét Szazonovnak, hogy Oroszország nemcsak arra vált képessé, hogy a Balkán válságait megakadályozza és elhalassza, de arra is, hogy beavatkozzon az események menetébe, és maga szabjon annak irányt.⁵⁴⁹ Pedig Görögország bevonása még a bolgár-szerb szerződés szövegének is ellentmondott, amennyiben ezt a lépést orosz hozzájárulás nélküli szerződésbővítésnek fogjuk fel,⁵⁵⁰ de már a szerb-bolgár katonai konvenció is orosz közreműködés nélkül jött létre.

Az orosz példán kívül természetesen még rengeteg adalék van a nagyhatalmak óvatlanságára és rosszul tájékozottságára. Bax-Ironside angol követ 1911 végén úgy vélte, Szerbia jó viszonyra törekszik Törökországgal, célja a status quo fenntartása, a megegyezés pedig várhatóan az osztrákok ellen irányul, Oroszország ugyanis nem támogatja Törökország megtámadását. A követ szerint a tárgyalások célja Szerbia részéről csak az volt, hogy a szerb-bolgár vámunióval való fenyegetéssel vámkedvezményt csikarjanak ki Ausztriától.⁵⁵¹

⁵⁴⁴ Swire, J.: Albania. The Rise of a Kingdom. London, Williams és Norgate Ltd. 1929. pp. 123-124.

⁵⁴⁵ Kondis, B.: Greece and Albania 1908-1914. Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1976. pp. 80-82. hivatkozva a következő dokumentumot: AYE 1912. No. 99. és No. 271. 1912. aug. 23. és 25.; és Drossos, J. D., pp. 76-78.

⁵⁴⁶ Uő. pp. 80-82. a következő forrásra hivatkozik: AYE 1912. No. 125. Panasz Koromilasznak 1912. szeptember 5.

⁵⁴⁷ Schurman, J. G. lásd: www.gutenberg.org/etext/11676

⁵⁴⁸ Venizelos, E.: The Vindication of Greek Policy 1912-1917. London, 1918. pp. 66-68. Venizelosz parlamenti beszéde 1913. július 4-én.

⁵⁴⁹ MO. XX-1, Nr. 100. Nyekljudov Szazonovnak, 1912. május 29.

⁵⁵⁰ Ezért ezek - a jogi problémákat kikerülendő - különegyezmények voltak, és nem a szerb-bolgár liga kibővítései.

⁵⁵¹ BD. IX-1. Nr. 525. Bax-Ironside to Nicholson, 1911. október 23. és uo. IX-1. Nr. 527. Bax-Ironside to Grey, 1911. november 14.; uo. IX-1. Nr. 530. Lampson to Grey, 1911. december 21.

3.4 Nagyhatalmi és török kísérletek a konfrontáció elkerülésére

Míg a nagyhatalmak a török-olasz háború lokalizálásán fáradoztak, addig új konfliktushelyzet született. Mikor nyilvánvalóvá vált, hogy a szövetség kisiklott a nagyhatalmi irányítás alól, az antanthatalmak megkísérelték megállítani a szövetség terveit. A kisállamok azonban – akár elterelő szándékkal, akár valós félelemből - a Monarchia beavatkozásának veszélyéről tájékoztatták őket, így a hatalmak 1912 közepéig fontosabbnak tartották a Monarchia tripoli krízisben elfoglalt álláspontját vagy várható cselekedeteinek következményeit kipuhatolni, mintsem a Balkán Szövetség valódi szándékait feltárni és megakadályozni.⁵⁵² Tipikusnak (és tévesnek) vehető Bax-Ironside véleménye, aki szerint a balkáni megállapodás azért fontos, mert a kisállami gát megakadályozza más államok terveit Törökország feldarabolására.⁵⁵³

Montenegró királya 1912 elején azt közölte a cetinjei orosz követtel, hogy tudomására jutott, hogy Ausztria elhatározta a Szandzsák annexióját, és ehhez megszerezte Németország, Törökország és Olaszország beleegyezését, jóllehet ez így önmagában nem állta meg a helyét.⁵⁵⁴ Barclay követ Grey külügyi államtitkárnak írt távirataiban a Monarchia albániai aspirációival foglalkozott: „Az albánok bandákra tagolódnak, nem mutatják egy egységes nemzet sajátosságait. Ha autonómiát kapnak, akkor az szükségszerűen az osztrák befolyás növekedéséhez vezet. Megkérdeztem Milovanovićot, mit fog tenni, ha Ausztria okkupálja a Szandzsákokat, kijelentette, hogy amint megindulnak a csapataik, a szerbek is elindítják katonáikat... Ha az osztrákok eljutnak Koszovóig, akkor Szerbiának vége, mert be lesz kerítve, és akár csatlakozhat is a Monarchiához. Bulgária és Montenegró a Monarchia részében van, Milovanović szerint nem lehet velük együttműködni.”⁵⁵⁵ Ez a burkolt fenyegetés egyértelműen arra irányult, hogy az antanthatalmak ne engedjék a Szandzsák Monarchia általi okkupálását. Jovanović bécsi szerb követ is úgy tartotta, hogy Bulgária kezdi felismerni, hogy Szerbiához köti a sorsa, mert ha a Monarchia bekebelezi a Szandzsákokat és Szerbiát és így megnyílik az útja Szaloniki felé, akkor Bulgária búcsút mondhat macedóniai aspirációinak.⁵⁵⁶

Korábbi álláspontjukkal ellentétben az angolok 1912 közepén már úgy vélték, hogy előbb-utóbb pusztán a szövetség léte – nemhogy a fellépése - is elegendő ürügyet szolgáltat a Monarchiának, hogy beavatkozzon a félsziget rendjébe, míg a szövetség megalakulása előtt erre alig volt esély. Ez viszont a szövetség katonai fellépésének sürgetéséhez vezet a balkáni politikusok részéről, így a Monarchia opponens magatartása kiprovokálhat egy háborút, amely, ha nem török, hanem Monarchia-ellenes, bizonyos, hogy nem is marad

⁵⁵² Bogitschewitsch III. p. 129. Grey például már az annexiók krízis során szimpátiát tanúsított a balkán államok közeledése iránt, amennyiben az nem Törökország ellen irányul (azaz a Monarchia ellen irányulhat).

⁵⁵³ Madzsarov, M., p. 42. 1912. július 12. (25). Mikor Milovanović kijelentette, hogy Ausztriát Olaszországgal együtt ki kell zárni minden területi osztozkodásból, midőn Törökország összeomlása bekövetkezik, a szerb ezen megjegyzését is úgy értelmezték, hogy a bolgár-szerb szövetség védelmi jellegű és célja a nagyhatalmi befolyás csökkentése. Ezek után Grey 1911 végén azt a következtetést vonta le, hogy a Balkáni államok „konföderációja” olyan helyzetbe kerülhet, mely független a nagyhatalmak akarától - de ezt a tényt pozitívan értékelte a félsziget gazdasági és politikai helyzetének szempontjából, - és hogy Szerbia érdeke inkább egy gyenge, de létező Törökország, mint egy erős Ausztria, ezért a szerződés az osztrákok ellen irányul. *BD. IX-1. Nr. 525. Bax-Ironside to Nicholson, 1911. október 23. és uo. IX-1. Nr. 530. Lampson to Grey, 1911. december 21.*

⁵⁵⁴ *BD. IX-1. Nr. 535. Grey Pagetnek, 1912. január 3.* Ez nem igaz, hiszen a Monarchia 1909-ben úgy állapodott meg az olaszokkal, hogy a Szandzsák csak olasz beleegyezés esetén, kompenzáció árán szállható meg. Líbia viszont „még” 1908 kompenzációja volt.

⁵⁵⁵ *Uo. IX-1. Nr. 540. Barclay to Grey 1912. január 16.*

⁵⁵⁶ *Uo. IX-1. Nr. 550. Barclay to Grey, 1912. február 15.*

lokális jellegű (míg az előbbi esetben erre van némi remény). Az angol álláspont, mely – helyesen, annak a feszültség növekedésére gyakorolt hatása miatt - immár nyílt veszélyt látott a szövetségben, ellentmondott az orosz elképzelésnek, mely éppen a Monarchia beavatkozásának megelőzése érdekében kívánta összekovacsolni a szövetséget, de valójában éppen ennek veszélyét növelte meg. A törökellenes balkáni kirohanások ellenére az angolok abban a hitben éltek, hogy a szövetség csak a Monarchia ellen irányul és erre a szituációra koncentráltak. „Oroszország sikeresen összegyűjtötte Bulgáriát és Szerbiát a maga oldalára, hogy gátat képezzenek az osztrák előretörés ellen az Egei-tenger felé...”⁵⁵⁷

Bax-Ironside egyik januári távirata kitűnő példát szolgáltat a brit és orosz (és szerb) félelmekre. Valószínűleg látomásában a követ kifejtette, hogy ha Oroszország meggyengül, Ausztria-Magyarország okkupálja a Szandzsákot, bekebelezi az általa kreált autonóm Albániát, elfoglalja Macedóniát és Hármaskör Monarchiává alakul(!) Szerbia ugyan 1910-ben biztosítékot kapott az oroszoktól egy esetleges osztrák támadás ellen, de kérdéses, hogy egy meggyengült Oroszország képes-e ezt megakadályozni és nem fordul e szövetségeseihez, melyek beavatkozása a konfliktus kiszélesedéséhez vezet. Ezért az angolok részéről a Balkán-háborúk során az lesz az egyik lehetséges álláspont, hogy a konfliktust vagy a két leginkább érintett nagyhatalomnak kell kezelnie, vagy a nagyhatalmak összességének, de nem valamelyik szövetségi rendszernek; s ez összhangban volt a Monarchia törekvéseivel is. Az első elképzelést hátráltatta, hogy De Selves francia külügyminiszter tartott egy orosz-osztrák-orosz különegyezségtől a Balkánon.⁵⁵⁸ Bax-Ironside megnyilatkozása hasonlított Spalajković korábbi sirámaihoz, nyilván nem véletlenül.

Voltak persze olyan állásfoglalások is, melyek elutasították a Monarchia fellépésének veszélyét. Bax-Ironside táviratának másik részében úgy vélte, hogy Aehrenthal békülni akar Oroszországgal, s Bulgáriának nem tett konkrét ajánlatot. Ferdinánd pedig inkább az oroszoktól kér közbenjárást a románok ellen, mint a Monarchiánál.⁵⁵⁹

Bár sok orosz úgy vélte, a bolgárok csak diplomáciai támogatást kérnek háborújukhoz, II. Miklós már 1912 májusában Jaltában leszögezte a nyilvánosság előtt, hogy a Balkán Szövetséget nem kívánja törökellenes támadásra felhasználni.⁵⁶⁰

Augusztus 5-én Oroszország hivatalosan is figyelmeztette a három balkáni országot, hogy alkalmatlannak tartja az időpontot Törökország megtámadására, de H. A. Panafieu szófiai francia követ úgy vélte, hogy a nagyhatalmi nyomás növelése esetén megbukhat Gesov kormánya, és utána sokkal radikálisabb vezető kerül hatalomra, tovább sodorva Bulgáriát a háború felé.⁵⁶¹

A. I. Gucskov, a Duma korábbi elnöke még 1912 júliusában meglátogatta a balkáni államokat, és mivel nem volt hivatalos küldött, a bolgárok nyíltabban beszéltek vele. Gucskov hazatérően értesítette a külügyminisztériumot arról, hogy a háború szeptemberben kezdődik, mert addigra betakarítják a termést, így bevonulhatnak a katonák,

⁵⁵⁷ Uo. IX-1. Nr. 711. Barclay to Grey, 1912. szeptember 9.

⁵⁵⁸ Uo. IX-1. Nr. 539. Bax-Ironside to Grey, január 15. és IX-1. Nr. 537. Grey to Bertie, 1912. január 9.

⁵⁵⁹ Uo.

⁵⁶⁰ Tosev, A., I. pp. 342-343.; Danev, Sz.: Ocserk na diplomaticseszkata isztorija na balkanszkite dárzsavi. Sofija, s.n. 1922. pp. 117-118. Szazonov határozottan elutasította a háború lehetőségét Danev májusi látogatásakor, s román támadás esetére sem ígért segítséget, szövetségesi kötelezettségeit hangsúlyozva (az antantra gondolva). Panajotov, I., pp. 56-58.

⁵⁶¹ MO. XX-1. Nr. 267, 359; XX-2, Nr. 592., 621., Nyekljudov Szazonovnak, 1912. július 4, 25, augusztus 29., szeptember 4.; uo. XX-1. Nr. 359.; és uo. IX-1. 589. Nekludoff, A., pp. 96-97. és ДПНК. p. 226. és MO. XX-1. Nr. 413. Nyeratov Nyekljudovnak, 1912. augusztus 5.

és megkötik a szerbekkel és a görögökkel a katonai egyezményeket, továbbá szeptemberben érkezik egy 180 millió frankos francia kölcsön,⁵⁶² azaz a megvalósul Teodorov elképzelése.

1912. július végén a cár a francia nagykövetnek úgy nyilatkozott, hogy: „*Mindent el kell követnünk, hogy megőrizzük a békét, de lehet, hogy csak időpazarlás lesz, mert a balkáni népesség számára az alkalom túlságosan nagy késértést jelent.*”⁵⁶³ Így maga a cár fejezte ki a szerb-bolgár szövetségben lefektetett orosz vétőjog kétes értékét. Spalajković szerint Danevet arra kérték az orosz politikusok, hogy ne indítson háborút szeptember előtt; ez is azt látszik igazolni, hogy az oroszok tisztában voltak a veszéllyel, hogy a háború elodázhatatlan, de nem akarták, hogy a Dumában sorra kerülő választások végeredményét a háború ténye befolyásolja.

Hartwig és Nyekljudov arra kérték az orosz kormányt, hogy nyerjenek időt 1913 elejéig. Nyeratov elutasította ezt, mert szerinte ez azt jelentené, hogy Oroszország elfogadta a háború lehetőségét. Nyekljudov viszont tudta, hogy Törökország pusztán belpolitikai állapota miatt is képtelen rövid időn belül kivitelezni a macedón reformokat, és a bolgárok is erre apellálnak.⁵⁶⁴ Augusztus 26-án ezért ő is figyelmeztette a bolgárokat, hogy várható a románok, vagy a Monarchia beavatkozása, és Oroszország nem fog közbelépni, majd szeptember 16-án újfent közölte, hogy Oroszország a Balkán Szövetséget kölcsönös védelmi szerződésnek tekinti, és így is jár el.⁵⁶⁵

Ennek ellenére szeptember elején Bulgária Görögország és Szerbia deklarálták, hogy a béke csak úgy tartható fenn továbbra is, ha Macedónia önálló tartománnyá válik, és tartományi gyűlést kap, milíciát, melyet a tartomány határain belül toboroznak és keresztény kormányzót. Európa és Törökország meglepődött, mert nem hitt a szövetség erejében, s hogy tagjai képesek együttműködni, és támadó szándékkal fellépni: „...*készséges, hogy a négy állam együttműködjön, hiszen ha Törökország átadja Krétát, Görögországot le lehet választani szövetségeseiről.*”- hangoztatták az angolok.⁵⁶⁶

Bár a németek az osztrák hatóságok tudta nélkül biztosították az oroszokat arról, hogy a Monarchiának nincs agresszív szándéka a Balkánon,⁵⁶⁷ Oroszország többször figyelmeztette a szerbeket is, hogy nem engedélyezi a háborút. Csak szeptember 30-án ismerte meg az orosz kormányzat Pašić álláspontját Ószerbiával kapcsolatban, melynek ekkor még csak autonómiát kért. Pašić ekkor nem mondott igazat, miként korábban a koszovói küldötteknek sem, hiszen a szövetségesek ekkor már szóban felosztották Albániát is, márpedig Durazzo kikötőjébe az út Koszovón keresztül vezetett. Szentpétervárott azt a választ adták a szerb követnek, hogy: „*azzal, hogy háborúba mennek, nem kapják meg az áhitott autonómiát, és a területi növekedés sem válik valóra. Csak ember és pénzpocséklás az egész. A Monarchia és Németország nem egyezik bele a követeléseikbe. Saját, más irányú érdekei miatt*

⁵⁶² Uo. XX-1. Nr. 381., Artamonov Danyilovnak, 1912. július 29.; uo. XX-2, Nr. 480, Zankevics Danyilovnak, 1912. augusztus 15.

⁵⁶³ Idézi Albertini, L., p. 371.

⁵⁶⁴ MO. XX-2, Nr. 629., 637., Nyekljudov Szazonovnak, 1912. szeptember 5., szeptember 6. és BD. IX-1. Nr. 722. Buchanan Greynek, 1912. szeptember 18. Az angolok úgy értesültek, ha az idén sikerül is elhárítani a válságot, tavasszal elkerülhetetlenül kitör a háború.

⁵⁶⁵ Tosev, A.: Balkanszkitte vojni. Szofia, Izd. Fakel. 1931. Tom. 1. pp. 372-373.

⁵⁶⁶ BD. IX-1. Nr. 738.; Lásd még: Gibbons, H. A., pp. 248-250.

⁵⁶⁷ DSPKS, V/2. Nr. 406. 1912. szeptember 20. A szerbek tartottak attól, hogy a Morava-völgyön keresztül érik el Szalonikit az osztrákok.

*Oroszország nem fog háborúba lépni az Önök területi igényeiért.*⁵⁶⁸ Az oroszok abban bíztak, ha a bolgárokat nem is, de a szerbeket elrettenti majd a támogatás elmaradása.

Franciaország is gyanúsna tartotta a békére nézve, hogy eleddig semmilyen konkrét macedón reformtervezetet nem kapott Bulgáriától,⁵⁶⁹ enélkül viszont nem akart fellépni, hiszen ez megint egy nagyhatalmi érdekek mentén létrejött - valószínűleg sikertelen - rendezéshez vezetett volna, s ezzel nem csökkent volna a háborús megoldás veszélye, sőt, éppen ellenkezőleg. A görögök attól tartottak, hogy a krétai képviselők inkorporálása kiválthatja a nagyhatalmak tengeri blokádját, ezzel egyrészt megkérdőjeleződik a háború ideológiájának jogossága (hiszen kiderül, hogy a reformok szükségessége helyett területszerzésben gondolkodnak: Bulgária éppen ezért szögezte le, hogy nem kíván területi változást),⁵⁷⁰ másrészt ez megnehezítené a görög flotta mozgását.⁵⁷¹ Ha viszont a nagyhatalmak nem tiltakoznak a képviselők optálása ellen, akkor a háború ellen sem fognak.

Szeptemberre a törökök számára is nyilvánvalóvá vált a veszély, s az eseményekre reagálva Drinápolyban 50 ezer katona részvételével hadgyakorlatot tartottak, mire válaszul a Balkán Szövetség is elrendelte a mozgósítást szeptember 30-án. Másnap a törökök az összes, szorosoknál lévő görög hajót elfogták, rakományát elkobozták, és a Szerbia számára Szalonikibe érkezett orosz és francia hadianyagot lefoglalták. Ezzel ürügyet teremtettek a szövetségnek, hogy a törököket állítsák be támadó félnek, és ily módon életbe lépjen a védelmi szerződés.⁵⁷²

Felmerül egy további kérdés is: vajon mit tudtak a nagyhatalmak a szerb-bolgár megállapodásról és annak tartalmáról? Az oroszok megkapták a teljes szerződés példányait. Az angoloknál Bax-Ironside szófia követ, és így Grey is tudtak a megállapodásról, bár a titkos részekről csak jóval később értesültek. Szazonov már március 30-án utasította Izvolszkijt, hogy informálja Poincarét, de a katonai vonatkozásokról a francia elnök csak augusztusban értesült (tájékoztatási kötelezettsége volt a két félnek, a köztük lévő megállapodás alapján). Baroli belgrádi olasz követ tudott a szerződésről és katonai segítséget is felajánlott, de szövetségeseit nem értesítette. Végül Kiderlen-Wächter tájékoztatta az osztrákokat a tényleges tartalomról.⁵⁷³

Mivel Európa két nagy, labilis egyensúlyú tömbre szakadt, s a Balkán egyszeriben mindenkinek fontossá vált, ezért mielőtt a hatalmak cselekedtek volna, tárgyalássorozat kezdődött, ami óriási idővesztést okozott. Berchtold hiába tette közzé már augusztus 13-án javaslatát a törökországi reformok keresztülvételére és a balkáni államok visszatartására, a nagyhatalmak egészen október 7-ig nem tudtak megegyezni. Végül

⁵⁶⁸ Idézi *Vojvodić, M.*: Serbia and the First Balkan War: Political and Diplomatic Aspects. In: *Djordjević-Király*, p. 249. A szerb történezművet követő dokumentumot idézi: AC. SMFA PS F-III-D-2 C. Nr. 2137, 1912. október 11. Pétervári

⁵⁶⁹ *DSPKS*, V/2. Nr. 404. 1912. szeptember 20.

⁵⁷⁰ *Uo.*, V/2. Nr. 408. 1912. szeptember 21.

⁵⁷¹ *Uo.*, V/2. Nr. 405. 1912. szeptember 20.

⁵⁷² *Gibbons, H. A.* pp., 250-251.

⁵⁷³ Az olaszok - részben téves - meglátása szerint a szerb-bolgár szövetség elsősorban nem törökellenes, mert ha bármelyik balkáni állam hadat üzenne Törökországnak, a többi úgyis automatikusan csatlakozna hozzá, s ehhez nem kell szerződést kötni (ebben a bolgárok nem voltak biztosak). Sokkal valószínűbb, hogy a szerb-bolgár megegyezés elsősorban Monarchia-ellenes. *Ó-U.A.* IV. Nr. 3764. 1912. szeptember 4. Tarnowski. Az osztrákok még 1913 júniusában sem tudták biztosra, ha a Monarchia megtámadná Szerbiát, Bulgária kit támogatna. 1913 januárjában Conrad azt a választ kapta, hogy a szerződés csak a háború végéig érvényes, májusban azt, hogy Bulgária Szerbia mellett áll egy fégyveres konfliktusban, júniusban viszont azt, hogy nincs kötelezettsége.

hivatalosan is elismervén – hogy másnap a háború kirobbanása miatt végleg el is temessék – a müzstegi egyezmény tartalmát, amit egy teljes napig nagy diplomáciai sikerként értékelt az osztrák és orosz diplomácia, Oroszországot és a Monarchiát, mint a két leginkább érintett hatalmat bízták meg döntésük tolmácsolásával: a status quo fenntartásával.

Pedig elvileg a nagyhatalmakat nem érhetette készületlenül a helyzet kiéleződése: Szazonov ugyanis már 1912. február 14-én (még a szerb-bolgár szövetség aláírása előtt) felvázolta Poincarének a lehetséges helyzeteket, és Franciaország magatartását illetően érdeklődött egy török belpolitikai krízis, Ausztria-Magyarország demarsa vagy Albániába vagy a Szandzsákba való bevonulása, illetve egy Törökország és a Balkán Szövetség államai közötti fegyveres konfliktus esetében.⁵⁷⁴ Ez utóbbi felvetés azt jelenti, hogy az oroszok *már ekkor sem zárták ki a fegyveres konfliktus lehetőségét, sőt, a támogatását sem, ez megint arra utal, hogy vagy nem érezték magukat képesnek a szövetségesek kontrolljára, és vagy ezért érdeklődtek a francia álláspont iránt, vagy nem volt ellenükre egy Törökország elleni háború.*⁵⁷⁵ Bár ez év július 16-án aláírták a francia-orosz haditengerészeti konvenció előzetes verzióját, Franciaország nem óhajtotta támogatni Oroszországot, ha az – akár a Monarchia balkáni beavatkozásának ürügyén - megtámadja a Monarchiát (amire egyébként nem is voltak kötelezhetőek sem az 1892-es, sem a későbbi megegyezés alapján), és augusztusban a franciák közölték, hogy Oroszország nem számíthat katonai támogatásukra egy Balkán-háború esetén, csak ha Németország is beavatkozik. A franciák szerint az oroszok célja saját balkáni hegemoniájuk biztosítása, s nem a status quo megőrzése: „*Oroszország most kétségbeesetten keresi és behúzná a féket, miközben ő indította be a motort.*”⁵⁷⁶

Bár az oroszok úgy gondolták, hogy a támogatás megtagadása hatásos lehet a kisállamok lecsillapítására, Panafieu emiatt élesen kritizálta az orosz diplomatákat. A francia követ szerint ezzel a közléssel csak a Monarchia beavatkozásnak a veszélyét növelték meg, de nem csökkentették a kisállamok agresszivitását.⁵⁷⁷ Mivel Franciaországnak nemcsak a Balkánon, de Törökországban is voltak gazdasági érdekeltségei, egy háború kellemetlenül jött volna számára, ezért megpróbálták eltéríteni a bolgárokat a céljuktól, megtagadva a bolgár kölcsönkérelmek teljesítését, visszatartva a beígért 180 millió frankot. De amint kitört a háború, a franciák sokkal rugalmasabbá váltak, a bankok kedvezményeket adtak a bolgár lőszerrendelések kifizetésére.

Mivel a kisállamokra gyakorolt nyomás sikertelennek bizonyult, taktikát váltva 1912 augusztusában és szeptemberében az orosz diplomaták folyamatosan arról győzködtek a törököket, hogy elkerülhetik a háborút, ha ratifikálják a Montenegroval kötött határegyezményt, megbüntetik a kočani mészárlás felelős tisztjeit, keresztényeket neveznek ki Macedónia közigazgatásának élére, és reformokat vezetnek be. Így a háború elmaradna, mert a szövetségnek nem lenne oka a beavatkozásra, hiszen az orosz diplomácia sikeres közbelépése elérné számukra az általuk propagált minimum követeléseket, mely egyben meg is erősítené az oroszok balkáni pozícióit. Franciaország támogatta ezt az orosz elképzelést, de Nagy-Britannia nem akart beavatkozni, jóllehet Mijatović véleménye szerint Asquith, Grey és Balfour már 1912 szeptemberében tudták,

⁵⁷⁴ Fay, S. B., p. 299.

⁵⁷⁵ Ez nem jelenti persze azt, hogy a status quo megváltoztatását elfogadták volna, sőt azt sem, hogy biztosak a szövetségesek győzelmében. Lásd: DDF. 3. II. 43. Louis Poincarének 1912. február 15. válasz uo. 3. II. p. 93. Nr. 202.

⁵⁷⁶ Idézi: Fay, S. B., p. 300.

⁵⁷⁷ DDF. 3. IV. Nr. 39. Panafieu Poincarének, 1912. október 3.

hogy Szerbia a háború megindítása mellett foglalt állást.⁵⁷⁸ Grey viszont már 1912 áprilisában kifejtette, hogy Oroszország magának köszönhet minden bajt, és Anglia nem fogja támogatni balkáni törekvéseiben.⁵⁷⁹ Kiderlen-Wächter nem tartotta komoly veszélyforrásnak a Balkán Szövetség létét, s nem ismerve a titkos részt, úgy vélte, hogy a szerződés defenzív jellegű, és a szövetségesek nem cselekszenek Oroszország engedélye nélkül, s a háború kitörése elhalasztható a következő tavaszig.⁵⁸⁰

1912. augusztus 10-én Berchtold utasította Tarnowskit, hogy biztosítsa Bulgáriát, hogy nincs érdeküközés a Balkánon Szófia és Bécs között és „*Ausztria nem fogja megakadályozni Bulgária történelmi fejlődését, ha ütött Törökország utolsó órája*”.⁵⁸¹ Ez a mondat már csak azért is érdekes, mert Berchtold augusztus 13-i, a nagyhatalmakhoz intézett híres jegyzékében a status quo fenntartásának szükségességéről beszél, és macedón reformokról (és még ez is alaposan borzolta a bolgár kedélyeket), viszont három nappal korábban maga is elismerte a reformok reménytelenségét. Tarnowski az augusztus 10-i instrukciókat azonban csak 26-án közölte a bolgárokkal, így azok úgy vélték, hogy a Monarchia végül is nem ellenzi a területi gyarapodásukat háború útján.⁵⁸² Berchtold augusztus 29-i újabb „status quo”-jegyzéke csak fokozta a zavart: a bolgárok kiábrándultak a Monarchia ígéreteiből a támogatást illetően, mely valamikor a távoli jövőben következik be, amikor majd az osztrák politikusok úgy döntenek, hogy ütött Törökország utolsó órája

. Berchtold két lehetőséget látott: vagy a nagyhatalmak nem engedik a status quo megváltozását, vagy a Monarchia egymagában. Az oroszokat pedig mindenképpen távol kívánta tartani az önálló cselekvéstől (a Monarchiával közös fellépést természetesen nem utasította el).

A Monarchia először az önálló fellépést választotta: Berchtold sok vitát kavart, sikertelen augusztus 13-i jegyzéke is ennek a jegyében született. A német kormányzat kijelentette, hogy akkor is kész a Monarchia mögé felsorakozni, ha az összes hatalom nem áll a Monarchia demarsa mögé. Az olaszok is támogatták Berchtold elképzelését: az olasz vélemény szerint Törökország fennmaradása Európában szükséges, és egy újabb háború ellentétes Olaszország érdekeivel.⁵⁸³

Berchtold, míg az augusztus 13-i levelet a nagyhatalmak követeinek küldte, addig a következőt a balkáni államok fővárosaiba címezte. Ebben az előző jegyzéket magyarázva kifejtette, hogy egy nagyhatalmi konferencia távol állt a Monarchiától a Balkán-kérdést illetően, és javaslata nem egyes területek autonómiájára vagy nemzeti birtokok

⁵⁷⁸ *Mijatovich, Ch.*: The Memoirs of a Balkan Diplomatist. London, Constable, 1917. p. 245. Ugyanakkor a szerbek is arra hivatkoztak, hogy csak a reformok kikényszerítése céljából vonulnak be Macedóniába, nincs szándékukban területi gyarapodást elérni. *Bogitschewitsch*, I. Nr. 194. Spalajković a külügyminiszternek, október 2.

⁵⁷⁹ *BD*. IX-2. Appendix 2., p. 1008. Az angolok csak 1912. november 5-én ismerhették meg a szerződés titkos részét, akkor is csak Poincaré nyomására. 1912 szeptemberében Balmoralban Nagy-Britannia megerősítette, hogy támogatja Franciaországot és Oroszországot egy Németország elleni háború esetén, de a Balkánról nem esett szó. *MO*. XX-2. Nr. 1034, Szazonov II. Miklósnak, 1912. október 15.

⁵⁸⁰ Az orosz külügyminiszter azt mondta a bolgár küldöttnak, hogy sem az olasz-török háború folytatására, sem Törökország összeomlására nem számíthatnak, s akkor a törökök teljes erejükkel ellenük fordulhatnak. *G.P.* XXXIII. Nr. 12144. von Lucius an Kiderlen, 1912. szeptember 14. A bolgárok meg voltak győződve arról, hogy egy bolgár vereség esetén az oroszok a közvélemény nyomása miatt beavatkozni kényszerülnek.

⁵⁸¹ *Ö-U.A.* IV. 3678. Berchtold an Tarnowski, 1912. augusztus 10.

⁵⁸² *Uo.* IV. 3734. Tarnowski an Berchtold, 1912. augusztus 26.

⁵⁸³ *DAB*, Nr. 5. Szógyény an Berchtold, 1912. augusztus 15. és Nr. 10. Róma, 1912. augusztus 31. Ambrózy Berchtoldnak. Berchtold előzetesen nem értesíti aug. 13-i lépésről a németeket. Szerbia szerint augusztus 13-a az osztrák válasz a Balkán Szövetség megalakulására. (*BD*. IX-1. Nr. 659. Paget to Grey 1912. aug. 20.).

elhatárolására vonatkozik. A cél a status quo, és a béke megőrzése, amelyhez a macedón reformok kivitelezése nélkülözhetetlen.⁵⁸⁴

Mivel az antanthatalmak az augusztus 13-i „decentralizációs jegyzék” tartalmából azt olvasták ki, hogy a Monarchia ismét beavatkozni készül a macedón reformfolyamatba, a korábbi félreértések elkerülése végett - melyben a Liga propagandája is közreműködött, - Bécs szeptember végén tájékoztatta szándékairól Anglia nagykövetét a válság javasolt kezelését illetően. A Monarchia vezetősége kifejtette, hogy nincs változás a nagyhatalmakkal való korábbi viszonyukban, céljuk a béke elősegítése Itália és Törökország között, csökkentve a feszültséget a Balkánon, továbbá felsorakoztatni a hatalmakat egymás mellé, hogy Törökország felismerje a helyzet súlyosságát. Nem igaz, hogy a Monarchia támogatja az ifjútörök mozgalmat, de morális támogatást nyújt Rumélia lakóinak igényeihez, és kész együttműködni a német politikai irányvonallal.⁵⁸⁵ Kiemelendő, hogy Berchtold volt az első európai diplomata, aki nyíltan a status quo mellett szólalt fel - érdemeit csak növeli, hogy mindezt úgy tette, hogy Poincaréval és Szazonovval ellentétben nem volt tudomása a szerződés tartalmáról, - miközben az oroszok hiábavalóan akartak nyomást gyakorolni Törökországra a reformok érdekében, mert Anglia ezt elutasította. Poincaré viszont Anglia beleegyezése nélkül nem akart fellépni a törökök ellen.⁵⁸⁶

A Monarchia és Oroszország vezető diplomatái úgy látták, hogy az új oszmán parlament összehívása után annak mintájára a vilajetekben is tartományi „Conseils Generaux”-ot kell összehívni, vagy helyreállítani a tartományi tanácsot.⁵⁸⁷ Egyetértettek abban is, hogy az egyes népek etnikai arányuknak megfelelően vegyenek részt a tartományi igazgatásban.⁵⁸⁸ A bolgár igény azonban még ezen is túlment: azt is követelték, hogy a török parlament és a tartománygyűlés is tükrözze az etnikai összetételt.⁵⁸⁹

Szazonov véleménye ugyanakkor az volt, hogy egy gyors határozott orosz és osztrák-magyar fellépés csak rontana a helyzeten, de tudatniuk kell a balkáni államokkal, hogy területi változásokba nem mennek bele, viszont kezekednek a macedón reformok végrehajtásáért, mert érdekeltek abban.⁵⁹⁰ Szeptember 17-én tehát az oroszok azt tanácsolták a nagyhatalmaknak, hogy csatlakozzanak a korábbi orosz javaslatához és ragaszkodjanak ők is a macedóniai reformok bevezetéséhez a Porta részéről. Franciaország jelezte támogatását, de azt is, hogy Nagy-Britannia tiltakozik minden közös fellépés és nyomásgyakorlás ellen, féltvén közel-keleti érdekeltségeit.⁵⁹¹ Poincaré ezért szeptember 22-én azt javasolta, hogy Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország jusson közös nevezőre előbb, majd javaslatukat nyújtsák be Németországnak és a Monarchiának. Ez volt

⁵⁸⁴ *DAB*, Nr. 8. 1912. augusztus 22. Dakin szerint a status quo kitévelt a nagyhatalmak (és később a bolgárok) is sokkal inkább azért tették, hogy elkerüljenek egy összeurópai háborút, mintsem, hogy megakadályozzák a Balkán-háború kitérését. A kijelentés inkább a Monarchia beavatkozásának kivédését hivatott szolgálni, csak hogy Berchtold egyetértett az elképzeléssel, hiszen a status quo Oroszországot és a szerbeket is megkötötte, az esetleges változások bekövetkezte esetében pedig a Monarchia is kompenzációs igényekkel léphetett fel. *Dakin, D.*, *The Greek Struggle in Macedonia*. p. 444. Véleményünk szerint viszont az augusztus 13-i fellépés inkább célozta a status quo fenntartását, mint a Törökország belügyeibe való beavatkozást (de ellentmondott az antant által preferált desinteressement elvnek).

⁵⁸⁵ *BD*. IX-1. Nr. 739. Russell Greynek, Bécs, 1912. szeptember 24.

⁵⁸⁶ *Fay, S. B.*, p. 302.

⁵⁸⁷ *DAB*, Nr. 9. Berchtold. Bécs, 1912. augusztus 29.

⁵⁸⁸ *Uo.*, Nr. 17. 1912. szeptember 19. Ezt viszont a kisállamok is felhasználták saját követeléseiknél!

⁵⁸⁹ *Ö.U.A.* IV. Nr. 3744. 1912. augusztus 29. Tarnowski

⁵⁹⁰ *DAB*, Nr. 33. Somssich an Berchtold, 1912. október 3. Párizs

⁵⁹¹ Ami a közös nagyhatalmi fellépést illeti, Poincaré a németekkel együtt mindössze egy flottademonstrációra gondolt. *Helmreich, E. C.* pp. 126-127.

az alapja a későbbi közös eljárásnak a nagyhatalmi jegyzéket illetően.⁵⁹² Kiderlen elkövette azt a hibát, amivel később és korábban is oly sokszor a Monarchiát vádolta, hogy szövetségese megkérdezése nélkül cselekedett, és azt mondta a franciáknak, hogy Bécs szívesen együttműködik Pétervárral a jegyzék átadásában.⁵⁹³ Berchtold ezzel elvesztette az önálló kezdeményezés lehetőségét, és az eset következményekkel járt a német-osztrák-magyar kapcsolatokra nézve is.

Ami a németeket illeti, Thaden szerint Kiderlen célja az eljárással az volt, hogy visszavegye a Monarchiától a hármasszövetségen belüli vezető szerepet, amit annak - állítólag - Aehrenthal idején sikerült elérnie.⁵⁹⁴ Kiderlen 1912 szeptemberében még úgy vélte, hogy egyedül Bulgária jelent veszélyt Törökországra, de a nagyhatalmak – köztük a Monarchia is - sosem hagynák a status quo megváltoztatását.⁵⁹⁵ Ez a feltevés később tévesnek bizonyult. Bethmann-Hollweg német kancellár szerint viszont a Balkán Szövetség egyértelműen Oroszország eszköze volt a Balkán-félsziget uralására és Törökország likvidálására, és ezt minden áron meg kellett akadályozni.⁵⁹⁶

Október 2-án Bécs beleegyezett a Pétervárral való együttműködésbe, s egy közös jegyzék átadásába a törököknek és a kisállamoknak. Szazonov ezt sikerként értékelte és úgy vélte, hogy e lépéssel csökkentették az osztrák különakciók veszélyét a Balkánon, ezáltal tulajdonképpen az orosz politikai célt erősítik, amit ironikus módon éppen - az engedetlen - Balkán Szövetségnek szánt feladatul.

Ami a különakciókat illeti, a Monarchia szeptember 14-i közös minisztertanácsa a balkáni háborút elkerülhetetlennek nyilvánította, de kérdéses volt, hogy ez kiváltja-e a Monarchia beavatkozását.⁵⁹⁷ Blasius Schemua vezérkari főnök ugyanis pesszimista volt Törökország katonai erejét illetően, ezért a Szandzsák (s nem Szerbia) megszállását javasolta, hogy elválasszák egymástól Montenegrot és Szerbiát.⁵⁹⁸ Berchtold azonban háborúellenes volt és nem tulajdonított fontosságot a Szandzsáknak sem. Sőt, az augusztusi jegyzékek sikertelensége után úgy vélte, **a status quo tovább nem tartható fenn a Monarchia érdekében, miként Törökország európai uralma sem, és 1912 végén új alapra helyezve a Monarchia politikáját, immár nem zárta ki sem a Balkán Szövetség területgyarapodását, sem a Monarchia balkáni érdekeinek egy nagyhatalmi konferencián való képviselését.** Az utóbbit szintén nem a status quo alapján vélte megvalósítani, ellentétben azzal, ahogy azt Aehrenthalnak javasolta 1907-ben.

⁵⁹² Ennek voltak korábban is előzményei, lásd *BD*. IX-1. Nr. 552. Buchanan Greynek, 1912. február 21.

⁵⁹³ *G.P.* Nr. 12119. von Wangenheim an Bethmann-Hollweg, 1912. augusztus 28.

⁵⁹⁴ Thaden E., pp. 123-124.

⁵⁹⁵ ЦДДА, ф 176. оп 2 а.е. 1191 л. 33-39. és Markov, G.: Bálgarija v Balkanskija Szájuz ... p. 20.

⁵⁹⁶ Bethmann-Hollweg, Th. von: Reflections on the World War, London, T. Butterworth LTD. 1920. p. 73.

⁵⁹⁷ Lásd a következő jelentéseket: *DAB*, Nr. 15. Szilassy an Berchtold, 1912. szeptember 17.

⁵⁹⁸ Ö-U.A. IV. 3869. Schemua Ferenc Józsefnek 1912. szeptember 28. Berchtold a szeptember 14-i minisztertanácson két megoldást vázolt fel: vagy kijelentik, (1) hogy semminemű változást nem tolerálnak a Balkán status quo-jában beleegyezésük nélkül, vagy (2) törökellenes szerb támadás esetén a szabad cselekvés jogának fenntartása. Nem mondta meg, melyik mellett kötelezi el magát. A hadügyminiszter, Auffenberg a hadsereg rossz állapota miatt elkerülendőnek tartotta a fegyveres konfliktust, csakúgy, mint az osztrák és magyar miniszterelnökök. Lukács kijelentette, hogy „*nagy áldozattal sem lehet sokat nyerni*”. A hadügyminiszter szerint katonai akcióra csak a Morava-völgyben van lehetőség: a Szandzsák ugyanis török terület, az albán partok sem jöhetnek szóba, mert kerülni kell az olyan situációt, melynek eredményeképpen egy összeurópai konfliktus veszélye rajzolódik ki. A viszály rendezése csak szerb-osztrák-magyar viszonylatban lehetséges. Ö-U. A. IV. Nr. 3787. 1912. szeptember 14. Ez azonban – mint írjuk – szintén világháborús veszélyt okozott.

Tarnowski szerint a török diplomáciai ballépéseknek köszönhetően (mozgósítás, a szerb fegyverszállítmány elkobzása) a korábban egyedül a közös nagyhatalmi fellépés sikerében/sikertelenségében reménykedő kisállamok most már – a védelmi szerződések értelmében a törököket kiáltva ki agresszornak - közös mozgósítással vehették rá követeléseik elfogadására a törököket.⁵⁹⁹ Pedig korábban Bechtold nagyhatalmi célkitűzésként éppen azt fogalmazta meg, hogy a béke érdekében nem szabad hagyni, hogy a nagyhatalmakon túl a kisállamok is nyomást gyakoroljanak a reformok bevezetése ügyében.⁶⁰⁰ Szerbia és Bulgária viszont éppen azért bízta a reformok végrehajtását a nagyhatalmakra, mert tudta, hogy a kisállamok hasonló lépéseit a nagyhatalmak nem tolerálnák, illetve, ha a nagyhatalmak fellépése erélytelen lesz (és ezt látták valószínűnek), az kellő jogalapot szolgáltat számukra, hogy Törökországot hibáztathassák. A szerbek továbbra is hangoztatták álláspontjukat, hogy nem kívánják a háborút, de a kellő nagyhatalmi ráhatás elmaradása miatt Törökország nem hajlandó elfogadni a reformokat.⁶⁰¹ Szerbia politikusai a felelősséget a nagyhatalmakra hárították, s számukra sokkal kényelmesebb volt, hogy a nagyhatalmak a törökökre gyakorolnak nyomást, s nem rájuk.

Nem véletlen, hogy a nagyhatalmak egészen az utolsó pillanatig nem a kisállamokat igyekeztek közös erővel megfékezni, hanem Törökországot. Egy államot reformokra kényszeríteni még mindig könnyebbnek látszott, mint négyet arra rávenni, hogy lemondjanak a zsákmányról. Ennek köszönhetően a *Mir* c. lap azt a tájékoztatást adta, hogy egész Európa meg van győződve arról, hogy a béke fenntartása csak akkor lehetséges, ha Törökország bevezeti a reformokat, azaz **a béke nem a kisállami magatartás függvénye** - ez a vélekedés is jó példa a nagyhatalmi beavatkozás irányának elrontottságára.⁶⁰² De a nagyhatalmak még ezt a látszólag könnyebb feladatot sem tudták sikerrel abszolválni. Így aztán Kiamil pasa hiába jelentette be október 9-én, hogy ha a nagyhatalmak visszatartják a kisállamokat a háborútól, hajlandók bevezetni a reformokat, ha erre a nagyhatalmak képtelenek voltak.⁶⁰³ Hogyan is lettek volna erre képesek, mikor a balkáni államok féken tartásának éppen hogy előfeltétele volt a reformok bevezetése, s a nagyhatalmak semmilyen regulatív eszközzel nem rendelkeztek a kisállamok felé, ezért is gyakoroltak inkább a törökökre nyomást.⁶⁰⁴

Várható volt, hogy a Balkán Szövetség tagjainak küldött jegyzék sem éri el a kellő hatást. A demars kudarcra után, október 12-e után ezért a nagyhatalmak ismételten Törökországra kívántak nyomást gyakorolni, s nem a Ligára.⁶⁰⁵

A Konstantinápolyban és a balkáni fővárosoknak megküldött októberi orosz-osztrák

⁵⁹⁹ *Uo.* IV. Nr. 3925. október 2. Tarnowski

⁶⁰⁰ *Uo.* IV. Nr. 4003. 1912. október 8. Berchtold. A kisállami nyomás csak a háború veszélyét fokozná.

⁶⁰¹ *Uo.* IV. Nr. 3911. 1912. október 2. Ugron

⁶⁰² *Mir*, Nr. 3659. 1912. szeptember 19. (október 2.) A bolgárokat zavarta, hogy bár egyetlen kisállam se fordult a nagyhatalmakhoz, azok mégis beavatkoztak az események menetébe. Az európai hatalmak válasza erre az volt, „*hogy Európa békét akar és ezért a reformok mellett dönt*”. Gesov még okt. 1-én is úgy gondolta, hogy a nagyhatalmak a törökök helyett inkább a balkáni államokra igyekeznek majd nyomást gyakorolni. *ЦДЛИА*, ф 176. оп 2 а.е. 1198 л. 75-76.; *Uo.*, ф 3. оп 8 а.е. 1920 л. 12-13.; *Markov, G.*: Bálgarija v Balkanszkija Szájuz ... p. 19.

⁶⁰³ *Ö.U.A.* IV. Nr. 4012. október 9. Pallavicini

⁶⁰⁴ A kölcsönök megtagadása csak teljes egyetértés esetén lett volna sikeres, de valószínű, hogy az ügy végkimenete a disznóháború végeredményéhez lett volna hasonlatos, s a bojkottot megszegő hatalom pozíciókat szerez. Törökország viszont mindenkinek el volt adósodva, vagy ha nem (pl. a Monarchia esetében), akkor fontos kereskedelmi partner volt, s abban mindenki érdekelt volt, hogy üzlete ne legyen veszteséges.

⁶⁰⁵ *Ö.U.A.* IV. Nr. 4098. 1912. október 15. Pallavicini

demars a Berliini Szerződés XXVII. cikkelyére és az 1880-as török törvényekre hivatkozva reformokat követelt Müzzsteg szellemét idézve: „Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia kormányai kijelentik a balkáni államoknak...hogy kezükbe veszik a reformok kivitelezését az európai Törökországban, minden fél tudomására hozva, hogy a reformok nem sértik a szultán szuverenitását, sem az Ottomán Birodalom integritását. A nyilatkozat feljogosítja a nagyhatalmakat a reformok szabad, közös felülvizsgálatával...hogyha háború törne ki a balkáni államok és az Ottomán Birodalom között, a nagyhatalmak nem kívánják a konfliktus végén a jelenlegi status quo-tól eltérő változásokat.”⁶⁰⁶ A reformok kivitelezéséről, s a status quo-t megszegő államok szankcionálásáról nem született döntés.⁶⁰⁷

Mivel a nagyhatalmak lényegében a konfliktusból való kimaradást vagy kihátrálást választották – a világháború veszélye miatt, – a reformok végrehajtása valóban Törökország jóindulatától függött. A nagyhatalmak a felelősséget egyértelműen a törökökre hártották, s sikertelen stabilizáció esetén a konfliktus lokalizálásán kezdtek gondolkodni. A tervezett reformokat a bolgárok egyértelműen kevesellték, mert hiányolták belőle a területi autonómiát. A reformok helyett a teljes politikai autonómiához, a saját parlamenthez való ragaszkodásuk és a török katonák kivonása a tartományból pedig jó ürügy és provokáció volt.⁶⁰⁸ II. Vilmos megjegyzése szerint a nagyhatalmi jegyzékben foglalt „... reformok nemcsak a törököket, de a Balkán Szövetséget és a macedónokat sem elégítik ki... Egy teljesen reménytelen rendezés ez: Európa szegénységi bizonyítványa.”⁶⁰⁹

A közös orosz-osztrák-magyar fellépés lehetősége ideiglenesen elhárította a veszélyt, hogy a Balkán sorsáról egy nemzetközi konferencia hozzon döntést, - hogy aztán később éppen egy konferencián legyenek úrrá a kisállamok által teremtett szituáción - így a helyzet megegyezett Berchtold és Aehrenthal 1907-es elképzelésével (2. fejezet). Éppen ezért lett volna fontos a siker a Monarchia és Oroszország számára is.

Hogy mi indokolta a status quo jegyzéket, arról eltérőek a vélemények. Lajtor, Schurman és Sosnosky szerint a hatalmak Törökország győzelmétől félték, míg Helmreich szerint a vereségtől óvták volna a birodalmat. „Ha ez a háború sikeres lesz, a Monarchiának, mint nagyhatalomnak vége” - vélte a Times levelezője, Steed.⁶¹⁰ A status quo hangsúlyozása miatt azonban éppúgy kisállami győzelemre is gondolhattak. A jegyzék nem ismerte el az esetleges háborúban bekövetkező változásokat, ami nyilvánvalóan értelmetlen volt, hiszen megszerzett területről senki sem mond le önként, s a Balkán Liga sem tett volna másként. Ha pedig erre akarják kényszeríteni őket, az ismét csak erővel lehetséges. A jegyzék tehát ténylegesen a háború kirobbanását kívánta megakadályozni, a *fait accompli* bekövetkeztét. Mikor – késve – 8-án átadták a jegyzéket Nikolának, ő közölte, hogy két órája hadat üzent.

Montenegró még szeptember 21-én elutasította a törökök kérését, hogy szüntesse be

⁶⁰⁶ Idézi Gueshoff, I. E. p. 52.

⁶⁰⁷ A nagyhatalmak szerint egy flottademonstráció nem lehetséges Görögország és Bulgária partjainál Várnáig, mert az angolok nem egyeznek bele, a törökök pedig nem nyitják meg a szorosokat, így Bulgária ellen csak az oroszok vonulhatnak fel, amit azok egyedül nyilván nem lépnek meg szövetségesük ellen. G.P. XXXIII. Nr. 12181. von Biel aus Athen an Kiderlen, 1912. szeptember 30.

⁶⁰⁸ ЦДДА, ф 177. оп. 2. а.е. 1172 л. 120. Rizov: „Pálna politiceszka avtonomija sz evropejszki general-gubernator, dieta, milicija bez turszka vojszka... Inak - vojna.” A Monarchia javaslatát viszont éppen a decentralizáció (autonómia) miatt utasították vissza, tartva a nagyhatalmi befolyás növekedésétől. Ebből is látszik, hogy csak kifogásokat kerestek.

⁶⁰⁹ Uo., ф 568. оп 1 а.е. 741 л. 48-52. és HHSIA PA I. Balkan-konflagration, Kt. 493. Liasse XLV/4. fol. 283. és G.P. XXXIII. Nr. 12235. Az örmény mérszárítások, az Illés-napi felkelés, a krétai incidens, Rodosz, Tripoli szelleme kísértett a jegyzékben: csupa olyan konfliktus, amit a nagyhatalmak nem tudtak megoldani.

⁶¹⁰ Steed, H. W.: The Hapsburg Monarchy. London, Constable, 1913. p. 282. és Lajtor, L., 128. p. ill. Schurman, J. G. www.gutenberg.org/etext/11676. Schurman az USA atheni követe volt. Sosnosky, Th. von, p. 282.

az albán felkelők támogatását. Kihasználva, hogy a nagyhatalmak végeredményben nem reagáltak Montenegrónak a határkérdés megoldására tett felkérésére - ürügyet teremtve a beavatkozásra, - október 1-én az uralkodó kijelentette, hogy a nagyhatalmak viselkedése miatt a maga kezébe veszi a döntést, és nyomásgyakorlásként elfoglal néhány török határállomást.⁶¹¹ „Montenegró területi növekedést akar, és nem ad vissza semmit abból, amit megszerzett. Nem félünk keresztetzeni a nagyhatalmak akarátát, mert nem érdekel minket.”⁶¹² - hangoztatta Plamenac konstantinápolyi követ.

Október 13-án a Balkán Szövetség választ adott a Monarchia és Oroszország jegyzékére, megköszönve szolgálataikat, de kijelentve, hogy türelmük végére értek, követelték, hogy a reformokat azonnal dolgozzák ki, és hat hónapon belül vezessék be a nagyhatalmak és az érintett Balkán-államok részvételével. Ezt a figyelmeztetést még a nagyhatalmaknak címezték. A török kormány aznap sokkal gorombább felszólítást, ultimátumot kapott. „Szerbia, Görögország és Bulgária autonómiát követel az európai provinciák számára keresztény kormányzó alatt, követeli a provinciák szövetséges csapatok által való megszállását, míg a reformokat be nem vezetjük, a mobilizáció költségeinek megtérítését, és ígéretet, hogy a reformokat 6 hónapon belül alkalmazzák.”⁶¹³ A szövetségesek további követelése -melyet a görögök javasoltak még október 3-án⁶¹⁴ - így hangzottak: (1) a török állam kisebbségeinek etnikai alapú autonómia biztosítása; (2) az etnikai aránynak megfelelő részvétel a török törvényhozásban; (3) keresztények kinevezése a keresztények lakta provinciák élére; (4) a keresztény iskolák egyenjogúsítása a mohamedán iskolákkal; (5) a Fényes Porta biztosítása, hogy a török provinciák etnikai viszonyainak megváltoztatására nem törekszik; (6) keresztények toborzása a létrehozandó regionális keresztény milíciákba, s ne vigyék őket el más tartományokba. (7) A zsandárság újjászervezése svájci és belga tisztek irányítása alatt az európai vilajetekben. (8) Svájci és belga válik kinevezése a kérdéses provinciákba a nagyhatalmak javaslatára. (9) Egy keresztényekből és mohamedánokból álló tanács létrehozása a nagyvezír mellett a reformok végrehajtására. A tanácsot a nagyhatalmak és a balkáni államok felügyelik és ellenőrzik.⁶¹⁵

A nagyhatalmi jegyzék tartalmán alapuló, de azt jelentős mértékben kibővítő ultimátum 48 órás határidőt adott a törököknek a válaszra. Az nyilvánvaló volt, hogy ezeket a követeléseket egyetlen állam sem fogadná el, hiszen az szuverenitásának feladásával lenne egyenértékű. A bolgár mozgósítás hatására Konstantinápolyban diákok ezrei tüntettek háborút követelve. Kiamil megígérte, hogy kifizetik a teljes mozgósítás költségeit, ha a szövetségesek demobilizálják erőiket, de az autonómiára nem tudott garanciát adni.⁶¹⁶

A jegyzék tehát hatástalan volt, s egy nemzetközi konferencia összehívására, mely orvosolhatta volna a problémákat, Cambon francia nagykövet már nem látott esélyt a háború kitörése előtt. Szerinte a háború 3 dolog miatt elkerülhetlenné vált: először is a bolgár követelés, hogy a török demobilizáció előzze meg a bolgárt, kiszolgáltatná Törökországot, második ok a szerbek követelése, hogy a nagyhatalmak oldalán vegyenek

⁶¹¹ MO XX-2., Nr. 829., 830., Nyekljudov, Uruszov Gartwignak, 1912. szeptember 30.; és Nr. 849., Girsz Nyeratovnak, 1912. október 1.

⁶¹² Idézi.: Gibbons, H. A., pp. 252-253. Szazonov az átadás előtt, október 7-én nem hivatalosan közölte a balkáni fővárosokkal a jegyzék szövegét.

⁶¹³ Idézi uő., p. 254.

⁶¹⁴ A bolgárokkal ellentétben a görögök nem tartották lehetetlennek e követelések teljesülését, tehát nem háborús ürügyként tekintettek a javaslatra.

⁶¹⁵ DSPKS, V/2. Nr. 541. október 3.; DAB, Nr. 44. Ugron an Berchtold, 1912. október 13. és Sosnosky, Th, von., p. 279.

⁶¹⁶ ЦДНА, ф 177. оп. 2. а.е. 1191 л. 131.

részt a reformok ellenőrzésében, a harmadik a márciusig megvalósítandó etnikai alapú autonómia emlegetése.⁶¹⁷ Törökország nem vehető rá ezek elfogadására, erre már a nagyhatalmi jegyzék kudarca is utalt.

Madzsarov londoni követ válaszában kifejtette, hogy az első feltételtől hajlandók eltekinteni, és a leszerelést egyidejűleg megkezdeni, még a másodikról is lemondanak, ha a hatalmak garanciát adnak arra, hogy a reformfolyamat határozottabb és hatékonyabb lesz, mint az 1903-1906-os, mely ugyan szintén nagyhatalmi ellenőrzéssel folyt, de eredménytelenül zárult. Végül kifejezte csodálkozását, hogy az autonómia követelése miért elfogadhatatlan a törökök számára, amikor Kréta, Szamosz és Libanon is rendelkezik azzal.⁶¹⁸ Csakhogy a törökök számára ez a terület ellenőrzésének elvesztését jelentette volna rövid időn belül, a bolgárok számára viszont ez volt a fő cél, s ezért utasították el a számukra elégtelen javaslatokat. „*Bulgária nem mondhatja szabad országnak magát, ha nem tesz meg mindent a határain kívül rekedt bolgárok felszabadításáért... Bulgária reformot és autonómiát akar, de török kormányzat és állambatalom nélkül!*”⁶¹⁹ A békére immár egyetlen esély maradt, ha a nagyhatalmak meghátrálásra kényszerítik a szövetségeket.⁶²⁰

A területi autonómiát a nyugati államok liberalizmusának álláspontjából levezetve elutasították a törökök, arra hivatkozva, hogy az egyéni szabadságjogok és a személyes autonómia – melyet a török alkotmány garantál – elegendő az egyének nemzeti öntudatának megőrzéséhez. A pozitív diszkrimináció alkotmányellenes lenne, hiszen ellentmond az egyenlőség elvének. Hogy megkísérelje közbelépésre bírni a nagyhatalmakat, és hogy megnyerje a szövetségek bizalmát, a Porta újraélesztette a vilajetek reformját, mely engedélyezte egyesületek és iskolák alapítását, utak építését, és a katonai szolgálat korlátozását. Csakhogy ez a törvény 1880 óta hatályos volt, és írott malaszt maradt már akkor is. Egyedül Kiamil pasa pártolta a macedón reformok bevezetését a kormányban, de a minisztertanácson leszavazták.⁶²¹ Október 15-én szerb komitácik törtek be török területre, ráadásul Görögország a krétai képviselőket beengedte a görög törvényhozásba, ezzel Kréta elszakadt Törökországról. Hogy időt nyerjen – a mobilizáció lassan haladt – Törökország felajánlotta Bulgáriának, hogy elfogad néhányat a további követelésekből: így megszünteti a muszlim beáramlást Macedóniába, nem sorozza be a keresztényeket a seregbe, de Bulgária elutasította az ajánlatot. Tehette, mert a Monarchia titokban ígéretet tett Bulgáriának még a háború előtt, hogy semleges marad, sőt diplomáciai támogatást ígért Bulgáriának céljai eléréséhez (igaz Szerbiának nem).⁶²²

A törökök ekkor máshol próbálták széttörni a szövetséget, s tárgyalásokba

⁶¹⁷ DSPKS, V/2. Nr. 541. lábjegyzet. Október 4-én a szerbeknek volt egy javaslata, mely ezeket tartalmazta.

⁶¹⁸ Madzsarov, M., p. 64. 1912. október 2. (15.) A bolgárok elvben nem zárkóztak el egy nagyhatalmi konferencia lehetőségétől, más kérdés, hogy egyrészt erre rövid időn belül aligha volt esély, s ezzel ők tisztában voltak, másrészt a tárgyalásokkal járó huzavona a bolgárok kedvező pozícióját rontotta volna.

⁶¹⁹ Mir, Nr. 3664. 1912. szeptember 25. (október 8.) „... *Balgarija iszka reformi i avtonomija bez turszka vlada...*”

⁶²⁰ DAB, Nr. 45. Berchtold a nagyköveteknek, Párizs, London, 1912. október 14-én. Válaszul a kisállamok követeléseire a következő stratégiát dolgozta ki a külügyminiszter: Ha az ottomán kormányzat elfogadja e reformokat, lehetséges egy nemzetközi nagyhatalmi konferencia összehívása, ami felügyel a reformok végrehajtásra. Ha a Porta visszautasítja a követelések teljesítését, szükségessé válik a nagyhatalmi mediáció megelőzendő a háború kirobbanását. Sikeres mediáció esetén egyik esetben sincs probléma. Sikertelen mediáció esetében a béke fenntartása érdekében szükséges a nagyhatalmi beavatkozás a birodalom integritását fenntartva. Ez utóbbi módjáról a nagyhatalmak heteken keresztül nem tudtak megegyezni.

⁶²¹ Madzsarov, M., p. 66. 1912. október 12. (25)

⁶²² Bobcsev, Sz.: Begál pogled vārhu razvitieto na balkanszkite szābitija do i szled 16 junij 1913. Szofija, 1914. pp. 10-13.

bocsátkoztak Görögországgal, lemondva Krétáról és felajánlották az égei-tengeri szigetek autonómiáját.⁶²³ Tudták, hogy Görögország nélkül a szövetség nem életképes, hiszen a görög flotta nélkül Törökországot semmi nem gátolná az ázsiai és afrikai csapatok gyors átszállításában. A csapatok tehermentesítése érdekében október 15-én az olaszokkal is békét kötöttek, akik kapva kaptak a törökök szorult helyzetén, igen kedvezőtlen feltételeket szabtak. Athén azonban nem reagált. Október 16-án lejárt a 48 órás határidő, de Törökország nem adott választ. Igaz ellenjavaslataira sem kapott. Október 18-án Bulgária, Görögország és Szerbia, illetve Törökország hadat üzentek egymásnak.⁶²⁴

Összegzőképpen elmondható, hogy a Balkán Szövetség megvalósulása nem volt szükségszerű, miként az sem volt az, hogy orosz égisz alatt jöjjön létre. Míg 1897-ben és 1904-ben a nagyhatalmi befolyás ellen, egyfajta védekező mechanizmusként, valamint az elszigetelődés feloldására kezdődött meg a balkáni államok közeledése, 1912 nemcsak több szereplőt sorakoztatott fel, de kedvezőbb külpolitikai helyzetet produkált egy sikeresebb, a kitűzött célokat megvalósítani tudó együttműködés számára. Így a korábbi, „status quo” alapján nyugvó defenzív szerződések helyett, melyek csak burkoltan tartalmazták a török területek felosztásának és a nagyhatalmi befolyás csökkentésének igényét, lehetőség nyílt egy offenzív jellegű szerződés kidolgozására, mely ráadásul nagyhatalmi támogatás mellett köttetett meg. Úgy véljük, hibásak azok az elképzelések,⁶²⁵ melyek a második Balkán Szövetségben a balkáni integráció egyfajta előzményét látják, egyfelől az orosz politikai célok megjelenése miatt, mely végeredményben a szövetség megkötéséhez vezetett, másfelől a területi koncepciók ellentétei miatt. Az viszont igaz, hogy ez volt az első alkalom, hogy a térség kisállamai hajlandók voltak tettekben is együttműködni ideiglenesen felretéve a rivalizálást.⁶²⁶

A szerb-bolgár szerződés értelmezésekor a kezdettől fogva ellentét húzódott a két fél között, melyet feloldani később sem sikerült. A kétoldalú szerződések halmaza megint csak az integrációs elképzelések ellen hatott, és további ellentétek lehetőségét hordozta magában. A felek a szerződés célját is eltérően látták: a szerbek a Monarchia ellen láttak biztositékot, a bolgárok a törökök elleni fellépést és az oroszok támogatását remélték tőle.

Az orosz külpolitika a korábbi kudarcok miatt kényszerpályán mozgott és ennek komoly következményei lettek, mely egy öngerjesztő folyamatként, pozitív visszacsatolások sorozatával a Balkán stabilizációja helyett további destabilizációjához vezetett. A szövetség létrehozása nagy fontosságú diplomáciai siker volt a korábbi kudarcok után, ami viszont orosz részről azt eredményezte, hogy szemet kellett hunyniuk a törökellenes kisállami

⁶²³ Ennek előzménye az volt, hogy a görög kormányzat azt javasolta a hatalmaknak a török-olasz békét illetően, hogy a Szporádok (Dodekanészosz) kapjanak autonómiát, mint Szamosz vagy Libanon egy keresztény kormányzó vezetése alatt. *BD. IX-1. Nr. 760. Grey to Beaumont, 1912. szeptember 30.*

⁶²⁴ *Mir, Nr. 3675. 1912. október 6. (okt. 19.) és Isztorija na Bálgarite ... Tom 2. pp. 50-51. Ferdinánd bolgár király manifestuma „Béketűrésünk elfogyott... Hogy megsegítsük az elnyomott törökországi keresztény lakosságot, nem maradt számunkra más eszköz, minthogy a fegyverekhez nyúljunk. Csak ezzel az eszközzel látszik számunkra lehetségesnek az élet és vagyon megóvása... A Török Birodalomban dúló anarchia a mi állami létünket is fenyegeti. Az isztipi és kocsánai mérsárlás után Törökország ahelyett, hogy igazságot szolgáltatott volna, ahogy mi kértük, elrendelte fegyveres erejének mozgósítását.”*

⁶²⁵ *Stavrianos, L. S.: The Balkan Federation. A History of the movement for Balkan Unity in the Modern Times. Northampton, Smith College, 1944.*

⁶²⁶ *Schurman, J. G.*

törekvések felett, máskülönben az orosz célok sem valósulhattak meg. Oroszország burkoltan támogatta a szerb-bolgár aspirációkat, mert a szövetség léte megakadályozta a Monarchia előretörését a Balkánon, s az utóbbi veszélyére utal, hogy a Monarchia a lokalizálást október elején Szápáry szerint még csupán a németek részvételével, más európai szövetségi rendszer kizárásával kívánta megoldani.⁶²⁷

Az oroszok nem léphettek fel teljes erővel a balkáni háború kirobbanása ellen a szövetség létének kockáztatása nélkül. A szerb-bolgár szövetség semmilyen féket nem tartalmazott, mely megállíthatta volna a kisállamok háborús készülődését. A Balkán-háború kirobbanását így az oroszok megakadályozni nem tudták, ez a szövetségre való ráutaltságból eredt; amely pedig a korábbi presztízsveszteség eredménye volt. De sikeresen megakadályozták a Monarchia önálló és aktív, Liga-ellenes szövetségépítési lépéseit, csökkentve ezzel cselekvési szabadságát. Mindent összevetve Oroszország kedvezőbb diplomáciai helyzetben volt 1912 végére, mint Izvolszkij és Csarikov alatt volt. De a helyzet alaposan megváltozott San Stefano óta, és a diplomata Szilassy véleménye szerint Oroszország nem volt abban a helyzetben, hogy profitáljon az eseményekből.⁶²⁸

A bolgárok, kihasználták az orosz diplomácia lépékényszerét és sikeréhségét, hogy szentesítsék háborús törekvéseiket. A bolgár, szerb és görög kormányzat komolyan készülődött a törökök elleni háborúra, de ennek időpontja és keretei bizonytalanok voltak. A támadók nem voltak felkészülve a háborúra annak kitörése idején, de a politikai helyzet előnyeit (olasz-török háború, albán lázadások, török belpolitikai válság) nem hagyhatták figyelmen kívül. A szövetségesek gazdasági helyzete, az erőforrások és tartalékok nagysága azt valószínűsítik, hogy villámháborúra készültek. Szerbia kihasználta a Monarchia Szandzsákba való bevonulásával való fenyegetőzést: a nagyhatalmak fő gondja sokáig nem a szövetségesek török elleni háborújának megelőzése volt, hanem a Monarchia várható ellenlépéseinek kipuhatólása, megakadályozandó a konfliktus eszkalálódását. Az előbbi állítás burkoltan azt is jelentette, hogy a hatalmak elkerülhetetlennek látták a balkáni konfliktus kitörését és ez esetben a Monarchia beavatkozását. A Balkán immár nem csupán az orosz és osztrák-magyar nagypolitika színtere volt, hanem a színen megjelent a többi nagyhatalom és a kisállami igények is.

⁶²⁷ *HHSStA PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/4. fol. 265-272. Szápáry = Ö-U.A. IV. Nr. 3991. 1912. október 7. „... die Lokalisierung eines eventuellen Balkankrieges wohl mit dem deutschen Verbündeten, nicht aber mit einer dem anderen europäischen Allianzsysteme angehörigen Macht in eine Konversation einzutreten.”* Igaz, ha nincs háború, akkor a lokalizálásra sincs szükség. A háborúval a Monarchia esélyt kapott a legális beavatkozásra. Ennek veszélyét az oroszok is érzékelték.

⁶²⁸ *Ö-U.A. IV. Nr. 3797. 1912. szeptember 16. Szilassy.*

Dardanellák egy erődje 1914-ből

Bolgár tüzérek Drinápoly előtt (Hall, R. C.)

Ferdinánd bolgár király hősie-merengő pőzban

Szerb katonák útban Drinápoly felé (Wagner, H. felvétele)

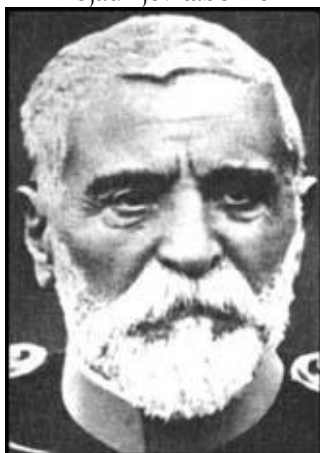
Bojadžijev tábornok

Bojović tábornok

Wilhelm Wied

Putnik vajda

Janković tábornok

Martinović tábornok

Pašić

I. Péter király

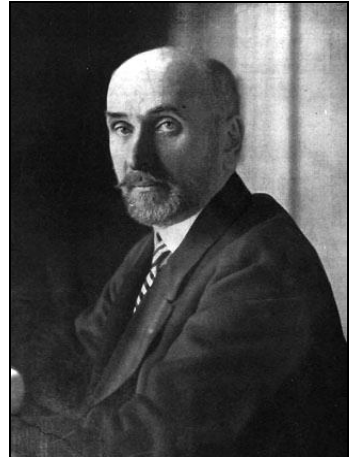
Venizelosz

Radoszlavov kormányfő

Colmar von der Goltz pasa

Szazonov

Enver bey

Taalat pasa

V. Mehmed

Krobotin

Berchtold

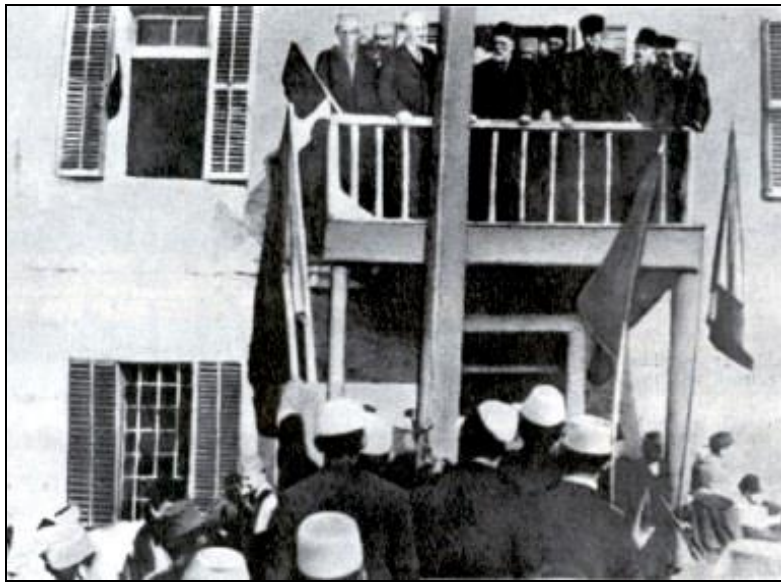
Conrad

Drinápoly ostroma

Issza Boletini albán lázadók körében

Ismail Kemal kikiáltja Albánia megalakulását Vlorában

A bolgár sereg bevonul Szalonikibe

Konstantin király bevonul Janinába 1913 februárjában

György király és Konstantin herceg bevonulása Szalonikibe

4. FEJEZET. A londoni béketárgyalások és a kisállamok közötti viszony alakulása 1913 áprilisáig

A következőkben a Balkán-háborúk azon időszakával foglalkozunk, amikor a *nagyhatalmak számára* leginkább adott volt a lehetőség egyfelől az egymás közötti ellentétek feloldására, másfelől a félsziget helyzetének nagyhatalmi beleszólással történő rendezésére, azaz a kontroll további fenntartására. Ezzel párhuzamosan a *Balkán Szövetség számára* is lehetőség nyílt egyrészt az államok egymás közti viszonyának rendezésére és újraértékelésére, s a szerzett szárazföldi területek nagyhatalmi beleszólás nélküli felosztására,⁶²⁹ illetve a törökökkel olyan béke kötésére, mely csak minimális nagyhatalmi beavatkozást von magával. A hatalmak és a kisállamok számára a rendezési kísérlet mellett a szövetségi rendszer életképessége is tét volt. Mindkét megoldás - a nagyhatalmi és a szövetségi is - kudarcba fulladt. E fejezet célja az okok magyarázata.

Másodsorban, a két egymással párhuzamos londoni konferencia kudarcra sajnos jelzésértékű volt a jövő beavatkozási és megoldási kísérleteire nézve. Éppen ezért a követelések és engedmények bel- és külpolitikai összefüggéseit, ezen keresztül pedig a kompromisszumok realitását kívánjuk bemutatni, illetve a rendezés kudarcának okaira próbálunk rávilágítani. A bolgár fél álláspontja mellett igyekeztünk a törökök véleményét jobban hangsúlyozni, az eddigi munkák ugyanis méltatlanul megfeledkeznek erőfeszítéseikről.

Céljaink tehát a következőképpen foglalhatók össze: annak vizsgálata, miért nem sikerült békét kötni 1912 végén, s e tényért kik tehetőek felelőssé; a bolgár és a török tárgyalók célkitűzései mennyiben valósultak meg; a nagyhatalmi beavatkozás milyen pozitív és negatív hatásokkal bírt a békefolyamatra; az orosz és az osztrák politikai elképzelések és koncepciók kidolgozottságának, rugalmasságának és következetességének vizsgálata, s az események módosító hatása; a sajtó pontosan és objektíven közvetítette-e az eseményeket; Románia minek köszönhette egyszerre két nagyhatalom támogatását, és ezt hogyan igyekezett kihasználni.

4.1 A fegyverszüneti tárgyalások és a nagyhatalmi álláspont módosulása

A Balkán Szövetség október 18-a és november 17-e közötti diadalmas előrenyomulása, Lüleburgasz, Szaloniki, Skopje bevétele, a kumanovói győzelem, Drinápoly körülvétele, Csataldzsa megrohanása, a tengerszorosok veszélyeztetése és a törökök első fegyverszüneti kérelmének visszautasítása felborította a nagyhatalmak által kidolgozott korábbi állásfoglalást. A Balkánon Csataldzsa, Drinápoly, Janina és Szkutari kivételével megszűnt a török fennhatóság. A bolgár lapok értékelése szerint a status quo a lüleburgasi győzelem után elavulttá vált.⁶³⁰ A nagyhatalmi különakciók - és ezzel a helyzet további bonyolításának - elkerülése érdekében szükségessé vált a párbeszéd.

A Berlini Szerződés elvileg a nagyhatalmakra hagyta a végső döntés jogát, amennyiben a Balkán helyzetében változás áll be. Ezzel a joggal éltek is a nagyhatalmak, mikor a háború kitörése előtt átadták jegyzéküket,⁶³¹ leszögezve, hogy nem engednek területi változást a

⁶²⁹ Albánia és a szorosok kivételével természetesen.

⁶³⁰ A *Daily Mail*-t idézi: *Mir*, Nr. 3689. 1912. október 20. (november 2.)

⁶³¹ *Dungern, Freiherr von: Die Bukarester Friedenskonferenz. In: Jahrbuch des Völkerrechts. 2. Abt. 2. München-*

félsziget rendjében. Véleményünk szerint ez a lépés azért volt elhibázott, mert a törökök nagyhatalmi védelmet véltek kiolvasni a sorokból, így nem törekedtek igazán a macedón probléma tényleges rendezésére, s a kisállamokkal való megegyezésre; jóllehet a nagyhatalmak egy része korábban éppen a törökök várható győzelme miatt ragaszkodott a status quo-hoz.

A londoni békekonzferencia összehívásával - ahol immár csak a kisállamok képviselői ültek tárgyalóasztalhoz - a nagyhatalmak fontos elveket adtak fel 1878-ból, de legalább a látszólagos ellenőrzést fenn tudták tartani. Ezért volt különleges jelentősége annak is, hogy a bukaresti békét a nagyhatalmak végül már nem tudták befolyásolni - revideálni. Ezzel a lépéssel a balkáni államok elérték külpolitikai nagykorúságukat és függetlenségüket az 1878-as szerződésektől, a nagyhatalmi felügyeletről.⁶³²

A másik londoni, nagyhatalmi nemzetközi konferencia létrejötté egyben azt is jelentette, hogy nincs lehetősége a balkáni államoknak és a nagyhatalmaknak különmegállapodásra. **Ilyen értelemben a nagyhatalmak összehívása Grey angol külügyi államtitkár és Poincaré részéről kitűnő megoldásnak ígérkezett,** a konferencia azonban fokozatosan eljátszotta a balkáni államok amúgy is csekély támogatását, aminek az lett a következménye, hogy az ott hozott döntések a nagyhatalmakat ugyan kötelezték, de a kisállamok egyszerűen figyelmen kívül hagyták ezeket.

Érthető módon a nagyhatalmi beavatkozás növekvő veszélye miatt a balkáni államoknak (és melleleg a nagyhatalmaknak is) az lett volna az érdeke, hogy mihamarabb békét kössenek.⁶³³ **E lehetőséget korlátozta, hogy nem szereztek meg minden kívánt területet, és erre a törökök hajthatatlansága miatt nagyhatalmi segítség nélkül esélyük sem volt.**

Az első török javaslatok elutasítása, illetve a kisállamok túlzó igényei végül is ahhoz vezettek, amit a balkáni államok korábban éppen elkerülni igyekeztek: a nagyhatalmi beavatkozáshoz. Másfelől viszont csak így juthattak diplomáciai többlettámogatáshoz és így erőfölényhez előbb a törökökkel, majd egymással szemben. Ezért több balkáni állam végül nem tiltakozott a nagyhatalmi beavatkozás ellen. A törökök pedig éppen a nagyhatalmi beavatkozásban látták az esélyt a teljes összeomlás elkerülésére,⁶³⁴ legyen az akár antant, akár német-osztrák támogatás. Így megindult a verseny a nagyhatalmak kegyeinek elnyeréséért, azok után, hogy előzőleg kívánságuk ellenére kirobbantottak egy háborút. **1913 elejéig tehát a nagyhatalmak – elsősorban nem saját diplomáciai eredményeiknek, hanem a kisállamok diplomáciai kudarcainak köszönhetően még kedvező pozíciókkal bírtak.** A kisállami katonai sikerek miatt azonban a nagyhatalmak semmiképpen sem voltak semlegesnek tekinthetők, a nagyhatalmi érdekcsoportok végül egymással is megküzdeni kényszerültek, nemcsak a balkáni államok törekvéseivel, így lehetetlenné vált az összhatalmi nyomásgyakorlás.

Leipzig, 1914. pp. 245-246.

⁶³² Boeckh, K., p. 51.

⁶³³ DAB, Nr. 66. Tarnowski an Berchtold, Szófia, 1912. november 2. Ez ellenkezett Berchtold törekvéseivel; lásd. DAB, Nr. 45.

⁶³⁴ *Documents diplomatiques* – Les événements de la péninsule balkanique. L'action de la Roumanie. 20. IX. 1912. - 1. VIII. 1913. Bucuresti, 1913. Nr. 9. nov. 5/okt. 23.

A bolgár sereg november 5-e után Konstantinápoly előtt állt – miközben a nagyhatalmak egy része a status quo-t pártolta, másik részük az „érdektelenség” politikája mellett állt ki. A tengerszorosok fenyegetettsége - az orosz és osztrák mozgósítások mellett - felbolygatta a kedélyeket. Nyilvánvaló volt, hogy a bolgároknak egy olyan taktikát kellett kidolgozniuk, amellyel rávehetik a hatalmakat a területi követeléseik elfogadására úgy, hogy közben azok nem avatkoznak bele az események menetébe saját érdekeik védelmében, hiszen a szorosok kérdése a nagyhatalmak számára is fontos volt. Bobcsev pétervári bolgár követ október 28-án felvetette az oroszoknak, hogy talán érdemes volna a Szandzsák északi részét átadni az osztrákoknak, cserébe, hogy elismerjék a status quo tarthatatlanságát. Ez azonban Szerbia cserbenhagyásával lett volna egyenlő, hiszen a Szandzsákot 1912-ben szerb területnek ismerte el Bulgária.⁶³⁵

A Lloyd George-dzal való október végi találkozás során Madzsarov bolgár követ még a következő alapelveket szögezte le: Bulgária nem kívánja Konstantinápoly, a Boszporusz és a Dardanellák megszerzését, követeli viszont a Szarozsi-öböl–Malatra-fok vonalat. Szaloniki nemzetköziesítendő, a mohamedán Albánia kapjon autonómiát. Bulgária így nyíltan elállt az eddig általa is hirdetett területi status quo-tól. Javaslati partnerre találtak Lloyd George személyében - a liberális angol nem tiltakozott Bulgária jövődöbeli - San Stefano-t idéző határai ellen sem. A brit kormányzat kezdetben arra az állásfoglalásra jutott, hogy nem lép fel a törökök védelmében,⁶³⁶ azaz lemondott a status quo védelméről, s a desinteressement hívéül szegődött.

Amint a status quo tarthatatlansága világossá vált, a törökök (és a hatalmak egy része is) a nagyhatalmak közbenjárását követelték a békekötésnél, amit viszont a bolgárok eleinte elkerülni igyekeztek. „Az európai Törökország a szövetségesek kezében van, így csak nekik van joguk lekezdéséről tárgyalni”⁶³⁷ – hangsúlyozta Bobcsev. Rizov szerint is hiba lenne Törökország végleges legyőzése előtt tárgyalásokba bocsátkozni, éppen ezért szükséges Csataldzsa bevétele. A megszerzett területekről csak a szövetségesek dönthetnek: Rizov személy szerint az egész terület autonómiája mellett voksolt, elutasítva a felosztást.⁶³⁸

A török fegyverszüneti kérelem késésével, valamint a növekvő terhek miatt a bolgárok számára szükségessé vált, hogy ne csak a törököket kényszerítsék minél hamarabb békére, „de Európát is megfélemlítsék”, így a hatalmak belegeyzenek a status quo felrúgásába és bizonyos bolgár igények elfogadásába; ezért vált szükségessé immár annak hangoztatása, hogy csapataik mégis bevonulnak Konstantinápolyba. Madzsarov arra hivatkozott, hogy nem adhatnak időt a török csapatoknak, hogy Kis-Ázsiából erősítést hozzanak. „...Hiszem, hogy egy nap majd a miénk lesz Konstantinápoly, de most még túl nagy falat a torkunknak – írta, megfogalmazva a bolgár blöff háttérében álló célokat: *Az oroszokat és angolokat Konstantinápolyon kívül Törökország semelyik része nem érdekli. Ezért Konstantinápoly fenyegetése maga is biztosítja, hogy a többi terület megszerzi Bulgária.... Ha mindent nekünk adnak, amit akarunk, Bulgária kétszer nagyobb lesz...*”⁶³⁹ Az angol külügyminiszter inkább megígérte a bolgár érdekek támogatását a béketárgyalások során, mintsem hogy további komplikációkkal is számolnia kelljen. Ha a bolgárok bevonulnak Konstantinápolyba, nemcsak a status quo

⁶³⁵ Bobcsev, Sz.: Sztranci iz mojata diplomatseszka miszija v Petrograd (1912-1913). Szofija, Szlavjanszkoto Druzsesztvo. 1940. p. 27.

⁶³⁶ Madzsarov, M., pp. 73-74. 1912. október 18. (31.)

⁶³⁷ Bobcsev, Sz.: Sztranci... p. 43.

⁶³⁸ Markov, G.: Bálgarija v Balkanszkija Szájuz... p. 78.

⁶³⁹ Madzsarov, M., p. 91.

nem lesz fenntartható, de a törökök tárgyalási pozíciói is megroppannak. Az angolok fellépése így akarva-akaratlan részben a török (és orosz) érdekeket is védte. A britek egy része tévesen úgy vélte, ha Törökország „megszabadul” európai birtokaitól, Kis-Ázsiában újjászülethet, megakadályozva a német behatolás továbbterjedését. **Az angolok tehát eljutottak nemcsak a status quo elvetéséhez, de a be nem avatkozás elvének feladásához is.** Egy ideig azon gondolkodtak, hogy Szalonikit és Konstantinápolyt nyilvánítsák szabad kikötőnek, illetve semleges, nemzetközi ellenőrzés alatt álló területnek a szorosokkal együtt (november 7.), de orosz tiltakozás után ezt elvetették.⁶⁴⁰ **A bolgár sikertől meglepett orosz külügyminiszter, Szergej Szazonov először azt javasolta a nagyhatalmaknak, hogy tartsanak be két elvet: a nagy országok semlegességét a területi kérdésekben, és a balkáni országok közötti kárpótlás egyensúlyának elvét, azon szerződések szerint, amelyek alapján szövetségük megalósult, a Marica torkolatától a Fekete-tengerig tartó terület maradjon a szultán fennhatósága alatt, hogy szavatolva legyen Konstantinápoly biztonsága.**

A Konstantinápoly elésétől való félelem miatt Szazonov október 31-én figyelmeztette a bolgárokat, hogy Anglia és Franciaország nem fogja tétlen tűrni az eseményeket. **Egy Csataldzsa elleni bolgár támadás, mely az Ottomán Birodalom fővárosának elfoglalásával fenyeget, nemzetközi megszállást idézhet elő.** A bolgár követ, Madzsarov ezért lendült akcióba Londonban, s érte el az angol semlegességet: az oroszoknak más megoldást kellett találniuk.⁶⁴¹ Berchtold és Kiderlen - érzékelve az oroszok helyzetének nehézségeit - nem emeltek kifogást Konstantinápoly bolgár megszállása ellen.⁶⁴² Így Bulgária és a Monarchia érdekei e kérdésben egybeestek, a bolgárok Csataldzsa és Drinápoly ügyében kaptak is támogatást az osztrákoktól.

Novembertől minden fél igyekezett maximálisra növelni zsarolási potenciálját. A csataldzsai támadás előtt (november 16-17.) egy bolgár küldött az orosz Krupenszkijnek tréfásan azt nyilatkozta, hogy Bulgária csak akkora részt követel a drinápolyi vilajetből, hogy határos legyen Oroszországgal – azaz a bolgárok a tengerszorosok kérdésének egyoldalú megoldására bíztatták az oroszokat, hogy Drinápolyt illetően megnyerjék támogatásukat. Október 24-én (nov. 6-án) viszont a cár még elutasította a körülzárt Drinápoly bolgár kézre kerülésének gondolatát is, nemcsak Konstantinápolyét.⁶⁴³

A felvetés nem volt egyedi: Gesov, Madzsarov és Danev is úgy vélték, hogy a török főváros elfoglalása a legbiztosabb garancia a békére, és ehhez Konstantinápoly bevétele szükséges: a bolgárok Kokovceven keresztül kérték Oroszország segítségét. Az orosz minisztertanács úgy vélekedett, hogy a kért orosz hajók és a 28 ágyú odaadásával Oroszország tulajdonképpen belépne a török elleni háborúba, és tartva a krími szituáció megismétlődésétől az ötletet elvetették. Pedig Bobcsev állítása szerint - a Krasznoj Arhiv adataira támaszkodva - a bolgárok felajánlották, hogy ha az orosz erők támogatják őket Konstantinápoly megszerzésében, az oroszok *ajándékként* megtarthatják a várost (!) Ezt különösen Danev szorgalmazta, aki ezt még az orosz segítségtől sem tette függővé, belátva, hogy a város megtartása az adott diplomáciai viszonyok közepette lehetetlen.⁶⁴⁴ II. Miklós Buchanan angol nagykövet értésére adta, hogy Oroszország nem fogadhatja el az ajánlatot

⁶⁴⁰ *Vosztocsnyij voprosz ...* p. 352.

⁶⁴¹ *Panajotov, I.*, p. 58.

⁶⁴² *Panajotov, I.*, p. 60. Krasznoj Arhiv XVI. Nr. 95.

⁶⁴³ *Markov, G.*: Bálgarija v Balkanszkija Szájuz ... p. 106.

⁶⁴⁴ *Panajotov, I.*, p. 60.

egyrészt békeszerető magatartása miatt, másrészt mert a bolgár „játékonyság” nyilvánvalóan csökkentette volna Oroszország presztízsét.

Az oroszok szerint a bolgár ajánlat annak volt köszönhető, hogy a csataldzsai vereség (nov. 17.) után Bulgária kényszerhelyzetbe került: mivel nem akarta, hogy Londonban béketárgyalások kezdődjenek a nagyhatalmak és a törökök részvételével - sőt egyáltalán semmilyen tárgyalást nem akart, - „fait accompli” elé akarta állítani a törököket, úgy vélve, hogy ez Konstantinápoly elfoglalásával elérhető, és így elkerülhetők az alkudozások.

A kortárs V. P. Szemennyikov szerint Oroszország azért sem fogadhatta el az ajánlatot, mert ez végzetesen meggyengítette volna a törököket, és a többi nagyhatalom is versengésbe kezdett volna Törökország felosztásáért kompenzációt követelve az orosz területgyarapodásért. Oroszország a szorosokon kívánt keresztüljutni Törökországot egyfajta pufferállamként felhasználva, s nem felosztani, hogy ennek következtében a határon még több nagyhatalom tűnjön fel.⁶⁴⁵

A bolgárok 1913. március végén, a háború kiújulása után megismételték a kérést.

Ferdinánd cár Radko Dimitriev generális titkos küldetésével igyekezett a nagyhatalmakkal szemben előnyt szerezni. Dimitriev 1913. március 19-én érkezett a Névházhoz, és kettesben tartott megbeszélést II. Miklóssal a háború lehetséges kimeneteléről. Az orosz uralkodó határozott nemmel felelt minden bolgár kérésre, ami elővetítette az orosz álláspont kedvezőtlen fordulatát a szerb és román kompenzáció ügyében is. A cár nem adta beleegyezését a bolgár hadsereg betöréséhez Isztambulba, és ekkor sem járult hozzá, hogy a fekete-tengeri orosz flotta segítse őket Csataldzsánál. Azt sem fogadta el, hogy a bolgár határ Trákiában a bolgároknak kedvezőbb, a Márvány-tengerre is kijutást biztosító Midia – Rodostó vonalon húzódjon. Az orosz cár a Midia – Enosz vonalra úgy tekintett, mint a jövőbeni orosz-bolgár határra, és mindössze néhány négyzetkilométernyi területről volt hajlandó lemondani.⁶⁴⁶

Szemben az előbbi gondolatmenettel, mely Csataldzsa bevétele a nagyhatalmi beavatkozás elkerülése érdekében szorgalmazta,⁶⁴⁷ az orosz vonakodás miatt október 28-án (november 9-én) - tehát még szintén a csataldzsai roham előtt - Danev hangot adott véleményének, hogy szerinte **európai nyomás nélkül Törökország a nyilvánvaló vereség ellenére sem fogja önként átadni az igényelt területeket, szükséges tehát megszerezni a nagyhatalmak támogatását.**⁶⁴⁸ Az előbbieket alapján bizonyos, hogy a katonai indokok mellett ez is szerepet kapott a csataldzsai rohamban – a szorosok elfoglalásával való fenyegetőzéssel látták biztosnak Anglia és Oroszország érdeklődésének felkeltését. **Korábban viszont éppen azért tervezték az erőrendszer megrohanását, hogy a törökök ne kérhessék békeközvetítésre a hatalmakat,** hogy ne legyen erős a tárgyalási pozíciójuk.

Ferdinánd bolgár királyon és vezérkarán kívül senki sem tartotta reálisnak

⁶⁴⁵ A történész véleményét közli *Bobcsev, Sz.: Sztranici...* pp. 152-159.

⁶⁴⁶ Egyelőre azonban még korainak tűnt, hogy Isztambul és a Boszporusz kérdése eldőljön, mert féltő volt, hogy általános háborúhoz vezethet, amelyre az Orosz Birodalom még nincs kész. II. Miklós ezért is elutasította az ajánlatot, miként azt is, hogy ajándékként fogadja el a bolgároktól Isztambult, ahol más nagy nemzetek geopolitikai érdekei is ütköznek. Kitért arra is, hogy a csataldzsai és bulairi harcokat, amelyek a Boszporusz és a Dardanellák közelében folynak, be kell szüntetni.

⁶⁴⁷ *Documents diplomatiques...* Nr. 9. Összegezve a fentieket: Törökország a hatalmak közbenjárását kérte a békéhez, de a bolgárok nem akarták a nagyhatalmi közbenjárást, ezért következik be Csataldzsa sikertelen megrohanása, s ezért tájékozódnak az oroszok felé.

⁶⁴⁸ *Markov, G.: Bálgarija v Balkanszkija Szájuz...* p. 112. Ráadásul várható volt, hogy a törökök is a nagyhatalmi támogatásban bíznak.

Konstantinápoly tartós megszerzését a bolgárok közül – de a nagyhatalmak nem elhanyagolható veszélyforrást láttak az ilyen irányú törekvésekben. Danev maga úgy nyilatkozott a németeknek, hogy nem áll szándékukban meghódítani a várost, mert az a kis-ázsiai partvidék nélkül értéktelen és életképtelen, Kis-Ázsia megtámadása pedig minden esetben bolgárellenes érzéseket keltene, és esélytelenné tenné a vállalkozást.⁶⁴⁹

Az oroszok csak október végén döntöttek úgy, hogy Szazonovnak burkoltan támogatnia kell a kisállami törekvéseket. Az általa - későn - kidolgozott október 29-i ruméliai reformterv (5. fejezet) a lüleburgaszi bolgár győzelem után túlhaladottá vált, így immár a területi változásokat is támogatásban kellett részesíteni.⁶⁵⁰ Az orosz javaslat Törökország felosztására - *feladva a status quo-t* - végső soron a következőket tartalmazta: a törökök lemondanak minden területről az Enosz-Midia vonaltól keletre; így a bolgárok nem jutnak ki a Márvány-tengerre. A szerbek a bolgár-szerb szerződés szövegének megfelelően megkapják Skopjét és egy területsávot az Ohridi-tóig, továbbá San Giovanni di Medua kikötőjéig, így egy korridoron keresztül kapcsolatot teremthetnek a tengerrel. Albánia autonóm török tartomány lesz. Montenegró megkapja a Szandzsák teljes területét, Románia, semlegességéért cserébe határkiigazítást kap Dobrudzsában. Szaloniki szabad kikötő, az Athos-hegy semleges terület lesz.⁶⁵¹ Románia kárpótlása már a kezdet kezdetén fontos szerepet kapott az orosz politikában, s az, hogy a szerbeket adriai kikötővel kívánták jutalmazni, ismételten arra utal, hogy - bár a szerb-bolgár szerződés nem mondta ki - az ilyen irányú értelmezések nem voltak idegenek az oroszoktól sem.

A tengerszorosok kérdése 1878 és 1911 után ismét „összehozta” a nagyhatalmakat, ugyanakkor most tényleges lehetőségük is nyílt a beavatkozásra, mégpedig anélkül, hogy a többiek őket a beavatkozás kikényszerítésének szándékával vádolhatnák. A csataldzsai roham után Anglia azonnal a fegyverszünet támogatói mellé állt, Oroszország viszont nem a bolgárok által várt módon reagált: Szazonov feltehetően a novemberi csataldzsai támadás hatására fordult a románok felé a bolgárok hátában. Szazonov eredeti álláspontja az volt, hogy Drinápoly a törököké marad, de francia kérésre végül is elállt ettől. Konstantinápoly elfoglalásához azonban nem járult hozzá, erre az esetre a flotta mozgósítását helyezte kilátásba, akár huszonnégy órán belül. „Konstantinápoly elfoglalása arra kényszerítene minket, hogy a teljes fekete-tengeri flottát a török főváros alá küldjük.”⁶⁵² Ugyanakkor Gesov bolgár miniszterelnökkel is közölte, – valószínűleg így próbálva lebeszélni a bolgárokat Konstantinápoly elfoglalásáról – hogy a szerbek nem kaphatják meg a kívánt adriai kikötőt, így természetesen a bolgárok sem juthatnak ki a Márvány-tengerre, hiszen ez alaposan felborítaná az egyensúlyt a felek között.⁶⁵³ A közlés egyben azt a burkolt figyelmeztetést is tartalmazta, hogy - akár kijutnak a bolgárok a Dardanellákhoz, akár nem - a szerbek automatikusan Macedónia felé fognak fordulni, így a bolgár fegyverekre esetleg másutt is szükség lehet. Sőt várható volt, hogy amennyiben a bolgárok ismét megkísérlik Csataldzsa bevételét, maguk az oroszok fogják Szerbiát és Romániát erőteljesebb ellenlépésekre

⁶⁴⁹ G.P. XXXIV. Nr. 12533. Kiderlen válaszul 1912. dec. 8-án elfogadta, hogy Szilisztria átadásáért cserébe a bolgárok megkapják Szalonikit. Uo. XXXIV.- 1. Nr. 12546. továbbá Ö-U.A V. Nr. 5023.

⁶⁵⁰ Buchanan, G.: Meine Mission in Russland. p. 67.

⁶⁵¹ Sztójanov, P.: Makedonija vo vremeto na balkanszkite i párvata szvetszka vojna. Szkopje, 1979. pp. 173-174. és Buchanan, G.: Meine Mission in Russland. p. 67. ill. Boeckh, K., p. 43.

⁶⁵² Idézi Taylor, A. J. P.: Harc a hataloméért. Budapest, Scolar, 2000. 589. p.

⁶⁵³ Gueshoff, I. E.: The Balkan League, London, Murray, 1915. p. 63. Szazonov ezt Hartwig belgrádi nagykövettel is tudatta, tehát nem egyszerűen üres blöffről volt szó a bolgárok felé.

sarkallni.⁶⁵⁴ Ezzel az oroszok is *feladták a „desinteressement”* politikáját.

Kiamil nagyvezír már november 3-án a hatalmakhoz fordult, november 11-én pedig ismételten békét kért, amit a bolgárok elutasítottak.⁶⁵⁵ Mivel a törökök már korábban fegyverszünetet és békét kértek, így Panajotov véleménye szerint a csataldzsai roham, melyért Ferdinándot tette felelőssé, egyértelműen a főváros elfoglalását célozta, s nem a béketárgyalások megindítását.

A roham kudarcra után a törököknek sem volt sürgős a békekötés.⁶⁵⁶ Genadiev későbbi külügyminiszter a bukaresti béke után élénken kritizálta a bolgár (és a görög) vezetés Csataldzsa alatti magatartását, hiszen az említett dátumon kívül még kétszer nyílt alkalom a békekötésre.⁶⁵⁷ Kalcsov bankár küldetése során Noradunghian török külügyminiszter Trákia és Macedónia autonómiáját ajánlotta fel, továbbá Dedeagac kondomíniumát és Drinápoly átadását ígerte az őrség Csataldzsába való fegyveres távozása esetén.⁶⁵⁸ A második tárgyalás 1913. január 8-án zajlott Noradunghian és Szavov között, párhuzamosan a londoni békekonzferenciával. A törökök ekkor felajánlották Drinápoly átadását, ha a bolgárok tiszteletben tartják a muszlim törvényeket, és cserébe nem támogatják a görögök szigetekre vonatkozó elképzeléseit.⁶⁵⁹ A különbékét azonban a szerb-bolgár egyezmény tiltotta, Bulgária nem akarta azt a szerződést megszegni, ami garantálta számára Macedónia zömét.

A fegyverszünet megkötését siettette Kiamil pasa közeledése is a semleges románokhoz, akik Dél-Dobrudzsát szerették volna megszerezni a status quo-ban beállt változás miatt. A bolgárok arra gyanakodtak, hogy a Monarchia és Oroszország a déldobrudzsai román igények támogatásával próbálja a románok Erdélyre és Besszarábiára vonatkozó követeléseit és törekvéseit elterelni, valamint a bolgár területi növekedést meggátolni. A bolgár minisztertanács november elején elutasította Románia kompenzálását.⁶⁶⁰ Markov szerint az orosz diplomácia titkos reménye ugyanakkor nemcsak az volt, hogy sikerül eltávolítani Romániát a hármasszövetségtől, és hogy hamarabb kényszeríthetők békére a bolgárok a dobudzsai román követelések támogatásával, de az is, hogy Dél-Dobrudzsa feláldozása árán Románia beléptethető a Balkán Szövetségbe.⁶⁶¹ Az utóbbi két cél elérése egymásnak ellentmondott, hiszen egy területi engedményekre

⁶⁵⁴ Amikor a szerbek megkezdték csapataik átcsoportosítását Macedóniába, a bolgárok valóban átvezényelték oda csataldzsai erőiket.

⁶⁵⁵ *DAB* Nr. 119. Pallavicini Berchtoldnak, november 21. Fegyverszüneti tárgyalások során a törökök meggyőződtek arról, hogy a szövetségesek követelései elfogadhatatlanok. A követelések a következők voltak: (1) Drinápoly átadása a védősereggel együtt, (2) a Csataldzsa-vonal átadása – ez védtelenné tenné Konstantinápolyt, és tarthatatlanná a törökök tárgyalási pozícióit. (3) Janina átadása a görögöknek, (4) Dibra és Durazzo átadása a szerbeknek, (5) Szkutari átadása Montenegrónak Ha szövetségesek kevésbé mohók, s elfogadják az utolsó török javaslatot, vélhetően nagyhatalmi beavatkozás nélkül (de szentesítésükkel) is véget érhetett volna a háború.

⁶⁵⁶ *Panajotov I.*, p. 61.

⁶⁵⁷ *Genadiev, N.*: Reccs... pp. 26-27. A politikai helyzet mellett az egészségügyi is jelentősen romlott két hét alatt. Csataldzsánál a nagy rohamok két napja alatt 4600 bolgár betegedett meg kolerában, ebből 600 meg is halt, a törököknél először 3000, majd újabb 2800 megbetegedés történt: az utóbbiakból mintegy ezren elhunytak. Szavov tábornok - rajta keresztül pedig Ferdinánd király - ragaszkodott a fegyverszüneti tárgyalások ideje alatt a hadműveletek folytatásához.

⁶⁵⁸ *Carnegie*, p. 58. és *Zsebokrickij, V. A.*, p. 89.

⁶⁵⁹ *Zsebokrickij, V. A.*, p. 92.

⁶⁶⁰ *Markov, G.*: *Bálgarija v Balkanskija Szájuz...* p. 107. hivatkozza a következő dokumentumot: *НАБАВ*, ф 51. on 1 a.e. 14 л. 330.

⁶⁶¹ *Uő.*, pp. 155-156.

kényszerített Bulgária aligha látná szívesen és szövetségesként Romániát, míg Románia a kompenzáció elmaradása esetén nem lépne be a szövetségbe. Az oroszok ilyen irányú törekvései szükségszerűen azt erősítették, hogy a másik fél a Monarchia oldalán keressen támaszt.

Danev, budapesti látogatása során – így reagálva az oroszok Szerbiával és Romániával való fenyegetésére - egyértelműen elutasította a szerbek kijutását az Égei-tengerre.⁶⁶² A ruszofil bolgár kifejtette, hogy a nemzeti egység elérése után az Oroszországgal való együttműködés véget ér, megszűnnek a közös érdekek, és Bulgária a Monarchia felé igyekszik majd jobb kapcsolatokat kiépíteni, hiszen érdekeik sehol sem ütköznek.⁶⁶³ A Monarchia macedóniai aspirációi ismeretesek voltak Danev előtt: úgy vélte, Bulgária pozíciói erősödnek, ha szövetséget vagy kereskedelmi kijutást ígér a Monarchiának az Égei-tengerre. Danevnek ugyan nem hitt, de Berchtold azt a következtetést szűrte le, hogy a Balkán Szövetségben belül nincs minden rendben, és Bulgária ezért keresi a Monarchia támogatását. A november 11-i kihallgatáson Ferenc József felajánlotta a Monarchia támogatását, amennyiben bolgárok hajlandók valamiféle kompenzációt adni Romániának.⁶⁶⁴

A csataldzsai roham elhárítása azt jelentette a törökök számára, hogy a tárgyalásokon diplomatái feltételeket szabhattak, s nem voltak teljesen kiszolgáltatottak a szövetségeseknek, akik így kénytelenek voltak Oroszországhoz vagy máshoz fordulni a törökökre való nyomásgyakorlás erősítése érdekében. Az orosz befolyás erősödése viszont – a háború okozta kezdeti diplomáciai eltávolodás után - ismét egybevágott Oroszország terveivel egészen addig, míg a szövetségesek és a törökök követelései közötti ellentmondás a háború folytatásához nem vezetett.

A csataldzsai roham kudarca ellenére az a helyzet állt tehát elő, hogy mire a törökök november 3-a után ismét a nagyhatalmak mediációját kérték, azok közben (a törökök kárára) már túlléptek az általuk propagált status quo keretein: midőn Törökország képviselői november 7-én megkérdzték Pallavicinit, hogy tárgyaljanak-e a szövetségesekkel olyan alapokon, mint tették elődeik azt annak idején San Stefanóban, reménykedve a békeszerződés felülvizsgálatában, Pallavicini még tárgyalásokra biztatta a törököket.⁶⁶⁵ De hamar kiderült, hogy az oroszok ragaszkodnak ahhoz, hogy a kisállamok maguk osszák fel a zsákmányt, s ne egy nagyhatalmi konferencia – mert az utóbbi bekövetkezte tovább gyengítené az oroszok pozícióit a Balkán Szövetséggel szemben. Így a törökök kezdeti reményei gyorsan elszálltak, s ezért nem a gyors és megalázó békekötést választották – reménykedve a nagyhatalmi revízióban, - hanem egy másik megoldást.⁶⁶⁶

A törökök első ajánlata november 18-án érkezett be, ebben Noradunghian autonómiát ígért Albániának és Macedóniának, de Trákiához ragaszkodott. „Balkán-szakértőként” Burián István támogatta azt az elképzelést, hogy meg kell hagyni a törököknek egy korridort, mely Albániát és Szalonikit köti össze Konstantinápolyval, s ehhez a kisállamok egymás közti rivalizálását kell kihasználni.⁶⁶⁷ A békejavaslat területi része a

⁶⁶² ЦДДА, ф 176. оп 1 а.е. 1193. л. 194. Ezért is érezte áruulásnak, amikor a Monarchia szerbeknek tett ilyen irányú javaslata napvilágot látott.

⁶⁶³ Ö.-U.A. IV. Nr. 4363. és Nr. 4378. (pp. 839-840. és pp. 848-850.)

⁶⁶⁴ Markov, G.: Bălgarija v Balkanszkija Szăjuz... p. 112.

⁶⁶⁵ Ö.-U.A. IV. Nr. 4306. 1912. november 7. Pallavicini

⁶⁶⁶ Uo. IV. Nr. 4489

⁶⁶⁷ Bárány István naplói 1907-1922. és távirati könyvei 1913-1915. A Magyarországi Református Egyházi Zsinati

következőképpen hangzott. A drinápolyi vilajet autonóm lesz, Bulgária megkapja Lozengrádot, Kirdzsalit, Musztafapasát, Nevrokopot és Dorumajbabát, továbbá szabad vasúti kijutást az Égei-tengerre. Görögország megkapja Elaszónát, Grevenát, Prevezát, Szerbia Kumanovót, Prištinát, Mitrovičát és a Szandzsák keleti felét, míg Montenegró a Szkutari-tavat a város nélkül, Plavát és a Szandzsák nyugati felét. Albánia, Macedónia és a szigetek is autonómiát kapnak, de a kormányzót a törökök nevezik ki.⁶⁶⁸ Törökország alig ígért többet, mint amit maguk a szövetségesek a háború előtt követeltek. Az ajánlattal még a szerbek sem lehettek elégedettek, mert csak vasúti kijutást kaptak volna a tengerhez.

A tárgyalások során a törökök számára adott volt, hogy az időhúzás a szövetségen belüli ellentétek kiéleződéséhez vezet, ami a szövetség szétesését s a kedvezőbb békelehetőséget is jelentheti, ráadásul a nagyhatalmak beavatkozásának valószínűsége a megegyezés elmaradásával csak nő. Nem véletlen, hogy a török politikát a németek és a Monarchia is támogatták.⁶⁶⁹ Ez a politika ugyanakkor 1911-1912 során Olaszország ellen nem volt sikeres, igaz akkor az asztal túloldalán csak egy állam állt, amelyet viszont minden nagyhatalom támogatott törekvésében. Azzal, hogy a törökök a bolgárokhoz fordultak a fegyverszüneti kérelemmel – ami mellesleg logikus volt, hiszen ők jelentettek komoly veszélyt a fővárosra - egyrészt vezető szerepet tételeztek fel a bolgároknak, így erősítve szövetségen belüli pozícióikat, másrészt megkísérelhették őket különbékére kényszeríteni, ami a szövetségesi keretek áthágását és a szövetség szétesését jelentette volna.

„*Kiamil pasa azt mondta - hogy a kezdődő háború Ausztria-Magyarország és Oroszország harca tulajdonképp. A Balkán államainak győzelme Oroszország hasznára volna, Törökországé pedig a Monarchiáé. Ez legalább azon értelemben igaz, hogy Törökország győzelme esetében a mi politikánk még tovább mozoghatna a status-quo kátéja szerint, nagyobb fejtörés nélkül. Ha a balkáni államok győznek, ... akkor politikánk jövő színét ki kell vallani, s ez nem lehet más tartalma, mint elfogadni a balkánállamok természetes expansiojának elvét (átmeneti vagy végleges formákban), s lábra állítani az új ázsiai Törökországot a semlegesített Konstantinápolyval és a szorosokkal.*”⁶⁷⁰ – fogalmazta meg a Monarchia dilemmáját Burián a háború kitörésének napján, mely a status quo feladásának szükségességét vetítette előre.

A fegyverszünetet végül december 3-án kötötték meg.⁶⁷¹ Görögország a flottája katonai szerepe, és az égei-tengeri szigetek hovatartozásának kérdése miatt hadviselő fél maradt.⁶⁷² **A Berchtold meghirdette status quo végérvényesen megdőlt, a Poincaré által javasolt „desinteressement” politikája szintén.** A Balkán Szövetség és törökök tárgyalásai új feladatok és új helyzet elé állították a nagyhatalmakat is. Mivel a Monarchia politikája eddig abból állt, hogy a Balkán Szövetség kialakulását megakadályozza, nem volt

Levéltárban. Bp. 1999. A MREZSLT forráskiadványa. (Burián), 53. p.

⁶⁶⁸ *Bülgarija*, Nr. 4. 1912. november 5. (18.) és *Ó-U.A.* IV. Nr. 4579. 1912. november 23. Pallavicini

⁶⁶⁹ *Bülgarija*, Nr. 38. 1912. dec.9 „... *Európa egy része azt tanácsolja Törökországnak, hogy ne kössön békét. ...hogy győzelminktől megfosszanak, vagy hogy a törököket a szövetség szétverésére készítsék.*”

⁶⁷⁰ Burián, I., 52. p. 1912. október 18.

⁶⁷¹ A fegyverszüneti feltételek a következők voltak: 1. A fegyverszünet a békekötésig, vagy a béketárgyalások megszakadásáig tart. 2. A béketárgyalások Londonban, december 13-án kezdődnek. 3. A támadási szándékot 4 nappal a támadás előtt jelezni kell. 4. A seregek tartják az elért pozíciókat. 5. Az ostromlott török erődök nem kaphatnak utánpótlást. 6. A törökök feloldják a Fekete-tenger blokádját. A bolgárok szállíthatnak utánpótlást Drinápoly ostromló seregeiknek.

⁶⁷² Gersdorff, A.: *Der Balkankrieg*. Berlin, 1912. s.n. p. 22. A görög flotta tevékenysége nélkül a törökök bármikor átdobhattak volna erősítéseket a balkáni frontra Ázsiából, vagy Tripoliból. A bolgárok azonban másnak tulajdonították a görög álláspontot. A bolgárok úgy vélték, egy kikényszerített bolgár-török különbékével provokálni akarták Bulgáriát a szövetségi szerződés megszegésére.

„vészforgatókönyve” a szövetség létrejötte utáni szituációk kezelésére. Ezért improvizálni kényszerült, miként Oroszország is.⁶⁷³ Ha a Monarchia most bevonul a Szandzsákba (de Koszovóba nem), az diszkreditálná a kormányzatot - vélte Lloyd George, - s utána aligha lesz olyan helyzetben, hogy egy nemzetközi konferencián legálisan és sikeresen képviselje érdekeit. Hiába építené meg a Szandzsák-vasutat a nagyhatalmak tiltása ellenére, aligha juthatna ki kedvezményekkel Szalonikiig, a fontos cél, a szerbek Adriától való távoltartása pedig szintén nehezen lenne keresztülvihető a reunió.⁶⁷⁴ Ha a Monarchia agresszíven lép fel, saját gazdasági érdekeinek árt vele. A Monarchia elképzelése éppen az volt, hogy érdekeit a nagyhatalmi koncerten belül érvényesítse, s nem konfrontatív politikával.

Az antant meg akarta tartani a Balkán Ligát a saját céljaira, míg a hármasszövetség szét akarta verni azt.⁶⁷⁵ Ez alapjaiban meghatározta a két konferencia ügyéhez való hozzáállásukat. A hármasszövetség számára például nem volt mindegy, hogy az adriai szerb kikötő ügyében csak Szerbiával vagy az egész Balkán Szövetséggel kell megküzdeni. Egy bolgár-román szövetség pedig mindkét országot a Monarchia blokkjába tagolta volna, gyengítve a szövetségesek erejét. Hogy kipuhatólják a bolgár külpolitika irányvonalát, Budapesten november 9-én fogadták a szobranje elnökét, Danevet, aki lelkesedés nélkül ugyan, de támogatta az adriai szerb kikötő ügyét, mert tudta, ha szerbek nem kapják meg, akkor Macedóniában kell őket kárpótolni. **A Monarchia Adria-politikája tehát közvetve a bolgár érdekeket is fenyegette, pedig Berchtold szándéka éppen Bulgária megnyerése volt.**⁶⁷⁶ A Monarchia azzal, hogy később kiszorította Szerbiát az Adriáról, tulajdonképpen szét is törte a Balkán Szövetséget, Berchtold elképzelése tehát ilyen szempontból helyesnek tekintendő. Ennek végeredményében a bolgárok itták meg a levét, akiket végül a macedóniai szerb aspirációk a Monarchia karjaiba hajszoltak. Danev továbbra sem volt hajlandó Romániának kompenzációt adni semlegességéért cserébe – jóllehet elég hamar kiderült, hogy az orosz támogatás miatt a Monarchia nem képes Románia teljes kontrolljára.

A Monarchia kész volt erőteljesebb eszközöket igénybe venni a szerbek ellen az Adria ügyében, vélvén, hogy az elvi támogató nyilatkozatok ellenére Bulgária nem fog Szerbia oldalán hadat viselni, sőt a szerb Niš és Pírot megszerzésére buzdította a bolgárokat.⁶⁷⁷ A bolgárok pedig úgy látták, hogy a Monarchia nincs ellene a Balkán Szövetség létének, sőt akár törökellenes fellépésének, amennyiben Szerbia nem tagja annak, és a szövetségnek nincsenek Monarchia-ellenes céljai.

Danevvel ellentétben Madzsarov azért támogatta a független Albánia gondolatát, mert különben a szerbek és görögök pretenciói e területre „*diszkreditálnák felszabadító harcunkat*”.⁶⁷⁸ Az etnikai – illetve a vallási – elvet leginkább a bolgárok tartották tiszteletben, hiszen retorikájuk erre épült. A háttérben mindemellett az állt, hogy mivel lemondott a

⁶⁷³ Berchtold nem közvetlenül a Balkán Szövetség ellen, hanem a Monarchia érdekei védelmében dolgozott ki megosztó taktikát és politikát.

⁶⁷⁴ Madzsarov, M., pp. 73-74. 1912. október 18. (31.) Koszovó önkényes osztrák megszállása esetén némileg romlanak a szerbek kijutásának esélyei az Adriára, hiába döntene később a szerbek javára a nagyhatalmi reunió megtorolván a Monarchia egyoldalú lépését; de ezt a kockázatot a Monarchia nem vállalta fel.

⁶⁷⁵ Helmreich, E. C., pp. 245-246.

⁶⁷⁶ Ezek szerint a Monarchia számára az Adriának nagyobb jelentősége volt, mint a bolgár szövetség megszerzésének, és ha tojástáncról beszélhetünk, akkor az nem kizárólag Bulgária és Románia viszonylatában, hanem az Adria és Macedónia viszonylatában is fennáll.

⁶⁷⁷ ЦДДА, ф 568. оп 1 а.е. 741. л. 54-73. és а.е 855. л. 10-11. és HHStA PA XII. Türkei Kt. 393. XLV/7. fol. 476-477.

⁶⁷⁸ Madzsarov, M., p. 76. és p. 87.

Szandzsákról és a Szalonikit érintő törekvéseiről, a Monarchiát Madzsarov szerint ezért Albániában morális támogatásban kell részesíteni, s így elérni, hogy ne támogassa az Adriáról kiszorítandó, s ezért az Égei-tenger felé forduló szerbeket. Ez kockázatos és kevésbé gyümölcsöző politika volt.

4.2 A londoni béketárgyalások

1912. december 16-án Londonban megkezdődött a békekonferencia Sir Edward Grey brit külügyminiszter vezetésével.⁶⁷⁹ Ugyanazon a napon az angol összehívta az európai erők nagyköveteit is, akiknek feladata az volt, hogy úgy dolgozzanak a balkáni helyzet megoldásán, hogy geopolitikai érdekeik ne ütközzenek, és, hogy megelőzzenek egy általános háborút. Az üléseket titokban tartották.

Az már a kezdetektől fogva látszott, hogy a nagyhatalmak és kisállamok viszonya nem lesz felhőtlen és a nagyhatalmi támogatás csak (területi) engedmények árán nyerhető meg. Paradox módon éppen Bulgária volt az, mely a területi engedményeket leginkább elutasította, pedig San Stefano felélesztéséhez neki volt a leginkább szüksége a nagyhatalmi támogatásra. A nagyhatalmak elképzelései szerint Drinápolyról és a szigetekről a törököknek le kell mondaniuk, azonban az utóbbiak semlegesítendő, és a kérdéskör - a görögök bánatára - a nagyköveti reunióra tartozik. A kisállamok viszont minden, Csataldzsától nyugatra eső területet követeltek.

A török kormányzat illúziókba ringatta magát a bolgár követeléseket és megegyezési készségeket illetően, s a Jeni Gazeta azonnal reményének adott hangot, hogy elérhető egy bolgár-török különmegye. Ezt az elképzelést a Monarchia közvéleménye pártolta, úgy vélve, **minél több területet szerez meg Bulgária Macedóniában, annál kevesebb jut a szerbeknek, ezért az ilyen terveket csak támogatni lehet.**⁶⁸⁰ Ez – ahogy várható volt összhangban Berchtold és Aehrenthal elképzelésével – részben ellent is mond a „Drang nach Salonika” elvének, részben viszont Nagy-Bulgária szimpátiájának hosszú távú megnyerésével éppen e célt szolgálta. A Monarchia azt sem tartotta lehetetlennek, hogy ha Macedóniát mégis Szerbiának juttatja, a szerbek hálából talán engedélyezik a forgalmat Szaloniki felé. Sőt, egy harmadik elképzelés szerint, **ha Bulgária elveszti Szalonikit, de megtartja Kavalát, az a Monarchia számára ugyanolyan értékű kikötő** – hiszen az is az Égei-tengeren van – **de a Monarchia és Kavala közötti vasúti összeköttetés problémája miatt ekkor szükség van Románia barátságára is.** Éppen így válik érthetővé Berchtold részéről a bolgár-román megegyezés propagálása és maga a „tojástánc” szükségyszerűsége is különösképpen 1913 nyara után.⁶⁸¹ A románok a tárgyalások során

⁶⁷⁹ A bolgárok részéről részt vett a szobranje elnöke, Danev, továbbá Madzsarov londoni nagykövet, Paprikov tábornok. Görögországot Venizelosz miniszterelnök képviselte, rajta kívül jelen voltak Sztefan Szkoludisz külügyminiszter, Georg Streit bécsi nagykövet, Danglisz vezérkari főnök, Jannisz Genadiosz londoni követ. Montenegrót Lazar Mijusković egykori miniszterelnök, Ivan Popović volt konstantinápolyi követ, és Vojnović volt igazságügy-miniszter képviselte. A szerb delegációt Stojan Novaković volt kormányfő, Andra Nikolić, a szkupstina elnöke, és Milenko Vesnić párizsi nagykövet képviselte. A törökök részéről Reshid pasa kereskedelmi és gazdasági miniszter, Oszmán Nizami pasa berlini nagykövet és Salih pasa tengerészeti miniszter volt jelen. *Boeckh, K.*, p. 52.

⁶⁸⁰ *Reichspost*, 1912. december 27. Nr. 599. „Je weiter die Bulgarische Grenze in Mazedonien hinausgeschoben werden wird, desto mehr müssen Serbien und Griechenland zurückstehen. Vor allem müsste eine bulgarische-türkische Vereinbarung - wenn sie irgendwie Bedeutung haben sollte - auch über Saloniki entscheiden.”

⁶⁸¹ A Monarchia ráadásul egyszerre próbálta érvényesíteni mind a három irányt, ami nagy diplomáciai előrelátást bizonyít – bizonyos kockázatok mellett.

valóban felajánlották Bulgáriának különböző vasútvonalak megépítését Dél-Dobrudzáért cserébe, ami a Monarchia és Bulgária kereskedelmi kapcsolatait élénkíthette volna.

Drinápoly kérdése kulcsfontosságú volt. A bolgárok azzal érveltek a város átadása mellett, hogy a törököknek ott van még a csatlalzsai erődrendszer, de Bulgáriának déli határain nincs komolyabb erődítménye. Berchtold december 21-én kijelentette, hogy a település nem maradhat a törököké. Az elképzelést a németek ekkor még nem utasították el. Bár az oroszok a várost eredendően török kézen kívánták hagyni, a Monarchia álláspontja miatt ők is kénytelenek voltak véleményüket megváltoztatni e kérdésben, nehogy Bulgária és a Monarchia között közeledés induljon meg.⁶⁸² Éppen ezért az antant is felsorakozott a város átadása mögé és a hat nagyhatalom együtt kívánt nyomást gyakorolni a törökökre. A törökök azonban makacsul ragaszkodtak a szent városhoz a szultánsírok, valamint stratégiai jelentősége miatt.

December 28-án a törökök közzétették hivatalos ellenjavaslatukat a szövetségeseknek, melyet a következő pontokban lehet összefoglalni: (1) A Drinápolyi vilajet a törökök közvetlen irányítása alatt marad. (2) Macedónia fejedelemség lesz Szaloniki központtal, s a szultán szuverenitása alatt marad, egy Balkán Szövetség által jelölt fejedelem irányításával, akit viszont a szultán nevez ki. (3) Albánia autonóm lesz a szultán szuverenitása alatt,⁶⁸³ egy, az oszmán uralkodócsaládból származó herceg uralma alatt, akit 5 évre választanak, s mandátumát meg lehet hosszabbítani. (4) Minden Égei-tengeri sziget török marad. (5) A krétai kérdésről nem a békekonferencia hivatott dönteni, hanem a nagyhatalmak.⁶⁸⁴

Mivel a Liga képviselői egyáltalán nem támogatták a török javaslatot, másnap a török delegátusok módosítást nyújtottak be, amely még mindig messze volt a szövetségesek elképzeléseitől. Új tervezetükben a törökök megállapították, hogy Konstantinápoly védelméhez elengedhetetlenül szükséges Drinápoly, de lemondtak Szaloniki birtoklásáról. A Porta ragaszkodott ahhoz is, hogy Trákia Xanthiig török kézen maradjon, de kijelentették, hogy hajlandók átadni Epiroszt, ugyanakkor ragaszkodnak Albánia autonómiájához. Amennyiben Drinápolyt mégis át kell adniuk, úgy az egész drinápolyi vilajetnek török kézen kell maradnia.⁶⁸⁵ Bulgária csak akkor kaphat kompenzációt Nyugat-Trákiában – mely csak, mint autonóm török terület került említésre, - ha lemond

⁶⁸² Erre a veszélyre hívták fel a figyelmet mind Danev budapesti tárgyalásai, mind a román nagykövetek figyelmeztetései. Olyannyira változott az orosz álláspont, hogy december 23-án az oroszok nyomásgyakorlással kísérleteztek Drinápoly ügyében a Portán és semlegességük feladásával fenyegették a törököket! *DDF*. 3-e sor. V. Nr. 111.

⁶⁸³ Ellentétben Madzsarov javaslatával, az Albániáról való döntést azért követelik maguknak a szövetségesek, mert Bulgária számára fontos, hogy szövetségesei feloszthassák egymás között, különben Macedónia felé fordulnak. *Mir*, Nr. 3741. 1912. december 12. (25.) A határ Enosztól nyugatra a Szarozsi-öbölben kezdődne, és úgy érné el a Fekete-tengert, hogy Drinápoly török kézen maradjon, nagyjából a határ mai futása mentén. Nyugat-Trákia és Macedónia, beleértve Szalonikit is, autonóm provincia lenne a szultán szuverenitása alatt, míg Bulgária csak az Égei-tengerhez való kereskedelmi, gazdasági kijutás lehetőségét kapná meg, ugyanúgy, mint Szerbia az Adriánál, így egyenlő feltételeket biztosítva a két állam számára. Ha Szamoszt el akarják venni Törökországtól, akkor nem fog eltekinteni az a török államadósság részarányos átvállalásának követelésétől. *Reichspost*, 1912. december 27. Nr. 599. Ennek különösen a Monarchia örült volna, hisz így a szerbeket érintő javaslata precedens értékűvé és követendő példává válhatott volna, továbbá egy autonóm tartomány jobb beavatkozási lehetőséget jelent, mint egy szerb, vagy bolgár, vagy egy felosztott Macedónia. A szövetségesek viszont Macedónia autonómiáját immár elutasították. Másnap ezért a török minisztertanács egy új elképzeléssel állt elő: az Égei-tenger partja az Ergenétől Szalonikiig maradjon török, Szaloniki nyilvánításuk nemzetközi kikötővé, Kavalát viszont megkaphatják a bolgárok. *Uo.*, 1912. december 27. Nr. 600.

⁶⁸⁴ *Mir*, Nr. 3746. 1912. december 17. (30.), *Reichspost*, 1912. december 29. Nr. 603. és *Zsebokrickij*, V. A., p. 86.

⁶⁸⁵ *Budapesti Hírlap (BH)*. 1913. január 3. 3. sz. és *Uo.* 1913. január 4. 4. sz. A helyzetet komikussá tette, hogy Palaiologosz Eugénia hercegnő, egy angol ezredes özvegye, Theodor görög trónkövetelő lánya, az utolsó bizánci császár sarjaként magának követelte a szigetek trónját.

Drinápolyról. A törökök ragaszkodtak a szorosok bejáratához közeli szigetekhez, a többinek olyan autonómiát ajánlottak, mint amilyennel Szamosz rendelkezett.⁶⁸⁶ A javaslat a szövetségesek számára teljesen elfogadhatatlan volt, hiszen fegyvereik segítségével sokkal többet értek, bár kezdetben valóban az autonómia megvalósítását hangoztatták fő követelésükként. Válaszul a tárgyalások megszakításával fenyegetőztek. Ennek reális veszélyét érzelve a törökök közölték, hogy hajlandók engedményeket tenni, de Konstantinápolyból kell új instrukciókat kérniük, emiatt a tárgyalások félbeszakadtak.

A török küldöttek január 3-án tették közzé újabb javaslataikat Noradunghian külügyminiszter és Resid effendi útján: (1) A Drinápolytól nyugatra fekvő területekről lemondanak. (2) Albánia autonómiát kap. Határaitól és a politikai berendezkedésről a nagyhatalmak döntenek. (3) A drinápolyi vilajetre nézve Törökország azt javasolja, hogy a bolgár-török határkiigazításról Bulgáriával közvetlenül tárgyalhasson. (4) Krétát illetően döntő a nagyhatalmak véleménye. (5) Az Égei-tenger szigeteit a törökök Kis-Ázsiához tartozónak tekintik, ezért nem mondanak le róluk.⁶⁸⁷ A török küldöttség a Venizelosz vezette görögökkel is hajlandó volt tárgyalásokat kezdeni, akik továbbra is hadban állóként sorra hódították meg a szigeteket.

A Novaković vezette szerb delegáció rögtön több kifogást is emelt: az 1. pontot elfogadták azzal a feltétellel, hogy Szkutari és Janina még török kézen lévő területe is beleesik. A 2. pont esetén ragaszkodtak ahhoz, hogy a nagyhatalmak és a szövetségesek közös döntése határozza meg Albánia sorsát. A harmadik pontot elutasították, mert a szövetségi szerződések nem engedték a különjegyzmények megkötését, akárcsak a 4. és 5. pontot.⁶⁸⁸ A törökök a 3. pont esetében elfogadták az ellenvetéseket, de a 4. pont esetén figyelmeztettek arra, hogy Krétát – alkotmánya miatt – mintegy „bizományba adták” a nagyhatalmaknak, tehát a döntés az ő kezükben van. A 2. pont esetében is a török álláspont győzedelmeskedett, mivel londoni reünión a nagyhatalmak a Monarchia érdekei és magatartása miatt már a kezükbe vették az ügyet. Az 5. pontról viszont nem sikerült megegyezni.

Noradunghian úgy nyilatkozott, hogy Drinápolyról maguk a bolgárok is hajlandók lennének lemondani, mert szeretnének gyors békét kötni, de a városról való lemondásba a többiek sohasem egyeznének bele, mert ez szükségképpen a macedóniai bolgár jelenlét erősítené. Ezért ragaszkodnak a szövetség tagjai is a kollektív tárgyalásokhoz: mindenképp a bolgároknak akarják Drinápolyt adni, nehogy Macedónia felé forduljanak, veszélyeztetve az ottani szerb és görög jelenlétet.⁶⁸⁹ Megállapítása hozzájárult szövetségesek közötti bizalom megingásához.

Danev úgy gondolkodott, hogy a törökök továbbra is a Monarchia támogatásában bíznak, azért nem írják alá a békét. Figyelmeztette a Monarchiát, hogy ha Bulgária most nem szerzi meg Drinápolyt, az a hatalom, mely kijut a Dardanellákhoz (itt Oroszországra gondolt), maga adja majd a bolgárok kezére, hogy szövetségét megnyerje.

A Monarchia valóban arra apellált, hogy egy bolgár-török különjegyzmény elősegíti a

⁶⁸⁶ *Reichspost*, 1912. december 30. Nr. 604.

⁶⁸⁷ *HHStA* PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 2. fol. 27-28. Friedensvorschlag és *Mir*, Nr. 3750. 1912. december 21. (január 3.), továbbá ugyanez: *BH*. 1913. január 3. 3. sz. és *Zsebokrickij*, V. A., p. 88.

⁶⁸⁸ *BH*. 1913. január 3. 3. sz. A törökök a szigeteket Anatólia részének tekintették, és úgy vélték, megszerzésükkel a görögök túl közel kerülnek a török magterületekhez. Venizelosz erre úgy replikázott, hogy a szárazföldi szomszédai még közelebb vannak Törökországhoz.

⁶⁸⁹ *Uo.*

konszolidációt: Bulgária felajánlhatná támogatását a törököknek a szigetek kérdésében, ha azok lemondanak Drinápolyról, s gyorsítják a békemegállapodás létrejöttét. Ez esetben az életképes ázsiai Törökország és Bulgária között baráti viszony is kialakulhatna.⁶⁹⁰ Épp ezt kísérelték meg elérni a törökök az 1913 januári titkos bolgár-török tárgyaláson. Danev azzal áltatta a Monarchiát, ha Montenegró megkapja Szkutarit, átállna a Monarchia oldalára.⁶⁹¹ A bolgár kollektív nagyhatalmi nyomást kért Drinápoly ügyében, s a nagyhatalmi jegyzék később éppen ezt tette,⁶⁹² feladva a be nem avatkozás elvét, s ez utóbbinak végső soron a törökök is örültek.

A Monarchia római követe, Mérey Kajetán úgy vélte, Törökország a nagyhatalmi beavatkozásban bízik, a háborút aligha akarja felújítani, és abban reménykedik, hogy a nagyhatalmak ebben a balkáni államokat is megállíthatják.⁶⁹³ Törökország úgy tett, mintha nem tudná, ki nyerte meg ezt a háborút, s ezt érzékelték a szövetségesek is. **A törökök számára az egyetlen lehetőség a kedvező békére az volt, ha sikerül megosztani a szövetségeseket, és/vagy kiprovokálni a nagyhatalmak beavatkozását a békefolyamatba.** Erre azért is jó esélyek voltak, mert a szövetségesek ahelyett, hogy a törökökkel való mielőbbi megegyezést forszírozták volna, egymással szemben nyilvánosan is követeléseket fogalmaztak meg a megszerzett területek felosztását illetően. Bulgária már itt is követelte Szaloniki és Kavala átadását.⁶⁹⁴ Mijatovič szerb delegátus - beteljesítve Noradunghian jóslatát - kijelentette, ha Bulgária megkapja Drinápolyt, nem illeti meg Macedónia. Szerinte a bolgárok a törökökkel Macedónia megszerzése esetén balkáni hegemoniájuk védelmében szükségszerűen szövetséget fognak kötni. Bulgária egyedül nem olyan erős, hogy Drinápolyt elfoglalja, ezért rá van utalva, hogy a segítségért cserébe tárgyaljon szövetségeseivel Macedónia újrafelosztásáról.⁶⁹⁵

Francia körök a Drinápolyról való lemondásért cserébe Khiosz és Mütiléné megtartását ajánlották fel az oszmánoknak. A törökök újabb engedményeket tettek északon, január 6-án lemondtak Kirkkiliszeről, de Drinápolyról nem. Krétát hajlandók voltak átadni, ha a többi szigetet visszakapják.⁶⁹⁶

Végül a nagyhatalmaknak kellett közbelépniük, ezzel céljukat a törökök elérték. Grey egymás után három javaslatot tett a drinápolyi kérdés rendezésére, de mindhármat elutasították. Ezek a következők voltak: (1) Drinápoly maradjon török, de veszítse el erődjellegét. (2) Drinápoly átadásáért cserébe a nagyhatalmak garantálják Konstantinápoly biztonságát. (3) Drinápoly bolgár lesz, a mecsetek extraterritoriálisak, de szultáni őrsgelgel, a sírokat pedig nemzetközi felügyelet alá helyeznék.⁶⁹⁷ Az első elképzelésben a törökök a

⁶⁹⁰ *HHStA* PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1912. december 27. Nr. 5582. fol. 659. Mensdorff, London

⁶⁹¹ *Uo.* PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1912. december 27. Nr. 5581. fol. 660. Mensdorff, London

⁶⁹² *Uo.* PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 4. fol. 57. Nr. 782. Mensdorff, London

⁶⁹³ *Uo.* PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 7. fol. 38. Nr. 1223. Mérey, Róma

⁶⁹⁴ *Belić, A.*: Srbi i Bugari u Balkanskom savezu i u međusobnom ratu. Beograd, 1913. p. 33. A görögök követelték az Égei-tenger partját, Dráma és Szeresz városával, Macedónia területéből pedig Vodenát, Lerint, Florinát, Bitolát. A szerbek a március 13-i szerződés felülvizsgálatát követelték, kijáratot az Adriai-tengerre, továbbá a szerb terület kiterjesztését a Vardar folyása mentén Szaloniki irányába.

⁶⁹⁵ *Mijatovich, Ch.*, pp. 235-245. Mikor 1912. december 11-én Novaković további macedón területeket követelt az adriai kijárat meghiúsulása miatt, Szazonov még elutasította ezt! *Iswolsky*, II. Nr. 622. és *BH.* január 21. 18. sz. Jóllehet a szövetségi szerződés szerint a segítség kötelező és nem alku tárgya.

⁶⁹⁶ *HHStA* PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 4. fol. 57. Nr. 782. Mensdorff, és *BH.* 1913. január 7. 6. sz.

⁶⁹⁷ *BH.* 1913. január 3. 3. sz. és január 8. 7. sz. és *Miller, G.*: *British Policy...* 8. fejezet

nagyhatalmi álláspont kedvező módosulását látták irányukban, de a második javaslatot képmutatónak tartották. Rámutattak arra az ellentétre, hogy a nagyhatalmak eddig a status quo elvét hangoztatták, most pedig segédkeznek Törökország feldarabolásában. Konstantinápolyt pedig úgysem vehetik el a törököktől, mert egy nagyhatalom se egyezne bele, hogy a város orosz legyen, az oroszok pedig sosem hagynák, hogy bolgár kézbe kerüljön. *„Leválták kezünk-lábunk, most a fejünket akarják levágni, és azt ígérik, utána nyugton hagynak minket”* – panaszkodtak a török küldöttek.⁶⁹⁸

A tervet - melyet egyébként a Balkan Committee egyik tagja, Edward Boyle is propagált, - hogy a Konstantinápoly és Drinápoly közötti terület kapjon autonómiát a szultán szuverenitása alatt, Venizelosz ezt elfogadta, de Madzsarov úgy nyilatkozott, hogy mivel a terület csak Bulgáriával határos, a görögök véleménye aligha számít e kérdésben. Drinápoly nélkül Bulgária kijutása megnehezült volna az Égei-tengerre, s a görögöknek éppen ez volt a törekvésük. Az a török kifogás pedig, hogy hinterland nélkül Konstantinápoly védhetetlen, nem állja meg a helyét: egyrészt, mert a békét követően Bulgária lesz Konstantinápoly legnagyobb védelmezője, másrészt, mert Drinápoly török kézen maradása esetén is legyőzhető Törökország, miképp ezt Bulgária is megtette.⁶⁹⁹ Egy autonóm Trákia előbb vagy utóbb Bulgária vagy Görögország része lenne, esetleg a három érintett ország összeveszne rajta, így ez a megoldás állandó feszültséget gerjesztene a felek között. Valószínűleg ez a megoldás Macedóniát illetően már csak ezért sem merült fel a nagyhatalmak részéről. Grey tervezetei nem találtak megfelelő támogatással. A török küldöttek utolsó javaslatként felajánlották Dedeagaç és Thaszosz átadását a bolgároknak cserébe Drinápolyért. A külön tárgyalást folytató Szavov tábornok azonban ezt elutasította, miként azt is, hogy a törökök csak a Marica jobb partján lévő Karagaç külvárost adják át Drinápolyból - ahol a vasútállomás volt, - és a vasutat Dedeagaç kikötőjéig.⁷⁰⁰

Mivel a bolgárokkal való megegyezés nem járt sikerrel, a Porta megkísérelte Görögországot leválasztani a szövetségesek oldaláról. Ha ez sikerül, s a görögök kilépnek a szövetségesek közül, a törököket semmi sem akadályozta volna meg afrikai és ázsiai csapataik Európába szállításában, ami a háború menetét is számukra kedvezően befolyásolhatta volna. Tevfik pasa lemondott Ciprusról – ez brit birtok volt – Krétáról, Szamoszról, Szamothrakéről, autonómiát adott volna Rhodosznak, – ez meg olasz megszállás alatt állt – Khiosznak, Kósznak, Kilimnosznak és csak Lémnosz, Tenedosz és Imbrosz birtokához ragaszkodott, sőt szabad elvonulás fejében Janinát is átadta volna, és szövetségi szerződést ajánlott. A görögök viszont ezt egyrészt kevésnek, másrészt Ciprus és Rhodosz miatt gyanúsának tartották, így visszautasították.⁷⁰¹ Mivel Ciprus is szóba került, Fitzmaurice konstantinápolyi angol követ azzal fenyegetőzött, hogy támogatni fogja a Törökországhoz tartozó, de a tripoli háború miatt olasz megszállás alatt lévő Dodekanészosz Görögországhoz csatolását.⁷⁰² Ezt viszont az olaszok vették zokon, és egy ideig leszavazták minden angol javaslatot.

A török állam csödközeli helyzetbe került, fizetéseképtelenné vált. Végül egy 2,5 millió font értékű német hitel húzta ki a bajból az akkor már hatalmon lévő ifjú török kormányt.

⁶⁹⁸ *Uo.* 1913. január 11. 10. sz.

⁶⁹⁹ *Madzsarov, M.*, p. 105. 1912. december 20. (1913. január 2.)

⁷⁰⁰ *BH.* 1913. január 10. 9. sz. A két javaslatot Noradunghian Szavov és Dimitriev tábornokoknak tette, nem a konferencia küldötteinek.

⁷⁰¹ *Uo.* 1913. január 12. 11. sz.

⁷⁰² *Uo.* 1913. január 22. 19. sz.

Ebből becslések szerint 1 hónapig lehetett folytatni a háborút.⁷⁰³ A szövetségesek a sikertelen párbeszéd miatt megszakították a tárgyalásokat a törökökkel, őket és a hatalmakat téve felelőssé a kialakult helyzetért. A Mir szerint Bulgária a béke híve, mert a *felszabadító háború* csaknem befejeződött, de készek folytatni, ha a megsemmisítő vereséget a törökök nem ismerik el.⁷⁰⁴ Ha a háború folytatódik, az újabb áldozatok újabb jogokat fognak adni a bolgároknak. A jelenlegi háború az igazságtalan berlini rendezésnek, a San Stefano-i béke megsemmisítésének a gyümölcse, a felelősség ezért a helyzetért a lap szerint a hatalmakat terheli. Ezért nem szabad hagyni, hogy beleszóljanak a mostani béke eredményébe kedvezőtlenül befolyásolva azt - foglalta össze a Mir a bolgár közvélemény sajátos álláspontját.⁷⁰⁵ Amíg a szövetségesek egységesek, senki sem veheti el tőlük győzelmük gyümölcseit. A Balkán Szövetség sokkal erősebb annál, hogy olyan tényezők, mint a béketárgyalások sikeressége vagy sikertelensége megbonthatná - hirdették büszkén a bolgár lapok.⁷⁰⁶ Ha Törökország kezén marad Drinápoly, akkor egy új háborúra kell számítani a Balkánon, mert Bulgária nem lesz biztonságban. Azzal érveltek továbbá Drinápoly átadása mellett, hogy Szkutari és Janina sem esett el, a törökök mégis feladták őket a szomszédos területekkel egyetemben.⁷⁰⁷

A bolgár tiltakozás ellenére, a megmerevedett álláspontok miatt a nagyhatalmokon volt a sor, hogy álláspontjuk közzétételével befolyást gyakoroljanak a felekre. Az oroszok még december 23-án kijelentették, ha a háború újra elkezdődik, nem garantálhatják tovább semlegességüket. Januárban már az Arméniába való benyomulást tervezték,⁷⁰⁸ s ez a kisállamok támogatását jelentette, de január 4-én Greynek sikerült elérnie egy megállapodást, hogy a béketárgyalások megszakadása esetén közösen gyakorolnak nyomást Konstantinápolyra, mielőtt egy második San Stefano születne. De a tervet II. Vilmos sem támogatta őszinte lelkesedéssel: „*Nem úgy tűnik nekem, mintha a nagyhatalmak háborús úton akarnának beavatkozni. Azt kell tanácsolnunk Törökországnak, írítse ki Drinápolyt... ha a törökök visszautasítják az átadást, a bolgároknak maguknak kell bevenniük.*”⁷⁰⁹ A németek elutasították az erőszakos kényszerítő eszközöket, és az angolok szorgalmazta közös tengerészeti demonstrációt a Beşika-öbölben.⁷¹⁰ Végül a nagyhatalmak egy közös jegyzék átadásában állapodtak meg. J. Cambon javaslatára ezt nem a nagykövetek, hanem az egyes államok külügyminiszterei tették meg, ezzel nyomatékosítva a felszólítást.⁷¹¹ A jegyzék szövegében az állt, hogy a háború folytatásával Törökország *Konstantinápoly birtoklását kockáztatja*, és csak a nagyhatalmak támogatása biztosíthatja a konszolidációt, ehhez viszont Drinápoly és a szigetek feltétel nélküli átadása szükséges. Cserébe a nagyhatalmak biztosítják a drinápolyi muszlimok jogait, és hogy a szigetek ne jelentsenek veszélyt a Dardanellákra.⁷¹²

⁷⁰³ *Uo.* 1913. január 28. 24. sz.

⁷⁰⁴ *Mir*, Nr. 3713. 1912. november 14. (27.).

⁷⁰⁵ *Uo.*, Nr. 3722. 1912. november 23. (dec. 5).

⁷⁰⁶ *Uo.* Nr. 3733. 1912. december 4. (17.)

⁷⁰⁷ *Bálgarija*, Nr. 49. 1912. dec. 20.

⁷⁰⁸ *Uo.* 1913. január 30. 26. sz.

⁷⁰⁹ *Idézi Helmreich, E. C.*, p. 267.

⁷¹⁰ *G.P.* XXXIV. Nr. 12650, és Nr. 12662.

⁷¹¹ Vagyis a törökök számára kedvezőtlenül ütött ki a nagyhatalmak beavatkozása, hiszen nem sikerült Drinápolyt illetően megosztani őket, vagy támogatásukat megnyerni. A jegyzéket csak január 17-én sikerült átadni, és a vitázó felek elvileg némi időt nyerhettek a megállapodás kidolgozására. A bolgárok azonban Drinápoly közeli elestében reménykedtek. Szazonov az antant részéről egy külön jegyzéket akart, de Grey ezt elutasította, mert megbontotta volna a nagyhatalmi koncert egységét.

⁷¹² A jegyzék a nagyhatalmi igényeket is tartalmazta - a beavatkozás már csak ezért sem tekinthető semlegesnek -

A számukra kedvező hangvételű, semlegesnek éppen nem nevezhető jegyzék hatására a Balkán Szövetség ismét kilátásba helyezte a fegyverszünet felmondását, és így a kellő megfontoltság nélkül megfogalmazott demars a béke kikényszerítése helyett az ellentétek kiélezését szolgálta a Liga és a törökök között. **A nagyhatalmak hozzáállása a semleges felől egyértelműen a beavatkozást szorgalmazó álláspont felé mozdult el.** Így Vilmos császár enyhe nyomás gyakorlását célzó tanácsából is egy diplomáciai botrányt kavarázó törökellenes Balkán-ultimátum lett, amit ő igen nehezményezett: „*A közeljövőben a nagyhatalmak egyetlen törökellenes lépését sem toleráljuk... Das ist eine ungeheuerliche Schweinerei!*”⁷¹³ **A német politika, mely 1912-ben még Berchtold bolgárbarát irányvonalát követte a Balkánon, ekkor már érezhetően törökbarát irányt vett fel,** amit csak felerősített Kiderlen-Wächter külügyminiszter december 30-i halála, s ez keresztelte a Monarchia terveit.

Mérey már január 16-án megjósolta, hogy a kollektív demars sikertelen lesz. A római követ szerint Törökország egy kiújuló háborúból jól jöhet ki, hiszen sokkal több terület már úgysem veszhet, Konstantinápoly elesét pedig úgysem tűrnék a nagyhatalmak. Mivel a Balkán Szövetség nem nyerhet sokat, az új török kormányzatnak nem kell a bukástól tartania. A törökök abban reménykednek, hogy a románok támadást indítanak Szilisztria megszerzéséért, a bolgárok pedig csak akkor adnák át a várost, ha megszerzik Drinápolyt; ez egy ördögi kör, melyben mindenkinek a háború az érdeke. Minél jobban követelik a románok a Szilisztriát, annál erősebben lövik Drinápolyt a bolgárok, s annál erősebben kapacitálják a törökök a románokat a beavatkozásra.⁷¹⁴ Pallavicini arra biztatta a törököket, hogy ne kössenek békét, mert a helyzet csak kedvezőbb lehet számukra később.⁷¹⁵

A nagyhatalmi jegyzék hatására Törökországban fontos változások zajlottak le. A konzervatív-liberális kabinet nem akarta elfogadni a nagyhatalmi jegyzéket, ezért összehívták a vallási, polgári és katonai vezetők nagytanácsát. Január 22-én a díván 96-1 arányban elfogadta a békefeltételeket. De mielőtt a jegyzék elfogadását nyilvánosságra hozták volna, az ifjútörök Enver bej 23-án 40 ember élén puccsot kísérelt meg, melynek során a díván tagjait elfogták, a hadügyminisztert, a Názim pasát, - aki korábban sikertelenül kísérelte meg felszámolni mind a Kiamilt támogató katonai ligát, mind az ifjútörök katonai szervezeteket - pedig agyonlőtték.⁷¹⁶ A szultán menesztette a Kiamil-Muktár-kormányt: az Egység és Haladás Pártja 1912. júliusi hatalomvesztése után ismét a kormányba került.

Az új kormány elutasította a nagyhatalmak jegyzékét és a szövetségesek követeléseit,⁷¹⁷ ugyanazon okok miatt, amit Mérey is kifejtett. Drinápolynak csak a Marica jobb partján lévő részét lett volna hajlandók átadni és az olasz-török béke miatt hazaárulással vádolta az előző kormány tagjait. A szigetek átadását szintén megtagadták tudván, hogy a nagyhatalmaknak jobb egy török kézben lévő tengerszoros, mint egy orosz kézen lévő, éppen ezért Konstantinápoly blokádját – amivel az antant fenyegetőzött – nem tartották

kimondva, hogy a nagyhatalmak beavatkozhatnak Törökország belügyeibe saját pénzügyi érdekeinek védelmében. Törökország cserébe megkapja a gazdasági segítséget Konstantinápoly és a kis-ázsiai vidék stabilizálásához. *DAB*, Nr. 213. Berchtold an Pallavicini, Konstantinápoly, 1913. január 5.

⁷¹³ *G.P.* XXXIV. Nr. 12678.

⁷¹⁴ *HHSIA* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/13. fol. 261-271. 1913. január 16. Róma

⁷¹⁵ *Zsogov*, P. V., p. 181.

⁷¹⁶ *Flesch I.*: Atatürk és kora. Bp. Corvina, 2004. 88. p.; *Miller, G.*: British Policy... 8. fejezet.

⁷¹⁷ *DAB*, Nr. 264. Pallavicini an Berchtold, 1913. január 30.;

reális tervek,⁷¹⁸ miként azt sem, hogy ha Bulgária beveszi a csatlalozási erőrendszert, a nagyhatalmak semlegesek tudnak maradni. Sőt, kilátásba helyezték, hogy lezárják a tengersizorokat. Az utóbbi eset kellemetlenül érintette volna az orosz gabonaexportot, melynek 1901-1910 között 87%-a a szorosokon keresztül jutott Európába. Az orosz export sokkal inkább a Földközi-tengert használta, mint északi kikötőit: a vasúti sínek forgalmának 100%-a, a vasércforgalom 60%-a, a cement 70%-a és a mangánérc-forgalom 93%-a a tengersizorokon keresztül bonyolódott.⁷¹⁹ Így azok lezárása gazdasági csődöt jelentett volna az oroszok számára – illetve esetleges belépésüket a törökellenes háborúba.

Január 28-án a Porta közölte a január 17-i nagyhatalmi jegyzékre való válaszát. Ebben leszögezték, hogy Imbrosz, Lémnosz, Khiosz, Mütiléné és Drinápoly mindenképpen török birtoknak tekintendő.⁷²⁰ „Törökország hajlandó lenne Drinápoly erődítéseit lerombolni és tisztán kereskedelmi várossá átalakítani, de természetesen török szuverenitás alatt. A jó kérdés azonban nem is Drinápoly, hanem a szigetek kérdése. Törökország jövője Ázsiában lehet, és éppen ezért ragaszkodnia kell a szigetek birtokához... A távolabb esőket a kormány hajlandó Görögországnak átengedni.”- utasította el az engedményeket Baťaria kucovlah származású ifjútörök miniszter.⁷²¹ Az új kormány elődje január 3-i javaslatához kíván visszatérni, azaz az Ardát javasolta határfolyónak. A törökök szintén visszautasították nemcsak a bolgárok által követelt Rodostó-Malatra-fok határvonalat, de az enyhébb Enosz-Midia és a számukra még kedvezőbb Enosz-Ergene vonalat is, melyet ugyan a nagyhatalmak támogattak, de a bolgárok nem. Sőt követelték a vámok 4%-os emelését. A bolgárok közül Danev kifejezetten jó ürügyet látott a hatalomátvételben a tárgyalások felmondására, sőt két nagykövet, P. Cambon és Benckendorff is e véleményen voltak.⁷²² A Liga január 29-én felmondta a fegyverszünetet és február 3-án megkezdődött a háború második szakasza.

4.3 A bolgár delegáció a békekonferencián. A bolgár-görög ellentét kiéleződése

Bolgár uralkodó körökben az a nézet járta, hogy Londonban egész Trákiát követelik majd.⁷²³ Tosev szerint Bulgária keleten előzetesen a Kírkilisze-Dedeagaç vonal követelésével számolt, ami jóval enyhébb volt a későbbi tényleges igényeknél. Danevet a minisztertanács arra utasította, hogy az Enosz-Midia vonalért szálljon harcba, de az uralkodó ragaszkodott a Midia-Rodostó vonalhoz, hogy a Márvány-tengeren is kikötőhöz jussanak. A király a rodostóiak levélben írt kérésének engedett.⁷²⁴

December 14-én a békekonferencia első ülésén a felek elfogadták azt a bolgár javaslatot, hogy először a keleti, bolgár-török határt kell kijelölni.⁷²⁵ Ez létfontosságú volt

⁷¹⁸ Helmreich, E. C., p. 268.

⁷¹⁹ Gerolymatos, A.: The Balkan Wars. Conquest, Revolution and Retribution from the Ottoman Era to the Twentieth Century and Beyond. Basic Books, 2002. p. 149.; Thaden, E., p. 139. és Miller, A. F.: Turcija i problema prolivov. Moszkva, Izd. Pravda, 1947. p. 4.

⁷²⁰ BH. 1913. január 29. 25. sz.

⁷²¹ PN. 1913. február 2. 29. sz. Január 21-re eldölt, hogy a nagyhatalmak Szalonikit Görögország birtokának tekintik. Ami a szigeteket illeti, a németek Mütiléné és Khiosz, az oroszok pedig Lémnosz, Imbrosz, Tenedosz semlegesítését kérték, az ifjútörökök ezért beleegyeztek abba, hogy a szigetekről a hatalmak döntsenek. BD. IX-2 Nr. 583. A jegyzék ignorálásában a dühös németek tanácsa is közrejátszott. Miller, G.: British Policy... 8. fejezet

⁷²² Zsebokrickij, V. A., p. 97.

⁷²³ ЦДИА, ф 176 к. оп. 2. а.е. 1195. л. 183. A bolgárokat a békétárgyaláson Danev, a szobranje elnöke, Mihail Madzsarov, a londoni bolgár követ és Paprikov tábornok – Ferdinánd személyes kérésére – képviselték.

⁷²⁴ Madzsarov, M., pp. 97-98. és ЦДИА, ф 176 к. оп. 2. а.е. 1195. л. 204. és 220.

⁷²⁵ ДПНК, Том. 1. p. 272.

Bulgária szempontjából, hiszen a kormányzat mielőbb el akarta érni a bolgár sereg tehermentesítését és átcsoportosítását Macedóniába, emellett így elkerülhették a szerzett területek azonnali felosztásának várhatóan nagy vitákat kavaró lépését. Ezzel ráadásul elérték, hogy Bulgária érdekei kulcsfontosságúvá váltak a tárgyalás során, és végig meghatározó szerepet játszottak. A bolgár diplomácia tehát lépéselőnybe került a többiekkel szemben. Venizelosz ugyan felvetette egy görög-bolgár demarkációs vonal kijelölését, ami rögtön vitákhoz vezetett, de végül megegyeztek abban, míg békét nem kötnek a törökökkel, addig egységet kell mutatniuk, s a vitákat és a megszerzett területek felosztását pedig el kell halasztani.⁷²⁶

A szövetségi bizalom megingása és egy esetleges szerb-görög-török különbeke veszélye is befolyással volt a helyzetre. December 2-án (15-én) ugyanis Gesov arról informálta a delegációt, hogy a békekötés sikertelensége esetén elképzelhető, hogy Bulgária egyedül lesz kénytelen folytatni a háborút Drinápoly megszerzése érdekében, ezért szükségesnek tartotta 15-20 napot nyerni a hadsereg számára, hogy az feltöltse állományát és készleteit.⁷²⁷ A sikertelen csataldzsi roham után a bolgár küldöttség számára nem volt feltétlenül hátrányos, hogy a törökök nem voltak hajlandók tárgyalóasztalhoz ülni a görögökkel. Így Danev könnyen hozzájuthatott a kívánt haladékhöz, mindemellett pedig példát mutatott azzal, hogy nem Bulgária a béke ellensége, s hogy a Balkán Szövetségből senki sem bocsátkozott külön tárgyalásokba (ami viszont nem volt igaz, hiszen Kalcsev és Szavov is tárgyalt a törökökkel).⁷²⁸ December 10-én (23-án), midőn a törökök közölték hajlandóságukat a tárgyalások megkezdésére a görögökkel, Szavov tábornok jelentette Gesovnak, hogy az oszmánok csapatokat hoznak át Gallipoliba és Csataldzsába, és szerinte hamarosan megkísérlik a kitörést. A főparancsnok úgy vélte, hogy békés úton nem érhető el Drinápoly átadása, éppen ezért fontos, hogy a tárgyalások eredménnyel vagy anélkül, de négy-öt napon belül véget érjenek.⁷²⁹

Ez kellemetlenül érintette Danevet, hiszen immár két ellentétes elképzelésnek kellett megfelelnie egyidőben. A miniszterelnök hamarosan újabb állásfoglalást kapott Szavovtól, aki kijelentette, hogy a sereg öt napon belül bevezethető, így most már nem kell tartani a tárgyalások megszakadásában rejlő veszélyektől, és eljött az ideje, hogy Bulgária hangnemet változtasson és közölje Törökországgal, ha nem fogadja el a békét és a háború kiújul, akkor Bulgária követelni fogja a kijáratot a Márvány-tengerre.⁷³⁰ A törökök december 28-i javaslata elfogadhatatlan volt a bolgárok számára. Madzsarov kényszeredetten írta, hogy „*míg a katonák három hét alatt Konstantinápolyig jutottak, addig a diplomaták ugyanennyi idő alatt csupán az autonómiáig*”.⁷³¹ Drinápoly átadásának megtagadása esetén a bolgárok mindenképpen folytatni kívánták a harcot.

Ferdinánd király kihasználta a lehetőséget és Oroszországtól az Enosz-Mídiá vonal helyett a Rodosto-Mídiá vonal biztosítását kérte, s kijelentette, ha Rodostó a megbízható bolgár szövetséges kezébe kerülne, az nemcsak egy kitűnő támaszpontot jelentene az

⁷²⁶ ЦДИА, ф 176 к. оп. 2. а.е. 1196. л. 42.

⁷²⁷ Ha a törökök elfogadják a többi szövetséges követeléseit, de Bulgáriáét nem, akkor valószínűleg felbomlik az együttműködés, ami a törökök számára kedvező lehetőséget biztosított volna a revansra. ДПМК, Том. 1. p. 282.

⁷²⁸ ДПМК, Том. 1. p. 285.

⁷²⁹ ЦДИА, ф 176 к. оп. 2. а.е. 1196. л. 132.

⁷³⁰ ДПМК, Том. 1. p. 288. Szavov úgy vélte Drinápoly eleste az őrség éhezése miatt küszöbön áll, 10-15 napon belül várható. ЦДИА, ф 176 к. оп. 2. а.е. 1197. л. 13.

⁷³¹ Idézi Madzsarov, M. pp. 99-100.

oroszok számára, hanem döntő jelentőségű lenne a tengerszorosok orosz birtoklásának szempontjából is.⁷³² Mivel azonban Danev megírta, hogy a Rodostó-Midia vonal követelése a nagyhatalmak számára nemcsak hogy szálkát jelent, de bizonyíték Bulgária mohóságára, Ferdinánd király feladta elképzelését, annál is inkább, mert december 5-7-i szaloniki látogatása meggyőzte arról, hogy mivel a várost a görögök is maguknak követelik, ez ügyben nem boldogulhat a nagyhatalmak segítsége nélkül.⁷³³ Madzsarov és Danev is úgy gondolták, hogy a Rodostó-Midia vonal kieroszakolása nem éri meg a háború folytatásával járó kockázatot, mert bizonyos, hogy a törökök azt önként nem adják „... és csupán Rodostó miatt sehol másutt ne kelljen területről lemondani” (értvén ezalatt Szalonikit is).⁷³⁴ December 6-án (19-én) végül, - az oroszok meglegedésére - a bolgárok feladták a Márvány-tengeri kikötő követelését, de ragaszkodtak a gazdasági kijutáshoz egy Rodostóig megépítendő vasútvonalon keresztül – hasonlóképpen, ahogy a szerbek tették az Adria kapcsán.⁷³⁵

Mivel november folyamán a Monarchia nem zárkózott el a tráki bolgár igények elismerésétől, hogy az oroszokat szembe fordítsa a bolgárokkal (lásd 5. fejezet), így Danev a Portára gyakorolt nyomás fokozása és Drinápoly átadása érdekében az osztrákok támogatását kérte. Mivel a ruszofil politikus kérését a Monarchia valószínűleg ignorálta volna míg nem ajánl kompenzációt Romániának, Danev hozzáfűzte, hogy a tárgyalások megakadása esetén Bulgária felmondja a fegyverszünetet. Úgy vélte, ez érzékenyen érintené az osztrákokat. Berchtold viszont a várt hatás, a törökökre gyakorolt nyomás fokozása helyett értesítette a bolgár lépésről a nagyhatalmakat,⁷³⁶ és Romániát is, amely erre maga is fegyveres lépésekkel kezdett fenyegetőzni. A kormányzat hiába részesítette megrovásban a felhatalmazás nélkül cselekvő Danevet, a nagyhatalmak úgy könyvelték el Bulgáriát, mint a béketárgyalások megakasztóját.

A január 4-i török javaslat csak a xanthi kaazát adta volna a bolgároknak, s Gümüldzsina városa is török maradt volna, így Szavov követelte a hadműveletek folytatását, kifejtve, hogy a fegyverszünet ellenére a bolgár sereg napi 3 millió levájába kerül az államnak.⁷³⁷ Madzsarov személyes véleménye ugyan az volt, hogy ha meg akarják szerezni az Enosz-Midia vonalat, akkor tárgyalni kell, hiszen katonailag már úgyszólván megszállva tartották, de Nicholson angol külügyi államtitkár-helyettessel közölte, hogy a nagyhatalmi jegyzék átadása után Bulgária megszakítja a tárgyalásokat – holott az angolok abban reménykedtek, hogy erre nem kerül sor, hiszen nem a kisállamokat kívánták felbízni lépésükkel, hanem éppen a tárgyalásokat elősegíteni.⁷³⁸ A francia és az orosz követ azonban mégis rávette a bolgárokat, hogy várják ki a törökök válaszát a nagyhatalmi jegyzékre. Mire a bolgárok mégis elszánták magukat, hogy felmondják a fegyverszünetet a Porta halogatása miatt, befutott 1913. január 26-án Ficsev vezérkari főnök jelentése, miszerint a fegyverszünet felmondása után tavaszig a bolgár hadsereg a körülmények miatt képtelen offenzív műveletek végrehajtására.⁷³⁹

A háború kiújulása esetén számolni lehetett azzal, hogy kieleződik a román-bolgár

⁷³² Poincaré, R.: Memoiren. Der Ausbruch der Katastrophe 1913-1914. II. Paul Aertz / Verlag / Dresden, 1929. p. 7.

⁷³³ Markov, G.: The Bulgarian delegation at the London Peace Conference. Bulgarian Historical Review. 1984/3. p. 33.

⁷³⁴ Idézi Madzsarov, M., p. 69. Utalás Macedóniára.

⁷³⁵ ЦДИА, ф 176 к. оп. 2. а.е. 1196. л. 70-71.

⁷³⁶ Уо., ф 176 к. оп. 2. а.е. 1197. л. 47. és 68.

⁷³⁷ ДППК, Том. 1. p. 296.

⁷³⁸ ЦДИА, ф 176 к. оп. 2. а.е. 1197. л. 182.

⁷³⁹ ДППК, Том. 1. pp. 303. A helyzet értékeléséhez nem árt tudni, hogy Ficsev és Szavov nem állhatták egymást, és az időjárás elromlott.

viszony is, ezért most már - elfogadva a török taktikát - célszerű lett volna a tárgyalások elhúzása Drinápoly kiéheztetéséig és elestéig.⁷⁴⁰ Ghica román követ egyértelműen a háború folytatását pátolta, mert ezzel tovább nőttek volna Románia cselekvésének lehetőségei.⁷⁴¹ A törökök is a román közbelépésben reménykedtek január végén.⁷⁴²

Másfelől viszont Bulgáriának a béke mihamarabbi megkötése is érdekében állt, hogy Macedónia felé forduljon, ahol a görögök és szerbek már berendezkedtek. Danev ekkor – immár három eltérő álláspont birtokában – arról kezdte győzködni szövetségeseit, hogy várjanak az ellenségeskedés felújításával, akik viszont ebben nem mutatkoztak partnernek. „*A szerbek és a görögök ugyanis – elemezte kitűnően a helyzetet Danev – örülni fognak, ha újból katonai lépésekhez folyamodunk, mert abban reménykednek, hogy ez esetben újból tárgyalni kell a szövetségesek közötti megállapodásról, és Bulgáriának egyfelől el kell fogadnia a görög álláspontot (a határokról), másfelől módosítani kell a szerbekkel megkötött egyezményt...*” – köszönhetően a Monarchia tiltakozásának az adriai szerb kikötő terve ügyében, vagy pedig támogatni kell a szerbeket ebbéli a törekvésükben, hogy cserébe Macedóniáról lemondjanak. „...*Az egyik megoldás tehát az, hogy a háborúnak egyáltalán nem szabad kiújulnia, vagy pedig ha kiújul, akkor szembe kell nézni azszal a ténnyel, hogy csak és kizárólag magunkra számíthatunk.*”⁷⁴³ Ferdinánd erőteljes kérésére azonban a kormányzat a háború folytatása mellett döntött. Az a vád viszont, hogy a háború folytatása egyedül a bolgároknak köszönhető, alaptalan. Az utolsó török javaslattal nemcsak a bolgárok, de a görögök is elégedetlenek voltak. Ha csak Bulgária lett volna elégedetlen azzal, amit kapott, akkor szövetségesei valószínűleg nem támogatták volna a háború folytatását további bolgár kompenzációk nélkül.

1878-ban az oroszok is Csataldzsaig jutottak, s utána a nemzetközi tárgyalásokon ugyanúgy nem értek el átütő sikert, mint a bolgárok 1912-1913 során. Csataldzsa „blöffének” kudarca után ezért Gesov politikájának is szerves részét képezte, hogy elképzeléseit a nagyhatalmak is támogassák - a célt tévesztett januári törökellenes ultimátumot kifejezetten sikeresként értékelte ilyen szempontból.

A hangulat és az elképzelések illusztrálására érdemes a szobranje december végi ülésén elhangzottakat felidézni. Itt Gesov figyelmeztetett arra, hogy a háború után egyedül Bulgária lesz Törökország szomszédja és ez mindkét fél számára új helyzetet jelent. Vagy fennmarad a Balkán Szövetség megvédendő az új szerzeményeket, vagy Törökországgal kell megegyezésre jutnia Bulgáriának. Bulgária számára tehát fontos a béke, akkor is, ha a szövetség esetleg széthullik. Malinov kijelentette, hogy a Ligára továbbra is szükség van, s nem hiszi, hogy a béke aláírása (vagy ennek elmaradása) véget vetne a szövetségnek. Figyelmeztetett arra is, hogy Danev azon kijelentése, hogy a béke véget vet a keleti kérdésnek, téves, hiszen Görögország és Szerbia törekvései korlátozva vannak Albániában, és Görögország már most is követeli a „bolgárlakta” vodenai, szereszi és kavalai kazaákat. Bulgária már adott területi engedményeket a szövetség megkötésekor, amely nélkül a szövetség létre sem jöhetett volna, ezért további áldozatokról szó sem lehet. Ha Törökország tovább folytatja a háborút, Bulgária Carigradból diktálja majd a békét. Radoszlavov, Genadiev és Toncsev azt hangsúlyozták, hogy Bulgária határait addig kell

⁷⁴⁰ ЦДИА, ф 568 к. оп.1. а.е. 756. л. 31. 1912. december 18/31.

⁷⁴¹ HHSIA PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 1. No. 247. fol. 15. Tarnowski, Szófia

⁷⁴² Uo., PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 1. No. 1. fol. 33-38. Haymerle, Bukarest

⁷⁴³ ЦДИА, ф 568 к. оп.1. а.е. 756. л. 17. A gyors békekötés reménye azonban hamar megghiúsult. A londoni hatalmak pedig december 8-án (21-én) kijelentették, hogy a bolgár igényeket a Rodostó-Midia vonalról az Enosz-Midia vonalra kell módosítani, így a Márvány-tengerre való kijutás végleg kudarcot vallott.

kiterjeszteni, ameddig bolgárok élnek (beleértve Skopjét is), így sem a törökkel, sem a szövetségesekkel szemben nem mutathatnak engedékenységet. A sirokista-szocialista pártvezér Szakazov, a radikális nép-nemzetiek véleményét is tolmácsolva, elutasította Gesov válaszát, mondván, hogy a miniszterelnök Európa igényeit akarja kielégíteni, ahelyett hogy a bolgár nép elvárásainak és kívánságainak akarna megfelelni.⁷⁴⁴ A kettő között pedig ellentmondás feszült.

Bár már január 26-án az oroszokhoz fordult a szerbek macedóniai törekvései miatt, Gesov szerint a szituáció nem volt rossz: Bulgária megszerezte a nagyhatalmak támogatását a törökök ellen, a szerbek igényeivel szemben támaszkodhatott egy írásos megállapodásra, a románokat pedig Oroszország bevonásával féken lehet tartani.⁷⁴⁵ Ficsev békét akart, Szavov a háború folytatása mellett állt ki: Bulgária mindaddig nem láthatott neki a területi kérdés rendezésének, amíg csapatai Törökország ellen harcoltak, ezért a béke fontos lett volna, másfelől viszont szövetségesei sem oszthatták fel Macedóniát mindaddig, míg folyt a harc (a szerződés szerint):⁷⁴⁶ a kialakult helyzetben a bolgárok a háború folytatásával az időnyerésre, a végső döntés elhalasztására apelláltak, ezért a február és június közötti időszak valójában diplomáciai csata volt, hidegháború, szövetségesek keresése. Csakhogy két okból Pašić is támogatta a háború folytatását: egyrészt az albániai szituáció miatt, másrészt reménykedett, hogy a bolgárok segítségre szorulnak, s így Szerbia módosíthatja az 1912 márciusi megállapodást.⁷⁴⁷

A bolgár-görög szövetségi szerződés a megszerzett területek felosztására vonatkozóan semmilyen konkrétumot nem tartalmazott, ezt a hiányosságot komoly hibának kell tekinteni. Mivel azonban az idő sürgetett, és a görög flotta támogatására szükség volt, a bolgár kormányzat kénytelen volt hosszas tárgyalások nélkül belemenni a kérdés későbbi rendezésébe. Mindez azt látszik megerősíteni, hogy a bolgár fél egy nem kellően előkészített háborúba ugrott bele a csábító lehetőség miatt.⁷⁴⁸ A bolgár kiscgazdapártot vezető Sztrasimirov szerint **a görög-bolgár szerződés csak arra volt jó, hogy Görögország Bulgária oldalán, s ne ellene vagy nélküle lépjen be a háborúba Törökország ellen.**⁷⁴⁹

A felek még a háború kitörése előtt, 1912. szeptember 18-án (október 10-én) kísérletet tettek a helyzet tisztázására a szerződés keretein kívül. Koromilasz görög külügyminiszter kijelentette, hogy olyan tisztán görög városok, mint Drinápoly(!), Melnik, Sztrumica(!), Dedeagaç és Kavala nem kerülhetnek bolgár kézre. Kijelentésére a bolgár megbízott, Misev kifejtette, hogy a Vardartól nyugatra is vannak tiszta bolgár települések, amelyekkel biztosítaniuk kell az összeköttetést, például Sztrumicán keresztül, ráadásul a Dedeagaç-Kavala közötti tengerpart nem alkalmas hajók számára a kikötésre, így a két város átadása szóba sem jöhet. Szaloniki hátországa bolgár, így e város átadása is elképzelhetetlen.⁷⁵⁰

⁷⁴⁴ *Dnevni na OHC*, XV. Obiknovenno Narodno Szábranie. II. pp. 54-77. és *Mir*, Nr. 3741. 1912. december 12. (25).

⁷⁴⁵ *Zsebokrickij*, V. A., p. 93. és p.100.

⁷⁴⁶ A szerbek arra gondolhattak, hogy Drinápoly szerb segítséggel történő megszerzése esetén a bolgárok hajlandók lesznek kompenzációra, anélkül viszont nem. Mikor ennek kudarca nyilvánvalóvá vált, egyszerűen túlléptek azon a problémán, hogy a közös ellenség Törökország: az ugyanis nem jelentett többé veszélyt Macedóniára és Szerbiára, főleg, ha közben folyamatosan a bolgárokkal harcol.

⁷⁴⁷ *Zsebokrickij*, V. A., p. 99.

⁷⁴⁸ *Genadiev*, N.: *Recs...*, p. 7.

⁷⁴⁹ *Dnevni na XV. OHC*, II. pp. 422-449. és *Mir*, No. 3818. 1913. március 4. (17.)

⁷⁵⁰ *Hrisztov*, A.: *Iztoricseszki pregled na vojната na Bálgarija szrestu vszicski balkanszki dárzsavi*. Szofija, Pecsát na

A görögök szerint a lakosság egyharmada görög, egyharmada muszlim volt az általuk igényelt területen, bolgárok csak a szerzeszi kaazában éltek (4.1 és 4.2 táblázat). A bolgárok más statisztikával rendelkeztek, s eszerint a görögök követelte terület 1,042 millió fős lakosságának 33%-a volt bolgár, 32%-a török és csak 23%-a görög. A zsidóság aránya 7% volt, az aromunoké pedig 5%.⁷⁵¹ Az álláspontok messze voltak egymástól.

1912. október 13-án (26-án), már a hadműveleti időszakban, Koromilasz azzal az új javaslattal állt elő, hogy a felek anektálják az általuk elfoglalt területeket. Ez versenyfutást idézett volna elő a görög és a csekélyebb létszámú bolgár seregek között, így Misev elutasította a javaslatot, arra hivatkozva, hogy a nagyhatalmak még a status quo álláspontját képviselik, és még nem dőlt el a küzdelem.⁷⁵² Október 21-én (november 3-án) aztán a görög külügyminiszter felvázolt egy újabb javaslatot a majdani határokról. Ebben a görög-bolgár határ Kavalától nyugatra indult ki és a Belasicán és a Demirkapi-hegységen keresztül Kruševo érintésével tartott az Ohridi-tóig, hogy onnan dél felé húzódva Valona alatt érje el az albán partot.⁷⁵³ A tényleges görög követelés tehát az Ohrid-Monasztir-Dojran-Demirhiszar-Dráma-Kavala vonalat jelentette, vagyis a bolgárok által igényelt területek nagy része is beletartozott. A görögök célja a bolgárok kiszorítása volt az Égei-tengerről, illetve a Szaloniki-Demirhiszar-Szeresz-Drama vasútvonal birtoklása.⁷⁵⁴ Misev követ válaszában kifejtette, hogy ez – ismerve a szerbek részéről Štip követelését – azt jelentené, hogy Bulgária szinte teljesen kiszorulna az egész Vardaron túli Macedóniából.

Gesov azt kifogásolta, hogy miközben Trákiában 150 ezer görög lakik, addig Görögország kétannyi bolgárt akar görög uralom alá erőszakolni. Lehetetlennek tartotta, hogy Görögország akkora részt igényeljen Macedóniából, melynek lakossága kétszer akkora, mint a bolgárok által megszerzett trákiiai területeké – főleg hogy Albánia déli részét is maguknak követelik Török-Thesszália, Epirosz és a szigetek birtoklásán túl.⁷⁵⁵ A görögöket azzal vádolták – alaptalanul – hogy szándékosan Janina és Albánia ellen összpontosították erőiket, hogy Trákiában ne adjanak segítséget a bolgároknak.

4.1 táblázat. A görögök által követelt kaazák etnikai viszonyai a görögök szerint

(ezer fő)	Szervia	Szaloniki	Szeresz	Drama	Σ:
Ortodox görög	111	224	92	46	473
Exarch.bolgár	1,5	75	121	2	200
Muszlim	59	200	118	105	482
Vlach		6	1,3		8
Zsidó		62	1,4		63
Cigány		1	7,5		8,5
Szerb		1,4			1,5

Forrás: Djordjević-Kiraly, p. 195.

4.2 táblázat. A görög igények „jogosságát” igazoló etnikai statisztika Észak-Epiroszról

Armejszkija Voeno Izd. 1922. p. 24. és *Vojnata mezsdu Bálgarija i drugite Balkanszki dárzsavi prez 1913g.* II/1. Pricsinite i podgotovka na vojnata i voennite dejstvija do 21-i Juni. Szofija, Minisztersztvo na Vojnata, Stab na Armijata. Voeno-istoricseszka komisziya. 1941. (*Vojnata*, II/1.) p. 107.

⁷⁵¹ *Mikić, Dj.*: The Albanians ... In: *Djordjević-Kiraly*, eds. p. 195. A mohamedán bolgárokat a görögök muszlimnak vették.

⁷⁵² *Vojnata*, II/1. pp. 107-108.

⁷⁵³ *Hrisztov, A.*, p. 23.

⁷⁵⁴ *Inmanuel, F.*: Der Balkankrieg 1912/1913. Band. 5. 1913-1914. p. 8.

⁷⁵⁵ *Vojnata*, II/1. pp. 108-109.

Szandzsák és kaaza	Görögök (1000 fő)			Muzulmán (1000 fő)	Összesen (1000 fő)	Görög %	Muszlim %	iskola	tanár	diák (1000 fő)	Diákok a görög lak. %-ában
	hellén	albanofón	vlahofón								
Janinai sz.	102	4	11,2	10,7	128	88	12	331	425	12	10
Prevezai sz.	32,7	1,1	0	2,7	36	92	8	68	76	2,4	8
Goumenitzai sz.	28,6	11,6	0,1	34,4	74,8	56	44	96	100	2,7	6,6
Argirokasztrói k.	13,1	7,9	0	21	42,1	50	50	50	59	1,9	9
Delvínói k.	12,2	4,1	0	5,3	21,8	75	25	24	33	1	6,6
Himarai k.	3,8	3,3	0	4,7	11,9	60	40	8	14	0,5	7
Vostinoi k.	18,6	0	2,3	0,8	21,8	96	4	42	57	2	10
Tepeleni k. részei	0	4,3	0	5,8	10,2	44	56	16	20	0,5	12,5
Premeti k. részei	0	7,1	1,6	9,6	18	48	52	30	34	1	11,5
Összesen	211,5	43,7	15,3	95	385	74	26	665	885	24,4	9
Koricai k.	0	34	1,5	34	69	51	49	44	83	3,6	5
Coloniai k.	0	5	0	9,6	15	34	66	14	16	0,5	3
Szarovói k.	0	3,5	0	13,4	13	33	67	10	10	0,26	2

Forrás: HHStA PA XII. Türkei Liasse XLV/4. 1913. január 7. zweite Beilage, fol. 64.

A november 16-17-i sikertelen csataldzsai roham miatt a bolgárok kénytelenek voltak átvezényelni a 7. hadosztályt Macedóniából Thráciába. Az egyetlen macedóniai bolgár csapatot távoztával a görögök sorra foglalták el a korábban bolgárok által megszállt településeket Szaloniki környékén. Emiatt a bolgár kormányzat 1912. november 23-án ismét kérte a helyzet rendezését a görögöktől. Javaslatuk szerint minden, a Vardartól keletre eső település bolgár, a folyótól nyugatra lévő összes település pedig görög megszállás alá kerülne, így elválasztva egymástól a két ország seregeit. A görögök november 30-i (december 13.) válaszukban azt az ellenjavaslatot tették, hogy minden település annak az országnak a megszállási zónájába kerüljön, amelyik azt először elfoglalta, a másik fél pedig távozzék onnan. A bolgárok ezt Szaloniki miatt elutasították (oda ugyanis egy nappal a bolgárokat megelőzve érkeztek a görögök), és közölték, hogy minden, Vardartól keletre lévő települést először a bolgárok foglaltak el, felszólítva Athént, hogy vonuljon ki onnan a görög közigazgatás és katonaság. Mivel ezzel a helyzet nem oldódott meg, a szaloniki bolgár helyőrség parancsnoka, Heszapcsiev tábornok és Venizelosz tárgyalóasztalhoz ültek, és megegyeztek egy demarkációs vonal kijelölésében. Heszapcsiev javaslata szerint a vonal északon Kara Szule fölött, Pozsarszkon és Gjümenzsén menne keresztül, majd az Amatovszka-tó keleti partját érintve a Lagadinszko-tavon át húzódna az Orfanói-öböl. Mivel Venizelosz kifogásolta, hogy így a görögök lakta Nigrita, mely a Chalkidiki-félsziget része, bolgár kézre kerül, a javaslat nem valósulhatott meg.⁷⁵⁶

Venizelosz nyíltan tudatta, hogy elégedetlen Koromilasz javaslataival – de nem azok túlzott követelései miatt – és a következő elvek mentén ismertette Görögország elképzeléseit a területi felosztásról: (1) Népegyensúly - az egyenlő számok elve alapján. (2) A természetes határok elve – elkerülendő az etnikai kuszaság miatti cikkcakkos határokat. (3) Természetes egyensúly elve – értve ez alatt a területek egyenlő arányban történő

⁷⁵⁶ Uo. II/1., pp. 62-71.

megosztását, és a másik ország uralma alatt maradt görögök illetve bolgárok kölcsönösen egyenlő számát. (4) Európa megnyugtatása végett Konstantinápoly semlegesítendő – nem lehet bolgár.⁷⁵⁷ Miután Misev értesítette a tervről a bolgár miniszterelnököt, az válaszában leszögezte, hogy e terv szerint Görögország a szigetek nélkül is 1,9 millió lakossal gyarapodna, míg Bulgária csak 1,26 millió fővel.⁷⁵⁸ Ezek alapján ő nem látja a rendezés elveiben az egyenlőségre való törekvést, csak azt, hogy Görögország nem az erőegyensúlyra, hanem területi és lakosságszámbeli hátrányának kiegyenlítésére törekszik, ami a bolgár felfogás szerint ellentmondott az erőegyensúly elvének.

A görög kormány már november elején megígérte a szerb kormánynak az adriai kikötő támogatását és cserébe kérte, hogy Belgrád gyakoroljon nyomást Szófiára egy görög-bolgár területi megállapodás elősegítése érdekében. Panasz görög követ ekkor már Monasztirt is követelte.⁷⁵⁹ Misev azt javasolta, hogy a békekötés után döntőbíráskodás ítéljen a vitás területek hovatartozásáról, de Athén ezt ekkor elutasította. (Később éppen fordítva alakult a helyzet).

Misev újabb javaslatában azt kérte, hogy mindkét fél adja meg követelései maximális vonalát, majd közelítsék álláspontjaikat. A bolgár kormányzat azonban elutasította saját követe felvetését, arra hivatkozva, hogy Bulgária keleti határai még ismeretlenek, ugyanígy ismeretlen az anyagi áldozatok mértéke, és az is, hogy a görögök hány szigetet tarthatnak meg, s így Macedónia sem osztható fel mindaddig, míg ezen kérdésekre fény nem derül. Gesov ugyanakkor közölte saját elképzeléseit a területi kérdés rendezéséről, ami éles ellentétben volt a görögök alapelveivel. A bolgár kormányfő a következő elveket tartotta szem előtt: (1) A két ország jelenlegi területi és lakosságaránya nem változhat. Mivel Bulgária lakossága 4,4 millió fő volt, Görögországé pedig 2,4 millió, Bulgária területe 96 ezer négyzetkilométer, Görögországé 65 ezer, így Gesov szerint a kiszámított 2:1 és 3:2 arány nem módosulhat. Ez egyaránt ellentétes volt a megszerzett területek egyenlő felosztására irányuló, illetve a területi kiegyenlítésre irányuló görög törekvésekkel is. (2) Az anyagi és véráldozatok nagyságának figyelembe vétele. Itt már nem lakosságarányos résszel számolt Gesov, hanem a szintén bolgároknak kedvező abszolút értékekkel. (3) Korábbi nagyhatalmi döntések – elsősorban San Stefano figyelembe vétele – ez pedig megint a bolgároknak kedvezne. (4) A területek gazdasági és kulturális jelentősége és kötődésük iránya. (5) A geopolitikai jelentőség figyelembe vétele. (6) Természetes határok (hegyek, folyók). (7) Minden megszerzett terület közösnek számít, így az osztozkodás alapját képező területekbe beletartoznak a szigetek és Kréta is – így persze Macedóniából aligha részesedhettek volna a görögök.⁷⁶⁰

A bolgárok közölték, hogy azonnal közzéteszik a határvonal tervezetét, mihelyt a görögök elfogadják az arányosság elvét, de azok nem különösebben rajongtak ezen elképzelésekért: az athéni orosz követ, A. P. Gyemidov közölte, hogy a görögök hajlandók

⁷⁵⁷ *Uo.*, II/1. p. 109.

⁷⁵⁸ *Markov, G.*: Bálgarija v Balkanszkija szájuz..., p. 85.

⁷⁵⁹ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4397. 1912. november 12. Tarnowski

⁷⁶⁰ *Vojnata*, II/1. p. 111. és *Markov, G.*: Bálgarija v Balkanszkija Szájuz... pp. 161-163. M. Szarafov és Atanasz Sopov, a két Macedónia-szakértő kifejtették, hogy ha elfogadják Koromilas és Venizelosz javaslatát, úgy Bulgária uralma alá 155 ezer görög kerül, míg Görögország 525 ezer bolgár hajt uralma alá. Ellenjavaslatuk szerint Macedónia a Jenidze-Vardari-tóig bolgár uralom alá kerül Szeresz, Kavala és Szaloniki városával, így Bulgária területe 2,5 millió fővel nőne és 76 ezer görög kerülne bolgár uralom alá, míg Görögország területe – Kréta és a szigetek 250 ezer fős görög lakossága nélkül – 1,35 millió fővel nőne és ezen a területen 65 ezer bolgár él. Mindkét állam lakossága így 50%-kal nőne, a területük pedig 66%-kal, illetve 55%-kal (Krétaival, de más szigetek figyelembe vétele nélkül).

lemondani Kavalárról, Drámáról, Szereszről és Bitoláról (Monasztir), de Szalonikiről és Vodenáról nem.⁷⁶¹ November 15-én (28-án) Koromilasz és Venizelosz közölték, hogy az arányosság elve számukra elfogadhatatlan, és ha nem jutnak egyezségre, Görögország a szövetségen kívül keres megoldást a problémájára.

A reális veszélyt, hogy Athén egy nagyhatalomhoz fordul, a bolgár kormányzat is észlelte, és gyorsan tájékoztatta Oroszországot, hogy felháborítónak tartja, hogy míg Bulgáriának három vilajetközpontról – Skopjéről, Bitoláról és Szalonikiről is le kell mondania, addig a görögök három vilajetközpontra is megszereznek: Szalonikin és Bitolán túl Janinát is.⁷⁶² „Oroszország azt akarja, hogy mihamarabb írjuk alá a békét... hát, ha a görögök vonakodnak, kényszerítve leszünk, hogy nélküliük írjuk alá!”⁷⁶³ A görög fenyegetésre a bolgárok tehát még 1912 végén egy másik burkolt fenyegetéssel válaszoltak: ha Oroszország nem lép közbe segítően, vagy a görögök nem mérséklik igényeiket, úgy Bulgária szerződésességét fog elkövetni, sőt magára hagyja a Balkán Szövetséget. Ez a megnyilatkozás megint nem a megegyezést segítette elő, hanem a bizalmat ásta alá.

Gyemidov november 17-én (30-án) beleegyezett Misev kérésébe, de figyelmeztetett, hogy Oroszország – mint nagyhatalom – beavatkozása nyilvánvalóan a többi nagyhatalom beavatkozásához is vezethet, így a probléma megoldása kikerülhet a szövetség kezéből, és a görögök Szalonikiről ekkor sem fognak lemondani. Ráadásul orosz döntőbíráskodást nem írt elő a görög-bolgár egyezség.⁷⁶⁴ Maga az orosz diplomácia 1897-ben még Bulgáriát jutalmazta volna Szalonikivel, ha cserébe kárpótlást ad Romániának Dél-Dobruzsában⁷⁶⁵ – tehát ez az 1912-ben kulcsfontosságúvá váló elképzelés sem volt újkeletű -, de 1903 őszétől már a görögöknek ígérték a várost. A macedón forradalmi bizottságok tervei Törökország felosztására viszont eltértek az orosz és verziótól, és a bolgár diplomaták által hangoztatottól is: nem zárták ki, hogy a Monarchia megszerezze Szaloniki környékét, és Macedónia nagy részét Bulgária kapja.⁷⁶⁶

Mivel a bolgár kormányzat lehetetlennek tartotta, hogy a megszerzett területek elosztásáról a görög követelésnek megfelelően a törökökkel kötendő béke előtt döntsenek, Bulgária az időhúzással vádolt görögök beleegyezése nélkül írta alá a fegyverszünetet, amit azok igen sérelmeztek.⁷⁶⁷ Az orosz nyomásnak köszönhetően végül a görögök beleegyeztek, hogy közlik békefeltételeiket, így megkezdődhettek a béketárgyalások a törökökkel – de csak azzal a kikötéssel, hogy a békekötés után, ha addig nem jutnak a felek egyezségre, a bolgár-görög területi vitát az antant döntőbíráskodására bízzák! A bolgár

⁷⁶¹ *Vojnata*, II/1. pp. 110-111. „Krajna linija ste predlozsim, stom gärcite priemat nacsaloto na szärazmernosztta.”

⁷⁶² A bolgár tájékoztatás félrevezető, hiszen a három említett város közül kettő éppen a görög-bolgár vita tárgya volt – így befejezett tényként kezelni a városok görög kézre kerülését, a tények elferdítése volt.

⁷⁶³ Idézi a *Vojnata*, II/1. p. 112.

⁷⁶⁴ *Uo.*, p. 113.

⁷⁶⁵ *Djulgerova, N.*: Ruszki strihi. Käm iztocsnija väprosz 1894-1904. Ambicii i planove na imperszkata diplomacija. Szofija, Drinov, 1997. p. 225. A következő iratra hivatkozik: *ABIIP*, Sekretnyij arhiv, on 467. d. 156/161. л. 38. 1897. 03. 11. A román kárpótlás egyszerre lehetett a Monarchiának tett gesztus, illetve Románia elcsábítására tett kísérlet is, de inkább az utóbbi, ha figyelembe vesszük, hogy Szalonikit azért kapták volna az „oroszarát” bolgárok, hogy ne jusson a Monarchia kezére.

⁷⁶⁶ *Uo.*, p. 225. és p. 143. a következő dokumentumokra hivatkozik: *Russian Diplomats of Turkey in Europe*. Document of the Future of Turkey's European Possessions. Sept./Oct. 1903. Dokladna zapiszka na P. Kapnyiszt. Oxford, Slavonic Papers. 1993. л. 71. és *ABIIP*, Kancelarija 1899. d. 25., T. 1. 4.2. л. 135-137. 1897. 03. 11. Ez egyébként egybevágott Rizov korábban közölt álláspontjával.

⁷⁶⁷ *ЦДИА*, ф 568 к. on.1. a.e. 755. л. 2. Ha Bulgária a békekötés előtt kezd tárgyalni Macedónia felosztásáról, akkor a szövetségesek között kítőró viszály miatt a törökök ellene fordulhatnak.

vezetés ezt elfogadta, majd a tárgyalások elhúzásával vádolva a görögöket később megszegte ígéretét, és elutasítva az antant döntőbíráskodását, továbbra is az egymás közötti felosztást propagálta.⁷⁶⁸

Venizelosz célja egyértelműen kiderül a pelagóniai érseknek írott leveléből, amelyben kifejtette, hogy törekszik minél északibb határokat elérni Macedóniában.⁷⁶⁹ A görög kormányfő azért utazott Londonba a béketárgyalásokra, hogy személyesen konzultáljon a határkérdésben Gesovval. A bolgár kormányfő éppen ezért maga helyett Danevet küldte, akinek nem volt felhatalmazása a határkérdés rendezésére. Így 1912. december 31-én Danev a saját indíttatásból tett javaslatot a görögöknek a határ megvonására, hogy ne fagyjanak be a béketárgyalások. A javaslat az etnográfiai vonalat követte Szalonikit bolgár kézen hagyva.⁷⁷⁰ Válaszul Venizelosz egy újabb javaslatot tett a görögök részéről. A javaslat szerint a határ a Sztruma bal partján, Pravištánál kezdődne, és a Tahino-tónál lévő torkolatától számítva a jobb parton fut Gjumendzség, majd a Vardaron át északra Jenidzse-Vardartól és Vodenától húzódna a Preszpa-tó déli részéig és Koricaig, hacsak más megoldást nem javasolnak a döntőbíróként megnevezett államok.⁷⁷¹ Bár ez volt az eddigi legkedvezőbb görög ajánlat, a bolgárok ezt Szaloniki és a Sztruma-torkolat követelése miatt nem fogadhatták el. Ráadásul Oszmán Nizámi pasa békedelegátus támogatta, hogy Szaloniki Bulgáriáé legyen és ne Görögországé, nem utolsósorban abban reménykedve, hogy így Drinápoly megmaradhat Törökország birtokában.⁷⁷²

A bolgár kormányzatban sem volt egységes elképzelés a határmegvonással kapcsolatban. Egyesek úgy vélték, hogy ha a görögök megszerzik Kis-Ázsia partvidékét, akkor hajlandók lemondani macedóniai igényeikről, ezért forszírozták Csataldzsa bevételét és a görögök felvonulását a Dardanellák elé, ami egyben a bolgár katonai kilátásokat is megerősítette volna.⁷⁷³ Sokan nem is Szaloniki hovatarozása miatt aggódtak, hanem a Verhoven Komitet nyomásgyakorlási kísérleteitől tartottak: „*Különösen fontos számunkra Szaloniki kérdése. Nagy nálunk a mozgolódás, hogy ne áldozzuk fel Bolgár-Macedónia délnyugati részét – Vodenát, Lerint, Kasztóriát, Jenidzse-Vardart – Szalonikiért cserébe! A Belső Szervezet vezetősége mondta, hogy ne kövessék el ezt a hibát... De Danevnek nem ez a véleménye.*”⁷⁷⁴

Ezt követően a tárgyalások lelassultak. Az orosz álláspont kipuhatolására a szobranje elnökét kérték fel. 1913. március 17-én (30-án), Drinápoly elését követően. Danev

⁷⁶⁸ Az orosz kormányzat mit sem kívánt kevésbé, mint a háború kiújulását. Gesov táviratozott Pétervárra, hogy a görögök által annyira várt bolgár határjavaslat továbbra is azért késik, mert egyelőre ismeretlenek Bulgária keleti határai, így a sikertelen békefolyamatra hárította a felelősséget.

⁷⁶⁹ *HHStA* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/11. 1913. február 11. és *Fremdenblatt*, Nr. 41. 67. évf.

⁷⁷⁰ *Vojnata*, II/1. p. 114.

⁷⁷¹ *Uo.*

⁷⁷² *Tukin*, C., p. 139.

⁷⁷³ *Markov*, G.: *Bálgarija v Balkanszkija Szájuz...* p. 39. Mások viszont ezt elleneztek, mert a trákiai segítségre hivatkozva a görögök több területet követelhetek volna Macedóniában. Ha a bolgárok komolyan gondolták a görögök kis-ázsiai kárpótlását, Danev korábbi kijelentése Konstantinápoly bevételének szükségtelenségéről főként csak a németek megnyugtatótását szolgálhatta, akik Kis-Ázsiában nem tűrték volna egy új állam megjelenését.

⁷⁷⁴ Az idézetet lásd: *Gesov*, I. E.: Licsna koreszpondencija, Szofija, Marin Drinov, 1994. (*Popov*, R. – *Tankova*, V. eds.) Nr. 108. 1913. január 29. (február 11.) Mihail Madzsarovnak, p. 248. Valamennyi említett várost a görögök hódították meg, de a bolgárok ezeket is maguknak szánták. P. Miljukov jelentése szerint viszont a bolgárok belementek abba, hogy Szaloniki és hinterlandja görög kézen maradjon, ha cserében Florina és Kasztoria környéke a bolgároké lesz, de a görögök ezt nem fogadták el. *Bogitschewitsch*, I. Nr. 264. Balugditsch aus Saloniki an Paschtsch, 1913. január 21. A bolgárok szerint ugyanis Délnyugat Macedóniában 167,5 ezer bolgár és csak 11,4 ezer görög élt, Szalonikiben pedig 60 ezer zsidó, 25 ezer török, 16 ezer görög és 11 ezer bolgár. A város környékén ugyanakkor 48 bolgár és csak 2 görög falut tartottak nyilván, ezért a város Bulgáriához csatolása teljes mértékben indokolt. Délkelet-Macedóniában pedig 87 ezer bolgárról és 51 ezer görögről volt tudomásuk. *ЦУИИ*, ф 568 k. on. l. a. e. 789. л. 6-23.

Péteváról tudósítva közölte, hogy Szazonov nem mondott semmit a délnyugati bolgár határt illetően, de figyelmeztette, hogy a bolgár kormányzat mondjon le Szaloniki megszerzéséről, mert Drinápolyt már megkapták. Az orosz külügyminiszter kifejtette, hogy a dinasztikus Oroszország, Anglia és ráadásul Németország is a görögök pártját fogja ez ügyben. Danev azonban másképpen gondolkodott, és úgy vélte, hogy Németország ez ügyben Bulgária mellett áll – ami téves volt, - és számíthat Anglia közvéleményére is. Ami pedig Oroszországot illeti, nem teheti meg, hogy nem a bolgárokat támogatja, mert – a bolgárok anakronizmusára jellemzően - Oroszország egyfelől aláírta a San Stefano-i megállapodást, másrészt négy évvel ezelőtt Izvolszkij értésükre adta, hogy Szaloniki Közép- és Nyugat-Macedónia természetes kikötője, és mint ilyen, a bolgárokat illeti. Legvégső indoka pedig az volt, hogy egy görög kézben lévő Szaloniki kapu lenne a Közel-Kelet felé Németország számára, emiatt is bolgár kézben kell, hogy maradjon.⁷⁷⁵

A görögök egy újabb javaslatot tettek a rendezésre 1913. március 27-én (április 9-én). Gyemidov kifejtette, hogy a görögök a következő minimumhoz ragaszkodnak: a Sztruma torkolatához, a Tahino-tó partjához lehetőleg Nigritával, de Kukuš bolgár kézre esne, Gjumendzse szintén görög, miként a Preszpa-tó partja is. Később Kavalárol is lemondtak. A bolgár kormányzat azonban április 5-én (18-án) közölte Misevvel, hogy a görögök célja csak az időhúzás, míg megállapodásra jutnak a szerbekkel. Az újabb elutasítás után Venizelosz kijelentette, hogy ez volt az utolsó javaslata, és kárhoyzta a bolgárokat, hogy ők még egyetlen határtervet sem tettek közzé – majd megegyezett a szerbekkel. Szarafov bolgár különmegbízott tárgyalásai sem hoztak sikert.⁷⁷⁶ A görög kormány június 20-án kijelentette, hogy nem fogadja el a demobilizációs javaslatot, és ha 10 napon belül nem oldódik meg a határprobléma, az háborúhoz vezethet.

Bulgária addig nem akart osztozkodni Görögországgal Macedónián, amíg ki nem derül, hogy azok mit kapnak a szigetektől és Epiroszból. Csakhogy ez két olyan kérdés volt, ami a nagyhatalmi konferencia döntése alá tartozott, s nem a görögöktől függött. **A nagyhatalmak viszont hosszan döntésképtelennek bizonyultak a köztük lévő ellentétek miatt, így ezzel a görög-bolgár feszültség növeléséhez is hozzájárultak.** Madzsarov ki is jelentette, hogy a nagyhatalmi döntések teljesen életképtelenek és végrehajtásukhoz nem áll rendelkezésre kényszerítőeszköz: ha az 1876-os konstantinápolyi konferencia határozatainak végrehajtását akkor nem veszi kézbe Oroszország, Bulgária még most (1912-ben) is török iga alatt sínylődne.⁷⁷⁷ Így aztán teljesen érthető, hogy a kisállamok nem bíztak a háború előtti nagyhatalmi fellépés sikerében, s saját kezükbe vették a dolgok irányítását: ugyanez volt a helyzet a londoni béke után.

4.4 A bolgár-román viszony alakulása 1912 márciusától 1913 áprilisáig

⁷⁷⁵ *Vojnata*, II/1. pp. 115-116. Úgy látszik Danevben nem merült fel, hogy amíg Bulgária „ruszofil”, Németországnak nincs oka támogatni a város bolgár kézre kerülését, – illetve másrésztől a német előretörést elvileg az is megakadályozhatná, ha Görögország megkapja a várost és az antantot választja. Továbbá a város bolgár kézre kerülése az antant számára azért elfogadhatatlan, mert tartott az osztrák-bolgár (német) megegyezéstől. A három álláspont között ellentmondás van, s egyszerre nem valósulhattak meg.

⁷⁷⁶ Pichon és Poincaré is arra ösztönözték Danevet, hogy mondjon le Szalonikiról. *DDF*. VII. Nr. 57., *BD*. IX-2. Nr. 1031. A bolgár követ Gesov helyett ment Athénba, mert Gesov elutasította a szerb-görög megállapodásban szereplő, a területi problémák megoldását szorgalmazó kisállami miniszterelnöki konferencián való részvételt, attól tartva, hogy a szerbek, görögök és montenegriaiak összefognak ellene.

⁷⁷⁷ *Madzsarov, M.*, p. 106.

Törökország egyértelműen számított a román támogatásra, sőt Sefa bej követen keresztül 1912. október 1-én maga is kérte azt.⁷⁷⁸ Károly király azonban Kréta átengedését javasolta a görögök részére, hogy semlegességüket megnyerjék, mert a király szerint Kréta háború nélkül is elveszett már a Porta számára.⁷⁷⁹ A román uralkodó felhívta Sebeko orosz követ figyelmét arra, hogy egy Nagy-Bulgária nem felel meg az orosz érdekeknek, mert így könnyen kikerül a befolyása alól.⁷⁸⁰

Mivel Románia már 1912. március 20-án közölte, hogy minden eszközt fenntart magának a dobrudzsai határ kiigazítására, ha Bulgária a San Stefano-i határok elérésére igyekszik, a bolgárok - többek között - ezért is állították, hogy az esetleges háború csak a reformok alkalmazása és az autonómia érdekében zajlik majd és nincs területi célja – így Románia kénytelen volt tétlen maradni a háború első szakaszában.⁷⁸¹ Nem is felejtették el a bolgár eljárás inkorrekttségét. Ezért hamarosan már akkor is kompenzációt követeltek, ha csupán Macedónia autonómiája vagy függetlensége valósul meg.⁷⁸² Ez utóbbira nem volt reális lehetőség, így Románia érdekeit inkább a helyzet változatlansága, vagy - amennyiben területi nyereséget kívántak - a török területek felosztása szolgálta. A románok kezdetben egyetértettek a status quo-val, hiszen ez számukra a két szomszédos nagyhatalom együttműködését és támogatását is jelentette.⁷⁸³

A románok mérsékelt elképzelése szerint – amennyiben nem lesz jelentős területi változás - Albánia és Macedónia autonóm provinciák lesznek a szultán szuzerenitása alatt – ez felelt volna meg leginkább a Monarchia érdekeinek is - európai kormányzók vezetése alatt. Bulgária és Szerbia kaphat területeket az Égei-tenger partján, illetve Koszovóban, de Bulgária nem juthat túlsúlyra Szerbiával szemben, s ez esetben Románia kárpótlásul az Oltenița-Kaliakra vonalat kapja.⁷⁸⁴

Romániának nem volt érdeke Bulgária veresége, ha az utóbbi bekövetkezte egy nagyhatalom befolyásának döntő erősödését jelentené Bulgáriában⁷⁸⁵ - még a Monarchia megerősödése sem, mert ezzel, vagy akár Nagy-Bulgária létrejöttével megtörténne Románia bekerítése. Ugyanakkor Romániát egyáltalán nem zavarta az a - később bekövetkező - szituáció, ha Bulgária a kisállamoktól szenved vereséget, amennyiben a rendezés során a nagyhatalmakat ki lehet zárni a döntéshozásból. Az utóbbi bekövetkezte ellenére 1915-re Románia mégis éppen oda jutott, amitől 1912 elején a leginkább tartott: Bulgáriában egy nagyhatalom vált dominánssá.⁷⁸⁶

⁷⁷⁸ *Documents diplomatiques...* Nr. 1. Törökország Bațarián keresztül megkérte Romániát, hogy tartson néhány hadosztályt Dobrudzsában. Románia ezt akkor azzal utasította vissza, hogy nem teheti ezt meg egy olyan keresztény állammal szemben, mely testvérei felszabadításáért harcol (az orosz mozgósítás is hathatott rájuk). Pár hónap múlva viszont már nem volt ilyen aggálya. *Karpat, K. H.: The memoirs of N. Batzaria. The Young Turks and Nationalism. In: International Journal of the Middle East Studies, Vol. 6. No. 3. 1975. July, p. 295.*

⁷⁷⁹ Kérdés, hogy kimarad-e a háborúból Görögország, ha tudja, hogy a bolgárok és szerbek készek kiszorítani Macedóniából, illetve mertek-e volna támadni a bolgárok és szerbek Görögország nélkül?

⁷⁸⁰ *Ö-U.A. IV. Nr. 4038. 1912. október 11. Czernin*

⁷⁸¹ *Kalinkov, G.: Romănia i nejnata politika szprjamo Bălgarija. Szofija, Balkan, 1917. p. 95. és p. 124. ill. Ö-U.A. IV. Nr. 4259. 1912. november 3. Tarnowski és Markov, G.: Kăm isztorijata na bălgaro-romănszki szpor za Juzsna-Dobrudzsa po vreme na Balkanszkite vojni (1912-1913). Izvesztija na Insztituta po Isztorija, 30, 1989. pp. 40-41.*

⁷⁸² *Documents diplomatiques...* Nr. 18. december 15./december 28.

⁷⁸³ *Uo., Nr. 3.*

⁷⁸⁴ *Ö-U.A. IV. Nr. 4225. 1912. november 1. Fürstenberg*

⁷⁸⁵ *Kalinkov, G., p. 97. és Markov, G.: Kăm isztorijata na bălgaro-romănszki szpor ... pp. 41-42.*

⁷⁸⁶ A bolgár-román viszony alakulását részletesen *Markov, G.: Kăm isztorijata na bălgaro-romănszki szpor ... pp. 40-112. és Iorgu, R.: Conflictul romano-bulgar in dreptul international public. Bucuresti, Institutul de Editura si Arte*

Mikor márciusban kiderült, hogy Románia a status quo mellett áll ki, és amennyiben Bulgária dél felé terjeszti ki határait, kompenzációt fog követelni, Oroszország megígérte Bulgáriának, hogy visszatartja a románokat egy törökkel való szövetségtől és a bolgárellenes akciótól.⁷⁸⁷ Kolarov az orosz mozgósításból következtetve úgy vélte, egyedül az oroszok tartották vissza Romániát az akciótól, s kizárólag a Monarchia és Németország bízta erre. A kijevi körzet csapatainak mozgósítása viszont még legalább kétféleképpen értelmezhető,⁷⁸⁸ ezen felül Románia mozgásszabadságának korlátozása ellentmondott az orosz érdekeknek; már ha valóban meg akarták akadályozni a Balkán-háborúk kitörését. Amennyiben viszont nem volt ilyen szándékuk az oroszoknak, a mobilizáció valóban irányulhatott a románok ellen is. Ennek ellenére novemberre a románok bevetése Oroszországnak mégis érdekévé vált a tengerszorosok helyzete miatt.

A központi hatalmak úgy vélték, hogy a török haderő katasztrófája elkerülhető lett volna, ha Románia a háború előtt mozgósít, s elképzelhető, hogy ezt azért nem tette, mert megijedt az orosz mozgósítástól,⁷⁸⁹ melynek akarva-akaratlan az lett a következménye, hogy az oroszok Szerbiát és Bulgáriát segítették meg – illetve a román mozgósítás elmaradásával Románia számára is lehetőség nyílt kompenzáció követelésére, melyet viszont békeidőben aligha tehetett volna meg.

Még 1912. szeptember 17-én, midőn Szazonov Paprikov tudomására hozta, hogy Oroszország nem támogatja Bulgária aktív politikáját a törökök ellen, azt is hozzáfűzte, hogy Törökország megtámadása esetén nem tudja biztosítani Bulgária határainak sértetlenségét Románia irányából, így korábbi ígérete érvényét veszítette.⁷⁹⁰ Ha ez a kijelentés nem blöff volt, amelyet az oroszok azért tettek, hogy megakadályozzák a háború kitörését, akkor aligha lehet igaz az a feltételezés, hogy a szeptember 30-i mozgósítás (kizárólag) Románia megfékezése érdekében jött létre. Egy ilyen kijelentés, akár igaz volt, akár nem, biztosan nem ijeszti el Romániát,⁷⁹¹ sőt, a tapasztalat azt mutatta, hogy Bulgáriát sem. Ha azonban az orosz mozgósítás szándékát valóban románellenesnek értékeljük, akkor e megnyilatkozásra mégis - sikertelen - blöffként kell tekinteni. Ha e blöff sikeres, s Bulgária korán visszakozik, akkor nem kellett volna sort keríteni a mozgósításra.

Az oroszok tehát már ekkor azzal riogatták a bolgárokat - talán azzal a szándékkal, hogy a konfliktus kitörését megakadályozzák, - hogy a Monarchia, ha közvetlenül nem is, de Románián keresztül beavatkozik a konfliktusba, s a Balkán Szövetség csupán magában bízhat. A fenti kijelentés azt is előrevetítette, hogy gondok lesznek az 1902-es bolgár-orosz katonai konvenció érvényességének értelmezése körül, amely egy román agressziótól védelmet jelenthetett volna, s mind a két fél azzal vádolta a másikat, hogy a másik rúgta fel

Grafice "Flacara", 1914.

⁷⁸⁷ Kolarov, N.: Ocserk po diplomaticseszkata isztorija na balkanszkite vojni. I. Szofija, 1938. p. 81.

⁷⁸⁸ Például úgy is, hogy az oroszok Balkán Szövetséget akartak elriasztani a háborútól, (mivel Bulgária földrajzilag messze volt, ez aligha hihető) vagy, éppenhogy a Ligát akarták támogatni (Szerbia félelme a Monarchia beavatkozásától egy törökellenes fellépés esetén).

⁷⁸⁹ HHSa PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/6. fol. 373-384. Bukarest, No. 60. 1912. november 14. = Ö-U.A. IV. Nr. 4418.

⁷⁹⁰ Kalinkov, G., p. 93.

⁷⁹¹ Hiszen biztosak lehettek abban, hogy a Monarchia is mozgósítja csapatait, és az erők kiegyenlítettek lesznek, és így valóban nem sok esélyük lesz Románia cselekvésének korlátozására – viszont Szerbiáról elterelődik a Monarchia figyelme. Biztos volt a pathhelyzetben Románia is, ezért mert mégis bátrabban fellépni. Ha az oroszok valóban csak Romániára kívántak nyomást gyakorolni, akkor ezzel így nem sokat értek, s ez a feltevés ellentmondott a későbbi orosz lépéseknek. A mozgósítás viszont szolgálhatta a Monarchia blokkolását is. A Monarchia egyértelműen Románia cselekvési szabadságának korlátozására tett lépésként értékelte az orosz manővert.

e megállapodást.

Néhány alapelvet leszámítva, sem Oroszország, sem a Monarchia nem rendelkezett egyetlen domináns, kidolgozott és tervszerűen meg is valósított politikai elképzeléssel a vizsgált korszakban, hanem több lehetséges elképzelés versengett egymással, a pillanatnyi helyzet alakulásától függően.⁷⁹² Erre kitűnő példát szolgáltat Oroszország fellépése a bolgár-román viszony változása során.

A diadalmas bolgár előrenyomulás megállítására érdekében november legelején - tehát még az Adria-kérdés előtérbe kerülése előtt - az oroszok egyszerre fordultak segítségül a nagyhatalmakhoz és Romániához.⁷⁹³ Ezzel **megdőlni látszik az a két elképzelés, miszerint az oroszok ragaszkodtak a status quo vagy a „desinteressement” betartásához, és az, hogy a románokat egyedül a Monarchia biztatta fel a beavatkozásra.** Szazonov a nagyhatalmakhoz címzett jegyzékében a megmagyarázta politikája változásait, melynek során sorrendben a következő elvek elfogadását kérte. Először: a nagyhatalmak nyilvánítsák ki érdektelenségüket a területi kérdésekben – ez már a status quo elvének módosítása volt. Majd kérte a területi kompenzációk egyensúlyának elfogadását a szövetségi szerződéseknek megfelelően – ezzel az oroszok végérvényesen feladták a status quo-t, hogy orosz érdekeknek megfelelően módosíthassák a Balkán-félsziget képét, megtartva a Balkán Szövetség jóindulatát. Végül közölték, hogy Drinápoly és Konstantinápoly a szultán szuverenitása alatt marad – ezzel viszont eljutottak nemcsak a korábban megfogalmazott érdektelenség feladásához, de a szövetségesek területi növekedésének korlátozásához is.⁷⁹⁴

E jegyzékkel egyidejűleg (nov. 8-án) Párizsba is érkezett egy távirat, melyben Oroszország a nagyhatalmak segítségét kérte, hogy távol tarthassa a bolgárokat Konstantinápolytól. Párizs erre - más eszköze nem lévén - beleegyezett az európai török birtokok felosztásába, ami a kisállami (és orosz) politika győzelmét jelentette.⁷⁹⁵ Szintén kapott egy figyelmeztető táviratot Szófia is, melyben az oroszok közölték, hogy a Török Birodalom fő hitelezői – az angolok és a franciák – nem engedhetik meg a főváros elesését, továbbá óva intették a bolgárokat a támadás megismétlésétől a csataldzsai török tűzérség fölénye miatt. (A figyelmeztetés nem a bolgár érdekek védelmét szolgálta: elgondolkodtató, hogy a szerb igények súlypontjának eltolódása az Adriáról Macedónia felé orosz „öszöntözésre” miert épp november 8-a után, de még a csataldzsai roham előtt lett aktuális). Amennyiben az angolok és a franciák beavatkoznak – figyelmeztettek az oroszok – akkor Oroszország aligha lesz képes megakadályozni, hogy a Monarchia és Románia is beleszóljon az események menetébe.⁷⁹⁶

⁷⁹² Míg Tarnowski azon igyekezett, hogy a bolgárok ne tápláljanak illúziót az iránt, hogy a Monarchia hagyná veszélyeztetni a románok érdekeit, addig Szilassy nagykövet 1912 decemberében egy új szövetség megkötését javasolta a románokkal, melyben a Monarchia kötelezettségei jelentősen csökkentek volna a románokkal szemben, ha például Romániát egy bolgár támadás fenyegetné. *Tukin, C.*, p. 75. Fürstenberg herceg már november 1-én felhívta a figyelmet arra is, hogy a Monarchiának egy Nagy-Bulgária – Monarchia, vagy egy Kis-Bulgária-Románia – Monarchia szövetség állna az érdekében. Egy nagybolgár-román szövetség lehetetlenség a románok ellenkezése miatt. Távirata jó példa arra, hogy a Monarchia nem adta fel Szalonikit illető elképzeléseit. *Ó-U.A. IV.* Nr. 4212. 1912. október 31. Fürstenberg és *uo.* IV. Nr. 4226. november 1. Fürstenberg

⁷⁹³ *Vojnata*, II/1. p. 124.

⁷⁹⁴ *Krasznij Arhiv*, Pervaja Balkanszkaja vojna. Pavlov, A. L. szerk. 1926 és 1931. Tom. XVI. p. 17.

⁷⁹⁵ *Documents diplomatiques...* Nr. 8. 1912. október 22./november 8.; és *Vlahov, T.*, p. 47.

⁷⁹⁶ *Krasznij Arhiv*, Tom. XVI., p. 18. és *Schurman, J. G. preface* A fenti megjegyzések különösen azért érdekesek, mert Madzsarov korábbi távirataiból az derül ki, hogy az oroszok kezdetben nem ellenezték Csataldzsa megrohanását – a bevétele nyilvánvalóan kényelmetlen lett volna, - bízza abban, hogy így elnyerhetik az angolok támogatását a szorosok

A román politikai elit háború esetén a köztük lévő érdekelletét ellenére (vagy éppen amiatt) az orosz és osztrák fél közös fellépésére számított, s jó érzékkel ebben látta meg a nagy lehetőséget.⁷⁹⁷ Az orosz mozgósításból eredő nyomásnak köszönhetően ugyan Románia 1912. október 3-án bejelentette, hogy egyik fél törekvéseihez sem csatlakozik, de a kezdeti hátrány - a háborúból való kimaradás - rendkívül gyorsan meghatározó előnnyé nőtte ki magát, s Románia mindenki számára fontossá vált. Konstantinápoly sorsa miatt, ha volt egyáltalán az orosz mozgósításnak románellenes éle, az október végére eltűnt.

Ami a Romániával kapcsolatos orosz álláspontot illeti, figyelemreméltó, hogy Thurn azt írta Bécsbe, hogy Szazonov neki *már október elején* úgy nyilatkozott, hogy Oroszország álláspontja szerint a status quo tarthatatlansága esetén Románia valóban jogosult Bulgáriától területi kárpótlásra, de csak azzal a feltétellel, ha Bulgária is területi növekedéshez jut!⁷⁹⁸

A nagyhatalmak mellett az oroszok a románokhoz is segítségért fordultak (nov. 4-6.), akik elfogadták Sebeko javaslatait: a Marica-Drinápoly határvonalat, a többi terület felosztásának jogosságát, Albánia autonómiáját – de egy korridorral a szerbeknek a tengerparthoz. Cserébe Oroszország elismerte a Monarchia kijutásának igényét Szalonikihez (!), s mindezért a román kárpótlás támogatását helyezték kilátásba.⁷⁹⁹ Maiorescu örömmel jelentette az uralkodónak már október 22-én (november 4-én), hogy az oroszok beleegyeztek az európai Törökország feldarabolásába s abba a feltételbe, hogy cserébe Románia Dobrudzsában kárpótlást kap.⁸⁰⁰ A dátumból következően az orosz koncepcióváltás - mind Romániát, mind a status quo-ról és desinteressement-ről való lemondást illetően - háttérben egyértelműen a Konstantinápoly elestétől való félelem állhatott. A dátum alapján ráadásul az oroszok már akkor feladták a status quo-t, mikor a Monarchia számára ez még alapelvnek számított.

Tehát a Monarchia mellett Oroszország is támogatta Románia kompenzációs igényeit már a kezdetektől fogva beavatkozásra buzdítva őket. Az orosz eszközök és elképzeléseik tartalma nem mondott ellent az osztrák-magyar javaslatoknak, csak éppen ellenkező céllal és előjellel születtek. A románok éppen erre számítottak.

Egyes bolgár lapok utólag szintén megérteni vélték az orosz politika mozgatórugóit. Románia azt a pillanatot választotta a fellépésre, amikor Bulgáriának leginkább szüksége lett volna a támogatására - ismerték el a bolgár lapok - ezzel Románia rossz szolgálatot tesz a béke - s nem csak a bolgároknak kedvező béke - ügyének.⁸⁰¹ S miért? A Balkán-háborút Oroszország provokálta ki - hangoztatta a Rabotniceszki Vesztnik - hogy a kisállamok által érje el céljait. De nem számolt a Monarchia és más államok beavatkozásával, így eredeti politikai elképzelései összeomlottak. Oroszország nem kívánhatja a kisállamok

védelmében.

⁷⁹⁷ Ö-U.A. IV. Nr. 3934. 1912. október 3. Czernin „...ein paralleles Vorgehen im Falle eines Krieges...”

⁷⁹⁸ Kalinkov, G., p. 110. „...Szazonov mu kazal kakvo Romanija bi mogla za izmenenie na sztatus quo da polucsi kompenzacija ot Bălgarija, pri uszlovie, cse тази poszlednata bi polucsila na druga sztrana razsirenje na vladenieto szî.”

⁷⁹⁹ Ö-U.A. IV. Nr. 4292. 1912. november 6. Ez a nagy „engedékenység” a bolgárok csataldzsai veresége után csillapodott.

⁸⁰⁰ Documents diplomatiques... Nr. 8. 1912. október 22./november 8. és Kalinkov, G., p. 116. November 9-én maga Románia is kérte a status quo-t feladó oroszok támogatását a kompenzáció ügyében Sebeko követen keresztül, s a csataldzsai helyzet miatt az oroszok egyszerűen nem utasíthatták el a román kérést. Kalinkov, G., p. 113.

⁸⁰¹ Bălgarija, No. 58. 1912. december 31. (1913. január 13.) In: Kiskilova, P., Balkanszkitе vojni po sztrаницite na Bălgarszkija pecsat ot 1912-1913 g. Szofija, Drinov, 1999. Nr. 65. p. 106. A gyűjteményes kötet bolgár újságcikkeket tartalmaz.

politikai függetlenedését, mert ez veszélyeztetné pozícióit a szorosokat illetően. Egy Nagy-Bulgária földrajzilag és politikailag is elszigetelné Oroszországot, hiszen a balkáni háború vezéréként a többi balkáni állam fölé is kiterjesztené befolyását. Ezt akarja most Oroszország minden eszközzel (Szerbia és Románia által) megakadályozni.⁸⁰² A Raborticseszki Vesztnik egyébiránt megelőlegezte Románia fellépését már a háború előtt, mondván, hogy a hármasszövetség eszközeként ellenezni fogja bármely országot, így Bulgária területnövekedését is. A lap szerint az oroszoktól sem várható semmi, „mert Oroszország nem fogja támogatni Bulgáriát a döntő pillanatban, hiszen egy legyengült és elerőtlenedett Bulgáriát könnyebben a kezébe kaparinthat.”⁸⁰³ A bolgárok sértve érezték magukat, hogy míg a közvéleményformáló orosz sajtó elutasítja a románoknak adandó kompenzációt, Szazonov viszont részben a fenti megfontolások miatt támogatja Romániát.⁸⁰⁴

A román király személyesen hozta Ferdinánd tudomására 1911 legvégén, hogy ha a bolgár sereg átkel a Rodopén, a román sereget *mozgósítják* Szilisztria körül. A bolgárok úgy vélték, csak Oroszország (s nem a Monarchia!) tarthatja vissza Romániát a fegyveres beavatkozástól. A bolgár fél tehát először az iránt érdeklődött, hogy Ausztria vajon mit lép, ha Oroszország katonai lépéseket tesz, hogy Románia hadba lépését megakadályozza.⁸⁰⁵

Miután a román kormányzat megbizonyosodott arról, hogy az oroszok nem ellenzik a beavatkozást, Románia október 18-án (31-én) az osztrák követhoz fordult azzal a szándékkal, hogy a Monarchia hívasson össze egy konferenciát a területi kérdések rendezésére, és amelynek természetesen Romániai is teljes jogú résztvevője lenne és megkapná Dél-Dobrudzsát Rusze és Várna nélkül.⁸⁰⁶ A Monarchia a kezdetek kezdetén teljes erejével támogatta a román törekvéseket, de ez nagyon hamar mérséklődött és a román-bolgár megállapodás kikényszerítése felé tendált.⁸⁰⁷ Mivel Románia nem az ellen a Monarchia ellen fordult, ahol románok milliói élnek, hanem Bulgária ellen, ahol alig vannak, ez arra utalt a nemzeti elv alapján álló bolgárok számára, hogy a Monarchia áll a román aktivitás háttérében,⁸⁰⁸ jóllehet a kettő között nem volt ok-okozati viszony. A londoni nagyhatalmi konferenciára végül nem kapott meghívást, így Románia hátrányból indult az érdekérvényesítés során, viszont egyaránt kihasználta a nagyhatalmak érdekkellentétében rejlő lehetőséget és támogatásukat is.

Az ország 9 éve a balkáni erőegyensúly híve volt, s így a Balkán Szövetség ellenfele.

⁸⁰² *Rabotnicseszki vestnik*, No. 29. 1913. április 25. (május 7.) In: *Kiskilova, P.*, Nr. 100. p. 156.

⁸⁰³ *Uo.* No. 8. 1913. február 23. (március 8.) In: *Kiskilova, P.*, Nr. 78. pp 121-122.

⁸⁰⁴ *Narodni prava*, No. 31. 1913. február 7. (febr. 20.) In: *Kiskilova, P.*, Nr. 77. p. 120.

⁸⁰⁵ *BD.* IX-1. Nr. 530. Buchanan to Grey, 1912. január 10., és Nr. 544. Bax-Ironside, 1912. január 31. valamint Románia a Ruszcsuk-Sumla-Várna-Szilisztria vonalat követeli: Nr. 531. Townley Greynek, 1911. december 18. Az a tény, hogy „Romániát csak Oroszország fékezheti meg”, egyformán utalhatott arra, hogy Romániát vagy a Monarchia támogatja, avagy Oroszország biztatta fel – de az orosz közbelépés emlegetése Ferdinánd egyik blöffje is lehetett, hogy állásfoglalásra készítse a Monarchiát. Ezek a tények azonban mind arra utalnak, hogy a román politika 1912 előtt is tudatosan igyekezett a Balkán Szövetség ellenségét képezni (pl. a török-román-osztrák szerződéstervezetekben).

⁸⁰⁶ *Documents diplomatiques...* Nr. 11. november 6./19. és *Vojnata*, II/1. p. 125.

⁸⁰⁷ *Documents diplomatiques...* Nr. 8. november 4. Lásd korábban: *Ö-U.A.* IV. Nr. 4212. 1912. október 31. Fürstenberg és *Ö-U.A.* IV. Nr. 4226. november 1. Fürstenberg. Éppen azért lanyhult a támogatás, mert a románok kielégítése orosz érdekeket is szolgált.

⁸⁰⁸ *Narodni prava*, Nr. 226. 1912. dec. 20. In: *Kiskilova, P.*, Nr. 59. p. 100. A *Balgarija* c. lap szerint Romániát a Monarchia bérelte fel a bolgárok ellen. Niš és Piroto is azért került Szerbiához, hogy a bolgárok és szerbek között elhínték a viszály magjait. *Balgarija*, Nr. 186. 1912. okt. 21. (november 3.)

Románia vélekedése szerint az ország már csak azért is jogosult a kompenzációra, mert ő volt az egyetlen balkáni állam, mely a nagyhatalmak status quo betartására vonatkozó felszólításának eleget tett.⁸⁰⁹ A román kompenzáció alapja másrészt az az orosz elképzelés volt a félsziget rendjéről, amit napokkal korábban vetettek fel az oroszok (4.1 fejezet), valamint az, hogy 1878-ban, Dél-Besszarábia átengedésekor ígéretet kaptak arra, hogy cserébe egész Dobrudzsa az övék lesz.⁸¹⁰ Ha Bulgária megszegi a status quo-t és így Berlini Szerződés kijelölte határait, akkor Románia is megteheti ezt a román-bolgár határ viszonylatában.⁸¹¹ A románok emellett azzal (is) érveltek a kompenzáció jogosságá mellett, hogy a szövetségesek győzelmüket nagyrészt a román semlegességnek köszönhetik, ami az erőegyensúly megbomlása miatt ellentétes volt a román érdekekkel, a győzelmek pedig amúgy is semmissé tették a status quo-t. Ráadásul a Ballhausplatz a kompenzációra való jogot az egyensúly megbomlása esetén már 1897-ben elismerte Románia felé. 1909-ben Bratianu kísérelt meg miniszterelnökként hasonló garanciákat kicsikarni Béctől és Berlintől, ha Bulgária megszerezne Macedóniát. Sőt, a két nagyhatalom elismerte, hogy Románia érdekeivel ellentétes, ha egy ország túl nagy területet szerez meg.⁸¹² Mivel az osztrákok attól tartottak, hogy az oroszok önmaguk is teljesítenék a kárpótlásra vonatkozó román kérést, részben emiatt is támogatni kényszerültek Románia kompenzációs igényeit.

1912 októberében véget ért a román belpolitikai krízis, s a Maiorescu vezette konzervatívok a Take Ionescu vezette konzervatív-demokraták támogatásával immár erőteljesebb követelésekkel állhattak elő - ennek volt köszönhető az enyhébb Szilisztria-Balcsik vonal helyett a Tutrakan-Balcsik vonal október 20./november 2-i említése is.⁸¹³ Maiorescu arról informálta a bolgár vezetést, hogy Románia meghallgatja a hatalmak véleményét, mielőtt érvényt szerezne igényeinek,⁸¹⁴ a liberális Bratianu viszont tárgyalások helyett az azonnali mozgósítást és az erő érvényesítését követelte, míg Ionescu inkább a megegyezés híve volt, sőt, még a Ligához való csatlakozást is fontolgatta a kompenzáció nagyságától függően,⁸¹⁵ azért, hogy lazítson a Monarchiához fűződő szoros kapcsolaton. Ionescu azt az – ellenőrizhetetlen valóságértékű – információt is közölte a bolgárokkal, hogy 1903-ban, a macedón felkelés idején a törökök komolyan fontolgatták a Bulgáriába való behatolást, s ehhez Románia és „egy harmadik balkáni állam” szövetségét keresték, és Ömer pasa titkon megegyezett abban, hogy a szövetség győzelme esetén Bulgária északi részét Románia, a keleti részeket Törökország, a nyugatit pedig egy harmadik állam kapja meg. Nyilvánvaló volt, hogy Ionescu Szerbiára célt, s mivel azt is elárulta, hogy Románia elutasította a javaslatot, Szerbia viszont elvben elfogadta, a román politikus akarva-akaratlan is hozzájárult a szerb-bolgár viszony romlásához. A tárgyalások során Ionescu arra is célt, hogy a román támogatás megnyerése esetén nem kellene Bulgáriának feláldoznia olyan tiszta bolgár városokat, mint Skopje, Prilep – melyek a „vitatott zónában” helyezkedtek el – valamint Velez, Ohrida (elvben bolgár birtokok a

⁸⁰⁹ Poincaré, R., p. 105. Ennél képmutatóbb álláspontot nem sokat fogalmazzak meg. Románia csak azért, mert tiszteletben tartja a status quo-t, jutalmul megszegheti azt!

⁸¹⁰ *Documents diplomatiques...* Nr. 95. 1913. február 28. A teljes memorandumot lásd: pp. 68-76. Igaz, a bolgárok csak azért mondtak le 1878-ban Észak-Dobrudzsáról, mely a San Stefano-i Bulgária része volt, mert ígéretet kaptak a felülvizsgálatra.

⁸¹¹ *Uo.*, Nr. 10. és Ionescu, E.: *Razboiul din Balcani și diferendul Româna-bulgar*. Ploiești, Speranța, 1913. p. 125.

⁸¹² *Helmreich, E. C.* p. 278. és Ionescu, E. könyve is zömmel e történeti érveken alapul.

⁸¹³ *Kalinkov, G.*, pp. 113-116.

⁸¹⁴ *Mir*, Nr. 3705. 1912. november 6. (19.)

⁸¹⁵ *Kalinkov, G.*, p. 118.

felosztás szerint) és Szaloniki. Ezzel a románok valóban érzékeny pontra tapintottak.⁸¹⁶

A bolgár kormányzat kezdetben elzárkózott a kompenzáció gondolatától, s nem volt hajlandó Romániának területeket átadni a semlegességért cserébe. A bolgárok azzal érveltek, hogy korábban Károly királyt meghívták a törökök elleni szövetségbe, de ő visszautasította az ajánlatot. A románok egy törökellenes háborúban semmit sem nyertek volna, hiszen az ország nem volt határos török területekkel, a bolgárok pedig nem ajánlottak kompenzációt, így nem volt meglepő az elutasító válasz. Danev ugyanakkor felajánlotta még november elején, ha Románia intervencióval fenyegetne, és ezzel gyorsan békére kényszerítené a Portát, akkor számíthatna némi kompenzációra Bulgária részéről. A másik oldalról a törökök is ezt az ajánlatot tették.⁸¹⁷

Kalinkov úgy véli, hogy az intő jelek ellenére Gesov egyáltalán semmiféle megállapodást nem akart Romániával, csak az időt húzta.⁸¹⁸ És a kezdeti események a bolgár miniszterelnököt látszottak igazolni, a Monarchia ugyanis elutasította a török kérést, hogy akár a Szandzsákban, akár Szerbia ellen erőszakos lépésekhez folyamodjon, s ugyanezt a választ adta a törököknek Románia is Bulgária megtámadását illetően. Azaz, Románia csak egy európai konferencián fogja benyújtani a számlát, amely majd csak a háború befejezése után, *a nagyhatalmak jelenlétében* rendezzi a területi vitákat (beleértve a török zsákmány elosztását), és ha a Monarchia és Oroszország is semleges marad és a háború lokalizálását kívánják, Románia sem mozgósít.⁸¹⁹ Törökország mellett Románia is a nagyhatalmi támogatás erősebb legitimációjában reménykedett, s nem egy balkáni konfigurációban.

Mivel ilyen konferencia egyáltalán nem ült össze, illetve nem foglalkozott a kisállamok határaival, e - a bolgároknak kedvező - román álláspont is hamarosan módosult. A Kalinkovnak tett nyilatkozat ellenére ráadásul a románok október 6-án a Monarchia illetékeseinek azt a választ küldték, hogy ha a szövetségesek döntő győzelmet aratnak a törökök fölött, Románia stratégiai határt fog *elfoglalni* Dobrudzsában, ami fokozta volna a konfliktust.⁸²⁰ A Liga döntő sikerétől tehát érthető módon jobban tartott az összes nagyhatalom, mint az eldöntetlen, vagy elhúzódó konfliktustól.

Mivel a béketárgyalásokon az oroszok végül elérték, hogy Kelet-Trákia ne legyen bolgár terület – legalábbis a fegyverszünet kudarcáig – Szazonov engedékenységet tanúsított a bolgárok felé Drinápoly kérdésében, viszont leszögezte, hogy e városért cserébe a bolgároknak meg kell egyezniük a románokkal.⁸²¹ A város viszont még nem volt bolgár kézen, az orosz támogatás pedig lagymatag volt. Így a bolgár fél nem sietett megegyezésre jutni a románokkal, hiszen a város megszerzésére nem volt garancia, amíg fegyveresen nem birtokolják, az oroszok viszont sürgették a megállapodást.

Szazonov arra hivatkozott, hogy ha Ausztria-Magyarország eléri, hogy a bolgárok összevessenek a románokkal, azzal csak a kettős monarchia érdekeit szolgálják, és az osztrákok a bolgár vonakodás miatt „bosszúból” majd a szerbek adriai aspirációit fogják korlátozni.⁸²² A táviratból jól leszűrhető a Balkán Szövetség egységéért aggódó Szazonov

⁸¹⁶ *Uő.*, p. 119. A közlés szándékoltága, vagy a Monarchia háttérszerepe viszont ez ügyben nem bizonyítható.

⁸¹⁷ *Helmreich, E. C.*, pp. 246-247.

⁸¹⁸ *Kalinkov, G.*, pp. 102-103.

⁸¹⁹ *Uő.*, p. 106. Kalinkov távirata

⁸²⁰ *Uő.*, p. 108.

⁸²¹ *Vojnata, II/1.* p. 126.

⁸²² *Uo.* A Monarchia egyáltalán nem a román kompenzáció kikövetelése érdekében korlátozta a szerbeket.

mögöttes szándéka, egy román-bolgár megállapodás orosz égisz alatt, mivel a Monarchiának egyáltalán nem állt szándékában egymásra haragítani két potenciális szövetségesét, sőt az orosz fél hirtelen érdeklődése a bolgár-román kapcsolatok alakulását illetően is annak a félelemnek tudható be, hogy a két fél osztrák biztatásra egymásra talál. Nem tudni, hogy Szazonov mennyire reménykedett abban, hogy Szerbia megtarthassa a tengeri kijáratot, ha Bulgária gyorsan kielégíti Románia követeléseit, de ez a lehetőség sem vetendő el teljesen. Az orosz külügyminiszter tévesen úgy vélte, hogy egy gyors román-bolgár egyezség esetén - mely kielégítené az osztrákokat - Szerbiát nem kell kárpótolni Macedóniában, mert megtarthassa az adriai kijáratot, így Bulgária megkaphatná egész Macedóniát.

Csak hogy a bolgár fél részéről a helyzet nem volt ilyen egyértelmű, hiszen semmilyen garancia nem volt arra, hogy Románia igényeinek teljesítése esetén Szerbia valóban kijut a tengerre, és nem követel területeket a Vardar mentén. Ez esetben Bulgária csak veszítene az ügyön. Ezért az *előzetes* kompenzációt következetesen elutasították a jövőben is. Ha pedig megszerzik Szalonikét és Monasztirt, mi okuk lenne kárpótlást adni a románoknak? Főleg érvényes volt ez az után, hogy a Monarchia vezetősége kijelentette, a román óhajok teljesülése esetén sem járulnak hozzá az adriai szerb kikötőhöz. Bulgária addig nem volt hajlandó alkudni Romániával, míg Drinápoly nem az övé.⁸²³

Ha Bulgária és Románia között nem lesz belátható időn belül megegyezés, akkor a Monarchia a szerbek ellen fog fellépni az Adriánál (akárcsak az oroszok Konstantinápoly miatt) - vélte Bobcsev is, - hogy ezzel Szerbiát Macedónia felé, Bulgáriát pedig a románokkal való megegyezésre készítse. Bulgária viszont nem teheti meg, hogy az Adriánál ne Szerbiát támogassa, mert „*míg szolidárisak vagyunk a szerbekkel, addig ők is támogatnak minket a románok és a görögök ellen*”- ismerte fel.⁸²⁴ A következtetést, hogy Bulgáriának vagy az Adria vagy Románia kapcsán engednie kell, viszont elmulasztotta levonni a kormányzat.

A bolgárok számára a csataldzsai roham sikertelensége miatt a békekötés vált prioritássá, így a románokkal való megegyezés háttérbe került. Ferdinánd király maximálisan Szilisztria átengedésébe volt hajlandó beleegyezni.⁸²⁵ Danev, mielőtt Londonba ért volna a békekonzferencia megnyitójára, decemberben megállt Bukarestben és Budapesten is. A budapesti tárgyaláson ugyan elsősorban az adriai szerb kikötő ügye merült fel s nem az együttműködés, de a szövetségesek így is gyanakodtak. Éppen ezért a szerbek a román kompenzáció ellen sorakoztak fel kezdetben, úgy vélvén, hogy annak megvalósítása a Monarchia, Románia és Bulgária együttműködésének nyitányát jelenti majd. A bukaresti tárgyalásokon viszont valóban a területi engedményekről folyt a vita. A szobranje elnökének nem volt felhatalmazása a kormánytól, csak a törökkel folytatandó béketárgyalásokra – így a román-bolgár tárgyalások igen lassan haladtak.

Mihelyt Danev elhagyta Budapestet, a Monarchia vezetése Conradot küldte Bukarestbe, hogy informálja a románokat a pesti tárgyalásokról, valamint, hogy elősegítse a román-bolgár közeledést, és egy oroszellenes katonai szövetséget kössön. A bolgár-román viszály nagy veszélye ugyanis az, hogy bármelyik ország átállhat az oroszok oldalára, vagy

⁸²³ HHSIA PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 7. Nr. 1308. fol. 33.

⁸²⁴ Bobcsev, Sz.: Sztranic... pp. 43-48. A Monarchia és Oroszország tehát eltérő okok miatt ugyanarra a következtetésre jutott az Adriai illetően Bulgária szemszögéből, bár nagyhatalmi szemszögéből a helyzet bolgárok által feltételezetté válhatna jóval bonyolultabb volt (5. fejezet).

⁸²⁵ Vojnata, II/1. p. 127

egymásnak esnek, és ez nem felel meg a Monarchia érdekeinek – fogalmazta meg Tarnowski.⁸²⁶ Conrad elérte, hogy a románok átcsoportosítást hajtsanak végre Moldova irányába, ugyanakkor az oroszok is kedvező választ kaptak arra a kérdésükre, hogy Románia a jövőben ellenséggként vagy barátként viselkedik majd. Conrad tárgyalásaival egyidőben tehát kialakulófélben volt egy orosz-román együttműködés. Hartwig biztosította a belgrádi román követet, hogy országa így bizonyosan megkapja Erdélyt.⁸²⁷

A béketárgyalásokban rejlő lehetőséget a Monarchia igyekezett a román kompenzáció előmozdítása és saját céljai érdekében felhasználni. November 14-én (27-én) Tarnowski gróf szófiai követ bizalmasan értesítette Gesovot, hogy Oszmán Nizámi török küldött azzal a szándékkal fordult Károly királyhoz, hogy elérje: Románia gyakoroljon nyomást Bulgáriára egy törököknek kedvező béke érdekében. Berchtold azonban csavart egyet az ajánlaton, és arra kérte Károly királyt, hogy a románok inkább a törökökre gyakoroljanak nyomást a bolgár háborús célok elősegítése és a mielőbbi béke érdekében,⁸²⁸ s szorgalmazta, hogy Bulgária és Románia lépjen egyezsége. Ez volt az első nyílt osztrák ajánlat, Berchtold megkontrázta az orosz és a török elképzelést is.

„Ha a szófiai kormányzat megegyezésre jut Romániával, és másfelől ráveszi a szerbeket, hogy mondjanak le aspirációikról az Adriai-tengert illetően... Bulgária számíthat Ausztria és Románia támogatására?”⁸²⁹ – írta Danev Budapesten a feltételekről. A bolgároktól lehetetlent kívántak: Bulgária nem akart új ügyletekbe bonyolódni a régi szálak elvarrása nélkül. Danev tehát úgy vélte, csak a béke megkötése után kezdődhetnek el a románokkal való tárgyalások, míg a románok úgy vélték, hogy ez esetben valószínűleg semmit sem kapnak majd.⁸³⁰ Danev december 8-ig – a fegyverszüneti tárgyalások miatt –nem érkezett meg Bukarestbe, így még Conrad is megelőzte. A románok tehát azzal az előnnyel indultak, hogy bírták a Monarchia támogatását és ismerték Danev pesti találkozásának részleteit, míg a bolgárok elvesztegették a lehetőséget, hogy addig kössenek megállapodást Romániával, amíg annak nincs komoly támogatója, és mielőtt - a békekötés elhúzódása miatt - Románia támogatása túlságosan értékesé válna. A románok a következő elképzelésekkel álltak elő: a Turtukaia-Balcsik vonal átadása beleértve Kavarnát és Szilisztriát, a macedorománok autonómiája vagy nagy albán-macedón állam létesítése (az 1904-es román tervzetnek megfelelően), vagy pedig Albánia kapja a macedoromán területeket a Varia, Bitola, Korica háromszögben.⁸³¹

⁸²⁶ *HHSStA* PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1912. december 29. fol. 780-781. Nr. 5874. Tarnowski, Szófia. Később egy román-bolgár konfliktus esetén is lehetségesnek tartotta a Monarchia a megegyezést.

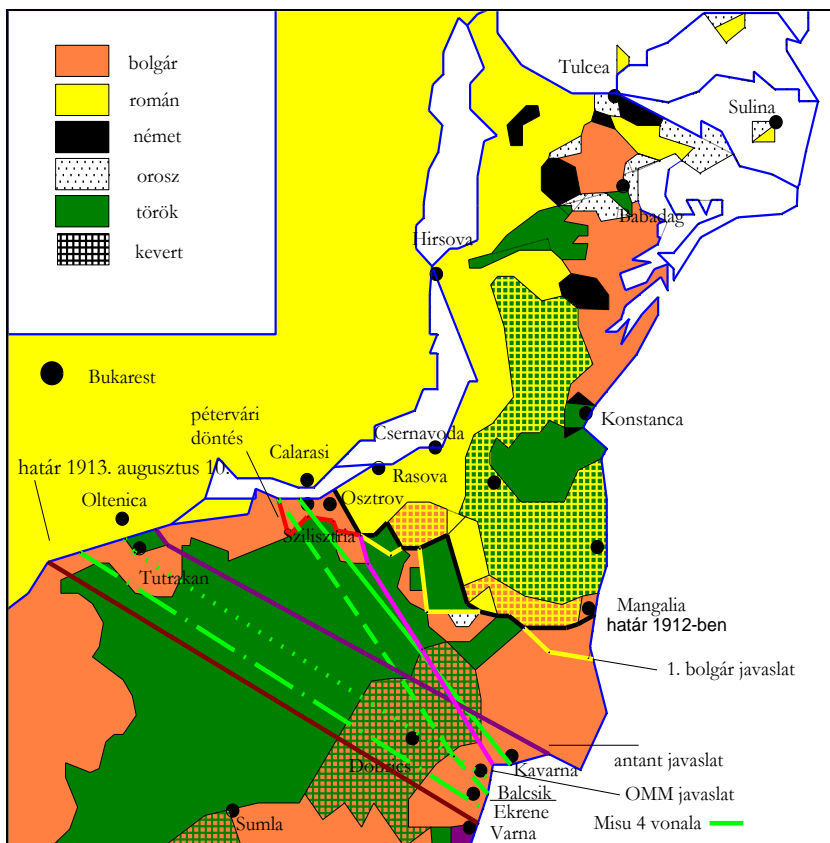
⁸²⁷ *Helmreich, E. C.*, p. 248. Ez is azt látszik alátámasztani, hogy a Monarchia szétverése nemcsak 1917-ben merült fel komolyabban, hanem nyílt téma volt már ekkoriban is. Ez pedig nyilvánvalóan befolyásolta a Monarchia politikáját.

⁸²⁸ *Vojnata*, II/1. p. 128.

⁸²⁹ Idézet: *Uo.*

⁸³⁰ *Reichspost*, 1913. január 1. Nr. 606.

⁸³¹ *Documents diplomatiques...* Nr. 18. és *Reichspost*, 1912. december 19.

4.1 ábra. Határjavaslatok Dobruzsában

Az etnikai alaptérkép a Györfffy I. rajzolta térkép alapján készült (saját szerk.)

Bukarestben bolgár részről csak az aromunok iskolakérdéséről esett szó, továbbá Danev kijelentette, hogy Bulgária örökre lemond mindenfajta (területi) követeléséről Dobruzsát illetően.⁸³² Ez azonban elégtelen volt a románok számára és Mișu konstantinápolyi követet Londonba küldték a béketárgyalásra, hogy a bolgárokkal egyezséget érjen el. Vele tartott Take Ionescu román külügyminiszter is. A bolgárokat Danev képviselte. Mișu egy térképet vitt magával, amelyen 4 párhuzamos vonal húzódott Dobruzsza területén. Feladata az volt, hogy minél délebbi vonalat érjen el a tárgyalások során. Az első vonal a Szilisztria-Kaliakra vonalat jelentette Balcsik nélkül. A másik a Szilisztria-Kaliakra vonal határolta területet jelentette, mindkét várost, továbbá Balcsikot is beleértve. A harmadik vonal a Tutrakan-Balcsik vonalat jelölte ki Tutrakan nélkül. A negyedik vonal Tutrakanon keresztül húzódott Balcsik irányába, a románoknak követelve Dobrics városát is (4.1 ábra).⁸³³

Még 1912 decemberében, a román-bolgár kompenzációs tárgyalások elején a bolgár fél azt a téves következtetést vonta le, hogy a román kompenzáció kérdése nem román-bolgár, hanem szövetségi ügy. A román fél ugyanis megígérte, hogy 10 millió frank kártérítést ad az

⁸³² *Vojnata*, II/1. p. 127.

⁸³³ *Documents diplomatiques...* Nr. 54. és Nr. 57. január 13./26. és *Reichspost*, 1912. december 24.

általával követelt Szilisztriáért cserébe, és ha ez nem elegendő, Bulgária kárpótlást kaphat Szerbiától, egészen pontosan Pirot városát, mert felfogásuk szerint Románia a Balkán Szövetséggel tárgyal, s nem kizárólag Bulgáriával, és a szövetséges terheket illik megosztani.⁸³⁴ Hogy a szerbek átadják-e Pirotot a bolgároknak, miután az Adriát is elvesztették, enyhén szólva is kétséges volt, és a bolgár kormányzat tartott attól, hogy emiatt megint Macedóniában kell kárpótolniuk a szerbeket. A bolgár fél csak a pétervári döntés után ismerte fel – amikor a Monarchiának nem sikerült kárpótlást elérni Bulgária számára Szaloniki átadásával Szilisztria elvesztésért –, hogy a román kompenzáció nem a Balkán Szövetség ügye, hanem Bulgária és Románia magánügye. Ekkor kezdődött az a bolgár javaslat-sorozat, mely végül a második háború után Szerbia felosztásának propagálásához vezetett Ferdinánd bolgár király részéről.⁸³⁵ A bolgár kormány ott követett el súlyos hibát, hogy úgy vélte, a románok előbbi ajánlatából következően a Balkán Szövetség nevében kell tárgyalásokat folytatnia, és számíthat szövetséges támogatására, s nem kétoldalú tárgyalásokban gondolkodott. Ez utóbbi esetben ugyanis a kormány hamarabb ráeszmélt volna, hogy érdeke a mihamarabbi megállapodás elérése. A Monarchiának sem volt érdeke, hogy Románia a Balkán Szövetséggel tárgyaljon, hiszen ez megnehezítette volna a bolgár-román-osztrák különegyezmény létrejöttét. A románok számára viszont mindegy volt, hogy ki biztosítja számukra a területet.

A román-bolgár tárgyalássorozat hivatalosan 1913. január 2-án kezdődött. Mivel Danev korábban közölte, hogy a román követelések nagyobb eséllyel teljesülnének, ha Románia segítséget nyújtana, válaszul Maiorescu felvetette december 12-én (25-én), hogy Románia hajlandó akár mozgósítást is elrendelni, hogy a törökökre békét kényszerítsen, s egy híd építését a Dunán (ami megfelelt a Monarchia vasúti érdekeinek is), ha a bolgárok megadják a kívánt kompenzációt. De ha Bulgáriának nincs szüksége a román segítségre, akkor Bukarest arra kényszerül, hogy más módon keresse érdekei érvényesítését.⁸³⁶ Danev azzal utasította el a felajánlkozást, hogy elkésett, a nagyhatalmak támogatása érdektelenné teszi a román ajánlatot.⁸³⁷

Danev első hivatalos javaslatát 1913. január 3-án nyújtotta át Mişunak Londonban. Ebben – megismételve bukaresti ajánlatát – elismerte Dobrudzsa román birtoklását, felajánlotta Szilisztria erődeinek lerombolását, a katonaság kivonását, elfogadta a kisebb mértékű határmódosítást, és végül a negyedik pontban beleegyezett a kucovlahok

⁸³⁴ ЦДИА, ф 568. к. оп. 1. а.е. 796. л.4. „*Rumänite miszljat, cse i Szärbija trjävba da vze me ucsasztie v taja otszäpka, kato otszäpi tja pak Pirota na Bälgarija.*”

⁸³⁵ Ha a fenti elképzelések túlnél cinikusnak tűnnek, úgy jó, ha megjegyezzük, hogy 1907-ben a török Aleko pasa román területeket ígért Bulgáriának, ha nem támogatja Bosznia-Hercegovina annexióját és az orosz vagy osztrák-magyar politika törekvéseit. A bolgárok ignorálták a javaslatot, hiszen sejtelmük sem volt arról, hogy a nagyhatalmi státuszát veszített török állam mivel kényszeríthetné a független román államot területi kompenzációra. Ugyanebbe a helyzetbe képzelték bele most magukat, akár a szerb-bolgár, akár a román-bolgár viszonyt vették szemügyre. *Gesov, I. E.*: *Licsna koreszpondencija*, Nr. 93. Do Anka i Ilona Radevi, Párizs, 1907. szept. 26./okt. 9. p. 217.

⁸³⁶ *Vojnata*, II/1. p. 130. Danev távirata Gesovnak 1913. december 12./25. és *Kalinkov, G.*, p. 139. „*Do ut des! Mozsem da Vi dadem pälna poddärzška szega... Pri väzobnovjavane vojната szrestu Turcija, mozsem da Vi dadem pälna realna poddärzška: za tazi cel ste mobilizirame... ne protiv Vasz, a zaedno sz Vasz... Ako Bälgarija njama nuzsda... Romänija ste bäde prinudena da pribegne käm drugi efikaszni szredsztva da zastita na szvoite interesz.*”

⁸³⁷ *Documents diplomatiques...* Nr. 18. A román követelések meglehetősen kiszámíthatatlanok voltak: 1913. január 1-én Románia még az egész Szilisztriai-előhegység átadását követelte egészen Kavarnáig. Ebben az esetben hajlandó lett volna lemondani Szilisztriáról. A románok ezt követően 270 km² átengedését követelték mindössze, majd ez 3 ezer km²-re nőtt. Ionescu cáfolta az utóbbit, és kijelentette, hogy Szilisztria megszerzése esetén hajlandó lenne eltekinteni a további követelésektől. Szilisztriához viszont feltétlen ragaszkodtak, ha bolgárok megkapják Drinápolyt. A nagyhatalmak az Oltenița-Kaliakra -fokot javasolták határnak, de Szófia elutasította. *BH*. 1913. január 1. 1. sz.

kulturális, vallási és oktatási autonómiájába.⁸³⁸ Gesov azonban a macedón kulturális autonómia román pénzből (!) való megvalósítását és jövőbeni támogatását is elutasította.⁸³⁹ Mișu elégtelennek tartotta a javaslatot, és válaszul közölte a román követelések minimumát, a Szilisztria-Balcsik vonal által lezárt terület igénylését.⁸⁴⁰ A román kormány nyomatókképpen megszavazott 150 millió lei rendkívüli kölcsönt a kormányzat részére. Szazonov figyelmeztette Bulgáriát, hogy Románia felkészült arra, hogy nem csak Szilisztriát okkupálja erővel, de - akár háború árán is - elveszi a többi területet. Gesov erre beleegyezett a negyedik pontba. De Mișu az új ajánlatot is elutasította, hiszen az továbbra is Danev legkorábbi ajánlatával volt egyenértékű.

A bolgárok sem maradtak adósak az ellenlépéssel, s január 6-án Teodorovot, a pénzügyminisztert küldték Pétervárra, hogy kölcsönök ügyében kezdjen tárgyalást – valójában azért, hogy az 1902-es orosz-bolgár egyezmény érvényességéről érdeklődjön.⁸⁴¹ Radoszlavov úgy vélte, a kormány viselkedése helyénvaló, de abban hibás, hogy Románia kapcsán nem látta előre a bekövetkező helyzetet. **Az, hogy nagyhatalmi kényszerítés nélkül is területi engedményt adott Danev, nagy diplomáciai hiba.**⁸⁴² Ha Romániának önként területeket adna át Bulgária, minden előzetes megállapodás és kötelezettség hiányában, az precedenst jelentene a szerbeknek Macedóniát illetően.

A londoni konferencián Románia az olasz támogatás ellenére egyedül maradt követeléseiével,⁸⁴³ ezért élesebb hangnemre váltott. Maiorescu nyomásgyakorlás céljából január 7-én közölte, hogy a román kormányzat elhatározta, hogy háború és mobilizáció nélkül megszállja a Tutrakan-Balcsik vonalat – azaz maximálisra növelte igényét.⁸⁴⁴ Január 9-én Lichnowsky herceg - német nagykövet - a nagyhatalmi konferencián bejelentette, hogy Németország nem marad semleges, ha konfliktus tör ki Románia és Bulgária között.⁸⁴⁵ Ha a románok támadnak Bulgária ellen, Németország elvben nem lett volna köteles Romániát segíteni, csak fordított esetben, de a vezetés most mégis ígéretet tett erre. Ez viszont meglepetést jelentett a hatalmak számára, mert Németország eddig Bulgáriát támogatta. Cambon a segítséget kérő bolgárokkal közölte, hogy Franciaország az orosz állásponttól függően fog lépni, de igyekszik elkerülni a beavatkozást.⁸⁴⁶ Oroszország számára ezért sem volt mindegy, hogy milyen választ ad az 1902-es bolgár-orosz megállapodás érvényességére, hiszen Bulgária katonai támogatása esetén szembekerülne a németekkel,

⁸³⁸ *Documents diplomatiques...* Nr. 26.; *Vojnata* II/1. p. 131.

⁸³⁹ *DAB*, Nr. 234. Thurn an Berchtold, 1913. január 8.; *Vojnata* II/1. p. 132.

⁸⁴⁰ *Documents diplomatiques...* Nr. 57.

⁸⁴¹ A bolgár-orosz katonai konvenció 1902-ből a következőket tartalmazta: (1) A szövetségnek nincs agresszív szándéka, defenzív jellegű, csupán ellenakció a románok és a Monarchia hasonló akciójával szemben; (2) A szövetség sem Törökország, sem egy másik balkáni állam ellen nem irányul; (3) Oroszország minden erejével biztosítja Bulgária területi épségét és függetlenségét; (4) Ha a Monarchia és Románia együtt támadást indít Bulgária vagy Oroszország, vagy mindkettő ellen, a másik köteles katonai segítséget nyújtani; (5) Ha Monarchia vagy Románia vagy a hármasszövetség Oroszországot támadja meg, de Bulgáriát nem; Bulgária köteles mozgósítani csapatait és ha az oroszok úgy kívánják, akkor kötelesek azokat bevetni; (6) Ha Románia megtámadja Bulgáriát, de a Monarchia nem, akkor Oroszország nem köteles fegyveresen beavatkozni, de ha a Monarchia is támadást indít, akkor Oroszország csapatokat küld Bulgária védelmére; (7) Törökországgal szemben szigorú semlegesség. A szöveget lásd: *Bogitschewitsch*, II. Nr. 419.

⁸⁴² *Dnevni na XV. OHC*, II. pp. 422-449.

⁸⁴³ *Boeckh*, K., p. 50.

⁸⁴⁴ *Documents diplomatiques...* Nr. 31. 1912. december 26./ 1913. január 8.

⁸⁴⁵ *Vojnata*, II/1. p. 134. E kijelentés nem jelenti azt, hogy e lépés valóban be is következik, lehet, hogy az oroszok fellépését akarták kizárni.

⁸⁴⁶ *Uo.*, II/1. p. 135.

ami világháborúhoz vezethet.

Ausztria magatartása szintén kérdéses volt. A bukaresti osztrák-magyar követ kormányától azt a választ kapta, hogy az Monarchia és Románia között (a hármasszövetség kiegészítéseként) defenzív, védelmi szerződés áll fenn, ha Románia megtámadja Bulgáriát, a Monarchia nem köteles beavatkozni, bármi is a végeredmény.⁸⁴⁷ A helyzetet tovább bonyolította, hogy ha a szerbek a bolgárok sietségére sietnek – erre különben nem mutattak nagy hajlandóságot, hiszen a megállapodásban lefektetett köteleességek ellenére nem ez volt az érdekük - akkor a Monarchia feltételezhetően beavatkozik a háborúba, hiszen a szerbeket Románia nem provokálta, ami viszont az orosz, majd arra válaszul a német közbelépéshez is elvezethet. A Monarchia azonban nem kívánta magát exponálni. Berchtoldtól a román kormány is csak azt a választ tudta kicsikarni, hogy várják ki a londoni tárgyalások végét. Románia arra a kérdésre sem kapott megnyugtató választ, hogy ha megtámadja Bulgáriát, és válaszul az oroszok hadat üzennek Romániának, a Monarchia beavatkozik-e fegyveresen Románia védelmében. A Monarchia válasza az volt, hogy ekkor sem köteles támadni, mert a támadást Románia provokálta ki és ez esetben nem érvényes a szerződés. Oroszország különben is Románia követeléseit támogatja; egy bolgár-román összecsapás esetén várhatóan semleges marad, summázta véleményét Fürstenberg, a Monarchia bukaresti követe.⁸⁴⁸

A bécsi kabinet - egyaránt apellálva Románia és Bulgária hálájára, azt tanácsolta az utóbbinak, hogy adja át Szilisztriát, és cserébe megkapja Szalonikit a görögök rovására.⁸⁴⁹ Azt azonban nem közölte, hogy az utóbbit hogyan lehet elérni. Szazonov január 14-én ismételten figyelmeztette a bolgárokat, hogy ha nem kötnek békét a törökökkel, Románia továbbra is fenyegető magatartást fog tanúsítani. Az sem volt biztos, hogy a békekötés csökkenti Románia aktivitását, főleg, ha a szövetségesek között ellentét merül fel a területek szétosztását illetően.

A román fenyegetőzések hatására Danev január 9-én egy újabb 4 pontos programot dolgozott ki: (1) Egyházi és oktatási autonómia a kucovlahoknak. (2) Szilisztria erődjének lerombolása, és a Medjidia-tabia (erőd) átadása. (3) Határkiigazítás Románia számára néhány (kb. 20) falu átadásával két, háromszög alakú beékelődésben. (4) Garancia Dobrudza román birtoklására.⁸⁵⁰ A javaslatot a románok ismét elvetették. Filipescu miniszter a törökökhöz utazott, és arra biztatta őket, hogy egy román-bolgár háború kirobbanása esetén ne kössenek békét a bolgárokkal.⁸⁵¹

Szazonov 1913. január 4-i (17-i) válaszában biztosította a bolgárokat, hogy ha a románok el is foglalják Szilisztriát, nem mennek onnan tovább, és így nem kell

⁸⁴⁷ *Pribram, A. F.*: Die politische Geheimverträge Österreich – Ungarns 1879-1914. Nach den Akten des Wiener Staatsarchivs. 1. Band, Wien, Leipzig 1920. Wilhelm Braumüller Verlagsbuchhandlung, p. 71. p. 327. Szövetség a Monarchia és Románia között *Or.St.A. Pol. Arch. Sammlung der geheimen Vertragsurkunden n. 15. aus Geheimakten XIII. a. 15a*; Lásd p. 31. 2. cikkely: Ha Romániát provokáció nélkül megtámadják, a Monarchia köteles a segítségére sietni az agresszor ellen. Ha a Monarchiát támadja meg hasonló körülmények között egy Romániával (és a Monarchiával) határos állam, akkor Románia számára beáll a casus foederis. Ez egy Szerbia és Oroszország ellenes cikkely. (ua. szöveg 1892-ből)

⁸⁴⁸ *HHStA PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 5. fol. 16. Nr. 963. Fürstenberg, Bukarest: „... Russland unterstützt rumänische Forderungen in Sofia und habe Neutralität bei Zusammenstoss zwischen Rumänien und Bulgarien...”*

⁸⁴⁹ *Poincaré, R.*, p. 99.

⁸⁵⁰ *Documents diplomatiques...* Nr. 32.

⁸⁵¹ *BH. 1913. január 14. 12. sz. Erre utaló hiteles dokumentumról nem tudok, de Bulgáriát a kétfrontos harc súlyos helyzetbe hozta volna.*

megszakítani a tárgyalásokat, de erre nem volt biztosítéka. A bolgárok viszont úgy vélték, hogy ez a lépés háborút jelent. Január közepén Gesov táviratban közölte Teodorovval, hogy a bolgár kormány nem hajlandó újabb engedményekre.⁸⁵² „Ezek a maximális javaslataink, amiket azszal a feltétellel tettünk, hogy megkapjuk Drinápolyt, és - először is - Oroszország segít nekünk, ha Románia elégedetlen a javaslattal és többet akar; másodsorban, hogy Oroszország támogatást ad nekünk a jövőben a törökök ellen megnövekedett területi igényeink kielégítésében, ha a háború kiújul; és támogatást ad Görögország ellen, ha az utóbbi még többet követel... és támogatást Szerbia ellen, ... ha ki akar bújni a velünk kötött megállapodás alól... Mindezzért cserébe Romániától csak barátságos semlegességet kívánunk, mely rákényszeríti a törököket a béke aláírására...”⁸⁵³ Bulgária igen magasan határozta meg a kompenzáció árát. Bár e sorok alapján a bolgárok feltételezhetően már januárban tisztában voltak azzal, hogy saját szövetségeseikre sem számíthatnak a román kérdés kezelésében, úgy vélték, hogy a szerződésben foglaltak betartását az oroszok kikényszerítik a szerbektől.⁸⁵⁴ Ez a tévképzet megint csak arra utal, hogy a szövetségi szerződések koncepciója alapvetően elhibázott volt, hiszen az egyetlen regulátor nem rendelkezett megfelelő politikai kényszerítő eszközökkel vagy akár erre irányuló szándékkal.

Teodorov közben január 17-ére elérte, hogy Oroszország az 1902-es szerződés alapján mégis segítséget ígérjen Románia ellen, bár magát a szerződést az oroszok érvénytelennek tekintették – viszont ezt a Medjidia-tabia vonal átadásához kötötték.⁸⁵⁵ Az oroszok elutasították azt a német javaslatot, hogy egy román-bolgár konfliktus esetén maradjanak semlegesek, mondván, hogy a Fekete-tenger nem az Adria, s túl közel van az orosz érdekszférához.⁸⁵⁶ A német fellépés miatt az oroszok kétségtelenül sokat kockáztattak, amikor közölték a románokkal, hogy egy bolgár-román háború esetén nem maradnak semlegesek.⁸⁵⁷ Január 25-én a román minisztertanács akciót követelt, de ez megbukott a király ellenállásán, így a közvetlen (világ)háborús veszély elhárult.⁸⁵⁸

Danev és Mişu tovább tárgyaltak, s január 29-én a következő pontokban állapodtak meg: Bulgária garantálja a kucovlahok kulturális és vallási autonómiáját, de Románia a

⁸⁵² HHSIA PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 7. fol. 46. Nr. 1292. Tamowski, Szófia: „Was Rumänien verlange, ... erwiderte Herr Geschoff, 3000 km² Land, 100 Dörfer und 3 Städte ... sei kein Grenzregulierung mehr...”

⁸⁵³ *Vojnata*, II/1. p. 136. Gesov Teodorovnak és Danevnek, 1913. január 2. (15.)

⁸⁵⁴ A szerbek a szerződés értelmében kötelesek lettek volna a bolgárokat támogatni egy román támadás esetén. Azonban tisztában voltak azzal, hogy ez a Monarchia beavatkozását vonhatja maga. Abban viszont kételkedtek, hogy Bulgária ez esetben a románok és a Monarchia – egyszerre két fél - ellen is hajlandó lenne segítséget adni. A bolgárok Szilisztria esetleges átengedéséért cserébe a szerbektől a Monasztírról való lemondást követelték, de e mögé egyetlen nagyhatalom sem sorakozott fel.

⁸⁵⁵ Szazonov kifejtette, hogy az 1902-es szerződés nem létezik, mert Ferdinánd cár Izvolszkij és II. Miklós előtt lemondott arról. A bolgár fél elmulasztotta teljesíteni kötelezettségét, és maga Ferdinánd jelentette ki, hogy egy olyan eredmény mit sem ér, mely nem teszi lehetővé a törökök elleni fellépést és a szerződés kitételeinek alkalmazását. Lásd: *Helmreich, E. C. - Black, C. E.*: The Russo-Bulgarian Military Convention of 1902. The Journal of Modern History, vol. 9. No. 4. 1937. dec. pp. 471-482. Bobcsev szerint pedig a bolgárok azért álltak el a szerződéstől, mert az csak Romániától védte őket, s szerették volna ezt kiterjeszteni más országokra, pl. Szerbia és Törökország támadása esetére is. *Bobcsev, Sz.*: Begāl pogled vārhu razvitieta na balkanszkite szābitija do i szled 16 junij 1913. Szofija, 1914. p. 25.

⁸⁵⁶ *Buchanan, G.*: Meine Mission in Russland. p. 72. A németek erre visszavonták január 9-i álláspontjukat.

⁸⁵⁷ *Documents diplomatiques*... Nr. 50. január 9./22. Szazonov január 31-én ismét figyelmeztette a románokat, hogy nem garantálhatja, hogy ura marad a helyzetnek, ha egy keresztény állam egy másik, muzulmánokkal harcban álló keresztény államot támad meg, és Románia kétszer is gondolja meg, mit cselekszik. *Panajotov, I.*, p. 63.

⁸⁵⁸ Egy bolgárellenes román támadás hatására bekövetkező orosz hadüzenet esetén, ha Németország (és a Monarchia is) Románia oldalára áll, kénytelenek hadat üzenni Oroszországnak. Így viszont a hármasszövetség lesz az agresszor és Anglia és Franciaország az oroszok mellé fog állni. *Lorey, A.*, p. 92.

Turtukaia (Tutrakan)-Balcsik vonalat követeli. Danev tiltakozott ez ellen, s utoljára felajánlotta, hogy Bulgária elrendeli Szilisztria erődeinek lebontását, a románok annyi erődöt építhetnek, amennyit csak akarnak, továbbá a két, román határba ékelődő háromszög átadását, és egy 5-6 km széles folyosó átadását a tengerparton, amivel Mangalia védhető lett volna és a románok még egy közlekedési utat kaptak volna a tengerhez (a Medzsidia-Tabia vonalat). Kavarnát a bolgárok nem voltak hajlandók átadni.⁸⁵⁹ Ezt a protokollumot mindkét fél megkapta, de csak a tárgyalások sikertelenségét lehetett vele tanúsítani. Az átadásra ajánlott terület kisebb volt a románok követelte minimumnál is, akik erre egy 150 millió márkás hadikölcsönért fordultak a berlini Diskontgesellschafthoz, de ez sem hatotta meg a bolgárokat.⁸⁶⁰ Másnap megérkezett a törökök elutasító válasza a nagyhatalmak jegyzékére. Danev hazautazott, megállapodás nem született, de a kétfrontos háború rémétől a bolgárok megmenekültek.

Románia fellépése után – akár osztrák, akár orosz behatásnak köszönhető - Bulgária két tűz közé került, s ez rontotta tárgyalási pozícióit a béketárgyalások és a reunió során. A bolgár belpolitikai elit megosztott volt Romániát illetően. Még január 2-án (15-én) a minisztertanácson a katonai körök képviselői úgy vélték, hogy az adott technikai feltételek között nem vezethetnek háborút egyszerre két fronton, egyidejűleg a törökök és románok ellen is. A másik, főleg miniszterekből álló csoportosulás úgy gondolta, nem kell megegyezésre törekedni Romániával – hanem hitegetni, „szó- és papírháborút” kell vívni vele a zöld asztalnál, míg végleg le nem számolnak a török sereggel. Maga Ferdinánd úgy vélte, hogy foglalja csak el Románia nyugodtan az általa követelt zónát – ha Európa ugyan hagyja ezt neki egy európai háború kiobbantása nélkül - és ha a bolgár hadsereg szétveri a törököket, utána majd a románok ellen fordul.⁸⁶¹ Malinov a béke mellett volt, de elutasította, hogy a kucovlahok kulturális autonómiát kapjanak, mert „ez veszélyes lenne a többi kisebbség hasonló törekvéseit illetően”.⁸⁶² Ionescu szerint 400 ezer kucovlah élt Macedóniában, ami túlzás volt.⁸⁶³

Az április 24-i (május 6.) minisztertanácson T. Teodorov és P. Abrasev, valamint D. Hrisztov miniszterek között éles vita bontakozott ki a Romániával való kapcsolatokról. Az előbbieket egy talpalatnyi földet sem óhajtották önként átadni, s bíztak a nagyhatalmi döntésben, az utóbbi viszont az önkéntes megegyezés híve volt. Mivel Maiiorescu kijelentette (mellőzve az ügyben Péterváron tanácskozó hatalmak keserves viták árán meghozott döntését), hogy bármikor hajlandó megegyezni Bulgáriával, így Hrisztov elképzelése nem volt teljesen elvetendő.⁸⁶⁴ Danev azonban annak volt a híve, hogy Románia szerb területekből kapjon kárpótlást: a Timok-vidéket, *miután* segít Bulgáriának.⁸⁶⁵

⁸⁵⁹ *Documents diplomatiques...* Nr. 61. január 16./29. és *DAB*, Nr. 287. Tarnowski an Berchtold, 1913. február 15. A románok felajánlották, hogy nyilvánosságra hozzák minimális követeléseiket, ha a bolgárok megadják a maximum engedmény vonalát. *DAB*, Nr. 235. Fürstenberg an Berchtold 1913. január 11. és Nr. 258. 1913. január 26. Románia maximum követelése a Turtukaia-Balcsik vonal Dobriccsal: de csak katonai akció esetén; a minimális Szilisztria-Kavarna, mindkét várost beleértve.

⁸⁶⁰ *BH*. 1913. január 29. 25. sz. és *Löding, D.*, p. 88.

⁸⁶¹ *Kalinkov, G.*, pp. 195-196.

⁸⁶² Malinovot idézi a *Mir*, No. 3818. 1913. március 4. (17.)

⁸⁶³ *BH*. 1913. január 5. 5. sz.

⁸⁶⁴ *Kalinkov, G.*, pp. 192-193.

⁸⁶⁵ *Uo.* És ekkor még majdnem két hónap volt a második Balkán-háború kitöréséig!

Ez eléggé opportunistá és hitszegő megoldásnak ígérkezett, és a románok sosem egyeztek volna bele. Hrisztov viszont úgy vélte, hogy ahhoz, hogy Bulgária megszerezze Macedóniát – a szerb-bolgár szerződés keretein belül, - azonnal meg kell egyezni a románokkal, akár újabb területi áldozatok árán is. Ha ugyanis Bulgária megszerzi Románia diplomáciai és katonai segítségét, Szerbia kénytelen lesz alávetni magát az orosz döntőbíráskodásnak az eredeti megállapodás alapján (jóllehet annak értelmezése eltérő volt). Hrisztov meg volt győződve arról, hogy Románia valóban segít, miután megkapja az áhított területeket – ebben sem bízott mindenki – és arról is, hogy egy újabb háború elkerülhető. Ha mégsem, akkor Bulgária Romániával közösen kényszeríti a szerződés betartására Szerbiát (ezt persze az oroszok nem nézték volna jó szemmel és kérdéses volt semlegességük). Görögországot illetően Hrisztov álláspontja az volt, hogy vele nem kell megegyezésre jutni, hanem a román támogatásban bízva, egyszerűen erővel kell kiűzni Szalonikiból. Csakhogy ez ügyben május 8-ig (21-ig) semmilyen lépés nem történt.⁸⁶⁶

A román-bolgár viszály nem enyhült. A *Stampa* román lap azt állította, hogy Románia hajlandó 40 ezer fős sereget és 50 millió frank kölcsönt Bulgária rendelkezésére bocsátani, ha az utóbbi átadja a kért területeket.⁸⁶⁷ Mivel a bolgárok továbbra sem voltak hajlandók többet adni a január 29-i tervezetüknél, így február 14-től Londonban a reünión a nagykövetek ezzel a kérdéssel is foglalkoztak,⁸⁶⁸ így **a románok és bolgárok elszalasztották a lehetőséget, hogy a nagyhatalmak kizárásával rendezzék a válságot.** Mivel Bulgária az oroszokhoz fordult, a románok is nagyhatalmi támogató után néztek. Az oroszok javaslatát, hogy orosz-bolgár-román tárgyalások során szülessen meg a döntés, a románok elutasították, nem lévén biztosak a sikerben.⁸⁶⁹ A nagyhatalmak összhatalmi döntőbíráskodást ajánlottak, ha a két fél nem jut egyezsége. Február 22-én Románia, két nappal később Bulgária is a nagyhatalmak mediációját kérte az 1907-es hágai konvenció alapján.⁸⁷⁰ Kezdetben a románok ebbe csak akkor egyeztek volna bele, ha a konferencia döntésétől függetlenül garantálják számukra Szilisztria birtoklását.

Mint láttuk, Oroszország a kezdet kezdetén teljes erejével támogatta a román elképzeléseket, hiszen elsődleges célja az volt, hogy mihamarabb békét kényszerítsen a Balkán Szövetségre – s ezen keresztül Bulgáriára is, akár még azon az áron is, hogy a törökök lemondanak Drinápolyról. Az orosz diplomácia másodlagos célja Románia szövetségének megnyerése volt, a Liga kibővítése vagy stabilizációja érdekében.⁸⁷¹ **A béke meghiúsulása után azonban az orosz támogatás Románia irányában erősen csökkent, hiszen a román követelések folyamatos hangoztatása immár inkább a háború sikeres befejezését veszélyeztette, és a Balkán Szövetségben meglévő ellentétek további kiélezéséhez vezetett:** elég csupán arra gondolni, hogy Románia

⁸⁶⁶ *Uő.*, pp. 193-195. Meglátásom szerint ekkor úszott el Macedónia megszerzésének lehetősége.

⁸⁶⁷ A román lap értesüléseit közli a *PN*. 1913. február 18. 42. sz.; Kalinkov már 100 milliót is említ. *Kalinkov, G.*, p. 161.

⁸⁶⁸ Február 15-én a bolgároknak azt tanácsolta az antant, hogy adják át Szilisztriát és egy területsávot a Sabla-fokig *BD*. IX-1. Nr. 631., *BD*. IX-1. Nr. 625., *DDF*. 3. V. Nr. 401.

⁸⁶⁹ *Kalinkov, G.*, p. 176.

⁸⁷⁰ *Documents diplomatiques...* Nr. 99.

⁸⁷¹ *Mitrović, A.*: Germany's Attitude Towards the Balkans 1912-1914. In: *Djordjević-Kiraly (eds.)*, p. 297. valamint *Constantiniu, F.*: Economic and Political Interests of the Great Powers in Romania during the Balkan Wars. In: *Djordjević-Kiraly (eds.)*, pp. 289-295. Ugyanakkor Nyekljudov azt mondta a szófiai román követnek, hogy román mobilizáció esetén (a bolgár határ mentén) a cár elrendelte a Kijev, Mogiljov és Odessza térségében állomásozó orosz csapatok mozgósítását.

szerb területekkel akarta Bulgáriát kárpótolni Dél-Dobrudzsáért (és Bulgária is Romániát). Az orosz támogatás majd júniusban erősödik fel ismét (6. fejezet).

Az oroszok, a franciák illetve a szerbek részéről Vesnic ezért arra is gondoltak, hogy céljukat könnyebben elérhetnék, ha Románia nem Bulgáriától kapna kompenzációt, hanem Besszarábia román többségű területeinek egy részét – a Prut folyóval párhuzamos, 10-12 km széles sávot – adná át Oroszországnak.⁸⁷² Ezáltal mind Románia, mind Bulgária jóindulata biztosított volna.

A németek szerint Görögország és Románia azért is értékes szövetséges a központi hatalmak számára, mert nem szláv államok (azaz megbízhatók). Jagow be is jelentette márciusban, hogy a Szilisztria-Szaloniki csere már csak ezért sem kivitelezhető, s egyik város sem maradhat bolgár. Ez **a szlavofóbia teljesen érthetetlen volt az osztrákok szemében, akik számára Bulgária éppen azért lett volna ideális szövetséges, mert szláv.**⁸⁷³ Ráadásul Bulgária volt az egyetlen balkáni állam, mely támogatta a Monarchia elképzeléseit Albániával kapcsolatban. A két szövetséges így a román kompenzáció ügyében sem értett teljesen egyet.

A németeknek abban igazuk volt, hogy a román kompenzáció elmaradása esetén megbukhat a konzervatív Maiorescu-kabinet és a liberális Bratianu vezette új kormány számára egész Dobrudzsa és Erdély megszerzése lesz az újabb, immár háborús cél. A másik lehetőség egy bolgárellenes szerb-görög-román szövetség és háborúja a bolgárok ellen. Önmagában egy ilyen szövetség ugyan értékes lenne Németország és a Monarchia számára is – vélte Jagow, - csakhogy Szerbia és Görögország aligha fog háborúzni Oroszország ellen a Monarchia mellett, ha az oroszok a bolgárok védelmében rátámadnak Romániára.⁸⁷⁴ Egy Bratianu vezette Románia pedig valószínűleg kilépne a hármasszövetségből.⁸⁷⁵

A német politika tehát tisztában volt a Balkán Szövetség gyengeségével, és már márciusban megígolta a bolgárellenes koalíció felállítását és összetételét, s azt is, hogy e koalíció, élén Romániával, nem feltétlenül a Monarchia érdekeit képviseli majd. A németek azon feltevése, hogy az oroszok Bulgáriát megvédik Románia és szövetségesei ellenében (az 1902-es szerződés alapján), nem valósult meg, miként az sem, hogy a bolgárellenes koalíció a német érdekeket szolgálja. Kipróbálatlanul maradt szerencsére az az eshetőség is, hogy a Romániát védő, s így a bolgárokat támogató oroszokkal háborúba keveredő Monarchia mellé felsorakozik-e Szerbia és Görögország, csak azért, hogy a bolgároktól elvegyék a területet. Ez a helyzet paradox volt: Oroszország és a Monarchia a másik beavatkozásának veszélye miatt nem akart fegyveresen belekeveredni Románia és Bulgária viszályába, illetve később a második háborúba, s ez a szerbek és görögök számára volt

⁸⁷² *Bogitschewitsch*, I. Nr. 290. Vesnitsch aus London an Paschitsch, 1913. április 5. és *DDF*. 3. V. Nr. 269. Oroszország szeretné, ha Románia belépne a Balkán Szövetségbe, és biztos is benne, hogy Besszarábia átengedéséért hajlandó elhagyni a Monarchia oldalát. A felvetés azért is érdekes, mert a Monarchia – tudomásom szerint – sosem kísérelte meg Románia kompenzációját erdélyi területek által.

⁸⁷³ *HHSIA* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/5. fol. 290-294. Jagow, 1913. március 13.

⁸⁷⁴ *Uo.* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/5. fol. 296-303. Jagow, 1913. március 13. „*An einer solchen für die Zentralmächte höchst gefährlichen Alternative (román támadás Bulgária ellen orosz közbelépéssel) könnte auch ein rumänisch-serbisch-griechisch Zusammengehen wenig ändern.*” A németbarát román-szerb-görög szövetség kialakításától viszont a németek nem akartak elállni, ezért vagy a viszály békés megoldása, vagy háború esetén Oroszország semlegesítése (a Monarchiával) volt az érdekük.

⁸⁷⁵ *Uo.* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/5. fol. 296-303. Jagow, 1913. március 13.

előnyös.⁸⁷⁶ A németek viszont inkább örültek volna egy szerb-görög-román kombinációnak, akár Bulgária feláldozása árán is, amennyiben az nem nyúl a fegyverekhez. Szerintük a Monarchiának Bulgária bekerítésén kellene munkálkodnia, s Szerbiával nem kell foglalkozni, mert a Balkán-háború(k) után a szomszédok irredentizmusa szét fogja szedni, és ez véget vet a nagyszerb álmoknak: Szerbia túlélése csakis a Monarchiához kötése esetén biztosított.⁸⁷⁷ Jól látszik, hogy a németek és az oroszok ugyanúgy a maguk oldalára akarták állítani a Bulgária kiesése esetén felálló új szövetséget, azaz céljaik és eszközeik azonosak, de érdekeik ellentétesek voltak.

Abban igaza volt a németeknek, hogy bár egy román támadás a fenti kombinációban előre hozhatná a jelenlegi Balkán Szövetség kimúlását, e lehetőséget nem szabad kipróbálni a nagyhatalmak érintettsége miatt. Romániát ezért mindenképpen békés úton kell kompenzálni, s visszatartani a Bulgária elleni fegyveres fellépéstől, mely Oroszország beavatkozásával a Monarchia számára a fenti kényelmetlen helyzetet eredményezhetné. A Monarchia ki is jelentette, hogy Románia nem számíthat támogatására egy Bulgária elleni támadás esetén.⁸⁷⁸

Bukarestben úgy vélték, hogy Bulgária nem fog ellenállni egy román támadásnak, mert tudja, hogy Szerbia úgyszemint áll mellé. Ez esetben Románia és Bulgária örök ellenségek lesznek, ami viszont nem felel meg a Monarchia érdekeinek. Ha Szerbia mégis Bulgária mellé áll, akkor a Monarchia kénytelen lesz beavatkozni Románia védelmében, ami viszont világháborút eredményezhet, ezért lehetőleg kerülni kell ezt az esetet is. Azaz törekedni kell a tárgyalásos megegyezésre.⁸⁷⁹

A hatalmak a román kompenzációs tárgyalások helyszínéül Pétervárt választották. Csakhogy 6 nagyhatalom volt, és a döntetlen egy szavazás esetén elég valószínű volt. Kinek a szavazata döntsön? Egy döntőbíró volt kellett volna választani, de annak megválasztásakor is 3-3 volt a végeredmény. A megegyezés azonban mégsem látszott lehetetlennek, mert kezdetben Oroszország és Anglia is támogatta Romániát Szilisztria kérdésében. Párizsban is felütötte a fejét a gondolat, hogy a „rendetlen” Bulgáriát a Balkán-szövetségben Romániára, a „kis latin testvérré” kellene cserélni. Csakhogy mire a konferencia március 31-én összeült, a hadihelyzet megváltozott, mert Drinápoly elesett, Oroszországban a pánszláv eszme megerősödött. Delcassét, a francia-orosz szövetség egyik megszemélyesítőjét nevezték ki új pétervári nagykövetnek Georges Louis helyett, a franciák pedig a Krupp-lövegek vereségét hangoztatták. Az új követ missziója az volt, hogy a keleti orosz vasútvonalak – melyek a németek elleni felvonulást meggyorsíthatják – kiépítését szorgalmazza. Ez megnehezítette a megegyezést.

A hármasszövetségben belül ellentétek merültek fel: abban mindhárom állam egyetértett, hogy Románia számára jogos a Szilisztra-Balcsik – és nem a Tutrakan-Balcsik – vonal, de Berchtold ragaszkodva a néhai Kiderlen elképzeléséhez, Szalonikit a román kompenzációért cserébe a bolgároknak kívánta juttatni, hogy megnyerje őket a

⁸⁷⁶ A közös szerb-görög-román fellépést csak a nagyhatalmak katonai beavatkozásának elmaradása - egymás kölcsönös sakkbantartása miatt - tette volna lehetővé: a szerbek és a görögök (a bolgárokkal ellentétben) éppen erre játszottak.

⁸⁷⁷ *HHStA* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/5. fol. 296-303. Jagow, 1913. március 13. és *uo.* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/10. fol. 19-20. Nr. 1499. 1913. február 11. Fürstenberg és fol. 22. 1913. február 10.

⁸⁷⁸ *Uo.* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/10. fol. 2-13. 1913. április 8. Bukarest. Egy szerb beavatkozás esetén persze a helyzet bonyolódott volna.

⁸⁷⁹ *Uo.* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/10. fol. 33-35. 1913. január 11. Szőgyénynek

hármasszövetségnek.⁸⁸⁰ Ez viszont ellenkezett Berlin elképzeléseivel. Míg a németek görögpartiak voltak, az olaszok e kérdésben a Monarchiát támogatták. Grey eleve nem tartotta Románia követeléseit jogosnak, mert a Berliini Szerződés XLIV. pontját – a felekezeti egyenjogúságról szólót – Románia a zsidóprogramokkal már megszegte, „s ezért fordult Románia Pétervárhoz, mely helyesli Románia zsidópolitikáját”.⁸⁸¹

A tervezeteket a szeniorátus elve alapján adták elő, így a német Pourtalés vezette fel elsőnek javaslatát. Ő az erőegyensúlyra hivatkozva kijelentette, hogy ha az egyik ország területe nő, akkor a másiknak is nőnie kell és nyilvánvalóan Romániára célzott ezzel. Buchanan angol nagykövet szerint viszont eddig nem létezett ilyen nemzetközi gyakorlat. Románia legfeljebb határkiigazításra számíthat. A románok egyértelműen az erőegyensúlyra hivatkoztak, mikor azt állították: Bulgária számára jelentéktelen Szilisztria, most hogy az Égei-tengerre is kijutottak, s a területet különben is zömmel tatárok lakják.⁸⁸² Ezzel Románia elismerte, hogy követeléseinek semmilyen etnikai alapja nincs (4.3 és 4.4 táblázat), igaz erről a bolgár telepítési politika is tehet. Thurn-Valsassina osztrák nagykövet felvetette kompenzációként Szaloniki kérdését, amit az utána következő francia Delcassé határozottan elutasított, mondván, hogy ezzel a bolgár-román viszályt elsimítanák ugyan, de elvetnék a görög-bolgár gyűlölet magvait. Görögországot Szaloniki elvesztéséért pedig csak Albánia vagy Szerbia javára lehet kompenzálni, az előbbi a hármasszövetség, az utóbbi viszont az antant érdekeit sértené, így lehetetlen helyzetet teremtené. Ez igen logikus érvelés volt. Carlotti olasz követ viszont osztrák kollégája mellé állt, mert egy erős Görögország ellentétes volt az olasz érdekekkel. Legvégül Szazonov kísérletezett az elképzelések összebékítésével, és Szaloniki helyett további török területeket adott volna kárpótlásul Bulgáriának,⁸⁸³ kitérve amellet, hogy Bulgáriának fel kell áldoznia Szilisztrát. A román kompenzáció elégtelenségét helyesen meglátó Gesov úgy reagál: „Oroszország ezzel nem fogja megnyerni Romániát, de elveszíti Bulgáriát.”

4.3 táblázat. A románok követelte területen élő lakosság etnikai megoszlása

	ház=család	török	bolgár	román
4. vonal (Tutrankan-Dobrics-Balcsik)	48500	30900	14100	3400
3. vonal (Tutrankan-Balcsik)	26400	13500	9900	2900
2. vonal (Szilisztria-Balcsik)	16600	8900	7200	400
1. vonal (Szilisztria-Kavarna)	13900	6700	6700	400

Forrás: Documents diplomatiques. Nr. 18. p. 14

4.4 táblázat. Szilisztria lakosságának összetétele és változása 30 év alatt

	1878	1905
bolgár	1500	6100
román	2500	300
török, tatár	7000	4300

⁸⁸⁰ Documents diplomatiques... Nr. 118. március 21. Mavrocordato, Bécs és Helmreich, E. C., p. 303.

⁸⁸¹ PN. 1913. március 16.

⁸⁸² Documents diplomatiques... Nr. 119. március 21. Maiorescu, Bukarest

⁸⁸³ Helmreich, E. C., p. 304.

zsidó, örmény, cigány		1000
ÖSSZESEN	11000	12000

Forrás: Documents diplomatiques, Nr. 84. 1913. február 5/18. p. 62.

Április 5-én ült össze a második ülés. A bolgárbarát angol nagykövet, aki korábban szófiai követként dolgozott, védte Szilisztriát, de Delcassé javaslatát Szazonov már elfogadta, így az angol is meghátrált. A javaslat tartalma a következő volt: Oroszország, Anglia és Franciaország elfogadja Szilisztria Romániához csatolását, ha Románia minden más területi követelését elejti, s ha a román kormány kárpótolja a várost elhagyni kívánó polgárokat. Szilisztriát a város szelétől számított 3 km-es körzettel együtt Románia kapja meg. Romániának joga van Macedóniában iskolákat és templomokat fenntartani. Romániának jogában áll Bulgária felé eső határait megerősíteni. Ugyanez a bolgároknak tilos.⁸⁸⁴ A hármasszövetség ezt elutasította, mint elégtelen ajánlatot. Berchtold a tengerparton is szeretett volna román kompenzációt elérni, ezért javasolta, hogy a további területi engedményekért Thaszoszt és Szamothrakét cserébe kapja meg Bulgária, de sikertelenül próbálkozott. Április 7-én Szazonov tolmácsolta Károly király nyilatkozatát, melyben azt közölte, hogy Szilisztria felével is beérné, ha ezzel a parlamentet sikerülne lecsillapítania. Az antant tervezetét végül május 8-án írták alá a nagykövetek. A román parlament 127-17 arányban elfogadta a döntést. Filipescu, a háborús párt vezére lemondott.⁸⁸⁵ A bolgárok az eredményt csalódottan vették tudomásul, s a tapasztalatból okulva elálltak attól, hogy a görögökkel vagy szerbekkel való vitáikat is a nagyhatalmak közössége elé bocsássák.

Területi kárpótlás helyett a nagyhatalmak köszönetet mondanak Bulgáriának, hogy a meghozott áldozattal hozzájárult Európa békéjének megteremtéséhez. Gesov csodálkozását fejezte ki: hogyan lehet köszönetet mondani egy olyan döntésért, „amelyet Bulgária nem fogadott el, és nem fogadhat el reális kárpótlás nélkül”. A bolgárok ugyan kérték, hogy az egyezmény maradjon titokban, amíg a törökökkel békét nem kötnek, de Szazonov attól félt, hogy a bolgárok beveszik Csataldzsát, és hogy a béketárgyalások mielőbbi újbóli megkezdését szorgalmazza, nyilvánosságra hozta a megállapodást. A bolgárok a terület kiürítésére a béke aláírásáig kaptak haladékot. A nagyhatalmak azonban ismét elfeledkeztek a végrehajtást szavatoló intézkedések biztosításáról.

A románok felvetették a bolgároknak, hogy ha hajlandók a módosítani a pétervári protokollt, akkor Románia fegyveres segítséget nyújt a szerbek és görögök ellen, de elutasításba ütköztek.⁸⁸⁶ Károly király úgy vélte, a szövetségesek soraiban fellépő diszharmónia előbb vagy utóbb a szövetség széteséséhez vezet majd, és akkor Románia mindent megkap, amit akar. Ezen meglátása helyesnek bizonyult. Maiorescu hamarosan felújította ajánlatát a törököknek: kössenek szövetséget a bolgárok ellen. Április 19-én Ristić bukaresti szerb követ, majd májusban a görögök is szövetségi ajánlatokkal kezdték bombázni a románokat,⁸⁸⁷ akik azonban kivártak, miközben a Monarchia és Oroszország

⁸⁸⁴ Documents diplomatiques... Nr. 131. bis. április 26./május 9. pp. 98-100.; Ő-U. A. VI. Nr. 6506. uo. VI. Nr. 6543. ill. PN, 1913. máj 25.

⁸⁸⁵ Documents diplomatiques... Nr. 135.; Helmreich, E. C., p. 316. A teljes szöveget lásd: Genov, G.: Mezdunarodni aktove i dogovori zaszagasti Bálgarija. Tom. XXXIV. 1. Szofija, 1938/1939 pp. 381-389. (1913. április 29.) és Isztorija na Bálgarite, Tom. 2. p. 184.

⁸⁸⁶ Iswolsky, III. Nr. 905. Iswolsky an Sazonov, 1913. június 3.

⁸⁸⁷ Documents diplomatiques... Nr. 134. május 15. Görögország ajánlatát június 8-án megismétli. Nr. 137.; Genadiev,

támogatását egyaránt élvezték.⁸⁸⁸

4.5 A szerb-bolgár ellentét kiéleződése 1912 végén

A háború folytatásával természetesen nőtt a veszélye annak, hogy a szövetségesek ellentétei kiéleződnek a területi viták miatt. Jovanović szerb követ már 1912. október 6-án elismerte Ugron előtt, hogy a szövetség egész nyáron a török elleni harcra készült fel. A gyanúsán őszinte szerb szerint a bolgárok számára nem a szövetségi megállapodás volt a fontos, hanem a katonai konvenciók, s ha Pašić hamarabb jut hatalomra, vagy Milovanović később hal meg, átláttak volna a bolgárok elképzelésein, melynek lényege bolgár részről nem a közös, kölcsönös védelem, hanem a török elleni háború előkészítése, és a teljes katonai támogatás kiprovokálása volt Macedóniában, míg a bolgárok Trákiában harcolnak. Jovanović szerint a bolgárok sohasem fogják elismerni a szerbek jogát Macedónia egy részére, s az osztozkodáskor bizonyosan össze fognak veszni.⁸⁸⁹ A szerb követ valószínűleg a bolgárokat akarta csupán befeketíteni, de megállapításai helytállóan bizonyultak, és tájékoztatnak a szerb vélekedésről a szövetség előnyteliségét illetően.⁸⁹⁰

A területi igényekből fakadó ellentét a nemzetközi porondon egyfelől fokozta a nagyhatalmak közötti feszültségeket, másfelől lehetőséget teremtett a Monarchiának, hogy kiélezze a szövetségesek közötti viszonyt, ami az esetleg a szövetség megszűnéséhez vezethet. A szerb ellenzék viszonyulása a háború folytatásához a parlamenti viták során jellegzetes képet ad arról, hogy hogyan vélekedtek Macedóniát, illetve a szerb-bolgár szerződés szövegét illetően:

„Milorad Drašković: *Bulgária számára a fegyverszünet felmondása és az új háború Drinápoly, a Konstantinápoly utáni legfontosabb erőd elfoglalását jelenti. Bulgária számára ez azt is jelenti, hogy az eddigi egy tenger mellé két újabbat vesz birtokba, Konstantinápoly számára pedig ez egyenlő a teljes elszigeteléssel. Mi lesz a mi kompenzációnk Drinápoly és Trákia megszerzéséért, a bolgárok vágyainak teljesüléséért?*

Egy hang jobbról (kormánypárti): *Visszavesszük Macedóniát!*

Drašković: *De hát már visszavettük, kormánypárti urak!* [ti. szerb fegyverek foglalták el – D.G.].

Anastazius Petrović: *És a szerződés?* [Macedónia nagy része ugyanis Bulgáriának járna].

Drašković: *Ha azt akarják, hogy Szerbia betartsa a szerződést, először vegyék rá erre Bulgáriát.*⁸⁹¹ *De*

N.: *Recs...*, p. 66.

⁸⁸⁸ A franciák úgy vélték, hogy a Szilisztria miatt megromlott viszonyoknak köszönhetően nincs lehetőség a bolgár-román (-oszlák) együttműködés megvalósulására. Blondel követ abban reménykedett, hogy a helyzet kuszasága folytán talán elérhető, ha nem is az orosz-román szövetség, de legalább az, hogy Románia eltávolodik a Monarchiától és saját céljait követi majd. *DDF*. 3. V. Nr. 521., VI. Nr. 67., VI. Nr. 230. és *Michaelis, H.*: *Die deutsche Politik während der Balkankriege 1912-1913*. Leipzig, 1929. p. 218.

⁸⁸⁹ *Ö-U.A.* IV. Nr. 3969. 1912. október 6. Ugron

⁸⁹⁰ A részfejezet megjelent: *Demeter G.*: Az út Bukarestig. A második Balkán Szövetség felbomlása. In: *Öt kontinens. Szerk.: Majoros I.* Az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei. Bp. az ELTE kiadványa, 2004. 33-49. pp.

⁸⁹¹ Idézi: *Carnegie*, p. 57. Véltetően a katonai megállapodásokra és az Adria-kérdésre utalnak. Az eredeti szerződés tartalma szerint a bolgároknak jelentős erőt kellett volna a szerbek segítségére bocsátaniuk Macedóniában, de ez alól a bolgár kormányzat újabb egyezmények révén kihátrált, és a maradék csapatokat is Szaloniki ellen vezényelte, nem pedig a szerbek támogatására. A szerb történetírás máig kellő jogalapnak tekinti ezt Macedónia megszállására és a szerződésben előírt kondominium elutasítására. Lásd: *Opačić, P.*: Political Ramifications of Serbo-Bulgarian Military Cooperation in the First Balkan War. pp. 85-99. In: *Djordjević-Király* eds.

Őnök feloldják Bulgáriát egy olyan egyezmény alól, melyet aláírt, ugyanakkor Szerbiát teszik felelősé egy olyanért, melyet sosem kötött meg!

Petrović: *Ez a tény viszont – miként a világ is elismeri – ez adja a kormánynak a legtöbb jogot Macedónia fölött.*

Drašković: *Mi nem azoknak az országoknak segítünk, melyek elismerik e tényét, hanem Bulgáriának, mely nem ismeri ell!*⁸⁹²

A szerb politika 1912 decemberében nem volt könnyű helyzetben, miután nyilvánvalóvá vált a várt orosz támogatás elmaradása és a növekvő ellenzéki nyomás a kormányon. Trocki a következőképpen értékelte a helyzetet: „Hát nem az európai diplomaták hozták létre a formulát még a háború előtt: béke és status quo Törökországnak? És ez eltérítette a balkáni szövetségeket a háborúba meneteltől? Nem. De most itt van Ausztria, hogy megakadályozza, hogy Szerbia hasznot húzzon a győzelméből. ... úgy tűnik Oroszország nem fog beavatkozni. ... Szerbia egyedül maradt szemtől szembe Ausztriával. Mit kell tennie? Megegyezésre kell jutnia vele...”⁸⁹³ Pašić úgy vélte, egyszerűbb Bulgáriától megszerezni a kompenzációt - ráadásul ehhez talán az orosz támogatás is kivívható, - mint mindenféle alku megkötése az osztrákokkal, mely nyilvánvalóan Szerbia részleges alávetését jelentené.

A szerb kormánypárt úgy vélte, Macedónia azért illeti meg, mert a bolgárok Drinápoly ostromával felborítják az egyensúlyt, azaz több tengerpartjuk lesz, míg a szerbeknek az Adriáról is le kell mondaniuk; az ellenzék pedig azért, mert a bolgárok nem vettek részt Macedónia felszabadításában. Miért adjanak át egy olyan területet, melyért szerbek hullatták véréüket? Bulgáriának még akkor sem járna Drinápoly, ha elveszítenék Macedóniát. A háborút pedig nem szabad folytatni. A két álláspont különbözőségének egyrészt az lett az eredménye, hogy a londoni konferencián mind a szerbek, mind a görögök támogatták Drinápoly bolgár kézre kerülését, úgy vélvén, így könnyebb lesz egyezsége jutni Szaloniki, illetve Macedónia ügyében.⁸⁹⁴ Másrészt viszont az ellenzék mindig nagyobb területi követelésekkel állt elő lapjaiban,⁸⁹⁵ mint azt a hivatalos álláspontokban Pašić megfogalmazta. Ennek az lett a következménye, hogy Pašić népszerűsége otthon folyamatosan csökkent, emiatt neki is radikalizálódnia kellett, ami növelte a Monarchia és Bulgária antipátiáját.

Nem kell azonban védelmünkbe venni a szerb miniszterelnököt, hiszen még ki sem tört az első Balkán-háború, a szerb követek már szeptember 15-én (!) egy titkos táviratból értesültek arról, hogy a vitatott zónán túl a kormányzat követeli Prilep, Kičevo, Kruševo és Ohrida városát, azaz a Vardar jobb partját.⁸⁹⁶ Ez már csak azért is kétszínűség volt a szerbek a részéről, mert november végéig még nem tudhatták, hogy nem jutnak ki az Adriára, pedig később éppen erre hivatkoztak, amikor macedóniai kárpótlást követeltek. A szerződészegés tehát már ekkor megfordult a szerbek fejében.

Szerb részről a szerződés felülvizsgálatára vonatkozó igényt fogalmazott meg a szerb trónörökös is már 1912. november 11-én (a Durazzo-affér után 3 nappal, 5. fejezet),

⁸⁹² A párbeszédet a radikális *Piemont* c. lap közölte 1913. okt. 23./nov. 5-e után. Idézi: *Carnegie*, p. 57. Nem szabad elfeledkezni arról, hogy a szerb szkupstina tagjai éppúgy nem tudtak a szerződés titkos részeinek tartalmáról, mint ahogy a szobranje és egyes nagyhatalmak sem.

⁸⁹³ *Kijevszkaja miszl.* Nr. 345. 1912. dec. 13. In: *Trotsky, L.*, p. 103.

⁸⁹⁴ *BH*, 1913. január 3. 3. sz.

⁸⁹⁵ Pl. a *Piemont*. A lap címe arra utal, hogy Szerbia a Balkán Piemontja; s ez az asszociáció nem ébresztett kétséget a radikálisok céljai felől.

⁸⁹⁶ *Vojnata*, II/1. p. 24. és *Tosheff, A.*, p. 10.

amikor egy Pašićhoz intézett levelében felvetette a szerb-bolgár határ módosításának szükségességét, hogy a Bregalnica-folyó vidéke, és így Kratovo is Szerbiához kerüljön, mert nélküle Skopje katonailag sebezhető maradna. A szerbek tehát már ekkor úgy vélték, hogy a „vitatott zóna” nagyobb része őket illeti, sőt ezen túlmenően még bizonyos stratégiai fontosságú - a bolgároknak ígért - területek is **(4.2 ábra)**.⁸⁹⁷

A határrevízióra vonatkozó elképzelések a londoni konferenciára utazó szerb küldötteknek adott utasításokban is feltűnnek: ha a nagyhatalmak nem engedik a szerbek kijutását az Adriai-tengerhez, akkor a Vardar-völgyben kell kompenzációt keresni.⁸⁹⁸ Novaković is kifejezte ilyen irányú kérését Poincaré és Izvolszkij felé: a Bregalnica és a Vardar folyása mentén javasolta a szerb és bolgár területek elhatárolását,⁸⁹⁹ ezzel az albán-bolgár közös határ mellett a görög-szerb közös határ mellett tett hitet, valószínűleg egy égei-tengeri kijárat reményében. Egy Pašićnak küldött 1913. január 13-i üzenetében megint csak állást foglalt a Bregalnica és Vardar menti határ érdekében.⁹⁰⁰ Egy január 29-i szerb jegyzék pedig már azt követelte, hogy Szaloniki az egyensúly elve miatt görög kézre kerüljön, vagy nemzetköziesíteni kell, vagy kondomíniumnak nyilvánítani.⁹⁰¹ Pašić decemberben levelet küldve Szerbia szófiai képviselőjének, hivatalosan is közölte a revízió szükségességét a bolgár kormányfővel.⁹⁰²

Megindult a támogatók keresése, nemcsak a nagyhatalmak között: Pašić Ristićen keresztül már 1912 decemberében - hogy Románia együttműködését megszerezze - kilátásba helyezte az oktatási és egyházi autonómiát a kucovlahok számára.⁹⁰³ A Monarchia belgrádi követe, Ugron, felhívta bolgár kollégája, Tosev figyelmét arra, hogy a szerbek a bolgár konokságot a románokkal fogják drágán megfizettetni, de az utóbbi kijelentette, hogy „*Bulgáriában csak nevetnek az emberek, ha azt olvassák a szerb újságokban, hogy Veleszt, Monasztirt, Isztipet és Ohridát át kell adniuk.*”⁹⁰⁴ Kevéssel később, február 21-én Spalajković román kollégáját, Ghicát úgy értesítette, hogy **Szerbia nem támogatja Bulgáriát az utóbbi egy Románia elleni esetleges háborújában még akkor sem, ha Románia a támadó fél, ami ellentmondott a szerb-bolgár egyezménynek.** E nyilatkozat azért is fontos, mert ekkor a szerbek még a görögökkel nem kötöttek szövetséget, így ezen álláspont megjelenése egyértelműen arra utalt, hogy Szerbia kész a szövetségi szerződés felrúgására is, ha nem valósul meg a revízió.⁹⁰⁵

⁸⁹⁷ *Vojvodić, M.: Serbia and the First Balkan War: Political and Diplomatic Aspect. In.: Djordjević-Király eds. p. 255. A következő dokumentumra hivatkozva: AC, SMFA PS F.XIII. D. 3. Nr. 5156. A trónörökös titkára Pašićnak. A bolgárok erről tudtak, erről tanúskodik a ДПНК, szept. 28-i bejegyzése. Pašić szerint a Szandzsákban, Koszovóban és Metohijában 472 ezer, a skopjei szandzsákban (Isztip, Radoviš és Pečevo nélkül) 285 ezer, Shkodra, Kičevo és Poreč térségében 61 ezer szerb él. *Vojvodić, M.: Serbia and the First Balkan War... In.: Djordjević-Király eds. p. 257.**

⁸⁹⁸ *Aleksić-Pejković, L.: Odnosi Srbije sa Francuskom i Engleskom 1903-1914. Belgrad, 1965. pp. 892-894. (appendix).*

⁸⁹⁹ *Iswolsky, II. p. 385. Nr. 622. és Vojvodić, M.: Serbia and The First Balkan War. In: Djordjević-Király p. 256. A következő dokumentum alapján: AC, SMFA, PS, F-XIII. D-1 C. Nr. 4760. Novaković Pašićnak 1912. dec. 13.*

⁹⁰⁰ *Vojvodić, M.: Serbia and The First Balkan War. In: Djordjević-Király. pp. 256. A következő dokumentumra hivatkozik: AC, SMFA, PS, F-Aneks, D-Londoni Konferencia, 1912-13, C. Nr. 105. Novaković Pašićnak.*

⁹⁰¹ *Ö-U. A. V. Nr 5702. pp. 656-659. Ugron an Berchtold Belgrad. 1913. február 7.*

⁹⁰² A nagyhatalmak a londoni konferencián nem kívántak beleszólni a megszerzett területek elosztásának kérdésébe. Utólag ez talán hibának tűnhet, de a nagyhatalmak közötti viszony így is kielezhető volt az albán határkérdés, a Szandzsák és a görög szigetek sorsa miatt.

⁹⁰³ *Bogitschevitch, I. Nr 245. p. 272. Paschitsch an Ristitsch; Belgrad 1912. december 7/20. Szerbiában csak a Timok mentén éltek románok, tehát a miniszterelnök egy szerb kézre kerülő Macedóniára is célzott.*

⁹⁰⁴ *Ö-U. A. V. Nr. 5868. pp. 773-775. Ugron an Berchtold, Belgrad, 1913. február 19.*

⁹⁰⁵ *Uo., V. Nr. 5894. p. 788. Tarnowski an Berchtold, Szófia, 1913. február 21. Ez az adalék azért is érdekes, mert a Monarchia is értesült róla a románok révén, így ehhez tudta igazítani politikai lépéseit.*

Bulgáriáról ugyanúgy elmondható, hogy a pártok és a militarista körök elképzelései között jelentős ellentétek húzódtak, az események menetére az utóbbiak is nyomást gyakoroltak. A béke mellett érvelő ellenzékiek retorikájukban alapvetően két indokra hivatkoztak; egyrészt arra, hogy a felszabadító háború véget ért, azaz a most folyó hadműveletek területszerző - így igazságtalan - háború jellegét viselik magukon: Bulgária Trákia és Macedónia egyidejű követelésével elhagyta a felszabadító háború pályáját. A szocialisták szerint a további versengést csak egy államföderáció, belső vámhatárok nélküli közös vámtarifarendszer, és összbalkáni parlament létrehozásával lehet elkerülni a Balkánon, ugyanúgy mint azt, hogy a töröktől szerzett területeken, mint zsákmányon imperialista módon megosztózzanak, ezzel sértvén a lakosság érzéseit, a felszabadított területek egyenjogúságát; s így magát a háború felszabadító jellegét vonva kétségbe.⁹⁰⁶ Másrészt biztosítani kell a felszabadított területek biztonságát, azaz nem engedni, hogy más ország szemet vessen azokra. A bolgár kormányzat nyolc hónapig meg sem kísérelt behatolni Macedóniába, holott a szövetségi szerződés értelmében a megszerzett területek kondomíniumnak számítottak. A szerbek egy ilyen lépést ellenségesnek tekintettek, és később is elzárkóztak az erre vonatkozó bolgár kérdések teljesítésétől. Így aztán végül a megszálló erők elkülönítésében állapodtak meg még 1912-ben.⁹⁰⁷ Ezzel viszont a szerbek kerültek lépéselőnybe. Tosev belgrádi követ figyelmeztetett a macedóniai bevonulás szükségességére és az ottani szerb erők létszámának folyamatos emelkedésére,⁹⁰⁸ de a bolgárok a Macedóniába való behatolás előtt - tartva a szerbek ellenállásától - békét akartak kötni a törökökkel a kétfrontos háborút elkerülendő.

Macedónia kérdése szorosan összefüggött a szerbek adriai jelenlétével. Miközben Berchtold arra buzdította a bolgárokat, hogy gyakoroljanak nyomást a szerbekre, hogy vonuljanak ki az Adria mellékéről, ugyanakkor az Adriai-tenger partján fekvő kikötő feladásáért cserébe a Vardar-völgyet ígérte a szerbeknek. Danev nagyon jól tudta, hogy milyen veszélyeket rejt a Monarchia kérése Macedóniára nézve, ezért a Monarchiával való megegyezés szükségességét hangsúlyozta a háború folytatódása után.⁹⁰⁹ Tosev és Madzsarov szintén azt tanácsolták, hogy Bulgária inkább a szerbekre gyakoroljon nyomást az adriai tengerpart elhagyása érdekében, ezáltal megnyerhető a Monarchia támogatása Macedónia ügyében; azaz az Adria-kérdéskörben ellenkező következtetésre jutottak, mint kollegáik zöme, s a szerb-bolgár szerződés segítségnyújtásra irányuló előírásait is figyelmen kívül hagyták.⁹¹⁰ Danev cinikusan gondolkodott Szerbia életképességéről: „*Végül is mi lesz Szerbiából? Még ha területi növekedéshez jut is, sem élni, sem halni nem tud majd. Számomra úgy tűnik, vagy Bulgáriával, vagy a Monarchiával kell egyezsége jutnia.*”⁹¹¹

⁹⁰⁶ Narod. No. 11. 1913. január 3. (16). In: Kiskilova, P., Nr. 68. pp. 112-113.

⁹⁰⁷ ЦДИА, ф 176 к. оп.2. а.е. 1393. л. 13-24. Protokoli na szmeszenata voenna komisziya po nedorazumenijata i szporovete szász szárbite v zavzetite zemi. 1913. március

⁹⁰⁸ Uo., ф 568 к. оп.1. а.е. 909. л. 6-13. Pismo ot Andrej Tosev do I. E. Gesov za dejsztvijata na szárbszkite vlaszti v Makedonija i za neobhodimoszta ot merki za preszicsaneto im. Belgrád, 1913. január 11./január 24.

⁹⁰⁹ Uo., ф 568 к. оп.1. а.е. 756. л. 37-38. Pismo ot Dr. Sztojan Danev do I. E. Gesov za neobhodimoszta ot pregovori sz Avsztro-Ungarija za szádbata na Szolun i sz Románija za szádbata na szpornata zona v Makedonija. Szófia, 1913. január 28./február 10. és Vojnata, II/1. p. 25.

⁹¹⁰ ЦДИА, ф 568 к. оп.1. а.е. 909. л. 21-23. Pismo ot A. Tosev do I. E. Gesov za nezselanieto na Szärbija da ottegli vojszkite szti ot Adriaticeszko krajbrezsie i neobhodimoszta ot bäzsi merki za oszuetjavane na szárbszkite namerenija. Belgrád, 1913. január 29./február 11. És uo., ф 568 к. оп.1. а.е. 909. л. 14-15. Belgrád 1913. január 15./28.

⁹¹¹ Danev: „Ja, was soll eigentlich aus Serbien werden? Selbst wenn es die Vergrößerung erhält, wird es weder leben, noch sterben können. Mir scheint, es wird entweder sich mit Bulgarien oder mit Österreich-Ungarn vereinigen müssen.” Idézi: G.P. XXXIII. Nr. 12357. Tschirschky aus Budapest an Bethmann-Hollweg, 1912. november 9. (A „sich

November elején a bolgár kormányzat elvben mégis beleegyezett, hogy Szerbia kikötőt kapjon az Adrián, bár ez nem jelenthette egész Észak-Albániát,⁹¹² egyben elutasítva Szerbia kompenzációját az Égei-tenger partján.⁹¹³ A Monarchiával való ez együttműködést megnehezítette. 1912. október 27-én (november 10-én) viszont Szazonov tájékoztatta Bobcsevet, hogy a hármasszövetség véglegesen eldöntötte, hogy nem ad kikötőt Szerbiának az Adrián, s azt tanácsolta a bolgároknak, hogy ne menjenek háborúba a szerb kikötőért. Oroszország - a bolgárokat eltántorítandó - november 12-én közölte, hogy ha a Monarchiával fegyveres konfliktusra kerül sor az Adria miatt, a törökök hátba támadhatják Bulgáriát, és a román magatartás szintén nagy némi kívánnivalót maga után.⁹¹⁴ Ennek ellenére Bulgária kénytelen volt támogatni a szerb kikötő tervét, mert kompenzációként egy szerb kikötőt az Égei-tengeren elfogadhatatlannak tartott, és kész volt támogatni a szerbeket a hadseregével is.⁹¹⁵ Gesov legitimnek tekintette a szerb követelést még januárban is:⁹¹⁶

Görögország - nem lévén határos a Monarchiával – szintén kijelentette, hogy támogatja Szerbia adriai törekvéseit, s hajlandó akár háborúba is menni, egyben bejelentette igényét kompenzációként Valonára, ami viszont az olaszok ellenkezését váltotta ki.⁹¹⁷ Teodorov viszont úgy vélte, ha Szerbia harcra *provokálja* a Monarchiát, akkor Bulgária cserben fogja hagyni - ellentétben a szerződésben rögzített kötelezettségével. Nem mulasztotta el azonban hozzáfűzni, hogy a Monarchia legalább egy kis sávot adjon a szerbeknek Alessiőig. Minden további szerb követelést azonban elutasít Bulgária, ami Albánia felosztását célozza.⁹¹⁸

Danev a Monarchia felé csak arra tett ígéretet, hogy megakadályozza, hogy a szerbek Albánia felosztására törekedjenek, és kategorikus választ követelt a Monarchiától Szaloniki sorsát illetően; addig a londoni konferencián sem volt hajlandó elfogadni olyan elveket, melyek ellentétesek a szerb óhajokkal.⁹¹⁹ Csak abba egyezett bele, hogy a Monarchia tetszőlegesen húzza meg Albánia határait, amennyiben közös albán-bolgár határ születik (és így persze nem jöhet létre közös szerb-görög határ), de figyelembe kell venni Szerbia érdekeit az északi határ meghúzásánál.⁹²⁰ Tarnowski, a Monarchia szófiai követe ekkor megpróbálta a bolgárokat Szerbia ellen uszítani, azzal az állítással, hogy a szerbek az adriai kikötő felé vezető vasútvonalat Bitola (Monasztír) és Korica városokon keresztül kívánják megépíteni, ami egyértelműen bolgár érdekeket sértett a Vardar jobb partján. Bár az információ valós volt, Tarnowski fölöslegesen vagy szándékosan keltett pánikot a bolgárok soraiban, hiszen ekkor már határozat született arról, hogy a szerbek csak gazdasági kijáratot kaphatnak az Adriára egy később megépítendő vagy már kész vasútvonalon keresztül. A

vereineigen” egyesülést is jelent, így Danev szavai még erősebb tónus kapnak).

⁹¹² *Vojnata*, II/1. pp. 25-26.

⁹¹³ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4527. 1912. november 20. Tarnowski

⁹¹⁴ *Iswolsky*, II. Nr. 565. Szazonov a londoni nagykövetnek, 1912. november 12. Ez is azt bizonyítja, hogy az oroszok nem óhajtottak a végletekig elmenni a szerb kikötő miatt.

⁹¹⁵ *Bogitschewitsch*, I. Nr. 210. Spalajkovitsch, 1912. november 13. és *Ö-U.A.* IV. Nr. 4430. valamint *Tukin*, C. p. 126.

⁹¹⁶ *HHStA* PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 3. Nr. 627. fol. 32. Tarnowski, Szófia

⁹¹⁷ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4431 és Nr. 4432. 1912. november 15. Braun

⁹¹⁸ *Tukin*, C., p. 127. és *Ö-U.A.* IV. Nr. 4507. 1912. november 19. Tarnowski; *Ö-U.A.* IV. Nr. 4430. A Monarchia tulajdonképpen nagy szívességet tett Bulgáriának azzal, hogy a törökök kérése ellenére sem vonult be a Szandzsákba, így Bulgária számára nem merült fel a *casus foederis* – a Monarchia beavatkozásával megváltozhatott volna a török háború menete is, főleg ha több nagyhatalom is bejelenti a hadiállapotot. *Tukin*, C., p. 120.

⁹¹⁹ *ЦДИА*, ф 568 к. оп.1. а.е. 756. л. 15.

⁹²⁰ *Uo.*, ф 568 к. оп.1. а.е. 756. л. 16.

bolgárok ennek a bejelentésnek köszönhetően hajlandók voltak a Monarchiával való megegyezést újból fontolóra venni, de feltételük az volt, hogy Bitola, Drinápoly és Szaloniki az övék lesz.⁹²¹

Londonba mindeközben macedón bizottság érkezett, mely kérte a szerzesi, szaloniki és drámai szandzsákok független állammá szervezését, de ezt mind a Balkán Szövetség, mind a nagyhatalmak elutasították.⁹²² Furcsa módon a nagyhatalmak részéről az a felvetés, hogy Macedónia független vagy autonóm, de egységes terület maradjon, az ismétlődő macedón kérések ellenére⁹²³ sem fogalmazódott meg a legfelső körökben – miként Albánia is Kis-Albániaként valósult meg. A kérdés azért is izgalmas, mert sem a bolgár, sem az osztrák-magyar diplomácia nem szorgalmazta ezt a megoldást, pedig korábban – láttuk – voltak erre irányuló terveik.⁹²⁴ Pedig Guinness angol parlamenti képviselő felvetette, hogy a szaporodó atrocitások ürügyén Macedónia felett is nemzetközi protektorátust lehetne gyakorolni. Grey álláspontja úgy hangzott, hogy Albánia esetében nemzetközi események készítették a közös fellépésre Angliát – azaz a Monarchia erőszakossága és önálló cselekvésétől való félelem, mely megbonthatja a nagyhatalmi koncertet, - addig Macedóniában nincs sem ilyen helyzet, sem szerződés a kisebbségek védelméről.⁹²⁵ Ez utóbbi már csak azért is porhintésnek minősült, mert 1904-1907 között a brit diplomácia kiemelten foglalkozott a térség etnikai viszonyaival, s az 1878-as XXIII. cikkely is érvényben volt.

A második Balkán-háború idején a Balkan Committee prominens személye, Buxton ismét felvetette Macedónia autonómiáját éles vitába bonyolódva Grey-vel. Grey szerint az elképzelést senki sem támogatná, míg Buxton arra hivatkozott, hogy nem erősítették meg a konzuli jelentések, hogy Monasztir akár szerb vagy görög többségű lenne. Montenegró és Szerbia esetében a britek beavatkoztak, ha korábban ellenszegültek egy nagyhatalmi megállapodásnak, viszont nem avatkoznak be a törökök ellen, s a kormány nem ad tájékoztatást arról sem, hogy Törökország végeredményben megszegte-e a londoni békét (5. fejezet), és ha igen, akkor Anglia miért nem avatkozik az események menetébe.⁹²⁶ Buxton véleménye szerint Monasztir és környéke egyértelműen bolgár érzelmű és népszavazást kért a területre. Macedóniában ezzel a lehetőséggel sem éltek a nagyhatalmak és a kisállamok sem. Az önrendelkezés elve hiányzott a nagyhatalmi politika eszköztárából.

Válaszában Grey kifejtette, hogy az, hogy egy terület milyen érzelmű, az attól függ, hogy a kérdező mit akar, milyen érzelműek legyenek a lakosok. Egyszer Koromilasz is népszavazást kért Dél-Albániára, s hasonló indokkal utasították el. A görögök Chimarát követelték, állítva, hogy ott 154 ezer muszlim és 211 ezer „görög” él, igaz kiderült, hogy az utóbbiak közül 16 ezer vlach, 88 ezer pedig ortodox albán.⁹²⁷ A görögök a vlahokat és ortodox albánokat is görögnek tüntették fel (**4.2 táblázat**) a görög többség biztosítása

⁹²¹ *Uo.*, φ 568 k. on.1. a.e. 756. л. 25. 1912. december 8./21

⁹²² *PN.* 1913. április 29. 101. sz.

⁹²³ *Pl. HHSIA PA XII.* Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 5. No. 52. Fürstenberg.

⁹²⁴ A Monarchia számára az egyértelműen az összes hatalom jelenlétét jelentette volna, szemben az 1903-as tervekkel, ezért elutasította az autonómiát. A bolgárok szövetségesei inkább felosztották volna a területet, mintsem hogy az autonóm és esetleg később bolgár legyen.

⁹²⁵ *Hansard's Parliamentary Debates, Fifth Series, (PD.)* vol. 51. p. 1327. 1913. április 10.

⁹²⁶ *Uo.* vol. 55. pp. 1404–1405. 1913. július 17.

⁹²⁷ *HHSIA PA XII.* Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 7. fol. 42. Nr. 1283. Braun, Athén és *uo.*

PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 4. fol. 55. Nr. 812. Mensdorff, London

érdekében.

Buxton azt is felvetette, hogy az orosz döntőbíráskodás hiányában a nagyhatalmak kezeljék a szövetségesek viszályát, de a kormány egy népszavazás propagálásával nem akart beavatkozni a harcba, sem Oroszország döntőbíráskodási jogkörébe.⁹²⁸ Az elmondottak alapján világos, hogy a nagyhatalmakat nem humanitárius célok, hanem érdekeik vezették. Egy többnemzetiségű, az eredeti török vilajethatárok alapján kijelölt Macedónia a britek véleménye szerint ugyanúgy áldozatául eshetett volna a szomszédok és a Monarchia étvágyának.

A nagyhatalmak között elvileg volt egy megállapodás, hogy addig nem támogatják pénzzel a balkáni államokat, míg békét nem kötnek,⁹²⁹ de ezt nem tartották be. A háború ideje alatt Franciaország egy 30 millió frankos kölcsönrel támogatta a szerbeket, majd 1913 közepén Szerbia újabb 10 milliót kapott a franciáktól.⁹³⁰ Az angol parlament természetesen tudatában volt annak, hogy a háború nagy üzleti lehetőségeket rejt magában, ezért is fordult King képviselő Greyhez kérdezvén, hogy az elvi tilalom ellenére kapnak-e pénzügyi támogatást a háborúzó felek? Grey válasza magáért beszélt: a döntést a cégeknek kell meghozni, abba az angol kormány nem szólhat bele, igaz a kockázatot és a felelősséget sem vállalja a következményekért.⁹³¹ King képviselő szerint 100 millió font sterling értékű összeg volt Bulgária, Görögország és Szerbia piacain, ami mind Londonból vagy Párizsból érkezett. A nagyhatalmak feladata lenne az, hogy biztosítsák, hogy ne nemtermelő beruházására (fegyverkezésre) fordítsák azt az összeget – vélte a képviselő. Bár az angol parlamenti ellenzék a bukaresti béke aláírása előtt úgy nyilatkozott, hogy érdemes lenne a további kölcsönök feltételül kikötni a 10 éves fegyverkezési stopot, Grey ezt elutasította, mondván, hogy a kormánynak nincs eszköze, sem szándéka a kölcsönök megakadályozására, s feltételeket sem kényszeríthet a magántőkére.⁹³² Grey ugyanakkor azt állította, hogy nincs tudomása arról, hogy mekkora összegeket fektettek be brit cégek a háború alatt a háborúzó országokban, illetve mekkora kölcsönöket nyújtottak: az azonban biztos, hogy ezt nem állami pénzből és nem állami támogatással tették.

A háborúban adott, vagy korábbi, de a háborúban felhasznált egyéb támogatásokat az **4.5 táblázat** illusztrálja. A kiegészítésül közölt három 1914-es kölcsön értéke arra utal, hogy a nagyhatalmak mutattak némi önmérsékletet a háború ideje alatt. Mivel 1912 szeptembere és 1913 januárja előtt alig jegyeztek kölcsönt a harcoló felek, feltételezhető, hogy tartalékaik addig tartottak ki. A hatalmak ráadásul nemcsak anyagilag segítették a háborúzó feleket, de felszerelést is szállítottak (**4.6 és 4.7 táblázat**). A Monarchia a háború

⁹²⁸ PD. vol. 53. pp. 1758-1759. 1913. június 12. és uo. vol. 55. p. 1835. 1913. július 22.

⁹²⁹ Löding, D., p. 80.

⁹³⁰ HHSIA. Ad. Reg. F. 23. Kt. 58. Ugron Berchtoldnak, 1913. március. 23. Berchtold is utasította Tarnowskit, hogy óvatosan puhaltolja ki, mennyi pénzre van szüksége Bulgáriának, hogy Szerbia ellen sikerrel lépjen fel, akár háborúban is (Uo., F. 23. Kt. 58. 1913. 05. 17.). Jóllehet az üzlet nem kötött meg, az összeget mintegy 50 millió frankban konkretizálták, Ezen nyugszik valószínűleg Ferdinánd király Baernreithernek tett kijelentése, hogy Bulgáriának van oka abban reménykedni, hogy számíthat a Monarchia segítségére (HHSIA Nachlaß Baernreither Kt. 8. Tagebücher, Wien; 1913. 11. 23.). Szögyény is azon a véleményen volt, hogy a bolgár királyt Bécs ösztönözte a Szerbia elleni támadásra (Uo., Kt. 6. Tagebücher, 1914. 03. 08.).

⁹³¹ PD. vol. 43. p. 999. 1912. november 5. Grey: „*The attitude of His Majesty's Government towards all belligerents is that financiers must decide in such matters for themselves and that, whatever decision is reached by such financiers is taken at their own risk ...*”

⁹³² „*His Majesty's Government have no means of preventing financiers from making loans, nor can we impose conditions*”. PD. vol. 56. p. 1726. 1913. augusztus 7. A Bourke Shilt and Co. angol cég 50 millió leva kölcsönt ajánlott fel a bolgároknak. Madzсарov, M., p. 82.

előtt összesen 150 ezer Mannlicher-karabélyt adott Bulgáriának 15 millió patronnal, Németország szintén adott 25 ezer puskát. Annak ellenére, hogy szintén ellenezte a háborút, Oroszország 50 ezer puskát küldött 15 millió tölténnyel, s 80 ezer köpenyt. A Ljudszkanov további 50 ezer puskát szerzett be az oroszoktól 50 millió tölténnyel, 30 ezer köpenyt 120 ezer pár csizmával és Kokovcev révén egy 25 millió leva értékű kölcsönt is kaptak a bolgárok.⁹³³

4.5 táblázat. Pénzügyi támogatás a háborúzó feleknek 1912-1913-ban

1912 közepe	BULGÁRIA a franciáktól a szerb bolgár szövetségért	200 millió frank
1912	MONTENEGRÓ az oroszoktól éves szubszídium	600 ezer rubel
1912 ősze	BULGÁRIA az oroszoktól	25 millió leva
1913. jan. 12.	SZERBIA a franciáktól és az oroszoktól	250 millió frank
1913. jan. 27.	TÖRÖKORSZÁG a németektől, koncessziós vasútépítés	2,5 millió font
1913. jan. 28.	ROMÁNIA a berlini Diskontogesellschafttól, hadikölcsön	150 millió márka
1913 elején	SZERBIA a franciáktól	30 millió frank
1913. febr. 20.	TÖRÖKORSZÁG a belgáktól a tőzsde ter. megvételért	500 ezer font
1913. febr. 20.	TÖRÖKORSZÁG németek és a National Bank of Turkey	400 ezer font
1913. márc. 4.	TÖRÖKORSZÁG a németektől néhány telekért	470 ezer font
1913. ápr. 15.	TÖRÖKORSZÁG a franciáktól világítótoronyok építéséért	500 ezer font
1913. ápr. 16.	SZERBIA a franciáktól 5%-os kamatra	1 millió frank
1913. ápr. 15.	TÖRÖKORSZÁG a franciáktól, rakpartok bővítésének joga	17 ezer font
1913. máj. 15.	TÖRÖKORSZÁG a Perrier csoporttól, kölcsön	650 ezer font
1912-1913 során	BULGÁRIA Oroszországtól 5%-kamatra	10 millió rubel
1913. jún. 9.	SZERBIA a franciáktól	10 millió frank
<i>Pénzügyi támogatás a háborúzó feleknek a háborúk után</i>		
1913. szept. 10.	SZERBIA a franciáktól 5%-os kamatra	120 millió frank
1913. októbere	ROMÁNIA a németektől (Diskontogesellschaft)	250 millió frank
1914 elején	SZERBIA a franciáktól	400 millió frank
1914. április 11.	TÖRÖKORSZÁG a franciáktól	500 millió frank
1914. július 5.	BULGÁRIA a német Diskontogesellschafttól	500 millió frank

A PN., BH., G.P. Bogitschewitsch, Ö-U.A., Iswolsky és Löding adatai alapján saját szerk.

4.6 táblázat. Románia szállítmányai Törökországnak a háború idején Kalinkov szerint (vastagon szedve az egyértelműen háborús célokat szolgáló anyag)

1912.10.11.	30 millió márka, 4 repülőgép
1912.10.17.	180 tonna liszt és bab, 304 bála uniformis, 65 tonna gabona
1912.10.22.	27 láda Mannlicher, 1400 tonna lőszer és robbanóanyag
1912.10.26-11.3.	27 láda egyenruha, 106 láda fez, 1600 tonna liszt, 47 tonna puska és lőszer, 1200 ló,
1912.11.28.	30 Krupp-löveg, 980 ló, 100 lőszerszállító szekér
1912.12.06.	800 tonna liszt
1912.12.16.	5900 tonna szén
1912.12.17.	2500 tonna szén
1912.12.28.	350 tonna lőszer
1913.01.04.	1 vagon lőszer
1913.01.06/19.	1000 tonna szén
1913.01.10/23.	1900 tonna szén
1913.01.16/28.	255 tonna lőszer, 10 löveg, 100 tonna akna

⁹³³ Markov, G.: Bálgarija v Balkanszkija Szájuz ... pp. 31-36.

1913.02.07/20.	5000 láda lőszer
-----------------------	-------------------------

Forrás: Kalinkov, G., pp. 83-84.

4.7 táblázat. Nagyhatalmi fegyverszállítások a háborúzó feleknek a sajtó adatai alapján

Orosz szállítmányok BULGÁRIÁNAK	
1912. dec. 8.	4000 láda lőszer (25 millió frank)
Dec. 14.	12500 láda fegyver, ruhanemű
Dec. 15.	30 tonna egyenruha, 4 tonna fehérnemű, 6 tonna egészségügyi felszerelés
Dec. 17.	3 ezredes, 4 törzstiszt, 32 főtiszt belép a bolgár seregbe
Dec. 20.	1000 kozák és tüzér önkéntes érkezik
Dec. 23.	28 francia nehézágyú érkezik Dedeagacsba
Dec. 24.	1500 láda lőszer, téli ruha
1913 végéig	100000 köpeny (Velcev szerint, PN. 1913. dec. 2.)
	80000 pár cipő (még nincs kifizetve)
	50000 fegyver (még nincs kifizetve)
	50 millió töltény (még nincs kifizetve)
	25000 fegyver, 12 millió töltény a macedónoknak (még nincs kifizetve)
SZERBIA és MONTENEGRÓ a következőket kapta	
1909-1912	100000 puskát 34 millió töltény Montenegrónak az oroszoktól
1912-ben	1500 embert, főleg tüzéretet a kragujeváci erődhöz
	4 alkalommal önkéntes műszaki tiszteket
	8 francia repülőgépet
	400000 német húskonzervet
	122000 német puskát
	2 millió patronát, 1 millió tüzérségi lőszert az oroszoktól
	21 hegyi ágyút, 1000 ló. 200000 gyapjú alsóruha az oroszoktól
1913. febr. 21.	Oroszország 100000 embernek elegendő felszerelést küld
1913. ápr. 5.	Oroszország 7 ágyút 11 millió töltény és 40000 köpenyt Montenegrónak
1913. jún. 18.	5000 ló, 8 uszálynyi hadianyag az oroszoktól
	ALBÁNOK
1912	63000 karabély a törököktől
ROMÁNIA	
1913	6 vasúti kocsival hegyi ágyúk a franciáktól

Forrás: PN, BH, Djordjević-Kiraly

Bebizonyosodott, hogy a bolgár kormányzat legkésőbb december végén már tisztában volt a görög és szerb törekvésekkel és a lehetséges kimenetekkel, illetve megoldásokkal, egy félve volt tehát a katasztrófa elhárítására.

Ha Oroszország számára a Balkán Szövetség nem lett volna fontos, akkor nyilván habozás nélkül feláldozta volna, és megállította volna a háborút. Mivel az utóbbi elmulasztotta megtenni saját érdekében, a szövetség felett lassan elvesztette kontrollját. A Balkán Szövetség viszont szövetség irányíthatatlanná válásával, majd a szövetségesek rivalizálásával automatikusan veszített az értékéből, ezért a háború kiújulásától immár az orosz támogatás mértéke is csökkent, ami viszont pozitív visszacsatolásként erősítette a széthúzó tendenciákat a szövetség berkeiben. Ezzel vált tulajdonképpen mégis lehetővé, hogy a Monarchia helyzete 1913. augusztus 10-ig lényegében nem romoljon az oroszok balkáni pozícióihoz képest.

A londoni kisállami békekonferencia összehívásával a balkáni államok elérték külpolitikai nagykorúságukat és függetlenségüket a nagyhatalmi felügyelettől. A nagyhatalmi nemzetközi konferencia létrejötte kizárta a különmegállapodás lehetőségét a

kisállamok és a nagyhatalmak között. Ez jó megoldásnak ígérkezett, a konferencia azonban eljátszotta a balkáni államok csekély támogatását, aminek az lett a következménye, hogy az ott hozott döntések a nagyhatalmakat ugyan kötelezték, de a kisállamok figyelmen kívül hagyták a rendelkezéseket. Ezzel a nagyhatalmak elvesztették lehetőségüket a félsziget kollektív kontrolljára.

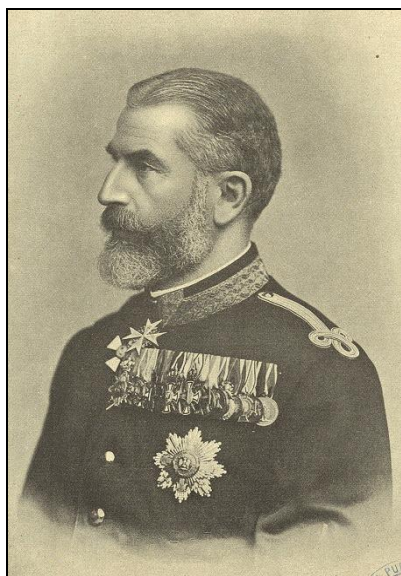
Bemutattuk, hogy a nagyhatalmi beavatkozás növekvő veszélye miatt a balkáni államoknak - de a nagyhatalmaknak is - az volt az érdeke, hogy mihamarabb békét kössenek. Ugyanakkor nem szereztek meg minden kívánt területet, és erre a törökök hajthatatlansága miatt nagyhatalmi segítség nélkül esélyük sem volt. Az első török javaslatok elutasítása, s a kisállamok túlzó igényei végül is ahhoz vezettek, amit a kisállamok korábban éppen elkerülni igyekeztek: a nagyhatalmi beavatkozáshoz. Csak így juthattak többlétszámú támogatáshoz a törökökkel, majd egymással szemben. A törökök számára az egyetlen lehetőség a kedvező békére az volt, ha sikerül megosztani a szövetségeket vagy kiprovokálni a nagyhatalmak beavatkozását a békefolyamatba. Így megindult a verseny a nagyhatalmak kegyeinek elnyeréséért, azok után, hogy előtte kívánságuk ellenére kirobbantottak egy háborút.

A bolgárok Anglia és Oroszország érdeklődésének felkeltését a szorosok elfoglalásával való fenyegetéssel látták biztosnak, ez is szerepet kapott a csataldzsaik rohamában. A csataldzsaik roham viszont kiváltotta az oroszok aggodalmát. Rámutattunk, hogy az oroszok részben ezért módosították álláspontjukat a status quo-t illetően, s hogy fenntartsák a szövetséget, belementek a területi változásokba. A tengerszorosok bolgár veszélyeztetése miatt az oroszok is legalább annyira felelősek Románia aktivitásában, illetve Szerbia Bulgária (és Macedónia) ellen fordításában, mint a Monarchia. A két hatalom azonos eszközei és ellentétes céljai növelték Románia és Szerbia esélyét a sikerre.

Bár Bulgária kitűnően játszotta ki az oroszokat a szerb-bolgár szerződés megkötése után, midőn felismerte a nagyhatalmi támogatás szükségességét, már késő volt. Azzal, hogy a végletekig ragaszkodtak a San Stefano-i Bulgáriához, amelyet viszont 1878-ban is csak egy nagyhatalomnak köszönhetek, s amely a szövetségesek közötti ellentét miatt most is csak nagyhatalmi támogatással valósulhatott meg, a bolgár kormányzat maga indította meg a kisállamok között a nagyhatalmi támogatók megszerzésére irányuló versenyt. Így maga kényszerítette ki a nagyhatalmak beavatkozását a félszigeten, amit korábban éppen elkerülni igyekezett. A Balkán Szövetség tagjai számára a nagyhatalmi beavatkozás 1912 őszén egyértelműen negatív következménnyel járt volna, 1913 elejére viszont már módosult a helyzet. A konferenciából kimaradó románok és a revíziót követelő szerbek számára 1913 közepéig éppen a nagyhatalmi beavatkozás volt az elsődleges cél, majd 1913 júniusától a nagyhatalmak kirekesztése vált prioritássá, míg a bolgárok számára ekkor válik fontossá a beavatkozás.

Ferdinánd király meglátogatja a Drinápolyt ostromló csapatokat (Wagner, H. felvétele)

Károly román király

Ferdinánd bolgár király

5. FEJEZET. A nagyhatalmi politika és a londoni reunió szerepe az érdekellentétek tompításában

„Egyetlen állam, még a leginkább érintett sem dolgozott ki politikát a Balkán kezelésére” – fogalmazta meg az egyik fő problémát egy kortárs amerikai jogász.⁹³⁴ Poincaré és Fay szerint ezért az együttműködés nélkülözhetelenné vált a konfliktus megoldásához.⁹³⁵ A következőkben az előző állítás igazságtartalmát, a nagyhatalmi beavatkozás jellegének és kudarcának vizsgálata mellett a nagyhatalmak által folytatott Balkán-politika változását kívánjuk bemutatni, kitérve az elképzelésekre, a hármasszövetség belső ellentéteire, a Monarchia gazdasági lehetőségeinek korlátozott voltára, amelyek végül is az általa képviselt irányvonal vereségét hozták a német elképzelésekkel szemben.

5.1 A Monarchia külpolitikai koncepciójának módosulása és az Adria-kérdés

A nyugati történetírásban sokáig az volt az általános felfogás, hogy a Monarchia 1912-1913-ban háborút akart, és ettől csak az erőteljes német fellépés tartotta vissza.⁹³⁶ Taylor és Hoyos (Berchtold szekciófőnöke) azt írták, hogy az osztrák mozgásszabadságot behatárolta legerősebb szövetségesének kategorikus békeakarata.⁹³⁷ R. Seton-Watson maga is úgy vélte, hogy csak a németek akadályozták meg a világháború kitörését.⁹³⁸ Az általunk vizsgált iratok azonban sokkal inkább arról tanúskodnak, hogy a németek nem értették meg a Monarchia Balkán-politikáját, s bár valóban voltak olyan cselekedeteik, melyek mérsékeltek az osztrák politikát, de mindezek a német érdekek védelmében történtek, nem a Monarchia támogatását szolgálták. Ettől függetlenül sem volt általános a háborús szándék a Monarchiában, mint ezt Williamson és Albertini bizonyították is;⁹³⁹ a Monarchiát nem a német befolyás tartotta vissza a világháborúhoz vezető lépésektől. Leszámítva az esetleges kereskedelmi kijutást Szalonikihez, offenzív célja nem volt a Monarchia politikájának, csak konzervatív-fenntartó.⁹⁴⁰ A másik oldal túlzó véleménye szerint a Monarchia volt az egyetlen állam, mely - a status quo és korábban kivívott pozíciói védelmezésében - még

⁹³⁴ Harris, N. D.: The Effect of the Balkan Wars on European Alliances and the Future of the Ottoman Empire. Proceedings of the American Political Science Association. Vol. 10. 1913. pp. 107. Szemben a kisállamokkal, minden nagyhatalom fenn akarta tartani Törökországot, a németek és a franciák a pénzük és a vasútvonalak miatt, miatt, az oroszok és az angolok a tengerszorosok és a közel-keleti utak biztosítása miatt - de ez nem azt jelenti, hogy egységesen lépnek fel ez ügy érdekében.

⁹³⁵ Poincaré, R., p. 184. és Fay, S. B., p. 301.

⁹³⁶ Pl.: Wedel, O. H.: Austro-German Diplomatic Relations 1908-1914. London, Stanford University Press, 1933. p. 180.; Albertini, L., p. 380.

⁹³⁷ Hoyos, A., p. 33. és Taylor, A. J. P.: Harc a hatalomért. Európa 1848-1918. Bp., Scolar, 2000. 587. p. Lásd még: Ö-U.A. IV. 3787.

⁹³⁸ Albertini, L., p. 380. Fay viszont alapvetően békésnek tartotta a Monarchia politikáját.

⁹³⁹ Szilassy például úgy vélte, mivel a Monarchia félig szláv nagyhatalom, jó viszonyt kell fenntartani a szlávokkal, különben széteshet az állam. Egy szerb háború Oroszország beavatkozását vonná maga után. Az osztrák vereség a Monarchia felbomláshoz, az orosz vereség forradalomhoz, az demokratikus változáshoz vezet, ami vonzóbbá teszi Oroszországot és a pánszlávizmust a szlávok számára. Albertini, L., pp. 384-385. Wedel szerint (p. 180.) Kiderlen Grey őszinte béketörekvéseit támogatta akár Berchtolddal szemben is.

⁹⁴⁰ Steinitz, E., Ritter von: Rings um Sazonoff. Neue dokumentarische Darlegungen zum Ausbruch des grossen Krieges durch Kronzeugen. Berlin, Verlag für Kulturpolitik. 1928. p. 46. és Hiller, G., p. 72. A Monarchia esetleges agresszivitása szerintünk nem eredeti, elsődleges szándékknak tudható be, hanem a félszigeten előretörő németekkel kívánták felvenni a lépést, ez a lépéskényszer, a németek ellensúlyozása vezetett az erőteljesebb eszközök alkalmazásához. A német fellépés tehát nem azért radikalizálta a Monarchia némely diplomatáját, mert ők is a leszámolást propagálták, hanem mert nem akartak pozíciót veszíteni a németekkel szemben.

1912 végén is a berlini rendezés politikai elveit követte,⁹⁴¹ miközben a többi hatalom már a benemavatkozást és a felosztást hirdette.

A németek még a háború előtt azt ajánlották, hogy a „három császár” közösen határozza el, hogy nem egyezik bele a területi növekedésbe, mivel elképzelhető volt, hogy Románia is megtámadja Bulgáriát, s ez veszélyt jelentett volna a lokalizációra, így ki kellett zárni, hogy Bulgária területi gyarapodás reményében indítson háborút. A status quo tehát a német elképzelés szerint arra volt jó, hogy a románok ne támadjanak a bolgárokra, illetve, hogy a bolgárok kedvét elvegyék a háborúskodástól azzal, hogy semmit sem nyerhetnek vele.⁹⁴² Megjegyzendő, hogy a központi hatalmak a status quo helyett Románia fellépésével is „fenyegethették” volna a bolgárokat (s később így is lett), de ezt a háború kitörése előtt, *nyíltan* mégsem tették, s ez arra utal, hogy valóban óvakodtak a konfliktus eszkalációjától. Az oroszok azonban elégtelennek látták ezt Románia megfékezésére, és saját állításuk szerint ezért is léptek a mozgósítás irányába.

A németek a háború eredményei után Románia féken tartására csak egyetlen megoldást láttak: Románia területi kompenzációját Bulgária rovására, ami végül is a status quo felrúgását jelentette volna. Berchtold elfogadta az érvelést, s elképzelhető, hogy később legalább részben a román kompenzáció miatt volt kénytelen elvetni a status quo fenntartását.⁹⁴³ A status quo-hoz való ragaszkodással eleve lehetetlenné válna, hogy a Monarchia megszállja a Szandzsákot – vélte Berchtold – s ezért valószínűleg a nagyhatalmak is támogatnák ezt az elvet.⁹⁴⁴ A status quo-t Szazonov eleinte valóban elfogadta, hiszen ezzel az osztrákok elismerték: a tengerszorosoknak Törökország birtokában kell maradnia, inkább, mint bármely idegen államhoz kerüljön.⁹⁴⁵ Az oroszok cserébe elismerték a Monarchia igényeinek jogosságát Albániát illetően október 12-én.⁹⁴⁶ Szazonov számára úgy tűnt, a status quo hirdetése leginkább a Monarchiának kedvez, hiszen fenntarthatatlansága esetén kompenzációt követelhet, vagy beavatkozhat. *„Σχόμunkεrα η status quo fenntartására η legnagyobb veszélyt αζ α neβήξςέγ jeλεní, ηογ α Monarchieát, s más hatalmακεrα η κομπενζαείοίτől τάλοr kell ταρτάνι.”* – fogalmazták meg az oroszok.⁹⁴⁷

A Balkán a Monarchia egyik fontos, de egyre szűkülő piaca volt. Az osztrák kivétel a Balkánra 1910-ben összes kivitele 7%-át tette ki Törökország nélkül. Ebből 4%-ot jelentett Románia, 1,4%-ot Szerbia, 1%-ot Bulgária, 0,7%-ot Görögország. 1912-re a részesedés

⁹⁴¹ *Neue Freie Presse*, Nr. 17378. 1913. január 8. Köztes álláspontot képvisel Wedel, aki szerint a Monarchia számára annyira létszükséglet volt a status quo fenntartása, hogy ezért képes lett volna fegyverhez is nyúlni. *Wedel, O. H.*, p. 214.

⁹⁴² *Ö-U.A.* IV. Nr. 3850. 1912. szeptember 26. A növekedést látszólag a bolgárok is elutasították, hogy a románok passzívok maradjanak.

⁹⁴³ Meggyőződésünk, hogy Bulgária betagoalása a hármasszövetség rendszerébe nem azért szenvedett kudarcot, mert az elképzelés téves volt, hanem mert a német politikai körök saját érdekeikből kiindulva elutasították ezt. Amennyiben egy Nagy-Bulgária születik, mely Romániának nem ad kompenzációt, ugyanakkor nyíltan osztrákbarát, teljes lesz Románia bekerítése, melyre az csak úgy reagálhat, hogy az oroszokhoz fordul. Románia németek által propagált megtartása ilyen körülmények között lehetetlen lett volna, hiszen ott a hármasszövetség a közvélemény gyűlöletének tárgya volt. Egy kisbolgár-román szövetség pedig a bolgár irredenta-revizíós törekvések miatt nem lett volna életképes a hármasszövetség érdekei szempontjából, jóllehet ezt a megoldást Románia nem utasította volna el.

⁹⁴⁴ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4036. 1912. október 11. Berchtold. Ez ellentmond Wedel fenti érvelésének.

⁹⁴⁵ A szorosokat illető orosz félelmet a Monarchia igyekezett felhasználni céljai érdekében. *Ö-U.A.* IV. Nr. 4063. 1912. október 12. Szilassy

⁹⁴⁶ *Uo.* IV. Nr. 4062. 1912. október 12. Szilassy Pétervárról.

⁹⁴⁷ *Iswolsky*, II. Nr. 534. Sazonov an Iswolsky, 1912. október 29.

9%-ra emelkedett, annak ellenére, hogy összértékben csökkent az osztrák kivitel.⁹⁴⁸ A Balkánra irányuló export 20-25%-át a Monarchia adta, ez főleg a többi nagyhatalom %-os részesedéséhez képest volt jelentős. Problémát jelentett a szerbek adriai igényeinek kiújulása, mely további távolodást jelentette volna a Monarchia gazdaságától. Az osztrák részesedés a szerb behozatalból az 1884-es 62%-ról 1910-re 19%-ra esett. A szerb kivitel pedig, mely 1905-ben még 90%-ban a Monarchiát célozta meg, más piacokat talált magának – a német részesedés a szerb kivitelből az 1905-ös 19%-ról 1907-re 40%-ra emelkedett, míg a német áruk részesedése a szerb behozatalból 11,5%-ról 41,3%-ra ugrott 1910-ben.⁹⁴⁹ Joseph Baernreither, az egykori kereskedelmi miniszter, látván a Monarchia kereskedelmi mutatóinak romlását Szerbiával szemben, és a német rivális előretörését, Aehrenthal nyomdokain még 1912-ben is kereskedelmi szerződést kívánt létesíteni Szerbiával, melyből egy vámunió kialakulását remélte.⁹⁵⁰ Baernreither köre nem ellenezte volna Szerbia déli irányú területnövekedését sem - amivel integrációja a Monarchiába lehetetlenné válik, - ha cserébe a Monarchia kereskedelmi utat kap az Égeikum felé.

Az olaszokkal is élesedett a verseny, különösen az albán területeken. Míg 1901-ben az osztrák Lloyd társaság és a ragusai hajók áruai adták Szkutari forgalmának 86%-át, addig 1905-re ez 25% alá esett. Ezzel szemben Puglia hajóinak részesedése a kezdeti, 1901-es 14%-ról 1905-re 56% fölé emelkedett. A janinai vilajet exportviszonyait megvizsgálva is hasonló trend volt megfigyelhető: míg a Monarchiából 1900-ban 2,038 millió líra értékű áru érkezett, s Olaszországból csak 0,438 millió líra, addig 1904-ben a vilajetbe 1,723 millió líra értékű osztrák-magyar áru érkezett, Olaszországból pedig 1,709 millió líra értékű.⁹⁵¹ **A Monarchia tehát a politikai után gazdasági szempontból is defenzívába szorult a félszigeten.**

Az ország számára tehát gazdasági-politikai érdekeinek védelmében létfontosságú volt egy megfelelő álláspont kialakítása egy esetleges balkáni konfliktus idejére. A Pesti Napló szerint az a kár, amit a Monarchia az európai Törökország esetleges megszűnte miatt kereskedelmében elszenved, 4 év alatt 260 millió koronát tenne ki. Ezért a sajtó is a szerb kereskedelmi egyezmény revízióját követelte.⁹⁵² A külügyminiszter úgy vélte, a helyzetből adódóan elképzelhető Törökország döntő veresége, s a területi status quo (így a vámtételek) fenntartása többé nem lehetséges, emiatt szükséges az Monarchia új elveinek megfogalmazása.⁹⁵³ Ez két irányban, gazdasági és biztonságpolitikai oldalról egyaránt megtörtént. A következőkben ezt mutatjuk be.⁹⁵⁴

Még a háború előtt, 1912. szeptember 28-án, a vezérkari főnök, Schemua egy emlékiratot szerkesztett, amelyben a német-angol viszony kiéleződéséből és Törökország felbomlásának előrehaladott állapotából kiindulva megfogalmazta a Monarchia céljait. Eszerint a Monarchia feladata egyrészt megakadályozni Montenegró és Szerbia területi

⁹⁴⁸ *Löding, D.*, p. 37.

⁹⁴⁹ *Nestorović, I.*: *Der Außenhandel Serbiens*, Leipzig, s.n. 1913. p. 132.

⁹⁵⁰ *HHSa*, *Nachlaß Baernreither*, *Tagebücher*. Bd. 10. 1912. október 6.

⁹⁵¹ *Sosnosky, Th. von.*, p. 258.

⁹⁵² *PN*. 1913. november 9.

⁹⁵³ *DAB*, Nr. 60. Berchtold an Szögyény, Bécs, 1913. október 30.

⁹⁵⁴ Az itt bemutatásra kerülő elképzelések zömmel az utópiák közé tartoznak, megvalósításukra nem sok esély volt. Mindenesetre rámutatnak arra, hogy hogyan képzelte el a Monarchia saját gazdasági erőterét, s hogy a németeket veszélyes vetélytársnak tartották. A vámuniók ekkoriban még nem voltak túl életképesek, e tervezetek inkább a mai helyzet visszavetítéséiként tarthatnak számot érdeklődésre, hatásuk, jelentőségük akkortájt kisebb volt. A kikötők kérdése sok esetben inkább presztízsügy volt s kevésbé gazdasági racionalitás.

növekedését; valamint ezen országok bevonása a Monarchia érdekszférájába legkevesebb vám- és kereskedelmi egyezmények, illetve katonai szerződések révén, továbbá a Szandzsák és Koszovo Polje megszállása Törökország esetleges összeomlása esetén. Így el lehet választani a két szláv államot, és biztosítani az utat, összeköttetést Albániába, mely szintén a Monarchia érdekszférájába fog tartozni.⁹⁵⁵

A külügyminisztérium október 16-19. között tartott tanácskozásán – amely közvetlenül a háború kitörése előtt kezdődött – megegyeztek abban, hogy Szerbia nem juthat ki az Adriára. Ekkor még úgy döntöttek, hogy a Montenegró és Szerbia között a Szandzsák elfoglalásával kialakuló közös határ létrejöttét meg kell akadályozni, mert ez montenegrói területen keresztül Szerbia Adriára való kijutásához vezethet. Később azonban a Monarchia már nem támasztott kifogást a Szandzsák megszállása ellen, tehát láthatóan enyhült az álláspontja. Szintén elhatározták a két kisállam gazdasági bekerítését, mely Löding szerint a magyar agrárius körök befolyását tükrözte. Megegyeztek abban is, hogy Szalonikit szabad kikötővé kell nyilvánítani.⁹⁵⁶

Október 26-án Macchio egy újabb emlékiratot nyújtott be. Ebben a vámunió kérdéskörét leszűkítette és csak Montenegrót vonta bele. Egy Bulgáriával való vámuniót elutasított, mert nem akarta meggátolni ennek az országnak a szabad gazdasági fejlődését. Véleménye azt tükrözte, hogy a vámunió egyetlen célt követhet: Montenegró és Szerbia gazdasági és politikai alávetését a Monarchiával szemben. Bulgáriának viszont fontos szerepet kívánt adni Szerbia ellen, így a gazdasági fejlődése nem korlátozható. A projektben szó esett Szaloniki szerepéről is, ugyanis a kikötő behozatalának 24%-a a Monarchiából érkezett 1910-ben, ezt követte Anglia 16%-kal, Németország és Olaszország 14%-kal. Szintén megfogalmazta a Szandzsák-vasút gondolatának felújítását, emellett a tervezet tartalmazott egy dalmát parti vonalat és a Duna-Adria ellenvasút konkurenciáját jelentő Vardište és Užice közötti szakasz megépítését. Tehát Macchio a Duna-Adria vonal létesítését nem ellenezte. 1912. november 2-án Stürgkh osztrák miniszterelnök a pénzügyminisztériumhoz fordult, hogy dolgozzon ki egy memorandumot a Balkánt illetően és abban is a vámunió mellett foglaltak állást.⁹⁵⁷

1912. november 2-án Richard Riedl szekciófőnök a trónörökösnek írt memorandumában, kiindulva abból, hogy Romániát ki kell engesztelni, és megakadályozni, hogy eltávolodjon a hármasszövetségtől, javaslatot tett egy osztrák-magyar-román vámunió létesítésére. A vámunióban egyben kitűnő lehetőséget látott az osztrák gyáripar terjeszkedésére is. Ezen kívül felvetette egy szövetség lehetőségét Románia és Albánia között, továbbá Montenegrót és Szerbiát is bekebelezte volna a vámszövetségbe,

⁹⁵⁵ *Ö.U.A.* IV. Nr. 3787. és Nr. 3869. Nem mindenki osztotta e véleményt. Kramarz szerint a Monarchia diplomatáinak egy része csak azért utasítja el Szerbia területi növekedését, mert félnek, hogy veszélyezteti a Szaloniki felé vezető utat, más részük viszont a két szerb állam egyesülésétől tart. Ámde, ha Szerbia gazdasági megállapodást köt a Monarchiával, akkor kijuthat a tengerre, ha emellett még a Monarchia megkapja a Szandzsák északi részét is. *Bogitschewitsch*, I. Nr. 202. *Simitsch aus Wien*, 1912. október 15.

⁹⁵⁶ *Löding, D.*, pp. 39-40. a következő dokumentumra hivatkozik: *HHSStA* Macchio-Nachlaß Kt. 2. Nr. 5. *Handelspolitisches Aktionsprogram zur Wahrung der wirtschaftlichen Interessen Österreich-Ungarns auf der Balkanhalbinsel*

⁹⁵⁷ *Uő.*, pp. 41- 44. Németországban válaszul a külügy II. osztálya dolgozott ki egy programot: Az újonnan megszerzett területeken semmilyen olyan rendelkezés bevezetését nem lehet támogatni, mely rontaná a kereskedelem korábbi feltételeit. Így a vámuniót is elutasították, illetve Németország beleegyezéséhez kötötték. Főként a szerb-osztrák-magyar viszonyt illetően tiltakoztak az ellen, hogy a szerbek kedvezményeket adjanak a Monarchiának, s a szerbek adriai törekvéseit sem ellenezték. A német-osztrák gazdasági rivalizálás itt nyíltan megfogalmazódott.

amennyiben a Balkán Szövetség korábban nem kötött ilyen megállapodást.⁹⁵⁸ Az utóbbi esetben a Monarchia is csatlakozna a vámszövetséghez. Látszik, hogy a Monarchia attól tartott, hogy a balkáni piacok bezárulnak előtte, vagy a németek kaparintják meg. Riedl a legfontosabb lépésnek a Romániával kötendő vámuniót tartotta. Szerinte gazdasági és politikai ellenfélnek számított Anglia, Franciaország, Németország és Oroszország, azaz nagyjából mindenki: ebből is látszott a terv életképtelensége és a Monarchia fenyegetettség-érzete. Szerbia ellen azonban számított – hibásan – a német támogatásra. Baernreither idealistának és utópisztikusnak tartotta Riedl tervét, akárcsak Fürstenberg bukaresti követ. A románok beleegyeztek a tervezetbe, azt a kikötést tették csak, hogy Németország is a vámszövetséghez tartozzon, ami viszont értelmetlenné tette az ügyletet a Monarchia számára, hiszen Németország a riválisa volt. Ráadásul a román importból a németek részesedése volt nagyobb, míg a román exportból viszont a Monarchiáé; ez utóbbi Romániának jelentett bevételt, a Monarchiának kiadást.

A német ellenzés miatt az osztrákok végül is feladták Szerbia Monarchiához való kötését (egyébként sem volt sok realitása). A „Program für die wirtschaftlichen Vereinbarungen mit den Balkanstaaten” című tervezet szerint Szerbia bevonása a vámunióba már nem került szóba, csak Montenegróé. Nem tiltották meg a szerb sertésexportot, de a magyarok tiltakozása miatt csak Bosznián át engedélyezték az állatok szállítását.⁹⁵⁹ A levantei kereskedelem szabadsága és Szaloniki szabad kikötővé nyilvánítása voltak a további feltételek. 1913. február 16-án a közös minisztertanácson felfüggesztették a Montenegróval való vámunió tervezetét is. Ezzel véget értek a gazdasági bekerítést célzó, a realitást nélkülöző tervek.⁹⁶⁰

1912. november 2-án Berchtold úgy nyilatkozott, hogy a Monarchia legfontosabb gazdasági követelése a szabad kijutás Szalonikibe. Csakhogy az Uvac-Mitrovica szakasz hiánya miatt az egyetlen út a Balkánra és Szalonikibe Belgrádon át vezetett.⁹⁶¹ A „Program für die wirtschaftlichen Vereinbarungen mit den Balkanstaaten” szerint ennek elkerülése érdekében először Montenegrón és Albánián keresztül kell egy vasútvonalat kiépíteni az Adria partja mentén, majd rácsatlakozni a görög hálózatra. Másodsorban meg kell építeni a Szandzsák-vasutat, harmadszor egy vasútvonalat Monasztir és az albán tengerpart között,⁹⁶² s ez utóbbi két vonal egy osztrák társaság tulajdonába kerülve biztosítaná a Monarchia

⁹⁵⁸ *HHSiA* Nachlaß Baernreither Kt. 39. Exposé über die wirtschaftliche Bedeutung der Balkankrise für Österreich-Ungarn, 1912. nov. 2.

⁹⁵⁹ *HHSiA* PA I. Kt. 493. Balkankonflagration, Liasse XLV/4. Nr. 6. fol. 164-169. Program für die wirtschaftliche Vereinbarungen mit den Balkanstaaten. A tervezet kedvezményei között szerepelt, hogy Szerbia sertés- és marhahéhozatalát az 1908-as 70 ezerről, illetve 30 ezerről 1915-re a duplájára kell emelni. Ugyanakkor a kedvező török vámokat az új államok területére jutott török birtokokon a kis államok által megszabott tarifák váltották fel, ami pl. a porcelán esetében Bulgáriában háromszor akkora volt, mint Törökországban. A Monarchia követelte, hogy kereskedelme ne szenvedjen kárt az új határok miatt, azaz a vámok csökkentését.

⁹⁶⁰ *Löding, D.*, pp. 46-47.

⁹⁶¹ *Uő.*, p. 49. Morawitz, az Angol-Osztrák Bank igazgatója már 1907-ben kifogásolta az Uvac-Mitrovica megépítését, mondván, hogy túl nagyok a költségei és nem lesz vetélytársa a Belgrád-Skopje vonalnak. A német publicisták a tengeri utat olcsóbbnak tartották.

⁹⁶² *HHSiA* PA I. Kt. 493. Balkankonflagration, Liasse XLV/4. Nr. 14. fol. 152-163. Politische und wirtschaftliche Erwägungen zur Balkankrise. A Handelpolitische Aktionsprogram szerint szükséges a Szkutari-Alessio-Dibra-Monasztir vasútvonal megépítése, valamint délebbre, a görögökkel megegyezve egy albán-görög vasút Szaloniki-Üszküb felé a Grevena-Kasztorja-Florina-Monasztir szakaszon. Ezek egyértelműen a Monarchia szaloniki expanzióját kísérelték meg elősegíteni. Ezen iratok szerint a Monarchia 1917-re a Drina szabályozását, hajózhatóvá tételét, az Užice-Vardište vonal megépítését, a Lovčén megszerzését és ismétcsak a Szerbiával való vámuniót tűzte ki célul maga elé. *HHSiA* PA I. 493. Balkankonflagration, Liasse XLV/4. fol. 182-188. Übersicht der bei den Verhandlungen mit Serbien und Montenegro vom Standpunkte der politischen und wirtschaftlichen Interessen

gazdasági érdekeit. Ezenkívül Konstantinápoly és Szaloniki felé új összeköttetést kell kiépíteni a román és bolgár vasúthálózat összekapcsolásával. Így a Monarchia függetlenné válhatna a szerb vasúthálózattól és Albánián keresztül elérhetné Szalonikit, egyben megakadályozhatná az Otrantói-szoros lezárását. A cserébe kompenzációként engedélyezett szerb Duna-Adria ellenvasút a Timok völgyén át Nišen keresztül Durazzo felé tartana, így az oroszok a tengerszorosokat elkerülve kijuthatnak a Mediterráneumba a román, szerb és albán vasúthálózaton át (5.1 és 5.2 ábra).⁹⁶³ Ez egybevág az előző fejezetben a Macedónia és Szaloniki lehetséges sorsát érintő spekulatív gondolatmenetben leírtakkal.

Mivel a status quo a hadi helyzet alakulása miatt tarthatatlanná vált, ez új feladat elé állította Berchtoldot. A Monarchiának nyilatkoznia kellett céljait illetően. A külügyminiszter a nyilvánosság számára november elején a következőket fogalmazta meg: (1) *Ha egy ország területi növekményekre tesz szert, garantálnia kell, hogy nem folytat Monarchia-ellenes külpolitikát. Gazdasági kapcsolatait erősítenie kell a Monarchiával, akár egészen a vámunióig is. Minél szorosabb a kapcsolat, annál inkább számíthat arra, hogy a Monarchia támogatja expanszióját.*⁹⁶⁴ Ez az üzenet nyilvánvalóan Szerbiának és Montenegrónak szólt. A következő pont összefüggésben volt a Monarchia vasúti terveivel is: (2) „*Szerbia expansziója az Adria felé tilos. Egy ilyen lépés azt jelentené, hogy Szerbia nem akar barátságos kapcsolatban állni a Monarchiával és egy boszniai kikötőt használni. ... Szerbia kijutása a tengerre egy albán korridoron keresztül annak a bizonyítéka, hogy Szerbia nem nemzeti államot épít.*”⁹⁶⁵ Ez ravasz megfogalmazás volt: a Monarchia a nemzeti elvre támaszkodva a „Balkán a balkáni népeké!” jelszavát hangoztatta, ugyanúgy, mint a szövetségesek, akiket ezzel viszont sakkban tudott tartani csakúgy, mint az antantot. (Ugyanakkor a Monarchiának eszébe sem jutott, hogy Erdélyre vagy Bosznia-Hercegovinára is a nemzeti elv vonatkozzék.) A Monarchia nem kívánta a balkáni egyensúly megbomlását, sőt attól tartott, hogy egy olasz-orosz együttműködés elzárhatja a Földközi-tengertől.⁹⁶⁶ Az olaszok érdekei szintén azt kívánták, hogy Szerbia ne jusson ki az Adriára, mert egy esetleges osztrák-szerb háború esetén a kérdéses adriai kikötő egészen bizonyosan a Monarchia kezére jutott volna. Ezért az olaszok Albánia kérdésében többé-kevésbé egyetértettek a Monarchiával.⁹⁶⁷ (3) Albánia korlátlan, szabad fejlődése a Monarchia létérdeke. Olyan Albániát kell teremteni, mely képes az önálló életre. A Monarchia nem tolerál más államot a térségben. Albánia létrehozása a Monarchia számára biztosíték, hogy sem a szerbek, sem a görögök, sem az olaszok nem zárhatják le az Otrantói-szorost. (4) Románia kompenzációra jogosult. (5) A Monarchia kisebb határkiigazításra tart igényt: Ada Kaleh szigete a Monarchiához csatolandó. (6) A Monarchia garanciát kér a szabad kereskedelemre azokon a területeken, amelyek korábban

⁹⁶³ Löding, D., p. 50. Az ábra egyben arról is árulkodik, hogy az albán vasutakon keresztül a Monarchia mindenképpen biztosította volna az utat Szaloniki felé, a várost akár a görögök, akár a bolgárok szerzik meg, ezért volt fontos a görög vasúthálózatra való rácsatlakozás. Ahhoz, hogy a Monarchia a román-bolgár vasutakon jusson ki Szalonikihez, a dunai hidak mellett Bulgáriában is sok vasutat kellett volna építeni (Kjusztendil-Szeresz, vagy Kjusztendil-Kumanovo). Ha a Monarchia lemond Szalonikiról, akkor csak Kavalán (de ez is vasútépítéssel jár) vagy a már létező pályaszakaszok közül Dedeagaçon keresztül érhetné el a tengert. Ez utóbbi esetében azonban Drinápoly Bulgáriának juttatása elengedhetetlen lett volna – ezért is támogatta a Monarchia Bulgária ilyen törekvéseit.

⁹⁶⁴ Ö-U. A. Nr. 4025.

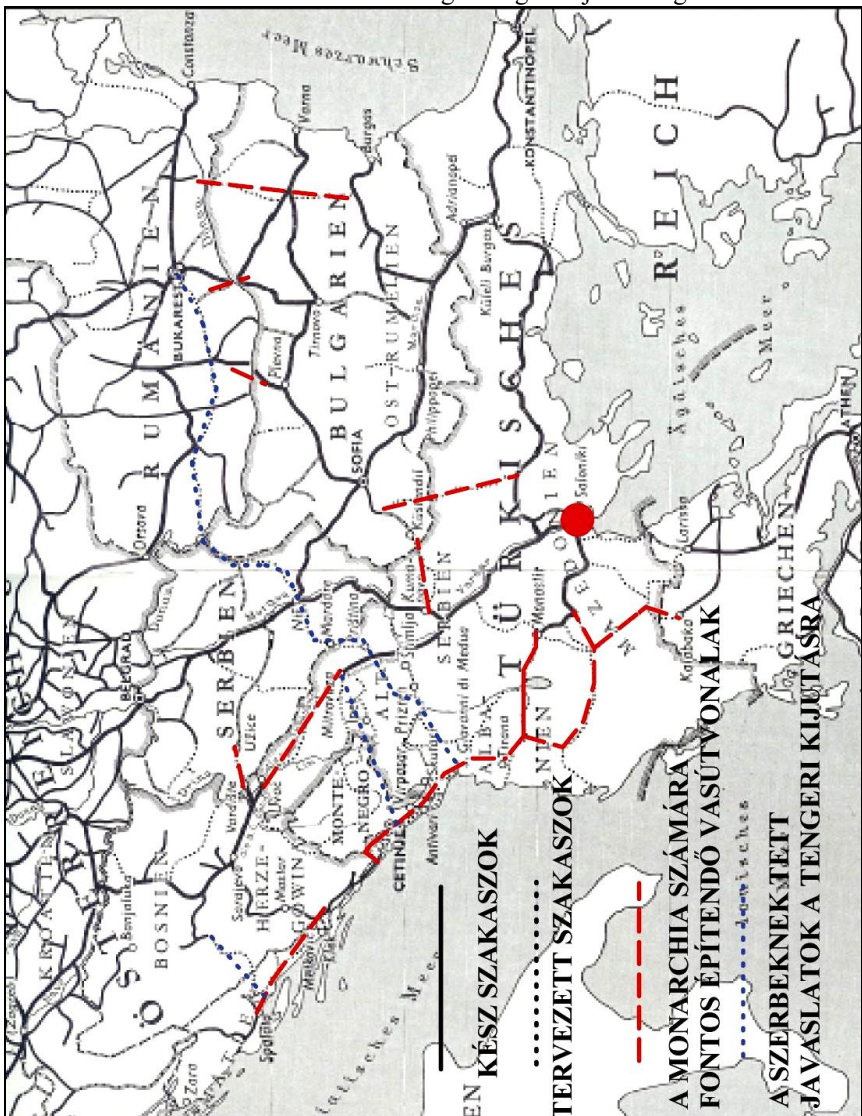
⁹⁶⁵ Uo. A 3-7. pontok szintén.

⁹⁶⁶ Taylor, A. J. P., 589. p. és Helmreich, E. C. pp. 210-211.

⁹⁶⁷ Németország, Románia és Olaszország is elfogadta a Monarchia igényeit 1912. november 3-án. A többi nagyhatalom számára is csak az albánokra és szerbekre vonatkozó pontok voltak kétségesek, a gazdasági behatolás ellen nem is tiltakoztak annyira, talán, mert nem tartották olyan veszélyesnek, mint a németet. Az osztrákok úgy vélték, hogy az oroszok sosem használnának egy adriai kikötőt, mert ezt korábban Montenegró révén megtehetnék volna. Helmreich, E. C. pp. 207-208.

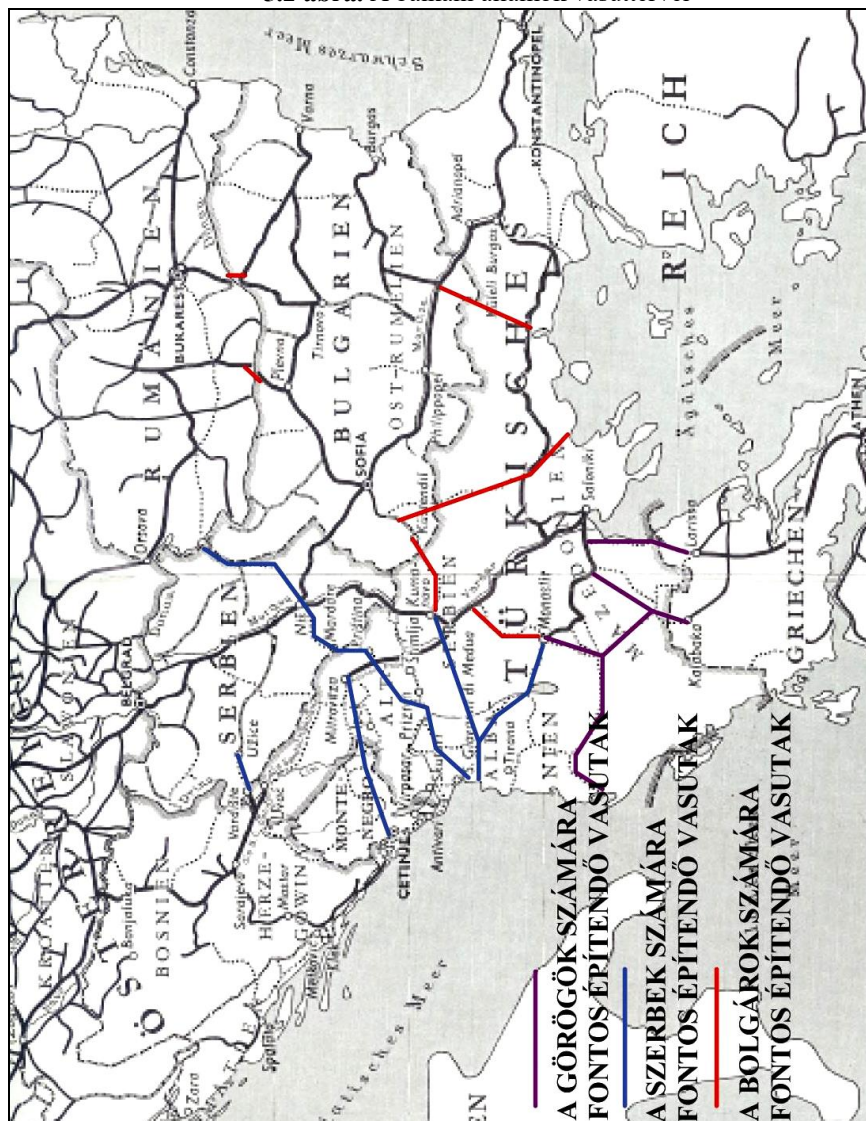
a Török Birodalom részei voltak. (7) A szaloniki vasút megépítése és a város szabad kikötővé nyilvánítása. Berchtold Aehrenthal korábbi terveit kívánta megvalósítani, bár a gazdasági követelésekben véleményünk szerint túlmént az elődje által reálisnak tartott elképzeléseken. Ilyen volt a szaloniki vasút felelevenítése is, mely offenzív jellegű elképzelés volt. Az is igaz, hogy a túlzott igények csak jó alkupozíciót jelentettek, amiből később engedni lehetett. Berchtold nem tudta eldönteni, hogy a politikai vagy a gazdasági pontok megvalósulása szolgálná-e inkább a Monarchia érdekeit.

5.1 ábra. A Monarchia tervei az Égei-tengeri kijutás megvalósítására

Alaptérkép: Carlgren, W. M., i.m. alapján

5.2 ábra. A balkáni államok vasúttervei

Alaptérkép: Carlgren, W. M., i. m. alapján

Szerbiának 1908-1912 között két gazdasági-politikai prioritása volt: tengerhez jutni, és uralni a vasútvonalakat, ezzel együtt a Vardar-tengelyt. Az ország messze feküdt a tengertől és a Dunát is elzárták előle. Ahhoz, hogy pl. Olaszországba exportálhasson, Szaloniki kikötőjét igénybe véve 28 nap kellett, míg a legközelebbi adriai kikötő 5 napra csökkentette volna a szállítás idejét⁹⁶⁸ – ha lett volna vasút.⁹⁶⁹ Gazdaságilag

⁹⁶⁸ Milleker R.: Szerb Ádria-politika. In: Földrajzi Közlemények 1913. 414-416. pp.

⁹⁶⁹ Lampe, J. R.: Austro-Serbian Antagonism and the Economic Background to the Balkan Wars. In: Djordjevic-Kiraly

tehát indokolható volt a szerb kijutás az Adriára, mert bár a Dunán orosz gőzösökkel szállíthatott volna árut a Monarchián keresztül, ez a megromlott kapcsolatok miatt lehetetlenné vált. Másrészt viszont Szerbia kereskedelmi egyezményei révén is kijuthatott az Égei-tengerre és az Adriára, így a területhez való ragaszkodása mögött nem csak gazdasági, hanem politikai (presztízs) célok is húzódtak, akár az orosz támogatás mértékének felmérését várták, akár a Monarchia szándékainak kiderítését egy diplomáciai összecsapáson keresztül.

Chlumecky osztrák parlamenti képviselő és gazdasági szakértő szerint a Monarchiának szüksége volt Szalonikire 1912-ben is, különben a Hamburg-Trieszt vonal dél felé megszakad, és a Monarchia csak, mint Németország függeléke létezhet tovább.⁹⁷⁰ Úgy vélte, hogy Berchtold alkalomadtán kísérletet fog tenni Szaloniki megszerzésére, és balkáni politikáját is a német függőség lazítására irányuló kísérletként értelmezte (akárcsak a németek). A *Die Zeit* c. lap valóban követelte is Szaloniki megnyitását a Monarchia számára, ami a szerbeket erősen aggasztotta. Protic úgy vélte, valójában Aehrenthal készítette elő a Monarchia politikáját, hogy egy autonóm Albániával tartsa sakkban Szerbiát, és erre ígéretet tett az albánoknak még 1909-ben, 30000 lőfegyver odaajándékozásával együtt.⁹⁷¹

Miért akar a Monarchia garanciát a Szalonikibe vezető úthoz, mikor a kikötő mindenki számára nyitva áll? Ennek csak egy oka lehet: a Monarchia garanciái a gazdasági erőfölény biztosítására vonatkoznak – vélte a *Szamouprava*, a félhivatalos szerb kormányzati lap.⁹⁷² Protic úgy látta, hogy a Monarchiának gazdasági és biztonságpolitikai szempontokból szükségszerűen vagy Valona, vagy Szaloniki megszerzésére kísérletet kell tennie, különben beszorul az Adriai-tengerre. A szerb politikus tehát azzal vádolta a Monarchiát, hogy a francia „desinteressement” politikája számára azért nem elfogadható, mert rá akarja tenni kezét Szalonikire és Albániára,⁹⁷³ s egyáltalán nem gazdasági oka van a Monarchia Szaloniki felé való törekvésének, hanem politikai, a szláv és olasz előretöréstől való félelem; hiszen az általa közölt **5.1 táblázat**ból egyértelműen kiderül, hogy a Monarchia vasúti kereskedelmében Szaloniki alig kapott szerepet. Amennyiben a táblázat adatait elfogadjuk, Protic állításának van ugyan valóságalapja, miközben megfelelnek két tényről. Az, hogy Szaloniki szerepe a Monarchia *vasúti* áruszállításában elhanyagolható, nem jelenti azt, hogy ennek később is így kell lennie, hiszen a hajón szállított áruk zöme így vasúton is szállítható lenne, illetve, hogy a vasúti szállítás jelentéktelensége éppen a kiépített vasutak hiányának, és a szerb vasúthálózaton keresztül történő szállítás elutasításának tudható be.

Berchtolddal ellentétben Chlumecky még elutasító volt 1912 előtt a szerb keresztvasúttal szemben (Niš-Medua, Mitrovica-Valona vonal), úgy vélve, az a szerb állam

eds. p. 343.; Taylor, A. J. P., 589. p. úgy véli, hogy bár a Monarchia indítéka az volt, hogy ellenőrzése alatt tudja tartani a kereskedelmet, ha Szerbiának nincs kijárata a tengerre, Durazzo inkább presztízskérdés lehetett mindkét fél számára, hiszen hegyek választották el a szerb törzsterülettől, nem vezetett arra vasútvonal, és megépítését nem tervezték a szerbek sem. Mikor Jugoszlávia megkapta Splitet, a város szintén nem játszott szerepet a szerb kereskedelemben. Ebből is látszik, hogy a gazdasági indokok mellékesek voltak, mind a szerb követelés, mind az osztrák elutasítás esetében.

⁹⁷⁰ Chlumecky véleményét hangoztatja: Protic, S. (Balkanicus): Das albanische Problem und die Beziehungen zwischen Serbien und Österreich-Ungarn. Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1913. p. 50. Tehát a német nyomástól való félelem és nem a realizálható haszon miatt volt jelentősége a kikötőnek.

⁹⁷¹ *Uő.*, pp. 53-54. idézi a lapot.

⁹⁷² A lap véleményéről beszámol: *Ö-U.A.* IV. Nr. 4354. 1912. nov. 10. Ugron

⁹⁷³ Protic, S. (Balkanicus), pp. 57-58.

teljes gazdasági függetlenségéhez vezethet.⁹⁷⁴ Riedl pedig a Valona-Monasztir vagy Durazzo-Monasztir szakaszon már 1908-ban olasz behatolástól tartott, ezért vált e vonal kulcsfontosságúvá az osztrák tervekben 1912-ben is, hiszen az olaszok ekkor a görög jelenlét veszélyességével indokolhatták törekvéseiket. Riedl úgy vélte, csak Törökország épen maradása esetén valósulhat meg a Szandzsák-vasút, és hárul el a keresztvasút veszélye.⁹⁷⁵

5.1 táblázat. Vasúti szállítások Szalonikin keresztül a szerbek szerint

Behozatal Szalonikin keresztül vasúton		
	1910	1911
Szerbia	80,7 ezer t	31,4 ezer t
OMM	20,4 ezer t	18,2 ezer t
Németország	1,5 ezer t	1,2 ezer t
Bulgária	0,3 ezer t	0,1 ezer t
Kivitel Szalonikin keresztül vasúton		
	1910	1911
Szerbia	24 ezer t	6,8 ezer t
OMM	0,9 ezer t	1,5 ezer t
Németország	0,5 ezer t	0,7 ezer t
Bulgária	1,2 ezer t	0,25 ezer t

Forrás: Balkanicus hivatkozza a következő lapot: Samouprava, 1913. Nr 2. és Nr. 7.

A következőkben - a gazdasági elképzelések után - a Monarchia biztonságpolitikai koncepcióját vizsgáljuk. Míg a novemberi pontok közzétételéig eljutott, sok változás történt a Monarchia politikai elképzeléseiben. Berchtold számára három megoldás volt járható egy balkáni konfliktus kirobbanása esetén: kivárás, mérsékelt katonai beavatkozás (pl. a Szandzsák megszállása), széles körű katonai beavatkozás (háború Szerbiával). Ebből csak az első kettőt tartotta megvalósíthatónak, sőt, a második megoldást is csak Schemua, Potiorek és Conrad támogatták.

Berchtold elhatározta, hogy a legteljesebb mértékben kihasználja a Szandzsák kérdését az orosz elképzelések kipuhatolására. „*Ausztria-Magyarország és Oroszország között a bensőbb és barátságosabb viszony csak akkor állhat helyre, ha Oroszország lemond arról, hogy a balkáni államokat érdekkörébe vonja. Nagyon jól tudják, hogy Ausztria-Magyarország nem kíván területi nagyobbodást, de azt senki sem tudja, hogy Oroszországnak mi a célja, mikor a délszlávokon protekciót próbál gyakorolni*”⁹⁷⁶ – foglalta össze a kormányzat álláspontját a Budapesti Hírlap a Monarchia elképzeléseinek közzététele után, egyben visszaütötte a labdát az oroszoknak. Mikor Pétervár október 1-én (még a háború előtt) megkérdezte, hogy mi történik, ha Szerbia bevonul a Szandzsákba, Berchtold nem adott érdemleges választ. Amíg Szazonov formálisan el nem kötelezte magát, hogy Oroszország nem tervez területi változásokat a Balkánon, addig Berchtold nem is akarta megbeszélni a kérdést. A hivatalos orosz közlés október 8-án érkezett meg.⁹⁷⁷

Ami a Szandzsák - és vele szoros összefüggésben a status quo - kérdését illeti, osztrák részről Berchtold 1912. szeptember 27-én Stolbergnek, a német külügyi megbízottnak azt

⁹⁷⁴ Chlumecky, L. von: Österreich-Ungarn und Italien. Das westbalkanische Problem und Italiens Kampf um die Vorherrschaft in der Adria. Wien 1907. p. 176.

⁹⁷⁵ Riedl, R.: Sandschakbahn und Transversallinie. Wien, 1908. p. 19. és Fay, S. B., p.305.

⁹⁷⁶ Budapesti Hírlap, (BH) 1913. január 1. 1 sz.

⁹⁷⁷ Williamson, S. R.: Austria-Hungary and the Origins of the first World War, London, Basingstoke, Macmillan, 1993. p. 125.

mondta, hogy nem tűri el a Szandzsákba irányuló szerb *expanziót*. Ez a két szerb állam egyesüléséhez vezetne, ez pedig gátat jelentene mind a tenger, mind dél felé és vonzó tényező lenne a Monarchia szlávjai számára.⁹⁷⁸ A bécsi német katonai attasé, Kageneck, ennek hatására már úgy írt, hogy a hadseregpáncsnokság elhatározta, hogy katonai lépéseket tesz, ha Szerbia, vagy Montenegró bevonul a Szandzsákba.⁹⁷⁹ Ez a - hamarosan módosuló - álláspont befolyásolta a hatalmakat.

A kijelentés előzményéhez tartozik, hogy a közös miniszterek szeptember 14-i tanácskozásán a hadügyminiszter, bár a Szandzsákban nem látta lehetségesnek akár előzetesen, akár a szerb csapatok betörése után az osztrák-magyar manővereket, de elképzelhetőnek tartotta azokat a Morava-völgyben.⁹⁸⁰ Ez viszont ellenkezett a vezérkar elképzeléseivel. Schemua tábornok már említett szeptember 28-i memorandumában nemcsak a Szandzsák, de Koszovó okkupálását is javasolta, hogy megakadályozzák Szerbia és Montenegró egyesülését, és közös határt érjenek el Albániával, azaz a Plan B alkalmazását. Koszovó megszerzése nélkül ugyanis értelmetlen lenne a Szandzsák elfoglalása, hiszen Koszovón keresztül is egyesülhet a két szerb állam.⁹⁸¹ Berchtold október 2-án elutasítóan válaszolt Schemua beadványára, a külügyminiszter ragaszkodott a saját maga meghirdette status quo elvéhez. Ha viszont Szerbia okkupálni akarja a területet, akkor kezdetben ő is cselekedni kívánt.⁹⁸²

Az orosz mozgósítás miatt a Szerbia elleni támadást elvetették, de kérdéses volt az is, hogy tartani kell-e egy orosz támadás bekövetkeztétől, ha a Monarchia török területet száll meg, s szerb csapatokkal találkozik az érintett területen. Kiderlen biztosította Berchtoldot, hogy Németország „ugyanúgy, mint az annexió idején”, támogatja a Monarchia törekvéseit. Kokovcev gróf, az orosz miniszterelnök, később úgy nyilatkozott, hogy az oroszok nem támogatták volna a szerbeket, ha a Monarchia bevonul a Szandzsákba, Jovanović szerb követ viszont azt mondta, hogy ez esetben is megtörtént volna a szerb hadüzenet a Monarchiának, jóllehet nem tápláltak illúziókat a bolgárok segítségnyújtását illetően. Egy szerb hadüzenet esetén az oroszok valószínűleg szintén nem léptek volna fel a Monarchia

⁹⁷⁸ G.P. XXXIII. 12172. és Albertini, L., pp. 385-386. Mivel a német követ azt a tájékoztatást kapja, hogy a Monarchia nem tűri el Szerbia és Montenegró egyesülését a Szandzsákon át, elterjedtek Európában a Szandzsák reokkupációjáról szóló pletykák; Olaszországot ezért kompenzáció illette volna meg, így az osztrákok végül lemondtak a tervről. DDF. 3. III. Nr. 251. Nr. 322. ; Ö.U.A. IV. Nr. 4023. Nr. 4022.

⁹⁷⁹ Ez még a szeptemberi orosz mozgósítás előtt történt, s vélhetően hatással volt arra. G.P. XXXIII. Nr. 12179.

⁹⁸⁰ Ö.U.A. IV. Nr. 3787.

⁹⁸¹ Uo., IV. Nr. 3869. 1912. szeptember 28. Schemua kifejti, hogy el kell érni, hogy Szaloniki felé szabaddá váljon az út. Meg kell akadályozni, hogy a balkáni államok ereje nőjön a Monarchiához képest. Ezért kívánatos Albánia függetlensége az olasz és montenegrói célok ellensúlyozása érdekében (Beck vezérkari főnök elképzelése 1895-ből). Görögország megkaphatja Krétát és Dél-Albániát, de ha Bulgária kijut az Égei-tengerre, akkor Románia három nagyhatalom közé fog szorulni, tehát ezt szükségszerűen akadályozni igyekszik majd. A konfliktushelyzet megoldására a következő lehetőségeket vázolta fel: (1) konferencia a nagyhatalmakkal közösen – ez a nagyhatalmi érdekellentétek miatt várhatóan nem hoz majd megoldást, (2) nyugodtan kívánni a fejleményeket, s nem beavatkozni az események menetébe – azaz a Monarchia lemond nagyhatalmi státuszáról, elveszti szövetségesei bizalmát, és további szövetségek kötésének lehetőségét, továbbá a délszláv területeinek tartós veszélyeztetése következhet be a megerősödő délszláv államok által. (3) Önálló lépéseket kell kezdeményezni a nagyhatalmi koncert figyelmen kívül hagyásával – Szerbia akármelyik irányban kezd hadműveleteket, Bosznia-Hercegovina csapatait mozgósítani kell, majd szükség esetén a teljes B-tervet alkalmazni kell.

⁹⁸² Ö.U.A. IV. Nr. 3995. hasonlóan Thurn korábbi közléséhez és uo. IV. Nr. 3996/4022. Az oroszok még okt. 8-án is azt hitték, hogy az osztrákok bevonulnak a Szandzsákba, mint azt Szazonov közölte is Kiderlennel (G.P. XXXIII. Nr. 12256.). Berchtold október 10-én már arról értesítette az orosz nagykövetet, Girsztet, hogy nem várható a Monarchia beavatkozása a Szandzsákban, ha az oroszok is ragaszkodnak a status quo elvéhez. Aznap Szógyény, a Monarchia berlini nagykövete is közölte a németekkel, hogy **a Monarchia nem kíván beavatkozni, ha a szerbek bevonulnak a Szandzsákba.**

ellen. Szazonov azt ugyanis megengedhetőnek vélte, hogy, ha a szerbek nem vonulnak ki a háború után a Szandzsákból, a Monarchia legyen a nagyhatalmi akarat végrehajtója a status quo védelmében, még akkor is, ha ez a Szandzsák ideiglenes osztrák megszállásával jár.⁹⁸³ A tartós, vagy a szerbek bevonulása előtti okkupációt viszont elutasította. **Berchtold azonban ekkor már abban gondolkodott, hogy feladja a Szandzsákra vonatkozó minden igényét, azaz nemcsak az okkupációt engedi a szerbeknek, de az annexiót is.**

1912. október 16-án - a már említett tanácskozáson – a Ballhausplatz vezetői végül abban egyeztek meg, hogy nem engedhetik az Adriai-tengeren egy újabb ország feltűnését, s ez ellen erővel is fel kell lépni, s egyetértettek azzal, hogy a Monarchia ne hódítson meg újabb területeket. A Szandzsák értéke csekély ahhoz, hogy katonai lépéseket tegyenek ügyében, mert Montenegró és Szerbia egyesülése ettől délre is végbemehet, ugyanúgy lezárva az utat Szaloniki felé. Berchtold feladta a Szandzsákra vonatkozó terveket és Albániát jelölte meg prioritásként:⁹⁸⁴ „Egy Nagy-Szerbia a déli határaink mentén veszélyt jelent. A Szandzsák értékét csökkenti a tény, hogy birtoklásával a Szaloniki felé vezető út még nem áll nyitva, hiszen görög, szerb és bolgár területeken (!) vezet keresztül.”⁹⁸⁵ E kijelentéssel viszont október végén az osztrákok hallgatólagosan elismerték a területi változások elkerülhetetlenségét is.

Október 25-én a Monarchia külügyének vezetői megegyeztek abban, hogy a szerbeknek engedélyezni kell, hogy szláv lakta területeket foglaljanak el, amennyiben ezt gazdasági közeledés követi a Monarchia felé.⁹⁸⁶ De az adriai tengerpart felé való expanzió tilos, mivel ellentmond a nemzetiségi elvnek. Ezt az osztrák elképzelést a németek is támogatták, mert a Triesztre vonatkozó szláv és olasz aspirációk őket is érzékenyen érintették: a német gazdaság egyik ütőerét épp a Hamburg-Trieszt vasútvonal jelentette.⁹⁸⁷

A Szandzsák okkupációjának feladását követő újabb elképzelés a fejezet elején már részletezett gazdasági megegyezésre tett kísérlet volt. A vámunióért cserébe területnövekedést ígértek Szerbiának, de november 28-án a Monarchia a javaslatot végleg elvetette. Jovanović bécsi szerb követ november 1-én ugyan felajánlotta Ugornnak, hogy egy 40-50 km széles tengerparti sávért cserébe Szerbia hajlandó szakítani Oroszországgal, és vámunióra lépni a Monarchiával,⁹⁸⁸ de a szerb kérés ellentmondott az október 25-i döntésnek, s ekkorra már a vámunió helyett az Adria-Albánia kérdéskör került a Monarchia érdeklődésének középpontjába.

A Monarchia politikusai két hónap alatt nemcsak a Szandzsák állandó, majd ideiglenes megszállását adták fel, de letettek Szerbia államterületének ideiglenes és állandó megszállásáról is, sőt elismerték a szerb területnövekedés jogosságát, feladva a status quo-t,

⁹⁸³ Albertini, L. pp. 388-390. Szazonov álláspontjáról az osztrákokat is értesítette.

⁹⁸⁴ Ö-U. A. IV. Nr. 4118. Tschirschky nagykövet hibásnak tartotta a Szandzsák feladását (G.P. XXXIII. Nr. 12487.). Mérey, az olaszországi nagykövet, is úgy vélte, hogy Andrassy egyik külpolitikai célját adta fel az osztrák fél és ezzel megkérdőjelezhetővé vált a Monarchia jelenléte Boszniában (Ö-U.A. V. Nr. 6153.). Ha a németek a háború elején is következetesen támogatták volna az osztrák terveket, akkor a Szandzsákot problémamentesen okkupálni lehetett volna – állítja Albertini (p. 387). (De álláspontunk szerint felesleges lett volna). Szögyény beszámol arról, hogy mind a császár, mind Kiderlen arra számítottak, hogy megtörténik a bevonulás (Chlumecy, L., p. 145.) Bülow is úgy írt 1913. április 28-án, hogy a Monarchiának be kellett volna vonulnia a Szandzsákba, vagy esetleg Belgrádba (közveteszi Pribram, A. F.: 1930. aug. 31., Neue Freie Presse). Emiatt Oroszországgal sem kockáztatott volna háborút. Bülow nem hitt a katalizma lehetőségében.

⁹⁸⁵ HHSIA PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse. XLV/4. fol. 232-237. 1912. október 25. Nemes memoranduma

⁹⁸⁶ Ö-U. A. IV. Nr. 4170.

⁹⁸⁷ Albertini, L., p. 396.

⁹⁸⁸ Ö-U.A. IV. Nr. 4235, Nr. 4365.

a Szandzsákról Albániára helyezve át a hangsúlyt. Berchtold tehát Aehrenthal 2. fejezetben kifejtett 1909-es koncepcióját követte: **vagy gazdasági megegyezés születik Szerbiával**, beleértve akár a tengeri kijáratot, **vagy Szerbia területi kompenzációt kap.** (A kettő együtt azonban nem lehetséges). Az, hogy Monarchia egyedül az Adrián nem járult hozzá a területnövekedéshez, minden máshol igen, azt mutatja, hogy ennek nemcsak a szerbellenes politika volt az oka, hanem Chlumecky szerint az olaszoktól való félelem is.⁹⁸⁹ Az Adria fontosabb volt Macedóniánál is.

Berchtold és Nemes szekciófőnök októberben úgy vélték, hogy a Szandzsákról való lemondás miatt a nagy hatalmak és a balkáni államok szemében emelkedhet a Monarchia presztízse.⁹⁹⁰ A Szandzsák megszerzése még mindig nem jelentene elegendő kapcsolatot Albánia felé, sokkal inkább megfelel ennek a Montenegróval való vámunió. A Szandzsák csak Szaloniki szempontjából lenne jelentős, önmagában nem; de a város birtokához fűződött remény Macedónia felosztásával elvész, hiába is szerezne meg a Szandzsákot a Monarchia. Ha Törökország legalább részben európai hatalom marad, akkor a feladat adott: Albánia határait minél keletebbre kitolni (a Szalonikibe vezető út miatt), és Szerbia befolyási övezetét lehetőleg beszűkíteni a térségben, kivéve bizonyos helyeken Bulgária rovására, s így a bolgárokat a tengerszorosok és Konstantinápoly megszerzésére ösztökélni. Mivel ez az oroszokban nyilvánvaló ellenkezést fog szülni, azok inkább Bulgária nyugati irányú területnövekedését fogják patronálni, és a szerbeket várhatóan albán területekkel kárpótolni.⁹⁹¹ A Monarchia tehát kezdetben inkább Albániára kívánt támaszkodni, s a bolgár igények kelet felé való eltérítése egyszerre célozta a Vardar-völgy szabadon hagyását, a szerb adriai kikötő létrejöttének megakadályozását, s az orosz Balkán-politika terveinek hathatós ellensúlyozását, s csak később vált a macedóniai bolgár jelenlét kívánatosá – amikor az orosz ellenlépések körvonalazódtak, s a román kompenzáció felvetődött.

Ami a status quo fenntartásához fűződő elképzeléseket illeti, Hoyos gróf szerint a Monarchia 1908-as akciója olyan nagy bizalmatlanságot szült, hogy éppen emiatt akarják az oroszok is a háború lokalizációját – jöllehet a Balkán Szövetséget támogatni, - tartva attól, hogy a Monarchiát és Olaszországot kárpótolni kell majd területi változások esetén. A Monarchia 1908 után éppen a nagy hatalmak jóindulatának megnyerése miatt ragaszkodott a status quo-hoz, és emiatt a kisállamok ellenségként tekintettek rá, de ha most ezt az elvet feladná, ami az oroszoknak sem lenne ellenére, akkor - ha saját maga számára kompenzációs igényekkel nem lép fel - érdekközösségre juthat a balkáni államokkal és akár szövetségi viszonyra is léphet velük.⁹⁹² Hoyos úgy vélte, hogy a mohamedán albánok előretörése a szerbek lakta területen teljesen megfelel a Monarchia érdekeinek, s Bulgária területnövekedése a szerb aspirációk rovására szintén. Az orosz mozgósítás szerinte is a románok sakkban tartását szolgálta, s kiállt amellett, hogy a félsziget rendjében a Monarchia beleegyezése nélkül változás nem fogadható el.⁹⁹³

A régivágású Pallavicini október 5-én felhívta a figyelmet arra, hogy a Monarchiának el

⁹⁸⁹ *HHSIA* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/4. fol. 232-237. 1912. október 25. Nemes memorandumuma és *Hiller, G.*, pp. 51-52.

⁹⁹⁰ *Uo.* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/4. fol. 232-237. = *Ö-U.A.* IV. Nr. 4171. 1912. október 25. Denkschrift

⁹⁹¹ *Uo.* Az oroszok úgy vélték, a Monarchia kompenzációt fog követelni, ha megdől a status quo.

⁹⁹² *HHSIA* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/4. 1912. október 2. = *Ö-U.A.* IV. Nr. 3928. 1912. október 2. Hoyos

⁹⁹³ *Ö-U.A.* IV. Nr. 3928. 1912. október 2. Hoyos memorandumuma

kell döntenie, hogy érdekében áll-e Törökország léte, illetve hogy fenntartható-e Törökország? Szerinte Törökország szétesése esetén örökre elvesz az Égei-tengerre vezető kereskedelmi út lehetősége – jóllehet Berchtold ezzel nem értett egyet, - s fennáll a veszélye, hogy Szerbia alávetése a török elleni győzelem után aligha lesz megvalósítható.⁹⁹⁴

A szerbek nem hittek abban, hogy Oroszország őszintén a háború meggátolására törekedne, s bíztak abban, hogy a Monarchia aktív fellépését megakadályozza. Ha az oroszok nem támogatnák a szerbeket, azok aligha tudnának háborút kezdeni, tudván, hogy a Monarchia ez esetben nem marad tétlen – vélte Ugron.⁹⁹⁵ (Nem tudott a szerb-bolgár szerződés katonai kitételeiről, de egyébként is elégtelen biztosítéknak tartotta volna.) Senki sem kételkedik abban, – írta – hogy Oroszország kívánja, hogy a döntő hadjárat a Balkánon megkezdődjön, amelyet egy állandó, és megerősödött Balkán Szövetség felállítása követne. Ha a szerbek győznek a háborúban, Oroszország lesz az első, mely a status quo-t feladva területi változást követel – riogatta a követ nem túlságosan rózsás előrejelzéseivel a hazai politikai elitet.⁹⁹⁶

Bár október 10-én a Monarchia hivatalosan még megelégedett az oroszok szóbeli közlésével, hogy támogatják a status quo-t,⁹⁹⁷ Hoyos memoranduma – benne Szerbia aspirációinak csökkentése Bulgária révén, - majd az Ugron-jelentés arra készítette a Monarchiát, hogy feladja a status quo-hoz való feltétlen ragaszkodást, és egy bonyolult rekompenciós tervet dolgozzon ki – elsősorban az orosz befolyás növekedésének megakadályozására.

Szápáry október 16-i protokollumában érdekes gondolatokat fejtett ki. Mivel Koszovóban is lehetséges a két szláv állam érintkezése – azaz ő is számolt a szövetségesek területi növekedésével, - s így egészen Szalonikiig kellene a Monarchiának előrenyomulni, vagy Szerbiát legyőznie. Mivel az utóbbi kettő a jelenlegi politikai helyzetben lehetetlen és katonailag sem kivitelezhető, a Szandzsákot is fel kell adni, mert önmagában mit sem ér. Azaz a Monarchiának vagy fel kell adnia a Szalonikihez fűződő reményeit, vagy egészen máshogy kell hozzáfogni megvalósításához. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha Macedónia egy baráti állam kezébe kerül. Éppen ezért – vélte Szápáry, ellentétben Nemessel – Bulgária területi növekedésének *kelet* helyett *nyugaton* kell realizálnia.⁹⁹⁸ Annál is inkább, mert ha az oroszok a tengerszorosokat szeretnék megszerezni, az egy Trákiára is kiterjedő Nagy-Bulgária révén könnyebben sikerülhet nekik. Jóllehet az orosz célok irányát illetően tévedett, azt kitűnően látta meg, hogy az oroszok is hajlamosak a status quo felrúgására. Felismerte továbbá, hogy mivel a Monarchia és Oroszország rivalizálnak a térségben, nem szerencsés, ha mind a kettő fél ugyanazt „ajánlja fel” a győztesnek, ezért az orosz területi célokat vagy túl kell licitálni, vagy más területeket ígérni Bulgáriának. Midőn a Monarchia hasonló helyzetbe került Románia kapcsán, ott bebizonyosodott Szápáry következtetésének helyessége, s 1913 augusztusában is ezt az elvet követte a Monarchia Bulgária igényeinek

⁹⁹⁴ Uo. IV. Nr. 3961. 1912. október 5. Pallavicini

⁹⁹⁵ Uo. IV. Nr. 4019. 1912. október 10. Ugron és uo. IV. Nr. 4020. 1912. okt. 10. Ugron

⁹⁹⁶ Uo. IV. Nr. 4020. 1912. október 10. Ugron. Oroszország elég hamar feladta a status quo-t, és ebben a bolgár és a szerb győzelmek is befolyásolták. Ilyen volt például a román kompenzáció támogatása Bulgária ellenében, továbbá Bulgária „mérsékelt” növekedésébe való beleegyezés, illetve Szazonov későbbi nyilatkozatai, hogy kezdetől fogva a területi növekedés biztosítása volt az orosz politika célja. A Konstantinápolyt veszélyeztető bolgár támadás leállításának szükségessége is közrejátszott a hozzáállás módosulásában.

⁹⁹⁷ Uo. IV. Nr. 4032. 1912. október 10. „Die formelle Versicherung Russlands, keine territoriale Veränderung seitens der Balkanstaaten zuzugeben genühe uns.” Ld. korábban uo., IV. Nr. 4020. és Nr. 3928.

⁹⁹⁸ Uo. IV. Nr. 4118. október 16. Szápáry

támogatása során.

Az október 17-18-i külügyminisztériumi konferencia elfogadta, hogy a macedón reformok immár kivihetetlenek, és egy katonai akció Szerbia ellen kedvezőtlen helyzetben hozná a Monarchiát, viszont arra törekedni kell, hogy Szerbia és Albánia között erőegyensúly álljon be. Ószerbiát a Monarchia érdekszférájába vonni lehetetlen, s ez esetben egyébként is csak Bulgária rovására lehetne kárpótolni a szerbeket, a bolgárokat meg csak Drinápolyval, ami nyilván Oroszország ellenkezését vonná maga után.⁹⁹⁹ Mivel elég hamar világossá vált, hogy - ellentétben Szápáry feltevésével - az oroszok Kelet-Trákiában nem látnák szívesen a bolgárokat, míg Macedóniában inkább, a Monarchia diplomatái válaszul nem szüntek buzdítani a bolgár vezetést Konstantinápoly megközelítésére, s Kelet-Trákia megszerzésére, fokozva az oroszok aggodalmát. Az oroszok így kénytelenek voltak abban reménykedni, hogy a kényes helyzetet az angol ellenkezés vagy a román fellépés megoldja majd, s így nem Oroszország lesz a szövetség igényeinek kerékkötője. Október 19-én már megfogalmazódott a területi változások elkerülhetetlensége, s az, hogy ez esetben a Monarchia hajlandó lett volna tétlen maradni a Lovčen-hegyért és egy Montenegróval kötött vámunióért cserébe¹⁰⁰⁰ – mely egyértelműen Szerbia blokkolását és a közös szerb-montenegrói határ jelentőségének elhalványítását jelentette a gazdasági nyelvezet mögé bújtatva.

Október 24-én Thurn közzétette Szazonov követeléseit, ahol nagyjából a Monarchia által várt követelések fogalmazódtak meg, illeszkedve az osztrák koncepcióhoz. Az orosz külügyminiszter ragaszkodott Konstantinápoly török kézen maradásához, ugyanakkor kijelentette, hogy Bulgária határainak kiterjesztése nincs ellenére, de ez esetben Szerbiát is kompenzáció illeti az Adriai-tenger partján.¹⁰⁰¹ Szazonov tehát a szerb kérés korai felvállalásával offenzívába ment át, s a bolgár területnövekedést - vélvén, hogy az előbbi a Monarchia érdeke - az adriai szerb területnövekedés függvényévé tette. Ez politikai váltást jelentett nemcsak 1912 márciusához képest, de a status quo értelmezésében is, hiszen a „Gleichgewicht” és a kölcsönös kompenzáció felé módosult az orosz külpolitikai irány. Nem véletlenül reagáltak erre a kellemetlen lépésre a Monarchia politikusai úgy, hogy - törökbarátságukat feladva - javasolták a bolgároknak Konstantinápoly megszállását.¹⁰⁰²

November 5-én viszont a németek úgy nyilatkoztak, hogy Konstantinápoly és a szorosok védelmében Drinápolyt és a Marica vonalának török kézen kell maradnia, ezzel a Monarchia terveit keresztettkék, és így tulajdonképpen a törököket, angolokat és az oroszokat támogatták. A többi terület felosztásába viszont elég hamar beleegyeztek. A szerbek adriai igénye ügyében úgy nyilatkoztak, hogy ha a Monarchia támogatja az oroszokat Konstantinápoly és Drinápoly ügyében, akkor az oroszok cserébe lemondanak az előbbiről.¹⁰⁰³ Akár az oroszok ötlete volt az adriai kikötő ügyének felhozása a Monarchia cselekvési terének beszűkítésére,¹⁰⁰⁴ akár a szerbeké, a bolgár előrenyomulás meghozta elhárításának lehetőségét a Monarchia számára.¹⁰⁰⁵ (Az azonban kevésbé tetszett az

⁹⁹⁹ *Uo.* IV. Nr. 4128. 1912. október 17-18.

¹⁰⁰⁰ *Uo.* IV. Nr. 4140. 1912. október 19.

¹⁰⁰¹ *Uo.* IV. Nr. 4165. 1912. október 24. Thurn

¹⁰⁰² *Bobcsev, Sz.:* Begäl pogled ... p. 10. Thurn és Czernin azt mondták Bobcsevnek, hogy támadják meg Konstantinápolyt.

¹⁰⁰³ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4278. 1912. november 5. Szógyény; *uo.* IV. Nr. 4290. november 6. A Monarchia elfogadta a javaslatot.

¹⁰⁰⁴ *HHSIA* PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1912. december 27. Nr. 192. A-B Ugron, Belgrád

¹⁰⁰⁵ És fordítva, az Adria emlegetése az oroszok számára lehetővé tette, hogy a Monarchia ne támogassa a bolgárokat

osztrákoknak, hogy a *németek* kárpótlásul felvetették Szerbia Égei-tenger menti kárpótlását). A Monarchia úgy vélte, hogy egy tengerszorosokra korlátozott európai Törökország bizonyosan az oroszok játékszere lenne, akkor már inkább a bolgárok bírják a szorosok egyik oldalát, azt gondolva, hogy a bolgár előrenyomulás nem sérti a német érdekeket.¹⁰⁰⁶

A két nagyhatalom tulajdonképpen egymást korlátozta és zsarolta a két tengerparton, hasonló eszközökkel élve, Bulgária balszerencséjére. A bolgár előrenyomulás gyorsasága miatt az oroszok átmenetileg diplomáciai vereséget szenvedtek, amit az adriai szerb jelenlét támogatása enyhíteni tudott, és feladták a status quo-t és a desinteressement elvét is, ezáltal mellékesen kedvező pozícióba juttatva a románokat, ami szintén nem volt a Monarchia ellenére. A bécsi orosz nagykövet november 5-i kérése szintén azt látszott alátámasztani, hogy a Monarchia politikája sikeres. Az orosz követ azt kérte, hogy a Monarchia gyakoroljon nyomást a bolgárokra, hogy álljanak meg Konstantinápoly alatt, illetve, hogy a Monarchia ne tiltakozzon a területek felosztása ellen. Az oroszok azt is tudakolták, hogy Skopjét megkaphatja-e Szerbia, ami azt is jelenti, hogy egy későbbi szerb-bolgár döntőbíráskodás esetén nem feltétlenül a bolgárok lettek volna a kedvezményezettek, legalábbis ami a „vitatott zónát” illeti. A harmadik pontja a kérésüknek az volt, hogy lehetséges-e Szerbia kijutása a tengerhez az Adrián át. A Monarchia leszögezte, hogy az első két pont elfogadására hajlandó, ha az oroszok lemondanak a harmadik megvalósításáról.¹⁰⁰⁷ Az oroszok számára azonban a szerb kijutás fontos volt, s - bízva abban, hogy így elkerülhetik a Monarchiának adandó engedményeket - a bolgároknál is tettek egy kísérletet: lemondtak Drinápoly török kézen maradásáról, ha a bolgárok leállítják a támadást Csataldzsa ellen. Miután a bolgárok ebbe nem mentek bele, az oroszok ekkor fenyegették meg azzal a bolgárokat, hogy ha a szerbek nem juthatnak ki az Adriához, akkor azok Macedónia ellen fordulnak (lásd 4. fejezet).

Mivel Szazonov végül beadta a derekát, és kijelentette, hogy nem ellenzi a Monarchia részéről a balkáni kereskedelem monopolizálását sem, Berchtold elfogadta a szerb kikötő igényét, amennyiben Szerbia vámunióra lép a Monarchiával.¹⁰⁰⁸ Oroszország Thurnon keresztül november 9-én ismét kérte, hogy Szerbia kapjon kikötőt az Adriai-tenger partján, mert az Égei-tenger menti kárpótlásuk a bolgárokat hozná hátrányba, és akkor őket meg keleten, Trákiában kellene kárpótolni. A Monarchia taktikája tehát bevált, s mivel éppen Oroszország kiszorítása volt a célja, elutasította az orosz kérést.¹⁰⁰⁹

Már említettük, hogy Oszmán Nizámi küldetése az volt, hogy érje el, hogy Románia gyakoroljon nyomást Bulgáriára annak trákiai aspirációinak csökkentése érdekében, s a Monarchia pedig Romániát támogassa Bulgária ellenében. Berchtold azonban visszajára fordítja kérést: Románia támogassa Bulgáriát Törökország ellenében, s ha a béketárgyalások kudarcba fulladnak, Románia katonailag támogassa Bulgáriát.¹⁰¹⁰ A Monarchia eme november végi kissé váratlan törökellenes fordulatának oka az volt, hogy - Berchtold véleménye szerint - Oroszország immár Törökországot támogatta a bolgárokkal szemben Trákiában.¹⁰¹¹ (November elején Pallavicini még támogatásról biztosította a törököket - 4.1

Márvány-tengeri igényeit.

¹⁰⁰⁶ *Ó-U.A.* IV. Nr. 4278. 1912. november 5. Szögyény, valamint *uo.* IV. Nr. 4318. november 8. Berchtold.

¹⁰⁰⁷ *Uo.* IV. Nr. 4283. 1912. november 5.

¹⁰⁰⁸ *Uo.* IV. Nr. 4284. 1912. november 5. Thurn

¹⁰⁰⁹ *Uo.* IV. Nr. 4344. 1912. november 9. Thurn

¹⁰¹⁰ *Uo.* IV. Nr. 4676. 1912. november 28. Berchtold

¹⁰¹¹ *Uo.* IV. Nr. 4713. 1912. november 29.

fejezet). Erre utal a november végi lagymatag török békeajánlat is. Berchtold elképzelésének lényege ekkor abban állott, hogy – előzetes ígérete ellenére - mihelyt Oroszország Törökországot támogatja Drinápoly ügyében, a Monarchiának Bulgáriát kell preferálnia, s ha Oroszország emiatt beleegyezik Drinápoly bolgár kézre jutásába,¹⁰¹² (és mikor ez ügyben majd még erőteljes törökellenes lépésekkel is fenyegetőzik 1912 végén), akkor a Monarchia felsorakozhat Románia kompenzációja mögé – miközben a szerb probléma háttérbe szorul.¹⁰¹³

5.2 Az adriai kikötő és a mozgósítások problémája

A brit diplomata úgy vélték, hogy Szerbia zömmel a kikötő miatt indított háborút a törökök ellen, s a szituáció mögött az osztrák-orosz hidegháború jelensége figyelhető meg.¹⁰¹⁴ Október 24-én Pašić közzétette, hogy a Monarchiával való megegyezésre törekszik, és lehetségesnek tartja a vámuniót is, ha Szerbia kijáratot kap az Adriára.¹⁰¹⁵ Berchtold nem zárkózott el a kikötőtől, csak nem az Adrián látta megvalósíthatónak: „*Ha Szerbia különös jelentőséget tulajdonít annak, hogy saját kikötője legyen, nem kellene tiltakoznunk megszerzése ellen az Égei-tengeren.*”¹⁰¹⁶ – írta a belgrádi követnek, Ugronnak, elvben elfogadva a német elképzelést (amelyet az oroszok nem fogadtak kedvezően). Így módosította a korábbi koncepciót, miszerint Szerbia csak Bosznián át kaphat kijáratot, s csakis akkor, ha a Szaloniki felé vezető utat nyitva hagyja.¹⁰¹⁷ Nemes szekciófőnök október 25-i memorandumában szintén kifejtette, hogy a politikai szövetség és a vámunió is lehetséges Szerbiával, és ez a legegyszerűbb mód a Szalonikival vagy Albániával való kapcsolat biztosítására.¹⁰¹⁸ Az osztrák lapok azt javasolták a szerbeknek, hogy a nemzetiségi elv figyelembevételé miatt ne menjenek délebbre Prizrennél. Novemberben, a Monarchia állásfoglalása ellenére, a szerbek mégis bevonultak Durazzóba, arra hivatkozva, hogy Olaszországgal, Görögországgal már megállapodtak Albánia felosztásában, és aki megakadályozza őket, az Oroszországgal kerül szembe.¹⁰¹⁹ Mikor a Monarchia november 4-5-én közzétette - már részletezett - követeléseit az antanthatalmak felé, Szerbia másnap követelte az Adria megnyitását, ellentétben az ott megfogalmazottakkal.

Berchtold felajánlotta a szerbek kereskedelmi kijutását az Adriára a következő lehetséges útvonalon: vagy Bosznián keresztül a dalmát partok irányába (már kiépített)

¹⁰¹² Oroszország is kénytelen volt túllícitálni a Monarchiát a status quo elvetése után, tehát vagy Drinápolyt ajánlja fel, vagy Macedóniát.

¹⁰¹³ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4713. 1912. november 29.

¹⁰¹⁴ *May, A. J.*: Trans-Balkan Railway Schemes. *Journal of Modern History.* Vol 24. No. 4. 1952. dec. p. 360. *Fay* szerint az oroszok egyértelműen támogatták a szerbek adriai törekvéseit. *Fay, S. B.*, p. 304.

¹⁰¹⁵ *Albertini, L.*, p. 394.

¹⁰¹⁶ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4317. Pašić úgy nyilatkozott a szkupstinának Ugron közléséről 1913. május 28-án, hogy az Adriai-tengerpart kiürítéséért cserébe a Monarchia felajánlotta a Vardar-völgyet Szalonikival együtt. De Pašić november 10-i válaszában visszaautasította a lehetőséget, mondván, hogy ellenkezik a szövetségesei érdekeivel, viszont megköszönte, hogy a Monarchia hajlandó elfogadni a területi növekedést, amit ő korlátlanul, az Adriai tengerpartra is érvényesnek vélt. *Uo.* IV. Nr. 4351.

¹⁰¹⁷ *Uo.* IV. Nr. 4170. 1912. október 25-30. Bécs elfogadta a területi változások elkerülhetetlenségét, és megállapodtak abban, hogy Albánia részének tekintendő Dibra, Prizren és Ipek, de Metszovó, Koszovó és Janina megszerzése lehetetlen. Ezzel a Monarchia törekvése, hogy úgy hozzon létre egy autonóm Nagy-Albániát, hogy közben más területi változás nem történik, meghíúsult.

¹⁰¹⁸ *Uo.* IV. 4171. A Fremdenblattra hivatkozik *Steed, H. W.*: *Through Thirty Years.* I. London, Heinemann Ltd. 1924. p. 363.

¹⁰¹⁹ *Iswolsky, II.* Nr. 558. Sazonov an Benckendorff, 1912. november 9.

vasútvonalon, vagy a Szandzsákon át Montenegró irányába; illetve a Duna-Adria ellenvasút kiépítése után Albánián át (5.1 ábra).¹⁰²⁰ „Az adriai kikötő magában nem volna olyan fontos dolog, de belevág Albániába. Utóbbi pedig ránk nézve azért oly fontos, mert összekapcsolja a mi concern-unkat Bolgáriát és Görögországot. Magában véve is, majd ha fel lesz fegyverkezve, a szerbeket leköti és támasztékot fog keresni Görögország vagy Mont. felé.” – fogalmazta meg Burián.¹⁰²¹

A Monarchia viszont egyedül nem tagadhatja meg a szerbek kijutását az Adriára, támogatóra van szükség. Burián attól tartott, hogy a szerbek az Adria után Bosznia ellen fognak megindulni.¹⁰²² Bár a német császár (Kiderlennel ellentétben) vonakodott támogatni a Monarchiát,¹⁰²³ Anglia és Franciaország tartott egy Szerbia ellenes támadástól és nem akart háborúba keveredni.¹⁰²⁴ A kiélezett helyzetnek köszönhetően a szerb követ két nap alatt két különböző véleményt hallott az orosz külügyminisztériumtól az Adriát illetően. Először, november 8-án, hogy Szerbia saját területén juthat ki a tengerre, majd másnap, hogy ez csak vasúton lehetséges.¹⁰²⁵ Hogy megszerezze az orosz támogatást, Pašić blöffölt: Szazonovot felbőszítette az a valótlan szerb állítás, hogy Oroszország fegyverrel is támogatja Szerbiát.¹⁰²⁶ E kijelentés hatására ugyanis az eddig széthúzó hármasszövetség egységfrontba tömörült, veszélyeztetve az orosz Balkán-politika eddigi sikereit, melyet Racconigi óta a hármasszövetség tagjai közti egység hiányának is köszönhetett. A szerbek célja, hogy Oroszországot maguk mögé állítsák, visszafelé sült el, s ezen később sem tudtak változtatni.¹⁰²⁷ Az oroszok figyelmeztették őket, hogy a Durazzóhoz való ragaszkodásuk miatt Belgrád birtoklását is kockára teszik, mert Bécs elvesztette a fejét, és az oroszok nem hagyják, hogy egy európai háborúról a szerbek döntsenek. Oroszország csak akkor hajlandó Szerbiát támogatni az albán határt illetően, ha Szerbia aláveti magát a nagyhatalmak döntésének.¹⁰²⁸

Az orosz elutasítást követően a szerbek a Monarchiával kívántak alkut kötni. Spaljковиć azt javasolta, hogy a Monarchia és Szerbia ossza fel egymás között Albániát, illetve a szerbek vegyék a kezükbe az autonóm területek adminisztrációját. A Monarchia Olaszország érdekeire hivatkozva elutasította a javaslatot. Spaljковиć javaslatának lényege az volt, hogy az autonóm Albániában szerb kézre kerül Durazzó, a Monarchia anyagi támogatást biztosít az albániai szerb misszió fenntartásához, Szerbia vámszabadságot kap

¹⁰²⁰ DAB, Nr. 81. Berchtold an Ugron, 1912. november 8. lásd még: *Ö-U.A.* IV. Nr. 4317. 1912. november 8. Berchtold

¹⁰²¹ Burián, I., 54. p. 1912. november 13.

¹⁰²² *Uő.*, 53. p.

¹⁰²³ *G.P.* XXXIII. Nr. 12339. Wilhelm II an Kiderlen, 1912. november 7. Lorey, A. (p. 38.) szerint Kiderlen november 7-én kijelentette, hogy a német állam szükség esetén felvállal egy háborút, hogy a szerbek előrenyomulását az Adriáig megakadályozza. Lorey, A.: *Frankreichs Politik während der Balkankriege 1912-1913.* Diss. Frankfurt. M. Dresden. 1941. Lásd még *Iswolsky*, II. Nr. 558. és *Zsogov, P. V.*, p. 169. p.

¹⁰²⁴ *Zsogov, P. V.*, p. 175. Szazonov és a francia külügyminiszter meg voltak győződve arról, hogy a Monarchia inkább hadat indít, minthogy a szerbek kijáráthoz jussanak az Adriára. *Bogitschewitsch*, I. Nr. 223. Gruitsch, 1912. november 29. *DDF.* 3. IV. Nr. 411. Nr. 431.

¹⁰²⁵ *Vojvodić, M.*: Serbia and the First Balkan War... p. 252. hivatkozva: AC. SMFA F-XII. D-4 C. Nr. 1991. 1912. november 5.

¹⁰²⁶ Bogičević november 7-i tájékoztatása szerint a balkáni államok megegyeztek abban, hogy Szerbiát illeti Albánia, s erről Oroszország is tudott, mi több, beleegyezett. Ezért, ha a Monarchia ezt fegyverrel akadályozná meg, Oroszország fegyverrel fog érvényt szerezni a jogos szerb igényeknek. *Ö-U.A.* IV. Nr. 4305. 1912. november 7. Szógyény és Nr. 4326. 1912. november 8. továbbá Nr. 4335. 1912. november 9.

¹⁰²⁷ Szazonov közölte, hogy támogatja Szerbia gazdasági függetlenségét és gazdasági kijutását a tengerhez (ti. vasúti összeköttetését egy albán kikötővel). November 20-án késznek mutatkozott arra is, hogy Szerbia egy semlegesített kikötőhöz jusson Durazzóban egy semlegesített korridoron át, de Poincaré kijelentette, hogy ezt a megoldást csak egy hármasszövetség elleni háború tenné lehetővé. Lorey, A., pp. 19-20.

¹⁰²⁸ *Popović, D.*: Borba za narodno ujedinenje, 1908-1914, Beograd, 1936, pp. 100-102. és *Zsogov, P. V.*, p. 182.

albán területeken, mindezekért cserébe Szerbia beleegyezik a Monarchia összes gazdasági elképzelésébe a Balkánt és Szerbiát illetően.¹⁰²⁹

Olaszország nem akarja, hogy az Adrián egy idegen állam tűnjön fel, mert ez esetben a Monarchia kompenzációt kérne - vélték a britek.¹⁰³⁰ A Monarchia attól tartott, hogy az olaszok arra számítanak, hogy Albánia háborút indítanak az oroszok a Monarchia ellen, s akár egyik fél győz, akár a másik, az olaszok benyújtják a számlát, vagy átállnak a másik oldalra.¹⁰³¹ „*Valójában e veszély (háború az oroszokkal) szerintem egy pillanattig sem létezett, mert Oroszország nem fogja kérészakoltatni a maga aktiójának időpontját Szerbia által.*”¹⁰³² – fogalmazta meg Burián, s vélekedése egybehangzó volt Popović állításával. Oroszország a saját céljai miatt támogatta a szerbeket, és nem a szerbek érdekét képviselte.

Szintén feltételezték, hogy a szerb kikötőt az oroszok is használnák, megjelenve az Adrián,¹⁰³³ jóllehet ehhez a szorosokon is át kellett volna jutniuk, amire nem sok esély volt. De voltak erre irányuló elképzelések is. Burián szerint Berchtold megengedné az oroszoknak az átjárást a szorosokon, úgy hogy a többi állam nem hajózhathat be rajtuk, ha cserébe az oroszok 25 éves semlegességet fogadnak a Monarchiával szemben, akkor is, ha a Monarchia keveredik háborúba. Burián kikelt az elképzelés ellen, egyrészt azért, mert kivel akar egyáltalán a Monarchia háborúzni, hogy ilyen sokat ér az orosz semlegesség? Az oroszokon túl csak a szerbek és az olaszok jöhetnek szóba. Másrészt az elképzelés csak akkor lenne pártolható, ha többi hatalomnak is jár a szabad átjárás, így ha Oroszország esetleg visszaélné a helyzetével, akkor ugyanúgy rendre lehetne utasítani, mint a krími háborúban. Burián az Adriát az olaszokkal közösen lezárta volna, ha az oroszok kijutnak a Fekete-tengerre.¹⁰³⁴ Burián oroszellenes volt e tekintetben, míg Berchtold felismerte, hogy a Monarchiának alig maradtak szövetségesei, míg ezen elképzeléssel legalább egy ellenfelet ki lehetne kapcsolni. Kérdés, hogy az oroszok feláldozták volna a szerbeket vagy az olaszokat a szorosokért cserébe.

Az orosz támogatás hiánya ellenére november 25-én Pašić bejelentette, hogy továbbra is tengerpartot követel, de immár Durazzó nélkül, s elutasítja Albánia autonómiáját, ha nem kapnak kikötőt. A szerbek Alessióval, később Meduával is beérték volna.¹⁰³⁵ Bár Novaković szerint a szerbek esetleg hajlandók lettek volna a Monarchia dalmát kikötőit használni, ha kiépül odaáig a vasút,¹⁰³⁶ titokban azt tervezték, hogy Törökországgal különmegállapodásra jutnak az adriai kikötő ügyében (ha Albánia autonóm marad), ignorálva a nagyhatalmi döntést. Ha a pedig háború újra kitör, akkor immár Valonát

¹⁰²⁹ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4473. 1912. november 17. Tarnowski és *Ö-U.A.* IV. Nr. 4484. 1912. november 18. Tarnowski

¹⁰³⁰ *BD.* IX-2, Nr. 177. Rodd to Grey, 1912. nov. 9.

¹⁰³¹ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4346. 1912. november 9.

¹⁰³² *Burián, I.*, 55. p. 1912. december 27.

¹⁰³³ *May, A. J.:* Trans-Balkan Railway Schemes. p. 361.

¹⁰³⁴ *Burián, I.*, 53. p. 1912. november 9.

¹⁰³⁵ Popović bejelentette Szazonovnak, hogy Szerbia egy kisebb kereskedelmi kikötővel is beéri, s egy kis korridorral. *DAB*, Nr. 106. Thurn an Berchtold, 1912. november 16. és *Ö-U.A.* IV. Nr. 4438. 1912. november 15. Ugron. De Szerbia szerint Alessio és Medua nem megfelelő kikötők, mert sekély és homokos a partjuk, Durazzo lenne a legjobb. *Bogüschewitsch*, I. Nr. 218. 1912. november 27. A szerb kormány 4000 dinárt bocsátott Prek Bib Doda rendelkezésére, hogy megszerezze a katolikus mirditák fejedelmi címét és elismerje a szerb állam fenntartását. Ez esetben Szerbia mégis hozzájuthatna egy kikötőhöz Alessionál vagy Kalmetnél, cserébe a mirditák lakta területek oktatási és kulturális autonómiát kapnak. *Uo.* I. Nr. 226. Gawrilovitsch (Cetinje), 1912. december 4. és Nr. 235. és Nr. 241. Paschitsch an Gawrilovitsch. A görögök egy montenegrói herceget javasoltak Albánia trónjára, így szintén megoldható lenne Szerbia kijutása a tengerhez. *Uo.* I. Nr. 236. Gawrilovitsch, 1912. december 14.

¹⁰³⁶ *HHSIA* PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1912. december 27. Nr. 5559. Mensdorff, London

célozzák meg.¹⁰³⁷

A Monarchiában egyébiránt nem az összes politikus ellenezte a szerbek adriai kijutását. Szilassy memorandumában kifejtette, hogy a szerbek adriai kérésének teljesítése esetén a Monarchia kiérdemelné a Balkán Szövetség háláját. Ráadásul csak így lehet elkerülni az albániai olasz-osztrák-magyar kondomíniumot, amit Szilassy nagyobb veszélynek tartott, mint a szerbek megjelenését, ezen felül Nagy-Bulgária csak így valósítható meg anélkül, hogy a szerbek és bolgárok összevessenek a megszerzett területeken.¹⁰³⁸ **Szilassy alapvetően nem a Balkán Szövetség szétzúzását tartotta szem előtt, hanem egy szövetséges Nagy-Bulgáriával „trójai falovat” juttatni a szövetségbe, mely így Monarchia-ellenes élet vesztí, miközben Szerbia igényei is teljesülést nyernek, s így lehetséges a délszláv kérdés békés megoldása.** Szilassy terve kétségkívül kevésbé volt destruktív, mint Berchtoldé, aki a szerb-bolgár ellentét kiélezésével kísérletezett, viszont semmilyen biztosíték nem volt arra, hogy Szerbia és Bulgária nem vész össze a zsákmányon, akkor sem, ha Szerbia tengeri igényei teljesülnek. És a román hozzáállást Nagy-Bulgária ügyéhez ez sem oldotta volna meg. Baernreither szerint az albán kérdést tekintve az olaszokkal közös kondomínium kerülendő, mert csak Schleswig-Holstein példája és következményei ismétlődnének meg. Baernreither kifogásolta, hogy a Monarchia egyszerre törekszik Albánia határainak kiterjesztésére és jó kapcsolatok fenntartására a Balkán Szövetség egyes tagjaival, ami ellentmondást eredményez.¹⁰³⁹

Auffenberg hadügyminiszter szerint is hagyni kellett volna a szerbeket kijutni az Adriához, ott úgyszólván gazdasági csóddal lettek volna kénytelenek szembenézni, hiszen a vasút megépítésére nem lett volna pénzük.¹⁰⁴⁰ Maga Berchtold is úgy vélte, ha biztosítani lehetne Valona osztrák birtoklását, akkor a szerbek megkaphatják a vágyott kijáratot az Adriára.¹⁰⁴¹ Ez a dokumentum is arra utal, hogy az olasz riválisra legalább olyan féltékenyen figyeltek, mint a szerbekre. Baernreither szintén nem ellenezte az adriai kikötő gondolatát. A trónörökös és Lammasch professzor is úgy vélték, Szerbiának meg kell adni az Adriára való kijutás lehetőségét, aztán várni az alkalomra, hogy mikor vesznek össze az olaszokkal, és ezt gyorsan kihasználni.¹⁰⁴²

Az ellenérvek is logikusak voltak: miként 1878-ban egy Nagy-Bulgária sem lehetett volna független az orosz befolyástól, s ezért nem is engedték a nagyhatalmak a megalakulását, úgy 1913-ban egy Nagy-Szerbia sem lett volna mentes az orosz befolyástól. Míg 1878-ban minden hatalom az oroszok ellen lépett fel, 1913-ban egy konferencián korántsem lett volna hasonló a helyzet, így Szilassy elképzelése túlonúl optimistának és kockázatosnak bizonyult. Másrésztől a szerb sajtó az olaszokat sohasem támadta, így Lammasch elképzelése is valószínűtlenné vált.¹⁰⁴³ Mivel Mijatović – az Obrenovićok egykori kedvence – úgy nyilatkozott, hogy Szerbiának fölösleges a tengeri kijárat az

¹⁰³⁷ Uo. PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 6. fol. 48. Beilage „*The chargé d'affaires then asked me (Grey) confidentially for my personal opinion whether, ... it would or wouldn't be desirable for Serbia to stipulate in the terms of Peace (Treaty) with Turkey, for any territory giving access to the Adriatic...*” Uo. PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1912. december 27. Nr. 5497. Rudnay, Cattaro

¹⁰³⁸ Szilassy, J. von: Der Untergang der Donaumonarchie. Berlin. Verlag Neues Vaterland, E. Berger & Co. 1921. p. 218.

¹⁰³⁹ Baernreither, J.: Fragments... p. 179. 1913. március 5.

¹⁰⁴⁰ Auffenberg-Komarow, M. von: Auf Österreichs Höhe- und Niedergang. München, Ullstein, 1921. p. 213.

¹⁰⁴¹ G.P. XXXIII. Nr. 12390. Idézi: Hiller, G. p. 62.

¹⁰⁴² Kleinwächter, F.: Der Untergang der österreich-ungarischen Monarchie. Leipzig, Vrlg. Köhler, 1920. p. 163. és Baernreither, J.: Fragments... p. 133. 1912. november 7.

¹⁰⁴³ Hiller, G., p. 63.

Adriára, mert a szövetségesek feltett távlati szándéka a vámunió, s így Szerbia kereskedelmi kijáratot szerezhet a Fekete- és az Égei-tengerre is,¹⁰⁴⁴ - ez aligha erősítette meg a Monarchia külügyi képviselőit a szövetség belső gyengesége irányában táplált reményeit illetően.

Szazonov tudta, hogy Tittoni elutasította a szerb kijutást az Adriára.¹⁰⁴⁵ Ez jelentősen szűkítette mozgásterét, ezért is hagyta magukra a szerbeket. Másfelől viszont nyugtalansággal töltötte el Schemua vezérkari főnök és Ferenc Ferdinánd november 22-i berlini látogatása. Vilmos császár itt kijelentette a Monarchiának, hogy nem fél a világháborútól, és kész a három antanthatalom ellen hadat viselni, s táviratban valóban közölte, hogy számíthat a Monarchia Szerbia ellen a német támogatásra.¹⁰⁴⁶ A nyugati történetírás szerint az itt elhangzott ígérek vezettek a kijevi és varsói katonai körzet csapatainak mozgósításához, de csak miután a Monarchia emelte csapatai létszámát Boszniában, hogy nyomást gyakoroljon a szerbekre.¹⁰⁴⁷

Williamson kutatásai fényt derítettek az események valóságos menetére. Szeptember 30-án, mikor a Balkán Szövetség mobilizálta erőit a törökök ellen, az oroszok szintén próbamozgósítást rendeltek el 4 körzetben, köztük a varsóban is, és visszatartották a leszerelendő csapatokat, így az orosz csapatok létszáma 220 ezer fővel nőtt. (A cárnak joga volt 6 hónapig visszatartani a leszerelőket). Bár **az oroszok szándéka állításuk szerint a Balkán Szövetség elriasztása volt a háborútól**, valójában inkább a Monarchia érezte magát bekerítve.¹⁰⁴⁸ Míg Szuhomlinov hadügyminiszter a háborús pártot képviselte, addig Szazonov és Kokovcev szemben álltak vele. „*Még ha készen is állnánk a háborúra, ami nem igaz, akkor sincs jogunk ilyen lépéseket tenni szövetségeseink értesítése nélkül.*” – közölte a külügyminiszter.¹⁰⁴⁹ Nyilvánvaló volt, hogy a varsói körzet csapatainak mozgósítása aligha a szerbeket fogja féken tartani, a lépés sokkal inkább arra utalt, hogy az oroszok Szerbiát kívánják védeni egy osztrák-német beavatkozástól. Szazonov, mivel a Monarchia diplomáciája nem adott nyílt választ korábbi, a Szandzsák sorsára vonatkozó kérdéseire, támogatni kezdte Szerbiát a területi növekedés és az adriai kikötő ügyében, vélvén, így állásfoglalásra kényszerítheti a Monarchiát.¹⁰⁵⁰

Schemua és Conrad azonnal akciót követeltek. A Monarchia közös minisztertanácsa csak október 28-án egyezett bele a bosznia-hercegovinai csapatok létszámának 16,4 ezer fővel történő növelésébe (így lett 56 ezer fő). Galíciában viszont nem növelték a haderő

¹⁰⁴⁴ Ö-U.A. IV. Nr. 4499.

¹⁰⁴⁵ DAB, Nr. 88. Mérey an Berchtold, Róma, 1912. november 11.

¹⁰⁴⁶ HHStA PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/7. fol. 462-463. 1912. november 22. Hannover, Ferenc Ferdinánd Berchtoldnak. „*Kaiser Wilhelm sagt, sobald es unserer Prestige verlangt, sollen wir energisch im Serbien auftreten und können seiner Unterstützung sicher sein...*” valamint Ö-U.A. IV. Nr. 4559. 1912. november 22. Szógyény „*Kaiser Wilhelm habe ihn versichert, dass, wenn es sich um das Prestige Österreich-Ungarns handle, er sich nicht einmal vor einem Weltkrieg fürchten würde, und bereit wäre einen Krieg mit sämtlichen drei Ententemächte einzutreten.*”

¹⁰⁴⁷ Helmreich, E. C., p. 219. és Taylor, A. J. P., p. 591. Ez nem igazolható.

¹⁰⁴⁸ Hantsch, H.: Graf Leopold Berchtold. I. Graz, Styria, 1963. pp. 269-290. Boszniában növelték ugyan a haderő létszámát, de Magyarországon nem, s e lépésnek nem a Liga és Szerbia megállítása volt a célja, hanem a június-júliusban megélénkülő boszniai szerb propaganda keltette nyugtalanság ellensúlyozása.

¹⁰⁴⁹ Idézi Helmreich, E. C., p. 220.

¹⁰⁵⁰ Kokovtsov: Out of my Past. The Memoirs of Count Kokovtsov. London, Stanford University Press, 1935. pp. 344-345. Szerinte az eredetileg tervezett lépések még agresszívebbek lettek volna, s csak Szazonov és az ő közbenjárására választották ezt a megoldást.

létszámát. A Monarchia tehát nem az orosz lépésre reagált, hanem a szerbek adriai előrenyomulására. Ez viszont oda vezetett, hogy a Monarchia lépését reális fenyegetésként érzékelő szerbek az oroszok katonai beavatkozását helyezték kilátásba (lásd feljebb), amennyiben az osztrákok veszélyeztetik kijutásukat az Adriára. Végül november 20-án, válaszul az oroszok újabb galíciai csapaterősítéseire - 50 ezer tartalékos behívása, az októberi leszerelés elmaradása, - melyet az oroszok részéről a bosznia-hercegovinai osztrák lépések váltottak ki, a Monarchia Galíciában is növelte katonai jelenlétét, 57 ezer főről 97 ezerre emelve az állomány nagyságát. Délen pedig 72 ezerre nőtt a mozgósítottak létszáma.¹⁰⁵¹ Ezt követte csak a berlini látogatás, melynek így nem feltétlenül a szerbek adriai jelenléte volt a kiváltója, hanem az orosz katonai lépések is.

Oroszország azért mozgósít, hogy Románia ne támadhasson Bulgáriára – vélte Szilassy október elején, s ezzel a Monarchia általános vélekedését hangoztatta – nem azért, hogy a Balkán Szövetséget visszatartsa az akciótól, s így nem partner a status quo fenntartásában.¹⁰⁵² Az orosz mozgósításnak volt más magyarázata is. Pallavicini úgy értesült, hogy az orosz mozgósítás csupán a XXIII. cikkely (pontosabban az autonómia) megvalósulásának elősegítése érdekében jött létre,¹⁰⁵³ akárcsak a bolgár, tehát a törökökre akartak nyomást gyakorolni – Kijevben és Varsóban (!). A követ azonban úgy vélte, hogy efféle nyomásgyakorlással aligha érhető el a törököknél bármi is, s még ha a mozgósítás céljára vonatkozó állítás igaz is, lépésével Oroszország a közös nagyhatalmi fellépést is elveti, és a semlegességet is feladja, s ezzel nyíltan Bulgária mellett exponálta magát, s ez ellentmondott az oroszok eddigi nyilatkozatainak.

Tehát leszögezhetjük, **nem a Monarchia kezdte a katonai lépéseket, és azok kezdetben egyáltalán nem oroszellenesek voltak.**¹⁰⁵⁴ A Monarchia az orosz lépésekből nem vélt kiolvasni támadó szándékot.¹⁰⁵⁵ Az állítás, hogy az oroszok *novemberben* csakis a szerbek (értsd: Szerbia területi integritása) védelmében mobilizálták erőiket, avagy a berlini találkozó indította erre őket, antant propaganda volt, amit a kronológia is megcáfol. Egyrészt az osztrák mozgósítás még a berlini látogatás előtt, de az orosz mozgósítás után történt, másrészt Oroszország újabb, novemberi közbelépése feltételezhetően az Adria ügyében történhetett, ugyanis az oroszok ekkor már tudták, hogy a Monarchia a Szandzsákba nem vonul be – erről már október 10-én értesültek. Az adriai kikötő megszerzésének támogatása viszont még annyira sem szolgálta a Szerbia szuverenitásának védelmét, mint a Szandzsáké. A Szandzsákba (vagy Szerbiába) való bevonulás feltételezése a Monarchia oldaláról október végétől csak akkor válhatott reálissá, ha a szerbek vonakodnak kiüríteni a tengerpartot: de ekkor a Monarchia megszegné a status quo-t beavatkozva a háborúba a törökök oldalán. Amíg azonban a Monarchia nem lép szerb területre, Oroszország hiába hivatkozik Szerbia integritásának védelmére, valójában éppen

¹⁰⁵¹ Williamson, S.: Austria-Hungary... pp. 127-132. Háborús tervei ellenére Conrad is arra az elképzelésre jutott, hogy a Balkán Szövetség ellen csak akkor lehet háborúzni, ha Oroszország semlegessége biztosított marad. Az orosz mozgósítás ennyiben kétségtőlhasznos volt. *HHSIA* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/9. 1912. november 8. Conrad: zusatz zu meinem Essay vom 1912. okt. 28.

¹⁰⁵² *Ö-U.A.* IV. Nr. 3901. 1912. október 1. Szilassy

¹⁰⁵³ *Uo.* IV. Nr. 3947. 1912. október 4. Pallavicini

¹⁰⁵⁴ *HHSIA* PA. XII Kt. 310. Liasse XL. 1912. október 28. A közös minisztertanács jegyzőkönyve / Berchtold naplója 1912. október 28. (Memorien Berchtolds) PA I / 524.b és G.P. XXXIII. Nr. 12487. Tschirschky Bethmann-Hollwegnek, 1912. december 6. „*Háborút 24 óra alatt ki tudok provokálni, de ezt nem akarom*” – Berchtold. A lépést szerbellenesnek tekinteni is csak akkor lehet, ha Szerbia expanzióját a tenger felé jogosnak és természetesenk vesszük.

¹⁰⁵⁵ *Uo.* PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1912. december 31. No. 225. fol. 855. Thurn, Pétervár

a kisállam expanzióját védi a mozgósítással, megszegve az antant által meghirdetett desinteressement elvét is.¹⁰⁵⁶

A korábbi, *szeptemberi* varsói orosz „mozgósítás” viszont szolgálhatta Szerbia védelmét a „kölcsonös elrettentés elve” alapján. A korai orosz mozgósítás szerepe az volt, hogy a Monarchia a szerbeket ne Szerbia megszállásával kényszerítse a nagyhatalmi döntések és osztrák érdekek tiszteletben tartására, hanem más módon gyakoroljon nyomást, pl. egy konferencián keresztül. Ennyiben az akció el is érte célját: a Morava-menti beavatkozás hamar lekerült a napirendről. Álláspontunk szerint a szeptemberi mozgósítás kifejezetten kapóra jött a Liga háborús terveivel, biztosítva Szerbia hátát és így a szerbek bolgároknak nyújtott támogatását egy törökellenes háborúban – igaz a Monarchia sakkban tartásával egyben a lokalizációt is szolgálta.¹⁰⁵⁷

Mint írtuk, Kageneck gróf a német katonai attasé tévesen azt szűrte le a bécsi intézkedésekből, hogy a Monarchia elszánta magát a háborúra. Szerinte a Monarchia vár, míg a szerb csapatokat kivonják a törökök elleni háborúból, közel helyezik őket az északi szerb határhoz, ekkor a Monarchia lerohanja őket.¹⁰⁵⁸ Ez a német-osztrák kapcsolatok elbizonytalanodásához és több félreértéshez vezetett, ami az orosz mozgósításra is kihatott.¹⁰⁵⁹ Hohenlohe misszójáig feszült maradt az osztrák-orosz viszony.

Az, hogy Grey a nagyköveti konferencián az albán kérdést tárgyalni akarta, örvendetes volt Berchtold számára, ez a Monarchia igényeinek egyfajta legitimációját jelentette, amelyre 1908 óta különösen oda kellett figyelnie a külpolitikai vezetésnek. Miután a szerbek november végén kijutottak Durazzóhoz, és a status quo megdőlt, a Monarchiának el kellett fogadtatnia **az autonóm Albánia gondolatát és a szerbek tengerparthoz jutásának megakadályozását. Az előbbi két pont teljesüléséért Berchtold a Szandzsákot hajlandó volt feláldozni**, ugyanígy lemondani mindenfajta területi növekedésről, hogy a nagyhatalmak bizalma növekedjen,¹⁰⁶⁰ így elfogadta, hogy a két szerb állam közös határhoz jusson. Berchtold sikert könyvelhetett el e politikájával – a hármasszövetség megújítása mellett Grey is elfogadta az autonóm Albánia tervét, hogy megnyerje a Monarchiát a nagyhatalmi konferencia tervének, s kimondta, hogy mivel a Szandzsák ügyében a Monarchia engedett, a kikötő ügyében a szerbeknek kell,¹⁰⁶¹ és látszott, hogy a kölcsönös engedmények elvét kívánja alkalmazni a konferencián is. Ezzel a Monarchia részsikert

¹⁰⁵⁶ Az antant szerint az érdektelenség nem a teljes semlegességet, hanem a háborúba való beavatkozás elkerülését jelentette, pontosabban annak megakadályozását, hogy a Monarchia vagy Románia beavatkozzon (!) (lásd. 5.3 fejezet)

¹⁰⁵⁷ Ha ezek után olvassuk el az orosz nyilatkozatokat a lokalizáció lényegéről (5.3 fejezet, lásd december 13.), még inkább megerősödik a gyanúnk, hogy ezzel a lépéssel az oroszok leginkább Szerbia és Bulgária érdekeinek akartak használni.

¹⁰⁵⁸ Azért nem korábban, mert bár látszólag logikusabb lett volna Szerbia megszállása, míg a csapatok távol vannak az országtól, de a délen harcoló szerb csapatok egyszerűen túl messze voltak ahhoz, hogy rövid idő alatt döntő győzelmet arassanak felettük. Ráadásul lehetetlenné vált volna ezen osztrák csapatok Galíciába irányítása az oroszok ellen, ha azok esetleg támadást indítanak, ezen felül, míg zajlik a Balkán-háború, csak bonyodalmat jelentett volna egy újabb fél beavatkozása. Az első esetben viszont még van idő a gyors győzelmet arató osztrák csapatok Galíciába való átbobására az oroszok ellen.

¹⁰⁵⁹ G.P. XXXIII. Nr. 12422. 12434. és 12435.

¹⁰⁶⁰ HHStA PA I. Kt. 493. Balkankonflagration. Liasse XLV/4 fol. 232-237. „Das aufrichtige Verzicht auf jede territoriale Vergrößerung würde unsere diplomatische Stellung insbesondere was die Westmächte anbelangt entschieden stärken...” És így könnyebb lesz a Monarchia balkáni befolyásának erősítése – Albánia határainak messzebbre való kitolása, még ha Törökország fenn is marad – véli Berchtold és Nemes.

¹⁰⁶¹ Bogitschewitsch, I. Nr. 221. Popowitsch, 1912. november 28.

könyvelhetett el.

Csakhogy ekkor újabb veszély fenyegetett: november végi, németországi látogatása után a trónörökösöt meggyőzték, hogy Szerbia magatartása reális veszélyt rejt, így Ferenc Ferdinánd szembefordult Berchtold békepolitikájával. December 5-én Ferenc József ennek hatására újabb 27 ezer fővel növelte az osztrák-magyar csapatok létszámát, s december 7-én Conrad visszatért a vezérkari főnök posztjára. Kroatín váltotta fel a hadügyi tárca élén a békésebb, az uralkodóhoz közelebb álló Auffenberget.

Conrad még 1912. november 8-án kidolgozott egy haditervet a Balkán Szövetség katonai erővel történő likvidálására. A tervezet középpontjában az állt, hogy milyen eshetőségekre kell számítani, ha a Monarchia a románokkal az oldalán indít támadást a balkáni államok ellen. Ha Oroszország is belép ez esetben a háborúba, akkor a Monarchiának csak német segítség esetén van esélye a győzelemre, s akkor, ha Olaszország eközben nem fordul szövetségesei ellen. Románia önmagában csak Bulgáriát tudja lekötni, azaz eközben az orosz VII. és VIII. hadsereg hátba támadhatja Romániát és a Monarchiát is. Emellett a Balkán Szövetségnek marad még 22 hadosztálya – a bolgár erőkön túl (10 szerb, 8 görög, 4 montenegrói) – ha a szövetség minden tagja lojális marad. Az oroszok ellen a Monarchiának 40 hadosztályt kell kiállítania, ha biztonságban akarja tudni Romániát és Galíciát. Marad tehát 8 hadosztálya a szövetség 22 hadosztálya ellen, amelyből 10 hadosztályt – optimista becslés – a maradék török hadak és albán felkelők le tudnak kötni. Mivel így még mindig 12 ellenséges hadosztály marad, világos - vonta le a következtetést Conrad, - hogy a Balkánon ily módon átütő sikert a Monarchia nem érhet el – a döntésnek az orosz fronton kellene megszületnie a balkáni osztrák érdekek biztosítása érdekében. Azaz Conrad is belátta, **hogy érdemesebb vagy a békés megoldást választani, vagy úgy háborút kirobbantani, hogy az oroszok garantáltan ne avatkozzanak bele.**

Ami a békés megoldást illeti, Conrad javasolta, hogy adják át az oroszoknak a Boszporuszt, a Dardanellák pedig legyenek semlegesek, a szoros szabadon hajózható, Valonát pedig megkapná a Monarchia – ez esetben mindketten jól járnak, és nincs szükség háborús erőfeszítésekre. Oroszország ráadásul így szembekerül Bulgáriával és Angliával is, ami kifejezetten jó az osztrák érdekek szempontjából. (Conrad tehát a hagyományos angol-osztrák vagy orosz-osztrák szövetség megeremtése helyett az angol-orosz szövetség kiélezését tartotta megfelelő lépésnek.) Olaszország persze ez esetben átállna az antant oldalára, úgyhogy kompenzálni kell az Égeikum térségében, vagy Kis-Ázsiában. Ha ez nem megfelelő számukra, egy Balkán Szövetség és Olaszország elleni kettős háborút már meg lehet kockáztatni: 12 hadosztály jut ez esetben a Liga ellen és 36 ho. az olaszok ellen – azaz a főhadszínhely most sem a Balkán lenne.¹⁰⁶²

Másik tervezetében egy 1,9 milliós lélekszámú Albánia létrehozását javasolta, mely képes Szerbia és Görögország ellensúlyozására. Amennyiben háború robban ki Albánia birtoklásáért, úgy a szerb-olasz-(görög) koalíció ellenében számítani lehet a bolgárookra is, ha a románok semlegesek maradnak – s így az oroszok sem tudnak beavatkozni, s őket Albánia amúgy sem érdekli.¹⁰⁶³ Kérdéses viszont, hogy cserbenhagynák-e Szerbiát ez esetben, illetve mivel érhető el Románia semlegessége (a román-bolgár kompenzáció)

¹⁰⁶² *HHS*tA PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/9. fol. 475-478. 1912. nov. 8. Conrad, Zusatz zu meinem Essay von Okt. 28.

¹⁰⁶³ *Uo.* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/9. fol. 480-487. 1912. november 16. Wien. Conrad, Nachtrag zu meinem Essay vom 1912. okt. 28.

tárgyalásokra ezért is szükség volt). Olaszországra ugyan nincs szükség - vélte Szápáry, - az ország megbízhatatlan, de nem támadhatunk rájuk, mert ezzel csak az oroszok malmára hajtjuk a vizet.¹⁰⁶⁴ Conrad sem törekedett mindenáron az olaszokkal való konfrontációra: Szkutari ügyében és a görögök ellen hajlandó volt velük együttműködni.¹⁰⁶⁵

Az uralkodó december 11-én Schönbrunnban fogadta Biliński közös pénzügyminisztert, Stürgkh osztrák miniszterelnököt, Zaleski osztrák pénzügyminisztert s Berchtoldot. A trónörökös is jelen volt, aki korábban a Szerbia elleni katonai lépések szükségességéről próbálta meggyőzni a külügyminisztert, mondván, hogy Oroszország nem fog beavatkozni. Berchtold ellenezte a tervet, mert a háborúhoz a németek beleegyezése is hiányzott.¹⁰⁶⁶ Zaleski is erősen tiltakozott a katonai lépések ellen, mondván, hogy a katonaság legalább 190 millió koronát igényel, mely a sereg fél éves költségvetésével egyenlő, és további 83 millió korona kellene a haditengerészetnek is. Zaleski azon a véleményen volt, hogy a katonai klikk egyszerűen csak több pénzhez akart jutni, ezért felszólítják a beavatkozás kérdését. A császár végül elutasította a trónörökös kérését, aki így visszatért szeptember-októberi politikájához. A polgári ellenzék Magyarországon szintén elutasított minden agressziót: „*Háborút folytatni, végződjék az akár győzelemmel, akár nem, nemcsak a legvégtetesebb ballépés, de erre a nemzetre egyenesen öngyilkosság.*”¹⁰⁶⁷

December 23-án azonban Krobotin, Conrad és Biliński ismét szembefordultak Berchtold politikájával és újabb katonai lépéseket követeltek. Vélvén, hogy a nyomás fokozása, illetve a háború az egyetlen megoldás a délszláv problémára, újabb 48 ezer katonát akartak Boszniába vezényelni.¹⁰⁶⁸ Berchtold a kérdést ismét a császár elé vitte, aki december 27-én ismét a külügyminiszter véleményét fogadta el. Mikor a teljes közös minisztertanács ismét összeült 1913. január 3-án, a hangulat már nyugodtabb volt. A magyar pénzügyminiszter, Teleszky János a Monarchia finansziális és gazdasági összeomlásával fenyegetett, ha továbbra is ilyen ütemben költik a pénzt a hadseregére.

Conrad 1912. december 14-én a trónörökösnek írt levelében úgy vélte, hogy a szlávok egyesülése természetes folyamat, aminek nem lehet útját állni. Az egyetlen kérdés az, hogy mindez a Monarchián belül, Szerbia bekebelezésével valósul meg, vagy Szerbia égisze alatt, a Monarchia kárára. A dolgok állása csak romlik, minél többet vár a Monarchia Szerbia lerohanására.¹⁰⁶⁹ Conrad még az 1913. február 3-i az audiencián is a következőket mondta Ferenc Józsefnek: „*Véleményem szerint inkább most kell Szerbia ellen menni és a délszlávok vezetését a kezünkbe venni, mint később. Itália magatartása most biztos, Károly román királyra mindig számíthatunk, de a helyzet mind kétségesebb és rosszabb lesz, Szerbia pedig erősebb. Anglia meggondolja, hogy Oroszország számára kikaparja a gesztenyét, egy erős Oroszországnak aligha örül majd.*”¹⁰⁷⁰ Berchtoldnak ezt írta kifejtve személyes álláspontját február 8-án: „*Még mindig számolok a Monarchia háborús lépésével Szerbia ellen...ez az állam jelenti a döntő veszélyt a Monarchia számára, melyen később csak még nehezebb lesz úrrá lenni. Úgy vélem, hogy Albánia határainak kérdése, ha a*

¹⁰⁶⁴ HHSIA PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/13. fol. 207-214. 1913. április 11. Wien, Szápáry Méreynek

¹⁰⁶⁵ Fay, S. B., p. 307.

¹⁰⁶⁶ Williamson, S. R.: Austria-Hungary... p. 130.

¹⁰⁶⁷ PN. 1912. okt. 15-17. Idézi: Merényi L.: A polgári baloldal és a háború kérdése 1912-1914 között. Századok. 1973/5-6. 1195. p.

¹⁰⁶⁸ Ó-U.A. V. Nr. 5059, Hoyos gróf

¹⁰⁶⁹ Albertini, L., p. 434.

¹⁰⁷⁰ Bogüschewitsch, II. Nr. 763. Albrecht württembergi herceg Fürstenberg hercegnek, 1913. február 5. és Conrad, F.: 1913 und das erste Halbjahr 1914. Wien-Leipzig-München, 1925. III. p. 52.

*Monarchia nem hátrál meg, konfliktushoz fog vezetni.*¹⁰⁷¹ „Akción Szerbia ellen, a Timok-kerület átadása Romániának, ha semleges marad ez ügyben, illetve ha egy Oroszország elleni háború esetén azonnal csatlakozik; Bulgáriát ösztönözni arra, hogy megkapja Macedóniát és Pirot-környékét, ha kibékül a Portával, kompenzációt ad Romániának és csatlakozik hozzánk”.¹⁰⁷²

Február 8-án Berchtold válaszában kifejtette, hogy a cárizmus megdöntése veszélyes lenne a Monarchiára nézve, amely a Monarchiával szemben baráti viszonyt igyekezett fenntartani.¹⁰⁷³ Berchtold Ferenc Ferdinánd érveit hangoztatta, aki az oroszokkal és németekkel szeretett volna szövetséget kiépíteni, helyreállítva a három császár szövetségét, ezért ellenezte a szerbek és oroszok elleni háborút.¹⁰⁷⁴ 1913. február 22-én a trónörökös végérvényesen megváltoztatva álláspontját, Bardolff ezredes-szárnysegéd útján közölte Conraddal, hogy nem akar háborút Oroszország ellen, „Szerbiától pedig egy szilvafát sem akar.”¹⁰⁷⁵ „A háború Oroszországgal a végünket jelenti... Ha fellepünk Szerbia ellen, Oroszország mögéje áll, és akkor háborúba keveredünk Oroszországgal. Vajon Ausztria császáranak és a cárnak kölcsönösen le kell egymást taszítaniuk a trónról és a forradalom útját kell egyengetniük...?”¹⁰⁷⁶ Február 27-én a trónörökös megmutatta Conradnak Vilmos császár levelét is, mely azt tanácsolta, hogy ne kerüljenek konfliktusba Oroszországgal, mert a fő ellenség Olaszország, aki ellen háborút kell indítani Lombardia és Velence visszaszerzéséért.¹⁰⁷⁷

Az 1913 januárjától kezdődő enyhülés következtében az orosz haderőcsökkentés végül 370 ezer főtt tett ki, a Monarchiáé 40 ezret - tehát a válság végén 40 ezerrel több katona maradt Galíciában a Monarchia részéről, egy század létszáma 97-ről 120 főre emelkedett.¹⁰⁷⁸ Mi történt volna, ha 1913 májusában a Monarchia a Plan M-et alkalmazza (a Plan B helyett), azaz megtámadja Montenegrót a Szkutari-ügy kapcsán? Sokan úgy vélték, hogy az oroszok addig nem avatkoznak közbe, míg magát Szerbiát nem éri támadás – miként azt Berchtold is állította 1913. május 2-án a közös minisztertanácson. Stürgkh és Biliński a Montenegróval és Szerbiával való együttes leszámolást is pártolta, ha a szerbek beavatkoznak Montenegró védelmében, még akkor is, ha ez orosz támadást jelent.¹⁰⁷⁹ Az a hipotézis, hogy Oroszország nem válaszol erőszakkal, ha Bécs katonai akcióba kezd délen, 1914-ig kipróbálatlanul maradt.¹⁰⁸⁰ 1912-ben az orosz kormányzat ugyanolyan kemény lépéseket tett, mint 1914-ben, de utóbb a Monarchia politikusai mégsem vették túl komolyan a figyelmeztető jeleket. Williamson szerint azért, mert **az osztrák diplomaták**

¹⁰⁷¹ *Conrad, F.*, III. p. 84.

¹⁰⁷² *Uő.* III. p. 74. Háborús javaslataira lásd: *HHSa PA I. Balkankonflagration*. Kt. 493. Liasse XLV/9. fol. 513-514. 1913. február 8.

¹⁰⁷³ *Uő.* III. pp. 114-117. Berchtold arra hivatkozott, hogy a cári rendszer rosszul bánik a fehéroroszokkal és a lengyelekkel, ezért nem kedveli a többi szláv állam, és tartanak az orosz expanziótól, a pánorosz elképzelésektől. De a cárizmus bukása után egy köztársasággal nem ez lenne a helyzet. Megszűnnének a román félelmek az orosz expanziótól, és ez arra ösztönöznék őket, hogy megszerezzék Erdélyt Magyarországtól. Ezért a Monarchiának a reakciós cári rezsimet kell támogatnia és tartózkodnia az olyan Szerbia-ellenes megmozdulásoktól, melyek az Oroszországgal való háborúhoz vezetnek: a győzelem ugyanolyan káros, mint a vereség.

¹⁰⁷⁴ *G.P.* XXXIV. Nr. 12788.

¹⁰⁷⁵ *Conrad, F.*, III. p. 127.

¹⁰⁷⁶ Idézi: *Galántai J.*, 284. a következő munkából: *Bardolff, K. von: Soldat im Alten Österreich*. Jena, 1938. p. 177.

¹⁰⁷⁷ *Conrad, F.*, III. pp. 155-157.

¹⁰⁷⁸ *Williamson, S. R.: Military Dimensions of Habsburg-Romanov Relations During the Era of the Balkan Wars*. In: *Djordjević-Király*, p. 327

¹⁰⁷⁹ *Hantsch, H.*, I. pp. 413-417. és *Ö-U.A.* VI. Nr. 6870.; *Helmreich, E. C.* pp. 320-322.

¹⁰⁸⁰ Sőt, 1913 augusztusában Tisza még egy demarsot is elképzelhetőnek tartott közösen Oroszországgal, hogy a bukaresti béke okozta állapotot megváltoztassák, de Berchtold ebben nem volt partner. *Ö-U.A.* VII, Nr. 8843, 8474., 1913. augusztus 11, augusztus 25.; *Burián I.*, 1913. augusztus 11, 1913. augusztus 14.; *Williamson, S. R.: Military Dimensions...* In: *Djordjević-Király*, p. 328.

úgy vélték, hogy a Monarchia végeredményben diplomáciai győzelmet aratott, hiszen Oroszország 1913-ban meghátrált.¹⁰⁸¹ 1914-ben is ebben reménykedtek sokan. A másik oldalon viszont az orosz kormányzat is úgy vélte, hogy az 1912-es mozgósítás végeredményben sikeres volt, hiszen a Monarchia nem avatkozott be fegyveresen sem a Szandzsák, sem Szerbia, sem Montenegró sorsába, tehát ők is diplomáciai győzelemként értékelték az eseményeket. Ez a kölcsönös tévedés komoly károkat okozott a diplomáciai lehetőségek mérlegelésében 1914-ben. Kokovcev és Szazonov ugyan elleneztek az orosz katonai lépéseket, de az osztrák mozgósítás eredményeként nem támogatták a Monarchia albániai törekvéseit, igaz decemberben azt végül elismerték, hogy Szerbia nem juthat ki az Adriára.¹⁰⁸²

5.3 A német politika irányvonala 1912 végén. Oroszország és Franciaország politikai alapvetése

1912. szeptember 2-án Bethmann-Hollweg kijelentette, hogy nem lehet támogatni a Monarchia keleti kalandjait, ha a Monarchia a továbbiakban sem támogatja a franciaellenes politikát.¹⁰⁸³ Ez azt a veszélyt idézte fel, hogy a Balkán-háborúk során is rivalizálni fog a két állam, s ez az oroszoknak kedvez, akik a németek szerint nagyhatalmi erőpróbanak tekintették az Adria-kérdést is.¹⁰⁸⁴ Az adriai válság – és a Balkán-háborúk - alatt Kiderlen kérése ezért csupán az volt a Monarchiához, hogy ne provokatorként, hanem provokált félként igyekezzen viselkedni, egyébként bírja teljes támogatását – írta Tschirschky 1912. november 19-én.¹⁰⁸⁵ Ferenc Ferdinánd emlékezetes látogatásának közvetlen eredménye Berlinben az volt – a Moltke hangoztatta agresszív megnyilvánulások mellett, - hogy végül mind a császár, mind Kiderlen egyetértésre jutottak, hogy kikötőt és korridort nem adnak Szerbiában és ebben nem is támogatják.¹⁰⁸⁶ „Németország nem kívánt háborút Ausztria albán vagy adriai érdekei miatt vagy Durazszo kikötőjéért. De ha Ausztriának harcolnia kell – oldalára kell állnunk, különben később egy meggyengült Ausztriával az oldalukon kell küzdenünk... El akarjuk kerülni a háborút, ameddig az becsülettel lehetséges.”¹⁰⁸⁷ Azonban Kiderlen halála után a német támogatás kiszámíthatatlanná vált.

Németország 1898 óta foglalkozott élénken a Balkánnal, Vilmos császár keleti utazása óta, s gazdasági behatolása a térségbe igen gyorsan lezajlott, jóllehet fő célja az ázsiai török piacok megszerzése volt. 1887-től 1910-ig a német részesedés Törökország behozatalából 6%-ról 21%-ra, a Monarchiáé pedig 13%-ról 21%-ra nőtt, míg Angliáé 60%-ról 35%-ra, Franciaországé pedig 18%-ról 11%-ra esett. A német részesedés a török adósságból az 1881-es 6. helyről és 4,7%-ról 1912-re 20%-ra nőtt: a török államadósságból 1 milliárd német aranymárkával részesedett Németország, és a második helyen állt Franciaország mögött. 1912-ben Németország a külföldi tőkebefektetésekből Törökországban 45,5%-kal

¹⁰⁸¹ Williamson, S. R., *Austria-Hungary...* p. 135. Conrad az eseménysorozatból azt szűrte le tanulságként, hogy az oroszok a Monarchia ellenlépései miatt fújtak visszavonulót, sőt úgy vélte, hogy egy korlátozott, Szerbia vagy Montenegró elleni támadást az osztrákok részéről tolerálnának. Ez 1914-ben végzetes hibához vezetett.

¹⁰⁸² HHS:A PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1912. december 24. Nr. 211. Thurn

¹⁰⁸³ G.P., XXXIII. Nr. 12135.

¹⁰⁸⁴ Buchanan, G.: *Meine Mission in Russland.* p. 68.

¹⁰⁸⁵ G.P. XXXIII. Nr. 12397.

¹⁰⁸⁶ Ö-U. A. IV. 4559.

¹⁰⁸⁷ Idézi: Albertini, L., p. 402. Kiderlen, nov. 28-án a Bundesrat Kültügyi Bizottságának.

részesedett, míg Franciaország 26%-kal, Anglia 17%-kal.¹⁰⁸⁸ A német ipari befektetések 1880-1914 között 40 millió márkáról 600 millió márkára (700 millió korona) nőttek Törökországban, miközben a német tőke kivétel teljes értéke 1,8 milliárd márka volt. Ez meg is magyarázza a németek szerepét a Balkán-háborúban, hiszen érdekük az volt, hogy a pénzt, illetve a befektetések termelte jövedelmet visszakapják.

Bár a német kormányzat célja eredendően Törökország fenntartása volt, az ország szövetségesként viszont szóba sem jöhetett. Ha Törökország szövetségre lép a hármasszövetséggel, Németország az antanttal kerül szembe, ha pedig Törökország az antantot választja, akkor úgyszintén a német gazdasági érdekek sérülnek, - vélte von Mutius, a konstantinápolyi német követ. A kérdés, hogy Törökország, mint államalakulat fennmarad-e, hadserege erejétől függ, mert az állam belső stabilitása semmiképpen nem állítható helyre, viszont a sereg egy része támogatja az ifjútörök rezsimet – írta.¹⁰⁸⁹ A német politika Törökországgal szemben a következő három pilléren nyugodott tehát 1912-1913 folyamán: a status quo fenntartásának hangsúlyozásán, mert Törökország felosztása Németországot hátrányosan érinti – de ez nem vonatkozik az európai részekre, csak az ázsiai török területekre; tartózkodás mindenféle szövetségkötéstől Törökországgal, melyet egy haldokló államnak tekintettek, és hátrányos helyzetbe hozta volna a németeket; nagy bizalom a török hadsereg erejében.

Kiderlen és Cambon, a berlini francia nagykövet október 1-én arra a megállapodásra jutottak, hogy a háború elkerülhetetlen, és lokalizálása a legfontosabb teendő.¹⁰⁹⁰ De tettek Berlinben gesztust szövetségesük felé is: Kiderlen és Bethmann-Hollweg bejelentették, hogy a benemavatkozási és lokalizálási akció ellenére a Monarchia az események további folyamatát illetően szabad kezet kap. Ezt másképpen is lehetett értelmezni: november 28-án Kiderlen úgy nyilatkozott, hogy Németország csak a második vonalban áll; s a Monarchiának magának kell érvényesíteni az érdekeit.

A háború kezdetén a császár teljesen bolgárbarát és törökellenes volt, de ez 1913-ban megváltozott. Midőn januárban Vilmos császár nyomásgyakorlást célzó tanácsából tervei ellenére végül egy diplomáciai botrányt kavarázó törökellenes Balkán-ultimátum lett, már érezhető volt, hogy a német politika, mely 1912-ben még Berchtold irányvonalát követte a Balkánon, irányt váltott, amit csak felerősített Kiderlen-Wächter külügyminiszter december 30-i halála. **A Kiderlen halála után bekövetkező politikai fordulat nem kis mértékben annak volt köszönhető, hogy januárban a centralizációt hirdető ifjútörökök kerültek hatalomra,** s a centralizáció inkább megfelelt a német érdekeknek, mint a decentralizáció miatt a francia-angol politikai vonalnak kedvezőbb ótörök-liberális koalíció. A másik ok abban keresendő, hogy marxista bolgár történészek szerint Bulgária siettetette leginkább a háborút, s úgy vélték, miután Törökországot szétzúzták, csatlakozhatnak a hármasszövetséghez.¹⁰⁹¹ Hogy „ab ovo” ez lett volna a bolgár politika fő célja, az nehezen igazolható, de megmagyarázza az óvatos németek távolságtartását, hiszen a bolgárok elképzelései Törökországot illetően sokkal inkább keresztették a német célokat, mint az osztrák tervek. A németek számára az sem hiányzott, hogy a hármasszövetséghez csatlakozó bolgárok agresszivitása miatt az antant háborúpártisággal vádolja Berlint.

¹⁰⁸⁸ *Löding, D.*, p. 21.

¹⁰⁸⁹ *Uő.*, pp. 23-25.

¹⁰⁹⁰ *G.P.*, XXXIII. Nr. 12191. Kiderlen

¹⁰⁹¹ *Balkanszkata vojna 1912-1913.* Szofija, Džrzsavno Voenno Izdatelstvno, 1961. p. 48.

Kiderlen elképzeléseit hangoztatva Gersdorff még 1912-ben azt szorgalmazta, hogy Németországnak balkáni érdekeit nem a gyenge Török Birodalom fenntartásával kell megvédeni, hanem az erős Bulgária mellé kell állni. Ha Bulgária csatlakozna a hármasszövetséghez, megvalósulna a Mitteleuropa-terv és a közvetlen Berlin-Bizánc kapcsolat, mely kettévágná az antantot.¹⁰⁹² A németek rövid ideig támogatták Berchtold bolgár-román szövetségi tervét, s volt német elképzelés a bolgár-román szövetséget illetően is.¹⁰⁹³ A Nagy-Bulgáriát támogató Kiderlen 1912. november 28-án megállapította, hogy egy életképes Törökország fenntartása Németország létérdeke, de realistiként az európai tartományok elvesztésével már október 12-én írt táviratában számolt. Ez esetben a kisázsiai tartományokat kell politikai és gazdasági tekintetben is életben tartani.¹⁰⁹⁴ Ez valóban egyezett az összes politikai kurzus elképzelésével.

Az ultimátum jellegű nagyhatalmi jegyzék megghiúsította a német elképzeléseket. Ráadásul Török-Ázsia léte, melyet Szazonov, az Arméniába való beavatkozást kilátásba helyező december 23-i nyilatkozata fenyegetett, kulcsfontosságú volt a német érdekek szempontjából. Hogy az ifjútörök hatalomátvételnek szerepe volt a német irányváltásban, azt az is bizonyítja, hogy közvetlenül Kiderlen halála után Zimmermann még arra utasította Lichnowskyt, hogy ugyanazt a politikát folytassa, mint Kiderlen egykoron, azaz csatlakoztassa Bulgáriát – Berchtold elképzeléseinek megfelelően – a hármasszövetséghez. Januártól azonban változás állt be a kapcsolatokban. A császár sógorát, Konstantin görög főherceget tüntette ki figyelmével, Szalonikit a görögöknek ígérve, ellentétben Kiderlen korábbi elképzelésével. Az új külügyminiszter, Jagow úgy vélte, mivel Bulgária pénzügyileg a franciáktól függ, ezért ha megkapja Szalonikit, ott az antant érdekeit segíti majd elő. Lichnowsky herceg londoni német nagykövet hatására a császár már Románia kárpótlását is támogatta, – a bolgár Drinápolyért cserébe Szilisztria átadását – amit előtte Kiderlen nem. A törököket középpontba helyező elképzeléseiről II. Vilmos 1913 márciusában ezeket írta: „*Az a véleményem, hogy Szerbia, Románia és Görögország szövetsége Ausztria vezetésével a lehető legjobb, mert Törökország inkább csatlakozik egy ilyen unióhoz, mint egy bolgárhoz.*”¹⁰⁹⁵

Vilmos császár szerint Ferdinánd király megbízhatatlan és a Monarchiának Szerbia és Románia felé kellene orientálódnia: ráadásul egy Szerbia elleni osztrák támadás esetén az oroszok azonnal közbelépnének. Szerbia annexiója pedig annyira szlávvá tenné a Monarchia jellegét, hogy szövetségesként értéktelenné válna, ezért az annexiót elutasítják, de a szövetséget és a „megregulázást” nem. Baernreither úgy vélte, a szerborientációnak is sok ellenfele van Németországban, hisz az ország integrálása a Monarchia gazdasági szférájába ellenkezik a német érdekekkel, akik már a disznóháborúban is előnyt kovácsoltak a rossz osztrák-szerb viszonyból. Jól látta meg, hogy míg a Monarchia Szerbia bekerítésén dolgozik, addig Németország Bulgáriáén. Egy Nagy-Bulgária veszélyeztetné Törökország biztonságát, így a német érdekeket is.¹⁰⁹⁶

A német császár kiállt amellett, hogy hetedik hatalomként a teljes Balkán Szövetséget a

¹⁰⁹² Gersdorff, A.: Der Balkankrieg. Berlin, 1912. p. 39.

¹⁰⁹³ G.P. XXXIII. Nr. 12478. Beldiman aus Berlin an König Karol, 1912. december 4.: (Anschluß) Ha Bulgária és Románia bizalmas viszonyba kerül, és csatlakozna a hármasszövetséghez, komoly ellensúlyt képezhetne a szlávssággal szemben délen. Ha a bolgárok a szerbekhez csatlakoznak, az egyaránt kellemetlen lehet a Monarchia és Románia számára is.

¹⁰⁹⁴ Uo. XXXIII. Nr. 12265.

¹⁰⁹⁵ Uo. XXXIV. Nr. 12937.

¹⁰⁹⁶ Baernreither, J.: Fragments... pp. 184-193. 1913. március 14. és április 3.

hármasszövetség oldalára kell állítani.¹⁰⁹⁷ A német politika egy rövid ideig valóban támogatta egy osztrák-bolgár szövetség létrejöttét, és így a hármasszövetség a Földközi- és Fekete-tenger domináns hatalmává válva, Mackinder tézise szerint kiterhetne a Heartlandból a Rimmland felé, és ezzel megszerezhetné a világhatalmat.¹⁰⁹⁸ A bolgár-osztrák közeledés idején azonban Jagow, aki nem sokat remélt ettől, utasította Pourtalés nagykövetet, hogy haladéktalanul lépjen fel a román-török, vagy bolgár-török és a román-török-bolgár-osztrák-magyar szövetség propagálásával a német érdekek védelmében, így keresztülhúzta a Monarchia számításait.¹⁰⁹⁹ Miután a Balkán Szövetség nem vált Németország oldalára állítható hetedik nagyhatalommá, Vlahov szerint Németország teljesen lemondott a bolgár-török, bolgár-román szövetségkötési tervekről is.

1913. február 7-én Goschen berlini angol nagykövet arról értesítette felettesét, hogy mind Jagow, mind Zimmerman panaszkodott Berchtold vacilláló politikája miatt, és hogy nem sikerült kiszedniük belőle a tényleges nézőpontját. A németek attól tartottak, hogy egyik pillanatról a másikra belekeverednek egy konfliktusba, anélkül, hogy előre felkészülhettek volna rá, és anélkül, hogy Ausztria létérdekei forognának kockán.¹¹⁰⁰ Bethmann-Hollweg 1913. február 10-én ezért úgy tájékoztatta Berchtoldot, hogy lehetetlen, hogy az oroszok presztízvesztés nélkül csak szemlélői legyenek egy osztrák katonai akciónak a Balkánon, és nem ajánlotta a katonai megoldásokat.¹¹⁰¹

Moltke viszont úgy vélte, hogy amint békét kötnek a törökökkel, ellentét osztja meg majd a balkáni szövetségeseket a zsákmány felosztása miatt. „*Ez kedvező helyzetnek látszik egy Ausztria és Bulgária közötti együttműködésre... És ha Bulgária és Szerbia egymással ellenséges, Ausztria teljes szabadságot élvezne egy Oroszország elleni akcióban. Az a lehetőség véleményem szerint megfontolást érdemel, hogy tanácsos-e Ausztriának Szerbia ellen fellépni, míg a Balkán-szövetség intakt... Egy európai háború jön el hamarosan előbb vagy utóbb, melyben a végső harc a szlávok és a germánok között zajlik... De az agresszióknak a szlávok oldaláról kell érkeznie*”.¹¹⁰² Moltke szerint tehát a világháború elkerülhetetlen, de a szlávoknak kell kezdeniük. Bulgáriát Ausztria oldalára kell állítani, hogy lefoglalják a szerbeket. Végül, ha Bulgária leköti Szerbiát, a Monarchiának Oroszországot kell megtámadnia. Moltke tehát túllépett a balkáni krízis keretein. Elképzelései helytelenségére a II. Balkán-háborúban derült fény, mikor Bulgária nem tudta legyőzni a szerbeket, a Monarchia pedig mérsékletre inteni szövetségését, Romániát. Moltke akkor úgy vélte, hogy a Szerbia elleni beavatkozás lehetősége elszállt, 1912 októberében még volt rá esély, de a Monarchia elszalasztotta. Ő volt az utolsó, aki az osztrák-bolgár szövetséget önmagában támogatta volna.

Bár Törökország fenntartása 1913 elejétől, Jagow külügyminiszterségétől kezdve ismét a német politika központjában állt, nem zártak ki egyéb lehetőségeket is. Amennyiben

¹⁰⁹⁷ G.P. XXXIII. Nr. 12320. II. Vilmos német császár egy 1912. november 3-i dokumentumában kijelentette, hogy célja egy négytagú Balkán Szövetség, mint hetedik európai nagyhatalom, melyet Németország és a Monarchia támogat a félszigetet és az országok függetlenségét fenyegető orosz előrenyomulással szemben. Williamson, S. R.: *Military Dimensions...* In: *Djordjević-Király*, p. 304. Löding szerint a *Hamburger Nachrichten* 1912. december 7-én egy vámuniót vázolt fel Szerbia, Montenegró és Bulgária, valamint Görögország között, de nem kapott széles támogatást. 1913. november 1-jén a *Deutsche Levantezeitung* a vámuniót már Párizs eszközeként tartotta számon, hogy a félszigetet a hármasszövetség ellen fordítsa. (p. 70.)

¹⁰⁹⁸ G.P. XXXIII. Nr. 12459.; Nr. 12468.

¹⁰⁹⁹ Löding, D., p. 79.

¹¹⁰⁰ B.D. IX. 597.

¹¹⁰¹ G.P. XXXIV. Nr. 12818.

¹¹⁰² Uo. XXXIV. Nr. 12824. és lásd még: *Conrad, F.*, III. p. 144-146.

Törökország felosztása bekövetkezik, Németország nem távozhat üres kézzel, de mivel Anglia sosem egyezne bele a jelenlegi helyzet alapján abba, hogy Mersin és Iskenderun kikötője német kézre kerüljön, - mely ez esetben a német politika gondosan titkolt célja volt – ezért folyamatosan javítani kell az Angliával ápolt kapcsolatot. Emiatt viszont Törökországgal is jóban kell lenni és amennyire lehet, megerősíteni az államot. Egy akár életképes, akár életképtelen, de egyben maradt Törökország ugyanis még mindig jobb, mint egy felosztott, amelyből Németország nem részesül.¹¹⁰³

Wangenheim törökországi német követ úgy vélte, hogy az európai Törökország megszűnte után az ázsiai Törökország sem maradhat fenn saját erejéből, ezért Németország feladata, hogy megakadályozza az ország összeomlását.¹¹⁰⁴ Törökország felosztása esetén a németek célja egy mediterrán kikötőhöz jutni, ami viszont Anglia ellenkezését vonja maga után, mivel Németország azt nyilvánvalóan flottabázisként kívánja hasznosítani. Éppen ezért le kell vonni a konzekvenciákat, és meg kell akadályozni Törökország felosztását, ameddig lehet. Amennyiben mégis megtörténne a felosztás, Németország érdekszférájába egy 400 km széles sáv tartozna, a görögök lakta Kis-Ázsiától keletre, az Eskişehir-Adalia vonaltól a perzsa határig beleértve Kilikiát, mint súlypontot, és Iskenderun kikötőjét, melytől délre a francia zóna húzódik.¹¹⁰⁵

A német külpolitika 1912-1913 során szabályszerűen Bulgária bekerítését várta az osztrákoktól, amire azok nem voltak hajlandók.¹¹⁰⁶ A Monarchia ebben az egyben nem engedett a német gazdasági erőfölény minden jele ellenére sem. A németek még 1913 októberében is szerbbarát politikát vártak volna. A Monarchia úgy vélte, hogy Románia távolodik a hármasszövetségtől, - Románia politikáját jobban áthatotta az Erdélyre irányuló irredentizmus, mint a szövetségesi hűség¹¹⁰⁷ - miközben a kisállam valójában a bolgárellenes és „szerbbarát” német elképzeléseknek és törekvéseknek akart megfelelni. Románia a német Balkán-politikát inkább elfogadta, mint a Monarchiáét, így az utóbbi a saját szövetségi rendszerén belül kisebbségbe szorult az olasz-román kooperációval és a német koncepcióval szemben.

Otto Bauer úgy vélte, Törökország megtámadásával és vereségével, valamint a balkáni szituáció áttekinthetetlenné válásával bekövetkezett a német Weltpolitik békés megvalósításának összeomlása. Törökország széthullása – majd a Balkán Szövetségé – pedig összekuszálta a nagyhatalmi viszonyokat és a beállt egyensúlyt is megingatta¹¹⁰⁸ – ez mindenképpen a német érdekek ellen hatott, így az 1912-1913 közötti német politikai koncepció kudarcához vezetett.

„A kis nemzetek nem a cárizmus csatlósai, önálló célokért küzdenek.”¹¹⁰⁹ - fogalmazta meg a polgári ellenzék Magyarországon. Mindaddig, míg ezt fel nem ismerték, Bécsben Oroszországot látták minden lépés mögött. Az új helyzethez gyorsan alkalmazkodva az oroszok úgy reagáltak, hogy a kisállamok bizonyos követeléseit felvállalhatók, mert nem

¹¹⁰³ Löding, D., p. 70.

¹¹⁰⁴ G.P. XXXVIII. Nr. 15312. 1913. május. 21.

¹¹⁰⁵ Löding, D., pp. 197-199.

¹¹⁰⁶ Stieve, F.: Die Tragödie der Bundesgenossen. Berlin, München, Bruckmann, 1930. p. 120. és Wedel, O. H., pp. 190-196.

¹¹⁰⁷ Hiller, G., p. 69. a következő dokumentumra hivatkozik: Ö-U.A. VII. Nr. 9052. Nr. 9066. Czernin jelentései.

¹¹⁰⁸ Bauer, O., pp. 45-48.

¹¹⁰⁹ A PN. 1912. okt. 18-i számát idézi Merényi L.: A polgári baloldal és a háború kérdése 1912-1914 között. Századok. 1973/5-6. 1196. p.

mondanak ellent Oroszország céljainak.

A Balkán-háború kitörésével az oroszok helyzete nem vált egyszerűbbé. Ha a kisállamok súlyos vereséget szenvednek, az oroszok a közvélemény nyomása miatt valószínűleg beavatkozni kényszerülnének a háborúba, ami növelné az ellentéteket a hatalmak között. Ha a vereséget nem akadályozzák meg, az Oroszországot diszkreditálná a szlávság előtt. Ez a kimenet nem nyerte meg a diplomaták tetszését. Egy kisállami győzelem az oroszok segítségével nélkül viszont ugyanúgy csökkentené Oroszország befolyását a félszigeten, mint a vereség, a beavatkozást pedig a nagyhatalmak ugyanúgy nem tolerálnák. Izvolszkij – saját állítása szerint – inkább török győzelmet remélt, és tagadta, hogy Bulgária területi növekedését várná. A háború kitörésének napján ugyanis a törökök kijelentették, ha Törökország győz, nem követel területeket a legyőzöttektől, sőt a reformokat is be fogja vezetni.¹¹¹⁰ Az oroszok tehát kezdetben egyaránt félték a török győzelem és a török vereség veszélyeitől – emiatt elfogadták a status quo elvét.¹¹¹¹ Poincaré is úgy nyilatkozott, ha háború tör ki, jobb, ha a törökök győznek, mert őket meg lehet állítani, de egy nagy szerb-bolgár győzelem osztrák-magyar intervencióhoz vezethet.¹¹¹²

Pallavicini viszont felismerte, hogy a feleknek egy hosszú háborúra nincs elegendő erőforrásuk – különösen a balkáni államoknak, – az általa „Rassenkampf”-nak titulált háború viszont a teljes vereségig fog folyni, mert a kisállamok egy pirroszi győzelem esetén semmit sem nyernek, és a törökök sem menekülnek meg a fenyegetettségétől. Éppen ezért a kisállamok egyetlen esélye egy rövid, döntő győzelemmel járó háború volt.¹¹¹³ Ugyanezen a véleményen volt Tarnowski is. A Monarchia román- és törökbarát csoportosulásának érdeke tehát az volt, hogy a háború húzódjon el, a bolgárbarát szárnyé pedig egy rövid, bolgár szempontból győztes háború, mellyel Oroszország és Szerbia is „zavarba hozható”.

Az oroszok megpróbálták rávenni a szerbeket, hogy vonják vissza Bulgáriának adott szavukat, de ellentétes hatást értek el. Panafieu szófiai francia követ október 3-án emlékeztette az oroszokat, hogy az annexiók krízis idején úgy vették rá a szerbeket a visszaközölsésre, hogy megígérték, lesz alkalom a revansra. Albertini szerint Sztolipin orosz kormányfő Péter királynak és Pašićnak azt mondta 1910-ben Pétervárott, hogy várjanak 18 hónapot, és utána mindent megtehetnek, amit akarnak. Ha Oroszország most megmásítja szavát, elveszítheti szövetségesét, és az a Monarchia balkáni hegemoniájához vezet.¹¹¹⁴

René Pinon már 1909-ben úgy vélte, hogy a keleti kérdés megoldását Európában a balkáni államok közösen viszik végbe, megszállva Macedóniát és Albániát – elvben tehát a franciák számára nem okozhatott nagy meglepetést az események alakulása.¹¹¹⁵ 1912 október elejére felismerték, hogy a kisállamok ezen törekvései károsak számukra. A reform a kisállamok szerint autonómiát jelent, ez az autonómia viszont Törökország feldarabolását jelenti, Törökország feldarabolása pedig a kisállamokon keresztül, vagy nyíltan, de a nagyhatalmak rivalizálását vonja maga után.¹¹¹⁶ A fő kérdés az, hogy lokalizálható-e még a háború. Ha Bulgária a szorosokat fenyegeti, akkor a mediterrán hatalmak beavatkozása várható; hogy Szerbia elzárja a Szalonikibe vezető utat Albánia és Macedónia felosztásával,

¹¹¹⁰ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4178. 1912. október 26. Szécsen Párizs és *Ö-U.A.* IV. Nr. 4132. 1912. október 18. Pallavicini

¹¹¹¹ Albertini, L., p. 376.

¹¹¹² *DDF.* 3. IV. Nr. 170.

¹¹¹³ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4101. 1912. október 15. Pallavicini

¹¹¹⁴ Albertini, L. p. 376. a következő (1912-ből való) dokumentumra hivatkozik: *DDF.* 3. IV. Nr. 39.

¹¹¹⁵ Pinon, R.: *L'Europe et L'Empire Ottoman. Les aspects actuels de la Question d'Orient.* Paris, Perrin, 1913. p. 381.

¹¹¹⁶ Hanotaux, G., pp. 118-119. 1912. október 12.

azt a Monarchia nem tűrné el – ismerte el Gabriel Hanotaux volt francia külügyminiszter.¹¹¹⁷

A francia külpolitika szerint a Monarchia előretörése a Balkánon nem látszott valószínűnek, amíg a balkáni államok sem terveznek hasonló lépést - értékelte a helyzetet a francia diplomácia még 1912 májusában. Ez utóbbi esetben azonban elképzelhető a Monarchia aktivizálódása és ezt megakadályozandó, a status quo-t fenn kell tartani a Balkánon is. Hanotaux tartott attól, hogy a Monarchia megkísérli a behatolást a novipazari szandzsákba a szerb mozgósítás következményeképpen.¹¹¹⁸ Ha a status quo tarthatatlan, a desinteresselment a megfelelő magatartás: ezzel viszont az egykori külügyminiszter elismerte, hogy a felosztás kérdése teljesen kikerülne a hatalmak hatásköre alól. A franciák elismerték, hogy – „kímélve Ausztria érdekeit” - a jelenlegi helyzet megköveteli a törökök által kívánt nagyhatalmi mediációt.¹¹¹⁹ Ez viszont legalább részben kedvező állásfoglalás volt a Monarchia számára.

Poincaré egy hónappal a háború kitörése előtt tájékoztatta Oroszországot, hogy információi szerint a Monarchia Szerbia háborús előrenyomulása esetén nem vonul be a Szandzsákba.¹¹²⁰ Ez kedvező válasz volt az oroszok szempontjából, hiszen elkerülhetővé vált a konfliktus a nagyhatalmak között. Az orosz politika mégsem bízott a francia értesülésben, hiszen mozgósította csapatait. A biztosíték vagy nem volt elegendő Szazonov számára, vagy más céljai is volt az orosz diplomáciának a háború kirobbanása után.

Hogy a francia biztosíték nem volt megnyugtató, azt az alábbi események is valószínűsítik. Kiamil Pasa és Noradunghian a Szandzsák katonai védelmére kérték fel a Monarchiát október 20-án.¹¹²¹ Az orosz vélekedés szerint egy osztrák bevonulás a Szandzsákba, még akkor is, ha a háború után kiürítik, nagy veszélyt rejt magában, hiszen nem volt precedens nélküli a Monarchia részéről egy török tartomány megszállása.¹¹²² Ha a szerb csapatok bevonulása már megkezdődött, akkor a Monarchiának semmi jogalapja nem lesz a beavatkozásra, hiszen hivatalosan a szerb csapatok is csak „ideiglenesen” vannak ott, ráadásul „egész Európa” a status quo fenntartása mellett döntött. Így ha a Monarchia is bevonul, nemcsak ezt a megállapodást szegi meg, de beavatkozik a háborúba Törökország oldalán.¹¹²³

Az oroszokat megnyugtató, korábban, október 3-án a Monarchia pétervári nagykövete kijelentette, hogy országa nem kíván területi növekedést - ez még nem jelentette az ideiglenes okkupációról való lemondást, sem a Szerbia elleni katonai akció elvetését – s az oroszok hamarosan megismerhették Berchtold hét pontban összefoglalt követeléseit.¹¹²⁴ Thurn, a pétervári nagykövet azt is megemlítette, hogy ha a folyamatok a San Stefano-i Bulgária megvalósulásához vezetnek, országa ebben az esetben sem

¹¹¹⁷ *Uő.* p. 136. 1912. október 19.

¹¹¹⁸ *Lorey, A.*, p. 14. és *Hanotaux, G.*, p. 136. 1912. október 19.

¹¹¹⁹ *Hanotaux, G.*, p. 147. 1912. november 9. „... les intérêts de l'Autriche seront ménagés dans le Balkans.”

¹¹²⁰ *Iswolsky, II.* Nr. 429. 1912. szeptember 12.

¹¹²¹ *G.P.* XXXIII. Nr. 12288. Kiderlen an Tschirschky, 1912. október 20. Kalindero, a román király bizalmasa szerint a Monarchia veszélyt jelent a békére, mert Berchtold a román királynak célzást tett arra, hogy bevonulna a Szandzsákba, ha Szerbia vagy Montenegró megszállja, míg a Szerbia Oroszország beavatkozására szólított fel. *Uo.* XXXIII. Nr. 12282. Waldthausen an Bethmann-Hollweg, 1912. október 16.

¹¹²² *Ö.U.A.* IV. Nr. 4164. 1912. október 24. Pallavicini. A követ szerint a török kérés *elutasítása* jelenti azt, hogy a Monarchia feladta a status quo védelmezését, ugyanakkor az is tény, hogy a kérés túl későn érkezett, mert a szerb csapatok már beléptek a tartomány területére, s ez összeütközés veszélyét hordozza magában.

¹¹²³ *G.P.* XXXIII. Nr. 12269. Pourtales an Bethmann-Hollweg, Peterburg, 1912. október 12.

¹¹²⁴ *Iswolsky, II.* Nr. 550. Iswolsky an Sazonov, 1912. november 6.

tiltakozik.¹¹²⁵ Ez már előre jelezte, hogy a Monarchia egyes esetekben nem tiltakozik a status quo megváltoztatása ellen, ami az oroszok számára arra is utalhatott, hogy ezek egyben a Monarchia érdekét is szolgálhatták. Szerb vélemények szerint Oroszország számára egy Nagy-Bulgária azért lenne veszélyes, mert nagy a valószínűsége, hogy a bolgárok a Monarchiával szövetségre lépnek és ezzel az orosz befolyás a félszigeten véget ér, szüntűgy vége Szerbia aspirációinak.¹¹²⁶ Ez az elképzelés megmagyarázza, hogy 1912-ben miért nem tiltakozott a Monarchia egy Nagy-Bulgária ellen, míg 1878-ban igen. Éppen ezért akarták ezt az oroszok Szerbia adriai jelenlétével semlegesíteni.

Szazonov válaszul az iránt érdeklődött, hogy mi lesz a Monarchia magatartása, ha Szerbia jut területi növekményhez. Erre Thurn úgy válaszolt, hogy számára Szerbia területi növekedése nem bír jelentőséggel, azonban a Monarchia azt nem engedheti meg, hogy a Szalonikihez vezető úttól elvágják, így nem engedheti meg a szerbek kijutását a tengerhez. Thurn szerint a Monarchia számára kielégítő lenne, ha átadnák neki a vasútvonalat Szalonikiig, miként Oroszország a kínai keleti vasutat birtokolja.¹¹²⁷ Oroszország elutasította az utóbbi javaslatot, az orosz-osztrák-magyar-német együttműködés a válság rendezésére pedig nem merült fel a három hatalom között.¹¹²⁸

Millerand francia hadügyminiszter a vezérkari főnökkel egyetértésben a hármasszövetség részéről a Balkánon egy esetleges albán vagy macedón felkelésbe való beavatkozást, vagy Olaszország részéről a Dardanellák ismételt bombázását 1912. szeptember 2-án úgy minősítette, hogy az általános háború kitérését jelenti az antantra nézve kedvező feltételekkel. Nagy valószínűséggel ugyanis szakítás következne be Olaszország és a Monarchia között. Egy ilyen szituációban az antantnak lenne jobb esélye, hogy újrarajzolja Európa térképét, a várható balkáni osztrák-magyar sikerek ellenére is.¹¹²⁹

Poincaré szeptemberben azt mondta Izvolszkijnak, hogy információi szerint, ha Szerbia hadba lép, a Monarchia nem a Szandzsák, hanem Belgrád ellen indít katonai akciót, látszólag a status quo védelmének hangoztatásával, valójában a Szerbiával való leszámolás igényével. Ez esetben, ha Oroszország hadba lép a Monarchia ellen, a franciák csak diplomáciai támogatást adhatnak, de Németország belépése esetén Franciaország is csatlakozik.¹¹³⁰ Az itt felvázolt francia elképzelések sem jelentik azt, hogy a konfliktust feltétlenül kívánták volna: a nagyhatalmak és a nyilvánosság felé ugyanis sokkal békülékenyebb hangot ütöttek meg. Ami a külpolitikai célokat illeti, a háború első heteiben a franciák közreadták elképzeléseiket a status quo bukása után követendő alapelvekről, melyek többek között a teljes érdektelenség

¹¹²⁵ Bogitschewitsch, I. Nr. 295. Popovitsch aus Peterburg an Paschitsch, 1913. április 14.

¹¹²⁶ Uo., („...Hegemonie oder Gleichgewicht...”).

¹¹²⁷ Iswolsky, II. Nr. 514.

¹¹²⁸ Románia szerint egy megegyezés kellett volna Németország, a Monarchia és Oroszország között. Az utóbbi nem elég erős, hogy terveit a keleten keresztülvigye, és így híd lehetne a hármasszövetség és az antant között, támogatva Németország törökországi elképzeléseit. (Románia számára tényleg ez lenne a legjobb). „*Inkább úszom, mintsem egy orosz hídra lépjek.*” – II. Vilmos jegyzete. G.P. XXXIII. Nr. 12215. Waldthausen an dem Ausw. Amt. 1912. október 3.

¹¹²⁹ DDF. 3. III. Nr. 359. 1912. szeptember 13-án megkapták a francia nagykövetség is ezen instrukciókat.; *Albertini, L.*, pp. 371-372.

¹¹³⁰ A franciák Brestből Toulonba irányították a flottát. Az angolok vállalták a csatorna védelmét, az antant mediterrán flottája így a franciákkal is megerősödött. Poincaré emlékirataiban azt állítja, hogy a lépésre tévedésből, a tengerészeti miniszter, Delcassé távollétében került sor. Izvolszkijnak viszont azt az információt adta, hogy brit-francia megegyezésre döntöttek így. (DDF. 3. III. Nr. 420.) A cél az olasz-osztrák-magyar flotta elpusztítása volt a háború esetén. *Albertini, L.*, pp. 373- 374. és BD. X. Nr. 399. Az olaszoknak azt mondták, hogy a flotta jelenlétére azért van szükség, hogy egy Németország elleni háború esetén a 19. hadtestet átszállítsák Franciaországba. Poincaré megdöbbenette Louis jelentése, mely szerint az oroszok akkor sem támadnak, ha a Monarchia bevonul Szerbiába (*Albertini, L.*, p. 411. o.).

kinyilvánítását, a nagyhatalmak kompenzációjának elutasítását, és az európai török területek radikális reformját tartalmazták – elkerülendő annak bekövetkeztét, amitől Millerand tartott.¹¹³¹

A francia elképzelések és a szövetségesek győzelmeinek várható következményei között ellentmondás feszült. Bár a status quo elvével a Monarchia tevékenysége kontrollálhatónak látszott, ugyanakkor az oroszok úgy vélték, hogy „...*ha a területi status quo megsértése lehetségessé válik* (azaz a kisállamok győznek), *Oroszország számára az a pszichológiai lehetetlenség áll elő, hogy a balkáni államok területi növekedése ellen kell fellépnie...*”¹¹³² Így Oroszország a saját maga által összehozott szövetség szétverését segítené elő, s ezzel egy másik hatalom csak erősödne. Ha Oroszország mégis elismeri a status quo megváltoztatását, akkor pedig a nagyhatalmak (így a Monarchia) is kompenzációt követelnek. A francia „desinteressement” ezt az orosz dilemmát sikertelenül igyekezett feloldani. Miközben 24-én már a szerbek adriai kikötője iránt érdeklődött, Szazonov október 29-én még egy reformjavaslatot nyújtott be, melyben követelte egy - akár török - kormányzó kinevezését egész Rumélia élére, a szandzsákok határainak átrajzolását az etnikai viszonyoknak megfelelően, a nagyhatalmi befolyás megerősítését a libanoni autonómia példájára, s keresztény milícia kiképzését.¹¹³³ Az elképzelés hasonlított a háború előtti bolgár követelésekre, de a bolgárok ekkor már túlléptek ezen.

A orosz politika számára a Balkán Szövetség létrehozása kezdetben egyértelműen „*olyan óvintézkedések sorozata volt, melyek lehetővé teszik, hogy egy nagyhatalom befolyásának növekedésének a Balkánon ellenálljunk.*”¹¹³⁴ Ez a kívánság nem mondott ellent a status quo értelmezésének. Azonban visszapillantva az 1912-es év eseményeire, a szövetséges sikerek és a mozgósítások hatására az orosz diplomácia módosította helyzetértékelését: a következő mondatokban alapvetően megkérdőjeleződik a status quo fenntartásának szükségessége és beavatkozás elkerülése. „*A háború alatt az orosz külpolitika célja a lokalizálás volt, azaz, hogy így a balkáni szövetségesek számára a legkedvezőbb feltételeket biztosítsuk a közös ellenség elleni harcban. ... A béketárgyalások során pedig a háború eredményeit lokalizálni a lehetőségek szerint annyit tesz, hogy - más szavakkal - a megkötendő egyezményben a nagyhatalmi beavatkozást a lehető leginkább korlátozni kell.*”¹¹³⁵

E néhány sor nemcsak a lokalizálás fogalmának újszerű értelmezését jelentette az orosz diplomácia részéről, s nem is csak a kisállamok támogatását fogalmazták meg nyíltan külpolitikájuk céljaként, de sajátosan értelmezték az érdektelenséget is. A szövetségesek döntő katonai sikerei a francia benemavatkozási javaslat bukását jelentették. Október 31-én Poincaré elvetette a status quo-t, s Szazonov is utópiának nevezte. Ekkorra már meggyőződtek arról, hogy a Monarchiának nincs területi igénye, így ez is közrejátszhatott az álláspont módosulásában.¹¹³⁶ Maga Poincaré 4 nappal később már – orosz kérésre (a románok kompenzációs törekvéseit alátámasztandó) - úgy írt a románoknak, hogy a Marica völgyétől keletre fekvő területek és Albánia kivételével Törökország elveszti európai

¹¹³¹ Albertini, L., p. 410. Ez utóbbi tétel szereplése azt látszik alátámasztani, hogy nem számítottak a Liga elsőpró sikerére. Alapvetően ez jelentett problémát a desinteressement értelmezésénél is. Erre reflektált Szazonov október 29-i javaslatával.

¹¹³² *Uo.*

¹¹³³ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4199. 1912. október 29. Pallavicini. Ha az oroszok hamarabb teszik közzé e programot, talán a törökök meghátrálnak.

¹¹³⁴ *Bogitschewitsch*, II. Nr. 566. Szazonov (a londoni nagykövetnek), 1913. március 30.

¹¹³⁵ *Uo.* II. Nr. 748. 1912. december 13.

¹¹³⁶ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4228. 1912. november 1. Szécsen és *Ö-U.A.* IV. Nr. 4230. november 1. Thurn

területeit, miközben a törökök éppen a hatalmaktól várták ennek megakadályozását.¹¹³⁷

Sajnos a szöveg nem ad támpontot ahhoz, hogy kiderüljön: kezdettől fogva ez volt-e az orosz politika célja, mindenestre fényt vet arra, hogy egyes fogalmak értelmezése mennyire rugalmassá válhatott. Végeredményben az oroszok, hangoztatott politikai céljukat megváltoztatva már november előtt sem tartották lehetetlennek szövetségeseik megjutalmazását: „Oroszország úgy véli, kikényszeríthető, hogy a területi felosztás az erőegyensúly elve alapján történjen Szerbia és Bulgária között, és pedig a közöttük lévő megállapodás alapján.”¹¹³⁸ **Az orosz politikai vezetés úgy érezte, hogy 1912-1913 során kellett szembesülnie a legnagyobb kihívással, amelyet ráadásul éppen az orosz politika törekvései váltottak ki a Monarchiából** – bár ez utóbbit sohasem ismerték el. A következő mondatok jól ábrázolják az orosz külpolitikai célokat érintő politikai dilemmát, és a Monarchiának tulajdonított veszélyt. A cél, „...ellenszegülni a Monarchia nyilvánvaló törekvésének, hogy uralkodó vagy kizárólagos befolyásra tegyen szert a félszigeten... A balkáni államok a lehető legteljesebb mértékben legyenek győzelmeik hasznélvezői... Oroszország feladata azonban nemcsak a balkáni államok érdekeinek védelmére korlátozódik a nagybatalmakkal szemben. Oktalanság lenne Szerbia részéről nem számolni a lehetőséggel, hogy le kell mondania az Adria megszerzéséről.”¹¹³⁹

Szazonov mérsékelni kívánta a szerb kormány törekvéseit, - bár attól tartott, hogy a szerb területi törekvések korlátozásával Pašić menesztését siettetni, ha viszont őt elbocsátják, egy kevésbé engedékeny kormány kerül hatalomra - „s később, ha eljön az ideje, kimetszeni az osztrák-magyar fekélyt (Geschwür), amely ma még nem olyan megérett, mint a török volt.”¹¹⁴⁰ Az, hogy Szazonov egy szerbeknek írt táviratban kelésnek nevezi a Monarchiát Európa testén, elgondolkodtató, hiszen a külügyminisztert a hazai történetírás úgy tartja számon, mint az utolsó konzervatív-dinasztikus diplomatát, aki a hagyományos osztrák-orosz együttműködést tartotta ideálisnak a félszigeten. A szerbekkel szemben Szazonov olykor olyan hangot ütött meg, mely erőtejesen bátorította a kisállam szembeszegülését szomszédaival. A Szazonovról kialakult kép további árnyalást érdemelne, hiszen a háború kitörése után már a Balkán felosztásának lehetőségéről beszélt, majd nem sokkal később azért panaszkodott, hogy a status quo egyedül az osztrák beavatkozás miatt nem fenntartható.

Izvolszkij még markánsabb álláspontot képviselve egyértelműen Szerbia tengeri kikötőhöz való jutását támogatta. Elképzelése szerint a Szandzsákot felosztják Szerbia és Montenegró között. Szerbia kap két kijáratot a tengerre, egyet Antivarinál, egyet Albánia területén. Az ide vezető vasútvonalakat semlegesítik. A Monarchia nem kap semmilyen gazdasági monopóliumot.¹¹⁴¹ A Szandzsák osztrák részről történő feláldozása tehát nem volt elegendő kompenzáció Izvolszkijnak az Adriáért cserébe. Szerbia támogatása azért fontos szerinte e kérdésben, mert 1912 decemberében úgy vélte, Bulgária és a Monarchia

¹¹³⁷ *Documents diplomatiques...* Nr. 8. október 22./november 4.

¹¹³⁸ A szerbek szerint a megállapodásban propagált felosztás viszont fejrúgja az erőegyensúly elvét. *Iswolsky*, II. Nr. 534. 1912. október 29. Okt. 24-én Thum beszámolója szerint Szazonov még a status quo híve volt. Amennyiben ez nem lehetséges, úgy képzelte el, hogy Szerbia nem a Szandzsákban – a feltételezett osztrák ellenállás miatt – hanem az Adrián kap újabb területeket (Ö-U.A. Nr. 4165.). A Monarchia viszont éppen fordított prioritási sorrendet alakított ki, részben azért, hogy gyengítse a szerb-orosz együttműködést.

¹¹³⁹ *Bogitschewitsch*, II. Nr. 748. Szerintünk a „nyilvánvaló” törekvések ideje 1909 után lejárt, a Monarchia defenzívába szorult.

¹¹⁴⁰ *Uo.*, I. Nr. 276. A pétervári szerb követ Szazonov véleményéről, 1913. február 13. Idézi *uő.* III. IV. kapitel. p. 167.

¹¹⁴¹ *Iswolsky*, II. Nr. 571. *Iswolsky* Szazonovnak, 1912. november 19. *Izvolszkij* ezt a véleményét az után közölte, hogy Szazonov elállt Szerbia támogatásától.

szövetségben állnak és talán Konstantinápoly is, (!) és Bulgária ki fog lépni a Balkán Szövetségből.¹¹⁴² Ez újabb igazolását jelenti annak a ténynek, hogy **Oroszország immár félt egy Nagy-Bulgáriától, míg a Monarchia megnyilatkozásaiban a San Stefano-i Bulgáriát nem tartotta veszélyesnek az osztrák érdekekre.**

Ugyanígy tartottak ettől a románok is: a román *Universul* lap szerint Nagy-Bulgáriával Románia sakkban tartása a Monarchia célja, hogy sohase valósulhasson meg a Tiszától Dnyeszterig terjedő Nagy-Románia eszméje.¹¹⁴³ Hartwig - nyilván az adriai támogatás elmaradása okán - azzal bízta a szerbeket, hogy az oroszok nem hagyják cserben őket. Most Törökországot osztották fel, de hamarosan a Monarchiára is sor kerül, s akkor Szerbia megkapja Montegrót, Bosznia-Hercegovinát és Dél-Magyarországot, Románia pedig Erdélyt – tudósított Ugron.¹¹⁴⁴

Szazonov azonban nem tudta azonosítani magát Izvolszkij irányvonalával, bár Szerbia érdekeinek biztosítását ő is fontosabbnak ítélte Bulgáriáénál. „*Mint ismeretes Ön előtt, a mi fő célunk abban áll, hogy Szerbia politikai és gazdasági emancipációját biztosítsuk*”.¹¹⁴⁵ Franciaország azonban ezen túl menő orosz követeléseket is helyeselt volna. A Monarchia mozgósításai azt a látszatot keltették a franciákban, hogy küszöbön áll egy általános háború.¹¹⁴⁶ Ezért a november eleje utáni agresszív kijelentéseik betudhatók ennek a helyzetnek.¹¹⁴⁷

Franciaország aktivitása megnövekedett Poincaré hatalomra jutása után. Az új miniszterelnök, majd elnök elődeit – akik főleg bankárok voltak – nem érdekelték Oroszország törökországi ambíciói. Poincaréval viszont – aki korábban a Schneider-Creusot jogtanácsosa volt – a nehézipar jutott hatalomra. Bár a franciák 2,5 milliárd frank tőkét investáltak a Török Birodalomba és 1,5 milliárd frankot a balkáni államokba, az orosz vasútvonalak kiépítése és az orosz hadsereg fölfegyverzése egyszerre fontosabbá vált,

¹¹⁴² *Uo.* II. Nr. 627. Iswolsky an Benckendorff, 1912. december 13.

¹¹⁴³ A lap tartalmát közli: *Ö-U.A.* IV. Nr. 4418. 1912. november 14. Fürstenberg és lásd még: *Universul*, 1912. november 12.

¹¹⁴⁴ *Ö-U.A.* IV. Nr. 4381. 1912. november 12. Ugron

¹¹⁴⁵ Idézi: Benckendorff (*Siebert ed.*) p. 609.; Szazonov an Benckendorff, 1912. december 9.

¹¹⁴⁶ Lorey, A. pp. 43-44. Millerand francia hadügyminiszter megkérdezte Ignatyev gróf orosz katonai attasét december 18-án, hogy Szerbia megszállását osztrák csapatok által háborús oknak tekinti-e. Ignatyev kijelentette, hogy erre ő kimerítő választ adni nem tud, de az tény, hogy Oroszország nem akar egy európai háborút. „*Millerand hadügyminiszter: Nos, ezredes, az ön véleménye szerint mi a Monarchia szándéka a mozgósítással? Ignatyev: Nehéz megjósolni, de természetesen az Oroszország elleni osztrák készülődés jelenleg védelmi, védekező jelleget mutat. M.: Igen, úgy tűnik, de nem gondolják, hogy Szerbia esetleges okkupációja a háború közvetlen provokálását célozza? L.: Erre a kérdésre nem tudok válaszolni, de tudom, hogy nekünk nem áll szándékunkban egy európai háborút kiobbantani, vagy bármilyen lépést tenni, mely európai konflagrációt eredményezhet. M.: Ez esetben Szerbiát kiszolgáltatják végzetének. Ez persze a maguk ügye, mi csak azt akarjuk, hogy legyen tiszta, nem nekünk kell szégyenkezniük emiatt; mi felkészültünk és ezt a tényt észben kell tartaniuk.*” Idézi: Stieve, F.: Iswolsky and the World War; London, Allen & Unwin 1926. p. 124. Ignatyev válaszából - hogy Oroszország kevésbé gondol a szláv kérdésre, mint saját érdekeire -, arra lehet következtetni, hangsúlyozta a francia miniszter, hogy Oroszország nem annyira a szerbekért, mint inkább az osztrák dominancia megakadályozásáért küzd a félszigeten. A katonai attasé a miniszter szavaiból azt vélte kihallani, „*hogy amint a Monarchia Szerbiával leszámol, a mi (oroszok) késedelmes támadásunk esetén minden erejét átirányítja határainkhoz. Ha ebben a pillanatban sem leszünk készen aktív hadműveletekre, úgy az osztrák sereg elegendő lesz arra, hogy lekössön minket a délnyugati határainkon. Így Németország döntő csapást tud mérni Franciaországra teljes erejével.*” Az idézetet lásd: Adamow, E.: Die europäischen Mächte und die Türker während des Weltkrieges. Konstantinopel und die Meerengen, Bd. II. Dresden, Reissner, 1932. pp. 55-56.

¹¹⁴⁷ *Iswolsky*, III. Nr. 748. Iswolsky an Szazonov, 1913. február 27. A francia kormány 500 millió frankot kívánt megszavazni a hadseregnek 5 évre. (Még két adalék a francia militarizmushoz: megnövelték a sorkötelezettség időtartalmát, ami kisebb zendülésekhez vezetett, majd 1913 szeptemberétől nagy összegű kölcsönöket adtak az orosz vasútvonalak fejlesztésére a Monarchiával és Németországgal határos területeken, s aláírtak egy Németország elleni közös mozgósítási tervet. *Iswolsky*, III. Nr. 1040.)

mint a törökországi kölcsönök.¹¹⁴⁸ Az angol flotta kivonulása a Földközi-tengerre jó alkalmat teremtett a franciáknak az oroszokkal való összefogásra. Poincaré meg volt győződve arról, hogy Szazonov nem tudja kézben tartani a kisállamokat,¹¹⁴⁹ s attól tartott, hogy - akárcsak 1909-ben Izvolszkij, - politikájának sikertelensége miatt most Szazonov is Franciaországhoz fordul és megpróbálja cselekvésre kényszeríteni.¹¹⁵⁰ Ezért nem akart szabad kezét adni az oroszoknak a Balkánon.

Mikor Poincaré tudomást szerzett a Balkán Liga megalakulásáról, kijelentette, hogy a francia közvélemény nem fogja engedni, hogy a kormány a Balkán miatt konfliktusba keveredjen, de később szeptemberben Izvolszkij jelenlétében hozzátette: „*bacsak Németország nem avatkozik be, és nem kényszeríti ki a casus foederis alkalmazását. ... Amennyiben az Ausztriával való konfliktus Németország közbelépését is kiváltja, Franciaország teljesíteni fogja kötelezettségeit.*”¹¹⁵¹

A franciák feladták az őket 1912 elején még jellemző elhatárolódást a konfliktustól. Sőt, Poincaré akkor is háborút szándékozott indítani, ha az oroszok támadják meg a Monarchiát, amennyiben ez kiváltja a német támadást. A francia tehát kibővítette a szövetségi szerződés értelmezési lehetőségeit; november 17-én Izvolszkij előtt kijelentette: „*Ha Oroszország háborút indít, számíthat Franciaországra, hiszen e tekintetben Németország is Ausztria mögött áll.*”¹¹⁵² Igaz, kijelentésén még kétszer finomított, mindenesetre e mondat miatt később háborús uszítással vádolták. A franciák a szerbek támogatására szólították fel az oroszokat, igaz a francia álláspont agresszivitása részben Take Ionescu román külügyminiszternek is köszönhető, aki úgy tájékoztatta Poincarét, hogy: „*Ausztria Szerbia területgyarapodását nem tudja elviselni, és minden módon támadásra ingerli Oroszországot, hogy ezzel Németországot is bevonja a háborúba.*”¹¹⁵³ Poincaré kérdésére, hogy milyen álláspontot vesz fel Románia, ha a Balkán miatt egy általános háború robban ki, a románok úgy válaszoltak, hogy „az oroszok iránti szimpátia ellenére” egy orosz-osztrák háború esetén a Balkán miatt nem maradhat semleges, és fegyveres segítséget nyújt a Monarchiának.¹¹⁵⁴

A francia politika új koncepcióját a Monarchia szándékainak elutasításáról a következő szemelvény világítja meg igazán. Paul Cambon londoni nagykövete 1912. december 4-én egy hivatalos jelentésében így fogalmazott: „*A Balkánon keresztül a germanizmus a Mediterráneumot célozza meg; ezt az utat le kell zárni bármilyen áron. A kérdés nem az, hogy Szerbia kikötőbőz jut-e, vagy sem, hanem hogy Ausztria lemond-e az Égei-tenger felé irányuló törekvéseiről, vagy nem...*”¹¹⁵⁵ Párizs 1912-ben egy román-francia szövetséget is fontolgatott.¹¹⁵⁶

Jonnart, az új külügyminiszter viszont arra a következtetésre jutott, hogy jelen

¹¹⁴⁸ Lorey, A. p. 7.; Taylor, A. J. P., 582. p. és Majoros I.: A francia nagyhatalmiság gazdasági háttere az I. világháború előtti évtizedekben. In: Öt kontinens. Szerk.: Majoros I. Az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei. ELTE. 2004. 79-101. pp.

¹¹⁴⁹ DDF. 3. III. Nr. 372. IV. Nr. 107.

¹¹⁵⁰ Uo. 3. IV. Nr. 469. és Albertini, L., pp. 371-372. Poincaré 1912 augusztusának első felében Pétervárra utazott, és ott Szazonov megmutatta neki a Balkán Szövetség teljes szövegét. A franciák számára a Balkán Szövetség egyértelműen egy háborús egyezmény volt.

¹¹⁵¹ Lásd: Iswolsky, II. Nr. 401, Nr. 429.

¹¹⁵² Idézi: Taylor, A. J. P., 590. p. illetve Lorey, A. p. 18.

¹¹⁵³ Idézi: Poincaré, R., p. 6.

¹¹⁵⁴ Iswolsky, III. Nr. 659. Iswolsky an Benckendorff, 1913. január 2. Az 1902-es francia-olasz konvenció óta Franciaországnak oka volt viszont remélni, hogy egy Németország és a Monarchia elleni háború esetén számíthat Olaszország semlegességére. Iswolsky, II. Nr. 573. Iswolsky an Szazonov, 1912. november 20.

¹¹⁵⁵ DDF. 3. IV. Nr. 627.

¹¹⁵⁶ Ilcsev, I.: Rodinata mi – Prava ili ne. p. 321.

körülmények között a létező szövetségek hálózata eredményeképpen bármilyen egyoldalú cselekedet egy nagyhatalom részéről a balkáni ügyekben nagyon gyorsan egy általános európai háborúhoz vezethet.¹¹⁵⁷ Éppen ezért a franciák is felsorakoztak egy nagyhatalmi konferencia ötlete mellé. December 13-án végül az orosz vezérkar kimondta, hogy egy osztrák támadás Szerbia vagy Oroszország ellen valószínűtlen, s maga a hadügyminiszter is, aki pedig nem volt a békés irányvonal híve, úgy tájékoztatta december 12-én Georges Louis pétervári nagykövetet, hogy a háború elkerülhető. Oroszország nem fog hadat üzenni, csak abban az esetben, ha a Monarchia valóban megtámadja Szerbiát.¹¹⁵⁸ Szazonov ezen is túllépett: az oroszok december 14-én is megismételték a franciáknak tett tájékoztatásukat, hogy a Monarchia katonai lépései tisztán védekező jellegűek és Oroszország akkor sem lép hadba, ha Szerbiát támadás éri: „*az orosz fegyveres intervenció kora a Balkán szláv államai érdekében lejárt. Függetlenséget adtunk nekik, ezzel feladatunk véget ért.*¹¹⁵⁹

A franciák végül a konferencián a következő elképzelésekkel léptek fel: Albánia. A terület határa megegyezik az orosz javaslattal. Autonómia a nagyhatalmak garanciájával, a szultán megmarad szuverén jogaiban; Athosz-hegy. Teljesen megegyezik a francia terv az orosz javaslattal; Konstantinápoly: a Dardanellák és a Márvány-tenger török kézen marad a várossal együtt. Drinápoly bolgár kézre kerül, hogy megkönnyítsék a Szalonikiről való lemondást, mely Görögországé lesz, meg kell győzni Bulgáriát, hogy Franciaország a barátja; Tengerszorosok: a kérdéskörben Oroszországot kell támogatni. Oroszország kijelenti, hogy nem veti fel szorosok státuszának kérdését, de ha más hatalom ezt teszi, akkor számít Franciaország segítségére. Franciaország támogatása addig terjed, míg nem sérti Anglia érdekeit; Románia: Károly román király kijelentette, hogy nem támogatja Janina Görögországhoz csatolását. Hogy Bulgária Szilisztriáról lemondjon, a román fél kompenzációként egy szigetet adna neki; Cambon azonban ellenállt mindkét kérésnek; Szigetek: Franciaország kéri, hogy Krétát és az olaszok által megszállt szigeteket (!) a görögöknek adják. Cserébe Thaszosz bolgár lehet, Khiosz és Mütiléné pedig török kézen maradhat, kielégítve a németeket. Lémnosz és Tenedosz kerüljön görög kézre, de semlegesítve; Gazdasági és politikai kérdések: Franciaország ellenzi, hogy a Monarchia vámkedvezményekhez jusson. Csak abba egyezik bele, hogy Szaloniki semleges kikötő legyen és az osztrákok szabad tranzitot kapjanak. A Monarchia ne egyesítse gazdasági és politikai uralma alatt a félszigetet Oroszország és Franciaország kárára, Franciaország támogatja a Balkán Szövetség további fenntartását.¹¹⁶⁰ A nagyköveti reünión végül Albánia kérdése egyáltalán nem a francia és orosz érdekeknek megfelelően rendeződött, miként az olaszok sem mondtak le a Dodekanészoszról. Gazdasági kérdésekben azonban a franciák elképzelései megvalósultak.

5.4 A londoni nagyköveti konferencia tevékenysége 1913 júniusáig

Az antant „desinteressemment”-politikájától eltérően Kiderlen már október 25-én javasolta a nagyhatalmak mediációját, de erről Oroszországot csak később értesítette, úgy vélvén, hogy

¹¹⁵⁷ Albertini, L., p. 414.

¹¹⁵⁸ Lorey, A., pp. 30-31. hivatkozta a következő dokumentumot: DDF. 3. V. 60.

¹¹⁵⁹ DDF. 3. V. Nr. 61. és uo. 3. V. Nr. 105.

¹¹⁶⁰ Iswolsky, II. Nr. 637. Iswolsky an Szazonov, 1912. december 17. Paul Cambon londoni francia követ által kapott instrukciók.

az oroszok úgyis minden kedvező változást elfogadnának a Balkán rendjében. Poincaré azonban értesítette a tervezetről az oroszokat, akik izolációként értelmezték a német lépést. Szazonov a felhívásra kezdetben egyáltalán nem reagált, mert csak egy angol-német közeledést látott kibontakozni a dologból, ami neki nem volt ellenére, - nem úgy, mint Hartwignak, Izvolszkijnak és az orosz közvéleménynek – miután azonban Bulgária is közeledni kezdett a Monarchia felé, október 29-én beleegyezett a közös fellépésbe.

A Monarchia nem volt hajlandó kinyilvánítani teljes érdektelenségét. A franciák ezek után egy orosz követelések alapján összehívandó konferenciát akartak létrehozni, ami megint csak a Monarchia érdekeit sértette. A németek azt válaszolták, hogy ők bármilyen közreműködésben szívesen részt vesznek, de csak akkor, ha azt egy hadviselő fél kéri. Nyilvánvalóan elégedettek voltak az angol-német enyhüléssel, ezért inkább kívártak. Hamarosan meg is érkezett a török kérés a nagyhatalmak felé a közbenjárás érdekében, s közel egyidőben, november 4-én a bolgárok felé is fegyverszünetet ajánlottak. Bár a mozgósítások miatt a párbeszéd megszakadt, november 18-án Kiderlen felújította a tárgyalásokat a rendezésről, 5 pontba foglalva azokat. A nagyköveti konferencia a következő kérdésekben lett volna kompetens a németek szerint: (1) Albánia kérdése, (2) Drinápoly és Konstantinápoly helyzetének rendezése, (3) Athosz-hegy kolostorainak sorsa, (4) A román határ kiigazítása, (5) Az égei-tengeri szigetek sorsa. A németek – Albánia kivételével, Szerbia rovására – nem kívántak beleszólni a már elfoglalt területek sorsába, így tudomásul vették a status quo megváltozását. Berchtold – jöllehet a konferencia ötletét nem tartotta elutasítandónak - tartott attól, hogy a háború ideje alatt bármiféle nagyhatalmi konferencia nem érhet jó véget, mert a „*nagyhatalmak nem tudnának megszabadulni a balkáni államok nyomásától*” (!)¹¹⁶¹ Ez jól példázza a nagyhatalmi politikában 30 év alatt bekövetkezett változást.

Bár a konferencia összehívása eldöntött tény volt, sem az osztrákok, sem az oroszok nem szereltek le. „*Meglátjuk, Oroszország hogyan reagál galíciai csapaterősítéseinkre. Ha csendben elfogadja őket, akkor szabad kezet kaptunk Szerbiában.*” – nyilatkozta Auffenberg (nem ez történt).¹¹⁶² A nagyhatalmi viszonyok szempontjából nagy jelentőséget tulajdonítottak Ferenc Ferdinánd és a Kaiser berlini találkozásának is. Az antant sajtója német- és Monarchia-ellenes replikákat intézett a hármasszövetséghez. A német lapok viszont tagadták a német segítségnyújtást a Monarchia balkáni érdekeinek védelmében. Pedig a Monarchia ígéretet kapott a német segítségre: „*Kész vagyok, hogy teljesítem a casus foederist legteljesebb értelmében és minden következményében...*” – mondta II. Vilmos Schemuának.¹¹⁶³ - „*Moltke azt reméli, hogy négy vagy öt hét alatt végez Franciaországgal, aztán keletnek fordul...*”¹¹⁶⁴ Mikor azonban a sajtó november 25-én kiszivárogtatta Ferenc Ferdinánd és II. Vilmos

¹¹⁶¹ Ö.U.A. IV. Nr. 4069. 1912. október 13. Berchtold

¹¹⁶² Idézi: Helmreich, E. C., p. 224.

¹¹⁶³ G.P. XXXIII. Nr. 12405. Valójában arról volt szó, hogy ha Szerbia nem hajlandó lemondani a tengerpartról, akkor a Monarchia hogyan szankcionálja, illetve, mi történik, ha egy Szerbia elleni akciót követően az oroszok megtámadják a Monarchiát. A hármasszövetség erre az esetre Németország segítségét helyezte kilátásba. Az a francia vád azonban, hogy a Monarchia a szerbek megtámadásával provokálni akarta volna az oroszokat, nem állja meg a helyét. Az oroszok még 1913. febr. 20-án is így nyilatkoztak: „...Minden nagyhatalom valóban a békéért dolgozik. De közülük az egyetlen, mely nyugodtan fogadná a háborút, Franciaország.” Idézi: Albertini, L. p. 424. 1912. november 22-étől – egyébként nagyjából egyidőben a trónörökös nagy vihart kavart berlini látogatásával - életbe lépett a francia-angol titkos megállapodás egymás kölcsönös megsegítéséről, amennyiben az egyiküket támadás éri. Wertheimer, E., pp. 126-127. Éppen ezért a trónörökös látogatásakor elhangzott kijelentéseket erőfitogtatásnak lehet ugyan nevezni, de egyoldalúan agresszívnek nem.

¹¹⁶⁴ Idézi Helmreich, E. C., p. 239.

találkozóját, Kiderlen cáfolta a híreszteléseket, megrontva az együttműködést a két hatalom között. Ennek ellenére a Monarchia külpolitikája érezhetően magabiztosabb lett, köszönhetően Bethmann-Hollweg december 2-i támogató nyilatkozatának. A francia katonáknak az volt a véleménye, hogy „Franciaország számára jobb lenne, ha a konfliktus nem halasztódna túl sokáig. Ha most jönne, az a Balkán-háború következménye lenne, s így Franciaország teljes mellszélességgel állhatna ki Oroszország mellett.”¹¹⁶⁵ Később változás állt be a franciák viselkedésében s közölték, hogy a Balkánon kitörő háború esetén nem érvényes a casus foederis.

1912. november elején az angol politikában is fontos változás állt be: ezt a parlamenti viták különösen jól érzékeltetik. King képviselő kérdésére, hogy a külügyminiszternek van-e tudomása arról, hogy a balkáni államok hajlandók tárgyalni a törökökkel, de nem hajlandók tárgyalni a nagyhatalmak közreműködésével, illetve elismeri-e Anglia - győzelmeik tudatában - a balkáni államok jogát a tárgyalások levezetésére, Grey azt a választ adta, hogy nincs tudomása arról, hogy a kisállamok elutasítanák a nagyhatalmak mediációját, és Anglia elismeri az államok szerzett jogait.¹¹⁶⁶ Ezzel Grey burkoltan kijelentette, hogy **Anglia inkább feladja a status quo-hoz való ragaszkodását, minthogy nagyhatalmi közbenjárás nélkül kössenek békét a harcoló felek**, (mely szintén fejrúgná a status quot). A brit kormányzat a háttérből jobban támogatta a törököket, mint azt korábban vélték. Hanotaux is megjegyezte, hogy Anglia védi Törökországot, és zavarja a bolgár jelenlét a szorosoknál, ugyanúgy, mint az oroszokat.¹¹⁶⁷ Grey leszögezte, hogy amíg a háború tart, addig Nagy-Britannia politikája a szigorú semlegesség, amint a háború véget ér, a cél a bolgár és hellén emberek boldogulásának elősegítése lesz.¹¹⁶⁸

Mivel december 3-án a hadviselő felek is fegyverszünetet kötöttek, Poincaré szerette volna elérni, hogy a balkáni államok, beleértve Romániát, együtt ülésezzenek a nagyhatalmakkal, és közös tárgyalásokat folytassanak. A francia javaslat szerint a kisállamok és a törökök között kötendő békeszerződés revideálandó a szövetségesek túlzott követelése miatt, a nagyhatalmak pedig csak akkor képesek a jövődi békeszerződés felülvizsgálatára, ha ezt egy európai konferencián teszik meg, elsimítva az érdekellentéteket.¹¹⁶⁹ A konferencia azonban végül nem a békekötés revízióját valósította meg, nem a francia álláspont győzött a béke felülvizsgálatáról, hanem az angol, mely az ellentétek elsimítását szorgalmazta a hatalmak között.¹¹⁷⁰

December 17-én ilyen előzmények után fogadták el Mensdorff-Pouilly osztrák-magyar, Lichnowsky német, Benckendorff orosz (ők hárman közeli rokonok voltak) Cambon francia és Imperiali olasz londoni nagykövetek Grey invitálását a londoni reunióra.¹¹⁷¹

A felek a következő megvitatandó tárgyalási pontokban állapodtak meg: Szerbia kijutása a tengerre, Albánia autonómiája, az égei-tengeri szigetek sorsának rendezése. Ezt összevetve az eredeti konferenciatervvvel, megerősítést nyernek az osztrák sikerek.

¹¹⁶⁵ Idézi.: *Uő.*, p. 253.

¹¹⁶⁶ *PD.* vol. 43 p. 999. 1912. november 5.

¹¹⁶⁷ *Hanotaux, G.*, p. 162. 1912. november 16.

¹¹⁶⁸ *PD.* vol. 44. p. 2478. 1912. december 5. Churchill a balkáni államok oldalán történő beavatkozás mellett tette le a voksát, ellentétet szítva a parlamentben, visszatetszést keltve a hármasszövetségben. *Uo.* vol. 45. pp. 449-451. 1912. dec. 11. és *uo.* vol. 47. p. 1150. 1913. január 28.

¹¹⁶⁹ *DAB*, Nr. 127. Szécsen an Berchtold, 1912. november 25.

¹¹⁷⁰ *DDF.* 3. V. Nr. 6.

¹¹⁷¹ A német utasítást kapott, hogy mindenben osztrák kollégáját támogassa. *Lichnowsky, K. M.*: *Heading for the Abyss.* London, New York, Payson & Clarke Ltd. 1928. p. 55.

Eredetileg három kérdést vetettek volna fel: Albánia, továbbá Konstantinápoly és Drinápoly sorsának rendezését, valamint a Kelet-Mediterráneum hatalmi viszonyainak vizsgálatát. Ezek közül csak Albánia érintette volna a Monarchia érdekeit, míg az utolsó két kérdés inkább az antant és Németország számára volt fontosabb. Ezeket viszont végül, a várható nehézségek, illetve a helyzet módosulása miatt nem vizsgálták. A franciák úgy érezték, hogy az első esetben vagy Szerbiát teszik ellenségükké vagy a Monarchiát, a másodikban vagy Bulgáriát, vagy Oroszországot, és egyik sem tartozott a francia politika „prioritásai” közé.¹¹⁷² Ez behatárolta a mozgásteret. Mivel végül zömmel a Monarchiát is érintő kérdések kerültek terítékre, Berchtold előtt nagy lehetőség nyílt meg: **a Szandzsák feláldozásával elérhetővé vált a Monarchia új külpolitikai koncepciójának megvalósulása, ráadásul mindez a nagyhatalmak egyetértésével jöhet létre, ami a jövőre nézve a kialakuló helyzet stabilitásának ígéretét is jelentette.**¹¹⁷³

November 25-én Pašić még mindig arról beszélt, hogy a Durazzo-Ohrid, Alessio-Gyakova vonal közötti területet a szerbeknek kell birtokolniuk. Az új német tervezet - hogy Szerbia kap egy Montenegróval határos korridort Albánia területén, így kijuthat Meduáig, mely város viszont montenegrói terület lenne -, nem nyerte meg Berchtold tetszését, mert ez ugyanaz lett volna, mintha a szerbek jutnának kikötőhöz. Poincaré hasonlóképpen azt kérdezte, hogy nem lehetséges-e Szerbiának egy kikötőt adni, pl. Meduát egy hozzátartozó sávval, mellyel Albániát elválasztják Montenegrótól. Így megoldják e két nép ellentétét is, miközben a területsávot és a kikötőt semlegesítik, így szerb hadsereg, flotta, erődítés nem lesz e sávon. Berchtold ezt is elutasította.¹¹⁷⁴ Mivel Nikola visszautasította, hogy a Lovčen hegyét átadja cserébe Szkutariért, az osztrákok következetesen ragaszkodtak ahhoz, hogy a város az albánoké legyen. Szerbia följajánlotta, hogy jobb kapcsolatra törekszik a Monarchiával, s 1917-től, a jelenlegi kereskedelmi szerződés lejárta után, különleges privilégiumokat ad a Monarchiának és Németországnak, ha cserébe kikötőt kap az Adrián. Ha viszont a Monarchia ezt elutasítja, vámunióra lép Bulgáriával. A szerbekkel tárgyaló Masaryk elutasította a „kérést”, mivel a Monarchia elismerte a nemzetközi konferencia jogosultságát e kérdésben.¹¹⁷⁵ Az osztrákok egy jövőben esedékes ígéretet pedig nem tekintettek tárgyalási alapnak.

Az Adria-kérdést illetően a Monarchia a szerbek esetében csak a kereskedelmi kijutást pártolta volna. Ezt a korábbi viták során a többiek is elfogadták, így az első ülésen megszületett a végeredmény. Leszögezték, hogy egy kereskedelmi kijárat adandó a szerbeknek egy szabad és semleges albán kikötőben, egy nemzetközi ellenőrzés alatt álló vasútvonallal, melyet különleges nemzetközi erők védenek. Szerbia jogosult minden árut szállítani, beleértve a hadianyagot is.¹¹⁷⁶

¹¹⁷² Hanotaux, G., p. 177. 1912. november 30.

¹¹⁷³ Nem csoda, hogy egyes lapok szerint az egész konferencia csak a Monarchia érdekeit szolgálta. A Russzkoje Szlovo szerint a nagyköveti reuniót be kell fejezni, mert az egész eseménysorozatból a Monarchia kerül ki győztesen, amit a hármass antant nem engedhet meg magának: Berchtold gróf szabad kezet kapott, és csak újabb követelésekkel áll elő. *Reichspost*, 1912. december 24. A kedélyek megnyugtatása végett Grey javasolta, hogy a konferencia döntéseit közöljék a sajtóval. Ennek köszönhető a sajtó jólétesültsége.

¹¹⁷⁴ *DAB*, Nr. 111. Berchtold an Szógyény, 1912. november 19. és *DAB*, Nr. 117. Szécsen an Berchtold, Párizs, 1912. november 21.

¹¹⁷⁵ *Baernreither, J.*: Fragments... p. 146. 1912. december 21. és *Helmreich, E. C.*, p. 226. Megemlítendő, hogy a Monarchia nem zárta ki saját szlávjait a konfliktus rendezéséből, bár az is igaz, hogy Masarykról és küldetésének esélyeiről nem voltak nagy véleményyel.

¹¹⁷⁶ *DSPKS*, VI/3. Nr. 1. 1913. július 14. és *G. P.* XXXIV. Nr. 12504. December 18-án a szerbek is elfogadták ezt a megoldást. *DAB*, Nr. 175. Berchtold an Mensdorff. A Monarchia még december végén is úgy vélte, a szerb követelés

A szerb erők adriai jelenléte egyenesen vezetett Albánia sorsának kérdéséhez. „A visszavonulás az elfoglalt Albánia területéről nem a legfontosabb, amit a szerbektől el lehet várni, sokkal fontosabb, hogy a szerbek saját politikájukat, mely a Balkán északnyugati részének nyugtalanítását és megragadását célozza, feladják, és egy olyan szomszédi viszonyt alakítsanak ki, mely nélkülözzi az ellenséges intrikákat. ...”¹¹⁷⁷ A londoni reünó úgy döntött, hogy az albán autonómiát a szultán védnöksége alatt a hat nagyhatalom biztosítja. Benckendorff is elfogadta, hogy az új albán államot Montenegró és Görögország határolja. Így a szerbek végleg elveszítették az esélyt, hogy kijussanak a tengerhez. Ez viszont elvezetett az albán határkérdéshez.

Mensdorff minden albánlakta területet Albániának adott volna.¹¹⁷⁸ Ez Szkutarit és Ipeket is érintette volna, amit Cambon és Benckendorff ellenzett. 1699 óta a katolikusok védelme a Habsburgokon keresztül a Monarchiát illette meg. Ez tette lehetővé a Monarchia számára az európai Törökország belügyeibe való beavatkozást is, amit különösen az oroszok – mivel 1774-1856 között hasonló jogokkal rendelkeztek az ortodox népeiséget illetően – nehezményeztek. Bár a Monarchia otthon nem tűrte az etnikai szeparatista nacionalizmust, az albán katolikusok védelme érdekében a nemzeti elvre hivatkozott. Voltak persze olyan tervek is, hogy albán területekkel jutalmazva Montenegrót megnyerhetik a Monarchia számára, de ez szükségszerűen olasz hegemoniához vezetett volna Dél-Albániában, ezért az ötletet elvetették. Különbösen sem engedték volna, hogy a katolikus malisszorokat kiszolgáltassák az ortodox szerbeknek.

Az olaszokat szintén érzékenyen érintette az albán kérdés. San Giuliano értesítte Cambont, hogy az olasz-osztrák-magyar megállapodások értelmében, ha a status quo nem fenntartható, akkor Albánia autonómiáját kell elősegíteniük. November 26-án San Giuliano Méreynek egy memorandumban az autonóm és független Albánia megteremtését szorgalmazta, de Gyakovát, Prizrent és Ipeket a szerbeknek juttatta volna. Ugyanakkor az olasz javaslat Szkutarit Meduát és Alessziót – az osztrák álláspont ismeretében – Montenegrónak adta volna. Bár Cassavetti erősen állítja, hogy az olaszok senkit sem engedtek volna az Adriára, Albertini úgy véli azért, hogy kényelmetlen helyzetbe hozzák a Monarchiát, képesek lettek volna erre. Az olasz elképzelés szerint a szerb tengeri kijárat Montenegrón keresztül valósult volna meg.¹¹⁷⁹

A reünó második ülésén az osztrákok Giesl montenegrói osztrák-magyar követ etnográfiai térképét mutatták be. December 10-én egy nem hivatalos megbeszélésen az osztrákok kitézték Nagy-Albánia Rappaport és Ippen által javasolt határait. Mensdorff azt az utasítást kapta, hogy olyan határokkal álljon elő, mely Ipeket, Prizrent és Ohridát is tartalmazza, hogy a későbbiekben az alku folyamán ezekkel üzleteljen (5.3 ábra). Mensdorff december 20-án így is járt el. A szerbek Albánia keleti határáként az Ohridi-

mögött egy nagyhatalom állt, és a szerbek a béketárgyaláson a törökökkel a nagyhatalmak háta mögött kívánnak megegyezni az adriai kikötőről. *Uo.*, Nr. 196. Ugron an Berchtold, 1912. december 27. és Nr. 167. Tarnowski an Berchtold, Szófia, 1912. december 16.

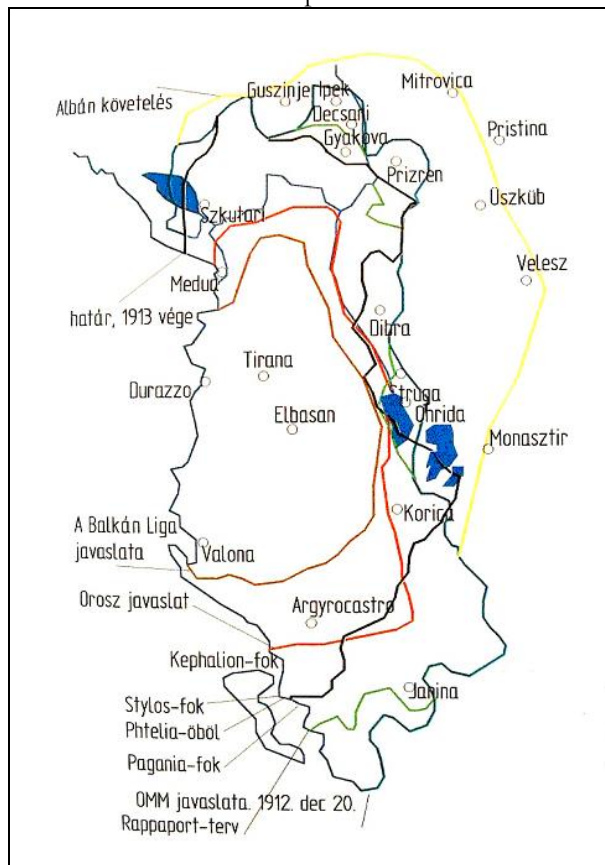
¹¹⁷⁷ *Reichspost*, 1912. december 18. A Monarchia és Olaszország már november 17-én kidolgozott egy tervezetet Albániáról, melyben leszögezték: Djakova, Ipek és Prizren Szerbiáé lehet.

¹¹⁷⁸ *DAB*, Nr. 107. Berchtold an Mérey, 1912. november 17. A görög kormányzat elvben lemondott arról, hogy Valonát megszerezze, helyette beérné a Glossza-foki félszigettel és Saseno szigetével, továbbá Premeti és Korica városokkal. Valonától északra elismerte az autonóm Albánia fennhatóságát Venizelosz. *Uo.*, Nr. 154. Berchtold an Mérey, 1912. december 8. és Nr. 164.

¹¹⁷⁹ *Albertini, L.*, p. 422. 1912. dec. 5-én az olasz álláspont lényegét legjobban Izvolszkij látta: „...az az érzés itt (Franciaországban), hogy sem a hármastant, sem a hármasszövetség nem számíthat Olaszország lojalítására, az olasz kormányzat minden erővel a béke fenntartására fog törekedni és háború esetében először várakozó álláspontra helyezkedik, majd a győztes oldalára áll...” *Idézi Uő.*, p. 421.

tótól a Fehér- és Fekete-Drin menti nyugati vízválasztó hegyeket igényelték (illetve a Drin mentén a tengerig), így Dibra és Prizren szerb kézre kerülne, s ehhez kérték Bulgária támogatását. Mensdorff viszont Ohridot ígerte Bulgáriának az adriai támogatásért cserébe.¹¹⁸⁰

5.3 ábra. Területi elképzelések Albániáról

A Köztes-Európa atlasz alapján saját szerk.

Grey az oroszokat támogatta Szkutari ügyében, hiszen az előbbiek folyamán nekik kellett engedniük. Bár a cár ukázt adott ki a január 1-i leszerelésről, a Monarchia részéről nem következett be demobilizáció, mert a szerbek nem voltak hajlandók kiüríteni sem Albániát, sem a tengerpartot, pedig ez volt a Monarchia feltétele.¹¹⁸¹ A szerbek abban reménykedtek, hogy minél tovább tart Szkutari ostroma, annál biztosabb, hogy a város végül Montenegróé lesz, s kikötőjét, Meduát, majd ők is használhatják.¹¹⁸² Mivel Szazonov nem akarta, hogy az albán kérdéssről szó essen, míg a Monarchia fegyverben áll, Grey elnapolta a kérdést. A szigetek kerültek napirendre: a hatalmak ezeket semlegessé akarták

¹¹⁸⁰ DAB, Nr. 181. 1912. december 19.; és Nr. 197. Ugron an Berchtold, 1912. december 28. ill. *Tukin*, C. p. 137. és Nagy-Albánia határait lásd: *HHSIA PA XII*. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 2. fol. 36-41.

¹¹⁸¹ *Bogitschewitsch*, II Nr. 755. Berchtold an Mensdorff, 1913. január 18. *BH*. 1913. január. 4. 4. sz.

¹¹⁸² *Ö.U.A.* VI. Nr. 6479. Nr. 6508.

nyilvánítani, ez ellen csak Benckendorff lépett fel, aki 4 sziget kivételével az összeset a görögöknek juttatta volna.¹¹⁸³ Vita alakult ki arról, hogy Thaszosz bolgár, görög vagy török fennhatóság alá kerüljön-e. A hármasszövetség követői utasítások hiányára hivatkoztak, így ezt a kérdést is fel kellett függeszteni.

James Mason brit parlamenti képviselő – látván a békekonzferencia sikertelenségét – tudni kívánta, hogy a londoni reunió jogosult-e arra, hogy békét teremtsen a felek között, s elhatározták-e a nagyhatalmak, hogy közös erővel lépnek fel a békekonzferencia sikertelensége esetén. Grey erre sem adott egyenes választ.¹¹⁸⁴ Ez csak látszólag mellékes kérdés, hiszen valójában arról volt szó, hogy ráerőszakolhatják-e akaratukat a nagyhatalmak a kisállamokra, mint ahogy eddig (akár 1878-ban is) volt, avagy a brit politika kizár minden intervenciót félvén az erőviszonyok bolygatásától, és a kisállamokra hagyja a kérdés rendezését, számolva a háború folytatásával, ami viszont a nagyhatalmi érdekellentétek miatt az eszkálició állandó veszélyét hordozza magában. Grey ennek ellenére kedvezően értékelte a politikai helyzetet. A britek szerint az egyetlen lehetőség a béke megőrzésére továbbra is a nagyhatalmak, főleg a Monarchia és Oroszország együttműködésében keresendő.¹¹⁸⁵

Végül a reunió úgy döntött, hogy megkísérel nyomást gyakorolni a béketárgyalással szemmel láthatólag elakadt felekre. Ennek sikertelenségéről és következményeiről az előző fejezetben már részletesen beszámoltunk. Szazonov egyenesen azt javasolta, hogy mivel a háborús felek közötti egyetértéssel számolni nem lehet, a nagyhatalmi konzferencia vegye kezébe a békeszerződés kidolgozását is. A francia kormányzat tiltakozott ez ellen, mondván, hogy a nagyhatalmak együttműködési képtelensége miatt ez lehetetlen, a görög szigetvilág kérdése pedig rendezetlen. Ezért végül csak az előzetes békeszerződés megkötésében egyeztek meg a felek áprilisban.

Míg a törököknek átadott január 17-i jegyzék választát várták, a nagykövetelek újra elővették Albánia kérdését. Az albánok január elején egy memorandumban követelték Ipeket, Mitrovicát, Üszkübö, Monasztirt, Prevezát és Metszovót is a fontos epiroszi hágókkal egyetemben. A szerb Novaković viszont egy Tirana körzetére kiterjedő albán miniállamot javasolt a nagyköveteleknek, hasonlóan az orosz és a francia javaslatához (5.3 ábra).¹¹⁸⁶ Benckendorff felhívta a figyelmet, hogy Szkutari birtoklásának megghiúsulása megbuktathatja a montenegrói dinaszticiát, míg Imperiali és Mensdorff a város albán etnikai jellegével érveltek. Az olaszok eddig támogatták, hogy Szkutari Montenegroé legyen, de most a Monarchia mellé álltak, mert tudomásukra jutott, hogy a Monarchia a Lovčenért cserében nem ragaszkodna a város albán kézen való maradásáért. Az olaszok semmiképpen sem engedték volna a hegy annexióját, mert ez a Cattarói-öböl biztonságossá tételét jelentette volna a Monarchia számára, ami a dél-adriai olasz hegemoniát veszélyeztette. Berchtold azt is felajánlotta kártérítésként Montenegro-nak Szkutari esetleges elvesztése esetén, hogy szabályozzák a Bojana folyót, mely a Szkutari-tó vízszintcsökkenéséhez vezetett volna, növelve a szántóföldek területét.¹¹⁸⁷ Az olaszok ezt elfogadták, de még így is területeket adtak volna Nikolának Szkutari környékén, ha magát a várost nem is, sőt a

¹¹⁸³ Helmreich, E. C., p. 255.

¹¹⁸⁴ PD vol. 46. p. 2265. 1913. január 16. és uo. vol. 46. p. 975. 1913. január 7.

¹¹⁸⁵ Uo. vol. 51. p. 818. 1913. április 7.

¹¹⁸⁶ BH. 1913. január 4. 4. sz. Az utóbbihoz: DAB, Nr. 247. 1913. január 22. Mensdorff an Berchtold.

¹¹⁸⁷ Ö-U.A. V. Nr. 5198. Lásd még: Steed, W.: The Hapsburg Monarchy, pp. 277-278. Sőt a termékenyebb Metohija nagy részével jutalmazták volna őket, ha lemondanak Szkutariról. DAB, Nr. 246. Berchtold an Mensdorff, 1913. január 20.

pénzbeli kompenzáció is felvetődött. Egyezség azonban tavaszig nem jött létre. Ekkor Mensdorff felvetette a Rappaport-tervet Greynek:¹¹⁸⁸ ha Albánia megkapja Szkutari, a Monarchia nem ragaszkodik ahhoz, hogy Ohrida, Prizen és Ipek albán legyen. **Mivel láthatóan Szkutari volt az egyetlen pont, ahol megvolt a hármasszövetség egyetértése, Szazonov beadta a derekát, hogy megghiúsítsa további együttműködésüket.** Január 25-én Benckendorff tehát a Szkutaritól való lemondás fejében Gyakovát kérte a szerbek számára. A Monarchiát érzékenyen érintette a kérés, mert Gyakova a szövetséges malisszori város volt – ezt tudták az oroszok is. Az új német külügyminiszter, Jagow kérte, hogy az osztrákok engedjenek. Szazonov számítása bevált: mielőtt nem Szkutari állt a középpontban, a hármasszövetség egysége felbomlott.

A mozgósítások okozta feszültség enyhülését Hohenlohe herceg küldetésétől remélték, aki Ferenc József üzenetét tolmácsolta a cárnak. A hagyományos dinasztikus külpolitizálás a Balkán-háborúk során is fennmaradt, s korábban is voltak eredményei (pl. Mürzsteg). Hohenlohe küldetése is beilleszthető e keretek közé. A herceget a cár 1913. február 4-én fogadta, és a szerbek nevében ígéretet tett arra, hogy kiűrik az adriai tengerpartot, cserébe viszont az osztrák seregek lefegyverzését kérte. A herceg azt válaszolta, hogy ez csupán válaszlépés volt az orosz seregek létszámemelésére.¹¹⁸⁹ A küldött informálta az orosz külügyminisztert, hogy Bosznia-Hercegovinában a XV. és XVI. hadtestet mobilizálták, s a galíciai és magyarországi csapatokat is megerősítették, kijelentve, hogy a Monarchia a háború végéig nem csökkenti a készséget, viszont azt is hozzátette, ha a Monarchia meg akarta volna támadni Oroszországot vagy Szerbiát, már megtette volna.¹¹⁹⁰ Szkutari kérdésében engedményekre nem volt hajlandó.

Miklós cár Hohenlohénak adott válaszából kiderült, hogy **Oroszország desinteressement-politikájának az a lényege, hogy mindaddig nem szól bele az események alakulásába, míg azt egy másik nagyhatalom (a Monarchia), vagy szövetségese (Románia) nem teszi – tehát az érdektelenség kinyilvánítását másokra nézve is kötelezőnek érezte. Így a mozgósítás is csupán a Monarchia beavatkozásának megakadályozását szolgálta.**¹¹⁹¹ Ezt az elvet Oroszország korrekten a második Balkán-háborúban is betartotta. Bár Hohenlohe útját mindkét fél nagy sikerként, a hagyományos osztrák-orosz együttműködés feleledéseként könyvelte el, azonnali eredménye valójában nem volt, hacsak a német-osztrák-magyar viszony további romlását nem tekinthetjük annak.

A Balkán-háború kiújulása után a konferencia újra elővette az albán kérdést. Február 6-án Lichnowsky egy kompromisszumos albán határt javasolt a nagyköveti reüniónak, de Benckendorffnak ez elfogadhatatlan volt. Grey erre egy bizottság kiküldését javasolta a határok etnográfiai és geográfiai vizsgálatához, ami később meg is valósult. Bár Szazonov

¹¹⁸⁸ *Ö.U.A.* V. Nr. 5459. *DAB*, Nr. 273. Mensdorff an Berchtold. Albánia határa a Bojana folyó, Szkutari és a Tarabosz albán marad, a határ a Liceni- (Hoti) öböl mentén folytatódik. Montenegro kapja a Hoti és Gruda törzsek területét, de a Kasztrati, Klemelti és Szkreli törzsek Albániához tartoznak. Plava, Guszinije, Ipek és a Dečani kolostorok nem tartoznak Albániához, miként Prizen sem, de a Ljuma vidéke igen.

¹¹⁸⁹ Poincaré is azt javasolta, hogy a szerbek ürítsék ki a tengerpartot. *Bogitschewitsch*, II. Nr. 752. Szazonov an Benckendorff, 1913. január 8.

¹¹⁹⁰ *Helmreich*, E. C., p. 282. Szazonov szerint most nem fenyegeti Oroszországot a Monarchia támadása. *Bogitschewitsch*, II. Nr. 767. Louis an Jonnart, 1913. február 10.

¹¹⁹¹ *HHSIA* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/11. fol. 123-124.

nem fogadhatta el Lichnowsky ajánlatát, mégis, mikor február 9-én a szerb követ ellenállással fenyegetőzött, ha Gyakova és Dibra az albánoké lesz, így nyilatkozott: „*Akkor egyedül kell háborút vívniuk a Monarchia ellen. Ausztria megtámadja önöket, és mi nem akarunk Gyakováért háborúzni. Nagy erőfeszítéseket tettünk, hogy megnyerjük önöknek Prizrent, Ipeket és Dečanit, de Gyakova és Dibra tisztán albán városok.*”¹¹⁹² Úgy tűnik, az oroszok számára a demobilizáció fontosabb volt, mint a szerbek igényei. Pašić válaszul megírta a pétervári szerb követnek, hogy nyáron az oroszok ígéretet tettek arra, hogy nem hagyják beteljesülni az osztrák terveket. „*Itt a kérdés nem Gyakova, Dibra és Szkutari, hanem az, hogy Oroszország a barátaival erősebb, avagy gyengébb, mint Ausztria a szövetségeseivel... Senki Szerbiában nem fogja csata nélkül Ausztriának adni Gyakovát és Dibrát, ... mert a világ tisztelni fogja azt a nemzetet, mely nem adja magát elve Ausztria rabszolgaságába.*”¹¹⁹³ A bukása esetén hatalomra jutó háborúpárti kormánnyal való fenyegetés hatott: Grey támogatásáról biztosította a szerbeket Gyakova ügyében.¹¹⁹⁴

Montenegró is hasonló problémákkal küszködött, mint a szerbek. A Fremdenblatt február 11-én közölte, hogy akárhogyan is végződik Szkutari ostroma, a város nem lehet Montenegróé. Csakhogy Berchtoldot is szorongatta az idő, mert a nagyhatalmi konferencia még nem hozott döntést Szkutariról, így ha a város elesik, az bonyolította volna a helyzetet. Úgy tűnt, Berchtold hajlandó lesz Szkutariért feláldozni Dibrát és Gyakovát. Grey február 14-én mutatta be az orosz ellenjavaslatot, mely Gyakovát és Dibrát a szerbeknek adta, sőt – bár magát a várost nem – a Szkutari-tavat is a montenegróiak számára követelte. Csak a Bojana torkolatvidéke és a Hoti-öböl partvidéke maradt volna Albániánál e terv szerint. Ez viszont azt jelentette, hogy a szkutari bazár és a stratégiai fontosságú Tarabos-hegy is Montenegróhoz kerül, ami a város halálra ítélésével volt egyenlő. Mensdorff tehát elutasította a javaslatot.¹¹⁹⁵

A további tárgyalások során az oroszok lemondtak a Tarabosról és a Ljuma-vidékről, a Monarchia pedig Dibráról. Bár Szazonov felhatalmazta Benckendorffot, hogy Gyakovát adja oda Dibráért cserébe, a nagykövet kísérletet tett mindkettő megszerzésére.¹¹⁹⁶ A Monarchia Ipek és Prizren kérdésében is engedett a szerbek javára, a szerbek viszont továbbra is perszónáluniót vagy dualizmust akartak elérni Albániával.¹¹⁹⁷ Március 4-én Ausztria beleegyezett, hogy Gyakova sorsát nemzetközi döntőbíróság határozza meg, ha cserébe az oroszok elfogadják a Szkutarira vonatkozó osztrák javaslatot. A Monarchiát sürgette az idő, mert a város ostromához szerb csapatok is érkeztek támogatásként, azaz a szerbek továbbra sem ürítették ki az Adria partvidékét. Éppen ezért próbálták kijátszani egymás ellen a szerbeket és a montenegróiakat, hiszen amit nyerne így az egyik Gyakovával, azt elveszítené a másik Szkutarival. Az osztrákok március 21-én még a bizottságról is lemondtak azzal a feltétellel, hogy a kisebbségek jogait biztosítják, Albánia északi határát osztrák igények szerint húzzák meg a továbbiakban, és a szerbek elhagyják Albánia

¹¹⁹² Lásd: *Bogitschewitsch*, I. Nr. 270. Popowitsch a külügyminiszternek, 1913. február 10.

¹¹⁹³ Idézi *Helmreich*, E. C., p. 285. Szerbia azzal is fenyegetőzött, hogy sosem fogja ratifikálni az osztrák-szerb kereskedelmi egyezményt, ha le kell mondania Gyakováról és Dibráról. A szerb ellenkezés a franciákra is hatással volt. M. Paleologue egy emlékiratot nyújtott be, melyben követelte Dibra, Gyakova, Ipek és a Fehér-Drin területének átadását *Bogitschewitsch*, II. Nr. 775. Iswolsky an Szazonov, 1913. március 3.

¹¹⁹⁴ *Bogitschewitsch* II. Nr. 770. Benckendorff an Szazonov, 1913. február 13.

¹¹⁹⁵ *Helmreich*, E. C., p. 287.

¹¹⁹⁶ A *PN*. 1913. február 21. 45. sz. alapján az oroszok csak akkor akartak lemondani Szkutariról, ha azt az ostromlók nem veszik be, ugyanakkor Dibra és Gyakova is szerb kézre jut.

¹¹⁹⁷ *Uo.* 1913. február 19. 43. sz.; *Uo.* 1913. február 21. 45. sz.

területét. Ezt végre az oroszok is elfogadták. Véleményünk szerint a kockázatokat elkerülni igyekvő Berchtold minden ellenkező sajtómegnyilvánulással szemben sikert könyvelhet el, hiszen még a németek is az oroszokat támogatták Gyakova ügyében.¹¹⁹⁸

Berchtold február végén javaslatot tett a csapatok létszámának kölcsönös csökkentésére, amit az oroszok örömmel fogadtak, de ragaszkodtak egy olyan formula közbeiktatásához, mely szerint a Monarchia nem tervez agressziót déli szomszédai ellen, amire állítólag Pétervárott Hohenlohe ígéretet tett. Berchtold ezt visszautasította, és csak március 11-én adtak ki végre egy közös kommunikét. Ausztria még aznap megkezdte a létszámcökkentést, a cár pedig 20-án adta ki az ukázt, hogy a 3 évet szolgált katonákat haza kell engedni. Szazonov értesítette a brit nagykövetet, hogy az októberi új bevonulónak köszönhetően nem lesz számottevő a csökkenés.¹¹⁹⁹

Hátra volt még Szerbia és Montenegró értesítése a nélkülük kötött alkuról. Március 14-én a hat hatalom – külön-külön – a következő demarsot adta át: a civil lakosságnak engedélyezni kell az ostromlott helyek elhagyását, illetve el kell ismerni a nagyhatalmak jogát a Szkutariban rekedtek ellátására.¹²⁰⁰ Cetinje engedélyezte, hogy az idegenek elhagyják a várost, de nem a helyi lakosok. Ezt a Monarchia nem fogadta el, a montenegróiak ugyanis kegyetlenkedtek az albánokkal, tömegesen térítették erőszakkal a katolikusokat ortodox hitre, és meggyilkolták az atrocitások ellen fellépő Palić ferencesrendi szerzetest. Másnap a Monarchia elhatározta, hogy ha Montenegró ellenszegül, az olaszokkal közösen blokád alá vonják a partot és megtiltanak minden exportot és importot. Ha ez sem elég hatékony, a Monarchia mobilizálja hadait Montenegró ellen. San Giuliano ugyan felhívta a figyelmet arra, hogy a városból menekülőknél nincs hová menniük, de egyébként nem ellenezte az osztrák tervet.¹²⁰¹ A véletlen úgy hozta, hogy az oroszok éppen akkor kaptak hírt – március 24-én – a Monarchia előkészületeiről, amely ellentmondott a március 11-i leszerelési nyilatkozatnak és Berchtold novemberi ígéretének, amikor már megkezdték a demobilizációt, miközben az osztrákok újra mozgósították a sereget. **Az antant számára úgy tűnt, hogy az ellenségeskedés szítója a Monarchia, mely mindig akkorra időzíti újabb követelését, mikorra az előzőt nagy nehezen teljesítik.**

A helyzetet viszont súlyosbította, hogy mire Nikola nagy nehezen beleegyezett volna, hogy a civilek elhagyhassák a várost, akkorra a védők parancsnoka, Esszad pasa tiltotta azt meg, aki nem megvédendő embereket, hanem túszoikat látott a polgári lakosokban, akikkel zsarolni lehet a hatalmakat. A hatalmak tehát Konstantinápolyhoz fordultak, hogy gyakoroljon nyomást Esszadra, de hamar kiderült, hogy a Portának már semmilyen hatása nincs a saját felettesét is meggyilkoltató tisztre. Mivel Bécs Cetinjével közölte, hogy a bombázást nem szabad folytatni, míg a civilek el nem hagyják a várost, és erről a szultán is tudomást szerzett, érthető módon a Porta sem sietette Esszadot. Végül Nikola türelme elfogyott és újra lövetni kezdte Szkutarit.

Lichnowsky március 26-án hiába követelte, hogy a Monarchiát bízzák meg az újabb nagyhatalmi jegyzék tartalmának végrehajtásával, a nagyköveti konferencia már 22-én jelezte,

¹¹⁹⁸ G.P. XXXIV. Nr. 13003.

¹¹⁹⁹ Helmreich, E. C., p. 228.

¹²⁰⁰ Ö-U.A. V. Nr. 5936.

¹²⁰¹ A helyzetet súlyosbította az úgynevezett „Skodra-affér”. A török Hamidie hajó bravúrt végrehajtva bombázta Meduát és elsüllyesztett egy szerb katonákkal megrakott görög szállítóhajót. A Skodra magyar hajó felvett néhány fülöklőt, de félt, hogy a Hamidie tüzelni fog rá, és abbahagyta a mentést. Ezért a kikötőben egy montenegrói hadnagy inzultálta a kapitányt. Helmreich, E. C., p. 296.

hogy a közös fellépést jobbnak tartja. Mikor március 30-án újra megszólaltak az ágyúk, a nagyhatalmak a tengerészeti demonstráció mellett döntöttek. Mivel Oroszország ebben nem akart – és nem is tudott, hiszen ahhoz át kellett volna jutni a tengerszoroson – részt venni, a németek sem látták ennek szükségét. A londoni konferencia szétesése a franciák szerint is hatalmas szerencsétlenség lett volna, s ezért abba is beleegyeztek volna, hogy csak Anglia és Ausztria vegyen részt a flottademonstrációban Szkutari előtt.¹²⁰² Végül Grey könyörgésére, hogy ne bontsák meg a nagyhatalmak koncertjét, a németek küldtek egy hajót. A császár elégedetten írhatta: „*Anglia a hármasszövetség oldalán, a szlávok ellen tüntet a Földközi-tengeren.*”¹²⁰³ Az angolok is érezték a helyzet fonákságát, hiszen nekik jutott a főparancsnoki tisztség, miközben mindkét szövetségük távol maradt az eseménytől, a Monarchia viszont egy egész hajórajt küldött, jóval azelőtt, hogy a többi hajó megérkezett volna. Grey azt akarta, hogy a demonstráció ne a hármasszövetség felvonulása legyen, de éppen az látszott bekövetkezni, amit Vilmos írt. Anglia és a hármasszövetség együttműködése egyrészt azt a benyomást keltette, hogy az antant nem egységes, másrészt, hogy a német-angol közeledés van születőben.¹²⁰⁴ Grey mind a kettőt el akarta kerülni. Végül az oroszok vették rá a franciákat, hogy vegyenek részt a tüntetésben.¹²⁰⁵ Cecil Burney admirális nemzetközi flottája azonban nem tudott dirigálni egy szárazföldi hadseregnek, csak a görög utánpótlás beérkezését tudta megakadályozni. Szkutari ostroma tovább folyt.

Mikor április elején Njegovan ellentengernagy vezetése alatt az albán partokhoz érkezett a Monarchia egyik flottaosztálya, Nikola meglehetősen pimasz hangnemben válaszol a nagyhatalmaknak: „*Ami Szkutari és a megszállott területeken folyó harcok beszüntetését és a megszállott területek kiürítését illeti, a kormány legnagyobb sajnálatára nem tehet eleget a nagyhatalmak kívánságának, tekintettel arra, hogy a szövetségesek és Törökország között háború folyik. A hatalmak különben a háború kezdetén ünnepélyesen kijelentették a szövetségesek előtt, hogy katonai operációikat semmi tekintetben nem fogják akadályozni, és megőrzik semlegességüket... A területek megszerzésére egyedüli jogcím csakis a szövetségesek és az ottomán birodalom között kötendő békeszerződés lehel?*” számol be erről a Pesti Napló.¹²⁰⁶

Nikola nem mondott le a városról. Az antanthatalmak megpróbálták kivásárolni: „*Európa megveszi a még el nem foglalt Szkutarit 20 millióért a nem létező Albánia számára... miközben Szerbia 130 milliót követel Albánia kiürítéséért*” – érezte meg a helyzet fonákságát a tudósító.¹²⁰⁷ A Monarchia nem javasolta Nikolának a pénz kifizetését, és területi kompenzációt sem, mert Gyakova kapcsán azt már megtették. Berchtold javaslata ellen - hogy a blokádot terjesszék ki Durazzoig - a franciák tiltakoztak, mert ez akadályozta volna a görögöket Dél-Albánia megszállásában. Így aztán április 10-én csak az Antivari és a Drin-torkolat közötti partszakaszt zárják le a hajók. Mivel éppen egy hete érkezett orosz hadiszállítmány az országba (7 ágyú, 11 millió lőszer, 40 ezer köpeny) Montenegró nem érezte a blokádnak hatását. Szazonov ezt egy 1911-ben megígért, de a tripoli háború miatt (a szorosok zárva voltak egy ideig) le nem szállított ajándéknak nevezte. Valójában azonban a szállítmány a

¹²⁰² DDF. 3. VI. 174.

¹²⁰³ G P. XXXIV. Nr. 13060.

¹²⁰⁴ DDF. 3. VI. Nr. 167., Nr. 181., Nr. 183.

¹²⁰⁵ A készülő német katonai törvények – Tirpitz flottatörvénye, a hadkötelezettség módosítása – háborús hisztériát váltottak ki Franciaországban. Mellesleg a franciák is éppen megemelték a hadkötelezettség idejét, ami lázadáshoz vezetett a hadseregben.

¹²⁰⁶ Idézi a PN. 1913. április 2. 78. sz.

¹²⁰⁷ Uo. 1913. április 10. 85. sz.

két orosz nagyhercegnének, Nikola lányainak volt köszönhető. Ezt követően viszont az orosz külügyminiszter is egy kommunikét fogalmazott meg, melyben óva intette a királyt az ostrom folytatásától. „... *Az orosz kormány fő célja a balkáni szövetségesek katonai sikerei nyomán az volt, hogy a győzőknek, amennyire lehetséges, biztosítsa győzelmeik eredményeit... A háború lokalizálása két feltétel alatt volt lehetséges: 1. A nagyhatalmak lemondanak területi és egyéb külön előnyökről. 2. A maguk részéről tartózkodnak minden individuális akciótól... Ezek a negatív feltételek egy harmadik, pozitív feltételt foglalnak magukban: a háború által teremtett helyzet revízióját, valamint hozzá alkalmazását a nagyhatalmak érdekeinek. Miklós király ellene cselekedett annak az általa vállalt kötelezettségnek, hogy a háború esetén Oroszországot előre értesítse, és hozzájárulását kikérje... Miután Oroszország Prizrend, Ipek, Gyakova és Dibra városokat **a szlávoknak** tartotta meg, szükségesnek látta Szkutari Albániába való bekebelezését koncedálni.*”¹²⁰⁸ Ez a nyilatkozat jól megvilágítja Oroszország Balkán-politikáját: a nagyhatalmak még nem mondtak le a revízióról (csak a bukaresti békében), jöllehet az idézetben foglalt 2 feltételből egyáltalán nem következett a harmadik, ahogy az oroszok állították. A városokról folyó alku során az oroszok többet nyertek, mint vesztek. Az, hogy közben a montenegróiak hátrányba kerültek a szerbekkel szemben, az összeredményt tekintve mindegy volt. Ráadásul megsztették az Oroszországgal kötött megállapodást, ami miatt Szazonovnak 1912 októbere óta improvizálnia kellett, s meghiúsult elképzelése, hogy a Balkán Liga a Monarchia fékje lehet. Mindemellett fontos hangsúlyozni, hogy míg a „szlávág” megjelenése a kisállamok felé tett nyilatkozatokban rendre megfigyelhető – a Monarchia-ellenesség mellett, - a nagyhatalmak felé irányuló megnyilvánulásokról viszont hiányzik.

A blokád csak annyit ért el, hogy a szerbek kivonták csapataikat Szkutari ostromából, amit április eleje óta a szerb Bojović tábornok vezetett. Nikola válaszul április 17-én, a szerbek távozása után felújította az ostromot. A városban nem volt kenyér, a katonák lóhúson éltek, de a védősereg létszámában nagyobb volt, mint az ostromló. A várost Esszad Toptani pasa szabad elvonulás fejében április 23-án mégis átadta az ostromlóknak. Tettét hivatalosan azzal indokolta, hogy kevert etnikumú serege egy része albán, más része török kézen akarta látni a várost, ezen összekülönböztek, és a törökpárti csapatok a védművekben beszüntették a harcot az április 15-i fegyvernyugvára hivatkozva, s ez montenegrói sikerekhez vezetett.¹²⁰⁹

Tény, hogy ekkor Esszad már nem fogadott el parancsot Konstantinápolyból, és az is biztos, hogy ezzel nehéz helyzetbe hozta a nagyhatalmakat, akik már megállapodtak abban, hogy Szkutari az albánoké marad. Nyilvánvaló volt, hogy a montenegróiak önként nem fognak lemondani a nehezen megszerzett városról, és az is, hogy ez a Monarchiát érzékenyen érinti. A Pesti Napló azt feltételezte, hogy orosz és montenegrói rábeszélésre Esszad beleegyezett a város átadásába, az előbbieket viszonzásképpen biztosították a katonai erőt és a diplomáciai támogatást egy oroszbarát Albánia létrehozására. Nikola állítólag felajánlotta Montenegró és Albánia egyesítését, melyben Esszad is pozíciókat kapott volna. A nagyravágyó pasa elfogadta ezt az ajánlatot, ami még mindig jobb volt, mint éhen veszni a városban egy 30 ezer fős, ütőképes sereggel, miközben a nagyhatalmak nevetségessé teszik magukat erőtlen blokádjukkal. Hogy Esszadnak aztán szándékában állt-e eleget tenni

¹²⁰⁸ Kiemelés tőlem. Szazonovot idézi a *PN*. 1913. április 12. 87. sz. Az, hogy az oroszok a szláv ügyre hivatkoznak Montenegróval szemben, nem meglepő, kitűnő taktikai elem, bár az antantnak többször is kijelentették, hogy Oroszország a Balkánon valójában a saját érdekeit követi.

¹²⁰⁹ *Uo.* 1913. április 25. 98. sz.

az állítólagos orosz felkérésnek, az mindenesetre kétséges.¹²¹⁰ Kondis szerint Esszad 16 ezer angol fontot kapott Szkutari és a Drin-vidék átadásáért.¹²¹¹

Miután seregével elhagyta Szkutarit, új „szövetségeseivel” közölte, hogy török tisztként a volt szultán öccsének, az autonóm Albánia új helytartójának tekinti magát, majd elindult, hogy csatlakozzon az 1912 ősze óta Albániába húzódott török Dzsavid pasa hadtestéhez, mely Janina március 6-i és Drinápoly március végi eleste után az utolsó ütőképes török alakulatot jelentette a félszigeten. Esszad Tiranába érve kormányt alakított, s a Pesti Napló szerint a következő nyilatkozatot tette közzé: „*Az új Albánia, melynek alkirálya Esszad pasa, a szultán szuverenitása alatt marad, de független a nagyhatalmaktól. Albánia belép a Balkán Szövetségbe. San Giovanni di Medua és Szkutari Montenegrót illeti. Szerbia megkapja Durazsót.*”¹²¹² A nagyhatalmak felé nyilatkozata nyílt kihívással ért fel. A Monarchia számára elfogadhatatlan volt, hogy egy kalandor több hónapos diplomáciai erőfeszítéseik eredményeit tegye semmissé. Valonában Iszmail Kemál, az albán ideiglenes kormány feje rettegve várta a két török seregetest egyesülését, ami független, törökellenes, de hadsereg nélküli albán kormányának végét jelentette volna. A görögök válaszul a török hadsereg jelenlétére hivatkozva megindultak Dél-Albánia ellen és ott egy ellenkormányt hoztak létre, mely kérte a terület bekebelezését Görögországba.¹²¹³ A reunió többhónapos munkája veszett tehát kárba, Albániának három kormánya is volt, három hadsereggel. A sajtó és Weiskirchner bécsi polgármester súlyos kritikát fogalmazott meg Berchtold politikájával szemben, és határozottabb fellépést várt: „*Vagy érdekünk nekünk Albánia létesítése, akkor meg kell valósítani, vagy nem érdekünk, és akkor abba kell hagyni, de ezt az ide-oda kapkodást nem tűrjük tovább.*”¹²¹⁴

A külügyminiszter eddig is a partok bombázását, a blokád kiterjesztését és a pénzbeli kompenzáció elejtését javasolta, s most kijelentette, hogy ha Montenegro nem adja át Szkutarit, a Monarchia egyedül fogja érvényesíteni a nagyköveti reunió döntéseit, mégpedig fegyveres erővel.¹²¹⁵ Conrad akár háborút is indított volna Montenegro ellen, de a többiek nem. Az osztrákok által egyedül kivitelezett blokádról Szazonov úgy nyilatkozott Delcassénak: „*Ha a Monarchia egyedül marad Antivari előtt, az háborút jelent.*”¹²¹⁶ Az olaszok rögtön felajánlották segítségüket, egyrészt, mert zavarta őket a franciák által támogatott görögök jelenléte, másrészt pedig tudták, hogy a rendcsinálás a Monarchia katonai jelenlétét növelné az Adria mentén, ami szintén az adriai olasz pozíciókat veszélyeztette. San Giuliano nagyobb összeget akart javasolni kompenzációként, hátha Nikola elfogadja azt. De Berchtold ellenkezése miatt ez meghiúsult. Szazonov hiába próbálta a *fait accompli*

¹²¹⁰ *Uo.* 1913. április 23-29. (96-101. sz.) Az újság nyílt Monarchia-ellenes lépésként értékelte ezt. Mindeközben a nagyhatalmak a Szkutariért cserébe Nikolának adandó pénzbeli kárpótlásról vitakoztak. Grey azonnal kijelentette, hogy Anglia egy fillért sem ad. A nagyhatalmak egy garanciális, kamat nélküli kölcsönt terveztek Nikolának adni, ezt azonban Berchtold ellenezte és ragaszkodott ahhoz, hogy ne a háború kiobbantásával a tőzsdén meggazdagodó uralkodó, hanem Montenegro kapja a pénzt. Ebbe április 17-én Grey is beleegyezett, és a nagyhatalmak megkíséreltek nyomást gyakorolni a Fényes Portára, hogy adja át a várost egy nemzetközi haderőnek. Nikola azonban többször is kijelentette, hogy pénzt csak Törökországtól fogad el háborús jóvátételként.

¹²¹¹ *Kondis, B.*, p. 105.

¹²¹² Szavait idézi: *PN.* 1913. április 30. és 29. 102. és 101. sz.

¹²¹³ *Uo.* 1913. április 24-26. 97-99. sz.

¹²¹⁴ Idézi a *PN.* 1913. április 5. 81. sz. Személyére nézve lásd: *Mertens, Ch.*: Richard Weiskirchner (1861-1926). Der unbekannte Wiener Bürgermeister. Oldenbourg, 2006. Nem célunk az osztrák külpolitikát meghatározó belső tényezők feltárása, pusztán a véleményt közöljük. Weiskirchner személyéről jó elemzést ad: *Mertens, Ch.*

¹²¹⁵ Április 25-én a nagyköveti konferencia elutasította Berchtold kérését, a montenegrói partok közös bombázását *G.P.* XXXIV. Nr. 13207.

¹²¹⁶ *DDF.* 3. VI. Nr. 169. Elképzelhető, hogy ezt a francia támogatás eléréséért hangoztatta csak. Az ugyanis nem mindegy, hogy a Monarchia támadja meg Montenegrot, vagy ezt követően Oroszország is a Monarchiát.

elfogadására rábírná a feleket, javaslata nem talált méltánylásra, mi több a hármasszövetség az antantnak a blokád szigorításáról szóló, későn jött javaslatát is elutasította. Április 25-én a nagyhatalmak egy közös jegyzék küldésében ugyan megállapodtak, de arra nézve nem született megállapodás, hogy elutasító válasz esetén mi lesz a teendő. Úgy tűnt a háború lokalizálásának lehetősége megszűnt, és a Monarchia be fog avatkozni,¹²¹⁷ s Hercegovinában ismét, immár harmadszor is mozgósítást rendelt el.¹²¹⁸

„A legsúlyosabb veszedelemeket az európai koncert bomlásának lehetősége rejti magában”- figyelmeztetett a felmerülő problémákra a Pesti Napló.¹²¹⁹ Montenegró nem visszakozott: előbb megfenyegette a Monarchiát, hogy lépéseinek köszönhetően megbukhat a dinasztia, és akkor Szerbia megkaparintja az országot és a tengerpartot,¹²²⁰ majd április 28-án, hogy megossza a nagyhatalmakat, ismételten felajánlotta a Monarchiának a Lovčent Szkutariért cserébe. Giesl visszautasította az ajánlatot. Április 28-án Mensdorff bejelentette, hogy országa kész az önálló lépésekre és csapatokat kíván partra tenni. Grey, hogy a helyzetet mentse, az angol parlament felhatalmazása nélkül kijelentette, hogy a „hadisarc” kifizetésének feltétele, hogy Nikola átadja Szkutarit, egyébként kiszolgáltatja őket az osztrákoknak.¹²²¹ San Giuliano és Giolitti nem kívántak Szkutari megrohanásában részt venni, de Valonát szívesen megszállták volna – különösen, hogy görög hajók megjelentek ott a háború elején, s csak erőteljes olasz nyomásra hagyták abba a város lövetését. Mivel Valona megszerzésével az olaszok le tudták zárni az Otrantói-szorost, az osztrákok nem kértek szövetségesük felajánlkozásából (bár Steed szerint a Monarchia ebbe is belement volna, az olasz támogatásért cserébe). A németek remek ötletnek tartották az elképzelést, míg az antant rámutatott, hogy ez nem űzné ki Szkutariból Nikolát,¹²²² aki közben fővárosává nyilvánította a várost. San Giuliano a hármasszövetség felmondását helyezte kilátásba, ha a Monarchia *egyedül* avatkozik be Albániában, Tittoni pedig Albánia megszállását javasolta.¹²²³ Berchtold ennek ellenére is a Monarchia egyedüli beavatkozását tartotta a legmegfelelőbbnek.

„Montenegró fejedelme fel akarja gyújtani a világháború máglyáját, hogy rántottát süthessen rajta!”¹²²⁴ – vélte Szazonov. Az oroszok kérték a franciákat és az angolokat, hogy ha a támadás elkerülhetetlen, avatkozzanak be a Monarchia oldalán, mintegy fékként, hogy az oroszoknak ne kelljen beavatkozni a Monarchia mellett, elveszítve a szláv államok jóindulatát, sem pedig ellene.¹²²⁵ Az angolok és a franciák nem akarták a Balkán Szövetség és az antant árulójának szerepét magukra venni, még kevésbé a németek oldalán harcolni, és megmenteni Szazonov békepolitikáját úgy, hogy az érintett ezért semmit nem kockáztat.

¹²¹⁷ Az olasz követ bizalmasan azt mondta Pichonnak, hogy a Monarchia akkor is a katonai beavatkozás mellett dönt Montenegró ellen, ha a nagyköveti konferencia nem hoz döntést a beavatkozásra. *Iswolsky*, III. Nr. 860. *Iswolsky* an Szazonov, 1913. április 30.

¹²¹⁸ Április 27-én ugyan létrejött a konszenzus a nagyhatalmak között, csakhogy ekkor volt az ortodox húsvét, így Montenegró újabb haladékot kapott a válaszadásra. Ausztria a Palić-ügy miatt egy külön jegyzéket is küldött.

¹²¹⁹ *PN*. 1913. április 25. 98. sz.

¹²²⁰ *Uo.* 1913. április 11. 86. sz.

¹²²¹ *Ö-U. A. VI. Nr. 6804.*

¹²²² *G. P. XXXIV. Nr. 13258. ill. Ö-U. A. VI. Nr. 6915. és Steed, H. W.: The Hapsburg Monarchy. p. 277.*

¹²²³ *Horváth, J., 109. p.*

¹²²⁴ Idézi *Hajdu T.: A Balkán múltja és jövője. In: A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. 101. p. „Ez az a szellemes hangnem, amelyben a nagyhatalmak diplomatái meg szoktak emlékezni a kis államok óhajairól, míg saját hasonló követeléseiket szentnek és természetesnek találják.” Uo.*

¹²²⁵ Pichon szerint a fő veszély abban rejlik, hogy a Monarchia a Szkutari válság ürügyén lehetőséget talál arra, hogy fellépjen Szerbia ellen. *Iswolsky*, III. Nr. 861. *Iswolsky* an Szazonov, 1913. április 30.

II. Vilmos a Monarchiát támogatta, mert úgy vélte, hogy annak végre határozott irányban körvonalazódik külpolitikája, és ez ügyben hajlandó volt fegyveresen is segíteni az osztrák-magyar csapatokat, a közös olasz-osztrák-magyar akciótól pedig a hármasszövetség megszilárdulását várta.¹²²⁶ A francia közvélemény a beavatkozást a Monarchia oldalán csak akkor vállalta volna, ha az oroszok is részt vesznek benne. De az oroszok továbbra sem tudtak hajót küldeni a tengersizorokon keresztül. Grey viszont csak akkor egyezett volna bele a katonai akcióba, ha a franciák is részt vesznek benne. Az olasz kormányzat pedig csak a britek részvétele esetén társult volna az osztrákokhoz.¹²²⁷ Ez ördögi kör volt.

Mivel a britek úgy vélték, hogy a Monarchia nem késlekedik cselekedni, Grey az iránt érdeklődött, hogy mit tenne Oroszország, ha a Monarchia egyoldalú lépésként megtámadja Montenegrót. Szazonov azt válaszolta, hogy a cár el akarja kerülni a háborút, mert tart a németek beavatkozásától, és bár ez esetben számíthatnak Franciaországra, de Anglia magatartása ismeretlen, márpedig Anglia az egyetlen hatalom, mely képes a németekre halálos csapást mérni. Amennyiben a Monarchia albán területéről támadja meg Montenegrót és készíti Szkutari kiűritésére, azt az orosz közvélemény még elviseli. Ám ha a Monarchia ezt követően Montenegró területére lép, vagy Dalmácián és Montenegrón keresztül vonul Szkutari ellen, az Oroszország ellenakcióját vonja maga után.¹²²⁸ Egy közvetlen osztrák támadást a szerb csapatok vagy Szerbia ellen pedig rögvest orosz katonai ellenlépés követne. Szazonov ezért inkább rávette Pašićot arra, hogy vonják vissza a szerb erőket Albániából és jelentsék ki érdektelenségüket Szkutariit illetően, és tanúsítsanak semlegességet egy esetleges osztrák támadás esetén. A szerbek úgy vélték, hogy a Monarchia sokkal csendesebben venné a Szkutari-ügyet, ha nem hinné azt, hogy Szerbia azért támogatja Montenegrót Szkutari ügyében, hogy közben Durazzóban maradjon.¹²²⁹ A bolgárok sejtették, ha az oroszok most a szerbekkel szemben Montenegrót favorizálják, eljön még az a pillanat, amikor az Albániából kiszorult szerbeket fogják előnyben részesíteni a bolgárokkal szemben.

Hanotaux a Monarchiát vádolta a krízis miatt.¹²³⁰ Róma pedig leszögezte, hogy egy kormány sem fogja Montenegró kedvéért magára vállalni azt a felelősséget, hogy európai háborút okozzon.¹²³¹ Szazonovot viszont Bécsből figyelmeztették, hogy a Monarchia csak közös nagyhatalmi döntésnek szerez érvényt, ha nem engedi Észak-Albánia határainak megváltoztatását – azt a határét, melyet az összes nagyhatalom elfogadott. Szazonov, bár ismét tartott attól, hogy a Szkutari elleni fellépés melléközöngéje a Szandzsák bekebelezése lenne, sőt, Szkutari csak jó ürügy az osztrák háborús pártnak, végül nemcsak a flottademonstráció folytatásába egyezett bele, de abba is, hogy eltűrje a Monarchia lépését,

¹²²⁶ G.P. XXXIV. Nr. 13095. és *Albertini, L.*, p. 441.

¹²²⁷ Valona esetében az olaszok „önállóan” akartak fellépni, biztosítékul, ha a Monarchia túl messzire menne.

¹²²⁸ *BD.* IX. Nr. 925., 928., *DDF.* 3. VI. Nr. 450. és *DDF.* 3. V. Nr. 366., VI. Nr. 490. Bár az Albánián keresztüli felvonulás is kétséges, mert jogilag még török területnek számított, így a Monarchia serege török területre lépve beavatkozna a háborúba, miközben a törökökkel szintén hadban álló montenegróiak ellen lép fel. A Monarchia ezért inkább a dalmát vagy bosnyák utat választotta volna, de akkor egész Montenegrón keresztül kellett volna vonulni Szkutariig, ami az orosz fél nemtetszése miatt kockázatosnak tűnt. Maradt a partraszállás Szkutari előterében és Antivari bombázása.

¹²²⁹ Tisztában voltak a szerbek is azzal, hogy nem képesek két fronton a bolgárok és a Monarchia ellen helytállni, ezért vagy Macedóniát szerzik meg vagy Durazzót, de mindkettő nem megy. *Bogitschewitsch* I. Nr. 301. Jowanowitsch, 1913. április 28.

¹²³⁰ *PN.* 1913. április 27. 100. sz. Londonban a montenegrói nagykövet kijelentette, hogy területi kompenzációk és anyagi segély esetén hajlandóak kiűriteni Szkutariit. Grey számára a montenegrói ajánlat időt jelentett.

¹²³¹ *Uo.* 1913. április 25. 98. sz.

ha Bosznia-Hercegovinából indít támadást Montenegró megrendszabályozására.¹²³²

Április 29-én a Monarchia teljes hadkészültségbe helyezte a bosznia-hercegovinai haderőt. Május 1-én pedig ultimátumban követelte, hogy a szerbek ürítsék ki Albániát. A Temps ezért azzal vádolta a Monarchiát, hogy be akarja kebelezni Észak-Albániát egy titkos olasz-osztrák-magyar egyezmény alapján - amely ekkor még nem létezett.¹²³³ Április végén megérkezett Montenegró elutasító válasza a nagyhatalmi jegyzékre. Május 2-án Berchtold a közös miniszterek és tanácskozásán bejelentette a három lehetséges megoldási tervet: a közös nagyhatalmi fellépést, az olaszokkal együttműködve a párhuzamos akciót, illetve a Monarchia önálló katonai kezdeményezését, amely Montenegró okkupálása esetén háborúhoz vezethet Szerbiával.¹²³⁴

A május 2-i közös minisztertanács nem tartotta lehetetlennek a Montenegró elleni katonai beavatkozást. Ez volt az egyetlen eset, hogy Berchtold nem ellenezte volna a katonai fellépést, amennyiben az csak korlátozott keretek között történik. A külügyminiszter maga nem támogatta az olaszokkal való együttműködést szorgalmazó megoldási tervet. Stürgkh és Zaleski most egyértelműen akciót akartak,¹²³⁵ s úgy látszott az Adria kérdésében konszenzus alakul ki, ami azt jelentette, hogy a tengerpart és **Albánia kérdése csakugyan fontosabb volt a Monarchiának, mint a Szandzsák vagy Macedónia sorsa.**

Csakhogy Biliński a Szerbiával való egyidejű leszámolás híve volt továbbra is, még akkor is, ha ez háborúhoz vezet Oroszországgal, egyben előadta a Monarchiához csatolandó szláv területekről szóló elképzelését is. Biliński javaslata Szerbia azonnali okkupálásáról és állami létének megszüntetéséről szólt.¹²³⁶ Tervezetének köszönhetően a két magyar, Lukács László miniszterelnök és Teleszky János pénzügyminiszter az önálló fellépés ellen szavazott. Lukács nem akarta egyértelműen elkötelezni magát, ezért finoman fogalmazott: „*Békét akarunk, de semmi esetre sem fogjuk ezt a Monarchia megalázásának árán megvásárolni.*”¹²³⁷ A magyar miniszterelnök csak a Szkutari evakuálására tett erőfeszítésekkel tudott egyetérteni. Teleszky nyíltan kimondta, hogy szerinte a Plan B és Plan M végrehajtása csődbe vinné a Monarchiát, amit Biliński viszont elutasított. Meglepetésre Krobotin nem az azonnali leszámolást és nem is Szerbia megszállását ajánlotta, hanem 48 órás haladékot és Bosznia-Hercegovinában a tartalékok behívását kérte, s támadásra csak a Montenegrónak átadott ultimátum elutasítása esetén gondolt. Ez esetben Krobotin a Szandzsák és Észak-Albánia megszállását javasolta. A hadügyminiszter javaslatát elfogadták, s 13 millió koronát adtak lovak vásárlásra, további 5 milliót Cattaró megerősítésére bocsátottak Potiorek rendelkezésére.¹²³⁸

A Monarchia - az olaszokkal közös fellépés eredményére és következményeire gondolva - elkészítette a leendő autonóm Albánia belső berendezkedésének tervezetét. A május 3-i javaslatok között szerepelt egy olasz-osztrák szindikátus létrehozása az egyenlő tőke elve alapján, a tisztán albán közigazgatás kiépítése és települési önkormányzatok

¹²³² 1913. május 4. DDF. 3. VI. Nr. 469., Nr. 473., Nr. 474., Nr. 483., Nr. 485., BD. IX. Nr. 934., Nr. 938.; Lorey, A. p. 87.

¹²³³ PN. 1913. május 4. 105. sz. tudósítása alapján.

¹²³⁴ Ó-U. A. VI. Nr. 6870.

¹²³⁵ Uo. VI. Nr. 6870.

¹²³⁶ Williamson, S. R.: Austria-Hungary... pp. 138-139.

¹²³⁷ Közli: PN. 1913. április 29. 101. sz.

¹²³⁸ Bár Berchtold ellenezte az ultimátumot, a közös miniszterek tanácsa megszavazta azt, azonban Ferenc József végül nem vállalta annak megfogalmazását. Így Berchtold egy telegramot küldött csak. Ó-U. A. VI. Nr. 6888.

megalapítása az alacsonyabb szintű közigazgatás feladatainak ellátására, az állam vezetésébe az osztrák-olasz komisszió tagjai mellett albán előkelők beválasztása, és albán ortodox egyház létrehozása albán nyelvű istentisztelettel, hogy a görög befolyást kiküszöböljék.¹²³⁹

Május 3-án De Salis gróf angol nagykövet közölte Nikolával, ha az osztrákok támadnak, elvész Szkutari és a megígért kölcsön is, mert az angol kormány nem fog közbelépni. Aznap időnyerés céljából a montenegrói kormány lemondott, Danyilo trónörökös 48 óra haladékot kért Giesltől. Május 4-én Bécsbe megérkezett a hír, hogy Cetinje hajlandó lemondani Szkutariról, és bocsánatot kérni a Hubka- és Palić-ügy miatt. Mivel a Monarchia a balkáni ügyek lefolyását nem tekintette biztonságosnak, és mivel még szövetségeseiben sem bízhatott, 1913. május 8-án Olaszországgal közösen egy titkos szerződésben felosztották Albániát.¹²⁴⁰

A nemzetközi haderő végül hosszas huzavona után birtokba vette Szkutarit. Megjelenése azért is volt igen szükséges, mert híre kelt, hogy 8 ezer malisszor albán közeledik a város felé.¹²⁴¹ Az is kiderült, hogy Dzsavid csapatai azért vonultak Valona felé, mert hajóra szállva haza akartak jutni Törökországba. Esszad 30 ezer fős serege pedig csak 8 ezer főre olvadt, mert sok katona hazautazott a családjához. A kiűrés során a város tisztázatlan körülmények között leégett, ami nem emelte sem a montenegrói, sem a nagyhatalmi hadak presztízsét. Nikola San Giovanni de Medua meghódítását tervezte, kompenzációként, vagy hogy ezzel zsarolja a hatalmakat, hogy visszakapja Szkutarit. A montenegrói csapatok (a szerbekkel ellentétben) nem hagyták el Albániát.

„*A független Albánia megteremtését mindig nehéz diplomáciai munkának tekintettük, de egyben annak az egyedüli eszközhöz is, mellyel az Adria menti erőviszonyok számunkra kedvezőtlen eltolódása elkerülhető. Azáltal, hogy mi ezt a célt **békés** úton akartuk elérni és ezért a többi hatalmakkal való egyetértésre kellett törekednünk, az általunk támogatott megegyezéses alapon nyugvó albán állami lét az életképesség minimumára korlátozódott. Ilyen körülmények között bizony nem látszik lehetségesnek, hogy Szerbiával szemben engedményeibe bocsátkozhatunk...*” – fogalmazta meg a Monarchia állásfoglalását Berchtold.¹²⁴² A külügyminiszter, bár győztesnek érezhette magát, elszigetelődött. Az antant egyre ellenségesebb lett vele szemben, míg odahaza a sajtó erélytelenséggel vádolta. Berchtold újabb kritikát kapott a németektől is. „*Minden amit gróf Berchtold tévovászló politikája elért, hogy Szkutari füstölő romjait birtokba vette a még meg sem lévő Albánia számára egy nemzetközi sereg, melyben az angolok nagyobb kontingenssel vannak képviselve, mint a Monarchia. Szkutari minden egyes lakosa 25 ezer koronájába került az államnak... El kellett volna foglalni a Szandzsákokat... A Monarchia saját maga játszotta a Balkánt ellenségei, a szlávok kezére... Mikor kitört a háború, Bécsben kiesztették a „status quo” formulát. Ki az, aki azért háborúzik, hogy semmit se nyerjen? Az antant válaszul kitalálta a „desinteressement” politikáját. Ezzel a balkáni status quo kimúlt. Berchtold erre új politikát fogalmazott: „ha a szerbek kijutnak az Adriára,*

¹²³⁹ HHSIA PA I. Kt. 493. Balkankonflagration. Liasse XLV /4. 1913. május 3. fol. 137-138. „*Projet d'une action en Albanie, redige par M.C. Bilinski, Secrétaire de Legation. 1. Action commune de concert avec l'Italie à l'exclusion des autres Grandes Puissances. 2. Occupation commune provisoire militaire de la côte même que des points les plus importants à l'intérieur du pays afin de maintenir l'ordre. 3. Organization de la Gendarmerie par des officiers austro-hongrois et italiens... 4. Creation d'une syndicat financier austro-hongrois – italien par contribution egale des capitaux...*”

¹²⁴⁰ A szerződés szövegét a „*Nemzetközi szerződések 1871-1920*” (Szerk.: Horváth, J.), 237-239. pp. közli.

¹²⁴¹ PN. 1913. május 14. 113. sz. Nikola sikeresen srófolta fel visszalépésének árát 20-ról 30 millióra, s ismét tözsdemanipulációval vádolták.

¹²⁴² Idézi: Pölöskei F.: Az Osztrák-Magyar Monarchia Balkán-politikája az I. világháború előtti években. In.: A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. 50. p.

lövünk.” A szerbek nagy nyugalommal bevonultak Durazzo-ba, a Monarchia nem lőtt. Következett a Proházska-affér blamáza, a Hobenlobe-kirándulás szánalmas eredménye: Thurn-Valsassina nyugdíjazása. Szkutari most nem montenegrói, de a Lovcsenről ágyúk néznek Cattaróra. A Monarchia hibát követett el Romániával szemben is... Az ország kimerült, és a lapok még mindig diplomáciai sikerről írnak.¹²⁴³ Bár egyesek 400 milliós, sőt 1 milliárdos többletkiadásról beszéltek, Zaleski pénzügyminiszter szerint a Landwehr és a honvédség összesen mintegy 257 millió korona többletjuttatást kapott - tudatta a Pesti Napló.¹²⁴⁴ A szkutari válság megingatta a hagyományos dinasztikus együttműködés bizalmi alapjait a Monarchia és Oroszország között, bár szerintünk a szakítás még nem volt végleges: mindenestre a bizalomvesztés hozzájárult a felemás orosz magatartáshoz a bukaresti békét és revízióját illetően.

5.5 A reunió tevékenysége 1913. május 30-a után és a nagyhatalmi politika céljai

Hátra volt még a nagyköveti konferencia számára a lassan véget érő első Balkán-háború lezárása. A török kormány már február 11-én kérte a nagyhatalmak közbenjárását, hogy a január 17-i jegyzékre adott török válasz alapján kezdődjenek meg az új béketárgyalások. A Balkán Szövetség ezt elutasította, s így tett a londoni reunió is. Február 28-án azonban az ifjútörök kormány elfogadta a nagyhatalmak közbenjárását, bármilyen alapokon is nyugszik az.¹²⁴⁵ A szövetségesek azonban – okulva az előző tárgyalások sikertelenségéből – úgy vélték, hogy csak azt nem vehetik el tőlük, amit fegyverrel birtokolnak, a törököket tehát kész helyzet elé akarták állítani, ezért csak március 4-én adtak választ, továbbra is felvetve a szigetek és a háborús jóvátétel kérdését.

„Törökország esetleg belemenne abba, hogy a határ San Stefanótól a Marica torkolatáig terjedő vonalban állapítsák meg, ami Drinápolyról való lemondással járna, abban az esetben, ha a szövetségesek lemondának a hadisarcról¹²⁴⁶ – fogalmazta meg a Porta, de a szövetségesek a nagyhatalmakkal ellentétben ragaszkodtak az 1 milliárd frankos összeg kifizetéséhez. Rögvest közzé is tették a többi követelésüket: a hadi cselekmények csak a békeszerződés aláírásakor szűnnek meg; Törökország átengedi a szövetségeseknek Szkutarit, Janinát és Drinápolyt; a török határ a Rodostó-Midia vonalon húzódik; Gallipoli a Balkán Szövetségé; Görögország megkapja az általa megszállt szigeteket; Törökország jóvátételt fizet a szövetségeseknek; a balkáni államok elismerik a szultán képviselőit a mohamedán alattvalók egyházi ügyeiben; hadifogolycsere; a háború előtt Törökországgal érvényben lévő kereskedelmi és politikai szerződések ismét életbe lépnek; Törökország elismeri Kréta egyesülését Görögországgal.¹²⁴⁷

„Törökországnak nincs veszténivalója: a háború folytatása kevesebb pénzbe kerül, mint a béke hadisarca...”¹²⁴⁸ – döntött a fentiek miatt a háború folytatásáról a haditanács Janina március 6-i eleste után. A kormány tudta, hogy nem nyerheti meg a háborút. A harc inkább

¹²⁴³ Georg Bernhard Plutus folyóiratban közölt cikkéből idéz a *PN*. 1913. május 20. 118. sz.

¹²⁴⁴ *PN*. 1913. május 21. 119. sz., 64. évf.

¹²⁴⁵ Helmreich, E. C., p. 326. Úgy tűnik tehát, hogy az ifjútörököket is inkább a hatalom megragadása érdekelte, s nem ígéreteik teljesítése – hiszen a szövetségesek által ostromlott helyek közül ekkor még egy sem esett el. A sarkövi partraszállás kudarcra elégtétellel tölthette el Sefket pasát: a liberális és ötörök érzelmű tiszték is a bolgár géppuskák tüzeiben estek el, így többé nem jelentett veszélyt a katonai liga.

¹²⁴⁶ Közli a *PN*. 1913. március 5. 55. sz.

¹²⁴⁷ *Bálgarija*, No. 117. 1913. március 2. (15.) In: Kiskilova, P., Nr. 79. p. 123.

¹²⁴⁸ Közli: *PN*. 1913. március 11. 60. sz.

időhúzás volt és az ifjútörök-ellenes katonai liga lekötését szolgálta.¹²⁴⁹ Enver bej azt javasolta, hogy a békeszerződés aláírása előtt a kormány mondjon le, és egy ötörököket és liberálisokat is tömörítő koalíciós kormány fogadja el azt - így közössé téve a felelősséget nem lehetne politikai tőkét kovácsolni a másik fél hazaárulóvá nyilvánításából. A béke kérdésében ugyanis az ifjútörökök is megosztottak voltak. Hadzsi Adil belügyminiszter a radikális háborús párthoz tartozott, míg Sefket kormányfő békülni akart. A békepárt tagja volt a *sejke-el iszlám* és Szaid Halim miniszter is.¹²⁵⁰

Kedvező volt a törökök számára, hogy a nagyköveti reunió már márciusban megállapodás született néhány sarkalatos kérdésben, amelyek nem egyeztek meg a szövetségesek igényeivel. A nagyhatalmak elutasították a hadikárpótlást, viszont a balkáni államoknak át kellett volna venniük a török államadósság rájuk eső részét. Ez azért volt fontos, mert a török tartozás 60%-a a franciákat, 14%-a a briteket, 24%-a németeket illette, akik szerették volna visszakapni a pénzüket. Törökország szabadon állapíthatta meg a vámokat.¹²⁵¹ A győztesek viszont tudták, hogy a nagyhatalmaktól kapott kölcsönöket valahogyan törleszteniük kell, ezért ragaszkodtak annyira a hadisarchoz, a nagyhatalmak pedig értelemszerűen nem akarták fizetésektelelenné tenni a nekik eladósodott törököket.

Érthető, hogy ilyen előzmények után a törökök továbbra sem a Balkán Szövetséggel óhajtottak tárgyalni, hanem a nagyhatalmak bevonását is szorgalmazták az új békefolyamatba. A hatalmak felé fordulva új békefeltételeket fogalmaztak meg: ha azok garantálnak 30 békeévet a gazdaság fejlődése számára és biztosítják Törökország jövőbeni területi integritását, továbbá nem helyezik az oszmán pénzügyeket nemzetközi felügyelet alá, és szabad vámpolitikát folytathatnak, akkor átadják Drinápolyt.¹²⁵²

A szövetségesek elutasították a török elképzelést, de a nagyhatalmak beavatkozása ellen nem tiltakoztak. A Szamouprava szerb kormánylap szerint a szövetségesek március 14-i újabb tervezete a következő pontokból állt: (1) Az ellenségeskedések a béke megkötéséig szünetelnek. (2) A béketárgyalások alapjául a december 22-i szövetséges javaslat szolgál, mely szerint a határ tárgyalási alapja az Enosz-Midia vonal. (3) Albániáról a nagyköveti tanácskozás dönt. (4) Drinápolyt és Szkutarit át kell adni. (5) Az Égei-tenger szigetei és Kréta Görögországhé lesznek. (6) A hadikárpótlás összege a béketárgyalás során derül ki. (7) A török területen maradó görögök és bolgárok vallásszabadságát biztosítani kell.¹²⁵³

Bár az álláspontok közeledni látszottak, az új nagyhatalmi javaslatok messze nem feleltek meg a szövetségesek igényeinek. A nagyhatalmi tervezet a következő volt: az európai Törökország Enosznál kezdődik, a Marica folyását követi az Ergenég, majd innen Midia felé tart. Minden ettől nyugatra lévő terület Albánia kivételével a szövetségeseké. Így Bulgária nem jutott ki a Márvány-tenger partjára – ezt mind szövetségesi, mind a nagyhatalmak elleneztek. Az égei-tengeri szigetek kérdését a nagyhatalmak saját hatáskörükbe utalták. Törökország lemond minden jogáról Kréta kérdésében. A nagyhatalmak nem ismerik el a háborús jóvátétel kérdését, de engedélyezik a szövetségeseknek a török államadósság tárgyalásán való részvételt. Az ellenségeskedést meg kell szüntetni az előzetes békefeltételek elfogadását követően.¹²⁵⁴

¹²⁴⁹ *Uo.* 1913. március 13. 62. sz.

¹²⁵⁰ *Uo.* 1913. március 18. 66. sz. Világháborús tevékenységükre lásd: *Flesch I. i.m.*

¹²⁵¹ *Taylor, A. J. P.* 603. p. és *PN.* 1913. február 22.

¹²⁵² *PN.* 1913. március 6. 56. sz.

¹²⁵³ *Uo.* 1913. március 14. 63. sz.

¹²⁵⁴ *Helmreich, E. C.*, p. 327. A fent kifejtett pontokról a szövetségesek március 22-én, a törökök 31-én értesültek, az

A nagyhatalmak számára a fő gondot a következő három kérdés jelentette: a görögök ragaszkodtak a szigetek birtoklásához, a szövetségesek a kárpótláshoz, a bolgárok pedig a kijáráshoz a Márvány-tengerre (ami gyakorlatilag a szorosok ellenőrzését jelentette volna). Az első kérdés a nagyhatalmi érdekek szempontjából mellékes volt (leszámítva a Dodekanészoszt), Törökország számára viszont fontosabb volt – ezért aztán erről a reunió hiába is hozott döntést. A pénzügyi kérdés a nagyhatalmak gazdasági nyomásával könnyen rendezhetőnek ígérkezett. A tengersizorosok kérdése azonban egyértelműen a nagyhatalmi egyensúlyt és érdekeket veszélyeztette. Ezért amikor a bolgárok a következő négy ponttal válaszoltak a március 14-i a nagyhatalmi mediációra: Törökország átadja a Rodostó-Malatra-foktól nyugatra eső területet, így Bulgária kijut a Márvány-tengerhez, megkapja Kesan és Malgara városokat; Törökország lemond az Égei-tengeri szigetekről; kinyilvánítja teljes érdektelenségét Krétát illetően; s hadisarcot fizet¹²⁵⁵ - a bolgár követelések ismeretében Girsz orosz nagykövet azonnal új javaslatot adott át a határral kapcsolatban, mert az oroszok nem nézték jó szemmel, hogy a bolgárok újfent megjelentek a Márvány-tenger partján. A javaslat szerint a határ Inaidától 11 km-re északra kezdődne és a Marica mentén érne el a tengert, de Drinápoly bolgár birtok lenne.¹²⁵⁶

Az oroszok úgy vélték, Bulgária nem jogosult a Rodostó-Malatra-fok határvonalra, csupán az Enosz-Ergene-Midia vonalra. A bolgárok viszont legalább egy kiegyenesített Enosz-Midia vonalat követeltek. Bár Nyekljudov továbbra is tartott egy Konstantinápoly elleni bolgár támadástól, a határ kiegyenesítését és a Márvány-tengerre való kijutást bolgár részről viszont ugyanolyan túlzó követelésnek tartotta, mint a szerbek törekvését az Adriai-tenger felé és az albán határ kiigazítására.¹²⁵⁷ A tengersizorosok török kézen maradása viszont az európai erőegyensúly záloga volt.¹²⁵⁸ Az észak-albániai helyzet miatt a franciák óva intettek az oroszokat egy egyoldalú (bolgár- vagy törökellenes) „békekikényszerítő” akciótól a tengersizorosokban, mert ez várhatóan a Monarchia beavatkozását vonja magával Albániában vagy a szerbek ellen.¹²⁵⁹ Ezért Pichon külügyminiszter ott az összes hatalom demonstrációját tartotta csak elfogadhatónak.¹²⁶⁰

Drinápoly eleste után a bolgár erők Csataldzsa és Bulair felé indultak, a Boszporusz közvetlen közelébe, nyomást gyakorolván a hatalmakra a határ kérdésében. A nyugat-

utóbbiak azonnal elfogadták a feltételeket, de a szövetségesek csak április 5-én, a blokádot ellátó flotta feltűnésekor válaszoltak. A szigetekről maguk akartak dönteni, Albánia határait előzetesen közölni kell velük, és ekkor eldöntik, hogy elfogadják-e. Továbbra is követelték a jóvátételt, az államadósság átvállalásáról hallani sem akartak. Ezeket a feltételeket csak az oroszok fogadták el, ezért a nagyhatalmak újabb jegyzéket küldtek, leszögezve, hogy a szigetek kérdésében a londoni reunió, a pénzügyekben a párizsi bizottság hivatott dönteni. A szövetségesek április 23-án közölték, hogy elfogadják a jegyzéket, amennyiben lehetőséget kapnak, hogy Albánia és Trákia kérdésében az ő véleményük is meghallgatásra kerüljön. A nagyhatalmak elfogadták, bár közölték, hogy a szövetségnek aligha lesz döntő szava.

¹²⁵⁵ Berchtold korábban azt ígérte, ha a nagyhatalmi ellenállás miatt a bolgárok nem kapják meg Szalonikit a Szilisztriáról való lemondásért cserébe, akkor segít Rodostó és a Márvány-tengeri kijárat megszerzésére irányuló törekvéseiben. *Tukin*, C. p. 165.

¹²⁵⁶ A szövetségesek újabb, április 29-i javaslatát lásd: *Isztorija na Bálgarite*. Tom 2. p. 169.

¹²⁵⁷ *Iswolsky*, III. Nr. 795. március 28. és *DDF*. 3. VI. Nr. 127. és *DDF*. 3. VI. Nr. 96., Nr. 108., Nr. 109.

¹²⁵⁸ *DDF*. 3. VI. Nr. 217., Nr. 243. és *PN*. 1913. április 6. 82. sz. ill. *Schurmann*, J. G. Szerbia jöllehet 55000 négyzetmérföldet hódított meg, szövetségesének keleten átadott 3800 négyzetmérföldet, Albánia javára lemondott 15200-ról, azaz 36000 maradt neki. Bulgária ugyanakkor 51000 négyzetmérföldet foglalt el, s a szerbektől további 10200-at követel a Vardar túlsó partján. Eszerint Bulgáriának 61500, Szerbiának 25700 négyzetmérföld jut.

¹²⁵⁹ *Iswolsky*, III. Nr. 826. *Iswolsky* an Sazonov, 1913. április 18.

¹²⁶⁰ *Lorey*, A., p. 50. A flottatüntetést, melyet a franciák javasoltak Sazonov és Grey elfogadta, de tartottak Németország ellenállásától *DDF*. 3. V. Nr. 182., Nr. 285. Grey úgy vélte, hogy a tengerészeti demonstráció csak a nagyhatalmak közötti egység hiányát fedné fel, és Törökországot még erőteljesebb ellenállásra készítetné.

európai nagyhatalmak ismét a Midia – Enosz vonalat határozzák meg kívánatosként. Szazonov szavai ultimátumként hangzanak: „Csataldzsa elfoglalása esetén, Bulgária nem csak Törökországgal, de az európai nagyhatalmakkal is szembe kerül. Ne játsszatok Isztambullal és a Dardanellákkal, mert megégetitek magatokat!” Az európai erők tengeri felvonulást és partraszállást terveztek a Boszporusz partján, ha a bolgár hadsereg át merészel törni a csataldzszai állásokon és behatol Isztambulba. Az ifjútörök vezetés ezúttal elfogadta a nagyhatalmak feltételeit, hogy azoknak a Balkán Szövetségre gyakorolt nyomásuk erősödhessen.

A londoni békekonferencia második szakaszában a bolgár küldöttek már nem az ellenséggel, hanem a szövetségeseikkel és a nagyhatalmakkal is „hadakoztak”. A nagyhatalmak határozottságától és a szövetségi viszony romlásán meglepődve I. E. Gesov miniszterelnök egyre inkább tüzszünetet szeretett volna kötni, és úgy gondolta, hogy nem szabad újból megtámadni a csataldzszai állást: „*Semmiylen lépést se tegyenek Isztambul felé.*” A cár „ajándékként” ígerte Szamotraki szigetét. A Balkán Szövetség március 23-án elfogadta a feltételeket az európai erők közvetítéséről, azzal a kitételrel, hogy az európai nagyhatalmak által meghatározott határvonal csupán kiindulópontként tekintendő, nem végleges határként. Az oroszok cserébe nyomást gyakoroltak a török kormányra, mely végül elismerte az Enosz-Midia vonal megváltoztatását április 1-én, ha nem kell hadisarcot fizetnie.¹²⁶¹ A bolgárok pedig végleg lemondtak a Csataldzsa elleni támadásról, mert újfert kolera tört ki a seregben. Így a nagyhatalmi demonstrációra sem került sor Konstantinápolynál.

Április közepétől gyakorlatilag fegyvernyugvás állt be a háborúzó felek között. A szerbek és a görögök megkezdték csapataik átcsoportosítását Macedóniába, s az ebben rejlő veszélyt érzékelve a bolgárok nemcsak a Csataldzsa elleni támadásról tettek le, de április 13-a után fegyverszünetet kötöttek a törökökkel. A nagyhatalmak már április 23-án felhívták a hadviselő feleket, hogy nevezzék meg a béketárgyalásokra delegált küldötteiket, akik azonban május közepéig nem érték el Londont. A nagyköveti reunió Grey és Paul Cambon vezetésével május 5-ére egy előzetes békemegállapodást dolgozott ki. A nagyhatalmak követői ezt követően szabadságra mentek és csak május 20-án ültek össze újra – de a feleknek eddig sem sikerült megegyezésre jutniuk.

Stojan Novaković szerb küldött erősen tiltakozott az előzetes béketervezet ellen, mert szerinte az kevés területet juttat Szerbiának, hiszen a szövetségi szerződésből kiindulva Bulgária területe várhatóan 69500 km²-rel, Görögországé 38118 km²-rel nő, míg Szerbiáé csak 22800-zal.¹²⁶² Teodorov bolgár pénzügyminiszter úgy vélte, hogy a törököknek a jóvátételt majd 50 éven át kell fizetni, ha „*nem akarják őket túlzottan megterhelni.*” A török államadósságból a szövetségeseik nevében hajlandó volt átvállalni 400 millió frankot, viszont a nagyhatalmak 1 milliárd frankot tartottak volna megfelelőnek.¹²⁶³ A görög küldöttek közül Venizelosz továbbra sem akarta a nagyhatalmakra bízni a szigetek sorsát, ezért Grey végül magához hívatta a követeket és közölte velük, hogy vagy aláírják a béketervet, vagy azonnal hazautaznak.¹²⁶⁴ A végletekig kimerült angol külügyminiszter (akit

¹²⁶¹ DDF. 3. VI. Nr. 138., Nr. 141., Nr. 147. és *uo.* 3. VI. Nr. 151.; *uo.* 3. VI. Nr. 234., Nr. 239. és Lorey, A., p. 60.

¹²⁶² PN. 1913. május 8. 108. sz.

¹²⁶³ Uo. 1913. május 17. 116. sz.; *Iswolsky*, III. Nr. 1044. Törökország háborús hadisarca 450 millió frank lehet, ebből Bulgáriának legkevesebb 80-100 millió jár.

¹²⁶⁴ Ö-U. A. VI. Nr. 7168. Május 26-án a Nagykövetek Tanácsán Grey azt javasolta, hogy a következő napra hívják meg a háborús felek küldötteit, hogy változtatás nélkül írják alá a javasolt békeszerződést. Ha Bulgária erre nem hajlandó,

egy csatahajó szállított el Londonból és hozott két hét múlva vissza, hogy kipihenje a kettős konferenciát), nemes egyszerűséggel közölte, hogy Anglia a továbbiakban a hármasszövetség javaslatait támogatja, ha akár a kisállamok, akár a nagyhatalmak képtelenek a megegyezésre.¹²⁶⁵ Ezzel a fegyverrel már élt Szkutari kérdése esetében (s fog még Albánia déli határainak megrajzolásakor is). Ez hatott: végül május 31-én a felek aláírták a londoni előzetes békemegállapodást, mely a következő pontokban foglalható össze: (1) A szerződés aláírása után azonnal béke áll be a szerződő felek között. (2) Törökország átadja az Enosz-Midia vonaltól nyugatra eső területeket, a határt egy nemzetközi bizottság állapítja meg. (3) Albánia határaitól és minden egyéb kérdéstről, mely Albániát érinti, a nagyhatalmak döntenek. (4) Törökország átadja Krétát és lemond vele kapcsolatban minden igényről. (5) Az égei-tengeri szigetek sorsáról, az Athosz-hegy kivételével, a nagyhatalmak döntenek. (6) Pénzügyi kérdésekben (jóvátétel, államadósság) a Párizsi Bizottság hoz döntést. (7) A hadifoglyokról, állampolgárságról, igazságszolgáltatásról különmegyezmények döntenek. (8) A szerződés mihamarabb ratifikálandó.¹²⁶⁶

Ezzel az első Balkán-háború elméletileg véget ért. A nagyhatalmak elkövettek azonban két hibát: ha már beavatkoztak a békefolyamatba, figyelemmel kellett volna kísérniük a szövetségesek szerzette területek felosztását is, illetve fékeket kellett volna beépíteni az előzetes békeszerződésbe (is), melyek szankcionálták volna az azt megszegőket. A londoni béke ugyanis nem tartalmazta a törököktől elvett macedón területek megosztását a szövetségesek között. A reunió feloszlásával ezen kérdések nagyhatalmi felügyelet mellett történő rendezésére esély sem volt – nem mintha a nagyhatalmak beleszólása egyszerűbbé tette volna az osztozkodást. A problémákkal az érintett felek is tisztában voltak, erre Grey záróbeszéde is jó példa: *„Tudnunk kell, hogy még vannak megoldásra váró kérdések, mielőtt teljes egyetértésre jutunk, de szeretném binni, hogy ennek a szerződésnek a megkötésével könnyebbé váljak a vitatott kérdések megoldása.”*

A londoni békeegyezmény aláírásával egy olyan háború ér véget, amelynek következményei újabb háborút szülnek majd. A vitás kérdések végletes kieleződése aláásta a Balkán-szövetség amúgy is labilis alapját. Az oszmán „hagyaték” elrendezésében az európai nagyhatalmak nem vettek részt, attól tartva, hogy még nagyobb háború robbanhat ki. A győztesek pedig nem tudtak közvetlenül megegyezni egymással az új határok kialakításáról. A bolgár vezetés javaslata az etnikai határok szerint, illetve a háborúhoz való hozzájárulás mértéke alapján való elosztásról nem nyerte el Belgrád és Athén tetszését, hiszen ellentétes volt érdekeikkel.

Az első Balkán-háború lezárultával a nagyhatalmakra még három kérdés megoldása várt: Albánia államformája és kormányzata; Albánia déli határainak kijelölése; az égei-tengeri szigetek jövőbeni sorsa. Poincaré az összes szigetet a görögöknek akarta juttatni, kivéve a bolgároknak adandó Thaszoszt, illetve Lémnoszt és Tenedoszt, melyet semlegesíteni

aláírhat egy külön békeszerződést az Oszmán Birodalommal, hiszen csak az ő seregeik állnak egymással szemben Csataldzsa és Bulair térségében. Másnap, 27-én Grey a következőket mondja: *„Azok a küldöttek, akik alá akarják írni a szerződést, tegyék meg, akik pedig nem, menjenek haza!”* Ritka eset a diplomácia történetében.

¹²⁶⁵ Ne feledjük, a 6 nagyhatalom 2-3-3 fős szövetségi rendszerbe tömörült, ami állandóan döntetlent jelentett a szavazáskor. A kisállamok esetében pedig még nehezebb volt a szituáció.

¹²⁶⁶ A teljes szöveget lásd: *Bobcevsz, Sz.*: Sztraniczi iz mojta diplomaticseskza miszija v Petrograd 1912-1913. Szofija, Szlavjanszkoto Druzsesztvo v Bálgarija 1940. pp. 141-142.

akart.¹²⁶⁷ San Giuliano szerint az antant azért akarta Görögországnak adni az összes szigetet, mert az ázsiai Törökország mielőbbi feldarabolódásával számolt. Ez esetben a hármasszövetséghez, vagy Németországhoz forduló maradék Törökország a szigetek nélkül nem lesz képes megvédeni a Dardanellákat és az ázsiai partot, így a teljes felosztás is bekövetkezhet. Éppen ezért akarja a hármasszövetség a szigetek egy részét Törökország kezében hagyni, hogy az állam fennmaradjon.¹²⁶⁸

Szazonov Lémnoszt, Tenedoszt, Imbroszt és Szamothrakét török uralom alatt akarta hagyni, így a francia és az orosz álláspont különbözött.¹²⁶⁹ A németek először az összes szigetet semlegesíteni akarták, majd a korábban említett négy sziget mellett még az autonóm státusszal felruházandó Mütilénét és Khioszt is a törököknél hagyták volna, mert ezek az ázsiai - görögök lakta - partokhoz való közelségük miatt fenyegetést jelentettek volna a kis-ázsiai török birtokokra, így a német érdekekkel is ütköztek volna, ha a görögök propaganda központot hoznának létre ott.¹²⁷⁰ 1913. január végén a nagyhatalmak megegyeztek abban, hogy Kréta a görögöké, a göröglakta Thaszosz pedig a bolgároké lesz.¹²⁷¹

Albánia kérdésében Szazonov azt javasolta, hogy autonóm és semleges terület legyen a szultán fennhatósága alatt, egy Porta által kinevezett kormányzóval az élén. Így a terület egy török tartomány maradt volna. Az orosz külügyminiszter állítólag abban reménykedett, hogy ez a tény kitűnő ürügyet és idővel alkalmat szolgáltat majd a szerbeknek, hogy megszállják a terület nagy részét és így kijussanak az Adriai-tengerre, valamint megakadályozzák a terület osztrák érdekszférává alakítását.¹²⁷² Az orosz kormány nem is volt hajlandó Kemal pasa albán kormányát elismerni annak osztrák kapcsolata miatt. A franciák viszont egy független Albániát szerettek volna, mert úgy vélték a szultán fennhatósága kiszolgáltatja a területet a nagyhatalmak és balkáni államok beavatkozásának. Hogy megakadályozzák az osztrák befolyás erősödését – eltérően az orosz elképzelésektől – összeurópai felügyeletet kívántak bevezetni.¹²⁷³ Egy konföderált Albánia elképzelése is fölmerült: ez Mirditiából, Gyakovából, Tengeri-Albániából és Görög-Albániából állt volna össze, csakhogy a Monarchia vezetése ezt életképtelen államalakulatnak tartotta, mely sérti az osztrák érdekeket, ráadásul féltő volt, hogy a szomszédok szétszabdalgják. A franciák viszont éppen azért támogatták az ötletet, mert úgy vélték, ha ehhez az államkonglomerátumhoz Szerbia és/vagy Montenegró is csatlakozik, az eleve kizárja részükről az agresszív megnyilvánulásokat és az osztrák túlsúlyt is.¹²⁷⁴

Az olaszok számára inkább egy - északon - szűkre szabott határokkal rendelkező Albánia lett volna az ideális, mint egy osztrák befolyás alatti Nagy-Albánia. De délen támogatták az osztrák elképzeléseket. **Az osztrákokat tehát tulajdonképpen senki sem**

¹²⁶⁷ DDF. 3. V. Nr. 70.

¹²⁶⁸ HHSIA PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 4. fol. 59. Nr. 762. Mérey, Róma

¹²⁶⁹ Uo. PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 3. No.1 fol. 33-35. Mensdorff, London és DDF. 3. V. Nr. 85.

¹²⁷⁰ HHSIA PA XII. Kt. 398. Türkei, Liasse XLV/4. Balkankrieg. 1913. január 4. No. 811. fol. 48. Szógyény, Berlin, valamint G.P. XXXIV. Nr. 12603., Nr. 12604. továbbá PN. 1913. február 8. és Iswolsky, III. Nr. 677. Iswolsky an Szazonov, 1913. január 15.

¹²⁷¹ G.P. XXXIV. Nr. 12549.

¹²⁷² Ezt maguk a francia források ismerik el! DDF. 3. VI. Nr. 563. és Lorey, A., p. 104.

¹²⁷³ DDF. 3. V. Nr. 38.

¹²⁷⁴ Hanotaux, G., p. 223. Nagyon idealista terv, de aligha kivihető, bár Esszad tervére is hasonlított. Véleményünk szerint a Monarchia ebbe sohasem egyezett volna bele, és kétségeink merülnek fel a szerb-montenegrói önmérséklettel kapcsolatban is, Szerbia aligha tekintett volna egyenjogú félként Albániára.

támogatta egyértelműen, ezért is nagy siker Albánia létrehozása a Monarchia szemszögéből. A Szaloniki felé vezető út első része a nagyhatalmak minden ellenkezése ellenére nyitva állt.

Mivel a független Albánia ötlete Olaszország és a Monarchia felvetése volt, a kormányzati tervet is ők dolgozták ki. Több hónapos tárgyalás után abban állapodtak meg, hogy az államfőt, a herceget, Olaszország vagy a Monarchia jelöli, de az albánoknak és a nagyhatalmaknak ezt meg kell erősíteniük. Az albán állam független és semleges, önálló csendőrséggel rendelkezik, melyet az európai kisállamok képeznek ki. A tervezetet Mensdorff és Imperiali május 8-án nyújtották be. A május 20-i újabb összejöveteleken Paul Cambon súlyosan kritizálta a tervet. Ő a nagyhatalmak tisztjeinek irányítása alatt képzelte el az albán csendőrség kiképzését és ideiglenes kormányzatot javasolt egy nemzetközi bizottság vezetésével. Cambon egy - a hat nagyhatalom által - három évre kinevezett főkomisszárt akart a fejedelemség élén látni. Berchtold egy ideiglenes kormányzatot, amit Cambon propagált, igyekezett elkerülni. Ellenkezett az Ellenőrző Bizottság gondolatával is. Úgy vélte, ezzel a két szervezettel Franciaország és Oroszország csak meggyengíteni akarja Albániát, és megkönnyíteni a felosztását Szerbia és Görögország között.¹²⁷⁵ Berchtold és San Giuliano is elutasították Cambon érvelését. Rámutattak a francia javaslatban lévő ellentmondásra, hiszen az az osztrák-olasz érdekszférát újabb négy nagyhatalom kísérleti terepasztalává tette volna, holott korábban maguk a franciák is tiltakoztak a nagyhatalmi befolyás növekedése ellen.

Végül kompromisszumos megoldás született július 29-én: Albánia elvben egy fejedelem uralma alá kerül, akit egy fél éven belül a nagyhatalmak választanak ki, Olaszország és a Monarchia nevezi ki a franciák által propagált Ellenőrző Bizottság tagjait, de a bizottság csak 10 évig áll fenn és albán tagja is kell, hogy legyen. Kemal pasa kormányát elismerték.¹²⁷⁶ Az uralkodó kiválasztása nagy nehézséget okozott, hiszen katolikus, protestáns, vagy muzulmán egyaránt szóba jöhetett. Az olaszok az első ellenkardoskodtak, mert az az osztrák befolyást erősítette volna, a pápa a második ellen tiltakozott, az osztrákok az első mellett ágáltak. A román király Wilhelm Wied herceget pártfogolta, de neki nem volt elegendő jövedelme Albánia fenntartásához. A többiek, Montpensier herceg, Wilhelm von Urach, Vilmos svéd herceg, az Odescalchi család tagjai sem voltak esélyesebbek a nagyhatalmak egymás közötti ellentétei miatt.

Mivel az északi határok a Monarchia igényeinek megfelelően alakultak, Berchtold a déli határok kijelölését átadta az olaszoknak. Vilmos császár, hogy rokonának, Konstantin görög királynak kedvezzen, a Korfui-csatornától északra, a Kephalion-foknál javasolta a határ meghúzását. Az olaszok jóval délebbre, a Kalamasz-folyó torkolatánál húzták volna meg a határt, hogy a csatorna ne kerüljön a görögök kezére, mert akkor a görög tengerészet ideális haditengerészeti bázist nyert volna az Otrantói-szoros kijáratánál, és szemmel tarthatta volna az olasz flotta mozgását. Churchill nem véletlenül javasolta az admiralitásnak, hogy cseréljék el Ciprust Korfura a görögökkel.¹²⁷⁷ A Ballhausplatz a hegyfok és a folyó között javasolt határvonalat. Szazonov szerint Albánia lehetséges határa az Ohridi-tó déli részétől kiindulva Korica-Delvinó vonalától északra elhaladva a Kephalion-foknál érne el az Adriai-tengert.¹²⁷⁸

¹²⁷⁵ Ö-U.A. VI. Nr. 7140., Nr. 7198. és Lorey, A. p. 106.

¹²⁷⁶ Uo. VI. Nr. 7995. és Lorey, A., p. 107.

¹²⁷⁷ Miller, G.: The Millstone: British Naval Policy in the Mediterranean. 2004. 14. fejezet.

www.manorhouse.clara.net/book3

¹²⁷⁸ Documents diplomatiques... Nr. 129. április 1. / 14. és Ö-U.A. V. Nr. 4951.

Ezt még a konferencia kezdete előtt javasolta az orosz fél. Az oroszok tehát szintén a görögök pártját fogták, miként a franciák is.

Március 19-én Imperiali márki is felvázolta az olasz elképzelést Albánia déli határaitól, amely az Ohridi-tótól a Vojusza és Devoli folyók, illetve a Bistrica és a Preszpa-tó vízválasztójánál futna a Kalamasz folyóig, így Görögország csak Metszovo környékét és Janinát tarthatná meg. A románok érdekei azt diktálták, hogy ha Macedónia autonómiája lehetetlen, akkor a görög határ közelében lévő Metszovó környéki vlach falvakat Albánia kapja, így a Monarchia eredeti albán terveit támogatták.¹²⁷⁹ A románok szerint 36 településen 80 ezer vlach élt Kasztorija, Korica, Grebena és Metszovó környékén.¹²⁸⁰ Imperiali hajlandó volt engedni elképzeléseiből, de ahhoz ragaszkodott, hogy Argirokasztro és Korica is albán legyen.¹²⁸¹ Cambon abban reménykedett, hogy a két város megszerezhető a görögök számára és a németek ebben partnernek bizonyultak. A két ország egymást licitálta túl a görögök bizalmának megnyerése érdekében.

Grey március 22-én szintén elfogadta a Kephalion-fokot kiindulópontként. Az olaszok tiltakoztak a Korfui-csatorna görög kézre kerülése miatt. Cambon válaszul elmondta, hogy mikor a görögök 1864-ben megkapták Korfut, akkor semlegesíteniük kellett a szigetet. Ez lehetséges megoldás lenne a csatorna esetében is. Az olasz kormány újabb javaslata a Stylos-fok közelében lévő Phtelia-öblöt kívánta megnevezni a határ kiindulópontjaként, így beleegyezett abba, hogy a csatorna 2/3-a görög kézre kerüljön. Május 9-én Imperiali bejelentette azt is, hogy hajlandó átadni a Dodekanészoszt, ha a görögök semlegesítik a Korfui-csatornát. Erre a franciák is elfogadták a Phtelia-öböl menti határt, de ragaszkodtak ahhoz, hogy az egész Pindosz-hegység és a két vitatott város, Argirokasztro és Korica Görögországhoz kerüljön.¹²⁸² De mivel Korica albánlakta város volt, Grey június 11-én azt tanácsolta Párizsnak és Pétervárnak, hogy mondjanak le megszerzéséről. Május közepén bejelentette az olasz kormányzat, hogy több engedményt nem tehet, és ha kell, háborúba kényszeríti Görögországot álláspontja tiszteletben tartására.¹²⁸³ Pichon francia külügyminiszter válaszul közölte, hogy nem tűrheti a Földközi-tenger egyensúlyának megzavarását, s ellenlépéseket helyezett kilátásba.¹²⁸⁴

A dél-albán határ kezdőpontját végül a Pagania-foknál, a Stylos-foktól éppen csak délre jelölték ki. Ez megfelelt az olaszoknak is. Keleten a határ Ohridánál kezdődött és Korica városát az albánoknál hagyva bizonytalanul futott délnyugati irányban a Stylos-fokig. Argirokasztrót a térképek tanúsága szerint ekkor még Görögországnak juttatták volna. Argirokasztróért cserébe az olaszok a pindoszi aromunok lakta területet a görögöknek ígérték, de Berchtold tiltakozott ez ellen, míg a németek az olaszok oldalára álltak ebben a kérdésben.¹²⁸⁵ Megállapodás végül csak abban jött létre, hogy helyi bizottságok döntenek majd el a kérdést. Mivel Görögország a szigetek kérdésében is érdekelt volt, a két kérdést júliustól együtt tárgyalták. Ebben a kérdésben kivételesen a németek sem álltak a görögök mellé, mert a Dardanellák biztonsága érdekében Tenedoszt és Imbroszt a törököknek adták volna.

A második Balkán-háború kitörése még zavarosabbá tette a helyzetet, ezért a

¹²⁷⁹ *Uo.* Nr. 150.

¹²⁸⁰ *Uo.* Nr. 121. és Nr. 122. március 26. és 27. Mişu, London

¹²⁸¹ *DDF.* 3. VI. Nr. 25., *Ö-U.A.* V. Nr. 6217. és *Lorey, A.*, p. 100.

¹²⁸² *DDF.* 3. VI. Nr. 583., Nr. 634.

¹²⁸³ *Uo.* 3. VI. Nr. 355., Nr. 525., Nr. 544., Nr. 555., *Ö-U.A.* VI. Nr. 7022.

¹²⁸⁴ *Lorey, A.*, p. 103.

¹²⁸⁵ *Helmreich, E. C.*, pp. 334-335.

nagykövetek a következő alapokat dolgozták ki a rendezéshez: Albánia határait nemzetközi bizottság állapítja majd meg; a Korfui-csatornát semlegesé kell tenni; a görögök által megszállt égei-tengeri szigetek Imbrosz, Tenedosz és Thaszosz kivételével a görög államhoz kerülnek bizonyos korlátozásokkal. (Végül Thaszosz is oda került.)

Berchtold az első pont kidolgozatlanlansága miatt tiltakozott, a franciák pedig a Dodekanészoszt szerették volna a görögöknek juttatni. Ezt 1914-ben a törökök is felajánlották Khioszért és Mütilénéért cserébe, csakhogy az olaszok nem reagáltak pozitívan a felvetésre.¹²⁸⁶ Leszögezték, hogy amint lehetséges, visszaadják a törököknek a megszállt szigeteket. Ezek a szigetek a Török Birodalom részét képezik, hovatartozásuk nem lehet vita tárgya; az égei szigetek sorsáról pedig a nagyhatalmak döntenek. Grey az augusztus 11-i utolsó ülésig adott határidőt a vitás kérdések elintézésére. A második Balkán-háborúban elért görög sikerek arra késztették az olasz kormányzatot, hogy megváltoztassa korábbi álláspontját a Dodekanészosz átadását illetően. Most már ragaszkodtak ahhoz, hogy minimum Rhodoszt megtartsák a törököknek, pontosabban maguknak. Kompenzációként a Dodekanészosz elvesztése miatt a nagyhatalmak azt a döntést hozták, hogy Tenedosz, Imbrosz és Thaszosz is Görögországé lesz. A Korfui-öblöt semlegesítették.¹²⁸⁷

Végül Berchtold is keresztülvitte akarátát: a határkijelölő bizottságnak a görög-albán határt a Venizelosz által megrajzolt északi és az osztrák-olasz terv javasolta déli vonal alkotta sávon belül kellett meghúznia. A bizottság szeptember 1-én látott munkához és november 30-ra fejezte csak be tevékenységét. A franciák feladták a Dodekanészosz átadásának kérdését, a németek lettek arról, hogy Kasztellorizónt, a legkeletibb szigetet a törököknek hagyják. Thaszosz kérdését Kavala ügyéhez kapcsolták, és kivonták a bizottság hatásköre alól.¹²⁸⁸ Albánia határait csak december végén Firenzében sikerült fixálni, de a bonyodalmak így sem értek véget.

A nagykövetségi reunió végül úgy oszlott fel, hogy gyakorlatilag semmit sem ért el, mert ekkorra a május 30-i béke eredményei is semmivé foszlottak. Grey ugyanakkor a nagyhatalmi politika érdekeit tekintve **egyértelmű sikerként könyvelte el a konferencia összehívását, hiszen egy nagyhatalom sem avatkozott fegyveresen a konfliktusba.** Visszatekintve az év eseményeire 1913 végén joggal hivatkozhatott arra, hogy: *„Jelen pillanatban a nagyhatalmi viszonyok nem fenyegetik Európa békéjét... A nagykövetek találkozóit úgy kell tekinteni, mint az európai nagyhatalmi együttműködés szimbólumát... Évek óta a diplomácia egyik axiómája volt, hogy ha valaha is háború tör ki a Balkánon, lehetetlen lesz megakadályozni, hogy vagy több nagyhatalom belebonyolódjon a konfliktusba... és ha egy vagy több beavatkozik, lehetetlen megmondani, hogy hányan követik őket még...”* „ezért célunk a háború lokalizálása volt...”¹²⁸⁹ Mikor a reunió feloszlott, már nem volt (világ)háborús veszély, állapította meg a helyzet lényegére tapintva Grey. A régi, nagyhatalmi Európa eljátszotta egyik utolsó esélyét a válságok békés rendezésére. **A reunió sikeresen elodázta a háború továbbgyűrűzését, de a problémákat nem oldotta meg** (a Balkánon és egymás közt sem), ami viszont

¹²⁸⁶ Miller, G.: British Policy... 14. fejezet.

¹²⁸⁷ Helmreich, E. C., pp. 337-338.

¹²⁸⁸ Az Athosz-hegy ügyében a következő megoldás született: 1. Az Athosz-hegy független, semleges, autonóm terület. (Máig is az!) 2. A kormányzótanács 20 tagját 1-1 helyi monostor jelöli ki. 3. Ez a tanács ellenőrzi a rendfenntartó erőket. A rendfenntartó erőkhöz járul két felfegyverzett, 300 tonnánál nem nehezebb, maximum 7 cm-es ágyúkkal ellátott hajó. De a hatalmak már az első két pontban sem tudtak egyetértésre jutni. Az államforma, mint az összes ortodox hatalom közös protektorátusa, nem felelt meg az osztrákoknak, akik kijelentették, hogy tulajdonképpen ők is ortodox hatalomnak számítanak, éppen ezért nem hagyhatók ki a rendezésből. Helmreich, E. C., pp. 337-339.

¹²⁸⁹ PD. vol. 56. pp. 2281-2284. 1913. augusztus 12.

később kihatott a nagyhatalmi viszonyokra. A nagyhatalmak békecsinálóként sem léphettek fel: a kisállamok megunva a nagyhatalmak egyensúlypolitikáját, maguk vették kezükbe a dolgok irányítását.

A második Balkán háborút megelőző diplomáciai készülődés és a szövetségesek közötti vita természetesen nem maradt titokban a reunió tagjai előtt, azonban köszönhetően Grey korábbi elképzelésének, hogy a reunió csak a nagyhatalmak közötti ellentétek elsimítására hivatott, s nem avatkozhat bele a Balkán és a Liga ügyeibe - hacsak nem érintett közvetlenül az egyik nagyhatalom, melynek esetleges beavatkozása fenyegetné az erőviszonyokat, - a nagyhatalmak óvakodtak a szkutari esethez hasonló fellépéstől és a közös cselekvéstől.

Albertini úgy véli, hogy a Monarchia látszólag győztesen került ki az I. Balkán-háborúból. Látszólag, mert nem elevenítette fel a Szandzsák kérdését. Ha a Monarchia elérte volna a Szandzsák újbóli okkupálását, helyreállt volna hegemoniája a Balkán nyugati felében, egyben véget vetett volna a pánszerb mozgalmaknak.¹²⁹⁰ Egyetértünk a vélemény első felével. Nem oszthatjuk azonban Albertini véleményének második felét. Bár a felsorakoztatott források alapján valószínű, hogy a Monarchia beavatkozása a török-bolgár-szerb-görög konfliktusba és a Szandzsák esetleges okkupációja nem vezetett volna háborúhoz sem Oroszországgal, sem a Balkán Szövetséggel, sőt az utóbbi aspirációi lényegesen csökkenthetők lettek volna, a probléma nem itt van. Agresszív viselkedéssel a Monarchia megfélemlíthette vagy beolvaszthatta volna Szerbiát, de ez – és a Szandzsák annexiója – még inkább megrontotta volna a szomszédaival és a nagyhatalmakkal való kapcsolatát. Az oroszok vajon beleegyeztek volna, hogy a Monarchia a szorosakat fenyegetse egy esetleges nagybolgár-osztrák-magyar szövetség esetén, miközben Szerbia életképtelenné és elszigeteltté válik? Aligha. **A helyzet azt eredményezte volna, hogy immár Bulgária hovatartozása felett folyt volna ugyanolyan küzdelem, mint korábban Szerbiáért – miközben a Monarchia belső stabilitása nem nő, hanem csökken a növekvő szláv elem miatt.**

Ugyanakkor Bulgária szövetségének megszerzése nélkül a Monarchia még a Szandzsák (sőt Szerbia) bekebelezésével sem juthatna ki Szalonikiig, hacsak egyidejűleg nem akarja elvenni Macedóniát Bulgáriától. Az utóbbi viszont – ha közvetlenül határos lesz a Monarchiával, - Macedóniát féltve alighanem az oroszokat részesítette volna előnyben szövetségesként. A Szandzsák egy ellenséges Bulgária esetén semmilyen előnyt nem jelentett volna a Monarchiának, egy baráti Bulgária esetén pedig csak a két szerb állam további izolációját biztosította volna a tartomány, de birtoklása ugyanúgy fölösleges lett volna az égei-tengeri aspirációkat illetően.

Az állítás ugyan igaz, hogy a Monarchia a Szandzsák megszállásával a szerbek figyelmét az Adria helyett egyértelműen Macedónia felé fordíthatta volna, és ugyanúgy elragadták volna Macedóniát a görögök segítségével a bolgároktól, mint ahogy ez valóban megtörtént, s ezáltal a Monarchia mentesül a nagyköveti konferencia huzavonáitól. Csakhogy ez esetben a Szandzsák birtoklása szintűgy teljesen felesleges: ha a gazdasági szempontokat nézzük, a Monarchia ettől még éppen úgy nem jut ki Szalonikiig, a szerbek pedig a tengerig, ha a politikait, akkor viszont végérvényesen megszűnik a lehetősége egy szerb-osztrák-magyar kereskedelmi megállapodásnak. A Monarchia pufferzónaként használta a Szandzsákot, melynek átadásával a szerbek lemondani kényszerültek az adriai kijáratról és a

¹²⁹⁰ Albertini, L., p. 425.

gazdasági függetlenség elnyeréséről - s idővel a Monarchia Szerbia megkerülésével ugyanúgy vasúthoz juthatott volna, - és nem zsákmányt látott benne.

E fejezetben bemutattuk, hogy a Monarchia gazdasági szempontból is defenzívába szorult a félszigeten 1912 előtt, a helyzet alakulásán túl ez is megkövetelte külpolitikája módosítását. Az állam a háború elején feladta a Szandzsákra vonatkozó minden igényét, s nemcsak az okkupációt engedélyezte a szerbeknek, de az annexiót is. Berchtold előtt a londoni konferencián nagy lehetőség nyílt: a Szandzsák feláldozásával elérhetővé vált a Monarchia új külpolitikai koncepciójának megvalósulása: az Adria védelme és kijutás az Égei-tengerre a bolgár-román korridor révén, ráadásul mindez a nagyhatalmak egyetértésével jöhetett volna létre, ami a jövőre nézve a kialakuló helyzet stabilitásának ígéretét is jelentette. A megvalósulás elmaradása véleményünk szerint inkább a német és bolgár ellenzésnek köszönhető, mint a téves koncepciónak. Leszámítva az esetleges kereskedelmi kijutást Szalonikihez, offenzív célja nem volt a Monarchia politikájának, csak konzervatív-fenntartó. Mivel az előbbi nem valósult meg, így pozitív eredménye sem volt Berchtold politikájának, csupán a status quo ante állapot erőviszonyait sikerült helyreállítania.

Az orosz-osztrák viszonyt illetően álláspontunk szerint a Monarchia enyhe politikai fölénye olvasható ki 1912 novemberétől 1913 májusáig, amely egy körültekintő, rugalmas politika eredménye volt. Oroszország politikája a Monarchia lépéseitől függetlenül is módosuláson ment keresztül. Oroszország okkal tartott egy Nagy-Bulgária létrejöttétől, és célja ennek korlátozása volt. A Monarchia számára egy Nagy-Bulgária immár nem jelentett volna veszélyt. Az orosz és az osztrák Balkán-politika elképzelései és eszközei Bulgária és Románia viszonyát illetően közel azonosak voltak, de céljaik ellentétesek, s ez Románia szerepének felértékelődéséhez vezetett. A németek is módosították külpolitikai irányvonalukat részben az osztrák-orosz enyhülés hatására a Monarchia elképzeléseinek rovására. A Törökország felé irányuló külpolitika is változott: 1913-ra elfogadták, hogy csak egy török nemzetállam tartható fenn, a birodalom nem, elutasították a közvetlen török szövetséget, miként a Kiderlen által szorgalmazott Nagy-Bulgária gondolata is háttérbe szorult. Anglia inkább feladta a status quo-hoz való ragaszkodását, minthogy nagyhatalmi közbenjárás nélkül kössenek békét a harcoló felek. Grey egyértelmű sikerként könyvelte el a konferencia összehívását, hiszen egy nagyhatalom sem avatkozott fegyveresen a konfliktusba a többiek támogatásának hiánya miatt. A reunió sikeresen elodázta a háború továbbgyűrűzését, de a problémákat nem oldotta meg, miként Müzzsteg sem az orosz-osztrák kísérlet idején. A nagyhatalmi békepolitika sikerességét alapvetően befolyásolta az a tény, hogy a hatalmak fegyvereket és pénzt adtak a háborúzó feleknek. Ebből az következik, hogy a londoni reunió csak a nagyhatalmi konfliktus elkerülését szolgálta, a kisállami célok mellékesek voltak.

6. FEJEZET. A második Balkán Szövetség felbomlása

A Balkán Szövetség sajátos felépítése és a nagyhatalmi érdekkellentétek miatt már a kezdetektől magában hordozta a felbomlás veszélyét.¹²⁹¹ E fejezet a szövetség széteséséhez vezető belpolitikai és külpolitikai szituációról kíván vázlatos áttekintést adni; egyrészt a területi vita kiéleződését, másrészt pedig a nagyhatalmi politika szerepét és az osztrák-magyar - bolgár közeledési kísérletek realitását vizsgálva. Mindezen túlmenően külön hangsúlyt kapnak a bolgár diplomáciának az elszigetelődés megakadályozására, illetve megszüntetésére tett lépései.

6.1 Az ellentétek kiéleződésétől a bolgár támadásig

Az érezhető feszültség ellenére 1912. december 27-én (1913. január 8-án) Pašić arról értesítette Teodorovot, hogy Szerbia hajlandó további hadosztályokkal támogatni Bulgáriát Drinápolynál, sőt ekkor még, - ellentétben a februári nyilatkozattal (4.5 fejezet) - akár Románia ellen is. Emellett biztosította támogatásáról a bolgárokat a Szaloniki megszerzésére irányuló törekvésekben a görögök ellenében, vagy a görög-bolgár-szerb kondomínium pártolását, ha Bulgária hajlandó kedvezményeket adni Macedóniában.¹²⁹² De Bobcsev már ekkor átadta Szazonovnak Bulgária tiltakozását a szövetségi szerződés revíziójával kapcsolatban.

Február 9-én (22-én) Pašić személyesen írt levelet a bolgár vezetésnek a szerződés módosításának szükségességéről. Érveit a következő állításokra alapozta: Bulgáriának a katonai szerződések alapján legkevesebb 100 ezer embert kellett volna küldenie Macedóniába, és ennek nem tett eleget. Szerbia 360 ezer főt vetett be, Bulgária pedig csak 50 ezret. Szerb értelmezés szerint a „vitatott zóna” valójában egész Macedónia területét jelenti. Szerbia 50 ezer embert adott Drinápoly ostromához, pedig az előzetes tárgyalások során megállapodtak, hogy Drinápoly Konstantinápolyhoz tartozik, de Bulgária a várost mégis megszerezte.¹²⁹³

Tosev belgrádi bolgár követ március 6-án (19-én) felkérte Hartwigot, hogy próbálja meg elérni, hogy Szerbia visszavonja követeléseit. A vonakodásból azt a következtetést szűrte le, hogy a levél megírását Hartwig is támogatta. Március 18-án (31-én) a kormányzat elutasította a felülvizsgálat lehetőségét. Rzsukanov őrnagy, a szerb hadsereghez kiküldött bolgár katonai attasé április 16-án értesítette feletteseit, hogy a szerbek határozott elképzelése az, hogy a Zletovska, a Bregalnica és a Lakavica folyók mentén húzzák meg a szerb-bolgár határt - ami egyet jelentett a szerb haderők aktuális elhelyezkedésével, - s ettől nyugatra bolgár erőket nem engednek be a területre.¹²⁹⁴ Tosev ezért 1913 május közepén az időnyerés szükségességét hangsúlyozta feletteseinek, hogy ezalatt átírányítsák a bolgár

¹²⁹¹ A második Balkán Szövetséget illúzió az integráció előképének tekinteni. A történetírásban ma is megfigyelhető a regionalizmus és az integráció szerepének felértékelődése, emiatt tanulságos lehet egy elvetélt kísérlet vizsgálata különös tekintettel a felbomlás körülményeire.

¹²⁹² *Vojnata*, II/1. pp. 26-27.

¹²⁹³ *Bogüschewitsch*, I. Nr. 278. pp. 300-305. A bolgárok válasza a következő volt: legkésőbb a szeptember végi katonai konvenció felmentést adott a katonák Macedóniában tartása alól. A katonai konvenció 2. cikkelye szerint egy kivétellel minden hadosztály a Marica menti frontra irányítható. Csak Macedónia egy része vitatott, az orosz döntőbíráskodás csak arról szólhat. A 7. cikkely szerint Bulgária jogosult volt a szerb segítségre a Marica mentén. Szó sem esik a szövetségi szerződésben Drinápolyról, miként a másik oldalról az Adriai-tengerről sem.

¹²⁹⁴ *Carnegie*, pp. 61-62.

seregeket Macedóniába, hiszen Janina március 6-i eleste után már a görög hadakat is átcsoportosították a térségbe. Ugyancsak görög hajókon szállították el az Albániát megszálló szerbeket Macedóniába.¹²⁹⁵

Április 11-én (24-én) maga Szazonov figyelmeztette a bolgárokat a román és török veszélyre, és mérsékletre intette őket. Bulgária azonban úgy vélte, hogy Románia és Törökország orosz beleegyezés nélkül nem meri megtámadni az országot.¹²⁹⁶ A főparancsnokság viszont figyelmeztette a bolgár kormányzatot, ha a sereget elhozzák Csataldzsa alól, az a törökök ellentámadásához vezethet. Ugyanakkor azt is kifejtette, hogy 1885-ben is éppen a déli sereg győzte le a szerbeket, és akkor Törökország tétlen maradt. 1913-ban ugyanebben bíztak.

Április 13-án (27-én) a kormányzat válaszában leszögezte, hogy Szerbia kezdte az ellenségeskedést Pašić levelével, s felszólította az oroszokat a döntőbíráskodás elvállalására az eredeti keretek között, közölve, hogy 7 szerb és 2 görög hadosztály állomásozik Szalonikinél és Pirotnál, ami egyértelmű fenyegetés. Pašić április 26-án még egyszer megpróbált tárgyalni a bolgárokkal az oroszok kihagyása nélkül. Szerbia ismét kész volt támogatni Bulgária Szalonikire vonatkozó igényeit, ha Bulgária elfogadja a Bregalnica folyót határként.¹²⁹⁷ A szerb kormányzat önbizalmát növelte, hogy március 30-án (április 12-én) 90 millió frankos kölcsönhöz jutott.

A bolgárok pozícióit gyengítette három tényező. Az egyik, hogy egyre nyilvánvalóbbá vált: Szazonov a szerbek javára korrigál az előzetes felosztási terven, hiszen nem lett kijáratuk az Adriai-tengerhez. 1913. május 1-én maga Gesov is kifejezte elégedetlenségét, amiért nem tartották be a szerződés eredeti szövegét: „Szazonov ünnepélyesen megígérte, hogy ha leállítjuk a harci tevékenységünket Csataldzsa előtt, akkor a Szerbiával kötött szerződésünk szó szerint végrehajthatik.”

A második probléma, hogy a bolgároknak 1912-ben nem sikerült területi egyezsége jutni a görögökkel, Gesov májusban továbbra is csak a szigeteket adta volna Görögországnak. Szerbia és Görögország közeledése ezért már 1913 februárjában megkezdődött, mikor Sándor szerb trónörökös és Miklós görög herceg Szalonikiben tárgyaltak a teendőkről egy esetleges bolgár támadás esetén.¹²⁹⁸ Január 10-én (23-án) és március 28-án előzetes megállapodás született a görög és a szerb fél között arról, hogy nem engedik a bolgárokat a Vardaron túlra, és így ott közös görög-szerb határt hoznak létre. A görög koronatanács május 2-án úgy döntött, hogy szövetségi szerződést kell kidolgozni Szerbiával: május 5-én egy újabb előzetes szerződést írtak alá, majd május 13-án és május 25-én megszületett a katonai konvenció és a végleges megállapodás épp a londoni béke aláírása előtt.¹²⁹⁹ Ez volt harmadik tényező.

Az együttműködés egy szövetségi szerződés és egy katonai megállapodás keretében jött létre.¹³⁰⁰ A szövetségi szerződés a békés úton való megegyezést szorgalmazta. A felek

¹²⁹⁵ ЦДДА, ф 568 к. оп.1. а.е. 909. л. 31-32. Pismo ot A. Tosev do I. E. Gesov za neobhodimoszta ot petselene na vreme na bálgarszki vojszki v Makedonija. 1913. május 3./16. *Vojnata* II/1. pp. 34-39.

¹²⁹⁶ *Vojnata*, II/1. p. 54.

¹²⁹⁷ *Hering, G.*, II. p. 364. és *Bogitschevitsch*, I. Nr. 300. p. 326. Paschtsch an Jowanowitsch, Belgrád-Bécs, 1913. április. 13/26.

¹²⁹⁸ *Vojnata*, II/1. p. 12.

¹²⁹⁹ *A Concise History of the Balkan Wars*. Athens, 1998. Hellenic Army General Staff. Army History Directorate. p. 231.

¹³⁰⁰ A teljes szöveget lásd: *Isztorija na Bálgarite...* Tom 2. pp. 188-191. és *Mezsduszájuzniczeszkata vojna*, 1913. Szófia, 1963. pp. 202-205. Mind a görög-szerb megegyezés, mind a katonai konvenció június 1-i dátummal szerepel a munkák

ebben Bulgária beleegyezése nélkül felosztották egymás között Macedóniát. A szerbek és a görögök célja az volt, hogy közös szerb-görög határ jöjjön létre, a Gradec-Belastica-hegység vonala mentén, mely ráadásul Albánia kettéosztásával a Skumbini folyó mentén folytatódott volna; megsértve ezzel a nagyhatalmi döntést. A határ az Ohridi-tónál lépett át Macedónia területére, majd Monasztirt szerb kézen hagyva Gevgelijáig húzódott. Innen a szerb-bolgár határ a Vardar folyását követte a Bojímia-Dere összefolyásáig, ahonnan keletre fordult a régi bolgár határ felé. A görög-bolgár határ Gevgelijánál kezdődött és a Chalkidiki-félszigetig tartott, a félszigetet a görögöknek juttatva (III. cikkely).¹³⁰¹ Monasztirról Venizelosz lemondott, cserébe a szerbek elismerték a görögök jogát Szalonikire.¹³⁰² Hamarosan egyébként egy hasonló bolgár ajánlat is befutott: amennyiben a görögök elismerik Monasztirt bolgár tulajdonnak, a bolgárok lemondanak Szalonikiról. Ez egyértelműen egy szerbellenes szövetség felajánlása volt, mert Monasztir ekkor szerb erők kézen volt. Venizelosz elutasította a javaslatot: a szerb-görög szerződés tiltotta a különegyezmény kötését a bolgárokkal (II. cikkely).

A kölcsönös segítségnyújtási szerződés szövege leszögezte, hogy ha Bulgária elutasítja ezeket a határokat, az *antant* döntőbíráskodását fogják kérni, ha ezt Bulgária elutasítja, akkor erővel kényszerítik ennek elfogadására. A felek semmi szín alatt nem kötnek különbékét. Mivel Szerbia lemondott arról, hogy kikötőhöz jusson az Égei-tengeren, a görögök a szerződésben engedélyezték Szaloniki kikötőjének, valamint a Szaloniki-Úszküb, Monasztir-Szaloniki vasútvonalak ingyenes használatát. A július 1-i szövetségi szerződés tartalmazott egy kitételt egy - meg nem nevezett - harmadik ország felől – Szerbia részéről nyilvánvalóan a Monarchia, Görögország szempontjából inkább Törökország felől – érkező, ki nem provokált támadás esetén való katonai segítségnyújtásra.¹³⁰³

A szerbek az egyezményt politikai sikerként könyvelték el, hiszen nemcsak Bulgária, de a Monarchia ellen is sikerült támogatóra lelniük - és közös határban megegyezniük, igaz, ehhez ismételtelen le kellett mondaniuk az életképes tengeri kijáratról. Ismeretes, hogy egyes szerb politikai körök - s ezt már érzékeltették az 1912-es tárgyalások során is - csak akkor látták lehetségesnek a török elleni fellépést, ha előtte biztosítják magukat a Monarchiával szemben is.¹³⁰⁴ Az, hogy a szerződés - egy harmadik állam beavatkozása esetén - inkább a szerb elképzeléseknek felelt meg, mint a görögnek, nem feltétlenül igaz. Elvben a török hadsereg csak közvetlenül a bolgárral állt érintkezésben, de az is igaz ugyanakkor, hogy Bulgária már áprilisban fegyverszünetet kötött a törökökkel, s a görögök ekkor - és 1913 szeptemberében is - attól tartottak, hogy a bolgárok átengedik Trákián a görögök ellen vonuló török csapatokat.

A katonai konvenció háborús helyzet esetén jelölte ki az új határokat. Amennyiben a bolgárok vonakodnának elfogadni a szerb-görög megállapodás tartalmát, mely a pillanatnyi helyzetet szentesítette, és katonai eszközökhöz nyúlnak, akkor a Vardartól keletre és a Perelik-Vardar vonaltól északra a szerbek, délre a görögök okkupálhattak újabb területeket

nagy részében.

¹³⁰¹ *Nemzetközi szerződések IV. A világpolitika szerződésai.* Szerk.: Horváth J. Bp., 1922. 239-241. pp. A határ azonos volt az egyik korábbi bolgár-görög tárgyaláson tett görög javaslattal.

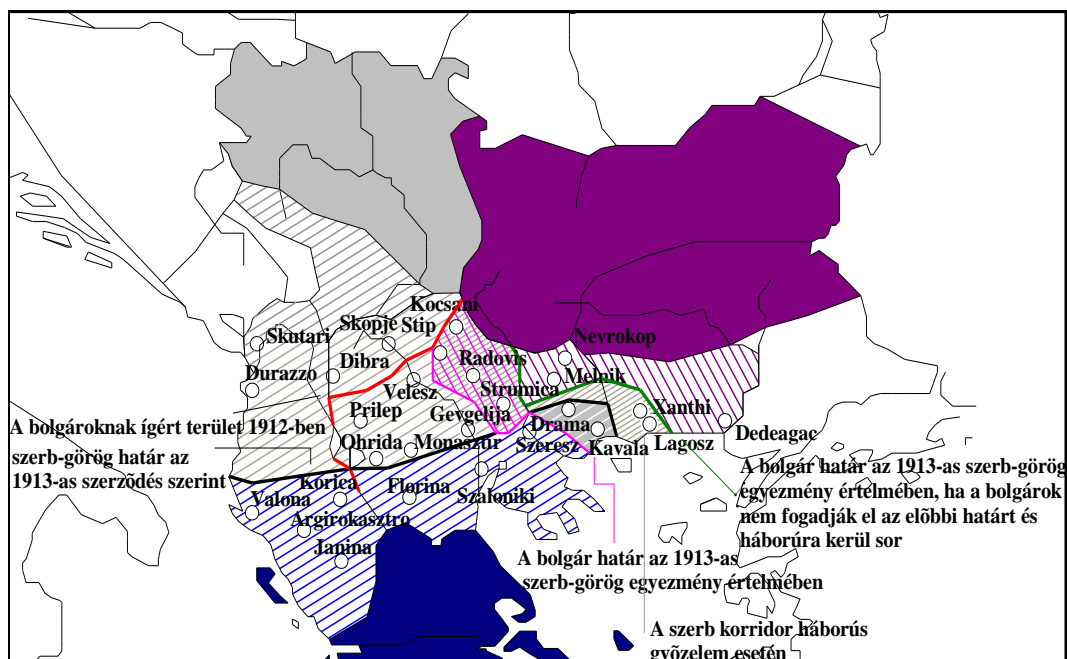
¹³⁰² *Marriott, J. A. R.: The Eastern Question. A study of European Diplomacy.* Oxford, Oxford Univ. Press. 1917. p. 394.

¹³⁰³ *Stojković, M. (ed.): Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996. I. pp. 334-336. és Nemzetközi szerződések IV. 239-241.*

pp.

¹³⁰⁴ *Hornyák Á.: Szerbia külpolitikája ... 55. p. és Vojvodić, M.: Srpsko-grčki pregovori o savezu 1912. In: Srbija i Balkansko pitanje (1875-1914). Matica srpska. Novi Sad, 2000. p. 323.*

a Sztruma folyásáig, tovább csökkentve Bulgária macedóniai jelenlétét. Ezen kívül Szerbia jogot nyert egy 10 km széles tengeri korridor létrehozására Xanthitól északra a Nesztosz (Meszta) bal partján, ezzel kijuthatott a tengerre (6.1 ábra). A görögök 90 ezer ember bevetését, a szerbek 150 ezer fegyveres segítségét ígérték meg.¹³⁰⁵ A szerb-görög megállapodás aláírásáról Gesovnak is tudomása volt, s a *Neologosz* konstantinápolyi lap június 9-11-én közölte, hogy a szerződés erősen bolgárelenes, és a tervezett operációról is beszámolt.¹³⁰⁶ Szerbia kezdetben valószínűleg úgy vélte, hogy e hír nyilvánosságra kerülése elriasztja majd a bolgárokat egy háborútól, és a békés megoldást erősíti. (De később megváltozott a szerbek hozzáállása.) A második Balkán Szövetség kialakulása idején ugyanis az egyezmények tartalmát részben éppen azért tartották titokban, mert nyilvánosságra kerülésük alaposan csökkentette volna a háború esélyét.

6.1 ábra. Az 1913-as szerb-görög megállapodásokban lefektetett határok (saját szerk.)

Schurman szerint Venizelosz lemondott volna Szereszről és Kavaláról és Drámáról,¹³⁰⁷ de ez belpolitikai válságot okozott volna Görögországban, ezért a háború az ő pozíciói számára kedvező volt. A görögök és a szerbek a legyőzött törökökkel is tárgyalásba bocsátkoztak. Bár szerződés nem született, Bulgária szövetségesek elleni támadása esetén Törökország szabad kezet kapott Trákiában. Mindemellert a szerbek az antanttal, a görögök az antanttal és Berlinnel is jó viszonyban voltak, s a németek nem is értesítették a szerb-görög szövetségkötésről a Monarchiát. A szerbek a montenegróiakkal is tárgyaltak,

¹³⁰⁵ *Nemzetközi szerződések IV.* 239-241. pp és *Vojnata II/1.* p. 48.

¹³⁰⁶ *Vojnata II/1.* pp. 34-38. A bolgár kormányzat már korábban táviratot küldött követeinek, tájékoztatva őket a szerződés megkötéséről.

¹³⁰⁷ Schurman, J. G.

Nikola arról informálta az osztrák katonai attasét június 24-én, hogy 14 ezer embert ígért Szerbiának.¹³⁰⁸ Intő jelekből tehát nem volt hiány. A bolgár vezérkar sem ült ölbe tett kézzel, s a fentiekkel egyidőben, már május 18-án (31-én!), kidolgozta elképzelését egy Szerbia és Görögország elleni egyidejű offenzívára,¹³⁰⁹ ezzel bedőlve a provokációnak, tulajdonképpen belesétált a szerbek és görögök által állított csapdába, akiknek az volt az érdeke, hogy Bulgária támadjon elsőként, egyrészt megszegve az 1912-es egyezményt, másrészt lehetővé téve ezzel a szerb igények maximalizálását.

A törökellenes háborút lezáró londoni béke – bár a nagyhatalmak nem éppen ezt remélték tőle - az osztozkodás problematikájának immár előtérbe kerülése miatt a későbbi leszámolás nyitányának is felfogható és nem véletlenül hoztak gyorsan tető alá egy megállapodást a szerbek és a görögök. Midőn május 6-án a szerb vezérkar kiadta a parancsot a haderők Üszkübtől (Skopje) keletre való felvonulására, érzékelve a lépés bolgárellenességét, bolgárok válaszul különbékét akartak kötni a törökökkel, mely pedig ellentétes volt a szerb-bolgár szövetségi szerződés szövegével. 1913. május 1-én (14-én) Tosev belgrádi bolgár követ figyelmeztetett, hogy a londoni békeszerződés aláírása után Szerbia azonnal a szövetségi megállapodás revízióját kéri, ezért ő a békekötés elodázását javasolta, míg a nagyhatalmi közbelépés bekövetkezik.¹³¹⁰ Úgy vélte, a bolgár-görög vita mielőbbi rendezésével a szerb probléma megszűnik. A bolgárok zöme más nézeteket vallott: a mielőbbi békekötés révén ugyanis lehetővé vált a bolgár csapatok átcsoportosítása Macedóniába, ennek előszele volt a vezérkari koncepció kidolgozása. A békekötéssel megszűnt a Balkán Szövetséget összetartó erő, Grey kényszerítő lépése tehát az antant számára is hátrányos volt.

A törökkel kötött májusi béke nem tartalmazta a törököktől zsákmányolt területek felosztását, bár a szerb képviselők emiatt neheztelésüknek többször is hangot adtak. Putnik tábornok tömören fogalmazta a szerb kívánságokat: „*Szerbiának joga van ezekre a területekre, mert fegyverrel elfoglalta őket és Bulgária amúgy is képtelen még egy hadműveletre az általános hábiány miatt.*”¹³¹¹ Szófiában a *Mir* c. bolgár lap cáfolta a szerb álmokat: „*Bulgária inkább Drinápolyról mond le, mint a macedóniai városokról.*”¹³¹² A szerbek replikája sem késett, és a szövetségi szerződés felülvizsgálatáért cserébe felajánlották a drinápolyi hadizsákmányból való részesedésüket, 42 millió frankot, és nem kérték a Bulgáriának nyújtott 18 millió frank értékű hadiszállítások megtérítését. A bolgárok ezt nem fogadták el.¹³¹³ Viszont az oroszok és szerbek is elutasították, hogy Bulgária kárpótlást fizessen a szerbeknek a szerződés

¹³⁰⁸ Ö-U. A. VI. Nr. 7479.

¹³⁰⁹ Lásd: *Isztorija na Bălgarije...* Tom 2. 1912-1918. p. 187. Ennek lényege az volt, hogy a 2. hadsereg derékhada Szalonikit, a jobbszárny Gevgeliját veszi be, a balszárny pedig a Sztruma-völgyet tisztítja meg a görögöktől. Az 1. hadsereg Zaječar és Knjazevac ellen vonul, onnan a Piro-Bela Palanka vonalat támadja. A 3. hadsereg Piro ellen vonul, majd egysülve az 1. hadsereggel a Morava-völgy felé fordul és Vranja, valamint Kumanovo felé szorítja az ellenséget. A 4. hadsereg eközben Štip és a Zletovska Reka ellen operál és a Vardar túlszárnyára üzi a szerbeket. Az 5. hadsereg Egripalanka felé támad. Vagyis szerb államterület elleni támadások is körvonalazódtak.

¹³¹⁰ *Abrasev, P.*: Dnevnik. Szófia, 1995. p. 297.

¹³¹¹ In: *PN*. 1913. május 15. 114. sz. A szerb ellenzék újságaiban időről-időre olyan hírek röppentek fel, hogy Bulgária 150 ágyúért és a drinápolyi segítségért lemondana Macedóniáról. Márciusban az a hír terjedt el, hogy a drinápolyi segítségért cserébe Bulgária lemondott a Vardar jobb partjáról, sőt a bal parton az Ovčepoljéről is. Ezeknek a szerb lapokban közzétett vágyaknak természetesen semmi közük sem volt a valósághoz, mint ahogyan az sem volt igaz, hogy a bolgárok 50 ezer görög katona segítségével ellenében lemondtak volna Szalonikiről.

¹³¹² In: *Uo*.

¹³¹³ *Uo*. A szerb igényekre a bolgár lapok úgy válaszoltak, hogy háború nélkül nem adják át a kért területeket: a vitatott zónában fekvő Szkopje, Dibra és Sztruga városokat együtt emlegették Velesszel, Monasztírral és Ohriddal, mint jogos bolgár igényt. *Mir*, No. 3898. 1913. május 20. (június 2.) In: *Kiskilova, P.*, Nr. 109. pp. 172-173.

módosításától való elállásért.¹³¹⁴

Ilyen előzmények után május 25-én Pašić ismét felszólította a bolgárokat a szerződés módosítására. A szerbek a következőképpen foglalták össze indokaikat: Bulgária megsértette a szerződést azzal, hogy nem küldött megfelelő létszámú csapatot a Vardar-völgybe; Szerbia több fegyvert, csapatot és ellátmányt küldött Drinápoly alá, mint az a szerződésben elő volt írva. A szerződések megkötése idején abban állapodtak meg, hogy Szerbia kijáratot kap az Adriára, de a nagyhatalmak ezt megakadályozták. Ezért Szerbiát kompenzáció illeti meg Bulgária rovására. Továbbá a bolgárok a szerb segítségnek köszönhetően sokkal több területet szereztek Trákiában, mint várható volt. Emiatt is kompenzáció illeti a szerbeket.¹³¹⁵

A szerb követelések első pillantásra ésszerűnek tűntek. De a szövetségi szerződés szó szerinti olvasata alapján a bolgárok pozíciói voltak az erősebbek. Az 1912. szeptember 28-i katonai egyezmény ugyanis felmentette Bulgáriát a 100 ezer ember Vardar-völgybe küldése alól, sőt, a szerb segítség Drinápolynál és Szkutarinál egyenesen a szerződésekből következett. A nagyhatalmak pedig Szerbiát akarták megfosztani a tengeri kijáratától, és nem Bulgáriát büntetni ezzel, csorbítva macedóniai jelenlétét. Fordított szituációban, így a román-bolgár viszály esetén fel sem merült, hogy Bulgária Szilisztria elvesztéséért cserébe szerb területeket kapjon.¹³¹⁶ Egyébként a bolgárok szintén kompenzáció nélkül kényszerültek lemondani a Márvány-tenger partjáról. A szerb-bolgár szerződés titkos záradéka pedig felhatalmazta Bulgáriát, hogy a Rodopétól és a Sztrumától keletre lévő területeket okkupálja. Albániát és az Adriát a szerződés egy szóval sem említette: a szerbeken kívül főleg az angolszászok vélték úgy, hogy a „Šar-hegységtől északra és nyugatra” formula nemcsak Koszovót és a Szandzsákot, de Albániát is jelenti.¹³¹⁷ Pašić pedig meg sem várta az érdemi bolgár választ, szövetséget kötött a görögökkel; nem lehet tehát azt állítani, hogy erre a bolgár elutasítás miatt volt szükség, bár abban reménykedhetett, hogy éppen a szövetség létrejötte miatt a bolgár válasz nem lesz elutasító.

A *Revs* Pašić álláspontját citálta, mely szerint az, hogy Szerbia nem kapott kijáratot a tengerre, megsemmisítette az érintett bekezdés másik felét is, mely Bulgáriának ígerte a Sztrumától keletre fekvő részeket, úgy értelmezve, mintha az utóbbi megvalósulása Durazzo megszerzésétől függene, holott a szerződés szövegében ilyen kikötés nem volt.¹³¹⁸

Spalajković azon vádja részben ugyan jogosnak tekinthető, hogy Bulgária Trákiára és Drinápolyra vonatkozó követelései miatt nem sikerült békét kötni 1913 elején, hiszen a törökök a többi területről lemondtak.¹³¹⁹ Egyrészt jogos a panasz, hiszen Drinápolyt a szerződés valóban nem említette, másrészt a szerbek is lemondtak az Adriáról, túlzónak hatott tehát a bolgárok ragaszkodása az etnikailag nem is bolgár Trákiához. Bolgár részről

¹³¹⁴ Lásd: *Isztorija na Bălgarite...* Tom 2. 1912-1918. pp. 169-170. (1913. április 28.).

¹³¹⁵ *Gueshoff*, I. E., p. 90. Lásd korábbi magánlevelét február 9-éről (febr. 22-e). Ezt ismételte meg hivatalos formában a szerb kormányzat.

¹³¹⁶ A Monarchia és kezdetben Kiderlen támogatta volna az elképzelést, hogy Szilisztriáért Szalonikit/Drinápolyt kapják.

¹³¹⁷ Lásd például: *Marriott*, J. A. R. pp. 392-394.

¹³¹⁸ Az orosz lap véleményét közli: *Kiskilova*, P., Nr. 106. pp. 167-170. Az orosz lapok részben elhitték ezt az értelmezést, Bulgária pedig nem cáfolta, mert ha nyilvánosságra hozza a megállapodás szövegét, az belpolitikai válságot eredményezett volna. A *Szvjat* orosz lap szerint Bulgáriának területi engedményt kellene adnia Szerbiának, hogy a szövetséget egyben tartsák, és ha Bulgária erre nem hajlandó, akkor haladéktalanul nagyhatalmi beavatkozás szükséges ennek kikényszerítésére. Ezek után nem meglepő, ha bolgároknak fenntartásaik voltak az orosz döntőbíráskodással kapcsolatban. (*Uo.*)

¹³¹⁹ A Pašić-levél teljes szövegét közli: *Isztorija na Bălgarite...* Tom 2. 1912-1918. pp. 175-181. és *Mir*, No. 3887. 1913. május 17. (30.)

viszont arra hivatkoztak, hogy egész Trákia vitathatatlanul bolgár kézre esik a titkos megállapodás alapján, másrészt Görögország legalább annyira kerékkötője volt a békének a szigetekre vonatkozó igényei miatt, a háború folytatása ellen pedig a szerbek sem tiltakoztak.

Gesov bolgár miniszterelnök - ragaszkodva a szerződés betű szerinti értelmezéséhez - nem tudta megakadályozni a szövetség széthullását. Röviddel a londoni béke aláírása után, június 2-án, belátva politikája bukását részben a következmények elől menekülve lemondott. Lemondását a „szerb szerződésszegés” elleni tiltakozásként értékelték a bolgár lapok, ami alig leplezte, hogy Gesov politikai elképzelései - inkább a nyugati hatalmaknak megfelelni, mint a bolgár közvéleménynek - végső soron kudarcot vallottak.¹³²⁰ Némi időhúzás után Danev alakított kormányt. Gesov bukásában közrejátszott, hogy a szobranje követelte, hogy mutassa be a bolgár-szerb szerződést, amelynek megkötéséhez nem kérték ki a törvényhozás hozzájárulását (erre egy alkotmánymódosítás lehetőséget adott), s hogy megtudta, hogy a király kedvező választ adott az ellenzék háborús javaslatára május 30-án.

Gesov azért mondott le, hogy megszabaduljon a felelősségtől - állította Bobcsev - másrészt pedig azért, mert Ferdinánd meg akarta változtatni a bolgár külpolitika irányát az osztrákról vonalat előnyben részesítve, csak hogy Malinov nem tudott kormányt alakítani; az oroszbarát Danev kinevezése viszont csökkentette a román-bolgár-osztrák megegyezés esélyeit.¹³²¹ A bolgár dilemma lényege az volt, hogy Oroszországtól vagy a Monarchiától számíthat-e segítségre igényei teljesítésére: Oroszország elképzelhető, hogy Szerbiát támogatja a viszályban, de a Balkán Szövetség fennmaradása számára még fontosabb; valószínű viszont, hogy egyik felet sem tudja kielégíteni a Liga szétesése nélkül. Bulgária viszont ki akart lépni a kényelmetlenné vált szövetségből, hiszen a törökök vereségével az már csak az osztrák támadás esetén bekövetkező bolgár kötelezettségeket tartalmazta. A bolgárok attól tartottak, hogy ha a szerbek nem részesülnek Macedóniából, agitációjukkal előbb-utóbb kiprovokálják a Monarchia támadását, így a casus foederist.

Másfelől a Monarchia Szerbiát egészen biztosan nem támogatja Macedónia ügyében - vélték, - Romániát viszont igen. Azaz valakit mindkét esetben kompenzálnia kell Bulgáriának a nagyhatalmi támogatás megszerzéséhez (ezt azonban nem vették figyelembe).

Szazonov kérésére Gesov még találkozott Caribrod vasútállomásán Pašićsal. A bolgár a szerződés titkos részeinek nyilvánosságra hozatalát szerette volna elérni, igazolandó a bolgár igények jogosságát a nagyhatalmak közvéleménye előtt, amit Pašić érthető okokból ellenezett.¹³²² A szerb miniszterelnök éppen elutazása előtt, május 29-én vázolta fel a skupštinának Szerbia leendő határaitól való elképzelését, összhangban a bolgároknak küldött jegyzék tartalmával. Megkísérelve a helyzet rendezését az oroszok bevonása nélkül, a megbeszélésen szó esett a négy miniszterelnök találkozásáról, melyre Nišben vagy Szalonikiben került volna sor, de ez végül meghiúsult.

A május 24-i (június 6-i) minisztertanácson a leköszönő Gesov, valamint Teodorov és Dimitar Jablanszki kimondták, hogy vitás kérdéseket egyedül csak döntőbíráskodás útján szabad rendezni, mert az újabb háború bizonyosan balszerencsét hoz Bulgáriára. A Danev

¹³²⁰ *Mir*, No. 3903. 1913. június 3. (16.) In: *Kiskilova, P.*, pp. 194-195. Nr. 130.

¹³²¹ *Bobcsev, Sz.*, Sztranci... p. 167.

¹³²² *Gueshoff, I. E.* p. 74.

és Petăr Abrasev viszont nem zárták ki a háború lehetőségét.¹³²³ Danev kijelentette, hogy az egész nem vitatott zónának egyesülnie kell Bulgáriával, és a vitatott zóna egy részének is. „*Végső esetben felvesszük a kesztyűt, és barcolni fogunk, hogy a szerbek elfogadják a megállapodást.*”¹³²⁴ Danev nem egyezett bele a Szalonikiről való lemondás nyilvánosságra hozatalába sem, mert úgy vélte, ez más bolgár területek átadását is magával hozná Dél-Macedóniában. Ezért a döntőbíráskodásra is csak akkor volt hajlandó elutazni, ha biztosítják a város bolgár kézre kerülését. „*Hogy biztosítsuk a bolgár érdekeket, hajlandók vagyunk még az ördöggel is kezet fogni, és ezt nyíltan megmondom az oroszoknak is.*”¹³²⁵ Dimităr Hrisztov miniszter az egész vitatott zónát követelte. Teodorov viszont válaszában kifejtette, hogy „*a mindent vagy semmit politikája a kalandorok politikája.*”¹³²⁶

Eközben a görög csapatok lassan Nigrita felé nyomultak előre és ott összecsaptak a bolgárokkal. Szazonov április 17-én elítélte a görög-szerb tárgyalásokat. Még a londoni béke aláírása előtt, május 3-án (16-án) a bolgárok azzal érveltek az oroszok előtt, hogy a szerb-bolgár szerződés III. cikkelye értelmében, ha csupán az egyik fél kéri a döntőbíráskodást, az oroszoknak akkor is el kell vállalniuk azt.¹³²⁷ Szazonov akkor még azt ígérte, hogy a szerződés szellemében fog eljárni, de az orosz döntőbíráskodás előfeltételeként a leszerelést jelölte meg. Ám mivel az oroszok (szintén) nagyon korán értesültek a görög-szerb közeledésről, módosítva korábbi ígéretükön, már május 7-én (20-án) – még szerb-görög megállapodások kiteljesedése előtt - kérték a bolgárokat, hogy ismerjék el a korrekciók szükségességét, és egyben elfogadták a döntőbírói posztot, szorgalmazva ugyanakkor a Balkán Szövetség fenntartását. Ha Bulgária aláveti magát a döntőbíráskodásnak, Oroszország garantálja, hogy az eredményt Szerbia is elfogadja.¹³²⁸ A döntőbíráskodás körül kialakult szituációt május közepén az oroszok a következőképpen foglalták össze: „*Ha nem zárkozunk el tőle (ti. a döntőbíráskodástól), annak egyetlen oka a béke megóvása a Szövetség erejével, melynek megújítását mi szorgalmazzuk, mint döntőbíráskodásunk elengedhetetlen feltételét... Ugyanígyen okos hozzáállást várunk a jelenlegi bolgár kormányzattól kötelességeinek teljesítését illetően. A szűklátókörű nemzeti egoizmus, melyre Ausztria nagyon számít, a bolgárokat kezdettől a szerződés formális értelmezése és az engesztelhetetlenség felé sodorta.*”¹³²⁹ Az oroszok szerint a Monarchia megadná a bolgárok által követelt területeket, s Bulgária is inkább tőlük várja igényeinek biztosítását.

¹³²³ A leköszönő kormány ezzel a lépéssel ügyesen elhárította feje fölül a felelősséget, hiszen világossá tette, hogy belement volna a döntőbíráskodásba. Tehette, hiszen már nem tartozott elszámolással a közvélemény és az uralkodó felé. Az ellenzékbe került politikusoknak ilyen szempontból mindig könnyebb a helyzetük. Érdemes azonban figyelni két dologra: az egyik, hogy a bolgárok egy része valóban reális alternatívának tekintette a döntőbíráskodást, a másik, hogy Danev csoportja egyszerre a közvélemény és Gesov pártjának nyomása alá kerülve, mind párt- és belpolitikai, mind nemzetpolitikai szempontok miatt az ellentétes véleményt képviselte. A belpolitikai rivalizálásból eredő eltérő külpolitikai koncepciók nem erősítik egy ország külföldi megítélését.

¹³²⁴ Idézi Markov, G.: Bálgarszkoto krusenie 1913. Izd. Ak. na Naukite, Szofija, 1991. p. 25. A következő dokumentumra hivatkozik: Naucsen Arhiv pri Bálgarszkata Akademija na Naukite (HABAH) ф 51 k. on.1. a.e. 16. л. 75-77. Petăr Abrasev

¹³²⁵ Idézi Markov, G.: Bálgarszkoto krusenie 1913. p. 25. Hivatkozva a következő dokumentumot: HABAH ф 51 k. on.1. a.e. 16. л. 75-77. Petăr Abrasev. Az ördögön talán a Monarchiát értette Danev, de az ilyen zsarolásokra az orosz kormányzat eddig sem reagált kedvezően.

¹³²⁶ Uo.

¹³²⁷ Vojnata, II/1. p. 39. Bulgária a szerb és görög átcsoportosítások hírére, még jóval a szerb-görög megállapodások előtt kérte a döntőbíráskodást, tehát nem az volt ilyen hatással a bolgárookra.

¹³²⁸ Uo., II/1. p. 43.

¹³²⁹ A dokumentumot lásd: *Isztorija na Bálgarite...* Tom 2. pp. 171-172. (1913. május 16. és május 20-i dátumokkal.)

Szerbia, bár kezdetben elfogadta az orosz döntőbíráskodás lehetőségét, később mégis húzódozott tőle: ez nem meglepő, hiszen a görögökkel kötött szövetség miatt háború esetén jóval kedvezőbb határookra volt kilátása, mintha az oroszokra bízta volna a döntést, akik kedvezőbb határokat a szerb-görög szövetségben lefektetettnél aligha adtak volna! Ha a szerbek kezdetben még csak a bolgárokat fenyegető blöffként gondoltak volna a görögökkel megkötött alkura, hamarosan rájöhettek arra, hogy sokkal kedvezőbb lehetőségeket nyújt, mint egy orosz döntőbíráskodás. Szerbia érdeke az volt, hogy a döntőbíráskodás a bolgárok hibájából ne valósuljon meg, miközben Oroszország és a Monarchia egymás erőit leköti.

Ez nem sok jóval kecsegtetett a bolgárok számára, akik úgy vélekedtek, ha az oroszok eddig képtelenek voltak hatni a szerbekre, akkor miért éppen most sikerülne? Nyilván azért, mert szerb érdekek mentén jönne létre a döntőbíráskodás, amelynek eredményét a szerbek természetesen elfogadják. A bolgár-görög vita rendezésére ekkor még az antantot javasolta Szazonov, - megfelelve a szerb-görög egyezmény szövegének, s nem Pétervárott képzelte el annak megoldását – minthogy az 1912-es bolgár-görög szerződés nem is írt az orosz döntőbíráskodásról. A bolgár kormányzat május 18-án (31-én) leszögezte, hogy semmi szín alatt nem fogad el az eredeti megállapodástól eltérő vonalat, s a nem vitatott területet nem bocsátják döntőbíráskodás alá.¹³³⁰

Az orosz kormányzat kijelentette, hogy testvérháború esetén az orosz közvélemény el fog fordulni a bolgároktól. „*Bulgária ne felejtse el, hogy fegyveres konfliktus esetén megszegi a szerbekkel kötött 1912-es szerződést, mely Macedónia bizonyos területei feletti jogait elismeri.*”¹³³¹ A szerződés volt az egyetlen dokumentum, mely Bulgáriának a területre vonatkozó igényeit jogosnak ismeri el, s ha Bulgária fegyverhez nyúl a szerződés ellenére, maga semmisíti meg igényei jogalapját. Ez burkolt megfogalmazása volt annak, hogy Oroszország önmagában nem támogatja Bulgária igényeit, s nem ismeri el azok jogosságát a szövetség szétesése, illetve szerződés megszűnése esetén; hiszen számára Bulgáriának csak akkor van értéke, ha a Liga is fennmarad. Másfelől az oroszok Szerbiát is figyelmeztették, hogy ha tovább provokálják a bolgárokat, azok elfoglalhatják a követelt területeket, sőt magát Szerbiát is támadás érheti.¹³³²

Egy Bulgária és szerb-görög blokk közötti összeütközés esetén félt, hogy a Monarchia kitűnő alkalmat kap arra, hogy beavatkozzon a félsziget ügyeibe érvényesítve saját érdekeit¹³³³ - Oroszország már csak emiatt sem hagyhatta az események elfajulását. Az orosz kormányzat helyzete egyáltalán nem volt könnyű, hiszen a szorosok kérdésének esetleges felelevenítése, valamint a Monarchia - Bulgária irányába mutató - törekvései miatt nem vállalhatta a nyílt szakítást Bulgáriával, jóllehet a tengersizorosok miatt a szláv ország inkább vetélytársnak számított. A Monarchia bulgáriai pozícióinak ellensúlyozása érdekében pedig a Szaloniki felé vezető utat elzáró Szerbia szövetségére is éppen úgy szüksége lett volna az oroszoknak, mint a szerbeknek az orosz támogatásra. Az a tény, hogy Szalonikit a görögök tartották megszállva, orosz szempontból jobb volt, mintha a Monarchia, vagy Szerbia, vagy akár Bulgária vonta volna fennhatósága alá, mert ez utóbbi esetek bármelyike tovább ronthatta volna a szerb - osztrák-magyar vagy orosz - osztrák-

¹³³⁰ ДИПЛОМ, Том. 1. София, 1918. pp. 484-488.

¹³³¹ Idézi *Isztorija na Bălgarije...* Tom 2. p. 170. Az eredeti dokumentumot lásd: *Szbornik diplomatycseszkih dokumentov...* pp. 107-108.

¹³³² DSPKS, V/2. Nr. 401.

¹³³³ *Bălgarija*, No. 187. 1913. május 16. (29.) In: *Kiskilova, P.*, Nr. 102. p. 158.

magyar viszonyt.

Ha az oroszok nem vállalják a döntőbíráskodást, azzal látszólag a szerbek járnak jól, hiszen ők voltak a vitatott területek birtokában. Ez azonban nemcsak a bolgár-orosz viszonyt rontotta volna tovább a Monarchia örömére, de úgy – amennyiben a vitázó felek más döntőbíráskodási lehetőséghez fordulnak (antant, hármasszövetség, összhatalmi koncert), - az oroszok is presztízsveszteséget könyvelnek el. A döntőbíráskodás elmaradása esetén a konfliktus ugyanúgy háborúhoz vezethet az egykori szövetségesek között, ami sokkal kevésbé állt érdekében az oroszoknak, mint a Monarchiának. Ha a döntőbíráskodás során a bolgárok kapják a területek zömét – kiindulva az eredeti megállapodásból, - akkor Szerbia várhatóan nem fog önként kivonulni Macedóniából – volt is ilyen kijelentése a szerbeknek – s ez éppúgy fegyveres konfliktust jelent. Amennyiben a szerbek mégis kihátrálnak Macedóniából, országuk végleg a Monarchia érdekszférájába kerülne, ami megint csak ellentétes volt az orosz külpolitikai nézetekkel. Amennyiben viszont a cári kormányzat új alapokra helyezi a döntést, úgy a bolgárok el sem jönnek Pétervárra, viszont ugyanúgy megkísérelnék a macedón területek fegyveres megszerzését, hiszen a törökök elleni háborúban sem hallgattak az orosz ellenzésre. Az álmok a hosszan tartó Balkán Szövetségről meghiúsulni látszottak, a döntőbíráskodásból Oroszország nagy erőfeszítések árán is csak vesztesen jöhetett ki.

Az oroszokon kívül más európai hatalmak is próbálkoztak a konfliktus kezelésével, de kevés sikerrel. Az antant elismerte, hogy a döntőbíráskodás joga Oroszországot illeti, így nem akart beleavatkozni a folyamatba. V. György angol király is békülésre intette a feleket június 7-én. „*Mindegyikük több területet kapott, mint amennyit elvárhatott, ezért Európa azt várja el Önöktől, hogy szövetségesként és ne ellenségként viselkedjenek.*”¹³³⁴ Madzsarov viszont azt felelte, hogy Bulgária éppen elég sok áldozatot hozott ahhoz, hogy ne akarjon még többet adni. „*Ausztria sajnálni fogja, ha Romániát is ellenünk fordítja, de cselekvési szabadságát megőrzi... sajnálni fogja, ha legyőznek minket, de örülni fog, ha győzelmet aratunk*”¹³³⁵ – a bolgárok számára e közlés a Monarchia semlegességét valószínűsítette. Jules Cambon francia nagykövet a berlini bolgár követnek, I. Sz. Gesovnak azt a tanácsot adta, hogy mindenképpen bocsátkozzanak egy kis „*adás-vételbe*” a konfliktus békés megoldását szem előtt tartva. Danev visszaüzent, hogy semmilyen tranzakcióban nem hajlandó részt venni.¹³³⁶

Bár Szazonov - a bolgároknak tett május 20-i kijelentésével ellentétben - május 6-án leszögezte Hartwignak, hogy a döntőbíráskodás alapja a szerződés szövege lesz,¹³³⁷ de a követ továbbra is támogatta a szerb kormányzat elképzeléseit, hiába igyekezett mérsékleltre inteni a külügyminiszter: „*Bulgária elérte győzelmének, nemzeti ideáljának megvalósulását. Szerbia azonban csak történelmi útjának első stádiumában van, és célja eléréséhez még háborút kell vívnia, melynek során akár léte is megkérdőjeleződhet. Szerbia számára az ígéret földje a Monarchia területén fekszik, és nem ott, ahol most keresi, ahol a bolgárok állnak az útjában. Véleményünk szerint Szerbia léte érdeke, hogy Bulgáriával jó viszonyt ápoljon, és a szövetséget fenntartsa... Egy szakítás a bolgárok és a*

¹³³⁴ ЦИПА, ф 568 к. оп.1. а.е. 704. л. 44. és idézi még Madzsarov, M., p. 143.

¹³³⁵ Уо., ф 568 к. оп.1. а.е. 616. л. 14-17.

¹³³⁶ ДИИИК, Tom. 1. p. 776. Feltűnő, hogy mennyire különbözött a nagyhatalmak hozzáállása a bolgártól (a hatalmaknak természetes volt az ilyen megoldás, ebből is látszik mennyire nem értették meg a Balkánt.)

¹³³⁷ Hogyan vélték az oroszok összeegyeztetni ezt a bolgároknak tett május 7-i (20-i) kijelentéssel, melyben korrekciókra hívták fel a bolgárokat? Ha egyszerre akarták „megpuhítani” mindkét felet, akkor ez a politika igen sikertelennek bizonyult. Ha pedig a két hét alatt ennyit módosult az orosz álláspont, akkor ez minek köszönhető? Ez az ingadozás politikai hiba volt az oroszok részéről.

szerbek között a Monarchia diadala. Ez sok évvel meghosszabbítaná agóniájának végét”.¹³³⁸ A pétervári szerb követ az orosz figyelmeztetésekre és homályos ígéretekre így felelt: „Szazonovnak azt mondtam, hogy szívesen lemondunk Monasztírról, ha megkapjuk Boszniát.”¹³³⁹ „Ha a török kérdés megoldása két évszázadig tartott, meddig fog akkor tartani az osztrák probléma felszámolása?”¹³⁴⁰ A szerbek nem akarták kockáztatni jelenlegi jó esélyeiket jövőben teljesülő ígéretekért, s úgy vélték, hogy megengedhetetlen, hogy a bolgárok a „Balkán poroszainak” szerepében tetszelegjenek. Az erőegyensúly szerb értelmezése szerint Bulgária nem lehet nagyobb, mint bármely másik két balkáni állam (Montenegrót kivéve) együtt.

Jovanović bécsi szerb követ szerint a helyzetre egyetlen megoldás létezett, mely Macedónia nagyobb részét Bulgária birtokában hagyja: mégpedig, ha Franciaország és Oroszország titkos megállapodásra jut, melyben garantálják, hogy Szerbia kikötőhöz jut az Adrián – ellenkezve a nagyköveti reunió korábbi határozatával. Ez esetben elkerülhető a bolgár-szerb összeütközés. Szaonov azonban ebbe nem akart belemenni, mert egy világháborút kockáztatott volna, viszont javaslatot tett, hogy a bolgárok és a szerbek kössenek egymással egy ilyen értelmű szerződést – mely az 1912-es szerb-bolgár megállapodás kiegészítéseként is felfogható, és akkor nem kell azon vitázni, hogy a „Sárhegységtől északra és nyugatra” formula tartalmazza-e Albániát (s mellesleg az így feltámasztott Balkán Szövetség ereje miatt az oroszoknak sem kell beavatkozástól tartaniuk). Jovanović egy ilyen titkos megállapodást Szerbia és Bulgária között elképzelhetetlennek tartott, mert szerinte a bolgárok inkább elárulnák ezt a Monarchiának, minthogy esetleg fegyverrel támogassák a szerb érdekeket az Adriánál, mint az az 1912-es szerződésből következett volna.¹³⁴¹

A bolgárok tehát május elején felkérték a cárt, hogy vállalja el a döntőbíráskodást.¹³⁴² A szerbek ebbe csak akkor mentek volna bele, ha az ott hozott döntés nem lesz kötelező érvényű. A cár június 8-án személyesen írt táviratot a két félnek. „A bolgár és a szerb nép szövetségükkel minden viszály eldöntését Oroszországra bízták... A döntőbíró szerepét nem előjognak, hanem kötelességnek tekintve értesítem Felségedet, hogy a szövetségesek közötti háború számomra nem lehet közömbös. Az az állam, mely elkezdéné a háborút, felelős lenne érte a szlávok előtt, minden szabadságot fenntartok tehát magamnak és Oroszországnak a bűnös harccal szemben...”¹³⁴³ A válaszlevelek önmagukért beszéltek: Péter király leszögezte levele első sorában, hogy a szerb politikusok és pártok arra a döntésre jutottak, hogy országuk határos lesz Görögországgal, és nem hagyják, hogy Bulgária és Albánia közös határral rendelkezzen.¹³⁴⁴ „...Nem követelhetünk el kollektív nemzeti öngyilkosságot, mert Pétervárott vagy Carszkoje Szeloban úgy döntöttek”.¹³⁴⁵ A szerbek érdeklődésére viszont Hartwig orosz követ kijelentette, hogy Oroszország sohasem ígért az adriai kikötőért kompenzációt Macedóniában, ennek következtében kormányválság alakult ki, de Pašić lemondását a király nem fogadta el.¹³⁴⁶ Hartwig azt a tanácsot adta Pašićnak, hogy ne anektálják Macedóniát, mint azt Péter király

¹³³⁸ Bogitschewitsch, II. Nr. 807. Sazonow an Hartwig, 1913. május 6. és *Uo.*, I. Nr. 305.

¹³³⁹ *Uo.*, I. Nr. 305. Popowitsch a külügyminiszternek, 1913. május 12.

¹³⁴⁰ *Uo.*, I. Nr. 306. Gentschitsch aus Peterburg an Paschitsch, 1913. május 29.

¹³⁴¹ *Uo.*, II. Nr. 815. Giers an Sazonow

¹³⁴² *DAB*, Nr. 534. Tarnowski Berchtoldnak, május 12. és *Vojnata* II/1. p. 55.

¹³⁴³ Bogitschewitsch, II. Nr. 813. Miklós cár levele Ferdinánd királynak, 1913. június 8., valamint *Bobcsev*, Sz.: Sztranci... pp. 171-172.

¹³⁴⁴ *Izstorija na Bálgarite* ... Tom. 2. p. 194.

¹³⁴⁵ Idézi: *Carnegie*, p. 64. Ez előrevetíti a szerb hozzáállást is egy számukra kedvezőtlen döntés esetén.

¹³⁴⁶ *BH*. 1913. június 24. 148. sz.

tervezte június 27-én, 10 éves uralkodói jubileumán, hanem ériék el, hogy a bolgárok kezdjék meg az ellenségeskedést.¹³⁴⁷ A bolgár uralkodó a cárnak írt válaszlevelében Bulgária lojalitását, szavahihetőségét hangsúlyozta, míg a szerbeket a döntőbíráskodás alól való kihátrálással, csapataik Bulgária ellen való felsorakoztatásával és testvérgyilkos háború veszélyének szításával vádolta.¹³⁴⁸

A cár június 8-i távirata a döntőbíráskodásról, s az ellenségeskedés beszüntetésének követeléséről akkor ért a szerbekhez, amikor azok már éppen az ultimátum átadására készültek a szerződés revízióját illetően - írta a Recs.¹³⁴⁹ A szerbek így kénytelenek voltak erről letenni, ezért inkább egy demobilizációs javaslatot juttattak el a bolgárokhoz, kimutatva hajlandóságukat a béke megőrzésére, tudván, hogy néhány nappal később maguk a nagyhatalmak is a leszerelést fogják követelni. Danev június 12-én elfogadta azt a szerb (és orosz) javaslatot, hogy mindkét fél csökkentse mozgósított haderejének létszámát, de csak azzal a feltétellel, hogy a vitatott területeket közösen szállják meg a kondomínium elve alapján. Mivel eddig itt csak szerb katonák állomásoztak, ez a bolgárok bevonulását jelentette volna a Vardartól nyugatra lévő területekre. A szerb pénzügyminiszter és hadügyminiszter válaszul a szkupstinában kijelentették, hogy nem fogják leszerelni a csapatokat a felosztás jóváhagyása előtt, miként korábban a londoni béke aláírása előtt is elutasították ezt.¹³⁵⁰ Emiatt a bolgárok sem szereltek le.

A szerbek és a görögök úgy vélték, hogy a háborút már csak egy olyan nagyhatalmi beavatkozás akadályozhatja meg,¹³⁵¹ ami jóval szélesebb körű az orosz döntőbíráskodásnál - ezt mutatja egyébként a szerb-görög egyezmény szövege is. Ez viszont a balkáni orosz érdekeknek mondott ellent, ezért az oroszok egyrészt kénytelenek voltak szélesíteni a szerb-bolgár szerződés értelmezését s a döntőbíráskodást a görögök bevonásával, s lehetőleg kizárni a nagyhatalmakat, még az antantot is.¹³⁵² Másrészt a leszerelés kudarcába is kénytelenek voltak belenyugodni: így ismét pozíciót vesztek, viszont továbbra is Pétervárra csalogatták a feleket, anélkül, hogy egyértelműen közölték volna, milyen alapokon születik meg az ítélet.

Pašić nemcsak azt akarta, hogy a döntőbíráskodás ne legyen kötelező érvényű Pétervárott, de azt is, hogy ne csak a vitás területekről döntsenek, hanem egész Macedóniáról, és a görög igények elismerését is be akarta vonni a tárgyalásba.¹³⁵³ A görögök bevonása a vitába új helyzetet eredményezett, és kényesen érintette a bolgárokat, akik válaszul felvetették a kondomínium érvényességét Szalonikire is, mire a görögök

¹³⁴⁷ *Uo.* 1913. június 6. 133. sz. és *Helmreich, I. E.*, p. 356.

¹³⁴⁸ *Istorija na Bălgarije ...* Tom 2. Eds: *Trifonov, Sz. – Georgiev, V.* p. 194.

¹³⁴⁹ A *Recs* c. lapot idézi: *Kiskilova, P.*, Nr. 132. p. 202. Az orosz beavatkozás, így a háborús helyzet elodázása, ugyanakkor egy újabb szereplő feltűnése elkedvetlenítette a Monarchiát, mely oly közel látta már a Liga szétesését. Ennek köszönhető Tisza „be nem avatkozást” követelő parlamenti beszéde, melyet Merényi L. háborús agitációnak állít be. Az orosz közbelépés valóban elodázta a háborút, de a helyzetet nem oldotta meg.

¹³⁵⁰ *Mír*, No. 3903. 1913. június 3. (16.) In: *Kiskilova, P.*, Nr. 129. pp. 192-193.

¹³⁵¹ A *Kölnische Zeitung* sorait citálja: *Kiskilova, P.*, Nr. 132. p. 199.

¹³⁵² Egy pusztán antant hatalmakból álló döntőbíráskodás egyáltalán nem biztos, hogy megoldást jelentett volna a térség problémáira, viszont a két szövetségi rendszer közti ellentétet tovább élte volna. A hathatalmi döntés - ha egyáltalán van konszenzus - viszont az orosz érdekeket sértette volna. A koncert megbomlása az angoloknak nem lett volna elfogadható, politikai kudarcot jelentett volna.

¹³⁵³ *Helmreich, I. E.*, p. 358. Szerbia a következő feltételekkel fogadta volna el a döntőbíráskodást: (1) A határvita ügyében nem a szerb-bolgár szerződés pontjai szolgálnak alapul; (2) A döntés egyrészt Bulgária, másrészt a blokkot formáló másik három fél között jön létre; (3) Bulgáriának nem lehet közös határa Albániával, Szerbiának közös határa lesz Görögországgal. *Bogitschewitsch*, II. Nr. 818. Jules Cambon an Pichon, 1913. június 12.

élesen tiltakoztak: „Kondominium követelése Szalonikire olyan hallatlan igény, melyre Görögország csak úgy válaszolhat, hogy kondominiumot követel Thráciában.”¹³⁵⁴

A Piemont szerb lap úgy állította be az eseményeket, mintha a pétervári találkozó a szerbek kezdeményezése lenne, melyre mind a négy (!) érdekelt fél 2-2 delegátust küldhetett, akik szótöbbséggel határoznak és az így létrejött határozat kötelező érvényű.¹³⁵⁵ Könnyű elképzelni, hogy a szerb-montenegrói-görög szövetség erőfölénye miatt milyen eredménnyel zajlott volna egy ilyen találkozó a bolgárok számára. Válaszul a bolgár kormány leszerelés helyett kiterjesztette a hadkötelezettséget a muszlimokra is.¹³⁵⁶ A bolgárok helyzetét nehezítette, hogy a londoni reünión Pichon francia külügyminiszter megtiltotta a törökökkel való különegyezmény megkötését, azzal fenyegetőzve, hogy akkor nem támogatja a jóvátétel kérdését, és a szövetségesek bele fognak fulladni a francia adósságokba.¹³⁵⁷ Izvolszkij azt híresztelte, hogy Bulgária kész megállapodni Ausztriával. Danev ilyen kedvezőtlen feltételek mellett nem akart Pétervárra utazni. Mivel a görög-bolgár vita döntőbíráóság általi rendezését pedig egy szerződés se mondta ki, a vita rendezésébe csak úgy ment volna bele, ha előzetesen az oroszok garantálják Szaloniki bolgár kézbe kerülését.¹³⁵⁸

Mivel június 4-én (17-én) a *feltétel nélküli* döntőbíráskodást a szerbek megint elutasították, Danev táviratban szorgalmazott fellépést az oroszok számára június 6-án (19-én) ez ügyben: „Ha a birodalmi kormányzat képtelen rákényszeríteni Szerbiát a *feltétel nélküli* döntőbíráskodásra és a leszerelésre, akkor legalább azt érje el, hogy a bolgár csapatok bevonulhassanak Nyugat-Macedóniába.”¹³⁵⁹ Danev egyébként ekkor már azt az álláspontot vallotta, hogy minden megbeszélés a szerbekkel területi ügyekben csak felesleges időpocséklás.¹³⁶⁰ A bolgárok számára kissé váratlanul, június 21-én az orosz külügyminiszter közölte, hogy a szerbek – korábbi álláspontjukkal ellentétben - feltétel nélkül elfogadták az orosz döntőbíráskodás eredményét, és várta a bolgár választ.¹³⁶¹ A június 30-i szerb parlamenti ülésen viszont az orosz állítással szemben Pašić ismét megerősítette, hogy a május 29-i, caribrodri találkozó előtt tett nyilatkozata alapján fog eljárni, és azt állította, hogy csak azért fogadta el a döntőbíráskodást, mert biztosítékot kapott, hogy az kiszélesített alapokon nyugszik majd: azaz nemcsak a szerződés titkos függelékében megállapított vitás területek kérdésében születik döntés, és hogy a görög-bolgár kérdés is egyidejűleg kerül napirendre a szerb-bolgár üggyel. Ez nyilvánvaló ellentmondásban volt a bolgárok felé tett korábbi orosz nyilatkozattal. Az ellenzékét így sem sikerült meggyőznie. Ribarác, az egyik ellenzéki képviselő Macedónia azonnali annexióját szorgalmazta, egy másik ellenzéki, Marinković

¹³⁵⁴ DAB, Nr. 641. Tarnowski an Berchtold, 1912. június 28. és BH. 1913. június 24.

¹³⁵⁵ BH. 1913. június 3. 130. sz.

¹³⁵⁶ Eddig ők évi 100 frank fejében mentesültek a kötelezettség alól, most velük 127 ezerre növelhették az újoncok létszámát. A bolgárok azzal utasították el a leszerelést, hogy a törökök sem hajlandók erre a békekötés ellenére sem. *Vojnata* II/1. p. 145.

¹³⁵⁷ BH. 1913. június 7. 134. sz. A bolgárok visszautasították Hartwig javaslatát is, hogy új alapokra helyezve, az oroszbarátságot és a Monarchia-ellenességet hangsúlyozva újítsák meg a szövetséget, hiszen ez számukra sosem volt kulcsfontosságú. A szövetség hovatovább okafogyottá vált. BH. 1913. június 3. 130. sz.

¹³⁵⁸ ДИПІК, Tom. 1. p. 493.

¹³⁵⁹ Idézi a *Vojnata*, II/1. p. 60. Orosz és szerb szempontból ez öngyilkosság lett volna, egyenes út a háborúhoz a pétervári döntés esetén.

¹³⁶⁰ *Iztorija na Bálgarite ...* Tom 2. p. 197.

¹³⁶¹ A döntőbíráskodás eredményét igen, de nem a keretfeltételeit. Szazonov azt akarta elérni, hogy Pétervárott a négy miniszterelnök az oroszok beavatkozása nélkül jusson egyetértésre, s ha ez sikertelen, akkor akart döntőbíróként beavatkozni. Danev viszont ezt elutasította.

kijelentette, hogy inkább bízik a győzedelmes szerb fegyverek erejében, mint Pašićban, Drašković pedig leszögezte, hogy a Vardar-völgy Szerbia létérdeke, és olyan döntőbíráskodás, mely ezt figyelmen kívül hagyja, érvénytelennek tekintendő.¹³⁶² Pašić megszorulni látszott az ellenzék ösztüzében, s veszélybe került pétervári útja is, de ekkor befutott a hír a bolgár hadmozdulatokról.

6.2 A bolgár támadás okai

Bulgária ugyanis nem hátrált meg: „*Meg fogjuk vívni ezt a háborút, ha föltétlenül meg kell tenni és, ha ránk erőszakolják. De ez a háború rettenetes örökség. Meg fogjuk egymást semmisíteni anélkül, hogy az egyik vagy másik bármit is nyerne, mert nem szabad elfelejteni, hogy az európai fővárosokban nem fogják a Balkán-félszigetet kétszer felosztani anélkül, hogy ők is ki ne vennék belőle a részüket*”¹³⁶³ – figyelmeztetett Ferdinánd király a konfliktus előrehaladtával a nagyhatalmak beavatkozási lehetőségének növekedésére. A bolgárok június 18-án válaszoltak a szerb jegyzékre, mely a leszerelés és a cár döntőbíráskodásának kérdéseit tartalmazta. Bár mindebbe beleegyeztek, de továbbra is a szerződés szövegét tekintették tárgyalási alapnak. „*Bulgária katonai intézkedései csak a szerb kormány intézkedéseinek a következményei. Amikor az összes bolgár csapatok a török határnál állottak és a macedóniai szerb határ mentén mindössze 8 ezer bolgár katona volt, a szerb kormány... összes haderejének a bolgár határra való összpontosítását rendelte el... és a harmadik korosztály összes tartalékosait behívta. Ez... egyidőbe esett a görög csapatok koncentrálásával a határnál, hol csak két bolgár ezred volt.*”¹³⁶⁴

Június 19-én Tosev követ átadta a szerb félnek a végleges bolgár választ a kompenzációs felvetésekre. A 45 oldalas dokumentum központi tézise az volt, hogy valójában nem a szerbek, hanem a bolgárok hoztak nagyobb áldozatot, hiszen ők harcoltak a török főerőkkel. A szerbek igényei azért sem jogosak, mert Macedónián kívül sehol sem húzták meg a határt, így az albániai szerb érdekeket nem is garantálta a szerződés. Másodsorban a szerbek itt a nagyhatalmak s nem Bulgária nyomására, vagy támogatásának hiányában hátráltak meg, harmadszor a bolgárok zokszó nélkül feladták a Márvány-tengert és a csataldzsai vonalat – ami ugyanaz a szituáció, mint Albánia esetében, mégsem kértek kompenzációt, sőt Szilisztriáért sem kaptak.¹³⁶⁵

A nyilatkozatháború folytatása mellett Szófiában szintén konfliktus játszódott le a kormány és a katonai klikk között. Június 22-én Bulgáriában minisztertanácsot tartottak, ahol két téma került terítékre: az oroszok június 21-i felhívására négy napon belül adandó válasz tartalma, és Szavov kérése, döntés a támadásról, vagy azonnali leszerelés a macedónokkal teli hadsereg veszélyes hangulata miatt. Közelgett az aratás ideje, és a vezérkar figyelmeztetett, hogy a katonákat nehéz újra mozgósítani, ha hazaküldik őket. Az újabb háborúhoz viszont nem állt rendelkezésre elegendő anyagi forrás. Szavov szerint „*Danev azért volt a háború mellett, mert ha Szentpétervárra mennének, veszítenének.*”¹³⁶⁶ Tény, hogy Európában mindenki szerb győzelmet jósolt a döntőbíráskodáson. A háborús párt azt a

¹³⁶² Penennrun, A.: Quarante jours de guerre dans Les Balkans. Párizs, Chapelot, 1914. a következő lapra hivatkozik: Piemont, 1913. július 1.

¹³⁶³ Közli a BH. 1913. június 12. 137. sz.

¹³⁶⁴ Uo.. 1913. június 18. 143. sz.

¹³⁶⁵ G.P. XXXV. Nr. 13402. pp. 44-46. Griesinger an Bethmann-Hollweg. A bolgárok még nem vonták ki teljesen erőiket a csataldzsai frontról a béke ellenére sem.

¹³⁶⁶ Idézi Helmreich, E. C., p. 359.

következtetést szúrta le, hogy Oroszország nem kívánja egy erős Bulgária létrejöttét, tehát Bulgária „*fara da se*.”¹³⁶⁷

Teodorovot június 21-én arról informálta a pétervári követ, hogy a háború kitérése Bulgária hibája lesz, és az ország vesztét jelentené. Javasolta, hogy Bulgária fogadja el önként a pétervári találkozót, mert ez esetben a cár csak a szerződésben meghatározott vitatott területeken gyakorolja majd döntőbírói tisztét. Bobcsev így Bulgária számára kedvező döntést és orosz támogatást helyezett kilátásba, s arra kérte a politikusokat, hogy ha mindenképpen a háború mellett döntenek, legalább Románia és Törökország felől biztosítsák hátukat, addig ne kezdjenek kalandba.¹³⁶⁸ Amennyiben viszont a bolgárok nem utaznak Pétervárra, az oroszok nem védik meg őket, s a franciák nem adnak kölcsönt. Most az orosz döntőbíráskodás érvényét nem kérdőjelezheti meg semmi, a nagyhatalmak is elfogadják az eredményt. A Monarchia csak ígéretet, ezért nem szabad vele törődni, míg mindeközben a románok elfoglalják Dél-Dobrudzsát.¹³⁶⁹

A miniszterelnök arra a következtetésre jutott, hogy a szerbek akkor is hadat üzennek, ha a döntőbíráskodás számukra kedvezőtlen fordulatot vesz, jobb tehát megtenni most, megelőzni őket, míg a hadsereg együtt van. Danev így Szavov álláspontját hangoztatta, jóllehet nem exponálta magát nyíltan a tábornok véleménye mellett. Teodorov ellenezte a felvetést, bízott a kedvező orosz döntőbíráskodásban. Úgy vélte, ha a szerbek a döntés ellenére hadat indítanak, a nagyhatalmak ellenkezésével találják szembe magukat, ugyanúgy, mint az adriai kikötő esetében.¹³⁷⁰ Egy kivétellel minden miniszter a béke mellett voksolt, a militarista köröket képviselő Kritovot pedig nem engedték szóhoz jutni.

A minisztertanács után Danev, Szavov és Teodorov azonnal Ferdinánd vranjai kastélyába mentek jelentéstételre. Végül az uralkodó is elfogadta a döntőbíráskodás szükségességét, és az orosz követtel közölték, hogy Danev három nap múlva elutazik, de csak azzal a feltétellel, hogy a döntés további nyolc napon belül megszületik. Ez utóbbi feltételnek az volt az oka, hogy Szavov úgy vélte, a sereg legfeljebb 8 napig tartható együtt a lázadás vagy a provokációk veszélye nélkül.¹³⁷¹

Szazonov egy közös szerb-bolgár nyilatkozatra várt, így figyelmen kívül hagyta a bolgár javaslatot. Danev erre közölte az orosz féllal, hogy a hét napos döntési határidő az utolsó javaslatuk volt, és a szerbiai bolgár követ visszahívásával fenyegetőzött. Szazonov éppen

¹³⁶⁷ *Carnegie*, p. 67. (A kifejezés előfordulása az angol szövegben ismét arra utal, hogy az olasz mozgalom nagy hatással volt a balkániakra is.)

¹³⁶⁸ *Bobcsev*, Sz.: *Begāl pogled ...* pp. 23-24. „*Vān ot vāprosza ste ima li ili ne vojna, az mislja, cse nie nemozsem da sze otkazvame ot tazi szresta... zabelezs ... ruszite sza gotovi nam da pomognat. Car imperator i pravitelstvoto sza reseni za arbitrazsa szāglaszno i v ramkite na dogovora!... Vojnata ste bāde nasata gibel. Predi da se resite na vojna, dobre pomiszlete i oszigurete sze pone otkām Romanija i Turcija...*”

¹³⁶⁹ *Uo. és Carnegie*, p. 67.

¹³⁷⁰ *Carnegie*, p. 66. Ez egyáltalán nem volt biztos.

¹³⁷¹ Tehát a bolgárok úgy utaztak volna Pétervárra, hogy a teljes hadsereg fegyverben áll: így egy rossz eredmény esetén azonnal bevezethető. Ha a döntés elhúzódik, akkor Bulgária vagy sereg nélkül kénytelen szembenézni a döntés következményeivel, vagy kipattan egy komoly összecsapás a feszült helyzet miatt. Lásd a következő táviratokat: Danev Bobcsevnek 1913. június 20. „*Hāt nem érti Oroszország, hogy a lefegyverzés kikényszerítése hiányában a háború akkor is kitor, ha senki nem kívánja ... a pétervári találkozó előfeltétele a leszerelés, és hogy a szerbek beengedjenek minket a Vardaron túlra*”, mert utólag azt egy számukra kedvezőtlen döntés esetén sem ürítik ki, fajt accompli-t teremtve. A táviratot idézi: *Bobcsev*, Sz.: *Sztranic...* p. 186.; Danev Bobcsevnek, 1913. június 20. A bolgár minisztertanács úgy dönt, hogy eláll a pétervári úttól. In: *uo.*; Bobcsev Danevnek. 1913. június 21. Szerbia elfogadta az orosz döntőbíráskodást a szerződés alapján. In: *Bobcsev*, Sz.: *Sztranic...* p. 187.; Danev Bobcsevnek június 22. Oroszország kérjen garanciát a szerbektől arra, hogy elfogadják a döntést. In: *Bobcsev*, Sz.: *Sztranic...* p. 188.; Danev 8 napos döntési határidőt szab meg. In: *uo.* 1913. június 23.

gyomor- és vesebántalmakkal kínlódott, mikor megkapta ezt az üzenetet, és feldühödött rajta. A következő választ küldte 1913. június 25-én: „Az Önök bejelentése nem lep meg engem. Vártam már kormányuk ilyen akcióját napok óta. Önök Ausztria tanácsát követik. Leveszem magukról a kezemet. A szerbek ostobaságukkal, s Önök inkorrekt magatartásukkal visszautasították Oroszországot és a szlávságot. Az orosz uralkodó nem várt ultimátumot Önöktől... Most az Önök kijelentése után közlöm a miénket. Ne számítsanak tőlünk semmire, és felejtsek el minden egyezség létét közöttünk 1902 óta.”¹³⁷²

Ez a nem várt lépés zavarba hozta a békepárti bolgár politikusokat. Vélhetően ennek köszönhetően a háborúpárti körök vették magukhoz a kezdeményezést. Az IMRO már június 23-án elkerülhetetlennek nyilvánította a háborút,¹³⁷³ s június 26-án a Macedón-Drinápolyi Testvériség (a Legfelső Bizottság) fegyverbe hívta az egyesült Bulgária lakóit nagy nyomást gyakorolva ezzel a kormányra. A macedónok félték az orosz döntőbíráskodás eredményétől, amely mindenképpen egy megosztott Macedóniát eredményezett volna, ezért halállal fenyegették Danevet és az uralkodót, ha elfogadják az orosz javaslatot. A bolgár közvélemény és a politikusok nagy része is – nem csak félelemből – a háború mellett volt. Ugyanaznap a románoknak az oroszok és a szerbek Dobrudza azonnali megszállását tanácsolták, így módon kényszerítve Bulgáriát a vitás macedón területekről való lemondásra.

Az oroszok ugyan elutasították a szerb álláspontot a szerződés felülvizsgálatról, másrészt viszont **semmilyen biztosítékot nem nyújtottak arra, hogy a bolgárok bevonulhatnak a szerbek által ellenőrzött, de Bulgáriának vitathatatlanul járó területekre. A bolgárok pedig végeredményben ez utóbbit akarták kicsikarni a támadás megindításával.** A militáns körök retorikáját és célját jól jelzi két hadiparancs Szavov tábornoktól, melyeket közvetlenül a bolgár támadás megindulása előtt adtak ki.

„Szófia, Főhadiszállás, június 15/28. 20 óra. Rejtjelzett, nagyon sürgős. A 4. hadsereg parancsnokának, Radoviste. Azért, hogy a sorozatos **szerb támadások** visszaverésének sikertelensége ne okozzon romlást csapataink moráljában és azért, hogy az **ellenség** ne kapjon további bátorítást, megparancsolom, hogy teljes erejével támadja meg az ellenséget az egész fronton, anélkül, hogy leleplezné erőit és anélkül, hogy folyamatos harcérintkezésbe lépne. Ugyanekkor kísérelje meg a lehető legnagyobb erőfeszítéssel a Krivolak fölötti uralmat megszerezni a Bregalnica jobb partján, a 350 m magas Bogoszlavon, ... Nyisson tüzet este és az éjszaka folyamán, a sötétség leple alatt hajtson végre egy erőteljes támadást az egész arcvonalon. A hadműveletnek holnap este (29-én) kell megkezdődnie. No. 5597. Szavov tábornok”

„Szófia, Főhadiszállás, június 16/29. 15 óra 15 perc. Rejtjelzett, nagyon sürgős. A hadseregpáncsnokoknak. Egy korábbi parancsokkal elrendeltem a 4. hadsereg előrenyomulását és a 2. hadseregnek megparancsoltam, hogy amint befejezi a Csagez körüli operációkat, vonuljon fel Szaloniki előterében támadásra készen. A seregpáncsnokoknak figyelembe kell venniük, hogy hadműveleteink a szerbek és görögök ellen hivatalos hadüzenet nélkül zajlanak, és hogy a következő fontos elgondolások késztettek minket erre:

1. Növeljük a csapatok morálját, és hogy volt szövetségeseinkre immár ellenségként tekintsenek.

¹³⁷² Idézi Bobcsev, Sz.: Sztrаница... p. 190. és Helmreich, E. C., p. 361. Utalás a bolgár-orosz katonai egyezményre. A szerbek tudtak a bolgár javaslat elutasításáról, s hogy a következményekért a bolgároknak kell vállalni a felelősséget! Ez hiba volt az oroszok részéről.

¹³⁷³ *Istorija na Bălgarite ...* Tom 2. p. 201.

2. A szövetségesek közötti hadüzenet fenyegetésével rábírjuk az orosz kormányzatot, hogy gyorsítsa meg a kérdés megoldását.

3. Az erőteljes csapásokkal – melyet csapataink az ellenségre mérnek – arra kényszerítsük őket, hogy legyenek sokkal engedékenyebbek.

4. Mivel igényeljük azokat a területeket, melyek de facto az ő birtokukban vannak, fegyverek erejével érhetjük csak el újabb területek meghódítását, amit addig fogunk folytatni, míg a nagyhatalmak közbeavatkozása nem hoz nyugvópontot az események menetében. És mivel egy ilyen intervenció bármikor esedékes lehet, azonnal és határozottan kell cselekednünk. A 4. hadseregnek kérésre kell tennie Velesz elfoglalására minden áron, melynek eleste jelentős politikai előnyökkel járhat...

No. 5647. Szavov tábornok¹³⁷⁴

A hadiparancsokból egyértelművé vált, hogy a bolgárok ellenségként tekintenek a szerbekre, ugyanakkor **nem Szerbia katonai megsemmisítésére törekedtek, hanem az általuk igényelt vonal megszállására a Vardar mindkét partján**, és a szerbeket tekintették provokáló félnek. **A támadást az a cél vezette, hogy elérjék a nagyhatalmak beavatkozását.** Danevvel ellentétben a katonai körök ugyanis éppen ebben reménykedtek. Velesz emlegetése ugyanakkor - mely a „vitatott zóna” határán feküdt - azt vetítette elő, hogy - ha módjukban áll - a bolgárok a teljes terület megszerzésére törekednek.

Június 27-én a koronatanácson a korábbi fejlemények ellenére Teodorov ismét azt a javaslatot tette, hogy mindenképpen érdemes Pétervárra utazni, veszíteni a döntőbíráskodással ugyanis semmit sem lehet. Arra gondolt, hogy az ott megszülető döntés elutasítása bármelyik fél részéről éppúgy háborúhoz vezet, mint a pétervári utazás helyett az azonnali mozgósítás és a támadás választása, akkor meg miért ne várják meg az esetlegesen kedvező pétervári döntést? Ez nyilvánvalóan azt a félelmet jelezte, hogy esetleg **a szerbek is támadásban gondolkodnak, valamint azt, hogy számukra kedvezőtlen döntés esetén úgysem adják át a vitatott macedón területeket a bolgároknak.** Danev nem mondott neki ellent, de megjegyezte, hogy egy Bulgáriára kedvezőtlen ítélet esetén a bolgároknak többé nem lenne jogalapjuk a Macedóniába való behatolásra, s a szerbek sem döntötték még el, vállalják-e az utazást.

Szavov kifejezetten a támadás mellett volt, és cáfolta Teodorov érvelését, mondván, hogy a seregben a bomlás jelei mutatkoznak, főlősleges tehát várakozni. Danev végül este ígéretet tett Nyekljudovnak és volt heidelbergi iskolatársának az USA athéni megbízottjának J. G. Schurmannak, hogy 28-án este elindul Pétervárra.¹³⁷⁵ Csakhogy - Nyekljudov állítása szerint - június 28-án a macedobolgár Rizov és Genadiev, továbbá Tarnowski, a Monarchia követe felkeresték Ferdinándot, hogy halassza el Danev utazását. Azzal érveltek, hogy a szerb-bolgár szövetségi szerződés szerint a szerzett területek kondomíniumnak tekintendők, így mindenképpen lehetséges és jogos az oda való behatolás, ha a szerbek azt megakadályozzák, akkor Európa szemében ők válnak szerződésszegővé. Akár engedik a szerbek Macedónia megszállását, akár nem, tévesen úgy

¹³⁷⁴ Idézi Cassavetti, p. 319. Lásd még: *Mir* c. bolgár lap 1913. július 31-én és *Carnegie*, p. 65., valamint *ДПНК*, Tom. 2. pp. 333-334. Ellenségnek nevezik a korábbi szövetségeseket. Ez azért fontos, mert a legújabb bolgár történetírás azt az elképzelést hirdeti, hogy a bolgárok békés szándékkal léptek fel, pusztán a kondomínium elve alapján akartak bevonulni a nekik járó területre. Lásd: *Markov, G.*: Bálgarszkoto krusenie 1913. p. 235. A fenti két távirat kiemelt szövege viszont éppen az ellenkezőjét bizonyítja. Szavov úgy vélte, hogy a csapatoknak úgy kell bevonulni a vitatott területekre, mintha háborúban állnának: minden stratégiai pontot erővel kell megszállni.

¹³⁷⁵ *Schurman, J. G.*

vélték, utána még mindig el lehet utazni Pétervárra.

Egy esetleges bolgár benyomulás a szerbek megszállta zónába azonban mindenképpen a bolgárok tárgyalási pozícióit erősítette volna, ezért biztos volt, hogy a szerbek ezt sohasem fogják megengedni, még akkor sem, ha a bolgár katonai alakulatok nem használnak fegyvert.¹³⁷⁶ Ezzel mindenképpen tisztában kellett volna lennie a vezető bolgár politikusoknak. Arról is megfeledkezni látszottak, hogy létezett egy katonai protokollum, mely elkülönítette a szerb és a bolgár csapatokat Macedónia területén, és amelynek megszégésére most éppen ők biztatták az uralkodót.¹³⁷⁷ A vita során a király Szavovért küldött és rábeszélte a támadás – s nem a békés bevonulás – megindítására. Szavov azonban előrelátóan írásos parancsot kért az uralkodótól, elhárítván feje fölül az önkényes cselekvés veszélyét, amelyért később felelősségre vonhatták volna, a dokumentumot pedig egy bank széfjébe tette.¹³⁷⁸

A bolgár tábormokok a győzelem lázában égtek. A ruszofil Dimitriev tábormok úgy vélte, hogy Szaloniki 3, Belgrád (!) 5 nap alatt elérhető, jöllehet Szavov eredeti- Macedónia helyett a Morava-völgyet célzó - haditervét elvetették. Ficsev tábormok egykori vezérkari főnök a francia katonai attasénak azt nyilatkozta, hogy a szerb hadsereg 8 nap alatt összeomlik.¹³⁷⁹ Június 28-án tehát Szavov parancsot adott, hogy másnap este felé meg kell támadni a szerb és görög hadállásokat.¹³⁸⁰ Június 29-én Danev éppen útban volt Várna felé, hogy egy ott állomásozó orosz hajó Odesszába szállítsa, mikor hírt kapott a hadműveletekről.¹³⁸¹ A kormány lemondással fenyegetőzött, mert nem tudott a támadásról.¹³⁸² A miniszterelnököt is sokáig felmentették a vádak alól, de van rá bizonyíték, hogy tudnia kellett az előkészületekről. Ferdinánd július 18-án az osztrák követnek azt nyilatkozta, hogy a szerbek elleni támadásra ő adott parancsot, de a görögök megtámadása miatt Danev okolható, és ő nem is tudott róla.¹³⁸³ Ez volt az első eset 1912 augusztusa óta, hogy a király Tarnowskival beszélt, ami jelzi az esemény fontosságát és a helyzet súlyosságát. Ez viszont megdönti Poincaré francia elnök állítását, hogy Ferdinánd az osztrák-magyar követ biztatására üzent hadat, hiszen ezt megelőzően nem találkoztak.¹³⁸⁴

Értesülve a tudta nélkül kiadott parancsról, július 1-én a kabinet leállította a támadást. Danev délelőtt 10 órakor írásos parancsot adott át Szavovnak, hogy szüntesse be a hadmozdulatokat. Egy óra múlva azonban befutott Dobrovics, a király küldötte, aki a király parancsát hozta a háború folytatásáról. Szavov már kiadta a parancsot a hadműveletek leállításáról, csak hogy a szerbek ezt kihasználva jelentős előretörést értek el, ezért kérte Danevet, hogy engedélyezze az újbóli támadást, azt ígérve, hogy július 7-ig, a román mozgósítás megkezdéséig békét kényszerít Szerbiára. A miniszterelnök tudott arról, hogy a

¹³⁷⁶ *Nekludoff, A.*, pp. 183-187.

¹³⁷⁷ Sem Rizov, sem Genadiev sosem említette nyíltan ezt a beszélgetést emlékirataiban, de közvetett módon ők is és mások is, sőt a dokumentumok is utalnak rá – de az tény, hogy Tarnowski nem volt jelen a megbeszélésen.

¹³⁷⁸ *Nekludoff, A.*, p. 187. Később a Parlamentarnata Izpitatelna Komisziya vizsgálódásakor a dokumentumot a tábormok bemutatta.

¹³⁷⁹ *Helmreich, E. C.* p. 365. és *Schurman, J. G.*

¹³⁸⁰ *Carnegie*, p. 67. Danev úgy tájékoztatta Bobcsevet, hogy nem gondolnak egy Görögország elleni háborúra. Bobcsev figyelmeztetése, hogy Oroszország mind egy szerb-bolgár, mind egy román-bolgár konfliktus esetén semleges marad, 29-én érkezett meg. *Vojnata II/1.* pp. 154-155.

¹³⁸¹ Eredetileg június 26-ára tervezte az utat!

¹³⁸² *Geshov, I. E.*: *Balkanszkijät szájuz.* Sofija, 1915. pp. 61-62.

¹³⁸³ *Burián I.*, p. 65. 1913. július 21. Burián és Tisza erről Tarnowski nagykövettől értesült.

¹³⁸⁴ *Helmreich, I. E.*, pp. 362-363. Danev azt állította, hogy ő június 30-ig nem tudott a katonai cselekményekről. Szavov szerint viszont június 29-e és július 2-a között állandó telefonérintkezésben voltak.

románok háború esetén Bulgária ellen fognak mozgóítani. Arra hivatkozva, hogy a kormány nem egyezik bele, nem engedélyezte az újbóli támadást. Szavov úgy vélte, hogy mindenki azt várja, hogy saját felelősségére cselekedjen, és az ő nyakába akarják varrni a következményeket. Erre azonban nem volt hajlandó. Július 3-án a király leváltatta, így indokolva: „nem teljesítette a parancsomat, hogy folytassa a támadást.”¹³⁸⁵ Helyére az oroszbarát Dimitriev tábornok került.

Egyes vélekedések szerint Szavov lemondásának másik oka az volt, hogy nem a Pirotni irány vált fő támadási iránnyá, mint azt ő tervezte, hanem a katonailag kevésbé indokolt Macedónia. Így nem lehetett megsemmisítő vereséget mérni Szerbiára. A bolgár-szerb és szerb-görög szerződés feltételei miatt viszont a király szerb hadüzenet híján nem akart szerb államterületet támadni. Maga Szavov is politikai, s nem katonai demonstrációnak tartotta a félrelépést, hogy javítsa a csapatok morálját, befolyásolja az orosz diplomáciát, megmutassa, hogy az egykori szövetségesek mára ellenségévé váltak, és hogy elfoglalja az 1912-ben bolgároknak ítélt, illetve vitás területeket.

A támadás leállítását követően bolgár részről Szazonovhoz kérés érkezett, hogy gyakoroljon nyomást a szerbekre és a görögökre, de ő ragaszkodott június 25-i ultimátumához, és Bulgáriát kiszolgáltatta a végzetének. Egyébként sem volt valószínű, hogy egyetlen nagyhatalom, pusztán diplomáciai nyomással sikert érhetett volna el ekkor a szerződés újraértelmezése, vagy összhatalmi beavatkozás nélkül. A kisállamok immár kontroll nélkül maradtak. A görögök és szerbek nem voltak hajlandók a támadás leállítására, sőt feledve a görög-szerb szerződés cikkelyét az antant döntőbíráskodásáról, agresszornak minősítve Bulgáriát, rögtön a katonai konvenciót léptették életbe. Bár Bulgária eddig nem üzent hadat, hiszen nézete szerint csak a neki jogosan megítélt területekre akart bevonulni, – éppen ezért támadt a katonailag indokolatlan Vardar felé – a görögök és a szerbek megküldték a hadüzenetet.

Szavov baklövése az volt, hogy engedelmeskedett az első parancsnak – másként aligha tehetett volna¹³⁸⁶ – mert valószínű, hogy néhány nappal később maguk a szerbek provokálják ki az összecsapást. Ekkor ugyanis már úton volt a Nikola által megígért 14 ezer katona, jöhetnek a kontingenst a megállapodás alapján csak a bolgár támadás megindítása után kellett volna rendelkezésre bocsátani. Tény, hogy **a bolgár támadás nem az orosz döntőbíráskodás ellen, hanem éppen annak meggyorsítása érdekében jött létre**, de ezt sokáig megkérdőjelezte a történetírás, s Szavov hadiparancsa is erre utalt. Bár Szazonov ingerült hangvételű levele után némileg hezitált, június 30-án Danev már ismét hajlandó lett volna Pétervárra utazni. De a szerb és görög ellentámadás ezt értelmetlenné tette.¹³⁸⁷

Péter szerb király a következő szavakkal küldte harcba csapatait: „*A bolgárok, tegnapi szövetségeseink, akikkel vállatve küzdöttünk, akiket mint testvéreinket igaz színnel segítettünk, nem engedik, hogy megszerezzük a macedón területeket, melyekért vértünket áldoztuk. Bulgária a közös hadviselés során megduplázta területeit, és nem engedi, hogy Szerbia csak fele akkora legyen... Bulgária kikötőit két tenger mossa, de Szerbiától egy kikötőt is sajnál...*”¹³⁸⁸ A szerb hadüzenetet és a királyi proklamációt csak július 6-án hirdették ki nyilvánosan, ámde a nyilatkozaton mégis a június 18-i (július 1.) dátum szerepel, ráadásul ezt kézzel vezették rá az egyébként

¹³⁸⁵ Idézi Helmreich, I. E., p. 364.

¹³⁸⁶ A királyi hadbírássággal fenyegette, ha nem így tesz. Carnegie, p. 68.

¹³⁸⁷ Ő-U. A. VI. 7627.

¹³⁸⁸ Idézi Gueshoff, I. E., p. 102.

nyomdában nyomtatott szövegre! Ez óriási különbség. Mindez arra utal, hogy a szerb kormányzat a hadüzenetet legkorábban fél nappal a dátum rávezetése előtt elkészítette, és el is fogadta. Azaz, a bolgár akció megindulását követő 40. órában és a bolgár fegyverszüneti javaslattal egyidejűleg a szerb kormányzat már eldöntöttnek vette a háború kérdését, s elzárkózott minden megoldási javaslattól. Erre utal Pašić egy másik, július 2-i távirata is a vezérkarnak. Ebben a táviratában a miniszterelnök felhívja a figyelmet arra, hogy a nagyhatalmak beavatkozása bármelyik pillanatban várható, s a bolgárok pedig bejelentették, hogy a támadás a kormányzat tudomása nélkül indult meg, ezért elrendelték az ellenségeskedés beszüntetését és a csapatok visszavonását. Igyekezni kell tehát, hogy a kívánt eredményt a szerb támadással a nagyhatalmi beavatkozás előtt el lehessen érni. Szavait ezzel zárta: „*Indítsanak döntő támadást.*”¹³⁸⁹

A szerb kormányzat tehát alig várta be a bolgár provokációt, már meg is fogalmazta ellenlépéseit. Egy látszólag rendkívül gyorsan meghozott döntés arra utal, hogy a szerb vezetés előre felkészült a várható háborúra, mi több kívánta is azt. Ennek csak látszólag mond ellent, hogy mégis öt napig hezitáltak a támadási parancs nyilvánosságra hozatalával. Ennek oka egyszerűen az volt, hogy meg akarták várni a bolgár-görög viszony alakulását, s csak a görög támadás után hozták nyilvánosságra Péter király üzenetét csapatainak.¹³⁹⁰

Ami a bolgár kormányzat magatartását illeti, mentségére csak az szolgál, hogy a bolgárok a szövetségesek által megszállt területeket egyértelműen bolgárnak tartották. Ezt nemcsak a saját statisztikáikkal tudták alátámasztani, hanem hivatkozhattak a helyben élő lakosság kéréseire és a papság üldöztetésére. Bolgár adatok szerint a Skopje-i kaazában 33,5 ezer bolgár és 5,9 ezer szerb lakott, a Tetovo-i és gosztivari kaazában 32 ezer bolgárt és 11,5 ezer szerbet írtak össze. Kumanovó környékén 30 ezer bolgárról és 8,6 ezer szerbről volt tudomásuk, Dibra körzetében 15 ezer bolgár és kétszáz szerb élt, Kičevóban 20 ezer bolgár és 9 ezer szerb, a Sztruga-vidéken 10,9 ezer bolgár és ezer szerb lakott.¹³⁹¹ Márpedig ezek a területek mind a vitatott zónában feküdtek. 1913. január 16-án (29-én) az IMRO figyelmeztette a bolgár kormányzatot, hogy a Vardar jobb partján fekvő területek etnikailag bolgárnak tekinthetők, ezért a bolgár-szerb határ csakis a Šar-hegység gerincén futhat, és reményét fejezte ki, hogy egész Macedónia bolgár kézre kerül.¹³⁹² Kasztorija (görög megszállás alatt) 1912. december 15-én (28-án) bolgárnak vallotta magát.¹³⁹³ Megtudva, hogy II. Miklós lesz a döntőbíró, Tetovo lakossága, mely a vitás zónába esett, memorandumot juttatott el az orosz cárhoz 1913. március 10-én (23-án), hogy nem akarják felcserélni az egyik igát a másikkal. A macedóniai bolgárok nem titkolták, hogy az autonómia számukra csak az első lépés a Bulgáriával való egyesülés felé, és elutasították a görög és szerb uralmat és a területek felosztását.¹³⁹⁴ A bolgár kormányzat reakcióját jól jellemzi, hogy a helyzetet kezelni kívánó politikai koncepciójuk megfogalmazásakor Bismarckot idézték: „*Egy nemzet sem áldozhatja fel létét és érdekeit a szövetséges hiúság oltárán.*”¹³⁹⁵

¹³⁸⁹ Bogitschewitsch, I. Nr. 317. Pašić a vezérkarnak, 1913. július 2. „*Beschleunigt eine entschiedene Offensive.*” és Tosev, A., p. 366.

¹³⁹⁰ DAB, Nr. 665. 1913. július 5-ig Görögország nem tett komolyabb diplomáciai lépést Bulgária ellen.

¹³⁹¹ ЦИИИ, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1393. л. 195.

¹³⁹² Markov, G.: Bálgarszkoto krusenie 1913. p. 11. és Makedonija. Szbornik ot dokumenti i materialni. Eds.: Bozsinov, V. – Panajotov, L. Szofija, 1978. pp. 582-584. továbbá pp. 579-581.

¹³⁹³ ЦИИИ, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1197. л. 41-46.

¹³⁹⁴ Уо., ф 568. к. оп. 1. а.е. 878. л. 1-8.

¹³⁹⁵ Уо., ф 176. к. оп. 2. а.е. 1231. л. 6.

6.3 A bolgár politika kísérletei az elszigetelődés elkerülésére

A szófiai Centralen Džrzsaven Isztoricseszki Archiv anyaga arról tanúskodik, hogy a bolgárok tisztában voltak a helyzet veszélyességével, legalább annyira, mint a nagyhatalmak. De nem szabad megfélemlíteni arról sem, hogy az egyes országok érdeke nem a feltétlenül a pontos tájékoztatásban, hanem inkább a dezinformációban rejlett, s ez tovább bonyolítja a helyzetet, s a források tartalmi megbízhatóságának kérdéskörét. A kisállamok diplomáciai eszköztárának vizsgálata, nem beszélve a taktikák és stratégiák, módszerek és célok máig hasznosítható tapasztalatairól – tekintettel a közelmúlt eseményeire – szintén fontos tényező. A következőkben - a publikálatlan követi jelentések és táviratok tartalmából lesűrhető következtetésekre támaszkodva, - szófiai bolgár és bécsi osztrák levéltári források elemzése alapján megkíséreljük bemutatni a bolgár követeknek a második háborút megelőző helyzet értelmezésére és megoldására tett javaslatait és ezek politikai realitását.¹³⁹⁶

1913 februárjában Venizelosz miniszterelnök útban a londoni konferenciáról hazafelé megállt Szófiában. Itt lemondott egész Délkelet-Macedóniáról, beleértve Dráma, Kavala és Szeresz városát is, de cserébe ragaszkodott Szaloniki megtartásához. A bolgár kormányzat megosztott volt e kérdésben, de végül elutasította a javaslatot.¹³⁹⁷ Ferdinánd cár már 1913 március közepén figyelmeztette fiát, Borisz herceget, hogy a szerbek és görögök szövetségben állnak, és a háború elkerülhetetlen,¹³⁹⁸ jóllehet ekkor még nem is írták alá a szerbek és a görögök a szövetségi szerződést. Venizelosz a probléma békés megoldását sürgette, de a ruszofil Danev elutasította a tárgyalást.¹³⁹⁹ Pašić 1913 áprilisában továbbra is ragaszkodott ahhoz a Pétervároton tett kijelentéséhez, hogy „*a szerb kormány nem engedi meg Bulgáriának, hogy határait Szerbia és Görögország között Albánia irányába kiterjessze, még ha az egész világ szimpátiáját el is veszti?*”,¹⁴⁰⁰ és jelezte, hogy Szerbia felkészült háborúba menni akkor, ha a nagyhatalmak nem tudják a bolgár igényeket redukálni a Vardar keleti partján.¹⁴⁰¹ Ez már az 1912-es márciusi egyezmény nyílt felrúgását jelezte.

Az utólagos rekonstrukció nyújtotta lehetőséget segítségül hívva, Bulgária előtt a következő a lehetőségek álltak nyitva az újabb háború elkerülésére és a helyzet kezelésére. Először is, megegyezhetett volna tárgyalásos alapon szövetségeseivel a nagyhatalmak kizárásával. Ez esetben Bulgária nyilvánvalóan súlyos kompenzációra kényszerül Macedóniában Szerbia és Görögország irányában, de megmaradt volna az Enosz-Midia vonal, továbbá a teljes Vardar-balpart Szaloniki nélkül, és talán Románia kompenzálása sem fel újra. A második esetben, mivel május végétől Románia kompenzációja - a Monarchia hozzáállása és a görög-szerb ellenszövetségben rejlő veszélyek miatt -

¹³⁹⁶ E részfejezet megjelent: *Demeter G.*: Bolgár kísérletek az elszigetelődés elkerülésére a második Balkán-háború előestéjén. In: Történeti tanulmányok XIII. Acta Universitatis Debreceniensis. Series Historica LVII. Szerk: *Velkey F.* Debrecen, 2005. 135-157. pp.

¹³⁹⁷ *Nekjudoff, A.* p. 140., *Schurman, J. G.*

¹³⁹⁸ *Hall, R. C.*: The Balkan Wars, 1912-1913. Prelude to the First World War. New York, Routledge, 2002. p. 98.

¹³⁹⁹ *Gesov, I. E.*: Liczna koreszpondencija. Ivan Evsztatiev Gesov Evsztatii Gesovnak. 1913. október 20. p. 270.

¹⁴⁰⁰ *Idézi Hall, R. C.*, p. 99.

¹⁴⁰¹ *Uo.*

elkerülhetetlennek tűnt, Bulgária megkísérelhetett volna egyezsége jutni a Monarchiával és Romániával, ahogy ezt Berchtold is óhajtotta. Ez esetben a szerb-görög szövetséget ellensúlyozhatta volna egy bolgár-román – akár béke, akár az egykori szövetségesek közötti háború esetén, – így a Vardar-balpart szintén megmaradt volna és talán az Enosz-Midia vonal is. A román-bolgár megegyezés már csak azért is fontos volt, mert a szerb-román szövetségnek is volt reális veszélye: a szerbek már 1913 februárjában a románokhoz fordultak a szövetségekötés ügyében, igaz ezt eleinte nem annyira Bulgária elleni támadáshoz kívánták felhasználni, mint a Monarchia esetleges agresszív lépései elleni védekezéséért.¹⁴⁰² A harmadik esetben Bulgária elfogadhatta volna Oroszország vagy más hatalmak döntőbíráskodását. Megkísérelhetett volna továbbá Törökországgal kiegyezni. Fontos hangsúlyozni, hogy mindegyik verzióknak volt politikai realitása, s mind kedvezőbb kimenetelt biztosított volna, mint az 1913. augusztus 10-én megkötött bukaresti béke. Schurman állítása, hogy a második háború kitörésének elmaradása esetén, amennyiben a felek hajlandók kompromisszumot kötni egymással, a Monarchia nem avatkozhatott volna be a félsziget eseményeibe a későbbiekben, illetve a nagyhatalmak ezt megakadályozták volna – ahistorikus, de valószerű.¹⁴⁰³

Említettük, hogy a román-bolgár kompenzációs tárgyalások során a bolgár fél kezdetben azt a téves következtetést vonta le, hogy a román kompenzáció nem román-bolgár, hanem szövetségi ügy (4. fejezet). A román fél ekkor megígérte, hogy 10 millió frank kártérítést ad az általuk követelt Szilisztriáért cserébe, és ha ez nem elegendő, Bulgária kárpótlást kaphat Szerbiától. Bár a bolgárok elég sokáig nem adtak választ a román ajánlatra, bennük is felmerült az ötlet, hogy más kárán vásárolják meg Románia jóindulatát. 1913. május 24-én (június 6-án), három héttel a második háború kitörése előtt Szalabasev bécsi bolgár követ Macchióval tárgyalt a Romániának semlegességéért nyújtandó kárpótlás ügyében. „*Megkérdeztem őt, hogy milyen szemmel nézné Ausztria, ha Bulgária nem bolgár területekből ígérne oda egy részt Romániának, hanem csak szerb területeket adna – természetesen csak abban az esetben, ha háborúba keveredünk Szerbiával, és Bulgária győzne. Ő (Macchio) azt válaszolta, hogy a Monarchia semmi esetre sem akadályozná ezt meg, és hogy Bulgária ezen az alapon tárgyalásokat kezdhet Romániával.*”¹⁴⁰⁴ Ez a rövid telegram sok mindenről árulkodik: először is, a Monarchia örömmel látta volna Szerbia megcsonkítását – akárcsak a bolgárok, – de nem ő maga akarta ezt véghezvinni. Másodszor, Bulgária *előzetes* kárpótlást semmi esetre sem adott volna Romániának, amely további területekhez csak bolgár győzelem esetében jutott volna, így rászorult volna arra, hogy támogassa a bolgár törekvéseket. Bulgária nem egyszerűen Románia semlegességét, hanem katonai támogatását kérte a szűken mért jutalomért cserébe. Előzetes kárpótlás esetében a bolgárok jogosan attól tartottak, hogy Románia cserbenhagyja őket. A javaslat viszont éppen azért volt elfogadhatatlan a románok számára, mert úgy vélték, bolgár győzelem esetén nem jutnak kompenzációhoz. Harmadszor, Bulgária ekkor már nem zárta ki a vita erőszakos rendezését.

A románoknak nem a fenti javaslat volt az egyetlen elképzelése a bolgár probléma

¹⁴⁰² Sosnosky, Th., p. 352.

¹⁴⁰³ Schurman, J. G. Az, hogy a Monarchia tartott-e ettől, illetve felhasználta-e Bulgáriát céljai érdekében, viszont nem kizárható.

¹⁴⁰⁴ ЦДІІІА, ф 176 к. он.2. а.е. 1369. л. 219. „*Popitah go kak bi poglednala Avsztrija ako Bălgarija obestae da dade na Romăniya casast ne ot bălgarszka, a szamo ot szărbszka territorija i to, razbira sze, szamo v szlucsaj ako imame vojna sz Szărbija i Bălgarija pobedi. Toj otgovori, cse Avsztro-Ungarija njama nisto protiv podobna szpogodba, i Bălgarija mozse da vlezje v prigovori sz Rumăniya vărhu tazi baza.*”

megoldásáról. Lahovary román követ Párizsban felajánlotta a bolgároknak a két állam szövetségét, sőt perszonalunióját, arra hivatkozva, hogy 1886-ban, az orosz-bolgár viszony mélypontján is ezt tervezték, s csak orosz tiltakozás miatt hiúsult meg. Kérdéses persze, hogyan fogadná most egy 12 milliós lélekszámú ország születését Oroszország, mely ráadásul elzárna a Balkánra vezető orosz utakat – értesítette felettesét Vesnić párizsi szerb követ, mivel ez az ötlet Szerbia számára is nagy veszélyeket rejtett magában.¹⁴⁰⁵

Hogy halogató taktikát folytató szövetségeseit döntésre bírja, Danev kijelentette, hogy beleegyezésük nélkül is békét köt a törökökkel,¹⁴⁰⁶ jóllehet a különbékét a szövetségi szerződés tiltotta. Így a szerbek remek alkalmat kaptak, hogy a bolgárokat rossz színben tüntessék fel. A londoni követ, Madzsarov is azt tanácsolta, hogy Bulgária írja alá a törökkel a békét, még a szövetségeseik ellenzése esetén is, mert ez esetben szövetségesei is követni fogják ebben, hiszen látni fogják, hogy Bulgária már nem tartja Csataldzsánál seregei zömét.¹⁴⁰⁷

„A görögök már Szereszt és Kavalát is követelik, pedig korábban Bulgáriának ígérték ezeket a helyeket...” - hívta fel a figyelmet a veszélyre Szalabasev. *A Monarchia és Olaszország pedig ezt a két várost Szalonikivel együtt a bolgároknak ítélte, egyedül a németek akarják Szalonikét a görögöknek adni... Anglia még nem nyilvánított véleményt e kérdésben, de félt, hogy a görögöknek adná a várost, hogy a franciák és oroszok oldalára állítsa őket. ... Ha a bolgárok aláírják a különbékét Törökországgal Londonban, úgy a szerbek egészen bizonyosan azzal vádolják majd őket, hogy megszegték a velük kötött megállapodást...*¹⁴⁰⁸

Szavov tábornok úgy vélte, a nagyhatalmak nem értékelik kellőképpen Bulgária szerepét a nagyhatalmi csoportosulások közötti egyensúly módosításában. „Szükséges tehát értesíteni a franciákat és az oroszokat, hogy eldöntöttük, a végsőkéig elmegyünk érdekeink érvényesítésében.”¹⁴⁰⁹ A bolgár tábornok véleménye szerint, ha Bulgária az antant oldalára áll hadseregével együtt, akkor módosítja a jelenlegi egyensúlyi helyzetet, melyben szerinte most a hármasszövetség oldalára billen a mérleg a francia katonai reformok kései bevezetése miatt. Bulgária tehát a mérleg nyelve. A bolgár csatlakozás után pedig még több állam csatlakozik majd az antanthoz. A szövetségi rendszerek szempontjából az egyik oldalon álló Bulgária és a köztük lévő ellentétek miatt a másik oldalon álló Szerbia és Görögország egyaránt módosíthatja az egyensúlyt, s ha az egyik fél az antanthoz áll, akkor a másik a hármasszövetséghez csatlakozik majd. Az antantnak Bulgáriára van szüksége, hiszen sokkal többet nyom a latban, mert ő vezette a háborút Törökország ellen – véli Szavov. Szavov túlbecsülte Bulgária értékét Szerbia és Görögország ellenében, de azt jól látta meg, hogy **a Balkán Szövetség egységesen nem csatlakoztatható az antanthoz**, mint ahogy azt Szazonov szerette volna, és az a megállapítása is helytálló, hogy **a Balkánon egyik nagyhatalmi csoportosulás sem jut majd döntő fölényre 1914-re.**

Gesov - Szavovval szemben - azért aggódott, nehogy a katonai körök újabb háborúba sodorják Bulgáriát, mert ez esetben Románia bizonyosan újabb kompenzációkat kérne.¹⁴¹⁰

¹⁴⁰⁵ Bogitschewitsch, M., I. Nr. 316, Nr. 355. és a háború ideje alatt lásd: *Uo.*, II. Nr. 832. Iswolsky an Sazonov. Bukarestben ekkor ismét felvetődött a román és bolgár perszonalunió terve a Hohenzollerneknek uralma alatt. Vesnić attól tartott, hogy a bolgár sztambolovisták támogatják az ötletet, így meghiúsul a béketerv és egy román-bolgár különmegállapodás születik.

¹⁴⁰⁶ ЦДДА, ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 7. 1913. május 7./20.

¹⁴⁰⁷ *Uo.*, ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 12. 1913. május 14./27.

¹⁴⁰⁸ *Uo.*, ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 38. 1913. május 16./29.

¹⁴⁰⁹ *Uo.*, ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 8. 1913. május 14./27.

¹⁴¹⁰ *Uo.*, ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 14. 1913. május 15./28.

Sokan azt is világosan látták, hogy nem lenne meglepő, ha Bulgária elutasító magatartása miatt Románia máshol keresne szövetségest, mégsem tettek ennek megakadályozására lépéseket. „*Ismélem, ezek a pillanatok rendkívül fontosak és sorsdöntők a Romániához való viszonyunkat illetően. Csak tőlünk függ, hogy kihasználjuk-e készségüket a szövetségekötésre, avagy szövetségeseink karjaiba taszítjuk őket... a lehetőséget biztosan kihasználják majd szövetségeseink, ha mi elszalasztjuk.*” – írta a bukaresti bolgár követ, akit Maiorescu így tájékoztatott: „*Mondja meg barátilag: meg fogják-e adni nekünk azt, amit Danev Londonban megígért? Mert ebben kérhetnek tőlünk bármit, amire csak szükségük van.*”¹⁴¹¹ 1913. május 29-én tehát volt még esély a Romániával való megegyezésre, miközben a görögök elfogadták a demobilizációs javaslatot, és az antantot kérték fel a bolgár-görög vita eldöntésére,¹⁴¹² a szerb-görög katonai megállapodás pedig az aláírás előtt állt.

Nem csak a bukaresti bolgár követ küldözgetett kétségbeesett hangvételű táviratokat, de bécsi kollégája is ellátta tanáccsal a külügyminisztériumot. „*Berchtold úgy gondolja, hogy gyorsan és energikusan megegyezésre kell jutni Romániával, és biztosítanunk kell fellépésüket Szerbia ellen egy esetleges háborúban, de legalábbis jóindulatú semlegességüket. Románia kedvező ajánlatot kapott már Szerbiától és Görögországtól is...*” – figyelmeztetett Szalabasev. „*Mindenekelőtt megállapodást kell kötnie Bulgáriának és Romániának a jóindulatú semlegességről, és egyidejűleg egyezményt kell kötniük Románia kárpótlásáról és arról, hogy háború esetén segíti Bulgáriát. De ahhoz, hogy ezt a célt elérje, önként, barátian kell területi engedményeket javasolnia Románia felé, például a Mangalia körüli tengerparton... Berchtold meg van győződve arról, - folytatta a követ -, hogy, ha Románia Szerbia ellen fordul, Bulgária oldalára állva, akkor a szerbek nem számíthatnak Oroszország támogatására, mert Bulgária is szláv állam.*”¹⁴¹³ Ez elég gyenge érv volt, hiszen Oroszország a saját balkáni politikáját képviselte, nem a szláv államokét, alkalmanként a görögöket és a románokat is támogatva: a második Balkán-háborúba Oroszország ugyan katonailag nem avatkozott be, de diplomáciája nem a bolgárokat támogatta. A bolgárok számára elvben továbbra is nyitott maradt a lehetőség, hogy ne csak a román semlegességet, de a támogatást is megszerezzék.

Berchtoldnak igaza lehetett abban, hogy egy bolgár-román szövetség és egy Szerbia elleni bolgár-román háború esetén az oroszok semlegesek maradtak volna, amennyiben a Monarchia is így tesz, hiszen Romániát ők is szerették volna érdekszférájukba vonni. (És valóban semlegesek maradtak 1913. júliusában is).¹⁴¹⁴ Csakhogy – a hármasszövetség

¹⁴¹¹ *Uo.*, φ 176 k. оп.2. а.е. 1369. л. 22. 1913. május 16./29.

¹⁴¹² *Uo.*, φ 176 k. оп.2. а.е. 1369. л. 23. 1913. május 16./29.

¹⁴¹³ *Uo.*, φ 176 k. оп.2. а.е. 1369. л. 38. 1913. május 16./29. A megállapodásnak csak úgy lett volna realitása, ha hasonló alapon történik, mint a szerb-görög szerződés. Azaz a bolgár-román paktumnak elsősorban a másik fél (szerbek és görögök) háborútól való elriasztását kellett volna szem előtt tartania, ekkor Románia megkaphatta volna a Szilisztria-Balsik vonalat Dobrics nélkül. Románia cserébe csupán jóindulatú semlegességet tanúsít. Ha azonban háború tör ki, Romániának kötelessége lenne katonailag segíteni a bolgárokat, viszont ez esetben a Turtukaia-Dobrics-Balsik vonalat kapnák. Csakhogy a bolgárok területi engedményeket nem akartak adni katonai segítség nélkül, a románoknak viszont Bulgária ellen fordulva a kívánt területek megszerzése még könnyebb lenne. Valójában, **ha megkötötték e román-bolgár egyezményt, úgy Románia érdeke ebben az esetben inkább a béke fenntartása lett volna, mint egy bizonytalan kimenetelű háború a bolgárok oldalán, ez viszont továbbra sem biztosította volna Bulgária számára Macedóniát**, ezért nem mentek bele az „üzletbe”.

¹⁴¹⁴ Egy szerbellenes bolgár háború az 1902-es bolgár-orosz szerződésnek nem mondott ellent, és Oroszország csak a Monarchia katonai beavatkozása esetén lépett volna közbe Szerbia védelmében (ha egyáltalán közbelép, ahogy tette 1914-ben). Az, hogy Románia a Monarchia szövetségese volt, és ekként támadja meg Szerbiát, nem jelent semmit – mert Szerbia meg az oroszok „véndége” volt és paritásos alapon osztrák politika is tartózkodott volna a katonai lépésektől. Mondhatni a szövetséges kisállamoktól várta a két nagyhatalom, hogy számukra kikaparja a gesztenyét – Szerbia elpusztítását, illetve orosz oldalról Nagy-Szerbia létrejöttét. Ha az oroszok mégis beavatkoznak Szerbia védelmében,

alapján - ha Románia támadja meg Szerbiát, elvben nem számíthatott az osztrák katonai támogatásra, még akkor sem, ha erre az oroszok is közbeavatkoznak. Viszont egy születő bolgár-román szövetségnek előbb vagy utóbb el kellett volna köteleznie magát vagy a Monarchia oldalán, vagy az oroszokén (ez szükségszerű volt ekkor a térségben). Egy orosz égisz alatt kötött bolgár-román megegyezés aligha lenne Szerbia ellen fordítható, mivel Szerbiát az oroszok valószínűleg védelmükbe veszik, hogy megállítsák az osztrák előretörést a térségben, akkor is, ha egyébként Bulgáriával és Romániával is szimpatizálnak, és a két állam szövetsége éppen orosz biztatásra jönne létre. A bolgárokat viszont Macedónia jobban érdekelte, mint egy új, de passzív szövetség. Ez viszont azt jelenti, hogy Bulgária (és Románia) törekvései csakis a Monarchiánál találtak volna meghallgatásra, s a két ország túlerejéből eredő győzelem egy magányos Szerbia felett valószínű volt – persze Görögország és Törökország módosíthatta a helyzetet, – s ez az osztrákok megerősödését hozta volna magával semlegességük és Oroszország beavatkozásának elmaradása esetén.¹⁴¹⁵ Ebből következően Oroszországnak nem lehetett érdeke egy ilyen szövetség Szerbia elleni fellépése. Mivel ennek esetleges létrejötte után Oroszország már csak fegyverrel inthette volna nyugalomra a feleket, ami világháborús veszélyt jelentett, az oroszok diplomáciai úton voltak kénytelenek megakadályozni egy (osztrákbarát) bolgár-román szövetség létrejöttét. 1913 májusa után ezért sem léptek közbe megbékítőleg és **nem támogatták feltétlenül Románia békés úton való kompenzációját Bulgária részéről, míg 1912 végén még éppenhogy szorgalmazták ezt a szorosok ügye miatt!** Berchtold számára az volt létfontosságú, hogy a bolgár-román szövetség ne orosz védnökség alatt jöjjön létre - egyrészt, mert ezzel alapvetően romlana a Monarchia geostratégiai helyzete, másrészt, mert az tulajdonképpen egy új, a szorosokat is fenyegető Balkán Szövetség alapját jelentené. A Szalonikihez való osztrák kijutás abban az esetben sem valósul meg, ha az oroszok Macedóniát Bulgáriának ítélik a döntőbíráskodás során, ha cserébe szövetséget kötnek Romániával. Berchtold úgy vélte, hogy Bulgáriát Törökország oldaláról nem fenyegeti veszély, mert semlegességet fog mutatni.¹⁴¹⁶ Ez utóbbira a bolgárok is úgy tekintettek, mint helyes helyzetértékelésre.

Midőn Szalabasev távirata végén megkérdezte Berchtoldot, hogy milyen magatartást tanúsítana a Monarchia egy szerb-bolgár háború esetén, Berchtold csak országa jóindulatú semlegességéről biztosította, és még csapaterősítésekre sem volt hajlandó a szerb határ mentén, hogy a szerbek erőik egy részét oda dobják át, mondván, hogy már így is elég sok katonát vezényelt a Monarchia a déli határaihoz.¹⁴¹⁷ A bolgárok tehát május végétől komolyan fontolgatták a fegyveres leszámolás lehetőségét, és ezt más hatalmak tudomására is hozták.

A szerbek minden újságban közzétették területi követeléseiket, így népszerűsítve azokat. Sztancsov párizsi bolgár követ azonban óva intette hazáját hasonló lépések

akkor lehetséges, hogy a Monarchia is beavatkozik Románia védelmében, és ez egy orosz, majd egy német hadüzenethez, végül egy világháborúhoz vezet. Ezért a hatalmak beavatkozásának elkerülése a kisállamoknak is érdekében állt.

¹⁴¹⁵ Egy kisállam előretörése Oroszország és a Monarchia szempontjából még mindig jobb volt, mint nagyhatalmi riválisa hasonló lépése. Az viszont már veszélyes lett volna az osztrák érdekekre, ha a két állam egész Szerbiát bekebelezi az osztrákok kihagyásával – ez túl jó pozíciót jelentett volna, hogy az oroszok érdeklődését is felkeltse a szövetség.

¹⁴¹⁶ ЦДДА, ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 38. 1913. május 16./29. Sajnos a szöveg értelmezéséből nem derül ki, hogy Törökország egy bolgár-román szövetség esetén lesz-e semleges, vagy akkor is, ha Bulgária egyedül marad.

¹⁴¹⁷ Уо.

megtételétől, mert szerinte ez visszásságot szülne.¹⁴¹⁸ A bolgárok tehát maguk is elismerték igényeik túlzó voltát. További problémát jelentett, hogy valaki mégis nyilvánosságra hozta állítólagos elképzelésüket Nagy-Bulgáriáról. A térkép szerint Nagy-Bulgária magába foglalta volna nemcsak a teljes Macedóniát, de Trákiát is egészen a Márvány-tengerig, mindemellett a maradék területre, mind Koszovóra, mind a Szandzsákra, mind Epiroszra Albánia neve volt rávezetve, sőt az albánok még az Égei-tengerre is kijutottak volna Szalonikitől délre, azaz a szövetségeseknek szinte semmit sem maradt volna **(6.2 ábra)**.¹⁴¹⁹ Sőt, a bolgár álmok még ezen is túlmentek. „A montenegrói delegátus, mivel nem volt bátorsága nyíltan bepanaszolni a szerbeket, azt javasolta, hogy egyezzünk meg minden balkáni állammal, hogy osztozzunk meg Albánián, így nekünk jutna Berat és esetleg Valona is. Azt válaszoltam, hogy várni fogom a kezdeményezést szerb és görög részről is.”- írta Danev a londoni tárgyalásokról.¹⁴²⁰ Albánia életképessége erősen befolyásolta a Romániának adandó kompenzáció mértékét is. Danev már 1913. május 16-án (május 29-én) úgy nyilatkozott, hogy „Ezideig minket Szerbia viselkedése érdekelt, másfelől, a közeljövőben, Albánia sorsa, ha életképtelennel bizonyul. Az első esetben, ha Szerbia megsérti a megállapodást, és ránk támad, ennek következményeképpen Bulgária még kedvezőbb határokat kap vele szemben, míg a másik esetben, ha így Bulgária kijut az Adriai-tengerig, véleményem szerint megígérheti Romániának a kárpótlást, az első esetben azonban csak szerb területeket kaphat”.¹⁴²¹

6.2 ábra Egykorú ábrázolás Bulgária és Albánia területi igényeinek eltúlzottságáról

Forrás: Cassavetti, A. J., pp. 314-316.

1913. május 27-én (június 9-én) egy török küldött bizalmasan beszámolt Görögország szándékáról, hogy a két ország egy bolgárellenes katonai szövetséget ohajtott tető alá hozni, de a török kormány elhárította a kezdeményezést. „Bulgária számíthat Törökország

¹⁴¹⁸ Уо., ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 147.

¹⁴¹⁹ Cassavetti, D. J., pp. 314-316.

¹⁴²⁰ ЦДИА, ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 140. 1913. május 20. (június 2.)

¹⁴²¹ Уо., ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 53. „За зега насз ни интересзува поведението на Сзърбига, а в по-dalecsno бәдесте, сзәдбата на Албанија, ако тја сзе отказзе не зсизненосзпозобна. В пәрвија сзлucsaj, ако Сзәрбига потәпсзе dogovora i ni napadne, i в резултат, Бәлгарија полucsи по-изгодна granica сзпрjamo неја, kакто i вav вторија сзлucsaj, ако Бәлгарија излезе на Адриaticесзкото more, сзпored moeto мnenie, moззе да сзе обестae на Rumәнија komпензација, kато сзе глeда, stoto в пәрвија сзлucsaj да обhvаста szamo сзәрбszка територија...”

szimpátiájára és baráti semlegességére, ha háború törne ki Szerbia, Görögország és Bulgária között? – közölte Hilmi pasa.¹⁴²² A távirat valóságtartalmáról a bolgár kormány elfelejtett meggyőződni. Különösen imponáló volt, hogy a törökök 50 ezer albán felkelőt ígértek a szerbek ellen. Ez a távirat azért befolyásolta különösen erősen az események tovább menetét, mert három nappal korábban, május 24-én (június 6-án) Misev athéni bolgár követ arról tájékoztatta a külügyminisztériumot, hogy a görögök az iránt érdeklődtek, hogy a törökök hajlandók-e támadást indítani Drinápoly visszaszerzésére a bolgárok ellen. Korábban a törökök ragaszkodtak szerb-görög-bolgár háború esetén a kompenzációhoz, és éppen a görögök tiltakoztak a kérdés illetően megtárgyalása ellen.¹⁴²³

Mivel a bolgárok török jóindulatot véltek kiolvasni a táviratokból, Madzsarov londoni követ többször is javaslatot tett a törökökkel kötendő szövetségi szerződés kidolgozására. De ez is meghiúsult. Pedig Görögországból már május 9-én rossz híreket küldött Misev. A bolgár és görög sereget elválasztó vonal kijelölése idején a görög király audiencián fogadta a bolgár követet. „Az audiencia ideje alatt Őfelsége elővett egy vörös tollat és felrajzolta a térképre az átadandó területeket, melyeket Bulgária kap a felosztás kérdése során. Ez a vonal, mely Lestheránál indult ki, Szeresz mellett haladt el, de mindkét települést görög kézre eső területek közé sorolta. A király kijelentette, hogy nem fog aláírni egy olyan konvenciót, mely további területeket ad a bolgároknak. Éppen elég volt, hogy le kellett mondania Drámáról és Kavallároról”.¹⁴²⁴ Az üzenet egyértelmű volt. Szalonikin túl a görögök immár Szereszt is követelték – másfelől a bolgárok még mindig megmenthették volna Drámát és Kavalát. Heszapcsiev tábornok, a bolgár érdekek szaloniki képviselője további, szintén riasztó hírekkel szolgált május 21-én (június 3-án): a görög kormányzat a megegyezés „sine qua non”-jának tartja Szaloniki és Szeresz átengedésén túl, hogy közös határa legyen Szerbiával. A tábornok veszélyesnek tartotta a görög király érdeklődését, miszerint lehetséges-e egy olyan protokoll elfogadása, melyben a határt a felek jelenlegi elhelyezkedése alapján húzzák meg, és így Szaloniki görög kézre kerülne. Heszapcsiev felhívta a figyelmet a görög igények folyamatos növekedésére, amelynek célja, hogy a bolgár kormányzatot egy elhamarkodott lépésbe hajszolja. Éppen ezért úgy véli, hogy el kell fogadni a baráti nagyhatalmak döntőbíráskodását.¹⁴²⁵

Május 17-én (30-án) a szerbek is az antanthoz fordultak, illetve felmerült mind a hat nagyhatalom közös bíráskodása is.¹⁴²⁶ Azt az orosz javaslatot, hogy a döntőbíráskodást az antant hatalmai vállalják magukra a görög-bolgár határ ügyében, Pichon elutasította, mert félt, hogy mindkét fél elégedetlen lesz vele és eltávolodnak az antanttól és a hármasszövetség sem fogadja el ezt a megoldást. Ezért Pichon úgy vélte, hogy az összes hatalom döntésére kell bízniuk magukat a felek, vagy a hármasszövetségére, de Szazonov ebbe nem ment bele, mert a Monarchiát mindenáron ki akarta zárni egy ilyen helyzetből. A görögök, mivel a bolgárok elutasították mind az orosz döntőbíráskodást, mind az antantét, új javaslatot terjesztettek be a bolgárok elé. A terv szerint két döntőbíróvá választottak volna, az egyik, Oroszország, az antantot, a másik, Németország, a hármasszövetséget képviselné.¹⁴²⁷ Venizelosz kihasználta, hogy kormánya az antantbarát, míg Konstantin

¹⁴²² *Uo.*, φ 176 k. оп.2. a.e. 1369. л. 275. 1913. május 27./június 9.

¹⁴²³ *Uo.*, φ 176 k. оп.2. a.e. 1369. л. 223. 1913. május 24./június 6.

¹⁴²⁴ *Uo.*, φ 176 k. оп.2. a.e. 1369. л. 84.

¹⁴²⁵ *Uo.*, φ 176 k. оп.2. a.e. 1369. л. 150.

¹⁴²⁶ Lorey, A., p. 108. DDF. 3. VI. Nr. 611., Nr. 631. Szaloniki szimbolikus jelentőséggel is bírt a görögök számára gazdasági szerepén túl: itt ölték meg György görög királyt 1913 elején.

¹⁴²⁷ ЦДДА, φ 176 k. оп.2. a.e. 1369. л. 272. 1913. május 27./június 9.

király Vilmos császár kegyeltje volt a német politikai fordulat óta. Mísev bolgár követ számára az derült ki a javaslatból, hogy **Görögország, akárcsak Bulgária, ingadozik a két szövetségi rendszer között, de míg Görögországot mindkét csoportosulás ígéretekkel akarja megnyerni, addig Bulgáriát egyik sem favorizálja.** A bolgár kormányzat sejtette, hogy a németek nem támogatják elképzeléseit, abban viszont reménykedhetett, hogy az oroszok, akik Mísev szerint a szerb-bolgár vitában várhatóan a szerbek javára ítélik a Vardar jobb partját, a bolgár-görög vitában hajlandók lesznek a bolgárokat előnyben részesíteni – de csak akkor, ha szembe akarnak szállni a hármasszövetséggel, nem pedig rálicitálni a német ajánlatra. Az utóbbi esetben itt is Bulgária húzza a rövidebbet. Várhatóan nagy csábítást jelent az oroszoknak és a németeknek is a görög tengerpart stratégiai jelentősége, míg Bulgária égei-tengeri jelenléte nem kívánatos az oroszok számára a tengerszorosokhoz való túlzott közelsége miatt. Mísev tehát az orosz-német döntőbíráskodás elutasítását javasolta, mint kockázatos tényezőt. A bolgár követ ehelyett mind a hat nagyhatalom döntőbíráskodását javasolta, de azok többsége - eltekintve a Zimmermann képviselte németektől - hallani sem akart erről. Ezzel a bolgárok elszalasztottak egy újabb lehetőséget, amivel eltávolíthatták volna a szerbeket görög szövetségeseiktől.¹⁴²⁸

Másnap Kalinkov küldött egy táviratot Bukarestből, melyben figyelmeztette a miniszterelnököt, hogy amennyiben a háború kiújul, Románia mozgósítja erőit, nem marad semleges.¹⁴²⁹ Ez azért is volt különös lépés a románok részéről, mert a Szilisztria átadásán dolgozó közös bizottságnak még július 1-én is volt ülése.¹⁴³⁰ A bolgárok valóban húzták az időt, csakhogy Románia ettől még nem jogosult erőszakos lépésekre, annál inkább, mert aláírták, hogy lemondanak minden területi követelésükről Szilisztrián kívül. A nagyhatalmak ezt az egyezményt sem tudták – akarták - betartatni.

Június 26-án, maguk az oroszok is a fellépésre biztatták a románokat. Sebeko, az orosz követ, akárcsak a franciák, azért javasolta a mozgósítást Romániának, mert abban reménykedett, hogy így megelőzhető egy szerb-bolgár konfliktus kialakulása (és egy osztrákbarát bolgár-román szövetségé is). Sebeko a Turtukaia-Balcsik vonal azonnali megszállását javasolta a románoknak, hogy elejét vegye a harcnak.¹⁴³¹ Ez azonban kiélezte volna a szerb-bolgár konfliktust, hiszen ekkor a szerbek sem engedtek volna elképzeléseikből, Romániát pedig továbbra sem kötelezte volna Bulgária támogatására semmi. Lehet, hogy Sebeko úgy vélte, a román igények kielégülése után Szerbia nem számíthatott volna Románia politikai és katonai támogatására, de véleményünk szerint ez egyrészt igen kétséges, az ugyanúgy elképzelhető, hogy a bevonulás miatt egy román-bolgár háború robban ki, amihez gyorsan csatlakoztak volna a szerbek és a görögök is. Ez még nagyobb bolgár katasztrófához vezetett volna.

Az oroszok úgy vélték, ha Románia nekik köszönhetően jut hozzá az áhított Dél-Dobrudzsához, úgy talán könnyebben átkerülhet az orosz érdekszférába, és megnyerhető a

¹⁴²⁸ A helyzetet tovább bonyolította Elliott athéni angol nagykövet téves helyzetértékelése, aki úgy tájékoztatta Mísevet, hogy Venizelosz kiesett a görög király bizalmából, az uralkodó pedig békét akar. *Uo.*, φ 176 k. op.2. a.e. 1369. л. 216. 1913. május 23./június 5. és *uo.*, φ 176 k. op.2. a.e. 1369. л. 220-221. *ill. uo.*, φ 176 k. op.2. a.e. 1369. л. 272. 1913. május 27./június 9.

¹⁴²⁹ *Uo.*, φ 176 k. op.2. a.e. 1369. л. 285. 1913. május 28./június 10. és *Documents diplomatiques...* Nr. 153. június 21.

¹⁴³⁰ *Documents diplomatiques...* Nr. 155. június 23., Nr. 157. jún 25., Nr. 170. július 1.

¹⁴³¹ *Sosnosky, Th. von*, p. 357. és *Lorey, A.*, p. 112. Álláspontjukat még június 27-én tolmácsolták Danevnek a románok *DDF*. 3. VII. Nr. 68., Nr. 73., Nr. 170.; *G.P.XXXV*. Nr. 13435. és *Ó-U.A.* VI. Nr. 7530. Pétervári eldöntötte, hogy válaszlépésként nem tűri el a Szandzsák osztrák megszállását *DDF*. 3. VII. Nr. 135., Nr. 86.

Balkán Szövetségnek (kicsérélve Bulgáriáért, mely az oroszok szerint a Monarchia szövetségesének tekinthető).¹⁴³² Így Románia a Monarchia ellen fordítható Erdély ígéretével. Ha a Monarchia egyszer összeomlik, akkor a szerbek megkapják Albániát, a bolgárok pedig Macedónia nagy részét, így az új szövetség hosszú távon velük is bővíthetne.¹⁴³³ Ez a terv, amit Sosnosky az orosz diplomácia szájába ad, híven tükrözi a Monarchia egyes köreinek félelmeit, másrészt feltűnő hasonlóságot mutat Milovanović és Gesov 1911-es felosztási tervével és Hartwig ígéreteivel, ami azt mutatja, hogy az nem elszigetelt jelenség volt.

A román viselkedés érthetően aggasztotta Bulgáriát, ezért érdemes megvizsgálni, hogyan reagáltak a vezető diplomaták a feszültség növekedésére. Május 16-án (28-án) Teodorov bolgár pénzügyminiszter Párizsból így tudósított: „... Úgy vélem nem szabad új területi engedmények árán megvásárolni Románia barátságát. Ismétlem, hogy egy győztes háború esetén a szerbek és a görögök ellen (!) még rosszabb helyzetben találjuk magunkat Románia és Törökország követeléseit illetően... hagyjuk, hogy támaszt keressenek az ellenséges táborban.”¹⁴³⁴ „Előbb vagy utóbb, de meg kell kísérelni meggyezni a görögökkel a vita békés kimenetelét illetően, elfogadni a batalmak, végső esetben az oroszok döntőbíráskodását. ... Meg kell tenni mindent, hogy elhárítsuk a vélhetőleg több napos konfliktust egyidejűleg két állammal, mert egy két ellenfél felett aratott dicső győzelem esetén is számíthatunk arra, hogy még egy harmadik, majd egy negyedik támad meg szomszédaink közül... Az oroszok ma biztosítottak arról, hogy békülésre intették a szerbeket.”¹⁴³⁵ Teodorov – bár nem mentesen a bolgár haderő túlértékelésétől – a görög kérdést illetően alapvetően jól világította meg a problémákat. Ennek ellenére a másnap Misevnek tett görög javaslatot elutasították a bolgár vezetők.

Ami Teodorovnak a románokról kialakult véleményét illeti, érdemes azt összevetni Szalabasev táviratával, mely Tschirschky bécsi német nagykövet véleményét feje ki. A németek mihamarabbi megbékélést javasoltak Romániával. „Ha Bulgária nagylelkűen ad valamit Romániának, ... akkor Románia segíteni fogja Bulgáriát a Szerbia és Görögország elleni harcában Macedóniáért.”¹⁴³⁶ Tschirschky véleménye egyértelműen arra utal, hogy Románia fegyveresen is támogatná a bolgár igényeket. Ez a megnyilatkozás, mely ellentétes megoldást sugallt, mint Teodorové, elvileg arra készíthette volna a bolgárokat, hogy még egyszer komolyan megfontolják a szövetséget Romániával. Felvetődik persze a kérdés, hogy mennyivel lehetett tájékozottabb a német követ, mint a bolgár pénzügyminiszter.¹⁴³⁷ A német véleményét nem vetették el azonnal, de a Monarchia egy ballépése később mégis Teodorov álláspontját igazolta a megállapodás szükségtelenségét illetően.

A bolgár kormányzat előtt június elején még mindig nyitva állt mindegyik út a fegyveres konfliktus elkerülésére: a megegyezés Romániával vagy Törökországgal, a döntőbíráskodás elfogadása, és egyezkedés a görögökkel vagy a szerbekkel. S bár Teodorov fent említett megállapításai sok reálpolitikai elemet tartalmaztak - mint például a háború elkerülésének szükségességét, a szövetségesek követeléseinek várható fokozódását, -

¹⁴³² Lorey, A. p. 113. szerint, miként Pétervár, úgy Párizs sem akarta Bulgária túlságos meggyengülését, nehogy a szófiai kormányzat revanspolitikába kezdjen és a Monarchia mellé álljon.

¹⁴³³ Sosnosky, Th. von, p. 357. „...zertrümmert...” és Hoyos, A., p. 39.

¹⁴³⁴ ЦДДА, ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 54.

¹⁴³⁵ Уо., ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 55.

¹⁴³⁶ Уо., ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 107. 1913. május 17./30.

¹⁴³⁷ Tény, hogy Tschirschky eléggé sajátos véleményt alakított ki a dolgokról, és olybá tűnik, mintha sok esetben nem a hivatalos német álláspontot képviselné, hanem erősen hathatott rá Bécs légköre is. Sőt, felmerül a kérdés, hogy nem tudatosan játszott-e át információkat, amelyek valóságtartalma megkérdőjelezhető vagy ellenőrizhetetlen volt.

elképzelését, hogy megállapodásra jusson Görögországgal, szinte irreálissá tette túlzott bizalma a bolgár fegyverekben, valamint az a tény, hogy a szerb-görög megegyezést a felek be kívánták tartani, mert érdekeik ezt diktálták. Teodorov stratégiája, hogy Görögországot kikapcsolja a szövetségből, a legéletképesebb megoldások egyike lett volna. Sikere esetén megmarad Bulgária manőverező képessége, nagypolitikai függetlensége, hiszen nem nagyhatalmi döntés kényszeríti rá a görögökkel való megállapodásra, és az ország nem kerül kényszerpályára sem, azaz ellen tud állni Berchtold betagolási kísérletének a hármasszövetség rendszerébe.

A béke aláírása új helyzetet teremtett. Madzsarov felhívta a figyelmet a politika irányának várható változására. Álláspontja a bolgár politika agresszív arculatát képviseli, és tulajdonképpen ez vált végül a bolgár politika hivatalos irányvonalává is. „*Szerintem a háború megelőzésének (Szerbiával) egyetlen egy eszköze maradt, ha áthelyezzük a seregeinket minél hamarabb Szófiába, és ezután javasunk a szerbeknek egy meghatározott időtartamot a nem vitatott zóna kiürítését illetően, természetesen, ha addig nem fogadják el az orosz döntőbíráskodást. Semmi szín alatt nem szabad beleegyezni a tárgyalásokba a konvencióban lefektetett szabályokon túl. Ideje felemelni a hangunkat, hogy meglássa a világ, de főleg az oroszok, hogy nem félünk a szerbekkel való háborútól. Bármiféle javaslat egy szövetségesek közötti konferenciára: csapda. Én úgy gondolom, hogy a görögök megijedtek és ezért törekszének megegyezésre velünk, inkább, minthogy egy pogromnak tegyék ki magukat. Meg kell állapodni Montenegróval is, mostantól Szerbia rovására. A szerbek viselkedése annyira öszrintetlen, hogy ez felment minket mindenfajta kötelezettségtől velük szemben.*”¹⁴³⁸ Fontos megjegyezni, hogy Madzsarov sem utasította el a görögökkel való megegyezést.

Berlinből ugyanekkor egészen más politikát sugalmazó távirat érkezett I. Sz. Gesov követőtől. A románok örülnek, hogy kedvező feltétel adódik számukra, hogy még több területet kapjanak, „*hiszen többé-kevésbé mindenki elégedetlen a pétervári konferencia eredményével és alig várja, hogy valamiféle kedvező alkalom adódjon, hogy még többet kapjon. Ha nem lesz fegyveres konfliktus Szerbia és Bulgária között, a román elégedetlenség természetesen megmarad a belpolitika keretein belül, minden nemzetközi jelentőség nélkül. De ha háború lesz, a románok kompenzációt fognak követelni, ezért a mi érdekünknél az lenne, hogy ez esetben előzetes megállapodást kötiünk Romániával és odaigérünk nekik valamit...*”¹⁴³⁹ A követ szerint Bulgáriának a törökökkel való megegyezésre kell törekednie. A németek, bár a bolgároknak adnak igazat, nem fognak beleavatkozni az események menetébe, Görögország viszont élvezi az antant támogatását.¹⁴⁴⁰ Bújtatva itt is megjelentek a német érdekek, amelyek egy Törökországgal való bolgár szövetséget és Görögország megerősödését kívánták.

Bár a bizalom mindkét félből hiányzott, a Monarchia terveinek a román-bolgár megegyezés összekovácsolására mégis egy váratlan szerb lépés vetett véget. Május 26-án (június 8-án) Tosev belgrádi bolgár követ arról tájékoztatta felettesét, hogy egy nagyhatalom kompenzációt ajánlott fel a szerbeknek Macedóniában, ha lemondanak az

¹⁴³⁸ ЦУПА, ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 115. 1913. május 18./31.

¹⁴³⁹ Уо., ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 130. 1913. május 19./június 1. „*Vszicski bili nedovolni povecse ili po-malko ot resenieto na Peterburgszkata Konferencija i biha zselali da sze udade njakak udoben szlucsaj za da polucsat povecse. Ako ne sztane vāorāzszen konflikt mezsdu Szārbija i Bālgarija romānszkoto nezadovolstvo ste osztane, razbira sze, predmet na vātresnata politika szamo, bez nikakvo mezsduarodno znacsenie. No ako sztane vojna, romānite ste zaiszkat iznovo kompenszacija, za tova v nas interesz bilo, v takāv szlucsaj, da sze szporazumeem predvaritelno sz Romānija kato i obestaem nesto.*”

¹⁴⁴⁰ Уо., ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 140.

Adriára való kijutásról.¹⁴⁴¹ Tosev Hartwig orosz követet gyanúsította az ajánlattétellel, de ő cáfolta a vádakát. Egy Gesovnak küldött május 15-i (május 28-i) táviratból egyértelműen kiderült, hogy a Monarchia ajánlotta fel Szalonikit és a Vardar-völgyet a szerbeknek, ha önként elhagyják Albániát. Pašić egy parlamenti felszólalásban úgy vélte, ezt a szerbek megtették, így jogos a szerződés felülvizsgálatának igénye.¹⁴⁴² Mindenesetre az osztrák lépés megrontotta a viszonyt a Monarchia és Bulgária között, továbbá a Monarchia és Oroszország között is. Ettől kezdve a bolgárok alapvető fenntartással kezelték az osztrákok összes javaslatát, így a Romániával kötendő szerződést is. A játszából a szerbek kerültek ki győztesen, hiszen a szerződés revíziójának **lehetőségét e javaslatával** maga a Monarchia önkéntelenül is elismerte, hiába is tiltakozott Berchtold, hogy a szerbek nem önként hagyták el Albániát, hanem nagyhatalmi nyomásra, így a javaslat érvénytelen.

A bolgárok számára tehát a román szövetség kiesett a megoldási módok közül. Hasonló sokkot élhettek át, amikor 1913. május 18-án (31-én), a londoni béke aláírása után, Szazonov egy táviratában azt javasolta, hogy a „vitatott zóna” déli részén és azon túl elhelyezkedő Sztruga, Kratovo, Velesz és Kruševo a szerbeké legyen. Ez egyértelműen azt jelentette, hogy orosz döntéshozás esetén is további engedményeket kell tenniük a bolgároknak.¹⁴⁴³

Még nyugtalanítóbb volt ugyanaznap Misev beszámolója. A követ arról tájékoztattott, hogy Venizelosz szeretne találkozni Gesovval a niši megbeszélés után, szintén a területi kérdés rendezése érdekében. Ha pedig ennek nem lenne eredménye, akkor mind a négy állam képviselője utazzon Pétervárra. Misev személyes véleménye az volt, hogy a döntőbíráskodás komoly károkat okozhat Bulgáriának. „*Ma az orosz követ nyíltan kijelentette helyeslését Pašić követeléseit illetően, és azt mondta, hogy mindig talál majd lehetőséget, ... hogy eleget tegyen az erős szerb és görög kívánságnak a közös határt illetően, amelyet mi úgy értelmezünk, hogy le kell mondanunk az Ohridi-tóról és a tőle keletre lévő területek nagy részéről.*”¹⁴⁴⁴ Ez újabb bizonyíték volt a bolgárok számára, hogy az oroszok nem fogják betartani a szerződést a döntőbíráskodás során, s megkérdőjeleződött bizalmuk ebben a megoldási módban is.

A bolgárok nem titkoltan attól tartottak, hogy Szerbia nemzeti ideájának, Nagy-Szerbiának a megvalósításán túl, minden délszláv terület egyesítését tűzte ki célul. A bolgár politikusok azt hangoztatták, hogy politikájuk a bizalmon épül, ugyanakkor láthatóan nem bíztak senkiben: „*Ha Bulgária nem lett volna elszárvá arra, hogy hűséges maradjon a szövetséghez és a közös szláv ügy mellé áll, és ha egyedül egoizmus és opportunizmus vezette volna, folyamodhatott volna különböző eszközökhöz, hogy megvédje saját érdekeit. És akkor nem maradt volna izolált, körülzárva a szomszédok blokkja által.*”¹⁴⁴⁵

Az első két megoldási módot, mely területi engedményekre kényszerítette volna őket – szövetség kötését valamely szomszédjukkal, illetve megegyezés egykori szövetségeseikkel döntőbíráskodás révén – a bolgárok elhárították, de közben egyetlen nagyhatalom

¹⁴⁴¹ *Uo.*, ф 176 к. он.2. а.е. 1369. л. 262. A bolgárok már 1912 októberétől tudtak arról, hogy a Monarchia a szerbeknek égei-tengeri kijáratot ígért (lásd: *Vojnata*, II/1. p. 25.) de azt nem tudták, hogy ez érvényes-e még most is. Mert Pašić álláspontja szerint igen.

¹⁴⁴² *ЦДНА*, ф 176 к. он.2. а.е. 1369. л. 82-83.

¹⁴⁴³ *Uo.*, ф 176 к. он.2. а.е. 1369. л. 103.

¹⁴⁴⁴ *Uo.*, ф 176 к. он.2. а.е. 1369. л. 127. „... *Dnesz ruszkija pálnomosten minisztär otrkrito sze izrazi udobritelno za deklaracii na Pašičsa, i kaza, cse vsze ste nameri väzmozsnoszt... da sze udovletvori gräcko-szärbskoto szilno zselanie za obsti granici, koeto oznacsava da sze otkazsem ot Ohridszkoto ezero i goljama csaszt ot teritorija na iztok ot tova ezero.*”

¹⁴⁴⁵ *Uo.*, ф 176 к. он.2. а.е. 1369. л. 105.

támogatását sem sikerült biztosítaniuk maguk számára. Ennek ugyanis egyetlen módja továbbra is a szomszédokkal vagy szövetségeseivel való megegyezés lett volna. **A nagyhatalmi befolyás ekkor csak áttételesen volt jelen a félszigeten, a szatellitállamok érdekeinek érvényesítése révén,** hiszen bármelyik nagyhatalom megjelenése a térségben a többi ellenlépéséhez vezetett volna. Ezt figyelmen kívül hagyta a bolgár kormányzat és ez súlyos tévedés volt. Most nem volt közvetlen nagyhatalmi beavatkozás, mint Durazzo vagy Szkutari esetében, a zsákmány felosztása ugyanis nem volt a nagyhatalmak elsőrendű érdeke, a béke biztosítása a két nagyhatalmi csoportosulás között annál inkább.

A bolgár politika döntéshozó képességét a beérkező információtömeg szelekciójának hiánya is és valóságtartalmuk ellenőrizhetőségének korlátai is befolyásolták. Szalabasev május 24-én (június 6-án) ismét érdekes véleményt közölt Tschirschkytól. A bécsi német nagykövet szerint „*Ausztria-Magyarország Bulgária támogatására siet Szerbia és Görögország ellenében. Németország szolidáris Ausztriával és elismeri, hogy politikailag a Monarchia jogosult a hármasszövetség vezetésére a Balkán-félsziget minden kérdésében. Olaszország már mindenben megegyezett a Monarchiával*”.¹⁴⁴⁶ Nem tudni, hogy mennyire befolyásolta ez a telegram Bulgária politikáját. Tschirschky mondanivalójának ugyanis minden mondat esetében éppen a fordítottja volt igaz. Nem tudni, mi volt a német célja ezzel: szándékos dezinformáció, gesztus a Monarchia háborús pártja felé, kísérlet a német politika irányvonalának befolyásolására, esetleg Szalabasev értett félre valamit? Ha a bolgár kormányzat hitelt adott ennek a jelentésnek, akkor a saját végzetét siettette. Szalabasev így folytatta Tschirschky üzenetét: „*Ezen kívül Németország azon a véleményen van, hogy Bulgáriát hatékony módon kell támogatni Szerbia ellen. Németországnak Görögország esetében kísérletet kell tenni annak érdekében, hogy leválassza az antanttól és kidolgozni egy török-román-bolgár-görög szövetséget Szerbia ellen. E célból meg kell egyeznie Görögországgal Bulgáriának és Szalonikét átadni a görögöknek, de minden más település ettől északra és keletre a bolgárokat illeti. Ily módon Bulgária háborúja könnyebbé válik Szerbia ellen*”.¹⁴⁴⁷ A szövegrész megint csak féligazságokat tartalmaz: mert igaz ugyan, hogy a németek egy Balkán Szövetség kidolgozásán fáradoztak, de ebbe nem kívánták belevenni Bulgáriát. Berchtold viszont ezt szerette volna elérni. Tschirschky úgy állította be, hogy Berchtold elképzelésével a német politika is egyetértett, ami eddigi ismereteink szerint nem igaz – a német ráadásul nyíltan a szerbek elleni háborúra ösztökölte a bolgárokat. Ismert, hogy a bukaresti béketárgyalásokon a németek egyáltalán nem támogatták Bulgáriát, még Kavalát is Konstantin király kapta meg. Az viszont igaz, hogy Bulgária megegyezése a görögökkel nemcsak német, hanem bolgár érdek is volt: a német követ itt nem Berchtold bolgár-román szövetségét részesítette támogatásában. Tschirschky szerint Bulgáriának és Törökországnak kell kezdet nyújtania egymásnak. Mindkettő közös érdeke, hogy a másik erős legyen.¹⁴⁴⁸ Leginkább persze Németországé, hogy Bulgária fedezze Törökországot. A török-bolgár szövetséget a németek 1913 augusztusa után inkább akadályozni akarták.

¹⁴⁴⁶ Uo., ф 176 к. оп.2. а.е. 1369. л. 220.

¹⁴⁴⁷ Uo., „Pri vse tova, Germanija bila na mnenie, cse Bălgarija dejsztvitelno trjábvalo szilno da sze podkrepi protiv Szărbija, no kolkoto za Gărcija, trjábvalo da sze pravi opit da băde otkăsznata ot Trojnoto Szăglašenie i da sze raboti za edin szăjuz mezsdu Bălgarija, Romănija, Turcija i Gărcija. Za тази cel trjábvalo zahvastaneto da sztane sz edno szporazumenie mezsdu Bălgarija i Gărcija sz uszlovie Szolun da sze otsztăpki na Gărcija a vszicskite mesztnoszi na Szever i Iztok ot Szolun da sze dadat na Bălgarija i po tozi nacsin Bălgarija ste bade ulesznena v borbata i protiv Szărbija...”

¹⁴⁴⁸ Uo.

A bolgároknak ezen kívül már csak egy reményük maradt. Szalabasev táviratozott, hogy Hilmi pasa úgy tájékoztatta Berchtoldot, hogy Törökország megtámadja Görögországot, ha a nagyhatalmak Londonban a görögöknek ítélik oda az égei-tengeri szigeteket.¹⁴⁴⁹ De a nagyhatalmak ez ügyben sem siették el Londonban a döntést, így a török támadás sem következett be.

Ami pedig a románokkal való viszony további alakulását illeti, május végén Kalinkov felhívta a figyelmet arra, hogy Bulgária vagy Romániával egyezik meg, vagy az összes szomszédjával új tárgyalásokba bocsátkozik kiszélesített alapokon – más lehetősége nincsen. Véleménye szerint a románok bevonásával helyreállítható a liga megbomlott egyensúlya, így talán a szövetség sem hullik szét, vagy ha mégis, Bulgária számíthat Románia biztos segítségére és támogatására még külső fenyegetés esetén is.¹⁴⁵⁰ Teodorov továbbra is elutasította a román követeléseket, s inkább a görögökkel való megegyezés híve volt: „*Semmilyen tárgyalásba ne bocsátkozzunk Romániával további területi engedményeket illetően, s egy talpalatnyi földdel se adjunk többet a pétervári megállapodásban megszábotton túl*”.¹⁴⁵¹ A bolgárok megtudták, hogy a mozgósítást az oroszok és a franciák tanácsolták a románoknak. Egy olyan megegyezés lehetősége, melyben Románia *aktív* támogatást nyújtott volna Bulgáriának, nagyjából ekkor vesztetett el. Nagyhatalmi támogatók birtokában ugyanis Románia erőteljesebben léphetett fel követelései képviselésében.

Ahelyett, hogy belement volna a területi engedményekbe, június 29-én (!) Bulgária még mindig az iránt érdeklődött, hogy hajlandó-e Románia semleges maradni, ha „*akaratumk ellenére tör ki a háború*.” Ghica követ nem adott választ. Danev június 29-én már úgy vélte, hogy „*minden azt mutatja, hogy Románia nem akar megegyezni velünk, hogy háború esetén területeket követelhessen tőlünk, mert nyilvánvalóan nem akarja sem Bulgária megerősödését, sem a béke megőrzését*.”¹⁴⁵² E megállapítás teljesen helyes volt az adott szituációban, de korábban lett volna lehetőség a viszály békés rendezésére, s a lehetőség elszalasztása a bolgárok hibájaként róható fel.

Ennek ellenére a bolgároknak még mindig adatott egy utolsó esély: június 22-én (július 5-én!) a románok értesítették őket, hogy a következő 10 nap során csapataik nem lépik át a határt, így Bulgáriának két lehetősége van az események következmények nélküli elhárítására. Vagy azonnal beszünteti a harcot a szerbekkel és görögökkel és elfogadja az orosz cár döntőbíráskodását, vagy megegyezik Romániával a további területi kompenzációt illetően, mely nem megy túl a Tutrakan-Balcsik vonalon. Ez esetben a románok nem avatkoznak be az események menetébe. Mivel az első eset a szerbek fegyverszünethez való hozzáállása miatt immár nem valósulhatott meg, így a másodiknak sem lett **volna** sok hozadéka: Danev egy harmadik megoldást választott: 10 napon belül békét akart kényszeríteni a szerbekre és görögökre Macedónia elfoglalásával, mielőtt Románia beavatkozik.¹⁴⁵³

Pedig Kalindero – a román király bizalmasa - nyilatkozata szerint Románia még július

¹⁴⁴⁹ Uo., ф 176 к. он.2. а.е. 1369. л. 260. 1913. május 25./június 7.

¹⁴⁵⁰ Kalinkov, G., pp. 206-207. Kalinkov távirata „...*ili ste vlezem v pregovori za szporazumenie vārhu siroka vszesztrana obsirna baza. I v szlucsaj na uszeh v tova othosenie ste mozssem razcsitva na szigurna pomost i podkrepa ot sztrana na nasata szászedka pri vszjakakva nuzsda eventualnoszt i vānkasna opasnoszt.*”

¹⁴⁵¹ Uő., p. 210. Teodorov Gesovnak

¹⁴⁵² Kalinkov, G., pp. 216-217. Danev Kalinkovnak „*Dobavjam, cse po vszicsko sze vidi, kakvo Romānija celi ne da sze szporazumee sz nasz za v szlucsaj na vojna dori szrestu otszāpki ot nasa sztrana, zastoto ne zselae eventualno zaszilvane na Bālgarija, nito pak da zapazi mira*”.

¹⁴⁵³ Uő., p. 221. Kalinkov távirata Danevnek

8-án is meglegedett volna a TutraKAN-Balcsik vonallal, és ekkor is leállították volna a román mozgósítást, igaz ezzel segíteni a bolgárokon ekkor már aligha tudtak volna (és nem is akartak), hiszen szintén aznap eldőlt a Bregalnica menti ütközet a bolgárok vereségével. Vélhetően ennek a hírnek köszönhetően a román álláspont is változott Bulgária előzönlését illetően: a távirat második fele már azzal a fenyegetéssel zárult, hogy ha Bulgária továbbra is makacszkodik, akkor a románok Szófiából diktálnak majd békét, és a Rusze-Sumen-Várna vonalat követelik majd, beleértve a városokat, továbbá a vidini körzetet.¹⁴⁵⁴

A bolgár válasz önmagáért beszélt: „*Bulgária nem ijed meg Románia semmilyen fenyegetésétől, és annak meg kell értenie, hogy amíg Macedónia sorsa forog kockán, Bulgária kész mindenféle áldozat meghozatalára*”¹⁴⁵⁵ – kivéve Dél-Dobrudzsa átadását. Jóllehet korábban Bobcsev is figyelmeztette a kormányt arra, hogy Románia támadása esetén Oroszország semleges marad, és elutasítja az 1902-es megállapodást, Danev csak június 26-án (július 9-én) egyezett bele a Romániával való tárgyalásba, – az oroszok közbenjárását kérve – mikorra a katonai helyzet már eldőlt.

Az oroszok feltételei a következők voltak: Bulgária Oroszország közvetítésével azonnal lemond a TutraKAN-Balcsik vonalról – ezzel Oroszország Románia jótevőjének szerepében tetszeleghetett, háttérbe szorítva a Monarchiát; Bulgária azonnal felfüggeszti a katonai műveleteket; Románia törekszik a krízis mielőbbi megoldására – ezzel Oroszország és Bulgária elismerte Románia vezető szerepét a félszigeten a békefolyamatban, inkább, minthogy a nagyhatalmak (és így a Monarchia, amelynek egyszerre kellett volna védenie Bulgária érdekeit és visszanyerni Románia jóindulatát is) nyíltan beleszóllhassanak abba.

A bolgár kormányzat tudatában volt a politikáját fenyegető veszélyeknek és elképzeléssel is rendelkezett a lehetséges megoldásokról, azok kockázatáról, és a távlati következményekről. Mindemellett a politikai vezetés képtelen volt elkötelezni magát hosszabb időre bármelyik kríziskezelési mód mellett, még kevésbé vállalta fel annak alkalmazását. Túlértékelve hadseregének háborús sikereit, a bolgár kormányzat úgy ítélte meg, hogy **fegyveres erejére támaszkodva elérheti a szerződés számára kedvező végrehajtását**, jóllehet saját politikusai figyelmeztették, hogy **még az esetleges győzelem sem hozhatna békét. A bolgárok úgy vélték, hogy a szövetségesek közötti háború veszélyezteti a nagyhatalmi erőegyensúly fenntartását, és felmerülhet egy európai háború lehetősége is, ezért a hat vezető állam semmiképpen sem engedné a konfliktus kitörését. Eközben megfeledeztek arról, hogy a nagyhatalmak be nem avatkozása éppen úgy a köztük lévő érzékeny egyensúlyi helyzet fenntartását garantálja.** A bolgár politika kétirányú volt: a Monarchia és Oroszország barátságát egyaránt kereste, de a kötelezettségek vállalása nélkül.¹⁴⁵⁶ Az, hogy az ország kényszerpályára került, nemcsak a szomszédok – jogos vagy jogtalan – igényeinek következménye, de a bolgár kormányzat felelőssége is.

6.4 A nagyhatalmak szerepe a válság kezelésében

¹⁴⁵⁴ *Uő.*, pp. 223-224. Kalinkov az uralkodónak „... da diktuva uzsasznite uszlovija za otszjápanieto Rusze-Sumen-Varna i Vidinszkija okrąg...”

¹⁴⁵⁵ *Uő.*, p. 228.

¹⁴⁵⁶ *Tukin, C.*, p. 176.

„*A mostani után jön még egy interbalkanikus leszámolás.*”¹⁴⁵⁷ – fogalmazta meg véleményét korán, 1912 november végén, de helytállóan Burián. 1912. december 8-án Kral, a Monarchia szaloniki konzulja közölte felettesével, hogy a görögök Kavalát, Szereszt és Demirhiszárt hajlandók ugyan bolgár kézen hagyni, de Szalonikiról és a Chalkidiki-félszigetről nem mondanak le, és Monasztirt is követelik. Szintén felháborítónak találták a görögök az Ohridra és Koricára irányuló bolgár aspirációkat. A kezdeti tárgyalások során pedig a szerbek kijelentették, hogy hajlandó átadni Monasztirt a görögöknek, ha megkapják Prilepet és Köprülüt (Velesz).¹⁴⁵⁸ 1912. december 14-én von Braun követ már azt jelentette, hogy egy bolgár-görög háború kirobbanása fenyeget. 1913 februárjában pedig – Venizelosz belgrádi látogatásakor – a szerb-görög különegyezményt is megővendölte, jöllehet annak aláírásáig még hónapok voltak hátra.¹⁴⁵⁹ Conrad 1913. április 18-án azt írta, hogy a Vardarmenti csapatkoncentrációk arra utalnak, hogy háború lesz a szövetségesek között.¹⁴⁶⁰ A Monarchia vezetősége tehát meglehetősen jól informált volt, szemben az 1912-es esztendő első felében mutatott teljesítményével. A kérdés tehát az, hogy hogyan befolyásolta e tény a nagyhatalmi politikát.

Richard von Mach szerint Ferdinánd abban a reményben adta ki a parancsot Szavovnak a támadásra, hogy az első lövések eldördülése után úgyis osztrák-magyar csapatok lépik át a Dunát és békét teremtenek.¹⁴⁶¹ Sőt, egyes francia történészek olyan – téves - nézeteket is hangoztattak, hogy a Monarchia készítette elő a háborút, hogy Szerbiát feldarabolja és Ferdinánd Szavovnak adott írásbeli parancsában biztosítékot adott a Monarchia a segítségnyújtásáról, sőt, hogy Károly király a Duna-négyszög elfoglalása után a bolgárok segítségére siet!¹⁴⁶² A bolgár vezetés egy része úgy vélte, hogy vagy a Monarchia beavatkozásának pusztá ténye, s ezen keresztül a nagyhatalmak közbelépésének kikényszerítése, avagy a Monarchia fellépésével a szerbek katonai veresége mindenképpen a bolgár érdekek érvényesüléséhez vezet el. Berchtold valóban nem utasította el Bulgária anyagi támogatását, amennyiben az háborúba keveredik Szerbiával – s egészen 50 millió koronáig hajlandó volt elmenni.¹⁴⁶³ Sőt, meglehetősen korán - május 9-én - és meggondolatlanul azt nyilatkozta Tschirschkynek, hogy egy Bulgária felett aratott döntő szerb győzelem esetén a Monarchia katonai erejével avatkozik be az események menetébe, bár nem fogja annektálni Szerbiát,¹⁴⁶⁴ s mivel a német követ ezt Szalabasevvel is közölte, a bolgárok később, a második háború kitörése után kapott kedvezőtlen harctéri jelentések ellenére sem adták fel az osztrák segítségbe vetett reményüket, ami csak nehezítette helyzetüket. A bolgárok megnyilatkozásai is igazolták, hogy a Monarchia nem ellenezte Szerbia megtámadását, sőt okuk volt reménykedni segítségében.¹⁴⁶⁵ Szőgyény szerint is

¹⁴⁵⁷ Burián, I., 54. p. 1912. november 22.

¹⁴⁵⁸ Sosnosky, Th. von, p. 351. és DAB, Nr. 153. Kral an Berchtold. Ezek a „bolgároknak ítélt zóna” északi részén feküdtek. Hiába ismerték el a szerbek, hogy Ohrid a bolgároknak jár, ha ugyanerről a görögökkel nem született megállapodás.

¹⁴⁵⁹ Roibuch, Nr. 272. 1913. február 5. és Sosnosky, Th von., p. 351.

¹⁴⁶⁰ HHSIA PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/9. fol. 505-506. 1913. április 18. Nr. 139.

¹⁴⁶¹ Mach, R. von: Aus bewegter Balkanzeit, 1879-1918. Berlin. 1928. p. 235.

¹⁴⁶² Bourgeois, E.– Pagés, G.: Die Ursachen und Verantwortlichkeiten des Großen Krieges. Hrsg. u. Übersetzung: Schwertfeger, B. Berlin, 1922. p. 356.

¹⁴⁶³ HHSIA. Ad. Reg. F. 23. Kt. 64. 1913. 05. 17. Berchtold an Tarnowski és Popper an Fanta, idézi Löding, D. p. 81. „*Erkundigt Euch sehr vorsichtig, wieviel Geld Bulgarien brauchen würde, um gegen Serbien kräftig aufzutreten und wenn nötig auch den Krieg zu führen.*”

¹⁴⁶⁴ Conrad, F., III. p. 353.

¹⁴⁶⁵ HHSIA Nachlass Baernreither, Kt. 8. Tagebücher, 1913. 11. 23. Wien. és Löding, D., p. 81. „*Österreich habe*

támadásra ösztönözte a Monarchia Bulgária királyát.¹⁴⁶⁶

Thallóczy Lajos naplójában szintén azt írta, hogy a bolgárok egy komoly vereség esetén (kérdéses persze ez mit jelent) számíthatnak az osztrák beavatkozásra, és ebben az esetben Szerbia felosztásra kerül Bulgária, Románia és Ausztria-Magyarország között. Ezt pedig a bolgárokkal is közölték. Az osztrák-magyar diplomácia azt feltételezte (és erre pedig Burián szolgált példát), hogy Oroszország nem fog beavatkozni, „mivel Bulgária is szláv állam”.¹⁴⁶⁷ Mint eddig is láttuk a publikált diplomáciai jelentések között nem találunk a fent említett kombinációra vonatkozóan konkrétumot, de hogy a Thallóczy által említett esemény valós azt Baernreither és Conrad írásai is tükrözik. Vélhetően az oroszokkal kapcsolatos feltételezés bizonytalansága is az akció meggondolandósága mellett szólt. Thallóczy ugyan kalandorpolitikának nevezi ezt,¹⁴⁶⁸ de nem derül ki, hogy a bolgár támadásra vagy a Monarchia eljárására érti. Az mindenesetre bizonyos, hogy ő is úgy vélte, hogy egy bolgár-szerb háború a Monarchia számára üdvös „de nem teszik meg ezt a szívességet”.¹⁴⁶⁹ Thallóczy szerint az akut pénzühiány miatt a felek nem gondolhattak háborúra, de május 29-én maliciózan hozzátette, hogy a Balkánon pénz nélkül is lehetséges háborúzni.¹⁴⁷⁰ Az osztrák beavatkozásra vonatkozó hajlandóság naplójában még egyszer felmerül: július 4-én, tehát már a szerb-bolgár ellenségeskedések megkezdése után a közös pénzügyminiszterrel, Bilinskivel beszélve (aki érzékelve Berchtold gyengeségét maga is befolyásolni kívánta a külpolitikát, mint tette azt korábban elődje, Burián Aehrenthal esetében) felmerült, hogy ha a bolgárok vereséget szenvednek, illetve Románia átlépi a neki juttatott vonalat, akkor a Monarchia beavatkozik. A tervek között Szerbia megszállása és a Szandzsák megszerzése szerepelt, hogy korridor létesülhessen a Monarchia és Albánia között.¹⁴⁷¹ Berchtold, aki nem rajongott az ötletért, vélhetően úgy találta azt Ferenc Józsefnek (akinek bizalmát különben bírta), hogy az elvetette a beavatkozást.

A Monarchia ugyan több alkalommal mutatott beavatkozási hajlamot a Balkán-háborúk menetébe, de csupán egy alkalommal lépett szövetségesei véleményének előzetes kikérése nélkül: amikor az 1913. október 18-i ultimátumban a szerbeket felszólította Albánia elhagyására. A második Balkán-háborúban a német szövetséges eltérő (románbarát) politikája miatt nem volt komoly veszélye a Monarchia katonai beavatkozásának, sőt a diplomáciai támogatás is vérszegényre sikeredett. Az okok és események megértéséhez mindenképpen szükséges kitekinteni a nagyhatalmak reakcióira is.

Május 23-án Zsófia görög királyné táviratban közölte testvérével, II. Vilmossal, hogy bolgár katonák megszállták a görög-bolgár semleges övezetet (noha a bolgár térképek ezt fordítva közlik és görög beszivárgást emlegettek). Az angol király és az orosz cár Berlinben találkozott II. Vilmossal, hogy a helyzetet tisztázzák, amit a távollevő Ferenc József igen nehezményezett. A három uralkodó a bolgár cásra hárított minden felelősséget.¹⁴⁷² Ez súlyos csapást jelentett Berchtold bolgárbarát tervei számára, míg a görögök szabad kezét

Bulgarien darin bestärkt Serbien anzugreifen, und Bulgarien habe Gründe gehabt auf österreichische Hilfe zu rechnen... – írta Ferdinánd is.

¹⁴⁶⁶ HHSiA Nachlass Baernreither, Kt. 6. 1914. 03. 08.

¹⁴⁶⁷ OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 1766. Néhai Dr. Thallóczy Lajos osztályfőnök hátrahagyott iratai sztenographált részének átírása. Thallóczy, 500

¹⁴⁶⁸ Thallóczy, 500

¹⁴⁶⁹ Thallóczy, 531-532, 536-537.

¹⁴⁷⁰ Thallóczy, 536-537. 542.

¹⁴⁷¹ Thallóczy, 581.

¹⁴⁷² Helmreich, E. C., p. 330.

kaptak és maguk mögött tudták három uralkodó támogatását is.

Gesov még jóval a háború előtt, május 29-én megkérdezte Tarnowskit, a Monarchia szófiai követét, hogy a szövetségesek között bekövetkező háború esetén mi lenne Ausztria-Magyarország politikája, nyilvánvalóan az esetleges beavatkozás reményében.¹⁴⁷³ Az osztrák követ, Fürstenberg herceg, ugyan 1913 májusában arról informálta a román kormányzatot, hogy a bolgárok és szerbek közötti konfliktusban, ha szükséges, a fegyverek erejével is az előbbieket támogatják,¹⁴⁷⁴ de a bolgárok hasonló kérdéseire válaszolva a Monarchia ugyanakkor elutasította a fegyveres beavatkozás lehetőségét. Ezért ezt a lépést csak úgy lehet értékelni, amelynek célja csak a román (illetve a bolgár) agresszivitás csökkentése volt, s nem a valós fegyveres beavatkozás.

A londoni előzetes békeszerződés aláírása után (május 30.) a küldöttek a helyszínen maradtak és folytatták a tárgyalásaikat június 9-ig. Berchtold többször is próbálta rávenni Károly királyt, hogy Szilisztriáért viszonzásul adja meg a megígért semlegességi nyilatkozatot Bulgáriának. A románok ezért cserébe több barátságos lépést kívántak Bulgáriától, azaz több terület átengedését. A Monarchia vezetősége úgy vélekedett, - legalábbis a bolgárok felé azt közölte - hogy Szerbia szövetségeseivel valószínűleg erősebb Bulgáriánál – bár kétségkívül örültek volna egy bolgár győzelemnek. Ha Bulgária nem akarja kockára tenni az eddig megnyert területeket, akkor a Monarchia jóakarátát kell megnyernie, ezt pedig a Romániának adott újabb kedvezményekkel teheti csak.¹⁴⁷⁵ Gesov ugyan tudott a titkos szerb-görög tárgyalásokról, mégsem fogadta meg Berchtold tanácsát, és nem kezdett közeledni Romániához, mert úgy vélte, hogy a Monarchia távol tudja tartani „szövetségését” a beavatkozástól. A Monarchia vezetése sejtette, hogy Törökország sem lesz passzív szemlélője a szövetségesek közötti konfliktusnak. Pallavicini szerint a törökök inkább Bulgáriát látják veszélyesnek Konstantinápolyra, mint a görögöket, tehát az utóbbiakat fogják támogatni.¹⁴⁷⁶

A bolgár külpolitika egyik iránya Románia távortartása volt a háborútól, anélkül viszont, hogy szorosabb kapcsolatokat kellene kiépíteni a Monarchiával. Ezt az irány a ruszofilek képviselték. Bulgária inkább Oroszország felé közeledett. Tarnowski szófiai követ jelezte Berchtoldnak, hogy inkább Romániával kellene jobb viszonyt fenntartani, mint Bulgária kegyeit keresni.¹⁴⁷⁷ Ferdinánd cárnak viszont más elképzelései voltak. Még a román támadás előtt, június végén azt mondta Ghica követnek, hogy Románia megkapja a Dobrics-Kavarna vonalat és Észak-Szerbiában egy keskeny sávot, ha elfogadja Bulgária támogatásának szükségességét. Ha a szerb-bolgár háború kedvező fordulatot vesz, Románia a Turtukaia-Dobrics-Sabla-fok vonalat kapja Balcsik nélkül.¹⁴⁷⁸

A Monarchiát azonban nemcsak Románia és Bulgária meggyőzése és kölcsönös vonakodása kötötte le, hanem egyéb gondjai is akadtak. Midőn Berchtold május 2-án

¹⁴⁷³ *Uő.*, p. 371. A Monarchia azonban nem tudott kilábalni a bizonytalan politikai és jogi helyzet kreálta dilemmából: ha nem lesz háború és fennmarad a Balkán Szövetség, mi lesz Bulgária kötelezettsége a Monarchiával szemben? Ha a területi nyereség miatt ragaszkodnak az 1912-es szerződés betartásához a bolgárok, akkor – ragaszkodva a következetességhez - annak más pontjait sem szeghetik meg, azok között pedig a Monarchia ellen irányuló, katonai jellegűek is vannak.

¹⁴⁷⁴ *Poincaré, R.*, p. 134.

¹⁴⁷⁵ *DAB*, Nr. 551. Berchtold Tarnowskinak, 1913. május 16. Sokan - a sajtóra alapozva a vélekedéseiket - úgy gondolták, hogy a Monarchia biztos volt a bolgár győzelemben.

¹⁴⁷⁶ *DAB*, Nr. 579. Pallavicini Berchtoldnak, 1913. május 31.

¹⁴⁷⁷ *Helmreich, E. C.*, pp. 342-343.

¹⁴⁷⁸ *Tukin, C.* p. 215.

kifejtette nézeteit, hogy Bulgáriával szorosabb kapcsolatokat kellene kiépíteni, Jagow elutasítóan válaszolt, kifejtve, hogy Romániával és Görögországgal kell szorosabbra fűzni a kapcsolatot.¹⁴⁷⁹ A németek célja továbbra is Románia benntartása volt a hármasszövetségben és Görögország csatlakoztatása.¹⁴⁸⁰ Berchtold azonban folytatta politikáját és figyelmeztette Romániát, hogy tartózkodjon a Szerbiával való szövetségtől. Berchtold kérésére Jagow is hasonló üzenetet juttatott el Bukarestbe 1913. május 29-én,¹⁴⁸¹ bár ugyanakkor azt gondolta, hogy Románia semlegessége megérné Balcsik átadását.¹⁴⁸² Válaszul Románia kijelentette, hogy: miképpen Ausztria nem fog eltérni egy Nagy-Szerbiát, úgy Románia sem fog eltérni egy Nagy-Bulgáriát.¹⁴⁸³ A Monarchia külügyminisztere viszont attól tartott, hogy Szerbia, Görögország és Románia összefogása új életet lehel a Balkán Szövetségbe.¹⁴⁸⁴ Ugyanezt remélték a németek is, egy németbarát szövetség születését várva.

Orosz körökben eleinte az volt a nézet, hogy Bulgária elég erős, hogy elbírjon a görögökkel és szerbekkel. Bár ennek a feltételezésnek az volt az előnye, hogy az osztrák beavatkozás lehetőségét kizárta, megvolt az a veszélye, hogy egy Nagy-Bulgária születik az orosz kívánságok ellenére. Ezért júniustól ismét támogatták Románia beavatkozását kezdetben attól a reménytől vezérelve, hogy a béke fenntartását szolgálja. Később azonban az az álláspont győzedelmeskedett, mely Románia támogatásának megszerzésével a hármasszövetséget óhajtotta gyengíteni, s a félszigeten Bulgária hegemoniáját – mely helyettesíthette volna a román szövetségest osztrák szemszögből – megakadályozni.¹⁴⁸⁵ Nyekljudov ezért többször is hangsúlyozta, nyomást gyakorolva a bolgárokra, hogy a szövetségesek közötti összecsapás esetén Oroszország nem fogja megakadályozni, hogy Románia bevonuljon Bulgáriába teljesen összhangban az orosz politika azon felfogásával, hogy Romániát eltávolítsák a hármasszövetségtől.¹⁴⁸⁶ Bízva a kedvező pétervári döntésben, Gesov nem kockáztatta, hogy Románia és a hármasszövetség barátságáért elveszítse Oroszországét.

Május 30-án Jagow ismét figyelmeztette a Monarchia vezetését, hogy Németországnak sokkal több kötelessége és felelőssége van a „*megbízható Romániával szemben, mint a megbízhatatlan Bulgáriával szemben*”, és ha el akarják érni a románok semlegességét, vegyék rá Bulgáriát a Turtukaia-Balcsik vonal átadására.¹⁴⁸⁷ A németek elutasították a bolgárokkal való együttműködést. Sőt, Quadt gróf német követ érdeklődésére, hogy a görögök milyen feltételek mellett állnának a hármasszövetség oldalára - amit a németek a görög tengerpart és flotta miatt igen fontosnak tartottak volna, - a görög király kijelentette, hogy Korica, Szaloniki és a Sztruma-vonal Kavalával, közös szerb-görög határ és továbbá a szigetek átadása esetén hajlandók csatlakozni a németekhez, és 250 ezer katonát adni a

¹⁴⁷⁹ G. P. XXXIV. 13291. és Albertini, L., p. 450.

¹⁴⁸⁰ HHSStA PA I. Balkankonflagration. Kt. 494. Liasse XLV/15. 1913. május 2. Szögyénynek fol. 49-56. Így a hármasszövetség mégis kijutott volna az Égei-tengerre.

¹⁴⁸¹ Uo. XXXIV. Nr. 13343. és Helmreich, E. C., pp. 344.

¹⁴⁸² G.P.. XXXIV. Nr. 13348.

¹⁴⁸³ Ö-U.A. VI. Nr. 7153. és Boghitschewitsch, II. Nr. 848. Waldburg Bethmann-Hollwegnek, 1913. augusztus 27.

¹⁴⁸⁴ Albertini, L., p. 451.

¹⁴⁸⁵ Buchanan, G.: Meine Mission in Russland. p. 78.

¹⁴⁸⁶ Lorey, A., p. 112.

¹⁴⁸⁷ HHSStA PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/11. fol. 201-206. Nr. 3009. 1913. június 26. és G.P. XXXIV. Nr. 13348.

hármasszövetségnek.¹⁴⁸⁸ Venizeloszal ellentétben Konstantin németbarát volt, s a németek június közepétől, nemcsak Romániával, de Görögországgal szemben sem bátorították Berchtold bolgárbarát politikáját, aminek a bukaresti béke revíziójának elmaradásakor lett meg a következménye.

A május végi Gesov-Tarnowski párbeszéd folytatásaként június 21-én Danev Berchtoldnak azt válaszolta, hogy a háborús célok elérése miatt a szerb-bolgár szerződésben nincs olyan cikkely, mely Bulgáriát további segítségnyújtásra kötelezné Szerbia irányába, és a szerződés érvényességének meghosszabbítását eredményezné - ami ugyan nem volt igaz, hiszen a szerződésnek konkrét lejáratí és felmondási ideje is volt, de erről a Monarchia politikusai nem tudhattak. Danev bejelentette, hogy többé nem lehetséges a Szerbiával való szövetség megújítása, és Bulgáriának nincs semmiféle Monarchia-ellenes politikai kombinációban való részvételre irányuló törekvése.¹⁴⁸⁹ Berchtold válaszul 3 nappal később leszögezte, hogy egy Szerbia és Görögország elleni háborúban Bulgária nemcsak a Monarchia szimpátiájára számíthat, de „aktív segítségére” is, amennyiben a bolgár kormányzat a román semlegesség elérése fejében hajlandó önként területi engedményeket adni. Mivel Danev hamarosan úgy válaszolt, hogy az osztrák-magyar-bolgár kapcsolatok szorosabbra fűzésének az a feltétele, hogy a későbbiekben Oroszország és a Monarchia között is barátságos viszony alakuljon ki, a külügyminiszter letett a próbálkozásról.¹⁴⁹⁰

Danev - Tarnowski osztrák-magyar követnek küldött - feljegyzéséből tudjuk, hogy a bolgár fél még június 29-én is úgy vélte, ha a szerb miniszterelnök hajlandó elutazni Pétervárra, a döntőbíráskodás helyszínére, – mint ahogy az bele is egyezett – akkor Bulgária megúszhatja a Romániának adandó területi engedményeket.¹⁴⁹¹ Ezért is tért ki Berchtold közeledési kísérletei elől. Ha az előbbi gondolatmenetet folytatjuk, arra következtetésre juthatunk, hogy **a konfliktus kirobbantása az összes fél közül leginkább a románoknak volt érdeke**, hiszen őket nem hívták Pétervárra – bár a szerbek erősködtek ez ügyben – következésképpen egy békés rendezésben ők semmit sem nyerhettek. A legutóbbi pétervári kirándulás is csupán Szilisztriát eredményezte számukra, és ennél jóval többre vágytak. Ezt a tényt a nagyhatalmak nem vették figyelembe kellőképpen. **A Monarchia számára a pétervári döntőbíráskodás azzal a kellemetlenséggel járt volna, hogy elodázhathatja a Balkán Szövetség kimúlását, ráadásul Románia kimarad az osztozkodásból, ami nem növelte volna a nagyhatalom amúgy is apadó népszerűségét szövetségese szemében.** Emiatt a Monarchia sem merte ellenezni a háborút, s Románia beavatkozását, hiszen **tulajdonképpen a Monarchia júniusra elérte célját: a Balkán Szövetség szétesett. Két veszély fenyegetett egyrészt, hogy Szerbia túl nagy lesz ahhoz, hogy a Monarchia perifériájává váljon, másrészt, hogy egy új szövetség áll fel.** Ezért sem Berchtold, sem Krobotin közös hadügyminiszter, sem Conrad vezérkari főnök és Biliński közös pénzügyminiszter nem nehezményezték a bolgár támadást.

A bolgár vereség nyilvánvalóvá válása után Berchtold úgy vélte, Bulgária érdeke az ellenségeskedés beszüntetése, és e célból egy mielőbbi bolgár-román megegyezés,¹⁴⁹² hiszen

¹⁴⁸⁸ *Ö-U.A.* VI. Nr. 7502. 1913. június 26. Theotokisz már június 18-án közölte a németekkel, hogy hajlandó csatlakozni a hármasszövetséghez, ha megkapják Szalonikit, Kavalát és Szereszt. *Albertini, L.*, p. 463

¹⁴⁸⁹ *Ö-U.A.* VI. Nr. 7448, Nr. 7449.

¹⁴⁹⁰ *Uo.* VI. Nr. 7486.

¹⁴⁹¹ *Albertini, L.*, p. 453.

¹⁴⁹² *HHStA PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/7. fol. 414-415. Nr. 5541. 1913. július 17. Berchtold*

a bolgároknak ezt már a kényszer diktálja. Feltételezhető, hogy maguk az osztrákok is előre számoltak a bolgár vereséggel és ennek következtében a román-bolgár megállapodás kikényszerítésének lehetőségével, ezért sem akartak katonai segítséget nyújtani. A bukaresti béketárgyalások során ugyanis különmegállapodásra ösztönözték a bolgárokat, úgy vélvén, hogy Románia sem lesz ez ellen, hiszen immár nem kell tartania egy Nagy-Bulgáriától.

Ferdinánd bolgár uralkodó viszont komolyan bízott a Monarchia Szerbia elleni katonai beavatkozásában, illetve abban, hogy képes nyomást gyakorolni Romániára, s távol tartani a konfliktustól. Érdeemes tehát vizsgálat alá venni ez utóbbi két lehetőséget is.

Ami az első megközelítést illeti, az tény, hogy **a Monarchia már 1912 végétől abban reménykedett, hogy a szövetségesek között előbb utóbb egy háború tör ki**, abban viszont már megoszlottak a vélemények, hogy ez esetben indokolt-e a beavatkozása.¹⁴⁹³ A Tarnowskinak 1913. május 10-én írt táviratában Berchtold leszögezte, hogy a Monarchia politikájának célja Bulgária és Románia összebékítése, és Szerbiától való eltávolítása, közöttük egy szövetség létrehozása.¹⁴⁹⁴ Ennek ellenére május végére nyilvánvalóvá vált, hogy ha a szövetségtől és a területi engedményektől továbbra is elzárkózik, Bulgária számára mindössze egyetlen lehetőség maradt Románia kiiktatására egy szerb-bolgár konfliktus esetén, ez pedig az „osztrák minimum” cél: azaz, ha háború tör ki a szövetségesek között, Románia háború nélkül megszállja a *követelt területeket*, s a továbbiakban tartózkodik minden Bulgáriát akadályozó lépéstől, de nem is lép vele szövetségre.¹⁴⁹⁵ Bulgária semmiképpen sem menekülhetett meg a területvesztéstől, de nem volt mindegy, hogy mindezért Románia cserébe mit nyújtana: fegyveres támogatást; semlegességet; vagy éppen megtámadja Bulgáriát, s az igényelt területek megszállása után is folytatja előrenyomulását.¹⁴⁹⁶

A Monarchia szigorúan ragaszkodott Románia kompenzálásához, mint alapfeltételhez, ugyanakkor meg kell értenünk, hogy számára is kulcsfontosságú döntéshelyzet állt elő, hiszen annak a veszélye fenyegetett, hogy egyik szövetségese, a Monarchia érdekei ellen cselekedve és aktív támogatása hiányában is megszerezni igyekszik magának bizonyos előnyöket, és sikere alapvetően befolyásolhatja a két ország jövőbeni kapcsolatát. Berchtold attól tartott, hogy Bulgária beleegyezésének megszerzése nélkül, valamint az Oroszország által a románoknak nyújtott diplomáciai támogatás miatt még a minimum cél sem lesz elérhető, és a románok nem fognak semlegesen viselkedni, hanem a Monarchia ellenfeleit támogatva lépnek fel. Közvetlenül a szövetség szétverésének sikere után egy ilyen kudarc alaposan elértéktelennítette volna az előbbi vívmányokat. Éppen ezért jelentős az „aktív támogatás” kifejezés feltűnése. Ennek ellenére a bolgár kormány a Monarchiát továbbra is csak arra kívánta felhasználni, hogy gyakoroljon nyomást Romániára, kikapcsolva ezzel azt az ellentáborból.¹⁴⁹⁷

Az, hogy a Monarchia sem a román igényeket kielégíteni, sem Románia féken tartását nem volt képes elérni diplomáciai eszközökkel, világosan mutatja politikájának

Ortstetten grófnak. „...Interesse Bulgarien sei, Einstellung der Feindseligkeiten und zu diesen Zwecke vor allem Verständigung mit Rumänien anzustreben”. Valamint Uo. PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/7. fol. 436-437. Nr. 5195. 1913. július 5.

¹⁴⁹³ Ó-U.A. VI. Nr. 7506., Nr. 7566.

¹⁴⁹⁴ Uo. VI. Nr. 6989.

¹⁴⁹⁵ Uo. VI. Nr. 7453.

¹⁴⁹⁶ Uo. VI. Nr. 7486.

¹⁴⁹⁷ Uo. VI. Nr. 7511. Tették ezt mindannak ellenére, hogy bár nem tudtak a Monarchia és Románia közötti szövetség tartalmáról, tudták, hogy a Monarchia támogatást ígért Romániának a kompenzációt illetően.

erőtlenségét, és nagyhatalmi státuszának gyengülését, hiszen képtelen volt olyan ígéretet kikényszerítésére és megvalósítására, melyek nem közvetlenül saját cselekedeteinek függvényei voltak. Mielőtt azonban ebből messzemenő következtetést vonnánk le, szögezzük le, hogy egyrészt a román-bolgár érdekek összeegyeztethetősége eléggé korlátozott volt, másrészt az oroszok ugyanígy jártak a Balkán Szövetséggel, a nagyhatalmi koncert pedig később Törökországgal!¹⁴⁹⁸

Ami a másik lehetőséget illeti, a nagyhatalmak sem tartották kizártnak az osztrákok fegyveres beavatkozását, ezért London Oroszország kérésére június 5-én szintén szorgalmazta a balkáni demobilizációt - értve ezalatt mind a kisállamok, mind az oroszok és osztrákok erőinek kölcsönös mérséklését. Berchtoldot így több oldalról is szorongatták, ráadásul ekkor jelentkezett a be nem avatkozás védelmében Tisza István, aki erősen kritizálta a nagyhatalmak beavatkozását a válságba, amin ő elsősorban az orosz beavatkozást és nyomásgyakorlást értette – de nem utasította el magát a döntőbíráskodást, főleg ha az antanton kívül más hatalmak is részt vesznek benne.

„...Ezt a függetlenséget ők saját erejüknek köszönhessék, saját erejükből vívbassák ki, és ne egy vagy több nagyhatalom gyámkodó beavatkozásából kapják ajándékul... A Balkán- államokkal szemben semmiféle előjogokat, semmiféle protektorátust, semmiféle privilegizált helyzetet a magunk részéről nem kívánunk... A mi érdekünk elsősorban a Balkán-államok valódi és teljes függetlenségének biztosítása... Ebben a helyzetben jött közbe Oroszország külön akciója Szerbiával és Bulgáriával szemben... (A Balkán-államok) választhatják a közvetlen megegyezést, a választott bíróságot, vagy a mediációt..., de ezek csak az illető független államok szabad elhatározása alapján és korlátai között mozoghatnak. Minden más eljárás intervenció jellegével bírna, és politikánk sarkpontjával, a balkáni államok függetlenségével teljesen összeegyeztethetetlen volna.”¹⁴⁹⁹ Beszédével nemcsak az oroszok, de Berchtold nemtetszését is kiváltotta, aki továbbra is igyekezett elkerülni az oroszokkal való konfrontációt. Merényi szerint Tisza június 19-i nyilatkozata békítés helyett inkább felbiztatta Bulgáriát a szomszédai elleni hadviselésre.¹⁵⁰⁰ Merényi álláspontja annyiban igaz, hogy Tisza - „a benemavatkozás védelmében” - ellenezte az orosz döntőbíráskodást, amely a Monarchia érdekeinek és céljainak ellentmondott; Macedónia zömét az eredeti szerződés alapján Bulgária jogos tulajdonának tekintette, de fellépését nyílt háborús agitációnak tekinteni túlzás. Az viszont igaz, hogy egy sikeres döntőbíráskodás esetén a Liga szétesése nem feltétlenül következett volna be, ami ellenkezett Tisza kívánságaival is. A miniszterelnöki beszéd a liberális magyar külpolitikai hagyomány megnyilvánulása volt, mely önálló balkáni nemzetállamokat képzel el a félszigeten, de orosz védnökség nélkül.

¹⁴⁹⁸ Ha a Monarchia erőteljesen sikraszáll Románia mellett, és így kiharcolja neki Dél-Dobruzsát, hosszú távon továbbra sem nyeri meg magának, ellenben elidegeníti magától Bulgáriát. Ugyanakkor Románia átállását az antant táborába meg kellett akadályozni. Az így létrejött „tojástánc” tehát nem egyszerűen a németektől való függetlenedés szimbóluma volt, s kudarcra sem abban keresendő, hogy Berchtold rosszul választott a két ország között – vagy abban, hogy folytonosan ingadozott – hanem abban, hogy a két ország betagozásának immár egyszerre kellett volna teljesülnie ahhoz, hogy a Monarchia biztonságérzete növekedjen, miközben a két ország érdekei között alapvető ellentét volt. Ezzel Berchtold is tisztában volt, de a németek által felkínált alternatíva még rosszabb volt. 1913 augusztusa után a szituáció megváltozott – Bulgária értéke lecsökkent, a román-bolgár viszály kiéleződött, viszont a geopolitikai helyzet a Monarchia szempontjából romlott az Égei-tenger végérvényes elvesztése miatt, s ekkor már nem igazán Berchtold kereste Bulgária barátságát, hanem éppen fordítva történt. Ekkor pedig Románia fogja megmakacsolni magát és tartózkodik mindenfajta Bulgáriával való kapcsolattól. (Lásd: *Diplomaticuszeki dokumenti po nameszeta na Bálgarija v Evropejszkata vojna. 1913-1915. Tom 1. Szofija, Miniszterszto na Vánsnite Raboti i na Izpovedanijata. 1920. Nr. 4., Nr. 45., Nr. 46.)*

¹⁴⁹⁹ Idézi a *BH.* 1913. június 20. 145. sz.

¹⁵⁰⁰ *Merényi L.: A polgári baloldal és a háború kérdése 1912-1914 között.* In: Századok. 1973/5-6. 1207. p.

Tisza fellépése Berchtoldot a magyar fél véleményének meghallgatására készítette. Burián – a hónap közepe óta a király személye körüli miniszter és közvetítő Ferenc József és Tisza között, Tisza szócsöveként szerepelt az udvarban – állásfoglalása azonban még inkább összekuszálta a szálakat, helyzetértékelése ugyanis téves volt. „*Én megállapítottam, hogy Romániától Bulgáriának nincs oka félni, rá mutatva Oroszország kényszerült szempontjára e dologban, mely bolgár területből nem enged át Romániának semmit...*”¹⁵⁰¹ A politikus úgy vélte, hogy Oroszország visszatarthatja Romániát a beavatkozástól, vagy legalábbis az semmit sem nyer vele. „... Bulgária, minden elszántsága mellett, szabad mozgásaiban egykissé feszélyezve érzi magát, hogy háború esetében Románia hátba támadja, vagy semlegességét nagyon drága áron fogja akarni eladni. Bulgária ebben a nehéz percben természetesen ránk néz, és tőlünk várja Románia oly irányban való befolyásolását, a mely saját érdekeinknek is megfelelő volna. Berchtold erre hajlandó is... Bármennyire nehéz is Oroszország jelenleg talán Bulgáriára, azt nem fogja engedni Románia által a földre terített s nem fogja megengedni szláv területek elbódítását nem szlávok által. A mellett Bulgária legyőzete esetében is, ennek jövő revanche-küzdeme biztos volna. A mi azonban még valószínűbb, hogy Bulgária a görögökkel megegyezik, a szerbekkel gyorsan végez, és azután teljes erejével Romániára vetné magát.”¹⁵⁰²

Szazonov egyáltalán nem volt pánszláv, tehát nem helytálló az elképzelés, hogy nem engedi szláv terület megszállását nem szlávok által. Burián kijelentése talán igaz lehetne akkor, ha a Monarchia lenne az a nem szláv állam, de jelen esetben nem egy veszélyes ellenfél, hanem két potenciális orosz (és osztrák) szövetséges, két kisállam - Bulgária és Románia – ellentétéről van szó. Vajon hogy gondolta Burián azt, hogy az oroszok nem hagyják Bulgáriát kiszolgáltatni Romániának, mikor pár sorral feljebb azt a miniszter is elismerte, hogy Románia akciója fölöttébb valószínű és nem megakadályozható. Bulgária ez esetben csak úgy menthető meg Oroszország által, ha Oroszország megtámadja Romániát, vagy a végső rendezéskor mégis döntőbíróként lép fel.¹⁵⁰³ Az első eset világháborút jelenthet, a második a Balkán Szövetség feltámasztását halottaiból – és egyik sem a Monarchia érdeke. A harmadik megoldás Románia visszatartására egy orosz-román szövetség lehetett volna, melyben Oroszország Erdélyt ígéri oda a románoknak a jövőben, ha most elállnak a bolgárokkal szemben megfogalmazott követeléseik érvényesítésétől. Burián gondolatmenete és semlegességre irányuló tanácsa tehát veszélyes volt.

Burián is a görögökkel való megegyezés híve volt – vagyis több nagyhatalom is járható kiútnak tekintette ezt a megoldást a veszélyes helyzetből. Mind Berchtold, mind Tisza és Burián egyetértettek Bulgária megnyerésének szükségességében. A bolgár fegyverek erejét azonban ők is túlértékelték. Sőt, Burián úgy vélte, hogy ha a bolgárok legyőzik a románokat, a Monarchia nem köteles megvédeni Romániát, hiszen az utóbbi volt a támadó fél. Mivel pedig Bulgária létérdeke a Romániával való jószomszédi viszony, így lemondana Románia megalázásáról, ha megkapná – hogy mi módon, az kérdéses - Macedónia jelentős részét – és ez megkönnyítené a Monarchia közvetítését is,¹⁵⁰⁴ végső soron a tojástánc sikeréhez

¹⁵⁰¹ Burián I., 61. p. és Burián levele Tiszának, 1913. június 22. MRZSELT 44. b. fond, Tisza-Balogh iratok 2. 30-32. Ellenkezőleg: mint tudjuk, június 26-án maga az orosz követ, Sebeko is tanácsolja Romániának a követelt területek megszállását. Burián szerepére lásd: *Ress I.: Kapcsolatok és keresztutak.* 236-239. pp.

¹⁵⁰² Burián, 61. p. és Burián levele Tiszának, 1913. június 22. MRZSELT 44. b. fond, Tisza-Balogh iratok 2. 30-32.

¹⁵⁰³ Tisza beszéde is erre a veszélyre hívta fel a figyelmet – ezért akarta kizárni az orosz beavatkozást. De akkor az oroszok nem tarthatják vissza Romániát a beavatkozástól, következésképpen az a Monarchia feladata lenne – amit az nagyon rosszul oldott meg.

¹⁵⁰⁴ Burián, 61. p. és Burián levele Tiszának, 1913. június 22. MRZSELT 44. b. fond, Tisza-Balogh iratok 2. 30-32.

vezetve. Burián gondolatmenetéből tulajdonképpen az következik, hogy Románia nem meri megtámadni Bulgáriát, ha az megegyezik a görögökkel,¹⁵⁰⁵ és/vagy *igen gyorsan* legyőzi a szerbeket, hiszen nincs, aki a románokat katonailag megvédené.¹⁵⁰⁶ Ezért hiba volt a bolgárok részéről a görögök ellen fellépni. Június 22-25-e között Berchtold és Burián is úgy vélték, hogy Szerbia engedékenysége a bolgár álláspont diadalát jelenti – azaz úgy vélték, a háború még mindig elkerülhető, olyannyira, hogy Burián elvetette Tisza javaslatát, hogy a bolgárok Mangalia térségében kompenzálják a románokat, és csak július 1-én adta azt át Berchtoldnak.¹⁵⁰⁷

A németek már júniusban elutasították a Monarchia fellépését Szerbia ellen - Fay szerint ez tartotta vissza a Monarchiát a beavatkozástól - jóllehet ő is elismeri, az osztrák iratokban a háborús készülődésre nyílt utalást nem lehet találni. A németek fő kifogása az volt, hogy a Monarchia 1912 november elején kijelentette, hogy a területi változások nem érdeklik, amennyiben a szerbek nem jutnak ki az Adriára, s a németek szerint ezzel teljesültek is az osztrák vágyak. Azaz a defenzív osztrák törekvéseket támogatásban részesítették, az offenzív lépéseket azonban - lévén riválisok - elutasították.

1913. július 1-én Berchtold kijelentette, hogy, ha a bolgárok döntő győzelmet aratnak a szerbek felett és erre az oroszok a szerbek védelmében beavatkoznak, akkor a Monarchia megszállja Belgrádot, és ultimátumot intéz Pétervárhoz.¹⁵⁰⁸ Amennyiben a szerbek aratnak győzelmet orosz támogatás nélkül és egy közös szerb-görög határ veszélye fenyeget, Berchtold június 21-e után ismét katonai lépéseket fontolgatott.¹⁵⁰⁹ Az orosz hadüzenet lehetősége miatt azonban a németek az utóbbi elképzelést egyértelműen elutasították. Zimmermann közölte, hogy őket nem Nagy-Szerbia érdekli, hanem az osztrák támadás megakadályozása. Berchtold hiába kérte, hogy gyakoroljanak Romániára nyomást, hogy ne lépjen fel Bulgária ellen, július 6-án Bethmann-Hollweg ezt elutasította, sőt bátorította a románok beavatkozását. A németek szerint a háború után mindkét szláv állam, Bulgária és Szerbia is meggyengül, s - egymás ellen olthatatlan gyűlöletet érezve - további fellépésre képtelen lesz; ez megfelel a Monarchia érdekeinek, ezért nem szabad beavatkozni. A katonai fellépés európai háborúhoz vezet, amit Németország el akar kerülni.¹⁵¹⁰ Berchtold félelmére leginkább Mérey római és Szogyény berlini nagykövetnek küldött táviratból következtethetünk: Nagy-Szerbia létrejötte a pánszláv mozgalmat erősíti majd, míg Románia beavatkozása a bolgárokat az oroszok karjaiba hajszolja, akik az 1902-es szerződés értelmében megtámadják Romániát, ami a Monarchia ellenlépését valószínűsíti.¹⁵¹¹

A bizonytalanságot Burián két ellentétes értelmű – de időben egymáshoz közeli – megnyilatkozása is alátámasztja. „... *Berchtold nagyon meg van ijedve. Fél a szerb-bolgár*

¹⁵⁰⁵ Ha csak egy bolgár-görög különegyezmény születik és Szerbiát nem kárpótolják – az erőviszonyok megváltozása miatt a románok és a szerbek kétszer is meggondolják az akciót – az eredeti Balkán Szövetségnek vége, ugyanakkor Bulgária macedóniai jelenléte sem biztosított - ez viszont megint a harc felé billenti a mérleg nyelvét. Burián gondolatmenete nem a béke fenntartását, a helyzet megoldását, hanem a Monarchia és szövetségesei helyzetének javítását célozta meg.

¹⁵⁰⁶ A románok valóban kivártak és biztosra mentek.

¹⁵⁰⁷ *Burián*, 62. p.

¹⁵⁰⁸ „*Teljes örültség, tehát végül is háború*”- vetette a lapszélre Vilmos császár. In: *G.P. XXXV. Nr. 13475.*

¹⁵⁰⁹ *G.P. XXXV. Nr. 13483.*

¹⁵¹⁰ *Fay, S. B.*, pp. 309-312.

¹⁵¹¹ *Ö-U. A. VI. Nr. 7612.* Berchtold tehát nem tudta, vagy nem hitte el, hogy Szazonov június 25-én megtagadta az 1902-es szerződésben ígértek teljesítését. A nagyhatalmak teljesen bizonytalanok voltak a helyzetet illetően, hiszen az előbb kifejtettük, hogy Oroszországnak sem érdeke a beavatkozás – a bizonytalan szituáció miatt.

megegyezőéstől, sőt, szövetségtől Oroszország aegis-e alatt. Oroszország azonban Szerbiának utalványt ad osztrák-magyar területekre, ha most Bulgáriának enged... Bulgária Oroszországtól nem fél, de nem is várhat már tőle semmit, Tőlünk várhat **Szerbiában**. Berchtold szerint: Rumänien ist durchgegangen. Esz nem baj. Tovább, mint Balcikig nem megy. Oroszország nem hagyja.”¹⁵¹² A megjegyzés első fele arra enged következtetni, hogy Bécs a pétervári döntéstől nemcsak a Balkán Szövetség fennmaradása miatt tartózkodott, de azért is, mert félt, hogy, ha Bulgária nyeri a szövetséges háborút, vagy a pétervári döntőbíráskodást, akkor Szazonov kárptólásul egy „biankó csekket” fog átnyújtani ott Szerbiának a Monarchia kontójára.¹⁵¹³

Az idézet másik fele viszont homlokegyenest ellenkező nézetet hangoztat azzal, hogy Bulgária mégsem várhat semmit Oroszországtól. Pontosabban, az első elképzelés, **a szerb-bolgár szövetség orosz felélesztése elkerülése érdekében Burián tulajdonképpen felajánlja Szerbia megcsonkítását Bulgáriának a Monarchia szövetségében**. Ezek után nem meglepő, hogy egyes bolgár körök komoly szándékot teteleztek fel a Monarchia részéről. Ami az utolsó idézett mondatot illeti, a történelem gyorsan megcáfolta.

Bár fentebb láthattunk elég példát arra, hogy a Monarchia támogatást ígért, véleményünk szerint a jelek összességében arra utalnak, hogy Berchtold politikája nem azért vált július első napjaiban érezhetően agresszívvá,¹⁵¹⁴ mert valóban be akart avatkozni a bolgárok oldalán a szerbek ellen, hanem, mert Romániát el akarta tántorítani Bulgária megtámadásától, - úgy véelve, hogy Bulgária egymaga elbír Szerbiával és Görögországgal; illetve, hogy Románia békés úton és a Monarchia segítségével jusson kompenzációhoz, ne pedig önállóan, tovább gyengítve a két ország közötti kapcsolatot. Berchtold abban reménykedett, hogy ha szavakban Bulgáriát támogatja Szerbia ellenében, Románia visszakozik. Mivel Románia határozottan kitartott a követelése mellett, és a Monarchia pedig nem tudta azokat kielégíteni a Bulgáriára való nyomásgyakorlással, Berchtold egyszerűen nem tehette meg, hogy beavatkozik Szerbiában, elhidegítve magától Romániát (is), bármennyire is akarta volna azt a Monarchia geopolitikai helyzetének (így Bulgáriának) védelmében. A fent elemzett helyzetek miatt a politikusok nem voltak tisztában azzal, hogy tulajdonképpen egy bolgár győzelem (Szerbia megsemmisül, vagy a Monarchia szerb területei felé fordul) vagy egy vereség (a románokkal való szövetség elősegítése, az orosz beavatkozás kockázatának redukálása) szolgálná inkább a Monarchia érdekeit.

A Monarchia vezetése hálátlannak tartotta a román politikusokat. „... Minden barátság mellett is szembezőköő, hogy Románia jelenleg a mi ellenségeinket, a szerbeket erősíti vállalkozásával... Németország úgy látszik káissé messzebb megy, és tüzel Romániában és Görögországban, meg nem gondolván, hogy ez a mi érdekeinket sérti, midőn hozzájárul Bulgária gyengítéséhez a szerbek ellen... Mi utóvégre nem tűrbetjük, hogy Szerbia Bulgária rovására növekedjék, s a mit 1885-ben megtettünk Szerbiáért, megkellene, ugyanazon okokból, ismételnünk Bulgáriáért...”¹⁵¹⁵ A beavatkozást viszont ellenző Tarnowski még május 23-án elemzést adott a Monarchia által követendő politikájáról. Kijelentette, hogy egy saját erejéből győztes Bulgária a Monarchia számára nem kívánt megoldás lenne, mert így a félszigeten erőfölénybe kerül az ország, és a

¹⁵¹² Burián, 62. p. Kiemelés tölem. Még ha csupán elsőlás is, de tény: **nem Macedónia** szerepel a szövegben!

¹⁵¹³ Ne feledjük, hogy a konzervatívnak tartott Szazonov is tett titokban olyan kijelentéseket a szerbeknek, mely az osztrák-magyar kelés (Geschwür) rövid időn belül bekövetkező felszámolását célolta (lásd korábban).

¹⁵¹⁴ Albertini, L., p. 469.

¹⁵¹⁵ Burián, 63. p. Lábjegyetben lásd: MREZSLT 44. a fond. Tisza István iratai 47. 95. Burián levele Tiszához, 1913. július 4.

legyőzött Szerbiát hamar a kezeibe kaparinthatja, és szövetségébe kényszerítheti, ezzel fenyegetést jelentve a Monarchiára. A legmegfelelőbb tehát az, ha elképzeléseit csak a Monarchia támogatásával tudja megvalósítani. Egy saját erejéből létrejövő Nagy-Bulgária feltételezhetően csatlakozna a szerb-orosz szövetséghez, ezért sokkal inkább kívánatos egy Monarchiával szövetségben lévő és tőle függő Bulgária, amely meg nem valósult tervei miatt a szerb-orosz blokk ellenfelévé válhat.¹⁵¹⁶ Löding szerint **a Monarchia**, de legalábbis Tarnowski **politikája tehát azt célozta, hogy a Monarchia segítségének ígéréstével háborúba vigye Bulgáriát, melyből az, ha vesztesen kerül ki - márpedig a Monarchia megígért támogatásának elmaradásával ez valószínűsíthető, - akkor végérvényesen Ausztriához kötik a szomszédokkal való ellentétei.**¹⁵¹⁷ Egy Kis-Bulgáriával pedig végre a románok is hajlandók lennének egyezsége lépni. Tarnowski e szellemben cselekedett, amikor állítólag támadásra biztatta a bolgárokat. Véleményünk szerint az, hogy a Monarchia háborúba vitte volna Bulgáriát, nem támasztható alá, de az igaz, hogy **a bolgár vereség nem mondott teljesen ellent a Monarchia érdekeinek, s ezt a tényt a korábbi történetírás elhanyagolta.**

Mivel a békefenntartás ismét sikertelen maradt, a nagyhatalmak egyensúlypolitikája megint a lokalizációt követelte meg. Várható volt, hogy a patthelyzet miatt Oroszország sem a szövetségesek közötti viszályt, sem Románia intervencióját nem fogja fegyverrel megakadályozni, így a figyelem a Monarchia felé fordult. A Monarchia külügyminisztere nem kívánt benemavatózósi nyilatkozatot tenni, mert ezzel megkötötte volna a kezét, másrészt úgy vélte, hogy akkor még véresebb lenne a háború. E lépés elmaradása viszont az oroszok fokozott figyelmét vonta maga után. A Monarchiát lekötötték az ezzel járó diplomáciai csatározások; így végeredményben a balkáni államok lakói mégis szabad kezet kaptak egymás megszárlásához.

A Monarchia, bár 60 ezer tartalékost továbbra is aktív szolgálatban tartott a Balkánon, 1913 júniusában mégsem támadott. Albertini szerint ennek az volt az oka, hogy a Habsburg vezetés arra számított, hogy a háború nem jár döntő eredménnyel (súlyos bolgár vereséggel), és a nagyhatalmak bevonásával hamar tárgyalásokra kerül sor. Ráadásul háborúpárti vezetést annyira támadták a lapok, hogy Kroatinnak a magyar kormány támogatását kellett kérnie az újságírók megregulálására. Június és július folyamán Conrad kétszer találkozott Berchtolddal és maga is mindkétszer a kivárást tartotta alkalmas politikának. Kroatin tartott a régen behívott csapatok demoralizálódásától, ezért inkább leszerelésükre tett javaslatot.

A német kancellár szerint *„a fejlemények a Balkánon Ausztria számára minden várakozáson felül kedvezőnek mutatkoznak, a Balkán Szövetség felbomlott, az orosz befolyás súlyos csapást szenvedett, a balkáni államok egymást tépik darabokra... És egyébként is a kereskedelmi utak Szaloniki felé sokkal egyszerűbbek, ha csak szerb és görög területen kell áthaladni, mintha a bolgár határ is közbeékelődne”.*¹⁵¹⁸ A németek tehát közös szerb-görög határra tettek utalást, ami egybevágott az új balkáni koalíció céljával is (Quadt révén erről a németek tudtak), s fenntartották álláspontjukat, hogy Szerbia hajlandó lenne átengedni területén a Monarchia kereskedelmét. A német fellépés már csak azért is idegesítette a Monarchia vezetőit, mert május végén még úgy vélték, hogy a német-görög barátkozás támogatásáért cserébe a

¹⁵¹⁶ Ö.U.A. VI. Nr. 7133.

¹⁵¹⁷ Löding, D., p. 83.

¹⁵¹⁸ G.P. XXXV. Nr. 13493.

németek szabad kezet adnak a Monarchiának Bulgáriában.¹⁵¹⁹

Ha tehát a bolgár uralkodó arra számított, hogy a Monarchia egy katonai beavatkozással segít kicsikarni a győzelmet, vagy legalábbis távol tartja Romániát a tűztől, akkor mindkét esetben tévedett. Az uralkodónak voltak ilyen gondolatai. Július 18-án Ferdinánd megkérdezte Tarnowskitól, hogy miért nem ragadta meg a Monarchia az alkalmat Szerbia szétzúzására. A király Danevet hibáztatta a görögök megtámadásáért, s egyetlen hibájának azt tartotta, hogy alábecsülte a román veszélyt, úgy véelve, hogy a románok nem lépik át az általuk igényelt vonalat.¹⁵²⁰ Fennmaradt Jovanović egy utólagos, éppen ezért kétes bizonyosságú közlése, miszerint Ferdinánd 1913-ban így nyilatkozott: „...Tervem a következő volt: legyőzni Törökországot Szerbia, Görögország és Oroszország segítségével, megsemmisíteni Szerbiát a Monarchia segítségével, végül megverni Görögországot. Ezt a tervet 1912 júliusában közöltem a Ballhausplatz illetékeseivel.”¹⁵²¹ Ha a szerb forrás hitelessége kétséges is, Ferdinánd július 27-i távirata Tarnowskihoz annak hitelességét látszik megerősíteni. A bolgár uralkodó Vilmos császárt vádolta Bulgária végzete miatt, mert ő akadályozta meg, hogy a Monarchia Szerbia ellen induljon, mert a németek nem akartak egy Oroszország elleni háborút: „Elszalasztottunk egy lehetőséget, hogy letöröljük Szerbiát a térképről. Az Oroszország és a Monarchia közötti háború ügyis elkerülhetetlen és néhány év múlva a feltételek még kedvezőtlenebbek lesznek számunkra...” „Élete célja Szerbia megsemmisítése volt, amelyet Bulgária a Monarchia és Románia között osztottak volna fel, és ez meg is történt volna, ha mi közbeavatkoztunk volna.”¹⁵²² Ferdinánd szerint Bulgária nemcsak magáért, de a Monarchiáért is háborúzott.¹⁵²³

Ferdinánd előbbi elképzeléseinek komolyságát sajnos nem áll módunkban ellenőrizni. Vajon, ha a bolgár külpolitika ugyanilyen határozott ajánlatot tesz az összeomlás előtt is, több hatást ért volna el? Úgy véljük, ekkor ennek nem volt reális lehetősége: Berchtold eddig eleget nyert ahhoz, hogy ne tegye kockára eddigi sikereit egy (világ)háborúval.¹⁵²⁴ A Monarchia a háború támogatása és az ebbe való beavatkozás helyett inkább a békés megoldások - pl. a bukaresti béketárgyalások, illetve a revízió - révén kívánta magának biztosítani Bulgária támogatásának elnyerését, illetve egy román-bolgár megállapodás elérését ott is lehetségesnek tartotta. Az, hogy ez végül elmaradt, viszont részben a Monarchia hibája is volt.

Július 21-én a bolgár uralkodó békét kért, majd másnap Genadiev, az új külügyminiszter közölte, hogy hajlandó szövetségre lépni Romániával és a Monarchiával.¹⁵²⁵ Berchtold igyekezett elhárítani az immár kellemetlen kérést. 1913.

¹⁵¹⁹ Burián, 59-60. pp.

¹⁵²⁰ Ö-U. A. VI. Nr. 7838. Az uralkodó úgy vélte, a Monarchia cserbenhagyta, és kihasználatlanul hagyta az egyetlen lehetőséget, hogy Szerbát megsemmisítsék. „... wir ihn im Stiche lassen und einzige Gelegenheit nicht benützen würden, um Serbien zu vernichten.”

¹⁵²¹ Idézi Albertini, L., p. 460. és bizonyosságul lásd: Ö-U.A. VII. Nr. 7838.

¹⁵²² HHSStA PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 27. Nr. 5183. Tarnowski, Szófia és Ö-U. A. VI. Nr. 8074. „Es sei niemand anderer als Kaiser Wilhelm am Unglück Bulgariens schuld, da er es sei, der uns hinderte Serbien anzugreifen, um es auf Krieg mit Russland nicht ankommen zu lassen. Es sei ausgezeichnete Gelegenheit verpasst worden, Serbien von Landkarte verschwinden zu machen. Krieg zwischen Monarchie und Russland sei unvermeidlich und weder in einige Jahren zu demselben unter viel ungünstigeren Chancen für uns kommen... Zweck seines Lebens sei Vernichtung Serbiens, welches zwischen Bulgarien, Österreich-Ungarn und Rumänien geteilt werden müsse, was bereits geschehen hätte können, wenn wir rechtzeitig angegriffen hätten.”

¹⁵²³ Ö-U.A. VI. Nr. 7837. Nr. 7838.

¹⁵²⁴ Az Adria-kérdés rendezése, Albánia születése, a nagyhatalmi koncert fenntartása, a Balkán Szövetség szétverése sikerek tekinthető.

¹⁵²⁵ Burián, 65. p. Lásd még: MRZSELT 44. a. fond Tisza István iratai 47. 94. Burián Tiszához, 1913. júl. 25. ill. Ö-U. A. VI. Nr. 7937, 7964.

augusztus 6-án Radoszlavov és Genadiev ismételten javasolták Ferdinándnak, hogy a Monarchia felé kell orientálódni, s értesítették erről Tarnowskit is.¹⁵²⁶ A bolgárok beleegyeztek volna a Szófia és a Monarchia közötti vasúti összeköttetés kiépítésébe, amennyiben a Monarchia támogatja Kavala bolgár kézen való maradását, és jelentős tőkét invesztál a város hadikikötővé való fejlesztésébe, amit cserébe a Monarchia is használhatna.¹⁵²⁷ Az elképzelés ellenkezett az antant érdekeivel. Ezzel tulajdonképpen a „Drang nach Salonika” egyik verziója vált volna lehetővé, s ez már a Monarchia számára is kedvező javaslat volt, bár Romániát továbbra sem tartalmazta.

Berchtold csak egyszer vesztette el fejét, de ez már a második Balkán-háború után történt: augusztus 9-én, mikor nyilvánvalóvá vált a bukaresti béke eredménye, s egy új szövetség születése, megérdeklődte San Giuliano-tól, hogy hajlandó-e Olaszország támogatást nyújtani egy szerbek elleni támadásban. Az olaszok, arra hivatkozva, hogy a hármasszövetség defenzív jellegű, elutasították a kérést.¹⁵²⁸ Önmérsékletet leginkább az angol kormányzat tanúsított – nem mintha ezzel megmenthette volna Bulgáriát. Mikor Miklós görög herceg Oroszországba érkezett, hogy megkérje a cárt, hogy gyakoroljon nyomást Bulgáriára a határkérdés ügyében, dolga végeztével hasonló szívességet kért Angliától, Romániától, sőt Törökországtól is. Buchanan angol nagykövet számára ez a hozzáállás érthetetlen volt – mellesleg nem is támogatta a görög herceg kérését és a beavatkozás ellen tette le voksát. „Bulgária még mindig a Balkán legfontosabb faktora volt, mert, ha Ausztria rátámadt volna Szerbiára, az utóbbi sem Románia, sem Görögország segítségére nem számíthatott volna, csak Bulgária segítségére. Ha egyetértünk a herceggel, nemcsak örökre a hármasszövetség karjaiba taszítjuk Bulgáriát, de lebontjuk az utolsó akadályt is az osztrák Drang nach Osten előtt.”¹⁵²⁹ Amit Buchanan leír, messze volt a valóságtól, hiszen Bulgária esetleges segítése felől a szerbek sem hagyták illúziókba ringatni magukat, mint ahogy az osztrák előretörés veszélye is némileg túlzott volt, de a bolgár jövőre tett jóslata helytállónak bizonyult. Szebb példát aligha láthatunk az angol politikai elképzelések és a valóság közötti különbségre, a hibás kiindulópontból levont végeredményben helyes következtetésre.

Meglátásunk szerint a szövetségesek közötti háború elkerülhető lett volna, akár a nagyhatalmak együttes beavatkozása, akár a kisállamok kevésbé konfrontatív politikája által; az ellentéteket azonban ez sem oldotta volna fel. A szerbek tudatosan készültek a háborúra, és a négy ország közötti konferencia elmaradása esetén maguk akarták kiprovokálni az összecsapást. Romániának állt leginkább érdekében a háború kirobbanása, mert ő csak nyerhetett rajta bizonyosan. Bemutattuk, hogy a döntőbíráskodásból az oroszok gyakorlatilag nem jöhettek ki győztesen.

A bolgár kormányzat előtt számos lehetőség nyílt a konfliktus kezelésére június végéig akár a nagyhatalmak beavatkozásának elkerülése révén is; és mégis sikerült a legrosszabb megoldást kiválasztani. Ennek elmulasztásáért a kompromisszum-készség hiánya miatt a bolgár kormányzat éppúgy felelős, mint a szerb vagy a görög. A bolgárok semmi esetre sem tarthatták volna meg az általuk követelt összes területet: ha a Monarchia oldalára állnak,

¹⁵²⁶ Uo. VII. Nr. 8315. Tarnowski

¹⁵²⁷ Uo. VII. Nr. 8358. Tarnowski jelentése. Ugyanezt később az oroszoknak is felajánlották a bolgárok!

¹⁵²⁸ Steed, H. W.: Through Thirty Years. I. p. 369.

¹⁵²⁹ Băkanan, D.: Memoari diplomată. Szofija, s.n. 1926. pp. 106-107.

ugyanúgy kockára teszik Macedónia birtoklását is Dél-Dobrudzsáé mellett, mintha továbbra is az orosz döntőbíráskodásban bíznak. A területi engedmények szükségességét azonban nem ismerték fel.

Bár Bulgária kitűnően játszotta ki az oroszokat a szerb-bolgár szerződés megkötése után, s eztán a nagyhatalmak kirekesztésének elve alapján (1897, 1904 és 1912 programpontjait betartva) kívánt cselekedni, midőn felismerte a nagyhatalmi támogatás szükségességét, már késő volt: Bulgária 1913 június-júliusában Románia ellen a Monarchia támogatását óhajtotta elnyerni egy közvetlen bolgár-osztrák szövetség alapján, éppen egy román-bolgár megállapodás elkerülése érdekében, míg a Monarchia viszont ódzkodott egy közvetlen szerződés okozta kényes külpolitikai helyzettől, s inkább egy román-bolgár egyezséget óhajtott. A Monarchia érdekeinek egy bolgár vereség sem mondott ellent, hiszen egy román-bolgár megállapodásra így is volt lehetőség, ráadásul a Liga szétesett, ezzel a Monarchia defenzív célját elérte. A közös nagyhatalmi fellépésnek ugyanakkor nem volt realitása. A Monarchia és Oroszország azonos eszközei, de eltérő céljai csak növelték a feszültséget. Berchtold politikai célja - bár a bolgár-román megállapodás (mely kiegyensúlyozottá tette volna az erőviszonyokat a balkáni kisállamok között) elmaradása miatt nem valósult meg teljesen, - nem zárta ki a szövetségesek közti háborút, mint a szövetség szétzúzásának hatásos eszközét, de a beavatkozást igen, s inkább egy konferencián kívánta érvényesíteni érdekeit.

7. FEJEZET. A bukaresti béke és közvetlen következményei. Kísérlet a „harmadik” Balkán Szövetség kiépítésére: a balkáni antant előzményei

A londoni rendezést kísérő huzavonák alapján úgy tűnt, hogy a nagyhatalmak nem képesek rendezni a félszigeten uralkodó állapotokat, s a félszigeten uralkodó viszonyok legalább annyira befolyásolták a két szövetségi rendszert, mint a nagyhatalmak akarata a Balkán-félsziget államait. 1913. május 30-a után a feszültség ugyan enyhült a nagyhatalmak között, de nem a kisállamok között. A kérdés egyrészt az volt, hogy képesek-e, és akarnak-e a nagyhatalmak immár egyesült erővel gátat vetni a háborúnak, avagy kiszorulnak a félsziget sorsának rendezéséből, másrészt akármelyik megoldás valósul is meg, az tartós rendezéshez vezet, avagy csak az egyéni érdek diktálta rövid életű békét szül? Vajon azért tartották magukat távol a nagyhatalmak Bukaresttől, mert úgy vélték, ellentéteik csak elhúznák a megállapodást, és állandósítanák a feszültséget, vagy azért, mert úgy vélték, egy nélkülük kreált békediktátumot felül lehet majd bírálni, és ez a nagyhatalmi presztízs helyreállításához vezet, vagy pedig azért, mert nem ellenkezett alapvető érdekeikkel az ott született eredmény és a háttérben maradvány befolyásolhatták az eredményt?

A nagyhatalmi politika és közvélemény (a lapok) rosszul tájékozott volt, és hiányzott az összhang cselekvéseiből. Ennek egyik oka az, hogy békés eszköztárának kimerülése és céljának részleges elérése miatt a Monarchia beavatkozása elmaradt, így a többi hatalom sem érezte szükségét a Monarchia kontrollját (is) szolgáló közbelépésnek, együttműködésnek. A beavatkozás elmaradásának másik oka az volt, hogy továbbra is reális veszélye volt a hatalmak összeütközése esetén egy világháború kitörésének. Ennek következtében 1913-ban először fordult elő, hogy a Balkán országai – immár nemcsak, mint szövetségi rendszerbe tagozódott államok együttese, amelyet bizonyos nagyhatalmak is támogattak, de mint *nagyhatalmi támogatás nélkül* maradt, „új szövetségi rendszerbe” tagolódott államok együttese - is rá tudták kényszeríteni a hatalmakra akaratukat, akár támogatták azok elképzeléseiket, akár nem.

A szerb-görög-román szövetség, melyet „harmadik” Balkán Szövetségnek is neveznek, nem nagyhatalmi kezdeményezésre és ösztönzésre jött létre, hanem spontán társulás volt, még ha éppenséggel mind a németek, mind az oroszok kívánták is egy ilyen szövetség létrehozását, és maguk mellé állítását. Éppen ez a szituáció tette lehetővé az „új szövetségnek” az önálló politika folytatását, mely ugyanúgy nem a nagyhatalmak érdekében cselekedett, mint a második Balkán Liga. Mindennek tudatában diplomáciai szempontból Románia ideiglenes nagy sikerének tekinthető a bukaresti béke. Románia hatalmi túlsúlyba került a félszigeten, hiszen a pétervári konvenció után nemcsak a nagyhatalmakra, hanem a kisállamokra is sikerült ráerőltetnie akaratát. Önálló területszerzése tovább távolította az országot a Monarchiától.¹⁵³⁰ A béke diktátum-jellege miatt a térségben tovább nőttek az ellentétek. Szerbiát kivéve egyetlen balkáni állam sem kötelezte el magát egy nagyhatalmi csoportosulás mellett.

Az orosz politika célja a Monarchia blokkolása volt, ezért a bukaresti béke revíziójához való hozzáállása is kettős volt. Így nem valósulhatott meg nagyhatalmi összefogás, mely fellépett volna a revízió mellett. Berchtold – eddig többé-kevésbé sikeres – politikája Bukarestben kudarcba fulladt. A Monarchia egyes vezetői ebből az intervenció szükségességét vonták le a későbbi időkre nézve, mely inkább célhoz vezet (pl. Szkutari,

¹⁵³⁰ Galántai, J., 286. p. és Wertheimer, E., 131. p.

később a szerb ultimátum). Berchtold kudarcot vallott abban, hogy a második háború után sem politikai, sem gazdasági eszköze nem maradt az érdekérvényesítésére, és a német hegemonia nyilvánvalóvá vált a Balkánon, s a Monarchia lépései éppen ezt - a Szentovszkij-jóslat beteljesülését - készítették elő.

Az 1913 júliusában Bulgária ellen bekövetkező török támadás jelentőségét nem szokták eléggé hangsúlyozni a történetírásban, pedig nem kis szerepe volt abban, hogy a bolgárok és nagyhatalmak által egyaránt ideiglenesnek tartott 1913. augusztus 10-i bukaresti béke rendelkezései érvényben maradtak. A revízió elmaradt, Bulgária nagyhatalmi támogatás nélkül kötött békét a törökökkel, ami a londoni béke és a nagyhatalmi koncert kudarcát, a törökök győzelmét, a bolgárok kényszerpályára kerülését eredményezte. Különösen érdekes kérdés lehet, hogy a Balkán Szövetség, illetve felbomlása után az újabb, immár bolgárellenes szövetségre tett kísérletek mennyiben előlegezték meg a világháború utáni kisantant, illetve a balkáni antant politikáját, illetve milyen hasonlóságok figyelhetők meg, tekinthető-e előzményüként a „Harmadik Balkán Szövetség”.

7.1 Az út Bukarestig

Bár a második Balkán-háború kitörése a nagyhatalmak körében nem okozott különösebb meglepetést, az erőviszonyokkal július közepéig nem voltak tisztában. Az osztrák-magyar lapok többnyire bolgár győzelmekről írtak. Berchtold még július 7-én is azt jelentette Ferenc Ferdinándnak, hogy a harc a bolgárok számára kedvezően alakul.¹⁵³¹ A *Novoje Vremja* szerint a háborúban 70 ezer bolgár, 40 ezer szerb és 30 ezer görög esett el, vagy kapott sebet.¹⁵³² Ez rávilágít a háború kegyetlenségére, és az új típusú hadviselésre. A bolgár seregek támadása gyorsan összeomlott, s Bulgária már a fegyverszünet kötését célzó első sikertelen kísérlete után diplomáciai segítség után nézett a tűzszünet biztosítása érdekében. E próbálkozások csak erősödtek a bregalnici vesztes csaták után.

Bár Mahmud Sefket pasa kormányfő júniusi meggyilkolása nem váltotta ki az ifjútörök kormány bukását, Nyekljudov úgy vélte, hogy ha a török kormány nem lép be újra a háborúba és nem szerzi vissza Trákiát, akkor az ifjútörökök uralma feltétlenül összeomlik egy-két hónapon belül, és a hatalomra jutó konzervatív-liberális török kormányzat a növekvő német nyomás miatt majd az oroszokhoz fordul, akik így védőszárnyaik alá vehetik a szorosokat is. Az orosz követ ezért – állítása szerint – mindent megtett azért, hogy távol tartsa a törököket a beavatkozástól.¹⁵³³ A bolgároknak küldött török követi jelentésekből is az a látszólagos kép rajzolódott ki előttünk, hogy a törökök nem kívántak beleavatkozni a konfliktusba. Hogy Nyekljudov helyzetértékelésének második fele mennyire volt hiteles, az ismeretlen, első fele azonban reális volt: az ifjútörökök bukása valószínű volt, ha nem avatkoznak be a konfliktusba. A Pesti Napló tájékoztatása alapján a törökök július 8-án követelték a bolgároktól a Márvány-tenger partjának azonnali kiürítését, amit azok korábban már többször is elutasítottak; mindennemű kárpótlásról való lemondást; a török államadósság egy részének átvételét, és a török hadifoglyok szabadon

¹⁵³¹ *HHSa* PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/7. fol. 430-431. Nr. 5253. és PN. 1912. július 10. A *Militärische Rundschau* tudósításait vette át az MKK és a PN. A románok is csak július 9-e után láttak tisztán, addig nem is léptek közbe (!): *Documents diplomatiques...* Nr. 192.

¹⁵³² A lap értesüléseit közli a *PN*. 1913. július 20.

¹⁵³³ *Nekljudoff, A.*, p. 124.

bocsátását.¹⁵³⁴ Ezek a kitételek nem vagy nem így szerepeltek a londoni előzetes békében: egy részük a párizsi pénzügyi bizottság hatásköre alá tartozott, más kérdéseket viszont éppen a kétoldalú bolgár-török béketárgyalások során kellett volna rendezni, amit a törökök így egyúttal el is utasítottak. Főleg angol nyomásra a bolgárok végül beleegyeztek csapataik visszavonásába Csataldzsa alól, ami súlyos katonai hiba volt, és messzemenő következményei lettek.

A magyar lapok - így a Pesti Napló is - csak július 10-e után közölték a valós helyzetet: a 35 km mélységű bolgár visszavonulást, a szerb-görög érintkezés helyreállítását Gevgelijnánál és Szeresz elését, valamint azt, hogy Románia és Törökország megállapodást kötött török részről 300 ezer ember bevetéséről Bulgária ellen. (A románok végül 600 ezer embert mozgósítottak). Nyekljudov azt tanácsolta a kétségbeesett Danevnek 1913. július 7-én, hogy sürgősen teljesítsék Románia minden követelését, így végrehajtható lesz a szerbek elleni támadás Niš irányába, míg a többi hadosztály feltartóztatja a szerbeket a Bregalnica mentén. Ha a román követelés teljesül, akkor áthelyezhető a támadás súlypontja, a román támadás megindulása viszont minden ilyen szándékot lehetetlenné tesz az utánpótlási és átcsoportosítási vonalak elvágása miatt.¹⁵³⁵ Ferdinánd király - még ekkor is a Monarchia beavatkozásában bízva - elutasította a javaslatot.

Július 9-én a bolgárok elismerték a román követelések részleges jogosságát (Szilisztria-Balcsik vonal) egyben ismét az oroszok közbenjárását és beavatkozását kérték, mert a román hadak megkezdték a Dunán való átkelést, nemcsak Dobrudzsában, de Călărași-nál is, lehetetlenné téve ezzel nemcsak a Niš elleni átcsoportosítást, de Vidin védelmét is. Az orosz követ ekkor már tisztában volt azzal, hogy a bolgárok elvesztették a játszmát, és elővezette új javaslatát, amely szerint a Bregalnica-Vardar-Belasica planina – Sztruma-vonal lehetne az új tárgyalási alap a bolgár-szerb határt illetően.¹⁵³⁶ Ez a bolgárok számára a Vardaron túli területek feladását jelentette, s a határ nagyjából a pillanatnyi katonai erőviszonyoknak megfelelő helyzetet szentesítette volna. E javaslat még mindig kedvezőbb volt a bolgárok számára, mint a későbbi elképzelések - viszont a katonai műveletek felfüggesztése - amit az oroszok feltételül szabtak - kínos helyzetbe hozta volna a bolgárokat a szerbekkel szemben, akik nem akartak fegyverek nélkül tárgyalni.

A bolgárok ezt követően Szazonov segítségét kérték a fegyverszünet kieszközlése ügyében, amit ő elutasított. Ezért jegyzéket küldtek a nagyhatalmak felé. Ebben kifejtették, hogy a bolgár kormány nem gondolkodott támadó hadműveletekben, abban a pillanatban, mikor Danev már Pétervárra készült utazni. (2) A bolgár kormány értesülve az összecsapásokról leállította azokat, és június 18-án (július 1-én) Oroszországot (ismét) bíraskodásra kérte fel. (3) A bolgár seregek nagy része nem tevékenykedik, például a kjusztendili sereg tartózkodott minden akciótól. (4) A bolgár csapatok csak ott harcoltak, ahol seregükkel szemben ellenséges erők álltak. (5) A bolgár kormány a *szereződés* alapján kész újabb tárgyalásokra. (6) Szaloniki ellen semmilyen akciót nem indítottak, ott csak egy zászlóalj maradt, amit azóta megsemmisítettek. (7) Bulgária kész abbahagyni Szerbiával és Görögországgal a hadműveleteket, mert azon az állásponton van, hogy nincs is

¹⁵³⁴ PN. 1913. július 8.

¹⁵³⁵ Necludoff, A., p. 193.

¹⁵³⁶ Uő., p. 194. és PN. 1913. július 15. A Pesti Napló közlése szerint a szerb-bolgár határ Gevgelijnáig a Vardar mentén, onnan a Sztruma mentén húzódik, Szeresz görög, de Drama és Kavala bolgár lenne. Mire az osztrákok ezt elfogadták, addigra az oroszok már ezeket a bolgároknak tett engedményeket szándékosan feladták, így a két nagyhatalom együttműködése meghiúsult.

hadiállapotban, s a bolgár csapatok nem szerb és görög államterületet támadtak.¹⁵³⁷

A jegyzék hatástalan volt. A nagyhatalmak közölték Szófiával, hogy korábban is nyílt volna lehetőségük a nagyhatalmak közbenjárásának megszerzésére, de minden javaslatot elutasítottak, a Törökországtól szerzett macedón területek felosztása pedig nem tartozik a londoni reunióra, amit az előzetes békeszerződés is kimond. Mivel Kokovcev kijelentette, hogy az orosz kormányzat szimpátiája Belgrád mellett áll, ami egyértelmű üzenet volt, a szerbek elutasították a jegyzéket.¹⁵³⁸ A szerbek és a görögök éppen az itt említett 5. pont ellen harcoltak, a 6. pontot egyszerűen figyelmen kívül hagyták, hiszen kiderült, hogy Heszapcsiev bolgár tábornok elutazása előtt ellenállásra szólította fel a szaloniki bolgár erőket, azzal az indoklással, hogy 24 órán belül erősítést hoz, ráadásul Szalonikitől északra egy összecsapásban megszerzett térképen a görögök megtalálták a város megszállására vonatkozó bolgár katonai terveket is. Ráadásul Bobcsev úgy vélte, Danev kifejezetten kereste az ürügyet, hogy ne kelljen Pétervárra utaznia, így az első állítás valóságtartalma is megkérdőjelezhető.¹⁵³⁹

A bolgár jegyzéket ugyan elutasították, a rendezés elől azonban sem a szövetségesek, sem a nagyhatalmak nem zárkóztak el. Az utóbbiak inkább a közvetítés, mint a döntéshozás feladatát vállalták fel. A Monarchia úgy vélte, a béke helyreállítása érdekében közös nagyhatalmi akcióra lenne szükség, hiszen számára továbbra is sokat jelentett Bulgária geopolitikai szerepe, hogy Romániával közösen elzárja az oroszokat a félszigettől, sőt, ezzel együtt Szerbiát és Görögországot is elzárja az oroszoktól, így nem engedhette a totális vereséget.¹⁵⁴⁰ Közvéleménye továbbra sem tudott szabadulni attól a gondolattól, hogy „ami most a Balkán államok között helyreállítandó egyensúly jelszava alatt történik nem egyéb, mint az orosz befolyásnak a növekedése.”¹⁵⁴¹ A franciák azonban elutasítva a bolgár kérést a közbeavatkozásra, a kisállamokra bízta a döntést.¹⁵⁴²

Ferdinánd elfogadta Románia igényeit,¹⁵⁴³ de az általános fegyverszünetről július 21-ig nem esett szó. A románok pedig Ruzsicsuk és Plevna július 21-i eleste után közölték, hogy nem kötnek Bulgáriával különbékét, bár az akkor már a Turtukaia-Dobrics-Balcsik vonalat is felajánlotta. Így a bolgár remény, hogy Románia esetleges kiszállásával vagy átállásával megverhetők a görög-szerb hadak, meghiúsult. Románia bejelentette, hogy nem kér többet a Tutrakan-Balcsik-vonalnál, s a szerbek nélkül nem köt különbékét, és megvédi őket egy bolgár támadástól. Románia a nagyhatalmi beavatkozás ellen van.¹⁵⁴⁴

Kedvező fordulatnak tűnt, hogy az angolok kijelentették, hogy békét csak a hatalmak hozzájárulásával lehet kötni, és hogy Bulgáriától nem vehető el az égei-tengeri kijárat.¹⁵⁴⁵ A bolgárok ragaszkodtak az orosz közvetítéshez, de az utóbbiak visszavonták a közbenjárásra tett ígéreteiket, és Belgrádba irányították a bolgár követeket. Mivel a nagyhatalmak közötti egyeztetés lassan haladt, a bolgárok a szövetségesekkel bocsátkoztak tárgyalásokba. Pašić, Venizelosz és Vukotić montenegrói miniszterelnök korábban Üszkübben tárgyaltak a

¹⁵³⁷ PN. 1913. július 11. A bolgárok úgy állították be, hogy a kondomínium alapján kíséreltek meg behatolni Macedóniába.

¹⁵³⁸ *Bogitschewitsch*, I. Nr. 334. p. 353. Popowitsch an Paschitsch, Peterburg, 1913. július 9.

¹⁵³⁹ *Bobcsev*, Sz.: Sztranci... p. 186.

¹⁵⁴⁰ *Bogitschewitsch*, II. Nr. 827. Berchtold, 1913. július 15-én

¹⁵⁴¹ PN. 1913. július 15.

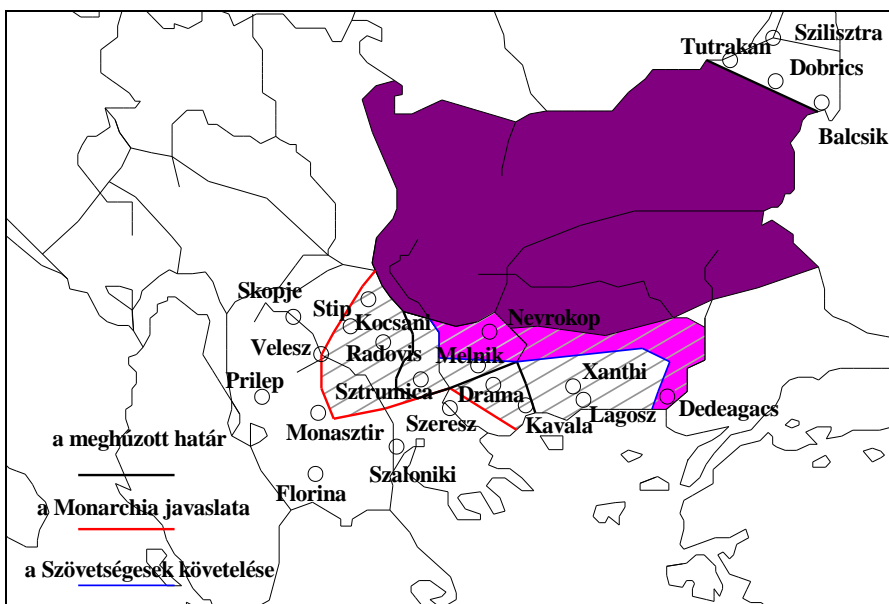
¹⁵⁴² *DSPKS*, VI/3. Nr. 19. Nr. 16. és Nr. 27. július 16. és 17.

¹⁵⁴³ *Uo.*, VI/3. Nr. 35. 1913. július 18.

¹⁵⁴⁴ *Uo.*, VI/3. Nr. 14.

¹⁵⁴⁵ PN. 1913. július 20. Az angol álláspont aztán viharos gyorsasággal módosult.

bolgárokkal való megegyezésről, amelyre később Nišben került volna sor. A szerbek az Egripalanka-Kočani-Štip vonal feladását követelték, amelyet az oroszok kezdetben még elfogadtak volna szerb-bolgár határként.¹⁵⁴⁶ Mivel a Monarchia katonai beavatkozására nem számíhattak, a bolgár küldöttek, kifejezve tárgyalókészségüket, el is utaztak Nišbe, hogy tárgyaljanak a szerbekkel a megegyezés lehetőségéről a fenti orosz javaslat értelmében. Az oroszok a szerb követeléssel párhuzamosan mérsékeltek az elképzelésüket és az Osogovska-planina, Plačavica-planina, Maleševska-planina vonalat javasolták: ezzel Štip és Radoviš szerb kézre került volna (7.1 és 7.2 ábra). Ha a szerbek elfogadják az orosz javaslatot, úgy Kočani, Pečevo, Dráma és Kavala bolgár kézen maradhatott volna. Rakovszki ezredes és Paprikov tábornok négy napig vártak a városban, de a szerbek nem ültek velük tárgyalóasztalhoz, arra hivatkozva, hogy a görög és montenegrói megbízottakat várják, akik viszont nem érkeztek meg. Ezalatt a katonai helyzet tovább romlott, mert a szerbek nem voltak hajlandók beleegyezni a fegyvernagyításba a tárgyalások időtartama alatt. Végül a két küldött július 13-án hazautazott.¹⁵⁴⁷

7.1 ábra. A bukaresti békét megelőző tárgyalások néhány határjavaslata (saját szerk.)

Válaszolva a bolgár ajánlatra, a görögök is küldtek egy jegyét, melyben tudatták békefeltételeiket. Pichon francia külügyminiszter szerint Venizelosz tudta, hogy a bolgárok meg fogják támadni őket, sőt várta is.¹⁵⁴⁸ A jegyzék a következőket tartalmazta: (1) A bolgár haderő demobilizációja a béketárgyalások előtt. (2) Hadikárpótlás az okozott kárért. (3) Az Égei-tenger partvidékének átadása. (4) A Szeresz-Dráma vonal mögötti terület átadása. (5) A Lagoszi-öböl átadása. (6) A trákiai görög iskolai és vallásoktatás

¹⁵⁴⁶ DSPKS, VI/3. Nr. 25. és 40. 1913. július 17-18.

¹⁵⁴⁷ Documents diplomatiques... Nr. 204. július 14. Filality, Belgrád és Nekludoff, A., p. 196.

¹⁵⁴⁸ Poincaré, R., p. 134.

függetlensége.¹⁵⁴⁹ A feltételeknek csak egy része volt összhangban a szerb-görög szövetségi szerződés tartalmával, a 3. 5. és 6. pont ugyanis ahhoz képest is új követelés volt. A bolgárok ezeket azonban túlzónak tartották és elutasították.

Bár Bulgária július 12-én befejezte csapatai visszavonását a békében előírt Enosz-Midia vonalra, és helyüket török csapatok vették át, Törökország mégis bejelentette, hogy ismét hadban állónak tekinti magát Bulgáriával és folytatja az előrenyomulást, mert Szaid Halim pasa szerint megváltoztak a körülmények a béke óta.¹⁵⁵⁰ A törökök július 16-án már Bunar Hiszár vidékéig nyomultak előre, és 30 km mélyen az Enosz-Midia vonal mögött álltak. Ekkor közölték a nagyhatalmakkal, hogy az Ergene folyót tekintik új határnak. A románok hamarosan bevették Cservenburgot, ezzel Szófiát elvágták Várnától és a külföldtől. Nacsovics bolgár delegátus ugyan megkésve, július 19-én felajánlotta az Ergene balpartot a törököknek, de azok akkor már Drinápoly alatt jártak, s ekkor már a Marica vonalat követelték.¹⁵⁵¹

A törököket a bolgárok elleni fellépésre az az állítólagos félelem is motiválta, hogy ha a bolgárok győznek a szerbek ellenében, akkor később ismét Konstantinápoly ellen fordulhatnak, ha nem vonulnak vissza az Enosz-Midia vonalra.¹⁵⁵² A török miniszterek zöme támogatta a fegyveres fellépést a bolgár csapatok ellen, egyedül Elbusztani effendi kereskedelmi miniszter gondolt a tárgyalásos megoldásra – de őt Izzet és Taalat meggyőzték a török seregek ütőképességéről. Izzet állítása szerint a bolgárok nem vonták vissza csapataikat az Enosz-Midia vonal alól, ezért indultak meg a török csapatok.¹⁵⁵³ Eleinte a minisztertanács értelmében a török csapatokat nem kívánták bevetni a londoni béke határvonalán túl, de Taalat és Csürükszulu Mahmúd pasa, a tengerészeti miniszter rávették arra Izzet pasát, hogy Drinápolyig terjessze ki a hadműveleteket. Azzal is tisztában volt a török vezetés, hogy egy ilyen lépéssel megszegi a londoni béke rendelkezéseit, de miután Taalat és Szaid Halim is megbizonyosodott affelől, hogy a nagyhatalmak törökországi követői nem ellenzik Törökország határainak módosítását,¹⁵⁵⁴ a török sereg a Kirkkilisze-Drinápoly-Dimotika-Dedeagaç vonalat tűzte ki célként.

A Sefket meggyilkolása után hatalomra kerülő Szaid Halim nagyvezír így nyilatkozott a török beavatkozás okairól: „Az Enosz-Midia határvonal megmaradása esetén nem lettünk volna abban a helyzetben, hogy teljesen leszerehbessünk, és kénytelenek lettünk volna nagy hadsereget tartani ezen a vonalon... Ha Törökország meg akar maradni európai földön, legalább lélekeznie kell tudni.”¹⁵⁵⁵ Görögország titokban a törökökkel tárgyalva megígérte, hogy átengedi neki a bolgároktól elfoglalt Dedeagaçot Drinápoly kikötőjéül. Sajtóértesülések azt sem tartották kizártnak, hogy egész Trákia önálló, autonóm, de a szultán szuverenitása alatt álló tartomány legyen Drinápoly központtal.¹⁵⁵⁶

Míg Paprikov és Ivancsov július 20-án újból Nišbe érkeztek, hogy a békéről tárgyaljanak, s a törökök pedig elfoglalták Drinápolyt, addig az angol parlamentben nagy

¹⁵⁴⁹ PN. 1913. július 17.

¹⁵⁵⁰ DSPKS, VI/3. Nr. 24.; DAB, Nr. 684. Pallavicini an Berchtold, 1913. július 12.; DAB, Nr. 728. Pallavicini an Berchtold, 1913. július 21.

¹⁵⁵¹ DAB., Nr. 729. július 21.

¹⁵⁵² Izzet, p. 210.

¹⁵⁵³ Uő., pp. 210-211.

¹⁵⁵⁴ Uő., p. 212.

¹⁵⁵⁵ Idézi a PN. 1913. július 26.

¹⁵⁵⁶ HHSIA PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 28. Nr. 5331. Pallavicini és PN. 1913. július 24.

vita alakult ki Grey és a törökellenes Buxton között. Buxton kérdésére, hogy hol húzódik a bolgár-török határ, és jóváhagyták-e a nagyhatalmak, Ackland államtitkár úgy válaszolt, hogy az Enosz-Midia vonal átlépését a nagyhatalmak nem nyilvánították szerződészegésnek, és nem is akarnak beavatkozni a konfliktusba.¹⁵⁵⁷ Buxton javaslatát, hogy a szerb-bolgár és a görög-bolgár határ megvonásánál a lakosság igényeit is hallgassák meg, Grey azzal lökte félre, hogy „*a jelenlegi politikai helyzet erre nem alkalmas.*”¹⁵⁵⁸ ami mellesleg igaz is volt, de részben éppen a lakosság érdekeinek mellőzése miatt vált ilyenné. Korábbi megnyilatkozásával ellentétben Anglia nemcsak a beavatkozásából, de a kötendő békeszerződés revíziójából is kihátrált.

Az angol belpolitikára a külpolitikai szituáció hatással bírt, s ez fordítva, és más államok esetében is igaz volt (például Oroszországban a pánszlávok agitációja is megélné mind az első, mind a második háborúban). A politikusok az „európai koncertet” kritizálják, mert nem tudta megakadályozni az események bekövetkeztét, s megfélemednek arról, hogy a reunió megakadályozta egy világháború kitérését vagy a nagyhatalmak fegyveres beavatkozását – látta meg jól Grey.¹⁵⁵⁹ Buxton és Morrell, Ackland véleményével szembefordulva úgy vélték, hogy a török csapatok bolgár határátlépése szerződészegésnek tekintendő.¹⁵⁶⁰ Guinness, egy másik ellenzéki képviselő úgy vélte: a törökök nem tárgyalhatnak a határok újrajrrolásáról *egyetlen* szláv állammal, mert aláírták a londoni szerződést; még akkor sem, ha közben szétesik a Balkán Liga, és akkor sem, ha Törökország a területfoglalás engedélyezése érdekében reformokat ígér Örményországban, ha cserébe a nagyhatalmak nem osztják befolyási övezetekre országukat.¹⁵⁶¹

Míndeközben Drinápoly lakói az örmény püspök, a mufti és a görög metropolita révén kérték a város Törökországhoz csatolását.¹⁵⁶² A bolgár kormányzatban a vereség hatására egy év után ismét felvetődött a macedón autonómia gondolata és később a macedobolgárok is - már a bukaresti béketárgyalás idején - Macedónia autonómiáját követelték, félve a szerbek és a görögök asszimilációs tevékenységétől. Buxtonékon kívül az elképzelést senki sem támogatta.¹⁵⁶³

Július végén Ackland még mindig nem tudott egyenes választ adni arra, hogy a törökök lépését szerződészegésnek tekintik-e, és ha igen, szankcionálják-e őket ezért. Buxton felhívta a figyelmet arra, hogy Törökország agressziójának figyelmen kívül hagyásával megszegik a Salisbury-elvet azzal, hogy egyszer már elveszett török területet juttatnak vissza török kézbe.¹⁵⁶⁴ Ackland július 28-án válaszolt Buxton kérdésére, hogy a nagyhatalmak kényszerítették-e a bolgárokat, hogy a védhető csataldzsi vonalat feladva a békeszerződés aláírása után, de még annak ratifikációja előtt az Enosz-Midia vonalra vonuljanak vissza. A helyettes államtitkár elismerte, hogy a törökök fenyegetései miatt a

¹⁵⁵⁷ *PN*. 1913. július 22.

¹⁵⁵⁸ Idézi a *PN*. 1913. július 23. A lap értesülései szerint Asquith a következő „hatásos fenyegetést” intézte a törökökhöz: „*Ha Törökország oly helytelenül cselekszik, hogy a békeszerződést nem respektálja, számíthat arra, hogy ismét fel fognak merülni olyan kérdések, amelyek felvetődése egyáltalán nem áll az érdekében.*”

¹⁵⁵⁹ *PD*. vol. 56. pp. 2290-2294.

¹⁵⁶⁰ *Uo*. vol. 55. p. 1446. 1913. július 17.

¹⁵⁶¹ *Uo*. vol. 55. p. 2022. 1913. július 23.

¹⁵⁶² *HHSIA* PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 5. No. 44. Pallavicini, Jenikőj

¹⁵⁶³ *Uo*. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 5. No. 52. Fürstenberg. És korábban *DSPKS*, VI/3. Nr. 31. 1913. július 18.

¹⁵⁶⁴ *PD*. vol. 55. p. 1675. 1913. július 21.

britek nyomást gyakoroltak a bolgárookra a béke megőrzése érdekében.¹⁵⁶⁵ Ezen brit lépés azonban csak további bátorítást adott a törököknek, ahelyett, hogy megállította volna őket. Grey állítása szerint ugyan a londoni szerződés békeszerződésnek tekintendő, de nem ratifikálták, s ennek elmaradása esetén nem avatkozhatnak be a nagyhatalmak. A törököket nem lehetett visszatartani, mert erre nincs nemzetközi jogszabály, és a szerződést szankciók nélkül felrúghatják.¹⁵⁶⁶ Nagy-Britannia jogi érvek mögé bújtatta be nem avatkozási szándékát, amellyel a törököknek kedvezett, s mely egyben a londoni béke kudarcát is jelentette. Nagy-Britannia ezzel részben elismerte tehetetlenségét.

A román kormány - élve a lehetőséggel, hogy a Balkán megmentőjének szerepében tetszelegjen, felszólította a törököket Drinápoly feladására. A románok arra hivatkoztak, hogy céljuk nem a hódítás, hanem az egyensúly helyreállítása volt.¹⁵⁶⁷ Ez azt jelentette, hogy az egykori Balkán Szövetség és a nagyhatalmak mellett az eddig semleges Románia sem támogatta a londoni békeszerződés revideálását. E lépéseknek köszönhetően a törökök július 24-én átlépték a régi Bulgária határát, úgy vélvén, ez az egyetlen biztos módja érdekeik érvényesítésének.

A niši fegyverszüneti értekezleten a bolgárok a török támadás hatására a következő javaslatot tették: Szaloniki és a mögötte levő országrész Szereszig Görögországé lesz; a Sztruma vonala Csagezig szintén; Kavala bolgár kézen marad; Bulgária nem fizet hadikárpótlást; s nem téríti meg a macedóniai károkat, mert nem érzi felelősnek magát érte.¹⁵⁶⁸ A bolgárok tehát lemondtak Szalonikiről, de a Vardar jobb partjáról nem. Mivel a görögökkel nem volt írásbeli megállapodásuk, így a fegyverek döntésének eredményét itt elfogadta a bolgár fél.

A niši tárgyalások végül nem hoztak eredményt, bár előkészítették a bukaresti találkozót. A *Politische Korrespondenz* szerint görög részről a fegyverszünet feltétele az volt, hogy a bolgárok lemondanak Kavaláról, de ezt az elképzelésüket nem sikerült a bolgárookra erőltetni.¹⁵⁶⁹ A végső megegyezéshez inkább hozzájárult, hogy a július végi simitli csatavesztés fiaskója után a görögök már nem bíztak a szerbek ígéreteiben, ezért is kerestek megegyezést a bolgárokkal és a törökökkel. Szintén nyomós érv volt a német császár közbenjárása Konstantin királynál a nagyhatalmak tudta nélkül, amely a német-görög szövetségekötést látszott elősegíteni.

Szintén elősegítette a tárgyalások megindulását, hogy a Monarchia Boszniában újfent elrendelte a részleges mozgósítást, s a szerbek attól tartottak, hogy bevonul a Szandzsákba, kikényszerítve ezzel a hadviselés beszüntetését.¹⁵⁷⁰ Oroszország is felszólította Szerbiát, hogy ürítse ki Albániát, mert különben a Monarchia bevonulhat a Szandzsákba.¹⁵⁷¹

A szerbek arra a következtetésre jutottak, hogy azelőtt kell eldönteni a küzdelmet, mielőtt a hatalmak beavatkoznak diplomáciai vagy katonai eszközökkel. Tudták, hogy Berchtold az összhatalmi döntést szorgalmazza a berlini rendezésre hivatkozva és már jóval a bukaresti béke eredményének ismerete előtt felvetette a revízió kérdését.¹⁵⁷² A szerbek

¹⁵⁶⁵ *Uo.* vol. 56. p. 6. 1913. július 28.

¹⁵⁶⁶ *Uo.* vol. 56. pp. 700-701. 1913. július 31.

¹⁵⁶⁷ *Documents diplomatiques...* Nr. 206. 1913. július 16. Maiorescu, Bukarest és *PN.* 1913. július 25.

¹⁵⁶⁸ *PN.* 1913. július 24.

¹⁵⁶⁹ A lap véleményét idézi a *PN.* 1913. július 31.

¹⁵⁷⁰ *DSPKS*, VI/3. Nr. 2. Nr. 3. 1913. július 14. és Nr. 17. július 15.

¹⁵⁷¹ *Uo.*, VI/3. Nr. 27. 1913. július 18.

¹⁵⁷² *Uo.*, VI/3. Nr. 4. 1913. július 14. és 48. július 18.

ugyanakkor azzal is tisztában voltak, hogy a Monarchia támogatja Románia fellépését - ha már megakadályoznia nem sikerült - és addig nem avatkozik be a küzdelembe, míg Oroszország sem teszi.¹⁵⁷³ A románok pedig biztosították Szerbiát, hogy amíg ők nem vonulnak be Szófiába, addig a Monarchia is tartózkodik a Szandzsák megszállásától.¹⁵⁷⁴ S az, hogy a románok fenyegetik a bolgár fővárost, jobb, mintha a szerbek tennék, mert a Monarchia nem hagyhatja Bulgária megsemmisítését,¹⁵⁷⁵ és ez esetben bizonyosan beavatkozna, a románok esetében azonban nem tehetik; Szerbia viszont így is megkapja, ami neki jár. Ez a szituáció igen kedvező pozíciókat biztosított a románok számára. A románok célja az erőegyensúly volt, s az hogy egy nagyhatalom se legyen jelen a végső döntésnél, aki lekötelezné a kisállamokat.¹⁵⁷⁶

Románia eredetileg be akart vonulni Szófiába,¹⁵⁷⁷ de a szerbek felismerték, ha Bulgária teljes összeomlása bekövetkezik, akkor a nagyhatalmi beavatkozás mindenképpen elkerülhetetlenné válik, hiszen az oroszok sem hagynák Bulgária megsemmisítését. Éppen ezért fontos, hogy az öt állam minél hamarabb megegyezzen. Előnyösebb békét kötni, mint kivárni a nagyhatalmi reakciókat.¹⁵⁷⁸ Így Bulgária megmenekült a teljes összeomlástól.

A törököket érzékenyen érintette a balkáni megegyezés lehetősége, mert őket kihagyták a niši és bukaresti tárgyalásokból. Enver bej ezért közölte Károly királlyal, hogy Drinápolyt nem ürítik ki. Törökország egyszerűen figyelmen kívül hagyta a nagyköveti reünio határozatát, hogy vonuljon vissza az Enosz-Midia vonal mögé.¹⁵⁷⁹ Az oroszok emiatt figyelmeztették a törököket, ha nem vonulnak vissza az Enosz-Midia vonal mögé, megszállják Arméniát:¹⁵⁸⁰ „Az orosz kormány nem akarja elhagyni az európai koncert eddig követett politikáját, másrészt azonban el van határozva, hogy nem engedi Törökországnak az Enosz-Midia vonalon innen lévő területek megszerzését.”¹⁵⁸¹ - közölte Benckendorff.

Az arméniai orosz akció lehetősége diplomáciai bonyodalmakhoz vezetett. A németek egy közös orosz-osztrák törökellenes demonstráció vagy akció ellen, amennyiben az csak az európai Törökország ellen irányul nem tettek ellenvetést, az arméniai beavatkozást azonban el akarták kerülni. ¹⁵⁸² A törökök számára is gyanús volt az eljárás, hiszen egy támadás a Kaukázusban aligha lehet befolyással Drinápoly birtoklására.¹⁵⁸³ Grey a törökök

¹⁵⁷³ Uo., VI/3. Nr. 11. 1913. július 15.

¹⁵⁷⁴ Uo., VI/3. Nr. 26.

¹⁵⁷⁵ Uo., VI/3. Nr. 36. 1913. július 18.

¹⁵⁷⁶ Uo., VI/3. Nr. 26. 1913. július 17. Boeckh, K. (p. 60.) szerint viszont eredetileg számítottak a hatalmak jelenlétére.

¹⁵⁷⁷ Uo., VI/3. Nr. 31.

¹⁵⁷⁸ Uo., VI/3. Nr. 37. „... da se gdeged sastam predstavnici pet drzhava da pregovaraju o preliminaru mire, da bi se izbegla katastrofa u Sofijii i evropska intervencija...”

¹⁵⁷⁹ Uo. 1913. július 26. A török diplomáciai aktivitás megélénkülését mutatja, hogy Resid bej Athénbe utazott tárgyalni, a lapok szerint egy görög-török szövetségről. Ez ugyan nem valósult meg - a szerb-görög szövetségi szerződés közös jóváhagyást szorgalmazó pontja és az égei-tengeri szigetek sorsát illető állandó vita miatt, - de rávilágít arra tényre, hogy a török diplomácia mindent megtett elszigeteltségének feloldására, titkon megegyezve „szövetségeseivel” macedóniai igényeinek feladásáról. Trákiáról, a szigetekről és Albániáról azonban továbbra sem mondtak le.

¹⁵⁸⁰ Uo. 1913. július 25.

¹⁵⁸¹ Idézi a PN. 1913. július 26.

¹⁵⁸² HHSIA. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 29. „... daher würde er es gerne sehen, wenn eine Einigung zwischen Österreich-Ungarn und Russland in dieser Frage zustande käme, und Deutschland von der Furcht befreit würde, dass eine russische Action in Kleinasien die Frage der asiatischen Türkei aufrollen würde.”

¹⁵⁸³ Uo. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 26. Nr. 4870. Szógyénynek

megállítására egy önálló orosz akciót javasolt a közös orosz-osztrák fellépés helyett, de a németek érdekeit ez sértette, s az arméniai beavatkozás háborús veszélyt jelentett.¹⁵⁸⁴

A a második Balkán-háborúban egy egyoldalú orosz lépés esetén a Monarchia fenntartotta magának a lehetőséget a Balkánon egy párhuzamos akció végrehajtására, azaz nem az oroszokkal közös intervenció lett volna az egyetlen járható út.¹⁵⁸⁵

Jagow tehát megkérdezte az osztrák kormányzatot, hogy mit tenne, ha az oroszok egyedül lépnének fel a törökök ellen. A Monarchia válasza az volt, hogy ezt nem akadályozná meg, de ekkor ő maga is beavatkozna a bolgárok védelmében. Izvolszkij és Cambon szerint ez a Szandzsák megszállását jelentené.¹⁵⁸⁶ Ez patthelyzetet eredményezett, így az oroszok sem mertek beavatkozni: Jagow végeredményben az osztrákokkal akarta elérni az arméniai beavatkozás megghiúsítását. Ez az osztrák-orosz viszony további romlását eredményezte. Szazonov jogosan érvelt azzal, hogy ő ugyanúgy egy nagyhatalmi döntésnek akar érvényt szerezni – a londoni békének, igaz önhatalmúlag – miként Szkutari esetében az osztrákok tettek (szintén engedély nélkül),¹⁵⁸⁷ s a Monarchia nem a törököket akarja meghátrálásra kényszeríteni, hanem a bolgárok védelme ürügyén Szerbia és Oroszország pozícióit gyengíteni a Szandzsák megszállása által. A Monarchiának pedig abban volt igaza, hogy miként a Monarchia, úgy Oroszország sem határos Bulgáriával, s így az ázsiai beavatkozásnak ugyanannyi alapja van, mint a szerbiainak; az oroszok valójában – a nagyhatalmi döntés kikényszerítésének ürügyén – csak a törökök ellen akarnak fellépni, saját pozícióikat erősítendő, s nem Bulgáriát megvédeni. Az oroszok és osztrákok kölcsönösen sakkban tartották egymást, a németeknek téve szogálatot ezzel. A német és osztrák érdekek megint ütköznek, és ennek ismét Bulgária látja kárát – foglalta össze Szögyény.¹⁵⁸⁸

A pánszlávok kevesellték az orosz politika lépéseit. Egyik vezetőjük, Basmakov – nem utolsósorban a Monarchia megélénkülő tevékenysége miatt – bírálta Szazonov politikáját és a Monarchia magatartását is: „*Ne feledjék Bécsben, hogy Galícia határa sokkal közelebb fekszik Oroszországhoz, mint a Szandzsáké Bécshez.*”¹⁵⁸⁹ Románia a pánszlávok közvélemény szerint csak a Szilisztria-Balcsik vonalra jogosult, a szerb-görög követelés nem haladhatja meg a háború előtti igényeket, a Monarchiát pedig távol kell tartani a Szandzsáktól, ugyanakkor az orosz flottának tüntetnie kell a Dardanelláknál.

Az újságokban szép számmal jelentek meg ötletes spekulációk, amelyek félreértették a helyzetet. Egy magát meg nem nevező diplomata szerint a Monarchia azért támogatja a törököket,(!) hogy megnyerje a németek támogatását.(!) A diplomata így gondolkodott: ha a törökök megtámadják a bolgárokat, ez kiváltja az orosz csapaterősítéseket Arméniában, esetleg a támadást is. Ez viszont a Berlin-Bagdad-vasút építését veszélyezteti, tehát a németek majd közbelépnek, de így szembekerülnek az oroszokkal, következésképpen Németország a Monarchia oldalára áll, s annak politikáját kénytelen majd támogatni. Ez patthelyzethez vezet, ami a Monarchia tulajdonképpeni célja, és a német-orosz-osztrák egyezmény születik belőle.¹⁵⁹⁰ A „három császár szövetségének” felújítását szorgalmazó

¹⁵⁸⁴ Uo. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/15. Balkankrieg. 1913. július 25. Nr. 3577. fol. 11-13.

¹⁵⁸⁵ Uo PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/7. fol. 1913. július 26. fol. 395. Wien, Berchtold Ortstetten grófnak.

¹⁵⁸⁶ Uo. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 31. Nr. 5765. Szécsen, és Bogitschewitsch, II. Nr. 833. Iswolsky an Szazonov, 1913. július 28.

¹⁵⁸⁷ DSPKS, VI/3. Nr. 129. 1913. július 26.

¹⁵⁸⁸ Uo. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 26. Nr. 4941. Berlin, Szögyény

¹⁵⁸⁹ PN. 1913. július 26.

¹⁵⁹⁰ Uo.

konzervatív politikai elképzelések tehát tovább éltek, azonban a fenti eset inkább csak a bolgár-török konfliktus kiszélesedéséhez vezetett volna, mint megegyezéshez. Csakhogy láhattuk, a németek sokkal körmönfontabb módon oldották meg a problémát, a Monarchiát használva érdekeik érvényesítésére, Oroszország pedig nem állt Bulgária mellé, ráadásul Berchtold eddigi bolgárbarát politikájának is ellentmondott volna a törökök támogatása.

Az arméniai beavatkozás veszélye miatt az 5. fejezetben kifejtettekhez képest Törökországot illetően ismét módosult a német külpolitika irányvonala. 1913. július 28-án Wangenheim a következőket írta: „*Törökországnak számunkra már csak egyetlen egy jelentősége van: Ázsiában addig fennmaradni, amíg az ottani helyzetünket meg nem szülárdítjuk és a helyzetet az annexióra előkészítjük. Ezt a pillanatot szeretném kitolni, ameddig csak lehet. Jagow mélyen meg volt győződve arról, hogy Törökországnak nincs több ereje.*”¹⁵⁹¹ Ennek megfelelően 1913 közepétől Jagow az arméniai kérdést is fel akarta venni a londoni konferencián a napirendi pontok közé, nehogy a terület teljesen az oroszok hatalmába jusson, mert keleten a Van-tónál a német és az orosz érdekszféra metszette egymást. A nagyvezír viszont tiltakozott, így elmaradt a kérdés megtárgyalása.¹⁵⁹² Az orosz terv, az úgynevezett Mandelstam-projekt szerint a hat úgynevezett „örmény” vilajetet (Van, Bitlis, Erzurum, Korput, Diyarbekir, Sivas) egyesíteni kell, és egy európai származású keresztény kormányzót kell kinevezni az élére. Így a tartomány közigazgatásilag és katonailag elég független lett volna Törökország maradékától, s Wangenheim szerint ez már a felosztás kezdetét jelentette.¹⁵⁹³ Ezért ezt megelőzendő, Jagow szerint a reformok immár nem Törökország konszolidálását kell, hogy szolgálják, hanem tulajdonképpen egy olyan szituációt kell előkészíteniük, mely Németország számára megkönnyíti, hogy a kívánt területek felett protektorátust gyakoroljon, és a felosztás során annektálja őket.¹⁵⁹⁴

Mahmud Sefket nagyvezír véleménye szerint ugyan a német igények nyílt bejelentése Kis-Ázsiában csak kedvező lenne Törökország számára, mert így a nagyhatalmak rövidesen bekövetkező rivalizálása miatt egy további felosztás lehetetlenné válna,¹⁵⁹⁵ de Halil bej - a török államtanács elnöke és az ifjútörök kabinet egyik befolyásos személyisége - Wangenheim véleményével szemben megjegyezte, hogy a hármasszövetség az orosz-örmény jelölt kinevezését megakadályozni nem tudja, és Németország nincs abban a helyzetben, hogy Törökországot az oroszok ellenében támogassa, ami miatt a törökök kénytelenek lennének kiegyezni az antanttal.

Hasonló interpretációját adta a német politikának az osztrák Pallavicini 1913-1914 fordulóján. Felismerte, hogy a német gazdasági érdekszféra elhatárolása a francia és orosz vasúti érdekeltségektől azzal jár, hogy „német kézre” kerül a diyarbekiri sík és az összes átkelő, hágó, amely katonapolitikai szempontból igen jelentős volt.¹⁵⁹⁶ Másik szempontból viszont emlékeztetett arra, hogy Törökország felosztása aligha szolgálja Németország érdekeit, és helyesen látta meg, hogy sok minden inkább arra utal, hogy a németek célja Törökország katonai újrászervezése, és egy erős sereg kialakítása/állomásoztatása Törökországban. Másfelől a német kabinet engedékenységet mutat az anatóliai orosz

¹⁵⁹¹ Idézi Löding, D. p. 201.

¹⁵⁹² G.P. XXXVIII. Nr. 15320., Nr. 15330. Jagow an Wangenheim, 1913. június 4.

¹⁵⁹³ Uo. XXXVIII. Nr. 15344. 1913. június. 30. Wangenheim a külügyminiszternek

¹⁵⁹⁴ Löding, D., p. 204.

¹⁵⁹⁵ G.P. XXXVIII. Nr. 15376. Wangenheim Jagownak, 1913. augusztus. 8.

¹⁵⁹⁶ Löding, D., p. 207.

reformtervvel szemben, azaz tulajdonképpen Arménia lemorzsolódásával számol. „Számomra a német érdek abban látszik megnyilvánulni, hogy az ázsiai Törökországban egy hasonló folyamatot kényszerítenek ki, amit Európában nemrég átélt: a nem török provinciák elszakítását. Így homogén mohamedán török állam keletkezik, Kis-Ázsiát és Thrákiát is magában foglalva, amit egy erős, német kézben lévő sereg irányítana. Ez az állam már képes fennmaradni és ellenállni minden felosztásnak és ez Németország célja és érdeke: egy életképes Törökországot egyfajta protektorátus alatt működtetni.”¹⁵⁹⁷ A németek nem egyeztek bele abba, hogy a Monarchia Kilikiában és Mersinában (Mersen) vagy akár Makriban (az Égei-tengeren Szaloniki mellett!) támaszpontot szerezzen. Zimmermann a tudomásukra hozta, hogy ez német érdeksféra.

A törökök elutasították az orosz flottatüntetés lehetőségét a szorosokban, és az arméniai beavatkozást is, azzal fenyegetőzve, hogy ebben az esetben azonnal lezárják a Dardanellákat, mérhetetlen károkat okozva a gabonaexportnak, melytől Dél-Oroszország prosperitása függött. Az oroszok egy blokádra vagy arméniai akcióra csak egy sikertelen gazdasági nyomásgyakorlás esetén gondoltak. Pichon szerint azonban hiábavaló az oroszok elképzelése, hogy megvonnak minden pénzügyi támogatást a törököktől, ha nem vonulnak ki Drinápolyból, mert akkor a németek kerülnek gazdasági fölénybe, ők ugyanis biztosan adnának a törököknek kölcsönt.¹⁵⁹⁸

Bár London úgy vélte, ha a hatalmak és a kisállamok elállnak a hadisarctól, Törökország rávehető az Enosz-Midia vonal tiszteletben tartására,¹⁵⁹⁹ a bolgárok számára világossá vált: Törökország nem fogja visszaadni Drinápolyt, míg nem módosítanak az Enosz-Midia vonalon. A július 25-i török határjavaslat még mindig kedvező volt: a San Stefano-Viza-Ergene-Marica vonal követelésével Kirkkilisze és Drinápoly bolgár maradhat.¹⁶⁰⁰ A törökök közvetlenül a szerbekkel akartak tárgyalást kezdeni, elismerve a Sztruma vonalát Szerbia határaként, amennyiben elismeri Törökország jogát az ettől keletre lévő területekre, kiszorítva Bulgáriát az Égeikumból.¹⁶⁰¹ Pašić elutasította a török javaslatot, mert Törökországot megkötötte a londoni megállapodás, s mert a görögök ragaszkodtak ahhoz, hogy a bolgár határ keletebbre, Porto Lagosznál kezdődjék.¹⁶⁰² A törökök egyébiránt azt remélték, hogy nem születik béke Bukarestben, és így folytathatják előrenyomulásukat.¹⁶⁰³ Mivel Bukarestben nem kapott lehetőséget a rektifikáció elismertetésére, Dzsemal bég már augusztus 2-án bolgár-török szövetséget szorgalmazott:

¹⁵⁹⁷ *Ö-U.A.* VII. Nr. 9133. 1913. december 29.

¹⁵⁹⁸ *Iswolsky*, III. Nr. 1009. *Iswolsky an Sazonov*, 1913. augusztus 14. Drinápoly elfoglalása után egy hathatalmi flottademonstráció terve körvonalazódott Törökország ellen. Pichon tudta, hogy a németek ezt elutasítják majd kis-ázsiai érdekeik miatt. Az oroszok egyedül nem léphetnek, mert 300 ezer török katona áll Drinápoly körül, az 1902-es szerződést felmondták, Románia pedig nem baráti ország, így szárazföldi úton képtelenség csapatokat átszállítani Trákiába. A demonstrációt végül maga az antant is elutasította. Egyoldalú orosz lépés esetén pedig a Monarchia ellenlépéssel válaszolna Szerbiában, ráadásul, ha az oroszok a Fekete-tengert veszik blokád alá – mert csak azt tudják – akkor a törökök lezárják a tengerszorosokat, ezzel pedig a németek malmára hajtják a vizet. A törököket nem blokáddal, hanem a „kiegyenesített” Enosz-Midia vonal törökökre kedvező megváltoztatásával lehet rávenni Drinápoly visszaadására. *Lorey, A.*, p. 114. a következő dokumentumokra hivatkozik: *DDF*. VII. Nr. 446., Nr. 465., 466., *Ö-U.A.* VI. Nr. 7998.

¹⁵⁹⁹ *HHSStA* PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 25. Nr. 4871. *Mensdorff* Londonból és *uo.* PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 25. Nr. 4726.

¹⁶⁰⁰ *Uo.* PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 25. Nr. 4829. *Mérey* Rómából

¹⁶⁰¹ *DSPKS*, VI/3. Nr. 45. 1913. július 18.

¹⁶⁰² *Uo.*, VI/3. Nr. 14.

¹⁶⁰³ *HHSStA*. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 7. Nr. 1174. *Tarnowski*

ha Bulgária beleegyezik a török határkövetelésekbe - ekkor már Drinápolyt is beleértve, - akkor Törökország hajlandó Macedónia autonómiájáért harcba szállni.¹⁶⁰⁴

Törökország csak egy háború árán szerezhette vissza Drinápolyt. Fellépése ezért teljesen érthető volt. Mivel a német politika semleges magatartást tanúsított, az antantra hárult volna szerep, hogy a vérontásnak véget vessen: ezt azonban részben azért, hogy szövetségeket szerezzen a kisállamok között, részben Törökország védelmében elmulasztotta, így egy potenciális szövetségest is elvesztett, és a Balkán-félsziget továbbra sem került egészben, sem az egyik, sem a másik szövetségi rendszer dominanciája alá. Ez stratégiai hiba volt az antant részéről, ami majd a világháborúban mutatkozik meg.

7.2 A bukaresti béketárgyalások

A bolgárok Danevet tették felelőssé az eseményekért, mert megakadályozta a Niš és Pirotd elleni döntő hatású támadást, helyette a szerb erőkkel megrakott Macedónia visszafoglalására adott parancsot. A román és török támadás kilátástalan helyzetbe hozta a kabinetet, mely lemondott. Július 16-án Malinov demokratái kaptak lehetőséget kormányalakításra, de ez ismét sikertelen volt.¹⁶⁰⁵ A kormányrudat a németorientációt képviselő Radoszlavov vette át, akit állítólag maga Danev javasolt Ferdinándnak, hogy legyen valaki, aki vállalja a békekötéssel járó megaláztatást, és ezáltal a népszerűség elvesztését. Danev elképzelése az volt, hogy a békekötés miatt a közvélemény bizonyosan elfordul a németbarát vonalától, így előkészítheti saját visszatérését. Mint később kiderült, rosszul számolt.

1913. július 12-én (25-én) a bolgár kormány megbízottja, Dimităr Rizov arról informálta kormányát, hogy Maiorescu figyelmeztette a szerb követet, hogy a „*katonai műveletek folytatása teljesen szükségtelen és Románia nem fog belemenni a játékba, hogy a szerbek okkupálják Szófiát.*”¹⁶⁰⁶ Ennek az első hallásra bolgár szemszögből kedvező kijelentésnek természetesen az a fenyegető éle is megvolt, hogyha kell, maguk a románok vonulnak be Szófiába, hiszen csak 12 km-re álltak a fővárostól. A románok számára Bulgária meggyengítésénél is fontosabb volt, hogy ők játsszák a vezető szerepet a majdani béketárgyalások során, mivel számukra egy Nagy-Szerbia, vagy egy Nagy-Görögország éppen olyan elfogadhatatlan volt, mint egy Nagy-Bulgária.

Rizov azt javasolta, hogy minél hamarabb egy delegációt kell küldeni a román fővárosba, mert csakis így lehetséges Románia bizalmának megnyerése, s ez az egyetlen lehetséges mód arra, hogy az országot Szerbia és Görögország oldaláról leválasszák. Bulgária eredeti terve az volt, hogy a románokkal való különegyezés után a szerbekkel és görögökkel folytatja a háborút; ha kell egyedül is.¹⁶⁰⁷ A Monarchia is azt javasolta a bolgároknak, hogy egyezzenek meg Romániával.¹⁶⁰⁸ A bolgár elképzelés a tárgyalások első

¹⁶⁰⁴ Uo. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 2. No. 305. Tarnowski, Szófia

¹⁶⁰⁵ *Girginov, A.*: Otvornomoshtite v navecserieto na vojната. Szófia, 1919. p. 36.

¹⁶⁰⁶ Idézi: *Markov, G.*: Bulgaria at the peace conference in Bucharest. Etudes Historiques, XIII. 1985. p. 137.

¹⁶⁰⁷ *HHStA PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 6. Tarnowski, Szófia „...Als Bulgarien seine Delegierten nach Bukarest entsandte, hatte es Plan Separatabkommen mit Rumänien zu schließen, freie Hand gegen Serbien und Griechenland zu bekommen und Krieg fortzusetzen...”*

¹⁶⁰⁸ Uo. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 27. Nr. 5113. Tarnowski, Szófia „... das bestes Mittel gegen Serbien schein mir baldigste Verständigung mit Rumänien.”

napjaiban, a románok vonakodása miatt módosult. Romániának ugyanis már nem volt sürgős érdeke megegyezésre jutni Bulgáriával, mert birtokolta a kívánt területeket.¹⁶⁰⁹ Bár a hármasszövetség állította, hogy Románia azért avatkozott be a háborúba, hogy megállítsa azt, ennek a kijelentésnek ellentmondásossága senkiben sem hagyott kétséget. 1913. július 13-án (26-án) a bolgár küldöttség elutazott Bukarestbe.¹⁶¹⁰

Görögország és Szerbia továbbra is határozottan ellenezte a fegyvernyugvást mindaddig, amíg nem kötnek előzetes békét Bulgáriával.¹⁶¹¹ A béketárgyalásokat a fegyverek kényszerítő erejével akarták felgyorsítani, elkerülendő bármiféle alkut. A bolgárok ugyan hajlandók lettek volna aláírni egy előzetes békemegállapodást, de csak akkor, ha biztosított annak revíziója az európai koncert segítségével. A szerbek és a görögök ennek a lehetőségét elutasították.¹⁶¹² Bár az oroszok és osztrákok hajlottak volna a szerződés esetleges felülvizsgálatára és módosítására, Jules Cambon bevallotta, még **ha a nagyhatalmak összhangban is dolgoznának egy békeszerződés felülvizsgálatát illetően, ami amúgy is kétséges, semmilyen eszközük nem lenne arra, hogy a szerbeket és a görögöket az általuk elfoglalt, de a módosított békeszerződésben a bolgároknak visszaadott területekről eltávolítsák. Amennyiben ezt egy nagyhatalom a fegyverek erejével mégis megpróbálná, szükségszerűen a többi nagyhatalom ellenkezésébe ütközne, ami világháborúhoz vezetne.**¹⁶¹³

Ellentétben a londoni konferencián tanúsított sikertelen taktikával, a nagyhatalmak most külön-külön avatkoztak be a tárgyalások menetébe: mivel Londonban a hatalmak láthatólag lassan haladtak és a kompromisszumokkal sokuk elégedetlen volt, most megpróbálták a háttérből befolyásolni az eseményeket, és támogatást adni egyes szatellitállamoknak, azt remélve, hogy nagyhatalmi vetélytársaik nem képesek sikeresen befolyást gyakorolni a bukaresti tárgyalófelekre. Bár nagyhatalmi nyomás valóban volt a Bukarestben tárgyalókon, az kétséges, hogy mennyire akarták és tudták érvényesíteni akarataikat a hatalmak, akik ugyan elfogadták a be nem avatkozás elvét, de például Berchtold nem volt hajlandó kinyilvánítani a teljes érdektelenséget.

Az első hírek nem voltak kedvezőtlenek a bolgár fél számára: Hriszto Mlinka, a londoni külügyi megbízott július 14-én (27-én) azt írta, hogy a túlzó szerb-bolgár igények olyan reakciót idéztek elő még olyan körökben is, melyek nem pártolták a bolgár ügyet, hogy úgy vélték, Bulgáriát egyszerűen kirabolják, és a nagyhatalmaknak kellene kiállni az igazságos rendezés mellett.¹⁶¹⁴ Csökkentette az orosz támogatást Bulgária irányába, hogy Hartwig úgy tájékoztatta Pétervárt, hogy szerinte a Monarchia, Bulgária és Románia Oroszországtól külön akar tevékenykedni, és együttműködést tervez.¹⁶¹⁵

¹⁶⁰⁹ Uo. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 27. Nr. 5158. és ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 21. a bolgár elképzelésre vonatkozóan.

¹⁶¹⁰ A delegációt Dimităr Toncsev, az új pénzügyminiszter vezette, aki az Ifjú Liberális Párt vezére is volt, valamint vele tartott Ivan Ficsev vezérőrnagy, a sereg vezérkari főnöke, Dr. Szava Ivancev újságíró, továbbá Szimeon Radev író is - Genadiev bizalmasa. Radev, Sz.: Konferencijata..., pp. 15-21. A nagyhatalmak megfigyelőin kívül a szerbek részéről jelen volt Pašić miniszterelnök, Mihajlo Ristić szerb követ, Smiljanić és Kalafatović vezérkari ezredek. Görögországot Venizeloszon és Panasz külügyminiszteren kívül G. Streit bécsi követ és 2 katonatiszt képviselte. Montenegró részéről Vukotić miniszterelnök volt jelen. A román delegáció tagjai Titu Maiorescu, Take Ionescu belügyminiszter, Marghiloman pénzügyminiszter, Disescu miniszter, Coanda tábornok és Christescu ezredes voltak.

¹⁶¹¹ DSPKS, VI/3. Nr. 38.

¹⁶¹² Markov, G., Bulgaria at the peace conference in Bucharest. pp. 136-137.

¹⁶¹³ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 45.

¹⁶¹⁴ Uo., ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 67.

¹⁶¹⁵ Uo., ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 189. „Австрија, Романија и Балгарииа изкат да работат отделно от Русија.”

A bolgár küldöttek fő feladatuknak azt tartották, hogy Dél-Dobruzsza átadásával különlegesmenyt érjenek el Romániával, teljesítve minden követelését és így elfordítva szövetségeseitől.¹⁶¹⁶ Az adott körülmények között más lehetőségük nem igazán volt. Genadiev még július 14-én (27-én) azt írta Toncsevnek: „Fontos, hogy Károly király bizalommal és jóakarattal legyen irántunk, mert a hadműveletek leállítását az ő kezében van.”¹⁶¹⁷

A katonai helyzet alakulása döntően befolyásolta a felek tárgyalókészségét. A bolgár csapatok „döntő offenzívát” indítottak a Sztruma és a Meszta folyók völgyében 14-én (27-én). Az időzítés egybeesett a küldöttség Bukarestbe érkezésével. Dimitriev tábornok kijelentette: „A rendelkezésünkre álló információk szerint Szerbia és Görögország igen kimerült. Az utolsó erőfeszítéseiket teszik, hogy még egy győzelmet szerezzenek, mielőtt aláírják a békefeltételeket. Ezért legfőbb kötelességünk Anyaföldünk iránt, hogy mi is hasonló erőfeszítéseket tegyünk. A következő csata lesz az utolsó: sikerétől, vagy kudarctól függ, hogy Bulgária becsülettel és dicsőséggel jön ki a küzdelemből és lehetősége lesz a békés megújulásra vagy megaláztatott, és meggyengült marad századokon át.”¹⁶¹⁸ Csakhogy július 27-én a bolgár csapatokat Gornja Dzumajáig nyomta vissza a túlerő, így a kilátások nem voltak túl kedvezőek.

Szintén aznap Radev találkozott Fürstenberg herceggel, a Monarchia megbízottjával. Fürstenberg szerint Romániának nincs szövetségi szerződése a szerbekkel és a görögökkel, csak egy szóbeli megegyezés a három vezérkar között párhuzamos katonai műveletek indításáról, melyek csak akkor jelentenek közös akciót, ha a bolgárok ellenállást tanúsítanak a román csapatokkal szemben. Vélekedése szerint Románia békülékeny módon fog cselekedni, figyelembe véve Oroszország és a Monarchia kívánságait. A bolgár delegáció számára ez azt jelentette, hogy a románoknak nincs konkrét elképzelésük Macedónia határaitól és a szerbekkel és a görögökkel sem állapodtak meg ebben.¹⁶¹⁹

Július 15-én (28-án) a bolgár delegáció vezetője, Toncsev, találkozott a békekonferencia leendő vezetőjével, Maiorescu román miniszterelnökkel, aki kijelentette, hogy a görög igények túlzóak és nem támogathatók, de nem nyilatkozott a szerb igényekről. Mivel a román miniszterelnök célja az volt, hogy egy olyan konferenciát hozzon létre, ahol a balkáni erőegyensúly a román érdekeknek megfelelően alakul - akár még a Monarchia ellenére, de a németeknek kedvezően, - így szavai azt a téves benyomást hagyták Toncsevben, hogy „nem kétséges, a románok energikus védelmezőink lesznek.”¹⁶²⁰ Pedig a románok már a kezdetek kezdetén kijelentették, hogy a velük való különlegesmenyre csak az általános békekötés után kerülhet sor, Radev nem is értette, hogy Toncsev miért reménykedik a támogatásban.¹⁶²¹ Sebeko szintén túlzónak tartotta a görög követeléseket, de Szerbiával megegyezést javasolt a bolgároknak, és feladni javasolta a Štip, Kočani és Strumica városaira vonatkozó bolgár igényt is.¹⁶²² Az oroszok nem ígértek segítséget a

¹⁶¹⁶ Radev, Sz.: Konferencijata... p. 28.

¹⁶¹⁷ Idézi Markov, G., Bulgaria at the peace conference in Bucharest. p. 137.

¹⁶¹⁸ Uo. A következő dokumentumra hivatkozik: Centralen Voenen Arhiv, Szofija, (ЦБА.), ф 740. к. оп. 5. а.е. 25. л. 47. Azért, hogy Szerbiát is fegyverszünetre kényszerítse, a bolgár főparancsnokság felújította offenzíváját a Bolgarska Morava folyó felé, ahol a szerbek kommunikációs vonalai húzódtak. A szerbek ezért azonnali ellenintézkedéseket követeltek Károly királytól. Válaszolva a szerb tiltakozásra Genadiev kijelentette, hogy Bulgária kész beszüntetni az ellenséges műveleteket Szerbia ellen, amennyiben a szerbek is beleegyeznek, hogy hasonlóképpen cselekednek és kiemelte, hogy a szerbek akkor is támadtak, amikor a bolgár csapatok kiürítették Vidin környékét a román előrenyomulás miatt. ЦДНА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 70.

¹⁶¹⁹ Markov, G.: Bulgaria at the peace conference in Bucharest. p. 138.

¹⁶²⁰ ЦДНА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 88.

¹⁶²¹ Radev, Sz.: Konferencijata... p. 28.

¹⁶²² Uo.,

szerbekkel szemben, de Kavala megtartására, sőt talán Drámáéra is láttak esélyt, viszont Szereszt egyértelműen a görögöknek óhajtották juttatni.¹⁶²³ Az egymástól igen eltérő követelések hátterében a románok által a status quo, illetve a nemzeti elv helyett megfogalmazott balkáni erőegyensúly új elve állt, de ezt mindenki másképp értelmezte.

Toncsev ezután a Monarchia képviselőjét látogatta meg. Fürstenberg úgy vélte, hogy az előzetes békét bármi áron alá kell írni, és a bolgárok számára az egyetlen lehetőség, ha közös álláspontot alakítanak ki Oroszországgal és a Monarchiával – azaz elfogadják az utóbbi két hatalom javaslatait. Nagyjából ez volt a Monarchia számára is az egyetlen esély, hogy beleszóljon a bukaresti rendezés menetébe. Módosítva korábbi álláspontján, Fürstenberg kijelentette, hogy Románia csak abban az esetben tud különlegességre lépni Bulgáriával, ha a görögök és szerbek különösen nagy makacsságról tesznek tanúbizonyságot.¹⁶²⁴

A franciák részéről Blondel követ kijelentette Radevnek, hogy „*Bulgária nem veszíthet túl sokat abból, amit megszerzett,*”¹⁶²⁵ s közölte, hogy a béke végleges lesz és nem lesz szükség annak semmilyen európai felülvizsgálatára. A bolgár küldöttek számára ez a két megjegyzés azt jelentette, hogy Franciaország nem fogja támogatni a Vardaron túli területek bolgár annexióját, hiszen azokat de facto sohasem szerezték meg. Radev emlékeztette Fürstenberget arra, hogy az oroszok Kavalát Bulgáriának kívánják juttatni, és ha Bulgária azt mégis elveszti a konferencián, olyan látszatja lesz, mintha osztrákbarátságuk büntetéseképpen történne mindez. A herceg megnyugtatta Radevet, hogy informálta Maiorescut arról, hogy a Monarchia Kavalát a bolgároknak akarja juttatni, és ezt Sebekoval is közölte. Radev ekkor arra kérte az orosz és az osztrák-magyar követet is, hogy tudassák döntésüket a nyilvánosság előtt Venizelossal is.¹⁶²⁶

A szerb, görög és montenegrói delegáció csak július 16-án (29-én) érkezett Bukarestbe. A görögök azzal a szándékkal jöttek, hogy már az első napon békére kényszerítsék a bolgárokat, ami a katonai szituáció miatt most még fontosabb volt a számukra: a bolgár csapatok Simitlinél bekerítették a görög főerőt. A szerb küldött, Miroslav Spalajković szintén kijelentette érkezésekor, hogy a szerbek és a görögök sem a fegyverszünetet, sem az előzetes békét nem engedélyezik, azonnali békét akarnak, vagy folytatják a háborút.¹⁶²⁷ Károly király biztosítéka ellenére a román csapatok is folytatták az előrenyomulásukat.

Venizeloszt - miután visszautasította Maiorescu kérését, hogy kössék meg a fegyverszünetet az előzetes béke aláírása nélkül - a hotelbe visszatérve érte utól Konstantin király kétségbeesett távirata: „...*a seregem fizikai és morális tűrőképességének a határához érkezett. Ilyen körülmények között többé nem ragaszkodhatom a fegyverszünet visszautasításához. Próbáljon találni egy módot arra, hogy a szerbek is abbahagyják a hadműveleteket.*”¹⁶²⁸ Venizelosz azonnal visszasietett Maiorescuhoz és kijelentette, hogy hosszas megfontolás után, személyes felelősségére elfogadja az ellenségeskedés beszüntetését. Így a görög hadsereg

¹⁶²³ ЦИИИ, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 102.

¹⁶²⁴ Az olasz Fasciotti - feladva kormánya korábbi álláspontját egy román-bolgár megegyezés szükségességéről, mely Macedóniát a Vardarig a bolgároknak biztosította volna, - szintén a különlegességen elfelejtését javasolta, mert az abszurd helyzetbe hozná Romániát a szerbek és a görögök előtt, és így semmilyen tekintélyük nem maradna a tárgyalásokon.

¹⁶²⁵ Idézi: Markov, G.: Bulgaria at the peace conference.... p. 140.

¹⁶²⁶ ЦИИИ, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 147.

¹⁶²⁷ Уо., ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 128.

¹⁶²⁸ Voenoistoriczeszki szbornik 1928. (kn. 5-6.) Iz gräckija pecsat. p. 60. Idézi: Markov, G.: Bulgaria at the peace conference.... p. 142.

megmenekült. ¹⁶²⁹ Venizelosz öt napos fegyverszünetet javasolt, amit már az első ülésen, július 30-án elfogadtak. Toncsev kérte, hogy román katonai megfigyelőket küldjenek ki az ellenfelek csapataihoz, hogy véletlenül se folytatódjanak az ellenségeskedések. Maiorescu ígéretet tett arra, hogy a bolgár területi elképzeléseket titokban tartja a szerbek és görögök előtt. Bár a fegyverszünettel a bolgárok sikert könyvelhettek el, de mivel a román kormány nem kötött különmegyezményt velük, egyszerre kellett megkezdeniük a tárgyalásokat az összes féllel, így megszűnt annak a lehetősége, hogy a koalíció tagjait elválasszák egymástól.¹⁶³⁰

Maiorescu elnöki beszédében hangsúlyozta, hogy tartós békét akar, mely garantálja az egyensúlyt. A második ülés másnap délután 4 órakor kezdődött. Csak ezután értesültek a bolgár delegátusok a bolgár sereg kedvező pozíciójáról, de a görögök már 30-án megkezdtek a visszavonulást a Kresna-szorosból.¹⁶³¹ Ha a hírek hamarabb érkeznek meg, akkor sem lett volna több esélyük a taktikázásra a bolgároknak, a fegyverszünetet akkor is meg kellett volna kötni, hiszen minden fél – a románokat leszámítva – a teljes kimerülés szélén állt.¹⁶³²

A hivatalos orosz és osztrák-magyar álláspontot július 17-én (30-án) tette közzé a két kormányzat. Szazonov azt javasolta, hogy a szerb-bolgár határ a Vardar és a Sztruma vízválasztójánál húzódjon, így Štip Szerbiához, Kočani és Strumica Bulgáriához tartozzék, míg a görög-bolgár határszakaszon Kavalát Bulgária, Szereszt és Drámát a görögök kapják. Berchtold nagylelkűbb volt: a teljes Vardar-balpartot és Szeresz, Dráma, továbbá Kavala városát Bulgáriának ígérte, rálicitálva az orosz javaslatra (**7.1 ábra**).¹⁶³³ Fürstenberg bejelentette, hogy a Monarchia a Morihovo-Bregalnica-vonal mentén képzelel el a bolgár határt, tehát a Vardaron túl is ígért területet nekik.¹⁶³⁴

Nyilvánvaló volt a két nagyhatalom szándéka: a lehető legkevesebb áldozattal megnyerni Bulgária jóindulatát. A Monarchia helyzete egyfelől könnyebb volt, hiszen sem a szerbek, sem a görögök nem tartoztak potenciális szövetségesi körébe, így rovásukra könnyen ígérhetett területi engedményeket a bolgárok számára. Más kérdés, hogy a behajtásukra esélye sem volt egy nagyhatalmi konferencia megerősítő határozata nélkül. Ezzel szemben az oroszok csak kevés területet ígérhettek a bolgároknak, hiszen saját szövetségeseitől vették volna el azokat, viszont elképzeléseik kevésbé függtek egy nagyhatalmi konferenciától. Sőt, igazából az oroszoknak semmi érdeke nem fűződött egy nagyhatalmi konferenciához, ha rá tudják erőltetni elképzeléseiket a felekre. Izvolszkij

¹⁶²⁹ Június 16-án (29-én) Toncsev az iránt érdeklődött Genadievától, hogy van-e valami hír a frontról, ami létfontosságú lehetne a tárgyalások megkezdésére nézve. A külügyminiszter június 17-én (30-án) azt táviratozta Toncsevnek, hogy minden erejével dolgozzon a fegyverszünet elérésén, szükség esetén az ellenségeskedés azonnali beszüntetéséről szóló javaslatot fogadja el. Pedig Radev elmondása szerint, mikor a konferencia megnyitójára igyekeztek, az egyik titkár egy táviratot hozott nekik, hozzátéve, hogy jó hírek érkeztek a frontról. Ficsev tábornok fogta a táviratot és dühösen a zsebébe tette, anélkül, hogy elolvasta volna és kijelentette, hogy semmiféle jó hír nem várható egy Szavov és Dimitriev által vezetett hadseregtől. Így a távirat tartalma ismeretlen maradt. ЦДНА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 147. és Radev, Sz.: *Konferencijata...*, p. 39.

¹⁶³⁰ Markov, G., *Bulgaria at the peace conference in Bucharest*. p. 145.

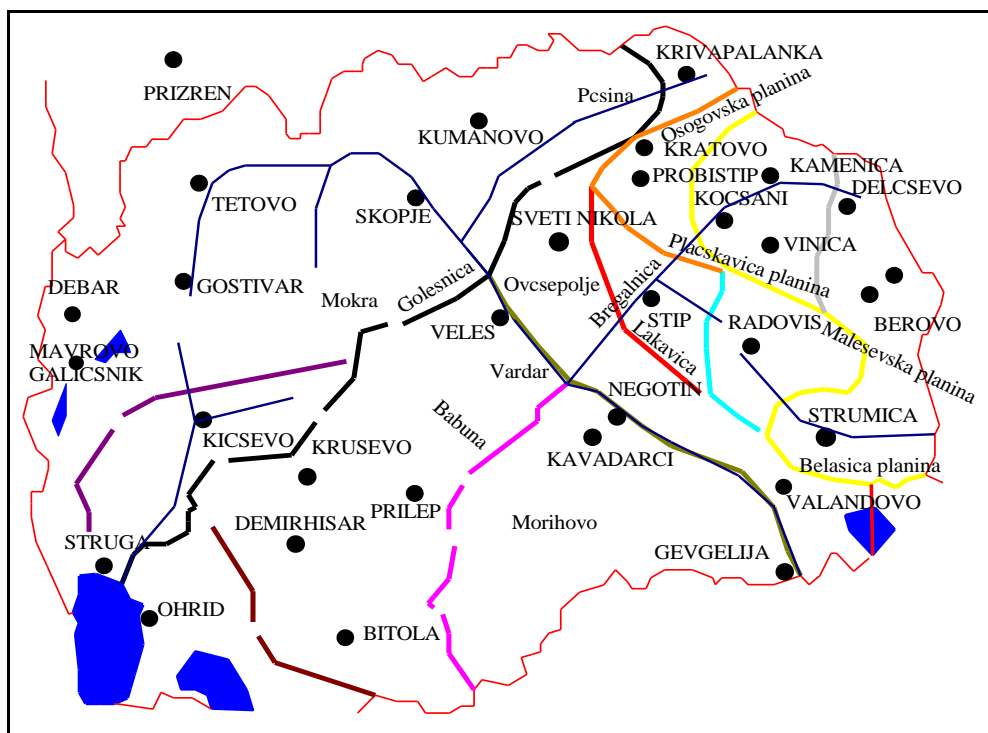
¹⁶³¹ ЦДНА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 302.

¹⁶³² A hadseregpáncsnokok következtetése az volt, hogy nem is a fizikai kimerültség volt a békevágy oka, hanem az a meggyőződés, hogy a további győzelmek is teljesen haszontalanok, ha mindenkit maguk ellen fordítanak. ЦДНА, ф 317. к. оп. 2. а.е. 30. л. 10-13.

¹⁶³³ Ficsev, I., p. 454. ill. Ö-U.A. VI. Nr 8150. uo. VI. Nr. 8016. uo. VI. Nr. 7905.

¹⁶³⁴ HHSIA. PA I. Balkankonflagration Kt. 494 Liasse XLV/16. fol. 40-47. Erről a szerbek az oroszoktól értesültek. Bogitschewitsch, I. Nr. 357. Popowitsch a külügyminiszternek, 1913. augusztus 2.

kifejezetten kritizálta Szazonov elképzeléseit a konferenciáról, mondván, hogy Oroszország csak veszíthet azon. Csökkentve ajánlatát, Berchtold július 28-án elfogadta az Égei-tengerre vonatkozó orosz javaslatot, abban a reményben, hogy az orosz-osztrák együttműködés növeli a megvalósítás esélyeit, s esetleg Isztip és Kočani ügye is kedvező elbírálást nyerhet.¹⁶³⁵ Erre válaszul egyfajta német-francia közeledés volt a válasz, egyrészt azért, hogy az osztrák-magyar-orosz egyeztetésnek véget vessenek, másrészt mindkét ország saját érdekszférájába akarta vonni Görögországot, így felajánlották neki Kavala megtartását.

7.2 ábra. A bolgár határjavaslatok a bukaresti békét megelőzően, összevetve a korábbi követelésekkel

Pichon külügyminiszter legalább őszinte volt a párizsi bolgár nagykövettel Dimitár Sztancsoval, hogy ne tápláljanak illúziókat Kavalával kapcsolatban.¹⁶³⁶ Radev, látva a franciák hajthatatlanságát, azt tanácsolta Genadievnek, hogy Olaszországot és Nagy-Britanniát próbálják megnyerni ügyüknek. Az olaszokat frusztrálta a görögök megerősödése a Mediterráneumban, így Kavala kérdésében tőlük a bolgárok kedvező válasza számíthatott. A németek támogatásának megnyerésére esély sem volt, nemcsak a görög és német uralkodó rokoni kapcsolatai miatt, hanem annak a görög intrikának köszönhetően, hogy Oroszország fogja Kavalát hadikikötőként használni, ha megszerzik azt a bolgárok. Az angolok részéről az a válasz érkezett június 30-án, hogy egy hatalomnak sem érdeke Bulgária túlzott meggyengítése, de a nagyhatalmak tartózkodnak attól, hogy a

¹⁶³⁵ Burián, 70. p. Lásd: MREZSLT 44. b. Tisza-Balogh iratok 2. 28-29.

¹⁶³⁶ ЦУИИ, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 326.

területi újraelosztást fontolgassák, mielőtt a bukaresti béke eredménye ismeretes lenne.¹⁶³⁷ A britek olyannyira semlegesek óhajtottak maradni, hogy attól is elzárkóztak, hogy a terület megosztásáról vallott nézeteiket megosszák a bolgárokkal, nehogy azok a béketárgyaláson hivatkozzanak azokra.¹⁶³⁸ A Foreign Office elfogadta Dedeagaçot, mint megfelelő kikötőt a bolgárok számára.¹⁶³⁹ Ebből bizonyossá vált, hogy a bolgárok angol támogatásra sem Bukarestben, sem a revízió során nem számíthatnak Kavalát illetően.

A londoni bolgár követ, Mihail Madzsarov ragaszkodott ahhoz, hogy a küldöttség ne adja fel Kavala követelésének kérdését, mert egy esetleges európai konferencia ezt önkéntes lemondásnak venné.¹⁶⁴⁰ Az oroszok viszont éppen azt tanácsolták, hogy Kavala miatt ne álljanak el a békeszerződés aláírásától, mert azt a nagyhatalmak úgyis felül fogják vizsgálni. Ez nem könnyítette meg a bolgárok helyzetét. Venizelosz Kavala átadását csak akkor volt hajlandó megfontolni, ha arra egy európai konferencia döntése kötelezi; amire kicsi volt az esély.¹⁶⁴¹

Kedvezőtlen hírek érkeztek Németországból is. Zimmermann, I. Sz. Gesov bolgár megbízott előtt bizakodását fejezte ki, „*bogy nagy az esély a béke megkötésére, ami mindenki számára kívánatos, mert túl sok minden történt már, és egész Európa békét akar*”.¹⁶⁴² A békekonferencia döntéséről pedig csak annyit mondott, hogy Németország közömbös abban, hogy a területek felosztása hogyan zajlik és ki mit kap.¹⁶⁴³ Ez azt jelentette a bolgárok számára, hogy Németország nemcsak őket nem támogatja, de szövetségesét sem; főleg azért, mert az orosz-osztrák-magyar kapcsolatok látszólagos javulása - a revízió támogatása - nem volt ínyére. Ráadásul még aznap, július 31-én, Vilmos császár táviratot kapott a testvérétől, a görög királynétól, aki közbenjárását kérte Károly román királynál Kavala ügyében, s a császár eleget is tett a kérésnek. **A bolgárok számára a bukaresti béke után már 1913-ban világossá válhatott volna, hogy a Monarchia képtelen a bolgár érdekek érvényesítésére pusztán diplomáciai eszközökkel.**

Genadiev ennek ellenére bízott a nagyhatalmakban. Még július 31-én is azt az utasítást adta a delegátusoknak, hogy ne csak Kavala, de Drama és Szeresz birtoklásáról se mondjanak le. „*Ha a hatalmak nyomást gyakorolnak Venizeloszra, Románia mellé áll, és talán Szerbia is, és akkor a kérdést már Bukarestben rendezni lehet*”.¹⁶⁴⁴ Véleménye szerint tehát elegendő Görögország ellenállását kiiktatni nagyhatalmi segítséggel - s a hatalmaknak így nem Szerbiára kell nyomást gyakorolniuk, amit az oroszok elleneznének, - ha mindeközben a bolgár diplomácia sikeresen egyezsége jut a románokkal. Genadiev terve tehát azon alapult, hogy bár a hatalmak nem vesznek részt a bukaresti tárgyalásokon, közösen legalább egy államra képesek lennének nyomást gyakorolni. Csakhogy ez az elképzelés már a második háború előtt is tévesnek bizonyult. Miért álltak volna a szerbek a bolgárok mellé, hacsak nem valami kompenzáció reményében? De ilyet a bolgár fél nem volt hajlandó felajánlani, ráadásul a görögöket a németek és franciák is támogatták.

¹⁶³⁷ *Uo.*, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 207.

¹⁶³⁸ Kétségtől korrektebb magatartás volt, mint a Monarchia, Oroszország vagy Olaszország ígéretei.

¹⁶³⁹ *Markov, G.*: Balgarszkoto krusenie 1913. p. 182. Dedeagaçra vonatkozóan lásd: ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 239.

¹⁶⁴⁰ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 312-314. és 319.

¹⁶⁴¹ *Uo.*, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 258.

¹⁶⁴² *Uo.*, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 252. és 281-284.

¹⁶⁴³ *Uo.*

¹⁶⁴⁴ *Uo.*, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 264-267. „*Ako szilite nalegnat Venizelosz, Románija ste bade sz nasz, a mozse bi Szərbija, i togava trānlivjat vāprosz mozse da sze szvārsi v Bukarest.*”

A második általános ülés július 31-én semmilyen eredményt nem hozott. Az első bolgár-román különmegbeszélésen viszont Maiorescu közölte, hogy a román csapatok kivonulása csak azután kezdődik meg, ha Bulgária elfogadja a szövetségesek feltételeit, így a bolgár tervek összeomlani látszottak. A román delegátusok a határt 14 km-rel a Turtukaia-Balcsik vonaltól délre húzták meg, ami Ekrene, Dobrics és a Deliormán-hegység elvesztését is jelentette volna. A Turtukaia-Balcsik vonalat a bolgárok már július végén elfogadták, hiszen ez volt a fegyverszünet feltétele, de ez új követelés volt: cserébe a románok Štip, Kočani és Kavala megmentését ígérték.¹⁶⁴⁵ Maiorescu követelte továbbá a ruszcsuki és sumlai erődök lerombolását, a macedóniai kucovlahok szabad vallásgyakorlását, iskoláikban a román nyelv tanítását, hogy román püspökségek alá tartozzanak, illetve Bulgária kössön békét Szerbiával és a görögökkel is.¹⁶⁴⁶

A szerbek és bolgárok között az első találkozó augusztus 1-én zajlott le. A szerbek a Sztruma-völgyét követelték, mint határvonalat (7.1 ábra),¹⁶⁴⁷ és hallani sem akartak Sztrumica, Radoviš, Štip és Kočani visszaadásáról. Toncsev, az orosz ígéretben bízva, miszerint Sztrumica és Radoviš bolgár marad, tiltakozott, de Sebeko közbenjárása sem ért semmit.¹⁶⁴⁸ Szazonov augusztus 1-én Thurn pétervári osztrák-magyar nagykövet előtt kifejtette, hogy az etnikai elv nagyon fontos ugyan, de az egyensúly elve legalább annyira fontos. Az orosz külügyminiszter elmondása szerint elképzelhetetlen, hogy a bolgárok a Vardar jobb partján is rendelkezzenek területtel,¹⁶⁴⁹ és Štipet sem tarthatják meg, de Kočani és Strumica, továbbá Kavala Bulgáriának adható. Oroszországnak ugyanis nem érdeke, hogy a görög flotta túl közel kerüljön a szoroshoz.¹⁶⁵⁰ A görögök beleegyeztek, hogy Gevgelija a szerbeké legyen.

A szövetségesek békefeltételei augusztus 1-én a következők voltak: Bulgária határa a régi határtól kiindulva a Sztruma folyása, majd a Sztruma-Kirdzsali vonal, a határvonal onnan az Égei-tengerig tart és Makritól 3 km-re keletre (!) ér véget; Bulgária lemond az égei-tengeri szigetekre támasztott igényéről, s biztosítja az egyházi és iskolai szabadságot a trákiai görög templomoknak és iskoláknak.¹⁶⁵¹ Látván a görög követelések mértéktelenségét, a bolgár delegáció vezetője instrukciókat kért, hogy mekkora az a tengerparti sáv, amelynek megszerzése esetén Kočani és Štip birtokáról esetleg lemondhatnak.¹⁶⁵² Éppen e két macedón városban elkövetett mérszárítások ürügyén indított háborút Bulgária, érthető tehát ragaszkodása hozzájuk, ugyanakkor figyelemreméltó, hogy - látván a helyzet romlását - a gazdasági előnyökért hajlandó lett volna a nemzetiségi elv feladására.

Az augusztus 2-i közös megbeszélés is elmaradt, de a szerbek egy külön találkozót hoztak össze a bolgárokkal. Itt a bolgárok terjesztették elő saját határjavaslatukat, melyben

¹⁶⁴⁵ Markov, G., Bulgaria at the peace conference in Bucharest. p. 148.

¹⁶⁴⁶ PN. 1913. augusztus 2.

¹⁶⁴⁷ ЦИИИ, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 11-12. és 15. „Les etats allies proposent pour conclusion paix bases suivantes – sur le continent une ligne suivant le cours de la Strouma...”

¹⁶⁴⁸ Markov, G., Bulgaria at the peace conference in Bucharest. p. 149.

¹⁶⁴⁹ Ö-U.A. VI. Nr. 8150. Nr. 8151. Reakció a Monarchia felvetésére. Többek között a Vardar-jobbpart sorsát illető eltérő érdekek és elképzelések miatt sem kerülhetett sor a két nagyhatalom közös fellépésére. Az orosz-osztrák együttműködés, mely 1897-ben és 1903-ban is kizárta a többi hatalmat a félszigetről, már nem működött.

¹⁶⁵⁰ Uo. VII. Nr. 8172.

¹⁶⁵¹ Documents diplomatiques... Nr. 201. július 11. Csak Dedeagaç maradhat bolgár kézen. És bővebben PN. 1913. augusztus 2.

¹⁶⁵² ЦИИИ, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 315. ill. 330.

feladták korábbi nagyratörő álmaikat. A bolgár elképzelés szerint a határ Kratovót a bolgároknak juttatná, innen a Bregalnica mentén ereszkedne a vonal a Vardarig, majd keresztezve azt, s a teljes Morihovo-i területet a bolgároknak juttatva, egészen Bitola (Monasztir) környékéig húzódva, s onnan keletre fordulva a Nižde-hegység mentén térne vissza Gevgelija városa felé.¹⁶⁵³ A bolgár küldöttség tudatában volt annak, hogy a szerbek sosem egyeznének bele, hogy a Vardar jobb partján fekvő bolgár területek veszélyeztessék kijutásukat Szalonikihez, de kellett egy kiindulópont a későbbi engedményekhez. A bolgár delegáció komolyan Štip, Kočani, Radoviš és Strumica városára koncentrált.¹⁶⁵⁴ Midőn Ficsev tábornok figyelmeztette a szerbeket, hogy egyszer még szükségük lehet a bolgárok barátságára, mint volt arra a Balkán Szövetség megkötésekor. Spalajković – akinek nagy szerepe volt a szövetség létrejöttében – dühösen felpattant és kiabálni kezdett: „*Mi nem akarjuk a maguk barátságát. Olyan határt akarunk, mint egy ököl a torkuk elé, mely bármikor képes arra, hogy bezúzza az állkapcsukat.*”¹⁶⁵⁵ Mivel augusztus 2-án a szerbek bejelentették, hogy nem kérnek kikötőt az Égei-tengeren, ezzel némileg egyszerűsödött a helyzet.

Míg a tárgyalások tartottak, ismét megromlott a görög-török viszony. Kunduriotisz admirális ugyanis nem volt hajlandó átadni Dedeagaçot a város alatt megjelenő törököknek, akik egy titkos megegyezésre hivatkozva követelték azt. Ebből a bolgár kormányzat hamarosan azt a következtetést vonta le, hogy ezt a várost a görögök a bolgároknak szánják cserébe Kavala immár biztosan bekövetkező elvesztéséért, valamint azt, hogy a török kézen lévő Drinápolynak nem lesz kikötője, ami viszont újfent a bolgár-török viszony romlásához vezethet a Dedeagaç feletti uralom kérdése miatt. Augusztus 2-án így került sor a görögökkel egy hasonló ülésre, akik kezdetben a Sztrumától Makriig terjedő területet akarták, csak Dedeagaçot hagyva bolgár kézen. „*Bulgáriának már van egy kijárata a tengerhez Dedeagaçban... Nekünk nem kell háborút kezdenünk, mert a vitás terület a kezünkben van.*”¹⁶⁵⁶ A görögök később annyi kedvezményt tettek, hogy feladták a Lagoszi-öböl és Makri követelését, így lemondtak az elfoglalt terület egy részéről. Bár Komotiniről is hamar lemondtak, Porto Lagos és Xanthi hovatarozása komoly vitákat indukált.¹⁶⁵⁷ Mivel a Kavalába vezető út Drámán keresztül vitt, a bolgár kormány Kavala mellett ezt a várost és Thaszosz szigetét is követelte - eredménytelenül.¹⁶⁵⁸ Így a bolgár fél válaszában első pontjában azt javasolta, hogy az Égei-tengeri kijárat ügyében a nagyhatalmak londoni konferenciája hozzon döntést, és egy nemzetközi bizottság jelölje ki a szerb-bolgár határt.¹⁶⁵⁹

A bolgár ellenjavaslat további pontjai így szóltak: (2) A szigetek a nagyhatalmak döntésére vannak bízva, Bulgária tehát nem mondhat le róluk. A görögök viszont közölték, hogy szigetet, (pl. Thaszoszt) akkor sem adnak át senkinek, ha a nagyhatalmak így

¹⁶⁵³ *Uo.*, φ 176. k. on. 2. a.e. 1373. n. 353. és az ajánlatokat lásd részletesen: *La Traité de Paix de Bucarest* du 28 juillet/10 août 1913. Précédé des protocoles de la Conférencé. Bucarest, 1913. A bolgár felvetés megegyezett a Monarchiáéval nyilván nem véletlenül.

¹⁶⁵⁴ *Radev, Sz.: Konferencijata... ..*, p. 56.

¹⁶⁵⁵ *Idézi Radev, Sz.: Konferencijata... ..*, p. 62.

¹⁶⁵⁶ *Idézi PN.* 1913. augusztus 3.

¹⁶⁵⁷ *Ficsev, I.*, p. 456.

¹⁶⁵⁸ *Markov, G.*, Bulgaria at the peace conference in Bucharest. p. 149.

¹⁶⁵⁹ *Uo.*, p. 150. Az oroszok Thaszoszt és Kavalát továbbra is a bolgároknak akarták adni, a Monarchia pedig a Leftera (Eleutherion)-Kavala, vagy Eški-Kavala vonalat kívánta a bolgároknak adni, tehát még túl is ment az orosz elképzeléseken. *PN.* 1913. augusztus 2. A bolgárok indítványát, hogy a határ az Egripalanka-Kumanovo-Isztip-Velesz-Monasztir-Gevgelija-Kukuš-Sztruma-Orfanói-öböl vonalon húzódjék, viszont elvetették, hiszen így bolgár kézen maradt volna Egripalanka, Kratovo, Kocsána, Isztip, Radovište, Sztrumica, délen Doiran, Szeresz, Demirhiszár és Kavala is.

döntenének. (3) Bulgária nem ismeri el a lakosság kártalanítására vonatkozó igényeket. (4-5) Bulgária elfogadja azt az elvet, hogy a hadviselő felek a kölcsönösség fenntartásával kötelezik magukat a teljes egyházi és iskolai szabadság megadására a nemzetiségeknek. (6) A Sztruma vonala, mint határ nem lehet tárgyalási alap, mert azt a szerbek nem érték el.¹⁶⁶⁰ Az 5. pontot a szerbek és a görögök elvetették – főleg ami a kölcsönösséget illeti, – a bolgár követelés ugyanis Macedónia autonómiájához, esetleg a szeparatista-nacionalista mozgalmak további erősödéséhez vezetne. Ugyanakkor fenntartották hasonló jellegű követelésüket Bulgáriával szemben.

A bolgárok az augusztus 2-i javaslatuk elutasítására válaszul hajlandók voltak Kavalárol lemondani, ha a határ közvetlenül a város mellett húzódik, valamint ezt egy nemzetközi konferencia is helybenhagyja, és ha cserébe a szerb-bolgár határ pedig Kočánin és Isztipen át a Vardar partján fut – azaz fordítottak egyet korábbi javaslatukon. Tették ezt nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy ha a görögök ragaszkodnak a városhoz, akkor a szerbek veszítsenek némi területet, így megbontván az együttműködést a szerbek és görögök között. De azok nem ültek fel a provokációnak. Igaz, a szerbek válaszul augusztus 4-én szintén új, immár enyhébb javaslatot terjesztettek elő: a határ a Bregalnica és a Sztruma vízválasztója, de dél felé a Sztrumica völgye szerb. A bolgárok ezt is elutasították.¹⁶⁶¹

Augusztus 2-án a román delegátusok utolsó javaslatukat tették a bolgárok elé a dobrudzsai határt illetően, mely most „csak” 12 km-rel kezdődött volna Turtukiaitól délnyugatra. Másnap a bolgárok elfogadták a javaslatot, azzal a feltétellel, hogy a románok megkezdik a csapataik visszavonását, és a szerbekkel és görögökkel szemben őket támogatják a határkérdésben. Genadiev még mindig azt hitte, hogy ha aláírják az egyezményt Romániával, az szabad kezet kap, és a hármasszövetséggel együtt Bulgária mellé áll, s emlékeztette a románokat, hogy a támadást a balkáni erőegyensúly helyreállításának szükségességével indokolták, de most az egyensúly jelentős mértékben Bulgária rovására tolóddott el, így szükséges annak újbóli módosítása, szintén általuk.¹⁶⁶²

A bolgár nemzetgyűlés - immár hatodszor – ismét 50 millió leva kölcsönt kért a nemzeti banktól a hadsereg céljait fedezendő.¹⁶⁶³ Ez azt mutatta, hogy a tárgyalások kudarca esetén a bolgár kormányzat valóban fontolgatta a háború folytatását. Gancsev bolgár ezredes augusztus 2-án egy memorandumot adott át a bolgár cárnak, melyben azt indítványozta, hogy ne siessék el a békekötést pusztán azért, mert a nagyhatalmak mihamarabb véget szeretnének vetni a bonyodalmaknak. Sőt, szerinte éppen a tárgyalások elhúzása szolgálja Bulgária érdekeit, hiszen **minél vontatottabban halad a konferencia, annál inkább kénytelenek lesznek beavatkozni a nagyhatalmak**, ami mindenképpen kedvezőbb helyzetet eredményez, mint a jelenlegi állapot.¹⁶⁶⁴ De a bolgár kormányzat nem vállalhatta fel az időhúzás taktikáját, mert eközben a törökök előzőnlőtték Trákiát.

Szavov tábornok viszont úgy vélte, hogy a háború kiújulása az ország teljes összeomlásához vezetne, más lenne viszont a helyzet, ha a hatalmak közti politikai viszonyok kombinációja miatt Szerbia semlegesíthető lenne, Romániával pedig létrejönne a

¹⁶⁶⁰ *Uo.* 1913. augusztus 3.

¹⁶⁶¹ *Uo.* 1913. augusztus 5.

¹⁶⁶² *ЦДИА*, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 370-371.

¹⁶⁶³ *Dnevnic na OHC.* XV. Obiknoveno Narodno Säbranie. Tom. 2. pp. 169-170.

¹⁶⁶⁴ *ЦДИА*, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 378. Ugyanerre a következtetésre jut *Markov, G.*: *Bälgarszkoto krusenie* 1913. p. 186.

megegyezés, és szabadon vezethetnének háborút a görögök ellen: akkor a bolgár erők legkésőbb 15 nap múlva Szalonikiben lennének.¹⁶⁶⁵ A hadvezetés optimizmusával ellentétben a valóság azonban az volt, hogy a görög fronton 30 ezer bolgár állt szemben 80 ezer göröggel.¹⁶⁶⁶ Genadiev végül úgy döntött, hogy ha csak egyedül a görögök ellen kell harcolni, akkor a küzdelem vállalható, de ha nem sikerül őket katonailag és diplomáciailag is izolálni, akkor a béke szükséges.¹⁶⁶⁷ Ugyanakkor Bobcsev Pétervárról úgy tájékoztatta az otthoniakat, hogy mivel Oroszország Szerbia macedóniai igényeit minden körülmények között támogatja, de a görögökét nem feltétlenül, ezért csak Görögországgal szemben van esély orosz diplomáciai támogatásban részesülni.¹⁶⁶⁸ Ez a jelentés viszont a háborús tervek ellen hatott, miként Toncsev július 21-i (augusztus 3-i) közlése is, melyben tájékoztatta kormányát, hogy nagy a nyomás a román királyon és a nagyhatalmak követein a nagyhatalmak részéről, hogy mihamarabb megköttesen a béke – emiatt a románok részéről türelemre számítani nemigen lehetett – mert Törökország csak a háború kiújulására vár.¹⁶⁶⁹ Ez részben ugyan Gancsev véleményét látszott alátámasztani a nagyhatalmak beavatkozásának erősödését illetően, ugyanakkor a törökök ismételt előtérbe kerülése lehetetlenné tette az időhúzást. A nemzetgyűlés végül elutasította a háború folytatását.¹⁶⁷⁰

A bolgárok Teophile Delcassétól megtudták, hogy a konferenciára egyre kevesebb az esély, és hogy Kavaláért Bukarestben kell megküzdeniük.¹⁶⁷¹ A Monarchia, Olaszország és Oroszország azt javasolta, hogy ha a bolgárok lemondanak Kavaláról, kapják meg a Meszta két partját, hogy olyan vasutat építhessenek, mely kívül esik a görög ágyúk lőtávólán. Venizelosz ezt is visszautasította és csak a Meszta bal partját volt hajlandó kiüríteni.¹⁶⁷²

A szerb-bolgár határ jövődöbéli futására egy újabb javaslatot tettek a bolgárok, lemondva a Vardaron túli területekről. Elképzelésük szerint a határ a régi határon Čarvaricánál kezdődne a Maleševska-hegység gerincét követve, és elérve Ograždent onnan a Belasicáig folytatódna, majd annak gerincén át a Rupel-szorosig tartva és onnan délnek fordulva, Kavalát bolgár kézen hagyná.¹⁶⁷³ Az orosz küldött hosszas tárgyalás után közölte a bolgárokkal, hogy a másik fél ebbe nem egyezhet bele.

A bolgár-román megállapodást augusztus 4-én aláírták. Bulgáriát kötelezték, hogy Rusze és Šumen erődeit rombolja le, ne építsen erődítményt e két település között és Balčik környékén. Két helyen, Várnától északkeletre és Dobricstól nyugatra a bolgárok javára korrigálták a határt. Ionescu ugyanakkor kijelentette, hogy a román csapatok csak a békekötés után hagyják el Bulgáriát.¹⁶⁷⁴ A románok ragaszkodtak a közös békekötéshez, hiszen a nagyhatalmak távollétében egyedül ez az eljárás tette megkérdőjelezhetlenné döntésüket. Ezzel a bolgárok célja, a románok – megkésített – megnyerése ügyüknek, vagy a háború felújítása végleg kudarcot vallott. A román uralkodó óva intette a bolgárokat a

¹⁶⁶⁵ ЦДДА, ф 313. к. оп. 1. а.е. 2240. л. 4. és Markov, G.: Bălgarszkoto krusenie 1913. p. 188. A következő iratra hivatkozik: ЦБА, ф 50. оп. 2 а.е. 45. л. 27-30.

¹⁶⁶⁶ Markov, G.: Bălgarszkoto krusenie 1913. p. 194.

¹⁶⁶⁷ ЦДДА, ф 313. к. оп. 1. а.е. 1373. л. 382.

¹⁶⁶⁸ Markov, G.: Bălgarszkoto krusenie 1913. p. 188.

¹⁶⁶⁹ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 6.; Markov, G.: Bălgarszkoto krusenie 1913. p. 188

¹⁶⁷⁰ Markov, G.: Bălgarszkoto krusenie 1913. p. 189.

¹⁶⁷¹ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 1-2.

¹⁶⁷² PN. 1913. augusztus 6.

¹⁶⁷³ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 10.

¹⁶⁷⁴ Ficsev, I., p. 457. és *Le Traité de Paix de Bucarest...* pp. 18-20.

háború folytatásától, mondván, hogy akkor a törökök bevonulnak Plovdivba. Kavala ügyében sem adott segítséget, a nagyhatalmi konferenciára bízta a döntést, és inkább Porto Lagost ajánlotta a bolgárok figyelmébe.¹⁶⁷⁵ „*A konferencia ma (augusztus 4-én) három nappal meghosszabbította a fegyverszünetet. Maiorescu azt mondta, hogy ez az utolsó és ez idő alatt békét kell kötni... Ha a béke megkötetik, a törökök könnyebben rákényszeríthetők Trákia elhagyására... Ez a kijelentés azt a benyomást tette, hogy Románia továbbra sem szűnik meg érdeklődni a Bulgária, Szerbia és Görögország közötti viszony sorsa iránt.*”¹⁶⁷⁶

A reménykedő bolgárok téves vélekedése szerint ez a – főleg a törökök trákiai jelenlétét illetően indokolatlanul optimista - kijelentés azt jelentette, hogy Románia hajlandó Bulgária támogatására, valóságban azonban inkább azt takarta, hogy a románok megíúsítottak mindenféle bolgár különakciót és nagyhatalmi tervet, mely a közös béke helyett különbékét szorgalmazott. Maiorescu közölte a román-bolgár egyezmény megkötését, és kijelentette, hogy a megállapodás az általános békekötés részeként értelmezendő. A király az este folyamán fogadta Ivancsovot is, és kifejezte vélekedését előtte, hogy szerinte a bolgárok „kijátszották utolsó kártyájukat is”, viszont megígérte támogatását Sztrumica és Radoviš hovatarozása ügyében. Úgy vélte, hogy a békekötés elősegítené a törökök kivonulását Trákiából. Ez nem volt nagy eredménynek nevezhető, de legalább biztatóbb volt, mint Sebeko legutolsó nyilatkozata.¹⁶⁷⁷

A franciák csak Pétervár kifejezett óhaja esetén lettek volna hajlandók közbelépni. Az egyedüli, bizakodásra okot adó hang a Monarchiától érkezett. Szalabasev követ informálta társait és kormányát, hogy a Monarchia nemcsak Štip, Kočani, Strumica, Radoviš és Kavala kérdésében áll a bolgárok mellett, de hajlandó továbbra is néhány Vardaron túli település esetében is támogatást nyújtani. Berchtold felismerte, hogy revíziós törekvéseik ellenére a Monarchia és Oroszország elképzelései teljesen eltérnek egymástól. Oroszország egy Nagy-Szerbiát akar, ezért hajlandó a szerbeknek adni Štip és Kočani vidékét, a Monarchia viszont egy Nagy-Bulgáriát akar. Az oroszok hiába ígérnek Kavalát a bolgároknak, azt a francia és német ellenkezés miatt sosem fogják megkapni.¹⁶⁷⁸ Fürstenberg kijelentette, hogy a Monarchia az egész szerződés felülvizsgálatához ragaszkodik, míg az oroszok csak Kavala esetében jelentették be ugyanezt. Berchtold tehát rálicitált az orosz javaslatra, de nem állt módjában konkrét lépéseket tenni. Mivel nem volt összhang a két nagyhatalom között, ennek a bolgárok látták a kárát.

Augusztus 5-én Maiorescu tájékozatta a bolgár küldöttséget, hogy a görögöket talán le lehet beszélni a Meszta folyóról és Melnikről, de a szerbek még Radoviš és Sztrumica esetében sem hajlandók megegyezésre. Az elnök emellett közölte, hogy - annak ellenére, hogy nem áll formális szövetségben Szerbiával és Görögországgal, továbbá aláírta Bulgáriával a megállapodást a békéről - a háború kiújulása esetén Románia is akcióba lép. A fegyverszünet lejár pénteken, a román csapatok szombaton Szófiában lesznek.¹⁶⁷⁹ Ez az előrelátó elképzelés állt tehát ama román követelések háttérében, hogy a csapatkivonások

¹⁶⁷⁵ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 11.

¹⁶⁷⁶ Уо., ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 15. július 22. (augusztus 4.)

¹⁶⁷⁷ Az orosz követ szerint nincs remény arra, hogy Štip, Radoviš és Strumica esetében a szerbek engednének, és hogy Oroszország csakis Kavala kérdésében hajlandó a bolgárokat támogatni, de csakis egy nagyhatalmi konferencián. Radev konklúziója az volt, hogy az oroszok jobban hallgatnak a szerbekre, mint azok Oroszországra. ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 15. Radev, Sz.: *Konferencijata...* p. 67.

¹⁶⁷⁸ HHSА, PA I Balkankonflagration. Kt. 494.XLV./16. fol. 116-120. és ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 45.

¹⁶⁷⁹ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 56. és *La Traité de Paix de Bucarest...* p. 23.

csak az általános béke aláírása után kezdődjenek meg, illetve abban, hogy a bolgár-román megállapodást Maiorescu az általános megállapodás részének tekintette. Ezzel a lépéssel a bolgárok tárgyalási pozíciói tarthatatlanná váltak.

A fenyegetés nyilvánvaló volt, s az a bolgár diplomácia kudarcát mutatta, hogy nem tudta elérni a román csapatok távozását. A román döntés mindazonáltal nem volt jóindulatú. Jogosnak tekinthető ugyan félelmük, hogy ha ők kivonulnak, ekkor Bulgária ismét megpróbál leszámolni a már egyszer elszalasztott görögökkel és a szerbekkel, azaz így a háború kiújulásában működne közre.¹⁶⁸⁰ Ilyen szempontból akár humánusnak is felfoghatnánk a román fél a háború elkerülésére tett erőfeszítéseit. Csakhogy másfelől a háború kiújulása éppen azért fenyegetett, mert a szerbek és a görögök nem voltak hajlandók kompromisszumra és ebben éppen a román fegyverek jelenléte bátorította őket. Ha a románok kivonultak volna, nyilván Szerbia sem lett volna olyan makacs a határokat illetően. Románia magatartása a semlegesség minden látszólagos szándéka ellenére valójában a szerb és görög érdekek teljesülését szolgálta. Hozzátehetjük ehhez még azt is, hogy a románok kivonulása egyáltalán nem tette volna sokkal agresszívabbá a bolgárokat, mivel a hátukban még ott állt a török hadsereg is. Az is tény, hogy a Monarchia magatartása nemcsak a szerbeknek nem tetszett, de a „szövetséges” Romániának sem, mely tartott attól, hogy a román diplomácia diadalát elorozza a Monarchia nyomásgyakorlási kísérlete. Az üszkübi osztrák-magyar konzul egyenesen arról számolt be, hogy szerb vezérkari tisztek azzal számolnak terveikben, hogy legkésőbb öt-hat éven belül a románokkal szövetségben leszámolnak a Monarchiával.¹⁶⁸¹

Éppen ezért, hogy a Monarchia beavatkozását megakadályozza, továbbá, hogy a bolgár ellenállást megpuhítsa, egy bizalmas megbeszélésen Maiorescu meglebegtette azt, hogy egy európai nemzetközi konferencián a bolgár érdekek védelmében beszélné. Berchtold is kijelentette, hogy ha Bulgária ismét megkísérli katonai erővel döntésre vinni a kérdést, nem fogja megállítani a román ellenlépéseket,¹⁶⁸² viszont Fürstenberg már 4-én átadott egy jegyzéket, melyben a Monarchia fenntartotta magának a jogot, hogy felülvizsgálja a szerződést. Augusztus 6-án Sebeko hasonló kommunikét juttatott el Maiorescunak Kavala kérdésében. Ez a két döntő momentum vette rá a bolgár küldöttséget, hogy aláírja a békét.¹⁶⁸³

Ekkor a következőképpen állt a helyzet: a görögök követeléseiket a Meszta folyóig, a szerbek a Sztruma-Bregalnica vízválasztójáig csökkentették. Ezzel szemben a bolgárok csak a Vardar jobb partjáról és a Dojrától délre fekvő területekről mondtak le, míg Orfanóra és Kavala hátországra igényt tartottak. Augusztus 6-án a szerbek váratlanul lemondtak Sztrumicáról, vélhetően közös orosz, osztrák és román nyomás hatására, ugyanaznap a görögök is lemondtak Xanthiról (Makri és Lagos mellett).¹⁶⁸⁴

Franciaország közben bejelentette, hogy nem fogja felülvizsgálni a békét, ezzel Anglia után a második hatalom is kinyilvánította érdektelenségét. A görögöket is a béke aláírása felé hajlította az a sajtóban felröppent ellenőrizhetetlen hír, hogy az angolok Thaszoszt Egyiptom – a sziget a khedive birtoka volt Mohamed Ali óta – nevében okkupálni akarják,

¹⁶⁸⁰ *HHSStA*. PA I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/7. fol. 408-409. 1913. július 21. Wien, Berchtold Ortstetten grófnak.

¹⁶⁸¹ *Ö-U.A.* VI. Nr. 8155.

¹⁶⁸² *Uo.*, VII. Nr. 8250.

¹⁶⁸³ *Radev, Sz.: Konferencijata...*, p. 130.

¹⁶⁸⁴ *ЦДДА*, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 97-99.

hogy uralja a Dardanellákhoz vezető utat, de az orosz ellenkezés miatt visszakoztak.¹⁶⁸⁵

Augusztus 7-én a felek kijelölték a végleges határokat: Bulgária megtarthatta Sztrumicát, de elvesztette Drámát és Kavalát is. A kölcsönös iskolai és vallási szabadság elvének elfogadását a görögök kérték augusztus 8-án, ezt a bolgárok elfogadták, de csak azzal a feltétellel, ha a szerbek is csatlakoznak hozzá, így ez lett volna a macedón kisebbségvédelem egyetlen törvényes eszköze. A szerb fél azonban ezt elutasította. Az oktatási és vallási autonómia ügyében a bolgárok kényszerültek engedni elképzeléseikből.

Nikola Politisz görög megbízott a preambulumba be akarta emelni, hogy a „*szerződés a kölcsönös barátság, egyensúly és harmónia jegyében kötött*”, ami ellen Radev élénken tiltakozott, mivel szerinte a feltételeket rákényszerítették Bulgáriára, és az egyensúly elvét olyan országok hirdették meg, melyek, mint rablott zsákmányt osztották fel a földeket és népeket, míg Bulgária volt az egyetlen, mely a nemzeti elv talaján állt.¹⁶⁸⁶ Ennek hatására viszont a szerződés revíziójának szükségessége sem kerülhetett be a szövegbe. A delegátusok 7-én aláírták a békeokmányt.¹⁶⁸⁷ Toncsev ugyan felolvasott egy tiltakozó memorandumot a békeszerződés ellen, melyben leszögezte, hogy egy igazságos egyensúlyi állapotot csak a nemzeti elv alapján lehet létrehozni, de másnap reggel szignálták a szerződést. A román csapatok kivonulásával egyidőben meg kellett kezdeni a bolgár sereg leszerelését.¹⁶⁸⁸ Ez hátrányosan sújtotta a bolgárok törökök elleni küzdelmeit. E problémával a bolgároknak és a nagyhatalmaknak is szembe kellett még nézniük.

A bukaresti béke Bulgária modern kori történelmének mélypontja volt. A bolgárok nemzeti katasztrófának tartották a bekövetkezett eseményeket,¹⁶⁸⁹ s hamarosan feloszlatták a szobranjét. Az új választásokon a Gesov-Danev-féle ruszofil párt elvesztette képviselői helyeinek nagy részét. Köszönhetően a görögök felett az utolsó pillanatokban kivívott kétes értékű katonai győzelemnek Bulgária megmenekült attól, hogy fegyverszünet nélkül bocsátkozzon tárgyalásokba, amely a megalázó béke szinte azonnali és feltétel nélküli aláírásához vezetett volna. Így rendelkezett némi idővel és diplomáciai eséllyel, hogy kedvezőbb pozíciókat érjen el. Ugyanakkor hamar fény derült a románokkal szemben elkövetett taktikai hibára – hogy az ország egész területét ellenállás nélkül megszállhatták. Bár a kormányzat ezzel jelezni kívánta, hogy nem a románokat tekinti fő ellenségének, így Romániát hozták kedvező pozícióba a béketárgyalásokon, amely végül egy békediktátumhoz vezetett. A bolgár kormányzat elképzelése, hogy Romániát a Monarchia támogatásával leválassa szövetségeseiről, kudarcba fulladt, miként egy nemzetközi konferencia, illetve a revízió jóval realisabb politikai célkitűzése is.

A bukaresti béke a lehetőségeit megragadó román politika nagy diadalának tekinthető. A román király és a kormány nemcsak a tekintélyét állította helyre az országban, de

¹⁶⁸⁵ PN. 1913. augusztus 7.

¹⁶⁸⁶ Radev, Sz.: *Konferenciája...*, p. 132.

¹⁶⁸⁷ A béke 2. szakasza a román igények teljesülését jelentette, a 3-4 szakasz rendelkezett a szerb-bolgár határról az utolsó szerb javaslatnak megfelelően, az 5. szakasz a görög-bolgár határt állapította meg, valamint Bulgária lemondott Thaszoszról és biztosította az egyházak és iskolák szabad működését, de e tekintetben a kölcsönösség elve nem működött. A teljes szöveget lásd: *Isztorija na Bălgarite ...* Tom. 2. pp. 215-218.

¹⁶⁸⁸ A valóságban a románok addig nem vonultak ki, míg a demobilizáció előrehaladott állapotban nem ért. A teljes szöveget lásd: *Isztorija na Bălgarite ...* Tom. 2. pp. 215-218.

¹⁶⁸⁹ Markov azt hangsúlyozza, hogy népszavazással kellett volna dönteni a vitás területek hovatartozásáról, mert csak így módon lehet beszélni a népszuverenitásról és a népakarat kinyilvánításáról.

bebizonyította, hogy Románia érdekeit legjobban önmaga tudja biztosítani és nem a nagyhatalmak, hiszen sem a pétervári protokoll, sem a Monarchia ígéretei nem váltották be a hozzá fűzött vérmes reményeket, és a londoni konferencián résztvevő hat nagyhatalom sem vitte előre a román igények megvalósulását. Miután Románia saját kezébe vette az események irányítását, és kihasználta nemcsak a Balkán Szövetség felbomlásában rejlő váratlan szövetkezési lehetőséget, de a Monarchia és Oroszország között kínálkozó mozgásteret is - amelyet ráadásul éppen e két hatalom ellentétes irányú törekvései tettek lehetővé számára, - a balkáni állam rövid ideig hegemon szerephez jutott a félszigeten. Így képes volt egy olyan béke megkötésére, és akaratának más kisállamokra kényszerítésére, mely nem viselte magán a nagyhatalmak beavatkozásának és jóváhagyásának jeleit. Rövid ideig úgy látszott, hogy a Balkán-félsziget megszabadulhat a nagyhatalmi befolyástól. Valójában a béke okozta elkeseredés még inkább kiszolgáltatottá tette a térséget a nagyhatalmi törekvéseknek, ami a bolgárokat hamarosan a Monarchia karjaiba üldözte, a románokat pedig eltávolította a hármasszövetségtől. Ha a felek nagyobb önmérsékletet tanúsítottak volna az osztozkodásnál, az a nagyhatalmi behatolást nehezítve a térség együttműködését segíthette volna elő. A románok ezt elmulasztották, ezért rövid életű balkáni dominanciájuk is eltűnt.¹⁶⁹⁰

A legújabb román szakirodalom is úgy tekint a románok diplomáciai-katonai beavatkozására, mint egy európai mandátum teljesítésére, mely elismerte és szentesítette egy kisállam szerepét, mint a regionális erőegyensúly egyik tényezőjét és felhatalmazást adott annak végrehajtására, amit hat nagyhatalom sem tudott elérni. Az előbbiek alapján láthattuk, hogy az érvelés hamis. A román taktika a beavatkozás (utólagos) indoklásakor a következő alapelveket tartotta szem előtt: erőegyensúly a nagyhatalmak között, a status quo elve és a nagyhatalmi konferencia döntéseinek felsőbbrendűségébe vetett hit, azok érvényesítése, valamint a béke helyreállítása. A románok hivatkoztak a francia, orosz és német támogatásra, illetve arra, hogy - egyébként kései - beavatkozásukkal Bulgária biztos vereségét akadályozták meg.¹⁶⁹¹

Szerbia számára nagy siker volt a két háború: megakadályozta, hogy a Monarchia bekerítse, közös határa lett Montenegróval, elzárta a Monarchiát Szalonikitól. Pašić utólagos elmondása szerint a kezdetektől nyíltan úgy tekintett a két Balkán-háborúra, mint az első lépésre Nagy-Szerbia megvalósítása felé: ez volt az erőgyűjtés fázisa és a szövetségesek megbízhatóságának próbája Bosznia-Hercegovina bekebelezése előtt. Macedónia megszerzésére azért volt szükség, hogy nehogy a bolgárokat tegyék azt meg egy Boszniáért vívott háborúban a Monarchia oldalán, amelyre egyébként már 1913 elején sor kerülhetett volna, de éppen ennek veszélye miatt kellett előbb a görögökkel közös déli

¹⁶⁹⁰ Lásd a következő elemzést: *PN*. 1913. augusztus 10-12. A békeszerződés aláírása után sem csillapodtak a kedélyek. Nem voltak a győztesek sem maradéktalanul elégedettek. Montenegró, – bár a harcokban részt vett – semmit sem kapott, ezért a szerbek ellen fordult és követelte a Szandzsák felosztását: Novipazár, Gyakova és Prizren átadását. A szerbek elzárkóztak a kérés teljesítése elől, különösen Prizren esetében. A montenegróiak kiűritették ugyan a Szkutari elvesztése után megszállt Meduát, de 3 zászlóaljjal elfoglalták Tuzit, ami később az albán felkelés egyik okává vált. A szerbek és a görögök sem voltak elégedettek, mert a háborús kárpótlás kimaradt a békéből, így újabb kölcsönökre voltak utalva, ami tovább erősítette az antant befolyását. A béke olyan „igazságos és stabil alapokon nyugvó” volt, hogy a görögök 84 ezer főre, a montenegróiak 33 ezer főről 54 ezer főre emelték a békebeli haderő létszámát. A háborús haderő pedig 480 ezer főre nőtt a görögöknél. *Uo.* 1913. szeptember 5.

¹⁶⁹¹ Lásd részletesen: *Macuc, M.*: *Considérations sur l'action politico-militaire de la Roumanie en 1913*. *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, 83. nyár. Elérhető: www.stratisc.org/partenaires/cfhm/rihm/83/RIHM_83_tdm.htm

határokat bebiztosítani.¹⁶⁹² **A Balkán-háborúk kétségkívül nagy eredménye, hogy minden látszat ellenére (Szkutari, blokád) megszilárdította az antant együttműködését és fellépését, míg a másik oldalon éppen ellenkező hatást ért el.**

Hogyan értékelte a békét a diplomácia többi szereplője? II. Miklós cár meg volt elégedve a békével. Delcassé Bukarestben azt a javaslatot tette, hogy Bulgáriát osszák fel teljesen,¹⁶⁹³ csak ez szolgálhatja a végleges rendezést, mert különben újabb ellentétekkel kell számolni a jövőben. Grey úgy vélte, hogy „a bukaresti béke nagyon dicséretre méltó ... Anglia közvéleménye nagyon elégedett, hogy a bukaresti béke véget vetett egy konfliktusnak, mely Európa szűgyene volt ... A most beálló erőegyensúly lehet – talán - a legjobb garancia a békére a világnak egy olyan részen, ahol a béke sohasem volt végleges.” Egy évvel később Asquith viszont úgy már nyilatkozott, hogy „Európa új térképét a nemzetiségi elv alapján kell újrarajzolni.”¹⁶⁹⁴ Pavel Miljukov úgy vélte, hogy „a végső szót még nem mondták ki – a bukaresti béke csak betű marad – amíg a békét nem revidéálják, addig a balkáni parázs ott lappang a tűz alatt.”¹⁶⁹⁵ A Balkán jelenlegi helyzetének rendezése reménytelen és egyáltalán nem tartós – vélték a Carnegie Bizottság tagjai. „Egy új Elzász-Lotharingia született. A bukaresti béke teljesen felrúgta a nemzeti elvet és az erőegyensúlyt is.”¹⁶⁹⁶ Ionescu maga is úgy vélte, hogy egyes - persze nem Románia által megszerzett - területeket vissza kellene adni Bulgáriának. René Pinon pedig – a francia álláspontot tükrözve – kijelentette, hogy a Balkán Szövetség felújítható lenne ugyan, de csak a bukaresti béke revíziójával. Az osztrákok véleménye az volt, hogy a bukaresti megállapodás nem garantálja a tartós békét, Bulgária hosszú ideig nem fogja elfogadni a rendezést.¹⁶⁹⁷

Nagyhatalmi fellépés ugyan a béke ellen mégsem történt, a revans vágya szinte azonnal megszületett. Toncsev kijelentette, hogy „Románia rideg magatartása elzárta a bolgár küldöttek előtt minden utat. A történelem szigorúan fog ítélni a mai eljárásról, amely a nemzetiségi elv ellenére egymillió bolgár embert idegen uralom alá hajtott... Fel kell lépni egy olyan határozat ellen, amelynek aláírására Bulgáriát négy állam kényszerítette, egy ötödik pedig megfenyegette.”¹⁶⁹⁸ Hasonlóan elkeseredett volt Ficsev tábornok is: „Bulgáriának halottakban és sebesültekben 100 ezer ember a vesztesége. Bulgária szívesebben visszaadta volna Thrákiát Törökországnak, mint Macedóniát a szerbeknek. Azáltal, hogy Bulgária mindörökre lemond Macedóniáról, mindörökre búcsút vesz a Balkán Szövetségtől...”¹⁶⁹⁹

7.3 A nagyhatalmi viszonyok alakulása a bukaresti béke idején és utána

Az 1913 júliusában Bulgária ellen bekövetkező török támadás jelentőségét nem szokták eléggé hangsúlyozni a történetírásban, pedig nem kis szerepe volt abban, hogy a bolgárok és nagyhatalmak által egyaránt ideiglenesnek tartott 1913. augusztus 10-i bukaresti béke rendelkezései érvényben maradtak. Bulgária Bukarestbe eredetileg azzal a szándékkal küldte követeit, hogy a románokkal való megállapodás után leszámol a szerbekkel és görögökkel,

¹⁶⁹² Fay, S. B., p. 308.

¹⁶⁹³ „... razdjalata na Bălgarija kato Polska...” Lásd: Kalinkov, G., p. 233.

¹⁶⁹⁴ Idézi: Uő., p. 234.

¹⁶⁹⁵ Idézi: Uő., p. 236.

¹⁶⁹⁶ Idézi: Uő., p. 236.

¹⁶⁹⁷ Uő., p. 235.

¹⁶⁹⁸ Szavait idézi a PN. 1913. augusztus 9.

¹⁶⁹⁹ Idézve uo. 1913. augusztus 10.

de a románok hajthatatlansága a csapatkivonásokat illetően, valamint a török sereg támadása ezt lehetetlenné tette. Bulgária csak egy későbbi revízió reményében írta alá a békeszerződést, valamint azért, hogy szabad kezet kapva csapataival a törökök ellen fordulhasson. A török támadás, illetve az 1913. május 30-i londoni béke megszegése azonban olyan kihívás elé állította a nagyhatalmakat, hogy a nemcsak a revízió támogatásában nem voltak egységesek, de a török probléma kezelésében sem. A szövetségesek és nagyhatalmi támogatók nélkül maradt Bulgáriának ilyen körülmények között kellett megóvnia határait és harcolni a londoni béke érvényességéért.

Bár a béke szükségességében egyetértés volt közöttük, az érdekkülönbségek miatt a vezető hatalmak hozzáállása a bukaresti tárgyalásokhoz különbözött. A béketárgyalások során a Monarchia érdeke megegyezett Bulgáriával: Szerbia területi növekedését meg kellett akadályozni Macedónia felé.¹⁷⁰⁰ Berchtold elképzelése szerint Szerbia nem szerezhethet meg több területet, mint az első háborúban birtokolt, Bulgáriát nem csorbíthatják létfeltételeiben, nem szorulhat ki teljesen Macedóniából.¹⁷⁰¹ A külügyminiszter szerint békét a Balkánon csak úgy lehet biztosítani hosszú időre, ha a határokat az etnográfiai viszonyoknak megfelelően húzzák meg. Konkrét elképzelései a következők voltak: Macedóniában Bulgáriát a Bregalnica-völgy határolja, de Isztip és Kočani bolgár birtok lesz, továbbá az Égei-tengeri kijáratot és Kavalát is megtarthatja. Délen Florina görög birtok lesz, Monasztír és környéke a szerbeké, de a Vardaron túli Közép-Macedónia egy része bolgár kézen marad. Keleten a londoni béke által meghúzott Enosz-Midia vonal továbbra is érvényes, így Drinápoly a bolgároké.¹⁷⁰² Csak akkor lehetséges Kavala átadása a görögöknek, ha a bolgárokat kompenzálják Monasztírral, mert ez esetben a Monarchia (illetve Bulgária) „nyer” egy vasúti csomópontot.¹⁷⁰³ E javaslat a szerb-görög viszony megrontását célozta, mert a görögök Monasztírt már a szerbeknek ígérték.

Felmerülhet az a kérdés, hogy komolyan gondolta-e a Monarchia Bulgária támogatását, vagy csak ígéretek hangoztatott. A béketárgyalásokon a románok élvezték a német diplomácia teljes támogatását,¹⁷⁰⁴ így ez az osztrák törekvések ellen hatott. A tárgyalások során Bulgária nem rendelkezett szabad cselekvési körrel, hiszen gyakorlatilag a teljes vereség szélén állt. Így az osztrák kormányzat nem is számíthatott arra, hogy elegendő csupán a Monarchia „beleegyezése” és Bulgária majd maga megszerzi az ígért területeket (Korábban ráadásul még az ígéret is hiányzott). Önmagában az orosz javaslat túlcitálásával a Monarchia nem tudott volna elérni semmit a bolgároknál. Valószínű, hogy az osztrákok komolyan gondolták Bulgária támogatását, csak éppen nem rendelkeztek ehhez diplomáciai

¹⁷⁰⁰ HHSStA PA I. Balkankonflagration. Kt. 494.Liasse XLV/15. No 3117. fol. 13-22.

¹⁷⁰¹ Uo. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 28. Nr. 437. Berchtold Thurnnak Pétervárra

¹⁷⁰² Uo. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 25. Nr. 5905. és Uo., PA I, Balkankonflagration Kt. 494, XLV./16. fol. 199-202. Berchtold an Szogyény, 1913. aug. 1. Hasonló, de kissé más területi lehatárolást ad az *Österreichisches Rotbuch*, Nr. 753. július 25. „*Der Tatsache der militärischen Erfolge Serbiens und Griechenlands nach natürlich Rechnung getragen werden. Auf die künftigen Grenzen Bulgariens... führen diese Grundprinzipien zu der Konklusion, dass Bulgarien aus Mazedonien nicht ganz verdrängt werden sollte, dass ihm eine Küste und Häfen am Ägeischen Meere speziell Kavala... erhalten bleiben müssten, und dass eine möglichst unveränderte Aufrechterhaltung der Bestimmungen des Londoner Präliminärfriedens über die türkische-bulgarische Grenze anzustreben wäre. Dass Bulgarien im Besitze wenigstens eines teiles von Zentralmazedonien bleibe, scheint mir nicht nur allein billigt, sondern in allgemeinen Interesse des Friedens gelegen.*” És: HHSStA. PA I. Balkankonflagration. Kt. 494. Liasse XLV/16. fol. 132-135. 1913. aug. 1.

¹⁷⁰³ *Iswolsky* III. Nr. 986. pp. 221-222. és HHSStA PA I. Balkankonflagration. Kt. 494.Liasse XLV/16. 1913. augusztus 5. Szogyénynek

¹⁷⁰⁴ *Buchanan, G.*: *Meine Mission in Russland.* p. 78.

eszközökkel, ezért az orosz törekvések részbeni támogatása mellett döntöttek. A lehetőségek alakításában a török támadás különösen fontos szerepet játszott, mert nagyhatalmi szempontból a revíziót másodlagossá fokozta le.

Nem a fenti volt az egyetlen elképzelés a határokról. Pallavicini elképzelése szerint Szerbia megkapná Szaloniki hátországot a várossal együtt, és cserébe lemond mindenféle adriai igényéről, továbbá Gyakováról és Dibráról is Albánia javára. Görögország csak Krétát és Dél-Epiroszt kapja, Bulgária csak a Kavala és Porto Lagosz közti területtel bővül, Kelet- és Nyugat-Trákia zöme pedig autonóm tartományként kerül vissza a török uralom alá.¹⁷⁰⁵ Tervei arra az idősakra emlékeztettek, amikor a Szalonikihez való kijutást még Szerbián keresztül képzelték el. A konstantinápolyi követ felhívta a figyelmet arra, hogy veszélyes az, hogy Románia az oroszok segítségével a nagyhatalmak szerepében tetszeleg: a román külpolitika önállósulása és az ország távolodása a Monarchiától a dualista állam balkáni mozgásterét csökkenti. Ráadásul a román javaslat a szerb-bolgár-görög határt illetően feltűnően egyezik az orosz elképzelésekkel. Románia bukaresti békéjével a Monarchia nem nyerhet semmit, ezért felül kell vizsgálni.¹⁷⁰⁶ Pallavicini nem volt az Égei-tengerhez való kijutás feltétlen híve, megelégedett volna egy bolgár-török szövetséggel, Románia és Oroszország közeledését ellensúlyozandó. Ha a Monarchiának tényleg az a törekvése, hogy Bulgária gazdaságilag a Monarchiától függjön, nem szabad trák (tengerparti) területekhez jutnia, Trákiát autonóm tartománnyá kell szervezni.¹⁷⁰⁷

A háború negatív eredménye, hogy a „harmadik Balkán Szövetség”, amit Hoyos az előbbi tény értelmében szándékos orosz politikai célként fogott fel, **közelebb került a Monarchia határaihoz Románia által, mint elődje,** viszont ennek a formációnak is két frontra kellett figyelnie (az előzőnek: Monarchia-Törökország, az újnak: Monarchia-Bulgária).

Az orosz elképzelés eltért a Monarchiáétól: a szerbek és a bolgárok közötti határt az orosz diplomaták a Vardar és a Sztruma vízvázalasztójánál húzták meg, csak Kočani és Strumica bolgár kézen maradását támogatták, Görögországgal szemben pedig Kavaláét.¹⁷⁰⁸ Valóban, leginkább az orosz elképzelés mutatott hasonlatosságot a későbbi határral, de Kavala esetében itt is a nagyhatalmi diplomácia hátrált meg, ami éles vitát eredményezett az orosz vezetésben.

Oroszország javaslata értelemszerűen nem egyezett a Monarchiáéval – így nem kellett attól tartania, hogy esetleg esély nyílik az osztrákok számára a tervek megvalósítására.¹⁷⁰⁹ Oroszország nem akarja Bulgária területnövekedését – írta Thurn – sőt abban reménykedik, hogy a Monarchia folyamatosan követi majd az orosz javaslatot, és egyre csökkenti a beígért területek nagyságát - így elveszítvén a bolgárok szimpátiáját - abbéli reményében, hogy az oroszokkal közösen már képes lesz a revízióra. De ha nem ezt teszi, akkor sincs baj, mert egyedül a Monarchia képtelen keresztülvinni elképzeléseit, más

¹⁷⁰⁵ *HHS*A PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 2. No. 43. Pallavicini, Jenikőj

¹⁷⁰⁶ *Uo.* PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 2. No. 43. Pallavicini, Jenikőj és *Uo.* PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 4. No. 392. Hoyos is egyetértett (p. 37.), hogy Románia nem vette figyelembe a Monarchia érdekeit Szerbiát illetően Bukarestben.

¹⁷⁰⁷ *Uo.* PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 3. Nr. 3586.

¹⁷⁰⁸ *Zsebokrickij, V. A.:* Bulgarija vo vremja balkanszkih vojn, 1912-1913 gg. Izdatyestvo Kijevszkogo Universiteta. 1961. p. 234.

¹⁷⁰⁹ Az orosz javaslatot lásd: *HHS*A PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 1. No. 29. Thurn

hatalom pedig nem támogatja azokat.¹⁷¹⁰ Az oroszok számára a fő cél egyrészt az volt, hogy az osztrák ígéretek megvalósulása minél reménytelenebbé váljon, ezért álltak a revízió mellé ügyelve arra, hogy ígéreteik véletlenül se legyenek azonosak az osztrákokéval, nehogy be kelljen azokat váltani, másrészt Kavala megtartásával elzárni a görögöket a szorosoktól, harmadrészt ezzel megnyerni Bulgária jóindulatát, mely látván, hogy a Monarchia erőten, visszapártol az oroszokhoz.¹⁷¹¹

Egy orosz-osztrák együttműködés megakadályozhatta volna a háborút, vagy a bukaresti béke diktátum-jellegű kimenetét. Ez azonban éppen a rivális célok miatt nem valósulhatott meg. Az együttműködésre csak a háború után a bukaresti békében megerősödő Románia törekvései miatt gondolt a Monarchia. Tisza 1913. augusztus 11-i memorandumában felszólította a Monarchia politikusait az Oroszországgal való együttműködésre és Bulgária támogatására, noha korábban támadta az oroszokat. Csakhogy Berlin elvetette ezt az ötletet.¹⁷¹² Berchtold nem kapott támogatást a németektől július elején sem, hogy visszatartsák Romániát.¹⁷¹³

A szerb törekvések arra irányultak, hogy megakadályozzák egy új „Elszász” kialakulását Szerbia és Bulgária között. A bolgár Strumica jelentős veszélyforrást jelentett a Szaloniki felé tartó Vardar-völgyi szerb vasutak számára.¹⁷¹⁴ A görög tervezet keleten 3 vonalat határozott meg tárgyalási alapként, amelyekből igyekeztek a legkeletebbit elérni. Ez a vonal Makri térségében futott, néhány kilométerre Dedeagaç-Alexandrupolitól, melyet bolgár kézen hagytak volna egyetlen tengeri kijáratként. A második a Porto Lagosz-vonal volt, mely Xanthit biztosította a görögök számára, a harmadik a Meszta vonalán futott, kizárva a görög birtokokból Xanthit, de megtartva Kavalát.¹⁷¹⁵ Végül az utolsó vonal valósult meg: a görögök is tettek engedményeket.

Nyilvánvaló volt, hogy a revíziót is leginkább a Monarchia és Bulgária fogja szorgalmazni. A bolgár vezetés még augusztus 2-án kérdést intézett Berchtoldhoz, hogy számíthat-e a nagyhatalmak által kilátásba helyezett utólagos revízióra. „*Mi ugyan ragaszkodunk abhoz, hogy a hatalmak egészben felülvizsgálják a kötendő békét, de hogy tényleg sor kerül-e rá, az természetesen nemcsak tőlünk függ, hanem a többi hatalmak magatartásától is*”¹⁷¹⁶ – fogalmazta meg a legnagyobb problémát augusztus 5-én a külügyminiszter. A licitálásból ugyan a Monarchia került ki győztesen az oroszokkal szemben, mert Bulgária kormánya valóban inkább osztrákbarát tendenciákat mutatott, de az oroszok minimális céljukat elérték: a Monarchia számára nem maradt eszköz Bulgária igényeinek kielégítésére.¹⁷¹⁷ A

¹⁷¹⁰ Uo. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 31. No. 27, 261. Thurn

¹⁷¹¹ Hoyos gróf, az osztrák kabinet főnöke, úgy kommentálta az eseményeket, hogy Oroszország mindent elért Bukarestben, amit akart, és amit korábban elvesztegetett. A bolgárok elnyerték büntetésüket, Szerbia területileg megnagyobbodott. A Monarchia sem Kavalát nem tudta megmenteni, sem román-bolgár különegyezséget elérni. Így az Égei-tengerhez való esetleges kijutás érdekében kidolgozott 3 terve közül mindegyik kudarcba fulladt. Ez a nyilatkozat is jó példa arra, mennyire ellentétesen ítélte meg a közvélemény a Monarchia külpolitikájának teljesítményét. Talán ezért is választott radikálisabb eljárást Berchtold a szerbekkel az albániai krízis során. *Boeckh, K.*, p.71.

¹⁷¹² *Williamson, S. R.*: Austria-Hungary... p. 150.

¹⁷¹³ *Uő.*, Austria-Hungary... pp. 144-147.

¹⁷¹⁴ *Ratković, B. – Čurišić, M. - Skoko, S.*: Srbija, Crna Gora u Balkanskim Ratovima 1912-1913. Beograd, 1972. p. 321; és *Popović, D.*: Borba za narodno ujedinjenje 1908-1914. Beograd, 1936. p. 167.

¹⁷¹⁵ *Prevelakis, E.*: Eleftherios Venizelos and the Balkan Wars. Balkan Studies, vol. 7. 1966. Nr. 2. p. 376.

¹⁷¹⁶ Idézi *Balanyi, Gy.*, 334. p. Ami a többi nagyhatalom hozzáállását illeti, az angolok semlegesek voltak – azaz álláspontjukkal a görögöket támogatták – Olaszország pedig Németországot, így a revízió ellen foglaltak állást. Lásd: *ЦДИА*, ф. 176 к. он. 2. а.е. 1390. л. 166.

¹⁷¹⁷ A bolgárok arra számítottak, hogy Bécs segítségével visszakaphatják Isztip, Kočana, Kavala, Szeresz és Demirhiszar városokat és hátszágukat Dojrantól északra; az esetleges revízió során lemondtak volna a Vardar-

maximális orosz cél, a szövetség feltámasztása ugyanakkor messze állt a megvalósulástól; viszont maradék szövetségei legalább egységesek voltak - bolgárellenességükben. Bár a határokkal kapcsolatos elképzelései végeredményben megvalósultak és a Monarchia törekvéseit megghiúsította, Oroszország sem könyvelhette el egyértelmű sikerként a bukaresti békét: a közvélemény Kavala átadását a görögöknek súlyos vereségként könyvelte el, a Monarchia ugyanis elérte minimális célját: a szövetség szétesett. Izvolszkij Szazonovnak kifejtett véleménye a bukaresti béke eltérő értelmezéséről pedig a diplomáciai elitnek az orosz külpolitikai célokat illető vitáját illusztrálja.

„...Ha Kavala Bulgáriának juttatásának oly nagy jelentőséget tulajdonított,¹⁷¹⁸ nem értem, miért nem bízott meg azszal, hogy Pichonnal tárgyaljak ez ügyben. ... Nekem úgy tűnik, hogy Kavala hovatarozásának nincs különösebb jelentősége, hiszen a bolgároknak ott van kikötőnek Lagos és Dedeagaç. ...Azszal sem értek egyet, hogy Kavala bolgár kézen maradvva védőfal lehetne a tengerszorosok ellen irányuló görög nyomulással szemben¹⁷¹⁹...

... Azt pedig egyáltalán nem értem, miért lenne kedvezőtlen számukra a bukaresti béke és Ön miért elégedetlen, és miért kívánja a felülvizsgálatát... az események számunkra kedvezően alakultak... Macedónia felszázta a szövetségesek között a mi segítségünkkel... teljesen megoldhatatlan és egy csapásra ellenségeinké tenné ezeket az államokat. ... A bolgár kívánság kítűnően látszik abból a térképéből, amit a bolgár kormányzat röviddel a második Balkán-háború előtt hivatalosan kiadott. Érdemes megjegyezni, hogy a térképen Albánia az Égei-tengerig tart, amit osztrák segítséggel lehet csak elérni... Danev hasonló követeléseket hangoztatott...és nyíltan kijelentette, hogy ha Oroszország nem segíti Bulgáriát törekvéseiben, majd a Monarchia megvalósítja azokat... Úgy vélem, nem kétséges, hogy Bulgária a krízis kezdete óta Bécs mellett kötelezte el magát. ... Egy Nagy-Bulgária léte viszont aligha valósitáná meg az erőgyensúlyt a Balkánon, csak további bolgár terveket szűlne Konstantinápoly megszerzésére és Nagy-Bulgária ellenünk a Monarchiával építene ki egy blokkot. ... Kavala kérdése teljesen alárendelt szerepet játszik itt; úgy vélem a támogatás és a revízió elve a lényeg! Mondják, hogy a bukaresti béke nem lehet tartós, és újabb háborúhoz vezet majd Macedónia miatt. Ez elképzelhető... de arra számítani, hogy Bulgária háláját megszerezzük, és befolyásunkat Szófiában megerősítsük Kavala visszaadásával, számomra alig tűnik valószínűnek.

...Ami pedig a békeszerződés revízióját illeti, a béke nem Oroszország érdekeit sérti, hanem Ausztria számára kedvezőtlen... hiszen Szerbiát meggyengíteni akarta, és most egy morálisan és fizikálisan is megerősödött szerb állam áll vele szemben. ...Jelen pillanatban Ausztria morálisan és politikailag elszigetelődött és még Németország is elfordult a lehetetlen osztrák Balkán-politikától. ...Közös együttműködésünk Ausztriával a Balkánon sosem termett babért számunkra...¹⁷²⁰ A revízió tehát Izvolszkij szerint a nagyhatalmak közül csak és kizárólag a Monarchia érdekeit szolgálná – amiben nem is tévedett. Azt sem értem, miért ragaszkodunk Drinápoly Bulgáriának való visszaadásához. A krízis kítörésekor a vezérkar még úgy döntött, hogy a város a törököket illeti, ... Politikai változások miatt feladni kényszerültünk ezt az álláspontunkat, de most a bolgárok saját hibájuk miatt veszítették el Drinápolyt... Drinápolyért készek a törökök megadni mindent, amit kívánunk, a tengerszorosokat, a vasútvonalakat és talán valódi barátságukat és jövőbeni

túlpartról. Boeckh, K., p. 68. Schurman úgy véli, Bukarestben az oroszok elveszítették Bulgáriát, mint jövőbeni szövetségest.

¹⁷¹⁸ Oroszországban a közvélemény Kavala átadását a görögöknek súlyos vereségként könyvelte el. Poincaré, R., p. 136.

¹⁷¹⁹ Idézetet lásd: Iswolsky, III. Nr. 1010. 1913. augusztus 14. Utalás Szazonov korábbi, augusztus 4-i levelére, mely a bolgár fél indokait mutatja be Kavala bolgár kézre kerülésének szükségességével kapcsolatban. In: Iswolsky, III. Nr. 986.

¹⁷²⁰ Iswolsky, III. Nr. 1010. 1913. augusztus 14. Utalás az annexiós krízisre.

*hálájukat is megnyerhetjük ezzel...*¹⁷²¹ Az utóbbi állítás túlzás volt. A szkutari krízis nem használt a Monarchia és Oroszország közötti kapcsolatnak: az orosz bizalmatlanság ahhoz vezetett, hogy a revízió kérdéskörében akartak az oroszok revansot venni.

A kavalai kérdés jelentősége leginkább abban fogható meg, hogy ekkor ismét lehetőség nyílt a szövetségi rendszereken átívelő orosz-osztrák és francia-német együttműködés kialakítására, nőtt a mozgásszabadság. Szintén ékes bizonyítékot szolgáltat az orosz külpolitikán belül fellelhető ellentétes irányvonalakra: az oroszok egyrészt a város Dardanellákhoz való közelsége miatt nem szívesen látták volna ott a görögöket, másrészt Izvolszkij viszont úgy vélte, Kavala elvesztése a görögöket a hármasszövetség felé fordítja.¹⁷²² A taktikus Venizelosz ugyan kijelentette, hogy Theotokisz korábbi közlésével - melyben Görögország hármasszövetséghez való csatlakozását helyezte kilátásba - túllépte hatáskörét, azt viszont lehetségesnek tartotta, hogy szövetségre lép a hármasszövetségtől éppen távolodó Romániával, ami mind a németek, mind az új szövetségi rendszer kiépítésén fáradozó oroszok számára vonzó perspektívát jelentett.¹⁷²³ Görögország jelentősen javította pozícióit, egy román szövetséggel pedig „el nem kötelezett” mivoltának fenntartása és manőverezési lehetőségeinek növelése mellett szerzeményeit is biztonságban tudhatta volna a bolgároktól. Egy szerbekkel kötendő megállapodás esetén viszont valószínűleg belekeveredtek volna a szerb-osztrák viszályba: a görögök a bolgárok ellen, a szerbek viszont a Monarchia ellen kerestek támogatót.

Románia nem akar revíziót, Németország és Olaszország csak akkor, ha mindenki más is – a hármasszövetség nem működik együtt, a Monarchia egyedül maradt e kérdésben, a német engedékenység pedig az antant malmára hajtja a vizet – összegezte Fürstenberg.¹⁷²⁴ Vilmos császár szerint Kavala orosz kikötő lenne, ha Bulgária kapná. Teodorov valóban kért pénzt a kikötő fejlesztésére Oroszországtól, s cserébe engedélyezte volna a kikötő használatát az orosz hajóknak, de ezt az ajánlatot a Monarchiának is megtették.¹⁷²⁵

Grey lehetetlennek tartotta a békeszerződés felülvizsgálatát: „*a békét érvényesnek kell tekintenünk. Figyelembe kell vennünk, hogyha bármelyik nagyhatalom a bukaresti béke bármelyik pontjának revízióját kívánná, valószínű, hogy egy másik hatalom ugyanezt tenné egy másik ponttal kapcsolatban, és világos, hogy haszontalan a békeszerződés módosítását javasolni olyan vérmérsékletű államoknak, akik e szerződést létrehozták, hacsak nem készek a hatalmak – melyek a módosítást javasolják – akarataikat erővel érvényesíteni.*”¹⁷²⁶

Az oroszokat sem sújtotta a revízió elmaradása. A bolgároknak adott válaszukban azzal hátrították el a revízió ügyének további forszírozását, hogy az európai koncertet nehéz lenne összehívni és az egymás közötti ellentétek miatt egyhangú, és mindenki megalégedésére szolgáló döntést hozni.¹⁷²⁷ A londoni konferencia tapasztalatából tehát a cári Oroszország

¹⁷²¹ *Uo.*, III. A török kormányzattal kapcsolatban ugyanazt az optimista álláspontot hangoztatta, mint Nyekljudov.

¹⁷²² *Fay*, S. B., pp. 317-320.

¹⁷²³ *Uő.*, p. 318.

¹⁷²⁴ *HHStA* PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 6. No. 295. Fürstenberg, Bukarest

¹⁷²⁵ *Uo.* PA I. Balkankonflagration. Kt. 494. Liasse XLV/16. 1913. augusztus 5. Berlinből Berchtoldnak és *Uo.* PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 26. No. 410. Tarnowskinak

¹⁷²⁶ *PD.* vol. 56. p. 2292. 1913. augusztus 12. „*The Treaty (of Bucharest) should be regarded as valid. But it ought to be borne in mind if revision is suggested on any one point of that treaty of Bucharest by any one power, it is probable that some other power will suggest revision on another and it is quite clear that it is futile to suggest modification of the Treaty of Bucharest with the temper of those who made that treaty, unless the Powers – which propose that modification should be made – are prepared to assert their will by force.*”

¹⁷²⁷ *Bobcsev*, Sz.: *Begál pogled...* p. 30.

azt az aggasztó következtetést vonta le – egyébként helyesen, – hogy a békés nagyhatalmi együttműködés képtelen megoldani Európa problémáit, legyenek azok a nagyhatalmi blokkok között húzódó feszültségek, vagy a kisállamok ellentétei, a konferencia többé nem rendelkezik kényszerítő erővel - s ilyen szempontból a bukaresti eljárás újszerűsége és létjogosultsága nem kérdőjelezhető meg.

A revízió kérdésében úgy látszott, a Monarchia egyedül marad, hiszen mindenki inkább a török kérdés megoldására koncentrált. A Pesti Napló állítása szerint a Vossische Zeitung és a Berliner Tageblatt kipellengérezte Berchtold személyét, aki – a két lap véleménye szerint – az első háborúban Törökország megsegítésére tett kísérlete során, majd Románia lanyha támogatása, végül Bulgária megsegítésének és a politikailag inkorrekt orosz-osztrák-magyar együttműködés meghiúsulása miatt immár harmadszor vallott kudarcot.¹⁷²⁸

Oroszország hivatalosan nem vetette el a revízió gondolatát, csak saját céljára akarta kihasználni (rávenni a Monarchiát, hogy az orosz javaslatot támogassa). Mind az oroszok, mind az osztrákok elleneztek Németország megerősödését és a látszólagos francia-német egyetértést a térségben (a rivalizálást, mely Görögország támogatásában jelentkezett), és egy orosz-osztrák revízió csökkentette volna a német befolyást. A látszólagos osztrák-magyar-oszr közzeledés a revízió ügyében,¹⁷²⁹ és Bulgária támogatása Törökország helyett aggasztotta a németeket, hiszen terveikben továbbra is Románia és Görögország játszott kulcsszerepet. „Bulgáriát úgysem lehet tartósan megnyerni a Monarchia balkáni érdekeinek, és éppen Görögországban hatalmas támaszt nyerhetne Ausztria-Magyarország Szerbia ellen... Célszerűbb volna, ha Ausztria-Magyarország saját belső és külső politikáját, valamint a szerbekhez és saját délszlánjaihoz való viszonyát revidálná ahelyett, hogy a bukaresti szerződés revíziójára gondol.”¹⁷³⁰ – hangzott Berlinből a figyelmeztetés.

A nagyhatalmi konferencia nem jött létre, igaz Nagy-Britannián kívül egyetlen nagyhatalom sem ismerte el a békeszerződés érvényességét.¹⁷³¹ Sőt, a békét aláíró államok közül is csak Szerbia ratifikálta azt! Ez viszont azt jelentette, hogy a nagyhatalmak nem vetették el teljesen a bukaresti béke revidálását, csak a kialakult helyzetet tartották alkalmatlannak erre. A bukaresti szerződést végül az antanthatalmak és a hozzájuk csatlakozott olaszok 1915. május 16-án hatálytalanították, abban reménykedve, hogy így rávehetik a bolgárokat az antant oldalán való hadba lépésre.¹⁷³² Ekkor már több mint egy éve zajlottak Bulgáriával a kompenzációs tárgyalások. Az antanthatalmak helyzete azért kényes ez ügyben, mivel saját szövetségesük, Szerbia, továbbá egy semleges ország, Görögország területéből ajánlottak fel kompenzációt a bolgároknak!

A bolgárok nem tettek le a revízióról és egyes politikusok a Morava-völgy megszerzését és a Monarchiával való közös határt sem tartották lehetetlennek 1913 augusztusa után. Már 1914 augusztusában felajánlották együttműködésüket a németeknek Szerbia ellen, ha biztosítják Románia és Törökország semlegességét. De akkor a németek elutasították a javaslatot. Mikor később mégis beleegyeztek, a bolgárok már a kivárára játszottak: okulva a hármasszövetség tehetetlenségéből, úgy vélték, hogy a nemzeti ideál beteljesítése a háborúba való beavatkozás nélkül is lehetséges. Madzsarovtól már 1914. július 31-én úgy értesült Radoszlavov, hogy ha a Monarchia vereséget szenved, felosztják

¹⁷²⁸ A két lap véleményét közli a *PN*. 1913. augusztus 13.
¹⁷²⁹

¹⁷³⁰ Közli a *PN*. 1913. augusztus 13.

¹⁷³¹ *Dakin, D.*: The diplomacy of the Great Powers. *Balkan Studies*, 1962. Vol. 3. Nr. 2. p. 369.

¹⁷³² *Boeckh, K.*, pp. 70-72. és *Kalinkov, G.*, p. 238.

területeit a balkáni államok között, s akkor megvalósul a kompenzáció.¹⁷³³ Igaz, hogy Görögország nem volt határos a Monarchiával, így őket máshol kellett volna kárpótolni.

1914-ben Grey még elutasította az orosz kérést, hogy gyakoroljanak nyomást a kisállamokra Bulgária érdekében. Az angolok nem tiltakoztak az ellen, hogy Szerbia területeket adjon át Bulgáriának, de Görögország esetében – semlegessége miatt - ezt elutasították.

Mivel a törökök 1914-ben beléptek a háborúba az antant ellen, az oroszok felkínálták Isztípét, ha a bolgárok hadat üzennek a törököknek. Mivel az oroszok szerb területet ígértek oda Bulgáriának, megígérték Szerbia kompenzációját a Monarchia rovására, továbbá engedélyezték az 1915-ben ismét elfoglalt albán tengerpart megtartását. Pašić maximum a Vardar bal partját volt hajlandó felajánlani a bolgároknek. Venizelosz a Gallipoli elleni támadás megindulása előtt, amikor az antant megszállta Lémnoszt, Tenedoszt és Mütilénént, 1915. január 24-én azt írta, hogy hajlandó átadni Kavalát a bolgároknek, ha cserébe megkapja Kis-Ázsia 125 ezer négyzetkilométeres területét, ahol 800 ezer görög élt.¹⁷³⁴

Mivel az antant előbb említett katonai manővere Venizelosz átmeneti bukását hozta, és Görögországban antantellenes kormány alakult, 1915 márciusában az antant még egyszer rálicitált korábbi ajánlataira: Bulgária megkapja Szalonikit, Kavalát, Szereszt, Drámát, Egripalankát és Veleszt, majd május 28-a után felajánlották Monasztírt, Ohridot, az Enosz-Midia-vonalat és pénzügyi segítséget is¹⁷³⁵ - azaz szinte mindent, amit 1913-ban elvesztett -, ha csatlakozik az antanthoz. A gorlicei áttörés azonban megghiúsította az antant reményeit. Az ekkor folyó tárgyalások eredményeit Buxton foglalta össze. Mivel az olaszok az 1915-ös londoni egyezmény révén megkapták volna Dalmáciát Sebenicóig, továbbá Valonát, így csak Cattaro, Dulcigno, Medua, Antivari és Brazza kerülhetett volna szerb kézre az elképzelések szerint az Adria-tenger partján (Durazzo pedig albán vagy szerb lenne). Románia megkapná Erdélyt, Szerbia pedig Bosznia-Hercegovinát, ha átadja Macedóniát a bolgároknek.¹⁷³⁶ Az első és második világháború döntései sem hozták meg a határok és államok megszilárdulását a félszigeten. A határok a Balkánon olyan képlékenyek maradtak, mint amilyenek a béke bizonyult. Éppen ezért különösen találó az egyik magyarországi lap egykorú megjegyzése: „Törökország kivégzésével a Balkán térképe még korántsem nyert végleges alakot.”¹⁷³⁷

A revíziós törekvések kudarcán túl a bolgár diplomácia helyzetét nehezítette, hogy a megszálló erők addig nem hagyták el az ország területét, amíg a sereg teljes leszerelése meg nem történt. Ez viszont azt jelentette, hogy a bolgárok katonai eszközökkel nem léphetnek fel a Marica vonalán állomásozó török csapatok ellen, hogy legalább az Enosz-Midia vonalat megmentsék. A béke további hátrányos hozadéka az volt, hogy semmilyen utalást nem tett a Kelet-Trákiára vonatkozó bolgár igények jogosságát illetően. A bolgár sereg kimerült volt, még egy háborút Törökország ellen nem bírt volna el.¹⁷³⁸ Ezért a bolgárok ismét tárgyalásokra kényszerültek.

¹⁷³³ Buxton, N.: Miszija na Balkanite Ed: *Ilcsev, I.* Szofija, Universzitetszko Izdatelstvo "Kliment Ohridszki", 1987. pp. 8-11.

¹⁷³⁴ *Ilcsev, I.*: Bálgarija i antantata prez pärvata szvetovna vojna. Szofija, 1990. p. 112. és *Horváth J.*: 150. p.

¹⁷³⁵ Részletesen lásd: *Ilcsev, I.*: Bálgarija i antantata ... pp. 112-144.

¹⁷³⁶ Buxton, N.: *The war and the Balkans.* London, George Allen and Unwin Ltd. 1915. pp. 107-111.

¹⁷³⁷ *PN.* 1913. március 8.

¹⁷³⁸ *HHStA PA XII.* Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 13. Nr. 2183. Tarnowski, Szófia

A két probléma, a revízió és a török kérdés 1913 végén ráadásul szorosan összefonódott. A bolgár vezetés – egyébként kissé optimistán - úgy vélte, hogy ha a nagyhatalmaknak sikerül a törökökre rákényszeríteni a londoni megállapodás tiszteletben tartását, akkor a revízió esélyei is megnőnek. Különösen akkor igaz ez, ha a nagyhatalmak *közös* fellépése kényszeríti engedményekre a törököket. Éppen ezért a tárgyalások megindítása mellett a nagyhatalmi beavatkozást is sürgették, ellentétben az első háború során tanúsított magatartásukkal. A bolgár várakozásokkal éppen ellenkezőleg, a többi balkáni kisállamot és egyes nagyhatalmakat az a szándék is vezethette, hogy, ha a törököket sikerül meghátrálásra kényszeríteni, akkor a bolgárok beletörődnek a revízió elmaradásába.. Kérdés, hogy melyik hatalom meri magára vállalni a beavatkozással járó kockázatot?

A fenti spekulációk esélyét rontotta, hogy az orosz diplomaták egy része Törökországot (Izvolszkij, Nyekljudov) kívánta erősíteni a német befolyás ellenében, más részük Bulgáriát kompenzálni (Szazonov). Hosszú távon ez a kettősség is hozzájárult az orosz politika esetleges revíziós szándékainak kudarcához és a Monarchiával való együttműködés meghiúsulásához. A bolgárok kompenzációjában szintén érdekelt Monarchia agitált ugyan Trákia török kézre kerülése ellen, de csak a német figyelmeztetésekig.

A bukaresti béke aláírása után egyes militáns osztrák-magyar körök nem tartották lehetetlennek a katonai akciót sem a revízió kikényszerítésére. „... *Az egyedüli alapos helyreütése dolgoknak az volna, ha már most, midőn a hatalmak mind a revízió ellen vannak, Szerbiába, Románia példájára bevonulnánk, s kényszerítőnk kimenni az egész bolgárlakta területből. Háború ebből valószínűleg nem keletkeznék...*”¹⁷³⁹ Tíz nappal később már sokkal realisabban látta Burián a helyzetet, de felfigyelt az orosz politika kettősségére is. „... *Drinápolyt szeretné az orosz visszajuttatni Bulgáriának, ha csak erőmegfeszítés nélkül lehetne. Így azt célozza, hogy a bolgárokkal elhússa, hogy Oroszország szeretné nekik visszaadni Drinápolyt, de a többi nagyhatalom nem engedi. ... A bolgárokért lekötni erőnket nem lehet. Ők a nekünk szükséges funkciót, mint Szerbia ellenségei, úgylis teljesíteni fogják, mert ez életfeltételük...* Ha Törökország megtámadja Bulgáriát régi határaiban, akkor mi felszólítjuk Oroszországot, hogy Bulgáriát ez ellen közösen megvédjük. Politikai célunkat elérjük, akár rááll Oroszország, akár nem. Tétlenségünk egyértékű volna nagyhatalmi lemondásunkról...”¹⁷⁴⁰

Buriánnak az utolsó két mondat kivételével igaza is volt. Ámde megfeledkezett arról a tényről, hogy ha Törökország egy nagyhatalmi döntés következményeit már büntetlenül ignorálhatta, akkor a Monarchia egymaga hogyan léphet fel Törökország ellen (ráadásul felhatalmazás nélkül), mikor a két országnak még közös határai sincsenek – talán Szerbián keresztül? Abba az oroszok nem egyeznének bele, hogy a törökök elleni fellépés mottójával a Monarchia megszállja Szerbiát – és a bolgároknak adja Macedóniát, megvalósítva a revíziót is. És fordítva is igaz: kevéssé valószínű, hogy a románok átengednék az oroszokat Törökország felé. Ha diplomáciai úton mindkét ország fellép a törökök ellen, de katonailag nem tud, az csak presztízsvesztést eredményez. Az az elképzelés, amit Burián leginkább preferált, hogy a Monarchia megvédi Bulgáriát a törökök ellen, míg Oroszország ebben vagy támogatja, vagy nem - és utóbbi esetben presztízsvesztést szenved – teljességgel lehetetlen volt. A Monarchia mindenképpen ki volt szolgáltatva más nagyhatalmaknak e kérdésben. Oroszország csak nyerhet egy ilyen ügyön, mert bebizonyítja, hogy a Monarchia

¹⁷³⁹ Burián, 71. p. 1913. augusztus 14.

¹⁷⁴⁰ Uő., 71. p. 1913. augusztus 24. Kiemelés tőlem.

egymagában képtelen megvédeni a bolgár érdekeket. Az orosz kormányzat augusztus 2-i ülésén Szazonov amellelt foglalt állást, hogy egy orosz különakcióval nem szabad elmérgesíteni a vitát Bulgária és Törökország között.

Az osztrák diplomaták vélekedésére rányomta bélyegét a Sosnosky által már felvázolt félelem: azaz orosz részről a románok megnyerése, és a bolgárok kárptóllása Törökországgal szemben - szintén orosz segítséggel, - egyértelműen egy megnagyobbodott Balkán Szövetség felállításának veszélyével fenyegetett. A Monarchia érdeke tehát az volt, hogy Bulgária lehetőleg ne orosz, hanem vagy összhatalmi, vagy orosz-osztrák támogatással kapjon kompenzációt, akár a törökökkel, akár a szerbekkel szemben. Ez viszont csökkentette mozgásterét. A Monarchia belső ellenzéke viszont élénken tiltakozott a nagyhatalmi beavatkozás és a revízió ellen: „*Bécs most legalább ne akadályozza a békét, csak azért, mert az ő közreműködése nélkül jött létre.*” „*Felesleges Kavala ügyében még a görögöket is magunkra haragítani.*”¹⁷⁴¹

Bécs elkötelezettsége a revízió iránt a Romániával való szakítás veszélyével fenyegetett, és azzal, hogy az utóbbi – megszerzett pozícióinak védelme érdekében - egy immár Monarchia-ellenes Balkán Szövetséget hoz létre. Berchtold belátta, hogy a Romániával való teljes szakításhoz vezetne, ha a román külpolitika sikereit a Monarchia saját javára kívánná kamatoztatni, ami a balkáni kisállamok szempontjából a román vezető szerep megszűnéséhez vezetne. A következő Balkán-háború tehát Bukarestből indulna ki. A párizsi szerb követ, Vesnić is leszögezte, hogy „*Görögország és Szerbia immár nagykorú és nincs szüksége gyámkodásra. Európának nincs joga, hogy akarát két államra kényszerítse és felülvizsgálja a korábbi ellenséggel megkötött magállapodásait.*”¹⁷⁴² A románok szívesen látták volna, ha nagyhatalmi mandátumot kapnak arra, hogy Bulgáriával közösen űzhessék ki a törököket Drinápolyból, hiszen Maiorescu erre Bukarestben ígéretet tett.¹⁷⁴³ De a Monarchia nem akarta, hogy Románia balkáni nagyhatalommá vagy a nagyhatalmi akarat végrehajtójává váljon, így maga is akadályozta a bolgár remények teljesülését.

A német politika egyértelműen a törököket favorizálta, felismerték ugyanakkor, hogy az Enosz-Midia vonal általuk előszeretettel hangoztatott törököknek kedvező módosítása sem vihető ki a nagyhatalmak közbenjárásával, mert más hatalmak azt nem fogadnák el saját kis-ázsiai érdekeik veszélyeztetése miatt.¹⁷⁴⁴ Ezért érdekük a nagyhatalmi beavatkozás elkerülése volt.

Az angolokat a probléma csak annyiban érintette, hogy az általuk „kiszenvedett” londoni megállapodás esett áldozatul a török agresszióknak – de Grey túltette magát ezen, mert túl sok hatalom került a szorosok közelébe. Okulva a reunió korábbi sikertelen ténykedéséből Grey nem akarta a reunióra bízni Drinápoly kérdését.¹⁷⁴⁵ A britek egyaránt tartottak Törökország széthullásától, Németország előretörésétől és a szorosok orosz ellenőrzés alá kerülésétől, s egyik sem nem állt érdekükben. Ezért viszont nem is léptek fel a török előrenyomulás ellen. Kitűnő ürügy volt, hogy az egykori szövetségesek által megszerzett területek megosztásáról a londoni egyezmény szerint – a szigetek kivételével – a kisállamok kétoldalú tárgyalásainak kellett döntenie.

A berlini németbarát bolgár diplomata, Gancsev leszögezte, hogy Oroszország sem fog

¹⁷⁴¹ *Magyarország*, 1913. augusztus 8. és *PN*. 1913. augusztus 9.

¹⁷⁴² *Vossische Zeitung* 1913. aug. 11.

¹⁷⁴³ *HHSStA*. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 28. Nr. 5307. Thurn, Pétervár

¹⁷⁴⁴ *Diplomaticeszkzi dokumenti po nameszeta na Bálgarija v Evropejszka vojna*. Tom. 1. Szofija, 1920. pp. 8-9.

¹⁷⁴⁵ *HHSStA* PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 8. Nr. 1357. Mensdorff, London

közbeavatkozni. Az ezredes beadványában kifejtette, hogy meglátása szerint 1913 augusztusától az orosz diplomácia arra összpontosított, hogy a közeljövőben megszerezze Románia támogatását Bulgária és a Monarchia rovására, és hogy közeledvén Szerbiához megakadályozza Bulgária és a Monarchia szerbellenes terveit. Bulgária és Törökország viszálya másodlagos kérdés számára. Gancsev bizonyos volt abban, hogy Románia mindenképpen a franciák és az oroszok szövetségese lesz.¹⁷⁴⁶ Ezek a körülmények irreálissá tették a nagyhatalmi beavatkozás sikerét, a bolgár diplomácia csak saját magára támaszkodhatott. Ezért a törökökkel tárgyaló Nacsovics teljhatalmú megbízottként felajánlotta Kirkkilisze visszaadását, ha Drinápoly semleges terület lesz, de a törökök visszautasították ezt a javaslatát is.¹⁷⁴⁷ Rifaat pasa követ a kölcsönök felfüggesztésével fenyegetőző Pichon francia külügyminiszternek azt nyilatkozta, hogy Drinápolyról még akkor sem mondanak le, ha máshol több területet kapnak. Drinápoly védelme érdekében készek akár Plovdiv ellen támadást indítani, ha Bulgária makacskodna.¹⁷⁴⁸ Ezt követően a bolgárok felajánlották, hogy Kirkkilisze megtartása mellett átadják Drinápolyt, Karagaç városrészt kivételével, ahol Dedeagaç felé vezető vasút állomása van.¹⁷⁴⁹ A törökök ezt is elutasították. Nacsovics figyelmeztette kormányát, hogy a görögök egyezsége fognak lépni a törökökkel, ha a bukaresti tárgyalások nem hoznak eredményt.

A nagyhatalmak csak július 25-én értesítették közösen neheztelésükről a török nagyvezírt az Enosz-Midia vonal átlépése miatt. A Porta válaszában közölte, hogy immár a Marica vonalát követeli Drinápolyval együtt.¹⁷⁵⁰ S bár Törökország augusztus 1-én jegyzékben tette közzé, hogy seregeivel nem lépi át a Maricát és területi követelése sincs a folyón túl, mivel hadai Óbulgária területére léptek augusztus 7-én, a hatalmak mégis átadták a kollektív demarsot, rögtön azután, hogy Bulgária aláírta a békét.¹⁷⁵¹ E tekintetben tehát helyes volt a bolgárok várakozása.

Ugyanakkor viszont, tompítva a jegyzék élet, s megbontva a koncert egységét, a Wilhelmstrassén az Enosz-Midia vonal török érdekeknek megfelelő rektifikációját ajánlották, azzal a feltétellel, hogy kiüritik Drinápolyt, mondván, hogy Németország nem kíván mást, mint a kölcsönös erőegyensúlyt.¹⁷⁵² Róma és Berlin augusztus 3-án – tudván Nacsovics ajánlatáról, mellőzve a közös nagyhatalmi fellépést - Törökország számára felajánlotta a Marica-Ergene-San Stefano vonalat.¹⁷⁵³ Vilmos császár úgy nyilatkozott, hogy Törökország maga döntsön Drinápoly hovatartozásáról.¹⁷⁵⁴

A demarsot elutasító török nyilatkozatokra válaszul Oroszország azt kérte a franciáktól, hogy ne folyósítsa a Portának a következő 10 millió frankos hitelt. Kokovcev

¹⁷⁴⁶ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 224-228.

¹⁷⁴⁷ Uo. 1913. augusztus 6. Nacsovics július óta sikertelenül tárgyal, s július 19-én felajánlotta az Ergene balpartot a törököknek. A nagyhatalmak úgy tudták, hogy a török küldötteknek még ez volt az egyik fő kérésük július végén is. HHSStA PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. augusztus 4. Tschirschky, Nr. 3772. (a másik a vámok 4%-ra történő felemelése, uo. PA XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14. Balkankrieg. 1913. július 29. Nr. 5486. Pallavicini, a harmadik a hadikárpótlás eltörlése), amit a pl. Monarchia hamar el is fogadott.

¹⁷⁴⁸ PN. 1913. augusztus 12.

¹⁷⁴⁹ PN. 1913. szeptember 2.

¹⁷⁵⁰ Tosev, A.: Balkanszkitte vojni. Tom. 2. Szofia, Izd. Fakel. 1931. pp. 439-444. Török vélekedés szerint ez megfelel az Enosz-Midia vonalnak is, amiről Londonban döntés született, csak nem egyenes, és nem is az Ergene mentén halad, hanem tesz egy félkörívet.

¹⁷⁵¹ *Diplomaticseszki dokumenti ...* Tom. 1. Sofija, 1920. pp. 2-4.

¹⁷⁵² ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373. л. 331., *Germanija ne zselala drugo oszven edno prilicsno ravnoszilie.*”

¹⁷⁵³ Uo., ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 86.

¹⁷⁵⁴ G.P. XXXVI. Nr. 13781.

miniszterelnök így reagált a török ellenkezésre: „Ha Oroszország megkapná Európától az egyhangú beleegyezést arra, hogy a törököket Thrákiából és Drinápolyból elűzze, ... – s garanciát kapna a nagyhatalmaktól, hogy rája ebből semmiféle hátrány nem származik – Oroszország előrelépne.”¹⁷⁵⁵ A szorosokat veszélyeztető orosz törekvések felelevenítése miatt saját szövetségesei sem bólintottak rá a javaslatra. Dzsavid bej a következő üzenetet juttatta el a kölcsönök felfüggesztésével fenyegetőző oroszoknak. „Igaz ugyan, hogy katonáink 5 hónapja nem kaptak zsoldot, de ez egyáltalán nem vet árnyat hadseregeink viszonyaira. Épp ezért az orosz bojkott sem okozhat kárt. Az aratásból ugyanis 50 millió font bevételünk lesz. Ha az oroszok nyakasak, nem tudnak majd gabonát exportálni, mi viszont elveszjük tőlük a piacokat. A 4%-os vámemelést illetően a Porta eltekinthet Oroszország hozzájárulásától, mivel a többi nagyhatalom már megadta a beleegyezését.”¹⁷⁵⁶ A törökök csak augusztus 21-én állították le előrenyomulásukat, s vonultak vissza a Marica túlsó partjára. Az irreguláris basibozuk csapatok viszont nem távoztak.

7.4 Útkeresés. A bolgár-török béketárgyalások eredményei

A bolgárok számára tehát a nagyhatalmi együttműködés kivívása volt a cél, ellenben a törökök most éppen ellenkezőleg, elkerülni igyekeztek a nagyhatalmak bevonását, mert ez a londoni konferenciához hasonló helyzethez vezetett volna. Szazonov ugyan ismételten figyelmeztette a török kormányt, hogy vonuljon ki Kelet-Trákiából, de nem tett lépéseket ez ügyben, bár augusztus 16-án a többi nagyhatalom is csatlakozott az orosz akcióhoz.¹⁷⁵⁷ Szazonov nem örült volna annak, ha egy új bolgár-török háború kitörése esetén a bolgárok katonai támogatását – az összhatalmi fellépés elmaradása esetén - az orosz közvélemény kikényszerítené, vagy belpolitikai krízist generálna, ezért igyekezett beindítani a párbeszédet. Ráaadásul a (részben a) bolgárok védelmében megpendített arméniai beavatkozás sem találkozott a hatalmak egyetértésével.

A nem túl meggyőző nagyhatalmi lépések hatására Szaid Halim nagyvezír augusztus 17-én azt javasolta Szülejman Bosztani pasának, hogy Szófiába utazva érje el a közvetlen bolgár-török tárgyalások megkezdését. Nacsovics rögtön figyelmeztette kormányát, hogy ha Trákia és Drinápoly kérdését továbbra is nagyhatalmi és nemzetközi ügyként akarja kezelni, akkor el kell zárkóznia a különmegyezmény megkötésétől.¹⁷⁵⁸ Bosztani augusztus 18-án azt az ajánlatot tette a bolgár kormányzat felé, hogy ha a törökök megtarthatják Drinápolyt egy keskeny korridorral, mely összeköti a tengerrel, akkor visszaadják Trákia nagy részét. A török szerint a határ az Enosz-Ergene-Midia vonalon futhatna, amelyet úgylis elismertek már a nagyhatalmak és a bolgárok is, s figyelmeztetett, hogy más módon nem érhető el a török csapatok kivonása a megszállt területekről, mert Oroszország egy esetleges fegyveres konfliktus esetén is csak Arméniában tud beavatkozni, a Balkánon nem.

Genadiev továbbra is kétségeit hangoztatta afelől, hogy nagyhatalmi közbenjárás nélkül kössenek békét.¹⁷⁵⁹ Válaszul Nacsovics felvázolta a helyzetet, a következő eredményre

¹⁷⁵⁵ Kokovcevet idézi a *PN*. 1913. augusztus 15.

¹⁷⁵⁶ Idézi a *PN*. 1913. augusztus 17.

¹⁷⁵⁷ *Diplomaticuszeszki dokumenti ...* Tom. 1. pp. 17-18.

¹⁷⁵⁸ *Uo.* pp. 18-21.

¹⁷⁵⁹ *Diplomaticuszeszki dokumenti ...* Tom. 1. Sofija, 1920. pp. 27-28. „*Sz Portata ne biva i njama da pregovarjate. Vszjako ne poszredsztveno pregovarjane mezsdu nasz i turcite ne szamo bi otszlabilo, no bi i kompromitiralo nasata diplomaticuszeszki akcija po vâprosza za Odrin i Trakija.*” Augusztus 27-én már csak egyedül a Monarchia állt ki a revízió

jutva: Franciaország csak akkor követné Oroszországot, ha egyidejűleg Nagy-Britannia is akcióba lép.¹⁷⁶⁰ Az utóbbi viszont ragaszkodott a nagyhatalmi koncert közös működtetéséhez, amit viszont a németek elleneztek. Mivel Németország egyértelműen elzárkózott a közbenjárástól, Gancsev szerint az egyetlen megmaradt megoldás Oroszország támogatásának megnyerése lett volna¹⁷⁶¹ – ekkor viszont a németek a törökök mellé álltak volna. Bobcsev augusztus 12-én megerősítette, hogy az oroszok pedig egyedül nem fognak beavatkozni. Nacsovics meg volt győződve arról, hogy Drinápoly egy nap majd viszonylag kis áldozat árán ismét Bulgária része lesz, ezért végül a török követ ajánlatának megfontolását javasolta.¹⁷⁶²

A bolgár diplomácia tehát – okulva korábbi hibáiból – tárgyalóasztalhoz ült a törökökkel. Ez a török elképzelés győzelmét jelentette, s azt, hogy a londoni rendezés végérvényesen a kudarcra ítélt, meg nem valósítható nagyhatalmi beavatkozási kísérletek közé soroltatott. Európa immár képtelen volt fegyverek nélkül ráerőltetni akaratát a Balkánra. A bolgár megbízott véleményének megváltozásához hozzájárult az is, hogy Genadiev attól tartott, hogy a görögök és törökök között megállapodás áll fenn, és amint a görögök elhagyják Nyugat-Trákiát, bevonulnak oda a törökök, és cserébe lemondanak a szigetekhez fűződő jogaikról.¹⁷⁶³ A görögök kivonulása után Xanthi térségében valóban basibozuk csapatok jelentek meg. Gümüldzsinában pedig ideiglenes kormány alakult Trákia függetlenségéért Hafus Salih vezetésével, mely összetűzésbe keveredett a bolgárokkal. A basibozukok egészen Kirdzsaliig és a Mesztáig elkalandoztak, a Bukarestben bolgároknak ítélt területekről kivonuló görögöket üldözve.¹⁷⁶⁴ Konstantin király inkább átadta volna Nyugat-Trákiát a törököknek, mint a bolgároknak, vélvén, hogy a Török Birodalom egyszer úgyszétesik és örökébe Görögország lép majd, így megszerezheti azokat a területeket is.¹⁷⁶⁵ Szaid Halim nem is titkolta, hogy a gümüldzsinai autonóm mozgalom a török kormány támogatását élvezi, és a támogatás megszűnik, mihelyt a bolgárok aláírják a békét Törökországgal. Ezt Dzsemal pasa is megerősíti emlékirataiban. Izzet pasa viszont tartott attól, hogy Nyugat-Trákia ismét képes lesz egybekovácsolni a szövetség törökellenes gyűlöletét, ezért a terület feladását javasolta.¹⁷⁶⁶

Szalabasev a tőle már megszokott módon a legfantasztikusabb elképzelésekkel állt elő: sikerre szerinte csak akkor lehet számítani, ha minden nagyhatalom, vagy a Monarchia és Oroszország az „európai koncert megbízásából” néhány ezer emberrel bevonul a vitás

mellett.

¹⁷⁶⁰ *Diplomaticseszki dokumenti ...* Tom. 1. p. 7. és *Markov, G.*: Bálgarszkoto krusenie 1913. p. 198. Madzsarov azon a véleményen volt, hogy Anglia és Franciaország csak akkor veszik elő Kavala és Drinápoly kérdését, ha arra az oroszoktól felkérés érkezik.

¹⁷⁶¹ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1388. л. 272-274. Von Jagow augusztus 25-én már Drinápolyt is török kézen kívánta hagyni. és *Diplomaticseszki dokumenti ...* Tom. 1. pp. 21-23. „... Odrinszkijat váprosz bez Ruszija ne mozse da sze razresi v nasa polza.” és p. 40.

¹⁷⁶² ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1388. л. 164. *Diplomaticseszki dokumenti ...* Tom. 1. p. 7. és *Markov, G.*: Bálgarszkoto krusenie 1913. p. 198.

¹⁷⁶³ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390. л. 203.

¹⁷⁶⁴ *Markov, G.*: Bálgarszkoto krusenie 1913. p. 203. Augusztus 4-én a görögök demonstrációja során Dedeagaçban a város Görögországhoz csatolása mellett döntött a lakosság. Augusztus 16-án, miután sikertelen kísérletet intéztek a balkáni államok vezetőihez, hogy a területet Görögországhoz, vagy Törökországhoz csatolják, ne Bulgáriához, Gümüldzsinában kinyilatkoztatták az autonómiát. A terület 233 ezer lakosából 185 ezer volt török, 25 ezer bolgár, 22 ezer görög volt. *Boeckh, K.*, p. 77. és *PN*. 1913. szeptember 19.

¹⁷⁶⁵ *Markov, G.*: Bálgarszkoto krusenie 1913. p. 203.

¹⁷⁶⁶ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1391. л. 177-178. és *Djemał Pascha*: Erinnerungen. München, Drei-Masken Verlag. 1922. p. 48.

területre, mert a törökök úgysem mernek majd lőni rájuk.¹⁷⁶⁷ Elképzelése még csak nem is a vérszegény „nagyhatalmi koncert” vagy az orosz–osztrák–magyar ellentétek éleződése miatt nélkülözött minden realitást: egyszerűen hihetetlennek tűnt, hogy egy dunántúnyi területen összezsúfolódott 300 ezer fős török sereg néhány békefenntartó elől megfusson. Genadiev végül eljuttatta határjavaslatát a törököknek. Eszerint a bolgár–török határ a Marica bal partján futna, attól mintegy 10 km-re keletre, hogy Bulgária biztonságban használhassa a Dedeagaç-Drinápoly vasútvonalat.¹⁷⁶⁸ Genadiev utasítást adott a küldötteknek, hogy a tárgyalások során a szigetek kérdésében a görögök elleni fellépésre buzdítsák a törököket. Szavovnak kellett figyelmeztetni a bolgár minisztert, hogy a török–görög összecsapás Nyugat-Trákia megszállását is jelentené a törökök részéről, hiszen csak az jöhetne szóba hadműveleti bázisként a görög határ irányába.¹⁷⁶⁹

Augusztus 26-án (szeptember 8-án) a Porta, az első hivatalos konstantinápolyi ülésen közölte követeléseit, melyben keleten a Drinápoly-Lozengrád (Kirkkilisz), nyugaton a Drinápoly-Szoflu-Ortaköj (Ivanovgrád) – Szvilengrád vonalat követelte Dimotikával együtt, amely települések a Marica jobb partján feküdtek. Így a Porta felrúgta saját, a nagyhatalmaknak 1913. július 19-én (augusztus 1-én) tett ígétét, melyben lemondott a Maricán túli területekről.¹⁷⁷⁰ Mivel e lépés ellen immár egy nagy hatalom sem tiltakozott, a bolgárok válaszul felajánlották Drinápolynak a Maricától keletre eső részeit, ha megtarthatják Lozengrádot. Wangenheim konstantinápolyi német követ nem titkolta, hogy a Porta sosem nem fog lemondani Lozengrádról, sőt egész Kelet-Trákia azonnali feladását javasolta. Tosev viszont úgy vélte, hogy amíg a törökök nem mondanak le a Maricán túli területekről, addig ők sem állnak el Lozengrád követelésétől.¹⁷⁷¹

Másnap a törökök képviselőiben Talaat bég új javaslattal állt elő: a Marica jobb partját követelte Mandráig (Szoflútól északra), onnan északnyugatra Szamur Mandráig, délre Kozsenhiszárliktól. Genadiev augusztus 29-én (szeptember 10-én) értesítette a delegátusait, hogy lemondhatnak Drinápolyról és környékéről, de Szoflu, Dimotika, Szvilengrád és Ortaköj bolgár kézen kell, hogy maradjon csakúgy, mint keleten Lozengrád és Mídia. Felhatalmazta továbbá Szavovot, hogy közölje, Bulgária hajlandó szövetséget kötni Törökországgal, ha az elfogadja ezt a határt.¹⁷⁷² A sajtóban (és a közvéleményben) mindez úgy csapódott le – nagyjából helyes értesüléseken alapulva, - hogy Szavov tábornok beismerte, hogy Bulgária még erődített formában is hajlandó átadni Drinápolyt, ha megkapná érte Kirkkiliszét és török segítséggel megszerezne Kavalát. A törökök kijelentették, hogy a basibozukok által megszállt Nyugat-Trákia kiürítéséért cserébe a Marica és az Arda közötti sáv átadását kérik, ami nagyjából a mai Dimotika környékét jelentette. A bolgárok először elutasították a javaslatot, mert ez vasútvonalai elvágását

¹⁷⁶⁷ ЦДИА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1388. л. 191-192. A törököknek ennyi embere itt 1912 végén sem volt. 1878-ban a bevonuló osztrákokat is támadták Bosznia-Hercegovinában, pedig ott a reguláris török alakulatok száma minimális volt.

¹⁷⁶⁸ *Diplomaticsészki dokumenti...* Tom. 1. p. 42. A bolgárok augusztus 18-án (31-én) visszavették Xanthit a kivonuló görögöktől, így megerősítve érezték pozícióikat. A bolgárok részéről Szavov tábornok, Nacsovics és Tosev vezették a tárgyalóküldöttséget, a törököket Talaat bég belügyminiszter, Mahmud pasa haditengerészeti miniszter és Halil bég, az Államtanács elnöke képviselték hivatalosan.

¹⁷⁶⁹ ЦДИА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1388. л. 339-340. Egy a basibozukokat támogató török lovasosztag eközben valóban átkelt a Mesztán a kivonuló görögöket követve. Ennek hatására Görögország úgy vélte, hogy Bulgária biztatta a törököket a beavatkozásra.

¹⁷⁷⁰ Tosev, A.,. Tom. 2. p. 453.

¹⁷⁷¹ ЦДИА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1391. л. 161-162.

¹⁷⁷² *Diplomaticsészki dokumenti...* Tom. 1. Sofija, 1920. p. 48. „Mivel tudomásunkra jutott, hogy a Porta semmiképpen sem mond le Drinápolyról és Lozengrádról – ragaszkodjon e két ponthoz, amíg lehet, - végül engedje át őket.”

jelentette volna a tengerparttól, de később beleegyeztek, hogy átadják Dimotikát és Dedeagaçot is, ha a törökök segítenek megszerezni Kavalát.¹⁷⁷³ Így a revízió és a török-bolgár békeszerződés ügye továbbra is erősen összefonódott, s a Liga feltámasztásáról szóló spekulációk is megélénkültek.

A hármasszövetség – tévesen – arról értesült, hogy Ljapcsev tábornok felajánlotta Oroszországnak Bulgária katonai szövetségét, ha biztosítja Drinápoly bolgár birtoklását. Ugyanebben az időben terjedt el az a híresztelés, hogy Bulgária és Törökország között is szövetség kötöttet Pétervár támogatásával. Nacsovics valóban úgy látta, hogy az oroszok továbbra is szívesen vennének egy „nem balkáni államok ellen” irányuló orosz-bolgár szövetséget.¹⁷⁷⁴ Szirmanov alezredes pétervári attasé ugyanakkor arról biztosította a közvéleményt, hogy „*haldoklóval nem kötnek szövetséget, hogy ideiglenesen és mesterségesen életben tartsák*”.¹⁷⁷⁵ Egy ilyen szövetség ugyanis csak más balkáni államok ellen – bolgár részről főleg Szerbia (vagy Görögország) ellen – irányulhat, ami szöges ellentétben van Oroszország jelenlegi Balkán-politikájával. Sokkal ajánlatosabb volna a két állam - Szerbia és Bulgária - között a közeledés orosz vélekedés szerint, így ki lehetne szorítani a „németbarát” görögöket Dél-Macedóniából, és Bosznia-Hercegovina felszabadítása után egész Macedónia a bolgároké lehetne. Minden más politika Bulgária számára halálos, mert Oroszország nem támogat mást, csak ami saját politikai koncepciójának megfelel.¹⁷⁷⁶ A feltehetően Pétervárról sugallt válasz feltűnően hasonlított Milovanović és Gesov, valamint Sebeko korábban már említett terveire, valamint alátámasztja Sosnosky félelmeinek jogosságát is. A felvetés viszont rengeteg irreális elemet tartalmaz kezdve onnan, hogy egy szerb-bolgár szövetség Görögországot Dél-Macedóniából békés úton nem szoríthatja ki, hogyan osztoznának a megszerzett területeken, mit kezdenének a Monarchia esetleges agresszív fellépésével. Tévedés volt továbbá annak feltételezése is, hogy az 1912-es eseményekből okuló Oroszország támogatna egy bolgár-szerb agresszív szövetséget, de a feltételezés rávilágít az egyes országok politikai célkitűzéseinek változatlanására.¹⁷⁷⁷

Egy bolgár-török szövetség azonban Szirmanov elutasító kijelentései ellenére nem volt lehetetlen. Dzsemal bég, Isztambul helytartója Tosev előtt kijelentette, hogy meggyőződése, hogy vannak támogatói az ifjútörök mozgalomban a bolgár-török szövetségnek, ez esetben viszont ragaszkodnak Lozengrádkhoz, Dimotikához, de hajlandók lemondani Szvilengrádról, Malko Tirnovóról és Ortaköjről.¹⁷⁷⁸ Pallavicini, a Monarchia nagykövete szintén Ortaköj és Dimotika átadását javasolta a nagyvezírnek, így elképzelhető, hogy Dzsemal javaslatáról az osztrákok is tudtak, esetleg támogatták is.¹⁷⁷⁹ Wangenheim viszont azzal riogatta a bolgárokat, hogy a Porta inkább lenne Szerbia és Görögország szövetségese, mint Bulgáriáé. Az előbbivel ugyanis nincs vitás kérdése, az utóbbival pedig úgylis megegyezésre kell jutnia a Kis-Ázsiában lakó másfélmillió görög miatt, hiszen ez az állandó török belügyekbe való görög beavatkozás veszélyét hordozza magában, a másik oldalról pedig állandó zsarolási lehetőséget jelent a kisebbség sorsa Görögország felé.¹⁷⁸⁰

¹⁷⁷³ PN. 1913. szeptember 6., PN. 1913. szeptember 11. és PN. 1913. szeptember 12.

¹⁷⁷⁴ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1391. л. 180.

¹⁷⁷⁵ Idézi Markov, G.: Bălgarszkoto krusenie 1913. p. 214. A következő dokumentumot citálja: ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1388. л. 415.

¹⁷⁷⁶ Markov, G.: Bălgarszkoto krusenie 1913. p. 214.

¹⁷⁷⁷ Bulgária ugyanúgy Macedóniát követeli, Oroszország ugyanúgy egy Balkán Szövetséget szeretne felépíteni.

¹⁷⁷⁸ ЦДДА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1374. л. 11.

¹⁷⁷⁹ Diplomaticszki dokumenti... Tom. 1. p. 52.

¹⁷⁸⁰ Markov, G.: Bălgarszkoto krusenie 1913. p. 215. A következő dokumentum alapján: *Politisches Archiv des*

Genadiev - engedve a korábbi német javaslatnak - lemondott augusztus 31-én (szeptember 13-án) a Marica teljes bal partjáról, majd szeptember 15-én lemondott Lozengrádról is, sőt kijelentette, hogy hajlandó felépíteni az Eski Baba, Albolu és Drinápoly közötti vasutat, ha a törökök lemondanak a Marica jobb partjáról. A török fél kijelentette, hogy Bulgária érvelése fals, hiszen ezzel az erővel saját maguknak is építhetnének vasútvonalat az elvesztett Dedeagaç-Drinápoly vasút egyes szakaszai helyébe. Azaz a bolgárokat csak a területi nyereség vezérli e kérdésben és gazdasági indokkal nem támasztható alá követelésük. Két nap múlva Bulgária lemondott Dimotikáról. Szeptember 18-án aláírták a határról szóló megállapodást. Bulgária megkapta keleten Malko Tirmovót, nyugaton Mandrát, Szvilengrátot, Ortaköjt, lemondott viszont Szofluról, Dimotikáról, Enoszról, keleten Midiáról, Iniadáról, Csirmenről.¹⁷⁸¹

A tárgyalásoknak azonban ezzel még nem volt vége. Dzsemal bég szeptember 8-án (21-én) a következő javaslattal fordult Szavov felé: (1) Bulgária kössön szövetséget Törökországgal, melyben Bulgária lemond Gümüldzsináról és Dedeagaçról, továbbá segít megszerezni néhány szigetet, cserébe a törökök egy görögök elleni háború során katonai támogatást nyújtanak Dél-Macedónia bolgár fennhatóság alá kerüléséhez. (2) Elutasítás esetén Törökország megegyezést köt Görögországgal és lemond a szigetekről, cserébe a görögök segítenek megszerezni a törökök számára Nyugat-Trákiát (vagy fordítva, a görögök mondanak le a szigetekről és ez esetben az övék Nyugat-Trákia).¹⁷⁸²

A második ajánlat megvalósulása azt jelentette volna, hogy Bulgária kiszorul az Égei-tengerről, de az első elképzelés sem volt tetszetősebb, Dél-Macedónia ugyanis teljesen életképtelen lett volna hátország nélkül – a hátországa pedig vagy Thesszáliát vagy Észak-Macedóniát jelentette volna – katonailag pedig védhetetlen. Ennek ellenére Szavov nem mondott le a bolgár-török szövetség létrehozásáról, bár jobb szerette volna, ha egy defenzív szerződés születik, mely nem irányul senki ellen, de görög, vagy görög-szerb támadás ellen kölcsönös védelmet biztosított volna. „*Késznek kell lennünk az utolsó lehetőségre is, hogy együttműködjünk velük, ellenkező esetben azt kockáztatjuk, hogy kiszorulunk Macedóniából.*”¹⁷⁸³ Szavovot azonban figyelmeztették, hogy túllépi hatáskörét, így a tárgyalások meghiúsultak.¹⁷⁸⁴

Szavov valós veszélynek tartotta egy görög-török háború kirobbanását a szigetek kérdése miatt, ami szerinte kedvezőtlen lehetőségeket rejt magában egy szövetségesek nélkül maradó Bulgária számára, mert az ország nem őrizheti meg ekkor semlegességét, hiszen fennáll a veszély, hogy a törökök bevonulnak Nyugat-Trákiába, ez viszont bolgár hadüzenetet jelent (akármelyik fél oldalán), s a románok pedig ez esetben megint Bulgáriára támadhatnak.¹⁷⁸⁵

Auswärtiges Amt – Bonn. (PA. AA.) Akten betreffend den Balkankrieg 1912-1913. Türkei, 203. Bd. 20. fond 562. pp. 1-2.

¹⁷⁸¹ PN. 1913. szeptember 18.

¹⁷⁸² ЦДИА, ф 176. к. оп. 2. а. е. 1374. л. 112. és Markov, G.: Bálgarszkoto krusenie 1913. p. 219.

¹⁷⁸³ *Diplomaticseszki dokumenti ...* Tom. 1. p. 58. „*Nie trjábva da bädem gotovi pri poszlednata eventualnoszt da kooperirame zaedno sz tjah v protivnen szlucsaj rizskuvame da izgubi vszicsko v Makedonija.*” valamint Tosev, A., Tom. 2. p. 465.

¹⁷⁸⁴ *Uo.*, Tom. 1. p. 57. „*Szavov, kato profesionalen voenen otide po väprosza za szäjuzza mnogo podalecs, otkolkoto trjábva...*”

¹⁷⁸⁵ A francia követ úgy vélte, hogy egy török támadásnak csak akkor van esélye, ha a bolgárok sem maradnak semlegesek. Ez esetben viszont egy újabb Balkán-háború robban ki. Ha Bulgária semleges marad, akkor a török-görög háború két ország tengeri összecsapásává degradálódik, ami viszont a szorosok blokádját jelenti: ennek feltételezhetően az oroszok nem örülnének. Ezért fontos a béke megőrzése, és mindenféle szövetségi kombináció kiiktatása. *Markov, G.:*

A háttérben - nem először 1912-1913 során - az osztrák és a német külpolitika ellentétes irányvonala állt - a két egymástól homlokegyenest eltérő javaslat is erre utalt. A második javaslat egyértelműen német koncepciót tükröz, az ifjútörökök – szemben a csarikovi éra helyenként angolbarát megnyilvánulásai – egyre inkább nyílt németorientációt vettek fel.

Az 1913 júliusa és 1913 szeptembere közötti időszak a Monarchia diplomáciai kudarcához vezetett. A vezetés úgy vélte, hogy a szerbek Ószerbia megszerzése után, most, hogy immár délen nincs behajtható területi követelésük, szükségszerűen Bosznia vagy az Adria felé fognak fordulni, hogy megvalósítsák területi követeléseiket itt is, és ezt a veszélyt el kell hárítani.¹⁷⁸⁶ Említettük, hogy a Monarchia diplomatai úgy vélték, az oroszok és a franciák egy új Balkán Szövetség kialakításán fáradoznak, akárcsak a németek, melyet Törökország, Románia, Szerbia és Görögország alkotna és célja Bulgária bekerítése. Bár Löding szerint ezek az orosz-francia törekvések inkább Németország, mint a Monarchia ellen irányultak,¹⁷⁸⁷ ha a térképre pillantunk, akkor viszont láthatjuk, hogy ezzel a lépéssel nemcsak a németeket zárták volna el Törökországtól, de a kombináció egyúttal a Monarchia bekerítésével lett volna egyenlő.

A Balkán Szövetség szétesése után tehát a Monarchia már csak szükségből és védekezésből is felelevenítette a román-bolgár szövetség gondolatát, kiegészítve a törökkel való szövetséggel, de Románia és Németország ebben nem volt partner.¹⁷⁸⁸ Az utóbbi úgy vélte, a szövetség nehezené a török-görög békülés folyamatát, továbbá a bolgárok várható revans törekvései miatt ellenezte a közeledést. A német politika hamar felismerte, hogy a bosszúra vágyó Bulgária a hármasszövetség oldalán egyértelműen a szerbellenes erők malmára hajtja a vizet, és így az ország szövetségi rendszerbe való bevonása biztonságpolitikai szempontokból kockázatos. Radoszlavov októberben, támogatva egy török-osztrák-bolgár szövetség tervét, valóban arra hivatkozott, hogy Szerbia egyformán veszélyt jelent mindkét ország számára.¹⁷⁸⁹ A Monarchia viszont következetesen továbbra is csak a Romániával való megegyezés esetén volt hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni.

A Monarchia, a bolgár-román-osztrák megegyezést forszírozva finanszírozni próbálta volna Bulgáriát és egy - vérszegény - 30 millió koronás hitelt akart nyújtani, de Teleszky, a magyar pénzügyminiszter tiltakozott az ilyen politika ellen, mivel Bulgáriát ennyi pénzzel nem lehet megvásárolni, az eljárás pedig a többi nagyhatalom licitjét vonná maga után. A Monarchia, mely állandó tőkeimportra szorul, nem képes versenyezni a nagyhatalmakkal.¹⁷⁹⁰ Teleszky levele szembesítette Berchtoldot azzal a problémával, ha a félszigeten az orosz-francia pénzügyi előretörést meg akarja akadályozni, akkor saját tőkére van szükség, amit a Monarchia nem tud előteremteni. Maradt tehát a németekkel való együttműködés, amit az önálló politikai arculatot kívánó Berchtold eddig elkerülni igyekezett.

Jagow ugyan szeptemberben kijelentette, hogy nincs ellene a bolgár-osztrák-magyar közeledésnek, de a porosz kereskedelmi miniszter és a pénzügyminiszter is ellenzik a bolgár kölcsön ügyét. Tény, hogy 1913 elején és őszén a németek összesen 400 millió frankot

Bálgarszkoto krusenie 1913. pp. 219-221.

¹⁷⁸⁶ Löding, D., pp. 83-84. Októberben kiderült, hogy nem is csatlakoztak.

¹⁷⁸⁷ Uő., p. 106.

¹⁷⁸⁸ *Diplomaticseszki dokumenti ...* Tom 1. Nr. 4. Nr. 45. Nr. 46. valamint G.P. XXXVI. Nr. 13816. Jagow an Wangenheim, és Nr. 13823.

¹⁷⁸⁹ *Ö.U.A.* VII. Nr. 8755.

¹⁷⁹⁰ *HHSiA* Ad. Reg. F. 23. Kt. 46. Teleszky an Berchtold, 1913. szeptember 4.

adtak Romániának, majd 1914 februárjában egy 500 millió frankos kölcsönt Magyarországnak és ugyanekkorát Ausztriának.¹⁷⁹¹ Ez elegendő bizonyíték volt arra nézve, hogy a Monarchia valóban nem tudna versenyezni Németországgal tőkekihelyezésben, és arra is, hogy ha a németek akarták volna, tudták volna támogatni Bulgária pénzelését. A németek legnagyobb ellenvetését mégis az jelentette, hogy a bolgárok már így is 200 millió frankkal tartoztak - ráadásul a franciáknak,¹⁷⁹² valamint, hogy Károly román király azt mondta egy tervezett bolgár-román-osztrák szövetséget illetően, hogy nem találna olyan kormányt, mely hajlandó lenne ebbe belemenni. **A Monarchia számára nagy tanulság volt, hogy kiderült: Balkán-politikát immár csak Németország támogatásával tud folytatni, így alkalmazkodnia kell a német tervekhez.** Ez az önálló osztrák-magyar Balkán-politika végét jelentette, ami háborúk egyik legsúlyosabb következménye volt Berchtold számára.¹⁷⁹³ 1913. novemberére maga Berchtold is belátta, hogy a második Balkán-háborút Bulgária a Monarchia érdekeiért is vívta, és egy Nagy-Szerbia létrejötté helyett lett volna lehetőség a Szaloniki felé vezető út biztosítására.¹⁷⁹⁴

1913. május 11-én Jagow még úgy vélte, Görögország az ellensúlya Bulgáriának a félszigeten,¹⁷⁹⁵ valamint, hogy Görögország és Törökország kibékíthető és a szövetséghez Románia is csatlakoztatható, kifejezetten Bulgária ellen. A sors iróniája, hogy a németek politikai elképzelései az események utólagos ismeretében helytelennek bizonyultak, de nekik volt a megvalósításhoz pénzük. Számukra nagy veszélyt jelentett a görög-török viszály, mely a kis-ázsiai német befolyást veszélyeztette volna egy görög győzelem esetén. Török győzelem esetén viszont Görögország mindenképpen az antant kezeibe kerülne. Jagow ezért egyetlen megoldásnak a szigetek semlegesítését és a két állam kibékítését tartotta.

Németország tartott egy szerb-bolgár megegyezéstől (is), melynek eredményeképpen Szerbia elveszi Dél-Macedóniát Görögországtól, Bulgária pedig a trákiai partot Kavalával¹⁷⁹⁶ – jóllehet korábban éppen a németek buzdították a Monarchiát a szerbekkel való megegyezésre azzal, hogy Macedónia és Szaloniki birtokában a szerbek kiengedik az osztrákokat az Égei-tengerre. A németek úgy tűnik, feladták ez utóbbi irracionális elképzelést, s azt kezdték feszegetni, hogy Albánián és Görögországon keresztül kellene a Monarchiának eljutni Szalonikiig, persze ehhez Görögország szövetségét kell megszerezni. Ez a lehetőség viszont már megvalósulhatott volna, ha Bulgária közös határt kap

¹⁷⁹¹ Uo. Ad. Reg. F. 23. Kt. 46. 1914. március 1., Szőgyény.

¹⁷⁹² Vagyis a német kölcsönből a francia adósság törlesztőrészei telnének ki, produktív beruházásra nem futná, ami nem egyezett sem a német külpolitika, sem a gazdasági racionalitás irányvonalával.

¹⁷⁹³ Végül 250 millió levát szavaztak meg Bulgáriának. A fedezetet a dohány és bélyegadó, valamint a cigarettapapír-monopólium jelentette. A kölcsön egy részét a Haszkovo-Porto Lagos vasútvonal kiépítésére fordítják, s a perniki szénbányák megnyitására. A német gazdasági behatolást a Monarchiába jól jellemzi, hogy 1913. áprilisában a Diskontogesellschaft 122,8 millió frankot adott a Monarchiának; 1914 februárjában Magyarország 425 milliót kapott a Diskontogesellschafttól; márciusban Budapest kapott 134,3 milliót a Dresdner Banktól; áprilisban Ausztria 337,1 milliót a Deutsche Banktól; szintén áprilisban Bosznia-Hercegovina 50,1 milliót a Dresdner Banktól; 1914 májusáig összesen 971,6 millió; 1910-1914 között összesen 2,4 milliárd frank volt a német kölcsönök és befektetések összege a Monarchia felé. A német politika ezek után úgy vélte, joggal várható el, hogy a Monarchia ne kezdjen hasonló „politikai kalandokba” a Balkánon, mint 1912-1913-ban. *Löding, D.*, p. 249.

¹⁷⁹⁴ *HHStA PA I. Balkankonflagration Kt. 494. Liasse XLV /17. 1913. november 6. fol. 293-295. „Bulgarien hat den Krieg ... nicht nur für Bulgarien, sondern auch für die Monarchie geführt. Wenn es nach seinen Intentionen gegangen wäre, hätten wir den Weg nach Saloniki freibekommen sollen, statt dessen sei ein Grosserbien geschaffen worden, das uns die Handelstrasse versperre, und von Hass gegen uns erfüllt sei, ebenso wie gegen Bulgarien. Die ganze serbischen Armee denke nur an den Zukunftskrieg gegen Österreich-Ungarn...”*

¹⁷⁹⁵ G.P. XXXIV. Nr. 13292.: Az elképzelés része volt, hogy Görögországnak 500 millió frankos kölcsönre van szüksége, amelynek felét Németország, felét Franciaország adná.

¹⁷⁹⁶ Uo. PA I. Kt. 494. Balkankonflagration Liasse XLV /17. No. 629. fol. 341. Flotow, 1913. szeptember 29.

Albániával.

A Monarchia a görög-német szövetségi tervre válaszol, kibővítve a korábbi bolgár-román szövetségről szóló elképzelését, immár egy román-bolgár-török szövetség kiépítésével próbálkozott.¹⁷⁹⁷ Ez a kombináció pedig egyértelműen görögellenes volt – legalábbis Pallavicini úgy festette le a görögöket a török kormány előtt, mint a legveszélyesebb ellenfeleket.¹⁷⁹⁸ „*Létérdekeink, hogy megakadályozzuk egy szilárd, Románia, Szerbia és Görögország közötti, bolgárellenes szövetség kialakulását*” – fogalmazta meg nyíltan a német (és orosz-francia) terv elutasítását memorandumában Tisza István.¹⁷⁹⁹ Forgách, a külügyminisztérium osztályvezetője is úgy vélte, hogy Görögország nem megfelelő partner, és a görög tengerpart Szalonikivel, melyet Jagow az ország hármasszövetséghez való csatlakozása mellett szóló legfontosabb érvnek tekintett, maga a legfőbb akadályozója az ország csatlakozásának, mert a tengerpart védelmét Anglia és Franciaország magatartása miatt nem tudták biztosítani. Ezenkívül a Kis-Ázsia ellen irányuló görög ambíciók sértik a német érdekeket és ezek kibékíthetetlenek.¹⁸⁰⁰

1914 februárjára Ficsev is arra a következtetésre jutott, hogy Bulgária csak egy osztrák-magyar – török – román – bolgár szövetséggel érheti el céljait.¹⁸⁰¹ Bulgária hamarosan kinyilvánította Romániának is, hogy csak a hármasszövetségen belül tudja elképzelni jövőjét.¹⁸⁰² A románok viszont éppen ellenkezőleg, először egy Monarchia-ellenes szövetségre buzdították a bolgárokat. Marghiloman román pénzügyminiszter azt ajánlotta Radevnek, ha Bulgária szövetségre lép Romániával, akkor visszakapják Dél-Dobruzsát, mihelyt Románia megszerzi Erdélyt.¹⁸⁰³

Míg a bolgárok az ajánlatot fontolgatták, kibontakozni látszott egy román-török közeledés, amikor Taalat bej 1914 elején Romániában járt, ami viszont inkább bolgárellenes jeleket viselt magán. Ionescu pedig Konstantinápolyban egy román-török-görög-szerb pánbalkán konföderáció, szövetség tervezetét vázolta fel, mely egyértelműen bolgárellenes vonásokat hordozott magán.¹⁸⁰⁴ A román lépés viszont érthetővé teszi a bolgár félelmeket egy újabb román támadás bekövetkeztétől.

A románok és a törökök azon voltak – és itt akaratlanul is a Monarchia érdekeivel összhangban cselekedtek –, hogy Bulgária figyelmét Macedónia felé fordítsák. Attól tartottak ugyanis, hogy egy ruszofil kormány hatalomra jutása esetén a bolgárok orosz támogatással felújíthatják Szerbiával a Balkán Szövetséget, és előzönlük Trákiát és Dél-Dobruzsát.¹⁸⁰⁵ Így mind a románok, mind a törökök azt látták érdeküknek, hogy a Radoszlavov-kabinet megerősödjön. Román részről olyan megnyilvánulás is elhangzott, miszerint Bulgáriának jár a teljes Vardar-balpart és Kavala.¹⁸⁰⁶

Pallavicini 1913. október 3-án a fent említett görögellenes bolgár-török szövetség két alternatívájáról számolt be. A terv szerint a korlátozott háború eredményeként Bulgária megkapná Kavalát, Törökország pedig a szigeteket. Ha Bulgária nem mer támadni, mert

¹⁷⁹⁷ *Ö-U.A.*, VII. Nr. 8574., 1913. szeptember 9. Berchtold

¹⁷⁹⁸ *Uo.*, VII. Nr. 8626., 1913. szeptember 14.

¹⁷⁹⁹ *Uo.*, VII. Nr. 8474.

¹⁸⁰⁰ *Uo.*, VII. Nr. 8708., 1913. szeptember 25. Forgách an Jagow.

¹⁸⁰¹ *HHSIA* PA I. Kt. 494. Balkankonflagration Liasse XLV /17. fol. 247. 1914. február 2. Szófia, Tarnowski

¹⁸⁰² *Uo.* PA I. Kt. 494. Balkankonflagration Liasse XLV /25. fol. 249. 1914. január 30. Szófia, Tarnowski

¹⁸⁰³ *Diplomaticseszki dokumenti...* 1913-1915. Tom 1. Nr. 124.

¹⁸⁰⁴ *HHSIA* PA I. Kt. 494. Balkankonflagration Liasse XLV /26. Nr. 874. fol. 877. 1913. december 7. Mittag, Szófia

¹⁸⁰⁵ *Diplomaticseszki dokumenti ...* Tom. 1. Nr. 170.

¹⁸⁰⁶ *HHSIA* PA I. Kt. 494. Balkankonflagration, Liasse XLV /25. Nr. 1397. fol. 809-810. 1913. okt. 6. Szófia, Tarnowski

nem bizonyos a román semlegességben, akkor feladata csupán az, hogy megakadályozza a szerb és görög hadak Törökország elleni közvetlen harcérintkezésbe lépését – bolgár szemszögből ez eléggé öngyilkos manővernek tűnt, - így Törökországnak egyedül Görögország ellen kell támadni, s háta Szerbia irányából fedezve lesz. Hogy a törökök hogyan lépnek Bulgária területére, hogy a görögök ellen fellépjenek Macedóniában – mivel Törökország nem volt határos Görögországgal – arra is remek elképzelést dolgoztak ki: a terv szerint egy mohamedán felkelés robbanna ki Trákiában, amire válaszul a bolgárok behívják a török erőket rendteremtés céljából, így máris indokoltá válik a török csapatok bulgáriai jelenléte.¹⁸⁰⁷ A bolgárok számára persze később nehézséget jelentett volna a törökök eltávolítása, s Bulgária attól tartott, ha Törökország esetleg vereséget szenved, nem fog kivonulni a megszállt területekről, s így teljesen kiszorul az Égei-tengerről. Ez azt is jelenti, hogy egy török-görög háborúban Bulgária kénytelen hadba lépni, hogy előmozdítsa a török sikert.¹⁸⁰⁸

A második lehetőség szerint, ha Románia semlegessége bizonyos, Bulgária és Törökország közösen támadja meg Szerbiát és Görögországot, ez esetben minden terület a Sztrumiáig Törökországé lesz, Bulgáriáé pedig a Monasztir-Egripalanka-vonal, Albánia pedig megkapja Üsküböt.¹⁸⁰⁹ Tosev elutasította ezt a lehetőséget, mondván, hogy a Monarchia beleegyezése szükséges hozzá, ugyanígy kivihetetlennek tartotta Szavov javaslatát egy autonóm Macedónia megszervezésére és Kavala megszerzésére.¹⁸¹⁰

Októberben a szövetség tervezetét annyira kidolgozták, hogy már csak az aláírás hiányzott róla, amikor a bolgárok azt a kifogást tették, hogy a szerződés akkor lenne igazán értékes, ha mindkét fél valamilyen formában csatlakozni tud a hármasszövetséghez, illetve biztosítani lehet a román semlegességet. Egy direkt szövetség Törökország és Bulgária között nem kerestezte a Monarchia elképzeléseit, de a hármasszövetséghez való csatlakozás már igen, hiszen ellentmondott volna annak a német külpolitikai elvnek, hogy a gyenge Törökországgal nem szabad szövetségre lépni, mert az az antant részéről nyílt török- és németellenes fellépéshez vezetne. A németek a bolgárok revanspolitikájától való félelem miatt szintén elleneztek a tervet. A Monarchia pedig nem tudná támogatni a törököket semmilyen jelentős gazdasági erővel. A bolgárok aggodalma viszont érthető volt, hiszen korábban a Balkán Szövetség tagjaként és a második Balkán-háborúban megtapasztalhatták, milyen nagyhatalmi támogatás nélkül háborúzni.¹⁸¹¹ A szerződés így végül az asztalfiókba került, pedig kidolgozták még a katonai műveleteket is.

Bulgária válaszút elé került: szövetségesekek nélkül maradt, miközben egy újabb Balkán Szövetség látszott kialakulni határai mentén, amely immár ellene irányult. Az ország számára két kiút látszott: vagy szert tesz egy nagyhatalmi támogatóra – s ennek volt köszönhető megeléklődése a Monarchia irányában, – vagy megpróbálja szétverni a még képlékeny ellenszövetséget azzal, hogy az egyik potenciális tagot kikapcsolja a körből, és saját oldalára állítja. Az előbbieken említett tervezetek is ennek tudhatók be. A ruszofil irányt képviselő Bobcsev – bár meglehetősen furcsa javaslatot tett – mégis alapvetően jól látta meg a helyzet lényegét: a pétervári követ szerint meg kellene egyezni

¹⁸⁰⁷ Uo. PA I. Kt. 494. Balkankonflagration Liasse XLV /25. Nr. 457. fol. 833-834. 1913. október 3. Jenikőj, Pallavicini

¹⁸⁰⁸ Uo. PA I. Kt. 494. Balkankonflagration Liasse XLV /25. Nr. 1363. fol. 811-812. 1913. október 7. Szófia, Tarnowski

¹⁸⁰⁹ Uo. PA I. Kt. 494. Balkankonflagration Liasse XLV /25. Nr. 457. fol. 830. 1913. október 3. Jenikőj, Pallavicini

¹⁸¹⁰ Uo. PA I. Kt. 494. Balkankonflagration Liasse XLV 25. Nr. 836. fol. 814. 1913. október 4. Jenikőj, Pallavicini

¹⁸¹¹ Ö-U.A. VII. Nr. 9131. 1913. december 29. Nr. 9166. 1914. 01. 07. Pallavicini

Szerbiával, mert „*ma Szerbiának sokkal nagyobb szüksége van ránk, mint nekünk őrá*”¹⁸¹² és emiatt talán hajlandó lesz engedményekre. Sokkal több előnnyel jár Szerbiával megegyezni, mint hagyni, hogy egzségre lépjen Görögországgal és Romániával. Szerbia adjon egyházi és oktatási autonómiát a macedobolgároknak és nyújtson segítséget a görög propaganda és nyomásgyakorlás ellen, mely az Égei-tengeri kijáratot fenyegeti – cserébe Bulgária eláll a revíziótól. Mindennek háttérében az állt, hogy Bobcsev egyaránt el akart kerülni egy szerb-oroszl és román-szerb közeledést,¹⁸¹³ mely bekerítette volna Bulgáriát, mint ahogyan egy bolgár – osztrák-magyar szövetséget is, amely pedig egyre valószínűbb volt.

A ruszofilekkel ellentétes irányt képviselő Radoszlavov-kabinet viszont szerbellenes koalícióba is hajlandó volt belemenni. Az ÖHHStA dokumentumai között fennmaradt egy kézirat, mely az egyik ilyen lehetőséget vázolta fel. A védelmi szövetség tervezetében a két fél - Bulgária és a Monarchia – megegyezett abban, hogy kölcsönösen, katonai erővel megsegítik egymást, ha bármelyiküket támadás éri két ország részéről, mely közül az egyik határos mind a Monarchiával, mind Bulgáriával - és amely ország nem Románia. Itt tehát egy nyíltan szerbellenes szövetség tervezete körvonalazódott. A szerződéstervezet burkoltan még Oroszország ellen is irányult; egy szerb-oroszl támadás esetén ugyanis kilátásba helyezte Bulgária segítségét. Bulgária csak akkor kapott volna segítséget, ha Szerbia nem egyedül támad rá, például szerb-oroszl, szerb-görög, szerb-török támadás esetén.¹⁸¹⁴ Mindez azonban csak papiros maradt. Bulgária 1915-ig nem kötelezte el magát (akkor azonban hasonló feltételekkel és célokkal tette). Az ezt követő események méltán tekinthetők az 1912-1913-as történések egyenes következményének.

1913. szeptember 29-én végül aláírták a török-bolgár békeszerződést,¹⁸¹⁵ amely a már említett területi rendelkezésen túl újból életbe léptette az 1911. február 19-i kereskedelmi egyezményt és a kölcsönös kedvezményt, ami mindkét fél kimerült gazdaságára jótékony hatással volt.¹⁸¹⁶ Ezen kívül több előremutató lépést tett a két fél, így teljes amnesztiát adtak mindenkinek, a határ bármelyik oldalára is kerüljön, és 1 hónapon belül kicserélték a hadifoglyokat. Ez azért is volt jelentős, mert a foglyokkal igen embertelenül bántak korábban. A szerbek például csak 12 ezer foglyot engedtek el 1913. októberéig, a görögök pedig Janina 13 ezer védőjét egy olyan kietlen szigetre zárták, hogy naponta 50-en haltak meg közülük. A nemzetiségeknek 4 évig opcionális joguk volt állampolgárságuk kérdésében, azaz négy évig tulajdonképpen kettős állampolgároknak számítottak, utána viszont dönteniük kellett, hogy távoznak, vagy maradnak az új állam keretei között. A bolgárok által megszerzett területeken a szultán megtarthatta birtokait, a mecsetek és a mohamedán iskolák az egyházközségek tulajdonát képezték, tehát nem kerültek állami tulajdonba, így nem kellett elsorvadásuktól félni. Az átadott vasútvonalakon a bolgárok

¹⁸¹² Bobcsev, Sz.: Begäl pogled ... p. 33.

¹⁸¹³ Uo.

¹⁸¹⁴ HHStA PA I. Kt. 494. Liasse XLV /17. Die Balkankonflagration. Hauptsachliche Bestimmungen eines Geheimvertrages zwischen Österreich-Ungarn und Bulgarien. Dátum nélkül. Fol. 326-327. „*Falls die Monarchie von einer Grossmacht in Bunde mit einer zweiten Staat angegriffen wird, verpflichtet sich Bulgarien zur militärischen Kooperationen vorausgesetzt, dass betreffende Staat mit Bulgarien limitroph ist. Falls Bulgarien von zwei Staaten angegriffen wird, verpflichtet sich die Monarchie zur militärischen Kooperationen vorausgesetzt, dass wenigstens einer jeder beiden Staaten mit der Monarchie limitroph ist.*” A következő pont kimondja, hogy ha ez az állam Románia, a Monarchia nem avatkozik be, valamint, hogy egy konferencián a Monarchia Bulgária macedóniai igényeit elfogadja és támogatja. Így a Monarchia végeredményben – megkésve – elismerte a bolgár pretenciók jogosságát.

¹⁸¹⁵ A teljes szöveget lásd: *Isztorija na Bälgarite* ... Tom 2. pp. 219-224.

¹⁸¹⁶ Keszjakov, B., p. 60.

szerezték meg minden jogot és minden kötelezettséget is. Legérdekesebb azonban a béke 10. pontja volt, mely egy görögellenes bolgár-török szövetség alapjait fektette le.¹⁸¹⁷ Burián is úgy értékelte a Monarchia szemszögéből a török-bolgár békét, mely a görög-albán-bolgár-török blokk egyik alappillére lehet, és amely blokk ellensúlyozhatja az orosz támogatással felálló szerb-román blokkot.¹⁸¹⁸

A Daily Telegraph megneszelte Szavov tárgyalásait, mert október 2-án azt adta hírül, hogy a török segítséggel kivívandó macedón autonómiáért és Kavaláért a bolgárok hajlandók átadni a törököknek Dedeagaçot. Ennek hatására a görögök végre kiürítették az eddig csapataik által megszállt kikötőt és átadták a bolgároknak. A városba viszont a gyorsabb gümüldzsinai basibozuk erők értek hamarabb. Bulgária ezért október közepén 18 gyalogezreddel felszámolta a Gümüldzsinai Köztársaságot, amelyhez 10 ezer korábban Anatóliába menekült lakos is csatlakozott.

E fejezetben bizonyítottuk, hogy a bolgárok érdekeit Bukarestben a tárgyalások elhúzásá szolgáltatta, hiszen úgy vélték, minél vontatottabban halad a konferencia, annál inkább kénytelenek lesznek beavatkozni a nagyhatalmak. Másfelől pedig egy különleges Romániával, vagy a hatalmak beavatkozása szintén elősegítette volna elképzeléseik megvalósulását. A hatalmak felismerték, hogyha összhangban is dolgoznának egy békeszerződés felülvizsgálatát illetően, semmilyen eszközük nem lenne arra, hogy a szerbeket és a görögöket az általuk elfoglalt területekről eltávolítsák. Amennyiben ezt egy nagyhatalom mégis megpróbálná, szükségszerűen a többi nagyhatalom ellenkezésébe ütközne, ami világháborúhoz vezetne. Rámutattunk, hogy mivel a Monarchia és Oroszország céljai a félszigeten ellentétesek, eszközeik viszont azonosak voltak, kénytelenek voltak túllícitálni egymást, hogy megnyerjék a kisállamokat. Véleményünk szerint Oroszország nem akarta Bulgária területnövekedését, sőt abban reménykedett, hogy a Monarchia folyamatosan követi majd az orosz javaslatot, és egyre csökkenti a beígért területek nagyságát - abbéli reményében, hogy az oroszokkal közösen már képes lesz a revízióra - így elveszíti a bolgárok szimpátiáját. Az oroszok minimális céljukat elérték: a Monarchia számára nem maradt eszköz Bulgária igényeinek kielégítésére. Megmutattuk, hogy a Monarchia a Balkánon immár csak Németország támogatásával tudott fellépni, így alkalmazkodnia kellett a német tervekhez. Ez az önálló osztrák-magyar Balkán-politika végét jelentette, ami háborúk egyik legnagyobb vesztesége volt. Bulgária számára 1913-1914 fordulója nem hozott döntő áttörést: a konstantinápolyi békében komoly területi engedményekre kényszerült. Igaz ugyan, hogy önerőből sikerült a háborús eredmények kis részének megmentése, de az ország kimaradt a szövetségi rendszerekből. Ez azonban ideiglenes állapot volt: az ország 1914 után mind az antant, mind a központi hatalmak számára felértékelődött és immár ők maguk ajánlották fel azokat a területeket - a szerb és görög Macedóniát - a bolgároknak, amelyekért Bulgária másfél évvel korábban a nagyhatalmi tiltások ellenére harcba szállt. A „harmadik” Balkán Szövetség – Szerbia, Románia és Görögország kvázi-megállapodása - nem bizonyult életképesnek, mert a békét és az egyensúlyt nem tudta garantálni.

¹⁸¹⁷ PN. 1913. szeptember 30. Valójában az említett cikkely csak a későbbi - akár katonai - együttműködést irányozta elő, konkrétumokat nem tartalmazott. A terveket lásd fentebb.

¹⁸¹⁸ Burián, I., 72. p.

8. FEJEZET. Epilógus

8.1 Konzolidációs kísérletek. Az albán felkelés és az Adria-probléma kiújulása

Mivel Törökország nem vett részt a bukaresti tárgyalásokon, így döntéseit nem is vette figyelembe. Görögországnak külön tárgyalásokba kellett bocsátkoznia a törökökkel, mert ellenkező esetben az a veszély fenyegetett, hogy azok támadást indítanak Kavala és Dráma ellen. A törökök Mütiléné és Khiosz átadását követelték a görögöktől, amit azok ismételtelen megtagadtak.¹⁸¹⁹ Bár magát a rendezést elutasították, törökök mégis a londoni béke IV. pontjára alapozták érvelésüket, mely kimondta, hogy Törökország átengedi a szövetségeseknek Kréta szigetét. Bulgária a bukaresti békében lemondott Thaszoszról Görögország javára. Ennél több szigetet azonban egyik szerződés sem említett, hiszen sorsukról Londonban tárgyaltak a nagyhatalmak, tehát török értelmezés szerint azokat a görögök jogtalanul kebelezték be. Mivel a szigetek kérdésében a nagyhatalmak még nem hoztak döntést, ez azt jelenti, hogy nem szűnt meg a casus belli. A görögök helyzetét nehezítette, hogy Venizelosz 1200 ciprusi önkéntes előtt olyan kijelentést tett, hogy szeretné, ha a sziget egyesülne Görögországgal, amit az angolok nehezményeztek.¹⁸²⁰ A bolgár-török szövetség veszélye miatt október 2-án mozgósították a görög flottát. Mielőtt a konfliktus eszkalálódott volna, közbelépett Károly román király, de - ideiglenes - görög-török megállapodás csak 1913. november 14-én született.¹⁸²¹

1914. március 14-én született meg a szerb-török béke.¹⁸²² A görögök és szerbek közötti határviszályt szintén sikerült 1914-re rendezni.¹⁸²³ Nagyobb problémát jelentett az elfoglalt területek felosztása során kialakult szerb-montenegrói vita. Montenegró a Szandzsák kétharmadát követelte; mintegy 8000 km²-t. Az 1913. október 12-én kötött megállapodásban a Metohija-sík nagy részét (kétharmadát) Plevjével, Dečanival és Ipekkal Montenegró kapta, de Gyakovica szerb maradt (8.1 táblázat).¹⁸²⁴

8.1 táblázat. Bulgária és Szerbia gyarapodása különböző szituációk esetén

km ²	Terület a szövetségi egyezmény alapján (1912. március)	Gyarapodás	Az okkupáció alapján (1913. május 30.)	Gyarapodás	A bukaresti és a bolgár-török béke alapján (1913. augusztus 10.)	Gyarapodás
Bulgária	183 000	87 000	148 000	52 000	114 000	20 000
Szerbia	74 000	26 000	84 000	36 000	87 000	39 000

Saját szerk.

Sokkal problémásabb volt a helyzet Dél-Albániában, ahol a nagyhatalmi bizottság a

¹⁸¹⁹ *PN*. 1913. szeptember 28.

¹⁸²⁰ *Uo*. 1913. október 1. és 7.

¹⁸²¹ *Boeckh, K.*, p. 85.

¹⁸²² A törököket Talaat bég belügyminiszter, a szerbeket Paulović küldött képviselte. Az ifjútörökök nem mutattak sok érdeklődést a szerbekhez került albán területek muszlim lakói iránt, a szerbek a vakuf birtokok kérdésében mutattak engedékenységet, így a tárgyalások gyorsan haladtak.

¹⁸²³ Čapović szerb küldött követelte Florinát és a Bitolától délre lévő síkságot a szerbeknek. Egy bizottság ült össze a határkérdés vizsgálatára (augusztus 27.). Seovo, egy kis falu Gevgelijától délre, hosszas vita után a görögökhöz került 1913. dec. 31-én.

¹⁸²⁴ *Boeckh, K.*, pp. 98-99.

lakosság anyanyelve alapján akarta meghúzni a határt, jóllehet szinte mindenki kétnyelvű volt,¹⁸²⁵ hiszen az istentiszteletet görög nyelven tartották az ortodox albán falvakban. A görögök érzelmi hovatartozás alapján akarták megvonni a határt, de helyi lakosság csupán 15-20%-a lehetett görög nemzetiségű.¹⁸²⁶ 1913. december 17-én került sor a határ végleges kijelölésére Firenzében. Ennek során Santi Quaranta, Korica és Argirokasztro albán felségterület lett. A görög kormány látszólag beletörődött a helyzetbe, csupán néhány falu kicserélését akarta elérni; majd 1914. február 21-én hivatalosan is kérte a revíziót, és katonái továbbra sem nem vonultak ki Dél-Albániából. 1914. február 28-án aztán a lakosság Zographosz volt külügyminisztert nyilvánította az Észak-Epiroszi Autonóm köztársaság fejévé, aki Argirokasztroból hamarosan kikiáltotta a függetlenséget. A felkelőket Konstantin görög király is támogatásban részesítette. Daulisz ezredes 5000 embere alkotta a hadsereget, mely főként önkéntesekből állt.¹⁸²⁷ 1914 márciusában Chimara-Csamuria is függetlenné vált egy görög őrnagy vezetése alatt. A reguláris görög csapatok ugyan a Monarchia intervenciós fenyegetése miatt 1914. április 28-án hivatalosan elhagyták a területet, de az „önkéntesek” nem távoztak, és Wied fejedelem uralma továbbra sem terjedt ki Észak-Epiroszra. Az albán zsandárság felállításával megbízott holland tisztek március 11-re bevették Koricát és a helyi görög metropolita által pár nappal később szított lázadás ellenére megtartották. A helyzet rendezésére Wied fejedelem Thomson holland ezredet küldte a helyszínre, aki azonban túllépte eredeti instrukcióit, és Korfun önálló tárgyalásokat kezdve a Zographosz-kormányval és athéni megbízottakkal, autonómiát ajánlott a vitatott területeknek.¹⁸²⁸

Április végére a dél-albániai helyzet nyílt háborúval fenyegetett Albánia és Görögország között. Emiatt a Nemzetközi Ellenőrző Bizottság túllépve jogkörét – formálisan Wied felhatalmazásával – tárgyalóbizottságot küldött délre. A nagyhatalmak tehát végül tárgyalóasztalhoz ültek a görögökkel. 1914. május 17-én született meg a korfui konvenció, mely kimondta, hogy Koricát és Argirokasztrot nemzetközi bizottság ellenőrzi, a terület Albánia része marad, de autonóm státuszt kap. A katonai és végrehajtó hatalmat holland tisztek gyakorolják, az ortodoxok vallásgyakorlását elismerik. A görög szabadcsapatokból holland irányítás mellett önálló zsandárság állt volna fel.¹⁸²⁹ Az albán kormányzat 1914. június 23-án ratifikálta az egyezményt. Ez volt vizsgált korszakunkban az egyetlen kísérlet területi autonómia létesítésére, de ez sem bizonyult hosszú életűnek, mert hamarosan kitört az első világháború, Wied herceg elvesztette trónját, Albánia pedig anarchiába merült. Így nem derült ki, hogy a területi autonómia megfelelően kezelheti-e a félsziget ellentéteit. A kompromisszumból ugyanis csak a fegyverszünet valósult meg. A jegyzőkönyvet az 1914. június 5-én Delvinóban összeült epiroszi görög gyűlés nem fogadta el. Június 8-án Tzontosz-Vardhasz tábornok a fegyverszünet ellenére ismét elfoglalta Koricát. Emiatt ugyan menesztették Athénban, de a várost a görögök nem adták át. A görög hadsereg dél-albániai jelenléte csak 1924-ben szűnt meg.

¹⁸²⁵ *Uő.*, p. 113.

¹⁸²⁶ *Csaplár K.*: Holland tisztek az albán zsandárság élén – az osztrák-magyar levéltári források tükrében. In: *Árvay V. - Bodnár E. - Demeter G.* (eds.): *A Balkán...* 169-170. pp. A következő munka alapján: *Goslinga, G. T. A.*: *The Dutch in Albania. The History of the first Albanian Gendarmerie Organised and Directed by Dutch Officers 1913-1914.* In: *Shéjzat.* Ed.: *Martin Camaj.* 1971/7-9. p. 229.

¹⁸²⁷ *Boeckh, K.*, pp. 113-115.

¹⁸²⁸ *Csaplár K.*, 169-170. pp.

¹⁸²⁹ *Uő.*, 170. p.

Míg a nagyhatalmak Albánia déli határait próbálták kijelölni, Észak-Albániában is fordulatot vettek az események. A szerbek ellenszegültek a londoni konferencia határozatának, és nem ürítették ki Albánia teljes területét: továbbra is követelték, hogy a Drin mindkét partja kerüljön szerb kézre, és megszállás alatt tartottak néhány ottani települést. Berchtold már augusztus 6-án hasztalanul követelte a kivonulást. A külügyminiszter, miként Szkutari esetében, ismét a háborúval való fenyegetés eszközéhez nyúlt, de saját szövetségesei sem támogatták:¹⁸³⁰ a hatalmak tartottak attól, hogy Berchtold egyúttal a bukaresti béke revízióját is el akarja érni. Az 1913. szeptember-októberében bekövetkező lépéssorozat miatt a Monarchiát az antant ismételten háborús uszítással vádolta.

A szerb jelenlét feszültséget teremtett a térség lakóiban is. Az Albánia sorsáról döntő londoni bizottság Dibra és Gyakova városát ugyan a szerbeknek ítélte, de a környező albán falvak lakosai odajártak piacra. A londoni bizottság továbbra is biztosította számukra ezt a jogot, amit viszont a szerbek nem ismertek el, és lezárták a határt: Észak-Albánia éhezett. A malisszorok a Tuzit időközben elfoglaló montenegróiakkal kerültek összetűzésbe, akik, bár Szkutariról lemondtak, a területi kompenzációról nem. A drenicai albán előkelők végül követséget indítottak a szerbekhez Gyakova ügyében. Az amúgy is pattanásig feszült helyzet ellenére a szerbek felégettek egy falut, és lemészárolták a követséget.¹⁸³¹ Erre egész Albánia fegyvert fogott. Kitört az újabb albán lázadás, melynek célja a szerbek kiűzése volt az albánnak tartott területekről. Szeptember 20-án még csak 200 albán állt fegyverben Issza Boletini vezetésével, de felkelése nem maradt elszigetelt jelenség. Szeptember 23-án már 8 ezer albán rohanta meg Dibrát. A 400 szerb elmenekült. A malisszorok kiverték a Tuzit megszállva tartó 60 montenegróit. A drenicai albánok bosszúból lemészárolták szerb előjáróikat. A zavarosban halászó Esszad pasa Albánia főkormányzójának nevezte ki magát.

Szeptember 25-ére a Dibrát elfoglaló albánok már Kičevót is bevették és a Vardar felé tartottak, hogy egyesüljenek a macedobolgár komitácikkal. Markov ezredes és Szandanszki csapatai Ohridában összefogtak az albánokkal. Mavrovó és Galičnik elesett, a szerb és görög csapatok között pedig megszakadt az összeköttetés, mert a görögök nem siettek szerb szövetségeseik segítségére. Konstantin király ellenben azonnal felajánlotta segítségét az összes albán egyesítésére. Janinát is átadta volna a felkelőknek, ha elfogadják a görög-albán uniót és őt királyuknak.¹⁸³² E lépésre válaszul Esszad proklamálta Albánia autonómiáját a szultán fősege alatt, ami a nagyhatalmak és felkelők között is zavart keltett, majd csapatokat küldött Issza Boletininek, aki immár 30 ezer albán élén elfoglalta a sokat vitatott Gyakovát.¹⁸³³ A szerbek elégtelen helyi erőik miatt kénytelenek voltak a leszerelt és Szerbia belsejében állomásozó Morava- és Drina-hadosztályokat mozgósítani.

A felkelés nem titkolt célja Nagy-Albánia megteremtése volt. Issza Boletini Gyakova bevételét követő proklamációja – melyet a Pesti Napló közölt – rávilágít azokra az okokra, melyek a felkelés kibontakozásához és az egyébként széthúzó albánok összefogásához vezettek. „*A most ömlő vérért Európa igazságtalansága volt a felelős. Rettenetes igazságtalanság volt*

¹⁸³⁰ Löding, D. pp. 159-162. és Baernreither, J.: Fragmente... p. 302. Jagow erősen ellenezte az Albánia fölötti osztrák kulturális protektorátust, mert egy olyan országban, ahol a lakosság 15%-a katolikus csak, míg 60%-a muzulmán, ez nem megengedhető (Ugyanakkor Bosznia is muzulmán többségű volt).

¹⁸³¹ PN. 1913. szeptember 23.

¹⁸³² Uo.. 1913. szeptember 26.

¹⁸³³ Uo. 1913. szeptember 25.

*Koszovót, Albánia szívéét ellenségünknek, Szerbiának kiszolgáltatni... Malissziabéli társainktól elzárták a vásárokat azszal a fenyegetéssel, hogy vagy Szerbiához való csatolásukat kérik, vagy éhen halnak...*¹⁸³⁴ A nagyhatalmak tanácstalanul álltak az események előtt. Az angol lapok a Monarchia politikáját hibáztatták, hiszen az ő érdeke volt Albánia létrehozása. A Monarchia a szerbeket tette felelőssé, mert többszöri felszólítás ellenére sem vonultak ki az albánoknak ítélt területekről.

Szeptember 27-én Prizren leégett, három napja 6 ezer felkelő ostromolta. Mitrovicából és Prištinából folyamatosan áramlott az utánpótlás a Monasztir, Ohrida és Sztruga felé vonuló albánokhoz. A felkelők csapatai között azonban nem volt összhang, a szerb erők egyenként számoltak le velük. Mavrovó és Gyakova 27-én már újra szerb kézen volt. A szerbek igyekeztek az albánokat elvágni az utánpótlástól, ami a legkorábban elesett városok megtámadását jelentette, mintegy bekerítve a Macedónia belsejébe nyomulókat.¹⁸³⁵ A Monarchia és Olaszország szerb belügynek tekintve az eseményeket elhatárolódott a beavatkozástól. Nem így Görögország. Mivel korábbi ajánlatára elutasító választ kapott, megkezdte a bevonulást Dél-Albániába.

Október elejére már látszott, hogy a szerbek fognak felülkerekedni. Londonban a nagyhatalmak végül cselekvésre szánták el magukat. Október 1-én megszületett a közös nagyhatalmi demars. A szerbek ugyanis nemcsak a nekik ítélt területen verték le a felkelést, de a rendteremtés ürügyén ők is betörték Albániába és nem voltak hajlandók azt elhagyni. *„Rendőri akcióink csak akkor ér véget, ha majd tartósnak ígérkező stratégiai határ lesz. Ez a határ azonban csak a Drin és az Adria közötti vízválasztó lehet. Számunkra ez nem jelent területi gyarapodást, hanem egyszerű határkiigazítást és egyetlen nagyhatalomnál sem fog aggodalmakat kelteni... Törökország nem fog megzavarni bennünket. Konstantinápolyban nagyon jól tudják, hogy Görögországgal való védelmi szerződésünk még mindig fennáll. Romániának nem érdeke, hogy a Balkán békéjét újra kockáztassa, Bulgária pedig egyelőre gazdasága lábura állásával van elfoglalva... Lebetetlennek tartjuk azonban, hogy Ausztria-Magyarországnak más államok rovására előnyöket biztosítsunk.”* – számolt be a szerb álláspontról a Pesti Napló.¹⁸³⁶ A szerb nyilatkozat kiprovokálta Berchtold közbeavatkozását és Róma is mozgósított két hadtestet. Pašić a Monarchia fenyegető magatartása miatt október 10-én elképzeléseit úgy módosította, hogy elismeri a nemzetközi határmegállapító bizottság által majdan megállapított vonalat. Ennek ellenére a határ vonalat átlépve a szerb csapatok még október 10-én elhamvasztottak egy tucat albán falut, ami az etnikai tisztogatás új lépcsőfokát jelentette.¹⁸³⁷ A szerb Szamouprava így írt – nagyon tanulságosan a szerb sovinizmus tanulmányozása szempontjából – a követelt „határkiigazításról”: *„A nemzetiségi elv nem terjedhet odáig, hogy emiatt más államok súlyos kárt szenvedjenek.”*¹⁸³⁸ Szerbia a határkiigazításon túl Albániában egy szerbbarát kormány felállítására törekedett, e célból támogatták Esszad pasát a valonai kormányzat ellen, reménykedve a tengerhez való kijutásban. Esszad a Fekete-Drin folyását ígérte határként, azaz lemondott a Ljuma-vidékről. (Ezt a területet az első világháború után valóban elvesztette Albánia).¹⁸³⁹ A szerbek visszafoglalták Dibrát és Ohridát, s október 9-én Monasztir és Prizren körül is elcsitultak a harcok. A montenegróiak a hónap közepére

¹⁸³⁴ Uo.. 1913. szeptember 26.

¹⁸³⁵ Uo. 1913. szeptember 27.

¹⁸³⁶ Uo. 1913. október 2.

¹⁸³⁷ Balanyi Gy., 338. p.

¹⁸³⁸ A szerb lap álláspontját lásd: *Ö-U.A.* VII. Nr. 8694.

¹⁸³⁹ *Bogitschewitsch*, II. Nr. 854. Strandmann an Sazonov, 1913. szeptember 25.

visszavették Guszinjét és Tuzit. Mindkét oldalon körülbelül 50-50 ezer ember harcolt, s összesen 5400 albán és 1500 szerb esett el a felkelés során.

A Monarchia és más hatalmak is attól tartottak, hogy Szerbia hadat üzen Albániának, hogy kijáratot szerezzen az Adrián Románia segítségével, mely, ha európai háború törne ki, elfoglalná Erdélyt és Görögország pedig Albániát Montenegróval közösen.¹⁸⁴⁰ Szeptember 29-én Berchtold Conraddal tanácskozott: a külügyminiszter úgy gondolta, hogy Sabač városának elfoglalásával gyakorol nyomást Szerbiára.¹⁸⁴¹ Berchtold tehát szívesen alkalmazott volna erőt, ha ezzel kész helyzet elé állítja a nagyhatalmakat, és nem kell tartania a tiltakozásoktól.

Október 3-án Berchtold a közös miniszterek tanácskozásán két alternatívát vázolt fel: vagy elfogadják a kialakult helyzetet, ami hosszú távon Albánia szerbek általi bekebelezéséhez vezethet, vagy ultimátumot küldenek Belgrádnak.¹⁸⁴² Tisza erőteljes lépéseket követelt, és Stürgkh is osztotta nézetét. Conrad Szerbia Monarchiába való inkorporálását javasolta, amit Tisza ellenzett, mivel ez még több szerbet jelentett volna a birodalmon belül. Biliński elismerte, hogy Conrad elképzelésének korábban lett volna alapja, de ma egész Európa ellene van egy ilyen tervnek.¹⁸⁴³ Arra az esetre, ha a diplomáciai megoldás sikertelennek bizonyul, a miniszterek beleegyeztek a kérdés katonai megoldásába, de nem az állandó jellegű megszállásba. Szemben az uralkodóval, a trónörökös elzárkózott az akciótól. Az ellenzék viszont tiltakozott: a Balkán-háborúk konzekvenciája, véli Károlyi, hogy „*barátainkat is ellenségeinkké tettük*”¹⁸⁴⁴ „*Megéri-e Albánia a háború kockázatát?*”¹⁸⁴⁵

Berchtold és Pašić találkozásánál az utóbbi biztosította az osztrák-magyar külügyminisztert, hogy a Szandzsákról való lemondással megszűnt a szerb bizalmatlanság fő oka a Monarchiával szemben – hiszen megszűnt Szerbia bekerítettsége és könnyebbé válik Nagy-Szerbia megvalósítása, – és Szerbia, amint teheti, kivonul a megszállt területekről, s megígérte, hogy a Monarchia szlávokkal folytatott belpolitikája nem befolyásolja Szerbia külpolitikájának irányát.¹⁸⁴⁶ Mivel október 13-ig ennek ellenére a szerbek részéről nem történt semmi, Berchtold újabb minisztertanácsot hívott össze. A közös minisztertanácsban a miniszterek még megosztottabbak voltak, mint eddig. Tisza és Biliński Szerbia megalázását kívánták, de nem a felosztását. Tisza állásfoglalásában azt mondta, ha Oroszországnak jönnie kell, hát inkább jöjjön most, mint később.¹⁸⁴⁷ Az osztrák miniszterelnök hangot adott elképzelésének, hogy Szerbiát meg kell csonkítani és kereskedelmi-gazdasági gyámság alá helyezni, a dinasztia helyett pedig egy megbízhatót a

¹⁸⁴⁰ *BD*. X-1. Nr. 19.

¹⁸⁴¹ „*Conrad: Hogyan gondolja ezt?*

Berchtold: Megmondjuk a szerbeknek, hogy ameddig Albániában maradnak, addig maradunk mi Szabácsban.

Conrad: Megvan a lehetőség, hogy rendbe tegyik a dolgokat odalenn. Egy ultimátum, és ha nem ürítik ki Albániát 24 órán belül, akkor mozgósítás.

Berchtold: A legborzasztóbb dolog, hogy három hét van a mozgósítás kezdete és az első lövés eldördülése között...Bár csak rögtön az ultimátum után inváziót lehetne indítani... A köztes időszakban a nagyhatalmak tiltakozni fognak...” Lásd: *Conrad, F.*, III. pp. 443-445. és *Albertini, L.*, p. 475.

¹⁸⁴² *Albertini, L.*, p. 476.

¹⁸⁴³ *Ö-U.A.* VII. Nr. 8779.

¹⁸⁴⁴ *Neue Freie Presse*, 1913. augusztus 26. A lapot idézi: *Merényi L.*: A polgári baloldal és a háború kérdése 1912-1914 között. Századok. 1973/5-6. 1208. p.

¹⁸⁴⁵ *Magyarország*, 1913. szeptember 27. A lapot idézi: *Merényi L.*: A polgári baloldal ... 1208. p.

¹⁸⁴⁶ *Ö-U.A.* VII. Nr. 8813. Williamson szerint az októberi krízis sem rontott lényegesen az orosz-osztrák-magyar viszonyon - többet a német-osztrákon.

¹⁸⁴⁷ *Conrad, F.*, III. pp. 465-466.

trónra ültetni. Burián szerb területek megszállását javasolta váltságdíjként, míg a szerbek ki nem vonulnak Albániából.¹⁸⁴⁸ Berchtold ismét az ultimátum és a katonai beavatkozás mellett döntött, és megint csak nem Bulgária, hanem az Adria miatt. Leszögezhetjük: **az Adria-kérdéskör a Monarchia számára érdekeinek védelmét jelentette, tehát alapvetően defenzív politikai cél volt, míg Bulgária szövetségének megszerzése a Liga szétverésén túl már az offenzíva lehetőségét kínálta** (akárcsak korábban a Szandzsák reokkupációja). **A Monarchia hadseregét 1912-1913 során nem mozgósította offenzív lehetőségeinek (Bulgária, Szaloniki) védelmében!**

Az osztrák vezetés attól is tartott, hogy Spalajković megegyezett Esszad pasával a valonai albán kormányzat megbuktatásában, így juttatva Szerbiát tengerparthoz.¹⁸⁴⁹ A Monarchia ennek megfelelően október 15-én kijelentette, hogy albán területeknek akár csak ideiglenes megszállása is ellentétes a konferencia végzéseivel: Berchtold szövetségesi beleegyezése nélkül ultimátumot adott a szerbeknek.¹⁸⁵⁰ A német külügyben nem tudatosodott (vagy úgy tettek) Stolberg október 15-i távirata, mindenesetre úgy minősítették az osztrák lépést, hogy „*Bécs erőszakos lépésekre szánta el magát a velünk való konzultáció nélkül*”.¹⁸⁵¹ Vilmos császár viszont október 18-án kifejezetten örömmel fogadta az osztrák lépést, és támogatásáról biztosította: „*Önökkel vagyok. A többiek (nagy hatalmak) nem készültek fel, s nem fognak csinálni semmit. Pár napon belül Belgrádban lesznek. Én mindig a béke támogatója voltam, de vannak határok*.”¹⁸⁵² A Monarchia gyakorlatilag „biankó csekket” kapott az uralkodótól, mint egy évvel később is, de nem használta ki a lehetőséget a német külügy ellenzése miatt. A franciák közölték, a szerbek csak akkor kaphatnak további kölcsönöket, ha békét kötnek a Balkánon és vállalják a török államadósság rájuk eső részét, 17%-ot, 40 millió frank tőkét és 2 millió frankos éves törlesztést.¹⁸⁵³ Pašić végül október 20-án visszakozott:¹⁸⁵⁴ A *Mali Journal* november 4-i cikke így könyvelte el a szerb meghátrálást: „*Minden törekvés, amely az Ausztria-Magyarországhoz való közeledésre irányul, egyértelmű a szerb néppel szemben elkövetett árulással. Szerbiának számot kell vetnie a tényekkel, és mindig azt kell szem előtt tartania, hogy Ausztria-Magyarország a legveszedelmesebb ellensége, amely ellen erőlyes harcot folytatni minden szerb kormánynak legszentebb kötelessége*.”¹⁸⁵⁵

Október elején már a görögök is 16 km mélyen jártak bent Albániában. Esszad változatlanul ingadozott a valonai kormány és Konstantinápoly között, Ahmed Fuad hercegnek ígérve az albán trónt. Végül október 16-án, híven önmagához, Durazzó és Tírana központtal ellenkormányt alakított, és látszólag – merőben újszerűen – a

¹⁸⁴⁸ Az októberi 8 napos ultimátum alatt a Monarchia vezetése élvezte a magyarok támogatását. *Williamson, S. R.: Austria-Hungary...* p. 164.

¹⁸⁴⁹ *Albertini, L.*, p. 486.

¹⁸⁵⁰ *Uő.*, pp. 480-481. A Monarchia azzal, hogy sem az olaszokat, sem a többi nagyhatalmat nem értesítette előzetesen szándékairól, súlyosan megsértette a nemzetközi szokásjogot. Minden nagyhatalom tiltakozott, kivéve a németeket. Hasonló volt a helyzet 1914-ben is. Ilyen körülmények között az osztrákok sem 1914-ben, sem 1913-ban nem számíthattak az olasz támogatásra – véli Albertini. A Monarchia folyamatosan szigetelte el magától Olaszországot. Igaz, ugyan, hogy az olaszok sem értesítették szövetségeseiket a líbiai háború kitörése előtt, de az - elméletileg - nem vezethetett casus foederishez, hiszen az olaszok már mindenünnen bebiztosították magukat, és nem kellett francia támadástól sem tartaniuk.

¹⁸⁵¹ Idézi *Albertini, L.*, p. 483. a következő dokumentumra hivatkozva: Ö-U.A. VII. Nr. 8941.

¹⁸⁵² Idézi *Conrad, F.*, III. pp. 469-470.

¹⁸⁵³ *PN*. 1913. október 31.

¹⁸⁵⁴ *Bogitschewitsch*, II. Nr. 853. Strandmann an Sazonov, Belgrád, 1913. szeptember 23. A németek közölték a szerbekkel, hogy a Monarchia csak ürügyet keres a beavatkozásra, és nem tudják eltéríteni őket ettől, miként Oroszország sem tud Szerbiának segítséget nyújtani.

¹⁸⁵⁵ A szerb lapot idézi a *PN* másnap száma.

köztársasági államforma mellett kötelezte el magát, miközben október 21-én kapitulált Gümüldzsina, így megszűnt a Balkán-félsziget egyetlen „köztársasága”. Még ugyanaznap megalakult a Nagy-Epirosz Bizottság, mely Dél-Albánia Görögországhoz csatolása mellett döntött. Esszad pasa a görögöknek felajánlotta, hogy 150 ezer frankért elfoglalja Valonát és megdönti Kemal kormányát, mely nem volt hajlandó elismerni a görögök jogát Észak-Epiroszra. Sőt elfogadta volna, hogy Albánia déli határát a görögök húzzák meg, ha cserébe elismerik Albánia urának. A szerbek az albán lázadás leverése után októberben albán területre benyomulva szintén a valonai kormány lemondatását és Esszad hatalomra juttatását tervezték, aki a szerb visszavonulás után immár félholdas-sasos zászló alatt a szultán nevében készült Kemal ellen.¹⁸⁵⁶

A következő veszély, amellyel a hatalmaknak szembe kellett nézniük, az ifjútörökök restaurációs kísérlete volt. Az albánok egy része az albán származású török hadügyminisztert, Izzet pasát látta volna szívesen a trónon. Miután a pasa pozitív visszajelzést adott, egy macedóniai török tiszt, Bekir Grebene aga vakmerő tervet eszelt ki: „albán származású katonák hazatelepítése” címén Durazzóba kívánt hozatni több száz fegyverest, akik aztán átvették volna a hatalmat a kikötővárosban, és kikiáltották volna Izzet pasát királynak. Kemal elfogadta az ajánlatot, mert Izzeték Csamuriát és Koszovót ígérték Albániának. A tervről tudomást szerzett a Monarchia, s nyomására a Nemzetközi Ellenőrző Bizottság elhatározta, hogy feladja megfigyelő státuszát. Az eset során kompromittálódott Kemal kormányfő 1914. január 22-én lemondott, a restaurációs kísérlet meghiúsítására a holland tisztek léptek fel, akik 1914. január 6-án 375 fegyveres katonát fogtak el Durazzo kikötőjében, akik a „hazatelepítés” címén érkeztek Albániába. Közülük azonban csak 160 fő tudta igazolni albán származását, a többi önkéntes török katona volt.¹⁸⁵⁷

Az albán határokat 1913 december végén Firenzében véglegesítették, s itt került sor az államfő kijelölésére is. San Giuliano egy mohamedán jelöltet támogatott volna, a Monarchia Urach herceget. Az önjelölt Kasztrióta Aladár és Montpensier herceg kirekesztésével végül a protestáns Wilhelm Wied herceg személyében állapodtak meg, akik Károly román királynak is rokona volt. A herceg csak 1914. március 7-én érkezett meg Durazzóba. Albánia helyzete ekkor siralmas volt. Bár a görög hadsereg hivatalosan kivonult, Chimarában és Argirokasztróban görögbarát államok alakultak, a Dibra környéki muzulmánok Arif Hikmet vezetésével azonnal fellázadtak a keresztény uralkodó ellen. A szerbek és az ifjútörökök pénzzel támogatták a felkelést, mert nem tettek le Albánia megszerzéséről. A kormányfő erélytelennek bizonyult a belügyi és hadügyi tárcát is birtokló Esszad pasa tevékenységével szemben. Mikor a kormány egy 10 ezer fős milíciát kívánt felállítani, kitört a forrongás, amelynek hátterében Esszad állt, aki a milíciának szánt ágyúkat magának követelte. 1914. május 20-án a herceg elfogatta Esszadot, de ezzel tovább növelte a problémákat, mert magára haragította az olasz diplomáciát.¹⁸⁵⁸ A pasa az olaszokkal, a szerbekkel és a görögökkel is jó kapcsolatot ápolt. Az olasz követ menekülést ajánlott az egyre szorongatottabb helyzetben lévő hercegnek, aki egy olasz hajóra menekült. Bár Wied még aznap visszatért a palotába, tekintélyét teljesen elvesztette. Utolsó hívei,

¹⁸⁵⁶ Kondis, B., pp. 114-115. idézi a következő dokumentumot: *AYE* 1913. 76. No. 29506. 1913. szeptember 20.

¹⁸⁵⁷ Lásd: *Csaplár K.*, 168-169. pp.

¹⁸⁵⁸ Az olaszok már az 1913-as felkelés során is 6 ágyút, 3 szórlőveget és 250 láda lőszert adtak Esszadnak. *PN.*, 1913. október 16.

Prenk Bib Doda és malisszorjai is elfordultak tőle. A felkelők most már nem is vele, hanem az ellenőrző bizottsággal akartak tárgyalni. A herceg hamarosan távozott, Albánia pedig anarchiába sülyedt, így nem tudta azt a szerepet betölteni, amit Berchtold neki szánt. A szerbek továbbra is Albánia – immár beigazolódott – életképtelenségét hangoztatták, és készek voltak elfoglalni, hogy kijussanak a tengerhez.

A Balkán-háborúk története ezekkel az eseményekkel zárult le – ideiglenesen, mert a rendezés senkit sem elégített ki. Szerbia, Montenegró és Görögország a bolgár-török közeledés első jeleire igyekezett megújítani szövetségi szerződését. Pašić 1914. március 31-i beszéde már egy új háború előszelét jelentette.¹⁸⁵⁹ Szintén annak tekinthető az 1913. december 29-i cári ukáz, mely ismét elrendelte a tartalékosok visszatartását, valamint az utána elrendelt próbamozgósítás.¹⁸⁶⁰

A bukaresti béke - mely csak a szárazföldi területeket osztotta el - az égei-tengeri térség problémáit ugyanúgy nem rendezte, miképp arra a nagyhatalmak is képtelenek voltak Londonban. Török-görög béke sem született a szigetek hovatarozásának kérdésessége miatt. Az olaszok 1913 októberében tárgyalásokat kezdtek a törökökkel, melyek során hajlandónak bizonyultak visszaadni a Dodekanészoszt, ha cserébe megtarthatják Rhodoszt, válaszul a francia politika azon törekvésére, hogy a szigetcsoportot a görögök kapják. A franciák úgy vélték, ha az olaszok kivonulnak, akkor Törökország megkaphatná a vitatott Khioszt és Mütilénét, viszonzásképpen átadja a görögöknek Rhodoszt. A törökök számára mindkét megoldás járhatónak tűnt. Az olaszok válaszul a görögbarát francia felvetésre kijelentették, hogy csak akkor hajlandók kiüríteni a szigetcsoportot, ha cserébe koncessziókat kapnak Anatóliában. Mind Görögország, mind Anglia számára nyilvánvalóvá vált, hogy az olaszok nem ideiglenesnek képzelik a Mediterráneum keleti felében való tartózkodásukat.¹⁸⁶¹

Görögország helyzete eleinte kedvezően alakult, mert mindenki számára fontos volt: látván a bolgár-török tárgyalások eredménytelenségét, Berchtold - továbbra is megbízható kisállami szövetségest keresve - nem tartott lehetetlennek egy görög-osztrák megegyezést. Ráadásul Ionescu figyelmeztette a törököket, hogy bárki, aki a bukaresti béke határozatait ignorálja, Romániával találja szembe magát. A nagyhatalmak pedig felajánlották a görögöknek a szigetek zömét, ha kivonulnak Észak-Epiroszból. Görögország esélyei az általuk meghódított szigetek megszerzésére tehát a szarajevói merényletig jobbak voltak a törökökénél.

Törökország azonban visszautasította a hatalmak 1914 februári javaslatát, hogy Imbrosz, Tenedosz és Kasztellorizón kivételével mondjanak le a szigetekről. Előbb egy orosz-török közeledés aggasztotta a görögöket, majd a Goeben és a Breslau látogatása. Venizelosz attól tartott, hogy a két német hajó a szigetek ellen vonul majd fel. A törökök a diplomáciai helyzet számukra kedvező változása miatt csupán azt ajánlották fel, hogy a Keleti-Szporádok kapjon autonómiát, mint korábban Kréta, bár nem utasították el, hogy az autonóm státuszú szigetek kormányzója Konstantin egyik fia legyen. Majd - miután a világháború kitörése miatt Románia és Szerbia elutasította Görögország katonai támogatását egy török támadás esetén, és ezzel tulajdonképpen a „harmadik Balkán

¹⁸⁵⁹ *Williamson, S. R.*: *Austria-Hungary...* p. 166. 1913 októbere és 1914 júliusa között csak egy szerb-osztrák-magyar ellentét volt, amikor 1914 elején felvetődött Montenegró és Szerbia egyesülése.

¹⁸⁶⁰ *Balanyi, Gy.* 356. p.

¹⁸⁶¹ *Kaldis, W. P.*: *Background for Conflict: Greece, Turkey, and the Aegean Islands, 1912-1914.* *The Journal of Modern History*, Vol. 51, No. 2, On Demand Supplement. 1979. június pp. 1129-1131. és p. 1144.

Szövetség' is megszűnt, - érzékelvén Törökország pozícióinak javulását, Taalat kijelentette, hogy a kormányzó kinevezése a szultán és a görög uralkodó közös döntésén kell, hogy alapuljon.¹⁸⁶²

A világháború kirobbanása korlátozta a görögök lehetőségeit, hiszen a hatalmak a lokalizációt kívánták. Ráadásul a tervezett brüsszeli török-görög konferencia is megghiúsult a háború miatt. Taalat ismét Lémnosz, Khiosz, Mütiléné és Szamosz visszaadását követelte. Venizelosz - viszonzásul igényei elismeréséért - felajánlotta egy kikötő használatát a briteknek, amit már Theotokisz is megtett 1907-ben, de a britek számára Olaszország és Törökország szimpátiája is fontos volt, ezért ekkor még elutasították a javaslatot. Ugyanígy visszautasította az antant az 1914 augusztusi görög tervet, hogy a görög flotta csatlakozik az antanthoz, mert Grey szerint ez az aktus egy bolgár-török szövetséghez és a világháborúba való belépéshez vezet, amit mindenképpen el akart kerülni. Mi több, bár az olaszok ígéretet tettek végül a Dodekanészosz görögöknek adására, ha Rhodoszt megtarthatják, 1922-re kihátráltak e megállapodásból is.¹⁸⁶³

8.2 A háborúk közvetlen következményei. „Mozgástér és kényszerpálya”

Ami a két Balkán-háború következményeit illeti, a konfliktus elképzeltetlen anyagi terhet rótt a hátszagra és a megszerzett területek lakosságára is. Amellett, hogy a gabonatermelő, és így a katonaságot élelmiszerral ellátó parasztság széles rétegeit sorozták be, állataikat fuvarozásra kényszerítették, sőt olykor levágták, a háború után növekedtek a lakosság adó-, vám- és illetékterhei is. Az így befolyt jövedelem sem volt elegendő arra, hogy a költségvetést egyensúlyba hozzák, s a balkáni államok újabb hitelek felvételére szorultak, így az előbbi fejezetekben kifejtett politikai befolyás-növekedés mellett a nagyhatalmak gazdasági befolyása is növekedett a két háború eredményeképpen. Görög részről például a vámok 11%-ról 15%-ra emelése és az új határok a macedón területek gazdasági egységét szüntették meg. Ez a szerbeket olyannyira elvágtá a piacoktól, hogy 1914. április 11-én a görögök végül megadták nekik a szabad kereskedelem jogát 50 évre Szaloniki kikötőjén keresztül.¹⁸⁶⁴

Európa nem lett békésebb hely a Balkán-háborúk után. A feszült helyzetre utal a **8.2 táblázat**, mely bemutatja, hogy bár a nagyhatalmak egyáltalán nem vettek részt katonailag a háborúban, a haderők létszáma igencsak megemelkedett, s ebben nem is a Monarchia és Oroszország állt az élen. A kisállamok sem tartották be a mozgósítható élőerőre vonatkozó nemzetközi előírásokat. Bulgária 600 ezer mozgósított katonája a lakosság 15%-át jelentette, Görögország mozgósított hadereje is meghaladta az 5%-ot, az engedélyezett 3% helyett (**8.3 táblázat**).

A szerb költségvetés adatai alapján az első háború nagyon olcsó volt: mindössze 135 millió dinár, azaz naponta 562 ezer dinár. A mozgósítottak létszáma összesen 350 ezer körül volt, azaz egy emberre napi 1,7 dinár (kb. 1,7 frank) jutott. Ehhez képest 1870-1871-ben a németeknél a költség napi 6,5 millió, azaz emberenként 5,1 frank volt. A görög

¹⁸⁶² *Uő.*, pp. 1131-1142.

¹⁸⁶³ *Uő.*, pp. 1140-1145.

¹⁸⁶⁴ *Boeckh, K.*, p. 243. Szaloniki korábbi jelentőségére nézve lásd: *Demeter G.*: Adalékok Szaloniki kereskedelmi szerepéhez 1845-1851 között Ch. Blunt konzul jelentései alapján. In: *Történeti Tanulmányok XII. Acta Universitatis Debreceniensis. Series Historica. Szerk.: Takács P.* Debrecen, 2004. 187-205. pp.

kormányának 99 millió koronába került a háború, melynek előteremtése nehézségeket okozott, emiatt egy 20 millió frankos kölcsön felvételére kényszerült a franciáktól.¹⁸⁶⁵ A második háborúhoz azonban már hiányoztak a források.

A két háború nyersanyaghiányhoz, s emiatt – és a vámok és állami adók emelése folytán¹⁸⁶⁶ – áremelkedéshez vezetett. A sajt egységára Belgrádban (és a városokban) az 1911-es 1,4 dinárról 1913-ra 2,8 dinárra emelkedett, a petróleum ára ugyanekkor 0,2 dinárról 1,4 dinárra ugrott, a fát 0,6-ról 2,4-re, a sóé 0,15-ről 0,4-re (**8.4 táblázat**). Nem változott viszont jelentősen az alapélelmiszerek ára: a kenyér egységára az 1911-es 0,5-ös értékről 0,6-ra emelkedett, a vajé 2,6-ról 3 dinárra.¹⁸⁶⁷ A **8.5 táblázatok** az egyes országok költségvetési többletére, illetve hiányára mutatnak rá az általunk vizsgált periódusban.

8.2 táblázat. Egyes országok haderejének növekedése 1912-1913-ban

Ország	Hadsereg létszámemelése 1913-ban (1000 fő)	Tényleges létszám (1000 fő)	Növekedés (%)
Oroszország	75	1284 (1913 vége)	6,2%
Monarchia	58,5	474 (1913 vége)	14%
Franciaország	183,7 (tervezett)	740 (1914-re)	33% (2 év alatt)
Németország	38+136 (tervezett)	822 (1914-re)	27% (2 év alatt)
Belgium	30	73 (1914-re)	70%

Forrás: PD. vol. 53. p. 899. alapján módosítva

8.3. táblázat. A mozgósítható haderő nagysága a hágai konvenció szerint

Európa	Újoncok (%)	Békeállomány (%)	Hadiállomány (%)
OMM.	0,3	0,8	7
Németország	0,5	1	7,3
Olaszország	0,4	0,9	8
Oroszország	0,4	1	4
Franciaország	0,8	1,5	14
Balkán			
Szerbia	0,7	1	12
Románia	0,5	1	10
Bulgária	1	2	8
Törökország	0,5	1,5	8
Görögország	0,8	1	3
Egyéb		Törökország csak muzulmán!	
Anglia	0,2	0,07	2
USA	0	0,1	0,4
Japán	0,1	0,3	1

Forrás: A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. 66. p.

Megtekintve a költségvetési hiány okait és összetételét, Bulgária esetében a következőkre jutunk: behozatala 1912-ben 213 millió levát (frankot) tett ki, a kivitele pedig 156 millió levát, és így a kereskedelemből származó mérleg –57 millió levára rúgott. 1913-ra ez még kedvezőtlenebbül változott: a behozatal 189 millió levát, a kivitel pedig csak 94

¹⁸⁶⁵ MKK., 1913./VII-VIII. 719. p. Ljapcev is 5 frankkal számolt Bulgáriában, így a 2. háború havi 75 millió frank kiadást jelentett. *Trockij, L.* p. 401.

¹⁸⁶⁶ Bulgáriában az 1910-es költségvetés (174 millió) 60%-a (102 millió) közvetlen és közvetett adókból állt össze. 1917-ben a 431 milliós költségvetés 66%-a jött adójövedelmekből. *Isztorija na Bálgarite...* Tom 2. p. 623.

¹⁸⁶⁷ *Boeckh, K.* p. 146.

millió leva összeget ért el, azaz 95 millió levára emelkedett a kereskedelmi passzívum.¹⁸⁶⁸ Mivel a háborúban a gazdaság igényei aligha csökkenhettek, a 2 év alatt ez az összesen 160 millió levás hiány – mely egyébként 1912-ben az éves költségvetés ötödét, illetve 1913-ban a harmadát is elérte, s egyben a kereskedelemről származó hiány értékben megegyezett a költségvetés hiányával - komoly gazdasági hátrányokhoz vezetett, amit csak adóemeléssel, áremeléssel, vagy további kölcsönökkel kompenzálhatott a bolgár kormányzat. Megjegyzendő, hogy a háborúban éppen az oroszokkal és a Monarchiával folytatott kereskedelem értékében állt be jelentős változás: 1912-ben Bulgária 9,8 millió leva értékben hozott be Oroszországból árut, 1913-ra ez 31,7 millió levára nőtt, azaz megháromszorozódott, a Monarchia pedig megduplázta exportját.¹⁸⁶⁹ Aligha tévedünk, ha a növekedés zömét a fegyvereknek, hadianyagoknak, ipari alapanyagoknak tudjuk be, hiszen a Bulgáriában előállított mezőgazdasági termékek mennyisége nem csökkent jelentősen.

8.4 táblázat. Néhány élelmiszer árának változása Bulgáriában 1912-1914 között %-ban (1908-1912 közötti átlagár=100%)

BULGÁRIA	1912	1913	1914
Ökör	128	137	136
Tehén	129	139	144
Ló	132	140	135
Juh	119	120	116
Bárány	116	122	116
Tej	103	112	109
Vaj	108	110	109
Rozs	103	108	108
Kukorica	105	110	102
Rizs	105	114	118
Szalonna	81	104	100

Forrás: Zsebokrickij, pp. 256-257. és Sztatiszticeszki godisnik pp. 390-391.

8.5 táblázat. A költségvetés helyzete a háborús években

Bulgária költségvetése (millió leva)	1910	1911	1912	1913	1914
Kiadás (kölcsönök nélkül)	229	203	302	359	
Bevétel (kölcsönökkel)	266	203	252	248	
Egyenleg	+37	0	-50	-111	+48

Szerbia költségvetése (millió dinár)	1912	1913	1914
Bevétel	125	130	744
Kiadás	121	297	579
Egyenleg	+4	-166	+165

Forrás: Boeckh, p. 121. és p. 174. módosítva

A költségvetési hiány növekvése újabb kölcsönök felvételére készítette az államokat. A bolgárok legalább 325 millió leva kölcsönt vettek fel a háború alatt.¹⁸⁷⁰ A görögök 1912

¹⁸⁶⁸ *Sztatiszticeszki godisnik*, V-XIX. (1913-1922), Szofija, 1924. p. 129.

¹⁸⁶⁹ *Uo.*, p. 131.

¹⁸⁷⁰ *Szakarov, N.*: Bălgarskite dărzsavni finanszi. Szofia, 1918. p. 178. és *Isztorija na Bălgarite*. Tom 2. p. 213. és pp.

decemberétől 1913 májusáig három részletben 140 millió frank értékű kölcsönhöz jutottak saját állami bankjaik által adott kölcsönök révén – növelve a belső adósságállományt. Az Amerikában élő görögök 40 millió frankot adtak, így a korábbi megtakarításokkal együtt 300 millió frankja volt a görögöknek a második háború lefolytatására. Mivel a kiadásokat 467 millió frankra becsülték, a költségvetés még a belső államadóssággal kozmetikázott adatsorokban is mintegy 150 millió frank hiányt mutatott. Ez az érték azonban alábecsült, mert 1913-ban a tényleges bevétel csak 174 millió frank volt, így az éves hiány valójában 250 millió frank fölött volt, amit csak a belső és külső kölcsönökkel tudtak csökkenteni.¹⁸⁷¹ Bár a görögök a két dohánykikötő, Szaloniki és Kavala megszerzésével a teljes, 14 ezer tonnás macedón dohánytermés exportját a kezükbe kaparintották, maga az export a háború miatt 2500 tonnára esett vissza.

A bolgárok államadóssága a háború előtt 628 millió frank volt, a háború után 850-1000 millió. Szerbia 650 milliós államadóssága is 500 millió frankkal nőtt.¹⁸⁷² Montenegró bevetett előerőben elszenvedett vesztesége 33%-os volt, s a pénzügyi terhek is jelentősek voltak: bár Bulgária a négy háborús hónap alatt havi 750 ezer levát adott a kis országnak, Szerbia pedig 1913 májusában juttatott Cetinjének fél millió frankot, de ez nem fedezte a hadikiadásokat.¹⁸⁷³ Bulgária teljes háborús kiadása fejenként 300 frankot tett ki.¹⁸⁷⁴ Tudván, hogy akkortájt az éves bolgár költségvetés a 200 millió frankot sem érte el s az export volumenével volt azonos,¹⁸⁷⁵ látható, hogy a gazdaságot a háború erőn felül terhelte meg. A 300 frank több társadalmi réteg éves átlagjövedelmének felét is elérte.¹⁸⁷⁶

Macedónia kettévágása (és a tömeges atrocitások) olyan érzékenyen érintette Szalonikit, hogy a virágzó kereskedelmi kikötő lakosságának kétharmada, több mint 100 ezer zsidó és török elhagyta a várost és Ázsiába költözött. Korábban a félszigetre Szalonikin keresztül érkező import fele Macedóniában kötött ki. A Szerbia által megszerzett macedón területek pedig korábban 270 millió dinár értékben exportáltak termékeket Szalonikin keresztül, további 50 millió értékben pedig Xanthin keresztül: az új határok megnehezítették az exportot.¹⁸⁷⁷

A **8.6 táblázat** a balkáni államok a területi és lakosságbeli növekedését mutatja be, a **8.7 táblázat** a háború költségét. Ha összevetjük az új adózók és a megnövekedett termőterületek és ásványkincs-vagyon által hosszú távon biztosítandó hasznot és a két háború azonnali kiadásként jelentkező terhét, kölcsönök nélkül 30-40 évbe került volna csak a kiadás fedezése, és ebben az összegben és időben a háborús pusztítások kijavítása nincs benne. Még az olyan államokban is, mint a Monarchia, mely nem vetett be harcoló

252-253.

¹⁸⁷¹ Boeckh, K., p. 205.

¹⁸⁷² Carnegie, pp. 263-264. Románia viszont évi 32 millió frankos többletbevételt könyvelhetett el Dél-Dobruzsza megszerzésével (Ez a bolgár államháztartásnak 13-15%-os veszteséget jelentett.). A bolgárok szerint viszont csak egy 1914-es 500 milliós konszolidációs hitel után emelkedett az államadósság 1100 millió frankra. *Isztorija na Bălgarite*. Tom 2. pp. 624-625.

¹⁸⁷³ Boeckh, K., p. 247.

¹⁸⁷⁴ Zsebokrickij, V. A.: Bolgarija vo vremja balkanszkih vojn 1912-1913 gg. Izdatyelsztvo Kijevszkogo Universzityeta. 1961. p. 256. A következő dokumentumra hivatkozik: ABIIP, Politarhiv, d. 1351. n.141.

¹⁸⁷⁵ Wagner, H., p. 24.

¹⁸⁷⁶ Egy átlagos állami közalkalmazott éves keresete 1500 leva volt, egy hadnagy 3000 levát keresett, egy ezredes 9000-et, egy nehézipari munkás éves jövedelme viszont 600 leva volt. *Isztorija na Bălgarite* I. p. 326. és II. p. 39. A társadalmi különbséget tehát igen nagyok voltak.

¹⁸⁷⁷ Milić, D.: Economic consequences of the Balkan Wars. In.: Djordjević-Kiraly, p. 387.

erőt, a mozgósítások 390 millió korona többletköltséget eredményeztek.¹⁸⁷⁸

A két Balkán-háború jellegét talán Grey jellemezte a legjobban: „*Felszabadító háborúként kezdődött hamar hódító háborúvá vált, ... s végül irtóbadjáratként ért véget.*”¹⁸⁷⁹ Hogy nem felszabadító háborúként ért véget, azt leginkább a szerbek által a meghódított Macedóniára kényszerített október 4-i „alkotmány” tanúsítja.¹⁸⁸⁰ A megszerzett területeken megindult a lakosság homogenizációja, az ellenszegülők üldözése. „Dél-Szerbiában” gyorsan 440 szerb iskolát hoztak létre, mindössze 600 szerb tanárral. 1912-1913 között 12 ezer szerb család érkezett az újonnan szerzett területekre. Macedónia etnikai képét „színesítette” az a 90 ezer szerb katona is, akik a terület pacifikálása végett a területen maradtak. Koszovó 30 ezer családjából már 1889-ben is csak 7000 volt a szerb, de 1914-ig 17 ezer szerb család érkezett a tartományba, ezzel számuk 24 ezerre nőtt. Menekülő török birtokosok 21 csiftliket (13 ezer ha szántó, 19 ezer ha erdő) adtak el áron alul szerb spekulánsoknak, ez a földterület lett a telepítések bázisa.¹⁸⁸¹ Ennek ellenére nem sikerült elszerbesíteni a megszerzett területeket. Szerbiában, a Kočani és Gevgelija közötti területen 1917-ben még 590 ezer szlávot, 187 ezer törököt és 115 ezer albánt tartottak nyilván (összesen 890 ezer embert), 1921-ben a terület lakossága 1,46 millió főre nőtt, ebből 880 ezer szláv volt, 415 ezer albán, 165 ezer török. Az arányok ugyan nem változtak jelentősen az egyes etnikumok között, de a növekedés nem volt természetes.¹⁸⁸²

8.6 táblázat. A Balkán-félsziget területi változásai a Balkán-háborúk után

	Terület (1000 km ²)			Lakosság (1000 fő)		
	Háború előtt	Háború után	Nyeresség	Háború előtt	Háború után	Nyeresség
Románia	131	138,5	7,5	7260	7440	180
Bulgária	96,3	121,5	32,7-7,5	4100	4590	490
Szerbia	48,9	83,8	35,5	2950	4240	1290
Görögország	64	120	56	2800	4700	1900

Forrás: Havass és PN.

¹⁸⁷⁸ Williamson, S. R.: Austria-Hungary ... p. 157. és PN. 1913. május 20. 118. sz.

¹⁸⁷⁹ PD. 56. p. 2293. 1913. augusztus 12.

¹⁸⁸⁰ A szerbek szerint a kisebbségeknek elegendő védelmet nyújt a szerb alkotmány. A Monarchiában sincs területi autonómia: az egyéni szabadságjogok liberális értelmezése alapján egyéni autonómiára van lehetőség. *Bogitschewitsch*, II. Nr. 843. augusztus 17. A kormányrendelet a következőket tartalmazta: a második cikkely minden közhatalom elleni lázadási kísérletért 5 év börtönt helyezett kilátásba vagy kényszermunkát. A rendőri szervek állítása és döntése elegendő volt arra nézve, hogy a lázadás kísérletének ténye megállapíttassék. Bírói eljárásnak helye nem volt, ha lázadás tényének megállapításától és közhírré tételétől számított 10 napon belül a vádlott nem adta meg magát, bármelyik rendőr vagy katona büntetlenül megölhette. A harmadik cikkely kimondta, hogy aki a lázadás bűnét elkövette és eközben egyéb büntetést hajtott végre, az halállal bűnhődik, ha azonban megadta magát, csak 10-20 év börtön várt rá. Ha többen követték el a lázadás bűnét és a 10 napos határidőn belül nem tértek vissza lakhelyükre és nem adták meg magukat, akkor családtagjaikat tetszőleges helyre lehetett deportálni. Az ötödik cikkely kimondta, hogy bárki, aki a deportálásból engedély nélkül visszatért lakhelyére, vagy a deportálás helyszínét elhagyta, 3 év börtönnel volt büntetendő. A hatodik cikkely értelmében, ha csapatok bevetésére volt szükség a rend helyreállítása érdekében, azok költségeit az az önkormányzat és lakossága állta, amelynek területén a bevetés szükségessé vált. Bárki, aki engedély nélkül fegyvert (nem löfegyvert!) tartott vagy rejtgetett, 3 hónaptól 5 évig terjedő börtönt kaphatott. Bárki, aki robbanószert használt annak tudatában, hogy az alkalmas emberi életek kioltására vagy robbanószert készített, vagy tudott azok hollétéről 10-től 20 évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntetendő. Aki ilyen bűntények elkövetésére készülő, vagy ilyen bűntényekben részes embert ismert, az 5 évet kapott, ha nem figyelmeztette a hatóságokat. Az intézkedő hatóság elleni *szóbeli ellenszegülésért* 10 év szabadságvesztés járt. Akik a behívóparancsnak nem engedelmesskedtek, vagy szerb *alattvalóként* (nem az állampolgár kifejezést használják) idegen seregben (a bolgároknál) szolgáltak, vagy elengedtek egy őrizetést, azok szintén börtönbe kerültek. *Carnegie*, pp. 160-161.

¹⁸⁸¹ Boeckh, K., pp. 139-156.

¹⁸⁸² *Slijepčević, P.*: Kolonizacija u Južnoj Srbiji. In: Nova Evropa. Knj. 18. 1928. augusztus 26. Nr. 4-5. p. 126. és Boeckh, K., p. 173.

8.7 táblázat. A két háború „költségei”

	Hadiköltségek Boeckh szerint (millió frank)	Hadiköltségek Marriott szerint (millió font)	Hadiköltségek Carnegie szerint (millió frank)	Áldozatok (halottak és sebesültek 1000 fő)	Államadósság 1914-ben (millió frank)
Bulgária	1245	90	1312	150	850
Görögország	448	25	467	65	1250
Szerbia	175	50	591	70	903
Montenegró	103		103	15	
Törökország		80		130	3900
Románia	150			0	1700

Forrás: Boeckh, Lampe és Marriott, Schurman adatai alapján saját szerk.

8.8 táblázat. Migráció a Balkán-háborúk idején és közvetlen utánuk

Időpont	létszám	Nemzetiség/felekezet	honnan
1912 okt.-nov.	10000	muszlim	Macedóniából
1912. okt.-dec.	104000	muszlim	Kelet-Thráciából
1913	15000	bolgár	Kilkis-Kukus vidékéről
1913. aug. 10 után	5000	görög	Bolgár-Macedóniából
1913. aug. 10 után	5000	görög	Kaukázusból Macedóniába
1913	5000	görög	Szerb-Macedóniából
1913. július	2000	bolgár	Kelet-Thráciából
1913 közepe	49000	muszlim	Nyugat-Thráciából
1913	70000	görög	Kelet-Thráciából
1913-1914	40000	görög	Szerb és bolgár területről
1914	115000	török	Macedóniából
1914	80000	görög	Kelet-Thráciából
1914	20000	görög	Kis-Azsiából
1914	115000	görög	Kelet-Thráciából
1914	132000	török érkezik K-Thráciába	Macedóniából

Forrás: Boeckh, K., pp. 271-272.

Görögországban 1913 végén az újonnan meghódított tartományokban 528 ezer görögöt, 119 ezer bolgárt (+100 ezer pomákot), 465 ezer muszlimot (-100 ezer pomák) és 98 ezer zsidót írtak össze.¹⁸⁸³ 1926-ra - részben a görög-török népcseré eredményeként - Dél-Macedóniában a görög lakosság száma elérte az 1,3 milliót (88%), a muszlimok száma 2 ezer alá csökkent, a bolgárok száma 77 ezerre. A 378 bolgár templom 300 pappal és a 348 bolgár iskola 750 tanárral és 19 ezer diákkal bezárta kapuit. Még szomorúbb képet kapunk, ha az 1912-1914 között elűzöttek, elmenekültek számát vizsgáljuk. Görögországba 157-170 ezer menekült került; 1913 szeptemberében a sztrumicai incidensek után további 35 ezer görög és török menekült el Bulgáriából. Bulgáriába 104 ezer ember távozott, 30 ezer Thráciából, 50 ezer Macedóniából. A muzulmán lakosság tömegével hagyta el Macedóniát: 1912 novemberétől 1914 márciusáig a törökök 240 ezer menekültet fogadtak be: ebből 100 ezer Görög-Macedóniából érkezett. 1914 februárjáig 35 ezer török menekült el szerb területekről. 1914 végéig a félszigetet 400 ezer török hagyta el, válaszul a törökök 150 ezer görögöt zavartak el a szigetekkel szemközt fekvő anatóliai partokról, és 250 ezret Kelet-Thráciából, s további 50 ezret Belső-Anatólia sivatagos vidékeire deportáltak (8.8

¹⁸⁸³ Boeckh, K., p. 228.

táblázat).¹⁸⁸⁴ 80 ezer pomákokat erőszakkal – disznóhúst etetve velük - térítették át ortodox hitre. De leginkább a **8.9 táblázat** szemlélteti a háborúk jellemzőit, mely a bizonyosan igazolható atrocitások 50 ezer polgári (beleértve az irreguláris félkatonai szervezetek tagjait) áldozatát mutatja be a Carnegia Bizottság jelentéseire támaszkodva.¹⁸⁸⁵ Csak Bulgáriában 70 ezer gyerek maradt árván.¹⁸⁸⁶ 1913. február 15-ig Macedóniában a haditörvényszék csak 10 embert ítélt el gyilkosság, 8-at fosztogatás és kettőt nemi erőszak miatt, miközben 78 gyilkossági, 69 fosztogatási esetben került sor bűnvádi eljárásra.

8.9 táblázat. Polgári áldozatok a két Balkán-háborúban

Időpont	Helyszín	Áldozatok száma	Nemzetisége	Tettesek
1912. okt-nov.	Pravista	195 halott	muszlimok	görög-bolgár
1912. nov.	Sztrumica	Kb. 3000 halott	muszlimok	bolgár-szerb
1912 vége	Kukus-Kilkis	Kb. 310 halott (345 ház)	görögök	bolgárok
1912-1913	Szeresz	600-5000 halott között (4000 ház)	görögök, bolgárok, törökök	görög, bolgár, török
1912 okt.	Gümöldzsina	50 halott	bolgárok	törökök
1913 eleje	Gümöldzsina	53 halott	törökök	bolgárok
1913 eleje	Doxato	600 halott (a 2700-ból)	görögök, törökök	bolgárok, görögök
1913 eleje	Demirhiszár	71 halott	görögök	bolgárok
1913 eleje	Demirhiszár	250 sebesült katonát ölnek meg	bolgárok	görögök
1913 eleje	Feredzsik	500 halott	muszlimok	bolgárok
1913 eleje	Dedeagacs	300 halott	muszlimok	bolgárok
1913 közepe	Kukus-Kilkis	47 halott	bolgárok	görögök
1913 közepe	Gevgelija	200 halott	bolgárok	görögök
1913 közepe	Kicsevo	15 halott	bolgárok	szerbek
1913 közepe	Nigríta	1200 hadifogoly eltűnt	bolgárok	görögök
1913 végéig	Dél-Macedónia	16000 halott (160 falu)	bolgárok	görögök
1913. március	Drinápoly	1500 civil éhen hal az ostrom közben és kolerában utána	törökök	bolgárok
1913. március 15.	Drinápoly mellett	187 hadifogoly meghal	törökök	bolgárok
1913. március vége	Drinápoly	300 halott (hadifoglyok)	törökök	bolgárok
1913. július közepe	Drinápoly	45 halott	görögök, törökök	bolgárok
1913. július	Havsza (K-Thrácia)	4 család + 6 fő halott	görögök, törökök	bolgárok
1913. július	Oszmanli (K-Thrácia)	114 házat felgyújtanak	bolgárok	törökök
1913. július	Haskójj (K-Thrácia)	25/55 ház	görögök	törökök
1913. közepe	Szujutli (K-Thrácia)	8/87 ház	törökök	bolgárok
1913. közepe	Iszkanderkőj	5/80 ház	törökök	bolgárok
1913. július	Karagacs, Kumszaid	15 halott	bolgárok, görögök	törökök
1913. július	Rodostó	101 halott	örmények, görögök, bolgárok	törökök
1913. július 14.	Malgara	20 halott + 218 bolt leég	örmények	törökök
1913. július	Galliopa	35 halott + 280 ház	örmények, görögök	törökök
1913. július	Bolgarkőj	456 halott (700-ból) + 420 ház	bolgárok	törökök
1913. augusztus	Picsmankőj	400 ház, 400 megerőszkolt nő	bolgárok	törökök
1913. augusztus	Mavro	297 halott	görögök, bolgárok	törökök

¹⁸⁸⁴ *Üö.*, pp. 230-232. 258. és 271-272. valamint *Ekmečić, M.*: Impact of the Balkan Wars on Society in Bosnia and Herzegovina. In: *Djordjević-Kiraly*, pp. 258-259.

¹⁸⁸⁵ Sok szerző foglalkozott a kérdéssel: lásd *Karamanov, V.*: Kukus i okolijata mu i balgarszkoto upravlenie v tjah prez vojnite na 1912-1913. Kjusztendil, Trud. 1929. p. 76., továbbá *Miletic, L.*: Turkish atrocities committed against Turkish Bulgarians. Sofia, Sofia Press 1987. p. 50.

¹⁸⁸⁶ *Istorija na Balgarite...*, Tom 2. pp. 225-226.

1913. július 17.	Szildzsikőj-Rodostó	200 halott	görögök	törökök
1913. július	Kolibia	5 halott pap	görögök	törökök
1913. augusztus végéig	A malgarai kaazában	970 halott	Az airaboli kazában	670 halott
1913. augusztus végéig	Kelet-Thrácia (45 falu)	15960 halott		
1913. augusztus	Zalouf	560 halott	albánok	törökök
1913. augusztus	Musztafa Pasa	18 halott	bolgárok	törökök
1913. szept. 28.	Dedeagacs mellett	150 halott	bolgárok	törökök
1913. szept. 29.	Dedeagacs mellett	500 halott	bolgárok-görögök	törökök
1913. szeptember	Az Arda mentén	800 halott	bolgárok	törökök
1913.	Bazikovo (Macedónia)	20 halott + 60 ház		
1913	Gradeç (Macedónia)	200 halott	bolgárok	szerbek, törökök
1913. április 13-23.	Szkutari	700 polgári halott éhínség	albánok, törökök	szerbek, montenegróiak
1913. szeptember	Dibra	50 halott	albánok	szerbek
1913. szeptember	Sulp	73 halott	albánok	szerbek
1913. szeptember	Ptcselopek	47 halott	albánok	szerbek
1913. július	Vinica	70 halott	bolgárok	szerbek

Forrás: Carnegie, PD., Miletić, L. alapján saját szerk.

Batowski úgy véli, a Balkán Szövetség felbomlása elsősorban annak a ténynek köszönhető, hogy hiányzott a többoldalú szerződés nyújtotta biztos jogi helyzet, mely világosan elkülöníti a felek érdekeit.¹⁸⁸⁷ Pedig történt kísérlet multilaterális egyezmény megkötésére, mert Plamenac montenegrói követ 1908-1909 fordulóján is ezzel a javaslattal fordult a szerbekhez és bolgárokhoz, és az 1911-es első belgrádi javaslat is tartalmazta ennek lehetőségét. A görögök maguk is tettek ilyen javaslatot 1912. augusztus 18-án és 28-án.¹⁸⁸⁸ A lengyel történész nem tartja hihetőnek Gesov kijelentését, hogy időhiány miatt nem tudtak megegyezni a bolgárok a görögökkel a határokat illetően 1912-ben. Batowski úgy véli, a két ország a fait accompli által létrehozott helyzet elfogadtatásában reménykedett, s éppen emiatt nem is állt szándékukban megegyezni.¹⁸⁸⁹ Take Ionescu is kifejezetten dicsérte Venizeloszt, hogy nem követte el azt a hibát, hogy írásba foglalja követeléseit, mert ezzel megkötötte volna a kezét, és Görögország kevesebbet kapott volna, mint amennyit végül is elért, továbbá nem kellett a szerződésszegő szerepét felvállalnia, mint Szerbiának.¹⁸⁹⁰ Ez a probléma tehát előbb-vagy utóbb a Monarchia beavatkozása nélkül is halálra ítélte volna a szövetséget.

A második ilyen kulcspont az Albánia szerepe volt a tervekben. A szerb-bolgár szerződés bukásának oka egyértelműen az Adriára vonatkozó olasz és osztrák igények számlájára írható. A bolgárok tudtak a szerb elképzelésekről.¹⁸⁹¹ Éppen a bolgárok kifogásolták Montenegro törekvését egy autonóm Albánia létrehozására, attól tartva, hogy ez a szerbeket Macedónia felé fordítja, és éppen ezért támogatták a szerbeket adriai törekvésekben 1912 október-novemberében. Batowski szerint azonban a szerbek követelése is elhibázott volt: a vasútvonalat túl nehéz lett volna kiépíteni az Adriáig, sokkal egyszerűbb lett volna egy montenegrói kikötőt használni, bár azok sem rendelkeztek túl

¹⁸⁸⁷ Batowski, H.: The failure of the Balkan Alliance of 1912. *Balkan Studies*, 1966. Vol. 7. Nr. 1. pp. 111-122.

¹⁸⁸⁸ *Uő.*, pp. 116-117.

¹⁸⁸⁹ Batowski a következő munkára hivatkozik: *Laszkarisz, Th.*: Diplomatičké isztoria tísz Helládosz 1821-1914. p. 327.

¹⁸⁹⁰ *Ionescu, T.*: Souvenir. Paris, 1919. pp. 189-190.

¹⁸⁹¹ *Gueshov, I. E.*, pp. 23-24.

nagy kapacitással.¹⁸⁹² Batowski is úgy véli, Bulgária nem segítette volna Szerbiát egy Monarchia elleni fegyveres konfliktusban az oroszok nélkül, hiszen a szerbek lekötésével vagy vereségével ő csak járt volna jól Macedóniában, egyébként sem kívánt egy összeurópai háborúba keveredni.

A nagyhatalmak szemszögéből a jövődre vonatkozó legnagyobb tanulság az volt, hogy ezt a – nyílt szembefordulás nélküli – erőpróbát mindkét nagyhatalmi tömb a saját győzelmeként könyvelte el. Berchtold, bár 1913 augusztusáig sikerrel lett úrrá a Monarchia pozícióit gyengítő politikai folyamatokon, végül nem könyvelhetett el presztízsnövekedést, sőt az ellenérzések csak növekedtek a Monarchiával szemben.¹⁸⁹³ Véleményünk szerint a politikai befolyás csökkenésénél is súlyosabban esett latba a Monarchia gazdasági pozícióvesztése éppen szövetségeseivel szemben a disznóháború során, amit 1914-re sem tudott megállítani. A diplomáciai kar már 1912-ben úgy vélte, hogy Monarchia még egy szerb krízist nem bír ki.¹⁸⁹⁴

Baernreither a tapasztalatokat összefoglalva így írt a Monarchia nagy dilemmájáról: „Vagy elpusztítjuk Szerbiát, vagy egységre jutunk vele. Tertium non datur. Az elmúlt egy évben a Monarchia külpolitikája a nem létező harmadik út zsákutcájában vesztegelt.”¹⁸⁹⁵ Az egyezés nyilván lehetett volna gazdasági vagy politikai megállapodás is. A Monarchia azonban képtelen volt gazdasági befolyása alá vonni Szerbiát, ezzel saját gyengeségét bizonyította a németek szemében is. Bár a Balkán Szövetség szétesett, részben a Monarchia erőfeszítéseinek köszönhetően, Berchtold a széthullás után sem tartotta lehetetlennek, hogy a szövetség újra összeáll, „Szerbia ugyanis macedón területek átadásával magához láncolhatná Bulgáriát.”¹⁸⁹⁶ **A Monarchia politikája számára ettől kezdve szükségessé vált Bulgária jóindulatának megnyerése (is), ami 1909-1912 között még nem politikai szükséglet volt, csak lehetőség volt a defenzívából offenzívába való átmenet felé.** A Monarchia szemszögéből Bulgária szövetségének megszerzése 1913 után szükségszerűen Szerbia-ellenes lépésnek minősült, akár ez lett volna eredeti célja, akár nem, pusztán a bolgár aspirációk miatt is.

A Monarchiának Bulgáriára 1908-1909-ben inkább Szerbia ellen, mint Törökország ellen lett volna szüksége. Egy szerbellenes vonalat képviselő bolgár-osztrák szövetség 1908-1912 között bolgár részről viszont nem volt szükségszerű, hiszen a bolgárok által igényelt területek Törökországban feküdtek. 1913 után viszont Bulgária számára Szerbia vált fő célponttá. Emiatt 1913 után minden törekvés Románia Bulgáriával való helyettesítésére szükségszerűen annak a szerbellenes osztrák pártnak az előretörését jelentette, mely a katonai leszámolást szorgalmazta a gazdasági alávetés helyett. **Azaz Bulgária esetleges betagolása a hármasszövetségbe 1913 után a Szerbiával való leszámolást készítette volna elő, így növelte az instabilitást a régióban,** amire a németek is felfigyeltek.

Ezt látta meg Conrad, amikor összevetette a gazdaságpolitikai és biztonságpolitikai eszköztárat. A vezérkari főnök elképzelése a második Balkán-háború után az volt, hogy

¹⁸⁹² Batowski, H., The failure... p. 119.

¹⁸⁹³ Williamson, S. R.: Austria-Hungary, p. 156. 1912-1913-ban Tisza védte meg Berchtold becületét a magyar delegáció előtt. A szláv küldöttek erősen tiltakoztak Berchtold politikája ellen, mert akármilyen mérsékelt is a héják szemében Szerbiával szemben, sosem fogja megbékélésre ösztönözni a két felet.

¹⁸⁹⁴ Ö.U.A. V. Nr. 5038. 1912. december 23. Ehhez képest sikeresen oldották meg a szkutari problémát és az októberi adriai krízist is.

¹⁸⁹⁵ Baernreither, J.: Fragmente... p. 246.

¹⁸⁹⁶ Idézi Pölöskei F.: Az Osztrák-Magyar Monarchia Balkán-politikája az I. világháború előtti években. In: A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. 51. p.

Montenegrót és Szerbiát – melyek különben hamarosan egyesülnének – egy tartós szövetségi (föderális) unióba kell hozni a Monarchiával. Ha Szerbia visszautasítja ezt a lehetőséget, akkor csak ellenségnek lehet tekinteni. Emellett a Monarchiának olyan politikát kell folytatnia, mely biztosítja a szövetséget Bulgáriával és talán Görögországgal.¹⁸⁹⁷

A magyarok az első megoldástól érthető módon idegenkedtek, mert ez a dualizmus végét jelentette volna. Bulgária szövetségének megnyerése ellen Tiszáék nem tiltakoztak, viszont a Szerbiával való katonai leszámolás már kevésbé tetszett a magyar elitnek, mert az annexió megint a szláv elemet erősítette volna. Szerbia gazdasági alávetésére se elvi, se gyakorlati lehetőség nem állt rendelkezésre, ezt a dinamikus német előretörés is megmutatta. Egy büntetőhadjárat pedig csak ideiglenes megoldás lett volna, ami az oroszokkal való viszonyt ugyanúgy kielezi, mint az Szerbia meghódítása. Szerbia felosztása Románia és Bulgária között szintúgy nem oldotta volna meg a piac problémáit, ráadásul egy Nagy-Bulgária sokkal kevésbé lett volna kezes szövetséges. Világos, hogy **a magyarok számára a Bulgáriával való szövetség egyetlen célt szolgálhatott: Románia szemmel tartását** – s ez volt Tisza elképzelésének lényege is. **Ezt viszont 1913 után csak azon az áron lehetett volna elérni, ha a Monarchia politikája szerb- vagy románellenessé válik. Az első eset valószínűleg világháborút jelentett volna** (mint ahogy az is lett belőle), **a másik teljesen ellentmondott a német céloknak, így a hármasszövetség egységét veszélyeztette.** Egy Románia-ellenes Bulgária nem volt kívánatos továbbra sem.

A balkáni eseménysorozat a Monarchiában egyértelműen azt a benyomást keltette, hogy az oroszok a status quo-val szemben a nagyhatalmi erőviszonyok megváltoztatására törekuszenek.¹⁸⁹⁸ (Ez valószínűleg fordítva is így volt). A fentiek miatt a Monarchia többé-kevésbé semlegesnek tartotta magát az 1912-1913 konfliktussorozatban, hiszen a Szkutari-affér, s az októberi ultimátum kapcsán is nagyhatalmi döntésnek kívánt érvényt szerezni – igaz fegyverrel. A Monarchia defenzív lépései sikeresek voltak, az offenzívek ugyanakkor nem. Ez fontos tapasztalatot jelenthetett volna 1914 esetében is, melyet nem mérlegeltek eléggé. A Monarchia nem mozgósította csapatait offenzív céljai érdekében a vizsgált periódusban. (Az Égei-kérdés, mint offenzív cél megoldása a Monarchia jutalomjátéka lett volna).

A Monarchia 1909-ben még nem akarta Macedónia felajánlásával magához láncolni Bulgáriát, pedig ekkor a törökök ellen kellett volna elvi beleegyezését adnia: 1913-ban pedig már nem tudta volna török területekkel megnyerni a bolgárokat. A bolgárok által áhított macedón területek ekkor már Szerbia részét képezték, s egy pusztá ígéret már nem elégítette ki Bulgáriát. Szerbia megtámadása Bulgária részéről egymagában aligha váltotta volna ki az oroszok beavatkozását, hiszen Görögország és Románia elegendő ellensúlyt és katonai potenciált jelentett volna vele szemben, miként így volt ez a második Balkán-háborúban. Emiatt Bulgária csak nagyhatalmi segítséggel realizálhatta volna igényeit, s ez számára visszalépést jelentett 1912 végéhez képest. A Monarchia támadása – esetleg Bulgáriával közösen - Szerbia ellen viszont kiváltotta volna az oroszok beavatkozását, ez a háború kiszélesedését jelentette volna, míg 1909-ben, ha Bulgária háborúba keveredik a törökökkel, aligha kellett volna számolnia Oroszország nyílt beavatkozásával a törökök oldalán, hiszen akkor - a szorosok miatt - Oroszország sem bánta volna Törökország gyengülését. A Monarchia Szerbia és Törökország együttes támadása esetén pedig

¹⁸⁹⁷ *Conrad, F.*, III. pp. 420-422.

¹⁸⁹⁸ *HHStA PA I. Balkankonfligation. Kt. 493. Liasse XLV/14. fol. 274-280. 1913. június 13.*

számíthatott volna a hármasszövetségre, ami - elvben - még az oroszok beavatkozása esetén sem okozhatta volna a franciák és angolok közbelépését, lévén a szerbek és törökök az agresszorok. 1909-ben éppen a Monarchia akadályozta meg a bolgár vágyak beteljesülését, s így a szövetségekötést is azzal, hogy nem a macedóniai bolgár igényeket támogatta, hanem Szerbiából ígért területeket a bolgároknak.

A Monarchia 1913 végére gyakorlatilag patthelyzetbe hozta magát azzal, hogy a Balkánon csak olyan potenciális szövetségeseket tudott felmutatni, akik vagy alig várták széthullását, vagy szövetségük megnyerése állandó konfliktusforrást jelentett volna. Berchtold nem a „tojástánc” hasznosságát illetően tévedett, amikor folytatta Aehrenthal politikáját, hanem abban, hogy állandónak tétélezte fel azt a feltételrendszert, melyben Bulgária megnyerése kívánatosnak minősült. Mindeközben nem vette figyelembe, hogy e feltételrendszer - éppen a Bulgária megnyerésére tett lépések következtében - maga is változhat. **1909-ben, sőt 1912 augusztusáig Bulgária szövetsége több haszonnal és kevesebb kockázattal járt, Bukarest után ez a tendencia megfordult** a románok megerősödése és a bolgár revans vágya miatt.

Tisza a bolgár szövetség szószólójának számított elsősorban azért, mert nem bízott Románia magatartásában egy háborús konfliktus esetén, és szüksége volt egy ellensúlyra, mely visszatarthatja Romániát egy pálfordulástól, a Monarchiával való konfrontációtól. A miniszterelnök 1914-ben a trónörökös meggyilkolása után is a béke pártján volt, s hozzájárulása nélkül a Monarchia aligha üzenhetett volna hadat Szerbiának. Kitartott békepárti álláspontja mellett, mindaddig, míg nem volt meg Berlin beleegyezése Bulgária támogatásának megnyeréséhez Románia kikapcsolása érdekében. Emiatt viszont **Tisza is beleesett a bolgár szövetség fent ecsetelt kelepcéjébe.**¹⁸⁹⁹ A szlávokban nem bízó németek ugyan eddig stratégiai megfontolások miatt eddig Romániát pártfogolták – az ugyanis határos volt Oroszországgal, és a németek célja az volt, hogy egy háborúban keleten minél több nem német erőt vessenek be, lehetővé téve a német egységek nyugatra való átdobását, – de Tisza vonakodása miatt feladni kényszerültek bolgárellenes álláspontjukat. Így ami nem sikerült a Monarchiának 1909-1913 között, végül is megvalósult: látszólag a Monarchia - immár idejétmúlt - Balkán-koncepciója győzedelmeskedett a német elképzelés felett. Miután a németek támogatást ígértek Bulgária átállításához, Tisza beleegyezett a háborúba: Bulgária jóindulatának megszerzése egyébként is egy jövőbeni háborút predesztinált. Bulgária ügyében végül a Monarchia álláspontja győzedelmeskedett: így Szementovszkij-Kurilo korábban kifejtett álláspontja sem igaz teljes mértékben. 1914-ben tehát a bolgár-román ügy végül tragédiához vezetett. S bár Berchtoldot sokan vádolták határozatlansággal többek közt a „tojástánc” miatt, fontos hangsúlyozni, hogy **Bukarest előtt a bolgár vonal perspektivikus mozgástér volt, utána viszont kényszerpályává nőtte ki magát.** Ha a Monarchia Szarajevo után sem üzen hadat, úgy Bulgária is átállt volna Oroszország oldalára, mert a Monarchiától nem remélhetett volna semmit. Így megtörtént volna a Monarchia teljes bekerítése – fogalmazta meg a félelmeket Hoyos,¹⁹⁰⁰ ami egyben bizonyíték arra, hogy 1913 után miért volt egyszerre szükséges és veszélyes is Bulgária barátságát keresni.

¹⁸⁹⁹ Bulgária megnyerésével Tisza egyben Romániát is döntéshelyzetbe akarta kényszeríteni. Maga Tisza úgy vélte, Bulgária azért alkalmas szövetséges, mert revansvágya a hármasszövetséghez köti. Részletesen lásd: *Pölskei F.*: Az Osztrák-Magyar Monarchia... In: A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. 51. p. Ez azt jelenti, hogy Tisza tisztában volt a helyzet veszélyességével.

¹⁹⁰⁰ Hoyos, A., p. 40.

A Balkán Szövetség felbomlása ideiglenesen ugyan könnyebbé tette a Monarchia politikai helyzetét, de nem oldotta meg problémáit, és nem okozott lényeges változást az 1908 után növekvő elszigeteltség megállításában: **a Monarchia képtelen volt a félszigeten megbízható kisállami szövetségest találni**, ezzel Aehrenthal politikája kudarcba fulladt. **A Monarchia 1912-1913-ban lényegében nem javított helyzetén**, bár erre lett volna esélye.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári anyagok

Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien

HHStA Nachlaß Freiherr von Macchio Kt. 1.

HHStA Nachlaß Baernreither, Tagebücher, Bd. 10. Kt. 6. Kt. 8.

HHStA Ad. Reg. F. 23. Kt. 46. 58. és 64.

HHStA PA. Briefwechsel zwischen Aehrenthal und Thurn Kt. Rot. 486.

HHStA PA. XII. Kt. 310. Liasse XL.

HHStA PA. XII. Türkei, Kt. 374. Liasse XL/3.

HHStA PA. XII. Türkei, Kt. 393. XLV/7.

HHStA PA. XII. Türkei, Kt. 398. Liasse XLV/4. Balkankrieg.

HHStA PA. XII. Türkei, Kt. 436. Liasse XLV/14

HHStA PA. I. Balkankonflagration. Kt. 493. Liasse XLV/4-13

HHStA PA. I. Balkankonflagration. Kt. 494. Liasse XLV /15-25.

Országos Széchényi Könyvtár

Néhai Dr. Thallóczy Lajos osztályfőnök hátrahagyott iratai sztenographált részének átírása. OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 1677, Bosniaca VIII-IX.

Centralen Därzsaven Isztoricseszki Arhiv, Szofija

ЦДИА, ф 3. к. оп. 8 а.е. 1920

ЦДИА, ф 173. к. оп. 3. а.е. 29

ЦДИА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1196

ЦДИА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1197

ЦДИА, ф 176.. к. оп. 2 а.е. 1198

ЦДИА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1369

ЦДИА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1373

ЦДИА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1388

ЦДИА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1390

ЦДИА, ф 176. к. оп. 2. а.е. 1391

ЦДИА, ф 176 к. оп. 2. а.е. 1393

ЦДИА, ф 177. к. оп. 2. а.е. 1172

ЦДИА, ф 177. к.оп. 2. а.е. 1191

ЦДИА, ф 568. к. оп.1. а.е. 616

ЦДИА, ф 568. к. оп. 1 а.е. 741

ЦДИА, ф 568. к. оп.1. а.е. 756

ЦДИА, ф 568. к. оп. 1. а.е. 796

ЦДИА, ф 568. к. оп.1. а.е. 909

Napilapok, havilapok

Magyar Katonai Közl. 1913-1914. évf. (MKK)

Pesti Napló, 1912-1913. évf. (PN)

Budapesti Hírlap, 1913-as számai (BH)

Reichspost (elektronikusan elérhető: www.anno.onb.ac.at) 1912-1913. évf.

Mir, 1912-1913. évf.

Bălgarija, 1912-1913. évf.

(és a *Fremdenblatt*, *Vossische Zeitung*, *Neue Freie Presse* és az *Universul* azon számai, melyek a *HHStA* PA követi jelentéseinek mellékleteiben fordultak elő)

Dokumentumgyűjtemények

Die auswärtige Politik Serbiens 1903-1914. Bände: I-III. Ed.: *Bogitschewitsch, M.* Berlin, Brückenverlag, 1928-1931. (Bogitschewitsch)

Balkanski ugovorni odnosi 1878-1996. I. Ed: *Stojković, M.* Beograd, Služebni list-SJU Međunarodna politika. 1998.

Balkanszkité vojni po sztrancite na Balgarszkija pecsat ot 1912-1913 g. Ed.: *Kiskilova, P.* Szofija, Marin Drinov, 1999.

The Balkan Wars 1912-1913. The War Correspondence of Leon Trotsky. New York, Pathfinder, 2001.

Benckendorff, A.: *Diplomatischer Schriftwechsel*. I-III. Bd., Ed. *Siebert, B.*, Berlin, Lipsce, Vrlg. Von Walter de Gruyter et Co., 1928.

British Documents on the Origin of the War. Vols. V., IX. Eds.: *Gooch, G. P. - Temperley, H.*, London, His Majesty's Stationery Office. 1926. (BD.)

Diplomaticeszkzi dokumenti po nameszata na Bălgarija v Evropejszkata vojna. 1913-1915. Tom 1. Szofija, Minisztersztvo na Vănsnite Raboti i na Izpovedanijata. 1920.

Diplomatische Aktenstücke betreffend die Ereignisse am Balkan 13. aug. 1912.- 6. nov. 1913. K.u.K. Ministerium des Aussem. Wien, 1914. XXXIV. (DAB)

Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Ententepolitik I., Ed.: *Siebert, B.* Berlin-Leipzig, Vrlg. Gruyter, 1921. (DAGE)

Der diplomatische Schriftwechsel Iswolskis 1911-1914. Aus dem Geheimakten der russischen Staatsarchive. Bände: I-III. Ed.: *Stieve, F.* Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte. 1925. (Iswolsky)

Dnevnici na OHC. XV. Obiknoveno Narodno Szăbranie. I. 1912g. Szofija. Drzs. Pecs.

Documents Diplomatiques. Les événements de la péninsule Balkanique. L'Action de la Roumanie (septembre 1912-aôut 1913) Bucharest, Min. des Affaires Etrangères, 1913. (Documents diplomatiques)

Documents diplomatiques français, 1871-1914. 3. série. Vols. III-VII. Ed: *Costes, A.* Paris, Imprimerie Nationale, L'Europe Nouvelle, 1933- (DDF.)

Dokumenti o spoljnoj politici Kraljevine Srbije, Kniga V-VI. Ed.: *Vojvodić, M.* Beograd, SANU, 1985. (DSPKS)

Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette. Bände: XXII-XXXVI. Eds.: *Thimme, F. - Lepsius, I. - Mendelssohn-Bartholdy, A.* Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte. 1927. (G.P.)

Graf Benckendorffs diplomatische Schriftwechsel. 3. Bände. Ed: *Siebert, B.*, Berlin, Verlag von Walter de Gruyter & Co. 1928. (Benckendorff)

Hansard's Parliamentary Debates, Fifth Series. Vols. 43-56. 1912-1913. (PD)

Isztorija na Bălgarite 1878-1944 v dokumenti. Tom 1-2. 1912-1918. Periodăt na vojnite. Eds.: *Trifonov, Sz. - Georgiev, V.* Szofija, Proszveta, 1996. (Isztorija na Bălgarite)

Krasznij Arhiv. Diplomaticseszkaja podgotovka balkanszkaj vojni 1912g. VIII-IX. 3-48. és 3-31. 1925. és Pervaja Balkanszkaja vojna, XVI. 1926. 3-23. Ed: *Popov, A. L.* (Krasznij Arhiv)

Makedonija. Szbornik ot dokumenti i materiali I-II. Eds.: *Bozsinov, V. – Panajotov, L.* Szofija, 1978.

Mezsdunardni aktove i dogovori zasjagasti Bălgarija. Tom. XXXIV. 1. Eds.: *Genov, G.* Szofija, 1938/1939.

Mezsdunardnije odnosenija v epohu imperializma. Dokumenti iz arhivov carszkogo i vremennogo pravityelsztvo 1878-1917. 2. XVIII-XX. Eds.: *Bolsennyikov, A. P. – Jerusalimskij, A. S. – Mogiljevics, A. A. – Rothstein, F. A.* Moszkva, Goszpolizdat. Komiszija po izdanyiju dokumentov epohi imperializma. 1938. (MO)

Nemzetközi szerződések IV. A világpolitika szerződései 1871-1920. Szerk.: *Horváth J.,* Bp., Magyar Külügyi Társ., 1922.

Österreich-Ungarns Aussenpolitik. Bände: I-IX. Eds.: *Bitner, L. – Pribram, A. F. – Übersberger, H.* Wien, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1930. (Ö-U.A.)

Die politische Geheimverträge Österreich – Ungarns 1879-1914. Nach den Akten des Wiener Staatsarchivs. 1. Band. Eds.: *Pribram, A. F.* Wien, Leipzig, Wilhelm Braumüller Univesititäts-Verlagsbuchhandlung, 1920.

Oszvoboditelno dvizsenie v Makedonija i Odrinszko II. Szpomeni i materiali. Eds.: *Atanaszov, L. – Sopov, J. N.* Szofija, Nauka i Izkusztvo. 1983.

Prinosz kăm diplomaticseszkata isztorija na Bălgarija, 1878-1925. Ed: *Keszjakov, B. D.,* Szofija, T. L. Kliszarov (Keszjakov)

Memoárok, naplók, személves levelezések

Auffenberg-Komarow, M. von: Auf Österreichs Höhe- und Niedergang. München, Ullstein, 1921.

Baernreither, J.: Fragmente eines politischen Tagebuches. Die südslavische Frage und Österreich-Ungarn vor dem Weltkrieg. Hrsg.: *Redlich, J.,* Berlin, 1928. és angolul: Fragments of a political diary / Joseph Baernreither; ed. and introd. by Joseph Redlich, London : Macmillan & Co., 1930

Báró Burián István naplói 1907-1922. Báró Burián István távirati könyvei 1913-1915. A Magyarországi Református Egyházi Zsinati Levéltárában. A MREZSLT kiadványa, Budapest, 1999. (Burián)

Bethmann-Hollweg, Th. von: Reflections on the World War, London, T. Butterworth LTD. 1920. és Betrachtungen zum Weltkriege I. Berlin, 1926.

Bobcsev, Sz.: Sztrancici iz mojata diplomaticseszka miszija v Petrograd (1912-1913). Szofija, Szlavjanszkoto Druzsesztvo v Bălgarija. 1940.

Bobcsev, Sz.: Begál pogled vărhu razvitieto na balkanszkite szăbitija do i szled 16 junij 1913. Szofija, 1914.

Buchanan, G.: Meine Mission in Russland. Berlin, Verlag für Kulturpolitik, 1926. Bolgáruul: *Băkanan, D.:* Memoari diplomata. Szofija, s.n. 1926.

Buxton, N.: Miszija na Balkanite Ed: *Ilcsev, I.* Szofija, Univeszitetszko Izdatelsztvo "Kliment Ohridszki", 1987. (Mission to the Balkans).

Bülow, B. Fürst von: Denkwürdigkeiten. I-IV. köt., Berlin, Ullstein, 1930.

- Charykoff, N. V.*: Glimpses on High Politics. London, George Allen & Unwin, 1930.
- Conrad von Hötzendorf, F.*: Aus meiner Dienstzeit 1906-1918. Vols.: II-III. Wien, Leipzig, München, Rikola, 1922.
- Danev, Sz.*: Ocserk na diplomaticseszkata isztorija na balkanskite dárzsavi. Szofija, s.n. 1922.
- Denkwürdigkeiten des Marschalls Izzet Pascha*. Leipzig, Karl von Klinghardt, 1927.
- Djemat Pascha*: Erinnerungen. München, Drei-Masken Verlag, 1922. (Memoirs of a Turkish Statesman 1913-1919. New York, Putnam, 1922.)
- Dumba, K.*: Dreibund und Entente Politik in der Alten und Neuen Welt. Wien-Leipzig, Amalthea Verlag, 1931.
- Ficsev, I.*: Balkanskata vojna 1912-1913g. Szofija, Dárzsavna Pecsatnica, 1940.
- Gancsev, A.*: Vojnite prez tretoto bálgarszko carsztvo, Szofia, s. n. s.a.,
- Genadiev, N.*: Recs ot Genadiev m-r na vâsnite raboti i na izpovjadanijata proizneszена na 8. IX. 1913g. v gradszkoto kazino v Szofija. Szofija. s.n. 1913.
- Genadiev, N.*: Mezdsu Politikata i Vlasztta, Zagovorite i Zatvora. Szofija, Drinov, 2003.
- Gesov, I. E.*: Licsna koreszpondencija. Eds.: *Popov, R. – Tankova, V.* Szofija, Marin Drinov, 1994.
- Giesl, V.*: Zwei Jahrzehnte im Nahen Orient. Ed. Ritter von Steinitz, E. Berlin, Verlag der Kulturpolitik, 1927.
- Gueshoff, I. E.*: The Balkan League. London, Murray, 1915. (franciául: *Guéchoff, I. E.*: L'Alliance Balkanique. Bolgáruul: *Gesov, I. E.*: Balkanszkiját szájuz. Szpomeni i dokumenti. Szofia, 1915.)
- Hanotaux, G.*: Le guerre des Balkans et l'Europe 1912/13. Etudes diplomatiques vol. 2. Paris, Plon-Nourrit et Cie, 1914.
- Hoyos, A.*: Der deutsch-englische Gegensatz und sein Einfluss auf die Balkanpolitik Österreich-Ungarns auf die Balkanpolitik Österreich-Ungarns. Berlin-Leipzig, Vrlg. Vereinigung Wissenschaftlicher Verl. de Gruyter, 1922.
- Kalinkov, G.*: Rumánija i nejnata politika szprjamo Bálgarija (1911-1913). Szofia, Balkan, 1917.
- Kokovtsov, V. N.*: Out of my past. The Memoirs of Count Kokovtsov. Ed.: H. H. Fisher. Stanford, Stanford University Press, 1935.
- Lichnowsky, K. M.*: Heading for the Abbys. London, New York, Payson & Clarke Ltd. 1928.
- Mach, R. von*: Briefe aus dem Balkankriege 1912-1913. Berlin, 1913.
- Madzsarov, M.*: Diplomaticseszkata podgotovka na nasite vojni. Szpomeni, csasztni piszma, sifrovani telegrami i poveritelni dokladi. Szofia, Izd. na Akcionernoto Druzsesztvo „Mir”, 1932.
- Masaryk, T. G.*: Österreich und der Balkan. Die Balkanfrage. München, Leipzig, 1914.
- Mijatovich, Ch.*: Memoirs of a Balkan diplomatist. London, Constable, 1917.
- Moukhtar, Mahmúd Pascha*: La Turquie, L'Allemagne et l'Europe (depuis le Traité de Berlin jusqu'à la Guerre Mondiale). Paris, 1924.
- Nekudoff, A.*: Diplomatic Reminiscences Before and During the World War. London, New York, Murray, 1920.
- Noradunghian, G.*: Vers la guerre Balkanique. Istanbul. s.n., s.a.
- Poincaré, R.*: Memioren. II. Der Ausbruch der Katastrophe 1913-1914. Dresden, Paul Aertz, 1929.

Protić, S. (Balkanicus): Das albanische Problem und die Beziehungen zwischen Serbien und Österreich-Ungarn. Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1913.

Radev, Sz.: Konferencijata v Bukurest i bukurestkijat mir ot 1913g. Părvata katasztrofa. Szofija, Tinaprezs, 1992.

Radev, Sz.: Ot triumfa kăm tragedija. Szofija, Sztrelec, 2003.

Radoszlavov, V.: Bălgarija i szvetovnata kriza. Szofija, s.n. 1923. (Izd. na Bălgarszkata Akademija na Naukite 1993.)

Sasonov, S.: Fateful years 1909-1916. Reminiscences, New York, Frederick A. Stockes Co., 1928.

Schurman, J. G.: The Balkan Wars: 1912-1913. www.gutenberg.org/etext/11676 1914.

Szalabasev, I.: Szpomeni. Sofija, Mir, 1943.

Szilassy, J. von: Der Untergang der Donaumonarchie. Diplomatische Erinnerungen. Berlin, Verlag Neues Vaterland, E. Berger & Co. 1921.

Tosev, A: Balkanszkite vojni. Tom. 1-2. Szofija, Izd. Fakel. 1931. Prezsivelici, belezski i dokumenti. 1941.

Viscount Grey of Fallodon, E.: Twenty-five years 1892-1916. New York, Frederick A. Stockes Co., 1925.

Venizelos, E.: The Vindication of Greek policy 1912-1917. A Report of Speeches Delivered in the Greek Chamber. London, 1918.

Feldolgozások (1945 előtt)

Adamow, E.: Die europäischen Mächte und die Türkei während des Weltkrieges. Konstantinopel und die Meerengen, Bd. II. Dresden, Reissner, 1932.

Anastasoff, C.: The Tragic Peninsula: A History of the Macedonian Movement for Independence since 1878. St. Louis, Blackwell Wicklandy, 1938.

Der Balkankrieg 1912-1913 und die österreichisch-ungarische Politik. Wien – Leipzig, W. Braumüller, 1913.

Balanyi Gy.: A Balkán-probléma fejlődése a párisi kongresszustól a világháború kitöréséig 1856-1914, Bp., Franklin, 1920.

Bauer, O.: Der Balkankrieg und die deutsche Weltpolitik. Berlin, s.n. 1912.

Belić, A.: Srbi i Bugari u Balkanskom savez u medusobnom ratu. Beograd, s.n. 1913.

Bickel, O.: Russland und die Entstehung des Balkanbundes. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des Weltkrieges. Dargestellt vorwiegend auf Grund des amtlichen Aktenmaterials. Königsberg-Berlin, Osteuropa Verlag, 1933.

Bourgeois, E.– Pages, G.: Les origines et les responsabilites de la grande guerre, 1921. (német fordítása: Die Ursachen und Verantwortlichkeiten des Großen Krieges. Hrsg. u. Übersetzung Schwertfeger, B., Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1922 és 1926.)

Buxton, N.: The War and the Balkans, London, George Allen and Unwin Ltd. 1915.

Carnegie Endowment for the International Peace. A Report of the International Commission to inquire into the Causes and Conduct of Balkan Wars. Eds.: Redlich, J. – Godart, J. Washington D.C., 1914.

Cassavetti, D. J.: Hellas and the Balkan Wars, London, T. Fisher Unwin, 1914.

Chlumecky, L. von.: Österreich-Ungarn und Italien. Das westbalkanische Problem und Italiens Kampf um

die Vorherrschaft in der Adria. Wien, 1907.

Djuvara, T. G.: Cents projects de partage de la Turquie. Paris, Librairie Felix Alcan, 1914.

Driault, E. – Lheretier, M.: Histoire diplomatique de la Grèce - de 1821 á nos jours. Paris, Les Presses Universitaires de France, 1925-1926 és 1928. IV-V. vols.

Drossos, D. J. D.: La Fondation de L'alliance Balkanique. Athens, J. Vartsos, 1929.

Fay, S. B.: The Origins of the World War. Vol. I. New York, The Free Press, 1966. korábban: New York, Macmillan, 1935. (*Fay, S. B.*: Der Ursprung des Weltkrieges. I. Berlin, August Scherl, 1930.)

Gersdorff, A.: Der Balkankrieg. Berlin, s.n. 1912.

Gibbons, H. A.: The New Map of Europe, London, Constable, 1914.

Girginov, A.: Otvornosztite v navecserieto na vojnata. Szofija, 1919

Hiller, G.: Die Entwicklung des österreichisch-serbischen Gegensatzes 1908-1914. Halle, Akademischer Verlag, 1934.

Horváth J.: A Balkáni kérdés utolsó fázisa 1895-1920. Külügyi könyvtár II. Bp. Magyar Külügyi Társ., Stephanus, 1921.

Hrisztov, A.: Isztoricceszki pregled na vojnata na Bălgarija szrestu vszicski balkanszki dărzsavei 1913g. Szofija, Pecsát na Armejszkija Voenno Izd. 1922.

Immanuel, F.: Der Balkankrieg 1912/1913. Band. 4-5. s.l. s.n. 1913-1914.

Ionesco, E.: Razboiul din Balcani și diferendul Româna-bulgar. Ploiești, Speranța, 1913.

Karamanov, V.: Kukus i okolijata mu i balgarszkoto upravlenie v tjàh prez vojnite na 1912-1913. Kjusztendil, Trud. 1929.

Kiendl, H.: Russische Balkanpolitik von der Ernennung Sasonows bis zum Ende des zweiten Balkankrieges, Garmisch, Druck von A. Adam, 1925.

Kleinwächter, F.: Der Untergang der österreich-ungarischen Monarchie. Leipzig, Vrlg. Köhler, 1920.

Kolarov, N.: Ocserk po diplomaticseszkata isztorija na balkanszkite vojni. 1. Szofija, 1938.

Kutschbach, A.: Die Serben im Balkankriege 1912-1913 und im Kriege gegen die Bulgaren. Stuttgart, Franckische Verlagshandlung, 1913.

Lajtor L.: A Keleti-kérdés története. Bp., s.n. 1940.

Lončarević, D. A.: Jugoslawiens Entstehung. Zürich, Amalthea Verl. 1928.

Lorey, A.: Frankreichs Politik während der Balkankriege 1912-1913. Dresden. M. Drittert, 1941.

Markov, W. M.: Serbien zwischen Österreich und Russland 1897-1908. Beiträge zur Geschishte der nachbismarkischen Zeit und des Weltkrieges 28. Stuttgart, Kohlhammer, 1934.

Marriott, J. A. R.: The Eastern Question. A Study of the European Diplomacy. Oxford, Oxf. Univ. Press. 1917.

Meyer, H.: Der Balkankrieg und seine Lehren. München, Fröhlich IV, 1913.

Michaelis, H.: Die deutsche Politik während der Balkankriege 1912-1913. Diss. Leipzig, 1929.

Mowat, R. B.: The Concert of Europe 1871-1914. London, Macmillan, 1930.

Narodno szăbranie. Doklad na parlamentarnata izpitatelna komisziya. Szofija, 1919. (ДПНК), Том. 2.

Nestorović, I.: Der Außenhandel Serbiens, Leipzig, s.n. 1913.

- Penennrun, A.*: Quarante jours de guerre dans Les Balkans. Párizs, Chapelot, 1914.
- Pinon, R.*: L'Europe et L'Empire Ottoman. Les aspects actuels de la Question d'Orient. Paris, Perrin, 1913.
- Pogány J.*: A Balkánháború és az osztrák-magyar imperializmus. Bp. Világosság, 1913.
- Popov, K.*: Sztopanszka Bálgarija. Szofija, s.n. 1916.
- Popović, D.*: Borba za narodno ujedinjenje, 1908-1914. Beograd, 1936.
- Riedl, R.*: Sandschakbahn und Transversallinie. Wien, s.n. 1908.
- Rohde, H.*: Die Operationen an den Dardanellen im Balkankriege 1912-1913. Berlin, Eisenschmidt, 1914.
- Roloff, G.*: Die Entstehung des Balkankrieges von 1912. Giessen, 1922.
- Seton-Watson, R. W.*: The rise of Nationality in the Balkans, s.l. s.n. 1917.
- Seton-Watson, R. W.*: A History of Roumanians: From Roman Times to the Completion of the Unity. Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1934. (Hamdon, Archon Books 1963.)
- Sosnosky, Th. von.*: Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866. Bd. 2., Berlin, Deutsche Verlag Anst. 1914.
- Steed, H. W.*: The Hapsburg Monarchy. London, Constable, 1913.
- Steed, H. W.*: Through Thirty Years 1892-1922. A Personal Narrative. I. vol., London, Heinemann Ltd., 1924.
- Steinitz, E, Ritter von.*: Rings um Sazonoff. Neue dokumentarische Darlegungen zum Ausbruch des grossen Krieges durch Kronzeugen. Berlin, Verlag für Kulturpolitik, 1928.
- Stieve, F.*: Iswolsky and the World War. London, Allen & Unwin, 1926.
- Stieve, F.*: Die Tragödie der Bundesgenossen Deutschland und Österreich-Ungarn. 1908-1914. Berlin, München, Bruckmann, 1930.
- Swire, J.*: The Rise of a Kingdom. London, Williams és Norgate Ltd. 1929.
- Szakarov, N.*: Bálgarszkité dárzsavni finanszi. Szófia, s.n. 1918.
- Sztatiszticeszki godisnik, V-XIX.* (1913-1922), Szofija, s.n. 1924.
- Taube, M. A.*: La Politique russe d'avant-guerre et la fin de l'empire des tsars (1904-1917). Paris, Librairie Ernest Leroux, 1928.
- Tosheff, A.*: The Bulgarian-Serbian dispute. Sofia, Royal Printing Office, 1932.
- La Traité de Paix de Bucarest* du 28 juillet/10 août 1913. Précédé des protocoles de la Conferencé. Bucarest, 1913.
- Tukin, C.*: Die politischen Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Bulgarien von 1908 bis zum Bukarester Frieden. Hamburg, H. Christian, 1936.
- Vojnata* mezsdu Bálgarija i drugite Balkanszki dárzsavi prez 1913g. I. Vojnata mezsdu Bálgarija i Turcija 1912-1913g. Szofija, Minisztersztvo na Vojnata, Stab na Armijata. Voennno-istoriceszka komiszija. 1937.
- Vojnata* mezsdu Bálgarija i drugite Balkanszki dárzsavi prez 1913g. II/1. Pricsinite i podgotovka na vojnata i voennite dejstvija do 21-i Juni. Szofija, Minisztersztvo na Vojnata, Stab na Armijata. Voennno-istoriceszka komiszija, 1941.
- Wagner H.*: With the victorious Bulgarians, London, Constable, 1913.
- Wedel, O., H.*: Austro-German Diplomatic Relations 1908-1914. London, Stanford University Press, 1933.
<http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=3946406>

Wertheimer E.: Békekongresszusok és békeszerződések a XIX. és XX. században. Bp. Athenaeum, 1918.

Feldolgozások (1945 után)

Abrasev, P.: Dnevnik. Szofija, 1995.

Ahmad, F.: The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908—1914, Oxford, Oxford University Press, 1969.

Albertini, L.: The Origins of the War 1914, I. London, Oxford University Press, 1952.

Aleksić-Pejković, L.: Odnosi Srbije sa Francuskom i Engleskom 1903-1914. Beograd, Istorijski Institut. 1965.

Anderson, M. S.: The Eastern Question. London, Basingstoke, Macmillan, 1991.

Angelow, J.: Kalkül und Prestige. Der Zweibund am Vorabend des Ersten Weltkrieges. Köln und Wien, Böhlau Verlag, 2000.

Árva V. - Bodnár E. - Demeter G. (szerk.): A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában. Bp., Hungarovox, 2005.

Balkanskata vojna 1912-1913. Szofija, Džrzsavno Voeno Izdatelstvo, 1961.

Barracough, G.: Agadirtól a háborúig. Egy válság anatómiája. Bp., Kossuth, 1988.

Batowski, H.: Historia sojuszu Balkanskiego 1912. Wrocław-Warszawa, Ossolineum, 1964.

Baumgart, W.: Vom Europäischen Konzert zum Völkerbund. Friedensschlüsse und Friedenssicherung von Wien bis Versailles. Darmstadt, 1974. 1987

Bencez L.: Bosznia és Hercegovina okkupációja 1878-ban. Bp. Akadémiai Kiadó, 1987.

Besztuzsev, I. V.: Borba v Roszszii po voproszam vnjesnyej polityiki 1906-1910. Moszkva. Ak. Nauk., 1961.

Boeckh, K.: Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg: Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan. München, Oldenbourg, 1996.

Bridge F. R.: From Sadowa to Sarajevo: The Foreign Policy of Austria-Hungary. 1866-1914, Foreign Policies of the Great Powers. London, Boston. Routledge & Kegan Paul, 1972.

Bridge, F. R.: Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914. A Diplomatic History. London London School of Economics and Political Science –Weidenfeld & Nicolson, 1972.

Castellan, G.: Histoire des Balkans, XIVE-XXe siècles. Paris, Fayard, 1991.

Carlgrén, W. M.: Iswolsky und Aehrenthal vor der bosnischen Annexionskrise. Uppsala, Almquist & Wiksells B. 1955.

A Concise History of the Balkan Wars. Athens, Hellenic Army General Staff. Army History Directorate, 1998.

Dakin, D.: The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913. Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1966.

Diószegi, I.: Ausztria-Magyarország és Bulgária a San Stefanó-i béke után (1878-1879). Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat. 23. Bp., Akadémiai Kiadó, 1961.

Diószegi, I.: Klasszikus diplomácia, modern hatalmi politika. Bp. Gondolat, 1967.

Diószegi I.: A ballhausplati palota utolsó gazdája. In: Hazánk és Európa. Bp. 1970. 196-235. pp.

- Diószegi, I.:* A Ferenc József-i kor nagyhatalmi politikája. Bp. Kossuth, 1987.
- Diószegi, I.:* Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája. Bp. Vince Kiadó, 2001.
- Djordjević, D. – Kiraly, B. K. (eds.):* East Central European Society and the Balkan Wars. New York, Columbia Univ. Press. 1987.
- Djulgerova, N.:* Ruszki strihi. Kām iztocsnija vāprosz 1894-1904. Ambicii i planove na imperszkata diplomacija. Szofija, Drinov, 1997.
- Erickson, E. J.:* Defeat in Detail. The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913. Connecticut, London, Praeger, Westport, 2003.
- Flesch I.:* Atatürk és kora. Bp. Corvina, 2004.
- Galántai, J.:* A Habsburg Monarchia alkonya. Bp. Kossuth, 1985.
- Gallagher, T.:* The Outcast Europe. The Balkans 1789-1989. New York, Routledge, 2001.
- Gerolymatos, A.:* The Balkan Wars. Conquest, Revolution and Retribution from the Ottoman Era to the Twentieth Century and Beyond. New York, Basic Books, 2002.
- Genov, G.:* Politicseszka i diplomaticseszka isztorija na Bālgarija. Tom 16/17. Licsnijat rezsim na car Ferdinand 1894-1918. Szofija, 2003.
- Goldfrank, D. M.:* The Origins of the Crimean War. London, Longman, 1996.
- Hale, O. J.:* The Great Illusion 1900-1914. New York, Harper and Row, 1971.
- Hall, R. C.:* The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War. London-New York, Routledge, 2002.
- Hanioglu, M. S.:* Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902–1908. Oxford, Oxford Univ. Press, 2001.
- Hanotaux, G.:* Le guerre des Balkans et l'Europe 1912/13. Etudes diplomatiques vol. 2. Paris, Plon-Nourrit et Cie, 1914.
- Hantsch, H.:* Graf Leopold Berchtold. I. Graz, Styria. 1963.
- Helmreich, E. C.:* The Diplomacy of the Balkan Wars. Cambridge, Harvard Univ. Press. 1938. és 1967.
- Ilcsev, I.:* Bālgarija i antantata prez pārvata szvetovna vojna. Szofija, Nauka i Izkusztvo, 1990.
- Ilcsev, I.:* Rodinata mi – Prava ili ne. Szofija, Universzitetszko Izd. Szv. Kliment Ohridszki, 1996.
- Isztorija na diplomacijata, Tom. 2. Szofija, (s.n.) 1965.*
- Jelavich, B.:* A Balkán története I-II., Bp. Osiris, 1996.
- Jeszenszky, G.:* Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894-1918), Bp. Magyar Szemle Könyvek, 1994.
- Joó, A.:* Három nagyhatalom diplomáciai háromszöge. 1900-1914. Nagy-Britannia, Németország és Ausztria-Magyarország kapcsolatai és ezek háttere. (Phil. Diss.), Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 2001.
- Kajcsev, N.:* Makedonijo vāzzselana. Armijata, ucsilisteto i gradezsāt na nacijata v Sārbija i Bālgarija (1878-1912). Szofija, Paradigma, 2003.
- Katardzsiev, I.:* Makedonija mezdsu Balkanszkite i Vtorata Szvetszka Vojna. Isztorija na makedonszkiot narod. Szkopje. Insztitut za nacionalna Isztorija, 2000.
- Kaufman, S.:* The Symbolic Politics of Ethnic War, Ithaca, Cornell University Press, 2001.

Kayali, H.: Arabs and the Young Turks: Ottomanism, Arabisms and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918. Berkeley-Los Angeles, 1997.

Kondis, B.: Greece and Albania 1908-1914. Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1976.

Koszik, B. I.: Russzkaja politika v Bolgarija. Moszkva, 1991

Krausz T. (szerk.): A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Politikátörténeti Füzetek XIII. Bp. Napvilág, 1999.

Lieven, D. C. B.: Russia and the Origins of the First World War. New York, St. Martin's Press, 1983.

Lowe, C. J. – Dockrill, M. L.: The Mirage of Power. British Foreign Policy 1902-1922. Vols. 1-2. London, Routledge, 1972.

Lödning, D.: Deutschlands und Österreich-Ungarns Balkanpolitik von 1912-14. unter besonderer Berücksichtigung Ihrer Wirtschaftsinteresse. Hamburg, 1969. (Phil. Diss.)

Markov, G.: Bălgarskoto krusenie, 1913. (The Bulgarian disaster). Szofia, Izd. na Bălgarska Ak. na Naukite, 1991.

Markov, G.: Bălgarija v Balkanszkija Szăjuz szrestu Oszmanskata Imperia 1912-1913g. Szofia, Nauka i Izkusztvo, 1989.

Merényi L.: A magyar polgári ellenzék és az első balkáni háború 1912-1913. (Phil. Diss.) Bp. ELTE, 1961.

Mertens, Ch.: Richard Weiskirchner (1861-1926). Der unbekannte Wiener Bürgermeister. Oldenbourg, 2006

Mezsduszăjuznicseskata vojna 1913. Szofija, 1963.

Miletić, L.: Turkish atrocities committed against Turkish Bulgarians. Eds.: *Docsev, D. - Sztojanov, Sz.* Sofia, Sofia Press, 1987.

Miller, A. F.: Turcija i problema prolivov. Moszkva, Izdatyelsztvo Pravda, 1947.

Miller, G.: The Millstone: British Naval Policy in the Mediterranean 1900-1914. 2004. www.manorhouse.clara.net/book3

Miller, G.: The Straits: British Policy towards the Ottoman Empire and the Origins of the Dardanelles Campaign. 2004. www.manorhouse.clara.net/book2 és www.dardanelles.co.uk

Palotás, E.: A Balkán-kérdés az osztrák-magyar és az orosz diplomáciában a XIX. század végén (1895-1897). Bp. Akadémiai Kiadó, 1972.

Palotás E.: Az Osztrák-Magyar Monarchia balkáni politikája a berlini kongresszus után 1878-1881. Bp., Akadémiai Kiadó, 1982

Palotás, E.: A nemzetállamiság alternatívái a Balkánon a 19. század végén-20. század elején. Bp. História Szerk. MTA-TTI 1999.

Palotás E.: Kelet-Európa története a XX. század első felében. Bp. Osiris, 2003.

Pantenburg, I. F.: Im Schatten des Zweibundes. Probleme österreichisch-ungarischer Bündnispolitik 1897-1908. Veröffentlichungender Kommission für neuere Geschichte Österreichs, Band 86., Bécs, Köln, Weimar, Verlag Böhlau, 1996.

Ratković, B. – Čurišić, M. - Skoko, S.: Srbija, Crna Gora u Balkanskim Ratovima 1912-1913. Beograd, 1972.

Renouvin, P.: Histoire des relations internationales. Tom. VI- VII. Paris, Hachette, 1955.

Ress I.: Magyarok a közös pénzügyminisztériumban. In: *Ress I.*: Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában. Bp., L'Harmattan, 2004.

Rossos, A.: Russia and the Balkans. Inter-Balkan rivalries and Russian foreign policy 1908-1914. Toronto, University of Toronto Press, 1981.

Skoko, S.: Drugi Balkanskom rat 1913. Beograd, Vojnoistorijski Institut, 1968.

Smith, A.: Theories of Nationalism. New York, Holmes and Meyer, 1983.

Somogyi É.: Hagymány és átalakulás. Állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában. Bp., L'Harmattan. 2006. 255. p.

Stavrianos, L. S.: The Balkan Federation. A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times. Northampton, Smith College, Mass. 1944. és New York, Holt, Rinehart, 1964.

Sztojanov, P.: Makedonija vo vremeto na balkanszkite i pärvata szvetszka vojna. Szkopje, 1979.

Taylor, A., J., P.: Harc a hatalomért. Európa 1848-1918. Bp., Scholar, 2000. (Struggle for Mastery in Europe 1848-1918).

Thaden, E.: Russia and the Balkan alliances of 1912. Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, 1965.

Todorova, M.: Imagining the Balkans. Oxford, Oxford University Press, 1997.

Todorova, M.: Balkani – balkanizám. Szofija, Universzitetszko Izdatelsztvo Szv. Kliment Ohridszki, 2004.

Treadway, J. D.: Montenegro and Austria-Hungary, 1908-1914. Lafayette, Purdue Univ. Press, 1983.

Vachkov, A.: The Balkan War 1912 - 1913. Sofia, Anzsela, 2005.

Vlahov, T.: Otnosenijata mezsdü Bälgarija i Centralnite Szili po vreme na vojnite 1912-1918g. Szofia, BKP, Därzsavno Izdatelsztvo, 1957.

Vojvodić, M.: Srbija u međunarodnim odnosima krajem XIX i početkom XX veka. Beograd, SANU, 1988.

Vojvodić, M. (ed.): Srbija i Balkansko pitanje (1875-1914). Matica Srpska. Novi Sad, 2000.

Vosztocsnyij voprosz vo vnyesnej polityike Rosszii konyec 18-nacsalo 20. vv., Moszkva, 1978.

Weibel, E.: Histoire et géopolitique des Balkans de 1800 a nos jours. Paris, Ellipses, 2002.

Williamson, S. R.: Austria-Hungary and the Origins of the first World War, London, Basingstoke, Macmillan, 1993.

Zsebokrickij, V. A.: Bolgarija vo vremja balkanszkih vojn 1912-1913 gg. Izdatyelsztvo Kijevszkogo Universzityeta. 1961.

Zsogov, P. V.: Diplomatyija Germanii i Avsztro-Vengrii i pervaja Balkanszkaja Vojna 1912-1913. Moszkva, Nauka, 1969.

Tanulmányok

Aleksić-Pejković, L.: Political and diplomatic importance of the Balkan Wars, p. 375. In: Djordjević, D. – Kiraly, B. K. (eds.): East Central European Society and the Balkan Wars. New York, Columbia Univ. Press. 1987. pp. 371-386.

The Balkan Situation. The American Journal of International Law. Vol. 3. No. 3. 1909. July, pp. 688-690.

Batowski, H.: The Failure of the Balkan Alliance of 1912. Balkan Studies, 1966. vol. 7. Nr. 1. pp. 111-122.

Berov, L.: The Bulgarian Economy during the Balkan Wars. In.: Djordjevic – Kiraly, B.: East Central European Society and the Balkan Wars. 1987. pp. 197-212.

Bobroff, R.: Behind the Balkan Wars: Russian Policy toward Bulgaria and the Turkish Straits, 1912-13. *Russian Review*, Vol. 59, No. 1 (Jan., 2000), pp. 76-95.

Bodnár E.: A keleti kérdés és az orosz Balkán-politika 1815-ig. In: *Életünk Kelet-Európa*. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára. Bp., 2003. 47-51. pp.

Bodnár E.: Mazzini, a szlávok és a keleti kérdés. In: *Italianistica Debreceniensis*. Szerk.: Madarász I. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2006. XIII. 25-33. pp.

Constantiniu, F.: Economic and Political Interests of the Great Powers in Romania during the Balkan Wars. In: *Djordjević, D. – Kiraly, B. K.* (eds.): *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York, Columbia Univ. Press. 1987. pp. 289-295.

Csaplár K.: Holland tiszték az albán zsandárság élén – az osztrák-magyar levéltári források tükrében. In: *Árva V. - Bodnár E. - Demeter G.* (szerk.): *A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában*. Bp., Hungarovox, 2005. 163-181. pp.

Dakin, D.: The Diplomacy of the Great Powers. *Balkan Studies*, 1962. Vol. 3. Nr. 2. pp. 327-374.

Dakin, D.: The Greek proposal for the alliance with France and Great Britain, June-July 1907. *Balkan Studies*, 1962, Vol.3. Nr. 1. pp. 43-60.

Demeter G.: Adalékok Szaloniki kereskedelmi szerepéhez 1845-1851 között Ch. Blunt konzul jelentései alapján. In: *Történeti Tanulmányok XII*. *Acta Universitatis Debreceniensis. Series Historica*. Szerk.: *Takács P.* Debrecen, 2004. 187-205. pp.

Demeter G.: Az út Bukarestig. A második Balkán Szövetség felbomlása. In: *Öt kontinens*. Szerk.: *Majoros I.* Az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei. Bp., az ELTE kiadványa, 2004. 33-49. pp.

Demeter G.: A Balkán felosztására vonatkozó elképzelések a XIX. század második felétől 1913-ig. 111-144. pp. In: *Árva V. - Bodnár E. - Demeter G.* (szerk.): *A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában*. Bp., Hungarovox, 2005. 111-144. pp.

Demeter G.: Bolgár kísérletek az elszigetelődés elkerülésére a második Balkán-háború előestéjén. In: *Történeti tanulmányok XIII*. *Acta Universitatis Debreceniensis. Series Historica LVII*. Szerk: *Velkey F.* Debrecen, 2005. 135-157. pp.

Demeter G.: The Views of the Young Turks and the Conservatives about Foreign and Domestic Politics before the Balkan Wars: Historiographical Overview. In: *Europe and the World in the European Historiography*. Pisa, Plus, 2006. pp. 195-215. www.cliohres.net

Dorđević, D.: Pašić i Milovanović u pregovorima za Balkanski savez 1912. *Istoriski Časopis*, 1959. pp. 467-486.

Düngern, Freiherr von: Die Bukarester Friedenskonferenz. In: *Jahrbuch des Völkerrechts*. 2. Abt. 2. München-Leipzig, 1914. pp. 245-268.

Ekmečić, M.: Impact of the Balkan Wars on Society in Bosnia and Herzegovina. In: *Djordjević, D. – Kiraly, B. K.* (eds.): *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York, Columbia Univ. Press. 1987. pp. 260-289.

Farrar, L. L.: Aggression versus Apathy: The Limits of Nationalism During the Balkan Wars, 1912-1913. *East European Quarterly XXXVII*, Nr. 3. 2003. sept., pp. 257-280.

Galkin, I. Sz.: Obrazovanyije balkanskzogo sojuza 1912 g. v polityiki evropejszkih gyerzsav. *Vesztnik Moszkovszkogo universziteteta*. Szer. Obseszt. Nauk. vip. 2. No. 4. Moszkva, 1956.

Girault, R.: Les Balkans dans les relations franco-russes en 1912. *Revue historique*, 1975, Nr. 1. janvier-mars. pp. 158-181.

Gulya K.: Az annexió válság és az Osztrák-Magyar Monarchia balkáni politikája, *Acta Historica*, Nr. 20,

- Acta Universitatis Szegediensis, Szeged, 1965. 1-36. pp.
- Györfy I.: Dobrudza. Földrajzi Közlemények. 1913. 390-405. p..
- Hajdu T.: A Balkán múltja és jövője. In: A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig. Politikátörténeti Füzetek XIII. Szerk.: Krausz T. Bp. Napvilág, 1999. 99-109. pp.
- Harris, N. D.: The Effect of the Balkan Wars on European Alliances and the Future of the Ottoman Empire. Proceedings of the American Political Science Association. Vol. 10. 1913. pp. 105-116.
- Havass R.: Magyarország és a Balkán. Földrajzi Közlemények, 1913/5. 153-217. pp
- Helmreich, E. C. - Black, C. E.: The Russo-Bulgarian Military Convention of 1902. The Journal of Modern History, vol. 9. No. 4. 1937. Dec. pp. 471-482.
- Hering, G.: Die serbische-bulgarischen Beziehungen am Vorabend und während der Balkankriege I. Balkan Studies, 1962. Vol. 3. Nr. 2. pp. 297-326.
- Hering, G.: Die serbisch-bulgarischen Beziehungen am Vorabend und während der Balkankriege II. Balkan Studies, 1963. vol. 4. Nr. 2. pp. 347-378.
- Hornyak Á.: A berlini kongresszus és Szerbia. In: Árvay V. - Bodnár E. - Demeter G. (szerk.): A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában. Bp., Hungarovox, 2005. 96-111. pp.
- Hornyak Á.: Szerbia külpolitikája a századfordulón az első Balkán-háborúig. In: Kutatási Füzetek 11. Pécsi Tudományegyetem. Pécs, 2005. 33-64. pp.
- Ionescu, M. E.: Romania's economy and national military system 1900-1914. In: Djordjevic, D. - Bela K. Kiraly (ed.): East Central European Society and the Balkan Wars, 1987. pp. 221.-227.
- Juhász J.: A Nyugat-Balkán a mai nagyhatalmi politikában. In: Árvay V. - Bodnár E. - Demeter G. (szerk.): A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában. Bp., Hungarovox, 2005. 277-286. pp.
- Kaldis, W. P.: Background for Conflict: Greece, Turkey, and the Aegean Islands, 1912-1914. The Journal of Modern History, Vol. 51, No. 2, On Demand Supplement. 1979. június. pp. 1119-1146.
- Karpat, K. H.: The memoirs of N. Batzarlia. The Young Turks and Nationalism. International Journal of the Middle East Studies, Vol. 6. No. 3. 1975. July, pp. 276-299.
- Kennan, G. F.: The Balkan Crisis: 1913 and 1993. The New York Review of Books, July, 15. 1993.
- Lampe, J. R.: Varieties of Unsuccessful Industrialization: The Balkan States Before 1914. The Journal of Economic History. Vol. 35. No. 1. 1975. pp. 56-85.
- Lampe, J. R.: Austro-Serbian antagonism and the economic background to the Balkan Wars. In.: Djordjević, D. – Kiraly, B. K. (eds.): East Central European Society and the Balkan Wars. New York, Columbia Univ. Press. 1987., pp. 338-346.
- Langer, W.: Russia and the Straits Question and the origins of the Balkan League 1908-1912. The Political Science Quarterly, 1928 LIII. pp. 321-363.
- Lőrinc P.: A magyar politika és történetírás a macedón kérdéstről (1903-1918). In: Tanulmányok. Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszéke. Újvidék, 1969. 159-186. pp.
- Macuc, M.: Considérations sur l'action politico-militaire de la Roumanie en 1913. Revue Internationale d'Histoire Militaire, 83. nyár. Elérhető: www.stratisc.org/partenaires/cfhm/rihm/83/RIHM_83_tdm.htm
- Majoros I.: A keleti kérdés kezdetei. Világtörténet, 1997. tavasz-nyár 59-70. pp.
- Majoros I.: A francia nagyhatalmiság gazdasági háttere az I. világháború előtti évtizedekben. In: Öt kontinens. Szerk.: Majoros I. Az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék tudományos közleményei. ELTE. 2003. 79-101. pp.

Markov, G., The Bulgarian delegation at the London Peace Conference. *Bulgarian Historical Review*. 1984/3. pp. 29-45.

Markov, G.: Bulgaria at the peace conference in Bucharest. *Etudes Historiques*, XIII. 1985. pp. 135-161.

Markov, G.: Kām isztorijata na bālgaro-rumānszki szpor za Juzsna-Dobrudzsa po vreme na Balkanszkite vojni (1912-1913). *Izvesztija na Insztituta po Isztorija*, 30, 1989. pp. 40-112.

May, A. J.: The Novibazar Railway Project. *Journal of Modern History*. Vol 10. No. 4. 1938. dec. pp. 496-527.

May, A. J.: Trans-Balkan Railway Schemes. *Journal of Modern History*. Vol 24. No. 4. 1952. dec. pp. 352-367.

Merényi L.: A polgári baloldal és a háború kérdése 1912-1914 között. *Századok*. 1973/5-6. 1191-1222. pp.

Mikić, Dj.: The Albanians and Serbia During the Balkan Wars. In: *Djordjević, D. – Bela K. Kiraly* eds.: *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York, Columbia University Press, 1987. pp. 165-197.

Milić, D.: Economic consequences of the Balkan Wars. In: *Djordjević, D. – Bela K. Kiraly* eds.: *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York, Columbia University Press, 1987. pp. 386-395.

Milleker R.: Szerb Ádria-politika. *Földrajzi Közlemények*, 1913. 414-416. pp.

Mitrović, A.: Germany's Attitude Towards the Balkans 1912-1914. In: *Djordjević, D. – Bela K. Kiraly* eds.: *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York, Columbia University Press, 1987. pp. 295-317.

Opačić, P.: Political Ramifications of Serbo-Bulgarian Military Cooperation in the First Balkan War. In: *Djordjević, D. – Bela K. Kiraly* eds.: *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York, Columbia University Press, 1987. pp. 85-99.

Panajotov, I.: Russzko-bolgarszkije odnosennija vo vremja balkanszkih vojn 1912-1913. *Iszvesznyik Insztituta na Vedomosztyi*. T. 20. Szofija, 1968.

Palotás E.: A cári Oroszország és a Balkán. In: *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig. Politikátörténeti Füzetek XIII*. Szerk.: *Krausz T.* Bp. 1999. 37-47. pp.

Paounovsky, V.: The Bulgarian Policy on the Balkan Countries and National Minorities 1878-1912. In: *Construction and Deconstruction of National Histories in Slavic Eurasia*. Hokkaido, 2002. Summer International Symposium. pp. 331-361. src-home.slav.hokudai.ac.jp/sympo/02summer/pdf2/paounovsky_large.pdf

Popov, R.: Politikata na Szarbija kam Balgarija prez perioda na balkanszkata kriza (1908-1909). *Isztoricieszki Pregled*, 1968/5. pp. 7-28.

Pölöskei F.: Az Osztrák-Magyar Monarchia Balkán-politikája az I. világháború előtti években. In: *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig. Politikátörténeti Füzetek XIII*. Szerk.: *Krausz T.* Bp. 1999. 47-55. pp.

Prevelakis, E.: Eleftherios Venizelos and the Balkan Wars. *Balkan Studies*. Vol. 7. 1966. Nr. 2. pp. 363-378.

Ránki Gy.: A nagyhatalmak harca a délkelet-európai gazdasági hegemoniáért. In: *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig. Politikátörténeti Füzetek XIII*. Szerk.: *Krausz T.* Bp. 1999. 129-139. pp.

Slijepčević, P.: Kolonizacija u Južnoj Srbiji. In: *Nova Evropa*. Knj. 18. 1928. augusztus 26. Nr. 4-5. pp. 111-129.

Sztatelova, E.: Za balgaro-szarbszkoto odnosenija v perioda 1909-1911. *Isztoricieszki Pregled*, 1969/5. pp.

20-38.

Sztatelova, E.: Ruszko-balgarszko politiceszki odnosenija (1908-1912). *Isztoriceszki Pregled*, 1973/1. pp. 3-17.

Vinogradov, K. B.: Osznovnue osobennosztyi polityiki Avsztro-Vengrii na Balkanah v 1909-1913 gg. Moskva, 1966. pp. 845-859.

Vojvodić, M.: Serbia and the First Balkan War: Political and Diplomatic Aspects. In: *Djordjević, D. – Bela K. Kiraly* eds.: *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York, Columbia University Press, 1987. pp. 240-260.

Walters, E.: Franco-Russian discussions on the partition of Austria-Hungary, 1899. *The Slavonic and Eastern European Review*, (SEER) vol. 28. No. 70. 1949. Nov. pp. 184-197.

Walters, E.: Unpublished documents. The Serbo-Bulgarian treaty of 19th February 1897. *The Slavonic and East European Review*. Vol. 29. No. 71. 1950. April, pp. 493-505.

Walters, E.: Unpublished documents. Aehrenthal's Attempt in 1907 to Re-group the European Powers. *The Slavonic and East European Review*. Vol. 30. No 74. 1951. Dec. pp. 213-252.

Walters, E.: Unpublished documents. Austrian – Russian Relations under Gołuchowski 1895-1906. I. *The Slavonic and East European Review*. Vol 31. No. 76. 1952. Dec. pp. 212-232.

Walters, E.: Unpublished documents. Austrian – Russian Relations under Gołuchowski 1895-1906. II. *The Slavonic and East European Review*. Vol. 31. No. 77. 1953. pp. 503-528.

Walters, E.: Unpublished documents. Austrian – Russian Relations under Gołuchowski 1895-1906. III. *The Slavonic and East European Review*. Vol. 32. No. 78. 1953. pp. 187-214.

Williamson, S. R.: Military Dimensions of Habsburg-Romanov Relations During the Era of the Balkan Wars. In: *Djordjević, D. – Bela K. Kiraly* (eds.): *East Central European Society and the Balkan Wars*. New York, Columbia University Press, 1987. pp. 317-338.

Xanalatos, D.: The Greeks and the Turks on the eve of the Balkan Wars. *Balkan Studies*, 1962. vol 3. Nr. 2. pp. 277-296.

Zajcev, V. V.: Provokacionnaja politika Anglija v nacsalnij period pervoj balkanszkoj vojni 1912-1913. *Szovjetszkoje Materiali IV. kongr. Minszk*, 1969.